This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

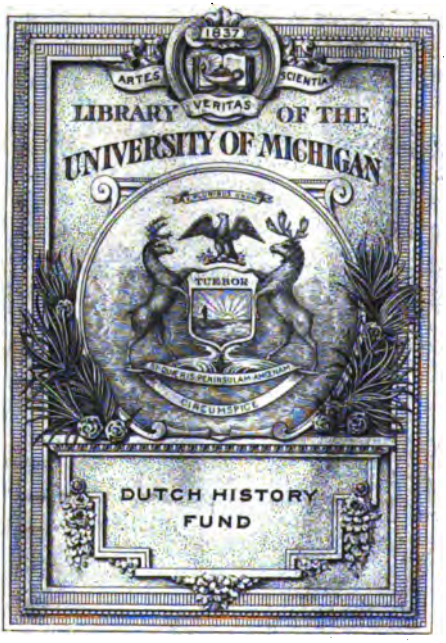
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

LETTER-OEFENINGEN,

VOOR

1808.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1808.

Met Platen.

---

* * *
* *
*

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA EN COMP.
1808.

Dutch lit.
Nijhoff
10 3 14
10842

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verklaring van Paulus Brief aan de Romeinen, door P. BOSVELD, *Rustend Predikant te Dordrecht. Iden Deels 2de en laatste Stuk. Te Dordrecht, bij* P. van Braam. 1807. *In gr.* 8vo. 354 *Bl.*

Door den Uitgever wordt ons berigt, dat, met dit Stuk, de Verklaring van den Brief aan de Romeinen door BOSVELD wordt besloten, zijnde de vier laatste Hoofdstukken van dit Apostolisch Geschrift door den Dordschen Kerkleeraar niet voor de Drukpers bearbeid. Dat moeit ons; niet zoo zeer, omdat wij van oordeel zijn, dat de Eerw. Schrijver overal, of wel doorgaans, waar hij van 't gewone spoor afwijkt, de ware meening van Paulus beter getroffen, en over 't geheel over dezen Brief zoo veel meer licht verspreid heeft dan alle zijne Voorgangers, maar dewijl dit uitlegkundig Werk, nevens andere dergelijke vruchten van 's Mans groote arbeidzaamheid en schrander brein, ongetwijfeld tot die Schriften behoort, waardoor gezonde Bijbeluitlegging, in de laatste jaren, bij velen meer en meer smakelijk gemaakt is, en verscheidene, ook wel eens door anderen geöpperde, bedenkingen omtrent deze en gene, veelal uit het N. Verbond afgeleide en als onbetwistbaar aangenomene leerstukken, ginds en elders verder in omloop gebragt zijn.

Dit Stuk bevat dan alleen de Verklaring van het *negende*, *tiende* en *elfde* Hoofdstuk van des Apostels Brief. Zij staan, naar 't oordeel van BOSVELD, op zichzelven, en bevatten eene afzonderlijke Verhandeling, of Disertatie, die van 't algemeene Evangelische Leerstelsel onderscheiden is, zoodat men een goed, en zelfs een in geloof en wandel gevorderd Christen zijn kan, al leest men deze Verhandeling niet, of al verstaat men daarvan naauwelijks een eenig woord. 't Zal eene Twistrede zijn tegen de ongeloovige Joden van dien

tijd, die het Evangelie met kwaadaardigheid verwierpen; en hardnekkig weigerden tot het geloof in den Heere Jezus Christus over te komen; die dus van een geheel ander karakter en denkwijze waren, dan die Christenen uit de Joden; die de wet van Mozes met het Christengeloof wilden paren, en tegen welken de Apostel Hoofdst. VII. redeneerde. H. IX. behelst, in 't bijzonder, een betoog, dat God niet onregtvaardig handelt, als Hij de Joden, onder de Evangelische Bedeeling ongeloovig blijvende, verwerpt of voorbijgaat en laat varen. H. X. zal de Apostel zich voornamelijk toegelegd hebben, om de redenen aan te toonen, waarom het groote gros van 't Jodendom zoodanig verworpen is, als boven gezegd was. H. XI. zal eindelijk hoofdzakelijk dienen, om over de verdere, zeer uitgestrekte oogmerken, welke God toch ook nog omtrent het ongeloovig Jodendom heeft, te redeneren.

De verklaring van bijzondere plaatsen, en beoordeeling van 't geheele redenbeleid, hetwelk men, omdat Paulus niet zeer *methodiek* schrijft, niet wel in deelen en onderdeelen splitsen kan, is op deze vooronderstellingen gegrond, en wijkt dikwijls af van 't gewone. BOSVELD bekommert zich daarover niet, hoe zulk en zulk eene plaats bij die of bij gene Gemeente, en in dit of dat leerstelsel verstaan wordt; maar onderzoekt alleen, op de hem eigene wijze, welke, naar zijn oordeel, de ware meening van den heiligen Schrijver geweest zij. Zie hier eenige weinige staaltjes. H. IX: 5. verstaat hij de laatste woorden van *Christus*, *den boven allen*, of *boven alles zijnden God*, *geprezen tot in eeuwigheid*; maar verklaart dit van den staat van 's Heilands verhooging, die nu met alle magt in hemel en op aarde bekleed was, en *als zoodanig God* genoemd wordt, *geprezen tot in eeuwigheid*. Vs. 13. bedoelt Paulus, onder de benamingen van *Jakob* en *Esau*, de Joden en Edomiten, nakomelingen van beiden. Vs. 14—23. wordt geenszins van der menschen eeuwigen staat, noch van Gods besluit omtrent bijzondere menschen; maar van Gods uitwendig bestier in deze wereld, en wel met opzigt tot de lotgevallen van geheele volken, gehandeld. Vs. 16. wordt met MICHAELIS achter vs. 13. verplaatst. Vs. 18. moeten de woorden: *Hij verhardt*, *dien Hij wil*, uit den Oosterschen stijl in Mozes tijd dus verstaan worden: Hij laat toe, dat ondeugende menschen hun

boos

boos opzet tot 't uiterſte doorzetten. Vs. 23. wordt de gewone lezing verdedigd, maar de woorden, *willende zijnen toorn bewijzen en zijne magt bekend maken*, in eene *parentheſe* ingeſloten, en de woorden *willende* enz. dus verklaard, *omdat God wilde*, *omdat Hij bedoelde*, en, bij 't ſlot, deze of dergelijke woorden uit de gedachten van Paulus ingevuld: „Zult gij Hem dit regt betwisten? Zult gij daarop iets in te brengen hebben?" — H. X: 3. wordt door *regtvaardigheid Gods*, even als dikwijls elders in dezen Brief, die genadige handelwijze van God verſtaan, waardoor Hij den in zichzelven ſchuldigen mensch vrijſpreekt van alle de nadeelige gevolgen zijner zonden, en hem daarvan zoo ganſchelijk ontheft, alsof hij zich altoos onberispelijk gedragen had. — H. XI: 15. is *de verzoening der wereld* die verandering, welke in en onder de volken gekomen is, waardoor zij, van vijanden, *vrienden Gods* geworden zijn. Vs. 25. beteekent *Verborgenheid*, zoo min als ergens in het N. V., eene *onbegrijpelijke Leer*. Paulus ſpreekt vs. 25—32 van de toekomſtige bekeering der Joden, die, vóór de bekendmaking derzelve, eene diepe verborgenheid was, maar nu *geopenbaarde* waarheid werd.

't Komt ons voor, dat de geleerde BOSVELD in dit Stuk meer, dan in ſommige anderen, met de beste Uitleggers, die hem vóórgewerkt hebben, heeft geraadpleegd. Er is veel partij van getrokken. Evenwel gaat hij ook hier doorgaans zijn eigen weg, en wekt meer en meer ons verlangen op, om, al wat nog verder door den waardigen man voor de pers mogt gereed gemaakt zijn, aan 't publiek medegedeeld te zien.

De Tweede Brief van Paulus aan die van Corinthen. Door W. R. DE PERPONCHER. *Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. 1807. *In gr.* 8*vo.* 112 *Bl. behalve eene Voorrede van* LXII *bl.*

Meermalen, van de wijze van vertalen en uitleggen der Apostoliſche Schriften door den kundigen DE PERPONCHER-, verſlag gedaan hebbende, rekenen wij te kunnen volſtaan, met óók dit uitlegkundig werk van dien arbeidzamen Schrijver alleenlijk aan te kondigen; terwijl wij er kunnen bijvoegen, dat de Autheur zich-

zelven, in de wijze van behandeling, steeds gelijk blijft.

De Voorrede betreft voornamelijk onze aanmerkingen, bij de beoordeeling van 's mans voorstellingen omtrent het *leerstuk der verzoening*, die hij in de Voorrede voor den Brief aan de Galatiers had voorgedragen. Deze gaven hem aanleiding, om 't door hem aangenomen leerstelsel nog meer te verdedigen, door, op zijne wijze, op onze gemaakte bedenkingen te antwoorden. 't Lust ons niet, nu ook op nieuw 't onze daartegen te zeggen. Dit zou ook met het voornaam doel van ons Maandwerk weinig strooken. De Heer DE PERPONCHER heeft zijn gevoelen duidelijk gezegd, en ook getracht dat met bewijzen te staven. Ons bleven eenige zwarigheden onopgelost over; en of nu deze, in dit verdedigschrift, op eene allezins voldoende wijze, zijn uit den weg geruimd, willen wij gaarne door onbevooroordeelde en van de vereischte kennis wel voorziene Lezers laten beslissen. 't Zal den Heer DE PERPONCHER niet onbekend zijn, met hoe veel scherpzinnigheid nog onlangs over dit onderwerp is geschreven, en wat, in ons Maandwerk, te dezer gelegenheid, is in 't midden gebragt. Men vervalt al ligt, onder 't redetwisten, tot uitersten, tusschen welke de Goddelijke waarheid in 't midden ligt.

Redevoering van EELCO TINGA. — *Benevens Onderzoek van* M. BENGEL *in Marbach, over het Esseïsmus. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1807. *In gr.* 8*vo.* 93 *Bl.*

De Hoogleeraar TINGA had, bij de aanvaarding van het Hoogleeraarambt in de Godgeleerdheid te Groningen, eene Redevoering gehouden over een belangrijk onderwerp. De Predikant van Twijzel, L. FOCKENS, heeft de moeite genomen, om deze kort daarna, in 't oorspronkelijk Latijn, uitgegevene Intrerede van zijnen Vriend, tot algemeener nut, in de Nederlandsche taal over te brengen, en er, op raad van den Hoogleeraar, eene Verhandeling van den Diaken M. BENGEL, over dezelfde stoffe, uit het Hoogduitsch vertaald, en uit J. F. PLATTS *Magazin für Dogmatik und Moral* overgenomen, bij te voegen. Beide stukjes maken een schoon geheel uit, en stellen het Esæismus, waaruit sommige nieuwe Hervormers het Christendom willen afgeleid hebben, in 't reg-

't regte licht voor, als geheel ongepast, om er de voortreffelijke Leer van Jezus mede in vergelijking te brengen.

In de Redevoering van den Heer TINGA wordt beweerd, dat Jezus, hetgeen hij heeft geleerd, niet aan 't onderrigt van aardsche meesters, en wel bepaaldelijk niet aan de Esfæers, heeft te danken gehad, maar regtstreeks van God ontvangen heeft, door wien hij tot Leeraar van den Godsdienst aangesteld en afgevaardigd is, om zijne leer, die niet door menschen uitgevonden, maar van God geopenbaard is, aan stervelingen te verkondigen. Hij beroept zich, tot bevestiging, vooreerst, op de voortreffelijkheid der leere van Jezus, vóór wien er nooit een Leeraar is geweest, die een, in alle opzigten, zoo volmaakt onderrigt gegeven heeft, en na wiens komst er ook niemand opgetreden is, die, hetgeen door Jezus was gedaan, verbeterd heeft: waardoor het reeds hoogstwaarschijnlijk wordt, dat hij door God zelven onderwezen is; en dat te meer, als men in aanmerking neemt, uit wat volk, op welken tijd, en uit hoedanig huis hij is te voorschijn gekomen. Vervolgens wordt met een woord gemeld, dat 't een oud verdichtsel is, dat Jesus uit de school der Esfæers zou zijn voortgekomen, en dan breedvoerig aangetoond, dat hetzelve strijdig is met de geschiedenis van zijne geboorte, opvoeding en geheele levenswijze, en geenszins strookt met den aard zijner leere, tusschen welke en die der Esfæers geenszins zoodanige overeenstemming plaats grijpt, waaruit men zou kunnen opmaken, dat de eene uit de andere noodzakelijk is voortgevloeid; en eindelijk uit de verklaringen van Jezus zelven bewezen, dat hij zich voor een Gezant van God, die niet anders leerde, dan hetgeen hij zelf van God geleerd had, wilde erkend hebben. — De aanspraken, bij de Akademische plegtigheid gedaan, zijn met goed overleg weggelaten.

In de Verhandeling van BENGEL wordt iets meer gezegd van de voorstanders der overeenkomst van het Christendom met de leer der Esfæers, de ware gesteldheid van het Esfæisme breedvoeriger voorgedragen, en het groot verschil tusschen hetzelve en het oorspronkelijk Christendom in de bijzonderheden aangewezen, zoo ten aanzien van de algemeene inrigting van het genootschap der Esfæers, als van derzelver zedelijke grondregelen en godsdienstige gebruiken. Wij prij-

zen den bezadigden en tevens vrij onderzoekenden toon, die in dit ſtukje heerscht. Zie hier het beſluit, 't welk wij de moeite zullen nemen, tot een ſtaaltje der ſchrijfwijze van den geleerden BENGEL, en van de vloeibaarheid der overzetting, onzen Lezeren mede te deelen:

„ Wanneer dus gevraagd wordt: hoe was de verſchijning van zulk eene volkomene godsdienst- en zedeleer, gelijk de Christelijke, in dien tijdkring en onder dat volk, wanneer en waar zij werkelijk ontſtaan is, mogelijk? — dan kan ter natuurlijke oplosſing van dit vraagſtuk het te voren ontſtaan en beſchaafd Eſſeïsmus bezwaarlijk in aanmerking komen.

„ Of in het algemeen eene oplosſing *van dezen aard* te zoeken zij, en of men met waarſchijnlijkheid hopen kunne, immer zulk eene te vinden; is eene andere vraag, welker beantwoording hier niet behoort. Ik veroorlove mij nog maar alleen, zonder alle perſoonlijke bedoelingen, deze eenige aanmerking, dat de pragmatiſche behandeling van de geſchiedenis der menschheid in geen opzigt veel ſchijnt te winnen, wanneer elk zonderling verſchijnſel in den loop harer godsdienſtige en zedelijke beſchaving, met verwaarloozing der geſchiedkundige gronden van waarſchijnlijkheid, in den rang van alledaagſche verſchijnſelen met moeite overgehaald, en de vrije werkdadigheid van den menſchelijken geest zoo wel, als de werkzaamheid van den oneindigen Opvoeder des menschdoms door eene angſtige naſporing van den regelmatigen invloed van uitwendige hulpmiddelen en drangredenen binnen al te enge grenzen bepaald wordt."

Leerrede tot gedachtenis van den Weleerw. zeer Gel. Heer A. VAN DEN BERG, *door deszelfs Ambtgenoot* E. J. POST. *Te Arnhem, bij* J. Troost *en* de Wed. C. Nijhoff. 1807. *In gr.* 8*vo.* 38 *Bl.*

Met het loffelijk doel, om eene aangename en nuttige nagedachtenis van den geachten Kerkleeraar, AHASUERUS VAN DEN BERG, bij de Arnhemſche Gemeente, welke hij in de laatſte achtentwintig jaren zijnes altijd bij uitſtek werkzamen levens heeft bediend, en bij zijne Vrienden in 't bijzonder, te ſtichten, heeft de Eerw. POST zich laten overhalen, om deze over zijnen waardigen Ambtgenoot door hem uitgeſproken Leerrede in 't licht

licht te geven. Hij zelf ſchijnt wel aan dit opſtel niet zoo veel waarde te hechten, om het openlijk in druk te laten verſchijnen; maar elk bevoegd oordeeler zal er, vertrouwen wij, gunſtiger over denken.

Naar aanleiding van 't geen *Lukas*, *Handel.* XVIII: 25b van *Apollos* meldt, *En vurig zijnde van geest, ſprak hij, en leerde naarſtiglijk de zaken des Heeren*, wordt VAN DEN BERG, als iemand, wiens karakter met dat van Apollos zeer veel gelijkheid had, in deze voortreffelijke Lijkrede, beſchreven; en wel als *Leeraar* en *Herder van de Gemeente*, als *Lid van Kerkelijke Vergaderingen*, en als *Mensch* en *Christen*. Van 's mans bekende bedrevenheid in de Nederduitſche taal, en dichterlijke bekwaamheid, van de hulde, door geleerde Maatſchappijen en vele bijzondere Geleerden daaraan gedaan, van zijne ijverige medewerking in verſcheidene inrigtingen, die het welwezen des Vaderlands of de voorthelping van ongelukkigen beöogden, van menig geſchrift, dat door hem is opgeſteld of door hem uitgegeven, of waartoe hij meerder of minder het zijne heeft toegebragt, van dit alles heeft de Redenaar niet willen ſpreken, als niet behoorende tot het oogmerk, waarmede men van eenen afgeſtorven Leeraar tot de Gemeente behoort te ſpreken. Dit ſchijnt hem toe alleen hierin gelegen te zijn, dat men haar trachte te erinneren, wat hij voor haar was, opdat zij gelegenheid krijge om na te denken, of zij zich zijnen arbeid behoorlijk heeft ten nutte gemaakt, en opgewekt worde, om dit zoo veel mogelijk nog na zijnen dood te doen. Overeenkomſtig dit denkbeeld laat hij, op de erinnering der roemwaardige hoedanigheden van VAN DEN BERG, in de genoemde betrekkingen, welgepaste overwegingen volgen, die het genot van zijn verblijf in de Gemeente bij dezelve behoort te verwekken. Zij zijn deze: dat zij het goede, 't welk hij aan haar gedaan heeft, niet vergete; dat zij, bij het herdenken van 't geen hij voor haar was, aan God hare dankbaarheid toebrenge; dat elk, bij deze gelegenheid, naga, of hij zijnen arbeid, aan de teregtbrenging van onſterfelijke zielen beſteed, zich behoorlijk heeft ten nutte gemaakt; dat allen, in het ſterven van hunnen Leeraar, een nieuw bewijs van de vergankelijkheid van het tegenwoordige leven opmerken, dat hen dringe, om daarop met ernst te denken; en eindelijk, dat zij in den Man, dien zij verloren hebben, de veelvuldige goede hoedanigheden, die hij bezat, zich ter navolging voorſtellen.

Dit alles wordt ongekunsteld, ernstig en deftig, en zoo als men het van eenen opgeklaarden en meer dan dagelijkschen Prediker moest verwachten, voorgedragen. In eene verzameling van Kerkredenen van dergelijken inhoud verdient deze Redevoering, die zoo wel het hart als de bekwaamheid van den Eerw. POST eere aandoet, geene geringe plaats.

Uitvoerig Onderwijs in den Christelijken Godsdienst. Door J. W. STATIUS MULLER, *Leeraar bij de Evang. Lutherſche Gemeente te Haarlem. Aldaar, bij* F. Bohn. 1807. *In gr.* 8*vo.* 354 *Bl. behalve het Voorwerk van XX bl.*

Men had van den Eerw. MULLER reeds twee leerboekjes, geschikt voor Godsdienstig onderwijs, in handen (*). Hij laat daarop nu dit derde, meer uitvoerig Onderwijs in den Christelijken Godsdienst, volgen, en men heeft ook nog een vierde, welk een *kort Begrip der Kerkgeschiedenis* behelzen zal, te wachten.

Dit derde stuk is door den Schrijver zoo ingerigt, dat het tevens tot een *Handboek* voor Onderwijzers, en zelfs tot een stichtelijk *Huisboek* voor volwassene Christenen, kan strekken. De Amsterdamsche Kerkleeraar, bij de Evang. Lutherſche Gemeente, G. NOORDENHOUT, die er eene aanprijzende Voorrede voor geplaatst heeft, belooft zich van hetzelve groote nuttigheid, zoo voor jeugdige leerlingen, als voor verder gevorderden, ook voor jonge Leeraars en Katechiseermeesters. Het bevat niet alleen een welgeregeld onderrigt omtrent de meest algemeen aangenomene geloofsbegrippen, maar tevens eene duidelijke voordragt der levenspligten, die de Christelijke leer voorschrijft; alles in den ouden trant, en geheelenal in dier voege voorgedragen, dat men geene vrees ter wereld voor inboezeming van min of meer nieuwe, en van het oude Kerkgeloof afwijkende, denkbeelden aan hun, die zich van dit leerboek bedienen willen, behoeve te hebben. Intusschen vereenigen wij gaarne onze wenschen met die van den eerwaardigen Voorredenaar, dat het gebruik ook van dit leerboek zeer veel

(*) *Eerste Onderwijs in den Godsdienst voor Kinderen*, en *Bijbelsche Geschiedenis voor de Jeugd.*

veel moge bijdragen tot meerdere bevordering der voor elk hoogstbelangrijke kennis van de Christelijke waarheid tot godzaligheid, in de hope des eeuwigen levens, en alzoo tot verdere uitbreiding van het zedelijk Rijk van onzen Heer en Zaligmaker Jezus Christus. Elke soort van leerlingen en aankomelingen, die zich tot het doen van belijdenis der Christelijke Leer voorbereiden, heeft, naar mate van reeds ontvangen onderwijs, zijne bijzondere vatbaarheid, smaak en behoefte.

Stichtelijke Gedichten en Gezangen, met eenige Aanteekeningen; door R. WOUTERS. *Te Amsteldam, bij* P. J. Uijlenbroek. 1807. *In gr.* 8*vo. Behalve de Voorrede,* III *bl.*

Is er iets, hetgeen de gestrengheid des oordeels ontwapenen zoude bij ons, die op de bevordering van Zedelijkheid en Godsdienst den hoogsten prijs stellen, dan heeft de vereerenswaardige arbeid van zoodanige Dichters, welke hun speeltuig aan de stichting des naasten toewijden, daarop de meest regtmatige aanspraak. Doch van den anderen kant is dat onderwerp zoo verheven en gewigtig, dat, zelfs het erkende edelaardige oogmerk van eenigen opsteller van *stichtelijke Gedichten en Gezangen*, onzes inziens, tot geene verschooning dienen kan voor het gebrekkige of zwakke der behandeling; en vinden wij ons hierom te meer verpligt tot eene waarlijk onzijdige toetse.

Dit bedenkende, zal, vertrouwen wij, de Hr. WOUTERS zelve niet anders van ons vorderen, dan dat wij, zijne bedoelingen toejuichende, ons echter door geene vooringenomenheid laten zwaaijen. Immers, dank zij de godvruchtige stemming onzer Natie! bijkans alle onze Vaderlandsche Dichters der twee jongstleden eeuwen hebben, de een meer, de ander min, hunne lier aan Bijbelstoffen, aan Godsdienst en Zedelijkheid geheiligd: en zeer onlangs werd ook de Kerk, boven den schat der keurige Psalmen, met den regtzinnigen bundel verrijkt der *Evangelische Gezangen*. Wij zien derhalve geenszins, dat er behoefte was, die den Heer WOUTERS dringen konde, om zijne stukken, gelijkstoortig met de beteren, welke ter leering en stichting voorhanden zijn, in het licht te zenden. Men wijte het daarom ook aan de

ligtzinnigheid of ongodsdienſtigheid der tijden niet, waarmede onze Vromen wel eens zeer ongepast voor den dag komen, wanneer dit Boekdeeltje weinig koopers vond. Wij ten minſte durven ons geene ſterke aanbeveling verooorloven van dit middelmatig Dichtwerk. Verſcheidenheid van ſtoffen en kortheid der ſtukken behaagden ons daarin het meeste. Niet alle herhaling evenwel van dezelfde gedachten, en nagenoeg gelijke bewoordingen, wist de Opſteller te vermijden, bij de naauwe verwantſchap vooral der onderwerpen. Dus ſchijnt het 2de Gedicht, welk *Aandacht op Gethſemané en Golgotha*, *of Overdenkingen over Jezus lijden*, ten opſchrift draagt, op één leest geſchoeid te zijn met een *Gezang op Jezus lijden*, dat bl. 79 voorkomt. Ook hebben wij zekere geliefde uitdrukkingen, onkieſche zinſpelingen, eenerlei loop van denkbeelden, en ſommige vreemde rijmklanken, meer dan eens ontmoet bij onzen Dichter. Ten voorbeelde beroepen wij ons op zijnen aanhef van het Gedicht, *God de Vader verheerlijkt in het Werk der Verlosſing.*

ô God! in uwen Zoon mijn Vader!
Vergun mij dat ik tot u [illegible]der',
Geteekend met des Heilands bloed.
Ik voor u gansch *melaatsch* bevonden,
Vol etterbuilen, ſtriemen, wonden,
Val, diep ootmoedig, u te voet.

Door Jezus *wigtige* voldoening,
Verwierf Hij, bij u, ſchuldverzoening
Voor Adams afgevallen kroost.
Hoe diep gedompeld in ellenden
Mag zich *elk* zondaar tòt u wenden,
En worden in zijn' druk getroost." enz.

Waarnevens wij, ter vergelijking, behalve de *Bede tot den Heiland*, bl. 65, navolgende eerſte regelen aanhalen uit een ander Gezang, *Zuchten tot Jezus* betiteld.

ô Dierbre Heiland, zie mij aan,
Daar ik belast met zonden,
Niet voor mijn' Regter kan beſtaan,
Wiens wet ik heb geſchonden.

Wat

Wat ben ik *walglijk* en *onrein*,
In 't oog van God, *zoo heilig!*
Ik vlugt tot u, ô Heilfontein!
Bij u zijn *zondaars veilig.*

Tweemalen ook (op bl. 7 en 50) ergerden wij ons aan het rijm, welk onzen Dichter, van den Heiland ſprekende, dit zonderling denkbeeld aan de hand gaf:

Betreurt gij dan niet uwe zonden,
Die Hem aan 't ſchandlijk kruishout *bonden?*

Ook ſchijnt de Hr. WOUTERS derwijze verkuischt met zijne begrippen omtrent de zoenofferande van Christus, dat hij zich niet onthield, in een en ander kort begrip van Evangeliſche *Zedeleſen*, overigens niet ongevallig te zamengebragt, almede van dat *leerſtuk* een woord te zeggen.

Mogelijk is er ook, die in het gezegde bewijs meent te ontdekken van eene niet rijke dichtader en van gebrek aan vinding: en wij onderſtaan niet, tegen dat vermoeden den Heer WOUTERS te verdedigen. Zijne taal is over het geheel zuiver; echter, de aanmerkingen omtrent de ſpelling daargelaten, getuigt dezelve hier en daar van zoogenaamde doch niet gewettigde dichterlijke vrijheden. De verzen desgelijks, weinigen uitgezonderd, zijn vloeijende; maar wederom de ſtijl, ſchoon deftig, verheft zich luttel boven het *proſa*, waartoe hij meermalen afdaalt. Trouwens indien YOUNG, ter plaatſe van onzen Dichter in de Voorrede bijgebragt, „een „ ſtouter gezang mogt wenſchen, en zich beklagen we„ gens de koelheid van zijn hart en de koude van zijn „ lied," wat moeten wij dan, de verhevenheid der Godsdienſtige onderwerpen, en den hoogen toon of het vuur nadenkende, waarmede een David en de Profeten geſchreven hebben, wegens dezen arbeid oordeelen, dien de Hr. WOUTERS in het licht zendt? Koelheid van gezang, en armoede aan ſtoffe, ſchijnt zich reeds te openbaren in het eerſte Gedicht, bij het prijzen van *Gods Grootheid*. Naauwelijks eenen wenk geeft hij van de onmetelijkheid der ſcheppinge, zoo der hemelen als der aarde: of hij wendt zich van de Natuur tot de Openbaring, en wart de denkbeelden dooreen van de hoogſte Majeſteit, en der zedelijke Volmaaktheden van het

Op-

Opperwezen, die wij toch onder gezegden *titel* niet regtſtreeks bevatten zouden; kwalijk althans *gevoelen* wij de *Grootheid Gods* op de wijze, waarop de Dichter daarvan ten ſlotte gewaagd heeft. Wederom, hoeveel leering er te halen is uit de overdenking van het ſchielijk afſterven eener gelukkige en brave Moeder, wier kraambed in dat des doods verwisſeld wordt; ongelukkig moeten wij 's Mans *bijzondere* keuze noemen, om eenen wellustigen wereldling op zulk een zacht aandoenlijk tooneel te wijzen ter zijner *opwekking tot Godsdienst*. Door zulk eene zamenvoevoeging namelijk, en wisſeling van oogpunt, mangelt het in dit ſtuk aan *eenheid* van tafereel, die beter konde bewaard zijn, wanneer het plotſelijk afſterven eens *zondaars*, in zijne losbandigheid weggerukt, vooraf gezonden ware, of meer *algemeene* lesſen en bedenkingen achter den dood van ZEDELIEF gelezen wierden.

Intusſchen, wat er ook in dezen bundel minder onze goedkeuring wegdrage, wij willen evenwel den Hre. WOUTERS gaarne regt doen, met eene kleine proeve te geven van beteren ſtempel; en wenſchen wij vooral daarmede te toonen, dat onze aanmerkingen geenszins aan vooringenomenheid tegen 's Mans Godsdienſtige denkwijze haren oorſprong verſchuldigd zijn. Wij kiezen daartoe het Gedichtje *op de Schoonheid der Zonne*.

ô Gouden Zon, zoo rijk van luister!
Verdrijffter van het aklig duister!
Paleis des lichts! ô wondre kloot!
Wat zijt gij niet verbazend groot!
Wie kan naar waarde uw ſchoonheid malen,
Daar 't oog zich blind ziet op uw ſtralen?
Wanneer gij, in uw rijkst gewaad,
In 't zuider aspunt (*) glansrijk ſtaat,
Dan doet ge ons in uw' omtrek lezen:
„ Hij, die mijn Schepper is, moet eeuwig zijn geprezen."

De *Aanteekeningen*, waarvan de titel ſpreekt, konden meerendeels van den Schrijver beſpaard zijn, nadien zij weinig dienen ter toelichting, of doorgaans be-

(*) De Zon vertoont zich nimmer in het Zuider of Noorder Aspunt, blijvende van beiden meer dan 66 Graden en bepaald tusſchen de Keerkringen. De Dichter wilde den *middagſtand* der Zonne aan den Hemel beſchrijven.

bekende zaken behelzen. Meest gevielen ons eene en andere plaats uit den *Britſchen Rhapſodist*, of GELLERT; verre dezen althans boven de gezochte Beſpiegelingen van HERVEY, woorden veelal zonder redelijken zin! Wij vergasteden ons ten laatſte aan eenen *Rei* uit VONDELS *Lucifer*, en de Dichtſtukjes van PATER en GELLERT, *op Jezus*. Maar kaatſen dezelven wel een gunſtig licht terugge op den bundel, dien wij beoordeelden?

Ernst en Falk. Geſprekken voor Vrijmetſelaren. Naar het Hoogduitsch. Amſterdam, bij J. S. van Esveldt-Holtrop. 1807. *In kl.* 8*vo.* 50 *Bl.*

De talrijke alom verſpreide en alom vereenigde Broederſchap der Vrijmetſelaren trok reeds eeuwen lang een' ieders opmerkzaamheid; en nog blijft derzelver doel voor den ongewijden een raadſel. Het gelukte, naar het ſchijnt, den ſchranderſten waarnemer nog nooit, den ſluijer op te ligten, en, offchoon het Genootſchap toch ook wel een en anderen valſchen Broeder gehad heeft en hebben zal, nog nooit werd door een van deze het geheim verraden; of het moet dan al aanſtonds gelukt zijn, omtrent zoodanige ophelderingen het algemeen weder in de war en in het onzekere te helpen. Zoo is er dan misſchien in het geheel geen geheim, noch bedoeling? maar daartoe telde de Broederſchap en telt zij nog een te groot aantal verlichte waardige leden onder zich; en deze ontwijfelbare daadzaak doet ook het vermoeden vervallen van verkeerde, zedelooze bedoelingen; terwijl de groote hoop, het grootſte gedeelte der Metſelaren, losheid van zeden en beginſelen bij velen, die toch ook Broeders zijn, als Broeders aangenomen en op den duur geduld worden, het ernſtige, algemeen nuttige en zedelijke dezer ſtichting toch ook wel zeer doen betwijfelen. — Het moet wel waar zijn, dat er eenig doel, een groot en gewigtig doel, met deze ſtichting werd beöogd; maar dit doel moet ſlechts aan zeer weinigen bekend geweest zijn en nog zijn; omtrent dit doel moet men niet alleen de Broeders van den minſten, maar zelfs die van den hoogſten graad, onkundig kunnen houden, des begeerende, of althans hen kunnen misleiden; en er is misſchien menig Grootmeester van den Stoel, die omtrent

trent het echte der Metſelarij en hare bedoeling even onzeker is als wij, die niet zijn ingewijd. Het is een groot werktuig, door weinigen bewogen, en waardoor men dan zoo nu en dan eene algemeen nuttige, ſchitterende daad kan uitvoeren, zonder dat zulks voor de eerſte en oorſpronkelijke bedoelingen nog iets bewijst. Nadeel voor Kerk of Staat wachten wij van zoodanige machine niet; de Mensch is toch geen enkel werktuig, en verlaagt zich daar maar zelden toe; iets van het plan en de ſtrekking van hetzelve wordt dan vóór de uitvoering aan een te groot aantal bekend; ieder heeft zijn bijzonder inzigt, betrekking, en beginſel, dat hem terughoudt; het plan lekt noodwendig uit, en moet mislukken. Om even dezelfde redenen wachten wij er ook het goede, bij de beste bedoeling, maar weinig van; of zou men dan alle harten eenmaal voor het goede kunnen winnen? zoo moest men de ondeugden verkeerde beginſelen geheelenal kunnen uitroeijen. De ondervinding heeft, dunkt ons, ten aanzien van de Metſelarij, ons gevoelen ook reeds overvloedig bevestigd. Het goede eindelijk, dat altijd verlichting en veredeling vooraf vereischt, behoeft, wordt eenmaal verlichting en veredeling daargeſteld, geene zoo verborgene raderen; bedoelt de Broederſchap dit, daaraan werken ook buiten dezelve, Gode zij dank! nog duizenden; zij arbeiden daaraan, door allerlei middelen, openlijk. Wij voor ons laten alzoo de Vrijmetſelarij in derzelver waarde, vreezen of hopen er weinig van; een verlicht Beſtuur, in het Burgerlijke en Godsdienſtige, verzekert ons tegen ieder gevaar, en geeft onze hoop een meer vasten grond. Wij vereenigen ons met iederen vriend van verlichting en veredeling, arbeiden daaraan openlijk, en wenſchen ieder bij zijnen arbeid zegen en voorſpoed. Deze aanmerkingen vloeiden ons uit de pen; de Lezer houde ons dezelve ten goede! Nu nog een woord over het voor ons liggende boekje.

Dit geſchrift is het eerſte over de Vrijmetſelaren niet, en zal ook wel het laatſte niet zijn; wij verwachten van zoodanige werkjes geene voldoende opheldering, en waren alzoo niet onder die genen, welke in hunne verwachting werden te leur geſteld. FALK is een ſchrander werver voor de Broederſchap, is daarin zeer ijverig werkzaam, offchoon hij daarvan in het geheel den ſchijn niet heeft. Iedien dit boekje waarheid bevat, is, onzes

in-

inziens, *Wereldburgerſchap* het doel van de Metſelarij; de echte Metſelaar heeft dan met den echten Wereldburger dezelfde oogmerken en pligten. Burgerlijke Maatſchappijen, (en wat misſchien al meer!) zijn nuttig en noodig, maar toch een noodzakelijk kwaad; aan dezelve zijn uitnemende voordeelen, maar ook groote nadeelen verbonden; zonder nu die dingen weg te nemen de nadeelen af te leiden, te verminderen, zou dan de bedoeling dier Broederſchap zijn. Burgerlijke wetten ſtrekken zich niet verder uit dan de grenzen van den Staat; de Staat kan alzoo zoodanig eene afleiding noch bevelen noch bewerkſtelligen; dit is *een meer dan overtollig werk;* de verſtandigſten en besten van elken Staat (de Vrijmetſelaars) nemen dit werk op zich. Zij metſelen eigenlijk *ſchoorſteenen, om den rook af te leiden*, die onafſcheidelijk is van het nuttig en onontbeerlijk vuur, maar die toch lastig is; en zoodanige ſchoorſteen-uitvinders en ſchoorſteen-makers zijn immers zeer nuttige menſchen! Men kan dus een echt Vrijmetſelaar zijn, zonder het te weten of ingewijd te zijn; men kan ingewijd zijn, en zelfs den hoogeren en hoogſten graad hebben, zonder echt Metſelaar te wezen. Dit is intusſchen maar iets en niet het geheel der Metſelarij. Dit ſtaat nu, *onzes inziens* zeggen wij opzettelijk, in dit boekje; want met volkomene zekerheid zeggen wij het niet; deze Zamenſpraken zijn toch, gelijk zoo menig ander geſchrift over dit onderwerp, overigens opgevuld met donkere, raadſelachtige magtſpreuken, die de Lezer zelve mag ontcijferen: b. v. „ *Die weinigen, die weten wat Metſelarij is*, kunnen *het niet zeggen. De Vrijmetſelarij is niets willekeurigs, niets ontbeerlijks; maar iets zeer noodzakelijks, dat in het wezen van den mensch en van de burgerlijke maatſchappij is gelegen. — Zij heeft door alle tijden henen beſtaan. — Zij is iets, dat zelfs de genen, die het weten, niet kunnen zeggen. — De* ware *daden der Vrijmetſelaars zijn zoo groot, zoo verre uitziende, dat geheele eeuwen kunnen voorbijgaan, vóór dat men kunne zeggen:* „ *dat hebben zij gedaan.*" *Niettegenſtaande dit, hebben zij al het goede gedaan, wat nog in de wereld is, — let wel:* in de wereld! — *en zij gaan voort met aan al het goede te arbeiden, dat nog in de wereld komen zal, — let wel:* in de wereld! — *Goede daden, welke daar henen zijn gerigt om goede daden onbehoevend te maken.*" enz. De vonk had bij ERNST vuur gevat;

bij

hij werd Metſelaar; en wat hij daar in den beginne ontdekte, wordt ons in een volgend boekje beloofd. Wij hopen, dat dit berigt verſtaanbaarder wezen zal dan het *Voorberigt van eenen derden*, voor dit boekje geplaatst, waarin wij lezen, dat de vraag, waarom, indien wij hier het ware der Vrijmetſelarij vinden, men dat niet reeds lange met zulke ronde woorden gezegd heeft, gelijk is aan die: *waarom in het Christendom de ſyſthematiſche leerboeken zoo laat in het licht zijn verſchenen: waarom er zoo vele en goede Christenen zijn geweest, die hun geloof op eene verſtandige wijze noch konden, noch wilden openbaren?* „*Ook dit*, dus beſluit de Voorberigter, „*zoude in het Christendom nog altoos te vroeg zijn gebeurd, dewijl het geloof-zelf misſchien* (misſchien?) *daarbij weinig hebbe gewonnen; indien Christenen ſlechts niet in het hoofd hadden gekregen, hetzelve op eene geheel tegenovergeſtelde wijze te willen openbaren.*"

Wij beſluiten onze aankondiging met den wensch, dat zoodanige *daden van Vrijmetſelaren naar buiten*, om met den Schrijver te ſpreken, als in dit boekje worden aangeſtipt, zich mogen vermenigvuldigen, en vele navolgers vinden, ook buiten de Broederſchap: en dat hunne daden, als Vrijmetſelaren, naar binnen (en ook naar buiten), zoo deze niet onder de herſenſchimmen behooren, daaraan mogen gelijk zijn.

De Kruiſiging van MATTHIEU LOVAT, *aan zichzelven volbragt te Venetie in den jare* 1805. *Medegedeeld door Dr.* CESAR RUGGIERI, *Profeſſor der Heelkundige Geneeskunde aldaar. Volgens de Hoogduitſche Overzetting naar het Fransch, met de Aanmerkingen van* J. H. G. SCHLEGEL, *M. D. enz. te Jena; en ook van den Nederduitſchen Vertaler. Te Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1807. *In gr.* 8*vo.* 47 *Bl.*

MATTHIEU LOVAT, een Schoenmakersknecht te *Venetie*, bij wien reeds eenmaal de zonderlinge gedachte was opgekomen om zich te kruiſigen, deze zelfde denkbeelden van nieuws opvattende, begon nu dagelijks aan zijn martelaars-werktuig te arbeiden, ſchaffende zich de noodige materialen, als ſpijkers, een doornenkroon, liſen en touwen aan. Toen hij vooruit zag, dat

dat het hem niet mogelijk zoude zijn, zichzelven genoegzaam aan het kruis vast te maken, kwam hij op de gedachte, om een wijd net te vervaardigen, hetgeen strekken konde om hem regtop te houden, in gevalle de overige touwen niet bestand mogten zijn. Dit net maakte hij, deels aan het onderste einde van het regte kruishout, onder het steunplankje voor zijne voeten, vast; deels aan beide kanten der dwarsche kruishouten, welke de armen van het kruis uitmaakten, zoo dat hetzelve de gedaante had van eenen kegelvormigen omgekeerden zak. Van het midden van het bovenst buitenste gedeelte van het dus vastgemaakt net liep een sterk touw, en wel in dezer voege, dat een tweede touw van dezelfde sterkte door het eene einde met de vereenigde punten der beide, het kruis uitmakende, dwarshouten verbonden zijnde, beiden zich, door middel van het ander einde, wederom vereenigden, en zeer sterk vastgemaakt waren aan een binnen in het vertrek voorhanden balk, hangende het geheel uit het venster, 't welk met eene lage borstwering was voorzien. De lengte der beide touwen was toereikende om het kruis *horizontaal* op den grond van het vertrek te kunnen leggen.

Nadat nu deze gruwzame voorbereiding ten einde geloopen was, kroonde zich MATTHIEU met doornen, van welke drie door de bekleedselen van het voorhoofd drongen. De plaats, welke eenmaal de *partes genitales* innamen, van welke hij zichzelven voor eenigen tijd met het mes beroofd had, bedekte hij met eenen, door touwen om zijne heupen en schenkels vastgemaakten, witten zakdoek; hierop, voor 't overige naakt, zijne beenen tusschen het net en kruis gestoken, op hetwelk hij zich zittende plaatste, nam hij een' der, voor zijne handen bestemde, gladde en spitse spijkers, en stak dien midden door de inwendige vlakte der regter hand, stootende die zoo lang naar den kop van den spijker, tot dat dezelve daardoor over de helft boven de buitenzijde der hand uitkwam. Eindelijk lag hij zijne voeten op het hiertoe dienende dwarsplankje, den regter voet over den linker. Door de buitenzijde van den bovensten sloeg hij de punt van een gladden en puntigen spijker, ter lengte van 15 duimen en 5 lijnen Parijsche maat; en zoodra zijne linker hand den spijker in eene loodlijnige rigting had gebragt, doorboorde hij dezelve met den slag van eenen hamer, dien hij in zijne regter hand hield, tot dat hij met

beide voeten in het gat gedrongen was, dat hij in het plankje gemaakt had. Het doorborend ijzer was genoegzaam doorgedrongen om vast te blijven zitten. Nadat hij den derden spijker door zijne linker hand geslagen had, hetgeen hij met zijne regter ter uitvoer bragt, en zoodra hij door middel van eene lisse, die hij tot dit einde vooraf in gereedheid gebragt had, zich over het midden van zijn ligchaam aan het kruis had vastgemaakt, bragt hij zich eene wonde toe in de zijde met een schoenmakers mes, hetwelk hij opzettelijk bij zich genomen had. Dan op het oogenblik, toen hij zich deze wonde toebragt, had hij geene genoegzame tegenwoordigheid van geest, om te begrijpen, dat de wond de regter en niet de linker zijde zoude treffen, en zulks wel in de borstholte, maar niet in het onderlijf. Hij kwetste zich schuins twee duim onder het linker *hypochondrium*, naar den inwendigen hoek der buikholte toe, doch zonder de in dezelve voorhanden deelen te beleedigen.

Na den afloop dezer bloedige bewerkingen was het tot de volkomene volbrenging van het opgevat voornemen noodig, dat LOVAT zich voor het oog van het algemeen gekruisigd ten toon stelde. Zie hier, hoe hij daarmede te werk ging: — Het kruis lag horizontaal met den grond, het benedenst gedeelte aan de glooijing der vensterbank van het raam, hetgeen reeds als zeer laag is beschreven. Terwijl hij zich met de buitenzijde van de voorste leden der vingeren van iedere hand sterk opbeurde, (de spijkers, welke dezelve doorboorden, beletten hem, zich met de geopende of gesloten hand te stutten) rigtte hij zich herhaalde malen op, en hief in dezer voege het kruis en zijn ligchaam omhoog, dat daarop was vastgemaakt; iedere poging, die hij aanwendde, bragt een groot gedeelte van het kruis verder ten venster uit, tot dat het buiten op de borstwering kwam, en door deszelfs eigene zwaarte het nog binnen het venster zijnde gedeelte medesleepte. De gekruiste gleed nu geheel ten venster uit, beneden hetwelk hij met het kruis, door middel van de twee touwen, in eene hangende gestalte werd gehouden, waarvan wij gezegd hebben dat beiden door het eene omhoog werden gehouden, het eene aan het boveneinde van het net, het andere dwars om het kruis heen, en beiden door het andere einde van het kruis aan den balk, binnen in het vertrek. In dezen toestand hief LOVAT zijne twee armen

men omhoog en een weinig naar achteren, met oogmerk om de nagels, die zijne handen doorboorden, te brengen in de daartoe gemaakte gaten, aan de beide uiteinden van het dwarshout, dat het kruis uitmaakte. De voorbijgangers, echter, die hem des morgens ten acht ure ontdekten, vonden hem met de linker hand alleen vastgenageld, en met de regter langs het ligchaam buiten het net afhangende. Haastig maakte men hem los, en bragt hem te bedde.

Om de zonderlingheid dezer Kruisiging deelden wij dezelve als zoodanig mede. De daad zelve moet men ongetwijfeld houden voor het uitwerksel der krankzinnigheid, hetzij dan uit godsdienstige dweeperij of eene andere oorzaak af te leiden; en nu staat in dit opzigt onze beklagenswaardige LOVAT gelijk met alle andere krankzinnigen, die op de gedachten vielen om aan hun leven een einde te maken, door de handen aan zichzelven te slaan; met dit onderscheid, dat hij, met het denkbeeld van Martelaarschap, zoo 't schijnt, geheel vervuld, van hunne gewone wijze, om zich ten spoedigste van het leven te berooven, afweek, en zijn ontsteld brein eene voorzeker allermartelijkste bewerking verkoos.

Maar of deze daad nu zoo belangrijk, zoo lezens- en overdenkenswaardig zij, is bij ons meer dan twijfelachtig. Welk nut moet toch de mededeeling van zoodanige daad bewerken? welk maatschappelijk heil zal daaruit voortvloeijen? Is het om ons de rampzalige gevolgen der dweeperij en der daaruit ontstane krankzinnigheid te doen kennen; of zal het tot een middel kunnen strekken om deze krankzinnigheid tegen te gaan? De eerste zijn ons overvloedig uit de Geschiedenis bekend; tot het laatste is zulks geheel ontoereikende.

Maar bevat wellig de mededeeling van de Geneeswijze dat nuttige? — Dezelve bestond in de behandeling der pijnlijdende deelen met verzachtende pijnstillende middelen, naderhand in het gebruik van versche zoete amandelolie en eene zeer eenvoudig bereide papping van kruim van brood met melk, welke om de voeten, dijen, handen en om den voorarm gelegd, en verscheidene malen ververscht wierden; terwijl eenige oncen van de *mixtura cardiaca opiata*, van tijd tot tijd ingenomen, en eene zeer slappe limonade, de eenige middelen waren, welke men hem inwendig, gedurende de eerste zes dagen, liet gebruiken. Maar ook dit komt ons voor, zeer weinig nuts

in zich te bevatten; en wij zien ook omtrent die genezing verder niets gemeld; terwijl wij zijnen doodaan uittering in den jare 1806 opgeteekend vinden.

Sommige Aanteekeningen bij dit Werkje, die meest alle van SCHLEGEL zijn, zijn welligt voor Geneeskundigen van eenig belang. Wat de *Pelagrifche* ongeſteldheid aangaat, waarvan gewag gemaakt wordt, en waarmede LOVAT vóór de uitvoering zijner kruiſiging zou aangetast geweest zijn, willen wij gaarne toeſtemmen, dat deze, als de gevoelloosheid vermeerderende, kan aangenomen worden; maar dat zij den perſoon, door dezelve aangetast, en dus ook LOVAT, tot volſlagene krankzinnigheid voert en gevoerd hebbe, komt ons nog zoo aannemelijk niet voor; en ons zouden omtrent deze Milaneeſche landkwaal zekerder, dat is *pathologiſcher* berigten, moeten medegedeeld zijn, om ons tot dit gevoelen over te halen; gelijk wij ook gezonde *phyſiologiſche* bewijzen voor de ſtelling, dat krankzinnigen zeer ongevoelig, zeer onprikkelbaar zouden worden, onder andere, door het gebrek aan zenuwvocht, dat in de zenuwen behoorde rond te loopen, zouden verlangen, om en aan zenuwvocht en aan deszelfs rondlooping geloof te ſlaan: een gevoelen, dat de Heer RUGGIERI ons als het zijne mededeelt.

Geheime Brieven, over de inwendige geſteldheid van het Pruisſiſche Hof, na den dood van FREDERIK DEN II. *Uit het Hoogduitsch. Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* J. Allart. 1807. *In gr.* 8*vo.* 437 *Blz.*

Onuitgemaakt hangt nog aan den ſpijker het geſchil over de bevoegdheid of onbevoegdheid der Geſchiedſchrijveren, om de Gebeurtenisſen van hun eigen Leeftijd te boeken. Kronijkſchrijvers, die ſlechts van Perſonen en Gebeurtenisſen gewagen, zonder dezelve te beoordeelen, komen hier in geene aanmerking. Veel valt er voor te zeggen, veel daar op aan te merken. Het is hier de plaats niet, om over dit geſchil uit te weiden, en nog minder onze zaak, hetzelve te beſliſſen. Zoo veel in den mensch vallen kan onpartijdige, juiſte, en met eene ſpaarzame hand medegedeelde Aanmerkingen eens gelijktijdigen Schrijvers zullen veelligt van den be-

voeg-

voegden Regter in dezen niet gewraakt worden; terwijl hij zeker zal afkeuren het partijdige, het gezochte en het overtollige beoordeelen, 't geen aan den Lezer behoort gelaten te worden.

In hoe verre deze algemeene aanmerkingen doel treffen ten opzigte van het voor ons liggend Boekdeel, zal misschien twijfel baren. Het is eigenlijk, zoo men wil, geene Geschiedenis: dan *Geheime Brieven*, over de gesteldheid van eenig Hof, in een opgegeven tijdperk, naderen tot de *Geschiedenis* met groote schreden.

De naam des Schrijvers is eene verborgenheid; der Brieven herkomst niet. Den Lezer wordt door den Uitgever berigt: „ Een mijner Vrienden, die *Berlijn* op den ongelukkigen dag verliet, toen de treurige tijding van het verlies van den veldslag bij *Jena* aankwam, heeft mij deze belangrijke Brieven toegezonden, welke ik zonder vertoef aan het Publiek overgeve, inzonderheid dewijl mijn Vriend dezelve reeds uit *Stettin* en *Graudentz* over de latere gebeurtenissen vervolgd heeft." En de Schrijver zelve deelt ons omtrent zijn Werk het volgende mede: „ Mijne Brieven zijn gedrukt; zullen zij benadeelen? zullen zij nut te wege brengen? zullen zij beleedigen? dit vraag ik mij zelven. Aan den *Pruisfischen* Staat heb ik veel te danken; hoe zou ik hem dan willen benadeelen? Vóór den Oorlog zou ik deze Brieven nooit hebben laten drukken, dewijl zij gebreken ontdekken, waarvan de vijand gebruik had kunnen maken. Maar thans, nu de *Pruisfische* Staat ontbonden is; waarom zou men nu de oorzaken van zijn' val niet blootleggen? Wat schaadt het den dooden, dat hij tot onderwijs van anderen ontleed wordt? Het geldt niet de *Pruisfische* Natie en derzelver burgerlijke gesteldheid; maar den Staatsvorm en deszelfs grondbeginselen. Deze moet na den Vrede beter georganiseerd worden; en zou een goed onderdaan daar zijn gevoelen niet over zeggen?

„ Ik heb niemand willen beleedigen, allerminst die personen, welke het roer van Staat in handen hebben gehad; ik zag in hen den mensch en den staatsman; ik heb slechts somtijds den laatsten berispt.

„ Het hartzeer over den bijna vernietigden *Pruisfischen* Staat en over de ongelukkige *Hohenzollernsche* Familie heeft mij deze Brieven in de pen gegeven; geen haat of boosheid, maar zuivere Vaderlandsliefde, was er de aanleiding toe: ben ik hier en daar wat scherp geweest,

ftelt dit, mijne Tijdgenooten, op rekening der Vaderlandsliefde; trouwens gijlieden denkt en voelt als ik."

Aan die Brieven heeft de Schrijver eenige opheldere-nde *Bijvoegſelen* toegevoegd. Deze gaan vergezeld van *Aanteekeningen* van den Zetter, (toch wel niet de Letterzetter!) die der Lezeren aandacht dubbel verdienen, deels ſtrekkende om het vermeldde te ſtaven, deels om zijns bedunkens begane misſlagen te regt te brengen; 't geen ook nu en dan in eene Aanteekening aan den voet der bladzijden geſchiedt. Zulks geeft aan vele bijzonderheden licht, en is, als 't ware, eene beoordeeling des Briefſchrijvers. Wij zouden dezelve wel veelvuldiger gewenscht hebben, dewijl er vele uitlokkende gelegenheden toe voorkwamen. Ook zou de *Nederduitſche* Vertaler, op het weinige, 't geen er met betrekking op *Holland* in voorkomt, met grond wel iets hebben kunnen zeggen; dan misſchien oordeelde hij zulks genoegzaam bekend aan den *Nederduitſchen* Lezer.

Een geheel ruim tijdvak, vol gewigtige gebeurtenisſen, bevat het aantal van XLIV Brieven, in dit Boekdeel begrepen, de eerſte 1786 uit *Berlijn*, en de laatſte 31 Dec. 1806. gejaar- en gedagteekend. De Briefwisſeling neemt ten tijde des doods van FREDERIK DEN GROOTEN eenen aanvang. Zeer is hij met dien Vorst ingenomen. Hij legt diens Regeerings-Systema bloot; dit handhaafde hij door zijnen grooten geest, dien hij tot de Diplomatiek aanwendde, door zijn ſtaand Leger, 't welk weder zijnen grondſteun had in het welingerigt *Pruiſſiſch* Finantiewezen. Blind is hij echter niet voor gebreken. „Wanneer men," ſchrijft hij onder andere, „het krijgszamenſtel ſedert 1740 tot heden bij het licht beziet, en overdenkt wat FREDERIK tot deszelfs voltooijing gedaan heeft, zoo vindt men dat hetzelve, bij de inrigting van vroegere eeuwen vergeleken, zeer verbeterd is, maar dat er nog veel te doen overblijft." Die voordeelen opgeteld hebbende, vervolgt de Schrijver: „Schoon wij nu op deze wijze vooruitgegaan zijn, en er zeker regt van oorlog onder de Mogendheden is ingevoerd, waar naar men oorlog voert en vrede maakt, welke door het wederzijdsch evenwigt en het belang van allen tegen éénen geguarandeerd wordt, evenwel heeft toch dit zamenſtel ook vele kwade gevolgen na zich geſleept. — Deze zijn openbaar: (1) Dat ſtaande Legers in vrede zoo wel als in oorlog onderhouden moeten worden, waarvan de laſt en kosten den win-

winnenden burger drukken. (2) Dat de Mogendheden van *Europa* deze ſtaande Legers geſtadig, zonder acht te ſlaan op de evenredigheid van 's Lands inkomſten, vermeerderen, in plaats dat zij dezelve behoorden af te danken, en dus ook daardoor in hun Finantiewezen achteruitgaan, en door het jaarlijksch te kort komen bezwijken moeten. (3) Dat de Soldaten enkel en alleen verteerders zijn, weinig of niets winnen, en op 's Lands kosten gevoed worden, daar evenwel de arbeid alleen den grondſlag maakt van den Volksrijkdom, die de welvaart des Staatsburgers ten gevolge heeft. (4) Dat de Soldaten doorgaans weetnieten zijn, door welke geene wetenſchap bevorderd wordt, welke echter de menschheid nader tot derzelver beſtemming, de ontwikkeling der geestvermogens, behoorde te brengen. (5) Dat door deze ledigloopende Soldaten de zedeloosheid en ongeregelde weelde dagelijks vermeerdert, waardoor aan alle klaſſen en geſlachten eene verdorvenheid wordt medegedeeld, die eene ontbinding van alle tot hiertoe beſtaande vormen moet na zich ſlepen." — Dit en meer wordt vervolgens breeder ontwikkeld.

Gansch ongunſtig ſteekt de ſchilderij van FREDERIK WILLEM DEN II af bij die, welke de Schrijver van FREDERIK DEN GROOTEN ophing. Volgende Brieven vermeerderen de ongunſtige trekken, door de Staatsgebeurteniſſen, ten zijnen tijde voorgevallen, te vermelden. Voluit verklaart de Schrijver: „De beide laatſte levensjaren van FREDERIK WILLEM waren geen tijdperken van regering, maar van ontbinding van alles, wat FREDERIK DE II zes-en-veertig jaren lang met moeite geſchapen had." Verſchrikkelijk was het levenseinde dezes wellustelings, en de ſchildering daarvan ſterk. — Treffend zijn de Karakterſchetſen der Perſonaadjen, die onder de Regering van dien Vorst de meeste magt en invloed gehad hebben. Allernadeeligst zijn de ſlotſommen der Regering van dien Koning. — Deze had „negen en een half jaar lang," zegt de Schrijver, „alleen tot vernietiging der Staatsmachine gearbeid;" en, vraagt hij, zal de tegenwoordige weder goedmaken, wat de eerſte bedorven heeft? — Hij antwoordt: „Ik twijfel er aan: FREDERIK WILLEM DE III heeft de ſlechtſte opvoeding gehad; zoo bovenmatig ſlecht, als een Kroonprins ooit hebben kan." Dan hij bezit goede hoedanigheden;

en worden die der Koninginne hoog geprezen. Ook leeren wij die hem omringen kennen. Met dit alles toont hij, hoe de *Pruisſiſche* Staat zijne ontbinding te gemoet gaat.

Wij kunnen ons niet wederhouden, hier een gedeelte eens Briefs over te nemen. „ De Koning, zoo wel als zijn Kabinet, is het menschlievendſte, hetwelk ooit beſtaan heeft; men wil alles door liefde uitvoeren, en vat daarom maar halve maatregelen. Maar de Natie is door de voorgaande regering, door de drift der omwenteling, door de ſteeds driftiger rondtaſtende weelde, met derzelver gevolgen, zoo zeer verdorven, dat alleen volkomene krachtige maatregelen haar in 't regte ſpoor brengen kunnen.

„ De regering handelt als een aandoenlijk geneesheer. De lijder heeft de kanker; er behoorden regt friſſche inſnijdingen in het gezonde vleesch beproefd te worden, om den voortgang der kwale te ſtuiten; nu zet men wel het mes aan; maar de lijder ſchreeuwt geweldig; men werpt het mes weg, en legt er verzachtenden balſem op; men hecht de wonde toe; het vergift vreet in, en op eens is het geheele ligchaam beſmet. Dus zal het met den *Pruisſiſchen* Staat gaan.

„ Men zou denken, dat de zuiver zedige, eenvoudige, ſobere levenswijze der Koninklijke Familie, de groote eerlijkheid van den Koning, zijne grenzenlooze goedheid, de deugden der Koningin, het voorbeeldige in het gedrag van eenen KÖCKERITZ, van eenen MENKEN, op het Hof, op de Hofſtad, op de Provintien zouden hebben moeten werken? Geheel niet!

„ De Natie is reeds al te zeer bedorven. De brasſers in *Berlijn* ſpotten met de ſoberheid des Konings. Zij vlaſchen en zoeken naar eene of andere daad van het Koninklijk Paar, of er niet een vonkje van ongeregeldheid bij hen is, of de Koning of zijne Gemalin geen geheimen minnehandel aanhouden; en zij zouden wel van kwaadheid berſten, dat zij op dit ſpiegel geen vlakje vinden kunnen.

„ De groote gemeenzaamheid van FREDERIK WILLEM ſtuit hen tegen de borst; hij moest zich met eenen luister omringen, en een ſchitterend Hof houden, waarbij wat te verbroederen valt, waarbij kuiperijen en kabalen plaats hebben, waarbij men iets nieuws verneemt. Het

Ber-

Berlijnſche Hof, zeggen zij, is het vervelendſte dat er is; daar loopt de eene dag als de andere voorbij; men zou van verveling kunnen ſterven.

„ In de Hofſtad heeft men het natuurlijk genot zoo verfijnd, dat het leven bij het Hof daarbij regt ſcherp afſteekt. Daar is hier eene menigte lieden uit den krijgs- burger- en handelſtand, die er eene ware ſtudie van gemaakt hebben, om het leven te genieten; 's morgens worden de *Italianen* bezocht, de delicateſſen van vreemde landen naar de verſchillende jaargetijden frisch weg gebruikt, en de fijnſte wijnen uit de warme luchtſtreken daarbij genoten, om de maag in ſpanning te houden.

„ 's Middags neemt men een weelderig maal bij eenen *Franſchen* kok, die aan elk geregt zulk eene kruiding weet te geven, dat het enkel eene voorbereiding en inſpanning der ſmaakzenuwen voor het naastvolgende maakt. Men toeft daarbij zoo lang, tot het tijd is, in den ſchouwburg, op een ſpeel- of thee-gezelſchap te gaan. — In den ſchouwburg en onder de thee beſtelt men eene zamenkomst met verliefde vrouwen, of vangt nieuwe minnarijtjes aan; bij het ſpel zet men het hoogſte punt, om ofzijne bezitting te verdubbelen, of te verliezen. Tegen 10 of 11 ure gaat men naar de ſpeelhuizen of naar het Lief.

„ De Vrouwen zijn zoo verdorven, dat zelfs voorname adelijke Dames, eene F. V. C., zich tot koppelaarſters verlagen, en jonge vrouwen en meisjes van fatſoen tot zich trekken, om die te verleiden; waarbij zij de kunst verſtaan, om ligte beſmettingen te genezen, en voor zwangerheid kunſtige voorbehoedmiddelen te verkoopen.

„ Menige kring van buitenſporige vrouwen van ſtaat vereenigen zich wel, en huren in kompagnie een geſtoffeerd verblijf, waar zij hare minnaars beſcheiden, en zonder bedwang *Bacchanalen* en *Orgyen* vieren, die zelfs voor de regeerders van *Frankrijk* onbekend en nieuw zouden geweest zijn.

„ Men vindt dikwijls in de eerſte H... huizen nog ware Vestaalſche Prieſteresſen, vergeleken bij menige fatſoenlijke *Berlijnſche* Dame, die in het publiek als Toongeeffſter figureert. — Daar zijn voorname vrouwen in *Berlijn* (eene G. K***,) die zich niet ſchamen, in den Schouwburg op de H..., bank te gaan zitten, zich

daar galants te bezorgen, en met dezen naar huis te gaan.

„ Ik wil u dit tafereel niet uitvoeriger ſchilderen; gij zoudt niet gelooven dat het wezenlijk zoo is, en meenen dat mijne verbeelding mij misleidde.

„ Dewijl *Berlijn* het middelpunt der *Pruisſiſche* Monarchie is, vanwaar alle goed en kwaad zich over de Provintien verſpreidde, zoo heeft zich deze verdorvenheid ook daar allengs uitgebreid.

„ De Herfstmanœuvres en Revuen trekken uit alle garnizoenen vele Officiers naar *Berlijn*; uit het civile komen de Referendarisſen tot het groot Examen herwaards; de geneesheeren moeten hier, zoo wel als de landbouwbedienden, hunne loopbaan voleinden; menig rijk jongeling ſnelt hier heen om het vermaak te genieten: zoodat zich hier eene verzameling van vele lieden uit de Provintien bevindt, die zich maar al te ligt in de verborgenheden der *Berlijnſche* vreugde laten inwijden, daarin deels te grond gaan, deels het vergift mede naar huis nemen, en het daar aan hunne ondergeſchikten mededeelen.

„ Het Zedenbederf heeft op die wijze alle ſtanden bemet. De Officiersſtand, die al vroeger aan den lediggang geheel overgegeven, aan de wetenſchappen geheel ontvreemd was, heeft het onder allen het verst gebragt in hebbelijkheid van genot. Deze geprivilegeerde vredeverſtoorders treden alles met voeten, wat voorheen heilig genoemd werd: huwelijkstrouw, alle de huiſelijke deugden der ouden. Hunne vrouwen zelve zijn onder hen een gemeen goed geworden, die zij verkoopen en vertuilen en over en weder verleiden. Het andere geſlacht, tot de diepſte laagheid gezonken, loopt in de Hofſtad zoo wel, als in de Provintieſteden, alleen deze jonge lediggangers na, bij welke zij eene krachtige voldoening van hare geilheid verwachten, doch zeer dikwijls ſlechts verſlapte ſpieren vinden, welken men door opgepoetſte knappe kleeding, door broeken met watten gevuld, en valſche kuiten een ſchijn weet te geven.

„ Geen eerlijk burgerman, geen deftig burger-beambte kan meer eene vrouw bekomen, welke deze zwarte vliegen niet al verontreinigd, of, zoo zij onſchuldig in het huwelijk trad, niet gepoogd hebben te verleiden. Hoe zullen deze ontzenuwde, naar ziel en ligchaam bevlekte, jonge grijsaards, de moeijelijkheden van eenen oorlog doorſtaan, zij, die kwalijk in ſtaat zijn om het klein-

kleinſte reisje te voet te doen, of het minſte te ondernemen, wat moeite en inſpanning vordert? Ik ken eervolle uitzonderingen; maar het is het minſte getal.

„Zelfs de boerenſtand is door de weelde bedorven geraakt; aan hoererij en brasserij, aan het ſpel en alle ondeugden overgegeven, acht de boer geene zedelesſen van zijnen Predikant meer; de wetten zijn hem een ſpot geworden; alle banden, die het volk verbonden, zijn losgemaakt."

De overige Brieven van dit *Eerſten Deels Eerſte Stuk* loopen over de gedragingen van FREDERIK WILLEM DEN III ten opzigte van den Oorlog, door den dood van Keizer PAUL verhinderd, en wat de inwendige Staat door den Vrede won, dan teffens hoe het bedreigd werd; met kenſchetſen der voornaamſte Staatsdienaren, en eenige bijzonderheden, het huisſelijk leven des Konings betreffende. — Wij moeten tot eene volgende gelegenheid het verſlag van het *Tweede Stuk* dezes Eerſten Deels verſchuiven.

Redevoering over de Brieven van PIETER CORNELISZOON HOOFT, *door Mr.* JACOBUS SCHELTEMA. *Te Amſterdam, bij* J. ten Brink Gz. 1807. *In gr.* 8vo. 130 *Bl.*

In een' tijd, waarin bij alle de ſtaatkundige veranderingen, die wij ondergaan hebben, trotſche en onkundige Vreemdelingen nog de onbeſchaamdheid voegen, van openlijk, en als ten aanhooren van geheel *Europa*, met minachting van onze taal te ſpreken, als of (*) *die zachtjes aan verbannen raakt bij de laagſte ſtanden, en er misſchien binnen vijftig jaren niet meer van over zal blijven, dan eene ſoort van* patois, *dat men, zoo als het behoort, alleen overlaat voor dienſtboden, werklieden en matrozen;* in zulk een' tijd is zeker voor den regtgeaarden *Nederlander* ieder verſchijnſel dubbel welkom, dat de voortreffelijkheid onzer taal of door het voorbeeld van andere meesterſtukken ſtaaft, of door eigen' ſtijl en voordragt vertoont, of wel beide deze eigenſchappen vereenigt. Dit laatſte is het geval met de aan het hoofd dezer genoemde *Redevoering* van den verdienſtelijken SCHEL-

(*) Zie *le Moniteur*, An XIII. N. 268.

SCHELTEMA, wiens grondige ervarenheid in onze ſtaatkundige Geſchiedenis uit zijn uitmuntend Werk, *het ſtaatkundig Nederland* (*), reeds voldingend is bewezen, en wiens gemeenzaamheid met onze letterkundige geſchiedenis ook uit dit ſtaaltje blijkt. Doordrongen van de lezing der beste *Nederlandſche* Schrijvers van den besten tijd, en vooral der ſchriften van den Drosſaard P. C. HOOFT, heeft hij in deze *Redevoering* de waarde van deszelfs *Brieven* ontwikkeld in een' stijl, die den oordeelkundigen beoefenaar van HOOFT's ſchriften kenmerkt. Een bewijs hiervan is, dat de Schrijver, op zeer vele plaatſen *opzettelijk* of de eigene woorden van den Drosſaard of van bekende Schrijvers, hem aangaande gebezigd, gebruikende, echter daardoor zoo weinig aan zijne voordragt een kakelbont aanzien heeft gegeven, dat wij integendeel, waren die overgenomene woorden niet met andere letters gedrukt, en telkens de bron aangewezen, in de meeste gevallen geene aanleiding zouden krijgen, om aan zulk eene overneming te denken.

Na eene algemeene aanmerking over de belangrijkheid van brieven van wijze en geleerde mannen, vooral geſtaafd door derzelver geloofwaardigheid, en de onopgefmukte opregtheid van gevoelens, daarin te vinden, en in het bijzonder op de verzameling der brieven van den Drosſaard HOOFT toegepast, verdeelt de Schrijver, ten oogmerk hebbende, om HOOFT's waarde als *mensch* uit deszelfs brieven te doen kennen, zijne rijke ſtof in *vier deelen*. I. Geeft hij een kort berigt van de grootheid, de geſchiedenis, den aard en de algemeene verdienſten der verzameling van deze brieven. II. Brengt hij eenige proeven uit dezelven bij van de verſtandelijke waarde van HOOFT. III. Staaft hij daaruit zijne zedelijke grootheid met karakterkundige bewijzen; en doet IV. De gevolgen van deze verdienſten voor zijne rust, zijn genoegen en zijnen roem kortelijk opmerken.

Ieder deskundige Lezer zal den Heer SCHELTEMA gaarne gelooven, wanneer hij, na deze verdeeling zijnet voorgenomene taak opgegeven te hebben, betuigt, met niets meer verlegen te zijn geweest, dan met den overvloed; niet alleen, dewijl hij vreezen moest, zijn werk

(*) Zie *Letteroefeningen voor* 1806 en 7.

werk met ſieraden te overladen, maar vooral om het moeijelijke van de keus uit zoo veel goeds. Nog voegt hij er beſcheiden bij, dat hij hoogstwaarſchijnlijk vele waardiger voorbeelden voorbijgezien dan ingevlochten heeft.

Dezelfde rijkheid van ſtoffe, die het den Schrijver moeijelijk maakte, om in het kort beſtek eener *Redevoering* niets zakelijks voor zijn oogmerk voorbij te gaan, maakt het ons onmogelijk, om in het nog oneindig kleiner beſtek eener Recenſie het verbazend aantal bijzonderheden op te geven, die hier zijn aangeſtipt. Wij vergenoegen ons dus met te verklaren, dat HOOFT hier uit zijne brieven gekenmerkt wordt, ten aanzien van zijne huiſelijke, burgerlijke en ſtaatkundige betrekkingen, als een teedermindend echtgenoot, een liefderijk vader, een hulpvaardig bloedverwant, een getrouw vriend, een regtgeaard ingezeten, en een verſtandig ijveraar voor verdraagzaamheid in ſtaatkundige en godgeleerde verſchillen, terwijl tevens over zijne waarde als geleerde, en vooral als voornaam ſtichter en opbouwer onzer moedertaal, niet weinig lichts verſpreid wordt.

De *aanmerkingen en bijvoegſels*, achteraan geplaatst, zijn mede allerbelangrijkst, zoo ten aanzien van het hoofdonderwerp der *Redevoering* in het bijzonder, als algemeen voor de Letterkunde van ons Vaderland in derzelver ſchitterendst tijdvak, namelijk de eerſte helft der zeventiende eeuw. In de eerſte derzelven vinden wij een uitvoerig berigt van de Handſchriften der Werken van den Drosſaard, in XI Deelen, door Mr. GERARD VAN PAPENBROEK, Preſident-ſchepen van *Amſterdam*, aan de Bibliotheek van het *Athenaeum illuſtre* geſchonken, en op bl. 323 van den *Catalogus* dier Bibliotheek vermeld. Gelijk de Heer SCHELTEMA zijnen dank aan Heeren *Curatoren* voor de verleende vrijheid, om deze Handſchriften te mogen gebruiken, betuigt, zoo zal elk beminnaar der Vaderlandſche Letterkunde en derzelver Geſchiedenis zich aan den Schrijver voor dit berigt verpligt rekenen. Eene gelijke erkentenis komt hem toe voor de veelvuldige berigten, in de overige *aanmerkingen* te vinden, vooral aangaande des Drosſaards geleerde tijdgenooten en vrienden; alle welke berigten zoodanig geſchreven zijn, dat men duidelijk ziet, dat hij nog veel meer had kunnen geven, doch zich uit vrees voor wijdloopigheid heeft in-

laten wederhouden. Een sprekend bewijs daarvan levert de 48ste *aanmerking*, bl. 110 te vinden, op. Van ANNA en MARIA TESSELSCHADE VISSCHER, in den tekst genoemd, nader zullende spreken, zegt de Schrijver: „De aanteekening over de waarde van dit edel zusterpaar deeg door de(n) rijkdom en bevalligheid zoodanig uit, dat het een op zich zelf staand stuk is geworden; deze Redevoering zal (,) zoo ik hoop (,) in den loop dezer (van dezen) winter uitgesproken en misschien later uitgegeven worden. Eene (een) groote voorraad van getuigenissen van tijdgenooten was er voorhanden, dan gaarn wenschte ik meer eigen werk van beide vrouwen te kunnen bekomen. Heuschelijk beveel ik mij in de medewerking van alle beminnaars der Vaderlandsche Letterkunde, die iets, het welk ongedrukt is, van haar mogten bezitten. Het is pligt, zoo wel als genoegen (,) om de(n) letterkrans voor beiden zoo volledig te maken (,) als mogelijk is." Wij zien de volvoering van dit voornemen met verlangen te gemoet, en wenschen hartelijk, dat de Heer SCHELTEMA op zijne heusche uitnoodiging met onderscheidene onuitgegevene stukken verrast worden, en zijne Lezers verrassen moge.

Achteraan vindt men een zoogenaamd *fac simile* van HOOFT's handschrift, zoo van loopenden als Italiaanschen letter, 't welk den liefhebberen niet dan aangenaam zijn kan.

Jammer, dat dit schoone stuk door eenige slordigheid in de taal en de *interpunctie* ontsierd is. Nergens zeker is zulks minder te verwachten of te verschoonen, dan in stukken van dezen aard. In de boven overgenome aanmerking is daarvan eene en andere proeve te vinden. Nog troffen wij bl. 31 en 123 *dan* voor *als*, en daarentegen bl. 67 *als* voor *dan*. Bl. 22 lezen wij *bewijzen inruimen* voor *aan bewijzen plaats inruimen*. Bl. 98 vinden wij met bevreemding de *Hoogduitsche* uitdrukking *aan iets herinneren*. Op dezelfde bl. staat *admittendum*. Wij twijfelen of HOOFT niet geschreven hebbe *admitendum*. Dit kan eene drukfout zijn, gelijk het er zeker eene is, dat bl. 114 het 3 stukje, in plaats van het 2, van den *Schouwburg* wordt aangehaald. Bl. 107 wordt het woord *teer* verkeerdelijk als vrouwelijk gebezigd. Bl. 125 en volg. lezen wij driemaal *als den* voor *als de*. Immers het moet heeten: HOOFT wordt voorgedragen, als de enz. Bij de opgave dezer misslagen, die juist aan on-

onze ingenomenheid met dit ſtuk zijn toe te ſchrijven, voegen wij nog de aanmerking, dat het voor alle Lezers niet duidelijk zijn zal, dat bl. 90 volgg. van den Drosſaards Vader geſproken wordt, en niet van den Drosſaard zelven. Dit had voor of bij de woorden BRANDT *zegt* met een enkel woord voorgekomen kunnen worden.

Indien onze Natie dit ſtuk ongelezen mogt laten ('t geen wij ons als onmogelijk voorſtellen), terwijl zoo vele buitenlandſche vodden gretig worden verſlonden, dan is *zij* de ſchande waardig, die men op de gemelde wijze *onzer taal* heeft pogen aan te doen. *Afbit omen!*

JEREMIAS DE DECKER, *door* JERONIMO DE VRIES. *Te Amſterdam, bij* de Wed. G. Warnars *en* P. den Hengst. 1807. *In gr.* 8*vo.* 112 *Bladz.*

Nog vol van het genoegen, door de lezing der Redevoering van den Heer SCHELTEMA bij ons verwekt, namen wij, om die aangename ſtemming te doen voortduren, dit ſtukje van den Heer J. DE VRIES ter hand, en bereikten volkomen ons oogmerk. En zeker is DE DECKER een der beste vernuften uit den besten tijd onzer Letterkunde; vooral munt hij uit, gelijk DE VRIES in een kort Voorberigt te regt aanmerkt, in eenvoudige en natuurlijke ſchoonheden. Dan, gelijk het gaat, het tegenwoordig geſlacht, meerendeels door onnatuurlijk voedſel verlekkerd en verwend, kan in dezen eenvoudigen kost geen' ſmaak meer vinden, en kent, onder zoo vele andere oorſpronkelijke vernuften, dezen Vaderlandſchen Dichter alleen of naauwelijks bij naam. Verdienſtelijk is dus de poging van den Heer DE VRIES, van wien onze groote BILDERDIJK onlangs naar waarheid getuigd heeft (*), dat hem de zucht voor de oude *Griekſche* en *Romeinſche*, gelijk ook voor de Vaderlandſche Dichtkunde, in het bloed zit, om, door de uitgave van deze *aaneengeſchakelde bloemlezing*, de verdienſten van DE DECKER in het licht te ſtellen.

Wij

(*) In eene *Aanteekening* op zijn jongſte Werk: *de Ziekte der Geleerden.*

Wij zeggen opzettelijk *aaneengeſchakelde bloemlezing*: want niet alleen geeft DE VRIES in zijn Voorberigt te kennen, dat het zijn oogmerk geweest is, om *eene bloemlezing der Rijmoefeningen van* DE DECKER *te geven, waarin tevens de voornaamſte levensbijzonderheden van hem vervat waren*, maar wij zijn hem de getuigenis ſchuldig, dat hij hierin uitmuntend is geſlaagd. Het moet hem, zoo wij ons niet bedriegen, grooter moeite gekost hebben, dan het zich oppervlakkig laat aanzien, om alle deze uitgekipte ſtukken zoo te ordenen, dat wij, met eenige ophelderende en aanleiding gevende tusſchenvoegſelen van den Uitgever, eene levensſchets van DE DECKER, uit zijne gedichten ontwerpen, hebben. De opheldering verſpreiden inderdaad licht over de aangehaalde dichtſtalen, en de aanleidingen zijn meestal zoo eigenaardig uit den loop der zaken ontleend, dat maar op weinige plaatſen het oogmerk doorſchijnt, om een of ander ſtuk aan te voeren.

Daar *zachtheid van aard en aandoenlijkheid des harte overal* in de gedichten van DE DECKER *uitblinken*, en deze eigenſchappen den Heer DE VRIES, blijkens zijn Voorberigt, *tot zich trokken*, gelijk zij ieder, die gevoel heeft, bekoren moeten; zijn natuurlijk de meeste aangevoerde ſtalen van dien aard, dat men, bij de verwondering over des Dichters rijk vermuft, groote kundigheden, ongekunſtelden zwier en gemakkelijke zoetvloeijendheid, den mensch lief krijgt, in wien men overal den teederminnenden zoon en broeder erkent. Echter ontbreekt het ook niet aan zulke proeven, die des Dichters talent in het ſtoute en krachtige kenmerken, gelijk ook zijne kunst, om de versmaten naar vereisch der zaken te ſchikken, en, als 't ware, van ſnaren te verwisſelen, terwijl eenige *puntdichten* en een brok uit den *lof der geldſucht* zijn luimig vernuft doen kennen.

Om den Lezer op deze proeven belust te maken, wilden wij eene derzelven hier mededeelen; doch wij zijn lang met de keuze verlegen geweest, dewijl alles hier uitmuntend is. Eindelijk toch hebben wij tot ons oogmerk uitgekipt het gedicht: *aan mijnen Broeder, op Batavie in Oost-Indien overleden*. Het is een der vijf gedichten, door DE DECKER op het afſterven van zijnen Vader vervaardigd, en te vinden D. II. bl. 301—306 der uitgave in 4to van DE DECKERS *Rijmoefeningen*, door BROUËRIUS VAN NIDEK, 1746.

ô Saligh ghy, die ons verdriet,
Ons' bitt'ren huys-rou niet en siet,
En niet en hoort ons' lyckgebaren;
Maer sacht en vreedsaem uytgestreckt
In 't uyterst end der Oosterbaren,
Ligt van 't Javaensche sand gedeckt!

Dit, Broeder, was 't, dat ick u seyde
Ten dage doen ghy van ons scheyde:
Dat ghy wel gingt in groot gevaer,
Maer grooten rou ontgingt met eenen,
En vry soudt syn van Vaders baer
Te volgen op besweke beenen.

't Ver af-syn hiel uyt uw gesicht
Soo schadelyck een blixem-licht;
En om den donder niet te hooren,
Heeft oock de dood gedaen het haer,
En gunstelyck by tyds uw' ooren
Gestopt voor een' soo droeve maer.

Maer ach! die bittre en ongetrouwe
Ruckt ons alhier van rou in rouwe:
Wij hadden nau aen u volbracht
Des treur-gewaeds vereyschte plichten,
Of sy en loost op ons geslacht
Flucx weer een' van haer felste schichten;

En treft (ô onversetlyck kruys!)
Het Hoofd en d'eere van ons huys;
Sy schiet de groote spil in stucken,
Waer op het hing als op syn' as;
En komt den kinderen ontrucken
Den besten Vader die oyt was. —

Die mond helaes! die t'elckemael
Plag op ons Noen en Avondmael
Des Heere segen uyt te spreken,
Heb ick op een' te droeve wijs
Ruym eenen tijd van drypaer weken
Sien quynen sonder treck tot spys.

Die lippen, die beleefde lippen,
Die noyt een woord en plag t'ontglippen,
Dat niet na tucht en reden roock,
Heb ick door 't studig opwaerts wellen
Van eenen heeten galle-smoock
Peckswert sien uytslaen en vervellen.

Die tong, die tot ons onderwys
Soo dickmael ſong des Hemels prys;
Die ſtem, die ons de Wetenſchappen
En deugden plag te preken aen,
Heb ick allencken hooren ſlappen,
Allencken ſlaeuwer hooren gaen.

Dat aengeſicht, dat eerlyck weſen,
Waer uyt d'oprechtheyd was te leſen,
Dat vroom en ongemaeckt gelaet,
Soo aengenaem, ſoo waerd by allen,
Heb ick allencken ſyn cieraad,
Syn verwe en volheyd ſien ontvallen;

Heb ick allencken ongedaen,
Allencken dor en doodsch ſien ſtaen,
En derven ſien ſyn oude trecken;
Ja endelyck (ô bitter kruys!)
Geheel van ſterf-mist ſien bedecken
Die Son en glory van ons huys.

Ick heb die handen ſien verſlyven,
Die onſen huys-ſtaet deên beklyven;
Ick heb die beenen, die ſoo vast
Den gantſchen last der huys-ſorg droegen,
Sien beven onder 's lichaems last,
En yskoud ſich tot ſterven voegen.

Ten laetſten heb ick 't waerde lyck
Sien domp'len onder 't ſwerte ſlyck,
Sien in den duyſtren grafkuyl douwen;
En nogh, en nogh ſie ick den dag,
Nogh derf ick harde 't licht aenſchouwen:
Hoe? ben ick oock nogh die ick plag?

't Doght my een beestigheyd voor deſen,
Ja een' onmooglyckheyd te weſen,
Te recken 't leven na de dood
Des genen, die 't my heeft gegeven;
En (ô verſteentheyd al te groot!)
Ick ſie hem dood, en blyve in 't leven.

ô Brave Telg van Montpenſier!
Wat wierd uw hert door edel vier
Van roemenswaerden rou gedreven,
Doen 't niet alleen wat tranen gaf,
Maer met ſyn' tranen oock ſyn leven,
Uytgoot op 't vaderlycke graf!

Och

Och oft och oft myn treurig herte
Oock aen ſoo glory-ryck' een' ſmerte
  En eed'len rouwe waer geſtickt,
Doen ick de Vaderlycke wangen,
  Nae 't verſch verſcheyden al verſchrikt,
Met doodſweet drupp'len ſag behangen:

Soo mocht ick onder eenen ſteen
  By hem ontſchuylen all' myn ween;
En all' de droeve en donckre dampen
  Ontduycken in dat ſtil vertreck,
Die grof en ſwanger van veel rampen
  My hangen over hoofd en neck:

Soo lage ick vry en ongeſlagen
Van vreeſe en hoop, en ſou myn' dagen
  Niet meer vervliegen ſien in ſmert,
Nogh rusteloos myn' nachten ſlyten:
  Maer 't hart was al te boersch en hard,
Om aen ſo edlen rou te ſplyten. ——

ô Saligh ghy, die ons verdriet,
  Ons bitt'ren huys-rou niet en ſiet,
En niet en hoort ons' lyckgebaren;
  Maer ſacht en vreedſaem uytgeſtreckt
In 't uyterſt end der Oosterbaren,
  Ligt van 't Javaenſche ſand gedeckt!

Achteraan is als *Bijlage* gevoegd een uittrekſel uit eenige brieven van onzen Dichter aan JACOB WESTERBAEN, *Heere van Brandwijck*. Zij loopen over een godsdienſtig geſchilpunt, tuſſchen DE DECKER en WESTERBAEN ontſtaan, bij gelegenheid van zeker Puntdichtje, door den eerſten gemaakt. Zeer waar is, 't geen DE VRIES over deze brieven zegt, bl. 47 en 48. „dat ieder, die dezelven leest, niet weet, waarover hij zich meer zal verwonderen, over DE DECKERS kundigheden, dan over zijne zedigheid; en dat belezenheid, verdraagzaamheid, vrijmoedigheid en ernst iedere bladzijde derzelven kenteekenen." De Heer DE VRIES heeft dus, naar ons oordeel, zeer wel gedaan, met dit belangrijk uittrekſel uit die brieven meer bekend te maken, daar het boeksken, *kost verloren* genaamd, waarin dezelven te vinden zijn, zeldzaam is.

Het titelblad pronkt met des Dichters afbeeldſel, gegraveerd naar eene vroegere prent, welke vervaardigd

is naar het oorſpronkelijk ſchilderij van REMBRANDT VAN RHIJN, en waaronder men deze twee regels van BROUËRIUS VAN NIDEK op DE DECKER, ook hier door DE VRIES overgenomen, leest:

Voor wien der Dichteren, voor wien heeft hij te zwichten?
Natuur, verſtand en kunst volmaken zijn gedichten.

Dat op den titel DE DEKKER in plaats van DE DECKER te lezen is, zal wel eene vergisſing zijn. Hier en daar is ons ook een misſlag tegen de *interpunctie* voorgekomen.

De Ziekte der Geleerden, door Mr. WILLEM BILDERDIJK. *Gedrukt ten voordeele der Stad Leijden. Te Amſterdam en s'Gravenhage, bij* J. Allart *en* de Gebroeders van Cleef. 1807. *In gr.* 8*vo.* 241 *Bladz. behalve het Voorwerk.*

HESIODUS en VIRGILIUS bezongen den Landbouw; LUCRETIUS, en in later tijd zijn tegenſchrijver DE POLIGNAC, het Zamenſtel der Natuur; OVIDIUS de oude Fabelleer; VALERIUS FLACCUS der Argonauten Togt; MANILIUS de Sterrekunde; PALINGENIUS, hetzij onder echten of verdichten naam, den zedelijken Levensregel; HEINSIUS de Verachting van den Dood; GIANNETASIO de Visſcherij; YOUNG Dood en Onſterfelijkheid; DUSCH de Wetenſchappen; LICHTWEHR de Regten des Verſtands; SALCHLI het Kwaad; ESMENARD de Scheepvaart; DELILLE het Buitenleven en het Mededoogen, en onze Hollandſche BILDERDIJK de Ziekte der Geleerden. Ieder Dichter kenmerkte door zijne ſtoffe den tijd en landaard, waarvoor hij zong, en in dit opzigt is de keuze des onderwerps bij den laatſten min of meer in het oog loopende voor Tijdgenooten en Nakomelingen, als die welligt daaruit het ongunſtige gevolg zouden kunnen afleiden, dat Ziekte in onze eeuw een eigendommelijk kwaad der Geleerdheid ware. Doch dit zij zooals het wil; wie beperkt de vlugt van des Dichters verbeelding, hetzij die tot het hooge ſterren-gewelf, of tot de diepten des afgronds, tot de geheimen van natuur en konst, of tot s'menſchen dierlijke huishouding bepaald worde? Genoeg: de ſtoffe is gekozen, en het ſtaat den Recenſent alleen vrij, over den vorm en de wijze van uitvoering te oordeelen. Eene andere vraag zoude het kunnen zijn: Of de Hr. BILDERDIJK niet eenen gepasteren titel voor zijn dichtſtuk had kunnen vinden, daar toch het hoofd-onderwerp zijner *zes* Zangen bepaaldelijk gewijd ſchijnt aan de Ziekten der *Geleerden*, en bijkans

vier

vier geheele Zangen ten einde loopen, eer hetzelve door hem onderſcheidenlijk wordt behandeld? Immers, behelzen de 84 eerſte bladzijden eene zeer algemeene beſchouwing der Ziekten en van haren oorſprong. Eerst op bladz. 88 is de eigenlijke overgang tot den ſtand der Geleerden bij uitzondering, en het *vijfde* en *zesde* Gezang kan dus, na eene voorloopige melding van eenige oorzaken in het ſlot des *vierden* Zangs, in den waren zin des woords, op dezen aanzienlijken Kring worden toegeſpeeld. Doch, ook aan deze beangſtigende titel-keus wil zich de Recenſent in geenen deele bekreunen; hij wil niet zoo zeer letten op hetgeen anders had kunnen gezegd worden, als wel op hetgeen door den Hollandſchen VIRGILIUS geleverd is; en dan moet hij ronduit betuigen, dat hij zich bijkans verliest in het aantal van ſchoonheden, van dichterlijke ſchoonheden, welke alle fouten, waarvan naauwelijks eenig konstwerk van s'menſchen hand vrij is, zeer verre overtreffen.

Onder alle Dichtſoorten is die, welke men het Leerdicht noemt, gewis eene der moeijelijkſte in de bewerking. Niet ſlechts moet de Dichter zijn onderwerp zoo geheel meester zijn, dat men in hem eenen ſtelliger betoogtrant opmerke, dan bij eene andere manier noodig is; maar hij moet zich met zijnen toon verheffen boven dat dagelijkſche, wat zich in elke goed geſchrevene proſaïſche verhandeling voordoet. Eene vurige welſprekendheid moet de warmte van zijn hart kenmerken, waardoor hij zich als Dichter onderſcheidt; de rijkdom van voorſtelling, dien zijne verbeelding ſchiep, moet overal kenbaar zijn, en de invloed, dien het onderwerp van den zang in de ziel des dichters zelve had te weeg gebragt, behoort met dezelfde kracht in het hart van den lezer of hoorder te worden overgeſtort, dat dezelve even zoo denkt, redeneert, ſpreekt, zingt, gevoelt, als de oorſpronkelijke ſpreker of ſchrijver zelf. Het zijn dus niet ſlechts alle de gewone wijzigingen of wendingen der kunst, welke ter bereikinge van dit oogmerk gelden; maar de ganſche voorſtelling en het onderwerp zelf moet zoo geheel in verband komen met de gevoelens van het hart, dat hij, die leest of hoort, zich tot edeler aandoeningen verheven, en alzoo het zedelijke nut, als het hoofdoogmerk des Leerdichts, in zijne ware kracht werkzaam gevoele.

Toetſen wij nu het Dichtſtuk van den Hr. BILDERDIJK aan deze kunstregelen, dan zullen wij van dezen kant eene uitmuntende overeenſtemming vinden. Immers, de oorſprong, de aard, de voortgang, het geweld en de uitwerkſelen der duizenderlei ziekten, welke het menſchelijk ligchaam folteren, worden naar dat redeneerkundig betoog voorgeſteld, welk den denkenden lezer tot overtuiging en alzoo tot de waarheid voert; de geneeswijze, te midden der menigte van ſoortelijke heelmiddelen, wordt even zoo eenvoudig voorgedragen, dat de lezer haren aard en invloed niet kan loochenen; de vinding

der kunst voert, bijkans overal, hare sieraden aan, die niet slechts de eenzelvigheid, het droog beschrijvende, dat in den aard van het onderwerp zelf ligt, wegnemen, maar met belangrijke voorstellingen aanvullen; de overgangen tot behoud van het verband, de wendingen van vergelijking en tegenoverstelling, de uitweidingen van voorbeelden, uit natuur en geschiedenis ontleend, de leenspreuken, van overal uit oudheid en later tijden, uit fabelleer en betere godsdienst-kennis opgedolven, vragen en uitroepingen: alles voegt zich overal zoo ongezocht en ongekunsteld tusschen; het rijm zelf, zonder eenige angstvalligheid gekozen, leent zulk eene konstige begoocheling, dat men bijkans hoort, in plaatse van te lezen; de kracht, eindelijk, der dichterlijke voorstelling overstroomt zoo geheel het zinnelijk en zedelijk gevoel tevens, dat eerbied voor de gezondheid, zorg voor haar behoud, voor zoo veel die bij den mensch zelf kan en moet werken, afschrik tegen ongebondenheid en misdrijf, troost in het lijden, en tijdig gebruik van geneesmiddelen, het natuurlijke uitvloeisel moeten zijn der overtuigingen en gewaarwordingen, in het hart des niet geheel verbasterden lezers verwekt.

De kunstmatige zorg, door den Dichter zelf gedragen, om den inhoud van zijn werk op te geven in alle deszelfs hoofd- en onder-deelen, tot in de kleinste bijzonderheden toe, bespaart den Recensent de moeite, om denzelven te zoeken en ook mede te deelen. Gelijk hij dit Leerdicht in handen wenscht van ieder, die prijs stelt op wetenschap en kunst, zal ook de lezer zeer gaarne den Schrijver voor zulk eene naauwkeurigheid zijnen dank betuigen. Even dankbaar verdienen de opheldering te worden aangenomen, welke de Heer BILDERDIJK in *Naberigt* en *Aanteekeningen* voordraagt, en waarin de aanleiding tot het bezingen dezer stoffe den Schrijver wel eens meer van zich zelf doet spreken, dan de betrekking gedoogt, in welke hij, als zoodanige, tot het Publiek staat; doch ook, wederom aan den anderen kant, een aantal schoone dichtplaatsen, waartoe de kiem in hoogere oudheid of latere kunst lag, met al dien rijkdom van echte geleerdheid en zuiver poëtisch genie worden verluisterd, die in onzen Dichter woont. Onwaardig zoude bij zulk een Meesterstuk de vitlust zijn, waarmede enkele uitdrukkingen en beelden aan den gestrengen toets der kunst wierden onderworpen. Dus, bij voorbeeld, de anderzins voortreffelijke aanmerking, dat de zieke nimmer moet wanhopen aan genezing, op bladz. 23 in deze dichtregelen voorgedragen:

Dan, als 't vijandig kwaad zijn throon heeft opgeslagen,
Dan, als de kracht ontbreekt, zijn prooi hem weêr te ontjagen,
Dan zelfs is weêrstand niet ontijdig, niet onnut,
Wanneer hij 't geen u rest voor de overmacht beschut,

zou-

zoude welligt geoordeeld worden, geen voegzaam beeld te ontmoeten in den *troon* des *kwaads*, waaraan de *prooi* niet kan *ontjaagd* worden uit *gebrek* aan *kracht*; ook zoude welligt twijfelachtig zijn de leenſpreuk van *pijnen*, *die nimmer rustdag vieren* (bladz. 47) en de woordſpeling aldaar van ſchuldeloo-ze deeſen,

Die 't zichtbaarst lijden, en, door 't lijden, lijden telen;

ook de uitdrukking van het *ſchokkend* hoofd bl. 99; de tuſſchenſtelling op bl. 129, na de aanprijzing van Oranjeſchil en Oranjebladen:

(Ik zou, verzweeg ik u, mijn eigen hart verraden);

voorts de gelijkenis op dezelfde bladzijde:

Voor wie de koorts zich buigt, gelijk mijn zwanenveder.

op deze en ſoortgelijke plaatſen zoude zich de kritiek kunnen ſpitſen: maar hoe zoude zulks alhier in aanmerking mogen komen bij zoo vele duizende ſchoonheden, welker aantal de keuze beangſtigt voor ons, die gaarne eene of andere plaats tot eene proeve wenſchen aan te voeren? Overſchoon is alzoo de beſchrijving van de waakzaamheid der natuur zelve, wanneer zij ons tijdig waarſchuwt tegen woelende ziekte-ſtof, zonder dat zij echter altijd zoo dankbaar door den mensch wordt opgemerkt, als wel behoorde (bl. 15-17):

Doch, als 't onbandig kind, dat doof is voor vermanen,
Zijns vaders tranen ziet, maar dartelt met die tranen,
Hem 't hoofd ziet buigen van de zorgen voor zijn kroost,
Maar wulpſche dwaasheên ſtelt voor vaderlijke troost,
Of de inſpraak van zijn hart in zwelgen en rinkinken
Verdooft, als liet zich 't kwaad gelijk de zorg verdrinken;
Zoo ſlaat het menschdom, tot genoeglijkheên gezind,
De ſtem dier wachteres baldadig in den wind,
Of poogt haar door 't vergif van artſenij te ſusſen,
Die 't vuur, dat opvlamt, ſmoort, maar zonder 't uit te blusſchen.
Natuur ſpreekt in haar; maar als moeder, zacht, gedwee;
Ontbloot geen felle roê, geen' ſabel, ſcherp van ſneê,
Geen ſnerpend foltertuig bij 't nietigſte overtreden:
Zij gruwt van woest geweld en roekloos krachtbeſteden.
Zij ſpreekt, zij waarſchouwt, maar met naauwlijks hoorbre ſpraak.
Somwijlen is een zucht genoegzaam tot haar wraak.
Ja, dikwijls zwijgt ze, en, vreemd van ſtraffen en kastijden,
Beperkt ze ſlechts haar gunst, als de eerſte graad van lijden.

Het lachje ontbreekt dan op haar aanschijn, en 't gelaat
Staat statig, staat omwolkt, maar dreigt of spelt geen kwaad.
Het schijnt een sombre dag, gelijk in 't rijk der schimmen
Het dichtpenseel ons maalt aan de onderaardsche kimmen;
Maar 't is geen stormweêr, 't is geen onweêr nog dat broeit.
Het lichaam voelt zich slap, de stroom des levens vloeit,
Maar traag, maar kwijnend, door de werkelooze spieren.
De vadzigheid des slaaps schijnt de aders door te zwieren,
En teelt een ongevoel, een' wondren tusschenstand
Van lust en onlust, die den hersenvezel spant.
't Gebruik der leên vermoeit, en doet den boezem zwoegen.
Het zintuig, wars van lust, onttrekt zich aan 't genoegen.
Verveling treft de ziel, misnoegdheid, wrevelzin;
En de anders zoete rust heeft geen verkwikking in.

En op eene andere plaats, alwaar de gevaarlijkheid van slaapwekkende middelen met alle de sieraden der kunst wordt gemaald, op bladz. 157.

't Waar mooglijk, door saffraan- en andre geur te mengen,
Bedwelming, schijnbren slaap, voor sluimring voort te brengen.
Doch wee een middel, zoo gevaarlijk! Neen, ô neen,
De slaap is 't werksel van geregeld bloed alleen.
Dat vliete, een beek gelijk, die uit zijn' wel ontsprongen,
Door 't hellend zandbed glijdt, en, vrij en onbedwongen,
Hier 't lachend bloemperk kust, en daar de weiden baadt,
Ginds door het rietbosch ruischt, daar klatert langs een plaat,
En elders 't wilgenwoud, waardoor de Zefir dartelt,
In kronklende armen vat, of door de wortels spartelt,
En eindlijk zich verliest in ruimer waterkom: —
Dat buldere als een stroom, wiens grommig golfgebrom
Zijn sluizen daavren doet; die, beukende op haar deuren,
De naven loswringt, en de grondvest dwingt te scheuren: —
Dat beelde een zachte vlam van zuiver maagdenwasch; —
Of zwarten pekstok, die het knappende uitgekras
In 't branden nabootst, af: — het brein zal rust genieten,
En de ongeziene hand het luikende oog beschieten;
Of eindloos woeden en onvatbaar zijn voor heul.
Helaas! bedwelmingslaap is niet dan s' lichaams beul.
Hij voedt niet, maar verteert, herstelt niet van 't vermoeien,
Maar stookt den geest te niet, door onbezadigd gloeien!

Tot hiertoe nu hebben wij het werk van den Heer BILDERDIJK alleenlijk van de zijde der Dichtkunst beschouwd. Niet zoo gunstig zal wellig het oordeel zijn van den kant der Geneeskunde, tot welker rubriek het onderwerp, als zoodanig, behoort. De Recensent, zelf geen Geneesheer zijnde, kan alzoo nimmer van eenige partijdigheid verdacht worden; hij

wil

wil dus, ook met den Schrijver, in zijne beoordeeling, het Αὐτοδίδακτος γὰρ εἰμι van HOMERUS op zichzelven toepassen: maar hij moet openhartig belijden, in vele opzigten te verschillen. Vergelijkt hij de betuiging van den Hr. BILDERDIJK (bladz. 17 van het *Naberigt*): „ Weinig heb ik gebruik gemaakt van geneeskundige schriften. Men zal wel gelooven „ willen, dat ik de werken van *Tissot* in later, van *Ramazzini* „ en anderen in vroeger tijd, over de Ziekten der Geleerden, „ bij den titel kenne; doch dit is 't ook al. Mijne Geneeskunst rust op weinig boekbeoefening:" vergelijkt de Recensent deze betuiging met den ganschen omvang der *pathologische* en *therapeutische* kennis, in de behandeling dezes onderwerps overal ten toon gespreid, dan moet hij zich bij elke schrede verbazen over de natuurlijke schranderheid, waarmede de Schrijver dit alles alleenlijk uit zichzelf geput heeft. Vergelijkt de Recensent met die betuiging, des Schrijvers zoo gelukkige praktijk in *Engeland* en *Duitschland*, wanneer hij „ lieve Schoonen, door lichtzinnige Artzen tot uit„ teering gedoemd, sombere Staatsliêden, der galziekte ten „ roof gegeven, en zijne eigene Gade aan de verdelgende „ hand eener moordende Empyrie ontrukt heeft," (bl. 19.) dan rijst zijne verbazing nog hooger, daar de Hr. BILDERDIJK waarlijk eene uitzondering moet heeten op den regel der ervaringe, die tot hiertoe bewees, dat er bijkans, te midden der verscheidenheid van gestellen, geene moeijelijker kunstbeoefening voorhanden is, dan juist die der Geneeskunde, uit hoofde der verschillende *theoriën* en stelsels, die, van Vader HIPPOCRATES af tot op den tegenwoordigen BROWN, alle de aandacht der Geleerden tot zich trokken; en welk eene schrikbarende *neologie* zoude er welligt uit zulk een voorbeeld, als dat van den Heer BILDERDIJK, ter vernietiging van allen *dogmatisch* onderwijs op de hooge Scholen, kunnen ontstaan! Maar, vergelijkt dan de Recensent zulk eene ongeoefendheid en zulk eenen afkeer van de *Empyrie*, als de Schrijver zelf betuigt, met zijne beslissende uitspraak wegens buitenlandsche Artsen, waarvan hij zegt, (bl. 56 der *Aanteek.*) „ nergens „ bijna gevonden te hebben, die niet in het beste (*indicatie*) „ van hunne genezing wankten;" vergelijkt dan de Recensent eene andere betuiging van den Schrijver, (bl. 18.) dat hij „ de in zijnen leeftijd zich verdrongen hebbende stelsels van „ Geneeskunst heeft kunnen *toetsen*, en hunne moordende „ nieuwigheden waardeeren;" leest dan de Recensent den zoo zonderlingen uitval: (bl. 18) „ Vindt men mij ook in dit „ vak wat ouderwetsch; ik weet dat het de *Neologen* zijn, die „ zich thans de *Inquisitie* in *alle* vakken aanmatigen. Maar men „ brengt er tot nog (hoe lang moet men afwachten) het leven „ met hun af, en voor Domkop gescholden of uitgejouwd „ te worden, is al wat men waagt. En ook dit behoort tot

„ de beste wareld, de vrijheid, de verdraagzaamheid, de „ verlichting:" dan moet hij zich inderdaad bedroeven over de uiterſten van tegenſpraak, waarin een anderzins groot Man vervalt, wanneer hij de teugels der rede los geeft, en, zijner verbeeldinge geheelenal botvierende, magtſpreuken in plaatſe van betoog ter neder ſtelt. Of wie toch wroet meer in zijne eigen ingewanden, dan hij, die, in éénen adem de verlichting met alle hare gezellinnen gispende, zich zelf beroemt, een *αυτοδίδακτος*, vrij van vooroordeel te zijn, alleen zijn eigen licht te volgen" enz.? Of is het geen volkomene onzin, wanneer de Schrijver, van de Geneeskunst ſprekende, (bl. 20) haar de *dienares der Natuur* noemt? Is het niet, in duizende genees- heel- en vroedkundige gevallen, de pligt van den Arts, om de natuur, niet te volgen, maar te bedwingen? En wie nu, die alleen *αυτοδίδακτος* ware, zoude dan niet, in zoodanig geval, wanneer b. v. de verhoogde levenskracht eene oorzaak van ontſteking mogt zijn, gelijk niet zelden voorkomt, alsdan naar den regel van den Geneesheer BILDERDIJK, om de natuur te *dienen* of te *volgen*, die levenskracht nog al meer doen toenemen? Is alhier het verſchil niet noodzakelijk op te merken tuſſchen de pogingen zelve der natuur, hetzij ze bij het ontſtaan der ziekte, of nadat derzelver hevigheid geweken is, kenbaar worden? En wie anders kan alhier de bevoegde regter zijn, dan hij alleen, die voor zichzelven, na de beoefening van de onderſcheidene gronden der geneeskunst, en dus, na de kennis der ſtelſels, eene op *theorie* en *praktijk* rustende kunstbehandeling in acht neemt, zonder hierin naar oudheid of nieuwheid om te zien, zonder zich aan ketterjagende marktſchreeuwers te ſtoren, en nog veel minder zich zelf aan kettermakerij te willen ſchuldig maken?

Het ſmart inderdaad den Recenſent zeer, zulk eene voorname vlek in dit anderzins voortreffelijk werk te hebben gevonden, en hij wil ſoortgelijke beweringen en uitvallen liever op rekening zetten van een ziekelijk geſtel, dat welligt tot zwartgalligheid overhelt, ook daarom, bij eene rijke verbeelding, bloedſtaat voor uiterſten, en alzoo meermalen in herhalingen valt dierzelfde *Jeremiades*, waarvan de toon in alle de ſchriften van den Heer BILDERDIJK dezelfde is.

Ondanks deze gebreken, echter, wenscht de Recenſent de Hollandſche Natie geluk met het bezit van een klasſiek Dichtſtuk, dat uitmunt door zijne eenheid, welke een gansch leerſtelſel in haar poëtisch gezigtpunt bevat, en daarom welligt, zoo al niet den voorrang verdient, ten minſte zeer zeker gelijk ſtaat met de waarde dier Heldendichten, door wier verdienſten latere Natiën zich vaak het meesterſchap in de kunst toeëigenden.

Het

Het leggend Waterrad. Door Dr. CORNELIS PEREBOOM. *Met Plaaten. Voor rekening van den Auteur, en te bekomen bij* Age. Volkerſe, *te Monnickendam.* MDCCCVIII. *In gr. 4to.* 14 *Bladz.*

Wij hebben, onder den bovenſtaanden titel, heden den 14 December des jaars 1807 voor ons liggen een fraai uitgevoerd ſtuk in groot 4to, waarbij een viertal bijzonderheden zijn op te merken:

1) Dat het in het aanſtaande jaar gedrukt is.

2) Dat het de voordragt van eene nieuw uitgevondene verbetering op den gewonen *Scheprad-Watermolen* behelst.

3) Dat het in eene nieuwe Hollandſche Taal, niet berustende zelfs op de algemeenſte taalgronden, geſchreven is; en eindelijk:

4) Dat het nog eenige zeer nieuwe en bijzondere Stellingen voor de aandacht des nadenkenden Lezers oplevert.

Onze pligt, als Recenſent, vordert van ons, dat wij, bij de beoordeeling van dit Werk, onzen Lezer eenige opheldering over het een en ander dezer vier Artikelen mededeelen.

Wat dan, ten eerſte, het zonderling verſchijnſel van een Werk, dat in het aanſtaande jaar gedrukt is, en ons dus den toekomenden tijd met den tegenwoordigen en voorledenen tevens doet beleven, aangaat, daarop kunnen wij alleen aanmerken, dat zulks ons toeſchijnt zijnen grond te hebben in het finantieel wezen des Boekhandels; 't welk de Uitgevers van Boekwerken dikwijls noodzaakt, den Tijd, in zijne ſnelle vaart, vooruit te vliegen, ten einde hunne uitgaven niet te zien verouden, vóór dezelve algemeen bekend en in ieders handen zijn. Hiertoe nu moet hij ſomtijds de *Talaria* of *Hielvleugelen* van den Handelgod Mercurius, en zelfs daarbij nog de vleugelen van zijn *Petaſus* of Frygiſche muts ontleenen, ten einde niet alleen naast en met den ouden Tijd, wiens groote Vlerken hem eene ſnelle vaart verſchaffen, voort-, maar hem zelfs nog vooruit te komen. Zekerlijk zullen de Boekverkoopers deze aloude Vliegmachinen, in een tijd als deze, waarin Mercurius niet vele togten te doen heeft, voor een klein douceur (immers Mercurius doet nooit iets *gratis*) nog al gemakkelijker kunnen bekomen; en wat zijne hoedvleugeltjes betreft, die zoude hij, op den koop toe, kunnen afſtaan, wijl die hem veelal meer hinder veroorzaken dan nut doen, daar zij hem ſomtijds in het onaangenaam geval brengen, om zijn vluggen hoed zelven een geruim eind weegs door de lucht te moeten navliegen; hetgene zijne reis, zoo de hoed toevallig eene andere rigting neemt dan zijn weg vereischt, meer vertraagt dan verſnelt.

Ten

Ten tweede: Het Werk behelst de voordragt van het ontwerp eener nieuwe verbetering op den *Scheprad-Watermolen*. — Alle wis- en werktuigkundige Vernuften in dit zoo waterrijk Land verdienen den hoogſten lof, bijaldien zij hunne onvermoeide pogingen aanwenden, om de bereids in gebruik zijnde werktuigen tot ontlasting van het dikwijls door ophooping zoo lastige als nadeelige, en niet zelden voor vele ingezetenen gevaarlijke water, te verbeteren, ten einde het heilzaam oogmerk, daarmede bedoeld, ſpoediger en op de minſt kostbare wijze te bereiken. Zulk een voor zijne Landgenooten arbeidend Vernuft heeft voorzeker bij het Vaderland in het algemeen, en bij hen, die door de ophooping des waters dadelijk ſchade lijden, wel verdiend, en is de Burgerkroon waardig; zelfs ook dan, wanneer de uitwerking in het groot niet volkomen beantwoordt aan de verwachting, welke men daarvan, bij de gelukkig geſlaagde proefnemingen in het klein, opgevat hadde; wijl men het verſchil der wrijvingen en krachten in de kleine Modellen, met die in de groote Werktuigen, naar 't ſchijnt, niet altijd zoo naauwkeurig berekenen kan, dat het oogmerk, 't welk men zich met de ontworpene nieuwe verbetering voorgeſteld hadde, dadelijk bereikt kunne worden. In dit geval geldt alweder, zoo als in verſcheidene verhevene menſchelijke pogingen, de troostende ſpreuk: *In magnis voluiſſe ſat est*, ontleend uit den Griekſchen versregel:

Α'ρκει ἐν μεγαλοις και το θελημα μονον.

Dat ondertusſchen het, naar deze nieuwe uitvinding vervaardigd, en in dit Werk naauwkeurig beſchreven Model, op de voldoenendſte wijze aan deszelfs oogmerk beantwoord heeft, kunnen de Heeren Leden der aanzienlijke, kunſten en wetenſchappen oefenende, Amſterdamſche Maatſchappij: *Felix Meritis*, waarin de Aucteur deze Verhandeling voorgelezen, en zijne gronden met hetzelve geſtaafd heeft, ten overvloede getuigen; wijl de kleederen van velen hunner, zoo als ons berigt is, door de aanmerkelijke en ongemeen ſpoedige ontlasting van geheele ſtroomen waters, zelfs op een verren afſtand, doornat geworden zijn. Dit immers is een onwraakbaar bewijs van den uitmuntenden en nuttigen dienst, dien zoodanig een verbeterd werktuig, ingevalle het in 't groot ſlechts half zoo wel ſlage, den Landlieden, wier dagelijkſche kleeding toch zoo kostbaar niet valt als die der aanzienlijkſte Stedelingen, zoude kunnen verſchaffen.

Ten derde, merkten wij op, dat dit Werk in eene nieuwe Hollandſche Taal geſchreven is. Dit is een allerbelangrijkst verſchijnſel; niet juist zoo zeer voor Wis- en Werktuig-, maar voornamelijk voor Letterkundigen. Een bewijs hiervan valt ons reeds in het oog, zoodra wij ſlechts de *Voorreden* in-

inzien. Immers de hedendaags aangenomene taal verſchilt zeer aanmerkelijk met die, welke in dit Werk gevonden wordt; gelijk wij door eenige voorbeelden zullen trachten te toonen.

Men zegt in de nog gebruikt wordende taal, *in iets belang ſtellen;* de taal dezes Werks echter ſchijnt te vorderen, dat men, *aan iets belang ſtellen*, ſchrijve. Ook in de buiging der naam- en lidwoorden is dezelve verſchillend met de thans nog in gebruik zijnde; immers de Aucteur ſchrijft bij v. *derzelve beoefening*, in ſtede van *derzelver*. Wij gebruiken thans nog het voorzetſel *over* in den toekomenden tijd, en het woord *voor* om iets voorledens aan te wijzen; dit is zoo niet in de taal dezes Werks, waarin men vindt dat de Schrijver reeds *over* omtrent dertig jaren zekere ondervinding gehad heeft. Wij onderſcheiden, in onzen eenvoud, nog het dadelijk werkwoord *leggen* van het onzijdig werkwoord *liggen;* deze nieuwe taal gebruikt alleen het dadelijk werkwoord, ſchrijvende *leggend Waterrad*. Wij hebben altijd gemeend, dat er tusſchen een *lichten dag* en een *ligt gewigt* eenig onderſcheid op te merken ware; de Aucteur echter ſpreekt van de *lichtheid* van zijn *Molenwerk*, alsof hetzelve eenig *licht* van zich af gave. In de geſlachten der naamwoorden vinden wij insgelijks in deze nieuwſte taal de ongemeenſte afwijkingen: zoo onderwerpt b. v. de Aucteur *dezen ſchets* aan de beoordeeling der Geleerden; als ook, *in den eerſten plaats* enz. Daarbij vinden wij nog, dat dezelve geene wisſelletteren heeft, althans dezelve niet op die wijze bezigt als onze gewone taal zulks vereischt, en er geene zwarigheid in vindt om de *v* zelfs voor den harden medeklinker *s* te plaatſen, en dus *zelvs* te ſchrijven. Eindelijk treffen wij in dezelve eene aanmerkelijke bezuiniging van letteren aan, blijkbaar in het ſpellen van *word* voor *wordt*, en dergelijken.

Ten vierde, hebben wij nog opgemerkt, dat er ook eenige nieuwe en vreemde Stellingen in de Voorrede dezes Werks doorſtralen; zij zijn, onder andere, deze:

1) De *Waterwerktuigkunde* (*Hydraulica*) en de *Waterweegkunde* (*Hydrostatica*) zijn eene en dezelfde Wetenſchap. Dit althans blijkt reeds in den eerſten regel der Voorrede, uit de woorden: „Om te willen betoogen, dat de Waterwerktuig- en „weegkunde, *eene* belangrijke en nuttige *wetenſchap zij.*" — Wij meenden, dat beide deze Wetenſchappen onderſcheiden waren; doch welligt verbindt de nieuwſte Hollandſche Taal twee door het koppelwoord *en* aan elkander verbonden zaken met het enkelvoud des werkwoords.

2) Het heeft zwarigheid in, om de beoefening der Waterwerktuig- en weegkunde (hoe nuttig die Wetenſchappen ook voor den lande zijn mogen) aan te prijzen; omdat men in dezelve nooit voor zichzelven, maar alleen voor het Publiek veel kan uitvoeren, en derhalve afhankelijk is van Grooten, die

die menigmaal door ongunſtige rapporten worden terug gehouden. (Wij voegen er bij, hetgene in den nieuwſten Hollandſchen Stijl niet noodig ſchijnt: *om ſommige nieuwe uitvindingen in gebruik te brengen.*) — Wij vinden, dat juist daarom te meer de beoefening der bovengenoemde Weetenſchappen ten hoogſte aan te prijzen is, wijl men met dezelve niet alleen voor zichzelven, maar voor het Publiek veel kan uitvoeren; en dat het allernoodzakelijkst is, dat de beoefening derzelven algemeen, en dus ook zelfs en wel vooral aan die Grooten, wier bijzonder vak het is, over deze zaken te moeten oordeelen, worde aangeprezen, ten einde dezen zich niet door verkeerde rapporten zouden behoeven te laten misleiden.

3) *Wijsbegeerte* en eene *nieuwe uitvinding* is eene en dezelfde zaak. De Auƈteur meldt ons, dat hij, ingevolge eeniger verkeerde berigten, die men aan de Grooten gegeven had, genoodzaakt werd, zijne Wijsbegeerte voor zichzelven te moeten houden. Wij meenen uit den zamenhang en uit de gezonde rede te moeten beſluiten, dat het woord *nieuwe uitvinding* in de nieuwſte Taal door *wijsbegeerte* overgezet wordt. Immers anders zouden wij hier geene reden zien, waarover de Schrijver zich zoude behoeven te beklagen: want wie toch houdt niet gaarne zijne *wijsbegeerte* voor zichzelven, ſchoon hij de *vruchten daarvan* gaarne alom verſpreide?

Zie daar iets van hetgene wij ter opheldering van het hier voren opgenoemde viertal vreemde verſchijnſelen hadden aan te merken. Uit hoofde van ons kort beſtek, zullen wij het nu hierbij moeten laten berusten; hoewel wij ons alleen bepaalden tot de Voorrede, en het Werk zelve nog een rijken ſchat van bedenkelijke nieuwigheden in de *Redeneer- Taal-* en zelfs *Redekunde* bevat, met welkers navorſching en ontwikkeling wij wel een boek zouden kunnen vullen. Alleen nog zullen wij, ter proeve van het ongemeen vlug vernuft des Schrijvers, overnemen, wat hij, ſlechts als *in 't voorbijgaan*, en alleen om over den geleerden twist, waartoe de Verhandeling des Heeren HESSELINK (in de taal des Schrijvers HESSELING) aanleiding gegeven heeft, *iets te zeggen*, zegt: waaruit wij tevens nog leeren, dat *water* geen *vocht* is. „Een ledig Flesch-„je weegd immers in water, en een Fleschje met water weegd „daarin zwaarder, eindelijk met kwik gevuld, alderzwaarst: „wanneer het Fleschje, in *water* gehangen, gewogen word, „verliest het in *vocht* zijne zoortelijke zwaarte." Zie daar, Lezer, daar hebt ge nu eenvoudig dat geheele geval! Zoo kan een groot Vernuft dikwijls *in het voorbijgaan*, en alleen om er *iets over te zeggen*, eenen twist beſlisſen, waarover zeer geleerde, en om hunne kunde algemeen beroemde Mannen, onderſcheidene Verhandelingen, van wederzijden met groote naauwkeurigheid bearbeid, in het licht gegeven hebben!

Wa-

Ware kunst van onbrandbaarheid, of kort en zakelijk onderwijs, tot het doen der vuurproeven, gedaan door de Heeren ROGER *en* LIONNET *te Amsterdam. Aldaar, bij* H. Moolenijzer. *In 8vo.*

Nadat de Heeren W. en J. W. VAN BARNEVELD, in de *Alg. Kunst- en Letter-bode*, voor 1807, No. 6 en 7, en het Natuur- en Scheikundig Genootschap te Groningen, door de Leden van hetzelve STRATINGH en WICHERS, in het *Maandschrift, tot nut van 't Algemeen*, voor Zomermaand 1807, eene, op Natuurkundige beginselen steunende, en door daadzaken bewezene, wederlegging gegeven hadden van de voorgewende onbrandbaarheid van ROGER en LYONNET, zagen wij met verwondering, voor eenige dagen, in de nieuwspapieren, het bovengenoemde stukje aangekondigd; en daar wij de oplossing, zoo wel van de Heeren BARNEVELD, als van de Leden van het Groninger Genootschap, voor volkomen voldoende hielden, zoo waren wij met reden verlangende, om dit stukje te zien, te meer, daar er met zoo veel ophef in de Couranten (als onder andere in de *Haarl. Courant* van 31 Dec. ll.) gemeld werd, dat dit *werkje van den deskundigen Chimischen Schrijver geene aanprijzing behoefde*, en wij dus zeer nieuwsgierig waren naar de *Chimische* (zoo wordt er in de Courant gemeld) grondbeginselen, uit welke de ongenoemde Schrijver, na alles, wat hierin reeds gedaan is, deze proeven wilde verklaren. — Thans haasten wij ons, om onze Lezers te waarschuwen, dat zij zich door den titel van dit stukje niet laten verblinden; daar zij hierin, ten minste wat de onbrandbaarheid betreft, als men alleen de, op bl. 12 medegedeelde, doch ook reeds van te voren genoeg bekende, proef, *om van een brandende flambouw met een vork, brandende stukken af te eeten*, uitzondert, niets nieuws zullen vinden, dat zij in de boven opgegevene tijdschriften niet veel beter, en op veel betere gronden, zullen voorgesteld zien; en dus dit stukje, dat genoegzaam een jaar, na dat ROGER en LYONNET zich te Amsterdam opgehouden hebben, uitkomt, in allen deele *meestaard na den maaltijd* is. — In de oplossing van de eerste proef vinden wij daarenboven eene waarschuwing, om, *wanneer de wegen zeer glad zijn, niet zachtjes maar onverschrokken een weinig schielijk een stijle sluis of brug af te lopen, om niet zoo veel gevaar te hebben om te vallen*; terwijl men ten besluite nog *iets* heeft *wegens het zoogenaamde steeneeten*, dat noch in belangrijkheid, noch in stijl en spelling, welke beide in dit stukje allerellendigst zijn, iets vooruit heeft.

Ca-

Catalogue de la Bibliotheque et du Cabinet de Medailles, antiques et modernes, &c. Dat is: *Catalogus der Bibliotheek en van het Kabinet van oude en latere Medailjen; alsmede van eenige gegraveerde Steenen, Oudheden, enz. Nagelaten door den Heer* PIETER VAN DAMME, *Direkteur van het Zeeuwsche Genootschap, Lid van de Societeit van Gottingen, enz. In den Haag, bij* Thierrij-Mensing *en* P. van Daalen Wetters. 1807. *II Declen, in gr.* 8*vo. De Catalogus der Boeken* 230 *bl. en die der Medailjen* 340 *Bl.*

Wijd vermaard, niet slechts hier te lande, maar ook in andere Gewesten, was al sints lang de Boek- en Munt-verzameling van den Heere PIETER VAN DAMME; een Man, die niet door eene algemeene zucht voor het oude, kostbare en zeldzame tot het maken van zoodanig eene Verzameling werd aangezet, maar daarvoor berekend was door zijne langdurige oefening en uitgebreide kunde; waarvan, onder andere, getuigenis kan dragen 's Mans met goud bekroonde Prijsverhandeling, op de Vraag van TEYLERS Tweede Genootschap, in den jare 1784: „ welke is de eerste oorsprong der Wapen-„ schilden van Familien, Vorsten, Landen? en wanneer zijn „ dezelve allereerst gebragt op de Europeesche munten," enz.? Van deze Verzameling, aan welke de Heer VAN DAMME, die in den jare 1806, in den ouderdom van achtenzeventig jaren, overleed, eene halve eeuw besteed had, is de verkooping aangeslagen in den Haag tegen 21 Maart dezes jaars. De opsteller van den Catalogus is de Heer W. H. J. VAN WESTREENEN, *Historieschrijver van de Koninklijke Orde van Holland*, Vriend en Kunstgenoot des overledenen, en door denzelven, niet lang voor zijnen dood, bij uitersten wille tot die moeijelijke en langwijlige taak benoemd. Naar het ons voorkomt, heeft hij dezelve naauwkeurig en op eene, het onderwerp waardige, wijze volvoerd. De aanteekeningen en opheldering en, bij een groot aantal artikelen, zoo van boeken als medailjen en andere voorwerpen, gevoegd, verspreiden zeer veel lichts over dezelve, genoeg althans voor de zulken, die van dezen tak van studie hun werk maken. Daar het den Heere VAN DAMME heeft goedgedacht, de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, tot zijne Erfgename aan te stellen, is het te wenschen, dat door een rijkelijken opbrengst der Verzamelinge de allezins loffelijke werkzaamheden dier Maatschappije geschraagd, en ter verdere uitbreiding gelegenheid gegeven worde.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Handboek voór jonge Predikanten, door CAROLUS BOERS, *Hoogleeraar der Heilige Godgeleerdheid aan de Koninklijke Hooge School. Te Leijden, bij* Haak en Comp. 1807. *In gr.* 8*vo.* XVI en 240 *Bl.*

Hoe dikwerf de *herderlijke Godgeleerdheid*, zoo als zij op de Schole heet, door onderscheidene Mannen van vroeger en later tijd behandeld zij, had echter elke behandeling haar nut, van wege des Schrijvers bijzondere oogpunt. Het kan toch der Christenheid niet onverschillig zijn, dat zij, die hare Leeraars zullen heeten, wel onderrigt en toegerust zijn tot den arbeid, dien zij, naar het goedvinden hunner Ouderen, naderhand door eigene vrije keuze bevestigd, aan de belangen der menschheid heiligen. Maar dan ook zoude de Recensent wenschen, dat de studerende Jongeling reeds van deze waarheden doordrongen ware, eer hij het gewigtige ambt van Christenleeraar aanvaardde. Van daar had hij ook liever gezien, dat de Hoogl. BOERS zijn *Handboek* niet voor *jonge Predikanten*, maar voor de in dat vak studerende Jongelingschap bestemd had. Dan, wellig is ook die herhaling naderhand niet overtollig, omdat niet zelden sommige jonge Godgeleerden in den waan verkeeren, dat zij, met het eindigen hunner loopbaan aan de Hooge School, tevens een einde hebben gemaakt, of behooren te maken, van hunne studiën.

Dit Handboek verdeelt zich in drie Deelen, waarvan het 1ste, in twee Hoofdstukken, over de vereischten des Leeraars handelt, zoo vóór als bij de aanvaarding zijner bedieninge; het 2de, in zes Hoofdstukken en derzelver Onderdeelen, de dadelijke vervulling derzelve, en het derde, in tien Bladzijden, des Leeraars gedrag schetst bij de verandering van Standplaats, nederlegging van Dienst, en eindelijk bij zijn Sterven. Waarna dan, bij wijze van toegift, volgt het *Fransche* Dicht-

ſtuk van Vader SANLECQUE, over de verkeerde Gebaren van hun, die in het openbaar ſpreken.

Hoe zeer de Recenſent erkent, in dit Werk niets nieuws te hebben gevonden, moet hij echter den ſtichtelijken inhoud prijzen, vooral met aanbeveling dier beſcheidenheid en liefderijke zachtmoedigheid, welke des Leeraars karakter boven alles moeten verſieren. Ook verdient de Hoogl. daarin lofprijzing, dat hij den gezagvoerenden toon der oude regtzinnigheid voorzigtiglijk matigt, en in zoo ver hulde doet aan den voortgaanden geest eener verlichte vrijheid in de Kerk van Christus. Enkele ſtellingen, echter, moet de Recenſent afkeuren; bij voorbeeld, op bladz. 157 in de Aanteekening, alwaar de Hoogl. wil, dat het Gebed op de Straſplaats, bij het ter dood brengen van eenen misdadigen, door de *Leeraars der publieke Kerk* geſchiede. De Recenſent kent, onder het Koningſchap van eenen Katholieken Vorst, geene *publieke Kerk* meer. Ook het Gebed zelf op het ſchavot moet de Recenſent om vele redenen afkeuren, en wel daarom vooral, omdat zulks juist de éénige nuttigheid, welke er in de doodſtraf tot afſchrik van anderen gelegen is, geheelenal wegneemt. Enkele *anecdoten* of bijzonderheden, onder de paragrafen aangevoerd, hebben ook den Recenſent mishaagd, als niet altijd ſtemmende met dien ernſtigen toon, welke in dit Handboek heerscht, en eigenaardig moet heerſchen. Ook daarom ware het welligt beter geweest, dat *Poëme ſur les mauvais Gestes*, welk tot bijlage dient, achterwege te laten, omdat ook daarin het ernſtige door boert wordt afgewisſeld. Zoo de Hoogl. met dit gedicht geene pligtpleging aan de Franſche beſcherming der Gereformeerde Kerkleer op de *Koninklijke Hooge School* heeft willen maken, — en dit mag noch wil de Recenſent vermoeden, — dan had zulks veel beter in een *Hollandsch* Werk kunnen wegblijven; te meer, daar wij inderdaad van *Hollandſche* Schrijvers veel beter bewerkte ſtukken over de uiterlijke welſprekendheid bezitten.

De

De invloed van den Heiligen Geest op de ware Godsdienſtigheid, geen Geestdrijverij. Door P. J. RESLER, *Predikant te Maasſluis. Te Amſterdam, bij* W. Brave. 1807. *In gr.* 8*vo.* 320 *Bl., behalve het Voorwerk van* XXIV *bl.*

In een voorgaand ſtukje had de Eerw. RESLER getracht te betoogen, dat de ware godsdienſtigheid geene dweeperij is. In de Inleiding van dat werkje deelde hij zijn voornemen mede, om, in eene volgende verhandeling, deze godsdienſtigheid meer in bijzonderheden te beſchouwen, volgens de bepalingen van het Christelijk Genootſchap, op gronden van rede en openbaring, aangaande den oorſprong der ware godsdienſtigheid, en het alvermogend middel, waardoor dezelve verwekt wordt, ten einde het vooroordeel, alsof hierdoor dweeperij en geestdrijverij begunſtigd wierden, tegen te werken. Men had hem tot volvoering van deze taak opgewekt, in een aan hem geſchreven en in 't licht gegeven *Brief over de werking van den H. G. op 's menſchen hart.* Dit gaf aanleiding tot eene briefwisſeling met den Schrijver van dezen Brief, met wien RESLER ook in nadere kennis geraakt is, en van wien hij ook, op deszelfs verzoek, nog twee Brieven mededeelt. De inhoud van dit geſchrijf is hem ook, bij de vervaardiging van dit werkje, telkens voor oogen geweest. Hij neemt dan nu de verdediging van een lang betwist leerſtuk, zoo als dit inzonderheid bij 't Hervormd Kerkgenootſchap nog ſteeds wordt ſtaande gehouden, op zich. Wat hij eigenlijk zich voorgeſteld hebbe, willen wij, met 's mans eigen woorden, hier laten volgen.

„ De belijders van den Christelijken Godsdienst gelooven, op voorlichting der Goddelijke Openbaring, dat de Heilige Geest den mensch bewerkt, en in ſtaat ſtelt, om ware Godsdienſtigheid te verrigten; doch hetgeen ons de H. Schrift hieromtrent leert, is aan verſchillende verklaring en bepaling onderworpen, en wordt van de zoogenoemde Geestdrijvers op eene zeer ongerijmde wijze begrepen en misbruikt; dit heeft aanleiding gegeven, dat ſommigen de ganſche leer, aangaande de werking van den Geest op 's menſchen hart, als Geestdrijverij beſchouwen, en dezelve met eenen redelijken Gods-

dienst onbestaanbaar achten; verwarrende dus de leere met heo dwalend begrip en misbruik van dezelve. Ik wil derhalve trachten te onderzoeken — *niet*, wat de leer van den Bijbel hieromtrent is, dan zouden wij in vele moeijelijkheden komen, de onderscheidene gedachten moeten toetsen, in uitlegkundige geschillen treden, en de beslissing, welk Kerkgenootschap die uitspraken van den Bijbel het best begrijpt, zou achter wege blijven — *maar*, of het begrip, 't welk de Hervormden zich van die leer vormen, ongerijmd zij, strijdig met het gezond verstand, gelijk aan de bespottelijke stellingen der Geestdrijvers en bedorvene Mystieken: dan of dit begrip integendeel alle kenmerken heeft van gezond verstand, en met de redelijkheid van onzen Godsdienst overeenkomt. De Lezer merkt derhalve, dat hij hier geen betoog te wachten heeft, dat de leer der Hervormde Kerk, aangaande de werking van den H. Geest op den mensch, de *ware* is, maar alleenlijk, dat dezelve niet *ongerijmd* is, niets gemeens heeft met de denkbeelden der Geestdrijvers."

Eerst doet hij dan onderzoek naar 't voorname hulpmiddel, waardoor bedorvene menschen tot het kiezen en beoefenen van ware deugd en godsvrucht geraken; dat algemeene hulpmiddel, waaraan alle andere hulpmiddelen ondergeschikt zijn. Hij beweert, dat wij dit middel niet in onze magt hebben, dat de opvoeding daartoe niet genoegzaam is, dat de voorschriften der rede ook niet voldoende zijn, en dat het woord van God alleen geenszins die kracht heeft. Dit brengt hem dan tot de leer van den H. Geest, wiens invloed hij met de Hervormden stelt dat daartoe het krachtigst hulpmiddel is. Vooraf gaat eene nadere verklaring van dien hoogeren invloed, volgens 't leerstelsel der Hervormden, die hij ontleent deels uit hunne zoogenaamde Symbolische Schriften, den Heidelbergschen Katechismus, de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, de gebruikelijke Formulieren bij de bediening van Doop en Avondmaal, en de stellingen der Nationale Dordrechtsche Synode, deels uit de voorstellingen van eenige hedendaagsche met lof bekende Godgeleerden, G. BONNET, J. HINLOPEN, KLINKENBERG, NAHUIS, VAN HAMELSVELD en anderen.

Vervolgens zoekt hij te bewijzen, dat dit leerstuk niet ongerijmd is, en beweert, tot dat einde, deze vier stel-

ſtellingen: 1. Dit gevoelen behoort geenszins tot de geestdrijverij. 2. De invloed van den H. Geest ſtrijdt niet met de vrije werkzaamheden van den mensch. 3. De leer van zulk een invloed ſtrijdt ook niet tegen de deugden van God, maar verheerlijkt dezelven. 4. De ware godsdienſtigheid wordt er niet door benadeeld, maar zeer bevoordeeld.

Daarna ſtaat hij nog ſtil bij de gewone uitwerkſelen van dit hulpmiddel, bekeering en geloof, tracht de redelijkheid en betamelijkheid derzelven aan te toonen, en onderzoekt, of die uitwerkſelen altijd dezelfde, en welke derzelver echte kenmerken zijn.

Of nu *de Eerw.* RESLER *zijn ſtuk* voldongen hebbe, *willen wij niet* beoordeelen, maar kunnen niet ontveinzen, dat wij ten minſte aan de wijze, waarop hij zijn ſtuk bepleit, wat hij ook, tot verdediging derzelve, in 't midden brenge, onze goedkeuring niet kunnen geven. Want waartoe toch dit geheele boek, indien het leerſtuk eens niet waar, niet gegrond zij in den Bijbel? Dit betoog aan anderen over te laten, en zich intusſchen alleen, en dat wel zoo breedſprakig, bezig te houden met een betoog van deszelfs betamelijkheid, dit heeft ons niet kunnen bevallen. Wij hebben ook nog tegen de wijze van behandeling deze aanmerking, dat het leerſtuk, waaromtrent de Schrijver wil bewijzen, dat het niet ongerijmd is, niet behoorlijk wordt bepaald. Eenige woorden en ſpreekwijzen uitgezonderd, die aan onderſcheidene verklaringen onderhevig zijn, is er vrij wat verſchil tusſchen de wijze van voorſtelling in de Dordſche Kanons en bij de Godgeleerde Schrijvers van dien tijd, en tusſchen die der meeste aangehaalde latere Godgeleerden en van den Schrijver zelven. Men doet mogelijk best, met dit niet zoo naauw uit te pluizen. Maar waartoe dan zulke geſchilpunten weder ter bane gebragt, en daarvoor geſtreden, als voor de grondleer van het Christendom?

Vier Brieven van P. VAN DER BREGGEN PAAUW, *over de beoordeeling zijner Belijdenis-rede, en derzelver verdediging, geplaatst in No.* 5. *van het II. Deel van den Recenſent ook der Recenſenten, aan* M. STUART. *Te Leijden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1807. *In gr.* 8*vo.* 61 *Bl.*

Nadat de Eerw. VAN DER BREGGEN PAAUW zijne veel geruchts gemaakt hebbende *Belijdenis-rede*, tegen de beoordeeling derzelve, in de *Bibliotheek van Theologiſche Letterkunde*, verdedigd had, over welk geſchrift men zich ook ons verſlag nog wel zal erinneren (*), onderging deze *Verdediging* zoo wel, als de *Belijdenis-rede* zelve, nog eene nadere toetſe van den *Recenſent ook der Recenſenten*, waarover hij zeer te onvreden is, en waartegen hij zich, in deze Brieven aan zijnen Ambtsbroeder STUART, die hem daartoe ſchijnt opgewekt te hebben, met vrijmoedigen ijver verantwoordt.

't Was dien *Recenſent* bedenkelijk voorgekomen, hoe de Leeraar, offchoon hij, in zijne Verdediging, bl. 46. zegt, dat de Remonſtrantſche Broederſchap geene bepaalde verklaring of belijdenis aangaande deze en gene Leerſtukken, uit haren aard, heeft, noch hebben of geven kan, evenwel in zijne Leerrede, bl. 33. had kunnen beweren, dat het daar geſtelde, aangaande den dood van Christus tot vergeving der zonden, de roeping tot zaligheid door Christus, enz. voor *algemeene Leer* van 't Genootſchap der Remonſtranten kan aangemerkt worden. Hierover is zijn Eerw. zeer gebelgd. 't Komt hem onbegrijpelijk voor, hoe iemand ter goeder trouwe hem zoodanige lompe tegenſpraak tegen zichzelven heeft kunnen te last leggen. En nu ſchrijft hij dan de eigene woorden, waarvan hij zich bedient heeft, over: „Men kan u wel zeggen, wat zij, de Remonſtranten namelijk, *in het algemeen* gelooven. Zij gelooven alzoo" enz., en toont uit den geheelen geest van zijn geſchrijf aan, dat deze geenszins zijne meening kan geweest zijn, die de *Rec.* hem te last legt. Hij bekent evenwel edelmoedig, zich niet *duidelijk*, niet *bepaald*, niet *beſtemd* ge-

(*) *Alg. Vad. Letteroeff.* 1807. bl. 376.

genoeg geuit te hebben, terwijl hij alleen heeft willen zeggen, dat zij dit een en ander *over 't geheel*, dat is, niet volſtrekt allen, maar evenwel hoogſt waarſchijnlijk meest allen, gelooven. Maar ook dit, zegt hij, is nog niet voldoende, om mijne meening uit te drukken. „ Ik gebruikte niet alleen te *duistere* en *onbepaalde*, maar ook te *weinige* woorden. Ik wilde dit zeggen: men kan u wel zeggen, wat de Remonſtranten, zoo al niet volſtrekt allen, dan toch waarſchijnlijk meest allen, als nog gelooven wegens die leerſtellingen, waarover zij voorheen met de Contra-Remonſtranten voornamelijk getwist hebben, die men nog doorgaans inzonderheid voor Remonſtrantſche leerſtellingen houdt, en waarom *zij hoofdzakelijk* veroordeeld werden. *Zij gelooven alzoo enz.*" *Hij* voegt er de verzekering bij, dat de Remonſtranten, zoo van den tegenwoordigen, als van den verledenen tijd, *voor zoo veel hunne gevoelens hem bekend zijn*, tot één toe, allen de leerſtellingen gelooven, welken hij heeft opgegeven; hoewel hij er niet voor kan inſtaan, dat alle Remonſtranten, wegens de opgegevene leerſtellingen, dezelfde denkbeelden vormen. Hij neemt het vervolgens den *Rec.* kwalijk, dat hij datgeen, hetwelk zonneklaar enkele opgaaf was van de leer der algemeene genade, kunſtiglijk verdraaid, geſplitst en alzoo voorgedragen heeft, alsof het opgave ware van de leer der *verzoening* of *voldoening*; om namelijk de Remonſtranten in verdenking te brengen, alsof deze, immers de meeste hunner, de leer van Chriſtus dood tot vergeving van zonden, niet voor leer, maar ſlechts voor leerwijs der Apoſtelen houden; althans dat dit, uit aanmerking van 't gezegde door V. D. BR. PAAUW, voor het minst bedenkelijk was. En nu antwoordt hij nog op de vraag, of dan een Remonſtrant vrijheid zou hebben, om vierkant tegen de genoemde leerſtellingen te leeren? „ Ja; die vrijheid zou hij hebben, als hij dat oorbaar, en voor de belangen van de Chriſtelijke waarheid, die naar de Godzaligheid is, bevorderlijk hield." Voorts verklaart zich de Leeraar op nieuw over 't ware grondbeginſel der Remonſtranten. „ Volſtrekt niets anders is het, eigenlijk, Remonſtrants te zijn," zegt hij," dan te meenen, te beweren, en, des noods ten koste van goed en leven, te meenen, te beweren en ſtaande te houden, dat ieder belijder des Chriſtendoms vrijheid moet heb-

ben, om te gelooven en te belijden, hetgeen men, als geloovige in het Evangelie van Christus, door God zelven der Gemeente tot een hoofd gegeven, meent waarheid te zijn; en gevolgelijk die zelfde vrijheid in een iegelijk, die Jezus voor den Christus houdt, niet flechts te erkennen, maar ook te eerbiedigen." De *Rec.* had beweerd, dat alle Christenen het daarin eens zijn, en wel bijzonder ook de Hervormden; en daartoe eenige verklaringen aangehaald uit de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, die hij met de eigen woorden van VAN DER BREGGEN PAAUW had vergeleken. Deze antwoordt hierop met warme geestdrift, dat, hoezeer alle Protestantsche Genootschappen, en alzoo ook de Hervormden, dit voorgeven, zij het echter in de beoefening voorbijzien; en dat de Remonstranten daarin van alle Christelijke gezindten onderscheiden zijn, dat zij alleen eene onbepaalde godsdienstige vrijheid genieten en voorstaan. Hij daagt, op dien grond, zijnen Tegenschrijver uit, om, zoo hij kan, datgene te geven, hetwelk hij gezegd heeft, dat hij mogelijk nog wel eens nader geven zou; te weten, de Geloofsbelijdenisfen of Verklaringen der Engelsche, Duitsche, Zwitsersche, Poolsche en andere Protestanten, om daaruit te bewijzen, dat de Leeraars aan de daarin vervat zijnde leeringen niet verbonden zijn. 't Slot van den laatsten Brief betreft de bekende *Belijdenis*, of Verklaring van het gevoelen der Remonstranten, om te doen zien, dat het geene belijdenis is geweest van of op naam van het geheele Genootschap, maar van eenigen, om zich te verantwoorden tegen den laster, waarmede zij in het begin der zeventiende eeuw werden bezwaard, zonder daardoor iemand een rigtsnoer des geloofs, of regel van leere, te hebben willen voorschrijven.

Wij vergenoegen ons met deze opgave van den hoofdzakelijken inhoud van deze Brieven. Eenmaal onze gedachten gezegd hebbende over 's mans Belijdenis-rede en Verdediging, die wij geene reden vinden na al 't geschrevene over dezelve te herroepen, achten wij onnoodig, op nieuw onze goed- of afkeuring ook van dit geschrift open te leggen. Wij voegen hierbij alleen den hartelijken wensch, dat men toch ophoude, over de onderscheidene Geloofsbelijdenisfen, die de een en ander meent te kunnen of ook wel te moeten afleggen, en nog meer over de bedoelingen van hun, die verklaren, zich

met

met andere Christenen niet in een en 't zelfde Kerkgenootschap te kunnen vereenigen, zich een meesterachtig en liefdeloos oordeel aan te matigen, en liever werk make van dadelijke oefening van eerbiedige gehoorzaamheid aan het Hoofd der Christelijke Gemeente, dan van onvruchtbare twisten over den voorrang, dien 't eene Christen-Genootschap boven 't andere moge schijnen te verdienen.

Lijkrede op den Hoogeerwaardigen HEERE OOSTERBAAN, *Hoogleeraar bij het Kweekschool der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam, en laatst gewoon Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. Door* FREERK HOEKSTRA, *Leeraar der laatstgenoemde Gemeente. Met het welgelijkend Silhouet des Overledenen. Te Amsterdam, bij* J. W. Yntema en Comp. 1807. *In gr.* 8*vo.* 41 *Bl.*

Met geen klein genoegen lazen wij deze Lijkrede; zoo wel den Redenaar als den Overledene is zij overwaardig, gelijk allen met ons gaarne zullen getuigen, die wijlen den Eerw. OOSTERBAAN, in deszelfs zoo algemeene als bijzondere hoedanigheden van verstand en hart, gekend hebben. De Eerw. HOEKSTRA, eerst deszelfs leerling, naderhand ambtgenoot, spreekt allerwege de taal van het hart, in eenen stijl, op sommige plaatsen treffende en roerende, overal klaar en zuiver, met eene voegzame ronding der zinsneden — eenen stijl, in één woord, welke alle dusdanige Opstellen behoorde te kenmerken, daar het niet zoo zeer te doen is, om kunstmatig, als wel, om, met behoorlijke deftigheid en beschaafdheid, in de taal van het niet vleijende hart de nagedachtenis des Gestorvenen te vereeren. En dit meenen wij door den Eerw. HOEKSTRA met alle vereischte naauwkeurigheid te zijn in acht genomen.

Op eene beknopte, doch zeer zakelijke en welgestelde verklaring van den tekst, *Hebr.* XIII: 7. *Zijt uwen voorgangeren gedachtig*, enz. laat de Eerw. HOEKSTRA eene uitvoerige schets van het karakter en de hoedanigheden des Overledenen volgen, in de onderscheidene betrekkingen van *Leeraar*, *Mensch* en *Chris-*

ken: eene ſchets, die, verre van alle laffe vleijerij verwijderd, in allen opzigte zuivere waarheid bevat, zoo als wij met volle ruimte kunnen verzekeren op de geloofwaardige getuigenis van mannen, die, om wijlen den Hoog-Eerw. OOSTERBAAN van nabij te leeren kennen, in de beste gelegenheid zich bevonden hebben. Verſcheiden treffende plaatſen zouden wij kunnen overnemen. Tot het ſlot der Leerrede willen wij ons bepalen; het trof ons bij de eerſte, en niet minder bij eene tweede lezing. De Hoog-Eerw. OOSTERBAAN was geſtorven kort voor dat het H. Avondmaal in zijne Gemeente zoude bediend worden. Daarop doelende: „ô! Nooit zult gij vergeten, M. W.!" ſprak de Eerw. HOEKSTRA, „ de geſteldheid, waarin wij „ toen Avondmaal hielden. Het Rouwgewaad (?) „ der aanzittenden; de ledige plaats van uwen oudſten „ Leeraar; de eenzame uitdeeling der gedenkteeke„ nen; — dat alles moest ons gedurig herinneren aan „ den zwaren ſlag, welke deze Gemeente getroffen „ had. Ik vermijdde, zoo lang ik kon, de verſche „ wonde aan te roeren, om uwe en mijne gedach„ ten, zoo veel mogelijk was, bezig te houden met het „ groote oogmerk onzer bijeenkomſte. Maar ik kon „ toch niet geheel zwijgen. En toen ik op het einde „ het droevig ſterfgeval begon te noemen, beant„ woordde Gij aan alle kanten mijne bevende ſtem met „ tranen; tranen, die U tot eere ſtrekten; want zij „ waren mede aan de godsvrucht gewijd, aan eenen der „ waardigſte navolgers van den Goddelijken Heiland, „ wiens lijden wij beſchouwd hadden."

Daar de Leerrede zich inzonderheid tot het karaktermatige bepaalt, ontmoet men in dezelve weinige levensbijzonderheden van den waardigen Man. De voornaamſten derzelven worden in een Voorberigt verhaald. Volgens hetzelve, werd hij te *Harlingen*, in *Friesland*, geboren, in den jare 1736; oefende zich in de verhevener Wetenſchappen, eerst aan het *Frieſche* Hoogeſchool, en vervolgens aan het Kweekſchool der Doopsgezinden te *Amſterdam*; bekleedde, tot Proponent bevorderd, ruim anderhalf jaar het Leeraarambt te *Makkum*: werd tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte beroepen aan het ſtraks genoemde Kweekſchool; vertoefde aldaar, in die hoedanigheid, tot in den jare 1786, wanneer hij vrijwillig van dien post afſtand deed, om, als gewoon

Leer-

Leeraar, in zijne geboorteſtad, de plaats te vervullen van zijnen Oom, den geleerden JOANNES STINSTRA, die, om zijne hooge jaren, zijnen dienst had nedergelegd. Met lof en eere bekleedde hij dien post, tot in September dezes jaars, wanneer hij, in den ouderdom van 71 jaren en 8 maanden, overleed.

Achter de Leerrede ontmoet men twee Lijkdichten: het eene van den Eerw. JAN BROUWER, dienend', het andere van den drieëntachtigjarigen Grijsaard K. TIGLER, rustend' Doopsgezind' Leeraar te *Leeuwarden*, den laatſten een vriend, den anderen tevens een leerling van den Overledene; Lijkdichten, in welke het offer van pligtmatigen eerbied en hoogachtinge aan wijlen hunnen leermeester en vriend wordt toegezwaaid.

A. BRINK, *Godsdienſtige Opwekking bij het doen der Belijdenis. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1807. *In gr.* 8*vo.* 36 *Bl.*

Zeer loffelijk is de gewoonte in ſommige Gemeenten van 't Hervormd Kerkgenootſchap, om de genen, die belijdenis van hun geloof afgelegd hebben, in 't bijzijn der Gemeente, eenige vragen te laten beantwoorden, en, dit volbragt zijnde, openlijk tot Lidmaten aan te nemen.

Bij zoodanige gelegenheid ſchijnt deze Opwekking van den Eerw. BRINK uitgeſproken te zijn. Zij bevat gepaste aanſporingen, om het afleggen der belijdenis toch, met een godvruchtig oogmerk en Christelijke gemoedsgeſteldheid, te verrigten, en de keuze, die men, bij deze gelegenheid, met goed overleg, behoort te doen, op den duur te bekrachtigen, en er dagelijks aan te beantwoorden. In 't bijzonder drukt hij de navolgende leſſen, met gemoedelijken ernst, op 't hart: Beſchouwt den Christelijken Godsdienst, als de bronwel van den besten troost; laat u door denzelven dagelijks tot eenen godzaligen wandel opwekken; en wendt alles aan, om u in het geloof aan de waarheid en goddelijkheid van het Evangelie te verſterken, en tegen het ongeloof te wapenen. Tot betrachting van het laatstgenoemde, prijst hij deze gepaste hulpmiddelen aan: 1. Tracht u de waarheden van den Christen-

Gods-

Godsdienst, waarvan gij belijdenis gedaan hebt, meer eigen te maken. 2. Legt er u op toe, om de waarheid in derzelver eenvoudigheid nader te leeren kennen. 3. Laat u nimmer door het gezag van anderen vervoeren, maar tracht zelve de waarheid onbevooroordeeld te onderzoeken. 4. Onderzoekt het Evangelie, om daarin vervulling van uwe menigvuldige behoeften te vinden, en gij zult niet onvoldaan terug keeren. 5. Tracht meer bekend te worden met het uitmuntend karakter van den Zaligmaker, 't welk op u den gewenschten invloed hebben zal. 6. Streeft meer en meer naar reine deugd, en dit zal u tegen het ongeloof op uwe hoede doen zijn. — Een vijftiental belangrijke aanmerkingen zijn achteraan, tot opheldering, uitbreiding en bevestiging van deze en gene gezegden, gevoegd.

Ook dit kleine schrift doet 't verstand en hart van den geachten Kerkleeraar BRINK eere aan. Wij wenschen het in veler handen.

De arme Lazarus. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij W. Brave. 1807. *In 8vo. 196 Bl.*

Het belangrijk onderwerp en de aangelegene inhoud van dit geschrift maakt hetzelve de aandacht waardig, niet alleen van iederen Geestelijken, maar van ieder Christelijk hart. Het bevat wel niets, dan hetgeen reeds meermalen gezegd is, doch het herinnert aan waarheden, die maar al te dikwijls vergeten worden, en waaraan de herinnering noodig is, zoo dikwijls men die vergeet; het vindt juist niet bij allen, in ieder opzigt, toestemming; ook wij verschillen wel hier en daar van den Schrijver; doch in de hoofdzaak verschillen wij niet, en ieder Christelijk hart voelt gedurig het ware en goede. Het boekje beschaamt ons, geeft overvloedige stoffe tot nadenken, en men legt het voorzeker niet dan opgewekt ten goede uit de hand.

De arme Lazarus is hier de lijdende menschheid: het moet *de voornaamste bronnen der menschelijke ellende en kommer*, en tevens *de krachtigste middelen tegen dezelve opgeven;* en het treft doorgaans den regten toon voor ons hart.

Wij herhaalden de lezing, en gunden onze Lezers eene aanwijzing van de vele hier gegevene bijzonder-

he-

heden en wenken, doch wij vonden dit ondoenlijk; wij moeten het werkje aanprijzen, en trachten de nieuwsgierigheid uit te lokken, van hun alhans, die nog smaak hebben voor menschenwaarde en Christendom; anderen willen wij waarschuwen; zij zouden het boekje bespotten, voor 't minst zij zullen het smakeloos en vervelende vinden.

Naar den Schrijver, is *gelukzaligheid* het doel onzer bestemming, en heeft de mensch hooge waarde en aanleg tot dit doel, als mensch, maar vooral als Christen: en deze mensch is toch zoo dikwijls ongelukkig! Men kan deze stelling overdrijven, maar dit is toch zeker, er is onder ons op verre na zoo veel goeds niet aanwezig, als er zijn kon en moest. Daarvan ligt de schuld niet in het Goddelijk plan bij onze schepping, maar de mensch zelve, zijn gedrag is de oorzaak. — Zeer veel wordt hier opgesomd van de menschelijke ellende; en wie telt dan nog de stille, verborgene, onbekende lijdenden? en hoe veel zedelijke ellende is er daarenboven nog! Het verval van den echten Christelijken Godsdienst is van alle deze ellende de bron. De treurige teekening, die wij hier vinden, heeft, helaas! maar al te veel waarheid, doch, Gode zij dank! in den volsten nadruk is zij op ons Land nog niet toepasselijk. Liefde, de geest van 't Christendom, is het element voor den mensch. *Oprecte liefde tot God is de ziel der menschelijke kennis, der menschelijke deugd, der menschelijke werkzaamheid, der menschelijke vreugde en gelukzaligheid.* Liefde tot God door J. C., in welken de volheid der Godheid ligchamelijk woont. De Schrijver ontwikkelt, op zijne wijze, dit denkbeeld. Hij vervolgt: *wie den Verlosser bemint, bemint zichzelven; en wie God lief heeft, bemint ook den naasten.* Door het Christendom wordt alzoo de ellende geweerd en de gelukzaligheid gegrondvest. *Moet de kommer en ellende, die in de wereld is, verminderen; dan moet het Bijbelsche werkdadige Christendom uit zijn verval hersteld, het moet tot zijne krachtvolle zuiverheid terug gebragt, in alle landen op den troon geplaatst, verder uitgebreid, en overal met ernst en ijver beoefend worden.* Maar nu de middelen: „ Niets doet het Christendom en het welzijn der „ menschen meer nadeel dan slechte *boeken.*" De Schrijver wenscht beperking der drukpers, boekcensuur. — De hooggeklommene en nog hooger stijgende *weelde* is voor Christendom en menschengeluk een allersterkst beletsel. —

Lang,

Lang, zeer lang, ſtaat de Schrijver ſtil bij het veronachtzamen der *opvoeding*. Hier vinden wij ſterken, hartelijken aandrang, en vele algemeen nuttige herinnering en waarſchuwing — ſlechte opvoeding vormt ſlechte dienstboden, en ſlechte huwelijken; hier vonden wij zeer veel goeds, dat toch nog voor zeer veel uitbreiding vatbaar is. Nu komen wij tot de *Scholen;* breed ſtaat de Schrijver hier bij het Schoolonderwijs in den Godsdienst ſtil; ook dit wilde de Vertaler niet weglaten, al is dan ook hier te lande het onderwijs in het leerſtellige van den Godsdienst in de Scholen verboden; de vele hier voorkomende waarſchuwingen en wenken kunnen den Katechiſeermeesteren, en, naar zijne meening, misſchien ook ſommigen Predikanten, van dienst zijn. Hij vordert voor de Schoolmeesters beter onderhoud, eerwaardiger naam, betere kleeding, regt goede vrouwen. (In dezen ſtaat der zaken godvruchtige wenſchen!) Vooral dringt hij ook aan op eene naauwere verbindtenis van den Schoolonderwijzer met den Predikant. Nu is het *Godsdienſtig Leeraarambt* aan de beurt; treffend wordt het nut voorgeſteld, dat dit ambt nog werkelijk ſticht, en de regtſchapen prediker vindt hier roerende aanmoediging; echter de leeraar kon meer nut nog doen, meer ellende verminderen; de toehoorder, maar vooral de leeraar, krijgt menige beſchamende les, aanwijzing in ieder deel van dat ambt. Het voorbeeld, dat hij geven moet, en de voorbereiding tot dat ambt, wordt mede niet vergeten. Eindelijk de *Staat*, de *beheerſchers* van den Staat kunnen, moeten medewerken en zeer veel goeds ſtichten.

Ziet daar eene korte ſchets, en tot dit alles beſteedt de Schrijver nog geen 200 bladzijden; en dit maakt het onmogelijk ſtil te ſtaan bij iedere bijzonderheid, en alles voor onzen Lezer aan te ſtippen en te toetſen. Ook willen wij geen den minſten ſchijn geven door eenige tegenſpraak, alsof wij het goede en algemeen nuttige van dit boekje miskenden en wilden tegenwerken. Menſchelijke gelukzaligheid is, ja wel, ook bij ons het gevolg en het uitwerkſel van het Christendom, maar daarom het doel, het éénige doel, althans het groote doel onzer beſtemming? voor ons de veilige toetsſteen? — doch daar wij het in de zaak eens zijn, waarom zouden wij over woorden twisten! De Vertaler verſchilt hier en daar van den waardigen Schrijver, en doorgaans voegen wij ons bij hem.

hem. Hij houdt zoo min als wij van die *boekenvuur*, die de Schrijver aanprijst. Wij verlangen geene ijzeren eeuw, en zoodanig werk kwam, vreezen wij, daar, waar het met 't Christendom 't ellendigst gesteld is, doorgaans juist in de slechtste handen. Wij verblijden ons over de pogingen van iederen edelen menschen- en godsdienstvriend, en als zeer doelmatig merkten wij meermalen op, dat men thans ook dat soort van geschriften, hetwelk zoo menig nadeel gesticht heeft en nog sticht, gebruikt als een voertuig ter bewaring en voortplanting van echte, edele, Christelijke begrippen. — Het ware en goede in de aanmerking van den Vertaler, waar hij ons opmerkzaam maakt op den Hernhutterschen *geest* in dit boekje, viel ons al mede in het oog; met *dat al is er waarheid in het denkbeeld*: „ liefde *tot Christus* is liefde tot God, en deze liefde tot *God* door J. C. is voor ons zinnelijke menschen behoefte." Alleen het overdrijven van den Hernhutterschen broeder zouden wij verwerpen. De aanmerking had dit wat meer moeten aanwijzen, tot voorkoming van misverstand. — Nog iets. — Waar is het, dat de Schrijver zegt aangaande de weelde; maar moet die eerst weg, eer het Christendom werken kan? of moet zij weg *door* het Christendom? Wat keert, vooral in dezen tijd, dien alvernielenden stroom? nog al grootere en eindelijk algeheele behoefte, die de weelde onmogelijk maakt? moeten de Christen-Natien nog dieper zinken? had iedere vermindering onder ons niet nog altijd de tegengestelde werking? Zij moet weg, zal de ellende verminderen; maar zij moet weg *door* 't Christendom, dit is voorzeker ook des Schrijvers bedoeling. Dan dit zagen wij gaarne meerder uitgewerkt, opdat de vriend, de hoogachter van het Christendom zich mogt onderscheiden. — Maar genoeg: wij eindigen onze aankondiging van dit nuttig geschrift met deze opwekking van den Schrijver:

„ Gij goede menschen allerwege! waar gij ook woont, wie gij ook zijt! Aanbidders van JEZUS van *Nazareth*, buiten wien geen heil is! Gij menschenvrienden, wordt niet moede van het gelukbevorderend streven, om menschelijke ellende te verminderen, en menschelijk welzijn te bevorderen, voor eeuwig te bevorderen. Zoekt, gevoelt haar, die hooge, goddelijke zaligheid, die het weldoen schenkt; gevoelt die altijd levendiger in hare verhevene, Goddelijke grootheid. Beoefent dezen pligt steeds

steeds vlijtiger. Geeft den armen niet slechts aalmoezen, want dat zijn de minste weldaden; geeft hun meer. Geeft hun goede, troostrijke gezindheden, vergenoegdheid, vertrouwen op God: geeft hun werk, gelegenheid, om, door te werken, hun levensonderhoud te vinden: houdt hen te rug van ledigheid, liederlijkheid, ontrouw, enz. Leert hen spaarzaamheid en geduld. Verligt de bezwaren van hun beroep. Zorgt voor de opvoeding van hunne onverzorgde kinderen; zoo doet gij hun wel, op de schoonste wijze; zoo geeft gij hun meer dan aalmoezen, meer dan geld. Verbindt u, uit liefde, onderling tot hetzelfde doel, op het hartelijkste en onverbrekelijkste. Booze menschen hangen aan elkanderen; en gij goeden! gij wilt het niet met elkanderen houden, gij wilt u van elkanderen scheuren, en door die scheuring verzwakken? Weest in 't goede *ijverig*, *wijs*, *voorzigtig*, *moedig*. Met moed moet men de boosheid te keer gaan, zal zij overwonnen worden. Zoudt gij in de groote zaak, van welke niets minder, dan het welzijn der menschen en de eer van God afhangt, traag, vreesachtig en besluiteloos zijn? Snelle, koene standvastigheid is niet zelden de sterkste, de eenigste drijfveer der beste en lofwaardigste daden. Houdt u aan de goede gezindheden en voornemens, die in u opkomen, en voer die spoedig uit; want onze beste gezindheden en voornemens blijven dikwijls slechts voor een' zeer korten tijd in onze zielen: zij ijlen voort, en komen zelden weder terug. — . Volgt het groote voorbeeld van Hem, die leefde, leerde, bad, wonderen deed, leed, stierf — die nu op den troon der hoogste majesteit en genade regeert, om het leven van alle menschen tot de heiligste werkzaamheid, tot de verhevenste waarde en bevalligheid, tot de volkomenste gelukzaligheid, tot de levendigste onsterfelijkheid te verheffen."

Katechismus der Verloskunde, ten dienste van Vroedvrouwen en eerstbeginnende Kunstbeoefenaren: de Leerwijze van BAUDELOCQUE, OSIANDER, VON SIEBOLD *en der verdere nieuwste en beroemdste verloskundige Schrijveren gevolgd, door* WILLEM VAN REES. *Medic. Doct. Te Utrecht, bij* G. T. van Paddenburg en Zoon. 1807. *In gr.* 8vo. 292 *Bl.*

Offschoon het welligt bij sommigen een vooroordeel zal genoemd worden, wanneer Recensent verklaart, geen liefhebber te zijn van zoodanige werkjes, die uit vragen en antwoorden zijn zamengesteld, vooral dan, wanneer zij de wetenschappelijke kennis van datgene betreffen, hetwelk wij thans als een voorbeeld in den voor ons liggenden Katechismus voorgesteld zien; zal hij echter, aan den anderen kant, velen vinden, die met hem daarin overeenstemmen. Dat men de schriften voor jonge kinderen zoodanig inrigte, hiertegen heeft Rec. niets; maar dit omtrent dezulken in 't werk te stellen, bij welken men voorzeker meer gevorderde jaren, en geene geringe mate van ontleedkundige kennis, gevoegd bij die, welke ons den mensch in den gezonden staat doet beschouwen, moet onderstellen, is, dunkt hem, te schoolsch, wetende welk een verkeerd gebruik niet zelden van zoodanige Katechismusſen gemaakt wordt, in dier voege dat men zich van eene bloote van buiten leering bediende, zonder opzettelijk na te denken, of de aangehaalde schriften na te lezen. — Deze aanmerking behoort echter niets te onttrekken aan de waarde van dezen Katechismus; wij scheiden zaken van voorstellingswijze af; en dit gedaan hebbende, kunnen wij niet dan denzelven volmondig aanprijzen.

De Grondbeginselen der Verloskunde van BAUDELOCQUE uitverkocht zijnde, werd de Vervaardiger van dezen Katechismus door de Uitgevers aangezocht om een dergelijk beknopt Handboek te ontwerpen; hetgeen dan ook de bekwame VAN REES op zich nam. De orde der Hoofdstukken en Afdeelingen, zoo als die in BAUDELOCQUE voorkomen, is behouden; terwijl de Schrijver tevens de schriften van OSIANDER, VON SIEBOLD, EBERMAIER en anderen gevolgd heeft.

Nadat hij de verlossing en de verloskunde in 't algemeen,

meen, de vereischte hoedanigheden en kundigheden van eenen verloskundigen behandeld heeft, gaat hij tot eene ontleedkundige beschrijving van het bekken, de harde deelen, en van de zachte deelen ter voortteling over. Daarna eenige algemeene bepalingen mededeelende, verdeelt hij de verlossingen, in het 4de Hoofdstuk, en onderzoekt de oorzaken en teekenen derzelven; handelt, in het 5de, over de regelmatige verlossing in het algemeen, dat is, die, welke door de krachten der natuur alleen voltrokken wordt; in het 6de, van hetgene de vroedvrouw bij eene regelmatige verlossing heeft in acht te nemen, zoowel gedurende als na dezelve, alsmede over de behandeling van het geboren kind, en over de nageboorte; in het 7de, over de verlossingen, welke niet aan de krachten der natuur kunnen overgelaten, maar alleen door de hand kunnen volbragt worden; in het 8ste, over de werktuigelijke verlossingen, dezulke, wier volbrenging, ter sparing van moeder of kind, of van beiden, het aanwenden van eenig werktuig vordert; in het 9de, over de weeën, de miskraam, de valsche bevruchting, de schuinsche ligging der baarmoeder, de verlossing van verscheidene kinderen, en de keering.

Deze behandeling komt voor het grootste gedeelte overeen met die, door den Heer BAKE, in zijn *Leerboek der Verloskunde*, gevolgd; met dit onderscheid echter, dat het Werk van dezen volledíger moet geacht worden, en alzoo, volgens VAN REES zelven, tot breedvoeriger uitgewerkte vraagbaak kan verstrekken. Wij beschouwden eerst de uitgave van een' Katechismus der Verloskunde, juist door het bovengenoemd Leerboek, als overtollig; terwijl het ons bevreemdde, dat deszelven Vervaardiger dat Leerboek zoo laat is ter hand gekomen, als de Voorrede ons meldt; hetzelve kwam immers reeds in 1806 van de pers, terwijl deze Katechismus op het einde des afgeloopen jaars het licht zag. Dan wij gelooven, dat de Vervaardiger reeds aan denzelven de hand gehad hebbe, voor dat het Werk van BAKE in druk verscheen, daar de Uitgevers reeds voorlang den Schrijver berigtten, dat de zoo zeer gewilde *Grondbeginsels der Verloskunde* van BAUDELOCQUE uitverkocht waren, en door gedurig tusschenkomende beletselen het afdrukken van dezen hunnen plaatsvervullenden Katechismus telkens is vertraagd geworden.

Wel

Wel verre echter van denzelven als overtollig te beſchouwen, durven wij dien geruſtelijk, met name aan Vroedvrouwen en eerstbeginnende Kunstbeoefenaren, aanprijzen; daar wij in denzelven eene duidelijkheid en gemakkelijkheid van betoog vinden, welke de vereischten zijn van onderwijs in eene wetenſchap, die zoo zeer de naauwkeurigſte aanwijzingen behoeft. De Vervaardiger, reeds door andere Werkjes als een man van oordeel en bekwaamheid bekend, verdient dus onzen dank; terwijl wij hopen, dat geen minder vertier van dezen Katechismus, als weleer van de Grondbeginſelen van BAUDELOCQUE, zijnen wensch, om nuttig te zijn, moge bekroonen.

HUGONIS GROTII epistolæ ineditæ &c. *Ongedrukte brieven van* HUGO DE GROOT *aan de* OXENSTIERN'S, *den vader en den zoon, en aan andere Zweedſche Staatsdienaars, gedurende zijne zending en verblijf in Frankrijk, in de Lincōpſche boekerij bewaard, en naar een afſchrift, onder opzigt van* J. LINDBLOM *vervaardigd, thans in het licht gekomen uit de boekerij van* MEERMAN. *Te Haarlem, bij* A. LOOSJES, Pz. *In gr.* 8vo. 278 *Bladz.*

De Heer J. MEERMAN heeft niet weinig bij de Geſchied- en Letterkunde verdiend door zijne zorg voor de uitgaaf dezer brieven. Dezelve lagen welbewaard, maar onbekend in de boekerij der *Lincōpſche* kerk. Te vergeefs in de *Zweedſche* boekerijen naar de twee eerſte boeken zoekende van de *Vergelijking der Gemeenebesten* door DE GROOT, en wat er van dit werk meer dan het derde deel mogt geſchreven zijn, hood hem J. LINDBLOM, toen Opziener dier kerke, thans Aartsbiſſchop van *Upſal*, een afſchrift van deze brieven aan, voor welks naauwkeurigheid hij zelf zou zorgen. De Heer MEERMAN zag terſtond, bij de ontvangst, derzelver hooge belangrijkheid in, en deelde zijnen gevonden ſchat met deze uitgaaf der geleerde wereld mede. De brieven zijn vier-en-negentig in getal, allen in het *Latijn* geſchreven, behalve één in het *Fransch*; zij zijn de ſtaatsbrieven van DE GROOT, als afgezant van het *Zweedſche* aan het *Franſche* hof, van den jare 1633 tot 1645, eerst onder de regering van LODEWIJK XIII, daarna onder die der Koninginne-moeder, van den onmondigen

LODEWIJK XIV, en alzoo gedurende het aanmerkelijkst gedeelte van den *dertigjarigen* krijg, die met den *Westfaalschen* vrede van *Munster* en *Osnabrug* eindigde. Daar het beleid der handelingen tot dien vrede ten naauwste verbonden ging met de veelvuldige wisselende krijgskansen der bondgenooten, die ter verklejning van het gezag des Keizers van *Duitschland* zamenspanden; daar *Frankrijk* vooral het sluiten van dien vrede het allerlangst door de vele vonden van den listigen MAZARIN ophield; en daar het hof van *Zweden*, hetwelk den vrede wenschte, nevens onzen Staat, de voorname bondgenoot van *Frankrijk* was, wiens invloed op de balans des vredes, die de strijdigste belangen in evenwigt moest brengen, het allermeest vermogt, — doet deze herinnering alleen ons het overgroot belang inzien der ambtsbrieven van eenen afgezant, als DE GROOT, in wien zich wijsheid en deugd vereenigden met zoo veel staatskennis, regtskennis en algemeene geleerdheid, als zich nooit in eenig ander hoofd te zamenvoegden. In deze brieven komt DE GROOT dan ook voor als een afgezant, die de eer van zijne zending meer door den luister zijner talenten, dan door dien zijner hofhouding ophield; die niets onbemerkt liet aan het hof, waar hij gezonden was, en alle berigten gadesloeg, die er van elders inkwamen; die de belangen en neigingen, de driften en denkwijzen van allen oplettend gadesloeg en diep doorgrondde, wier aangelegenheid voor zijne zending slechts van het minste belang kon geacht worden; die, zelf indringende in den geest en in het hart der listigste staatkunde en huichelendste eerzucht, zichzelven wist vrij te stellen van allen vreemden indrang; en die, eindelijk, zonder eenig vertoon van zoo uitstekende bekwaamheden, de eenvoudige houding aannam van den blooten berigtschrijver, die, met voorbeeldelooze vlijt, al, wat hij verneemt, overbrieft, en dat alles naauwelijks met eenige aanmerking vergezelt. De meesten zijner brieven zijn volkomene tafereelen van den ganschen staat van *Europa*, in enkelde trekken vervat, zonder het minste licht of donker, maar kennelijk, sprekend en waarachtig; tafereelen, zoo als zij den Staatsman dierbaar zijn, die, met het algemeen beloop der zaken bekend, niet meer behoeft noch ook meer vermag, dan een blik te slaan op de algemeene gesteldheid van den dag. Voorzeker maakt dit dé lezing dezer brieven niet overal even aangenaam, en vereischt

het

het in den lezer tevens eene meer dan oppervlakkige kennis van het tijdvak, waarin zij loopen; maar het ſtelt dezelven tot de heerlijkſte voorbeelden van ambtsbrieven, vooral in gelijkſoortige omſtandigheden, daar de gang van het vredewerk afhing van de dagelijkſche geſteldheid ſchier der veelvuldige omſtandigheden. Het is er echter ver van af, dat deze brieven ſlechts drooge ſchetſen zouden opleveren van den achtervolgenden ſtaat der zaken van oorlog en vrede; deze ſchetſen zijn doorgaans ſlechts gedeelten van brieven, die overigens vol zijn van de meest onderhoudende zoo wel als algemeen belangrijke onderwerpen, doormengd met aanmerkingen, die zoo vele gulden ſpreuken mogen heeten. Men weet, dat de vrijheid van *Duitschland* het voorwendſel was van den dertigjarigen krijg: DE GROOT's aanmerking is: „ wilt gij de menſchen hunnes ondanks vrij maken, gij „ zult ze niet vrij maken; wijl de vrijheid beſtaat in te „ doen hetgeen men zelf wil, niet hetgeen anderen wil„ len." De lof der *Franſche* regtsgeleerdheid is altijd zeer groot geweest; DE GROOT zegt: „ in *Frankrijk* „ zijn de allerbeste wetten; ſlechts éene ontbreekt, die „ de overigen doet nakomen." Wanneer DE GROOT het geſchil van de *Sorbonne* met de *Jeſuiten* mededeelt over de vraag: of het, na eene doodzonde, beter zij, het Avondmaal te gebruiken, dan zulks uit te ſtellen en intusſchen boete te doen, ſpreekt hij, als hadde hij zelf nooit iet in zaken van Godgeleerdheid gedaan. Gewagende van den ſtaat zijnes vaderlands, heerscht in zijnen ſtijl dezelfde onverſchilligheid, als ware hij een geboren *Zweed* geweest; alleen merkt hij op: „ dat de „ toenmalige traagheid van raadpleging de gebreken „ alreeds aantoonde van het gemeenebest, hetwelk meer „ den ſchijn dan de klem der ware en hechte vrijheid „ had." Dat de *Paus* verſcheidene *Cardinaals* benoemd had, die volſtrekt onkundig waren in de *Latijnſche* taal, welke toch aan den eerdienst geheiligd was, gaat zonder eenige aanmerking, onder vele kleine berigten, voorbij; — dat de *Cardinaal* MAZARIN ziek werd van teleurgeſtelde hoop op de pauſelijke kroon, wordt als meer dan waarſchijnlijk voorgeſteld; — bij het gewag der geſchillen in *Engeland*, die ten laatſte aan KAREL I het hoofd kosteden, en in deze brieven zorgvuldig worden vermeld, als hoogstbelangrijk zijnde voor den gang des vredewerks, laat zich DE GROOT op zekere plaats met

eene geleerdheid hoonen over den titel der Bisschoppen, als hadde hij de geschiedenis der kerke met de oogen van eenen eerzuchtigen kerkvoogd gelezen. Alzoo nam deze uitmuntende afgezant alzins het karakter aan van zijne staatkundige zending, met terzijde stelling van alle eigene inzigten, eigen smaak en eigene gevoelens, zonder nogtans ooit eigene beginselen te verlochenen of tegen dezelve aan vreemde inzigten dienstbaar te worden. Opmerkelijk en treffend is het, bij het allerlevendigst gevoel van de aangelegenheid van zulk eenen afgezant voor het *Zweedsche* hof, de ongelegenheid te vernemen, waarin zich zijne eerlijkheid bevond wegens huisselijke schaarsheid, door achterlijkheid en karigheid zijner zenders in zijne bezoldiging; eene ongelegenheid zoo groot, dat DE GROOT bidden, om Godswil bidden moest, dat men hem, na de uitputting van zijne eigene gereede middelen, niet in gevaar liet voor den drang van schuldeischers. Zoo groote oneer als dit doet aan de staatsdienaars van het *Zweedsche* hof, zoo groote eer doet het echter aan het karakter van eenen man, die, te midden van zulke ongelegenheden, veilig genoeg geacht kon worden tegen alle omkooping van eenen listigen *Franschen* staatsdienaar, wiens ganssche staatkunde in Cabinetskunstenarij gelegen was.

Geheime Brieven, over de inwendige gesteldheid van het Pruisische Hof, na den dood van FREDERIK DEN II. *Iste Deel.*

(*Tweede Aankondiging.*)

De uitvoerigheid, waartoe het veelvuldig met onderscheiding merkwaardige ons wegsleepte, doed ons de pen nederleggen bij de Afdeeling van het Eerste Deel dezes Werks, om vervolgens verslag te geven van het Tweede Stuk, in dit Boekdeel begrepen. Het heeft zeker, om 't vertier te bevorderen, geene herhaalde Aankondiging noodig, daar van het oorspronkelijk Werk, volgens berigt, meer dan 10,000 Exemplaren verkocht zijn, en er van de Vertaling reeds een Tweede Druk het licht ziet; dan wij mogen, om het veelvuldig zonderlinge en treffende, daaraan geene herhaalde voordragt onttrekken.

Hoe

Hoe nader men den tegenwoordigen tijd komt, wordt onze belangſtelling grooter, deelnemender; en de XXVIII Brief, waarmede deze Afdeeling begint, is van den jare 1805. In dit en 't voorgaande jaar trof Hongersnood de *Pruisſiſche* Landen, door onvruchtbaarheid en de ledigheid der Landsmagazijnen. De Oorlog van *Frankrijk* met *Oostenrijk* en *Rusland* borst uit, en poogde het *Ruſſiſche* Kabinet het *Pruisſiſche* tot den Oorlog te bepalen. Dan FREDERIK WILLEM liet zich van zijn aangenomen ſtelſel van Onzijdigheid niet aftrekken. Het doortrekken van het *Anſpachſche* door NAPOLEON, hetwelk gelegenheid gaf dat hij MACK, bij *Ulm*, tot eene dadiging noodzaakte, maakte een onaangenamen indruk op den *Pruisſiſchen* Vorst. Zijn Hof was in twee partijen, een *Engelsch-Ruſſiſch* en een *Franschgezind*, verdeeld. De Schrijver ſchildert ons de Perſonen van beide de Partijen. Allerongunſtigst is de karakterſchets van Prins LOUIS FERDINAND, het tegenbeeld des Konings. Keizer ALEXANDERS komst te *Berlijn* bewerkte, nevens andere oorzaken, eene geheele verandering. De *Engelsch-Ruſſiſche* Partij nam toe, naar gelange de *Franſche* verzwakte; en om dit te wege te brengen, ſpaarde men geene middelen. Dit geeft ons de XXIX Brief te lezen. De XXX, XXXI en XXXII ontwikkelen dit verder.

De berigtgevingen van de verlorene veldſlagen bij *Jena* en *Auerſtad*, in den XXXIII Brieve voorhanden, zijn die eens ooggetuigens, en vol karakterſchetſen der hoofdperſonaadjen, die daarin deel hadden. NAPOLEON is de Held, die zegepralende boven allen uitſteekt. De Koning en de Koningin van *Pruisſen* worden eer beklaagd dan beſchuldigd. De last der ſchuld valt op anderen. „Het gebrek aan eenen Opperveldheer," vinden wij onder andere, „die met de eeuw mede voortgegaan was, kan als de voornaamſte reden van ons ongeluk aangezien worden. De Koning is een eerlijk man, dit weten wij allen, maar geen Veldheer; ook ontbreekt hem het oordeel, wie onder zijne Generaals daar eigenlijk toe geſchikt is. Hij oordeelde naar de uitkomst. Hij wist, dat men den Hertog VAN BRUNSWIJK als een der eerſte Veldheeren genoemd had, en daarom ſchonk hij hem zijn geheel vertrouwen. De Hertog kan wel, in vroeger tijden, eenige begaafdheden gehad hebben, maar ſedert hij het beruchte Manifest in

1792 onderteekende, hield hij op, die geen te zijn, waar men hem voor gehouden had. Dit was een gedenkſtuk der grootſte zwakheid van verſtand. — Thans was hij een ziekelijk oud man, die ſteeds tuſſchen willen en niet willen dobberde, die nog wel over eene ſchikking praten, maar ze volſtrekt niet meer uitvoeren kon, en wien de nieuwe krijgskunst, de ſnelheid van uitvoering in de nieuwe wijze van oorlogen, volſtrekt vreemd was. De naast onder hem gebiedende Generaals hadden geene achting voor hem, en konden die niet hebben. Zij waren onderling verdeeld; een ieder handelde naar zijn eigen hoofd, en ſtrijdig met den anderen; en er was bij *Jena* en *Auerſtad* geene Armée, maar alleen verſcheide *Diviſien*, tuſſchen welken geen verband was. Met één woord, er ontbrak een hoofd, of eene kleine Commisſie, om de krijgs-operatien te ontwerpen en te leiden. — Het ontbrak aan verſpieders en aan zekere berigten van de bewegingen des vijands. Men had daar veel over geſproken, veel geſchreven, maar niets uitgevoerd. — Het ontbrak aan eene talrijke Reſerve. Men had, onder dén naam van eene Landmilitie, daar vele ſchikkingen over gemaakt, maar niets tot ſtand gebragt. — Het ontbrak aan een doelmatig verzorgingsmiddel voor de Armée, of aan een bekwamen Intendant voor dezelve; zij leed meer van den honger, dan van den vijand. — Het ontbrak zelfs aan eene goede kennis van het terrein, waar op men ſtond en werken wilde.

„ Bedenk nu deze verwarring tegen over eenen NAPOLEON, met een leger, het welk vijftien jaren lang in den oorlog geoefend was, en het was ligt te voorzien, wie zegevieren zou. — Wat de Spionnen aanbelangt, men had er volſtrekt geene, in plaats dat NAPOLEON elk woord van den permanenten krijgsraad te *Weimar* wist, en hoe men elk uur werken zou. Men zeide, dat de Koning tegen alle ſpionneren ingenomen was, omdat het met zijne zedelijkheid ſtreed."

Dit en de naaſte oorzaken vinden wij breeder ontwikkeld; en zegt de Schrijver vervolgens: „ NAPOLEON kent, even als FREDERIK, zijne partijen; zijne ſtappen zijn met uitzigt op hun karakter of hunne karakterloosheid berekend. — Hoe zullen onze nakomelingen verbaasd ſtaan, als zij van de veldſlagen bij *Jena* en *Auerſtad* zullen lezen, alwaar een oud Veldheer, die in den zevenjarigen oorlog eenige gelukkige ſlagen uitvoerde, vervolgens

Hel-

Holland veroverde, en *Frankrijk* veroveren wilde, thans zulke onvergeeflijke misslagen begaan kon, die men naauwelijks aan eenen Vaandrig vergeven zou."

De vier volgende Brieven behelzen een Krijgsverslag, met de beoordeeling van de voornaamste Personen, die er deel in hadden. De XXXVIII Brief geeft ons een uitvoerig verslag vol karaktertrekken van de openlijke stemming in *Berlijn* voor en na den slag bij *Auerstad*, en de worstelling der Partijen. — Alleropmerkelijkst zijn de XXXIX en XL Brieven, opgevende, wat twee van 's Schrijvers Vrienden, gedurende zijne afwezigheid uit *Berlijn* en de aanwezenheid der *Franschen* aldaar, gemeld hebben. Beiden bearbeidden zij het zelfde onderwerp, en beschouwen het van verschillende zijden. Hoe aandoenlijk, hoe treffend wordt deze gebeurtenis beschreven! Dan het moet in het Werk zelve gelezen worden. Met welk een oog een dezer Briefschrijveren NAPOLEON te *Berlijn* zag, en diens oordeel over den Held, mogen wij niet onvermeld voorbijtreden. „Daar een Man, sedert jaren herwaarts, bestraald door den glans zijner daden, op eene ontzagwekkende hoogte, voor leders gezigt stond, is het te begrijpen, hoe men dezen man thans — niet beschouwde, neen, aanstaarde, bijkans verzwelgde. Als het geheugen in het voorledene teruggaat, en nu, het spoor zijner daden volgende, hem naar *Italie*, *Egypte*, *Oostenrijk*, *Duitschland*, *Pruisen*, tot in de voormalige Koninklijke Hofstad *Warschau* vergezelt, hem alle verhinderingen ziet overwinnen, hem overal als overwinnaar, met laurieren bekranst, beschouwt — dan is de pen te zwak, om den indruk te schilderen, welken de verschijning van dezen Held op de gapende volksmenigte maakt.

„ Vervolgens vestigden de oogen zich eerst op zijn uitwendig voorkomen. Ook hierover iets. Zijn postuur is klein; hij heeft een *embonpoint*, hetwelk hij, volgens de afbeeldingen, welke hem vroeger vertoond hebben, eerst sedert kort moet gekregen hebben. Zijn tint is olijfkleurig, en de spieren van zijn aangezigt zijn droog; het een en ander geeft hem een donker gelaat. Het blaauwgrijs en bruinachtig oog is wel niet vurig te noemen, maar zijn blik is doordringend en navorschende. Lieftaligheid ontbreekt wel aan dezen blik, maar niet houding en vastigheid; ja, als iemand, die onvoorziens van hem wordt aangekeken, niet schrikt, dan is hij een moedig man; zijne gelaatstrekken zamengenomen

zijn harmonisch en ontzagbarend. Zijn oog is in eeuwigdurende beweging, en spreekt de steeds opgloeijende werkzaamheid van zijn eigen Ik uit. Maar zelden wordt de ernst van zijn gelaat met een lagchje afgewisseld; maar het is een hoogst zeldzaam wonderbaar lagchje, hetwelk de naastbijstaanden verbiedt, zulks insgelijks te doen. Dit lagchje is als de blikseem; men kan zich over den straal niet verblijden. Zoo heb ik hem dikmaal zien lagchen, als, bij zijnen intogt, in den roep zijner soldaten: *Vive l'Empereur!* ook een troepje *Berlijners* — zoo als men zeide, een deel der lieve jeugd — instemde. Zijne uiterlijke gedaante is onderscheidend, zoodat de goed nabootsende kunstenaar hem doorgaans treffen moet; ook zijn alle de platen en schilderijen, welke men hier van hem gemaakt heeft, meer of min getroffen te noemen." — Men is dan te *Berlijn* daarin gelukkiger geweest dan te *Parijs* of elders. Althans wij hebben uit den mond van verscheidenen, die NAPOLEON gezien hadden, gehoord, dat, onder de van hem uitgaande veelvuldige afbeeldingen, niet één treffend gelijkende voorkwam.

De Schrijver, die, in den eersten tijd na het inrukken der *Franschen* in *Berlijn*, niet tegenwoordig was, keerde welhaast derwaarts terug, en geeft zijne eigene waarnemingen op, zoo onder den weg als in *Berlijn* zelve. Wij moeten, reeds zoo veel overgenomen hebbende, tot het Werk zelve wijzen. Alleen schrijven wij het slot des laatsten Briefs uit het Tweede Stuk af.

„ Groot waren, sedert X jaren, de plannen van den grooten NAPOLEON; thans (de Brief is van 31 Dec. 1806) is de sluijer nog niet opgeligt, die de nieuwste bedekt. — Tot hiertoe heeft hij ze alle volbragt. Als *Pruis* steel ik mij zelven met de hoop, dat een zoo groot verstand, als hij *Engelands* Handel-monopolie vernietigen, en den *Noordschen* Reus, die zijne handen naar het Zuiden uitstrekt, op de vingers tikken wil, zich daartoe beter van een *Koning van Pruisse*n, dan van een *Marquis van Brandenburg* zou kunnen bedienen."

Soms zijn de Aanteekeningen bevestigend en uitbreidend, soms wedersprekend. Hier treffen wij de volgende aan: „ Heeft de Schrijver wel berekend, hoe groot een Koning van *Pruisse*n zou moeten zijn, als hij den *Noordschen* Reus op de vingers wilde tikken? — Heeft hij de *Pruissische* Legers met de *Noordsche* vergeleken? —

der-

derzelver innerlijke kracht, derzelver getal tegen elkander gehouden? — de hulpbronnen onderzocht, die *Pruisſen* zou moeten hebben, om met een goed gevolg tegen dezen Reus op te treden? — Zouden de Zandmannen het lang tegen de Sneeuwmannen kunnen uithouden? — Deze vragen zou men in overweging moeten nemen, eer men aan vingertikken denken wilde. — Puntige woorden zijn toch geene Bajonetten, en het *Noordſche* ijzer zal heel koud zijn." — — Wij hebben bedrijven gezien, welke deze vragen beantwoorden, op eene wijze, die de Vrager niet dacht.

Een enkel Bijvoegſel is er op dit gedeelte des Werks, getiteld: *over het Karakter der Berlijners.* — Het ſtrekt, om hetgeen wij des, in onze vorige Aankondiging, uit het Werk overnamen, te ſtaven.

Vlugtige Waarnemingen op eene Reize van Petersburg, over Moscau, Grodno, Warſchau en Breslau, naar Duitschland, in den jare 1805. In Brieven, door G. REINBECK. *Iſte Deel. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1807. *In gr.* 8vo. 229 *Blz.*

Vaak gebeurt het, dat een weidſche Titel, even als een fraai Uithangbord, veel belooft, doch dat het Werk daaraan weinig, of geheel niet, beantwoordt; zeldzaam heeft een Titel te luttel aanprijzends. Dit dunkt ons echter het geval te wezen, ten opzigte van het Werk, welks Eerſte Deel wij thans aankondigen. *Vlugtige Waarnemingen!* Bedoelt de Heer REINBECK daarmede, dat hij niet lang en uitpluizend ſtilſtaat bij een aantal bijzonderheden, die wij veelmaal in Reisbeſchrijvingen aantreffen, dan moge hij gelijk hebben; doch zijne Waarnemingen op de *Menſchen*, op de *Volksgebruiken*, en wat van dien aard meer is, zijn verre van *vlugtig*: hij, „die, gedurende eene lange reeks van jaren, gelegenheid „had om *Rusland* te leeren kennen," vestigt veeleer een naauw oplettend oog, in een juist gezigtpunt geplaatst, om alles te overzien, en de voorwerpen van meer dan één zijde te beſchouwen.

Ten ſtaven den bewijze van deze onze aanmerking kan dienen, dat de *Vertaler*, die, ten jare 1796, in *Petersburg* geweest is, en ook de Reize van daar naar *Moscau* en weder terug gedaan heeft, in zijne achter aan gevoegde *Aanteekeningen*, bijkans alles bevestigt, wat REINBECK als zijne *Waarnemingen* opgeeft; met zoo vele woorden verklarende, „zelden een Boek over eenig Land of Volk, dat hij gezien „had,

„ had, gelezen te hebben, 't geen hij zoo beamen kon als „ dit tegenwoordige, 't geen bijna alles, voor zoo ver hij „ over dezelfde onderwerpen oordeelen kon, als uit zijne „ ziele geſchreven is." (*)

Het doorlezen van het Werk zal bij elk onze aanmerking wettigen en ſtaven. Het is Briefswijze ingerigt. Eene vrije pen ſtelt de Waarnemingen te neder. Wij zullen een en ander, uit het veelvuldig ſchoone en treffende, aanſtippen.

Veel goeds van de Bewoonders tusſchen die Hoofdſteden aan te treffen, kan men zich niet beloven; zij zijn als door de Hofluchт verpest, en worden door Baatzucht beheerscht. Een lange reeks van jaren, in veelvuldige ingewikkelde en uitgebreide verbindtenisſen en betrekkingen, had REINBECK te *Petersburg* doorgebragt; en durft hij zich, uit dien hoofde, beroemen, die Stad wel te kennen. Tot onbepaalde loftuitingen betuigt hij geen kracht te voelen: „ want in der daad er be„ hoort niet weinig toe, om onvolkomenheden op te merken, „ en niet alleen daarvan te zwijgen, maar ook zelfs den lof „ van volkomenheden daaraan toe te kennen; om alles heer„ lijk, alles verwonderenswaardig voor te ſtellen, wanneer „ men toch verſcheide gapingen en gebreken ziet, en zoo „ veel te duidelijker, naar mate men meer gelegenheid heeft, „ zelf nabij te treden, en de geringſte omſtandigheden na te „ gaan. Die daartoe kracht heeft, moge zich daar wel bij „ bevinden; omtrent mijzelven, waarde Vriend! ben ik ver„ zekerd, dat ik, ook zonder acht te ſlaan op de zwakheid „ van mijn penſeel, geene orders en titels alleen daarom zal „ verwerven; dewijl ik er mij niet op verſta, om een leelijk „ wezen met een ſchoon blanketſel op te ſchilderen." *Waarheid* is zijn doel. Harde waarheid ontrolt veelmalen zijne pen.

Dan laten wij, zonder van Brief tot Brief te gaan, het een en ander vermelden. De Volkplantingen, door CATHARINA omſtreeks *Petersburg* aangelegd, trekken bijzonder zijne aandacht, en hij vermeldt des bijzonderheden, die men elders te vergeefs zoekt, tevens van de misbruiken der opkoopingen in *Rusland* gewagende. — CATHARINA DE II ſtaat, ondanks hare gebreken, hoog bij hem te boek. Haar perſoon beſchrijft hij met deze woorden: „ Zij was van middelbare grootte; „ een weinig zwaar, zonder daarom onbehouden of wanſtaltig „ te zijn; de opſlag van haar oog was onbeſchrijfelijk zacht; „ haar blaauw vriendelijk oog had met de jaren zijn vuur niet „ verloren; waardigheid en verhevenheid hadden hare zetels

„ op

(*) In eene der Aanteekeningen geeft de Vertaler te verſtaan, omlangs, van een Heer, die REINBECK zeer wel kende, en hem ſedert diens aankomst uit *Rusland* zeer dikwijls in *Dresden* geſproken had, verſtaan te hebben, dat de Schrijver een zeer onderzoek- en waarheidlievend man was, zonder *charlatanerie*.

„ op het hooge met grijze lokken bedekte voorhoofd gevestigd; „ haar vel was zeer blank, en flechts het hooge rood kunstig; „ een klein kanten hoofdsieraad bedekte hare haren, en op den „ schedel blonk eene kleine kroon van brillanten; hare opschik „ onderscheidde haar van alle de Hofdames, ja van alle Vrou„ wen van haar Rijk (behalve de Vorstin DASKOW, hare Vrien„ din); dezelve was een mengsel van den Oosterschen en Eu„ ropeschen, welks fatsoen de mode nimmer veranderde, maar „ zoo gemakkelijk als vol smaak, en, als ik mij zoo mag „ uitdrukken, regt voor eene matrone geschikt was; op de „ linker borst schitterde de ster van brillanten der *Andreas*„ orde; het blaauwe lint herinnere ik mij niet gezien te heb„ ben; — op dunne witte zijden kousen droeg zij schoenen „ van wit atlas; zij ging nog zeer regt op, met een tamelijk „ vasten tred; over haar geheel voorkomen was vrouwelijke „ majestueuse bevalligheid verspreid." — Om haar nader te leeren kennen, moet men haar op een Bal, hier beschreven, zien; doch de uitvoerigheid verbiedt ons die kennisgeving.

Het Lusthuis *Zarskoje-Sselo* wordt verrukkend beschreven. Hoe zeer steekt hierbij af, hetgeen wij van de Herbergen op den weg van *Petersburg* naar *Moscau* aantreffen; de slechtheid der wegen; het verwaarloozen der bosschen. De onbehouwenheid der *Russische* Voerlieden geeft ruime stoffe tot klagten.

Zeldzaam ontmoet men breede beschrijvingen van de gesteldheid des Platten-lands in de Reisbeschrijvingen; dan hier worden wij in de armzalige *Russische* Dorpen geleid, waar men nog al iets vreemds aantreft. Wie bewondert niet, 't geen hier van de Badstoven vermeld wordt. „ Zij zijn gemeenlijk, uit „ vreeze voor brand, van de huizen afgescheiden, op het „ voorplein zelf geplaatst, of op eene of andere vrije plaats, en „ waar eene rivier voorbij stroomt, liefst aan derzelver oever, „ omdat zoo wel vrouwen als mannen uit de gloeijende bad„ stoven zoo schielijk in de koude rivier springen, dat deze „ daarvan rookt. Zelfs in het strengste van den winter komen „ zij dikwijls geheel naakt uit de badstoven, en loopen rondom „ in de sneeuw, of rollen zich in dezelve. Dit schijnt hunne „ gezondheid geen oogenblikkelijk nadeel toe te brengen; maar „ over het geheel genomen wordt de *Rus* niet oud, en in het „ oogloopend spoedig veroudert vooral het vrouwelijk ge„ slacht. Eene vrouw van veertig jaren is in *Rusland* reeds „ grijs. Weest dus, lieve Dames! niet op *Russische* zweet„ baden belust: want daaraan schrijft men dit verschijnsel „ toe. Op eenige gestellen evenwel heeft het niet den min„ sten nadeeligen invloed. In en bij *Crasnoje-Sselo*, een Kei„ zerlijk Lustslot omstreeks *Petersburg*, moeten verscheide „ Vrouwen gevonden worden, die over de honderd jaren oud „ zijn.

„ zijn. Eene derzelven beroemt zich van onder de derwaarts „ verplaatste *Russische* Boeren de eerste Bruid geweest te „ zijn, en met PETER *den Grooten* op hare bruiloft gedanst te „ hebben. Weinige jaren geleden had zij nog goede tanden „ en was zeer lustig."

Nowgorod, omtrent welk het trotsche spreekwoord bekend is: *wie kan tegen* GOD *en Groot Nowgorod!* is thans eene grootendeels vervallen Stad. *Petersburg*, en *Moscau* sloken alles op. Ellendige wegen heeft men in deze streek te doorreizen, eer men te *Walday* komt, beroemd wegens schoone Vrouwen. „ Hier „ heerscht," merkt de Reiziger op, „ de grootste losbandigheid „ plaats, hoewel ook de *Russische* Meisjes over het algemeen „ vooral niet onder de wreede te tellen zijn. Als het onbepaald „ eigendom harer Heeren, dienen zij alle ter involging hunner „ lusten, die schielijk alleen door verscheidenheid kunnen bevredigd worden. De onbeschaafde wellusteling laat, zonder er zich over te bedenken, de vrouwen en meisjes, die „ hem behagen, ten zijnen huize komen; en geen knopje „ ontluikt er, dat hij niet plukt." De *Russische* zedeloosheid te dezen opzigte wordt met zoo sterke trekken gemaald, dat de Vertaler, die alspos de waarheid en goede trouw des Reizigers onverdacht hield, hier wantrouwen begon op te vatten; dan nadere herinnering deed hem de geloofwaardigheid van REINBECK ook in dit geval, hoe verregaand ook, erkennen en staven.

Van der *Russen* Godsdienst vormt zich REINBECK zeer lage gedachten. „ De Godsdienst, geachte Vriend! waaraan zij, „ naar uwe denkbeelden, de heilzaamste kracht toeschrijft, „ die het menschdom over het dierlijke doet zegepralen, „ het schoonste geschenk der Godheid in de hand van den „ Wijsgeer, wordt wel nimmer een zwaard in de hand van „ den *Rus*, maar ook geen teugel van zijne zinnelijkheid. „ Met wankelende schreden treed ik toe, om met eene bevende hand het gordijn even op te ligten, dat deezen afgrond bedekt houdt. Elke Godsdienst, welke de veleering des Scheppers, de vervulling onzer pligten als mensch, en „ verdraagzaamheid leert, is eerbied waardig; en in dezen „ zin komt het mij voor, dat er geen Godsdiensten, maar „ slechts één Godsdienst kan bestaan, hoe verschillende de „ zinnebeelden ook zijn, waaronder de eeuwige waarheden „ voorgesteld worden. Wij gelooven allen in eenen GOD! Maar „ wanneer niet de in zinnebeelden gewikkelde eeuwige waarheden, maar de zinnebeelden zelve, die de zwakke hand „ van een mensch ontwierp, de hoofdzaak worden, wanneer „ de geheele Godsdienst in eene bloote eerbewijzing ontaardt, en als deze alleen op het grove zinnelijke gemoed „ poogt te werken, zonder den geest, buiten welken er geen

„ Gods-

„ Godsdienst kan bestaan, in aanmerking te nemen, dan is „ dezelve weinig dienstbaar tot de menschelijke beschaving, „ ja veeleer hinderlijk."

De treffende beschrijving van het *Heilige Meer* voert den Reiziger tot godsdienstige verrukking op. — Treffend beschrijft hij de vereeniging van binnenlandsche Watereu, door PETER DEN I begonnen, door CATHARINA voltooid. Zeldzaam houdt de Reiziger zich lang op met reisontmoetingen te vermelden; dan eene, waarin zijn leven gevaar liep door de snoodheid en slechtheid des Voermans, en die tot opheldering dient van het karakter eeniger *Russen*, is uitvoerig en treffend.

De beschrijving van het bevallig *Torshok* wordt afgewisseld door een staaltje van *Russische* ruwheid. Het levend begraven eener Dame doet ons de ruwste inhaligheid zien. Onder dit alles naderen wij *Moscau*, waar de Reiziger ons niet om leerzaam onderhoud verlegen laat. Die woelig drukke groote Stad „ ziet er over 't geheel anders dan andere Steden uit. Het „ nationale is hier veel minder door het buitenlandsche ver„ dreven, dan te *Petersburg*, en de oude Oostersche weelde „ in stukken van innerlijke waarde vertoont zich hier veel „ meer." — In de bevallige omstreeken leidt hij ons onderrigtend rond. In de Stad zelve is doorgaans gebrek aan openbare vermakelijkheden.

Reeds hebben wij aangeduid, dat de Heer HANWAY ons bovenal Menschen leert kennen; dit doet hij inzonderheid ten opzigte der Inwoonderen van *Moscau*. Hij rangschikt ze in dezer voege: de *voorname Adel*, de *geringere Adel*, de *Russische Koopman*, de *Moshik* (het Volk), de *Duitscher*, de *Franschman*, de *Geleerde*. Hoe veel verbazends treffen wij niet aan bij den Adel, groote en kleine! welke verteringen! — Ook zeer steekt er de Koopman bij af. hij is als 't ware het tegenbeeld. Treffend zijn de Karaktertrekken, hier gemaald, van oud- en nieuw-modische *Russen*; van de laatstgemelde soort vindt men er veel meer te *Petersburg* dan te *Moscau*, en zij zijn doornen in 't oog van voorvaderlijke *Russen*. Onder deze klasse wordt men dikwerf eene overhelling tot Dweeperij in het Godsdienstige gewaar; terwijl daarentegen hieromtrent bij den Adel, bijzonder den hoogen, de volkomenste onverschilligheid heerscht.

Vrij uitvoerig is 't geen de Reizigers te boek slaat van de levenswijze der Geleerden in *Moscau*, en bijzonder wegens de buitenlandsche hier beroepen Hoogleeraren, zoo van vroegeren tijd als latere aanstelling. Bij het verhaal wegens de oprigting der *Moscausche Hoogeschool*, en 't geen tot die instelling behoort, geeft hij op, hoe de Hoogleeraars zelve denken wegens hunne bestemming, en de verwachting, welke zij daaromtrent in 't algemeen koesteren. Bijzonder toont hij, hoe weinig die Geleerden bij den Adel kunnen uitrigten, en, daar

daar het aan een *derden Stand* gezegd mag worden in *Rusland* te ontbreken, hoe gering de vorderingen kunnen wezen. „ De *Rusſen* kunnen zichzelven," toont hij duidelijk, „ tot „ geen hoogen trap verheffen; men vindt onder hun wel„ nig oorſpronkelijke Denkers, hoewel misſchien vele bijzon„ dere Karakters." — De Boeken-cenſuur drukt te *Moscau* zwaarder dan te *Petersburg*; zij ſtaat der uitbreiding van kundigheden in den weg. —— De beſchrijving van het vijftigjarig Jubile der *Moscauſche* Univerſiteit, door REINBECK bijgewoond en in den laatſten Brief dezes Deels beſchreven, geeft ons geen voordeelig denkbeeld van de daar gemaakte vorderingen, en ſtaaft de vorige afzonderlijke aanmerkingen des Schrijvers, het vervolg van wiens arbeid wij met verlangen te gemoete zien.

Nieuwe Bedenkingen over de Joden, en bijzonderlijk over die van Amſterdam en Frankfort, door den Heer GREGOIRE, *Oud-biſchop van Blois, Senateur enz. Uit het Fransch. In den Haag, bij* Belinfante en Comp. 1807. *In gr.* 8*vo.* 30 *Bl.*

De oud-Biſchop van *Blois*, GREGOIRE, die, reeds twintig jaren geleden, over de *natuurlijke*, *zedelijke* en *maatſchappelijke Verbetering der Joden* de pen gevoerd, en ten hunnen voordeele in *Frankrijk* ſints, met vrucht, gearbeid, en nadere *Bedenkingen* deswege opgegeven had (*), voert weder de pen. De Oproeping van het *Franſche* Gouvernement tot eene ſoort van Vertegenwoordigende Vergadering der *Joden* van *Frankrijk* en *Italie* geeft daartoe gelegenheid. Te dezen aanzien hebben, gelijk GREGOIRE zich uitdrukt, „ de onwetendheid en kwaadwilligheid zich, gedurende eenigen tijd, onledig gehouden over de„ ze zamenroeping; zij hebben er de oogmerken van vermomd „ of gelasterd, terwijl het flechts zake was, bij de *Joden* al„ le de zedelijke eigenſchappen, alle ſoorten van bekwaamheden te ontwikkelen, hen tot de volheid der burgerlijke „ voordeelen roepende."

De vorming van het *Joodsch Congres*, en vervolgens die van den *Grooten Sanhedrien*, wordt beſchreven; en daarbij opgemerkt, hoe de raadplegingen dier Vergaderingen bewijzen, dat de *Rabijnſche Joden* genaderd zijn tot de *Karaiten*; hoe ook de *Portugeeſche* en *Hoogduitſche Joden* elkander genaderd zijn. Dit verrigtte in *Frankrijk* heeft een ſpoorſlag aan Vreemde-

(*) Van deszelve is eene *Nederdaitſche* vertaling bij de Uitgevers van dit Stukje te bekomen.

delingen gegeven. Van allerwegen kwamen Afgevaardigden op het Congres te *Parijs*.

Hij vermeldt, dat in *Holland* zestig duizend *Portugeesche* en *Hoogduitsche Joden* verspreid zijn, en *Amsterdam* alleschien twee derden daarvan bevat. Hoe zeer daar te lande begunstigd, in vergelijking met andere Landen, bleef echter de roede der verdrukkinge over dat Volk opgeheven, daar, gelijk de Schrijver vermeldt, Burgemeesters van *Amsterdam* hun een Kerkelijk Reglement oplegden, 't welk de *Parnassijnen* volstrekt meesters over hunne Geloofsgenooten maakte. — Ondanks die verdrukking maakte de verlichting voort- en opgang; bovenal na de door *Frankrijk* daargestelde Omwenteling in ons Land, wanneer eene nieuwe Gemeente, *Adath Jesurun* genaamd, te *Amsterdam* werd opgericht. Groot waren de tegenstrevingen der *Parnassijnen*, hier vermeld. En beklaagt zich de Schrijver, dat deze Gemeente nooit eene krachtdadige ondersteuning bij de Tusschenregeringen in *Holland* gevonden heeft, den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK uitgezonderd.

De behandelingen, dier nieuwe Gemeente, geheel uit *Hoogduitsche Joden* zamengesteld, door de *Parnassijnen* aangedaan, worden aangestipt (*). De Schrijver beklaagt zich over de uitzonderingen, welke nog ten opzigte der *Joden* in *Holland* plaats hebben, met name dat zij uitgesloten zijn van het Genootschap *Tot Nut van 't Algemeen*, alsmede van de Maatschappij *Felix Meritis*.

Met welgevallen haalt hij op, hoe een en ander dier verdrukte Gemeente Volksvertegenwoordigers geweest zijn, met name DE LEMON, BROMET, en DA COSTA ATHIAS, die ter Vergaderinge het Voorzitterschap bekleedde (†). Hij spreekt van *Jo-*

(*) Het bevreemdt ons eenigzins, dat de Vertalers, die, blijkens het Voorberigt, op enkele in het oorspronkelijke voorkomende plaatsen, eenige veranderingen gemaakt hebben, niets vermelden, als tot de Geschiedenis der *Joden* in dit tijdvak betrekkelijk, van het *Schandbord*, in de *Joodsche* Kerk te *Amsterdam* opgehangen, waarop de namen der *Joodsche* Volksrepresentanten DE LEMON en BROMET zich geplaatst vonden, en het des voorgevallene. Zie *Dagverhaal der Handelingen der Constituerende Vergadering*, IX D. bl. 147. RECENSENT.

(†) Op denzelfden grond als onze voorgaande Aanmerking rust deze: De Vertalers hadden kunnen vermelden, hoe de Directeuren der *Joodsche Nieuwe Gemeente* te *Amsterdam* een Adres toeschikten aan de *Constituerende Vergadering*, *representeerende het Bataafsche Volk*; daarin vermeldende, dat die Gemeente, op het voorstel van den President M. S. ASSER, in hunne Kerk, onder het heiligste der gebeden, onder het aanroepen van een Alwetend GOD, den Eed van *onveranderlijken Afkeer van het Stadhouderschap*, *Aristocratie*, *Federalisme en Regeringloosheid*, had afgelegd. Zie *Dagverh. der Handel. van het Constituerend Ligchaam*, VIII D. bl. 469.

Joden hier te lande, die, in een en ander vak, der Maatschappije tot nut en luister ſtrekten. Hoe vereerende de bijgebragte voorbeelden voor de *Joden* in *Holland* zijn, des te onteerender oordeelt hij ze voor hunne vervolgers. „ Alle Synagogen bevatten lieden van verdienſten; doch het overheerſchend gezag der *Parnasſijnen* heeft de begeerte, welke zij aan den dag legden, om na den Grooten Sanhedrien af te vaardigen, onderdrukt; zij hebben, zonder hunne Gemeenten te raadplegen, ontkennenderwijze geantwoord; hebben de weldenkenden hier tegen geproteſteerd, zij hebben hunne pogingen verdubbeld, ten einde: de Bezending te beletten der Nieuwe Gemeente, de eenigſte, welke hun juk heeft afgeworpen. — Gelukkig heeft zij vermogende beſchermers gevonden, dank zij hunen ijver; het Gouvernement van *Holland*, welk door een zeer wijs Decreet deszelfs wil aan den dag heeft gelegd, dat de *Joden* gelijk de *Chriſtenen* zouden behandeld worden, heeft het vertrek der drie Afgevaardigden der Nieuwe Gemeente, op eene eervolle wijze, toegeſtaan; de Heeren ASSER *de Zoon*, Advocaat; DE LEMON, gewezen Wetgever en Doctor, en LITTWAK, Wiskunſtenaar, te *Parijs*, waar zij de algemeene achting weggedragen hebben, gekomen, hebben, in naam hunner Committenten, de uitſpraken des Grooten Sanhedriens toegeſtemd. De Advocaat MEIJER werd door eenige andere Synagogen van *Holland* gelast, dezelfde toetreding aan het Hoofd van den Staat aan te bieden."

Bij dit verſlag van de handelingen der Nieuwe Gemeente, en wat men verder tot vernedering van dezelve gedaan heeft, maakt GREGOIRE eenige bedenkingen ten opzigte van de *Joden* te *Frankfort aan den Mein*, en wijst aan, welk eene verdrukking zij daar nog te lijden hebben. Met een kort woord vermeldt hij der *Joden* lot in *Engeland*, *Denemarken* en *Portugal*.

Dan genoeg hebben wij gezegd van deze bijdrage tot de Geſchiedenis des *Jodendoms* ten dezen tijde. In het Voorberigt brengen de *Nederduitſche* Vertalers den Lezer eene aanmerking onder 't oog, welke zij oordeelen aan de waarheid verſchuldigd te zijn, namelijk „ dat niet al hetgeen omtrent de *Hoogduitſche Joodſche Reglementen* te *Amſterdam* in dit geſchrift gemeld wordt, op die der *Portugeeſche Joden* toepaſſelijk kan worden gemaakt."

De vertaling van het oorſpronkelijk fraaije *Fransch* zou veel vloeijender hebben kunnen zijn; en had men voor vele drukfeilen betere zorge kunnen dragen.

Wer-

Werken der Bataafſche Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde. IIde Deel. Te Amſterdam, bij J. Allart. 1807. *In gr.* 8vo. 260 *Bladz.*

Wanneer eene geleerde Maatſchappij, als zoodanige, haren arbeid in het licht geeft; dan heeft het Publiek regt om te vorderen, dat deze arbeid uitmunte boven elken vreemden, dien anderen, aan dit zelfde vak toegewijd, gewoon zijn te leveren. Zeer ligtelijk, immers, hecht zich aan zoodanige voortbrengſelen het gezag der Schole, en wanneer nu hier of daar eenige minderheid, eenige fouten tegen de algemeen aangenomene konſtregelen plaats hadden, zoude zulk een voorbeeld in de gevolgen welligt zeer gevaarlijk kunnen worden voor de ware kunſt.

Toetſen wij nu het hier boven aangekondigde Werk aan deze gemaakte bedenking, dan zal ieder Lezer met ons, nu en dan, moeten twijfelen, of daarin het bevoegde radikaal der taalkundige en dichterlijke Schole te vinden zij.

Vooreerſt, bevreemdt het ons, dat de geachte Maatſchappij, den arbeid van eenige jaren leverende, geen enkel ſtuk mededeelt, hetgeen de Taalbeoefening betreft, welke toch, overeenkomſtig haren titel, aan hare zorge uitdrukkelijk was aanbevolen.

Voorts, ontmoeten wij aan het hoofd *eenige dichterlijke Natuurbeſchrijvingen uit het Boek Job*, van den Hoogleeraar VAN DER PALM. In hoe verre dit met de Hollandſche Dichtkunde ſtrookt, vatten wij niet. Men verontſchuldigt zich wel deswege in de *Voorrede:* maar wij oordeelen, dat, hoe ſchoon deze Verhandeling ook zij, dezelve voor het Publiek niet belangrijk genoeg is, na de voortreffelijke werken van SCHULTENS, LOWTH, CHAPPELOW, HERDER en anderen, die aan alle echte beoefenaren der dichtkonſt niet onbekend zijn, althans niet behooren te wezen.

De Verhandeling van den Hoogleeraar SIEGENBEEK, *over de dichterlijke verdienſten van* JOOST VAN DEN VONDEL, heeft hier en daar voortreffelijke plaatſen, daar zij deszelfs ſtout en oorſpronkelijk vernuft, levendig en ſterk gevoel, vuur en ſnelle verbeeldingskracht ontvouwen: maar de Inleiding, op zich zelve reeds te lang, komt hier niet te pas; het overzigt van zijn leven is alhier niet doelmatig en ook te algemeen, en de ware grootheid van VONDEL, dat hij de Grieken en Romeinen met oordeel had beoefend, is ſlechts met een enkel woord aangeroerd, en behoefde daarom nog eene *Bijlage* ter aanvulling; terwijl, onzes inziens, het gezag van gezond verſtand en oordeel, waaraan verbeelding, vernuft en ſmaak on-

onderworpen worden, in den grooten en waren Dichter alles beslist.

Het Prijsvers van den Heer IMMERZEEL: *Godsdienst, de steun der Burger-maatschappij*, heeft uitmuntende gedachten en beelden, die tot het echte *æsthetisch* schoone der kunst naderen; doch heeft eene groote verwarring van beelden, waardoor *Godsdienst* nu eens de krachtige voorstelling van Gods bestaan en voorzienig bestuur in den menschelijken geest met derzelver zedelijken invloed, dan weder de openbare Godsvereering bij onderscheidene Volken, en dan de godgeleerde stelsels van Heidenen, Joden en Christenen beteekent; welke verwarring, natuurlijkerwijze, eenen verkeerden indruk op het hart des Lezers moet oefenen. Het was, onzes oordeels, de zorg der Beoordeelaren van dit Prijsvers, welke deszelfs bekrooning aan de verbetering dezer fouten had behooren te verbinden.

De beide Prijsverzen: *tot lof van* HUIG DE GROOT, hebben, ieder op zich zelve, hunne zeer onderscheidene verdiensten. Dat van den Heer LOOTS is vol van krachtige voorstellingen, van buiten aangevoerd, waarin de grootheid des voorwerps telken reize getoetst en verheven wordt; terwijl dat van den Heer TOLLENS meer den grooten man doet kennen op het tooneel, waarop hij openlijk verscheen. De eerste heeft alzoo meer speling van vernuft; van waar nu en dan ook wel eens het gevaar ontstaat van valsch vernuft, zoo als in het volgende couplet:

Gij zet uw vingren op de snaren,
En doet een galm ten hemel varen,
Die tot der glansen oorsprong streeft;
De godsvrucht ziet op nevlen neder
Van priesterwaan, als ze op de veder
Van uwen zang in 't zonlicht zweeft.

Hoe alhier de *dichtkunst* en *godsvrucht*, *galm* en *glans*, *nevelen van priesterwaan* en *veder van den zang*, harmonisch zamenstemmen voor den eisch des gezonden verstaads, laten wij niet. — De tweede Dichter is overal natuur, en behoedt zich alzoo tegen de struikelingen van zijnen mededinger. Het is uit zijnen Zang, dat de Lezer, offchoon met DE GROOT onbekend, dezen man in alle zijne waarde kan leeren kennen: hetgeen van den eersten niet kan gezegd worden. Deze zweeft enkel rond in de gewesten der verbeeldinge, zonder zich aan tijd of volk te verbinden. Van hier zoude het vers van den Heer TOLLENS, in ons oog, den voorrang boven het andere verdienen.

Het Vers van den Heer M. C. VAN HALL op E. BEKKER en A. BEKKEN is een uitmuntend geheel. Alleenlijk komt het ons voor te

te hoog, of, mogen wij het zeggen, te ſtout geſtemd voor de gelegenheid, waarbij de verdienſten van twee Vrouwen werden vereerd, en waar dus de zachte toon, die in den aanvang van het eerſte couplet heerscht, veel gepaster zoude geweest zijn. Immers, de toon is veel heldhaftiger, dan voor het vak der fraaije kunſten en wetenſchappen behoort, waaraan zich beide Vrouwen alleenlijk hadden overgegeven.

De *Lierzang op de Inenting der Koepokken*, door den Heer M. MEIJER JR., voldoet geheel aan zijn oogmerk, en ſtelt het onderwerp, door vinding en oordeel, in zijne ware kracht. Alleenlijk mishaagt ons een Lierzang van dertig *ſtrophen*. Het is niet mogelijk, dat één adem dezen zang bezield heeft. Wij verlangen, dat andere Dichters zich hoeden, om tegen dezen regel der kortheid in het Lierdicht niet zoo dikwerf te zondigen.

De Zang van den Heer BILDERDIJK, *bij zijne intrede in de Maatſchappij*, is boven alle kritiek verheven. Zijne nederige betuiging aan Leidens rei van kunſtenaren mag dus wel niet hooger dan als eene pligtpleging gelden, wanneer Jupiter den Goden op den Olimp een bezoek geeft.

Eindelijk levert de Heer TOLLENS eene ſoort van *Romance*, getiteld: *Aan een gevallen Meisje*, welke zoo veel eenvoudig ſchoon, zoo veel waar dichterlijk genie, zoo vele bevalligheid van maat en rijm, met het edele natuur-gevoel vereenigt, dat wij niet ſchromen, dezelve den naasten rang van het laatstvoorgaande toe te wijzen, en als meesterſtuk alhier over te nemen.

Neen, weêrhou, in 't bang verdriet,
Meisje lief! uw tranen niet;
Laat ze vrij uw wangen groeven:
Waartoe zoudt gij ſchoon behoeven?
Al uw vreugd verſtoof als kaf...
't Roosje brak in 't bloeijen af.

Eens der maagden roem en eer,
Nu der maagden roem niet meer;
Eens der knapen ziel en zucht,
Nu van elken knaap ontvlugt,
Nu geſchandvlekt, waar gij vliedt...
Neen, weêrhou uw tranen niet.

Teelt dan, hemel! 't gruwzaam gift,
De ingeſchapen tooverdrift,
Die het jeugdig hart doet jagen,
Zulk een' naren ſleep van plagen?
Baart dan de onuitdoofbre gloed,
Die zijn vlam ſpreidt door ons bloed,

En verſtand kent noch geweten,
En de wereld doet vergeten,
En den nood te wuft veracht,
Zulk een doodſche jammerdragt?

Neen, weêrhou, in 't bang verdriet,
Meisje lief! uw tranen niet;
Laat ze vrij uw koontjes vlekken:
Waartoe zou u 't blosje ſtrekken?
Al uw bloeijend ſchoon verdween:
Zonder onſchuld is er geen.

Schrei dan, meisje! 't geve u lucht,
Schrei, als ge omdwaalt door 't gehucht,
Schaamrood voor het oog der buren,
En u wegdringt langs de muren;
Als uw ſpeelnoote u ontmoet,
En uw ſpeelnoote u niet groet,
En haar oogen af laat dwalen,
Of ter loops ze neêr laat dalen,
En met deernis op u ziet...
Neen, weêrhou uw tranen niet.

Ween dan, meisje! bloos en ween,
Als ge, met uw ſchande alleen,
Knapen, die u liefde zwoeren,
Schimpende om u rond ziet loeren;
Als er hier u een ontwijkt,
En er daar u een bekijkt,
En een ginder wijst en fluistert,
En een naast hem gluurt en luistert,
En in ſchampren glimlach ſchiet...
Neen, weêrhou uw tranen niet.

Schrei dan, meisje! ſchrei dan luid,
Als de jeugd het kransje fluit,
Waar u de eerkroon werd geboden,
En u thans vergeet te nooden;
Als ze ſpeelt en zingt en danst,
En der maagden lokken kranst,
En haar namen op doet ſtijgen,
Maar den uwen blijft verzwijgen;
En een ander de eerkroon biedt...
Neen, weêrhou uw tranen niet.

Maar, herdenkt ge, in al die ſmart,
Aan den moorder van uw hart,

Die

Die uw zwakheid loos verraste,
Aan uwe onſchuld zich vergaste,
  En, verzadigd, u verſtiet...
  Neen, weêrhou uw wraakbeê niet.

  Vreeslijk zij u zoen beloofd!
  Schande brandmerk' hem voor 't hoofd,
En verraad' zijn helſche lagen;
Rampen teeknen all' zijn dagen;
  Wroeging rijt' zijn hart van een,
  Wanhoop ſtrekk' haar klaauw er heen,
En vervolg' hem voor zijn ſponde:
Dreigend ſpoke uw beeld ze in 't ronde,
  En uw rouwkreet, dien hij hoor',
  Huile er hem zijn gruwlen voor!

  Hem ſtrekk' 's hemels wraak ter ſtraffe,
  U rukk' ras de ſmart naar 't graf:
Leg er 't matte hoofd te rusten:
Waartoe zou u 't leven lusten?
  Al uw rijkdom was uwe eer...
  Wat toch heeft een meisje meer?

  Maar, als ge aan gezwollen borst,
  Blode, 't zuigend wichtje torscht,
Dat u dankbaar poogt te kozen,
En u koontjes biedt van rozen,
  En om moederkusjes vleit,
  En u aanlagcht, als gij ſchreit,
En zich vastkleeft om uw midden,
En om liefde ſchijnt te bidden,
  En het lonkje, dat ge 't kwist,
  Voor geen koningskroonen mist:

  Maar, als ge, in de ziel verrukt,
  Vurig dan 't in de armen drukt,
En een vreugde in 't hart voelt blaken,
Die geen maagden-boezems ſmaken;
  Als ge, ontgloeid in liefde en lust,
  d'Adem 't van de lipjes kust,
Onverzaadlijk van verlangen,
't In uw borst zoekt in te prangen,
  En van 't hart, waaraan het ſchuilt,
  Met geen' vorſtenſchat het ruilt:

  Wisch dan, wisch dan 't ſchreijend oog,
  Wisch dan 's wichtjes koontjes droog,

Door uw tranen nat bekreten;
Leer dan ſpot en lot vergeten.
Waar de nood u daag' ten ſtrijd,
Moedermoed verwint altijd;
Waar u jammren overvallen,
Moedertrouw doorworſtelt ze allen;
Waar verleiding knaagt aan de eer,
Moederliefde heelt ze weêr.

Wisch dan de oogen, ban de ſmart,
Hoor een hooger drift in 't hart;
Moog' geen wereld zich erbarmen,
Sluit, getroost, uw kind in de armen,
Roep het, in verrukking, toe:
„ Wichtje! zijn wij wel te moe';
„ Schoon verſchopt door een' verrader,
„ Kind! hierboven hebt ge een' vader;
„ Volgt de ſchande ons hier in 't graf,
„ Kind! de hemel rekent ze af."

Schep dan, ſchep dan hoop uit nood:
't Moederhart is 't lot te groot,
Als ze 't kind er vast mag preſſen,
Dat hare eigen borſten leſchen.
Weer dan, droeve! 't leed getroost,
Tot de blijdſchap, die 't verpoost,
Nog uw rampen doe benijden;
Tot in 't gift van 't bitter lijden,
Waarmeê 't lot uw beker volt,
Nog een vreugdetraantje rolt.

Aan het oordeel nu, welk wij ons verpligt achteden over dezen Bondel te vellen, hebben wij maar weinig toe te voegen. In alle ſtukken komen meesterlijke plaatſen voor, die ons bewijzen, dat wel in de zangers die hoogere kunstvermogens liggen, wier vlijtige beoefening volgens gepaste regelen hen tot den harmoniſchen toon der waarheid en ſchoonheid zoude voeren; doch de opmerking, dat nu eens mangelt de eenheid van behandeling, dan weder het karakteriſtieke van den toon, die naar elk voor- of onderwerp onderſcheiden behoort te wezen; nu eens de gepastheid van overgangen, dan het ongezochte of ongekunſtelde; nu de ordonnantie, dan het ſtoffeerſel; nu de juistheid van beelden en leenſpreuken, dan de zuiverheid van denkbeelden, terwijl de edelſte der kunſten geene valſche voorſtelling gedoogt: de opmerking van deze gebreken, die onze oordeelkundige Lezers zelve, bij eigen aan-

aandachtig inzien, in de meeste ſtukken zullen ontmoeten, verbiedt ons, om dit Deel als een kunst-tafereel der Schole te erkennen, hetgeen voor jongere Dichters in alle opzigten tot een gepast model zoude dienen; gelijk wij zulks van de Maatſchappij, als zoodanige, gehoopt, en na eenige jaren ſtilzittens gewacht hadden. Ten aanzien der Prijsverzen vooral, zij het ons vergund den beoordeelaars aan te bevelen die geſtrengheid, waarvan *Horatius* zegt: *in Metii descendat judicis aures*; daar zij het is, welke alleenlijk tot de waarheid voert. Dan, misſchien is dit tweede Deel de laatſte Bondel, dien wij in zoodanigen ſmaak van de Maatſchappij ontvingen, daar zij haren titel *van Taal- en Dichtkunde* in dien *van fraaije Kunſten en Weetenſchappen* herſchapen, zich alzoo in het ruimere gebied der Zanggodinnen begeven heeft, en nu voortaan, zoo wij vertrouwen, alle de regelen eener gezonde oordeelkunde op de vruchten van haren arbeid met eene onverwrikbare geſtrengheid zal doen werken.

Amſterdam bij den nacht beſchouwd, boertig Dichtſtuk, door A. L. BARBAZ; *voorgelezen in de Maatſchappij:* Felix Meritis; *den 21ſten van Wijnmaand*, 1807. *Te Amſterdam, bij* P. J. Uijlenbroek. *In gr.* 8vo. 27 *Bl.*

Eene wandeling bij nacht, en wel eene onzigtbare wandeling. De Zangnimf des Dichters kon echter niet alles bezoeken; zij moest natuurlijk eene keuze doen; en ditmaal heeft zij hare wandeling zoodanig gerigt, dat hetgeen zij beſchouwt juist voor Amſterdam niet zeer vereerend is: behalve eenen enkelen menſchenvriend en nog eenen armen braven, zag zij toch niets dan ſchandelijkheid. Is dit ernst of boert? — Over het geheel konden wij de aanwijzing: „ *Boertig Dichtſtuk*," voor geen overtollig bijvoegſel op den titel rekenen. *Dichtſtuk* kan er door; immers van dichterlijke waarde is deze beſchouwing niet ontbloot; zij bevalt bij de lezing, en heeft eene leerzame ſtrekking; doch grootendeels vinden wij het ſtukje meer in den *ernſtigen* dan in eenen *boertenden* trant; offchoon wij, nu wij het vooraf weten, hier en daar het een en ander, dat naar boert zweemt, kunnen opmerken, en ook het denkbeeld, Amſterdam eens bij nacht te beſchouwen, boertig en luimig genoeg is. Van de nu ſtille eenzame ſtraat treedt des Dichters Zangnimf allereerst een ſpeelhuis in:

Waar 't piepen van de fluit
En 't krasſen der viool, door 't akligst toongeluid,
De nachtbachanten noodt ter dansbaan op te treden;
Waar 't ſchuim van 't ſchoon geſlacht, door zich met praal
te kleeden

En

En op te kleuren, 't oog der dwazen tot zich trekt,
Wie 't, in hun wulpschen lust, de beurs ligt en begekt.
Slecht vrouwvolk, slechte wijn, slecht tijdverdrijf in waarheid,
Het is hier alles slecht; de vreugd is 't beeld der naarheid.

Van hier gaat zij door eenen duisteren gang eenen trap op, en vindt

Een kamer opgepropt met allerhande lieden,
Wier razend ongeduld het bloed van drift doet zieden;

kortom, het allerschandelijkst grof hazardspel.

Voorts komt zij in een ander gezelschap, 't welk zij dus bezingt:

De vrouwen en de mans
Zijn lustig hier bijeen; 't vermaak gaat hier ten dans.
De tafel, overlaên met keur van wijn en spijzen,
Waar', voor den lekkerbek, wel waard in dicht te prijzen.
De meeste gasten zijn betooverd door het nat,
Dat reeds op Noächs brein zoo veel vermogen had,
En zwaaijen door de zaal, of liggen dof te ronken.
Hier laat de dartelheid zich door den wijn ontvonken:
De Nimfjes zijn ten prooi aan Bachus heldenstoet;
Haar wit gewaad is rood van stroomend druivenbloed;
Het kusjen, 't stoeijen, gaat nu paal en perk te buiten;
Geen zedigheid kan meer de wulpsche driften stuiten;
't Geheim des minvermaaks wordt openlijk bespot,
En, schaamtloos, is Priaap hier de aangebeden God.

Verontwaardigd gaat het zedige Zangnimfje van hier, veroorlovende zich echter eene korte verdediging van den tegenwoordigen tijd en zeden, als zijnde in dezen niet erger dan de vroegere, en blijft stilstaan voor een huis, waar naar de brandspuiten toeschieten; zij treedt eene kamer in, waaruit men *brand* hoorde roepen, doch vindt daar niets dan een' dichter, die zijne rijmen uitgalmt:

Zijn dichtstuk, indedaad, is doller dan galant,
En ieder referijn behelst het woord van „ brand!"

Nu gaat zij regelregt naar 't schrijfvertrek van een' Recensent in een of ander Maandwerk (misschien wel het onze), en, wat wil het geval! de man heeft juist des Dichters „ *Veldtogt der drie Keizers*" onderhanden; het spreekt van zelve, dat hij een tik om de ooren, en de eernamen van een *kwibus* en *Midas* krijgt, het zij dan in ernst of in boert; en, in ernst of scherts, de Dichter neemt deze gelegenheid waar, om melding te doen van zijnen naam en verdiensten, en be-

zigt in eene aanteekening, dat het genoemde Dichtstuk *door de Letterkundige klasse van het Nationaal Instituut van Frankrijk is aangenomen, en in de boekerij van het Instituut geplaatst*; — en alzoo verheven is boven iedere berisping?

Nu gaat het naar eenen gierigen woekeraar, wien de Zangnimf, met behulp van Febus, eene aardige pots speelt; en eindelijk treft zij daarop toch in Amsterdam ook eens een' edelaardig' mensch aan:

Een man, die eerbied wekt door jaren en gelaat,
Neemt hier, opdat hij peinz', den stillen nacht te baat:
Hij schrijft, berekent, niet wat woeker hij zal drijven,
Maar wat tot 's naasten hulp hem 's jaars moge overblijven;
Ik zie, hij schudt het hoofd, en toont zich onvoldaan,
Dat zijn weldadigheid te weinig kan bestaan:
„ ô Wreed verval des lands!" dus hoor ik hem zich uiten:
„ Moest gij mij, in 't voldoen der eelste pligten, stuiten!
„ 'k Weet slechts dees kleine som op te offren, en weleer....
„ Behoeftigen! vergeeft me: ach! ik vermag niet méér."

Na eene korte melding van verschillende droomen, bevindt zij zich in een huis, waar alles in diepe rust ligt.

De man, de vrouw, zijn oom, haar zuster, zeven kinderen,
Drie meiden en een knecht, twee katten en een hond,
Zes vogels, in hun kooi, 't slaapt alles regt gezond;
~~Dit vier- en twintig tal, elk op zijn wijze bezig,~~
Vergeet de wereld, en schijnt daar niet meer aanwezig.
De ratten slapen niet: zij snuffelen overal,
Gaan deeglijk hier te gast en houden feest en bal.

Zoodanig ziet men ook, als vorst en overheden,
En mindere ambtenaars, niet langer vijst besteden,
Maar ieder, zorgeloos, aan rust zich overgeeft,
Dat alle schelmerij den ruimen teugel heeft;
't Staat even in een land als in dit huis geschapen:
De ratten stelen vrij, dáár waar de katten slapen.

In het huis van den buurman ziet zij den deugniet, wien zelfs de slaap geene rust veroorlooft op het bed van dons, terwijl de nabij wonende arme brave man dezelve volop geniet. De Zangnimf bespiedt voorts het huis van een jeugdig paar; zij vindt afzonderlijke bedden, en de echtgenooten bijna een mijl van elkander verwijderd; en, bij de volkomenste huwelijksvrede, een aardig kameniertje in de plaats van Mevrouw. Nog legt zij in eene achterstraat een bezoek af bij fijn Machteltje, die zij onder de dekens met een' broeder kwezel vindt, en verder een' stichtelijken droom toewenscht. Na de opmerking dat nu

ook de achterklap nagenoeg rust heeft, en alleen nog bij eenige waaksters voor een krankbed, of bij baker en kraamvrouw welkom is, brengt de Dichter deze stilte van den nacht met het gewoel en geraas bij dag in geen onaardig contrast, leidt zijne Zangnimf eindelijk nog in een nachthuis, waar men geld kent, en zij eindigt (denkelijk toch na het gebruik van eenige ververschingen) dus haren Zang, in ernst of boert?

Zoodanig is, bij nacht, dees koningin der steden,
Gelijk zij wierd genoemd, in blijde omstandigheden,
Toen vrede en koopvaardij haar vestten op den troon,
En zij nog was gehuld met eene wereldkroon.
Een eindelooze macht heeft haar, zoo 't schijnt, omtogen;
Haar hoofd, met floers bedekt, is magtloos neêrgebogen;
En in haar' doodschen kreits, ontbloot van werkzaamheid,
Is tusschen nacht en dag bijna geen onderscheid.

Mogt, na den nacht van rouw, die de Amstelstad doet kwijnen,
Eerlang de dageraad van haar geluk verschijnen!
Ja, wierd de heldre dag van dat gewenscht geluk
Nooit weder opgevolgd door eenen nacht van druk!

Met dien' wensch vereenigen wij ons van harte, en voegen er ons verlangen nog bij, dat ons spoedig een Tegenhanger ter hand kome van dit grootendeels zoo treurig tafereel, hetwelk voor Amsterdams te regt geachte burgerij meer vereerend is!

De Fransche Parfumeur, leerende het bereiden van alle soorten van Room of Crèmes, Ijs, en alle bij de Toilette gebruikt wordende Poeders, Pommade, Blanketsel, Waschwater, Tandpoeder, Tinctuur, Opiaat, Mondwater, enz. Door J. J. MACHAT *en* J. G. KLETT. *Amst. bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1807. *In* 8vo. 80 *Bl.*

Het goede Hollandsche vrouwtje van den Recensent, wien dit boekje ter hand kwam, weigert maar ronduit deze voorschriften en bereidingen te beproeven. *Vreemde kost, vreemde schoonheidsmiddelen, en zoodanige vreemde luchten, zijn*, zegt zij, *in haar huis contrabande.* Hierover wil Recensent nu volstrekt met haar niet twisten; hij was nog altijd te vrede met de goede vaderlandsche spijzen en de frissche Hollandsche lucht; en op het aangezigt van zijn vaderlandsch vrouwtje verlangt hij even zoo weinig eenig *vreemd blanketsel*, als iets dergelijks bij haar rein en onschuldig vaderlandsch hart. Hij zendt dan ook dezen *Franschen Parfumeur*, zonder eenige beoordeeling, aan zijnen Vriend, den Redacteur der Vaderlandsche Letteroefeningen, terug; verklarende zich, om het boven gezegde, meer of min vooringenomen, en alzoo over denzelven geen' bevoegden regter.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Leerredenen van C. ROGGE, *in leven Leeraar bij de Christelijke Gemeente der Remonſtranten te Leijden. Na zijnen dood uitgegeven. Te Leijden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1807. *In gr.* 8*vo.* XXXII *en* 173 *bl.*

Een dubbeld genoegen ſmaakten wij bij het lezen van dezen bundel, zoo om de innerlijke waarde der Leerredenen zelve, als omdat wij in de keurig geſchrevene Voorrede, met het zedig opſchrift: *Iets over dezé Leerredenen en haren Zamenſteller*, door den bekwamen Amſterdamſchen Leeraar, C. W. WESTERBAEN, gegeven, een overzigt erlangden van de verſtandelijke en zedelijke waarde van ROGGE, en van deszelfs verdienſten als Schrijver; welke laatſten, hoe veel achting wij ook immer voor den ijver en den kieſchen en klaren ſchrijfſtijl van den Overledenen gevoed hebben, onze verwachting overtroffen.

Wij verheugden ons vooral hierover, omdat op zulk eene wijze, door eenvoudige verhalen der verrigtingen van Schrijvers, uit de pen van wel onderrigte Vrienden gevloeid, een ledig vak in onze Letterkunde het best kan aangevuld worden. Hoe dikwijls wordt er verwaarloosd, om de verdienſtelijkſte Schrijvers, uit ons midden weggevallen, naar behooren te gedenken! Niemand der verpligte tijdgenooten ſchijnt zich daaraan gelegen te laten liggen; en hierdoor is het, dat niet alleen de beoefenaars van onze Letterkundige Geſchiedenis, later, bij pogingen tot dankbare vermelding, dikwijls veel en vruchteloos moeten zoeken, maar tijdgenooten en nakomelingen maar al te veel verſtoken worden van het kennen van vele goede en nuttige bedrijven. Zoo zagen wij onlangs het afſterven van CASPARUS RENSING, PIETER VAN WINTER NICOLAAS SIMONSZOON, JAN JACOB VERREUL, ENGELBERT MAT-

THIAS ENGELBERTS en anderen; dan wie heeft nog hunne waarde en verrigtingen in het licht gebragt? Zij zijn reeds bijna vergeten. Mogt deze of gene door ons worden opgewekt, om hunne Landgenooten door eenig volledig berigt te verpligten! Hoe gaarne zouden wij ons *Mengelwerk* hiertoe aanbieden, waarin wij zoo dikwijls Levensſchetſen of Levensbeſchrijvingen van *Buitenlanders* plaatſten.

Onze tegenwoordige beſchouwing deelt zich van zelve in tweeën. Omtrent het eerſte gedeelte, het *Iets over* ROGGE, zullen wij zeer kort zijn.

Billijk heeft WESTERBAEN, bij het vermelden van het bedrijf van den nederigen ROGGE, den hoogen toon der Lofrede vermijd; overal is de ſtille ernst der bedaarde Levensbeſchrijving; hier en daar is dezelve echter door den zachten gloed van Vriendſchap merkelijk verwarmd. De levensloop van ROGGE wordt nagegaan; dan deze was ſtil en eentoonig. Door zijnen Vader tot den dienst bij het Remonſtrantsch Kerkgenootſchap opgeleid, werd hij Leeraar, en bleef het tot aan zijn overlijden. De Gemeenten te *Noordwijk*, *Berkel* en *Leijden* werden door hem geleerd en geſticht. Inmiddels verzuimde hij geene gelegenheid om nuttig te zijn. Zijne verſchillende verdienſten, als Godgeleerd en Wijsgeerig Schrijver, als Geſchiedſchrijver, als Burger, en als bevallig en bevattelijk Schrijver voor de Jeugd, worden hierop breedvoerig ontwikkeld, zoo wel als zijne andere pogingen voor het Rijk van Wetenſchap en Smaak, voor den Godsdienst, het Vaderland, en het verbeterd Schoolonderwijs in het algemeen; ook die voor de Remonſtrantſche Broederſchap. Ten ſlotte wordt zijn zacht en zedig Karakter en zijne Godsvrucht bij een zwak en ongelukkig Ligchaamsgeſtel gedacht. Na berigt van de hulde, door de gemelde Broederſchap aan 's mans nagedachtenis bewezen, te hebben gegeven, wordt alles met eene gepaste zamentrekking geëindigd. Wij nemen dit ſlot van WESTERBAEN gereedelijk over, en vereenigen ons gaarne en van ganſcher harte met denzelven. „ Onze woorden behoeft ROGGE niet, wiens werken zelve leven en ſpreken, en, „ zoo wij wenſchen en bidden, nog lange voor de „ Chriſtelijke waarheid en deugd — voor den vrede „ en de vrijheid der Chriſtelijke Kerk — voor de opvoeding der Jeugd — voor de verlichting, beſcha-

„ ving

„ ving en gelukzaligheid des Menschdoms, leven en „ spreken zullen. God zegene zijnen volbragten arbeid, „ doe zijne asch in vrede rusten, en vereenige zijne „ Vrienden éénmaal met hunnen gezaligden Vriend, voor „ de Eeuwigheid!"

Wat de *Leerredenen* zelve betreft; tot betere beoordeeling diene, dat dezelve niet opgesteld zijn met het oogmerk van algemeene uitgave. Men wachte dus geen pronk van geleerdheid, ook geene breedvoerige schriftverklaring, welk laatste anders met rede verlangd zoude worden, en waarin ROGGE zeker voor weinigen behoefde te wijken. Het zijn meerendeels zedekundige Verhandelingen, voor zijne Gemeente geschikt, en hoogst nuttig om bij huisselijke voorlezingen gebruikt te worden, gelijk wij reeds bij eigene ondervinding weten. Uit dit oogpunt hebben wij ze gaarne ten verzoeke des Uitgevers aangemerkt.

De bundel bestaat uit zeven Leerredenen. De eerste draagt ten opschrift: I. *De waarde van Godsdienstige Geloften.* De Tekst Regt. XI: 39a. (De ontmoeting van JEPHTA en zijne Dochter.) II. *Over de Geldzucht.* Hand. VIII: 20a. III. *Over den invloed van het Burgerlijk Bestuur op den Godsdienst.* Joh. XVIII: 36a. IV. *Over de Opvoeding der Kinderen.* Ephes. VI: 4. V. *Over de echte waarderíng der lagere Standen.* Luc. XIX: 9. VI. *Over de Bekeering van Paulus.* Hand. IX: 18b. VII. *Over de opwekking van eenen Jongeling te Naïn.* Luc. VII: 11—15.

Gaven wij van den loop van elke Leerrede een afzonderlijk berigt, dan zouden wij ons bestek geheel te buiten gaan.

Wij vergenoegen ons dus met te zeggen, dat de eerste en zesde, naar ons inzien, in bewerking uitsteken; dat de laatstgemelde vooral eene afdoende proeve is van de besliste hoogachting van den Leeraar voor de Christelijke Openbaring, als Gods eigen werk; dat in allen de bevallige klaarheid en reine eenvoudigheid van ROGGE's denk- en schrijfwijze bijzonder kenmelijk is, en dat de rijkheid en het gewigt van zedekundige leeringen alleen geevenaard worden door de treffende juistheid der aanmerkingen, en door derzelver allezins menschkundige toepassing op de behoeften der onderscheidene rangen en standen des menschelijken levens.

Tot eene kleine proeve diene de beschrijving van de zedelijke gevolgen der Geldzucht: „ Waar zij het hart „ beheerscht, verstoort zij alle edele neigingen. In

„ zulk een hart moet gij geene echte liefde tot God
„ zoeken: die de wereld lief heeft, de liefde des Va-
„ ders is niet in hem; die den Mammon dient, kan
„ God niet tevens dienen. Die alle zijne hoop ſtelt op de
„ ongeſtadigheid der wereld, en alleen op zijne eigene
„ krachten bouwt, hoe zou hij zich op de ſchikkingen
„ der Voorzienigheid derven verlaten? Het goud is
„ zijn God, waarop hij al zijn vertrouwen ſtelt: deze
„ hem verlatende, vervangen mismoedigheid en wan-
„ hoop de plaats der vorige trotschheid en baldadig-
„ heid. Alles aan zijne eigen krachten verſchuldigd
„ rekenende, is hij onvatbaar voor eenig gevoel van
„ dankbaarheid voor de zegeningen zijnes weldoenden
„ Vaders. Niemand dankt hij zijnen voorſpoed dan
„ zich zelven. Ziet daar dan ook den grondſlag tot
„ een hardnekkig ongeloof, zoo wel in de beoefening
„ als beſchouwing. Hij leeft alleen voor deze wereld:
„ hij werkt alleen, om eens tot zich zelven te kunnen
„ zeggen: „ ziel, gij hebt goederen, die voor vele
„ jaren zijn opgelegd: neem nu rust, eet en drink
„ en zijt vrolijk;" en buiten dien bekommert hij
„ zich over de vruchtbaarſte, troostrijkſte waarheden
„ van den Godsdienst even weinig, als of zij voor hem
„ niet beſtonden.

„ Bij zulk eene zielsgeſteltenis laat zich ook wei-
„ nig menſchenliefde verwachten. Zijne overdre-
„ vene eigenliefde verveelt zijn hart voor alle gevoe-
„ lens van menſchelijkheid. Zij maakt hem doof voor
„ de ſtem des medelijdens, onvatbaar voor de ſtreelin-
„ gen der vriendſchap. Alles wat tot zijne winzucht
„ geene betrekking heeft, is hem onverſchillig: wee
„ hem, die haar beleedigt, of in den weg ſtaat! Gee-
„ ne toegeeflijkheid kan hem tot verſchooning van den
„ laatſten; geene zachtmoedigheid tot verzoening met
„ den eerſten bewegen: al waren zij zelfs zijne beste
„ weldoeners, geen gevoel van dankbaarheid kan zijne
„ woede bevredigen. Ook dan zelfs, wanneer hij de
„ grootſte weldaden ontvangt, berekent hij alleen de
„ voordeelen, maar waardeert nooit het hart van den
„ edelmoedigen gever. Laagheid met trotschheid vere-
„ nigende, kunnen geene geſchenken, hoe vernederend
„ ook in bedoelingen, hem doen blozen; kunnen gee-
„ ne beleedigingen zijne gevoeligheid ſcherpen, zoo
„ ſlechts de eerſte zijne hebzucht bevredigen, de

„ laat-

„ laatste hem niet benadeelen. Het was deze zielsge-
„ steltenis, welke de doorzigtige PETRUS onzen SIMON
„ eene enkele bittere gal en een zamenknooping van
„ ongeregtigheid deed noemen; en nog verdienen allen
„ deze zelfde beschuldiging, die zich aan deze drift ge-
„ heel overgeven."

Wij twijfelen geen oogenblik of de uitgave van dit een en ander zal dus welkom zijn aan vele Godsdienstigen onder onze Landgenooten, en vooral aan zulken, wier taak het is, eene keuze te moeten doen voor eerbelooningen aan leerlingen bij kerkelijk onderwijs. Wij weten, hoe moeijelijk het dikwijls is, ten dezen eene goede keuze te doen: Sectengeest, hooge geleerdheid, donkere bespiegelingen, geven hierbij niet zelden onoverkomelijke struikelblokken. Niets van dit alles vindt men hier: ouden en jongen kunnen zonder groote inspanning voedsel erlangen voor geloof, verstand en hart; en hoe zelden is dit bijeen!

Verhandeling over de tegenwoordige laauwheid en onverschilligheid in den Godsdienst, derzelver oorzaken en geneesmiddelen, door W. VAN VLOTEN, *Predikant te Barneveld; met eene Voorrede van* L. EGELING, *Predikant te Leijden. Te Leijden, bij* A. en J. Honkoop. 1807. *In gr. 8vo. 134 Bladz. Voorrede VIII.*

Eene Prijsstoffe, door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap* in 1804 opgegeven, betreffende „ de plaats-
„ hebbende onverschilligheid omtrent het Godsdienstige,
„ de oorzaken dezer jammerlijke ontaarding, en de mid-
„ delen om een regtschapen ijver op te wekken," heeft den Eerw. VAN VLOTEN aanleiding gegeven tot het schrijven dezer Verhandeling. Hij heeft dezelve bij Teyler's Genootschap ingeleverd, maar zij is, zoo min als eenige andere over dit onderwerp, bekroond. Dus bleef de gewigtige vraag, voor het Publiek, onbeantwoord. Dit ging den Eerw. Schrijver ter harte, uit besef van de hooge aangelegenheid des onderwerps. Te dier oorzake vond hij zich opgewekt, zijn opstel nog eens bedaard na te zien, hetzelve zoo veel hem mogelijk was te volmaken, en aldus verbeterd in het licht te geven.

Voorloopig zegt de Schrijver het een en ander, wegens

het *belang der vraag*. Doch het is ons als eene in het oog loopende onnaauwkeurigheid voorgekomen, wanneer hij zich, over de bedoeling der Vraag, dus uitlaat; „ Wat den waren aard van het opgegeven Vraagſtuk be„ treft, elk, die hetzelve oplettend gadeſlaat, zal ſpoe„ dig bemerken, dat in hetzelve bedoeld wordt, een „ onderzoek naar de oorzaken van verval, en naar de „ middelen tot herſtelling van den ijver in den *uitwendi„ gen* Godsdienst; enz." Dit bijvoegelijk woord *uitwendigen* is *curſyf* gedrukt, doch komt in dien zamenhang geheel niet te pas. Teyler's Genootſchap begeerde, klaarblijkelijk, niet eene opgave van de oorzaken van verval, enz. van den *uitwendigen* Godsdienst, maar van de onverſchilligheid omtrent den Godsdienst, zoo als deze in het harte moet plaats hebben en zich voorts naar buiten werkzaam betoont. Dan wij beſchouwen dit enkel als eene onnaauwkeurigheid van uitdrukking, welke ook geen invloed heeft op 's Mans verdere redenering. Mogelijk bedoelde de Schrijver den Godsdienst *onderwerpelijk* genomen, *ſubjectif*, in tegenſtelling van *voorwerpelijk*, *objectif*.

Naar aanleiding der gemelde Prijsvraag, is de Verhandeling geſplitst in *drie Hoofddeelen*. Het eerſte behelst *een Tafereel van de toenemende laauwheid en onverſchilligheid in den Godsdienst*. Bij het ſchetſen van hetzelve gaat de Eerw. VAN VLOTEN achtervolgens na, de denk- en handelwijze der Gouvernementen, — der Leeraars en Hoogleeraars, — der Wijsgeeren en Kunſtenaars — en eindelijk der Menigte, bij de meest bekende Volken van Europa. Dit droevig Tafereel vervat vele juiste trekken, en helaas! maar al te ware bijzonderheden. Doch het komt ons voor, dat de Schrijver niet juist redeneert, waar hij de verminderde gehechtheid van ſommigen aan het Kerkgenootſchap, waartoe zij behooren, doet dienen tot een bewijs van afnemende belangſtelling in den Godsdienst. Bij voorbeeld, wanneer hij, bl. 25, als een blijk van onverſchilligheid in het Godsdienſtige, bijbrengt, „ dat in groote plaatſen in Duitschland meer„ malen leden van den Protestantſchen Kerkenraad „ Roomſche vrouwen namen, en ook weder leden van „ den Roomſchen Kerkenraad zich met Protestantſche „ vrouwen in den echt begaven; het welk (volgens zijn „ Eerw.) ten minſte van de (NB.) groote koopſtad „ Manheim waarheid is." Huwelijken van Roomſchen

met

met Onroomſchen mogen om andere redenen niet zijn goed te keuren, maar een bewijs van onverſchilligheid in het Godsdienſtige leveren zij, onzes inziens, even min op, als hetgeen de Schrijver, bl. 38, vermeldt: „ dat de Protestantſche Jongelingſchap te Heidelberg, aan „ de Roomſche Procesſie de eer der begeleiding willende „ aandoen, dezelve is vooruitgetrokken." — Gereedelijk ſtaan wij toe, dat eene verminderde verkleefdheid aan het Kerkgenootſchap *wel eens* het gevolg is van onverſchilligheid omtrent den Godsdienst; maar dat zulks *altijd* het geval zoude zijn, zoo dat men uit het gemis van verknochtheid aan eenig bijzonder Kerkgenootſchap tot onverſchilligheid omtrent den Godsdienst zou kunnen beſluiten, komt ons geenszins bewijsbaar voor. Integendeel wij zijn van gedachten, dat eigen oefening in Godsdienſtige kennis, (uit het beginſel van belangſtelling) inzonderheid in de *Historia Dogmatica*, die gehechtheid wel eens kan doen verminderen, in eene omgekeerde rede dat de belangſtelling in den Godsdienst toeneemt. Trouwens die bedoelde gehechtheid is meestal niet anders dan Sectengeest, welke plaats kan hebben, en metdedaad veeltijds plaats heeft, zonder eenige de minſte ware Godsdienſtigheid.

Doch de Schrijver ſchijnt er zeer op gezet, dat de onderſcheidene Leerſtelſels in waarde gehouden worden; althans hij telt het niet prediken overeenkomſtig de vastgeſtelde en aangenomene Leer van het Kerkgenootſchap, waarbij iemand Leeraar is, (zoo als die Leer in de ſymboliſche Boeken van dat Kerkgenootſchap vervat is) onder de oorzaken van verflaauwing omtrent den Godsdienst; bl. 21 en 22. Gelijk hij ook in het derde deel, bij het verhandelen der middelen om den verflaauwden ijver te verlevendigen, er op aandringt, dat elk Leeraar zich bij de Leere van zijn Kerkelijk Genootſchap houde; bl. 116. — Maar zal dan het ſtaande houden dier onderſcheidene Leerſtelſels, in de verſchillende Genootſchappen der Christenen, dienen om de belangſtelling in den Godsdienst op te wekken? Zou men niet veeleer mogen onderſtellen, dat juist het gezag, 't welk men aan die onderſcheidene Stelſels heeft toegekend, eene der oorzaken is van laauwheid en onverſchilligheid, althans bij dezulken, welke zich niet overtuigen kunnen van de gegrondheid der voorouderlijke leerſtellingen van dat Genootſchap, in hetwelk zij werden opgevoed, ter-

wijl 't hun aan gelegenheid ontbreekt om van de denkwijze van andere Gezindheden onderrigt te worden? Indedaad, moeten de Leerstelsels, in tijden van partijschap ontworpen, en door wereldlijke magt ingevoerd, gehandhaafd worden, wat uitzigt is er dan, om het Zamenstel der Leere terug te brengen tot de oorspronkelijke zuiverheid en eenvoudigheid der Apostolische tijden? Integendeel, men onderscheide het meer- van het minder gewigtige, drukke de hoofdwaarheden van het Evangelie, welke door de verschillende Kerkgenootschappen, ja, onderscheiden verklaard, maar toch eenparig aangenomen en beleden worden, der jeugd op 't harte; men make een iegelijk opmerkzaam op zijne geestelijke behoeften en wezenlijke belangen, en trachte hem de hooge aangelegenheid der kenmerkende leeringen van het Evangelie, *als eene kracht Gods tot zaligheid*, te doen gevoelen: zulks zal veeleer strekken tot bevordering eener regtsoortige belangstelling, dan de handhaving der onderscheidene Leerstelsels. — Zonderling is het, dat een Leeraar der Hervormde Kerk den Paus beklaagt, en zich over de handelwijze der Roomschgezinden, onder andere, bl. 41, dus uitlaat: „ Welk een verachting en „ vervolging heeft de Heilige Vader van de kinderen der „ Kerk, althans in naam, ondergaan? en hoe is daar „ [in Italië] alles wat heilig en geestelijk genoemd werd, „ behandeld? Ik beken dat vele Roomschgezinden dit „ met het grootste ongenoegen aanschouwd hebben, en „ dat ook velen door de drift hunner voorgangers ver„ voerd zijn, gelijk van achteren blijkt uit het gedrag „ van een groot aantal, die, bij de op nieuw verkregene vrijheid, zijn wedergekeerd tot hunnen Gods„ dienst; enz." — De Eerw. VAN VLOTEN heeft, dit schrijvende, zekerlijk niet gedacht aan het gedrag der Gereformeerden ten tijde der Hervorming, ten opzigte van „ den Heiligen Vader en alles wat in de Moederkerk „ heilig en geestelijk geächt werd." En hoe vreemd klinkt het, dat *hij* het gedrag veler Roomschen, *in het wederkeeren tot hunnen Godsdienst*, prijst!

Het tweede Hoofddeel handelt *over de oorzaken van het jammerlijk verval in het Godsdienstige*. Als de voornaamste of hoofdoorzaak stelt de Schrijver de Ligtzinnigheid, welke hij beschrijft „ als het tegengestelde van werk„ zaamheid naar vaste aangenomene grondbeginselen." Wij zijn het met den Eerw. Schrijver ten volle eens, dat

dat de Ligtzinnigheid als de hoofdoorzaak van de verflaauwing omtrent het Godsdienſtige moet worden aangemerkt, doch zouden verkiezen de Ligtzinnigheid te beſchrijven, als iemands gebrek van nadenken over zijnen toeſtand en de gevolgen zijns gedrags; of ook als eene onverſchilligheid omtrent hetgeen voor den mensch van belang is of worden kan. Voorts heeft ons uitnemend bevallen, 't geen de Schrijver zegt, wegens de wijze, waarop de Ligtzinnigheid zich in de Huisgezinnen en bij de opvoeding van het aankomende geſlacht openbaart; vooral ook, de voordragt der redenen, waardoor de heerſchende Ligtzinnigheid, in de laatſte helft der verloopene Eeuw, meerder gelegenheid verkreeg om de belangſtelling in den Godsdienst te verzwakken; gelijk mede, de aanwijzing van de eigenaardige gevolgen der Ligtzinnigheid. Dit alles wordt bondig beredeneerd, en men ontdekt in dit gedeelte des Werks niet dat verlangen om de onderſcheidene Leerſtelſels ſtaande te houden, welk ons in de eerſte Afdeeling hinderde. Integendeel de Schrijver ſpreekt „ van *de belangrijkſte leerſtellige* „ *waarheden*, welke de Goddelijke Openbaring voor„ ſtelt, als die in elk Kerkgenootſchap behooren voor„ gedragen te worden;" bl. 86.

Het derde Hoofddeel handelt *over de middelen tot verbetering*. Als het eenvoudigst en krachtigst, 't welk door Menſchen kan worden ter hand genomen, ſtelt de Schrijver voor, dat elk, die belang ſtelt in den Godsdienst, in welk een ſtand geplaatst, zich toelegge om de te voren beſchreven oorzaak der toenemende verflaauwing, te weten de heerſchende Ligtzinnigheid, tegen te werken. — Na een gemoedelijken aandrang der algemeene verpligting, wordt nu voorts onderſcheidenlijk opgegeven, wat de Ouders en Meesters bij de opvoeding, wat de Overheden, wat de Leeraars van den Godsdienst, wat de Hoogleeraars, wat de Wijsgeeren, Kunſtenaars en Dichters, en ook wat de Schrijvers van Recenſiën, Maandwerken en Dagbladen tot dit einde kunnen en behooren te doen. Wordende dit ſtuk beſloten met eenige drangredenen ter aanmoediging, ontleend zoo uit het vertrouwen op Gods genadige goedkeuring en zegen, als uit de vordering in Godsdienſtige kennis, welke, onaangezien de toegenomene ligtzinnigheid, in onze tijden plaats heeft, en van welke de Schrijver reeds te voren, bij den aanvang van het eerſte Hoofddeel, met

lof gewaagd had. Ook dit gedeelte des Werks is ons voorgekomen wél en met veel hartelijkheids geſchreven te zijn.

Uit de Voorrede ſlaat ons nog dit aan te teekenen, dat de Eerw. Heer EGELING, nevens de Verhandeling van Ds. VAN VLOTEN, ter lezinge aanprijst zeker Hoogduitsch werkje over 't zelfde onderwerp, getiteld: *die Lauheit des Zeitalters gegen Religion und Schrift*, Leipzig 1805, welks onbekende Schrijver de voorname oorzaak der laauwheid en onverſchilligheid ſtelt „ in de geheele „ afwijking van de oude manier van opvoeding en onder„ wijs, die, hoewel in vele opzigten verkeerd en ge„ brekkelijk, echter minder oppervlakkig was, meer „ vastheid van karakter te wege bragt, en eene meer „ ernſtige en Godsdienſtige ſtemming mededeelde." — Van dit werkje is eene vertaling aangekondigd.

Brief van Philadelphus, aan den Opſteller van het Adres, enz. Te Leijden, bij J. van Thoir. *In gr.* 8*vo.* 45 *Bl.*

Een welmeenende Brief, waarin den Opſteller van het te voren door ons aangekondigd *Adres aan alle de Synodale Vergaderingen dezer Landen, tot redres van de voorkomende gebreken in de nieuwe Evangeliſche Gezangen*, nog al het een en ander, met vrijmoedige beſcheidenheid, wordt onder het oog gebragt, 't geen hem, zoo hij niet te zeer met zichzelven en zijn geſchrijf ingenomen is, wel zou kunnen doen verlangen, hetzelve onder zich gehouden te hebben. De Briefſchrijver beweert, en ſtaaft dit met redenen, dat hij, misſchien evenwel zonder opzet, heeft medegewerkt, om onrust en tweedragt, onder de Hervormde Christen-gemeenten, aan te ſtoken, om vele lofwaardige Leeraars te beleedigen en in verdenking te brengen, en, daardoor, de ſnoode bedoelingen van het ongeloof, tot groot nadeel van de Hervormde kerk, te begunſtigen, terwijl hij zich, met de daad, verzet tegen die ordening, waarvoor hij zoo driftig ſchijnt te ijveren. 't Komt hem voor, dat de Adresſchrijver zijne gevoelens en meeningen niet zeer duidelijk voorgeſteld, en deze twee geſchilvragen met elkanderen verward heeft, of namelijk de invoering van nieuwe gezangen goed is, en of de inge-

gevoerde gezangen aan het hoofdoogmerk voldoen. In 't voorbijgaan maakt hij gewag van een gerucht, volgens welk de Adresmaker gezegd wordt, ook eenige dichtproeven aan de Commissie aangeboden te hebben, die afgekeurd zijn, waarom het dan zou kunnen schijnen, alsof hij daarvoor nu zeker soort van wraak heeft willen nemen. Hij laat daarop deze drie aanmerkingen volgen. 1. Het is niet te verwachten, dat ooit eenige zangstukken zullen opgesteld worden, die geene gebreken hebben. 2. Het is onbillijk, het Evangelisch Gezangboek af te keuren of te verwerpen, om eenige gebreken, terwijl men moet erkennen, dat het over 't geheel, aan het hoofdoogmerk van deszelfs vervaardiging, op de uitnemendste wijze, beantwoordt. 3. Om te beslissen, of hetzelve met de leerstellingen der Hervormden overeenkomt, moet men geene woorden uit hun verband rukken, noch eenige losse gedeelten daaruit nemen, maar het werk, in zijn geheel, nagaan, en den ganschen inhoud raadplegen. Dat de Adresmaker dit niet gedaan, en misschien wel opzettelijk verzuimd heeft, toont de Briefschrijver vervolgens aan. Geene door hem ingebragte bezwaren, waarvan hij een geheel zevental onderscheidenlijk opneemt, komen hem voldoende voor. Sommige antwoorden zijn wat zwak, en minder doelmatig; maar, over 't geheel, verdient dit verdedigschrift van hun, die voor overtuiging vatbaar zijn, gelezen te worden.

Verhandeling, betreffende eenige merkwaardige bijzonderheden van het lijden, sterven en de opstanding van onzen Heer en Zaligmaker JEZUS *den* CHRISTUS, *uit een geneeskundig oogpunt beschouwd; door* CASPARUS RENSING, *Med. Doctor. Tweede Uitgave. In taal en spelling verbeterd; met eenige Aanmerkingen en eene aanprijzende Voorrede van* IJSBRAND VAN HAMELSVELD. *Te Amsterdam, bij* L. van Es. 1808. *In gr.* 8*vo.*

Maar korten tijd heeft de verdienstelijke RENSING het genoegen gesmaakt, de vrucht te zien van zijnen voortreffelijken arbeid aan den grondslag van der *Christenen* geloof; hij overleed reeds op den 19den van April 1807, na dien arbeid in 1806 gemeen gemaakt te hebben door de uitgave dezer Verhandeling, welke niet lang na zijnen dood voor de tweedemaal is uitgegeven. Zij ver-

verschijnt nu in spelling vooral verbeterd, hetwelk zij behoefde. De Hoog Eerw. VAN HAMELSVELD heeft zich daartoe de moeite getroost, hartelijk instemmende met de algemeene goedkeuring en toejuiching van des *Doctors* werk; hij heeft ook eenige aanmerkingen tot hetzelve toegevoegd, doch zoo weinig beduidend van inhoud als gering in getal, zoo dat de bezitters der eerste uitgave bij derzelver gemis niet geächt kunnen worden veel te verliezen. Dat nogtans de naam des Hoogleeraars bevorderlijk zij aan het verder ruim vertier van deze belangrijke Verhandeling, is des *Recensents* welmeenende wensch.

Tafereel der Stad Haarlem en derzelver Geschiedenis, van de vroegste tijden af tot op den tegenwoordigen toe. Door CORNELIS DE KONING, LD. Z. *Iste Deel. Met Platen. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1807. *In gr. 8vo. 437 Bl.*

Stedebeschrijvingen zijn, sints lange, een geliefd vak geweest van den leeslust onzer Vaderlanderen, zoo zeer als eenig Volk aan eigen Land en Plaats gehecht. Van hier troffen de meeste Steden van eenige aanmerkelijke beduidenis Mannen aan, die ter beschrijvinge de pen leenden. Zoodanige konden in het Kunst- en Letterminnend *Haarlem* niet ontbreken. Een AMPZING, een SCREVELIUS hebben, in vroegeren tijde, daarmede eere ingelegd; een VAN OOSTEN DE BRUIN in lateren dage des een Werk aangevangen, 't geen bij het Eerste Deel gebleven is, en waarvan het overige, schoon, zoo men zegt, zeer ver afgewerkt, niet te wachten staat.

Eene volledige Beschrijving dier Stad was dus, als 't ware, eene behoefte geworden. Aan deze tracht de Heer DE KONING te voldoen, en levert ons het Eerste Deel zijns *Tafereels van de Stad Haarlem*. Dewijl de Beschrijvingen der opgemelde Heeren in veler handen zijn, en wel in de meesten van hun, die zich dit Werk zullen aanschaffen, heeft hij onderscheide zaken en bijzonderheden, bij deze Schrijvers in 't breede behandeld, of kortelijk voorgesteld, of ook geheel achterwege gelaten. Dan hoe veel is er in die Stad veranderd en voor-

ge-

gevallen, sints een AMPZING en SCREVELIUS zich met de Beschrijving onledig hielden; terwijl VAN OOSTEN DE BRUIN zijn Werk, althans voor de Drukpers, heeft laten steken, en het dus zeer onvoltooid gebleven is. Vooral heeft DE KONING zich bevlijtigd, om min algemeen bekende, of door die Schrijvers kortelijk of geheel niet aangeteekende bijzonderheden, eenigzins breedvoeriger dan andere op te geven. En van deze soorte is er geen geringe voorraad, blijkens het voor ons liggend Deel, 't welk voornamelijk loopt over *Haarlems* oudsten Staat, Uitleggingen, voormalige en tegenwoordige Gebouwen, en eindelijk derzelver Regeringsvorm en Schutterij.

Deze opgave van den Hoofdinhoud wijst genoegzaam uit, dat de Schrijver in dit Deel het minst levendig deel zijns Tafereels te beärbeiden had. Behalve dit, geldt hier eene aanmerking, door den Schrijver zelven in zijn Voorberigt gemaakt. „ In eene Plaatsbeschrijving komen natuurlijk zaken voor, die, schoon zij voor lieden, buiten dezelve wonende, kleinigheden zijn, of schijnen, echter haar soortelijk en wezenlijk gewigt hebben voor derzelver Inwoners en de zoodanigen, welke in eenige naauwe betrekking tot die plaats staan." Dit is althans het geval van vele der in dit Deel beschrevene liefderijke Gestichten of zoogenaamde Hofjes, welker aantal in *Haarlem* verbazend groot is; dan in derzelver bijzondere beschrijving komt veel voor, 't welk de Oudheid en de zeden onzer Voorvaderen toelicht; en 't zijn deze lichtgevende punten, bij welke men zich met genoegen ophoudt; terwijl latere breedvoerig beschrevene inrigtingen ons toeven doen bij Tijdgenooten; dit schenkt eene gevallige afwisseling.

Schreven wij den Inhoud af, wij zouden, door de Naamlijst der Gebouwen en Stichtingen van onderscheiden aard, eene groote verscheidenheid, ten bewijze van het gemelde, bijbrengen; dan hiermede zouden wij onze Lezers niet zeer verpligten. De medegedeelde bijzonderheden door hun, in wier beheer de Gebouwen en Stichtingen staan, zoo van oude als van latere en de hedendaagsche tijden, bewijzen, dat het den tegenwoordigen Beschrijver van *Haarlem* aan geene bereidvaardige hulpbieding ontbroken hebbe, van welke hij een erkentelijk gebruik maakte.

Veel zouden wij des kunnen aanvoeren; dan liever wil-

willen wij hier en daar iets bijzonders uitkippen. Ware het niet te breedvoerig, wij zouden met lust afschrijven, wat DE KONING vermeldt wegens de voorregten, in de School van het *Roomsch-Catholijke* Godshuis *St. Jacob*, door de welwillendheid der Regenten en hulp eener Commissie uit het *Haarlemsch* Departement der Maatschappije *Tot Nut van 't Algemeen*, daargesteld; 't geen tot een voorbeeld van verstandige bevordering der verlichting mag strekken.

Van onderrigtend aanbelang, en dus hier plaatsenswaardig, is, 't geen vermeld wordt wegens de *Kapelle van St. Jacob*, reeds in den jare 1319 gebouwd, en met eene bulle van den *H. Lazarus* vereerd, dienende tot het schouwen der Lijders, aan de Lazerij krank zijnde. Deze Lijders werden in het Ziekenhuis geplaatst, 't geen daarvan zijnen naam ontleent. Alle Lijders in *Holland* en *Zeeland* moesten naar deze Kapelle komen, om zich te laten schouwen, blijkens een hier bijgebragten Brief van Schout, Schepenen en Raden van *Haarlem*. Hierbij voegt de Schrijver: „ De Lazerij was eene afzigtelijke ziekte, waardoor het geheele ligchaam werd aangedaan; reeds door de Kruisvaarders was zij uit het Oosten overgebragt, en in deze Landen verspreid. Om dezelve te genezen, was men oudtijds in den waan, dat de Lijders, tot herstel van dezelve, eenigen tijd gebedeld brood moesten eten: om zoodanige Lijders van anderen te onderkennen, gaf men hun eene klep, met het wapen der Stad *Haarlem* gebrand, waarmede zij zich aan de huizen hooren deden, en op welke men zijne gift nederlegde, zonder immer iemand met eene Lazarus-klep ongetroost henen te zenden. — Het geven van zoodanig eene Klep was een voorregt aan *Haarlem* vergund, en van ouden tijd herkomstig: dan daar, volgens het oordeel van kundige lieden, deze ziekte hier te lande geheel is opgehouden, heeft ook het geven dier Kleppen niet meer plaats, hebbende het *Committé Provinciaal van Holland*, in Maart des jaars 1797, in voldoening aan het verzoek van het Stadsbestuur, besloten, om geene bedelbrieven, waarbij dan ook de Lazarus-klep was, meer af te geven. Men kan dus veilig allen, die zich met dergelijke kleppen aanmelden, als bedriegers beschouwen, voor welke men zijne handen sluiten moet." — Wij voegen er bij, hoe, in gevolge hiervan, de *Lazarus-kleppen* met het Bijschrift *Leproscopia* van het Gebouw zijn weggenomen.

Na

Na de opgave en beſchrijving der Hofjes en liefdadige Geſtichten, wier getal de Schrijver niet gelooft dat in eenige Stad onzes Vaderlands zoo aanmerkelijk is als in *Haarlem*, laat DE KONING volgen: „Wij zien hieruit met een waar genoegen de zorg, door onze brave en werkzame Voorvaders gedragen, om aan oude en behoeftige lieden, en aan de zulken, die anders veelal tot last der Stad, der Gemeenten, of van de hunnen komen zouden, huisvesting, onderſtand en hulp te ſchenken, daardoor hunne rampen te lenigen, en den weg naar het graf effen en vrolijk te maken. Duurzame erkentenis zijn wij derhalve aan deze Godvruchtige Stadgenooten verſchuldigd, die, in de gelukkige dagen van voorſpoed en overvloed, de vruchten hunner vlijt en ſpaarzaamheid tot zulke edele einden beſteden wilden; waardoor zoo velen, waarop wij betrekking hebben, den ouderdom met genoegen zien aanraderen, en de kroon der grijsheid met blijdſchap dragen." — Treurig is de ſchets, welke hij ophangt, van het verval der meesten dezer Geſtichten, de Hofjes van STAATS, NOBLET, TEYLER en andere van dien aard uitgezonderd; hij geeft dezelve, „ opdat de nakomelingſchap daarvan kennis dragen zou, en met juistheid kunnen oordeelen over de nadeelige gevolgen der algemeene rampen, welke het Vaderland treffen, en waardoor *Haarlem* zoo zeer gedrukt wordt."

Verre het grootſte gedeelte van dit Deel is aan den oudſten Staat, Uitleggingen, voormalige en tegenwoordige Gebouwen, gewijd; de Regeringsvorm en Schutterij beſlaan het kleinſte. — De verandering, in de Stadsregering, terwijl wij dit ſchrijven, voorgevallen, zal eene plaats moeten beſlaan in de toevoegſels en verbeteringen, welke de Schrijver belooft achter het laatſte Deel eene plaats te zullen inruimen. — Over de Schutterijen is hij zeer kort. Het bijgebragte dient alleen om aan te toonen, van wat gewigt men de gewapende Burgermagt, in die tijden, rekende, en hoe nuttig zij in vele opzigten geweest is voor het Vaderland in 't algemeen, en voor *Haarlem* in 't bijzonder, gelijk dit in 't vervolg ten opzigte van dit laatſte zal worden aangetoond.

Een aantal Bijlagen, tot den laatſten tijd behoorende, en de hier vermelde Geſtichten hoofdzakelijk betreffende, ſluit dit Deel, 't welk opgeſierd is met drie Platen: 't gezigt op de Kruispoort, vóór de uitlegging

der

der Stad; 't gezigt op het Heiligen Geest-huis, en van *Teylers* Hofje. Alles is keurig uitgevoerd.

De Schrijver verzoekt voor de gebreken zoo in ſtijl als taal verſchooning, daar toch ook vele der behandelde zaken van dien aard zijn, dat zij niet alleen voor eene eenigzins ſierlijke inkleeding ongeſchikt zijn, maar zelfs, duidelijkheidshalve, met zoogenaamde, genaturalizeerde woorden, van eene vreemde afkomst, best worden beſchreven. — Niemand zal hem deze billijke verſchooning weigeren, te minder, daar hij, in dit voor zoo verre wij weten zijn eerſte proefſtuk, hier en daar, waar de ſtoffe zulks medebragt of leed, eenigzins zijner penne een vrijer loop laat. — De ſchikking des Werks hangt zeker te eenemaal van den Schrijver af; op deze zouden wij mogen aanmerken, dat eene verdeeling, waarvoor zeer voegelijke ſtandpunten zich aanboden, ons beter zou bevallen hebben, dan dat het ſtuk in éénen adem als 't ware word voortgezet.

Statiſtiesch Overzigt van Oostvriesland en Jever; door SERVAAS VAN DE GRAAFF. *In den Haag, bij* Belinfante en Comp. 1808. *In gr.* 8*vo.* 88 *Bl.*

„ Daar Oostvriesland en Jeverland, eerst ſedert onlangs, met het Koningrijk Holland zijn ingelijfd, begreep ik, dat het mogelijk voor ſommigen „ mijner landgenooten, welke deze landſchappen alleen „ maar bij naam kennen, niet overbodig, nutteloos „ noch onaangenaam zou zijn, om hen met dezelven „ eenigzins nader bekend te maken." Zoo ſchrijft de Heer VAN DE GRAAFF in zijn Voorberigt, tevens zijn voornemen aankondigende, om zoo wel eene ſtatiſtieſche topographie, als eene beknopte maar zaakrijke geſchiedenis der lotgevallen, opkomst en bloei dezer merkwaardige landſchappen eerlang te leveren. Als eene zaak van groot belang beſchouwt de Schrijver de vereeniging van *Oostvriesland* en *Jeverland* met het Koningrijk *Holland*, en wel, zoo ten opzigte van derzelver voordeelige ligging tot den koophandel, als om de vruchtbaarheid der meeste landerijen en den rijkdom der inwoneren, van meer belang, dan dat het voorma-

lige Bisdom *Munster*, schoon viermaal zoo groot en driemaal meer bevolkt, aan *Holland* ware ten deel gevallen. Zie hier den korten inhoud. Ligging en Grenzen. Grootte en Bevolking. Luchts- en grondgesteldheid. Rivieren en Wateren. Voortbrengsels. Middelen van bestaan. Godsdienst en Geestelijkheid. Inkomsten. Voormalige Regeringsvorm en Regenten. Verdeeling. Voorname plaatsen. — De uitgestrektheid van *Oostvriesland* wordt berekend op 9½ Duitsche mijlen van het Zuiden naar het Noorden, en 9 mijlen van het Oosten naar het Westen. De bevolking bedroeg, in den jare 1805, 120,000 zielen, zijnde bijkans 18,500 meer dan in den jare 1780. Men rekent dat er thans zes negende deelen lands bebouwd zijn, dat twee negende deelen uit moer- of turfland bestaan, en een negende deel heigrond bevat. Men rekent dat *Oostvriesland* ruim 100,000 stuks hoornvee oplevert, 28,000 paarden, 40 of 45,000 schapen, en 20,000 varkens. Uit het planterijk levert dit land rogge, tarwe, garst, haver, raapzaad, boonen, boekweit, erwten en aardappelen. Men vindt er uitmuntende pijpaarde, welke deels hier tot pijpen verarbeid, deels ruw naar *Holland* wordt verzonden; alsmede zeer goede potaarde, die voor de *Engelsche* niet behoeft te wijken. De middelen van bestaan zijn: landbouw en veeteelt; fabrijken en trafijken, bepalende zich inzonderheid tot fijn en grof linnen, onderscheidene wollen stoffen en kousen, lederfabrijken, olij-, pel- en koornmolens, branderijen, brouwerijen en azijnmakerijen; voorts turfveenen; koophandel, zeevaart en visscherij. Wegens de oprigting eener Oostindische Maatschappij ontmoet men hier een vrij uitvoerig verslag. De gezamenlijke inkomsten uit *Oostvriesland* werden, in den jare 1803, op ruim een millioen Rijksdaalders begroot. De voornaamste plaatsen zijn *Aurich*, de Hoofdstad, *Emden*, *Norden*, *Leer*, enz. Ook behooren tot *Oostvriesland* eenige eilanden: *Borcum*, *Juist*, *Nordeney*, *Baltrum*, *Langeroog*, *Spiekeroog* en *Nesserland*.

Jeverland is drie Duitsche mijlen lang en twee mijlen breed, en heeft eene oppervlakte van vijf vierkante Geografische mijlen; de bevolking wordt op ruim 17,000 zielen geschat. Het land is laag, en bestaat grootendeels uit een vetten vruchtbaren kleigrond, voortbrengende raapzaad, tarwe, garst, erwten en boonen. Het rundvee valt er tamelijk zwaar. Men heeft

hier vele welgeſtelde lieden; volgens geloofwaardige berigten zouden er landlieden gevonden worden, die een vermogen bezitten van 100 tot 200,000 gulden. De geldſommen, welke deze Heerlijkheid jaarlijks opbrengt, wordt op 120,000 gl. begroot. De weg, langs welken *Jeverland* aan het wijd van daar gelegen *Rusland* is gekomen, zal velen niet bekend zijn. Te weten, de Heerlijkheid, die weleer behoorde aan het vorſtelijk huis van *Anhalt-Zerbst*, kwam, bij het overlijden van den laatſten Vorst uit dat huis, in den jare 1793, bij erfregt aan KATHARINA DE II, Keizerin van *Rusland*, en vervolgens aan haar Zoon PAUL DEN I, en daarna aan den tegenwoordigen Keizer ALEXANDER DEN I, welke dezelve, bij den vrede van *Tilſit*, aan den Koning van *Holland* afſtond. De ſtad *Jever*, de eenige in het ganſche land, is geheel in den Hollandſchen ſmaak, met groote en hechte huizen, en niet onbevallig gebouwd. Men heeft er eene Lutherſche, Gereformeerde en Katholijke Gemeente, alsmede eene Joodſche Synagoge, en voorts eene Latijnſche School, die wel bezocht wordt. Bekend zijn de opgezetenen van het eiland *Wangeroge*, twee uren van *Jeverland* gelegen, als ſtoute Zeelieden, die met kleine vaartuigen, *Snikken* genaamd, in tijd van vrede, op *Holland*, *Engeland* en *Frankrijk* varen. — Uit dit alles blijkt genoeg, dat het Koningrijk *Holland*, door de vereeniging van *Oostvriesland* en *Jeverland* met hetzelve, geene geringe aanwinst heeft bekomen.

Reis uit Egypte door Sennaar naar Abyſſinie, en van daar naar de Kaap de Goede Hoop, door een Fransch Emigrant; vertaald naar zijn handſchrift, en begeleid van aanmerkingen des Vertalers. Iſte Deel. Met eene Kaart. Te Amſterdam, bij W. Holtrop. *In gr.* 8*vo.* 210 *Blz.*

Een zonderling Voorberigt leidt ons tot dit zonderling Werk in. De kortheid doet het ons grootendeels afſchrijven. „ Dezelfde redenen, die den Schrijver bewogen hebben, zijn Werk niet in het *Fransch* uit te geven, maar enkel den Vertaler te vergunnen, daarvan zulk een gebruik te maken, als hij raadzaam zou oordeelen; even dezelfde redenen vorderen ook de geheimhouding der Namen van Schrijver en Vertaler; en, waarin die redenen beſtaan, zal door den oplettenden Lezer even

ge-

gemakkelijk worden ontdekt, als uit het laatste gedeelte van dit Werk blijken zal, langs welk een zamenloop van dingen de Vertaler het vertrouwen van den Schrijver in zoo verre won, dat deze hem de beschikking over zijnen arbeid overliet."

Waarlijk men is met het lezen dezes Werks niet verre gevorderd, of de redenen dier Naamsgeheimhouding doen zich kennelijk op! Wat het andere betreft, des kunnen wij niet oordeelen, voordat wij het laatste gedeelte dezes Werks zullen gelezen hebben.

De Reiziger, de oorspronkelijke Schrijver, is een *Marseilliaan*, die te dier Stede eene uitgebreide Fabrijk had, en daar kennis met den bekenden Reiziger BRUCE maakte. Reislust werd in hem ontstoken. De woelingen in *Frankrijk* deden hem besluiten zijnen reislust te voldoen en naar *Smyrna* te vertrekken, waar hij vernam op de Lijst der *Emigranten* geplaatst te weezen. Tot Leeraar onder de Protestanten in *Frankrijk*, door zijn Vader, die aldaar Leeraar was, eerst bestemd, had hij *Latijn*, *Grieksch* en een weinig *Hebreeuwsch* geleerd; welke taalkennis hem den weg baande om te *Smyrna* het *Arabisch* te leeren verstaan en spreken. Dan, eer hij die taalkennis opdeed, maakte de naam van *Emigrant* velen zijner Landgenooten te *Smyrna* zoo afkeerig van hem, dat hij ten jare 1797 besloot naar *Scanderie* over te steken. *Scanderie* is de naam van *Alexandrie* bij de *Egyptenaren*; zoo heet bij hun *Rosette Rasjid*, en *Kairo Masr*. De Schrijver verkiest die *Egyptische* namen te bezigen, en ook de vreemde in andere gevallen te gebruiken; wij kunnen niet zeggen dat zulks tot klaarheid strekt. Een *Griek*, die het *Arabisch* uitmuntend verstond, was zijn Reisgenoot en Leidsman.

De komst van BONAPARTE in *Egypte* stoorde den Reiziger in zijne eerste naspeuringen van de Oudheden, die hij eer met het oog van een VOLNEY en een DUPUIS, dan met dat van een BAILLY beschouwde. Hij ontdekt zich bij de *Turken* als een vijand der gelande *Franschen*. Hij geraakt in kennis met MORRAD-*bei*, nadat deze den slag bij de Piramiden verloren had, en in diens gunste; zoekt bij dezen Gezant naar *Sennaar* en *Abyssinie* te worden, 't geen hem gelukt.

Op de Reis door de groote Woestijn van *Nubie* kortte hij den weg met de verhalen zijner Reisgenooten. Bijzonder breedvoerig is de vermelding van het leven des

Hasnadars, dat is Schatbewaarder, Hofmeester, ISMAËL, een kind van *Christen*-ouders, doch als slaaf weggevoerd en een *Muzelman* geworden, thans tot dien hoogen post opgesteegen. Deze standwisfel gaf den Schrijver gelegenheid om op dit stuk na te denken, en, na zijne aankomst aan de *Kaap de Goede Hoop* een Bijbel bekomen hebbende, zijn gevoelen over ABRAHAM, ELIEZER en ABRAHAMS Zonen mede te deelen. Bijzonder is zijn gevoelen over JOZEFS wegzenden naar *Sichem*; hij beschuldigt den Aartsvader van eene onbedachtzaamheid, die, zijns bedunkens, vrij wat naar onverschilligheid zweemde, en vindt daarin den sleutel voor het volgende gedrag van JOZEF, hier in een gansch ander dan het gewone licht voorgedragen: of het juister zij, willen wij hier niet onderzoeken.

Aan het Hof van *Dongola* gekomen, schetste hij de Bewerkers der Omwenteling in *Frankrijk* met de zwartste verwen af, en won het vertrouwen van ABDELKADER, zoodat hij van hem geleide kreeg naar *Sennaar* en *Abyssinie*. Op deze reize ontdekte hij, dat BRUCE den *Astapus* der Ouden, ten onregte, voor den *Nijl* gehouden had. In deze bijzonderheid wederspreekt hij dien anders bij hem zoo hooggeschatten Reiziger.

Hij ontdekte, dat te *Tsjendi* nog eene vriendin van BRUCE, met den titel van *Sittina* of Beheerscheresse, bestond, reeds zes-en-zestig jaren oud. Na een onderzoek wegens den tijd, waarop *Meroë* door de *Arabieren* werd bevolkt, en iets over den duisteren oorsprong der *Abyssiniers* gezegd te hebben, komt de gemelde *Sittina* ten tooneele, en speelt eene zoo vreemde rol, dat dezelve naauwelijks in vreemdheid kan overtroffen worden, of het moest wezen door die des *Fransschen* Reizigers, die op haar smoorlijk verliefde. „Hij veroorloofde zich," 't zijn 's Reizigers eigene woorden, „dezelfde vrijheid, die BRUCE weleer bij herhaling genomen had, om namelijk eene hand der *Sittina* te kussen (*); niet om-

(*) Wij worden hier gewezen op BRUCE's *Reize*, *Nederd. Vert.* D. IV. bl. 145. Wij schrijven hier af, hoe BRUCE die *Sittina* afteekent. „Zij was eene Dame van omtrent veertig „jaren, van meer dan middelmatige grootte; had een rond „plomp gezigt, een tamelijk grooten mond, zeer roode lippen, en de schoonste tanden en oogen, die ik ooit gezien „heb.

omdat derzelver olijfkleur mij bekoorde, of omdat ik juist, door derzelver uitnemende poezelheid werd uitgelokt; maar omdat dit mij juist het gereedſte middel ſcheen, om mij als een' Vriend van BRUCE bij haar bekend te maken, en gelegenheid tot eenig nader geſprek met eene Vrouw, die voor BRUCE zoo belangrijk geweest was, te verwerven." — Welhaast bevond hij zich alleen bij de zes-en-zestigjarige Dame, die hem al duidelijker en duidelijker begon toe te lonken. Met ontroering trad hij, als arts genoodigd, in hare ſlaapkamer. Welk een tooneel! De *Sittina* drong hem, toen hij bij haar op eene ſofa was gezeten, tot eene worſteling, „ waarin hij ondervond, hoe veel kracht en gloeijende warmte zij nog bezat; ja, hij werd door dat gevoel en het rozenrood, dat zich over hare bolle wangen verſpreidde, en het vuur, dat ook uit hare ſchoone oogen ſchitterde, geheel buiten zichzelven gebragt." — Zoo vreemd deze ontmoeting is, zoo vreemd is het geſprek over SARA's bevalligheid in het oog van ABIMELECH, en wat verder tot die geſchiedenis behoort, gehouden — niet in de ſlaapkamer, waaruit hij verzocht had te mogen gaan, haar zeggende, „ dat hare lieve lonken hem in de uiterſte verwarring bragten." — Een en ander deel van ABRAHAM's geſchiedenis wordt hier als ingelascht verworpen, waarop meer te zeggen valt dan ons beſtek toelaat aan te voeren. — Onder deze wel vreemde geſprekken ſtelde de *Sittina* hem voor te ſpijzigen. Des Reizigers antwoord ſchrijven wij, om de vreemdigheid, af. „ Ik ben in alles tot uw dienst, zoo gij mijne geneeskunde ſlechts niet in uwe ſlaapkamer op de proef ſtelt. Hiertoe leen ik mij niet gaarne: want God alleen is mijne toevlugt, en hoe kan ik op Hem vertrouwen als ik tegen hem zondige? Nu gij zijt wel geene getrouwde Vrouw, zoo als die van POTIPHAR; maar evenwel zou ik, bij een herhaald bezoek in uwe ſlaapkamer, met JOUSSOUF moeten zeggen: *Hoe zou ik zoo groot een kwaad doen, en zondigen tegen God!* Ik kan immers uw echtgenoot niet worden, an-

„ heb. Aan het ſpits van haren neus en tusſchen de wenkbraauwen had zij kleine vierkante plekjes, ter grootte van „ de kleine ſchoonheids-pleistertjes onzer Dames, en een ander meer langwerpig plekje op haar kin. Deze plekjes waren door middel van antimonie gemaakt."

anders gaf ik mij gaarne in uwe armen over aan eenen wellust, welken ik nog nimmer ondervond; maar nu zou God mij vroeg of laat hiervoor ſtraffen. Laat ons dan zijn alziend oog eerbiedigen!" — Hierop volgde na het eten een geſprek over HAGAR en de lotgevallen van die Moeder der Natie, waaruit de *Sittina* afſtamde. — Hij toont zich een Schriftuitlegger van eene vreemde ſoort, en wij twijfelen niet of hij heeft dit ſtuk naderhand vrij wat uitgebreid: voor eene voetſtootſche opheldering kan het niet wel doorgaan. Dan de *Sittina* was er hoogst mede voldaan. Immers bij de dankbetuiging „ vatte zij 's Reizigers hand met eene gloeijende hand van haar, terwijl hare oogen onbeſchrijfelijk flonkerden, en zou hem zijne deugdelijke voornemens misſchien hebben doen vergeten, indien er niet juist eene bediende aan de deur getikt, en dezelve ſtraks op het bevel der *Sittina* geopend had."

Aandoenlijk was het afſcheid van dit voor den Reiziger betooverend mensch. Voor altoos meende hij haar vaarwel gezegd te hebben. Een akelige droom wegens de *Sittina* ontrust den Reiziger. — Hij wordt weder bij haar ontboden, omdat zij ziek was, en geneesmiddelen van hem begeerde. Even zonderling als de vorige is deze ontmoeting; doch eindigt met het geſchenk van de gouden keten van haar hals, die zij, het opperkleed des Reizigers losmakende, daaronder hing. Teedere omhelzing. Beloofde en toegezondene geneesmiddelen. — Dit geſchenk vinden wij dat den Reiziger vervolgens in vele gevallen te ſtade kwam.

Na zoo vreemd eene ontmoeting werd de reis voortgezet tot *Herbadſji*, waar, na eenige min gunſtige ontmoetingen, de halsketen uitnemenden dienst deed. Eindelijk komt de Reiziger bij de zoogenoemde *Nubiers*, onderdanen des Konings van *Sennaar*. Daar ontmoeten zij de Perſonen eens vroeger gezonden Gezantſchaps van MOGRAD-*bei*, 't geen tot nog toe weinig of niets had uitgerigt. Het verzoek aan den Reiziger, om als Arts ten Hove te komen, baart hem veel verlegenheids. Groot waren de toebereidſelen voor een plegtig gehoor bij den Koning, dat, aan- en afgezegd, eindelijk plaats greep, doch vruchteloos afliep. Gunſtiger keer nam hunne zaak, nadat de Reiziger, om de gunst des Grootviziers te winnen, zich had laten overhalen om er als Arts te verſchijnen. In dit geval werkte de gouden keten van

de

de *Sittina* als een toovermiddel: daarmede omhangen, trad de Reiziger, voor 't eerst zijns levens, een eigenlijk Vrouwenhuis binnen. Hier ontmoette hij, te midden van vijf zwarte Wijven, de schoone Dochter van FIDELE, die BRUCE weleer zoo bekoorlijk scheen en er nog zeer bevallig uitzag, hoe donker bruin hare kleur ook wezen mogt. Over BRUCE liep het onderhoud; het halsgeraad werd bezigtigd; bijzonder liet hij zich in met de gemelde Schoone, die, ondanks haren veertigjarigen ouderdom, het meest begunstigde wijf des Grootviziers was, wien hij opheldering gaf wegens de Vijanden van MORRAD-*bei*. De braakmiddelen slaagden, en hij won de gunst van de schoone AISIRTSJ, die zijne zaak bij haren Echtgenoot bevorderde. Zij en de andere Vrouwen namen penningen van hare halsketens, om die aan zijne ketens te hechten.

In afwachting van den gehoopten gelukkigen uitslag, kortten zij den tijd met de berigten van eenige *Nubische* Priesters, wier Voorouders geacht werden overgebleven te zijn uit een Watervloed, waardoor alles ten zuiden van die bergketen was verwoest. Hier treft men zonderlinge aanmerkingen aan, wegens den Zondvloed, bij MOZES vermeld, en de niet algemeenheid van denzelven. De pogingen van de schoone AISIRTSJ werkten tot 's Reizigers voordeel, en hij kreeg verlof om naar *Abyssinie* te mogen vertrekken. Dan hij moest, eer hij op reis ging, nog braakmiddelen aan 's Konings Vrouwen toeschikken. Zijn voorraad, en geen wonder! was bijkans op.

Eer de reis aanving, hield hij een en ander gesprek, onder andere met een *Kopt*, over de Leer van het bestaan des Duivels, en verscheide bijzonderheden, *Abyssinie* betreffende. De optogt des wel tot de reis voorzienen Afgezants krijgt een breed verhaal. De gesprekken met de hem toegevoegde Reisgenooten vlocijen over van aanmerkingen, die naar vrijgeesterij smaken. Bij den Sjek van *Bella* kwam hem het halsgeraad weder zeer te stade. Deze is een verdediger der Veelwijverij, en de Reiziger geen sterk tegenspreker, daar hij dien Sjek verklaarde, dat *zijne Wet* daaromtrent niets bepaalde. De jongste onlusten in *Abyssinie* vinden wij vermeld. Wonder wel komt hem weder de kennis aan BRUCE te pas, hier bekend onder den naam van JAKOUBE.

De veelvuldige Aanteekeningen des Vertalers en Uit-

gevers aan den voet der bladzijden zijn meestal van denzelfden stempel als de denkbeelden des Reizigers. Veel gewaagds, veel ongegronds, durven wij schrijven, wordt er nu en dan in ter nedergesteld; schoon alles blijk van 's Mans belezenheid, inzonderheid in de schriften van den laatsten tijd, drage.

Noodeloos, na al het bijgebragte, is bijkans het vermaan, dat dit Werk met den behoedzamen geest der onderscheidinge moet gelezen worden. Wij kunnen niet afzijn, nog, ten slot, aan te merken, dat de schikking en wending des Werks ons nu en dan is voorgekomen van dien aard te wezen, dat ze ingerigt zijn om juist van Onderwerpen te handelen, die de Reisbeschrijving niet vorderde, althans niet in die uitgebreidheid. — Heeft men aan de geloofwaardigheid veler bijzonderheden in BRUCE's *Reize* getwijfeld; is die twijfel, ondanks alles wat men te werk gesteld heeft om denzelven te verbannen, onlangs in *Engeland* weder opgekomen, — wij hebben, hier en daar, ook stoffe van verdenking gevonden.

Als de Vertaler zich van den dank des Publieks, voor de moeite aan den aanvang dezes Werks te koste gelegd, slechts genoegzaam kan verzekerd houden, dan belooft hij het overige, in denzelfden trant bewerkt, weldra hierop te doen volgen.

Arnold Geesteranus en Susanna van Oostdijk, door A. LOOSJES, PZ. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1807. *In gr.* 8vo. 218 *Bl.*

Ziet daar weder een boek, waarin eene ware geschiedenis, door eene zoogenoemde *Dramatische bearbeiding*, als fabel wordt ingekleed, en het ware en valsche zoodanig vermengd, dat niemand, dan die met de geschiedenis volkomen bekend is, het één van het ander onderscheiden kan. Zulke boeken willen *Recensent* maar in het geheel niet gevallen, hoe wél zij ook mogen geschreven zijn. Naar zijn oordeel begaan derzelver Schrijvers eene soort van *heiligschennis*. Immers eischt men van den Geschiedschrijver, volstrekt, dat hij alles ten naauwste onderzoeken en met de beste trouw verhalen zal: en, als hij dat nu gedaan heeft, komt een Dramaschrijver hem van zijne voornaamste verdienste berooven, al

de

de moeite van zijn onderzoek nuttéloos maken, de denkbeelden zijner meeste lezers verwarren, en hen buiten ſtaat ſtellen, om over het gebeurde naar waarheid te oordeelen. — Men laat jonge lieden deze boeken lezen: zij zetten zich het verdichtſel, als waarheid, in het hoofd: hoe vele moeite zullen zij naderhand hebben, om er de waarheid alleen in te huisvesten, en welke geſchiedkundigen zullen zij er door worden? — En wierd men dan nog altijd eenigzins ſchadeloos geſteld door de ſraaiheid der bearbeiding zelve! —. Wij willen dit boek nu, als *Drama*, in zijn geheel niet beoordeelen, maar toonen, dat het, zónder genoegzame voorbereiding, vlugtig is opgeſteld, en een aantal *onwaarſchijnlijkheden*, *onnaauwkeurigheden* en *onwaarheden* bevat.

Wat de *onwaarſchijnlijkheden* betreft: de Heer LOOSJES laat de gebroeders ARNOLD en CORNELIS GEESTERANUS, zoodra zij, door het te *Goudá* vergaderd *Zuidhollandsch* Synode, van hunne ambten ontzet waren, met overhaasting de vlugt nemen. (Voor zulk een overhaast vlugten is in de geſchiedenis geen grond; doch wij willen hier niet bij ſtilſtaan.) *In den nacht* gaan zij beiden van *Schelluinen*, ARNOLDS ſtandplaats, naar den *Nieuwen Dijk*, begeven zich daar te ſcheep, en varen, tot voorbij *Rotterdam*, alwaar CORNELIS, die zich naar gemelde ſtad begeven wilde, aan deze zijde van *Delfsharen*, aan een buiten-waard wordt uitgezet. Dewijl men bekommerd was, of hij, op den waard, het pad wel zou vinden, ómdat het nacht en donker was, en ſlecht weder maakte, wachtte men, tot dat hij, op den dijk, wilde. (Het ſpreekt van zelf, dat het toen, voor een oogenblik, licht was!) Nu voer men voort naar den *Briel*. Daar binnen gekomen, liep ARNOLD, onder zwaren wind en regen, meer dan een uur lang, de ſtraten op en neder. (In eene herberg durfde hij zekerlijk niet gaan, uit vrees van ontdekt te worden. Ook waren die, hoogstwaarſchijnlijk, allen lang geſloten,) en aan het huis van zijne SUSANNA wilde hij niet kloppen, uit zorg, dat hij daardoor, vóóral aan de kranke moeder, ontſteltenis mogt veroorzaken. Maar hij zag eindelijk, *ruim ten half twee uren*, licht op een boven-voor-kamer. (Hoe lang of hij anders nog wel zou geloopen hebben! Vóór den dag evenwel diende hij toch van de ſtraat. Ter goeder uur viel hem waarſchijnlijk in, dat SUSANNA en hare moeder zoo zwak niet waren van zenuwgeſtel, dat hij haar, door het kloppen in den nacht, grooten ſchrik

zou aanjagen, zoo als hij eerst vreesde.) Hij geeft derhalve nu *een harden ſlag, die door den gang klonk*, op de huisdeur, zoodat SUSANNA (in weerwil van zijne verbeelding) met de daad ſchrikte. Hij herhaalt zijn kloppen nog tweemalen, maar zachter. SUSANNA opent het venſter, herkent hem, en helpt hem binnen, enz. Laat ons nu eens rekenen. — Toen het broederpaar van *Schelluinen* ging, was het reeds nacht. Wij willen onderſtellen, dat die, bij den Heer LOOSJES, reeds des avonds ten tien uren geacht werd te beginnen. Zij wandelden naar den *Nieuwen Dijk*, begaven zich daar t' ſcheep, en zeilden naar den *Briel*. Hier had ARNOLD, ten half twee uren, reeds een uur langs de ſtraten geloopen: zoo dat hij van den *Nieuwen Dijk* tot *Briele* een anderhalf uur onderweg geweest zal zijn. Dat heet ik knap zeilen! Toen zijne Vriendin SUSANNA hem, eenige jaren later, op *Loevеſtein* ging bezoeken, waren wind en getij haar ook tamelijk mede; maar zij zeilde toch zoo voorſpoedig niet.

Daags na de aankomst van ARNOLD aan het huis van SUSANNA, komt er een brief van een ongenoemden, meldende dat zijne komst bekend was, dat men het huis zou komen onderzoeken, enz. ARNOLD verlaat derhalve het huis en tevens den *Briel*. Nu krijgt SUSANNA een bezoek van zekeren jongen Heer ROZENBURG, die den brief, uit naam zijnes vaders, geſchreven had. Hij vraagt haar, waar ARNOLD heen is, en zij zegt hem daarop niet alleen hoe en waar naar toe hij is gereisd, maar ook bij wien hij zijn intrek gaat nemen. — Wie roept hier niet uit: onbeſcheiden vrager, die weet, dat, hetgeen gij vraagt, een geheim zijn moet! en onvoorzigtige ſnapſter, die uwen minnaar, door het verraden van zijn geheim, aan gevaar gaat blootſtellen!

Op het einde van het boek heeft AMELIA VAN SOLMS, gemalin van den Stadhouder FREDERIK HENDRIK, openlijk op de ſtraat, in *'s Gravenhage*, een langdurig onderhoud met SUSANNA, toen gehuwd met ARNOLD, die kort te voren van *Loevеſtein* ontkomen is. Zij betuigt haar hare blijdſchap over hares mans bevrijding en zijne bevordering in de hofplaats, dewijl zij gaarne brave lieden in hare nabijheid heeft, en verzekert haar, dat dit haren gemaal ook niet onverſchillig is. Zij laat zich hare kinderen brengen, kust die, enz. *Recenſent* vraagt: met welke *waarſchijnlijkheid* dit alles, daar haar gemaal zelf

zelf zich zoo weinig durfde bloot geven, dat hij aan niemand der Remonſtrantſche Leeraren, zelfs in het diepſt geheim, wilde toeſtaan hem te ſpreken?

Nu een woordje over *onnaauwkeurigheden* en *onwaarheden*. — Op bl. 10 wordt gezegd, dat NANNIUS (lees NANNINGIUS) GEESTERANUS vruchteloos de *Acte van ſtilſtand* geteekend heeft, en *in den nacht* den *Briel* heeft moeten verlaten. Van dit *in den nacht* weet G. BRANDT, uit wien dit getrokken is (D. IV. bl. 62) zoo min iets, als van de hinderniſs, die aan het huwelijk van SUSANNA met ARNOLD, ook *door den dood van haren Vader*, veroorzaakt was, zoo als vervolgens gezegd wordt. (Zie BRANDT, III. 932.) Op bl. 17 laat men ARNOLD, in het jaar 1619, zeggen, dat de leden der *Amſterdamſche* Regering bekend ſtaan, als verdraagzame mannen, wien de vervolgingen tegen de *Remonſtranten* zeer tegen de borst waren. Elk weet, dat, *ten dien tijde*, niets onwaarachtiger was; ſchoon men het, in volgenden tijd, van de meesten der *Amſterdamſche* Regenten met waarheid zeggen kon. — Volgens bl. 30 env. wil SUSANNA volſtrekt van haar woord door ARNOLD niet ontſlagen zijn; maar, volgens BRANDT (ter laatst aangeh. pl.) *bewilligde zij, ten haren aanzien, in de ontſlaging, maar werd hare genegenheid hemwaards niet veranderd.* — Volgens den Heer LOOSJES, nam ARNOLD, te *Amſterdam*, zijn intrek, en werd vervolgens gevangen, bij den *Leeraar* ANTHEUNIS. Men mogt vragen, of die leeraar, die, buiten twijfel, een *Remonſtrantsch* leeraar zijn moet, dan te *Amſterdam*, daar zoo vele *Remonſtrantſche* leeraars gevangen werden, zoo veilig wonen kon? Of hij dan ook de *Acte van ſtilſtand* geteekend had, en daardoor, in gemelde ſtad, geruster zijn verblijf kon houden. dan NANNING GEESTERANUS in den *Briel*, of te *Delfſi*? Doch het antwoord is, dat deze ANTHEUNIS, of, gelijk zijn naam eigenlijk was, ABRAHAM ANTONISZOON, van een *kaarſen-maker* in een *leeraar* herſchapen is, gelijk men zien kan bij WAGENAAR, in zijn *Amſterdam*, (D. IV. bl. 289 en 347 van de uitgaaf in 8vo.) waarin, op meer plaatſen, van hem geſproken wordt. — In het verhaal der gevangenneming van GEESTERANUS, op bl. 76 env., ontmoeten wij, bij herhaling, de *geregtsdienaars*, als die zijn verblijf ontdekt, en zoo op het doorzoeken van hetzelve, als vervolgens op het vervoeren van den gevangenen naar *Loevestein*, aangedrongen hadden: en men verwondert zich

over

over de vrijmoedigheid, waarmede deze *geregtsdienaars*, AAN BURGEMEESTEREN VAN AMSTERDAM, derzelver gehoudenheid onder het oog brengen, om aan de Plakaten tegen de *Remonſtranten* de hand te houden; doch, volgens het verhaal van GEESTERANUS zelf (in den *Schouwburg van in- en uit-landſche Letter- en Huishoudkunde* voor 1805, N°. 2. bl. 75 env.) zijn de welbekende Ondertchouten HAAN en VLAS hier in gemeene *dienaars der juſtitie* getransformeerd. — In 't berigt der vervoering van GEESTERANUS, op bl. 112, heet het, dat men, *de buitengrachten* (van *Utrecht* namelijk) *om gevaren zijnde, door de vaart* VAN *Vianen kwam*. Zoo ſtaat ook in den *Schouwburg* op bl. 79; doch dit is onverſtaanbaar. In mijn afſchrift, door JUSTUS GEESTERANUS, Zoon van ARNOLD, vervaardigd, ſtaat *door de vaart* VOOR *Vianen*, dat is: men kwam, na buiten *Utrecht* om gevaren te zijn, door de zoogenoemde en bekende *vaart*, aan welker mond *Vreeswijk* ligt, en door dit dorp en de daarliggende ſluis, in de *Lek*, en, deze overgeſtoken zijnde, VOOR *Vianen*. — Op bl. 144 vertelt VESEKIA, die van huisvrouw van den Leeraar VESEKIUS tot zuster van GEESTERANUS gemaakt wordt, dat de *Remonſtranſche* Leeraar CUPUS, de medegevangene van ARNOLD, zich EENIGZINS *hevig uitliet*, omdat FREDERIK HENDRIK zich de zaak der ongelukkige *Remonſtranten* niet ſterker aantrok, en dat hij *wenschte*, *dat er onder de Nederlanders maar één* BRUTUS *opſtond*. *Recenſent* zou meenen, dat hij zich, dus doende, al ZOO STERK ALS MOGELIJK WAS zou hebben uitgelaten. — Hoe! Te wenſchen, dat de gematigde FREDERIK HENDRIK, die ſlechts niet doen *kon*, wat hij *wilde*, of (misſchien juister) niet doen *durſte*, wat hij *konde*, doch aan wiens invloed de *Remonſtranten* toch het ſlappen der vervolging, die onder zijn broeder MAURITS woedde, te danken hadden, — te wenſchen (zeg ik) dat hij door de hand van een BRUTUS vallen mogt! Hoe *dwaas* en hoe *ondankbaar* zou zulk een wensch in zich zelf geweest zijn! En welk een wensch in den mond van een Leeraar, al ware FREDERIK HENDRIK zelfs nog zoo veel geſtrenger geweest, dan MAURITS, als hij gematigder was! En zulk een wensch, zachtmoedige, vreedzame CUPUS! wordt U in den mond gelegd! Gruwelijker konde men uwe gedachtenis niet onteeren, noch uw karakter beklekken. Hoe gansch anders ſpreken de brieven, door

U

U met eigen hand, in den *Loeveſteinſchen* kerker zelven, geſchreven, die ik, met zoo vele anderen van uwe gevangene medebroederen, en van den grijzen en achtenswaardigen HOGERBEETS, als gouden kleinooden bewaare; en vaak met verrukking las, om den geest van liefde en van lijdzaamheid, dien zij ademen! — Op bl. 159 env. komt PASSCHIER DE FIJNE voor, als de *ſchipper*, die SUSANNA en VESEKIA van den *Briel* naar *Loeveſtein* bragt; doch het is alleen de Heer LOOSJES, die hem tot ſchipper heeft bevorderd. Gelukkig voor de beide meisjes, dat hij er zichzelven bij haar niet voor opdrong, dewijl daar ongelukken van hadden kunnen komen, alzoo uit zijn leven bekend is, dat hij zich op 't varen zoo weinig verſtond, als GEESTERANUS. — Op bl. 170 *en elders* vinden wij den Leeraar BOMAN, zekerlijk een *Remonſtrant*, en zoo het ſchijnt een medegevangene; doch in de geſchiedenis is hij volſtrekt onbekend, ten ware het THEODORUS BOMIUS zijn moest, die lager voorkomt. — Volgens bl. 171, had de *Remonſtrantſche* Leeraar SIMON LUCAE BYSTERUS, eer GEESTERANUS nog met SUSANNA trouwde, al *bijna tien* jaren op het ſlot gezeten. Hij werd daar heen gebragt 7 *October* 1621, en GEESTERANUS trouwde 22 *December* 1627. Nu kan elk de rekening maken. — VESEKIA zingt aan GEESTERANUS, op zijne bruiloft, toe:

„ ô ARNOLD, die *reeds menig jaar*
„ Op deze veſting hebt geſleten!"

hij zat er echter ſlechts even drie jaren, ſedert 7 *December* 1624. Doch de tijd-orde is, bij den Heer LOOSJES, geheel in de war. Volgens zijn verhaal, zou GEESTERANUS reeds in 1620 gevangen en naar *Loeveſtein* gevoerd moeten zijn, zekerlijk omdat hij onkundig was van zijne lotgevallen en bedrijven tusſchen zijne ontzetting en gevangenneming, en *Recenſent* weet daarvan ook niets te berigten, dan dat hij de *Remonſtrantſche* Gemeenten onder het kruis diende, zoo als onder andere die van *Kampen*, in de drie laatſte maanden van het jaar 1621. — Volgens bl. 211, werd hij, na zijne ontkoming, den grijzen UITENBOGAART, als Leeraar der *Remonſtrantſche* Gemeente van *'s Gravenhage*, toegevoegd; doch UITENBOGAART was nooit Leeraar dier Gemeente; ſchoon hij eenige malen voor haar predikte. De voorganger en voor weinige maanden ambtgenoot van GEESTERANUS, die,

die, in *Maart* 1632, als Leeraar aan den *Haag* werd toegevoegd, was ASSUERUS MATTHISIUS. — Het gesprek, dat Prinses AMELIA, op bl. 215 env. verdicht wordt met SUSANNA gehouden te hebben, komt voor als van 1631, en daar bij komt een zoontje van ARNOLD op het tooneel, CORNELIS geheeten, dat reeds zoo aardig snapt, dat men het niet wel minder, dan *een jaar of vier*, kan geven. Maar ARNOLD had nooit een zoon CORNELIS, en het eenig zoontje, dat hij thans had, was op den 31 *December* 1631 maar *acht en een halve maand* oud. Ziet hier den aanvang der *Geslachtslijst*, met ARNOLDS eigen hand geschreven, welke *Recensent* thans voor zich heeft.

ARNOLDUS GEESTERANUS is geboren 8 *Nov.* 1593.
SUSANNA PIETERS OOSTDIJCK (zoo schrijft hij, niet SUSANNA VAN OOSTDIJK) is geboren 4 *Oct.* 1597.
21 *Septemb.* 1628 is op *Loevestein* geboren ons eerste kind, zijnde een dochter. Stierf 24 *Sept.*
16 *Sept.* 1629 is op *Loevestein* geboren onze tweede dochter: is genoemd JUDITH.
14 *April* 1631 is op *Loevestein* geboren onze eerste zoon en is genoemd JUSTUS.

Behalve deze kinderen, verwekte ARNOLD bij zijne SUSANNA (om dit, ter dezer gelegenheid, te melden; schoon het tot het boek van den Heer LOOSJES niet behoort) nog drie zonen, alle in hunne kindschheid gestorven, en twee dochters, MARGARITA en JOHANNA. Van de laatste is niets aangeteekend. MARGARITA is eerst gehuwd geweest met MICHIEL VAN EDEN, en na zijn dood met JOHAN SLUIJTER. De vroeger genoemde JUDITH heeft tot echtgenoot gehad JACOB DE ROIJ, Rentmeester van *Middelharnis*.

Ten besluite betuigt *Recensent* zijn leedwezen, dat dit boek, als er dan toch zulk een *drama* zijn moest, niet met meer oplettendheid bearbeid is, dat men geen gebruik heeft gemaakt van hetgeen in druk is uitgegeven, om het onderwerp meer te verfraaijen, en dat men, ter dezer gelegenheid, geene belangrijke bijzonderheden, wegens andere op *Loevestein*, ten zelfden tijde, gevangene *Remonstrantsche* Leeraars, en wegens hunne huishouding op dit slot, heeft medegedeeld, daar zij uit oude brieven enz., nog voorhanden, hadden kunnen getrokken worden, en niet moeijelijk te bekomen geweest zouden zijn. — Misschien zal *Recensent* ze nog wel eens opzamelen en doen drukken.

De

De Vrouwen, Dichtſtuk, door Mr. H. A. SPANDAW. *Te Groningen en Amſterdam, bij* W. Wouters *en* J. F. Nieman, 1807. *In gr.* 8vo. *Behalve het Voorberigt*, 92 *bl.*

Wij behoeven, als menſchen, elkanderen niet te zeggen, hoe laſtig en verdrietig het valt, verſtoord te worden in voornemens of ontwerpen, waaraan men zich had uitgeſloofd, en die geheel onze ziel, om zoo te ſpreken, vervullen. De Hoveling, wiens eerzucht vlamde op eenig aanzienlijk Eerambt, dat onvoorziens aan eenen ander door Koninklijke gunſt wordt weggeſchonken; de Koopman, wien eene vette winſt ontgaat, of die zijnen Nabuur de gehoopte nering ziet trekken; de Wijsgeer en Konſtenaar, welken een onbekende den roem eener nieuwe ontdekking of uitvinding, te gelijk met de voordeelen daaraan verknocht, voor de voeten wegmaait; met één woord, elk, die op aarde leeft, draagt getuigenis van zoodanige harde gewaarwording. Hartelijk beklagen wij dus den Heer SPANDAW, die ons berigt, dat, reeds in 1804, de eerſte Zang van het thans uitgegeven Dichtſtuk volkomen gereed was, en het geheele ontwerp van dezen zijnen arbeid daar lag, toen hem: *De verdienſte der Vrouwen, door* B. NIEUWENHUIZEN, *naar het Fransch van* LEGOUVÉ, op het onverwachtst in handen kwam. — Bijzonder ſterk moet zulks onzen Landgenoot en Dichter getroffen hebben; of wij zouden den Heer SPANDAW, in perſoon ons onbekend, voor koelbloediger moeten houden, dan veelal die genen zijn, die het ſpeeltuig behandelen en met hun vernuft en verbeelding werken. Een tweetal jaren ten minſte ſtaakte dit zijne onderneming, die nu, hervat zijnde, niet zonder beraad met Konſtvrienden in druk uitgaat. Wij verblijden ons intusſchen, hierbij de edelmoedigheid van den Heere SPANDAW te mogen opmerken, die aan de ſchoone verzen en geheel het ſtuk van gezegden zijnen Voorganger, of, zoo gij wilt, Mededinger, allen regtmatigen lof toekent, en dus, vereerende voor hemzelven, gelijk voor NIEUWENHUIZEN, onze vroegere en gunſtige beoordeeling van diens Werk (*Zie Letts. voor* 1805 bl. 223 enz.) volmondig bekrachtigt. Zeer gepast teekent ook de Heer SPANDAW aan, dat, hoewel beider Dichtſtukken, den lof der Sexe beheizende, in vele opzigten noodwendig overeenkemmen, zij echter in wijze van behandeling hunne eigene onderſcheidene verdienſten hebben, in houding vooral en talllooze bijzonderheden dikwerf uiteenloopen; behalve dat het Onderwerp zelve, het beminnens-

nenswaardig Geſlacht, overwaardig is, door een tweetal Dichters uit verſchillende oogpunten beſchouwd en bezongen te worden. — Wij mogen ons niet daartoe inlaten, om de vergelijking van dezen dubbelen arbeid *tot eere der Vrouwen*, door SPANDAW aangeſlagen, naauwkeurig uit te werken in onze beoordeeling: zulks konde ligt onbedoelden aanſtoot geven aan eenen of anderen onzer Landgenooten. Alleen wat de zedigheid des laatſten Dichters verzwijgt, en toch, vertrouwen wij, de opmerking des Lezers niet zal ontgaan, vinde hier eene plaatſe. SPANDAW verdient den lof van meerdere oorſpronkelijkheid en eigen vinding, en is misſchien rijker dan NIEUWENHUIZEN in aangehaalde voorbeelden van prijzenswaardige Vrouwen. Juist daarom, en wijl hen enkel noemen vooral der Griekſche en Romeinſche, of andere beroemde uitheemſchen, niet genoeg is om derzelven uitnemendheid te doen gevoelen bij het gros onzer Vaderlandſche Lezers en *Lezeresſen*, mogt hij wel, op het voorbeeld van NIEUWENHUIZEN, eene en andere Aanteekening aldaar hebben bijgevoegd, waar zijne lier voor het algemeen gehoor min duidelijk klinkt. Voorts in zoetvloeijendheid en losheid van verzen, en wat verder tot het werktuigelijke der Poëzij betrekking heeft, kennen wij beiden geene geringe verdienſte toe, doch zouden evenwel, over 't geheel genomen, den Heere NIEUWENHUIZEN nog den prijs toewijzen; ook behaagt ons de ſchikking der ſtoffe, zoo als dezelve bij dezen behandeld is, ruim zoo veel, als het ontwerp door SPANDAW gevolgd. Inzonderheid gevalt ons niet, dat, na den onafgebroken lof der Sexe, eerst tegen het einde, aan het ſlot van den vierden Zang, meldinge is van Bacchanten, ontuchtigen en ſchandvlekken onder de Vrouwen; waardoor het geheel met minder liefelijken indruk afloopt, en betere Namen, bij gemis eener opzettelijke tegenſtelling, te weinig uitkomen.

Hoe gaarne wij nu den inhoud des Werks in SPANDAW's eigene Dichtregelen (uit den laatſten der Zangen op bl. 63) wilden mededeelen, wij moeten ruimte ſparen voor andere ſchoone plaatſen, en ons dus vergenoegen met te zeggen, dat wij doorgaans met uitnemend vermaak zijn tafereel gelezen hebben van de voortreffelijkheid der Schoonen, wier gedaante, leest, begaafdheden, en bevalligheid van ligchaam, beide vernuft en geest, naar elsch (in Zang I) geroemd worden; dat ook de moed en Vaderlandsliefde der Sexe (in Zang II), gelijk hare uitſtekende vatbaarheid voor hoogere wetenſchappen konſten (in Zang III), door kracht van verheven Voorbeelden, is aangedrongen; ſchoon hier en ginds een droogere Naamlijst aan 's Mans arbeid, onzes inziens, een eenigzins ſtijf en gedwongen voorkomen geve. Dan bovenal en met hartelijkheid prijzen wij den aanhef en het eerſte deel des IVden Gezangs, waarin hij de huisſelijke voortreffelijkheid en deug-

den

den der Maagd, der Gade en Moeder, met ware en behagelijke verwen afmaalt.

Uit dien vierden Zang vooral zullen wij nu onze Lezers onthalen op eenige proeven, die wij inzonderheid *schoon* durven noemen. De keurige, regt dichterlijke vergelijking van den Man en de Vrouw, met opzigt tot derzelver natuurlijken aanleg, bijzondere beſtemming, en kenmerkende betrekking tot elkander, in den eerſten Zang, konden wij hun echter niet onthouden.

Maar deze zwakheid — zou zij de ooit de Vrouw verlagen?
Neen! ze is haar ſieraad en zij mag er roem op dragen.
Het vrouwelijke alleen ſtaat voor de Vrouwen ſchoon;
Eene enk'le ſpreide vrij geleenden glans ten toon,
Eene enk'le moog' door kracht den Man op zijde ſtreven;
Haar moed en ſterkte doe de koenſte Helden beven,...
Wij ſtaan verwonderd, als ons oog die fierheid ziet ...
Maar 't hart blijft koel en zegt: 't is haar beſtemming niet.
De Vrouw, die ſterkte toont, zal nimmer Mannen boeijen;
De Man, die vrouwlijk is, doet nooit de Vrouw ontgloeijen;
Natuur, die liefde ſtookt, en beide zamen paart;
Volbrengt haar werkingskracht naar d'onderſcheiden' aard.
De Man gelijkt een' ſtroom, die alles doet bezwijken,
Geweldig in zijn' vaart, verbrijz'lend dam en dijken;
De Vrouw een' ſtille beek, die 't dorſtig veld beſproeit;
En over ſtruik en bloem met zacht gemurmel vloeit;
Hij ſchijnt een ſtatige Eik, die de eeuwen durft trotſeren;
En door de wouden zich als Koning ziet vereeren;
Zij 't ned'rig Klimop, dat aan zijne ſchorſe kleeft,
Zich ſling'rende om zijn' ſtam, met zijne ſappen leeft.
De ſterkgeſpierde Man mag ſteeds zijn fierheid toonen;
Maar niets dan zachtheid moet in 't hart der Vrouwen wonen.

Wien betoovert niet het Tafereel van Huiſelijk Geluk, door SPANDAW met zoo veel natuurlijk gevoel als dichterlijke kracht gemaald?

. . . . . Dat ik de Vrouwen zing',
Waar zij 't eerwaardigst zijn — in dien volzaal'gen kring
Van 't ſtil, eenvoudig en gelukkig huislijk leven.

Wat ooit den ſterveling genoegen moge geven,
Hier is 't verblijf der rust, de zetel van de vreugd,
De wijkplaats voor de ſmart, het oefenperk der deugd;
De ſtam, waaruit de ſchoonſte en heerelijkſte loten
Van kunde, grootheid en verdienſte zijn geſproten,
De grond, waar heldenmoed en burgerdeugd op groeit,
De bron, waaruit de magt en 't heil der Volken vloeit,
De wieg van kunst en ſmaak, van godsvrucht, trouw en zeden,
De kiem van 't ed'le en ſchoon — de Hemel hier beneden.

Wordt ooit de ſterv'ling hier met Hemelvreugd gevleid,
Dan is het in den kring van ſtille huislijkheid.
Hoe kleen die kring ook zij, hoe ned'rig ook de woning,
Wie liefde's zegen oogst, ruilt nimmer met een' Koning;
Hij heeft geen' wenſchen, die hij niet bevredigd vindt;
Hij draagt geen' diadeem — maar mint en wordt bemind;
Hem ſiert geen purper — maar hem kwellen ook geen' zorgen;
Hij praalt niet — maar hij leeft voor 't oog des nijds verborgen;
Hij viert geen ſchat'rend feest — maar ieder dag bereidt
Een' feestdag voor zijn hart van zoete eenſtemmigheid;
Voor hem bruist geen pokaal, waarin de wellust ſchittert —
Maar hij drinkt ook geen' teug, door naberouw verbitterd;
Neen, ieder vreugde wordt geheiligd door de min,
En elk eenvoudig maal een gastmaal voor 't gezin.
Verbeelding toovert meê: men zweeft zelfs boven de aarde,
Elk voorval, hoe gering, verkrijgt eene ed'le waarde,
Elk voorval wordt een' bron van nieuwe zielenvreugd ...
En 't leven is gewijd aan God, aan liefde en deugd.

En — nog ontbreekt er iets — 't heil is nog onvolkomen!

Wat doet het hart der Vrouw van zaal'ger toekomst droomen?
Wat is het, dat haar vleit, terwijl haar boezem hijgt?
O Heilig voorgevoel! .. Zij wenscht, zij bloost en ... zwijgt.
Haar' wenſchen zijn vervuld — ze is Moeder! enz.

Hoe krachtig is het Vaderlijk gevoel geſchetst in deze ſtoute dichtregelen!

Zie den verrukten Man met zijne kind'ren ſpelen;
De vreugd, die de onſchuld ſtreelt, kan ook zijn' boezem ſtreelen;
Hoe edel is 't gevoel, dat op zijn wezen blinkt!
Hoe rein 't genot, dat hij met volle teugen drinkt!
Hier heft hij 't hoofd omhoog — hier voelt hij al zijn' waarde,
Als Man, als Vader en gebiedend Heer der aarde;
't Verſchiet is opgeklaard — beſtemming, doel en plīgt,
Wat hem eens donker ſcheen, wordt helder voor 't gezigt;
Hij leeft .... en met zijn' dood gaat 't leven niet verloren,
Zijn bloed vloeit in zijn kroost — hij ziet zich zelv' herboren;
Zijn boezem zwelt, — hij juicht in 't zaal'ge van zijn lot,
Fier op zijn' ed'len rang, als Schepper onder God.

Hoe treffend, eindelijk, de Moederliefde voor den Zuigeling!

Ja! om een lagch van 't kind, dat aan haar' boezem dartelt,
Vergeet zij 't angſtig uur, toen 't zich heeft losgeſparteld;
Wanneer de moedermelk voor 't teeder pandjen vloeit,
Klopt ook het moederhart, dat voor den zuig'ling gloeit;
Zij leeft geheel voor hem, ſtopt niet uit laffe weelde
De milde bronwel, die Natuur zoo rijk bedeelde;
Zij huurt geen' ſappen, waar niet zelden gift in ſpeelt,
('t Welk vaak in lat'ren tijd de grootſte jamm'ren teelt, —

Waar

Waar vreemde driften en onedel vuur in gloeijen,
Die niet uit liefde, maar alleen uit winzucht vloeijen;
Neen, de edle Moeder wil, in ſpijt van koorts en pijn,
Bij 't moederlijk gevoel als Moeder zalig zijn!

Noode breken wij hier af, en beletten onze pen om andere bekoorlijke tafereelen over te nemen uit eenen Dichter, dien het voorzeker niet aan gunſtigen aanleg mangelt, en wiens Vaderlandsgezindheid wij evenzeer als zijnen welverdienden lof der Sexe hartelijk toejuichen. Te meer leed is het ons hierom, te moeten zeggen, dat, alhoewel het Werk van den Heer SPANDAW (wegens boven gedachte onaangename toevalligheid) jaren lang op het getouw bleef, daarin nogtans, onzes inziens, die volledige beſchaving en beärbeiding; ten aanzien van het werktuigelijke der Poëzij, niet gevonden wordt, welke wij in Meeſterſtukken vereiſchen. Dadelijk bij den aanhef, in den eerſten regel, hindert ons eene ſtootende hardheid en bijkans proſaisch begin:

„Van 't tijdſtip af, *dat 'k in de* wereld mogt verkeeren."

Doorgaande, zelfs midden onder de keurigſte beſchrijvingen, treffen wij verzen aan, in welke *korte* lettergrepen verlengd zijn, en de vereiſchte klemtoon nu eens geheel ontbreekt, dan wederom verkeerdelijk valt. Den oplettenden Lezer zal de gegrondheid dezer aanmerkinge niet kunnen ontgaan, en hij behoeft zoo min als de Heer SPANDAW zelf onze bijzondere aanwijzing. Alleen doen wij nog opmerken, dat men de aangeduide gebreken, of liever onachtzaamheden, ſminst van alle vindt in de aangevoerde proeven, die wij ook daarom, als kieſcher bewerkt, hebben uitgekipt. Gelukkig, konden wij deze en ſoortgelijke mindere feilen in dit fraai Gedicht van den Heer SPANDAW geheellijk overzien, en voldingen, dat hij ter beſchaving van hetzelve alle vlijt en vermogen der konst heeft aangewend; zijn Werk tot eer der aanminnige Sexe zou dan in ons de hartelijkſte verdedigers aantreffen; wij zouden hem, ter vrijpleiting van alle ſchuld, volvaardig henenwijzen tot de bekende plaats van HORATIUS, *De A. P.* v. 351—353: doch vreezende of dit gezegde des *Meesters* genoeg tot 's Mans verontſchuldiging dienen moge, verzenden wij hem liever van onze Regtbank tot die der *Vrouwen*, waarop hij zich ten ſlotte van zijne Zangen beroept in deze regelen:

'k Heb uw voortreflijkheid, uw' luister afgemaald
Naar 't licht, waarmeê de God der Dichtkunst mij beſtraalt;
En zong ik *al te met* uw lof op *lage* toonen,
Gij zult om 't edel doel de *zwakke* kunst verſchoonen:
Ik vrees uw oordeel niet, ſchoon ik 't eerbiedig wacht.
Waar Gij de vierſchaar ſpant, daar valt het vonnis *zacht*.

Londen. Nieuwſte Tafereelen van deszelfs Zeden, Handel, Beſchaafdheid, Letterkunde, enz. Door eenen vrijmoedigen Beſchouwer. Uit het Hoogduitsch vertaald. Amſterdam, bij L. A. C. Heſe. 1807. *In gr. 8vo. 166 Bl.*

Aan *laatheid* ontbreekt het niet, om deze Tafereelen de *nieuwſte* te mogen noemen; immers te midden van Wijnmaand 1806 werden den ongenoemden Vervaardiger belangrijke Staatszaken naar *Engeland* toevertrouwd, en reisde hij daar heen; voormaals was hij er nog eens geweest. Doch vraagt de Lezer, of ze *gewigtig* en *treffend* zijn? dan zullen wij *Neen* moeten antwoorden. En kunnen zij, die het Werk van Gorrr gelezen hebben, dit wel ongelezen laten liggen.

In de zes Afdeelingen, waaruit het Werkje beſtaat, ontmoet men eene menigte kleinigheden, en ſteeds den *Duitſcher*, met zijn Land ingenomen; ook heeft de Vertaler er veel *Hoogduitsch* in laten blijven. De Schrijver zegt, bij den aanvange, „dat hij eene genoegzame kennis van de *Engelſche* Taal be„zat." Dat hij er in 't *ſpreken* mede te regt kon, willen wij zeer wel gelooven; doch best liet hij het *ſchrijven* achterwege, dewijl hij, in eenige *Engelſche* aanhalingen van woorden en ſpreekwijzen, op verre na alle niet noodig, dikwijls eene ſpelling bezigt, die 's Mans onbedrevenheid in het *Engelsch* ſchrijven verraadt: het kunnen niet wel alle drukfeilen wezen.

Breed is hij over den heerſchenden ſmaak in de *Duitſche Litteratuur*. Wat deze bevordert en ophemelt, ontmoet lof; wat hierin niet naar 's *Duitſchers* wensch handelt, blaam. Bij voorbeeld, daar hij eene Lijst en beoordeeling opgeeft van de in *Engeland* uitkomende Maandwerken, ſchrijft hij: „*The Monthly* „*Review*. Als het oudſte *Review*, heeft een grooten naam, en „bezit nog altijd bekwame medewerkers; maar ik wist niet „een eenig vak, waarin het boven zijne mededingers uit„munte. In het *Appendicibus* vindt men thans nog maar „zelden een *Duitsch* boek aangehaald. Dit is gierigheid, „verachtelijke gierigheid; want het *Engelsch* algemeen weet, „dat de *Duitſchers* goede geſchriften, en niet weinige, druk„ken. Ook ontbreekt het in *Engeland* niet aan Mannen, „die zeer goed *Hoogduitsch* verſtaan."

„De Koning" (dien onze Tafereelſchrijver ſlechts van verre gezien heeft) vermeldt hij, „ſpreekt beter Hoogduitsch dan „Fransch, en bezit vele goede Duitſche Boeken, die tot „de geſchiedenis, het ſtaatsregt, de Godgeleerdheid, enz. „behooren. De Koninklijke Familie ſpreekt altijd Hoog„duitsch, wanneer men bijeen is, en de Koning was al„le tijden gaarne in het vertrek der Koningin, wanneer zij

„zich

„ zich en de Prinsesen Duitsche Boeken liet voorlezen." — Voorts wordt er breeder van der Koninginne *Hoogduitsche Lectuur* gesproken. — Het is ons voorgekomen, dat die zucht voor *Hoogduitsch* een gunstigen indruk bij den Schrijver ten opzigte van den Koning, de Koningin en de Prinsesen verwekt heeft; althans de laatstgemelden komen er, ondanks hare gebreken, doorgaans wel af. — „ De Prinsesen zijn, volgens „ het algemeen gerucht, goede Meisjes. De Koningin „ houdt het strengste opzigt over haar." Waarlijk? — Wat dan toch de Laster wel niet verzint! ... Dan *sufficit!*

De Broosheid van het Menschelijk Verstand, of Levensgeschiedenissen van Krankzinnigen; door K. H. SPIESS. *Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1807. *In gr. 8vo. 265 Bl.*

Onder alle de menschelijke ellende is voorzeker geene treuriger dan het gemis onzer redelijke vermogens, en daarvoor liggen wij, helaas! al mede bloot. Wij mogen indedaad het oog wel eens slaan op zoodanige ongelukkigen, opdat wij onze voorregten beseffen en beter waarderen. Zij zijn ons daarenboven waarschuwende voorbeelden; bij derzelver beschouwing zinkt onze hoogmoed. Zij zijn de meestgeregtigde voorwerpen van ons werkzaam medelijden; afschuwelijk ware het, zoodanige ongelukkigen te mishandelen. Maar daarenboven wekken zij ons op tot ernstig nadenken en wijze voorzigtigheid: want hoewel wij ons niet in zekerheid kunnen stellen tegen soortgelijk ellendig lot, veel is er toch in onze magt; ook hier zijn gevaren, die wij kunnen en moeten vermijden, en door eene verstandige waakzaamheid over onszelven en iederen hartstogt kunnen wij althans ook in dezen ons behoeden tegen zelfveroorzaakt ongeluk.

Uit dit oogpunt beschouwd, zijn de Geschiedenissen, die thans voor ons liggen, leerzaam; zij behelzen zeven Verhalen, en vertoonen ons zes ongelukkigen; de laatste geschiedenis toch is van de naastvorige het vervolg, of liever de opheldering. Die van FREDERIK R. *en zijn huisgezin* bevelen wij vooral de aandacht van ieder', die ooit in het geval kan komen van misdadigers te moeten onderzoeken en vonnissen; de onschuldige man verloor zijn verstand niet anders dan door zijn ongeluk; — door den drang der omstandigheden werd JOSEPH KAREL, wiens geschiedenis hier al mede verhaald wordt, tot een ambacht gedrongen, en in het opzamelen van kundigheden, waartoe hij allen aanleg en de sterkste begeerte had, belet; dit was de oorzaak zijner dwaasheid: maar de overige ongelukkigen, die wij hier aantreffen, werden allen van hunne zinnen beroofd door bedrogene en te leur gestelde liefde, dien alvermogenden hartstogt, de bron

van zoo vele levensvreugde, maar helaas! ook niet zelden de bron van jammer en ellende. Jongelingen en Meisjes mogen vrij deze Geschiedenissen ter hand nemen; zij moeten hen waarschuwen, — waarschuwen van het gevaar, waaraan zij zich blootstellen, door het aankweeken en te zeer zich toegeven eener zoo zoete, welligt ook voor hun geöorloofde neiging, maar welker bevrediging misschien onmogelijk, hopeloos althans, of al is 't dan ook maar geheel wisselvallig en onzeker is. „ Wanneer ik u de Levensbeschrijvingen van „ deze ongelukkigen verhaal," zegt SPIESS, „ zoo wil ik niet „ alleen uw medelijden opwekken, maar inzonderheid u be„ wijzen, dat elk hunner de bewerker van zijn ongeluk was; „ dat het dus in onze magt staat, soortgelijk ongeluk voor te „ komen. Zekerlijk kan ik den snellen stroom niet langer „ weerstand bieden, wanneer ik mij stout in deszelfs diepte „ wage; maar dankbaarheid en hulde verdient hij toch, die „ mij door voorbeelden van deszelfs diepte overtuigt, en, „ eer ik den oever verlaat, voor het naderende gevaar waar„ schuwt." Zeer hartelijk wenschen wij, dat de Schrijver zijn oogmerk moge bereiken; en deze Verhalen mogen dan misschien gedeeltelijk verdicht, voor 't minst een weinig opgesierd zijn, toch rekenen wij deze Verzameling onder de nutrigste; zij wenden in allen gevalle de aandacht tot een wezenlijk gevaar, tot eene daadzaak, waarvan de waarheid door de ondervinding bevestigd wordt. Men doe toch slechts onderzoek naar den oorsprong der krankzinnigheid bij zoo vele ongelukkigen; negen tiende deelen voorzeker hebben dezelve te danken aan hunzelven, en het voeden en toegeven van eene of andere drift, het niet behoorlijk waken over hunne begeerten en neigingen, en ver het grootste gedeelte van dezen zijn buiten twijfel de slagtoffers eener ongelukkige of onbevredigde liefde. — Deze Verhalen lezen niet akelig; zij geven menige goede les, en laten zucht tot het goede en edele achter: ook uit dit oogpunt verdienen zij alzoo aanprijzing.

Verzameling van zedige Verkeering- of Vrijagie-brieven. Een in verscheidene omstandigheden dienstig Hand- en Hulp-boekje voor verliefden van beide kunnen. Behelzende Middelen en Voorschriften, om, met bedoeling op een gelukkig Huwelijk, zijne genegenheid aan het voorwerp zijner wenschen op eene ordelijke wijze schriftelijk voor te dragen. Alsmede: zeer gepaste toestemmende en afwijzende Antwoorden van het schoone Geslacht. En ten slotte: een' enkelen Brief, bijzonder ook voor Getrouwden. Te Amsterdam, bij J. Tiel, 1807. *In 8vo.* 68 *Bl.*

Een Vrijer is zoo niet, of hij schrijft wel gaarne eens aan zijn Liefje, en een Meisje heeft ook bijzonder gaarne een min-

minnebrief: maar zoo menig Jongheer is dan maar verbazend verlegen, als hij eens ordelijk ſchrijven moet, en voor zoo menig Jongjuffertje is het antwoord, dat zij dan toch ook zenden moet, een zeer erg geval. Met dit *Hand-* en *Hulp*boekje wenſchen wij daarom zoo menig Heer *Schaapshoofd* en Mejuffer *Duifje* van harte geluk! Voor de Juffer is het bijzonder gemakkelijk; zij behoeft toch den Jongeling maar met een enkel woord naar bladzijde *zoo veel of zoo veel* te wijzen, waar hij haar antwoord vinden kan; en, gelijk het tien tegen één is dat een Meisje JA zegt, heeft de Heer opſteller of verzamelaar de meeste antwoorden *toeſtemmend* ingerigt. En wat de waarſchuwing in het uitvoerig Voorberigt betreft, dat men de brieven niet woordelijk volgen moet, daarin zien wij geene noodzake; integendeel, wij zouden het raadzaam vinden, dat hij, die dit boekje behoeft, zich ook maar getrouw aan de letter hield. De gemelde bekorting durven wij echter den Jongeling niet aanraden; reſpectshalve moet hij den brief, zoo goed hij kan, afſchrijven, of des noods *doen* afſchrijven. Bij eenen herdruk intusſchen, en het uitvoerig vervolg, waartoe van een' ieder' bijdragen *franco* verzocht worden, (want de rijke, *onuitputtelijke* ſtoffe, zegt het Voorberigt, is bij ver of na NB. nog niet uitgeput) wenſchen wij hartelijk dat ten zijnen behoeve ieder brief op ſchrijfpapier met eene goede leesbare ſchrijfletter afzonderlijk zal gedrukt worden; dan heeft hij ſlechts zijnen naam te teekenen, en dit is dan even gemakkelijk.

Bij het gebruikmaken van dit boekje moet men intusſchen niet maar voor de hand weg toetasten, maar eene keuze doen, en daarbij een weinig oordeel gebruiken; *een weinig* zeggen wij opzettelijk, want de verzamelaar zorgt, en belooft verder te zorgen, dat men *te hooge geſpannenheid*, *overdrevenheid*, *koude gemaaktheid*, en *walgelijke verteedering*, niet dan maar ſchaars als *beſpottelijk karikatuur* zal aantreffen; zoodanig *karikatuur* valt dan ook eenen onnoozelen van zelve in 't oog, en misſchien vindt hij er dan nog wel een NB. bij, gelijk hier bij den 37ſten Brief de aanteekening gevonden wordt, dat het een brief van een' *ſnaakſchen* Minnaar is. En daar wij zoo een' ſnaakſchen brief (mits het zootje *waterbaars*, dat er bij behoort, maar niet vergeten worde) een lief Meisje van harte gunnen, zoo willen wij dien overnemen, en iederen Vrijer ten ſterkſte aanprijzen.

„ Mejuffer!

Ik neem de vrijheid U te vertellen dat de helderheid van uwe oogen, die ik zoo dikwijls, zoo ik meende met reden, geroemd heb, mij nu zeer gevaarlijk geweest zijn. Gisteren avond toen ik voor uw venſter eenigen tijd had geſtaröogd op

het

het heen en weer gaan van dat paar dwaallichtjes, moet ik er heel verblind van geworden zijn, althans in het achter- of vooruitgaan, ik weet niet meer van den schrik hoe het bij kwam, glipte ik uit en viel in den vliet voor uw huis. Of gij het ook gehoord hebt? want, doordien ik vol vuur was (gelijk wij minnaars gewoon zijn) gaf mijne indompeling eene sissing zoo als van een stuk gloeijend ijzer in het water. Het was tien tegen een, of ik ware verdronken, want alle de genen die op dat gesis uit nieuwsgierigheid kwamen aanloopen, lagchten mij uit in plaats van mij te helpen. Maar eer ik nog mijzelven weer aan het vaste land bragt, zag ik eenige visschen, mede zekerlijk uit nieuwsgierigheid mij genaderd, om te vernemen wat ik in hun element te doen had. Dewijl ik ze kende als van eene soort, die, als zij gekookt zijn, de eigenschap hebben van wel te smaken, ving ik er eenige handvollen van op, en biede dezelve hiernevens U, Mejuffer, aan, als getuigen van de ramp, die overgekomen is

Uw' diepvereerenden en altoos bereidwilligen Dienaar."

Verzameling van eenige zinledige uitdrukkingen, welke dikwijls in gemeenzame gesprekken voorkomen. Voorgesteld in Zamenspraken. Door AREND FOKKE, SIMONSZ. *Met eene Carioatuurplaat. Te Zaandam, bij* H. van Aken. 1807. *In gr. 8vo. 96 Bl.*

Dit Vaderlandsch Vernuft is toch, zoo als men zegt, van alle markten thuis! Wat deze Schrijver onderneemt, het gelukt hem; en hij beproeft het zelfs in uitersten. Wanneer men zich den slaap uit de oogen houden wil, hij leverde ons een groot aantal naar het schijnt daartoe opzettelijk vervaardigde Geschriften; en eene proef daarmede is ons bij onszelven en ons huisgezin nog nooit mislukt. Dit Werkje heeft nu weder eene juist tegenovergestelde rigting; het bewijst ons tot een middagslaapje de uitnemendste diensten; zoodat wij deze *Verzameling van zinledige uitdrukkingen*, bij eene herhaalde lezing althans, als een overheerlijk slaapmiddel kunnen aanprijzen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Bekroonde Verhandeling over het veilig toevlugtnemen tot den heilrijkſten troost in alle wederwaardigheden, enz. Te Amſterdam, bij W. Brave. *In kl.* 8*vo.* 60 *Bl.*

Men beijvert zich thans meer en meer, om den gemeenen man voor te lichten; ook door zoodanige ſchriften te vervaardigen, die hun, in een eenvoudigen toon, met allerlei weetenswaardige zaken bekend maken. Onder dezen verdienen vooral dezulken geprezen te worden, waardoor hun godsdienſtige begrippen ingeboezemd, en op zoodanigen trant voorgedragen worden, dat zij er 't belang van leeren gevoelen, ter bevordering van tijdelijk en eeuwigdurend geluk. Dit heeft ook 't Amſterdamſche Gezelſchap, onder de zinſpreuk, *Tot vermeerdering van kunde op Godsdienst gegrond*, met het laten vervaardigen en uitgeven van daartoe betrekkelijke Verhandelingen, ten doel. Op eene uitgeſchrevene Prijsvraag, omtrent den heilrijkſten troost, dien de Chriſtelijke Godsdienst in allerlei wederwaardigheden aan de hand geeft, zeven Antwoorden ontvangen hebbende, oordeelde zij dit van den Eerw. C. A. VAN DEN BROEK, destijds Predikant te Oudbeijerland, thans te Hoorn, meest voldoende, en bekroonde hetzelve met den uitgeloofden eerpenning. De opgegevene ſtoffe wordt daarin, op eene bevattelijke wijze, geleidelijk, in drie Afdeelingen, behandeld.

Eerst wordt kortelijk aangetoond, dat de Leer van Jezus waarlijk, in rampen, de beste middelen aan de hand geeft tot troost en onderwerping; *daarna* onderzoek gedaan, waarbij het toekome, dat zeer veelen, in ſmertelijke omſtandigheden, dit geheel uit het oog verliezen. Men kent den Godsdienst niet; men heeft althans geen juist begrip van den invloed, dien de waarheden van den Godsdienst op ons hart en gedrag hebben moeten; men koestert ook veelal verkeerde denkbeelden omtrent de hoognoodige verbetering van hart, en wan-

del; men is over 't algemeen meer geneigd, om in aardsche dingen zijn grootst geluk te zoeken; men laat zich door dwaze eigenliefde verblinden; men heeft een weerzin in alles, wat onrust, bekommering of treurige denkbeelden zou te weeg brengen, en is ongenegen om godvruchtig te leven. Zoo beantwoordt de Schrijver dit gedeelte der vraag, en voegt er ook nog eene aanspraak aan goede vrome menschen bij, die in voorspoed veel met den Godsdienst schijnen op te hebben, maar in tegenspoed de bronnen van troost schijnen te vergeten, terwijl het hun ook al aan regte begrippen en vastigheid in goede grondbeginselen mangelt. Nu volgt de *derde* afdeeling, die ernstige aansporingen tot een beter bestaan behelst, met de opgave van gepaste hulpmiddelen en drangredenen tot dat einde. Eerst wordt de mogelijkheid van vereischte verbetering aangewezen, ofschoon 't waar is, dat wij daartoe Gods almagtige hulp noodig hebben, en dan nadrukkelijk beweerd, dat men zich op meer kennis en betere begrippen van den Godsdienst behoort toe te leggen, en vooral werk te maken van de betrachting der gekende Leer. Men moet tot dat einde meer in den Bijbel lezen, den openbaren Godsdienst veel bijwonen, en meer aan God denken, en van God met de huisgenooten spreken; verder ijverig gebruik maken van alles, wat goede denkbeelden van den Godsdienst, en de pligten, die dezelve ons oplegt, kan inboezemen, (waarbij, met name, het waarnemen van de Catechisatien der Leeraren, het lezen van goede en leerzame boeken, en dagelijksche oefening wordt aangeprezen); vooral ook veel denken aan de noodige voorbereiding voor het toekomstig leven. Behalve deze algemeene hulpmiddelen, worden nog bepaaldelijk, met opzigt tot de rampspoeden des levens, de navolgende raadgevingen medegedeeld: Bepaalt dikwijls uwe gedachten bij de oorzaken uwer rampen; overweegt veel het nut der tegenspoeden; maakt veel gebruik van het gebed, en voorts van alles, wat u tot godsdienstige gedachten kan opleiden. Dit alles wordt dan, eindelijk, met ernstige en gemoedelijke aansporingen, in 't bijzonder gerigt tot lijders, die nog geen genot van den troost des Christendoms hebben, besloten.

Men zou kunnen wenschen, dat de Schrijver de eerste Afdeeling, die toch de grondslagen voor al het volgende dient te bevatten, wat zorgvuldiger had bewerkt, waartoe

toe hem de uitmuntende Verhandeling van REINHARD, *over de voortreffelijkheid van den Christelijken Godsdienst in het troosten van rampſpoedigen*, ook in 't Nederduitsch vertaald, van zeer veel dienst zou hebben kunnen zijn (*). In de tweede ontbreekt ook eene aanwijzing van 't vrij algemeen gebrek aan regte begrippen omtrent de bijzondere troostgronden der Christelijke leer, als zijnde eene der voornaamſte redenen, dat vele menſchen er zich, in lijden, niet behoorlijk van bedienen. De derde zou ook met verſcheidene ziel- en menschkundige aanmerkingen en daarop gegronde teregtwijzingen kunnen aangevuld worden. Men neme dan nu evenwel 't boekje, zoo als het is, en zoo als men iets van dezen aard uit den ſchoot van het Gezelſchap, onder de zinſpreuk: *Tot vermeerdering van kunde, op Godsdienst gegrond*, waarvan de Amſterdamſche Kerkleeraar F. A. VAN DER SCHEER Secretaris is, kon verwachten. Elke poging, om den zegen van 't Christendom te verſpreiden, verdient lof. Ieder doe, wat hij kan. De bekroonde Verhandeling van den Eerw. VAN DEN BROEK kan voor een aantal lezers, boven vele andere geſchriften, die men hun anders wel in handen geeft, van groote nuttigheid zijn. Die in deze ſoort van voedſel ſmaak vinden, voelen welligt naderhand trek naar meer verſterkende ſpijs.

(*) Men zie onze aankondiging derzelve in de *Alg. Vad. Letteroef.* 1805. bl. 97.

Leerredenen van MARTINUS RUMMERINK, *rustend Predikant te Dordrecht. Aldaar, bij* P. van Braam. 1807. *In gr.* 8vo. 452 *Bl.*

Die gaarne godsdienſtige ſtichting zoeken in het lezen van Leerredenen, en te weinig kennis en ſmaak hebben, om genoegen te nemen, of in die van eenen CLARKE, TILLOTSON, BLAIR, ZOLLIKOFER, REINHARD, of ook in die van eenen HINLOPEN, BONNET, VAN LOO, VAN DEN DOORSLAG, VAN DER ROEST, KIST en dergelijken, en evenwel ook met die van SMIJTEGELT, HELLENBROEK, BURELMAN en anderen van die ſoort niet meer kunnen te regt komen, zullen denkelijk nog wel deze proeve van den rustenden Leeraar RUMMERINK, met

dankbare goedkeuring, ontvangen. Voor zulken, die altijd rigtige Bijbeluitlegging, en daarop gegronde redelijke voorſtellingen der ware Godsdienstleere, en zoo wel verlichting voor 't verſtand, als beſtuur voor 't hart, verlangen, zijn deze Leerredenen niet. Zij zullen met ons de lezing derzelven voor hun, die er den Leeraar toe aangezocht hebben, of althans voldaan zijn met zoodanig zielenvoedſel, gaarne overlaten.

Behalve eene affcheid- en intree-rede, bevat deze bundel, waarop nog een tweede ſtaat te volgen, zestien Leerredenen over de volgende tekſten: (1) Jerem. X: 16. (2, 3.) Luk. VI: 47 49. (4) Matth. XIX: 25, 26. (5) vs. 27-29. (6) Hand. XVI: 14. (7) Rom. V: 21. (8) Mark. VIII: 17. (9) Pſ. CIX: 25. (10) vs. 176. (11) Gal. III: 13. (12) Jeſ. LV: 3. (13) Hand. III: 26. (14) Hebr. VII: 25. (15) Hebr. XI: 6. (16) 1 Joh. V: 4.

Het godsdienſtig vieren van onzen geboortedag, de ſchuldige pligt van elken Christen; voorgeſteld door H. POTTER, *enz. ten plegtigen Verjaardage van* LODEWIJK NAPOLEON, *enz. Te Amſterdam, bij* A. B. Saakes. 1807. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl.*

Sommige vrienden van den Predikant POTTER, thans den predikdienst te Amſterdam waarnemende, wenschten deze korte Kerkelijke Redevoering, die zij met genoegen aangehoord hadden, nog wel eens te lezen. Daar dezelve nu gebrekkig en voor anderen geheel onleesbaar was geſchreven, heeft hij er eenige exemplaren van laten drukken, wel voornamelijk ten hunnen gevalle, maar ook voor anderen, die dezelve zouden kunnen in handen krijgen.

Men leest hier eerst de voorgezongene verzen, zoo als ook den nazang aan 't slot. Dan volgt eene korte inleiding over de gelegenheid, bij welke de Gemeente was zaamgeroepen, en voorts de behandeling van den tekst.

De woorden van Paulus, *Verblijdt u alle tijd; bidt zonder ophouden; dankt God in alles*, worden ten grondslage gelegd van de volgende overwegingen. 1. Welke redenen wij in het algemeen hebben tot het opvolgen van

de

deze vermaning van Paulus? 2. Hoe wij meer bijzonder daartoe verpligt zijn, op onze geboortedagen? — Over de redenen, die wij hebben tot dankbare blijdschap, als wij ons beschouwen als menschen, en wel als menschen die in eene beschaafde maatschappij leven, en vooral als Christenen, en over onze verpligting tot bidden en danken, wordt slechts 't een en ander kortelijk gezegd, ~~en dit dan~~, in 't tweede deel, in 't bijzonder betrekkelijk gemaakt tot de wijze, op welke wij, als redelijke menschen, en als Christenen, onze geboortedagen, met vreugde, dankende en biddende, behooren te vieren. Dit alles wordt met deze aanmerking besloten, dat, terwijl zoodanige godsdienstige viering van onze geboortedagen een heilzaam middel is ter bevordering van ons waar geluk, wij zulk eene verrigting billijk en pligtmatig moeten oordeelen, en erkennen, dat onze Koning een schoonen pligt betracht, met de godsdienstige viering van zijn geboortedag te bevelen, en zulk eene strekking aan dezelve te geven, dat zij voor ons nuttig worden kan in waarlijk belangrijke gevolgen, en dat wij zijn voorbeeld voor prijselijk moeten houden, en, wat het godsdienstige betreft, onze navolging waardig keuren, en, daar Hij in onze tempelen het Opperwezen laat bidden en danken voor genotene en om vernieuwde zegeningen, zijn voorbeeld ons moeten ten nutte maken, door ook onzen geboortedag, op de gezegde wijze, godsdienstig te vieren.

Wij kunnen niet ontveinzen, ons over de uitgave dezer Leerrede eenigzins verwonderd te hebben. Op zichzelve heeft zij niets bijzonders; of 't moest dit zijn, dat zij algemeene pligten betrekkelijk maakt tot de wijze, op welke men die op geboortedagen behoort te betrachten. Maar 't geen de Leeraar hiervan zegt, zal elk nadenkend Christen zich van zelfs tot pligt rekenen, en heeft bovendien in de voordragt ook niets uitmuntends. Als eene proeve, of handleiding, hoe men 's Konings geboortedag, in onze godsdienstige vergaderingen, behoort te vieren, kan dezelve ook niet wel optreden; of 't moest zijn, om des Leeraars snedigheid aan den dag te leggen, in zoodanige wending aan de plegtigheid van dezen dag te geven. Had de Leeraar zich zijne gebeden, bij die gelegenheid, nog kunnen erinneren, en waren deze dan hier ook bijgevoegd geweest, dan zouden wij denkelijk een beter ge-

heel gehad hebben. Maar hij zegt, in het Voorberigt: „Niet gewoon zijnde mijne gebeden te beſtuderen, nog minder op te ſchrijven, (zoo min, als mijne leerredenen, hoewel deze laatſte eens enkel bij bijzondere gelegenheden) is dit de reden, waarom 'gebed en dankzegging niet in druk achter het voorſtel volgen."

Godsdienſtige herinnering aan Leijdens Ramp, in drie Leerredenen, ter voorbereiding, ter viering en ter nabetrachting van den onlangs aldaar gehouden Dank- en Bededag. Door NICOLAAS SCHOTSMAN, *Predikant te Leijden. Aldaar, bij* J. van Thoir. 1808. *In gr.* 8vo. 71 *Bl.*

Leerrede ter ſtichtelijke nagedachtenis van en herinnering aan de Verwoesting te Leijden, op den 12 *van Louwmaand* 1807, *op den eerſten plegtigen Gedenkdag van dezelve, binnen die Stad, uitgeſproken door den Chriſten-Leeraar* J. ROEMER. *Te Leijden, bij* de Gebroeders Murray. 1808. *In gr.* 8vo. *Behalve de Voorrede van XVI,* 51 *bl.*

De opſchriften dezer Leerredenen toonen genoeg de gelegenheid bij, en het oogmerk waartoe zij werden uitgeſproken. Beide Leeraars, de eerſte van het Hervormde, de andere van het Remonſtrantſche Kerkgenootſchap, ſtemmen hierin overeen, dat zij ten doel hebben, hunne hoorders tot nadenken, tot berouw over zedelijke onvolmaaktheden, en tot levensverbetering aan te ſporen. Bij beiden ontmoet men herinneringen, uit het gezond verſtand en den geopenbaarden Godsdienst ontleend, welke, indien zij toegepast en ten gebruike worden aangewend, Leijdens ramp, hoe verſchrikkelijk in zichzelve, van den zedelijken en godsdienſtigen kant beſchouwd, nog voor velen tot eenen zegen kunnen doen gedijen. Bij bijzonderheden kunnen wij niet ſtilſtaan. Ieder dezer Leeraren, overeenkomſtig met zijne opleiding en genoten onderwijs, heeft zijne bijzondere leiding. Terwijl de Heer ROEMER, naar de wijze, bij zijn Kerkgenootſchap veelal gebruikelijk, zijnen Tekst meer uitbreidt dan verklaart, is de Heer SCHOTSMAN in zijne Tekstverklaring tamelijk uitvoerig, in zoo verre zelfs, dat hij aan den voet der blad-

zij-

zijden een reeks van Latijnsche aanteekeningen goedgevonden heeft te plaatsen: iets, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen. Want indien deze aanteekeningen over den Tekst meer en nieuw licht verspreiden, waartoe dan den Nederduitschen Lezer van dat licht ontbloot gelaten? Wij weten, dat er onder de leden van het Hervormd Kerkgenootschap velen worden gevonden, die het verstand der gewijde schriften op prijs schatten, en eene uitlegging van eenigzins duistere teksten gaarne in eene Leerrede hooren; en gewisselijk mooten de zulken eenige spijt gevoelen over het missen der vermoede schatten, die nu, in eene hun onbekende taal, verborgen liggen. Om den wille van deze achtenswaardige klasse van menschen hopen wij, dat de Eerw. SCHOTSMAN, indien hij vervolgens Leerredenen in het licht geve, deze vertooning van geleerdheid achterwege late. Voor het overige, terwijl den Heeren ROEMERS stijl, hier en daar, zwellende en zwierig is, valt die van den Heer SCHOTSMAN meer in het gemeenzame, zonder, echter, in dat platte te vallen, welk menig eene Kanselrede, ook door den druk gemeen gemaakt, ontsiert, om niet te zeggen onteert. Wij twijfelen niet, of gelijk met de mondelijke voordragt, zoo ook met de uitgave, zullen de beide *Leidensche* Leeraars, bij hunne onderscheidene Gemeenten, dank behaald hebben.

De Christen in de Boerenwoning. Een Boekje voor het Neve Landvolk en voor alle Christelijk denkende Menschen. Van GEORG GESZNER, *vertaald door* G. BENTHAM REDDINGIUS. *Te Amsterdam, bij* W. Brave. 1808. *In kl.* 8vo. 100 *Bladz.*

Een klein, maar in zijne soort voortreffelijk Boekje, regt in den geest van 't Evangelie geschreven, en bepaaldelijk ingerigt om te toonen, hoe eene Christelijke geaardheid, een ieder in zijnen kring, voor zichzelven gelukkig en voor anderen nuttig maakt. Zulks wordt voorgedragen in den vorm eener Geschiedenis van een Boeren-huisgezin. Het Werkje is verdeeld in vijf Afdeelingen.

De eerste Afdeeling, ten opschrift hebbende, *het jon-*

ge gezaaide, verhandelt de pligten der opvoeding op eene eenvoudige maar treffende wijze, en vermeldt verſcheiden gewone gebreken bij de opvoeding plaats hebbende, inzonderheid betrekkelijk het bidden der jonge kinderen, welks verkeerdheid en ſchadelijke gevolgen ten duidelijkſte worden aangewezen. De tweede Afdeeling heeft tot opſchrift, *de vruchtbare wijnrank*, en ſchetst de verdere vorming der opgroeijende kinderen, en meer uitvoerig de aanneming van den oudſten zoon tot lid der kerke, op eene wijze, onzes inziens, geheel overeenkomſtig met den echten geest des Christendoms. De derde Afdeeling, onder het opſchrift, *de rijpende Zomer*, vermeldt de huwelijksverbindtenisſen der volwaſſene kinderen, en ſchetst verder, op eene zeer treffende wijze, de kracht, welke Geloof en Godsvrucht den mensch verleenen in het ondergaan van de rampen des levens. Dit belangrijk onderwerp wordt in de vierde Afdeeling verder verhandeld, die ten opſchrift heeft, *de ſchoone Herfst;* in dezelve wordt het ſtichtelijk ſterven van den ouden landman beſchreven, en dat van de oude vrouw vermeld. De vijfde Afdeeling ſchetst, onder het opſchrift, *de geruste Winter*, den verderen levensloop van den thans reeds hoogbejaarden oudſten zoon der overledene landlieden, en zijner vrouwe; beſchrijft de gouden bruiloft van dit paar, en de ſtichtelijke geſprekken bij die gelegenheid gehouden; vermeldt wijders het godvruchtig ontſlapen der vrouwe, en wordt beſloten met eene beſchrijving van de ziekte en van het zalig levenseinde van den man, wiens echt Evangeliſche leſſen aan zijne afſtammelingen, van het ſterfbedde gegeven, ons bekoord en getroffen hebben.

Wij oordeelen dit Boekje allezins geſchikt voor de kleine Landlieden, waarvoor hetzelve inzonderheid vervaardigd werd, als vervattende vele nuttige leeringen en aanmoedigingen. Jammer maar dat zulkſoortige waarlijk leerzame en ſtichtelijke Werkjes zoo weinig gelezen worden, en veeltijds niet komen in de handen der genen, voor welke zij eigenlijk geſchreven werden! Van heeler harte vereenigen wij ons daarom met het voorſtel van den achtingswaardigen Vertaler: „ Velen „ uit den Boerenſtand kennen die eenvoudige lieve „ Boekjes met verhalen niet, die er nu al verſcheidene „ in onze taal voorhanden zijn, en die zoo goed voor „ hun zijn, en velen uit denzelven zien er tegen op om

„ ze

„ ze te koopen. o Gij, die ze kent en van God met
„ middelen gezegend zijt, voor eenige weinige guldens
„ zoudt gij eene menigte van dezelve onder de gerin-
„ gere klasſen kunnen uitſtrooijen, en de Engelen Gods
„ zouden zich over u verblijden, als medewerkers der
„ ware blijdſchap uwer natuurgenooten."

Onderwijs in het noodzakelijkſte der Leer en Pligten van den Godsdienst, bij verkorting gevolgd naar de Hoofdſtukken van het Kort Begrip der Chriſtelijke Religie, in andere en meerdere vragen en antwoorden begrepen, met de bijgevoegde Inleiding over de H. Schrift, en vragen over de Chriſtelijke Zedekunde, door D. BROEDELET, *Evangeliedienaar te Velſen. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. 1807. *In* 12mo.

Het opſchrift zelve van dit Stukje leert, dat het in den grond niets anders is, dan eene verkorting van een, in ons Maandwerk voor het jaar 1806. No. 8. bl. 338. gerecenſeerd Vraagboekje, van hetwelk wij aldaar loffelijke melding hebben gemaakt. De verkorting wordt echter eenigzins te gemoet gekomen door eenige weinige tusſchengevoegde aanmerkingen, dienende om den onderwijzer hier en daar aanleiding te geven tot verdere opheldering. Een iegelijk, die het opſchrift, het oogmerk en den inhoud van dit en het vorig Stukje gadeſlaat, zal zeer wel begrijpen, dat hetzelve niet voor alle Christengezindheden geſchikt is noch wezen kan. De opſteller, Leeraar bij de Hervormden zijnde, moet dus ook in dit licht beoordeeld worden, en alzoo verdient ook dit Werkje in dat Genootſchap alle aanprijzing, zoo van wege geleidelijke orde, als duidelijkheid in het ganſche opſtel waargenomen.

Geneeskundig Magazijn, door A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, C. G. ONTIJD *en* M. J. MACQUELIJN. *IVden Deels 3de Stuk. Te Leijden, bij* A. en J. Honkoop. 1807. *In gr.* 8vo. 352 *Bladz. met het aanhangſel van eene alphabetiſche lijst van nieuwe uit- en inlandſche Geneeskundige Boeken.*

Met eene zekere ingenomenheid voor dit Geneeskundig Magazijn, nemen wij dit ſtuk in handen,

en zien, bij zijne verschijning, en ook meer bijzonder uit de Voorrede, dat onze vrees voor de staking van hetzelve, in onze vorige beoordeeling kenbaar, ongegrond was, daar wij met genoegen lezen, dat de bekwame Schrijvers wederom een deel ondernomen hebben, met die verandering nogtans, dat zij ieder stuk, in het vervolg, in drie kleinere stukken splitsen, waarvan het *eerste* de Verhandelingen, het *tweede* de Ziektekundige Historien, en het *derde* de Beoordeelingen, Uittrekfels en Boektitels enz. zal bevatten.

Met eene nuttige bijdrage tot de inenting met de Koepokstof, door J. WAS, Chirurgijn te *St. Maartensdijk*, wordt dit stuk begonnen; daarop volgt eene belangrijke waarneming ter bevestiginge van het uitmuntend nut des Arnica-Wortels en van de Campher, ter afweringe en beteugelinge der plaatselijke rotting (*gangræna & sphacelus*), door C. G. ONTIJD; voorts volgen de waarnemingen van den Hoogleeraar THOMASSEN A THUESSINK, — de aanmerkingen omtrent de meting der holligheid van het vrouwelijk Bekken, door G. BAKKER, — de waarnemingen omtrent de ziekten, die van Sept. 1798 tot 1799 in het *Nosocomium Clinicum* van de Hoogeschool te Groningen door den reeds genoemden Hoogleeraar zijn behandeld, — het vervolg der waarnemingen van J. BODEL omtrent de te Dordrecht geheerscht hebbende Ziekten; terwijl de Beoordeelingen van de Akademische Verhandelingen van de Geneesheeren VAN DER BREGGEN te Amsterdam, MOLL te Nijmegen, STIERLING te Haarlem, PARADIJS te Rotterdam, en van de werkjes van Doctor CRAANEN te Rotterdam over de ter toetse der gezonde rede gebragte Verhandeling van DELLA LENA, van de vertaling van het werkje van LANGENBECK over de eenvoudige en zekere manier van Steensnijden door VAN INGEN, benevens van de Verhandeling van den Hr. A ROY te Amsterdam over de behoedmiddelen tegen de Kinderziekte, en eindelijk een Brief aan de Redacteurs van den jongen Geneesheer MIRANDOLLE in 's Hage, dit stuk besluiten.

Allerwegen schittert, gelijk wij zulks van het vorige stuk reeds hebben gezegd, de ware practische geest, die den weg der ondervinding beredeneerd bewandelt, en zich op geene bijpaden van bespiegeling laat aftrekken. Deze aanmerking willen wij in 't bijzonder op die waarnemingen toegepast hebben, welke de verdienste-

stelijke Hoogleeraar THUESSINK ons zoo bereidvaardig mededeelt van de ziekten, welke in het Akademisch Nosocomium zijn voorgevallen; en het kan niet anders, of het moet allerbelangrijkst zijn voor de studerende jeugd, onder het geleide van zulk eenen Leermeester, de geneeskundige loopbaan te mogen bewandelen. Wij wenschen den werkzamen Man, die reeds op nieuw, blijkens het Voorberigt, zijnen voorraad voor een volgend Deel geleverd heeft, bij voortduring eene ruime mate van lust en krachten. Mogt zijn voorbeeld ook door Hoogleeraars op andere Akademien gevolgd worden!

Zijne waarnemingen bepalen zich tot de *Phlegmasiae* (ontstekingen), en wel bepaaldelijk tot die der oogen en der borst. Door derzelver mededeeling zagen wij ons op nieuw in onze aangenomene denkwijze versterkt, dat men de borstontstekingen ten onregte tot eene te eenvoudige verdeeling in eene *sthenische* en *asthenische* heeft zoeken te brengen. Wij vonden met den Hoogleeraar, dat dezelve meermalen eene verschillende complicatie hadden, verwonderen ons met zijn Ed. dat velen deze verdeeling zoo maar voetstoots hebben aangenomen, en twijfelen of de zoodanigen wel ooit het fraaije werk van BIANCHI (*Historia Hepatica*), dat zekerlijk meer dan eene halve Eeuw oud is, gelezen hebben. Kenden zij hetzelve niet, dan zouden wij hun deze waarnemingen in handen geven, welke hun overtuigend konden doen zien, dat ontstekingen op onderscheidene wijzen zamengesteld, alzoo *gastrisch*, *rheumatisch*, *galachtig*, en juist daarom een *sthenische* met eenen *asthenischen* toestand kan vereenigd zijn; — men zou alzoo der waarheid te kort doen, indien men, ook in dit opzigt aan stelselzucht gehecht, de wezenlijkheid daarvan wilde ontkennen. Deze waarnemingen zijn ook te belangrijker, omdat zij, geen spoor van die zucht volgende, de ondervinding raadplegen, en het ziekbed, geenszins de studeerkamer, waar het theoretisch handboek vervaardigd wordt, als den besten leermeester erkennen.

De bijzondere waarnemingen, van denzelfden Hoogleeraar in dit stuk geplaatst, zijn die van den Waterkanker, (*ulcus noma*), eene door Geneeskundigen dikwijls niet zorgvuldig genoeg behandeld wordende ziekte, welke men, volgens zijn gevoelen, niet als eene plaatselijke, maar als eene ziekte van het geheele gestel moet be-

beſchouwen, en dus te regt, na de zuivering der eerſte wegen, den koortsbast, de minerale zuren, en bijzonder het zeezoutzuur, vereischt; de eerſte als best het bederf tegengaande en de veerkracht der ſpiervezelen herſtellende, de laatſten als de ſpecifique ſcherpte dezer ziekte vermogend tegengaande.

Het tweede geval bepaalt zich tot de vergiftiging door het eten van de wortels der Waterſcheerling (*cicuta aquatica* of *viroſa Linnaei*). De behandeling van hun, die door deze plant vergiftigd waren, beſtond in een braakmiddel; daartoe zouden wij bijzonder de witte vitriool aanraden, vooral wanneer men ſpoedig genoeg bij den lijder gehaald wordt, omdat dit braakmiddel zeker het ſchielijkst en zekerst werkt; daarna prijzen wij een rijkelijk gebruik van azijn aan, hetgeen wij met den Hoogleeraar boven de olie en melk zouden verkiezen. — Dat nu een waakzaam geneeskundig toevoorzigt alle die middelen behoort in het werk te ſtellen, welke hunne medeburgers bij het leven en de gezondheid behouden en bewaren kunnen, lijdt geene tegenſpraak; maar in hoe verre aan den wensch des Hoogleeraars, die hem echter tot eere ſtrekt, om de opzoeking, het verzamelen en de begraving dezer aan onze ſlooten, grachten, moerasſen en meren groeijende planten door dat Beſtuur geboden te zien, kan voldaan worden, durven wij niet beſliſſen, van gedachten zijnde dat iet dergelijks te veel gevergd, te omſlagtig, misſchien te weinig beteekenend voor het zelve zijn zou.

Ook de waarneming van den bekwamen ONTIJD, om het uitmuntend nut des Arnica-wortels met de Camphor, ter afweringe en beteugelinge der plaatſelijke rotting, aan te toonen, verdient niet alleen om hare belangrijkheid in de gemaakte geneeswijze, maar ook om de daarin verſpreide aanmerkingen, eene aandachtige lezing; terwijl men overal den ſchranderen, voorzigtigen en tevens ſtuuten Geneesheer ziet doorſtralen.

Wat de waarnemingen van den Heer BODEL betreft, omtrent de in Dordrecht geheerscht hebbende ziekten, waarvan deze ten vervolge op de voorgaande ſtrekken, zij het verre van ons, dat wij derzelver nut en belangrijkheid, in haar geheel genomen, willen verwerpen; maar men houde het ons ten goede, wanneer wij voor ons verklaren, dat de kundige Schrijver beiden meer zou bevorderen, indien hij eenige der voornaamſte

ziek-

ziektekundige historien met derzelver geneeswijze mededeelde, dan wanneer hij, zoo als veelal, enkel de namen van ziekten opgeeft, en flechts hier en daar eenigzins eene breedvoeriger beſchrijving levert.

Wij eindigen met de verzekering aan de Redacteurs, dat wij hun werk noch te oud noch te humoralistisch beſchouwen, met den wensch voor de meerdere verſpreiding des Magazijns, met de volmondigſte betuiging van onze goedkeuring, waarvan zij ook in bijna alle buitenlandſche Journalen de ſprekendſte bewijzen gevonden hebben, en eindelijk met de ſtreelende hope, dat ook de Vreemdeling, door deze en andere openbare blijken, meer en meer overtuigd zal worden, dat de Kunst *hier ook* gekend en geleerd wordt.

Engeland, Wales, Ierland en Schotland; door C. A. G. GOEDE. *IIIde Deel. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1807. *In gr.* 8*vo.* 467 *Bl.*

Of:

Reize door Engeland, gedaan in de jaren 1802 *en* 3. *IIIde Deel.*

De reden van dezen tweevoudigen Titel is voor de Liefhebbers van goede Reisverhalen, waaronder dit Werk, blijkens onze voorgaande Beoordeelingen (*), met regt behoort gerangſchikt te worden, bedroevend. Een kort Voorberigt maakt ons dezelve bekend. De dood heeft den Schrijver, onder den arbeid, verraſt, en het is onzeker of het Werk uit 's Mans nagelatene papieren zal kunnen voltooid worden. Ingevalle echter onder dezelve ook de beſchrijving van *Ierland* en *Schotland* mogt gevonden worden, belooft de Vertaler, deze ook, in 't vervolg, te zullen mededeelen. Dan, daar de Reis door *Engeland*, met dit Deel, volkomen is afgedaan, en hij, in 't laatſte Hoofdſtuk, gereed ſtaat om naar *Ierland* over te ſteken, hebben wij, in zoo verre, een volkomen Werk van 's Reizigers hand, met een Register beſloten.

Een oogſlag op den inhoud ontdekt ons, dat, in dit Boekdeel, eene veelvuldige en breede opgave van Kunſtverzamelingen, en bovenal van Schilderſtukken, gevonden.

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef. voor* 1806. bl. 253. en *voor* 1807. bl. 247.

den wordt. Derzelver breedvoerigheid deed zoo wel Vertaler als Uitgever lang aarzelen, of zij die al, dan niet in de *Nederduitsche* uitgave zouden inlasschen; dan te regt hebben zij, hiertoe besloten, uit overweging dat dezelve den Kunstvrienden niet onaangenaam, en welligt, in het toekomende, den eenen of anderen Reiziger van dienst kon zijn. Hierdoor vermeden zij teffens allen verwijt van verminking des oorspronkelijken Werks. Daarenboven zijn de *Engelsche* Kunstverzamelingen, binnen de laatste jaren, zeer aanmerkelijk vermeerderd, daar de Liefhebbers van elders, tot ongehoorde prijzen, Schilderstukken deden opkoopen, waarvan in het Werk sterksprekende voorbeelden worden bijgebragt.

Het XIX, XX en XXI Hoofdstuk voeren ons in de Galerij des Konings in *Buckingham-house*, in de Schilderijverzamelingen van de Heeren AGAR en HOPE te *Londen*; het XXII doet ons de Schilderstukken te *Chelsea* beschouwen. Na eens lucht geschept, te *Highgate* en *Hampstead* de schoone Landgezigten beschouwd, en verlustigende watertogtjes gedaan te hebben, treedt men, ten Landhuize des Hertogs VAN DEVONSHIRE, weder ter kunstkamer in, en daarmede is men reeds in het XXIV Hoofdst. — Wij stippen dit enkel aan, en na 's Reizigers klagten gelezen te hebben over de verhaaste wijze, waarop de Kunstzalen, onder het geleide van een Huisbediende, ontsloten en vertoond worden, hebben wij ons vaak verwonderd over de vaardigheid van het kunstoog des Heeren GORDE, en de sterkte van zijn geheugen; 't geen te *Windsor* weder gelegenheid vindt om proeven te nemen. Dan hier wisselen de Schilderstukken meer af met dadelijk bestaande Personen, daar wij den Koning en de Koninklijke Familie aantreffen en beschreven vinden, en wel zeer gunstig. „ Er is," vinden wij hier aangeteekend, „ in het geheele Koningrijk geene beminnens„ waardiger Familie, dan die, welke, wat Rang betreft, „ de voornaamste is." Allen worden door velen met zulk een oog niet aangezien, inzonderheid de *Prins van Wales* niet. Van dezen treffen wij een schoon Afbeeldsel aan, en wordt hij hier als de schoonste Man in *Engeland* beschreven.

Het prachtig Hospitaal te *Greenwich*, met de School voor jongens van arme Zeelieden, het onderwerp des XXV H., toont in dit opzigt *Engelands* grootheid en bezorgdheid voor de welverdiendhebbenden bij het Vader-

land.

land. Eene fraaije Afbeelding van het Hospitaal vergezelt de beſchrijving.

De binnendeelen van *Engeland* worden, hoe belangrijk ze zijn mogen, door de Buitenlanders niet dan zeldzaam bezocht, en uit dien hoofde misſen wij, ſchoon het aan beſchrijvingen der *Engelſchen* zelve niet ontbreke, de oordeelvellingen van Vreemdelingen. GORDE vult eenigermate dit gebrek aan, op zijne reize naar *Bath* en vervolgens. Belangrijk is zijne beſchrijving van *Bath* en tevens verlustigend; trouwens Badplaatſen dienen niet alleen tot herſtel der gezondheid; men zoekt er vermaak. Een gevalletje zal men hier niet zonder lagchen lezen. Te *Bath* wordt, gelijk onze Reiziger opmerkt, „ door een verfijnden opſchik, en wat meer van dien aard is, der vrouwelijke ijdelheid menig offer gebragt. In den winter van het jaar 1800 had hier een kluchtig geval plaats, waarbij de door weelde ontaarde zucht om zich te verfraaijen eene harde beſtraffing onderging. Eene *Engelſche* dame had zich de armen, de handen, den boezem en het aangezigt met zoogenaamde *purl powder* wit geblanket. Dit witte blanketſel beſtaat grootendeels uit *Bismuth-kalk*; en nu verbeelde men zich den toeſtand dezer Schoone, toen het blanketſel bij het baden in de minerale bron geheel zwart werd, en de ſchitterend blanke Europiſche Vrouw voor aller oogen in eene Negerin veranderde!"

In het XXVII H. reist GORDE van *Bath* naar *Warminſter*. De voerman, die hem derwaarts reed, „ was een klein ventje met eene ronde zwarte pruik op 't hoofd, en een gelaat, waarover zich geen Generaal der Jeſuiten zou behoeven te ſchamen; na zijne lang ingehoudene welſprekendheid liet hij daaraan den vrijen loop en begon te prediken. Hij ſprak met groote zalving van de goddelijke genade, en van het bederf en de onmagt der menſchen. Dit bragt hem op de menigvuldige aanvechtingen des duivels, de ijdelijkheden der verdoemenis, de bekeering der Joden, en eindelijk op het duizendjarig rijk. Over deze onderwerpen predikte de kerel twee en een half uur lang onafgebroken voort, en hoe langwijlig ook zijne predikatie was, moest ik echter zijnen ongemeenen rijkdom van uitdrukkingen en onuitputtelijken ſtroom van woorden bewonderen. De man was, zoo als de lezer reeds zal hebben kunnen gisſen, een *Methodist*, en — zoo als ik in de herberg te *Warminſter* ver-

vernam — als een welſprekend apostel dezer ſecte niet onberoemd." — Zich te *Warminſter* bevindende, deed hij een uitſtap naar *Longleat*, het prachtig Landgoed van den Marquis VAN BATH, aangelegd door den grooten tuinkunſtenaar BROWNE; dit geeft hem gelegenheid om over de *Engelſche* tuinen te ſpreken, en de echte te verheffen. „Hoe onbeduidend," roept hij uit, „zijn niet het park en de tuinen van *St. Cloud*, als ook het wereldberoemde *Trianon*, vergeleken met *Longleat!* Hier is alles groot, ongedwongen en ſchilderachtig ſchoon; terwijl op de eerstgenoemde plaatſen alle de gezigten beperkt zijn, en, bij al het zigtbaar ſtreven naar menigvuldigheid, in den geheelen aanleg eene onaangename eenvormigheid heerscht."

Het verval van het door GOEDE bezochte *Salisbury*, dat zeer verarmt, geeft hem aanleiding tot eene wat breede uitweiding over het *Engelſche Armenwezen*, een ſtuk in *Engeland* in de laatſte jaren zoo veelvuldig en onderſcheiden behandeld. Opmerkelijk is het ſlot. „Zoo als in vele andere zaken, kan men ook hierin niet wel eene geheele hervorming in *Engeland* verwachten: want het ſchijnt, ſedert een geruimen tijd, een grondregel van het *Engelsch* Ministerie te zijn, om, in den warmen zonneſchijn eener luisterrijke magt en grootheid, geen acht te ſlaan op de onweerswolken, die zich rondsom aan den horizon vertoonen, en het nog veel minder der moeite waardig te achten, om het trotſche en prachtige nationale gebouw in tijds door goede afleiders voor den bliksem te beveiligen."

Het oude *Sarum* en de vlakte van *Salisbury* in het XXVIII Hoofdſt. beſchreven hebbende, bezoekt hij het vermaarde *Stonehenge*, waarover zoo vele gisſingen gemaakt zijn, en welks ſteenen, volgens de heerſchende meening in den omtrek, door den Duivel uit *Ierland* zijn overgebragt, doch die hij, toen zij hem wat te zwaar vielen, verſtrooid liet vallen. Met moeite lag GOEDE het bezoek af bij die Steenhoopen, en vond ze verre beneden zijne verwachting; de beſchrijving verſchilt veel van die wij elders deswegen aantroffen. — Onder het reizen bezocht hij *Fonthill*, het Landgoed van den Heer WILLIAM BECKFORD, waar grootschheid en kunſtſtukken zijne aandacht boeijen. Dit is ook zijn geval op het prachtig Landgoed van den Hertog VAN NORFOLK: Op *Wilton-houſe* bezag hij de kunſtſchatten des Gra-

ven

ven VAN PEMBROKE; dezer voordragt beslaat het XXIX Hoofdst. *Bristol* verschaft voor de Lezers in 't algemeen belangrijker stoffe, die in het XXX Hoofdst. verwerkt wordt. Het woelig *Bristol* ziet er over 't algemeen somber uit. 's Reizigers aanmerking over de Armen aldaar heeft iet zonderlings. „ Wanneer men," schrijft hij, „ te *Bristol* de naauwe donkere straten doorgaat, welke door het *Bristolsche* gemeen bewoond worden, zoo ontmoet men vele menschen met verscheurde kleederen; doch zeldzaam wordt de vreemdeling om eene aalmoes aangesproken. Dikwijls zal men bij hen de blijken van vrolijkheid en kortswijl ontdekken, en met verbaasdheid eene blijmoedige armoede in de duistere hoeken eener groote Stad ontwaren. Vrolijkheid is gewoonlijk alleen het gelukkige lot der armoede op het land, waar de mensch, in de vrije natuur, met weinig te vreden is; in de steden daarentegen is gebrek de moeder der begeerte, en de gedwongene ontberingen veroorzaken aldaar menschenhaat en droefgeestigheid. Om deze reden heeft de armoede in de Steden veelal een treurig voorkomen: en des te meer werd ik daarom menigmaal verrast door het vrolijk gelach, het welk ik dikwijls hoorde in de duistere woningen van het *Bristolsche* gemeen, waar geen straal van vreugde ooit schijnt te kunnen doordringen." Hij geeft er eene oplossing van; doch voor ons te breed. — In vergelijking van dit veelvuldig gemeen, ziet men in *Bristol* weinig lieden van aanzien: zij missen verzamel- en vermaakplaatsen. Waar krijgt men de zoodanigen dan in 't oog? GORDE zegt: „ De Dames in de Kerk, en de Heeren op de Beurs." — Hier treffen wij een breed verslag aan wegens den staat der *Engelsche* Wisselbanken. — Het fabriceerend en koophandeldrijvend *Bristol* is schaars in vermaken en in letteroefeningen. 't Gemis daarvan kan de vreemdeling, zich hier eenigen tijd onthoudende, vergoeden in de veel genots aanbiedende ommestreken. Onze Reiziger genoot dit geluk; het XXXI Hoofdst. kan daarvan getuigen.

Andere dan verlustigende aandoeningen welden bij hem op, in het vervallene *Birmingham*, het onderwerp van het XXXII Hoofdst. Het Gemeen is daar van een anderen stempel dan te *Bristol*, en heeft een allersomberst voorkomen. Op de vraag, wat mag hiervan wel de oorzaak zijn? antwoordt GORDE: „ Ik voor mij geloof, dat men de *Methodistische* duivel- en vreugdebanners geen

onregt doet, wanneer men hen voor de bewerkers van dit verschijnsel houdt. De duistere geest dezer Secte heeft gereeden ingang gevonden in de meeste groote werkplaatsen te *Birmingham*." Geweldigen haat dragen zij het Tooneel toe, en zoeken het uit de Stad te weren; een en anderwerf kochten zij gebouwen, ten Tooneel geschikt, om er Kapelleu van te stichten. Een Schouwburg verbrandde er, en de Methodisten zeiden: „ Het is Gods vinger!" Dan des onaangezien moeten zij dulden, dat er thans een Schouwburg is. Voorts vindt men er weinig uitspanning; en hebben de Werktuigelijke Kunsten aldaar steeds eene beslissende heerschappij over de Schoone Kunsten uitgeoefend. Echter is er een Museum der Schoone Kunsten; doch welk een, vermeldt ons GOEDE. — *Warwick* wordt bij wijze van uitstap bezocht en beschreven.

Op de reis naar *Shrewsbury* wordt de uitgebreide Fabrijk van den Heer BOULTON beschreven; voorts het in vele opzigten zeldzame *Shrewsbury* zelve. De reis naar *Llangollen* vult het XXXIII Hoofdst. Groot is het contrast tusschen *Engeland* en *Wales*, 't welk wij, met vele reisontmoetingen, in het XXXIV Hoofdst. beschreven vinden. Van gelijken aard zijn de XXXV en XXXVI Hoofdstukken. Eenigzins weidt hij uit over het Karakter en de Zeden der Inwoneren van *Noord-Wales*. In de groote Steden moge, door de invoering der *Engelsche* zeden en levenswijze, die der oude Inwoneren bijna geheel verdwenen zijn, „ in de kleine Steden en Dorpen heeft de oude nationale geest zich nog steeds staande gehouden onder de middelbare burger-klasse en de landlieden, die afgezonderd voortleven in den ouden kring van denkbeelden, welke zij van hunne Voorvaders hebben overgeërfd. Deze klasse van menschen is nog tegenwoordig een bijna onverwinnelijke schrik voor alle vreemdelingen eigen, als ook eene afkeerigheid van de *Engelschen*, die zij minder benijden — want zij zijn met hunnen staat zeer goed te vrede — dan wel, uit hoofde van derzelver trotschheid, haten. De Inwoners van dit land zijn hartelijk aan elkander verkleefd, spreken met elkander niet anders dan de oude landtaal, terwijl hun nog altoos het aandenken dier tijden boven alles heilig is, waarin de Barden de minneliederen zamenstelden, die door de jeugd, in derzelver vrolijke uren, nog tegenwoordig gezongen en op de harp gespeeld wor-

worden. De droomen en beelden van de glorierijke dagen hunner Voorvaderen zijn als het ware de poëzie huns levens."

GORDE's gereedheid om naar *Ierland* over te ſteken ſluit, om bovengemelde reden, dit Werk, 't geen ons de lezenswaardigſte berigten wegens *Engeland* verſchaft.

Zedekundige Schoonheden der Ouden, of keur van Spreuken, Gezegden en Verhalen, getrokken uit Latijnſche Schrijvers, door N. G. VAN KAMPEN. *Iſte Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn, 1807. *In gr. 8vo. 224 Bl.*

Bij het in handen krijgen dezes Boekdeels en het opſlaan des Titels herinnerden wij ons aan een Lievelingsboek onzer Jeugd, getiteld: *Hiſtoire de la Philoſophie Payenne, ou Sentimens des Philoſophes, et des Peuples Payens les plus celebres, ſur Dieu, ſur l'Ame, et ſur les devoirs de l'Homme*, in twee Deeltjes, ten jare 1724, in den *Hage* bij *Pierre Goſſe* en *Pierre de Hondt*, uitgegeven. Wij beloofden ons, bij die herinnering, veel genoegen uit een Werk van dezen aard in onze taal te zullen ſcheppen. De verwachting hiervan groeide aan na het lezen des Voorberigts, waarin de Vervaardiger zijn plan ontleedt. Met dit plan moeten wij onze Lezers eenigzins bekend maken.

De Heer VAN KAMPEN beklaagt het gemis van goede Overzettingen der oude Schrijveren in onze moederſprake, en gaat de denkbeelden te keer, welke hoogwaarſchijnlijk aanleiding gegeven en medegewrocht hebben tot dit gemis. Dan, opgemerkt hebbende, hoe, in de gouden Eeuw der *Italiaanſche*, *Franſche* en *Engelſche* Letterkunde, aldaar de eerſte Vernuften en doorwrochtſte Geleerden, gelijktijdig, zoo wel de edelſte Schoonheden van *Griekenland* en *Rome* op den Vaderlandſchen bodem verplantten; hoe, toen de beste Dichters, Redenaars en Geſchiedſchrijvers in die gewesten bloeiden, te gelijk de beste overzettingen der Ouden en de keurigſte uitgaven hunner Werken te voorſchijn kwamen. Voorts merkt hij op, dat, zoo dra in *Duitschland* een meer gezuiverde ſmaak begon door te breken, ook Vertalers van de Wer-

ken der Ouden te voorschijn traden; dat ook, met de herstelling onzer vervallene Dichtkunde, de smaak voor de Ouden onder ons meer algemeen is geworden.

Hiervan voorbeelden aangetogen hebbende, vaart hij voort, nader tot het doel zijns Werks komende: „ Het is er echter verre af, dat door deze Vertalingen onze Natie met die onzer naburen omtrent dit stuk zou zijn gelijk gesteld. Welk een overrijke oogst schiet ons in dat veld niet over! Opmerkelijk is het, dat Geschied- en Dichtkunde, zoo het schijnt bij uitsluiting, onze aandacht tot zich getrokken hebben, en dat men den uitgebreiden tak der oude Wijsbegeerte en Zedekunde bijna geheel niet in onze taal heeft ingeënt, en zulks juist in een tijd, wanneer eene geheel nieuwe Wijsbegeerte elks opmerking wekt, en eene vergelijking met die der Ouden te dringender schijnt te vereischen. Hoe vele *Zedekundige* Schoonheden vertoonen echter niet de Ouden! Hoe rijkelijk vloeijen niet levenswijsheid en grondbeginselen van echte deugd uit hunne Schriften! Het kwam mij daarom niet overtollig voor, in onze moederspraak een bundel uitgezochte Spreuken, Gezegden en stukswijze Verhandelingen betrekkelijk de zedelijkheid uit de beste *Klassieke* Schrijvers bijeen te vergaderen."

Uitgestrekt kwam hem voor en was in de daad dit Plan, als hij *Griekſche* en *Latijnſche* Schrijvers van gemelden stempel tot dit einde raadpleegde; „ doch wel bewust," gelijk de zich niets aanmatigende Schrijver zich uitdrukt, „ van mijne geringe vermogens, durfde ik mij zelv' noch het publiek wagen aan een werk van zoo veel omslags, te minder, daar zulks ligtelijk als eene *speculatie* van den Uitgever zou hebben kunnen misduid worden." — Hij besloot derhalve, zich alleen tot de *Latijnſche* Letterkunde te bepalen. Te meer oordeelde hij dit te mogen doen, daar een en ander der *Latijnſche* Schrijveren het pit en merg uit hunne *Griekſche* voorgangers poogden bijeen te zamelen.

Bepaalder drukt zich de Schrijver uit over de stoffe zijns Werks en derzelver bearbeiding. Wij mogen niet nalaten zulks met 's Mans eigene woorden voor te dragen, en te minder zulks onzen Lezeren onthouden, daar het geene opgesmukte voordragt, en ons bij de doorlezing des Werks gebleken is, dat het aan het hier te nedergestelde beantwoordt. Te meer verkiezen wij die mededeeling, dewijl zij ons van zelve de gele-

gen-

genheid aanbiedt om van die beantwoording met een kort woord te gewagen.

„ Wanneer ik," luidt zijne taal, „ van *Zedekundige Schoonheden* ſpreek, bedoel ik geene bloote koude zedelesſen, maar ook datgene, hetwelk aan dezelve kracht en levendigheid bijzet; de meer of min volledige kennis aan het Opperwezen, en de Onſterfelijkheid der Ziele. Met de gedachten, welke de Ouden over die verhevene onderwerpen koesterden, zal ik mijne taak beginnen. Ik weet wel, dat de invloed hunner Godskennis op de Zedelijkheid niet zeer groot was, maar door dit te erkennen, moest juist de Christelijke Openbaring, welke de Zedelijkheid door dien invloed zoo zeer kan verhoogen, te meer waarde in ons oog verkrijgen." — Allezins, dit mogen wij hier tot VAN KAMPEN's lof aanmerken, betoont hij zich een warm Vriend en verſtandig Voorſtander der *Christelijke Openbaring*. In veelvuldige aanteekeningen aan den voet der bladzijden wijst hij ſoms het zwak der Ouden en de verkleefdheid aan hunne wijsgeerige ſtelſels aan, brengt die in tegenſtelling met het meerder, helderder en beſtendiger licht der Openbaringe; terwijl hij elders de aanminnige overeenkomst doet opmerken. Wij hadden wel lust om van 't een en ander ſtavende voorbeelden bij te brengen, die den Schrijver tot eere zouden ſtrekken; dan ons bepaald beſtek, en 't geen wij nog te vermelden hebben, duldt zulks niet.

„ Na de denkbeelden omtrent GOD te hebben aangevoerd, ga ik over tot den Mensch, deszelfs Natuur, Beſtemming, Onſterfelijkheid, en het geluk, 't geen hem de Deugd verſchaft." — Dit zijn de onderwerpen in het Deel thans voorhanden; zij voeren tot opſchriften: *Beſtaan van een Opperwezen. — Eigenſchappen van het Opperwezen. — Schepping der Wereld door de Godheid. —* GODS *Voorzienigheid. — Invloed van den Godsdienst op der Menſchen daden. Geweten. — Dankbaarheid van den Mensch aan het Opperwezen. — Navolging van* GOD *door Weldaden. — Beste wijze van tot God te bidden. — Oorſprong der Afgoderij. — Godsdienst en Bijgeloof. — De Mensch, zijn wezen en voortreffelijkheid boven de Dieren. — 's Menſchen Beſtemming als verſtandig en als zedelijk Wezen. — Uitmuntendheid der Ziele boven het Ligchaam. De Onſterfelijkheid der Ziele. — Belooning der Deugd en ſtraffe der Ondeugd in een ander Leven. — Geluk der Deugdzamen in dit Leven.* Ten opzigte van alle die hoofdbijzonder-

heden worden de uitgelezenſte plaatſen aangevoerd, en toegelicht door de noodige aanteekeningen.

„ Hierop," belooft de Schrijver, „ zal eene ſchets van 's Menſchen verpligtingen de afzonderlijke tafereelen der Deugden en Zedelijke Grootheid, tot welke hij kan opklimmen, allen door de keurige penſeelen der Ouden gemaald, voorafgaan. Dan, om de ſchoonheid der Deugd te doen uitſteken, was het noodig, de ſchilderij niet minder met die zwarte misdaden te ſtofferen, waarvan men bij de Ouden zoo vele voorbeelden vindt. Immers, deze ſchilderingen zullen niet blootelijk uit wijsgeerige gezegden en *Ideälen* beſtaan; de *Latijnſche* Geſchiedſchrijvers en Dichters zullen ons om eene menigte ſprekende voorbeelden niet verlegen laten. — Ten ſlotte van het Werk zullen eenige gemengde aanmerkingen volgen over de Vriendſchap, de Wijsheid, den Ouderdom, het genoegen des Landlevens, en andere onderwerpen, welke, hoe zeer van eenen zedelijken aard, niet voegzaam onder de vorige hoofden konden gebragt worden."

Bij deze ontvouwing des geheelen Plans van dit Werk, 't welk in *vier Deelen* geheel volledig zal zijn, brengt de Heer VAN KAMPEN ons onder 't oog, dat, daar dit Werk wel voor geene Geleerden, maar toch voor zulken beſtemd is, die eenig overzigt van de Algemeene, inzonderheid van de *Romeinſche* Geſchiedenis hebben, dit hem vele bijzonderheden, in de vertaalde plaatſen, daartoe betrekkelijk, als bekend deed veronderſtellen. Aan den anderen kant oordeelde hij het niet onnut, den Lezer, in beknopte aanmerkingen, aan ſommige daadzaken te herinneren, of, waar hem eene plaats bijzonder trof, hem een wenk tot nadenken te geven. — Die wenken zijn veelal belangrijk en toelichtende, ſchoon hij nu en dan, onzes inziens, meer uit de gezegden als daarin opgeſloten aanvoert, dan er wezenlijk in ligt; doch hij doet het met de hem eigene zedigheid; als, bij voorbeeld, over de *Zwaartekracht* bij OVIDIUS, bl. 72, en de *Veelheid der Werelden* bij CICERO, bl. 77.

Niet onnoodig keurde het de Schrijver, een kort verſlag te geven van het Leven en de Schriften dier Mannen, waarvan men uittrekſels in dezen Bundel aantreft, om datgene, waardoor hun geest als Schrijver zich bijzonder kenſchetst, aan te duiden. — Hieruit is de voorafgaande opgave der Schrijveren geboren, die wij vrije-

vrijelijk een Meesterſtuk mogen heeten, van wegen de beknoptheid, zaakrijkheid en het doelmatige, 't geen wij hier aantreffen in de Levensberigten van PLAUTUS, TERENTIUS, CICERO, SALLUSTIUS, NEPOS, LIVIUS, CATULLUS, VIRGILIUS, HORATIUS, TIBULLUS, OVIDIUS, PHAEDRUS, VALERIUS MAXIMUS, PATERCULUS, SENECA, LUCANUS, PERSIUS, JUVENALIS, MARTIALIS, PLINIUS SECUNDUS, TACITUS, Q. CURTIUS en CLAUDIANUS. Uit deze Schrijvers ontleent hij de ſchrijfſtoffe, en bij de opgave des inhouds wijst hij de plaatſen aan der Werken, waaruit hij dezelve putte. Jammer, in de daad, dat de Schrijver niet overal geſchikte Vertalingen van de gebruikte *Latijnſche* Dichters aangetroffen, of die plaatſen zelve niet in Dichtmaat geleverd hebbe. 't Geen hij in eene Aanteekening bl. 158, ten opzigte der Vertalinge van VIRGILIUS, zegt, zal ook elders toepaſſing vinden.

Wat verder de Vertaling betreft, daarin heeft hij, naar zijne verklaring, gepoogd, zoo veel de aard en de kracht onzer tale toeliet, het oorſpronkelijke zoo nabij te komen als hem mogelijk was. Dit houdt hij voor eene *goede Vertaling*. „ Doet men dit niet," merkt hij in eene Aanteekening op, „ zoo is het geene *Vertaling*, maar eene *Navolging*. Ik leer door zulk een ſtuk werks niet den *Schrijver* kennen, waarom het mij te doen is, maar den *Vertaler*, waarom ik mij weinig bekommere. Dit denkbeeld is mij in het tegenwoordig Werk ten rigtſnoer geweest." — Wij mogen er bijvoegen, hij heeft het gevolgd: en over 't geheel zal men zijnen arbeid in dezen welverdienden lof niet weigeren; ſchoon men hier en daar wel eens eene andere bewoording de voorkeus zou geven. Twijfelachtige plaatſen, althans eenige, en waarvan verſchillende lezingen in 't oorſpronkelijke zijn, duidt hij met opheldering aan.

Genoeg hebben wij van dit Eerſte Deel gezegd, om een billijk verlangen naar de drie volgende bij de Lezers, voor welken deze arbeid voornamelijk beſtemd is, op te wekken. Wij ſluiten onze Aankondiging met het zeggen van den Kerkvader LACTANTIUS: *Indien er iemand voor den dag trade, die de Waarheid, bij enkele (Heidenſche) Schrijveren of bij de Aanhangen der Wijsgeeren verſpreid, bijeenverzamelde en tot een Ligchaam bragt, die zou van ons (Christenen) niet verſchillen.* LACT. Lib. VI. C. 7.

Hollandſche Dichtmaat en Proſodie, toegepast op het rythmus en metrum der Ouden, in zoo verre beiden in onze Hollandſche Dichtkunde zouden kunnen worden ingevoerd. Door G. HESSELINK, *A. L. M. Phil. Doct. en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte bij de Doopsgezinden te Amſterdam. Aldaar, bij* de Wed. G. Warnars *en* J. W. Yntema en Comp. 1808. *In gr.* 8*vo. X en* 266 *Bl.*

Waarom heeft de kunstſmaak der oudheid zich zelf den dwang opgelegd, om de lettergrepen regelmatig in korte en lange te verdeelen, en daarop zekere voetmaat te gronden? Het antwoord op deze vraag ligt gewisſelijk in het oogmerk, om de voorſtelling door klank-nabootſing meer en meer te verzinnelijken, de taal zelve voor de muzijk meer geſchikt te maken, het gevoel te verlevendigen en den indruk te verſterken; hoe zeer middel alhier aan doel hebbe beantwoord, is door de ervaring genoegzaam bewezen. Latere volken hebben in het rijm nog een hulpmiddel te meer gevonden, om de zinnen te gemoet te komen, nadat zij in de onderſcheidene ſoorten van voetmaten het karakter van het dichtſtuk zelf, het zij dan teederheid of grootheid, ſtatigheid of vrolijkheid, boert of ernst, gepoogd hadden uit te drukken.

Bekend zijn de voetmaten, welke de Oosterlingen, de Grieken en Romeinen, aan hunne verzen hebben gegeven; het gebruik heeft die naar zekere aangenomene regels gewettigd; dan, het is nog niet uitgemaakt, in hoe verre de dichttrant van latere volken, bijzonderlijk der Hollanders, zich van die regelen en dat gebruik der ouden in de bepaling van kortheid of lengte der lettergrepen zoude mogen bedienen. De *Maatſchappij van fraaije Kunſten en Wetenſchappen* hier te lande heeft dit vraagſtuk tot onderwerp eener prijsvrage opgegeven, naar welker beantwoording ieder kunstminnaar verlangt. De verdienſtelijke Hoogleeraar HESSELINK, in dit verband van denkbeelden een meer algemeen overzigt der Hollandſche dichtmaat noodzakelijk keurende, heeft dit onderwerp meer uitgebreid, en geeft alzoo deze Verhandeling in druk, daar zij, uit hoofde dier meerdere uitbreiding, niet wel als mededingende in aanmerking konde komen.

De-

Deze belangrijke Verhandeling verdeelt zich in twee Hoofdſtukken, waarvan het eerſte zich tot onzen gewonen dichttrant bepaalt, en wel deszelfs eerſte Afdeeling tot de maat of *cadans* onzer verzen. Na opgave van hetgeen door vroegere mannen in ons vaderland ter verbetering der versmaat verrigt en tot op den huidigen dag gevolgd is, oordeelt de Schrijver de bijzondere plaatſing van *accent* of klemtoon in de lettergrepen gegrond op den nadruk, dien men op het zakelijke gedeelte heeft willen vestigen. In den mateloozen ſtijl vindt men denzelven onregelmatig op één lettergreep van meerſyllabige woorden naar willekeur van derzelver plaatſing; de voetmaat daarentegen van het vers vordert die woorden in eene geregeld afwisſelende orde en alzoo tevens den klemtoon. Naar gelang nu het vers met eenen hoogen greep rijst en daarna daalt, of wel de toon uit de laagte naar de hoogte rijst, komt de klemtoon om de tweede of derde lettergreep terug, het zij dezelve dan valle op de oneffene of effene, op de eerſte der drie lettergrepen of op de derde bij uitzondering, welk alles met de noodige voorbeelden wordt opgehelderd.

Hoe zeer nu die woorden, welke het hoofdzakelijk denkbeeld uitdrukken, vooral die van één lettergreep, eenen afzonderlijken klemtoon vorderen, en de voetmaat zich naar denzelven behoorde te ſchikken, is het er echter zoo ver af, dat zulks door alle Hollandſche dichters naauwkeurig gevolgd zij, dat in tegendeel in ver de meeste, zelfs beroemde, ſtukken is verwaarloosd, van waar dan de uitſpraak aan dat gebrek heeft willen te hulp komen, blijkens de menigte van voorbeelden, welken de Schrijver, in de tweede Afdeeling, oordeelkundig heeft aangevoerd.

In het tweede Hoofdſtuk behandelt de Hoogl. de dichtmaat der Ouden, in toepaſſing op de Hollandſche dichtkunst, en vergelijkt tot dat einde, in deszelfs eerſte Afdeeling, de voetmaten der Ouden en Hedendaagſchen. In de verzen van zes of vijf voeten hebben de Latijnen altijd eenen zelfden regel in acht genomen ten opzigte van den tijd, waarin de lettergrepen worden uitgeſproken, en dezelve alzoo in korte van één en lange van twee tijden verdeeld, wordende twee korte even ſnel, als één lange, uitgeſproken, zoodat hunne verzen inderdaad zamenkoppelingen van voeten zijn,

waarom zij dezen met onderscheidene benamingen tot twee of drie lettergrepen bepaalden, die deels willekeurig geplaatst, deels regelmatig gevorderd worden. In de Hollandsche dichtkunst, daarentegen, offchoon in navolginge der Latijnen in voetmaten gedeeld, is een aanmerkelijk verschil, daar zij het getal der lettergrepen dadelijk bepaalt, zoo wel in het vers, als in elken voet op zich zelf, waarvan de geregelde afwisseling van den klemtoon alleenlijk de grondslag is. Kortheid en langheid van lettergreep komt alzoo in geene andere aanmerking, dan voor zoo ver de uitspraak sneller of trager zij, welke echter door het gewone taalgebruik gemakkelijk te onderscheiden, doch voor den vreemdeling naauwelijks merkbaar is.

Na deze vergelijking door gepaste voorbeelden te hebben opgehelderd, achtervolgt de Hoogl., in de tweede Afdeeling, dit onderzoek wegens de korte of lange lettergreep in de Hollandsche dichtkunst, en, gelijk hij den grond daarvoor bij de Ouden in de muzijk meent te vinden, geeft hij ten onzen opzigte alleenlijk het gehoor tot grondslag op, waaromtrent, hoe onderscheiden dan ook in verschillende personen, hij oordeelt dat zeer wel eenige regelen zijn aan de hand te geven.

Tot het vinden dier regels dient het geschiedkundige overzigt van den arbeid van voorname dichters, om ook die dichtmaat der ouden tot de levende talen over te voeren. Na eene korte opgave, wat door Spanjaarden, Engelschen en Franschen, en meer uitvoerig, zelfs met een aantal van voorbeelden, wat door de Duitschers, hieromtrent verrigt zij, dienen de voorbeelden, uit de Hollandsche dichters ontleend, tot een bevestigend bewijs van hetgeen te voren door den Hoogl. was opgemerkt, dat, offchoon volgens sommigen het korter of langer vertoeven van de stem op eene lettergreep dezelve kort of lang maakt, en het alzoo inderdaad van de enkele kunst van lezen zoude afhangen, zulks echter niet regelmatig genoeg is om daarop te kunnen afgaan, en alzoo het voormaals gezegde wegens den klemtoon met meerderen grond zoude gelden. Zal men dus de versmaat der ouden in onze taal volgen, dan zal men zich aan eene veel gestrengere *prosodie* moeten binden, dan, tot nog toe, volgens eene reeks van vroegere en latere voorbeelden, ten aanzien althans van *hexameters* en

pen-

pentameters geſchied is, waartoe de overeenkomst der talen zelve welligt eene niet ongemakkelijke aanleiding zal geven.

Om nu de *quantiteit* der lettergrepen voor de Hollandſche *proſodie* te vinden, dienen, in de laatſte plaats, de algemeene en bijzondere regels, door den Hoogl. opgegeven, welke wij alhier kortelijk zullen voordragen, zonder de gronden en voorbeelden mede te deelen, waarmede ieder dezer regels op zich zelf geſtaafd is.

1. Alle Lettergrepen, waarop de Klemtoon valt, zijn uit haren aard lang.

2. In alle zamengeſtelde woorden blijft die Lettergreep lang, welke oorſpronkelijk den Klemtoon bezit, ofſchoon zij ook in de zamenſtelling den Klemtoon verliest.

3. Alle zulke woorden, die doorgaans zoo kort mogelijk worden uitgeſproken, zijn lang, wanneer zij om bijzondere reden den Klemtoon ontvangen.

4. Alle éénſyllabige zelfſtandige en bijvoegelijke Naam- en Werkwoorden, die uit hoofde van hunne eenvoudige zamenſtelling niet lang zijn, moeten lang geacht worden.

5. Alle Lettergrepen, waarin een dubbelde Klinker voorkomt, zijn uit haren aard lang, ſchoon er de Klemtoon niet op valle.

6. Alle Twee- en Drieklanken zijn uit hunnen aard lang.

7. Alle zamengetrokkene Lettergrepen zijn uit haren aard lang.

8. Wanneer een Klinker, in dezelfde lettergreep, van twee of meer Medeklinkers wordt gevolgd, wordt dezelve daardoor lang.

9. Twee of meer Conſonanten, eene Vokaal voorgaande in dezelfde lettergreep, maken dezelve lang.

10. Wanneer op eene Vokaal twee of meer Conſonanten volgen, doch niet in dezelfde Lettergreep, maar deze tot de volgende behooren, geeft dit aan de vorige Lettergreep geene de minſte vertraging.

11. Wanneer op de Vokaal twee of meer Conſonanten volgen, zoodanig dat de ééne tot dezelfde, de andere tot de volgende Lettergreep of Woord behoort, maakt zulks de Lettergreep niet lang.

12. Alle Lettergrepen, waarin ſlechts ééne Vokaal voorkomt, en die niet met eenige Conſonant, of niet met twee

of

of méer Conſonanten bezwaard zijn, zijn kort, mits er de Klemtoon niet op valle.

13. Alle Lidwoordjes blijven altijd kort.

14. Alle kleine woordjes, waarop om bijzondere reden geen Klemtoon valt, zijn kort.

15. De zachte uitgangen *e*, *ſche*, *er*, *en* enz. zijn kort, met uitzondering van de zoodanige, waarop de Klemtoon valt.

Deze is des Hoogleeraars arbeid, ter verrijkinge der Hollandſche Dichtkunst met de proeve eener Proſodie. Niemand, offchoon ook hier en daar in gevoelen verſchillende, zal den gewigtigen dienst miskennen, door deze behandeling aan de kunst bewezen. De Recenſent, echter, ſchort thans zijn oordeel op, in afwachtinge der beantwoording, welke wij van de Maatſchappij van fraaije Kunſten en Wetenſchappen te gemoet zien. Het is de vergelijking der grondregelen, welke ons ook hier, zoo als altijd in het vak van wetenſchap, tot de waarheid moet voeren, zonder dat wij met den Hoogleeraar alhier kunnen inſtemmen tot het toekennen van eenig gezag aan één of meer kundigen in dit vak.

Bibliotheek van oude Letterkunde. IVde Stuk. Te Amſterdam, bij J. ten Brink, Gerritsz. *In gr.* 8vo.

Van de vorige Stukken dezer Bibliotheek hebben wij met verdienden lof melding gemaakt, en ons alleen beklaagd, dat dezelve zoo traag werd voortgezet. Thans ontvangen wij, wederom na lang wachtens, dit vierde Stuk, waarmede eindelijk het eerſte Deel van dit Werk compleet is. — Welke is toch de reden van zulk een tragen gang? Recenſent kent ſommigen der Mede-arbeiders, en aan hun zeker hapert het niet. Ook de Uitgever weet te wel, dat dit verwijl hem geen voordeel kan aanbrengen, dan dat wij dit aan hem zouden wijten, en er blijft dus niets over dan te onderſtellen, dat de weinige onderſteuning van de zijde des publieks daarvan oorzaak is. Maar zou dan inderdaad de ſmaak van onze Natie zoo zeer verbasterd, hare geestdrift voor de ſchoone overblijffelen der Oudheid zoo zeer verflaauwd zijn, dat, terwijl niet weinige vlugtige voortbrengſelen van den dag met eene bijna ongeloofelijke

ke graagte ontvangen worden, alleen de voortbrengſelen van geleerdheid en waren ſmaak geene onderſteuning zouden vinden? — *Dii avertant omen!*

Ten bewijze ten minſte dat het niet aan de uitvoering der onderneming hapert, kan wederom dit vierde Stuk ſtrekken, van welks inhoud wij nu een kort verſlag zullen geven.

Het eerſte, wat wij in dit Stuk ontmoeten, is de tweede Verhandeling, door den Heer JERONIMO DE VRIES in het Genootſchap *Concordia et Libertate* te Amſterdam voorgelezen, over den Wijsgeer ANAXAGORAS. Alles, wat tot lof der eerſte Verhandeling door ons en anderen gezegd is, geldt ook van deze tweede. Dezelfde vlijt en geleerdheid in de ontwikkeling van zijn onderwerp, dezelfde bevalligheid in ſtijl en voordragt, en dezelfde rijke belezenheid in de Aanteekeningen, dienen ook tot aanbeveling dezer Verhandeling, waarin het laatſte gedeelte van het leven dezes beroemden mans en de geſchiedenis van zijnen dood behandeld wordt. Mogt het den kundigen Schrijver, wiens ambtsbezigheden hem zoo zeer van allen letterkundigen arbeid verwijderen, en in wien dus deze grondige en uit de echte bronnen geputte geleerdheid eene dubbele verdienſte is, niet aan tijd ontbreken, om onze letterkunde met meer dergelijke ſchoone geſchenken te verrijken!

Met geenen minderen lof moeten wij van het tweede ſtuk, in dezen bundel voorkomende, gewag maken. Het is eene Vertaling der drie Redevoeringen door DEMOSTHENES gehouden, om de Athenienſers aan te zetten, om, tot eene krachtdadige beſcherming der Olynthiers en tegen de aangroeijende magt van den Macedoniſchen Koning Philippus, de wapenen op te vatten, en daartoe den besten weg in te ſlaan. — De kracht en ſchoonheid dezer beroemde Redevoeringen in het oorſpronkelijke is bekend. Dezelfde kracht, dezelfde ſchoonheid is, zooveel dit mogelijk was, in deze ſchoone vertalingen bewaard gebleven; en zoowel de zoetvloeijendheid derzelve, als de rijke belezenheid en de grondige geleerdheid, welke de Vertaler in de Aanteekeningen zonder praal ten toon ſpreidt, bewijzen volkomen, dat ook de Hoogleeraar TEN BRINK, aan wien wij insgelijks eene ſchoone vertaling van de Apologie van SOCRATES voor een groot gedeelte dank weten, en naar wiens vertaling van XENOPHONS Geſchiedenis van den Krijgstogt van

Cy-

Cyrus wij reikhalzend uitzien, volkomen berekend is om den ouden roem der Nederlanders ten aanzien der Griekſche letterkunde ſtaande te houden.

Ook de proeven van den Heer DORN SEIFFEN, tegenwoordig Praeceptor aan de Latijnſche School te *Utrecht*; om ſommige Lierzangen van HORATIUS in dezelfde Latijnſche maat in het Nederduitsch over te zetten, zullen zij, welke de Noordſche talen voor deze ſoort van dichtmaat geſchikt houden, met genoegen lezen, en, hoezeer Recenſent daaronder niet behoort, kan hij echter den Heer DORN SEIFFEN den roem niet ontzeggen, van zoowel het oorſpronkelijke zoo getrouw, als mogelijk was, overgebragt, als ook de regelen der Latijnſche versmaat met een goed gevolg in acht genomen te hebben.

Mogt alsnog eene grootere begunſtiging van de zijde des publieks den Uitgever in ſtaat ſtellen, om met deze ſchoone onderneming voort te gaan!

R. GOCKINGA, Diſſertatio Juridica inauguralis, de ratione, qua, ex juris cum Romani tum Groningani principiis, ab ultima voluntate testator expreſſis verbis recedat. (Dat is:) *Over de wijze, waarop, volgens de beginſelen zoowel van het Romeinsch als Groninger regt, de erflater uitdrukkelijk van zijn testament kan afgaan.*

De Heer GOCKINGA behandelt in deze Verhandeling een zeer gewigtig onderwerp. Zeer dikwijls toch gebeurt het, dat iemand, na het maken van zijnen uiterſten wil, weder van beſluit verandert; en de vraag: wat wordt er vereiſcht, om het vorige testament te vernietigen of te veranderen, en op hoevelerlei wijze kan dit geſchieden? is dus ook natuurlijk van zeer veel belang.

De Schrijver behandelt echter deze vraag niet in haren geheelen omvang. Want, hoewel deze wilsverandering of uitdrukkelijk door woorden of ſtilzwijgend door daden kan verklaard worden, heeft echter de Schrijver zich alleen bepaald tot de uitdrukkelijke wijzen, waarop dit geſchieden kan. Hij verdeelt ten dien einde zijn onderwerp in twee Hoofddeelen, waarvan het eerſte over het Romeinsch, het tweede over het Groninger Regt handelt.

In het eerſte Hoofddeel toont hij aan, dat ten allen tijde bij de Romeinen iemand zijn testament heeft kunnen veran-

de-

deren, mits hij sleehts testament kon maken, en dat deze vrijheid noch door iemand anders noch door den testateur zelven kon beperkt worden; hij kon dus ten allen tijde een tweede testament maken, waardoor het eerste vernietigd werd. De gevolgen van dergelijk een tweede testament worden volledig en naauwkeurig in de eerste 24 paragraphen opgegeven; terwijl de Schrijver vervolgens onderzoekt, op welke wijzen buiten dat de testateur zijn vroegeren uiterſten wil kon veranderen; in de beantwoording van welke laatſte vraag de Schrijver niet alleen de verſchillende tijdvakken van het Romeinsch Regt naauwkeurig onderſcheidt, maar ook alle de weeren en zwarigheden ter toetſe brengt, welke ten dezen opzigte kunnen in aanmerking komen; en dit alles met zoo veel beſcheidenheid en oordeel, dat men den waardigen Leerling van den naauwkeurigen en geleerden VAN TWIST daarin niet miskennen kan.

Het tweede Hoofddeel handelt over het hedendaagsch en vooral het Groninger Regt. Na eene korte inleiding, ten bewooge dat de geest van het hedendaagsch Regt omtrent de Testamentmaking in vele opzigten van het Romeinsch Regt afwijkt, en dat vooral de gewoonte, om ook bij Huwelijks voorwaarden over zijne nalatenſchap te beſchikken, hierin groote verandering maken moest, bewijst de Schrijver vooreerst, dat naar hedendaagſche Regten een later testament het vroeger niet vernietigt, voor zoo verre de testateur dit niet uitdrukkelijk verklaard heeft en de beide testamenten met elkander beſtaan kunnen; bij welke gelegenheid tevens van de *clauſula derogatoris* en de kracht der *codicillen* geſproken wordt; terwijl hij vervolgens over het vermogen handelt, om ſchikkingen, bij mutueele testamenten, en huwelijksvoorwaarden omtrent de nalatenſchap gemaakt, te vernietigen of te veranderen. Wat de mutueele testamenten betreft, hieromtrent onderſcheidt de Schrijver: of in een en het zelfde testament man en vrouw ieder over hunne bezittingen beſchikking hebben gemaakt, in welk geval hij met de meeste uitleggers aan elk der testateurs het regt van verandering geeft; dan wel, of zij gezamentlijk over den gemeenen boedel, of met onderling goedvinden over elks goederen gezamenlijk beſchikkingen gemaakt hebben, in welke gevallen de Schrijver, naar ons inzien te regt, de magt van verandering en vernietiging niet dan aan beiden gezamenlijk toekent. Niet het zelfde echter bevestigt de Schrijver, volgens Groninger Regten, van de Huwelijksvoorwaarden; deze zijn uit haren aard, volgens de Groninger wetten, onverbreekbaar, en benemen derhalve aan de echtgenooten het regt van nadere beſchikking, zonder dat daartegen kan aangevoerd worden het 27ſte Art. van het Groninger Stadsregt, als hetwelk, volgens den Schrijver, over een geheel ander geval handelt.

Wij

Wij hebben deze Verhandeling, waarvan ook ſtijl en taal lof verdienen, met genoegen gelezen, en de Heer GOCKINGA heeft ongetwijfeld daardoor bij alle deskundigen eere ingelegd.

De Ring van Gyges wedergevonden, of Verzameling van Nederlandſche Karakters. IIde Deel. Niet vertaald. Te Haarlem, bij F. Bohn. 1808. *In gr.* 8*vo.* 332 *Bl.*

Aangenaam vonden wij ons verraſt met de ſpoedige verſchijning van een Derde Deel dezes oorſpronkelijken Werks, hetwelk wederom XX Tafereelen aanbiedt, de hoofdtrekken van welke wij, zoo veel ons beſtek zulks toelaat, nu met onze Lezers willen beſchouwen.

I. *De verlatene Hermina bij de wieg van haren Zuigeling.* — Met zijnen onzigtbaar makenden Ring aan den vinger, volgde de menschkundige Schrijver eene oude Vrouw naar een bovenhuis, waar de ongelukkige verleide Hermina haare geſchiedenis verhaalt; zij was door haren minnaar ſchandelijk bedrogen, die haar met een kind, en daarenboven in een zwangeren toeſtand, ellendig had achtergelaten. Bij de wieg van haren zuigeling geknield, en denzelven met heete tranen beſproeijende, wenscht zij wanhopig, dat het nimmer weder uit zijnen gerusten ſlaap mogt ontwaken .... Dan, eenigzins zich herſtellende, is hare treffende taal: „Neen, lieve ongelukkige! leef, en leef tot troost van uwe moeder, die op deze wereld niets meer dan u bezit! — Ik verliet mijne ouders, die mij zoo teeder beminden; op mijne beurt worde ik wederom verlaten door uwen vader, dien ik zoo lief heb; dit is het loon der wereld, dit zijn de bezoldingen der ontrouw en der zonde! — Leef, ongelukkige zuigeling! zoo lang ik nog eenig brood kan bedelen, zal ik hetzelve met u deelen; wanneer gij ouder zult zijn geworden, zal ik u verhalen, hoe ik door uwen trouweloozen vader van het ſpoor der deugd afgeleid, en eindelijk nedergeſtort ben in den afgrond des verderfs, dien ik, helaas! te laat ontwaarde. — Door mijne liefde voor u, door mijne bekommernisſen en zorgen, welke ik voor u zal hebben, zult gij mij weder liefhebben, gij zult uwe moeder hare misdaad vergeven, gij zult haar niet vloeken! — en als gij haar in het graf hebt nedergelegd, zult gij haar gebeente door uwe verwijtingen niet ontrusten!" — Haar lot en lijden, ook haar dood, die kort daarop voorviel, is zoo treurig als leerzaam voor elk onbezonnen Meisje en ligtzinnig Jongeling.

II. *Onberaden Huwelijken.* Vanwaar komt het toch, dat zoo vele menſchen, die in alle de voorvallen des menſchelijken

ken levens niet van onverſtand, van roekeloosheid, of van onvoorzigtigheid te beſchuldigen zijn, dikwijls zoo vermetel, zoo onberaden handelen in het uitkiezen van eene echtgenoote, waarmede zij tot den dood toe wenſchen verbonden te zijn? Die zelfde menſchen koopen noch paarden, noch runderen, noch landerijen, of zij doen op het allernaauwkeurigſte daaromtrent onderzoek; zij gaan tot den koop niet over, zonder den raad van goede vrienden en buren te hebben ingenomen; zij koopen geene woning, of zij doorkruiſen dezelve herhaalde reizen; zij laten zich daaromtrent door deskundigen in alles onderrigten. En die zelfde voorzigtige, verſtandige, overleggende menſchen kiezen voor zich op eene zeer onvoorzigtige wijze eene echtgenoote, waarmede zij alle de dagen hunnes levens zullen moeten doorbrengen, die de moeder en voedſter zijn zal van hunne geliefde kinderen, die altoos met hun zal moeten verkeeren, die geluk en ongeluk, die voorſpoed en rampen, die gezondheid en ziekte met hun zal moeten deelen! — Deze verregaande onbeſtaanbaarheid met zichzelven vonden wij hier geenszins in hare oorzaken nageſpoord of toegelicht, maar alleen bevestigd door het afgeluisterde geſprek van eenige paren, die op het Raadhuis waren bijeengekomen, om in ondertrouw te worden opgenomen, waarvan eenige Bruidegoms elkander in vertrouwen over hunne Meisjes onderhouden, terwijl eenige Bruiden elkander even openhartig haar hart ontſluiten. Zoo ſloeg een aardig Meisje een ouden Grijns aan, om een gemakkelijken dag; eene andere eenen jongen Lummel, om hare 36 jaren, enz. „ Bij alle weer en wind!" riep een Stuurman eenen anderen Zeerob toe, „ zijt gij even zoo gek als ik, om hier bij eene Hollandſche meid voor anker te gaan liggen?" — Wat zal ik zeggen, Stuurman Jurrien, een mensch moet in zijn leven éénS gek zijn. En wat is toch een Zeeman, die geen vriend of maag in de wereld heeft, als hij voet aan land zet? Voor het overige is mijne takelagie al vrij wat geſleten, vriend COENRAAD JEVER! ik ben jichtig, aamborſtig en knorrig; ik ben thans zoo wrak als mijn ſchip zelf; wie zou ik ook al beter krijgen? — Maat jij, vriend COENRAAD JEVER, wat heb jij voor een ſlagje opgedaan? Heb je nog al moeite moeten doen, om dat Fregatje te enteren?" enz. Eene andere Bruid, door hare Vriendin gevraagd, hoe zij toch aan zulk een ouden Vrek zich had kunnen verkoopen, ſprak met verrukking van zijn rijkdom; „ daarenboven," zeide zij, „ hij is een man van één dag, om zoo te ſpreken; hij is niet vrij van aanvallen van beroerte; ook hebben de buren mij verzekerd, dat hij op den duur niet beſtand is voor zulk eene moeijelijke *affaire*, (de man was Vroedmeester) dat al dat nachtbraken zijne gezondheid ſterk moet ondermijnen, en dat ik niet moet verſchrikken

als hij eens doodnaar huis wordt gedragen. Nu bid ik u, wat kan ik meer verlangen?" — Dit ſtukje eindigt met eene koddige beſchrijving van ſommige der paren, die, na het afloopen der plegtigheid, andermaal de *revue* paſſeeren; hetwelk echter meer grappig dan wel leerzaam of ſtichtende is.

III. *Men leert het Karakter van zeer vele Menſchen kennen bij Ziekte of hevige Pijnen.* Bij zwaar of langdurig ligchaamslijden bezwijkt gemeenlijk de kunst, of liever de lust, om zijne gebreken te verbergen of langer te veinzen. Aan het Krankbedde doet men dus niet zelden echte Menſchenkennis op. Een aantal treffende, zoo wel treurige en verhevene, als belagchelijke en afkeer wekkende Voorbeelden verlevendigen dit ſtukje, hetwelk wij met zeer veel genoegen lazen. Alleen kunnen wij den Schrijver van overdrevenheid in ſommige Karakterſchetſen niet geheel vrijpleiten, die wel eens Karikaturen worden in zijne altijd ſchilderende hand.

IV. *Teleurſtellingen.* Een Gezelſchap verhaalt elkander hunne lotgevallen, deels van treurigen, deels van zonderlingen aard. Vleijende hope was de ſchering, grievende teleurſtelling de inſlag van alle. Om van één derzelven iets te melden: bij den Heer VAN ROERMONDE en zijne Echtgenoote liepen alle wenſchen uit op één punt; eene Buitenplaats dacht hun de hoogſte aardſche gelukzaligheid. Na vele jaren van angſtige bezuiniging, bereikten zij eindelijk het toppunt van hun ſtreven. Maar helaas! 't is alles geen goud, wat maar blinkt. — In vervoering van vreugde, hadden zij de dwaasheid, het hun aangeboden Landgoed bij den eigenaar zelven zoodanig te verheffen, dat zij bijna de helft te veel voor hetzelve moesten betalen. — Zij betrekken het. — Den eerſten morgen den besten moest men onder het lommer der boomen het ontbijt nemen; doch naauwelijks was men gezeten, of er viel eene zeer groote groene rups in de melkkan, en eenige kleine houtwurmen in de theekopjes; op de boterhammen, die reeds geſmeerd ſtonden, kroop eene zwarte ſpinnekop, die zich langzaam langs zijnen ſijngeſponnen draad had neergelaten, en een reiger, die over het plein vloog, wierp zijn drek uit boven op het bloote hoofd van mijn oudſte kind, dat met ijver bezig was om ſchelpen van den grond te rapen. Men zag elkander met een veelbeduidend gelaat aan, en droeg het ontbijt in diepe ſtilte weder naar huis. Tegen den avond op eene bank van groene zoden ten einde van het bosch gezeten, dreef een zwerm van venijnige muggen hen weldra weder naar binnen. Hun oudſte zoontje kwam den helhamel van eene kudde ſchapen te na, en het booze dier ſtootte hem drie tanden uit den mond; een tweede werd voor dood uit een' vijver gehaald, terwijl een jonger kind van zes jaren, het waakzaam oog der kindermeid ontſnapt, de ganſche Familie in den grootſten

angſt

angst overal vergeefs deed zoeken; men vond hem eindelijk, ſtekende tot aan de armen in eenen berg van bagger: het knaapje wilde eene kapel vangen; zij zette zich op eene verraderlijke wijze op eene dikke korst neder, enz.; met moeite verloste men het arme kind uit zijne ſmerige gevangenis. Een hongerige bunſem rigte eene vreeſelijke ſlagting aan in de Menagerie; de onachtzame tuinman werd weggezonden, een ongeſchikte volgde hem op en bedierf alles. Door het gerucht van hunnen nieuwen koop gelokt, werden zij welhaast door eene vleet ledigloopende vrienden en verre bloedverwanten overſtroomd; derzelver kinderen pleegden allerlei vernielende baldadigheden in boogaard, tuin en vijvers; hun knecht verleidde eene kamenier; hevig ongenoegen; zware krankte van Mevrouw, door drukte en vermoeijenis uitgeput; enorme geldverteering zonder eenig waar genot; dieven, die hen jammerlijk beſtalen; overhaast vertrek naar de Stad, en verkoop van het ſchoone Buiten voor de helft van den beſteedden prijs. — Zie daar een zamenloop van ongeluk, regt grappig beſchreven, door andere vervangen, en met eene toepaſſelijke plaats uit TERENTIUS beſloten.

V. *Vergelijking tuſſchen de Levenswijze der Griekſche Vrouwen en Hollandſche Dames.* Een Vader kapittelt zijne beide Dochters, de eene over ſlordigheid, de andere over pronk- en ſpeelzucht enz. — twee uiterſten, door opgemelde vergelijking met de Oudheid geeſtig en treffend gegispt; leerzaam voor vele Meisjes en Vrouwen, inzonderheid in den tegenwoordigen tijd. Ook de jonge Heeren krijgen een welverdienden veeg.

VI. *De kracht der Gewoonte.* Onzigtbaar in eene Societeit gekomen, valt het geſprek op hebbelijkheid en verſlaafdheid omtrent veelvuldige kunstbehoeften enz. De een verklaart, zonder ſnuifdoos het ongelukkigst wezen te zijn; een ander leeft als een uurwerk, en is als eene machine gebonden aan de klok; een derde aan zijn middagſlaapje; deze integendeel aan eene wandeling; een ander kan niet leven zonder pijp; gene niet zonder kaarten, enz. Voorts worden onderſcheiden levensſtanden kortelijk doorloopen en met een pennetrek de kracht der Gewoonte geeſtig geteekend. Hoe aardig wordt de zucht voor het oude door den ouden Hr. ZANDBERK in zijn eigen voorbeeld afgemaald! „ Ik huis met een ouden kneeht en twee oude meiden; reeds 27 jaren hebben zij bij mij gewoond, en, hoe podagreus ik ook ben, betuig ik u op mijne eer, dat ik nog de vlugſte ben van mijn geſchte huisgezin. Mijne ooren moet ik dikwijls met beide mijne handen vasthouden; zoo verbazend hoesten de menſchen; daarenboven word ik zeer traag en ſlecht bediend; maar ik kan niet beſluiten hun afſcheid te geven. Ik ben aan al dat geklaag en gehompel zoo

gewoon, dat ik geloof, dat ik het beſterven zou, als dit bevallig drietal door drie jonge ſpringers wierd opgevolgd. Mijn hond en mijne kat, die beiden, vooral in den kouden winter, als de hagel, of de ſneeuw, of de regen zoo met kracht tegen mijne venſters geſlagen wordt, en mijn vuurtje dan zoo vrolijk brandt en knapt, met het vergenoegdſte gelaat dat men immer kan ſchilderen, aan den warmen haard liggen, zijn door hoogen ouderdom ſtram en afzigtig geworden; maar ik ben zoo gewoon aan hun gezelſchap, dat ik hen voor geen dozijn jonge oſſen zou willen verruilen. Dit zelfde gevoel ik ook omtrent mijne meubelen. In mijn groot vierkant ledikant ſlaap ik reeds meer dan eene halve eeuw zoo gerust, alsof de gordijnen in het uitgeperſte vocht van papaverbollen waren gedoopt; mijne ouderwetſche ſtoelen zijn ſtevig en gemakkelijk; mijne tafels zijn hecht en ſterk; men kan er eens op leunen, zonder te vreezen dat alle vier de pooten te gelijk zullen breken; en in mijne kabinetten, die ten tijde der regering van Koning WILLIAM door eene kunſtige hand gemaakt zijn, en welke zoo veel ruimte in zich bevatten, dat men er des noods met zijne huisgenooten in zou kunnen wonen, ligt mijn linnen en wollen nog op dezelfde plaats als in mijne prille jeugd, zoodat ik alles in den donker zoo goed kan vinden als op den helderſten dag." —Ook de Vrouwtjes krijgen haar beſcheiden deel. „ Wanneer de geduchte tijd daar is. (zoo begint de Hr. VELDENBLOEM zijn verhaal) dat het gewigtig werk van het ſchoonmaken, hetwelk 's jaarlijks op den 1ſten Maart een' aanvang neemt, moet verrigt worden, gelijkt mijne lieve zuster naar geen menſchelijk wezen meer; hare oogen ſtaan alsdan verwilderd in haar hoofd, hare muts ſtaat ſcheef, hare anders zoo doodſchbleeke wangen gloeijen, hare paarſche handen zijn met bezems gewapend, zij vliegt als eene onzinnige CASSANDRA van kamer tot kamer; nu vertoont zij zich, met een gezigt als van eenen verſaagden vlugteling, die de handen der moordenaren zoekt te ontkomen, voor het keldervenſter; een oogenblik daarna zwerft zij op den hoogſten zolder rond, en tuurt ſchichtig uit het dakvenſter, even alsof zij nog beducht was voor wreede vervolgers. Hare drie dienſtmaagden, al mede met zemenlappen, bezems en boenders gewapend, loopen van beneden naar boven, van boven naar beneden, en volgen, om haar te behagen, haar zonderling voorbeeld na; zij zijn dan niet ongelijk aan de drie beminnelijke Dochters van den Nacht en van den akeligen Afgrond: ALECTO, TYSIPHONE en MEGÆRA. — Op dien tijd had ik eens het ongeluk, haar een bezoek te geven. Ik naderde het huis; alle de ſchuiframen waren opgeſchoven; met de uiterſte moeite was ik over een berg van opeengeſtapelde ſtoelen, tafels enz. tot op de helft van den gang doorgedrongen, toen een geduchte

hoop

hoop ſchilderijen van het ganſche eerwaardige Voorgeſlacht mijnen verderen doortogt op het onverwachtst ſchier hopeloos belemmerde. Ik had plaats om een' loop te kunnen nemen, en ſprong, voor mijne jaren nog al vrij luchtig, over den berg heen; doch ik had het ongeluk met de hak van mijn' ſchoen aan *hare* Overgrootmoeder te blijven haken; ik ſtortte met eenen hevigen ſmak op den marmeren grond op mijn' neus en kin neer, en verrekte nog daarenboven mijne *tendo Achillis*, die ſedert dien tijd onophoudelijk in eenen verminkten ſtaat is gebleven. Ik voer hevig uit tegen het overtollig ſchoonmaken; zij grimlagchte, en zeide dat zij ſedert onheugelijke tijden *gewoon was* op dien dag te beginnen, beklaagde *zich over* de onverſchilligheid der Mannen, en op het hooren van het geluid, hetwelk door het vinnig uitkloppen van eenige Spaanſche matjes werd verooraakt, *nam zij met* drift hare bezems in de hand, *en vloog, zonder afſcheid van mij* te nemen, of een *naar mij om te zien*, als een vuurpijl naar den zolder."

VII. *Eenige* grappige *Brieven*, *aan den Schrijver toegezonden*. Deze moeten in hun geheel gelezen worden.

VIII. *Men mishaagt gemeenlijk door te veel moeite doen om te behagen*. Nuttige leſſen van een verſtandigen Vader aan zijne gevoelige Dochter, die zich door te ver gedrevene begeerte om te behagen, *haars* ondanks, wel eens van het ſpoor der rede en der opregtheid liet afleiden, door leerzame voorbeelden verlevendigd en bevestigd.

IX. *De Gierigaard*. Eene ſterk gekleurde teekening van een verachtelijken Vrek en zijne beminnelijke, doch ongelukkige Dochter, die, in een treffend onderhoud, te vergeefs haren wreeden Vader, of liever haar Beul, poogt te verbeteren. Tot eer der Menschheid evenwel willen wij hopen, dat deze ſchets eenigzins overdreven zij.

X. *De Jagt*. De onmatige gehechtheid aan dit landvermaak, in het voorbeeld van den Hr. HAZENPRETSER, niet onaardig gegispt.

Thans ter helfte van ons doorloopend verſlag van dit menschkundig en onderhoudend Werk gekomen, moeten wij het overige tot een volgend N°. ſpaten. Het *niet vertaald*, op het titelblad, en het reeds aangevoerde, zal, vertrouwen wij, indien dit *noodig zij*, voor die *ongewone* breedvoerigheid genoegzame verſchooning zijn.

Bibliotheek voor de ſchoone Sexe, door N. C. BRINKMAN, *Wed.* C. VAN STREEK. *In den Haag, bij* H. S. de Groot. 1807. *In gr.* 8vo. 184 *Bl.*

Er zijn indedaad onderwerpen, waarover alleen de vrouw met de vrouw of het meisje ſpreken kan; maar het ſchrijven daarover houden wij ongeraden; zoodanige boeken komen toch ook onder het oog van den man, en zich daaraan bloot te geven, is toch even weinig kiesch in één vrouw, als het voor den man wezen zou, zoodanige boeken op te ſlaan, of zoodanige geſprekken te beluisteren. *Mejuffrouw* VAN STREEK ſchijnt met ons van het zelfde gevoelen; die bedoelde onderwerpen roert zij in dit haar werk zelfs van verre niet aan; en evenwel is dit haar boek voor het mannelijk oog *contrabande*. Wij hebben voor de ſchoone Sexe al het verſchuldigd reſpect, en geven daarvan bij iedere gelegenheid van harte gaarne bewijs. Wij onthouden ons daarom ook nu van iedere aanmerking, die wij ons zouden veroorloven, wanneer eens een of ander Heer onze jonge Dames b. v. rondleidde door Jeruzalem ter beſchouwing der reliquien; haar verhaalde, dat de Joodſche Godsdienst in het Oosten werd overgebragt door de Koningin SEBA, welke naar *Jeruzalem* reisde, om de wijsheid van SALOMON te hooren; en dat het Christendom door de Koningin CANDACE en haar kamerling, die door den Apostel PHILIPPUS bekeerd en gedoopt werden, naar die borden werd overgebragt en voortgeplant! of verzekerden, als een Evangelie, dat JUDAS voor het verraden van zijnen Meester netto *drie* zilverlingen meer ontving dan ons de Evangelien berigten. Wij zwijgen, hoe moeijelijk het ons ook valle, ook nu, offchoon er (naar zekeren *Diodorus* SICULUS) melding gemaakt wordt van wijlen Mevrouwe SEMIRAMIS, en van de muren harer Stad, die 360 roeden omtrek beſloegen, en zoo breed waren, dat er zes wagens met paarden beſpannen, zonder den minſten hinder, naast elkander konden uithalen, en waaraan dagelijks 300,000 menſchen arbeidde(n). Wij onthouden ons daarenboven nog van het ſchrijven eener doorloopende amuſante beoordeeling van het al mede hier voorkomend verhaal: „ *De Ongelukkige of de Boschbewoner*," offchoon hetzelve, in ons oog, eene proeve is van de meest onmenschkundige ongerijmdheid. Wij vergenoegen ons met Mejuffrouw de Wed. VAN STREEK te vragen, wat toch deze ECHTE bijzonderheden, door haar uit de *vier* werelddeelen verzameld, en de tusſchenvoeging van die losſe ſtukjes, waardoor zij telkens den vermoeiden aandacht een weinig wilde afwisſelen, kunnen bijdragen tot het verbeteren van het verſtand en hart van een beminnelijk vrouwtje?

en

en welk ander genoegen, dan dat van een hartelijk gelach, zoodanige berigten en opstellen, als wij daar aanstipten, verschaffen kunnen aan het meisje van eenige beschaving en oefening? — en ook deze vragen zouden wij terughouden, bijaldien wij niet vreesden dat eene BIBLIOTHEEK voor het schoone Geslacht niet met een enkel boekdeel compleet zal zijn; weshalve wij dan ook liever na een weinig willen te kort komen aan de pligten van galanterie, dan aan die van opregtheid, jegens eene Dame, aan welke wij wezenlijke verdiensten, ook als Schrijfster, toekennen, wanneer zij maar niet alleen voor Dames schrijft; terwijl wij haar verzekeren, dat wij, na het opmerken van de gemelde en een aantal andere bijzonderheden, nog eens opzettelijk haar werk hebben doorlezen, en dat wel nu op eenen winterschen avond „ *bij het brandend veen en den vlammenden eik gezeten, terwijl het voortbrengsel der nijvere bij*" (neen, dit laatste hadden wij niet bij de hand, het was maar smeer der nuttige koe) „ *ons vertrek verlichtte, en het druivensap ten boorde toe in ons glas vloeide*," enz. geheelenal op onze *aise* alzoo en in eenen goeden luim, en dat wij haar welmeenend onzen dank betuigen voor haar gedicht op de *Onsterfelijkheid*, en het daarop volgende Fransche, waarmede dit werk besloten wordt, welke beide stukjes wij den druk overwaardig rekenen.

Dat deze *Bibliotheek voor de schoone Sexe* alzoo mislukt is, zal wel niemand bevreemden, die met ons heeft opgemerkt, dat, gelijk de vrouw onuitsprekelijk veel op den man vermag, de schoone Sexe alzoo door ons mannen wel het best kan en ook het liefst wil geinstrueerd en geamuseerd worden; eene voor ons Geslacht zoo aangename en vereerende taak, dat wij ons, met alle respect voor eene zoo verdienstelijke Dame, dezelve door Mejuffrouw de Wed. VAN STREEK geenszins laten uit de hand nemen; waarbij de schoone Sexe waarlijk ook verliezen zou; ten bewijze waarvan wij eeniglijk nog aanvoeren, dat de, der Sexe hier in 't Voorberigt gegevene, eertitel „ *het schoonste gedeelte der schepping*," hoe onontbeerlijk dan ook in zoodanig eene *Bibliotheek*, en hoe voegzaam en pligtmatig in den mond van eenen man, in die van eene vrouw niet anders dan *fort belijk* kan gerekend worden. Eene vrouw, die op deze wijze voor vrouwen schrijft, neemt het karakter van den man aan; en dit voegt toch niet. — Intusschen kunnen wij dit werk niet ter zijde leggen, alvorens den Heer H. S. DE GROOT ernstig te hebben aangemaand, dat, bijaldien eene respectabele vrouw zijne pers eens wederom vereerde met de vruchten van haren geest, hij dan zorge voor eenen beteren Corrector. Wij zetten een aantal onnauwkeurigheden, die het werk ontsieren, op rekening van dezen Heer Sloddervos; en wie weet welke misstellingen hij zich heeft veroorloofd! Zoodanig een oordeel althans, als wij hier

hier onder zullen afschrijven, vloeide, naar onze gedachten, niet uit de nette pen van eene vrouw: bl. 73.

„ Hier, bloeit het vol geladen
„ Daar, zwelt het sap der druiven trotsen,
„ Ginds, stroomt het water uit de rotsen,
„ Elk luchtstreek brengt den mensch zijn milde schatting aan."

En bl. 21.

„ De landlieden van dit oord plegen wanneer zij dezen vloed willen overzwemmen, zich op, opgeblazene bokkenvellen en wanneer zij overgezwommen zijn, ledigen zij den wind weder uit dezelven."

De Oude en Jonge Janus, of Gedachten op den Ouden- en Nieuwen-jaarsdag. Door A. FOKKE, SIMONSZ. *Met Caricatuurplaten. Te Amsterdam, bij* H. Gartman. 1807. *In gr.* 8*vo.* 76 *Bl.*

Dit kleine geschrift is vermakelijk en over het geheel van leerzamen inhoud, zoodat het bij de vele soortgelijke van dezen geleerden Grappenmaker eene plaats verdient, en, naar ons oordeel, boven sommige van dezelven niet onvoordeelig uitkomt. Behalve eene uitlegging der aardig gekozene *Karikatuurplaten*, (waarvan de eerste de onderscheidene vreugde der oude Volken op den Nieuwjaarsdag; de tweede tweeërlei soort van tijdverdrijf, zoo als de Schrijver het noemt; en de derde onze hedendaagsche Nieuwjaarsdrukte geestig genoeg afteekent) bevat het Voorberigt zoo het voornaamste, dat er van JANUS te zeggen valt. Voor den laatsten dag van 't jaar ontvangen wij daarop eene Verhandeling, in 's mans bekenden trant, over de vraag: *waar blijft de tijd?* en eene aanwijzing der wijsgeerige bepalingen van vroegere en latere Wijsgeeren aangaande denzelven; daarop de tijdverdrijvers op Plaat II afgebeeld, en eene soort van opwekking tot het beoefenen der kunsten en letteren, naar gewoonte met eenige dichtregels gesloten. De tweede Verhandeling is voor den eersten dag van het jaar, en vol geestige schertsen. Wij hebben hier eene opgave der vreugdebedrijven, op Plaat I ons voorgesteld, derzelver oorsprong en beteekenis; voorts komt de Schrijver op onze woelige drukte, den oorsprong van de Nieuwjaarsgeschenken, en sluit met een wenschje, al mede daarop, in rijm gebragt; welken wensch, den besten, dien men vinden kan, de Schrijver

ver zegt geleerd te hebben, *niet in de Scholen der Wijsgeeren, noch van den Goddelijken* PLATO, *noch van den weleer alles beslist hebbenden* ARISTOTELES, *noch van den wiskundigen* WOLF, *noch van den scherpzinnigen* KANT; *maar van een' armen ouden Jood, die iemand bedelende een halve gracht achter aan liep, en eindelijk toch niets opdoende, hem zeer stoiek toeriep:* „ NAH! BLIJF GHESOND!"

De Vrouw is de Baas. Eene geheimzinnige Magtspreuk, verklaard door A. FOKKE, SIMONSZ. *Te Amsterdam, bij* H. Moolenijzer. 1807. *In gr. 8vo.* 160 *Bl.*

Wanneer wij een boek ter hand nemen, weten wij gaarne door den titel of een voorberigt, wat de Schrijver beoogt; bij dit boek was dit ons eene volstrekte behoefte; wij zouden, bij mangel van dien, volstrekt onkundig gebleven zijn van des Schrijvers bedoeling, en waartoe hij het in de wereld zond. Nu zijn wij onderrigt, (en schoon wij er van dit alles weinig of niets in vinden, wij laten het goed zijn, mits de Schrijver het dan ook bij den Lezer verantwoorde:) „ het is een *lusus imaginationis*, of een *spel der verbeeldingskracht*, een gedeeltelijk *zedelijk*, gedeeltelijk *taalkundig*, gedeeltelijk *uitlegkundig*, gedeeltelijk *onderhoudend* en *geestopscherpend* werkje," hier of daar ook wel doormengd met „ een en andere *Ironiesche* trek," waaruit voorts een ieder nemen kan, wat hem *nuttig*, *leerzaam* en *wetenswaardig* toeschijnt, gerustelijk verwerpende wat hem niet bevalt, (dit was doorgaans) of hetgeen hij niet verstaat, (dit was dikwijls ons geval) en weder welligt door anderen als *gebruikbaar* zal opgenomen worden. Wij voor ons namen niets, en zetten het de meeste Lezers in zessen, om bij een aantal bladzijden iets belangrijks te grijpen: wij vonden naar onzen smaak niets, dan hetgeen over en over elders te vinden was. Die lust heeft, kan intusschen toetasten! — Eene breedsprakige Inleiding leert ons, wat een *axioma* is; en, zeer geleerd, met Hebreeuwsch, Grieksch, Angelsaxisch, en wat niet al! dat het gezegde: „ *de Vrouw is de Baas*," ook dus kan worden uitgedrukt: „ *de krachtig vervrolijkende hulp is de voedsel aanbrengende vriend.*" In de eerste vrij uitvoerige Afdeeling erlangt men eene Physiologische of Natuurkundige Beschouwing van de Vrouw. Zes Hoofdstukken. Twee tegenstrijdige beginsels, een *vochtig en koud* en een *droog en heet*, worden vereischt tot voortbrenging van ieder stoffelijk wezen. *De roode klei, waaruit de oudste Geschiedstukken zeggen dat de mensch gevormd is — was eene warme en drooge stoffe met eene vochtige en koude vermengd*, enz. *De mensch werd in twee deelen*

den geſcheiden, welks eene, door de meerdere droogheid van hette, de meerdere werking, en het andere, door de meerdere vocht en houde, de mindere werking of lijding te weeg bragt. Zoo werd dan Man en Vrouw. *Zacher ov Nekepha baara othan, ſterk en zwak vormde hij hem. Man en wijf ſchiep hij ze!* Hoe daar nu door de gemoedsaard en uitwendige gedaante der Vrouw geboren worde, *hare geſtalte korter en tengerer dan die van den Man; het hoofd en aangezigt kleiner en ronder*, enz. enz. leze men zelve in dit product van het ſpel van FOKKE SIMONSZ. verbeeldingskracht. De tweede Afdeeling beſchouwt de Vrouw zielkundig, in vier Hoofdſtukken, maar met geen minder geleerdheid, — vertoon van geleerdheid althans! De derde eindelijk bevat de Politiſche beſchouwing. Tien Hoofdſtukken, alle aangaande de opvoeding. *Lippis et tonſoribus nota.* Oppervlakkig, maar echter geleerd genoeg! — Kortom bij geheel dit Maakwerk beviel *ons* wel het meest, dat het vervaardigd is op eene aan den Maker gedane onbepaalde opgave, om over de ſpreuk, *de Vrouw is de Baas*, een werk van ten minſte 140 à 150 bladzijden te ſchrijven; weshalve wij voor geen verder vervolg in dezen zelfden trant beducht zijn. Van een Tegenſtuk gaat de Schrijver toch zwanger; en misſchien wil hij daardoor die Lezers, die nu, even als wij, door hem gefopt zijn, eenige vergoeding doen.

Nieuwe Zedelijke Vertellingen, door J. F. MARMONTEL. *Uit het Fransch vertaald. II en IIIde Deel. Te Leijden, bij* P. H. Trap. *In kl.* 8*vo. Te zamen* 611 *Bl.*

Met hetzelfde genoegen doen wij van het vervolg en ſlot dezer Verzameling dezelfde loffelijke melding, waartoe bij het eerſte Deeltje ons gevoel ons drong; alle de Verhalen zijn geſteld in dienzelfden edelen geest.

Zoo MOEST HIJ HANDELEN: D'ORCILLY, met zekere dame in eenen ongeoorloofden minnehandel gewikkeld, was de onſchuldige oorzaak van het ongeluk van een waardig meisje, daar ongelukkig de verdenking natuurlijk vallen moest op het dienstmeisje, welkers eer hij niet redden kon zonder de dame ter prooije te geven aan ongeluk en verachting; terwijl een lage verleider, van het eerlijke meisje afgewezen, de oorzaak werd van het ſchandvlekken van haren goeden naam, hare eenige bezitting, en haar alzoo in de diepſte ellende had nedergeſtort. D'ORCILLY huwt het meisje, zegt den dienst vaarwel, om onaangenaamheden te ontwijken. Een edel vriend, wien hij eeniglijk vertrouwen kon, en wiens „*zoo moest hij handelen*," zonder eenige opheldering, bij iederen krijgsman, van wegen zijn gezag en rang, alles af kon doen, gaf hem eindelijk aan den krijgsdienst en zijn vaderland terug.

DE

DE HERDENKINGEN IN HET HOEKJE VAN DEN HAARD. „ De „ jeugd leeft door hoop, de ouderdom door herdenkingen; „ en de tijden zijn voorbij, waarin men omringd en geacht „ van zijn geſlacht grijs werd." Zoo dachten en ſpraken eenige ouden; zij vormden eenen vriendenkring, en ſleten den tijd met dierbare herinneringen onderling; terwijl hunne leerzame verhalen aanleiding gaven tot de onderhoudendſte en nuttige geſprekken. Onder dezen titel ontvangt men hier van dezelve eene proeve. *Hun gezelſchap werd onafſcheidbaar. In het begin was het een voorregt voor den ouderdom, daarin toegelaten te worden. Weldra verkregen rijpe jaren, en ongevoelig de jeugd zelve, de gunst, daarin toegelaten te worden; het maakte een eertitel van de algemeene achting uit; en indien het misbruik, dat zich overal indringt, dezen aanwaſſenden kring niet was komen verſtoren, dan zou hij voor onze eeuw de beſte ſchoôl der zeden uitgemaakt hebben.*

DE SCHIPPERS VAN BESONS. Een gelukkig huisgezin in eene arme hut; man, vader en vrouw verhalen hunne lotgevallen; dit verhaal is onderhoudend, maar tot hetzelve wordt geen minder ſterk geloof dan tot de *Duizend en één Arabiſche Nachtvertellingen* vereiſcht. Wij kunnen het niet bekorten. „ De menſchen zijn „ als drijvend hout; hier blijft het eene ſtuk, daar het andere „ hangen, tot dat de ſtroom hen met het vlot weder vereenigt;" dit moet het bevestigen.

MENSCHLIEVENDHEID EN VRIENDSCHAP, OF DE GOEDHARTIGE BRETAGNIER. Leerzaam en treffend; nimmer was iemand meer belangeloos menschlievend; nimmer werden weldaden beter beſteed; en nooit was de dankbaarheid grooter en edeler, en voor den weldoener zelven meer verkwikkend en weldadig.

DE TWEE AAN ZICHZELVEN ONBEKENDE GELIEVEN. Mevrouw DE BLOSEL wilde vooreerst hare dochter niemand tot echtgenoot geven, dan die haar behaagt; ten tweede wilde zij, dat zij hem beminne, zonder hem gezien te hebben; en eindelijk begeerde zij, dat hij haar tevens ook, zonder haar gezien te hebben, boven het ſchoonſte meisje, dat hij immer gezien heeft, verkieze; — dit was in haar oog het eenigst middel, om zich van eene duurzame genegenheid verzekerd te houden. Gelukkig was er in de buurt een jong heer, wiens vader met Mevrouw BLOSEL tot zulk een plan medewerkte. Het kwam alles wel uit; en men leze in het Werkje zelve, hoe men het heeft aangelegd.

HET DORPS- MORGEN-ONTBIJT, OF DE VERHALEN DER ONSCHULD. Eene oude dame verhaalt hare geſchiedenis; eene onſchuldige liefde, na veel lijdens eindelijk bekroond door den gelukkigſten echt.

PALEMON. *Eene Herdersvertelling.* De herder verhaalt zijne treffende rampen, — den dood van den minnaar van zijn eenig kind, dat daarop verkwijnde en ſtierf, terwijl de moeder,

der, nog eer dan zij, door droefheid ten grave ging. Een jeugdig paar kiest hem hierop ten vader, en verkwikt zijnen ouderdom.

De drie Verhalen, waarmede het Werkje besloten wordt, zijn ook reeds bij onze Landgenooten bekend; dit herinnert het *Naberigt*. Het zijn: DE KLUIZENAARS IN MURCIA; welk stukje door den Heer KISSELIUS slechts een weinig verhaspeld is: DE SCHOOL DER VRIENDSCHAP; in het 15de Deel der bekende *Zedelijke Verhalen*; en: HET KOFFERTJE; onder den naam van *Hortense en Vervanne, of de gevolgen eener kwalijk opgevatte achterdocht*, in het 3de Deel van de *Stads- en Lands-Bibliotheek*, en, onder denzelfden titel als hier, in het 5de Deel van het *Magazijn van Geschiedenissen, Romans en Verhalen* te vinden. Intusschen meende men, dat men dit Werkje daarom, door het terughouden van dezelve, niet verminken mogt. Wij lazen ook deze Verhalen nogmaals met genoegen, en durven met den Vertaler vooral wel *De School der Vriendschap* aanprijzen.

Brief van eenen verlichten Jood, die gelijktijdig geleefd heeft met Jezus van Nazareth, en waarschijnlijk een van zijne Apostelen geweest is; — gevonden in de nagelaten Papieren en Geschriften van een Lid van het Joodsche Sanhedrin te Parijs. Vertaald naar het Hebreeuwsche afschrift van eenen voornamen Hoogleeraar. Aan alle Joodsche en Christen Gezindheden, zonder onderscheid opgedragen, door eenen Vriend van bijbelsche Waarheid en redelijken Godsdienst. Te Amsterdam, bij A. B. Snakes. 1807. *In gr.* 8*vo.* 46 *Bl.*

Het Lid van het Joodsche Sanhedrin te Parijs, hetwelk dit oud gedenkstuk onder zijne papieren rusten liet, deed indedaad verstandiger dan de voorname Hoogleeraar, die het ter vertaling uit zijne handen gaf; dan welligt dat de vriend van bijbelsche Waarheid en redelijken Godsdienst iemand is, die een leugen om bestwil voor geen zonde houdt. Over het geheel is de titel van dit geheele boekje verreweg nog het onnoozelste, de gissing namelijk dat een van Jezus Apostelen de Schrijver wel wezen kon; want door deze aanwijzing voelt men den inhoud reeds vooraf, en menig nieuwsgierig kooper treedt daarop aanstonds terug. En dit is ook wel van hem gedaan; want wij kunnen Jood en Christen verzekeren, dat hij hier niets zal vinden, hetwelk hij niet even goed, ja zeer veel beter in de Evangelien lezen kan. — Bedrog! maar bitter onnoozel bedrog. Misschien de vinding van een Christen-Smousje.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verhandeling, over de uitstorting van den Heiligen Geest, op het vermaarde Pinksterfeest; ter bevestiging vooral van de waarheid en Goddelijkheid der Leere van Jezus en (van) zijne Apostelen. Door J. W. C. TENCKINCK, *Predikant bij de Gereformeerde Gemeente van J. C. te Oostzaandam. Amsterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. 1808. *In gr. 8vo. 467 Bl.*

Het Genootschap *tot verdediging van den Christelijken Godsdienst* gaf in den jare 1804 onder andere deze Prijsvraag op: *Welk denkbeeld heeft men, van de uitstorting des H. Geests, op den eersten Pinksterdag, te vormen, en hoe strekt dezelve, ten bewijze van de waarheid en Goddelijkheid der Evangelieleer?* In de Programmata der volgende jaren wordt van deze Prijsstoffe niet verder gewaagd, zoo dat het Publiek onkundig is gelaten of bij het Genootschap eenig voldoend Antwoord is ingekomen, en dit 't geval niet zijnde, gelijk men onderstellen moet, of de Vraag dan is ingetrokken, of wel op nieuw ter mededinginge voorgesteld. Dit stilzwijgen is eene onaangename teleurstelling voor alle vrienden van godsdienstig onderzoek, welke eene doorwrochte Verhandeling over dit belangrijk onderwerp, door zulk een aanzienlijk en eerwaardig Gezelschap in 't licht gegeven, met verlangen te gemoete zagen. Wij zijn ook in 't zekere onderrigt, dat eene Verhandeling over deze stoffe, ter mededinginge naar den Eereprijs, vóór den bepaalden tijd, bij den Secretaris des Genootschaps, Ds. A. VAN ASSENDELFT, Predikant te Leijden, is ingeleverd. Ook voor den Schrijver dier Verhandelinge moet het onaangenaam wezen, wegens het lot van zijn stuk in het onzekere te verkeeren, en zich inmiddels buiten staat gesteld te zien, om van hetzelve op eene andere wijze gebruik te maken.

De Eerw. TENCKINCK berigt ons in de Inleiding van het Werk voor ons, „ dat men te vergeefs, ter be-

„ paalder tijd, op eene voldingende beantwoording ge-
„ wacht heeft." Dit moet zijn Eerw. zekerlijk onder de hand vernomen hebben; want, gelijk wij reeds hebben aangemerkt, het Publiek is daaromtrent door het Genoótſchap in het onzekere gelaten. „ Ja," voegt hij er bij, „ mij is ook zelfs niet gebleken, dat iemand
„ der Geleerden, in of buiten ons Vaderland, daartoe
„ zijne loffelijke pogingen heeft aangewend ... Genoeg,
„ deze onaangename teleurſtelling, gevoegd bij mijne vol-
„ komene overtuiging van het uiterſt groot aanbelang
„ des onderwerps, waarover men eene opzettelijke be-
„ handeling begeerde, en van het gewenſchte nut, dat
„ daaruit, onder den Goddelijken zegen, voort kan
„ vloeijen, heeft mij genoopt, om zelf eens handen
„ aan 't werk te ſlaan, en mijne pogingen, hoe gering
„ dezelve dan ook mogen zijn, aan te wenden, om in
„ dezen eene kleine proeve te leveren." — Zijn Eerw. berigt ons verder: „ Indien ik de herhaling van deze
„ te voren vruchteloos uitgeſchreven Vraag, tegen
„ een nader bepaalden tijd, uitgedrukt had gezien, zou-
„ de ik 't welligt eens gewaagd hebben, om deze mij-
„ ne Verhandeling ter beoordeeling in te zenden, en
„ af te wachten, hoedanig men daarover zou gelieven
„ te denken. Daar dit nu niet geſchied is, heb ik mij
„ verpligt geoordeeld, mede op raad van eenigen mij-
„ ner vrienden ... om dezelve aan het Publiek ter le-
„ zing aan te bieden." — Zoo veel van de gelegenheid, waarbij dit Boek in 't licht verſchijnt.

Naar aanleiding der gemelde Vraag, is het Werk eigenaardig verdeeld in twee Hoofddeelen. Het eerſte ſtrekt ter beantwoording van het eerſte lid der Vraag: *Welk denkbeeld heeft men, van de uitſtorting des H. Geests, op den eerſten Pinkſterdag, te vormen?* — 't Zij ons vergund, voorloopig aan te merken, dat dit voorſtel duister, en aan verſchillende opvattingen onderworpen is. De uitdrukking: *uitſtorting des H. Geests*, is klaarblijkelijk leenſpreukig, zinſpelende op de overſtorting of het doopen met vuur. Dit in aanmerking nemende, zou men de Vraag dus kunnen opvatten: *wat heeft men te verſtaan door — de uitſtorting des H. Geests, op den eerſten Pinkſterdag?* Het antwoord zou dan, naar het gemeene gevoelen der Christenheid, moeten zijn: *de mededeeling van de wondergaven des H. Geests*; en de Verhandeling moeten behelzen, eene opgave van de boven-

na-

natuurlijke gaven van ingeving en wonderkracht, welke de bedeelde perſonen ontvingen, opgemaakt zoo uit de toezeggingen des Zaligmakers zelven, als uit de geſchiedkundige berigten wegens de Apostelen. Dan men zou de meening der Vrage ook kunnen opvatten, als betreffende *de wijze waarop* die mededeeling geſchiedde, — niet de zigt- en hoorbare aanduiding der uitſtorting des H. Geests door windgedruisch en vuurvonken, — maar de mededeeling zelve, dat is, de werking der Godheid op de zielen der bedeelden. In dit geval zou de Vraag aldus moeten worden omſchreven: welk denkbeeld heeft men te vormen van — *de wijze waarop* de gaven des H. Geests werden geſchonken of medegedeeld op den eerſten Pinkſterdag. Doch zoodanig opgevat, is de Vraag onbeantwoordelijk. Wij vermoeden derhalve, dat het Genootſchap de eerst opgegevene verklaring der Vraag bedoeld heeft; want het komt ons niet waarſchijnlijk voor, dat het Genootſchap alleenlijk begeerd zoude hebben eene uitlegkundige verklaring van het geſchiedverhaal, *Hand.* II. Immers het windgedruisch en het vuurdoopſel waren alleen zinnebeeldige teekens van de uitſtorting des H. Geests, niet die uitſtorting zelve. Deze wordt gemeld in de eerſte zinſnede van het 4de vers: *zij werden alle vervuld met den H. Geest.* Indien men nu hetgeen Lukas daarbij voegt: *en begonnen te ſpreken met andere Talen, zoo als de Geest hun gaf uit te ſpreken*, aanmerkt als eene autentieke interpretatie der voorafgaande zinſnede; dan zou het antwoord op de voorgeſtelde Vraag dit volgende moeten zijn: dat de bedeelde perſonen in vreemde Talen Gods lof vermeldden. — Jammer is 't, dat het Genootſchap niet door eenige bijvoeging bepaald heeft, in welken zin hetzelve de opgegeven Vraag wilde verſtaan hebben; of met andere woorden, de eigenlijke meening der uitdrukkingen: *Welk denkbeeld heeft men te vormen van de uitſtorting des H. Geests?*

De Eerw. TENCKINCK intusſchen heeft de Vraag opgevat, als vorderende eene uitlegkundige verklaring van het geſchiedverhaal, *Hand.* II. Hiermede dan houdt hij zijne Lezers in de eerſte Afdeeling van het eerſte Hoofdſtuk zijns Werks tamelijk wijdloopig bezig. — Het beſluit, uit deze verklaring afgeleid, en bl. 74 opgegeven, is dit: „ dat de Pinkſter-gebeurtenis, 1°. groot „ en eenig in hare ſoort moet genoemd worden;

„ en 2°. dat geen mensch in ſtaat is, dezelve natuur-
„ lijk te verklaren, maar elk zich verpligt moet reke-
„ nen, — om, of ....alles te loochenen, — of hier-
„ in een groot .... wonderwerk te eerbiedigen."

De tweede Afdeeling is ingerigt om dit nader te ſtaven. De Eerw. TENCKINCK bewijst het wonderdadige der Pinkſter-geſchiedenis regtſtreeks, en wederlegt de gevoelens van eenige Hoogduitſche Geleerden, welke getracht hebben deze gebeurtenis natuurlijk te verklaren; met name: BAHRDT, EICHHORN, PAULUS, HERDER en anderen. De ſlotſom van alles is deze: de Pinkſter-geſchiedenis is een groot wonder, en *als zoodanig* heeft men zich dezelve voor te ſtellen. Weshalve, volgens den Heer TENCKINCK, het antwoord op de voorgeſtelde Vraag: *welk denkbeeld*, enz. dit zijn moet: *dat zulks was een groot Wonderwerk*. — Of de Schrijver de eigenlijke meening der Vraag gevat heeft, komt ons twijfelachtig voor; doch wij kunnen niet anders zeggen, of hij heeft de ſtelling: het voorgevallene op den vermaarden Pinkſterdag is eigenlijk wonderdadig, voldoende bewezen, en tegen de Neologen bondig verdedigd. Dan, wij herinneren ons eene Verhandeling, getiteld: *Toelichtingen rakende het gebeurde op het eerſte Chriſten Pinkſterfeest, bijzonderlijk de gaaf der Talen*, geſchreven, gelijk wij in 't zekere onderrigt zijn, door den zeer geleerden Heere W. DE VOS, Predikant bij de Doopsgezinden te Amſterdam, en geplaatst in het *Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenſchap, Konst en Smaak*, 4de Deel, No. 1, 1796. Jammer is 't, dat de Heer TENCKINCK deze uitmuntende Verhandeling niet gekend heeft: indedaad zijn Eerw. zou daarin vele zeer belangrijke en oorſpronkelijke ideën hebben aangetroffen en daaruit hebben kunnen overnemen, zoo ter opheldering van het verhaal *Hand.* II. en ter wederlegging der zoogenaamde nieuwe Verlichters, als wel inzonderheid ten aanziene van de Talen-gaaf, hoedanig men zich deze hebbe voor te ſtellen, tot wat einde dezelve verleend werd, en welk gebruik de bedeelden daarvan maakten. — Wij achten ons verpligt, deze Verhandeling onzen Lezeren ter vergelijking met die van den Heer TENCKINCK ernſtig aan te prijzen.

Het tweede Hoofdſt. des Werks van den Heer TENCKINCK dient, om te voldoen aan het gevorderde bij het tweede lid der Vraag, dus luidende: *Hoe ſtrekt dezelve*

(te

(te weten, de uitſtorting des H. Geests) *ten bewijze van de waarheid en Goddelijkheid der Evangelieleer?* — Natuurlijk hangt de behandeling hiervan af van het antwoord op het eerſte lid der Vraag. Vat men de meening van dat gedeelte derzelve (zoo als wij boven gezegd hebben dat ons waarſchijnlijkst dunkt) dus: wat heeft men te verſtaan door — de uitſtorting des H. Geests? waarop dan eigenaardig het antwoord is: de mededeeling der wondergaven: dan zou de behandeling van het tweede lid des voorſtels ongeveer dus dienen te worden ingerigt. De Christelijke Leer is, in de eerſte Eeuw, door vele Landen uitgebreid; en door ontelbaar vele menſchen, zoo Heidenen als Joden, omhelsd. Dit heeft plaats gehad, onaangezien veelvuldige belemmeringen: vooroordeelen des Volks, tegenſtand der Overheden, enz. Zulks heeft diensvolgens niet kunnen geſchieden zonder eene bovennatuurlijke toerusting der Apostelen en eerſte verkondigers, dat is, door Goddelijke tusſchenkomst en medewerking. De mededeeling der wondergaven van den H. Geest, waardoor zij tot het gemelde einde in ſtaat geſteld werden, met name, de gaven van ingeving en wonderkracht, leveren derhalve een voldingend bewijs van den Goddelijken oorſprong der Evangelieleer. — Doch, gelijk gezegd is, de Eerw. TENCKINCK heeft het eerſte lid der Vraag anders opgevat, en van daar is de behandeling betrekkelijk het tweede ook anders ingerigt.

In de eerſte Afdeeling ſtelt zijn Eerw. als een eerſte bewijs van de Goddelijkheid der Evangelieleer voor, eene vergelijking van de Pinkſter-geſchiedenis met de Wetgeving op Sinaï. „Deze was allerplegtigst, en geſchiedde onder zulke ontzettende teekenen, dat de Goddelijkheid dier Wetgevinge niet in twijfel kon getrokken worden. Teregt derhalve oordeelen de Joden zich van deze Wet niet ontſlagen, zonder even blijkbare teekenen van Goddelijke tusſchenkomst, tot vernietiging dier Wet en invoering eener nieuwe Bedeeling. Deze nu hadden plaats op den eerſten Pinkſterdag," enz. Wij kunnen niet nalaten op te merken, dat dit bewijs ons *zeer zwak* is voorgekomen. Immers er hadden bij de Pinkſter-geſchiedenis niet plaats zulke vreeswekkende teekenen van donder, blikſem, aardbeving, welke alle tegenſpraak moesten doen verſtommen, noch eene *voor het geheele Volk hoorbare* ſtem van wetgeving, als op

Sinaï. Veel liever zouden wij zulk eene vergelijking, in navolging van den Eerw. DE VOS, doen dienen ter aanwijzing van het onderscheiden karakter der tweederlei Bedeelingen.

Als een tweede bewijs brengt de Schrijver bij, het getuigenis van Joannes den Dooper: *dat de Messias zou doopen met den H. Geest en met vuur*, waarmede hij dan de Pinkster-geschiedenis vergelijkt. Dit bewijs zou klemmen, indien men de Profetische waardigheid van Joannes konde bewijzen, buiten het gezag der H. Schrift.

Tot een derde bewijs verhandelt de Eerw. TENCKINCK de verklaringen van den Zaligmaker zelven, *aangaande den H. Geest, welken Hij den zijnen van den Vader zou zenden.* Wij beschouwen de uitspraken des Verlossers met diepen eerbied; doch in het verband, waarin de Eerw. TENCKINCK dezelven voordraagt, kunnen zij door vergelijking met de Pinkster-geschiedenis, onzes inziens, tot geen bewijs van de Goddelijkheid der Evangelieleere verstrekken. Immers hetgeen bewezen moet worden, wordt dan ondersteld. Veeleer zouden wij, bij eene Verhandeling over deze stoffe, die uitspraken bezigen, om uit dezelven af te leiden, wat het was, dat met de belofte des H. Geests, dien Jezus van den Vader zenden zou, bedoeld werd; 't geen dan blijken zou te zijn, de mededeeling van onderscheidene gaven, als geschiktheid om zich onbeschroomd te verantwoorden voor de Overheden, eene onbedriegelijke herinnering van 't geen Jezus gezegd had, enz.; ten einde *daaruit* op te maken, *welk denkbeeld men zich te vormen heeft van de uitstorting des H. Geests.*

In de tweede Afdeeling wordt, als een vierde bewijs voor de Goddelijkheid der Evangelieleer uit de Pinkstergeschiedenis, gehandeld over de gesteldheid der Apostelen vóór de uitstorting des H. Geests. Uit hunnen toenmaligen toestand namelijk, en eenige bezwarende omstandigheden, wordt hunne ongeschiktheid tot het groote werk, waartoe zij verordend waren, zonder de meergemelde bovennatuurlijke toerusting, overtuigelijk bewezen. Het bewijs alzoo opgemaakt, schijnt ons het éénige voldingende. Doch wij zouden van de inrigting deszelven met den Eerw. TENCKINCK eenigzins verschillen.

Ten besluite vindt men eenige bijzonderheden verhandeld, betrekkelijk de onfeilbaarheid der Apostelen, de

Ac-

Accommodatiën, het tijdelijke en plaatſelijke in de ſchriften des N. V., de zakelijke en woordelijke Ingeving, en de Talengaaf. Doch de uitgebreidheid dezer Recenſie verhindert ons, den Schrijver in deze bijzonderheden te volgen. Het Werk is methodiek geſchreven, doch verre van bekopt en zaakrijk. De opeenſtapeling van ſynonyme woorden, en de menigte van gezochte en niet zeer gelukkig gekozen Epitheta, maken den ſtijl langwijlig en vermoeijend; ook zijn vele volzinnen tot eene onmatige lengte gerekt. Ginds en elders vindt men uitbreidingen, die niets ter zake doen: en de overgroote menigte Aanhalingen van andere Werken en Geſchriften, ſomwijlen met teregtwijzingen die niet te paſſe komen, zoude misſchien aanleiding kunnen geven tot het vermoeden, alsof de Schrijver met eene buitengemeene belezenheid heeft willen pralen.

Geſchiedenis der Joden. Sedert de verwoesting van de Stad en Tempel van Jeruzalem, tot den tegenwoordigen tijd. Door YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Te Amſterdam, bij* J. v. d. Heij. 1807. *In gr.* 8*vo. XII en* 378 *bl.*

De onvermoeide arbeidzaamheid van den geleerden VAN HAMELSVELD geeft aan hun, die gaarne geleidelijke beknopte geſchiedenisſen lezen, wederom een nuttig werk in handen, dat tot hiertoe ontbrak. Er zijn vele boeken voorhanden over de lotgevallen der Joden, van den eerſten oorſprong van dit volk af, tot kort voor de verwoesting van Jeruzalem door de Romeinen, zoo als die, in de gewijde Bijbelboeken, zijn beſchreven. Men heeft ook de uitvoerige beſchrijving van de Joodſche Geſchiedenis door FLAVIUS JOSEPHUS, (door meer dan eene hand in onze Nederlandſche taal overgebragt) het Vervolg van BASNAGE, en eenige andere hier en daar verſpreide berigten omtrent den toeſtand des Joodſchen volks in onderſcheidene landen, in de achttien ſedert verloopene eeuwen. Maar nu levert de Hoogleeraar VAN HAMELSVELD een aaneengeſchakeld, doch tevens beknopt, berigt van de voornaamſte lotgevallen en omſtandigheden dezer natie, ſedert den ondergang van den Joodſchen ſtaat tot den tegenwoordigen tijd, 't welk hij als een Vervolg wil aangemerkt

hebben van zijne *Bijbelgeschiedenis*, in 1797, in twee Deelen uitgegeven.

Vooraf gaat eene korte Inleiding tot de onderscheidene behandeling van de latere geschiedenis der Joden, waarin de Schrijver, de tijdorde volgende, van eeuw tot eeuw voortgaat, tot op den tegenwoordigen tijd, eindigende met de laatste merkwaardige gebeurtenis, het groot Sanhedrin te Parijs gehouden, en den afloop daarvan tot dusverre.

De Hoogleeraar zou een wezenlijken dienst aan velen zijner Lezeren gedaan hebben, met hier en daar de voornaamste bronnen te noemen, waaruit hij geschept heeft. 't Zou ook den prijs van het werk niet merkelijk vermeerderd hebben, indien hij had kunnen goedvinden, uit sommigen, die hij toch schijnt gekend te hebben, iets meer over te nemen, bij voorb. over de geschiedenis der Joden in Turkije, Egypte, Arabie, Abyssinie, China, Barbarije, op de kust van Malabar, te Cochin en elders. Ook zou het berigt van de lotgevallen der Joden in de Nederlanden nog wel eene aanmerkelijke aanvulling hebben kunnen lijden.

Wij wenschen hartelijk, dat dit allernuttigst werk zoo gretig zal gezocht en gelezen worden, dat de Hoogleeraar worde opgewekt, om er eerlang eene tweede merkelijk vermeerderde uitgave van te bezorgen.

Zeer merkwaardig is 't slot van dit boek, waarin de Schrijver zijne lezers oplettend maakt op de voortduring dezer natie, in weerwil van aanhoudende verdrukkingen, die dit volk reeds lang schenen van de aarde te zullen moeten uitroeijen, en derzelver aanhoudende afzondering van alle andere volken, niet slechts als een godsdienstige aanhang, maar als een volk van onderscheiden oorsprong, van andere zeden en gewoonten, dat zijne eigene weiten heeft, hun door Mozes voorgeschreven, op last en in den naam van God, waaraan zij zich in alle landen, waar zij, sedert vele eeuwen wijd en zijd verstrooid, leven, gestrengelijk houden, en waardoor zij onderling vereenigd blijven, en zichzelven als vreemdelingen aanmerken in de landen, welke zij bewonen. Hij is voor zichzelven overreed, dat, en in het Oude, en in het Nieuwe Testament, voorzeggingen en verzekeringen voorkomen, dat de Joden, als volk, niet ondergaan noch verdwijnen, maar altijd afgezonderd bewaard zullen blijven, en meent, dat ook

in

in het Oude Testament plaatſen voorhanden zijn, welke aan de Joden eens eene wederkeering naar Palæstina ſchijnen te beloven. Voorname Bijbeluitleggers ſtonden reeds lang in dit gevoelen, welk ook aan ſommige Wijsgeeren van den eerſten rang aannemelijk is toegeſchenen. De grootſte menigte der Joden blijft er op hopen. Wat daarvan zij, het ſchijnt althans onloochenbaar te zijn, dat de voorzienigheid van den oneindig Wijzen, met dit volk, gedurende zoo vele eeuwen, van alle andere volken afgezonderd te doen blijven, voor ons ondoorgrondelijke bedoelingen heeft, die de uitkomst eenmaal zal aan 't licht brengen, en geene beraadſlagingen van menſchen, hoe groot en onweerſtanelijk die anders zijn mogen, eenigzins zullen kunnen verijdelen.

E. A. BORGER, Oratio de modesto ac prudenti Sacrarum Literarum Interprete. Publice habita die V Dec. MDCCCVII, quum Lectoris Hermeneuticoes Sacrae, in Academia Hollandiae Regia, munus ſolenni ritu adiret. Lugd. Bat. apud *Haak et Soc.* 1808. pp. 36. 4to.

Bij onze aankondiging (*) van het *Specimen Hermeneuticum inaugurale exhibens interpretationem Ep. Pauli ad Galatas*, door den Heer BORGER geſchreven en in het openbaar verdedigd, hebben wij ons hoogst genoegen betuigd, en ons met anderen vereenigd in het toebrengen van den verſchuldigden lof aan de bekwaamheden van dezen jongen Geleerden. Vanhier was 't ons aangenaam, zijne bevordering tot Lector in de gewijde Uitlegkunde aan de Koninklijke Hoogeſchool te vernemen, en wij verlangden ſedert, onder het oog te krijgen de plegtige Redevoering, bij die gelegenheid gehouden. — Dit verlangen werd voldaan, en wij haasten ons, van dezelve verſlag te doen.

Den zedigen en verſtandigen Uitlegger der H. S. willende ſchetſen, en het belang aantoonen, dat hij niet door ijdele inbeelding, hoogmoed en dwaasheid vervoerd worde, geeft BORGER op, dat het werk des Uitleggers beſtaat, zoo in het beoordeelen der ware lezing en in het ſchiften van het

(*) *No. XIV voor* 1807.

het echte uit het onechte, als in de verklaring van woorden en zaken.

Belangende het eerſte en minst voortreffelijk gedeelte der Oordeelkunde, 't welk ten doel heeft de ware lezing van deze en gene plaatſen der H. S. te herſtellen, hiertoe behoort niet ſlechts eene ongemeene geleerdheid en ſchranderheid, maar ook langdurige oefening en voorzigtigheid. Te dezen opzigte toch heeft men vooreerst te doen met eene menigte van oude handſchriften, die gelezen, vergeleken, en wier oudheid zoo wel als echtheid moet beoordeeld worden. Ten andere moet men zich bemoeijen met oude overzettingen. Voorts dient men zich te bedienen van de zoogenaamde Kerkvaders, bij al hetwelk, behalve een helder doorzigt, zeer veel zedigheid en omzigtigheid te paſſe komt, 't welk velen ontbreekt, die, half-geleerd, en echter met hunne kundigheden willende ſchitteren, zoo ſtout als verwaand, naar hunne eens aangenomen vooroordeelen vele plaatſen veranderen en verminken, in plaats van dezelve aan de regels eener gezonde Oordeelkunde te toetſen, en daarmede overeenkomſtig te verbeteren. Dan, niet alleen behoort in dezen eene roekelooze ſtoutheid, maar daarenboven, naar aanwijzing van RUHNKENIUS, zekere oudwijffſche bijgeloovigheid vermijd te worden, op welke laatſte de zulken ſchipbreuk lijden, die, ſchriftuur en geopenbaarde leere niet onderſcheidende, en niet in het oog houdende, hoe de meeste afſchriften in de Monnikentijden geboren zijn, den Godsdienst zelven in gevaar beſchouwen, als zij ſlechts van criticeeren hooren reppen.

Ten aanzien van het ander meer verheven gedeelte der Oordeelkunde, 't welk over de echtheid of valschheid van geheele boeken of voorname ſtukken van dezelve beſlist, is geen minder verſtand en zedige voorzigtigheid noodig. Wat al kennis van zeden, gevoelens, oudheid en geſchiedenis wordt hiertoe gevorderd? — kennis, niet terloops opgezameld, maar met onvermoeide en langdurige vlijt uit de beste bronnen geput. Elk boek, zal men gerustelijk op hetzelve den ſtempel der echtheid zetten, moet met den tijd overeenkomen, waarin het geacht wordt geſchreven te zijn. In het beoordeelen der Profetiſche ſchriften, en het toetſen van dezelve aan gemelden regel, hoe deerlijk heeft men misgetast, en hoeveel meesterachtigs heeft men zich veroorloofd,

zoo-

zoodra men hier is afgegaan van zedige voorzigtigheid en verſtandige toepaſſing der geſchiedkunde. Bevooroordeeld tegen de Goddelijke ingeving der voorſpellingen, heeft men, bij voorb., zich niet ontzien te beweren de onechtheid der ſchriften van JESAIA, als geleefd hebbende vóór de Babyloniſche gevangenis; op welken grond? omdat het, huns inziens, ongeloofbaar is, dat JESAIA de lotgevallen zijner landgenooten zoo naauwkeurig zou hebben beſchreven, als wij zulks vinden in het boek, 't welk op zijnen naam wordt uitgegeven. Soortgelijke vooringenomenheid met eens omhelsde begrippen heeft niet alleen tegenſtanders, maar ook voorſtanders van het Goddelijk gezag der H. S. tot dwalingen verleid. *Meermalen* toch heeft men hierdoor ſtrijdigheid meenen op te merken in den inhoud der verſchillende boeken, welke, als van Goddelijken oorſprong, niets ſtrijdigs kunnen bevatten. Maar hadde men zich laten leiden door het licht eener voorzigtige Oordeelkunde, en ware men alzoo ingedrongen in den geest en het oogmerk der H. Schrijveren, men zoude deze ſtrijdigheid zien verdwijnen, en zich, bij voorb., niet met den anders grooten LUTHER geneigd gevoeld hebben, om den Brief van Apostel JACOBUS *een Brief van ſtroo* te noemen.

Gelijk daarenboven in alle ongewijde boeken zeer te letten valt op den ſtijl en trant, waardoor zich de Schrijvers kenmerken; zoo is dit ook bijzonder het geval met de gewijde gedenkſtukken, naardien het gering getal van ſtukken, door dezelfde Schrijvers in het licht gebragt, eene meer dan gemeene oordeelkunde en verſtandige voorzigtigheid vordert. Het gebrek hiervan is de bron van zoo verſchillende gevoelens nopens de echtheid van ſommige H. Schriften; waaruit blijkt, hoeveel ook in dezen de gezonde Uitlegkunde aan den regten Critiſchen ſmaak verſchuldigd zij. — Om niet te herhalen, 't geen van het eerſte deel der Oordeelkunde, op het tweede insgelijks toepaſſelijk, gezegd is, gaat hier de Heer BORGER over tot het tweede deel zijner Redevoering, loopende over het werk van den Uitlegger der H. S., voor zoo verre het de *verklaring van woorden en zaken* betreft.

Ook hier kunnen de zwarigheden niet dan door grondige geleerdheid uit den weg worden geruimd; geleerdheid, blijkbaar in eene juiste kennis van de verſchillende

de dialecten der Oosterſche talen, van den aard der Oosterſche dichtkunde, en der wijsbegeerte van dien tijd.

Wegens het naauw verband tusſchen het O. en N. Verbond, is, ter verklaring van het laatſte, de zoo even gemelde geleerdheid onontbeerlijk, en behoort tevens vergezeld te gaan van eene kennis der Griekſche taal, waardoor men den ſtijl dezer ſchriften, vol van het Oostersch taaleigen, van het zuiver Grieksch weet te onderſcheiden, en, door hulp van bedrevenheid in Oudheid-, Aardrijks- en Geſchiedkunde, den waren zin der woorden en ſpreekwijzen open te leggen. — Wie zou daarenboven willen beweren, dat men het zou kunnen ſtellen buiten de wetenſchap van 't geen de gevoelens en begrippen van dien tijd kenmerkte, om te beoordeelen in hoe verre zich Jezus en zijne Apostelen naar dezelve geſchikt hebben? — Maar wijſt er dan, behalve dit alles, nog zoo veel is in acht te nemen, 't geen door ERNESTI en andere Geleerden is herinnerd, en door den Redenaar, om niet langwijlig te zijn, niet kon worden opgenoemd; zoo blijkt, hoeveel gevaar van dwaling ook in dezen, voor den Uitlegger, door zedige voorzigtigheid moet vermijd worden. Hierop gaat de Heer BORGER over, om, ten beſluite, met afzigtige kleuren te ſchetſen de verwaandheid der Uitleggeren, die, niet voorzien van de aangewezene hulpmiddelen, hunne onbeſchaamdheid aan hunne onkunde doen evenaren, het gezag der rede misbruiken, alles naar hunne gewaande wijsbegeerte willen verklaren, 't geen iets verborgens heeft, even als al het wonderdadige, vermetel verwerpen, en de eenvoudige waarheid aan hunne eens aangenomene begrippen opofferen.

Uit deze opgave der Redevoering zullen onze Lezers over derzelver inhoud kunnen oordeelen. Wij willen niet ontkennen, dat de keuze der ſtoffe zeer gepast was, bij de plegtige aanvaarding van den post, den Heere BORGER opgedragen. Het onderwerp is echter niet op eenen belangwekkenden trant uiteengezet. Wij vinden weinig meer dan bekende algemeenheden; en hetgeen de *zedigheid* des Uitleggers betreft, ten aanzien van verſchilpunten enz., hieromtrent hebben wij te vergeefs gezocht, 't geen wij volgens den titel der Redevoering hadden mogen verwachten. Er is bovendien 't geen ons mishaagd, en te meer bedroefd heeft, alzoo wij daar-

daarin meenden te vinden de zaden van wanſmaak en ijdele pralerij met geleerdheid, die, krijgen zij ongelukkig voedſel en wasdom, niet anders dan verderfelijke vruchten kunnen voortbrengen. Zouden, dachten wij, de verdiende loftuitingen en de ongemeene eere, den jeugdigen BORGER betoond, hem welligt verbijsterd hebben? Vanwaar anders, dat het gevoel van bedrevenheid boven anderen, misſchien, hem nu reeds verleid hebbe, om, door trekken van valsch vernuft en zeer ongepaste aardigheden, het wezenlijk ſchoone eener deftige Redevoering te ontluisteren? Vanwaar anders, dat deze er zoo kakelbont uitziet, door het onvoegzaam gebruik van veelvuldige ſpreekwijzen, gezegden en dichtregelen der Ouden? Moet men op deze wijze toonen, de Griekſche en Latijnſche Schrijvers op zijn duimpje te hebben? Hoezeer, bij voorb., is het beneden den ſtijl eener plegtige Redevoering, wanneer hij, van berookte en wormſtekige handſchriften gewagende, bl. 4, zich dus hooren laat: „Antiquitatem odorari ex „fulvo te chartæ colore putas: vide vero ne torris „eam cespitisve fumo callida rufaverit manus! Aſt „dilaceratus eſt codex, plenusque rimarum, et, hercle! nullam non habet vetuſti ſignificationem ævi! „Quaſi vero bibliothecarum majeſtate percellantur tinearum agmina. Per æneos repere ferreosque cancellos vorax blatta ſolet, ſæculique labentis tarditatem prævertens, dapes delicatiſſimas, ut decet Epicuream, mordicus ſibi vindicat. Videt convivii reliquias oſſaque Criticus roſa; cumque Tempori putet hanc menſam fuiſſe inſtructam, ſedet inter ſorores „ſibilatque ſatura vaſtatrix, nec deſinit hortari: *riſum teneatis amicæ!*" — In eenen gemeenzamen brief zou men zoo iets met genoegen lezen, indien het geen valsch vernuft, gelijk dit, bevatte: want, eene *mot* of *boekwormpje* tot eene *Epicuriſte* te maken, en haar het bekende *riſum teneatis &c.* in den mond te leggen, is laf en zot tevens.

Dan er is nog meer. In de Aanſpraak aan Curatoren zegt BORGER, zich niets anders voorgeſteld te hebben, dan Predikant te zullen worden op een dorp; en hij had reeds het hoofd vol van akkers, weilanden, vruchten en NB. boeren-kermisſen. In die aan de Profeſſoren betuigt BORGER, na zijne Promotie, met weerzin van hun te zijn geſcheiden; terwijl hij niet wist, waarop hij

hij het meest geſtoord zoude zijn, op zijn Fortuin, of op den Oceaan (d. i. de Zuiderzee). Maar als *Fries* was hij toch niet te houden; hij moest naar den overwal. Daar komende, was ik, zegt hij, „ Perſarum „ rege beatior, familiaresque jubens ſalvere, Virgilia„ num illud uſurpo:

„ .... *me* ..... *noſtris Deus appulit oris.*"

Jammer dat BORGER hier met zulk eenen ſchat van geleerdheid aanlandde, daar hij ze op den Vaderlandſchen bodem niet kon uitkramen. Want, zegt hij, „ in Friesland hoorde ik zoo min van de Letteren, als„ of ik op *Nova Zembla* balling was." — Inderdaad een geestige zet! — Nu, hij zat alvast in dat nare Friesland te huilen en te pruilen, volgens zijne eigen getuigenis — want de Virgiliaanſche Muze had de vriendelijkheid, hem het afgezaagde *O mihi præteritos referat ſi Juppiter annos!* in het oor te bijten — en terwijl Leijden alleen voor zijnen geest geſchilderd ſtond, wat was er ook anders voor hem overig dan zuchten en ſtenen? Immers hij verklaart:

Talia fundebam lacrymans, longosque ciebam
Incaſum fletus.

Maar, mogen wij hier zeggen, *nihil lacrymâ citius areſcit* — en tot het opdroogen dier tranen was 't beroep te Leijden probatum. — Na hierover dan zijn genoegen betuigd, en zich in de vriendſchap der Profeſſoren aanbevolen te hebben, eindigt hij deze zijne Aanſpraak met een beklag over het verlies, 't welk de Leijdſche Hoogeſchool in 't vorig jaar heeft geleden, door den dood van drie Hoogleeraren, welker laatſte, te weten Prof. S. F. J. RAU, hier bijzonder gedacht wordt, op eenen toon, die, hoewel veel te winderig en zwellende, echter ten oogmerk ſchijnt te hebben, de gemoederen te roeren; en terſtond daarop behaagt het den Heere BORGER, de ſtuderende Jeugd aldus te begroeten: „ Vos „ autem, Juvenes, Sodales, Amici! *ſi valetis bene eſt,* „ *ego valeo.*" Wie heeft ooit iets dergelijks gehoord? Welk een contraſt maakt deze Ciceroniaanſche brievengroet met de deftigheid eener Oratie! — Toen wij dit lazen, verbeeldden wij ons, in eene deftige Redevoering in onze moedertaal, dezelfde Aanſpraak te hooren beginnen: „ Jongelingen, Metgezellen, Vrienden!

„ ik

„ *ik ben gezond, hope van u het zelfde, ware het anders* „ *het zou mij van harte leed zijn.*" — Wij kunnen niet denken, dat de Heer BORGER den Hoogleeraar WYTTENBACH heeft willen navolgen, die ook op gemeenzamen trant, doch altijd regt geestig, steeds in eigen zuiver Latijn, en nooit anders dan waar het pas geeft, maar dan ook verwonderlijk aardig zich weet uit te drukken. Heeft BORGER hiervan de proef willen nemen, dan indedaad is dezelve zeer ongelukkig uitgevallen.

Ten besluite merken wij aan, dat wij, 't geen door ons gegispt is, liefst willen toekennen aan het weelderig vernuft van den jeugdigen Schrijver, en wenschen van harte, daar wij zijne meer dan gemeene verdiensten oprégt erkennen, dat ons, zekerlijk scherp, snoeimes het zijne moge toebrengen, om dat weelderige in tijds geheel weg te nemen.

Ontwerp van eene volledige Geschiedenis der oude Oostersche Wereld, waarin de Bijbelsche narigten daaromtrent eindelijk eens boven alle Tijdrekenkundige Bezwaren mogen kunnen worden verheven, door middel van hunne volkomene vereffening onderling, en met de Geschiedenis van China, Egypte, Assyrie, Babylon, Tyrus, enz. Ten voordeele van het ongelukkige Leiden (*Leijden*) uitgegeven door GERBRAND BRUINING. *Te Leijden, bij* Herdingh *en* du Mortier. 1807. *In gr.* 8*vo.* 192 *Bl.*

De geleerde BRUINING, voornemens zijnde, eene *volledige Geschiedenis der oude Oostersche Wereld*, tot het op den bovenstaanden titel opgegeven oogmerk, te schrijven, heeft dit kort *Ontwerp* daarvan, bij gelegenheid van den geduchten ramp, aan *Leijden* overgekomen, *in allerijl* opgesteld, en ten voordeele der ongelukkige *Leijdenaren*, op het bekende voorbeeld van BILDERDIJK, uitgegeven. Hij vleit zich, dat hetzelve *ten minste eenige Geleerden nopen zal, om hem met hunne aanmerkingen en bijdragen, ter bevordering van de naauwkeurigheid en volledigheid van het aangekondigde Werk, te begunstigen* (bl. 6.), verder verzekerende, *dat elk wel gegrond geschrijf, al worden zijne, thans ontwikkelde, gedeelens, daarin, misschien ook nog zoo regtstreeks tegengesproken*

ſproken, hem hartelijk welkom zijn, en naar vereisch van zaken in dank bemuttigd worden zal. Deze verzekering ſtrekt hij daarna ook nog uit tot zijne *ſtellingen, in vroegere werkjes en verhandelingen, die eenigen invloed op het voorgenomen Geſchiedverhaal hebben kunnen.* Wij hebben onze Recenſie met de bovenſtaande uitnoodiging willen beginnen, om, zoo mogelijk, het doel des Schrijvers daardoor te bevorderen, welks vervulling wij voor de Geſchiedkunde van belang rekenen, en gaan nu over, om den Lezer den inhoud van dit zaakrijk Werkje eenigzins nader te doen kennen.

Hetzelve beſtaat uit *Vijf Afdeelingen*, behelzende I. *Het begin van alles.* II. *Den Zondvloed.* III. *Vereffening van de Tijdrekening der Chinezen met de Bijbelſche.* IV. *Behandeling der voorkomende narigten, wegens de Babyloniſche, Aſſyriſche en Mediſche Geſchiedenis*, en V. *Beknopte opheldering der oude Egyptiſche en Tyriſche Geſchiedenis.*

Om den rijken inhoud der genoemde vijf bijzondere Afdeelingen, zoo veel mogelijk, op te geven, weten wij geen beter middel, dan denzelven, min of meer, *lemma's* gewijze te ſchetſen.

I. Volgens ARISTOTELES en anderen, is het een, van de oudſte tijden af algemeen gevestigd, begrip, dat de wereld een begin heeft genomen. Dit begrip, het zij dan uit verſchillende bronnen ontſproten, en dus door een groot aantal van onderling onafhankelijke getuigenisſen bevestigd, het zij uit eene enkele overlevering ontſtaan, en dus voor eenen algemeenen oorſprong der onderſcheidene natien pleitende, is waarſchijnlijk, daar het noch bij den mensch zelven kon opkomen, noch uit de algemeene onderſtelling van Gods aanwezen kan afgeleid worden, te gelijk met de bekendmaking van dat aanwezen aan meer of min ontwikkelde Goddelijke openbaringen toe te ſchrijven, en in allen gevalle een verſchijnſel, waarvan men geene reden geven kan, ten zij men onderſtelle, dat de wereld eenmaal werkelijk een' aanvang nam. Tot de onderſtelling van zulke openbaringen geeft het verhaal aanleiding, 't welk aan het hoofd van den *Bijbel* ſtaat. Uit eene oorkonde van den hoogſten ouderdom ontleend, en door deszelfs inhoud geloofwaardig, moet het voor eene juiste opgave der wereldſchepping gehouden, en niet enkel betrekkelijk gemaakt worden tot een herſtel van onzen aardbol uit

eene

eene allesvernielende overstrooming, gelijk de Hoogleeraar MUNTINGHE doet, en gelijk men moet doen, wanneer men in het algemeen aangenomene begrip staat, dat er tusschen het zesdaagsche scheppingswerk en den zondvloed niet meer geslachten van menschen zijn geweest, dan er in *Genes.* V worden opgeteld. Doch in de geslachtlijst, aldaar te vinden, en die door dezelfde hand ontworpen is, als degene, welke men *Genes.* XI. leest, is, ter bewaring van een evenredig tiental in beide de lijsten, naar de gewoonte der Hebreën en Arabieren, een onbepaald getal van personen weggelaten. Op deze onderstelling kan men aannemen, dat de Zodiak, op die wijze, als de vermaarde DUPUIS beweert, reeds in Egypte voor 17000 jaren is uitgevonden, en dat dus de formering der aarde en des menschdoms nog oneindig vroeger hebbe plaats gehad. Doch, daar het niet zeker is, dat de standverwisseling der teekenen van den Dierenriem altijd met een' geregelden tred zij voortgegaan, en dus, gelijk DUPUIS zelf erkent, de uitvinding van den Zodiak veel jonger kan gerekend worden; zoo is het genoeg, staande te houden, dat er tusschen de schepping der wereld en den zondvloed hoogstwaarschijnlijk meer geslachten plaats gegrepen hebben, dan *Genes.* V vermeld worden. Dit zoo zijnde, behoeft men het zesdaagsche scheppingswerk niet langer, met den Hoogleeraar MUNTINGHE, bij een enkel herstel van onzen aardbol uit eene allesvernielende overstrooming te bepalen, noch onder de *wateren*, waarover zich, volgens *Genes.* I 2, een *hevige wind* bewoog, eene *zee* te verstaan, waarmede onze planeet, eeuwen en eeuwen na de aanvankelijke schepping van hemel en aarde, door stormen, onweders en regenvloeden, overdekt zou zijn geweest; integendeel doet het volgende aan de *bouwstof der wereld* denken. Want niet alleen wordt die bouwstof in den *Koran* bestendiglijk *water* genoemd, maar is ook het stelsel, dat de wereld uit *water* geboren wierd, volgens ARISTOTELES, het *oudste gevoelen nopens den oorsprong der wereld*; gelijk, volgens STRABO, de Indische Braminen hetzelfde koesterden, die het evenzeer van de Egyptenaren ontleenden, als HOMERUS en THALES. Deze benaming beteekende evenwel in den mond van hun, die dat begrip het eerst verbreidden, een' vloeibaren mengelklomp van allerlei bouwstoffen onder een gemengd. Hieraan moeten wij ook niet alleen *Genes.* I 2, maar ook

7. denken, zijnde aldaar de *wateren onder het uitſpanſel* de mengelklomp, waaruit onze aardbol is geformeerd, en de *wateren boven het uitſpanſel* de mengelklompen, waaruit de hemelligchamen, of althans eenigen derzelven, zijn voortgebragt. Het *eerſte vers* van *Geneſ.* I. moet dus niet van het *tweede* en volgg. geſcheiden, en van eene aanvankelijke formering van alles, welke eeuwen en eeuwen voor het zesdaagſche ſcheppingswerk voorgevallen zou zijn, verſtaan worden, maar behelst enkel eene hoofdzakelijke aanduiding van hetgeen in het vervolg breedvoerig zou worden verhaald. Ondertuſſchen kan ons zonneſtelſel, eeuwen en eeuwen voor het zesdaagſche ſcheppingswerk, in verwarring zijn geraakt, en dus is het mogelijk, dat hetzelve door dat ſcheppingswerk uit die verwarring herſteld zij geworden, zonder dat het werk zich verder uitſtrekte. De *mogelijkheid* hiervan ſchijnt in *dadelijkheid* veranderd te worden, wanneer men de verſteeningen en de over de gantſche aarde verſpreide zeedieren in aanmerking neemt; welke verſchijnſelen geenszins als gedenkteekens van den zondvloed kunnen aangemerkt worden. Of het heelal eenmaal door God uit niets voortgebragt zij, daaromtrent beſlist de *Bijbel* niets, doch ook niets omtrent het tegenovergeſtelde gevoelen. Ten aanzien van den afloop van het zesdaagſche ſcheppingswerk, gelijk ook ten aanzien van de lotgevallen der eerſte menſchen en die van hunne kinderen, wordt de Lezer naar het geſchiedverhaal zelf en naar elders verwezen. Alleen wordt aangemerkt, dat het ſlot van *Geneſ.* IV, volgens VENEMA, van de herſtelling der ſcheuring onder het menschdom verſtaan, met den aanvang van *Cap.* VI zamengevoegd, en 't geen men aldaar *vs.* 3 en 4 leest, tot den tijd der geboorte van ENOS te huis gebragt worden moet. Na het genoemde *vierde vers* is er eene gaping van eene onbepaalde uitgebreidheid, even als in de geſlachtlijst *Cap.* V. Deze gaping kan niet wel boven ENOCH geplaatst worden, omdat die in den *Brief van* JUDAS, *vs.* 14, *de zevende van* ADAM wordt genoemd; maar men dient dezelve tuſſchen METHUSALAH en LAMECH gelegen te achten, dewijl anders de eerſte nog tien maanden na het begin van den zondvloed zou moeten geleefd hebben. Men mag dus in de berekening van den leeftijd der Aartsvaderen niet verder, dan tot de geboorte van LAMECH terug treden, terwijl het zevental geſlachten, dat, als de

de nakomelingſchap van het eerſte paar menſchen, voor LAMECH, *Geneſ.* V, wordt opgeteld, door den opſteller dier lijſt, even als een ander zevental, waarvan KAÏN het hoofd is, gevonden, en, gelijk reeds aangemerkt werd, ter bewaring van een evenredig getal in beide de geſlachtlijſten voor en na den zondvloed, als LAMECH's onmiddellijk voorgeſlacht opgeteekend is, ſchoon er tuſſchen dezen en METHUSALAH een onberekenbaar aantal van geſlachten kan hebben plaats gehad.

II. De Heer DE SAINT PIERRE heeft in zijne *Etudes de la Nature* eene fraaije ontdekking aangaande het gewone verſchijnſel van Eb en Vloed voorgeſteld, welke over de verhalen der oudheid wegens den Zondvloed een uitnemend licht verſpreidt. Doch, gelijk doorgaans de uitvindingen door derzelver ontdekkers niet tot een' genoegzamen trap van volkomenheid gebragt worden, zoo moet ook in DE SAINT PIERRE's nieuwe theorie van Eb en Vloed, zoo wel als in zijne daarop rustende begrippen wegens den Zondvloed, kaf en koren van een geſcheiden worden. Het is, door veelvuldige waarnemingen van kundige zeevarenden, bewezen, dat het getij der zee, gedurende onzen zomer, van het Noorden naar het Zuiden, en, gedurende onzen winter, in eene tegengeſtelde rigting loopt. Dit wordt veroorzaakt, doordien in het eerſte geval het ijs der Noordpoot, en in het tweede dat der Zuidpool ſmelt. De ſtroom van water, uit dit ſmeltend ijs voortvloeijende, wordt door Zon en Maan naar den Evenaar gedreven, en geſtadig door volgend water voortgeſtuwd. Wanneer dezelve van het Zuiden komt, ontlast het water zich gedeeltelijk in de ſtille Zuidzee. Hier noch Oost- noch Noordwaarts een weg vindende, en door Zon en Maan ook naar het Westen getrokken, vereenigt het zich met het water, dat van de Zuidpool regtuit naar de Zuidkusten van Azië en Afrika vloeit, en, daar geſtuit, insgelijks Westwaarts henen ſtroomt. Dit vormt den Ooster-Mouſſon in den Indiſchen Oceaan, welke, langs de Kaap de Goede Hoop henen vloeijende, zich wederom met dat water vereenigt, dat ten zelfden tijde van de Zuidpool regtſtreeks naar den Atlantiſchen Oceaan loopt. Al dat gezamenlijke water vloeit langs dien Oceaan naar den Evenaar, en van daar Noordwaarts naar het Poolijs, waardoor het wordt opgeſtorpt. Wanneer daarentegen de ſtroom van het Noorden komt, loopt dezelve door

den Atlantiſchen Oceaan, onder de Linie door, en brengt, in de engte tusſchen Guinee en Braſilie beſloten, twee keerſtroomen voort, welke Noordwaarts henen terug vloeijen. Dit maakt, dat onze zomerſche getijen, even als de winterſche, uit het Zuiden komen. De Noordelijke ſtroom wordt voorts, ten Zuiden van den uitſpringenden hoek van Afrika, door Zon en Maan gedeeltelijk naar en in de bogt van Guinee getrokken, en vandaar om de Kaap de Goede Hoop henen, langs de kusten van Afrika en Azië naar de Zuidzee gedreven. Dit vormt den Wester-Mouſſon, gedurende welken, vooral zoodra het ijs der Zuidpool weder begint te ſmelten, het water langs de kusten van Azië en Afrika, alwaar het door derzelver bogtige kromming zich geſtuit vindt, tot eene buitengewone hoogte wordt opgeſtuwd, eer het bij den Ooster-Mouſſon weder Westwaarts vloeit. Nu gebeurde het ten tijde van den zondvloed, dat eene ſtaartſter, van het Noorden des Hemels opkomende, de Zon zoo nabij kwam, als of zij die uit hare ſtandplaats verdrijven wilde. Zij ſnelde dezelve echter wel voorbij, doch werd door die nabijheid zoo verhit, dat zij, in haren verderen loop, het zuidelijke gedeelte van onzen aardbol jammerlijk verzengde, en een' rookenden waſem deed oprijzen, die vervolgens in onophoudelijke plasregens weder neder-daalde. Tevens deed dezelfde ſter het ijs der Zuidpool geheel ſmelten, en wel op een' tijd, dat anders aldaar de winter heerschte. Dus liepen de ſtroomen van beide de Polen tegen elkanderen in, en het water, van de Zuidpool komende, nu door den Noordelijken ſtroom uit den Atlantiſchen Oceaan geweerd, en door de gemelde plasregens nog vermeerderd, bedolf de Zuidkust van Azië onder eene hemelhooge zee, en wierp van daar, over de oppervlakte van Neder-Egypte, Arabie en Palestina, een' vloed in de Middellandſche Zee, welke al hare boorden overdekte, en aldaar, even als in menig ander oord der wereld, waar de zee, door de gelijke ſmelting van het ijs der beide Polen, en door voortgelijke plasregens, als waarvan geſproken is, buiten hare gewone oevers gedreven was, menigerlei onvergankelijke gedenkteekens van deze ontzaggelijke omkeering der oude wereld oprigtte. Hieruit is toen en naderhand de vrees voor onheilen bij de verſchijning van dergelijk een luchtverſchijnſel geboren, en is aan hetzelve van tijd tot tijd al meer en meer het voorkomen van zulk een kwaadaardig wezen bijgezet, welke evenbeeld men in den SATAN der

der latere Joden vindt. Doch deze SATAN is in de oudſte boeken des *Bijbels* onbekend, en dus heeft de Schrijver van *Geneſis* het noodig kunnen oordeelen, om het hemelligchaam, 't welk de eerſte aanleiding tot het denkbeeld van een' SATAN gegeven had, bij zijn verhaal van den zondvloed onaangeroerd te laten, gelijk hij er in de oude berigten, die hij volgde, ook niets van vond; zie *Geneſ.* VI: 9—14, 17—22, *Cap.* VII: 7—9, 11—15, het eerſte gedeelte van *vs.* 16, *vs.* 18, het laatſte gedeelte van *vs.* 20, *vs.* 21, 22, 24, *Cap.* VIII: 1—3, 15—19, en *Cap.* IX: 1—15. Dit ſtilzwijgen bewijst dus niets tegen de ſtelling omtrent de verſchijning en uitwerking van meergemelde hemelligchaam, terwijl dan ook de oorzaak van het ſmelten van al het ijs des aardbodems, met DE SAINT PIERRE, niet gezocht moet worden in eene verandering van den loop der Zon, die den Evenaar zou doorkruist, en langs de beide Aspunten henen geloopen hebben. Ook is de zondvloed niet algemeen, noch zoo hoog geweest, als *Geneſ.* VII: 19, en het eerſte gedeelte van *vs.* 20. gelezen wordt. Die plaats is een later bijvoegſel bij de oude oorkonde, ſtrijdig met het overige verhaal van den zondvloed. Ware de vloed zoo hoog gerezen, dan zou hier dieren- en plantenrijk daardoor verdelgd zijn geworden. Nu lezen wij niet, dat er na den zondvloed een geheel herſtel uit eene allesvernielende overſtrooming hebbe plaats gehad; en NOACH heeft in zijn ſchip niets anders geborgen, dan zulke dierſoorten, die zich in de omſtreken van zijne woonplaats bevonden, en uit het plantenrijk ook ſlechts voedſel voor deze weinige dieren en voor zijn gezin. Gelijk er dieren, zoo zijn er ook menſchen behouden gebleven, b. v. in Egypte, en waarſchijnlijk ook in de hooge binnenlanden van Afrika, Europa en Azië, ja zelfs op eenige eilanden van Auſtralie. Wat Amerika betreft; ſommigen doen deszelfs bewoners van SEM, anderen van CHAM, wederom anderen van JAPHET afſtammen. Doch er is geen meer grond hiervoor, dan voor eene tegenoverſtaande onderſtelling, dat de bewoners van het Noordoosten van Azië zelve van Amerikaanſchen oorſprong zijn. De verhuizing uit Amerika naar Azië kan na den zondvloed, of ook reeds voor denzelven hebben plaats gehad. De laatſte onderſtelling ſtrookt met een verhaal bij PLATO, aangaande het oude Atlantis, door ſommigen voor de Westkust van Afrika, door

anderen voor de Canarische eilanden gehouden, en voor het verblijf der gelukzaligden aangezien. Het gevoelen, dat het Paradijs in Mesopotamie gelegen zij geweest, is van later tijd. Het verhaal in *Genes.* beslist niets. Al vond men eene rivier met vier zulke armen, als waarvan *Genes.* II: 10 gesproken wordt, dan is nog onzeker, of dezelven hare gedaante reeds bij de schepping ontvingen: en *vs.* 11—14 is voor eene inlasching te houden, wier steller weinig aardrijkskunde bezat. Het Paradijs kan dus zeer wel aan den voet van een der hoogste bergen van Peru te zoeken zijn. Dit aannemende, vindt men de reden van het woord אָדָם (*Adam*) voor *mensch*, in de *roode* koperkleur, den Amerikanen oorspronkelijk eigen, doch naderhand bij derzelver verblijf in andere gewesten verbleekt, gelijk ook de reden van overeenkomsten tusschen Hebreeuwsche en Amerikaansche gebruiken, door sommigen opgemerkt.

III. Het verblijf van Israël in Egypte moet, met MICHAËLIS en MUNTINGHE, volgens *Exod.* XII: 40, niet op 430 jaren gesteld, maar, met VENEMA, moeten van de geboorte van ISAAK tot aan den uittogt van Israël uit Egypte, volgens *Genes.* XV: 13, 400 jaren gerekend worden. Het vierde geslacht na datgene, 't welk in Egypte gekomen was, is, volgens *Genes.* XV: 16, bevestigd door *Exod.* VI, van daar weder uitgetrokken, en, volgens *Galat.* III: 17, zijn tusschen de belofte, aan ABRAHAM gedaan, en de wetgeving op Sinai, 430 jaren verloopen. Op deze tijdruimte doelt de Schrijver van *Exodus*, *Cap.* XII: 41, rekenende dus bij de 400 jaren, waarvan hij *Genes.* XV: 13 gesproken had, nog 30 jaren, die tusschen het vertrek van ABRAHAM uit Ur en de geboorte van ISAAK verloopen waren; terwijl *vs.* 40 van *Exod.* XII een bijvoegsel is van iemand, die de ware meening van den Schrijver niet begreep, gelijk het getal van 450 jaren, *Handel.* XIII: 20 voorkomende, volgens VITRINGA, even zeer een bijvoegsel is van iemand, die het daar bedoelde tijdperk verwarde met een ander, dat, volgens *het Boek der Rigteren*, van de eerste overheersching af tot aan den dood van ELI verliep. Van dezelfde hand is de tijdsbepaling van 40 jaren voor SAUL's regering, *Handel.* XIII: 21. Dat getal, gevoegd bij de voorgemelde 450 jaren, overtreft de som van 480 jaren, die 1 *Kon.* VI: 1. tusschen den uittogt van Israël uit Egypte en het vierde jaar van SALOMO, uitdrukkelijk ge-

gesteld, en door JEPHTA's gezegde, *Rigt.* XI: 16, nog meer bevestigd wordt, dewijl diens oogmerk niet medebragt, het verloopen tijdperk te verkleinen. MICHAËLIS leest, op de aangehaalde plaats, 1 *Kon.* VI: 1, 592 jaren; doch dan moet men voor het tijdperk, waarvan JEPHTA sprak, veel meer dan 300 jaren stellen. Hierbij komt, ter bevestiging der gewone lezing van 480 jaren, tegen de verandering van MICHAËLIS, dat dat getal, in vereeniging met de 210 jaren, bij welke het verblijf van Israël in Egypte, volgens VENEMA, bepaald moet worden, met drie geslachtregisters uit 1 *Chron.* VI: 33—53, en met het geslachtregister van DAVID 1 *Chron.* II: 9—15, aan het einde van het *Boek van Ruth*, in het begin van *Mattheus*, en *Luc.* III: 31—33, uitmuntend overeenkomt. Men moet dan slechts rekenen, dat SALMA kort voor het einde van het veertig-jarig verblijf der Israëllers in de woestijn geboren, en BOAZ, om een bepaald jaar te noemen, 90, OBED 182, ISAI 274, en DAVID 366 jaren na het einde van dat tijdvak. Bij dit getal voege men de 40 jaren van het verblijf in de woestijn, de 70 van het leven van DAVID, en de 4 der regering van SALOMO, en men heeft juist de som van 480 jaren. De groote afstand tusschen den geboortetijd der genoemde personen steunt op vier onderscheidene geslachtregisters, onder welken men niet onderstellen kan, dat geen een volledig en onverminkt zijn zou. Ook wordt de zaak door het voorbeeld van ABRAHAM veeleer bevestigd dan in twijfel gebragt. Nog komt het gemelde getal van 480 jaren met de afzonderlijke jaargetallen van onderscheidene kleine tijdvakken, in het *Boek der Rigteren*, het *I Boek van Samuel* enz, volkomen overeen. Dit zal in het geschiedverhaal, van plaats tot plaats, aangetoond worden. Eindelijk helpt de aanneming van dien tijdkring, en van de 210 jaren, welken VENEMA voor het verblijf der Israëllers in Egypte stelt, de Bijbelsche geschiedenis met die van China en Egypte vereenigen. Om te begrijpen, hoe de wereld ten tijde van MOZES reeds zoo bevolkt kon zijn, dat er, bij voorbeeld, alleen in Egypte, uitgenomen de Egyptiers zelve, nog een volk van meer dan twee millioenen menschen gevonden wierd, hetwelk uit Egypte uitging, om Palestina te veroveren, en aldaar volkeren vond, veel talrijker, dan het zelf was; om dit te begrijpen, behoeft men dus, met MICHAËLIS en MUNTINGHE, geen ruimer getal van jaren aan te

nemen, noch, met VENEMA, volgens het bevoog van zekeren DU TEMPS, te ſtellen, dat er in eene eeuw uit de drie zonen van NOACH 1500,000 menſchen zouden hebben kunnen voortſpruiten. Het gezegde nopens den zondvloed maakt dit onnoodig, en de talrijkheid der Israëllers, bij hunnen uittogt uit Egypte, kan op eene andere wijze opgehelderd worden. Uit het voorbeeld van KENATH, den zoon van LEVI, wordt, volgens *Exod.* VI, 17 *en volg.*, bewezen, dat JAKOB's eigenlijke afſtammelingen geene 600,000 ſtrijdbare mannen kunnen hebben opgeleverd. Men vindt dus dit getal alleen door bijrekening der ingelijfde ſlaven en vreemdelingen: welke inlijving reeds van ABRAHAM's tijd af had plaats gegrepen. Uit dit alles wordt beſloten, dat Israël ſlechts 210 jaren in Egypte heeft gewoond, en dat er in het geſlachtregiſter van *Geneſ.* XI geene uitlating, met MICHAËLIS en MUNTINGHE, te ſtellen, maar om het tiental, aldaar voorhanden, een onbepaald getal van perſonen in de lijſt van *Cap.* V overgeſlagen is. Wat de Chineſche geſchiedenis betreft; SSE-MA-TSIEN, de LIVIUS der Chinezen, die 104 jaren voor onze jaartelling ſchreef, begint zijn werk met de regering van HOANGTY: en tot aan dezen eigenlijken wetgever van China is er zekerheid in de Chineſche geſchiedenis, en overeenſtemming tuſſchen de Chineſche en gevolgelijk ook tuſſchen de Europeſche berigten. Omtrent het vroeger tijdperk is er integendeel veel fabelachtigs en veel verſchil. Volgens SSE-MA-TCHIN, die meer dan zes eeuwen na SSE-MA-TSIEN leefde, was FOUHI de eerſte Chineſche Keizer, die, naar ſommiger berigt, 1954, naar dat van anderen, 2469 jaren voor den tempelbouw den troon beklom. In beide gevallen moet hij echter lang voor den zondvloed geleefd hebben. Die dus meenen, dat de zondvloed algemeen zij geweest, en het menſchelijk geſlacht daarna alleen uit afſtammelingen van NOACH hebbe beſtaan, verwroegen den zondvloed, door de onderſtelling eener uitlating in de geſlachtlijſt *Geneſ.* XI, of door de Griekſche overzetting boven den Hebreeuwſchen grondtekst te volgen; of zij zoeken den eerſten Monarch van China in den perſoon van YAU, en trekken, al wat ten aanzien van deszelfs voorzaten verhaald wordt, in twijfel; of zij zoeken NOACH in YAU, ADAM in FOUHI, en KAÏN's zoon HANOCH in HOANGTY. Na eene korte wederlegging van dit alles, ſtelt de Schrijver in YAU een

tijd-

tijdgenoot van NOACH, en zou, volgens eene *aanteekening*, overhellen, om FOUHI, CHENNOUNG en de volgende Monarchen van Chinêſchen bloede, als een' tak der nakomelingſchap van KAÏN te beſchouwen, indien hij geen' grond meende te hebben, om het Paradijs niet in Azië, maar over den Oceaan, gelijk boven gezegd is, te plaatſen. Deze YAU nu heeft, even als NOACH, den zondvloed overleefd, die in het 61 zijner regering is voorgevallen, ſchoon dat jaar, naar de tijdrekening der Chinezen, niet meer dan 1298 jaren voor den tempelbouw ingevallen zou zijn, terwijl de Schrijver den zondvloed op het 1332 jaar voor den tempelbouw meent te moeten ſtellen. Dit verſchil van 34 jaren wordt weggenomen, gedeeltelijk door de aanmerking, dat de Chinezen volle *zonnejaren* van 365¼ dagen rekenen, en in de andere *tijdrekening* ſlechts jaren van 360 zijn, en gedeeltelijk door een berigt van DE PAUW, dat de Chinezen dikwijls, door eene verkeerde *intercalatie*, aan de jaren 13 maanden geven, hoedanige jaren van 13 maanden er onder de gezegde 1298 verſcheidene kunnen zijn geweest.

Hiermede ſtapt de Schrijver van de Chineſche geſchiedenis en van zijne *derde Afdeeling* af, en gaat in de *vierde Afdeeling* tot eene andere geſchiedenis over, in welke wij hem nader zullen volgen, nu voor eene poos de pen nederleggende, om den Lezer en onszelven eene verademing te verſchaffen.

Eenvoudig onderwijs in het lezen van den Bijbel, enz. Te Rotterdam, bij N. Cornel. *In kl.* 8vo.

Is er van het Nederlandsch Zendeling-Genootſchap niet zoo veel, tot bekeering van Heidenſche Volken, te verwachten, als velen er zich van voorgeſteld hebben, het is evenwel niet te loochenen, dat er menige goede zaak, tot bevordering van Godsdienſtige kennis, onder de arme meestal te veel verwaarloosde Volksklaſſe, in ons eigen Land door tot ſtand gekomen is. Daartoe behoort ook de verwaardiging en uitgave van kleine boekjes, tot onderrigt van zoodanigen, voor een geringen prijs. Ook dit Stukje, tot aanprijzing en beſturing van het lezen der gewijde Schriften ingerigt, kan tot dat einde van veel nut zijn. Men zou echter deze ſoort van geſchrif-

ten mogelijk nog wel meer algemeen nuttig kunnen maken, door eene meer bevallige en oordeelkundige schrijfwijze. Er zou bepaaldelijk, bij dit opstel, gebruik kunnen gemaakt zijn van 't uitnemend Werkje van ROSENMULLER, *over 't nuttig lezen des Bijbels.*

Kort Historisch Verhaal van den eersten aanleg, lotgevallen en voortgang der particuliere Colonie Berbice, gelegen in het Landschap Guiana, in Zuid-Amerika; in het bijzonder behandelende het onderwerp der Private Eigendomme(n) der Societeit van Participanten in die Colonie, en wel allerbijzonderst de zoogenaamde Akkergelden. Met eene openlegging van het singulier en contrasteerend gedrag van den Heere ABRAHAM JACOB VAN IMBYZE VAN BATENBURG, *als Civil Gouverneur der Colonie. Door een Colonist, in Augustus* 1805. *Met eene gekleurde Afbeelding. Te Amsterdam, bij* C. Sepp, Jansz. 1807. *In gr.* 8vo. 319 *Bl.*

In de Volkplanting *Berbice* spreekt men veelal *Engelsch.* Des Schrijvers Motto op de rugzijde van den Titel, uit SHAKESPEARE ontleend,

Whilst I can vent clamour from my throat
I'll tell thee thou dost evil!

doet ons geen malsch Stukje verwachten; trouwens de bijnamen van *singulier* en *contrasteerend*, op den Titel zelven, kundigen dit aan. Het Voorberigt schetst ons reeds het doorgaand eigenbaatzoekend gedrag des Gouverneurs VAN BATENBURG. „Men zegt, of hij zegt, „dat het *Britsche Ministerie* aan hem deszelfs verwon„dering heeft betuigd, dat, na zoo vele jaren Gou„verneur over eene Colonie geweest te zijn, hij niet „zoo rijk als een *Nabab* is; hij merkt dit aan als een „wenk, en maakt zich dien thans kostelijk ten nutte."

Dan zien wij het Werk zelve in. HARTSINCK's *Beschrijving van Guiana* volgt hij meest, om ons de oprigting en vroegere lotgevallen dier in soort zonderlinge Volkplanting te leeren kennen. Voorts vermeldt hij de verschillende gevoelens van Gouverneur en Raden, en van Directeuren, over het *Akkergeld*. Der *Engelschen*, en

kort

kort daarop der *Franschen* bemagtiging dezer Volkplanting, behelsden, ten opzigte der Eigendommen, het zelfde; dan de Koning van *Frankrijk* herstelde, bij eene Kabinets-order, de Societeit in hare private eigendommen en bezittingen, met verklaring, dat de Societeit, die te voren, en door de *Engelschen*, en door de *Franschen*, bij de bezitneming was uitgesloten, in hare private eigendommen en bezittingen, even als particuliere Ingezetenen, zou moeten worden gehandhaafd; en geraakte de Volkplanting in 1784 weder onder de Souvereiniteit van den Staat. Bij de Onwenteling des jaars 1795 werd de Volkplanting wel onder het beheer van het *Committé tot den West-Indischen Handel en Bezittingen* gebragt; doch dit maakte geene verandering in den privaten Eigendom der Societeit.

Na de vredebreuk met *Engeland*, verviel de Volkplanting in 1796 weder in handen van de *Engelschen*, op zeer gunstige voorwaarden. De Heer VAN BATENBURG, sedert den jare 1789 *Hollandsch* Gouverneur over de Volkplanting, bleef aan als Civil Gouverneur onder *Britsche* vlag; en bewees tot genoegen der *Britsche* Bevelhebberen, dat de ongecultiveerde en onuitgegevene Landen, de Plantaadjen, die ten koste der Societeit waren aangelegd, en de Fabrieken, als de Scheepstimmerwerf en wat daartoe behoorde, waarlijk bijzondere Eigendommen waren; waarin het *Britsche* Gouvernement berustte.

Bij het overgaan der Volkplanting bij den Vrede van *Amiens* keerde dezelve op den ouden voet weder onder de Souvereiniteit der *Bataafsche* Republiek. Na de ras volgende vredebreuk geraakte *Berbice* op nieuw in handen der *Engelschen*; dan ook toen werden de bijzondere Eigendommen der Societeit als die van particulieren aangemerkt. De Heer VAN BATENBURG, op zijne reis naar *Holland* genomen en in *Engeland* opgebragt, werd aldaar, door een Ministerieelen Brief, gevolmagtigd, om het Civile Gouvernement over *Berbice* weder op zich te nemen, en werd, bij zijne wederkomst, in die hoedanigheid gehuldigd. Dan die overzeesche reize had, volgens het berigt van den Schrijver, de gevoelens van dien Heer, nopens den bijzonderen Eigendom der Societeit, zeer doen veranderen. Hij verklaarde in den Raad, dat hij denzelven, in naam des Konings, onder zijne Administratie zou overnemen.

Als

Als zoodanig ingehuldigd, trad hij geheel in de belangen der *Engelſchen*, en verklaarde, dat de Ingezetenen nog groote ſommen aan het Kantoor van den Ontvanger-Generaal verſchuldigd waren; onder die ſchulden telde hij het Akkergeld, als een voorwerp van groot gewigt. Tegenverklaringen vermogten niets; doch bij aanhoudend niet gehoorzamen deed eene Publikatie even weinig uit. Hij verliest 's volks achting. De Burgerij, des moede, beraamt conſtitutioneele middelen, om de klagten voor den Souverein te brengen. Hiermede worden Gelastigden naar *Londen* afgevaardigd. Dit wekte zijnen haat ten ſterkſte, en, den gewonen weg van Regten ter zijde ſtellende, matigde hij zich de Regalia van Parate Executie aan, tot invordering der Akkergelden. Hierin vond hij medeſtanders. De ingeſlagen weg van Regten baatte niets. Hij voer voort tot de dadelijke Executie, en bedreigde de wederſtrevenden met den Militairen arm. Op deze wijze drong VAN BATENBURG zijn gevoelen door, en bragt zijne herhaalde Publikatien nopens het Akkergeld een uitvoer. Breed is de Schrijver in 't betwisten van de eigendunkelijke gronden, op welke die Gouverneur bouwt. Dezelve verdienen in het Werk zelve gelezen te worden.

Veel meer dan de helft van dit Boekdeeltje beſtaat uit Bijlagen van oorſpronkelijke Stukken, waarop de Colonist zich beroept.

Behalve het hoofdeinde, waartoe dit Stukje geſchreven is en in 't licht gezonden wordt, zal het, naar 's Colonists gevoelen, van eenigen dienst kunnen zijn voor hem, die het ooit mogt ondernemen, eene volledige Beſchrijving van de Volkplanting *Berbice* te geven, welke tot nog toe niet voorhanden is, en waaruit de *Nederlander* zou kunnen zien, dat deze Volkplanting van grooter aangelegenheid voor het Moederland is, dan het grootſte gedeelte der Natie dezelve alsnog beſchouwt.

Indien dit Stukje een tamelijken aftrek hebbe, verklaart de Schrijver niet ongenegen te zijn, om, van tijd tot tijd, zijne Landgenooten met meer echte bijzonderheden, *Berbice* betreffende, bekend te maken, alsmede een echt verhaal van het Oproer, onder het *Bataafſche* Guarniſoen, aldaar in April 1803 uitgeborſten.

De gekleurde Afbeelding, op den Titel vermeld, is eene uitſlaande afgezette Plaat, gevende een *Gezigt van de Stad Nieuw Amſterdam a Rio de Berbice.*

Be-

Beroep aan de Eer der Mogendheden van het Vaste Land. (Met opheldrende Aanteekeningen.) Uit het Fransch. Alomme te bekomen. In gr. 8vo. 30 Bl.

De ontwerpen en bedrijven der *Engelschen*, genoegzaam over den geheelen aardbodem, doch hier bijzonderlijk in het jongstverleden jaar in *Denemarken*, van de zijde van derzelver wetteloosheid en afschuwelijkheid, met levendige kleuren te teekenen; de Mogendheden van Europa de rampen en onheilen onder het oog te brengen, indien zij niet, ieder in het bijzonder, en allen gezamenlijk, aan de meer en meer doordringende gewelddadigheden paal en perk stellen; die Mogendheden tot het waken voor eigen veiligheid, en het bieden van moedigen tegenstand, in vereeniging vooral met den *Franschen Keizer*, krachtdadig op te wekken: deze zijn, hoofdzakelijk, de bedoelingen van dit klein geschrift, hetwelk in de maand September des voorgaanden jaars te *Parijs* in het licht verscheen, aldaar vlijtig werd gelezen, en, is het te denken, ook onder ons nog al Lezers zal vinden, vooral onder de genen, die met den Schrijver van oordeel zijn, dat in de beteugeling en vernedering van *Groot-Britannie* het herstel van Koophandel en Zeevaart, en alzoo de verlossing uit den kwijnenden staat, onder welken thans een groot gedeelte van het menschdom zucht, moet gezocht worden.

Tafereelen van Valentia, door C. A. FISCHER. *Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1807. *In gr.* 8vo. 277 *Bl.*

Het gunstig ontvangen der *Tafereelen van Madrid*, door FISCHER met *Hoogduitsche* verwen gemaald, en met *Nederduitsche* voor onze Landgenooten opgehangen, heeft den vervaardiger der laatste bewogen, ook de *Tafereelen van Valentia* ons aan te bieden. — Merkten wij, ten opzigte van de eerstgemelde, aan, „ dat ze luchtig en geenszins elkander „ verdringende waren opgehangen (*)," ook dit geldt ten opzigte van de Tafereelen thans voor ons. Niet minder dan 96 wor-

(*) Zie *Vaderl. Letteroef. voor* 1806. bl. 445.

worden ons voorgehouden. Dit en 't getal der bladzijden in aanmerking genomen, alsmede dat een tiental *Aanhangsels* ook dezelve vullen, doet van zelfs in oog vallen, dat vervelende uitvoerigheid geene eigenschap is der voorgedragene Stukken. Of ze alle geschikt zijn om den naam van *Tafereelen* te dragen, welk woord iet schilderachtigs voor onzen geest oproept, is een ander geval; dan de Schrijver heeft ze zoo gelieven te noemen.

Aan de dorre *Naamlijst* der hier voorkomende Stukken, welke, om verstaan te worden zonder het Boek zelve, zeer noodig verklaringen zou behoeven, zou gewis onze Lézer weinig, en wij het verdriet van uitschrijven hebben. Geen verdriet ondertusschen zal het ons baren, en zeker genoegen aan onze Lezers geven, wanneer wij een en ander Tafereeltje van verschillende soort hier ophangen. Deze mogen tot proeven van de *meeste* overige dienen.

„ KLIMAAT. Men sla het oog op de Kaart, en schielijk zal men het klimaat van dit bevallig dal kunnen raden. Aan drie zijden door gebergten ingesloten, slechts in het Zuidoosten open, tegen de zee, bij gevolg voor alle gure winden beschut, moet dan deze geheele heerlijke kust niet een land van eeuwige lente wezen?

„ En waarlijk, elke onaangename verwisseling der jaargetijden, elke onophoudelijke strijd der hoofdstoffen, is hier geheel en al onbekend; eene bestendige helderheid en eene onveranderlijke zachtheid kenmerken het klimaat van *Valentia*.

„ Om hiervan nog iets meer te zeggen: de gemiddelde hoogte van den Barometer is 27 duim, zijne grootste verandering 13¼ lijnen, zoo dat dezelve menigmaal in acht-en-veertig uren naauwelijks 1½ linie bedraagt. — De Thermometer is in den Zomer doorgaans tusschen de 17 en 20, en in den Winter tusschen de 7 en 13 graden. Bestendige Zeewinden temperen de hette, en eene koude van 3 graden boven nul is eene zeldzaamheid.

„ In den Zomer heeft men zeker menigvuldige onweders, doch met eenige weinige slagen is het doorgaans gedaan; in den Winter heeft men sedert 500 jaren naar tweemaal rijp en nevel opgemerkt.

„ De heerschende Winden zijn de Zuidoosten, wanneer de hemel altoos helder en vrolijk staat. Slechts op den tijd der eveningen voert een Westewind eenige regenwolken mede; anders telt men in 't geheele jaar ter naauwernood 18 of 20 regendagen. Over het geheel is de lucht zoo zuiver en droog, dat zout en suiker maanden lang onder den blooten hemel kunnen blijven, zonder de minste vochtigheid te moeten vreezen. Zoodanig is het klimaat van *Valentia*, waar alle natuurlijke verschijnsels fraaijer en liefelijker, alle werktuigen des levens sterker en frischer zijn. Dat eeuwige slingeren tusschen gezondheid en ziekte, dat ganschs

ſche heirleger van ſlepende kwalen uit het Noorden, is hier geheel onbekend, en alle krachten van ligchaam en ziel ſchijnen onder dezen gelukkigen hemel wel verdubbeld te wezen.

„ Hier heerscht dus niets van die loomheid, die zwaarmoedigheid, die droefgeestige onverſchilligheid van het Noorden, die ons nog naauwelijks in onze beste Zomers verlaat; hier woelt alles vol zuidelijke drift; hier ademt alles vreugde en vergenoegen; hier zijn alle maanden, ja alle dagen des jaars aan het werkzaamst en uitnemendst genot des levens gewijd.

„ Aanbiddelijk klimaat van *Valentia*, waar alle denkbeelden meer dichterlijk, alle genot liefelijker, alle voorwerpen van het leven ſchooner worden; waar de jaren des ouderdoms vriendelijker, de dagen des lijdens verdragelijker zijn; waar zelfs het oogenblik van dood en vernietiging het grootſte gedeelte van zijne ijsſelijkheid verliest!

„ Heil den zieken, wien het noodlot de vlugt herwaarts heeft toegeſtaan! En al moet hij hier zijn leven eindigen, zijn uitgang zal ook zachter en minder ſmertelijk zijn. Van alle de wenſchen, van alle de driften van het onrustig werelds-gewoel afgeſcheiden, ſtaart hij den trouwſten vriend met eene ſtille onderwerping tegen, en midden onder bloeſems en bloemen, onder hoop en geloof, ſlaapt hij zachtelijk in de hemelſche Lente over."

Van de INWONERS dezes zoo hoog opgehemelden Lands ſchenkt FISCHER het volgend Tafereel: „ *Geef mij de breedte van een Land op*, plagt een zeker Wijsgeer te zeggen, *en ik zal u het karakter van deszelfs inwoners blootleggen.* Waren er al honderd gevallen, waarin dit te veel gezegd kon wezen, bij de *Valentianen* houdt het volkomen ſteek; — naar ligchaam of naar ziel, op wat wijze men hen ook wil waarnemen, de invloed van dezen hemel zal toch nimmer miskend worden.

„ De *Valentiaan* ſchijnt alle de voordeelen van den Noord- en Zuidlander te paren. Hij bezit de ſterkte van den eerſten bij de aandoenlijkheid van den laatſten; hij is hardvochtig als een Noorman, en vurig als een Provencer.

„ Met de Vrouwen is het hier eveneens gelegen. Bij hare fraaije kleur, lichtkleurig haar, bevallige gezetheid, zou men aan dochters van het Noorden denken; maar hare liefelijkheid, vuur en levendigheid, ja alles herinnert ons aan een Zuidelijk land. Wat de zedelijke zijde betreft — ook hier is de invloed van dezen lagchenden hemel niet te miskennen. Bij de Mannen beſpeurt men die friſſche en vrolijke werkzaamheid, die heete Zuidelijke levenskracht, — bij de Vrouwen die bevallig betooverende vriendelijkheid, dien gevoelig dweependen hartstocht, — bij de beide kunnen die opgeruimde en welmeenende *ijdelheid*" [Is dit wel het regte woord?] „ zoo wel als dien vrolijken lust in 't leven; die de bron van de uitmuntendſte gezel-

zelligheid is. — Maar niets beſpeurt men hier van den ernſtigen Castiliaan en zijne koelheid, zoo min als van den valſchen Andaluſier en zijnen overlast. Even weinig van den doortrapten Biscajer, den lompen Galiciaan, of den ſtijven Catalonier. Maar wilt gij de welmeenendſte en vrolijkſte inwoners van *Spanje* leeren kennen, ga dan naar *Valentia*."

In dit *Valentia* gaat de wijze van bewatering met veel moeite vergezeld, en een kostbare toeſtel is daartoe noodzakelijk. Om dit alles genoegzaam als in een punt bij elkander te zien, moet men naar het net en nijver vlek *Crevillent* zich begeven. Doen wij zulks, brengen wij onze Lezers derwaarts. —

„ Eveneens als de mijnwerken in eene ſtad, aan hooge bergen gelegen, zoo behandelt men in *Crevillent* de waterwerken, met eenen ijver, met eene drift, met eenen uitſlag, die waarlijk bewonderenswaardig zijn. Overal beſpeurt men Norias (putten), regenbakken, waterleidingen en kanalen; overal hoort men van water, ook van niets anders als [dan] van water ſpreken; overal ziet men deze levenwekkende hoofdſtof in grooten overvloed tuſschen de vruchtbare velden en tuinen doorſtroomen. De geheele werkzaamheid, de geheele voorraad van denkbeelden, het geheele huisſelijke overleg der inwoners van *Crevillent*, draait immer op water en watervoorraad uit.

„ Deze drift ſchijnt dan ook de zoogenoemde Waterfeesten in zwang gebragt te hebben, waarvan er jaarlijks in *Crevillent* eenige plaats hebben. Dezelve worden doorgaans gevierd bij de inwijding eener nieuw ontdekte wel, en blinken boven alle anderen uit, door de fraaije zinnebeeldige ſtrekking.

„ De wel is ontdekt, het kanaal is voltooid, de waterleiding is opgerigt, en eindelijk genaakt de dag der plegtige inwijding. (Deze heeft doorgaans plaats op een Zondag middag.) De inwoners in hunne beſte kleederen, met kranſen en bloemen opgeſchikt, begeven zich juichend naar de wel. Na hunne aankomst ſchikken zij zich langs het kleine kanaal in orde, en de Alcalde (Hoofdſchout) gaat met de ondernemers tot de noodige plegtigheden over.

„ Nog is de wel door eene kleine afſchutting afgeſloten, doch in de rondte met kranſen en groene takken verſierd. De Alcalde geeft haar eenen naam, bepaalt de grensſcheiding, en ſtelt daarvan een behoorlijk bewijsſtuk op.

„ Op eens wordt eene vlag uitgeſtoken, en plotſeling ſtort zich de kleine ſtroom, in eene ſchuimende opborreling, in het kanaal neder. Thans weergalmt alles van gejuich en vreugdekreeten; trompetten, pauken, kanonſchooten, alles vermengt zich tot het vormen van een geraas, dat geene beſchrijving noodig heeft.

„ Zoodra het water in het kanaal vliet, ſpoeden zich de inwoners om het zeerst met hoeden, bekers, glazen en potjes daar heen; ieder wil het eerst ſcheppen; ieder verwacht er

een

een bijzonder voordeel van; de grijsaards bevochtigen met hetzelve hunne ongeſtelde oogen; de meisjes beſchouwen het als een uitſtekend middel voor de ſchoonheid; de vrouwen drinken het ter bevordering der vruchtbaarheid; de jonge knapen houden het voor een uitſtekenden gezondheidsdrank; met één woord, alles woelt en dringt door elkander, waarbij aan allerhande kortswijl geen gebrek is.

„ De dag wordt voorts beſloten in vrolijkheid, genoegen en blijdſchap. In triumf keert men terug, danst onder de lommerrijke Algarroden-boomen, en wat het water in geest en kracht te kort ſchiet, wordt door de heerlijke muskadel vergoed."

De Provincie *Valentia* levert eene menigte van voortreffelijke Wijnen op, waaronder die van *Alicante* en *Benicarlo* uitmunten. Wat daarvan, alsmede van de Olie, gezegd wordt, ſlaan wij over; *dewijl* het vermelde *Waterfeest* ons uitlokt, om, wat FISCHER van de *Waterdieven* zegt, als zeer zonderling, mede te deelen. „ Ik weet niet, of de vlijtige LIPENIUS ook iets over de Waterdieven verzameld heeft; doch ik weet wel, dat men dezelve op alle ſchepen, en nog meer in *Valentia* aantreft, ginds om het te drinken, hier om de bewatering.

„ Men herinnert zich de regeling der kanalen, de kostbare toeſtellen, de aanzienlijke uitgaven, die daaraan verknocht zijn; men weet, dat het water hier onſchatbaar, deszelfs verdeeling geregeld, en de prijs in vele ſtreken ontzettend is. Zal men zich nu nog verwonderen, als men hier van Waterdieven leest, daar water dikwijls duurder is dan goede wijn?

„ Daar ſluipt hij heen, de arme vindingrijke Waterdief, die zijn ſober ſtukje lands door de droogte ziet verſmachten. Daar ſluipt hij heen in den ſtillen middernacht, met emmers en kalabasſen behangen, om deze onſchatbare vangst te doen. Met een kloppend hart klimt hij den ſteilen berg naar de vreedzame wei op; ſidderend vult hij zijn vaatwerk; buiten adem keert hij naar zijne wachtende vrouw terug.

„ Doch hij is geſlaagd, hij heeft de ſlapende wachters weten te mijden; en zijne kleine regenbak is weder voor eenige dagen met water voorzien.

„ Op eenen anderen tijd is hij bij de Pantano in het kreupelhout verſcholen. Ongemerkt weet hij eenige gootjes van kurk aan het hoofdkanaal vast te krijgen, en lustig loopt het water nu in zijne dieperliggende tonnen af. — De onderneming is gevaarlijker, en veronderſtelt oogſchijnlijk eene verſtandhouding met de wachters; maar de berekenende Waterdief offert ook gaarne een piaster op, waar hij dezelve tienvoudig weder kan inwinnen. — Roekeloozer door dezen goeden uitſlag, doet hij eindelijk een waagſtuk, en leidt zelfs een van de duizenderlei zij-kanalen af. Druk is zijne huishouding nu bezig met het wa-

ter in tonnen, kannen en tunnets naar den verbolen regenbakken brengen, terwijl men een uur verder vergeefs naar de gewone bewatering wacht."

Ten besluite nog een Tafereeltje van eenen anderen aard; het voert ten opschrift: ZUIDELIJKE LIEFDE. — „ Even als de natuurlijke levenskracht, zoo ontwikkelt zich hier de kracht van den geest, in de grootst mogelijke volmaaktheid. Waar alles den hoogsten graad van sterkte en schoonheid bereikt, daar moet ook de liefelijke bloesem van het gevoel volmaakter en zuiverder wezen. ô Liefde! aanminnig kind der lente van ons leven! Wie u in alle uwe bevalligheid wil leeren kennen, die spoede zich naar uw Vaderland, naar het betooverend *Valentia!*

„ Die geheime neiging, waardoor de natuur beide kunnen aan elkander verbindt, werkt hier in hare geheele levendigheid. Het moge een gevoel van den geest of van de zinnen wezen; het moge uit beiden ook zamengesteld zijn — genoeg, het tooit zich hier op met alle de betoovering van dweeperij en romaneske geestdrift.

„ Maar schijnt het hoogste, het hartelijkste gevoel der liefde, schijnt het niet die kunne aangeboren te wezen, die door de natuur tot het heerlijkst model harer heerlijkheid werd geschapen. Bij de Vrouwen is alles meer zacht en teeder, meer zuiver en hemelsch, dan bij de Mannen; alles heeft op haar eenen meer hartelijken, liefelijken en dichterlijken indruk. En dan de zuidelijke, de *Valentiaansche* Vrouwen — is hier nog eene uitlegging noodig! Haar hemelsch klimaat, hare dichterlijke godsdienst, hare romaneske Legenden, alles schenkt hare verbeelding eene vlugt, eenen rijkdom, eene werkzaamheid, die onbeschrijfbaar zijn. MARIA en de hemel, de beminde en zijne omhelzing — alles vliet bij haar ineen, alles vereenigt zich tot een genot, hetwelk alleen door een vrouwelijk hart kan bereikt worden. — Tot een genot? — o dat toch niemand onderneme deze tooverachtige misleiding weg te nemen! dat niemand het wage eenen sluijer weg te schuiven, die het schoonste geheim der natuur bedekt! Maar gelukkig zij, die onder dezen hemel beminnen! Driewerf gelukkig zij, die van deze Vrouwen bemind kunnen worden!"

JES(Z)US MESSIAS, *of de Eu(v)angelien en Apostel-geschiedenis in Gezangen van* J. C. LAVATER; *zo(o) na doenlijk in 't Nederduitsch gevolgd, door* M. J. DE JONGE. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. R. Poster. 1807. *In kl. 4to. XVI en 207 bl.*

LAVATER's *Messiade zo(o) na doenlijk in 't Nederduitsch gevolgd!* Waartoe dit wantrouwen van eigene kracht op de

[illegible]? Of is het grootspraak, dat niemand anders dit ooit beter zal kunnen doen, dan de tegenwoordige Vertaler? Dit laatste valt geheel niet in de allezins vereerende bescheidenheid, door den Navolger in zijne *Nederduitsche* Voorrede meermalen aan den dag gelegd. Doch waartoe dan het eerste, daar het ons, bij de vergelijking der navolging met het oorspronkelijke, in den volsten zin gebleken is, dat de Heer DE JONGE niet gevolgd, maar vertaald, hier en daar woordelijk, ja wij zouden haast zeggen, tot slaafschheid toe letterlijk vertaald heeft. Voor zoo ver nu zulk eene overzetting verdienstelijk kan heeten, komt den genoemden Heer daarvan de eer toe, omdat hij zijnen Schrijver levert in alle deszelfs hoedanigheden. Hij is in zoo ver ook onverantwoordelijk wegens de zwakheden en dadelijke gebreken, welke in het oorspronkelijke werk voorhanden zijn; ten ware een of ander kunstregter mogt beweren, dat, in zoodanig een voorondersteld geval, hij, die zich niet als *vertaler*, maar als *navolger* opgeeft, verpligt zoude zijn, zulke in het oog loopende verkeerdheden inderdaad te herstellen, en alzoo een verbeterd stuk te leveren. Van dusdanigen aard, bij voorbeeld, was *het Landleven* van den Heer BILDERDIJK. Deze heeft den Franschen Dichter DELILLE gevolgd, — vertaald, waar hem zijn oorspronkelijke Schrijver toescheen waarheid en kunst te hebben daargesteld, — gevolgd, verandend en verbeterd, waar hij oordeelde de voorstellingen des oorspronkelijken Dichters tot meerdere volkomenheid te kunnen en moeten voeren. Aan dit laatste vereischte, nu, heeft de Heer DE JONGE, als *navolger*, niet voldaan, en dit smart ons zeer, omdat de *Messiade* van LAVATER daardoor behouden heeft alle die leemten, welke dat dichtstuk op elke bladzijde bezit.

De Recensent is het met den Vertaler volkomen eens, dat dit werk van LAVATER veeleer den naam van *Historisch Verhaal*, dan van *Heldendicht*, verdient. Dan, waarin ligt dan de zonderlinge verdienste, om hetzelve *een der schoonste van deze meesterlijke hand* te noemen? Wij verklaren rondelijk, in dit geheele stuk geene wezenlijke kunst te vinden. Het kan immers niet genoeg zijn, om eene gebeurtenis, eene daadzaak met zwellende woorden uit te bazuinen, zonder dat de kunst hare vindingrijke kracht leent, om het tafereel wel te *ordonneeren*, gepastelijk te stofferen, behoorlijk licht en bruin te geven, en, wat het sterkste is, door *contrast* en koloriet zoodanig te doen uitkomen, dat het elken lezer van smaak in het oog moet vallen, even als de schilderij den aanschouwer behoort te treffen. Van dit alles is het oorspronkelijke dichtstuk ten eenenmale beroofd, en het heeft den Recensent altijd gesmart, dat een man, als LAVATER, aan wien geenszins dichterlijk *genie* ontzegd kan worden, zich tot zulk eenen platten geschiedschrijver in dichtmaat heeft opgeworpen.

ter in zonnen, kunnen en vannets naar den verbolen regenbak te brengen, terwijl men een uur verder vergeefs naar de gewone bewatering wacht."

Ten besluite nog een Tafereeltje van eenen anderen aard; het voert ten opschrift: ZUIDELIJKE LIEFDE. — „ Even als de natuurlijke levenskracht, zoo ontwikkelt zich hier de kracht van den geest, in de grootst mogelijke volmaaktheid. Waar alles den hoogsten graad van sterkte en schoonheid bereikt, daar moet ook de liefelijke bloesem van het gevoel volmaakter en zuiverder wezen. ô Liefde! aanminnig kind der lente van ons leven! Wie u in alle uwe bevalligheid wil leeren kennen, die spoede zich naar uw Vaderland, naar het betooverend *Valentia!*

„ Die geheime neiging, waardoor de natuur beide kunnen aan elkander verbindt, werkt hier in hare geheele levendigheid. Het moge een gevoel van den geest of van de zinnen wezen; het moge uit beiden ook zamengesteld zijn — genoeg, het tooit zich hier op met alle de betoovering van dweeperij en romaneske geestdrift.

„ Maar schijnt het hoogste, het hartelijkste gevoel der liefde, schijnt het niet die kunne aangeboren te wezen, die door de natuur tot het heerlijkst model harer heerlijkheid werd geschapen. Bij de Vrouwen is alles meer zacht en teeder, meer zuiver en hemelsch, dan bij de Mannen; alles heeft op haar eenen meer hartelijken, liefelijken en dichterlijken indruk. En dan de zuidelijke, de *Valentiaansche* Vrouwen — is hier nog eene uitlegging noodig! Haar hemelsch klimaat, hare dichterlijke godsdienst, hare romaneske Legenden, alles schenkt hare verbeelding eene vlugt, eenen rijkdom, eene werkzaamheid, die onbeschrijfbaar zijn. MARIA en de hemel, de beminde en zijne omhelzing — alles vliet bij haar ineen, alles vereenigt zich tot een genot, hetwelk alleen door een vrouwelijk hart kan bereikt worden. — Tot een genot? — o dat toch niemand onderneme deze tooverachtige misleiding weg te nemen! dat niemand het wage eenen sluijer weg te schuiven, die het schoonste geheim der natuur bedekt! Maar gelukkig zij, die onder dezen hemel beminnen! Driewerf gelukkig zij, die van deze Vrouwen bemind kunnen worden!"

JES(Z)US MESSIAS, *of de Eu(v)angelien en Apostel-geschiedenis, in Gezangen van* J. C. LAVATER; *zo(o) na doenlijk in 't Nederduitsch gevolgd, door* M. J. DE JONGE. *Iste Deel. Te Amsterdam, bij* J. R. Poster. 1807. *In kl. 4to. XVI en 227 bl.*

LAVATER's *Messiade zo(o) na doenlijk in 't Nederduitsch gevolgd!* Waartoe dit wantrouwen van eigene kracht op den ti-

taal? Of is het grootspraak, dat niemand anders dit ooit beter zal kunnen doen, dan de tegenwoordige Vertaler? Dit laatste valt geheel niet in de allezins vereerende bescheidenheid, door den Navolger in zijne *Nederduitsche* Voorrede maarmalen aan den dag gelegd. Doch waartoe dan het eerste, daar het ons, bij de vergelijking der navolging met het oorspronkelijke, in den volsten zin gebleken is, dat de Heer DE JONGE niet gevolgd, maar vertaald, hier en daar woordelijk, ja wij zouden haast zeggen, tot slaafschheid toe letterlijk vertaald heeft. Voor zoo ver nu zulk eene overzetting verdienstelijk kan heeten, komt den genoemden Heer daarvan de eer toe, omdat hij zijnen Schrijver levert in alle deszelfs hoedanigheden. Hij is in zoo ver ook onverantwoordelijk wegens de zwakheden en dadelijke gebreken, welke in het oorspronkelijke werk voorhanden zijn; ten ware een of ander kunstregter mogt beweren, dat, in zoodanig een voorondersteld geval, hij, die zich niet als *vertaler*, maar als *navolger* opgeeft, verpligt zoude zijn, zulke in het oog loopende verkeerdheden inderdaad te herstellen, en alzoo een verbeterd stuk te leveren. Van dusdanigen aard, bij voorbeeld, was *het Landleven* van den Heer BILDERDIJK. Deze heeft den Franschen Dichter DELILLE gevolgd, — vertaald, waar hem zijn oorspronkelijke Schrijver toescheen waarheid en kunst te hebben daargesteld, — gevolgd, verandend en verbeterd, waar hij noodzakelijk de voorstellingen des oorspronkelijken Dichters tot meerdere volkomenheid te kunnen en moeten voeren. Aan dit laatste vereischte, nu, heeft de Heer DE JONGE, als *navolger*, niet voldaan, en dit smart ons zeer, omdat de *Messiade* van LAVATER daardoor behouden heeft alle die leemten, welke dat dichtstuk op elke bladzijde bezit.

De Recensent is het met den Vertaler volkomen eens, dat dit werk van LAVATER veeleer den naam van *Historisch Verhaal*, dan van *Heldendicht*, verdient. Dan, waarin ligt dan de zonderlinge verdienste, om hetzelve *een der schoonste van deze meesterlijke hand* te noemen? Wij verklaren oprechtelijk, in dit geheele stuk geene wezenlijke kunst te vinden. Het kan immers niet genoeg zijn, om eene gebeurtenis, eene daadzaak met zwellende woorden uit te bazuinen, zonder dat de kunst hare vindingrijke kracht leent, om het tafereel wel te *ordonneeren*, gepastelijk te stoffeeren, behoorlijk licht en bruin te geven, en, wat het sterkste is, door *contrast* en koloriet zoodanig te doen uitkomen, dat het elken lezer van smaak in het oog moet vallen, even als de schilderij den aanschouwer behoort te treffen. Van dit alles is het oorspronkelijke dichtstuk ten eenenmale beroofd, en het heeft den Recensent waarlijk gesmart, dat een man, als LAVATER, aan wien geenszins dichterlijk *genie* ontzegd kan worden, zich tot zulk eenen platten geschiedschrijver in dichtmaat heeft opgeworpen.

Dan, deze zaak is nu alzoo. De Vertaler heeft ons dat werk geleverd zoo als het is. Wij hadden wel gewenscht, dat hij zulks had verbeterd, en hiertoe was hij vermoedelijk zeer wel in staat geweest; want zijne vertaling bewijst, dat hij zijnen Schrijver ten volle verstaat; de Hoogduitsche taaleigenheid is over het geheel zeer goed verduitscht, en de voetmaat der *hexameters* is regelmatig, — misschien (men vergeve ons deze ketterij) al te getrouw, — in acht genomen. Wij althans zouden, te midden van den strijd over de invoering der oude versmaat in de Hollandsche dichtkunst, liever naar den aard des onderwerps eene afwisseling verlangen, en eene lange of korte lettergreep eerder aan het taalkundige vereischte van geslacht en lidwoord enz., dan het laatste aan de eerste opofferen. Ja, het is hierin, dat wij met den Vertaler niet kunnen instemmen, om zoo geheel en al tegen alle regelen onzer taal te zondigen, offchoon ons daarvan geene noodzakelijkheid voorkomt, en wij dus zoodanig iets als opzettelijke afwijking moeten aannemen. De volgende plaats, welke ons ongezocht onder het oog valt, verstrekke ten bewijze, zoo van onze voorgaande, als van onze laatste aanmerkinge. De oorspronkelijke tekst is deze, ter gelegenheid dat de Dichter den twaalfjarigen Jezus in den tempel voorstelt, als den Jongeling van goddelijke schoonheid, op welks gezigt de Jeruzalemsche Priester de offerbijl verbaasd te rug houdt. De heerlijkheid van dit tafereel wordt vergeleken met het schoone morgenrood bij de aankomst der Lente, en bij het avondrood van den Herfst; terwijl deze in zich zelve anderzins krachtige vergelijking haren geheelen nadruk in de verkeerde plaatsing verliest.

— Still stand alles dem Uberschönen. Die augen
Konnten satt sich nicht sehn am bilde der göttlichen schönheit,
An der unschuld in menschengestalt, an der himmlischen weisheit,
Die wie ein Knabe gebildet, doch übermenschlich daher gieng.
Den goldlockigen Knaben umstanden Israëls Lehrer.
Wenn der Priester das beil zum opferstachten emporhub,
Hielt er mitten im schwunge, gehalten vom anblick der schönen
Himmelherlichen unschuld. Gespräche verlohren den faden,
Wo er stillen schritts mit niedergefalteten händen,
Alles um sich vergessend, nur augenblicke verweilte.
Wie im beginne des frühlings die schönsten der morgenröthen;
Wie die abendröthen des reinsten, herbstlichen tages;
Oder, hast du was schöners, du allerzeugender Himmel!
Allgebährende Erde, so zeig' es mir, dass ich die farben,
Dass ich bild und gestalt dem Götterähnlichen finde....
Schöner sahst du ihn nie, Maria, göttlicher kam er
Jeden neuen moment des wiedersehns dir entgegen!
Aber am schönsten, stillsten, himmelvollesten stand er,

Kniet'

Knielt er dir zur ſeite, da ihr das opfer der ehrfurcht
Brachtet dem Gotte der Götter, dem Vater Jeſus Meſſias!
Erd' und himmel und vater und mutter und tempel und altar,
(Bilder alles von dem, den jedes bild und doch kein's zeigt,)
Alles verſchwand ihm jezt, was bild war. ——

Waarvan de Hollandſche vertaling aldus luidt:

— Alles ſtond ſtil bij 't overſchoon Kind, en geen' oogen
Konden genoeg naar dat beeld zien van godlijke ſchoonheid,
Aan die onſchuld in menſchengeſtalte, aan die hemelſche wijsheid,
Die, als een Jongling gevormd, dog (doch) bovenmenschlijk daar heen ging.
Om den goudlokkigen Jongeling ſtonden de Leeraars van Isrel,
Toen de Priester den (de) bijl, om het offer te ſlagten, om hoog hief,
Hield hij in, midden in 't zwaaijen, weerhouden door d' aanblik der ſchoone
Hemelsch-(hemels) heerlijke onſchuld. Geſprekken verlooren den volgdraad,
Daar hij, met langſame ſchreden de handen nedergevouwen,
Alles om zig vergetend, maar oogenblikken zig ophield.
(ſlechts een oogenblik toefde.)
Zo (zoo) is, bij d'aankomst der lente, het ſchoonſte rood van den morgen,
Zo (zoo) is het avondrood heerlijk ook, na een helderen herfstdag;
Of, hebt gij ſchooner iets nog, gij alles-teelende Hemel?
Alles voortbrengende Aarde? zo (zoo) toon het mij, dat ik de verwen,
Beeld en geſtalte mag vinden, voor dien, aan Englen gelijken (der Goden gelijken)!
Schooner zaagt gij hem noolt Maria! Godlijker kwam hij
Zekerlijk telkens uw (u), als gij hem wederzaagt, te gemoet wel:
Maar 't allerſchoonſte, het ſtiltſte (ſtilſte) het hemelsch-(hemels) verhevenſte ſtond hij,
Knielde hij aan uwe zijde, toen gij het offer der (van) eerbied
Bragt, den God aller Goden, den Vader van Jeſus Meſſias!
Aarde en hemel, en vader, en moeder, en tempel en altaar,
(Beeldniſen alle van hem, dien elk, en dog (ch) geen beeld, bete(e)kend(t),)
Alles verdween nu voor hem, wat beeld is. —

Onze Lezers zullen uit dit opgegevene voorbeeld, zoo wij

vertrouwen, genoegzaam kunnen oordeelen, zonder dat wij hunne aandacht behoeven te vestigen op de souten tegen geslacht (zoo als reg. 6 *den* bijl en reg. 19 *der* eerbied) en spelling, die wij hier en daar verbeterden; terwijl zij alsdan zelve zullen opmerken, hoe zeer eene al te slaafsche overzetting dikwerf duisterheid veroorzaakt, zoo als in reg. 10, 15 en 22, in welken laatsten het woord *beteekent* (Hoogd. *zeigt*) door *aanduiden*, *kenmerken*, moest worden overgebragt: *Beeldnissen alle van hem, dien elk wijst, geen echter uitdrukt.*

Tafereelen van Vrouwelijke Opvoeding, door CAROLINE RUDOLPHI. *Iste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1807. *In gr.* 8*vo*. *Behalve de Voorrede*, 248 *bladz.*

Over de Opvoeding in het algemeen mangelt het ons geenszins aan vele en uitmuntende Boeken. Mannen van Geleerdheid en Naam lieten zich, vooral in de jongstverloopen eeuw, zoo in ons Vaderland als elders, aan de rigtige behandeling gelegen zijn van dat meest belangrijk onderwerp voor het menschdom. Omtrent de leiding evenwel en vorming van het aankomend Vrouwelijk geslacht is echter tot hiertoe zeer weinig, althans met opzet, geschreven. Trouwens Natuur en Rede schijnen ons deze taak aan de teederheid der Moeders en het eigen toezigt der Sexe inzonderheid te hebben aanbevolen; weshalve wij ook geene pen beter geschikt achten om haar ten dezen voor te lichten, dan die eener schrandere en ervaren Vrouwe. Als zoodanig nu beschouwen wij dezen letterarbeid van Mej. RUDOLPHI, dien wij dus hartelijk welkom groeten op onzen Vaderlandschen grond. Wij doen zulks te meer, dewijl de Vertaler zich de moeite getroost heeft, om het *tooneel der* Geschiedenis, en wat er voorts bijzonder op Duitschland toepasselijk hem voorkwam, over te brengen op Hollandschen bodem, en naar onze behoeften of leest te schoeijen. Dit Werkje, vertrouwen wij, brengt wegens zijnen inhoud dus zijne eigene aanprijzing mede bij onze geëerde Lezeressen, zoo die bereids Moeders zijn, of eenig dadelijk deel hebben aan de opkweeking der Jeugd van hare Sexe, als die zich voor die taak wenschen te bekwamen, in het streelend uitzigt om zich eenmaal van dezelve naar eisch harer bestemming te zullen mogen kwijten. Gaarne intusschen bewijzen wij die hulde aan de verdiensten der bevallige Schrijfster, dat hare pen, zelfs bij eene herhaalde lezing, ons vermaakt, gesticht, en ook onderwezen heeft.

Laat het zijn, gelijk Mej. RUDOLPHI, tot hare ontschuldiging, in de Voorrede aanmerkt, „ dat de burgerlijke betrekking van de familie, die in deze tafereelen voorkomt, een „ weinig verheven, en derzelver vermogen boven de gewone

„ wel-

„ welgesteldheid genomen is," — zulks maakt hare handleidingen, onzes inziens, geenszins „ onbruikbaar voor den achtingwaardigen middelstand, gelijk zij het *hoopte*," en wij, althans voor dit Iste Deel, verzekeren mogen aan dat meest talrijk en zeer aangelegen gedeelte der Maatschappije. „ De „ geest toch van dit Werkje," vervolgt de Schrijfster, „ moet aangemerkt worden, als onafhankelijk te zijn van alle tusschenkomende omstandigheden, en alleen met het wezen van de „ zaak te doen te hebben. En de grondregelen, waarop al „ het volgende gebouwd is, blijven wel altoos eeuwige waarheden, die zijn: Laat uwe kinderen menschen worden, en „ wederstreeft hen niet, maar zijt hun vol liefde behulpzaam „ tot het ontwikkelen en verbeteren hunner natuurlijke vermogens. Trekt de een toch niet op eene ongeschikte wijze „ voor de andere, en dwingt noch de krachten van hunnen „ geest noch die van hun ligchaam, gelijk de planten in eene „ broeikas, maar laat dezelve ontspruiten in de zuivere lucht „ van het leven, en zich frisch en krachtig ontwikkelen. Deze waarheden gelden voor alle tijden, voor alle standen en „ voor beide geslachten." En de toepassing van deze algemeene waarheden op bijzondere voorwerpen, en bij de omstandigheden, die zich aanboden, maakt de schering en inslag uit van dit Werkje, welk de Schrijfster zelve ons kennen leert in de aangehaalde regelen.

Nogtans levert zij ons geene Zedekundige Verhandeling of dor en regelmatig betoog; maar, om den leeslust harer Sexe te beter gaande te houden en uit te lokken, verkoos zij hare nuttige raadgevingen en lessen in gemeenzame Brieven voor te dragen, en in eene Opvoedings-geschiedenis in te kleeden. Zeer eenvoudig en weinig zamengesteld, gelijk trouwens vereischt wierd, is de afloop van dat verhaal, welk alleen ten voertuig dienen zoude, en met de geboorte van *Ida* zijnen aanvang neemt.

In hare eerste en teederste jaren blijft deze, benevens *Willem*, haren Broeder, onder het toezigt van derzelver Moeder *Emma*, eene aanzienlijke, verstandige en regtgeaarde Vrouwe, die van *Selma*, hare Vriendin, in eene reeks van brieven menigerlei onderrigt en voorlichting ontvangt ter leiding en behoorlijke ontwikkeling van *Ida's* gunstig ontluikende vermogens van ligchaam en geest. Niet altoos evenwel treedt onze schrandere Raadgeefster in het gewone bij velen te zeer geliefkoosde spoor, en krachtig onder andere verzet zij zich tegen het ontijdig of te vroeg gebruiken van zoogenaamde kinderboekjes, waaronder zij, een enkel der besten uitgenomen, weinig bruikbare waar vindt. „ Een geduldig wachten betaamt," volgens haar, „ den opvoeder, even als den tuinman," en het geleide der Natuur waar te nemen, nimmer vooruit te loopen, maar aan te grijpen en verstandiglijk te volgen, is dus bij haar

eene doorgaande les. Niet zonder overleg met *Selma* wordt voorts een Mentor voor *Willem* uitgekozen, waartoe de kundige en brave *Bartens* zich aanbiedt. Eveneens raadt deze aan *Emma*, om *Ida* nu in den ouderdom van bijkans zes jaren eene beſtendige gezellin van hare eigen ſexe toe te voegen; en neemt alzoo de zeer vermogende Moeder aan, voor *Santje*, een weeskind van weinig meer gevorderden ouderdom, geheellijk te zorgen, en deze met hare Dochter op te voeden. Inmiddels, door de bevordering van haren Echtgenoot tot een aanzienlijken eerepost te Petersburg, wordt *Emma* verpligt hem derwaarts te volgen, en bij haar vertrek uit Holland hare lievelingen aan het opzigt van *Selma* over te geven. Van dien tijd af krijgen dus hare Brieven eene andere houding, en behelzen zij een rijken voorraad van aangelegen berigten aan de afwezige Vriendinne Moeder.

Nu ſchetst zij de inrigting van haar huiſelijk leven met de kinderen, dan meldt zij derzelver vorderingen in onderſcheiden wetenſchappen. Tallooze verſcheidenheid van kleine, dan toch voor de opvoeding gewigtige, voorvallen en gebeurtenisſen vlecht zij tuſſchen hare berigten in; en het verſchil bovenal tuſſchen de karakters van *Ida* en *Santje*, in vele opzigten, zoo wel in aard als vroegere vorming, uiteenloopende, verlevendigt niet weinig haar onderhoud. De teedere, openhartige en aanminnig liefdadige *Ida* vereiſchte toch eene geheel andere leiding, dan de hoogmoedige, terughoudende, en in velerlei zin van de ſtemming der nature door averegts beleid ontwende *Santje*. Bijzonder worden ook deze huiſelijke tafereelen veraangenaamd door herhaalde bewijzen van der kinderen onderlinge liefde, gelijk door het inmengſel van menig blijk der gulle edelmoedigheid van *Willem*, voordeeliger ſteeds uitkomende onder het wijs beſtuur van *Bartens*. Een zomertogtje eindelijk naar het land en de achtingwaardige familie van Dominé *Willig*, geeft *Selma* aanleiding om dat gelukkig gezin bekend te maken bij hare Vriendin, en aan dezelve meer dan een uitmuntend geſprek mede te deelen, tuſſchen haar en dezen ſchranderen Leeraar gewiſſeld. Zijne jongere Dochter *Klaartje*, de lieveling van hare teringzieke Moeder, vermeerdert ten laatſte het gezin van *Selma*, gedurende den jongſten Winter, waarvan dit Deel gewaagt; en levert zij, die het beeld vertoont der gezonde, doch eenigzins ruwe of ongekunſtelde natuur, geen ongevallig *contrast* met de beide meergemelde meisjes, hare Vriendinnen.

Men vergenoege zich met dit ons oppervlakkig overzigt van den inhoud der Familie-geſchiedenis; want onmogelijk valt het ons, eene behoorlijke opgave te doen der tallooze kleine voorvallen en bijzonderheden, wier bevallige ſchakering nogtans aan deze Tafereelen eene teekenachtige ſchoonheid bijzet, en telkens ongezochte ſtoffe levert tot vele nutte leſ-

ſen

sen der Opvoedinge, alzoo niet slechts gegeven, maar ook in werking gebragt en toegepast op de genoemde voorbeelden.

Het lust ons nu, omtrent de schrijfwijze en leertrant, welke wij hier aantreffen, een en ander stuk bij te brengen, ten einde onze Lezers van naderbij bekend mogen worden met de aangename en losse voordragt van deze vindingrijke en bij uitstek leerzame Schrijfster.

Na het afscheiden der kinderen van hunne Moeder, wanneer zij, in gezelschap van *Selma* en *Bartens*, naar het huis van deze verreisden, boezemde eene uitgelaten Kermisvreugd, en de dronkenschap der landlieden, de teergevoelige *Ida* voor altoos den sterksten afschrik in tegen die onbetamelijke onmatigheid, en het aanmoedigen derzelve door drinkpenningen; maar bragt dit ook tusschen *Willem* en zijnen Mentor het volgende gesprek ter bane, dat wij hier zullen inlasschen, offchoon het anders buiten het bestek eener Vrouwelijke Opvoeding loope, en ook als zoodanig niet door Mej. RUDOLPHI staat aangeteekend. — De Jongeling dan vroeg zijnen Leermeester, „ Of een dronkaard, „ die toch niet wist wat hij deed, gestraft mogt worden, als „ hij eenig ongeluk te weeg bragt? — *Bartens* keerde de „ vraag om en zeide: Als een kind van vijf of zes jaren, „ dat men alleen in eene kamer gelaten heeft, eene brandende „ de kaars te digt aan een gordijn hield, of aan iets anders, „ dat ligt vlam konde vatten, en het huis geraakte in brand; „ zou dan dit kind, als het gered wierd, nog bovendien gestraft „ moeten worden? — *Willem* antwoordde, *neen*. — *Bartens*: „ En waarom niet? — *Willem*: Het kind wist niet wat het „ deed. — *Bartens*: Als nu een van die dronken boeren met „ zijne pijp de herberg in brand stak, en gij waart regter; „ wat zoudt gij dan met hem doen? — *Willem* bedacht zich een „ oogenblik, en antwoordde: Ik zou hem laten vastzetten. — „ *Bartens*: Maar waarom wilt gij hem straffen? hij wist toch „ even min wat hij deed, als het kind; want een volslagen „ dronkaard is volkomen bewusteloos, wijl de bewustheid in „ het onbelemmerd gebruik van het verstand gelegen is. — „ *Willem*: Maar het was zijne schuld, dat hij niet wist, wat „ hij deed. — *Bartens*: Hoe zoo? — *Willem*: Wel hij was geen „ kind meer, en behoorde te weten, wat te veel drinken uitwerkt. — *Bartens*: Juist geoordeeld *Willem*! Die zichzelven van verstandelijk vermogen ontbloot, is niet vrij van „ schuld en straf, voor hetgeen hij in dien toestand misdoet, „ hoewel men hem echter zoo niet kan straffen, als wanneer hij met volkomen bewustheid misdreven had."

Vermelden wij nog een ander voorval, dat, hoe gering op zichzelve en gemeen in het dagelijksche leven, aan de wijze *Selma* nogtans overvloedige aanleiding gaf, om de meêwaardigheid van hare kweekeling tot regtschapen Deugd en verstandige Liefdadigheid op te voeren, en ook ten spoorslag te bezi-

zigen van nijvere werkzaamheid. Wij behoeven daarom slechts voort te lezen ter plaatse waar het boek geopend voor ons ligt, en dezen en genen trek over te schrijven uit den volgenden XVIIIden Brief. — „ Onder deze en soortgelijke gesprekken „ voortrijdende, kwam er een lamme Invalide met een hou„ten been aan den wagen," en vroeg een aalmoes. — Het gezigt van dezen ongelukkigen *Hendrik* maakt al de deernis der zachtgevoelige *Ida* gaande, wikkelt haar in een kort gesprek met dezen, wiens zij zich aantrekt, en noopt haar niet alleen hem geld en een broodje voor ditmaal te schenken, maar ook te beloven van dagelijks aan hem een broodje te zullen geven, als hij maar des ochtends haar in de stad opzoeke, en „ dien afschuwelijken drank niet drinke, waarvan „ de menschen zoo leelijk worden." Nu, *Hendrik* kwam, en ontving haar ontbijt, zonder dat *Selma* haar op den eerstvolgenden dag een tweede deed voorzetten voor den gewonen tijd van elf ure. — Zie hier tusschen het gesprek, dat er 's namiddags en op den volgenden morgen voorviel, en wij ten oogmerk hadden, hoewel met eenige bekorting, over te nemen.

„ In mijnen laatsten brief vertelde ik u, (schrijft *Selma*) dat „ *Hendrik* bij ons kwam den eersten ochtend na onze komst, „ gelijk als *Ida* hem beseid had, en haar broodje kreeg. „ 's Namiddags vroeg ik haar, of hij den volgenden morgen „ zou wederkomen? — Ja, Tante *Selma*. — Maar hebt „ gij dezen ochtend dan geen honger gehad? — Zij werd „ rood en zweeg. — Gij hebt honger gehad, lieve *Ida*, „ ik heb het wel kunnen zien; zal *Hendrik* morgen ochtend „ uw broodje weer hebben? — Lieve Tante, *Ida* heeft het „ immers beloofd. — Dat is ook waar *Ida*, maar luister „ eens; *Hendrik* kan zich met uwe broodjes niet verzadigen, „ gij ziet noch, dat hij veel grooter is dan gij, en „ heeft dus tot verzadiging veel meer noodig, ook eet *Hen„drik* liever roggebrood. — Maar Tante, hoe zal ik het „ dan aanleggen, als *Hendrik* zich met mijne broodjes niet „ kan verzadigen? — Gij moet hem geld geven, dat hij „ grootere kan koopen. — Ja Tante, gij hebt wel geld, „ maar ik niet. — Hoor dan hoe wij het zullen aanleggen; „ gij en *Santje* zult alle weken ieder een kousje breijen, en als „ gij mij Zaturdags-morgens die kousen brengt, zult gij ieder „ eene schelling hebben; dan hebt gij geld, dat u toebehoort, „ en kunt er mede doen, wat gij wilt. — *Ida's* oogen blon„ken van vreugd; en 's anderendaags toen *Hendrik* kwam, „ vroeg zij, of zij beneden bij hem mogt gaan? Ik ging „ met haar. Hoor eens goede *Hendrik*, zoo begon zij, ik „ heb u alle ochtenden mijn broodje beloofd, maar Tante „ zegt, dat het voor u te klein is. Groote brooden, waarmede „ gij u verzadigen kunt, heb ik niet; maar ik zal nu alle Zatur-

„ gen

„ gen geld krijgen, als ik vlijtig ben, en ik wil ter degen oppassen.
„ Gij komt na aanstaanden Zaturdag-middag ..., niet waar,
„ Tante? — Ik kuikte en vroeg, maar wat zult gij nu tot Za-
„ turdag beginnen, *Ida*? — O Tante, geef hem deze week
„ een groot brood." — Zulks gebeurde, en terwijl het *Ida*
afhaalt, scherpt *Selma* met allen ernst aan *Hendrik* in, dat
hij wel mogt bedenken, maar de kleine niets vleijends zeg-
gen. „ De Hemel vergelde het u, lief meisje!" waren dus
de woorden des ouden en verminkten soldaats. — „ en te-
„ vens sloeg hij een oog naar boven, dat het kind aan het
„ hart raakte. Nadenkend zag *Ida* den ouden na, en hup-
„ pelde vervolgens met mij naar boven. — Nu, lieve Tante,
„ schielijk, geef mij nu katoen om te breijen. Zij kreeg
„ dit, deelde met *Santje*, en zij begonnen te gelijk. — *Ida*
„ betreurde iets bij dit alles, dat zij den ouden *Hendrik* nu
„ niet alle dagen kon zien; mij integendeel is het zeer aan-
„ genaam, dat hij nu eenmaal in de week komt, zoo kan
„ het genoegen in deze zaak haar zoo veel langer nieuw
„ blijven."

Meer voordeels wist *Selma* te trekken uit de hier verhaalde ontmoeting en volgende bezoeken van den ongelukkigen *Hendrik*, altoos door haar gerigt ter vorming van *Ida's* hart tot welbestuurde goedwilligheid. Noode zelfs wederhouden wij onze pen om daarover uit te weiden, en andere schoone gesprekken of lessen en vermaningen, waarvan in deze Tafereelen van Vrouwelijke Opvoeding een ruime voorraad en verscheidenheid voorhanden is, voor onze Lezers over te schrijven. Maar ons bestek gebeugt zulks niet; en zoo de gegeven proeven niet voldoende mogten zijn om dezen arbeid van Mej. RUDOLPHI bij ieder deftig Vaderlandsch gezin tot een huisboek voor de Jufferlijke Opvoeding ingang te doen vinden, zouden wij met rede twijfelen, of wel het overige, en, zoo gij wilt, onze warmste lofspraak, iets baten zoude. — Met verlangen zien wij uit naar het tweede en laatste Deel, bereids ter perse.

Uitgezochte Bijbelsche Verhalen, tot een Leesboek voor de Jeugd. Uit het Hoogduitsch. Met Platen. Tweede Druk. *Te Amsterdam, bij W.* van Vliet. *In kl. 8vo.* 154 *Bl.*

Een boekje, waarvan de verdienstelijke MARTINET verklaarde, „ dat het hem uitnemend behaagde, en dat het in eenen zoo gevalligen en leerzamen trant is opgesteld, dat hij meende dank te behalen bij regtschapene Vaderlandsche huisgezinnen door hun hetzelve te verzorgen," is wel algemeen genoeg bekend en behoeft onze verdere aanprijzing niet. Trouwens het beleeft ook reeds den tweeden druk. Van de eerste uitgave de-

den

den wij op zijn tijd loffelijke melding; thans heeft men, gelijk wij verlangden, er eene aanwijzing der Bijbelplaatsen, uit welke de Verhalen ontleend zijn, ingevoegd; ook is het doorgaans naar de nu aangenomene spelling veranderd. Deszelfs aanleg en inhoud vooronderstellen wij reeds bekend, en twijfelen geen oogenblik of het heeft ook nu wederom een gunstig onthaal, gelijk wij dit hartelijk wenschen. Het oorspronkelijke is van den Hoogleeraar HENKE, de overzetting verzorgde de Leeraar REICHE, en onze beroemde MARTINET heeft het met een aanprijzend Voorberigt vereerd.

Het Spreeuwtje fluitende en zingende allerhande liedjes op bekende oude en nieuwe wijzen. Te Haarlem, bij A. Loosjes, Pz. 1808. *In gr.* 8vo. *77 Bl.*

OM DEN WILLE VAN HET SMEER
LIKT DE KAT DEN KANDELEER.

Ter proeve hoe dit Spreeuwtje zingt, geven wij het slot van het Deuntje, 't welk die bekende Spreuk ten opschrift heeft:

Zoo gaat het op deez' wereldkloot,
(Al wou men 't anders wenschen)
Hoe rijk of arm, hoe klein of groot,
Wij blijven alle menschen;
Men likt, in waarheid of in schijn;
Om 't smeer, dat laat zich vatten,
En, vrienden! alle menschen zijn
Soms Kandelaars of Katten.

Eenige fraaije Vernuften hebben, uit tijdverdrijf naar 't schijnt, zulk een diertje afgerigt tot vermaak van het Publick, en de proef genomen wat men een Spreeuwtje al leeren kan. Wij bewonderen het geduld van deze Heeren en de leerzaamheid van het vogeltje; het fluit en zingt 31 onderscheidene deuntjes; en wat de kunst betreft, kan men te vreden zijn. Het schijnt intusschen dat dit Spreeuwtje wel 't gemakkelijkst den toon en smaak vat van het onbeschaafd gemeen; maar dit kan men de leermeesters niet kwalijk nemen; dit zal zoo in den aard liggen van het beestje. Een enkel stukje is van betere soort, en daarom hopen wij dat deze Heeren bij ledigen tijd ook wel eens eenen anderen vogel voor het meer beschaafd Publiek zullen gelieven te onderrigten.

En hiermede laten wij dit Spreeuwtje vliegen! — In eene soort van poëtisch voorberigt krijgt ieder Recensent (en dus ook wij) reeds vooraf zijn bescheiden deel.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Mensch is onſterfelijk! Naar het Hoogduitsch van C. F. SINTENIS. *In den Haag, bij* Immerzeel en Comp. 1807. *In gr.* 8vo. *XXIV en* 248 *bl.*

De Schrijver van dit werkje heeft zich ten doele geſteld, om aan zedelijk goede en regtſchapene menſchen, welke, omtrent hunne eeuwige voortduring, ſomtijds door twijfelingen ontrust worden, aangaande dit geloof opheldering te geven, en de overtuiging desaangaande in hunne harten levendig te maken, door hun ook de gronden op te geven, welke de ſteunſels van de hoop der onſterfelijkheid zijn. Hij heeft daartoe den vorm van geſprekken gekozen, omdat die, behalve hare levendigheid en aannemelijkheid, ook nog die eigenſchap bezitten, dat zij alles, en dus ook de twijfelingen en de wederlegging van dezelven, uit meer dan een gezigtspunt doen beſchouwen.

Geron en *Palæmon*, twee oude grijsaards, zijn de perſonen, welke zich, over de zekerheid hunner verwachtingen, aan gene zijde des grafs, onderhouden. Palæmon toont zich verontrust door angſtige twijfelingen, die hem het gevoel der aannadering van den dood zwaar maken. Hij ontdekt ze aan zijnen vriend, die ze hem, tot zijne volkomene geruſtſtelling, zoo beantwoordt, dat hij, vier dagen na 't laatſte geſprek, met getroosten moed in de armen van Geron den adem uitblaast, die hem kort daarna volgt.

De Geſprekken zijn zes in getal. Het *eerſte* bevat eene Inleiding tot de volgende. Het *tweede* heeft ten onderwerp, hoop op eeuwige voortduring, met bewustheid van perſoonlijkheid; het *derde*, hoop op ſteeds hoogere kundigheden tot ſteeds hoogere bezigheden; het *vierde*, hoop op ſteeds gemakkelijkere vorderingen in deugd en gelukzaligheid; het *vijfde*, hoop op wedervereeniging van vermaagſchapte zielen; het *zesde* bevat

hoofdgronden voor de zekerheid van alle deze verwachtingen.

Het laatstgenoemde heeft inzonderheid onze aandacht getrokken. Drie hoofdgronden voor 't geloof aan onze onſterfelijkheid worden daarin aangevoerd, en met veel ſcherpzinnigheid beredeneerd. De eerſte is ontleend van de onvoorwaardelijke noodzakelijkheid der geheele vervulling van de zedewet, of wel van de onvoorwaardelijke noodzakelijkheid van eenen eindeloozen voortgang ter aannadering aan deze geheele vervulling; de tweede van onze oorſpronkelijke zucht naar gelukzaligheid, die wel nimmer de drijfveer van ons zedelijk denken, willen en handelen zijn moet, maar die toch door den eisch der redewet aan zinnelijk redelijke wezens gebillijkt wordt, en dus ook volkomen bevredigd moet worden, of ten minſte in 't oneindige moet aanwaſſen; de derde van het beſtaan van een hooger wezen, hetwelk wij, in den volſten zin, *God* kunnen noemen, en welks beſtaan met onze onſterfelijkheid zoo innig en onafſcheidelijk verbonden is, dat geen mensch, zonder tegenſtrijdig te denken, dit beſtaan beweren, en tevens de onſterfelijkheid der ziel ontkennen kan. Dit alles wordt beſloten met eene lofſpraak op Jezus, wiens leer nu eerst, op de aanwijzing van Geron, aan zijn vriend regt dierbaar wordt. Zij ſcheen hem tot hiertoe, enkel wat de zedelijkheid betreft, aannemenswaardig, redelijk en ſchatbaar te zijn; ten aanzien nogtans van het beſpiegelende behelsde zij voor hem geene bewijzen, zonder welke hij evenwel niets voor waar kon houden. Al viel hem dus ook, in die oogenblikken, wanneer zwakke vermoedens met bange twijfelingen in hem ſtreden, deze of gene van zijne uitſpraken in, zoo miste zijn verſtand den grond en de oorzaak van dezelve, en het eenigſte, wat hij er bij denken konde, was dit: waarom en hoe heeft hij dit zoo volſtrekt, en zonder alle onderſteuning, kunnen beweren? Maar nu zag hij duidelijk in, dat Jezus zijne onderrigtingen van dezen aard niet alleen niet bewijzen konde, ſchoon ook het volk, voor hetwelk hij in de eerſte plaats leefde en leerde, wezenlijk beſchaafder en verlichter geweest ware; maar dat hij ook nog veel meer, ter bevestiging zijner leere, gedaan heeft, terwijl hij *geloof* eischte, hetwelk meer uitwerkt, dan bewijzen, namelijk eene inwendige, uit het binnenſte van den mensch voortkomende, overtuiging.

Nu

Nu ziet hij, *weten* is stukwerk, maar het *geloof* is voleinding. Daarop is hij dan volkomen gerust. De deugd is zijn heiligst eigendom, God zijne hoogste behoefte; beiden strekken hem tot baak, die hem de haven toont, beiden zijn de akker zijner hope, en de rots van zijn geloof hooger dan alle rede (*).

Men dient wel eenigzins bekend te zijn met het zedekundig stelsel en de grondbeginselen van den Königsbergschen Wijsgeer, om alle voorstellingen wel te vatten. Soms neemt des Schrijvers navorschende geest zulk eene hooge vlugt, en is de uitdrukking zoo diepzinnig, dat het moeite kost, hem in zijne gedachten en redekavelingen te volgen. De Eerw. VAN HULST, Leeraar der Doopsgezinden te Kampen, die zich, als Vertaler, in 't Voorberigt bekend maakt, heeft ook die moeijelijkheid gevoeld, en daarom, ten einde evenwel den stijl en redeneertrant van den Schrijver te bewaren, hem veeltijds, vooral in zulke volzinnen, waar zijne scherpzinnige redeneringen zulks volstrektelijk vereischten, woordelijk vertolkt, en, opdat de zaken zelve door de overzetting geen nadeel leden, liever hier en daar de vloeibaarheid der Nederduitsche taal, dan de duidelijkheid, of de kracht en den nadruk der zaken opgeofferd.

Hoe duidelijk ondertusschen de vertaling moge gemaakt zijn, dit werkje is zeker niet geschikt voor den gemeenen man, die aan zulke afgetrokkene redeneringen, waarvan zich de Schrijver bedient, niet gewoon is. Voor dezen echter is ook het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel behoefte. Is deze dan evenwel de eenige weg, om daaromtrent tot geruststellende overtuiging te geraken, dien Geron in deze Gesprekken aanwijst? Is dat het *geloof*, dat Jezus vordert? Geloof zonder bewijs? En moest dan nu eerst, aan 't slot van 's mans scherpzinnige redeneringen, deze soort van hulde aan Hem, die het leven en de onsterfelijkheid heeft aan 't licht gebragt, achteraan komen? Wij voor ons zouden onze Grijsaards, aan den rand van 't graf, niet gaarne in zulke doolhoven inleiden.

Van

(*) *De akker* luidt hier wat vreemd, tusschen *bake* en *rots*. Zou men ook liever moeten lezen *het anker*? (Aanm. van den *Recs.*)

Van heeler harte onderſchrijven wij, hetgeen de Vertaler zegt: „ Het Christendom, wel is waar, overtuigt ons op eene ontegenzeggelijke wijze van onze onſterfelijkheid, en vertoont ons een zalig verſchiet aan gindſche zijde des grafs; intusſchen kan het den waren Christen, die zoo wel op het gebruik zijner rede, als op het bezit der openbaring behoort prijs te ſtellen, niet alleen ten hoogſte aangenaam zijn, de onderrigtingen des Christendoms met de uitſpraken der rede te zien overeenſtemmen; daar hij in deze overeenſtemming eenen grond te meer vindt voor zijn geloof aan deszelfs waarheid en goddelijkheid; maar hij gevoelt zich tevens aangeſpoord, om, verſterkt door het licht des Euangelies, op geleide der rede, verder voort te gaan, eenen blik in de toekomst te werpen, en den ſluijer weg te ſchuiven, welke dezelve nog voor zijn oog verbergt; terwijl hij zijne beſcheidene gisſingen en hoogſte wenſchen, door wijsgeerige redeneringen en juiste gevolgtrekkingen, zoekt te ſtaven." Maar dat dit het doel geweest zij van deze Geſprekken, zoo als hij er op laat volgen, dit hebben wij, zoo min uit de Voorrede van den Schrijver, als uit de Geſprekken zelven, kunnen opmaken. „Het geloof," zegt Geron bl. 12, „ het geloof, hetwelk onze heiligſte belangen betreft, wordt niet zoo zeer uit boeken, als veeleer uit een deugdzaam hart, geſchept. Dit brengt het, door hulp der rede, uit zich zelf voort, en bevestigt het voor de eeuwigheid." Wij vragen nog eens, is dit ook het geloof, dat Jezus vorderde?

Verhandelingen, uitgegeven door TEYLERS *Tweede Genootſchap. XVde Stuk, bevattende een geſchiedkundig onderzoek omtrent de lotgevallen der Dichtkonst, onder de meest bekende, zoo oude als hedendaagſche beſchaafde Volken. Te Haarlem, bij* J. J. Beets. 1807. *In gr. 4to. 548 Bl.*

De verpligting, waarin de Leden van TEYLERS *Tweede Genootſchap* zich geſteld vinden, om, uit krachte van den uitersten wil des Stichters, in onderſcheidene Vakken Vragen uit te ſchrijven, zet, als de Be-

Beantwoording gelukkig volgt, aan de Verhandelingen eene groote verſcheidenheid bij. Het is te hopen, en ook te verwachten, dat geen dezer Vakken, uit eenige bijkomende of gezochte oorzake, zal overgeſlagen of met minder hartelijkheids behandeld worden, om voor een ander, meer geliefd, plaats te maken. Hadde men althans dat der *Dichtkunde* er uit weten te ſchuiven, wij zouden het Deel derven, 't geen wij thans aankondigen, en der Stichtinge tot geene geringe eere ſtrekt.

Het Voorſtel, waarop het Genootſchap, in het Dichterlijk vak, thans een Antwoord verlangde, namelijk, „ Een geſchiedkundig onderzoek en beknopte maar „ grondige opgave van de lotgevallen der Dichtkonst, „ zoo onder de meest bekende oude als hedendaagſche „ Volkeren, ſedert den tijd, dat zij verdienden onder „ de beſchaafde Volken gerangſchikt te worden," is veel bevattend. Het vordert, om naar eisch beantwoord te worden, een' man van geleerdheid, van taal- en geſchiedkunde, van ſmaak. Bij het ophangen dezes Vraagſtuks hoorden wij reeds, uit den mond van des bevoegde oordeelaren, over de moeijelijkheid ſpreken, en het wantrouwen uiten, ten aanziene van eene voldoende Beantwoording. Groot ook ſchijnt het aantal der Mededingeren naar den Gouden Eerprijs niet geweest te zijn. Genoeg, dat er één zich opgedaan heeft, die een voldoend Stuk inleverde; terwijl men zich voorts met een *Fragment* heeft moeten vergenoegen. Thans gaan wij verſlag geven van het bekroonde Antwoord, en, voorziende dat het te breed zal uitloopen om iets van het *Fragment* te zeggen, zullen wij dit tot eene volgende gelegenheid uitſtellen.

Van goederhand zijn wij onderrigt, dat de Heer VAN KAMPEN (*) geen eigenlijk gezegde *Geleerde* is, wanneer men door eenen *Geleerden* iemand verſtaat, die op de *Hooge Scholen* zich geoefend, en op die marktplaatſen van Geleerdheid en Wetenſchap voorraad opgedaan heeft. Dan men treft ſoms Perſonen aan, die, door eigen lust gedreven, zich vlijtig beoefenen, en daarin zoo gelukkig ſlagen, dat zij velen der zoogenaamde *Aka-*

(*) Dezelfde Heer, wiens *Zedekundige Schoonheden der Ouden* wij hier boven, bl. 151, aangekundigd en met lof vermeld hebben.

Akademie-Geleerden, op eenen wijden afſtand, achter zich laten. De zedige VAN KAMPEN houde het ons ten goede, dat wij hem onder die *zeldzamen* rangſchikken.

't Vermogen der Dichtkunſte ontvouwd, en onderzocht hebbende, of de Beſchaving al of niet voordeelig zij voor het Dichtvermogen, leidt eene beantwoording ten voordeele der Beſchaving den Schrijver tot de groote zaak in dezen, en ſtelt hij zich voor, de Geſchiedenis der Dichtkunst zelve bij de meeste oude en hedendaagſche Natien, zoo kort als het gewigt der zake en de overrijke ſtoffe hem toelaten, te doorloopen, — en daarna eenige algemeene beſluiten en regelen uit het verhaalde af te leiden, betrekkelijk het onderlinge verband van Dichtkunde en den toeſtand der Volken in allerlei opzigten.

Schoon niet onbekend met de gronden, waarop ſommigen den *Hebreeuwen* den naam van een beſchaafd Volk weigeren, vangt hij met dit oude Volk aan. Hoewel hij bekent geen *Oosterling* te wezen, heeft hij, met oordeel, de ſchriften van *Oosterlingen* in dit vak gelezen, en geeft des een wel kort, doch genoegzaam verſlag, in de Eerſte Afdeeling.

Tot de Tweede, de *Grieken* ten opſchrift voerende, gaat hij dus over: „Begeven wij ons nu van de ſtatige, ſteeds met hoogen ernst vergezelde, gezangen *Israëls*, die altijd huivering en godsdienſtigen eerbied, meermalen ſchrik en ſomberheid inboezemen, tot de liederen der *Grieken*, die alle de hartstogten der menſchelijke ziel op het edelst weten uit te drukken, die ons heurtelings roeren, wegſlepen, in moed doen ontbranden, of aan hunne bevallige toonen boeijen, die, door de ſterkſte vlugt der verbeeldingskracht ingegeven, door het ſtrengſte gevoël van gepastheid beſchaafd, de hoogſte kunst aan de zuiverſte natuur paren, en wier eenvoudigheid het zegel op de waarheid hunner gevoelens drukt. Doch eer wij meer in 't bijzonder de Dichtkunst en hare ongewone vorderingen onder deze Natie beſchouwen, zullen wij eerst een vlugtigen blik op den toeſtand der oude *Grieken*, ten tijde van het morgenrood hunner beſchaving, werpen." Ons beſtek duldt niet, de lotgevallen der *Griekſche* Dichtkunde, van den Stamvader HOMERUS af, door de hier onderſcheidene tijdperken van bloei en verval, na te gaan. Men zou,

ten

ten aanziene van het een en ander, wel iets uitvoerigers verlangen; doch het wijde beſtek, 't geen de Verhandelaar had af te loopen, gebood hem kortheid.

Deze zelfde aanmerking geldt omtrent de *Romeinen*, in de Derde Afdeeling; ſchoon er, over 't geheel, alles in voorkome, 't welk ter beantwoording der Vrage dient. Wij herinneren ons hier eene door den Schrijver elders gemaakte aanmerking, welke ook hier te paſſe komt, dat het Genootſchap geene *Geſchiedenis der Dichters*, maar wel eene der *Dichtkunde* vordert. Hoe fraai beſchrijft hij het luisterrijkſte tijdvak dier kunſte, ten tijde van AUGUSTUS! Aan welke Perſonen, aan welke dichterlijke begaafdheden herinnert hij ons op het treffendst!

Met het Tweede Hoofdſtuk tot de Geſchiedenis der Dichtkunde bij de hedendaagſche Volken overſtappende, treden eerst de *Italianen* ten voorſchijn, in derzelver onderſcheidene tijdvakken: het *eerſte*, waarin dezelve ontſtond, en, reeds tot eene aanmerkelijke hoogte gerezen, eensklaps, door ſtaat- en letterkundige oorzaken, bijna geheel verdween; — het *tweede*, waarin de geest der Ouden haar weder deed verrijzen, en tot nog hooger luister, dan voorheen, opvoerde; — en het *derde* harer verbastering in de Zeventiende, en ſlechts gedeeltelijke herſtelling in de Achttiende Eeuw. Ten opzigte van de *Italiaanſche* Dichters, zoo oudere als latere, toont de Schrijver geene geringe bedrevenheid.

De *Spanjaarden* en *Portugezen*, twee Natien, elkander zoo zeer door ligging, geaardheid, taal, en ſchaarschheid aan goede dichterlijke voortbrengſels gelijk, worden, in de Tweede Afdeeling, bijeen gevoegd, en ten ſlotte de oorzaak van die ſchaarschheid aangewezen.

Een rijke en bijkans onuitputbare ſtoffe verſchaffen, integendeel, de *Franſchen*, die in de Derde Afdeeling ten voorſchijn treden. Schoon zich de Verhandelaar der kortheid bevlijtige, ſchetst hij de voornaamſte Dichters, derzelver invloed op hunne tijden, en de omwentelingen van den Dichtgeest. Doorvlochten is deze ontvouwing met vrij uitvoerige aanmerkingen, inzonderheid om te toonen, van waar het bijkome, dat de *Franſche* Dichtkunde in hare trapswijze vorderingen veel overeenkomst had met de *Romeinſche*; terwijl integendeel zoo wel de *Griekſche* als *Italiaanſche* verſchil-

ſchillende tijdvakken van bloei en afneming hadden, geheel onafhankelijk van de beoefening der Kunſten en Wetenſchapoen in die Landen.

Vrij uitvoerig is het deel, 't geen de *Engelſchen* in de Vierde Afdeeling krijgen; en het ſlot geheel niet gunſtig. — Een vlugtigen blik ſlaat de Schrijver, om bijgebragte reden, in de Vijfde Afdeeling, op de *Noordſche Volken*. Zijne onkunde in de *Ruſſiſche* taal belet hem, hierover uitvoeriger te wezen. — VAN KAMPEN'S belezenheid in de Dichtwerken der *Duitſchers* baart, in de Zesde Afdeeling, waar deze behandeld worden, integendeel eene breedvoerigheid, welke in een niet gunſtig oordeel over den tegenwoordigen toeſtand eindigt, het dreigend verval dier kunſte aldaar voorſtellende.

Met de Zevende en laatſte Afdeeling komt de Verhandelaar tot de *Nederlanders*. Met den aanvang verklaart hij, de korthèid te zullen behartigen, 't geen hij oordeelt te gevoegelijker te mogen doen, daar hij onderſtellen mag, dat de Vaderlandſche Dichtkunde in *Nederland* meer algemeen bekend is dan de uitheemſche, en dus minder ontwikkeling van haren aard en lotgevallen behoeve. Wij kunnen niet nalaten te betuigen, dat wij eene breedere met genoegen zouden gezien hebben; dan de Schrijver zegt, „ dat het alleen hoofdtrekken zullen zijn, waarmede zijne bevende zwakke hand het tafereel eener beknopte Geſchiedenis van Nederlands Zangberg zal pogen te ſchilderen."

Veel bijvals en goedkeurings zal het gedeelte, onze vroegſte Dichters betreffende, wegdragen, maar, ten opzigte van de latere, het oordeel meer verſchillen, zoo omtrent de gekozene ter vermeldinge, als het des beoordeelde. Zoo bevreemdde het ons onder andere, dat hij, van ELIZABETH WOLFF ſprekende, hare Kunst- en Boezemvriendin AGATHA DEKEN geheel onvermeld laat, die toch als Zede- en Leerdichteres naam gemaakt heeft. Zoo deed het ons wonder, dat hij BELLAMY beſchrijft als een Dichter, „ wiens zaak het forſche en ſtoute geheel niet was;" immers de Verzen, door hem onder den naam van ZEELANDUS uitgegeven, zal niemand voor „ zachte liefdetoonen " nemen.

Hoe veel groots en ſchoons er ook van de Dichters RHIJNVIS FEITH en Mr. WILLEM BILDERDIJK, met al-

le-

le reden, te melden valle, als Dichters van de eerſte grootte, ware het misſchien beter geweest, van hun te zwijgen, dan „ met huivering het te wagen om een paar woorden van hun te ſpreken." — Buiten het *Sentimentele*, 't welk in eenige der vroegſte Dichtwerken van FEITH heerscht, vindt de Schrijver niets in hem te berispen. — BILDERDIJK loopt van alle berisping vrij; dan diens *Jeremiades*, waarvan de toon, in alle ſchriften dezes Dichters, zoo aanhoudend dezelfde is, mogten ruim zoo wel, als het *Sentimentele* van FEITH, opgemerkt zijn. — Een en andere, daarbij vermelde, mede nog levende Dichters hebben zoo veel erkenden voorrangs in verdienſten niet, dat zij, daar de Schrijver anderen, hun ten minſte gelijk, verzwijgt, behoorden vermeld te worden. Wie denkt hier niet om een overgeſlagenen J. LE FR. VAN BERKHEY?

Bij eene opſommende vergelijking van de behandelde Volken valt het oordeel voor ons Vaderland allergunſtigst uit, namelijk, „ dat de *Nederduitſche Poëzij* thans, zoo niet in eenen volſtrekten, ten minſte in eenen betrekkelijken zin, de rijkſte van *Europa* in ſchoonheden is."

Het Derde Hoofdſtuk houdt zeven algemeene Aanmerkingen in, ter aantooninge, in hoe verre zekere oorzaken op onderſcheidene Volken, in verſchillende tijdvakken, dezelfde werkingen oefenden. Wij ſchrijven ze af, als ſtrekkende, om den uitſlag van 's Schrijvers naſpeuringen, in éénen opſlag, te doen kennen. Elke Aanmerking gaat met eene overwijzing op het voorgaande en nader bevestigende bedenkingen vergezeld.

I. De Dichtkunde, nu langzamer, dan ſpoediger, bij een Volk verrezen zijnde, hield zich zelden lang op een hoogen trap van luister ſtaande; maar daalde weldra weder, en verbasterde van hare oorſpronkelijke ſchoonheid.

II. Veeltijds kwijnt de Dichtkunst in langdurigen vrede en rust, en neemt, in tijden van onlusten en burgertwisten, een nieuw leven aan.

III. De gunst, beſcherming en aanmoediging van een Opperheer draagt zeer veel bij tot den glans der Dichtkunde.

IV. De zedelijke denkbeelden, wetten en gebruiken, oefenen op de onderſcheidene Natien grooten invloed uit.

V. De Godsdienſtige begrippen der onderſcheidene Volken hadden op hunne Dichtkunde merkelijken invloed.

VI. De Dichtkunde ging de beſchavende Weetenſchappen meermalen vooruit, vergezelde haar ſomtijds, of volgde haar bij eenige Volken.

VII. De Dichtkunst heeft over het algemeen meest gebloeid bij de Volken, wanneer zij het toppunt van ſtaatkundige grootheid en luister bereikt hadden; en met het toenemen van zedenbederf, het verlies van zekere mate van burgerlijke vrijheid, en van nationale waardigheid, begon ook doorgaans het bederf van den ſmaak.

De ſtijl, in deze Verhandeling gevoerd, is doorgaans zeer gepast, en nadert bij wijlen aan het zwellende, 't geen eigenaardig moet worden toegeſchreven aan de behandelde onderwerpen, die den geest verheffen: van Dichters handelende, is het niet vreemd, dat in de voordragt zich iet dichterlijks mengde.

Over den Doop en het Avondmaal: eene handleiding voor Hervormden, door G. B. REDDINGIUS, *Predikant te Waardenburg en Nederijnen. Te Amſterdam, bij* W. Brave. 1807. *In* 8vo. 92 *Bl.*

Dit boekske heeft een ouderwetsch aanzien; het is gedrukt met eene zoogenaamde Duitſche letter, op die wijze als Theologiſche en andere ſtichtelijke boeken in de 17de Eeuw werden uitgegeven. Dit zou u doen denken, Lezers, dat het een oud ſtukje was met een nieuwen titel. Maar dat is zoo niet. De moderne ſtijl bewijst onwederſprekelijk dat het nieuw is; ook de ſpelling, het papier, enz. Vermoedelijk heeft de Eerw. Schrijver zijn werkje, door dit middel, denzulken willen aanprijzen, die, uit vooroordeel of gewoonte, geen ſtichtelijk boek lezen, ten ware gedrukt met zulk eene ouderwetſche letter. Wij kunnen deze eerlijke list, om het werkje onder zekere klaſſe van menſchen te brengen, niet wraken. De kleederen toch maken den man.

En

En wie weet niet, hoe het vooroordeel nog werkt, ten aanziene van de Pruiken, Hoeden, Mantels en Beffen der Predikanten? — Wij hebben daarom wel eens gedacht, of het niet goed zoude zijn, dat de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, eenige harer werkjes ook met eene Duitsche letter liet drukken.

Diegenen intusschen, welke, uit hoofde van dat onderwetsch aanzien, een vooroordeel tegen dit boekje mogten opvatten, kunnen wij verzekeren, dat het niet dan verstandige, geen dweepachtige, godsvrucht ademt, en een redelijk Christendom aanprijst. Het is leerzaam zoo wel als stichtelijk, en bijzonder geschikt voor den zoogenaamden gemeenen Man. — Wat de inrigting betreft, het boekske behelst, onder 14 opschriften betreffende den Doop, en even zoo vele betreffende het Avondmaal, Alleenspraken, Gebeden, ook een enkel Gesprek en een paar Liederen, betrekkelijk de genoemde plegtige Instellingen.

Geneeskundige Waarnemingen, door H. VAN DEN BOSCH; *Practiserend Med. Doctor te Rotterdam, en Lid van de Departementale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, residerende in den Haag, enz. Te Rotterdam, bij* P. Holsteijn. 1808. *In gr.* 8vo. 66 *Bladz.*

Wanneer wij den wetenschappelijken strijd van zoo vele beoefenaren der Geneeskunde, in het vormen, voorstaan en volgen van bijzondere geneeskundige stelsels, 't welk niet zelden met eene roekelooze verwerping van de door anderen aan het ziekbed waargenomene verschijnselen gepaard gaat, beschouwden; wanneer wij daarbij in aanmerking namen, dat de geneeskundige wetenschap, door *theorie* alleen geschraagd en uitgeoefend, zoo dikwerf veranderen en vallen moet, als deze veranderde en viel; en dat geen middel zeker der gaat, dan de kunst, om, op eene beredeneerde wijze, aan het ziekbed op de uitspraken van de hoogste regtbank, die der ondervinding, aandachtig het oog te vestigen: dan wenschten wij meermalen die dagen van naauwkeurige waarneming te beleven, van welke HIPPOCRATES het treffendst voorbeeld heeft opgeleverd. Wel

is

is waar, wij bezitten een rijken ſchat van zulke met naauwkeurigheid opgezamelde waarnemingen, maar wenschten echter gaarne dien rijkdom met tegenwoordige vermeerderd te zien, hoezeer men zich ſedert eenige jaren, bijzonder in naburige landen, op de vervaardiging van onderſcheidene theoretiſche handboeken heeft toegelegd, die wel eens van de oorſpronkelijkheid van der Schrijveren denkbeelden getuigden, maar die ook veelal reeds bekende, nu echter in eenen meer hoogdravenden, woordvermeerderenden, natuur-wijsgeerigen zin verwisſeld, bevatten.

Hoogstbelangrijk blijft alzoo voor de Geneeskunde en hare beoefenaars de uitgave van naauwkeurige en aan het ziekbed opgezamelde waarnemingen; en aangenaam is het voor ons, het geneeskundig werkje van den Rotterdamſchen Arts als zoodanig te kunnen aanvoeren, bevattende hetzelve zijne waarnemingen omtrent eene klierziekte met opgevolgde abſcesſen, gedeeltelijke ontwrichting van het linker heupbeen en uitzetting van ſommige andere gewrichten; — van eene hevige ſtuipziekte bij eene vrouw, bijna twintig jaren oud; — aangaande den *ſpasmus cynicus*, bij drie onderſcheidene lijders, binnen den tijd van vijf maanden, teikens met eene ongunſtige uitkomst; — van eene verzwering in de longen, door een uitwendig ontſtaan gezwel, na gemaakte opening ontlast; — van knobbelachtige gezwellen aan den hals van den *uterus* en vernauwing van het darmkanaal, bij de opening van het lijk eener vrouwe ontdekt; — met opzigt tot het beveiligend vermogen der koepokſtoffe tegen de kinderziekte, door een aanmerkelijk voorbeeld bewezen, en iets over de ingeënte kinderziekte aan 140 voorwerpen te Wageningen in het jaar 1801; — voorts omtrent het roodvonk of de ſcharlakenziekte, thans meer algemeen heerſchende; — het nut van het *extractum Hyoſcyami nigri* tegen verſchillende ſoort van hoesten, vooral tegen den kinkhoest; — dat van het *ſulphuretum calcis* tegen loodkolijken; — en eindelijk van eene gunſtige werking van het *Semen Phellandrii Aquatici* bij kinkhoest, met opgevolgde verettering in de longen.

Uit het vooraf gezegde kunnen onze Lezers reeds opmaken, dat wij deze waarnemingen ter lezing en overweging aanprijzen. Waren dezelve eenvoudig als ziektekundige historien opgegeven, ook dan nog zouden zij,

zij, naar ons oordeel, hare nuttigheid bezitten. Daar echter de Schrijver ook bij elke waarneming zijne gevolgtrekkingen, tot opheldering der ziekte zelve en ter verklaring zijner in het werk geſtelde geneeswijze, gevoegd heeft, wordt dit nut nog aanmerkelijk vermeerderd; hoezeer wij ook, aan den anderen kant, ons verpligt vinden, hier bij te voegen, dat men wel eens bij zulke gevolgtrekkingen meerdere zekerheid en grondiger bewijzen zou kunnen verlangen. De waarnemingen op zich zelve beſchouwd, als zoo vele daadzaken, aan geene Recenſie kunnende onderwerpen, willen wij die gevolgtrekkingen eenigzins nader toetſen, en wel die in 't bijzonder, welke bij de waarnemingen omtrent het *roodvonk* of de *ſcharlakenziekte* gevoegd zijn.

De *Schrijver* dan ſchijnt de oorzaak van het Roodvonk of der Scharlakenziekte te ſtellen in eene eigenaardige ſtoffe, welke haren oorſprong in de eerſte wegen neemt, en tevens uit dien hoofde derzelver beſmetting of mededeeling aan anderen te ontkennen, ſchoon echter bekennende, dat hij nog geene genoegzame gronden bezit, om het beſmettelijke geheel en al te verwerpen. — Ons beſtek gedoogt even min, als dat des Schrijvers tot ſtaving zijner denkbeelden, eene uitvoerige Verhandeling over die onzen te leveren; wij willen ook gaarne het mogelijk beſliſſende afwachten van het antwoord op de vraag van het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen te Middelburg; maar wij zouden intusſchen meerdere en grondiger bewijzen voor zijne ſtelling, welke ook die van STOLL, LENTIN en anderen is, verlangen, om van gevoelen te veranderen, dat de ware, niet zamengeſtelde, ontſtekingachtige ſcharlakenziekte, die alzoo door geene *ſordes* der eerſte wegen ontſtaan is, alleen door eene aangebragte ſmetſtoffe, hetzij door onmiddellijke aanraking, hetzij door tusſchenkomst van menſchen en zaken, die deze ſmetſtoffe met zich voeren en aan anderen, die deze ziekte niet gehad hebben, mededeelen, haren oorſprong neemt; welke ſtoffe zich op het levensbeginſel en op de masſa der vochten, in welke zij door middel van het lymphatisch vaatgeſtel opgenomen wordt, werkzaam vertoont. Men kan immers, en hiervan getuigt de dagelijkſche ondervinding, de verſpreiding dier ziekte door gepaste behoedmiddelen voorkomen. Van waar toch anders de nuttige gevol-

gen

gen af te leiden dier middelen, welke tot voorbehoeding zoo wel, als om de ſmetſtoffe te vernietigen of te verdelgen, gebezigd worden? De Heer VAN DEN BOSCH leest voorzeker het *Geneeskundig Magazijn*; daarin, dunkt ons, kan het geplaatſte van den Hoogleeraar THUESSINK hem doen zien, dat die middelen, in het gebruik van zekere opgegevene poeijers en der beroo-kingen beſtaande, toereikende waren, om de Toehoorders des Hoogleeraars van de ziekte te bevrijden; en Recenſent zelf en meer zijner vrienden hebben door zoodanige middelen het roodvonk voorgekomen. — Dat intuſſchen de Schrijver in zijne practijk, benevens anderen, die met de aan het roodvonk ziekliggenden omgingen, vrij bleven, bewijst nog niets ſtelligs tegen de beſmettelijkheid der ziekte, daar er, ook naar onze gedachten, eene zekere vatbaarheid voor deze ziekte vereischt wordt, en er aldus bij haar even dikwijls datgene plaats heeft, wat anderen met den Recenſent in de kinderpokjes waarnamen, namelijk, dat velen, die zich met de lijders aan deze ziekte bezig hielden, en zelve de kinderziekte niet gehad hadden, vrij zijn gebleven; om die reden nu de beſmettelijkheid der kinderziekte te willen in twijfel trekken, en haren oorſprong uit eene eigenaardige ſtoffe der eerſte wegen te willen afleiden, zou, dunkt ons, geene beredeneerde gevolgtrekking zijn.

Maar nu de hulp, de verligting door braakmiddelen; welke wij in den aanvang der ziekte, vooral wanneer men overtuigd is dat er nadeelige ſtoffen in de maag voorhanden zijn, als zeer heilzaam aanbevelen, pleiten deze niet voor de meening des Schrijvers? hetwelk zijn Ed. zelf ſchijnt te kennen te geven. Maar zou men dan, omdat braakmiddelen dikwijls veel hulp in onderſcheidene ziekten toegebragt hebben, tot het beſluit moeten komen, dat die ziekten haren oorſprong in de maag of de eerſte wegen hadden? Is dan de kinkhoest, bij voorbeeld, waar zij, en vooral de *Ipecacuanha*, zoo veel nut te weeg brengen, eene ziekte der maag of der eerſte wegen? Is hare zitplaats niet, gelijk de kundige VEIRAC zoo onwederlegbaar heeft aangetoond, de verlenging der opperhuid, welke het ſtrottenhoofd, de luchtpijp en hare takken enz. bekleedt; en ontſtaat zij niet uit eene prikkelende ſtoffe, welke deze deelen aandoet, en eene vermeerderde afſcheiding van ſlijm veroorzaakt? Zou,

dit

dit nu op de ſcharlakenziekte overgebragt wordende, de werking der braakmiddelen niet aldus kunnen verklaard worden; dat zij, door den ſchok, dien zij aan het ligchaam geven, eene geheele ontſpanning te weeg brengen, de huidkramp wegnemen en de uitwaſeming bevorderen? Een en ander geven wij den bekwamen Schrijver in bedenking: wat zijne geneeswijze betreft, daartegen hebben wij niets in te brengen: Wij zijn het met hem volkomen eens, dat het zeer verkeerd gehandeld is, om, door het onophoudelijk toedienen van zoogenaamde *diluentia*, de huiduitwaſeming meer en meer te bevorderen; wordende daardoor het levensbeginſel niet genoeg uit deszelfs ondermijnden toeſtand opgewekt; een toeſtand, welke in onze tegenwoordige ſcharlakenziekte zoo ſpoedig zigtbaar is, waardoor tevens, naar onze gedachten, die ziekte thans een gevaarlijker voorkomen heeft, en een ſpoediger dood ſchijnt te bevorderen. Terwijl wij dit ſchrijven, komt ons de 25 *band* 2 *ſtuk* van HUFELAND'S *Journal* in handen, waarin wij het heilzaam gebruik van het rookend Salpeterzuur in hopelooze gevallen vinden opgeteekend; waarom wij met dien Schrijver dit middel ter beproevinge aanbevelen, daar toch het nut des Vitrioolzuurs buiten tegenſpraak is.

Met de volgende aanmerking beſluiten wij het gezegde omtrent de ſcharlakenziekte. Men roept algemeen, en niet geheel ten onregte, over de meerdere kwaadaardigheid dezer ziekte; zij is zulks voorwaar; met dit denkbeeld heeft ongetwijfeld het Zeeuwsch Genootſchap zijne prijsvraag uitgeſchreven, waarom de ſcharlakenkoorts thans zoo boosaardig is, en velen daaraan ſterven; of het dus niet te denken zij, dat deze ziekte niet dezelfde zij, maar eenen anderen naam verdiene: maar wij mogen toch onderſtellen, dat men de ſchriften van DE HAEN, VAN BICKER, en van SENNERT, die reeds 53 jaren bereikte toen de beroemde SYDENHAM geboren werd, gelezen hebbe; daarin vinden wij van onderſcheidene Epidemien gewag gemaakt, die eenen gevaarlijken loop hadden, en waarbij velen het leven verloren.

Zeer te regt merkt de Heer VAN DEN BOSCH aan, dat elk Geneesheer, als hij maar eenigen grond heeft om het beſmettelijke van eenige ziekte in twijfel te trekken, trachten moet, daarin door naauwkeurige waarneming, ge-

gezonde redenering en juist oordeel verder te geraken; daar dit denkbeeld van besmetting schrik en vrees veroorzaakt, en niet zelden de oppassing en vertroosting van bloedverwanten enz. verhindert: maar wij gelooven, aan den anderen kant, dat de voorzigtige Arts tevens verpligt is, om, zoodra hij van zoodanige besmettelijkheid, als wij voor ons meenen dat in het roodvonk, de scharlakenziekte, of scharlakenkoorts, zeer zeker plaats heeft, overtuigd is, zoo veel mogelijk allen overtolligen toegang tegen te gaan, of ten minste hun, die of in de noodzakelijkheid zijn om met den zieken om te gaan, of zich pligtshalve of door bijzondere betrekkingen daartoe gehouden rekenen, zoodanige voorbehoedmiddelen te doen bezigen, die bevonden zijn voor de ontvanging der smetstoffe te bevrijden. Ware dit meer in het oog gehouden, de vriend zou niet menigmaal, gelijk Recensent dit zag, het slagtoffer zijner vriendschap zijn geworden!

Onder de waarneming omtrent het beveiligend vermogen der Koepokstoffe tegen de Kinderziekte vinden wij een en ander opgeteekend, dat wij van te veel belang rekenen, om 't niet, als een blijk van des waarnemers beredeneerde stoutmoedigheid, onzen Lezeren mede te deelen. — De Heer VAN DEN BOSCH entte in April zijne beide kinderen met de koepokstoffe in; alles liep naar wensch af: den 26 Junij nam hij de stoffe uit *variolae discretae*, den 13den dag na de uitbotting, van een meisje, veertien jaren oud, entte daarmede acht kinderen, benevens het zoontje van eenen Predikant, en ook zijne *reeds in April gevaccineerde kinderen*, in. Bij allen ging de plaatselijke werking in de eerste dagen geregeld voort, tot op den zesden dag, wanneer het reeds verheven wondje, als door een gloeijend ijzertje veroorzaakt, *bij zijne twee kinderen* begon te verdooven en binnen weinige dagen geheel genas, zonder dat zijn Ed. het minste of geringste toeval van ziekte, veel min eenige uitbottingskoorts, noch opgevolgde pokjes waarnam. Dus weder een voorbeeld bij zoo vele, dat gevaccineerden, wanneer de stof slechts deugdzaam geweest zij, de kinderpokjes niet bekomen. De overige negen kinderen begonnen den 8, 9 en 10den dag zeer ziek te worden, kregen hevige stuipen met koorts en opgevolgde uitbotting, eene ernstige etterkoorts ontstond, terwijl

wijl allen in groot gevaar verkeerden, zoodanig zelfs dat VAN DEN BOSCH aan het behoud van drie hunner wanhoopte.

Bijzondere opmerking verdient het, (en dit pleit niet zeer voor de voorbehoedmiddelen in de Kinderziekte, voorál niet voor dat, hetgeen de Schrijver vruchteloos bezigde) dat een der kinderen, dat gedurende vier maanden de voorbehoedende poeders van wijlen den Haagschen Geneesheer IMAN JACOB VAN DEN BOSCH gebruikt had, juist de meeste *eruptie* van allen gehad, en in een dreigend levensgevaar verkeerd heeft.

Zeer verstandig handelde de Schrijver, dat hij bij de sterke besmetting, die er te *Wageningen* plaats had, niet dadelijk de inenting der koepokstoffe in het werk stelde of aanprees; daar het kind, dat met die stoffe zou ingeënt worden, ligtelijk door de kinderziekte konde besmet geweest zijn. Zeer ten nadeele dus dezer nieuwe ontdekking zou dit gestrekt hebben, indien zich, ondanks die inenting, de natuurlijke kinderziekte geopenbaard hadde.

Dan wij zouden te wijdloopig worden, indien wij de belangrijkheid van deze waarnemingen door verdere proeven wilden staven. Wij wenschen, dat eene ruime practijk den Heer VAN DEN BOSCH in staat stelle, ons spoedig eenige nieuwe te leveren.

Handboek der Aardrijkskunde, ten dienste van alle Voorstanders dier Wetenschap; benevens eene Inleiding in de Wis- en Natuurkundige Geographie, gevolgd van een volledig Register, door J. E. FABRI, *Hoogleeraar te Erlangen, enz. Vertaald, met onderscheidene Bijvoegsels en Aanmerkingen tot heden vermeerderd, en van de noodige Kaarten, naar de nieuwste bepalingen, voorzien, door* J. VAN WIJK, ROELANDSZOON. *Iste Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1807. *In gr.* 8vo. *Behalve het Voorwerk,* 294 *bladz.*

Met hoe veel lof ook oudtijds HUBNER het vak der Staatkundige Aardrijkskunde behandeld heeft, en deszelfs Werk, vooral door den arbeid, die daaraan door BACHIENE en CRAMERUS besteed is, zeer aanzienlijk is verbeterd; valt het echter niet te ontkennen, dat hierin veel te verbeteren valt, zoo om de groote veranderingen, die de verdeeling der Landen, Staten en Re-

geringsvormen ondergaan hebben, als uit hoofde van de uitgebreider en naauwkeuriger kennis van vele gewesten des Aardrijks ſedert de latére ontdekkingen. Met genoegen kondigden wij reeds voor meer dan vier jaren aan, den arbeid van den kundigen J. DE GELDER, beſteed aan het beroemde Werk van GUTHRY; 't welk echter eenen tragen voortgang ſchijnt te hebben, en, indien zulks misſchien aan gering vertier is toe te ſchrijven, een gunſtiger onthaal allezins verdiende; ten minſte is het wiskundig gedeelte der Aardrijkskunde door den Heer DE GELDER met veel oordeel en juistheid behandeld.

Het nu aangekondigd Werk is eene uitbreiding van de met lof bekende *Beknopte Handleiding tot de Aardrijksbeſchrijving* van denzelfden Auteur, mede bij den Drukker dezes F. BOHN, 1805, in de Franſche en Nederduitſche talen, ten dienſte van het onderwijs op de Scholen, uitgegeven. Dit uitgebreider Werk des Hoogleeraars J. E. FABRI is in Duitschland met veel graagte ontvangen; en het is naar den negenden verbeterden Druk, dat deze Vertaling het licht ziet. J. VAN WIJK, zeer verdienſtelijk Onderwijzer der Jeugd op eene der Departementsſcholen der Maatſchappije *Tot Nut van 't Algemeen* te Amſterdam, heeft daaraan zijne kunde, vlijt en arbeid wel willen beſteden, ten dienſte zijner Landgenooten; en verdient hij hierin te meer lof, daar hij niet als bloot Vertaler te voorſchijn treedt. Hij heeft zelf de moeite genomen, nieuwe berigten van Reizigers na te ſlaan, die ten voordeele gebruikt, en bij elk Land deszelfs Maten, Munten en Wisſelhandel aangetoond. Met betrekking tot ons Vaderland vooral wenscht hij uitvoeriger en naauwkeuriger berigten mede te deelen, om dit Werk voor onze behoeften meer geſchikt te maken, en hoopt daartoe door medewerking en bijdragen van kundige lieden in ſtaat geſteld te worden; tot welken verdienſtelijken arbeid wij hem lust en krachten toewenſchen.

Het is uit den aard der zake, gelegen niet alleen in de wisſelvalligheid der menſchelijke dingen, aan geduurige afwisſelingen onderhevig, maar ook in de menigvuldige Oorlogen, welke nieuwe verdeelingen der Landen ten gevolge hebben, dat alle Staatkundige Aardrijksbeſchrijvingen door den tijd geheel onbruikbaar worden. Thans vooral wordt de gedaante van Europa, zoo ten opzigte van de verdeelingen der Landen, als met betrek-

king

ling tot derzelver Staatsinrigtingen en Regeringsvormen, zoodanig veranderd, dat van daar de tegenwoordige tijd min geschikt schijnt voor dusdanigen arbeid. De Heer VAN WIJK heeft zulks zeer wel ingezien, maar is van oordeel, dat de behoefte van een geschikt Aardrijkskundig Werk, vooral bij de beschouwing der gewigtige gebeurtenissen van onzen tijd en bij het lezen der nieuwspapieren en geschiedenissen, nu meer dan ooit dringende is. Hij meent ook deze zwarigheid te zullen ontgaan, met niet te beginnen met ons Vaderland en het middenste gedeelte van Europa, gelijk hij anders zoude gedaan hebben, maar met de Noordelijke Landen, welke in dit Deel worden afgehandeld, en „ in welke men," gelijk hij zegt, „ geene gewigtige veranderingen te vermoeden hebbe;" terwijl hij hoopt, dat, bij de uitgave van het tweede Deel, de Staatkundige Verdeeling van Europa de gewenschte vastheid en beständigheid zal hebben verkregen. Hoe het zij, wij hopen, dat de ongunst der tijden op dezen arbeid eenen min nadeeligen invloed moge hebben, en voegen onzen wensch bij dien des Vertalers, dat „ deze overweging elk weldenkenden te eer„ der aanspore, om eene zoo kostbare onderneming, „ ten algemeenen nutte begonnen, te helpen bevorder„ lijk zijn." Zekerlijk valt deze onderneming kostbaar, inzonderheid ook uit hoofde van het fraai stel geheel nieuw in het koper gebragte Kaarten, waarmede dit Werk verrijkt wordt. Deze Kaarten zullen ook afzonderlijk en ongeplooid in Omslagen op best velin Rojaal papier bij den Uitgever te bekomen zijn.

Ten einde de Aardrijksbeschrijvingen duurzamer, en niet telkens van de steeds afwisselende Staatkundige betrekkingen afhankelijk te doen zijn, is misschien de volgende voorslag niet geheel te verwerpen: dat men de Staatkundige betrekking, benevens alles, 't geen daartoe behoort, geheel van de Aardrijkskunde afzonderde; bepalende zich eenigljk tot de ligging der Landen, Steden, Vlekken, derzelver aanmerkelijkheden, koophandel, voortbrengsels, inwoners, zeden, bedrijven, enz. Men zou dan de Landen moeten verdeelen, niet naar eenigen Staatkundigen omtrek, dewijl deze zoo dikwijls verandert, maar volgende voorname Zeeboezems en loop van Rivieren, waartoe zij het naast kunnen gebragt worden. Daar Duitschland in zoo vele afzonderlijke Staten verdeeld is, hebben sommige Aardrijkskundigen ten opzig-

te van dit Land iets dergelijks ſedert lang gedaan, en hetzelve verdeeld in *Landen aan den Rijn*, *aan den Main* enz. De groote rivieren zouden voor de hoofdverdeelingen, de kleine, waarvan overal een genoegzame voorraad voorhanden is, voor onderdeelen kunnen dienen; volgens welke verdeelingen men algemeene en bijzondere Kaarten zou kunnen ontwerpen. Men zou ook eene Wiskundige verdeeling kunnen volgen, en naar de graden van Lengte en Breedte de geheele oppervlakte van het vaste Land naar willekeur in verſcheiden ſtukken kunnen ſnijden, en dezelve afzonderlijk afhandelen. Naar het eerſte ontwerp zouden intusſchen de Kaarten een bevalliger aanzien hebben. Men zou voorts een afzonderlijke Kaart, of zoo vele men nóódig achtte, kunnen ontwerpen, naar den politieken toeſtand van dien tijd, met bijvoeging van de gebruikelijke Namen der Landen. Dan zoude het groot ſtel Kaarten ook niet telkens gebrekkig worden door nieuwe ſtaatkundige verdeelingen. Men denke ſlechts aan de Kaarten (opdat wij alleen deze noemen), ons voorſtellende de Landen, oudtijds bekend onder den naam van *Oostenrijkſche Nederlanden*; die men alzoo bleef noemen, ſchoon vele derzelve reeds ſedert lang tot Frankrijk of de Vereenigde Nederlanden behoorden: al hetwelk groote verwarringen in het behandelen der Aardrijkskunde geeft. Bij de Kaart, ons de ſtaatkundige verdeeling der Landen voorſtellende, zou, bij wijze van *Aanhangſel*, al hetgeen tot het eigenlijk ſtaatkundig gedeelte der Aardrijkskunde behoorde, kunnen verhandeld worden; en zou, bij merkelijke veranderingen in het ſtaatkundige, alleen dit Aanhangſel, benevens de daartoe behoorende Kaarten, kunnen veranderd worden. Recenſent wil echter niet ontkennen, dat zoodanig een plan ook in de uitvoering zijne zwarigheden zou ontmoeten; weshalve hij, hiervan afſtappende, de Lezers met het Werk voorhanden nog iets nader wil bekend maken.

Vooraf gaat eene *Wiskundige* beſchouwing des Aardkloots, welke wel kort, doch over het geheel met vereischte naauwkeurigheid behandeld is, met aanwijzing echter op de meer uitgewerkte Inleiding van den Heer J. DE GELDER, boven genoemd. Men kan echter, onzes achtens, deze voor voldoende houden; ſchoon wij moeten erkennen, dat dezulken, die daarin geen uitvoeriger onderwijs genoten hebben, dit gedeelte bezwaarlijk

lijk uit zulk een opstel zouden leeren. Meer moeten wij het houden voor eene handleiding, waarvan een Onderwijzer zich gevoegelijk kan bedienen. Daar er van alle Lijnen, die men gewoon is op de Globen te trekken, eenig verslag gegeven wordt, had er ter plaatse, alwaar er van het kompas en de windstreken gesproken wordt, eenige beschrijving kunnen bijgevoegd worden van de *Loxodromische* Lijnen, die mede op de Globen voorkomen.

Hierop volgt eene *Natuurkundige* Aardrijksbeschrijving, waarin verslag gedaan wordt van den Dampkring, Luchtverhevelingen, Winden, gesteldheid van de oppervlakte des Aardbodems, inwendige Voortbrengsels, Mineralen, Bergen, aard der Landen, Bronnen, Rivieren, Meren, Zeeën, Diepten, voortbrengselen der Aarde, Menschen, Dieren. Deze Wis- en Natuurkundige beschouwingen des Aardbols beslaan slechts 74 bladzijden.

Thans volgt de *Staatkundige* Aardrijksbeschrijving, als zijnde het eigenlijke doel des Schrijvers. Men moet echter onder het woord *staatkundig* zich een veel grooter omvang voorstellen, dan hetzelve aanduidt: want hieronder is ook begrepen, 't geen in andere Aardrijksbeschrijvingen daartoe gebragt wordt, als Natuurlijke ligging, Zeeboezems, Rivieren, aard der Gronden, derzelver Voortbrengsels, Klimaat enz. Volgens het ontwerp, door Recensent boven kortelijk opgegeven, zou dit alles tot de *eigenlijke Aardrijkskunde* moeten gebragt worden, en het Staatkundig gedeelte, afzonderlijk beschreven, zou meer aan deszelfs opschrift voldoen, en van veel kleiner bestek zijn.

De Schrijver begint met de verdeeling van Europa, telt ten Noorden *Grootbrittanje* en *Ierland*, *Noorwegen*, *Denemarken*, *Zweden*, *Rusland*, welke Landen in dit Eerste Deel worden afgehandeld, zijnde daarbij de noodige Kaarten gevoegd. Tot Rusland is mede gerekend deszelfs uitgestrektheid in Azië en Amerika. Bij elk Land is eene aanwijzing van de beste Kaarten. De stijl is ingerigt, om in weinig woorden veel te bevatten, waardoor zij in vloeibaarheid wel verliest, doch in rijkheid van zaken wint. Overal is van de nieuwste berigten gebruik gemaakt. Gelieft de Lezer over het een en ander zelf te oordeelen, zie hier, wat van *Londen* gezegd wordt. „ Londen aan den Theems (middelbare

„ hoogte boven de oppervlakte der Zee 40 Voeten) de „ Hoofdſtad van het geheele Rijk, de grootſte Koopſtad „ der geheele Wereld. Lengte 20° 25′ 45″. N. Br. „ 51° 35′ 49″. — Zij is omtrent 1½ mijl lang en meer „ dan eene halve mijl breed, heeft op eene(n) vlakke(n) „ inhoud van 4000 *Acres* (ieder van 5356 Eng. Voe„ ten), 8000 groote en kleine ſtraten (waaronder *Cheap„ ſide*, door de menigvuldige en kostbare Kramerijen, „ en de woonplaatſen der voornaamſte Groſſiers, waar„ ſchijnlijk de rijkſte ſtraat van de Wereld), 34 Mark„ ten, 71 Opene plaatſen, 162,000 Huizen enz. Verder „ waren er in 1796, 742 *Taverns*, 580 *Inns* (Herber„ gen), 822 Koffijhuizen, 7994 Openlijke Kroegen (*Ale„ houſes* of *Public houſes*), waar alleen door het werk„ volk 36 Millioenen Guldens jaarlijks verteerd wordt; „ 30,000 Modekramers en Sieraad-verkoopers(,) 25 à „ 26,000 Kleerenmakersknechts en 12,000 Nachtwachts. „ In 1377 telde men nog geene 43,000 Inwoners, en nu „ rekent men dezelve des winters op 1,110,000(,) des „ zomers op 960,000. Volgens eene telling op last der „ regering gedaan, en in 1802 aan het Lagerhuis voor„ gelegd, blijkt, dat het getal der bewoonde huizen in dat „ jaar is geweest 121,229, en dat der onbewoonde 5185, „ en toen 864,845 Inw. zonder Krijgs(-) of Zeelieden „ te rekenen, daar het met deze de 900,000 overſteeg. „ In 1791 werden er 16,540,000 ponden Boter en „ 21,660,000 ponden Kaas gebruikt." enz. enz.

Hergeen wij niet kunnen nalaten nog op te merken, is, dat de zinſneden doorgaans zeer ſlecht *geinterpunctueerd* zijn, 't geen zekerlijk aan onnaauwkeurige correctie moet worden toegeſchreven, maar dikwijls in 't lezen ſtuit. Ook zijn de Latijnſche benamingen ſomwijlen kwalijk geſpeld, als *zonae torrida*, *frigida*, doorgaans, *eollum* voor *coelum*. Onder de onnaauwkeurigheden behoort ook: „ De Zon blijft 8 dagen langer in de Noor„ delijke dan in de Zuidelijke Teekenen, dewijl *zij* „ (NB. Zon) in de eerſte de Zon nadert." — „ Alle „ 24 uren draait zich de Aarde eens in zichzelven „ (zelve) rond." Eigenlijk iets minder: want als dezelfde Ster wederom in den Meridiaan verſchijnt, heeft de Aarde ééne omwenteling volbragt. Deze zinſnede is ook zuiver Hoogduitsch met Nederduitſche woorden.

Proe-

Proeve eener Dichterlijke Vertaling van de Ilias *van* HOMERUS, *door* MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Amsterdam, bij* J. Allart. 1807. *In gr.* 8vo. *Bl.* LVIII. 131.

In eene *Opdragt*, die tevens gedeeltelijk tot *Voorrede* ſtrekt, en aan den Heer JER. DE BOSCH gerigt is, doet de Hoogleeraar SIEGENBEEK, onder andere, hulde aan de nagedachtenis van RICHEUS VAN OMMEREN, zijnen gewezen' Leermeester aan het *Amſterdamſche Gymnaſium*, en betuigt, dat hij alles, wat hij is, aan de opleiding van dien voortreffelijken vormer der jeugd in de *eerſte plaats te danken heeft*. Gelijk deze betuiging het hart van den Heer SIEGENBEEK tot eer verſtrekt, daar ze volkomen den ſtempel der waarheid draagt, en alleen uit dankbaarheid kan voortkomen; zoo moet ook ieder, die, even als SIEGENBEEK, het geluk gehad heeft, en wist te waarderen, van door VAN OMMEREN onderwezen te worden, de loffpraak, hier aan hem gegeven, van harte toeſtemmen, en daarin den weêrgalm zijner eigene dankbare herinnering vinden; terwijl de overige Lezers, op het aantal van VAN OMMEREN's leerlingen ziende, die thans in onderſcheidene kringen aanzienlijke posten bekleeden, ook zullen moeten erkennen, dat SIEGENBEEK niet te veel zegt, wanneer hij verklaart, „ dat in begaafdheid, om de verborgene kiem van een' voortreffelijken aanleg in jonge lieden op te merken en te ontwikkelen, om hun ſmaak voor de wetenſchappen in te boezemen, en eenen onverdoofbaren lust tot derzelver beoefening bij hen te ontvonken, VAN OMMEREN's wedergade niet ligt zal gevonden worden." Wij twijfelen er dus niet aan, of dit gedeelte der *Opdragt* vooral zal door allen met genoegen, door velen met toeſtemming gelezen worden. Na verder zijnen anderen Leermeester, den alom vermaarden WYTTENBACH, met den vereiſchten lof vermeld te hebben, geeft de Heer SIEGENBEEK de redenen op, waarom hij deze *Proeve* aan den Heer DE BOSCH opdraagt; welke zijn, deszelfs bekende hoogachting voor- en diepe ervarenheid in de ſchriften van den Vader der Dichtkunst, SIEGENBEEK's erkentenis voor al den raad en de hulp, hem door DE BOSCH in het voortzetten dier ſtudien bewezen, wier liefde VAN OMMEREN het eerst bij hem verwekt had, en eindelijk beider meer en meer toenemende overeenkomst van gevoelens omtrent de

meest geschikte middelen, om den bloei en luister der Vaderlandsche Letterkunde te bevorderen. Daar deze middelen in de beoefening en navolging der Ouden gelegen zijn, zoo voelde SIEGENBEEK zich genoopt, om zijne krachten aan de vertolking van een Dichter der oudheid, en bijzonderlijk van HOMERUS, te beproeven, ten einde langs dien weg der Vaderlandsche Letterkunde, ware het mogelijk, eenig nut te bewijzen. Wij moeten niet alleen dit doel loffelijk, maar ook het bij de hand genomene middel gepast noemen. Hoe langer wij toch op dit stuk nadenken, des te meer worden wij overtuigd, dat het bezorgen van goede vertalingen van de meesterstukken der oudheid, niet alleen op zich zelf eene verrijking onzer eigene Letterkunde is, maar ook zulke beoefenaren derzelve, die door hunne opleiding buiten de gelegenheid gebleven zijn, om de Ouden in het oorspronkelijke te lezen, eenigzins voor dit gemis schadeloos stelt, en aan onze Dichters, voor zoo ver zij zich in hetzelfde geval bevinden, den weg opent, om, door het gepast overnemen van de schoonheden der Ouden, hun kunstvermogen te verhoogen en te veredelen. Niet minder keuren wij de bepaalde keuze van den Heer SIEGENBEEK goed, waartoe hem de algemeen erkende uitmuntendheid van HOMERUS boven alle latere Dichteren, en de gedachte, dat er van geen zijner werken in onze moedertaal eene maar eenigzins dragelijke vertaling voorhanden is, met regt bepaald hebben. Meer bijzonder viel zijne keuze op het XXIIste Boek der *Ilias*, als meer dan andere op zich zelf staande, en niet met de minste schoonheden prijkende; vervolgens voegde hij er het XXIVste of laatste Boek nog bij, daar hetzelve hem toescheen met het eerst vertaalde een fraai en gevoegelijk geheel uit te maken. Ten aanzien dezer meer bijzondere keuze vertrouwen wij, dat niemand, die HOMERUS kent, met den Heer SIEGENBEEK verschillen zal. Hiervoor zou nog minder te vreezen zijn, indien wij ons vleijen mogten, dat wij door den tijd de geheele *Ilias*, op dezelfde wijze bewerkt, van dezelfde hand te verwachten hadden. Doch daartoe verbindt de Heer SIEGENBEEK zich in het geringste niet, zoo uit eene bescheidene geringschatting van zichzelven, die hem niet toelaat, zich voor die moeijelijke taak berekend te achten, als omdat hij, bij zijne gewigtige beroepspligten, tegen de verbazende uitgestrektheid van zulk eene onderneming opziet. Ook twijfelt hij, of de smaak dezer eeuw in de kunstgewrochten

ten van HOMERUS genoeg behagen zal vinden. Wij hopen, dat het onthaal, 't welk dit werkje bij onze Landgenooten ontmoeten zal, niet alleen dezen twijfel moge wegnemen, maar ook den Heer SIEGENBEEK meer zelfsvertrouwen inboezemen, terwijl wij hem den noodigen tijd, lust en gezondheid toewenschen, om de vertaling der geheele *Ilias* te kunnen voltooijen. Wij willen gaarne er wat na wachten, te meer, daar de aard van het werk bij eene langzame behandeling ons des te grooter volkomenheid belooft.

Aan het slot der *Opdragt* berigt de Heer SIEGENBEEK, dat hij aan den eenen kant gepoogd heeft, de eenvoudige Homerische uitdrukking te bewaren, en zich ten dien einde te onthouden, van iets tot het oorspronkelijke toe te voegen, of de ongezochte en kunstelooze uitdrukkingen van den Grieksehen Dichter met meer gezochte en zwierige te verwisselen, (in welk opzigt hij de vertaling van de *Ilias* door POPE niet geheel vrij van gebreken acht,) doch ook aan den anderen kant, om den hedendaagschen lezer niet te mishagen, zich hier en daar verscheidene weglatingen en verkortingen heeft veroorloofd, zich echter vleijende, dat hierdoor van het wezenlijke niets verloren is gegaan. Op dezen middenweg hoopt hij, en het kenschetsende van HOMERUS dichttrant behouden te hebben, en den veranderden smaak onzer tijden eenigermate te gemoet gekomen te zijn. Wij moeten, na doorlezing der vertaling, getuigen, dat de Heer SIEGENBEEK, naar ons gevoel, vrij wel over het geheel in dit oogmerk is geslaagd, schoon wij niet ontveinzen willen, dat wij voor ons liever meer getrouwheid aan het eerste en meer opoffering van het laatste doel zouden hebben gevonden. Men vatte dit echter zoo niet op, als of wij eene geheel letterlijke overzetting, hoedanige de Hoogduitsche van STOLBERG en VOSS mogen genoemd worden, goedkeuren. Neen: wij gelooven, dat in dien zin HOMERUS onvertaalbaar is, gelijk men hem wel eens genoemd heeft, en dat men alle hedendaagsche talen door zulke overzettingen openbaar geweld aandoet. Uit ditzelfde oogpunt draagt het ook onze goedkeuring weg, dat de Heer SIEGENBEEK aan onze gewone, berijmde Alexandrijnsche voetmaat de voorkeur boven de nieuwerwetsche, onvolkome nabootsing van den *hexameter* der Ouden gegeven heeft. Wij hebben even min, als hij, eenige bevalligheid in dat halfslachtige monster kun-

nen vinden, en verklaren niet te weten, hoe een echt Nederlander, vooral indien hij behalve onze Dichters ook de Ouden kent, en het onderscheid tusschen de *quantiteit* en het *accent* der lettergrepen inziet, tien *Klopstockiaansche hexameters* zonder verveling lezen kan. Wij kunnen het niet.

Na deze *Opdragt* volgt *iets over* HOMERUS *en zijne schriften*, waarin de Heer SIRGENBERK wijsselijk dat alles onaangeroerd laat, wat tegenwoordig, vooral in *Duitschland*, over de echtheid van deze schriften wordt beweerd, zich alleen bepalende tot datgene, 't welk noodig en dienstig scheen, om den minbedrevenen in de *Griekſche* oudheid de lezing der hier vertaalde Boeken aangenamer, belangrijker en onderhoudender te maken. Hij spreekt dus eerst over HOMERUS, als mensch; dan beschouwt hij hem, als dichter. Het eerste gedeelte kon, bij de weinige en onzekere berigten, die wij omtrent de levens-omstandigheden van HOMERUS hebben, niet dan zeer kort en onbepaald zijn; het belangrijkste daarvan is de opheldering omtrent het hooge aanzien, waarin de Dichters of Zangers vóór en in den tijd van HOMERUS stonden. Het tweede gedeelte is naar evenredigheid veel uitvoeriger. Na vermelding van den hoogen prijs, waarop de schriften van HOMERUS, door alle tijden heen, gesteld zijn, wordt de vraag, waaraan men denzelven toe te schrijven hebbe, met voorbijgang van de *Odyssea*, en dus bijzonder ten aanzien der *Ilias*, beantwoord, en de reden daarvan gesteld 1) in de verhevenheid van HOMERUS scheppend vernuft, waardoor hij van het eenvoudigst onderwerp een dichtstuk van die uitgebreidheid heeft weten zamen te stellen, en daaraan bij al deszelfs eenvormigheid zoo vele verscheidenheid te geven; 2) in de gave, die hij bezat, om alles te bezielen, aan alles leven en beweginge mede te deelen, vooral heerschende in de beschrijvingen van gevechten, in de menigte zijner vergelijkingen, en in de *dramatiſche* voorstelling; 3) in zijne diepe en uitgebreide kennis van het menschelijke hart, niet alleen blijkbaar in zijne schildering der menschelijke aandoeningen in 't gemeen, maar ook bijzonder in de scherpe en krachtige teekening van de karakters zijner onderscheidene personen; eindelijk, dewijl de verdienste van HOMERUS, als den vader der dichterlijke uitdrukking, gelijk ook zijne wonderbare zoetvloeijendheid en de betooverende *harmonie* zijner ver-

verzen buiten het oogmerk en beſtek dezer Verhandeling lagen, 4) in zijne eenvoudigheid, zoo ten aanzien van ſtijl en voordragt, als van de voorgeſtelde zaken. Gelijk de voorgaande punten, zoo wordt bijzonder dit laatſte nader ontwikkeld, en uit de denkwijze en zeden van HOMERUS leeftijd en meer nog van dien zijner helden opgehelderd, en, zoo veel noodig, tegen den hedendaagſchen ſmaak verdedigd, ook met betrekking tot de zedelijke onvolkomenheden, die in de karakters en bedrijven zijner helden en Godheden doorſtraale. Uitmuntend is dit geheele ſtuk naar ſtof en form, zoodat niet alleen de min kundige Lezer, voor wien het eigenlijk geſchreven is, hetzelve met nut lezen zal, maar ook de kundigere daarin ongetwijfeld groot genoegen moet vinden.

Nu volgen de beide vertaalde Boeken, benevens eenige *Aanteekeningen*, zoo ter opheldering van het een en ander, als ter kennisgeving van de hier en daar gebruikte vrijheden, en tot ſtaving van het gebruik eeniger Nederduitſche woorden. Wij hebben de vertaling van het XXIIſte Boek met het oorſpronkelijke vergeleken, en laten hier eenige weinige aanmerkingen tegen ſommige plaatſen volgen, alsmede eené enkele proeve van welgelukte behandeling.

Het begin van gemelde Boek luidt in de vertaling:

> Dus hier en ginds verſchooid, als hinden, door de ſtad,
> Verkoelden zij hun zweet, en laafden, *moede en mat*,
> Hun' dorſt, terwijl de wal hun tot *een ſteunſel* ſtrekte.

Het *moede en mat* in den tweeden regel is een bijvoegſel van den Vertaler, 't welk echter, daar het zeker tegen de meening van HOMERUS niet ſtrijdt, ligt geduld kan worden. Van meer belang komt het ons voor, dat in den derden regel door het woord *ſteunſel* het *Griekſche* κεκλιμένοι niet goed ſchijnt uitgedrukt te zijn. PORPHYRIUS verklaart hetzelve door het woord περιεχόμενοι, *ingeſloten*, ('t welk hier zoo veel als *beſchut* te kennen geeft,) en ſtaaft die beteekenis met eenige voorbeelden. Wij zouden dezelve verkiezen boven de gewone, die, naar het ſchijnt, door SIEGENBEEK gevolgd is, doch die min eenvoudig is, en met den eerſten regel niet overeenkomt.

Hoe

Hoe toch konden de *Trojanen*, door de stad *verschooid*, zich *tegen den wal steunen?* Liever lazen wij dus:

—— —— terwijl de wal hun tot een borstweer strekte.

Bladz. 4. reg. 3 volgg.

Reeds heeft, *door uw verzuim* uw vreeslijk zwaard ontkomen,
Het heer der Trojers in hun stad de wijk genomen,
Terwijl gij mij vervolgt, *enkwetsbaar door uw staal.*

De woorden *door uw verzuim* moeten zeker ter vergoeding strekken van den weggelatenen regel:

Ἦ νύ τοι ὅτι μέλει Τρώων πόνος, ὅς ἐφόβησας.

doch zij drukken bij ver het bijtende niet uit, 't welk, naar ons gevoel, daarin ligt. Wat toch kon ACHILLES meer treffen, dan het verwijt, dat hij de *Trojanen*, die hij op de vlugt gedreven had, nu varen liet, en den strijd tegen hen niet vervolgde? Even zwak komt ons de laatste regel voor, om het nuttelooze van ACHILLES pogingen in het najagen van APOLLO uit te drukken. Het *Grieksch:*

Οὐ μέν με κτανέεις, ἐπεὶ οὔτοι μόρσιμός εἰμι

is zeer krachtig: *Gij zult mij echter niet dooden, dewijl ik aan het lot der sterfelijkheid niet onderworpen ben.*

Bladz. 10. reg. 6.

Nadat Achil door mij *zijn trotschheid zag verneêren.*

Deze onbepaalde uitdrukking, voor het bepaalde: *na Achilles geveld te hebben*, heeft te veel van eene vertaling van den gewonen stempel, (hoedanige die der *Fransche* Treurspelen meestal zijn,) om ons niet in dit werk te mishagen.

Bladz. 12. reg. 3. van ond.

Waschkamers ruim en breed —— ——

De Heer SIEGENBEEK erkent zelf in eene aanteekening, dat hier eigenlijk *waschbakken* of *waschvaten*, (het woord *vat* in zijn' ruimen zin genomen,) had behooren te staan, naardien hier gewisselijk geene overwelfde kamers bedoeld

doeld worden: doch hij meent, dat beide woorden waarſchijnlijk in den dichterlijken ſtijl het kieſche oor mishaagd zouden hebben. Dit kan zijn: doch waarom dan niet het woord *waschvonten* gebezigd?

Bladz. 14. reg. 3.

Of *werkloos aan te zien*, dat hem Achil vermoord'.

Het *Grieksch* ſpreekt niet van *werkeloos aanzien*, maar van *doen omkomen*,

—— —— —— —— τὸ μὲν δὴ
Πηλείδῃ Ἀχιλῆι δεμήσομεν.

De Heer SIEGENBEEK ſchijnt deze vertaling, als uitlegging van de eigenlijke meening des Dichters, gekozen te hebben, als waren de Goden inderdaad werkeloos bij de uitvoering van iets, dat door het Noodlot toch bepaald was. Doch zoo doet JUPITER het hier niet voorkomen. Waartoe anders het voorſtel, om HECTOR te redden? Dit wordt immers niet in ſcherts gedaan, gelijk ſommigen uit het wederantwoord van JUPITER aan MINERVA verkeerdelijk opmaken, (doch 't welk door den Heer SIEGENBEEK, naar de uitlegging van PORPHYRIUS, goed vertaald is,) maar om eens te zien, of het bij de Goden geen' tegenſtand zou ontmoeten; in welk geval, volgens de *Theologie* van HOMERUS, de wil der Goden het Noodlot wel eens opſchortte.

Deze weinige aanmerkingen op bijna 200 verzen ſtrekken veeleer ten bewijs van de uitmuntendheid der geheele behandeling, dan zij derzelver waarde verminderen. Om daarvan alsnu eene proeve te geven, kiezen wij de hartroerende klagt van ANDROMACHE, HECTOR's gade, op het vernemen van deszelfs dood.

„ ô Hector! ô mijn gâ! ach! ik rampzaalge vrouw!
Wij werden bei tot ſmart en eindeloozen rouw,
Gij binnen Priams hof, ik in 't paleis geboren
Van Eëtion, die, toen 'k naauw mijn' voet kon ſchoren,
Mij heeft tot ramp gekweekt: ach, ware ik nooit verwekt!
Gij daalt thans af naar 't rijk, door duisternis bedekt,
En laat mij weduw hier, in bittren rouw verzonken.
Het teêr, nog ſtaamlend kind, de telg, aan de echt geſchonken
Van ons rampſpoedigen, zoekt vruchteloos een' ſtut
En tooverlaat in u, noch ſchenkt u vreugde of nut. —

Hij

Hij moge al dezen krijg, deez' droeven krijg ontvlugten;
Toch heeft hij in 't vervolg ſtadig 't wrangst verdriet te duchten,
Daar hij door vreemden zich zijn erfgoed ziet ontroofd.
De dag, die 't levenslicht eens trouwen vaders dooft,
Ontbloot den armen wees van vrienden en van magen.
Zijn wang is nimmer droog, zijn oog ſteeds neêrgeſlagen:
Bij 's vaders vrienden zoekt hij laafnis in zijn leed,
Vat bij den mantel d'een, den ander bij het kleed:
Die zich erbarmt, laat hem wat vochts ten monde invloeijen,
Dat ſlechts de lippen, niet 't verhemelte, kan beſproeijen.
Met ſlagen drijft een knaap, op bet zijne oudren fier,
Hem van het gastmaal af, en ſmaalt: „ weg, weg van hier,
Uw vader is met ons niet aan deez' diſch gezeten." ———
Tot zijne moeder, ach! een weduw, keert bekreten
Astyanax dan weêr, die, op zijn vaders kniên,
Zich voormaals niet dan 't eêlst der lammeren zag biên;
En, als hij, moê geſpeeld, werd door den ſlaap bevangen,
In 's voedſters armen ſliep, met rozen op de wangen,
En in het zachte bed geſtreeld werd en geſtoofd.
Nu wacht hem niets dan leed, van 's vaders zorg beroofd,
Hem, mijn' Astyanax, als hem de Trojers noemden,
Wijl ze u, mijn gade, alleen als hunn' beſchermer roemden.
Thans eet bij 's vijands vloot, ver van uwe oudren af,
Nadat het eerst naar lust den honden voedſel gaf,
't Gewormte uw bloote lijk; terwijl gij in uw woning
Veel kostbre kleedren hebt, tot ijdle praalvertooning.
Ik werp die allen ſtraks ter prooi der vlammen heen;
Want nimmer zullen ze u, ô dierbre, meer bekleên.
Dat zij dan door hun vlam een offer u bereiden."

Dus klaagde Hectors gâ, en Trojes vrouwen ſchreiden.

De Ring van Gyges wedergevonden, enz. IIIde Deel. Te Haarlem, bij P. Bohn. *In gr. 8vo.*

XI. *De hoogmoedige Kikvorſchen.* — Hoogmoed is niet alleen een zeker kenmerk van weinig verſtand, maar ook voornamelijk van een ſlecht hart. Een jonge ſhoeshaan, op adel en vermogen prat, wordt diep beſchaamd door eene geestig volgehoudene droomvertelling; welke afdeeling echter niets met den zoogenaamden Ring van Gyges heeft uitſtaan.

XII. *De folteringen der Liefde.* — De zon daalde, en beſcheen nog voor het laatst de hooge daken der huizen en ſchuren; honderde runderen, die even te voren gemolken waren, verlieten wederom de plaats, waar zij gewoon waren dat hare volle uijers werden ontlast, en, achter malkanderen met logge treden voortwandelende, verwijderden zij zich verre van de wo-

woningen. De vermoeide landlieden keerden van hunne akkers terug; en de boerenmeisjes verrigtten met lijver en al zingende het huiswerk. — 't Was avond dus; en onzen wandelenden Schrijver bekroop de lust, om, onzigtbaar, twee jonge Heeren, zittende op het voorplein van eene Buitenplaats, te beluisteren. Dit gesprek, en wat er bij behoort, is ons niet zeer belangrijk noch vernuftig toegeschenen.

XIII. *De Briel en Hellevoet.* — Onderscheidene, deels afgeluisterde, doch niet veel geheims of bijzonders behelzende gesprekken, op een reisje; in een van welke de Zeevaart, onzes inziens, in een gansch verkeerd licht wordt gesteld. De Schepper der Natuur heeft gewild, dat elk mensch zich ophouden zoude op de plaats, waar hij het eerste licht aanschouwde, of dat hij ten minste zich niet zeer verre van daar zoude verwijderen. Hij heeft, om daardoor het verhuizen naar andere Landen te verhinderen en moeijelijk te maken, aan elk Land eene verschillende taal gegeven; dit belet de Volkeren, om niet, dan door de gewigtigste redenen gedrongen, hun Vaderland te verlaten. Doet iemand zulks echter, hoe vele straffen ontvangt hij dan niet voor zijne vermetelheid! enz. Doch is men vermetel genoeg, alles te trotseren op het vaste land; wordt men noch door de taal, noch door vreemde wetten, noch door andere inrigtingen of gebruiken, noch door den geesel van een geheel verschillend klimaat afgeschrikt, hoe hevig wordt men dan niet gestraft voor zijne vermetelheid, als men den Oceaan, dien verschrikkelijken scheidsmuur, die ons van de overzeesche Volken afweert, gering durft achten! enz. De vermetele, baatzuchtige mensch werpt nogtans alle deze kluisters en slagboomen weg, hij spot met alle gevaren, als hij slechts schatten kan vergaderen, en zijn Land opvullen met goederen, welke men missen kan, en die alleen door de weelde, door onmatigheid, of door gulzigheid zijn ingevoerd, en thans bijna onmisbaar schijnen geworden te zijn, en waarvan er vele zijn, die met regt onder de vergiften kunnen worden gerangschikt. Intusschen worden alle de millioenen redelooze schepselen door hunnen vaderlijken grond mildelijk gevoed, eene kleine weide geeft voedsel aan vele runderen, het woud verbergt en voedt eenige duizende wilde dieren: de onverzadelijke mensch alleen is met het voedsel, hetgeen zijn Vaderland hem geeft, niet te vreden ten koste van zijn leven haakt hij naar eenen vreemden overvloed, die zijne gezondheid als een langzaam werkend vergif ondermijnt! — Dit is zoo de geest van dit stukje, waarin deze eenzijdige, en daardoor verkeerde voorstelling, eensklaps wordt afgebroken door zwaar weder, hetwelk ons om die reden gansch niet welkom was.

XIV. *Trotsheid en Armoede.* — Een der luimigste en grappigste Verhalen in dit Deel. Wij willen de hoofdtrekken van het-

hetzelve, ten verhake van onze Lezers, opzamelen. In het Raveſteinſche werd de Schrijver ter maaltijd genoodigd bij den Hr. VAN ROZENMULLER, die ongelukkiglijk, op eene reize door *Duitschland*, vele kleine Duitſche Hoven bezocht, en van daar eenen valſchen ſmaak voor pracht en praal naar zijn kasteeltje had overgebragt, te midden van welke nogtans eene nijpende armoede op de contrasteerendſte wijze overal doorkeek. — Bij het oprijden der laan, met lage boomptjes beplant, wijl de hoogere, nog vóór den tijd, te gelde waren gemaakt, werd de klok met veel kracht geklept, en de groote ſlagdeuren der poort door den portier, die te gelijk koetſier, lijfknecht en palfrenier was, met veel ijver en drift opengeworpen. De kleeding van Mijnheer en Mevrouw, origineel genoeg, gaan wij voorbij; die van hunne beide lang opgeſchoten Zonen beſtond in groene, met breede gouden boorden omzette, rokjes, en derzelver lang uitſtekende handen, knieën en zeer lange ſchrale beenen ſchenen met kracht om eene nieuwe kleeding te roepen. De Kamenier, die tevens den post van Gouvernante en Keukenmaagd in één perſoon vereenigde, ſcheen in het kappen der Freules zich beijverd te hebben, om zoo veel mogelijk van den tegenwoordigen natuurlijken ſmaak zich te verwijderen; derzelver bruine haarlokken waren ontſierd door eene laag van poeder en reuzelpomade, en hare roode geraſpte handen en armen gaven te kennen, dat zij met hare Gouvernante de zorge van het huishouden en der keuken bereidwillig op zich hadden genomen. De Gouvernante zelve was op zoodanig eene wijze gekleed, dat men haar zonder lagchen niet konde aanſchouwen; zij was opgeſierd met alle die kleedingſtukken, welke door de moeder en de beide dochters waren verworpen en afgekeurd, en welke van tijd tot tijd aan haar tot een geſchenk waren gegeven; zoodat zij eer ſcheen toegerust te zijn om eene *Maskerade* bij te wonen, dan om met hare kleeding en opſchik tot een voorbeeld van ſmaak voor hare *Eleves* te kunnen verſtrekken. Op de borst van elke Dame was eene zeer groote *bouquet* van tuinbloemen geplant, welker geuren zij van tijd tot tijd, door hare hoofden nederwaarts te buigen, met kracht en met eene ſoort van geluid opſnoven. De meubelen, waarmede de hooge zalen verſierd waren, ſchenen te gelijk met het Kasteel het eerſte daglicht aanſchouwd te hebben; alles, wat met eenig regt verguld kon worden, ſchitterde van goud; ſchoon het grootst gedeelte van den inboël door den alles-vernielenden Tijd, die met zijne nijdige tanden zoo wel aan het levenlooze knaagt als aan alles wat adem heeft, onbegrijpelijk veel had moeten lijden. Zoo zat het gezelſchap neder op hooge en wijde leuningſtoelen, waarop ten minſte drie of vier geſlachten hadden neêrgezeten. Na het gebruik van eenige ververſchingen, ging men de broeijerijen bezigtigen, beſtaande uit eenige weinige glasramen, uit

uit den hoogen toren van het adelijk slot uitgebroken, welke onachtzaam op vier palen rustten, waaronder zich eenige planten vertoonden, die even goed, zoo niet beter, in de open lucht hadden kunnen opwassen, enz. Het bosch was van hetzelfde allooi, en de stal.... Eene zeer oude, zeer bedaarde, zeer magere merrie, die, voor eene ledige kribbe staande, door zijn neêrhangend hoofd scheen te kennen te geven, dat hij deze wereld juist niet voor *de beste wereld* erkende; naast zijne zijde stond een zwartbonte hit in dezelfde gestalte, het geliefd rijpaard van Mevrouw VAN ROZENMULLER, en niet verre van dezen verwijderd lag een varken van eene ongemeene grootte, doch zeer mager en schraal, en hetwelk, te vergeefs met zijnen snuit den ledigen trog omwerpende, al zuchtende, even als zijne geburen, zijn noodlot scheen te vervloeken. De *menagerie* lag op een zoogenaamd Eilandje, naar hetwelk eene Chinesche brug, van elzenhout en boonenstaken luchtig opgebouwd, de eenige hagchelijke toegang was. In oude hokken zaten mistroostig eenige duiven, eene hongerige bende kippen en eenden, en in eene groote *voliere* een oude kalkoensche haan, een jonge ooijevaar, drie zwartbonte konijnen en een ekster. Nadat zij deze ongelukkige dieren, die van honger tegen de tralien opvlogen, nu eens met deernis, dan eens met eenen grimlach beschouwd hadden, stapten zij wederom met angstvalligheid en ingetrokkene lenden over de bouwvallige brug. — Aan tafel gezeten, kwam het Mevrouw eerst in de gedachten, dat de klok niet was geluid; zij vloog daarop met drift op, en luide met eigen handen eenige minuuten, even alsof een groot gedeelte van het gezelschap of een aantal dienstboden zich op eenen grooten afstand van het Kasteel verwijderd hadden. Zonderling was voorts het ganssche onthaal. De eene gast prijkte met een schrikverwekkend mes van twaalf duimen in de lengte, terwijl zijn buurman het zijne met de palm van zijne hand kon bedekken. Het glas van den eenen scheen een bokaal te zijn, terwijl dat van den anderen met weinige druppelen tot aan den rand werd gevuld. De verschillende geregten, hoezeer ook met vreemde Duitsche namen bestempeld, en met bloemen, palm en tijm mildelijk bestrooid of omwonden, bestonden uit niets anders, dan uit schrale taalje hoenders en duiven, of uit eenvoudige stukken van magere runderen en hoogbejaarde schapen; en de gewone en fijne wijnen... verschilden alleen in de gedaante der flesschen. Het *desert* was van denzelfden stempel, en thans begon er wijn te ontbreken; angst en verlegenheid stonden kenbaar op het gelaat van den armen Gastheer geteekend; dan de behendigheid van zijne Echtgenoote hielp hem uit den nood. — Na nog een en ander grappig beschreven voorvalletje, kwam eindelijk de tijd van scheiden, en de Hr. VAN ROZENMULLER stelde zijne Gemalinne voor, het gezelschap

te paard tot halfweg uitgeleide te doen. Met drift vloog zij naar boven, om haar rijkleed aan te doen, en de koetsier naar den stal, om de oude merrie en de zwartbonte hit op te zadelen. Beider kleeding, hier beschreven, was regt potsig. Het gezelschap in de rijtuigen gestegen zijnde, nam de Gastheer, om een bewijs te geven dat hij eenige lessen in de *Manege* genomen had, zijnen grooten driekanten hoed met plegtigheid voor ons af, en steeg te paard, drukkende beide zijne scherpe groote metalen sporen, waarmede hij het vel van een' Rinoceros zou hebben kunnen doorboren, in de ingewanden van de merrie, die, zonder eenen duim van den grond op te springen, hare smarten slechts te kennen gaf met een diepen zucht. Zijne Gade volgde zijn voorbeeld, enz. Eindelijk, tot aan een' driesprong gekomen, groette de Hr. VAN ROZENMULLER ons plegtig, sloeg herhaalde reizen de sporen in de ribben van zijne beklagenswaardige merrie, en reed op een strammen en moeijelijken galop naar zijne woning terug: de heldhaftige huisvrouw, die het gelaat aannam van eene PENTHESILEA, de Koninginne der *Amazonen*, sloeg driemaal haren zwartbonten hit met de lange zweep, en trippelde haren Gemaal vol moed en ijver van verre achter na. — Het overige der historie van dit zonderling paar is zoo leerzaam als treffend; dan wij moeten tot het Werk zelve overwijzen.

XV. *De Besuiteloose.* — Een weluitgewerkt Karakter.

XVI. *Joanna.* — Eene Zelfmoorderes uit wanhoop en liefde. De Geschiedenis meer ijzingwekkende en aandoenlijk, dan wel natuurlijk en leerrijk zijnde, willen wij liever iets ruimer zijn omtrent het daarop volgende stukje.

XVII. *Over de keuze der Kinderen ten opzigte van een Beroep.* — Ouders hebben geen regt, begaan eene dwaasheid, en betrokkenen zichzelven en hunnen kinderen niet zelden onheil en ellende, wanneer zij derzelver levensstand voorbarig en eigendunkelijk beslissen. Treffend bleek zulks in het voorbeeld van den Hr. SAMMIUS en zijne Echtgenoote, welke laatste hunnen oudsten Zoon, reeds vóór zijne geboorte, door eene dwaze gelofte, aan den Geestelijken stand had gewijd. Ongelukkig echter had de Natuur zelve, zoo 't scheen, hem tot den Zeedienst gevormd. Geene geringe misrekening waarlijk voor de vrome Moeder! Tranen, gebeden, bedreigingen, de hardste dwang zelfs vermogt niets meer, dan dat de jongeling, tegen zijnen wil, naar de Universiteit vertrok. Zijn gedrag was zeer zedelijk, zijne studien voorbeeldig in alle vakken, welke eenige betrekking hadden tot de Zeevaart, — *Astrologie*, *Mathesis*, Geschiedenis, enz.; dan, zijne meeste Theologanten had hij verwisseld in Reisbeschrijvingen van COOK, ANSON enz., en, in plaats van pourtraiten van beroemde Professoren in de Godgeleerdheid, waren de wanden van zijne kamer behangen met die van een' DE RUITER, TROMP, PIET HEIN, enz. Hij maakte eene *Dissertatie* over den Zeeslag van DUILLIUS,

tius, en had nu een opstel onderhanden *over de Vlaggen en Wimpels der Grieken en Romeinen.* — De tweede Zoon, die voor de studie der Medicijnen eene beslissende neiging vertoonde, moest Lakenkooper worden. Maar 't was den Moor gewaschen! Zijn patroon beklaagde zich weldra bitterlijk, in een' hier medegedeelden brief, over de onachtzaamheid van den anders braven en vlijtigen Jongeling. Hij verwaarloosde den winkel, om Anatomische lessen bij te wonen, de Snijkamer te bezigtigen, of met Chirurgijnsknechts in de Gasthuizen om te dwalen. „ Zoodra ik uitga, of om noodzakelijke *affaires* „ uit de stad moet," zoo schrijft de goede man, „ besteedt „ hij den ganschen dag met honden en katten levendig te vil„ len, of met vogels op te zetten; meer dan vier staalkaarten „ zijn door zijne bebloede vingers bedorven; en in plaats van in „ het kladboek de ellen of halve en kwart ellen op te schrij„ ven, zet hij gewoonlijk drachmen of greinen; en niemand, „ die er wat bleek uitziet, komt in den winkel, of hij vraagt, „ wat hiervan de oorzaak zij; meer dan drie malen heb ik hem „ betrapt, dat hij, in plaats van het gekochte laken af te „ knippen, druk bezig was met de tong der koopers te be„ kijken, of hunnen pols te voelen, of hun een Recept voor „ te schrijven." — En nu hun derde Zoon FERDINAND? Dat was een geboren Oorlogsman, en van zijne eerste jeugd af aan bezielde hem eene onverklaarbare zucht voor den Krijg; altijd zijn zijne zakken vol met pistolen, kleine kanonnen of vuurwerken; hij wordt bleek als hij de trom hoort slaan, en met geene menschelijke krachten is hij van het Exercitieveld af te houden. Dien vurigen Jongeling had men NB. bij een' Banketbakker besteld! Hevig waren dan ook dagelijks de klagten van den *Confiturier*, hoe hun Zoon het kostelijke deeg, voor banket, bitterkoekjes of makronnetjes geschikt, schandelijk vermorste en bedierf, en van hetzelve niets anders kneedde dan schansen, schanskorven, kanonnen, affuiten of legerwagens, enz. Terwijl men nog sprak, trad FERDINAND binnen, een welgemaakt Jongeling van ruim achttien jaren; fierheid en heldenmoed flonkerden uit zijne zwarte oogen; alleenlijk werd hij rood van schaamte, toen zijne Moeder hem zeide, dat er nog wat meel zat in zijne groote wenkbraauwen en zware bakkebaarden. — Hoezeer nu ook, onzes oordeels, niet in alle gevallen de kinderlijke geneigdheden beslissende zijn, en een bijzondere trek tot vechten, vernielen en soldaatjespelen den gezonden knaap meestal beziele, is 't echter niet minder waar, dat er zekere ingeschapene neigingen voorkomen, welke de Ouders zich ten nutte behooren te maken, door zulke hunner kinderen, 'kan 't zijn, te plaatsen in eenen levensstand, zoo veel mogelijk overeenstemmende met dezen wenk der Natuure, die zich niet ongestraft laat honen, en welken wenk de Voorzienigheid wijselijk den Ouderen geeft, ter be-

waring van zeker evenwigt in de keuze van zoo ganseh verschillende beroepen, allen noodig ter instandhouding van eene Maatschappij; even gelijk Zij, om voortgelijke redenen, gezorgd heeft, dat niet alle menschen denzelfden smaak zouden vinden in hetzelfde voedsel, dezelfde vrouwen begeeren, enz.

XVIII. *Wat zullen er de Menschen van zeggen?* — XIX. *De rampen der volkrijke Steden, en de genoegens van het Buitenleven.* — XX. *Reize naar Cleef.* Allen zeer lezenswaardig. Maar wij zijn, naar ons bestek, reeds veel te ruim geweest.

Aanmerkingen over eenige beleedigende uitdrukkingen, voorkomende in de Vaderlandsche Letteroefeningen van den gepasseerden Jare 1807. *No.* 11. *p.* 464. *en No.* 12. *p.* 514, *ter verdediging inzonderheid van de Eer der E. Classis van Franeker. Aan den Recensent medegedeeld in eenen Brief door* J. VAN ASSEN, *Predikant te Harlingen. Te Franeker, bij* D. Romar. 1808. *In gr.* 8*vo.*

De plaats in ons Maandwerk, waartegen de Eerw. VAN ASSEN voornamelijk opkomt, is de eerste op den titel van zijnen Brief aangewezen. Gaarne erkennen wij, dat deze onze gezegden (waarin het gebeurde met den Eerw. BRUINING in krachtige taal geschetst, en niet zonder kennelijke aanduiding van hun, die betrokken waren in de onaangenaamheden dien Man bejegend, werd voorgesteld) eenigen aanstoot verwekken konden bij Heeren bewerkers van den ontrezen Kerkstwist. Wij vleiden ons evenwel, dat deze onbewimpelde beoordeeling van eene Geestelijke vervolging, die, nagenoeg op het punt van uitbarsting, alleen door het wankelen en bijdraaijen van den gedaagden gestuit was, niet dan door een dof gemor zoude gevolgd zijn, en dat niemand zich verstouten zoude, om dezen pennetrek in een Maandwerk, als het onze, te willen tegenspreken. Immers de waarheid der daadzaak was zeker, en uit een aantal uitgegeven stukjes wereldkundig. Ten meesten moest het geschil op eenen woordenstrijd nederkomen, bij welken onze wederpartij altoos het onderspit delven zoude, ter zake van het bekende *Pudet hæc dici potuisse et non potuisse refelli.* — Te meer verbeeldden wij ons, dat niemand, tegen de heldere waarheid en rede aan, over de *uitdrukkingen*, door ons gebezigd, zich beklagen zoude, alzoo aan elk bedaard Lezer van den zamenhang blijken konde, dat wij, behalve de mannelijke teekening van de zaak, onbetamelijk in zich zelve, niemand, althans geene *Eerwaardige Klasis*, *persoonlijk* te beleedigen, bedoeld hadden. Wij vlochteden immers deze misschien

te

te zeer ſprekende of al te getrouwe ſchetſe in eene redekaveling in voor de vrijheid van ſchrijven over zaken van den Godsdienst, waarin wij ongaarne zien, dat iemand der *Proteſtantſche* Leeraren door eenigerlei Kerkordening gebreideld worde. Hoogelijk derhalve moest het ons verwonderen, terwijl nu de wonde zich aan het heelen zettede, dezen *Brief aan onzen Medereceníent* gerigt te zien door den Eerw. VAN ASSEN. Omſtreeks een jaar na het gebeurde viert hij daarin bot aan zijne gevoeligheid, en ſtuift hij op in eene zoo felle gramſchap, als wij evenzeer onbetamende keuren, en aan zijnen genoeg bekenden ouderdom, en aan zijnen waarlijk achtbaren ſtand; maar die het minst van allen voegt aan den *eerſten* Aanlegger des nu gedempten Kerktwists, of aan den Christen, wien *eigen ſchuld*, niet onze benaming van *ſtijfzinnig Grijsaard*, oneere aandeed. Voormaals heeft 's Mans onberaden ijver, bij de aanklagte van BRUINING, het zaad der *Sociniaanſche* Leerſtellingen met eene milde hand, voor min ervarene Lezers, uitgeſtrooid in zijn Geſchrift: thans wederom (men wijte zulks aan zijne onvoorzigtigheid en blinden toorn) ontdekt hij den naam en de Vergadering van Perſonen, die, kwalijk miſſchien verkuiſcht met zijne gewaande verdediging, voor het minst aan onze *heuſchheid* mogten dankweren, dat wij van hun, niet zonder eenige bewimpeling, voor het gros onzer Lezeren geſproken hadden, en nogmaals ſpreken zullen. Wij behoeven althans, zoo wij achten, ons daarover (hoewel dit VAN ASSEN onder andere wil) geenszins te verontſchuldigen, zoo wij, alléén met blijkbare toepaſſing op het onderhavig geval, den Eerw. BRUINING een *jeugdig loshoofd* noemden. Jong toch, vermeenen wij, is deze Leeraar, in tegenſtelling van onze grijze tegenpartij; en deze zelve heeft tot hiertoe *niet* op zich genomen, dien Ambtsbroeder vrij te pleiten van *jeugdige losheid*, door hem begaan, met alzoo over de *Leere der Verzoening*, als Hij deed, de pen te voeren. Dit wachten wij daarom nog van de hand des Eerw. VAN ASSEN; en dan zullen wij hem kwijtſchelden, dat hij het ondubbelzinnige woord *loshoofd*, van ons gebezigd, door het meer onteerende van *losbol*, op eigener gezag, heeft opgehelderd. Maar de verdediging van de Eere der Eerwaardige Klasſis, door ons, gelijk men voorgeeft, geſchonden, gaat den ouden Man (daartoe genoodigd of ongenoodigd, zulks blijkt niet) inzonderheid ter harte. In zijnen beſchaafden en keurig afgedeelden ſtijl, vraagt hij den *Recenſent*: „ Weet Gij wel, dat het NB. werkwoord „ *zamenſcholen* niet van de beste beteekenis is. (?) Moest „ Gij een, naar oproer ſmakend, woord bezigen van eene „ Eerw. Vergadering, die verpligt is Wet en Orde te handhaven! dan waartoe ſchoolde geheel eene Klasſis te zamen: „ (?) om dit uw geliefde koosde woord te gebruiken, (!) was „ het om een Inquiſitie-Raad te ſpannen: (?) dit zegt Gij

 „ niet;

„ niet; (1) maar om schier vermolmde leerbegrippen te hand-
„ haven tegen de afpadigheid van den Eerw. BRUINING."

Wij getroosteden ons, deze geheele aanklagte over te schrijven, omdat zij de hoofdzaak der beschuldiginge van den Eerw. VAN ASSEN tegen ons behelst. Maar wie toch, vragen wij op onze beurt, bragt hem het vermoeden in het hoofd, dat wij aan *de wettigheid* der Klassikale Vergadering twijfelden? Was dan het oogmerk, door ons aangeduid, niet voldoende, om ons van het woord *zamenscholen* te bedienen? En waarom het bijgevoegde in dien laatsten volzin, de woorden, „ *met* „ *allen nadruk* te handhaven," achterwege gelaten? Waarom eindelijk de inboezeming van eenen Inquisitie-Raad ons *tegen beter weten aan* voorgeworpen? Of is dezelve misschien den Grijsaard aangewaaid uit den bekenden Brief des Hoogg. REGENBOGEN aan die Klassis? Nu, wij willen aan de zwakheden des Ouderdoms toegeven, dat zich het geheugen verwarde; te meer, daar zijne gevoeligheid zoo hoog gestegen was. Liever ontwikkelen wij eenigzins nader onze eigenlijke bedoeling met het woord *zamenscholen*. Wij wilden daarmede aanduiden, dat men vergaderde, *niet* tot een loffelijk of voor het welzijn der Kerkelijke Huishouding aangelegen oogmerk; *niet* om de zaak der Waarheid bedaardelijk te onderzoeken, en leerbegrippen, door BRUINING voorgesteld, als regtschapen *Protestantsche* Leeraars, aan Gods woord, „ den eenigen „ toetssteen van Geloof en wandel," te toetsen, en het *voor* of *tegen* koelzinnig te bepleiten; ook *niet* om den verdoolden minzaamlijk te regt te brengen, en, zoo doenlijk, van *dwaling* te *overtuigen* uit den Bijbel, — ten einde „ stichting „ ontrijzen mogte, die uit het Geloof is." — Neen! het laat zich uit VAN ASSEN's aanteekening zelve, op bl. 8, duidelijk opmaken, dat het was, om *den inhoud der Formulieren*, gelijk die voor bijkans een tweetal Eeuwen bij de Dordsche Kerkvergadering ontworpen zijn, *met allen nadruk* van Achtbaarheid des Voorbeelds, van Gezag, en des noods van Bedreiging enz. te handhaven. En welke *Leerbegrippen* hebben wij *vermolmd* durven noemen? Die des Bijbels, aangaande den dood des Verlossers, en wegens dien „ Rijk-„ dom der Genade," die, „ in de verzoening eener voor God „ verdoemelijke wereld door Christus en zijn sterven te wege „ gebragt, uitnemend betoond, of aan den dag gelegd, is „ in, of ten nutte van, de toekomende eeuwen;" zoo als de Apostel het leeraart? (*) — Dit zij verre; want daarover was

(*) Zie Efes. II. vs. 7, en merk aldaar op de onderscheiding des Apostels tusschen de eigenlijke voorwerpen van Gods Genade, *de tijdgenooten* van Paulus, en de zoodanigen der Geloovigen van lateren tijd, welke die uitstekende *weldaad* des Hemels aanstaren, niet onmiddellijk *ondervinden* zouden of *kunden*. Verg. overigens TAYLOR's *Sleutel der Apostolische Schriften*.

was tusschen de Klassis en den Eerw. BRUINING geen eigenlijk verschil; ten minste niet alvorens Hij, door Haar gezag buiten de Gemeenschap en Kerkelijke Huishouding der Hervormden gesloten, en tot die der anders denkende *Christenen* verzonden was; tot zoo lange waren de aangenomen *Formulieren* de wezenlijke proefsteen der onregtzinnigheid. Of bedoelden wij, met dat bovengedacht en te euvel opgenomen woord, die lastere gevoelens van Vaderlandsche of Uitheemsche, van Hervormde of NB. *echtere* Remonstrantsche Godgeleerden, *over het Leerstuk der Verzoening*, gelijk Gij zulks die slinksche wending geeft? Maar sedert wanneer toch zijn deze *nieuwere* stellingen immer het rigtsnoer geworden, waarnaar de Regtzinnigheid bij eene Synodale of Klassikale Vergadering in ons Vaderland wordt afgemeten? In onze oogen hadden dezelve alsnog geen hooger verbindend gezag dan dat van eene vrije en Christelijke *overtuiging*; maar niet om daarnaar de meerdere of mindere *afpaadigheid* van dezen of genen openbaren Leeraar te beproeven. Of zijn bereids de afwijkingen van de stellingen der Formulieren in het Hervormd Kerkgenootschap zoo menigvuldig geworden, dat men eenen anderen, hoe zeer ons tot dus verre onbekenden, regel des Geloofs begonnen is aan te nemen? ... dan verschoone men onze onkunde te dezen, in welke wij niet deze *nieuwere*, maar de *oudere* Leerbegrippen *vermeind*, dat is *verouderd*, noemden; ja men vergunne ons nog te beweren, dat dezen door den knagenden *worm* des tijds, gelijk alle andere arbeid van *menschen*, krachtiglijk aangegrepen en *doorboord* zijn; zoodat men bijkans twijfelen moge, of wel door velen de *hardere* stellingen van de Dordsche Vaders alsnu op den Predikstoel, en in de Geschriften der hedendaagsche Hervormden, geloerd worden. Althans Gij zelve, regtzinnige VAN ASSEN! erkent „ geen slaaf van schoolsche „ stelsels te zijn:" en, hoe weinig wij zulks uit deze proeve omtwaren mogen, Gij *zegt* ons, „ dat uwe bekende Vrienden weten, dat Gij gematigd zijt, in uwe denkwijze ten „ aanzien van hun, die in hunne Godsdienstige denkwijze niet „ met ons ('t Hervormd) Kerkgenootschap instemmen." Wij, daarentegen, ten betooge, dat ons geen vooroordeel, of Sectengeest, bezield tegen dat aanzienlijk Kerkgenootschap, beroepen ons, in het voorbijgaan, op de Recensien, waarbij van de verdienstelijke Werken van eenen BROES, KIST, VAN VLOTEN, BUNTINGHE, VAN DER PALM, HERINGA, BRINK, en menigte andere Godgeleerden, is verslag gedaan in dit ons Maandwerk. Maar, wat Recensent, wat Letteroefenaar, in U, eerwaardig bij ons ter zake van uw Beroep, ontzien uit aanmerking van uwen Ouderdom, *verdragen*, en welken hoon wij, als Christenen, U kunnen *vergeven*; wij mogen den laster op ons niet laten hechten, dien Gij, afgaande *alléén* op onze reeds genoeg verklaarde of verdedigde uitdrukkingen,

tegen ons uitschiet in uwen Geestelijken toorn, of ijver zonder verstand. „ Ik ben een vijand (dus *zegt* Gij!) van iemand „ *liefdeloos* te veroordeelen; maar zal men *uwe* denkenswijze, „ naar uwe *uitdrukking* beoordeelen, zoo schijnt men *U* te „ moeten rangschikken onder die *zoogenaamde* Christenen, „ welke hun vernuft en verkregene kundigheden" (elders was Rec. een weetniet, die mogelijk onbekend was met eenen MOSHEIM, MICHAËLIS, LIMBORCH en DRIBERGE) „ aan„ leggen, om NB. het Christendom op de stranden van het „ Deisme te doen schipbreuk lijden," enz. Zullen wij herhalen, dat deze aantijging enkel daarop rust, omdat wij het leerbegrip „ van Gods wrekende Geregtigheid en des Hemels „ vloek en toorn tegen den onschuldigen Jezus, bij dien „ kruisdood in helsche pijnen losgeborsten," en wat van dezen onderwetschen stempel meer is, een *vermolmd* Leerbegrip noemden; of mogelijk daarin van onzen Zedemeester verschillen, dat wij nergens in *onzen* Staten-Bijbel *den Heere* onder den zonderlingen titel van *tegenbeeldig Offerlam* aangeduid vinden? Neen! onze verontwaardiging verbiedt ons, met U in eenigerlei geding over deze aantijging te komen. Alvorens Gij den Predikstoel betreden hebt, althans in uwe tegenwoordige Gemeente, was bereids de roem gevestigd van een Tijdschrift, welk Gij, naar 't ons toeschijnt, almede poogt in verdenking te brengen. En waar, kwalijk beraden Vervolger van uwen Broeder BRUINING! waar hebt Gij in *onze Letteroefeningen* iets gelezen, hetwelk *dien* Naam, of de Goddelijke zending onteerde van Hem, „ die boven allen Naam verhoogd „ en verheven is;" dien Naam, in welken wij *alleen*, ja ook met *U*, „ de Zaligheid verhopen," en deze ook U, onzen Beleediger, met eene Christelijke hartelijkheid toebidden. Onze denkwijze aangaande de bevrijding eener geheel verdorven wereld, en hare verlossing uit de slavernij der zonde, is genoegzaam kennelijk uit vroegere Recensien, bijzonder uit die over 't XXIste Deel van TEYLERS *Godgeleerd Genootschap* (*). Ten minste wij keuren het overbodig, ons hierover voor U, of te dezer gelegenheid, ten bewijze van onze niet Deistische stellingen, breedvoeriger te uiten. Ook wij hopen ten jongsten dage „ te staan of te vallen onzen eigenen Heere," wiens verrijzenis uit het graf wij, met Paulus, ten grondslag van ons Geloove gelegd hebben.

Het is genoeg: onze Christelijke Liefde herinnert U, ten slotte, deze weinige regelen van den beroemden CAMPHUISEN, (Ps. CXLI. vs. 7—9.)

Ik ben niet als de teere zinnen,
Die, door een averegtsche zucht,

Het

(*) Zie de *Vaderlandsche Letteroefeningen voor* 1805,

Het vleijen lieven boven tucht.
(t Is wijze minn' het nutst te minnen.)

Veel zachter zullen ſlagen vallen,
Die een regtvaardig mensch mij doet,
Dan alſ' de woordjes, honigzoet,
Die gladde vleijer-monden kallen.

't Zijn ſlagen: ja, maar vriendenſlagen:
Haar woord heeft zout; maar zout voor zond':
Haar reden bijt; maar maakt geen wond:
Het is een laſt; maar zoet te dragen.

Nieuwe Tafelen ter berekening van den tijd der Watergetijden, door J. DE KANTER, PHIL. Z., *Lector in de Natuur- en Sterrekunde in het Muſeum te Middelburg, enz. Te Middelburg, bij* S. van Benthem. 1807. *In gr.* 8vo.

Indedaad nuttige en tot onmisbaar gebruik dienende Werken, in welke kunst of wetenſchap het ook zij, verdienen allen lof en aanprijzing; en nog des te meer, wanneer dezelve door Vaderlandſche Geleerden, en wel ten nutte van een der voornaamſte, zoo niet, zonder eenige uitzondering, den voornaamſten tak van 's Lands welvaart, ingerigt zijn. De *Zeevaart- en Stuurmanskunst* zal niemand kunnen ontkennen, dat de eigenlijke bron onzer voormalige welvaart mag genoemd worden, en, zoo wij hopen, bij een zoo lang verlangden en eindelijk tot heil van geheel het beſchaafde menschdom te verwachten Vrede, altijd blijven zal. In dezen hoofdtak onzer nuttige kundigheden is de kennis en gemakkelijke berekening der Watergetijden, en dus ook de arbeid van den kundigen Zamenſteller dezer zoo beknopte als gemakkelijke Tafelen, van het allerhoogst belang.

Vooraf laat de Schrijver, als een grond van zijnen arbeid, eene *Theorie der Watergetijden* gaan; ten einde hun, die zijne berekeningen uit een mathematisch-phyſisch oogpunt kunnen beſchouwen, daartoe de gemakkelijkſte gelegenheid te verſchaffen, en zijn doel ook voor Geleerden en onderzoeklievende Lezers zoo veel te klaarder te maken, wijl er zeer vele bijzonderheden in de toepaſſing der algemeene regelen, op de rijzing en daling der wateren, voorkomen, die niet dan door een behoedzaam opmerken van ſommige plaatſelijke omſtandigheden aan te wenden zijn; daar men dikwijls daaromtrent verſchijnſelen in de natuur ontmoet, die met de

algemeene vaste wis- en natuurkundige wetten *ſchijnen* te ſtrijden, hoezeer zij in den aard der zaak volkomen met dezelve overeenſtemmen; doch welker betoog zij, die geen ander dan *werkdadig nut* op het oog hebben, in het gebruik dezer Tafelen, zonder hinder kunnen voorbijgaan. Dit wetenſchappelijk voorwerk is beſloten binnen de eerſte 37 §§ dezes nuttigen Werks. Met de 38 § neemt de aanwijzing van het eigenlijk gebruik dezer Tafelen eenen aanvang, en wordt met onderſcheidene opgegeven voorbeelden ten duidelijkſte verklaard.

Wij hopen, dat de kundige Schrijver, welhaast, door het algemeen in gebruik komen van dit zijn zoo gemakkelijk als zeker Handboek, zal aangemoedigd worden, om zijnen Landgenooten ook, in het beloofde tweede Stukje, *de berekening van de hoogte der Watergetijden, vooral der Springtijen*, mede te deelen. — Het Werk is, tot algemeener nut, ook met eene tegenover gedrukte Vertaling in het Fransch verrijkt.

Twee Tafelen, dienende, om door eenvoudige Optelling te vinden, hoe veel Ecus, Francs en Centiemes men kan hebben voor een begeerd getal Guldens, Stuivers en Penningen; en omgekeerd, hoe veel Guldens, Stuivers en Penningen men kan hebben voor een begeerd getal Ecus, Francs en Centiemes; naar 81 *verſchillende Wiſſelcourſen in elke Tafel berekend, door* L. DE KOFF. *In 't Nederduitſch en Fransch. Te Utrecht, bij* G. T. van Paddenburg en Zoon. *In 8vo. 8 Bl.*

Een Koopmans Handboekje in de talen van de beide Volken, die belang in eene gemakkelijke en terſtond in 't oog vallende uitrekening der op den titel gemelde Geldſpecien hebben. Eene Voorrede dient, om den Gebruiker de verkorte Teekens, tot aanwijzing der bedoelde Geldſpecien, te doen kennen, en teffens van de ſchikking van het Werkje te onderrigten, en door voorbeelden op te helderen, hoe men van deze Tafelen een nuttig gebruik kan maken. — In Handboekjes van dezen aard komt het voornamelijk aan op de naauwkeurigheid der Berekeninge, en de zorgvuldigheid om geene Drukfeilen in de veelvuldige getallen te laten blijven. — 't Lustte ons niet, om een en ander dezer vereischten na te gaan. Wij vertrouwen, dat de Vervaardiger dezer Tafelen in het eerſte geval geene misſlagen zal begaan hebben; en dat het oog der Correctors ſtipziende genoeg geweest hebbe, om in het tweede misſtellingen te voorkomen: wanneer de Perſonen, tot wier dienst het Werkje geſchikt is, reden zullen vinden, om den Vervaardiger voor zijne genomene moeite dank te weten.

Ver-

Verhalen, Vertelſels, Geſchiedenisſen, echte Anecdotes, Zedeſpreuken en Gedichten; door een Gezelſchap van jonge Jufvrouwen. IIde Deel. In den Hage, bij Immerzeel en Comp. 1807. *In gr.* 8*vo.* 242 *Bl.*

Tot ons leedwezen zijn wij met deze jonge Dames juist niet op den besten voet. Wij vonden in den eersten bundel, *bij het menigvuldige goede*, het een en ander, — hoe zullen wij het noemen? — zoo bij uitstekendheid kinderachtig en laf, dat het ons van harentwege leed deed, en wij ons van wege die meisjes schaamden voor het geëerd Publiek, en vonden daarbij hier en daar, in het Voorberigt vooral, zulk een' toon, zulk een zelfgevoel, dat wij waarlijk vreesden, dat deze Juffertjes, zoo haar dit niet bij tijds en een weinig voelbaar wierd onder het oog gebragt, bij al hare liefhebberij en goeden aanleg, welligt konden opgroeijen tot ondragelijk halfgeleerde nufjes, vol aanmatiging, en alzoo voorwerpen van welverdienden spot. Wij kozen tot dat einde boert en scherts, zoo wij meenden en nog meenen in den meest beschaafden toon. Meer dan eens hadden wij opgemerkt, dat zoo iets voortreffelijk werkte bij een verstandig, wel opgevoed en door vleijerij nog niet bedorven meisje, waarvoor een wenk genoeg was, en ontvingen naderhand de ondubbelzinnigste bewijzen van erkentenis. Doch nu bedrogen wij ons; in zoo verre althans hadden wij, naar het schijnt, met zeer alledaagsche, zeer gewone meisjes te doen, dat zij doof zijn voor, en zich beleedigd rekenen door iedere berisping, en als men niet aan alles, ook aan hetgeen leelijk staat, naar ligchaam en geest denkelijk, (zoo zijn gewone meisjes!) den lof en wierook van laffe vleijerij toezwaait, in hare oogen te kort schiet aan de verschuldigde eguards voor hare Sexe. Dit smart ons; maar aan den anderen kant verblijden wij ons wederom, dat in één opzigt onze wenk niet geheel en al verloren was; zij erkennen, dat zij (vergeeft ons, lieve Dames! dit misschien wat harde woord) zich verstout hadden, *lettervruchtjens van haren eersten tijd, toen zij de kinderschoenen pas hadden uitgetrokken*, te plaatsen in het eerste Deel, en dragen daarvoor nu betere zorge; en wij erkennen, het zou onbescheiden vitlust den aanzien van jonge Meisjes zijn, zoo wij in dit opzigt hier na wederom wilden berispen. De Dichtstukjes zijn oneindig beter, ook in het min kundig oog, en wij mogen in het vervolg het uitmuntend goede met vertrouwen verwachten. Deze onze getuigenis doet bij de Dames waarschijnlijk weinig af; zij twijfelen toch, of wij met *kunstkunde* begaafd zijn. Zij zullen dus op dezen lof niet trotsch worden.

Zij

Zij vermoeden bijna, dat de haard, waar de Oostindische zeehagjens bij elkander komen, (welken haard wij toch vertrouwen dat deze Dames nimmer bezoeken) *meer ons element is, dan de achtbare cirkel, in welken men de zedeleeraars en wijsgeeren zoeken moet*, en zulks omdat *onze toon*, zeggen zij, *niet zeer beſcheiden is* tegenover *vrouwen*. Zij ſchijnen ons te noodigen, om, *als kortswijlend bootsgezel op de ſtuurplecht van het ſchip*, een zeetogtje met haar te doen. Dit voorſtel nemen wij aan, en beloven haar gezoute ſcherts en veel-geoorloofd vermaak, mits de Dames dan ook op de reis zoo veel tijds van hare letteroefeningen afzonderen, dat zij voor ons een ſteekje breijen en een gaatje in onze kouſen ſtoppen; ten haren genoegen zullen wij dan een zotskap met bellen opzetten, en hare Eer, dit verzekeren wij haar, zal bij ons veel minder gevaar loopen, dan bij menig man met eenen philoſophiſchen baard en philoſophiſchen mantel. Dan ſcherts verſtaan deze jonge Dames niet; wel nu, de Lezer veroorlove ons dan aan haar nog een ernſtig woord.

Gij meldt ons, waarde Jongejuffrouwen! ſommigen uwer ſtukjes zijn uit Turkſche, Arabiſche en Perziſche handſchriften bijeenverzameld; gij maakt eene gisſing ten aanzien der beteekenis van een Turksch woord; gij ſchrijft hier en daar in uwe aanteekeningen een Hebreeuwsch en Grieksch woord, met Hebreeuwſche en Griekſche letteren. Wij willen eens veronderſtellen, gij, lieve jonge Meisjes! zijt zoo bijster geleerd en verſtaat die talen en dat alles; maar voelt gij 't zelve niet? daarmede zoo te pronken, voegt u toch niet, u, voor wie, gelijk te regt zeker Schrijver zegt, de bloemen der wetenſchappen en der kunſten zijn. Wilt gij dat alles leeren en onderzoeken, het is wel, verzamelt wat gij kunt, en laat eenmaal, nog niet eens opzettelijk, maar ongezocht, een waardig echtgenoot uwe kunde merken, en hij zal, bijaldien gij anders uwe huiſſelijke en moederlijke pligten mede kent en beoefent, u liefhebben en eeren, omdat gij zoo boven anderen uitmunt. Maar ook dan, als gij er mede pronken wilt, wordt gij uitgelagchen; en dit doet *nu* gewis een ieder, den vlijer uitgezonderd, en dat te meer, als hij geleende vederen vermoedt.

De wijze, waarop gij van het werk van LE PLAT ſpreekt, is welverdiend; maar er was toch reeds overvloedig genoeg van gezegd, en in den mond van Jongejuffrouwen voegt die toon toch niet; men moet het u vergeven, want naar het ſchijnt heeft hij ook u leelijk bij den neus gehad; maar in dieſelfde aanteekening, lieve Meisjes! veroorlooft gij u iets, hetgeen in het geheel niet door den beugel kan; gij geeft daar eenen zet (het overige gaan wij met ſtilzwijgen voorbij) op het invoeren van eene algemeene ſpelling in onze moedertaal op hoog gezag. Gij moogt hooren en toeſen, wat man-

mannen van naam en taalkennis daarvan zeggen; gij moogt er het uwe van denken: maar dat zoo daar ter neder te ſchrijven, zoo maar met een pennetrek!.... Fiks weg; jonge Meisjes! jonge Meisjes! gij zoudt beter doen dat gij u zelve althans in die aangenomene regels oefende en daar naar ſchikte; inderdaad hier zijt gij op eenen verkeerden weg. — Eindelijk, leest nog eens het berigt voor uwen OMAR; leest het met bedaardheid, — en zoo gij het gezochte en gekunſtelde, dat altijd tegenſtaat, zoo gij den aanmatigenden onvoegzamen toon (dien alleen jeugd en ſchoonheid, waarvan men gaarne iets verdragen wil, verontſchuldigen kan) niet gevoelt, zoo hebben wij u niets meer te zeggen.

Het zij genoeg! — misſchien zult gij ook nu wederom boos zijn, nu over onzen ernst. Wij kunnen het niet helpen; achting en liefde voor uwe Sexe gaven ons de woorden in de pen. Het half-geleerde of ook wel heel-geleerde meisje van ſmaak wordt een misgewas, wanneer het zich airs geeft, en, zoodra jeugd en ſchoonheid geweken zijn, het voorwerp van ſpot en minachting, en is doorgaans verloren voor hare wezenlijke pligten. Maar de beſchaafde, geoefende vrouw, vol beſcheidenheid, erkent men gaarne in hare waarde, en eert men; zij wordt de verſtandige moeder, en de aangename, boven alles dierbare, en indedaad altijd vereerenswaardige gezellinne van eenen braven echtgenoot. Dit laatſte gunden wij u hartelijk; het is nog tijd, gij kunt kiezen. Dikwijls is zij dan ook voor het publiek eene zeer gelief koosde ſchrijfſter; zoodanig eene vrouw althans kust ieder man, die gevoel heeft voor vrouwelijke waarde, (en dit heeft iedere Brave) ook wanneer zij oud en grijs geworden is, gaarne eerbiedigd den zoom van haar kleed.

Wij hadden zoo veel met deze Dames te verhandelen, dat er weinig ruimte voor het Publiek overſchiet; gelukkig, wij hebben nu ook niets meer dan alles goeds te zeggen. Dit Deel is op dezelfde leest geſchoeid als het vorige; het verſchaft eene afwisſelende, onderhoudende, leerzame lecture; en onder de vele geſchriften van dezen tijd verdient het eene vereerende onderſcheiding. Hier en daar ontmoet men wel, behalve den OMAR, (die toch lief bearbeid is) eene oude bekende; maar men leest het over 't geheel met genoegen, en vindt zich hier en daar door eene onverwachte wending en vernuftigen trek aangenaam verraſt.

Zie hier een paar Anecdotes ter proeve. — „ Mevrouwe de Hertoginne van Bourgondie ſprak eenmaal tot Mevrouwe van Maintenon, terwijl de Koning er bij ſtond, deze woorden: Weet gij, mijne Tante, waarom de Koninginnen van Engeland beter regeren dan de Koningen? Het komt daar van daan, dewijl onder de regering der vrouwen de mannen het gebied voeren, en onder de heerſchappij der mannen de vrouwen."

„ Na

„ Na den bloedigen veldſlag van Hochſted, herkende de Hertog van Marlborough, onder de gekwetſte krijgsgevangenen, eenen Franſchen Grenadier, dien hij in het hevigſte van den ſtrijd als eenen getergden leeuw had zien vechten. Achting voedende voor brave mannen, evenveel van welken ſtand, ſprak hij hem aan, en vereerde hem met deze lofwoorden: „ Indien uw Meester vele zulke ſoldaten bezat, als gij er een zijt, mijn Vriend, hij zoude onverwinlijk wezen." Neen, Generaal (hernam de dappere krijgsknecht, met zedigheid eene groote waarheid uitdrukkende), het hapert mijnen Meester aan geene zulke ſoldaten als mij, maar wel aan zulke bevelhebbers als u."

De Poëzij zeiden wij reeds dat die in het vorig Deel verre overtrof; gaarne gaven wij hier het *Bloempjen op het graf van een klein Hondjen, aan zijn jongen meester*, hetgeen in ons oog niet onaardig is, en ons aan een paar regt lieve ſtukjes van wijlen *Mevr.* KENNERT herinnerde; maar wij bepalen ons tot het volgende, omdat het korter is. *Olijfbladjen op het graf van* KAREL NAPOLEON.

Helaas! hoe ijdel zijn verwachtingen en wenſchen!
Het ſchoonſte vooruitzigt is een ſchitterende ſchijn.
Dees jonge Reizer door de bogtige aardwoestijn
Hadde over viermaal tien van millioenen menſchen
Eens de oppermagtige Gebieder moeten zijn.
Een Teigjen pas, werd hij als Vorst reeds aangeboden.
Eén windjen, friſſche Roos! ontrukt u aan uw' ſteel.
Uit aard' gewrocht, keert gij tot aarde, en wordt het deel
Verheven Koningskind, des worms, dien wij vertreden.
God, wat verbaasende verandring van tooneel!
Ach! hoe onzeker zijn de dingen hier beneden.

De Slavin in 't verlichte Noorden, of gevolgen der Coqueterie. Tooneelſpel, door J. F. D. EBERSTEIN. *Te Amſterdam, bij* P. J. Uijlenbroek. 1808. *In 8vo. 129 Blads.*

Meermalen heeft men de Fabel of Geſchiedenis, uit een of anderen Roman ontleend, niet zonder vrucht in den vorm van een Tooneelſpel verkneed. Ook deze Eerſteling van den Heere EBERSTEIN is zoodanig eene gedaanteverwisſeling, overgenomen uit een' Duitſchen Roman, betiteld *Der Fluch der Geburt, oder Uberreste der geſetzlichen Rohheit*, waarvan in den jare 1801 eene Hollandſche vertaling door de Boekverkoopers H. VAN AKEN te Westzaandam en J. F. HERMAN te Amſterdam uit-

uitgegeven is. Wat het Tooneelmatige van dit Stuk en deszelfs uitwerking bij de vertooning aangaat, daarover kunnen wij geen oordeel vellen, wijl het ons onbewust is, of daarvan bereids eenige proeve ergens hier te lande genomen zij; doch wat het nut en den zedelijken indruk, dien het voorval met betrekking tot onze Natie kan hebben, aangaat, dit is genoegzaam uit den titel zelven af te nemen, en kan niet dan zeer gering zijn. De Auctеur had, onzes bedunkens, geen onderwerp kunnen kiezen, dat zijnen Landgenooten meer vreemd ware, dan de eigenlijke *Lijfeigenſchap* van ſommige landlieden in de noordelijke gewesten van Duitschland: want alhoewel onze Bondgenooten, de alles overwinnende Franſchen, ook dit onnatuurlijk gedrogt aldaar beſtreden en overwonnen hebben, kan zulks hier te lande niet meer dan eene algemeene erkentenis voor hunne in dit vak aan het menschdom bewezene dienſten opwekken; en dat oogmerk was in den vertaalden *Duitſchen* Roman reeds voldoende genoeg bereikt. Alleen de zinnelijke voorſtelling, de dadelijke aanwezigheid der handelende perſonen, is hetgene het publiek in het Drama boven den Roman wordt aangeboden; doch daartegen verliest het ook den juisten zamenhang der geringſte omſtandigheden, en de verſtandige en nuttige aanmerkingen, welke hij, die eene Levensgeſchiedenis ſchrijft, opgeven, en zijn werk daarmede van meerder nut maken kan. Op taal en ſpelling, welke geheel verſchillen van de thans meest algemeen aangenomene, zouden wij geene aanmerking maken, wijl wij uit de *Voo*rrede ontdekken, dat het werk bereids gereed was, eer de *ſpelling* van den Heere SIEGENBEEK hier te lande, op gezag van den Souverein, ingevoerd werd; doch er komen ſomtijds zulke, ook van het voormalig, op gronden der beste Schrijveren, gevestigd gebruik verſchillende, ſpelwijzen in voor, dat het ons zeer verwondert, dat men die den voorrang boven hetzelve gegeven hebbe; daar wij, wegens de onderlinge gelijkheid en beſtendige waarneming dier *ſoloecismen* in de Hollandſche Spelkunst, dezelve niet op rekening van overzieningen en drukfouten kunnen ſtellen; bij voorbeeld het menigvuldig gebruik van de letter *d* voor *t* in den derden perſoon des tegenwoordigen tijds van de werkwoorden; dat echter weder op andere plaatſen vermijd wordt. Op bl. 2 vinden wij *vergiftigd* en *knaagt* in dezelfde periode; bl. 4: *dat loopt en rend*, en zoo door het geheele Stuk. Somtijds ook de weglating der *t* op het einde dier woorden, als op bl. 3: gij *word* bitter. Wij zouden gaarne gezien hebben, dat de Auctеur in zijn Voorberigt ten minſte eenigen grond voor deze zijne, naar 't ſchijnt, op eene voorbedachte keuze rustende, vreemde ſpelling gegeven hadde.

NA-

NABERIGT.

De Recenſent van het Werk van den Eerw. Heere TENCKINCK, Predikant te *Oostzaandam*, getiteld: *Verhandeling over de uitſtorting des H. Geests* enz., ſchreef in opgemelde Beoordeeling, „ dat er in de Programmata van het Genootſchap *tot* „ *verdediging van den Chriſtelijken Godsdienst*, na 1804 uit„ gegeven, van de Prijsſtoffe: *Welk denkbeeld heeft men van* „ *de uitſtorting des H. Geests op den eerſten Pinkſterdag te* „ *vormen* enz., niet verder gewaagd werd." — Sedert is hem, door een der Leden, een afzonderlijk blaadje toegezonden, getiteld: *Programma voor het jaer* 1806, waarin berigt wordt, „ dat op de gemelde Vraag, wel verſchei„ dene Antwoorden waren ingekomen, maar geene vol„ doende, om aan dezelve eenen Eereprijs toe te wij„ zen . . . . Waarom die Vraag, benevens eene andere, „ op nieuw wordt voorgedragen, om beantwoord te wor„ den voor den eerſten November 1807." — Gewoonlijk ziet Recenſent de Programmata der onderſcheidene geleerde Genootſchappen niet dan in de *Courant* of in den *Letterbode*, of in beide. Zelden komen hem die afzonderlijk gedrukte blaadjes ter hand, anders dan van Maatſchappijen, waarvan hij zelve Lid is. Dan, te regt meenende zich te mogen verlaten op de eensluidende openlijke Aankondigingen, door of van wege opgemelde Genootſchap gedaan, in de *Haarlemſche Courant* (*) en den *Letterbode* (†), en daarin van de bedoelde Prijsvraag geen enkel woord gerept vindende, konde Recenſent niet anders ſchrijven dan hij deed, daar hij toch zoo min als 't Publiek konde onderſtellen, dat het Programma in beide deze Nieuwsbladen niet *volledig*, maar, zoo als nu blijkt, *verminkt* geplaatst was.

(*) *Haarl. Courant* van Saturdag 6 Sept. 1806. No. 107.
(†) *Alg. Konst- en Letterbode* voor 1806. No. 37.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

JOANNIS WILLMET Oratio de Arabum meritis in Literis medio aevo inſtaurandis, &c. 4to. pp. 50.

De geleerde WILLMET, onlangs bij 't Hoogleerambt in de Oosterſche talen ook nog vereerd met de aanſtelling, om onderwijs te geven in de Oosterſche Geſchiedenis, zoo Burgerlijke als Letterkundige, heeft dezen geheel nieuwen, tot hiertoe, zoo veel men weet, in gansch Europa nog ongehoorden post, met deze voortreffelijke Redevoering aanvaard, waarin hij, op de hem eigene wijze, die den doorkundigen man, ook in dat minder bekend vak der Letterkunde, waarin men nu, aan 't Amſterdamſche Athenæum, meer opzettelijk onderwijs wil gegeven hebben, geheel en al kenmerkt, een onderwerp van de uiterſte aangelegenheid behandelt, dat mogelijk ſommigen zijner Toehoorderen minder zal bevallen zijn, maar aan hun, die geene vreemdelingen zijn in de Oosterſche Geſchiedenis, en op al 't gene die der Letterkunde aangaat in 't bijzonder prijs ſtellen, heel zeer zal geſmaakt hebben, en dat te meer om den bevalligen trant, waarop de Hoogleeraar zijne voorgenomene taak, *de verdienſten der Arabieren tot herſtelling der Letteren in de middeleeuw*, bewerkt heeft.

Na eene gepaste Inleiding over de wijduitgeſtrekte nuttigheid, die van de vereenigde beoefening der oude Griekſche en Latijnſche, en Oosterſche Letterkunde, vooral tot regt verſtand der algemeene Wereldgeſchiedenis, te wachten is, maakt hij een begin met eene korte beſchrijving van 't diep verval der Letterkunde in de middeleeuw, en deszelfs verſchillende oorzaken. Deze in hare eerſte beginſelen naſporende, ontdekt hij in den grootſten bloei der wetenſchappen zelve den eerſten oorſprong van derzelver verval. Gelijk het toch met de menſchelijke zaken in 't algemeen gelegen is, die, eenmaal haren hoogſten trap van volkomenheid bereikt hebben-

de, gewoon zijn allengs in verval te raken, zoo beſpeurt men ook in de gouden eeuw van Augustus, toen kennis en beſchaving tot 't hoogst mogelijk toppunt van bloei en luister ſchenen opgeklommen te zijn, en kort daarna, reeds de eerſte voorbereiding tot haren val en ontluistering. Grieken en Romeinen vertoonen ons, ter gelijker tijd, het nadeelig gevolg van de al te groote verfijning van ſmaak en ſteeds toenemenden roem. Het weelderig vernuft, nimmer voldaan met ontdekte voorwerpen van beſpiegeling en beoefening, ſchiep zich ſteeds nieuwe, en verviel daardoor hoe langer hoe meer tot het najagen van nietsbeduidende voortbrengſelen van al te groote ſcherpzinnigheid en verwilderde verbeelding, waarbij nog wel, een geruimen tijd, achting en liefde voor ware geleerdheid onder de besten bleef ſtandhouden, maar allengs plaats maakte voor meer algemeene verbastering van ſmaak, verwaarloozing van grondige kennis en ijdel vermaak in beuzelingen. Hierop volgden de invallen van barbaarſche Volken, waardoor met de verwoesting der landen, waar tot hiertoe de wetenſchappen alleen beoefend wierden en bloeiden, ſcholen, boekverzamelingen, en wat men verder dienſtig hield om de geleerdheid ſtaande te houden, verdelgd en uitgeroeid werd. Voorts bragt, onder andere hierbij komende oorzaken van den ondergang der letteren, de algemeene verbastering der zeden ook niet weinig toe, om denzelven te verhaasten en te voltooijen. Uit dit zedenbederf ontſtonden gedurig burgerlijke oorlogen, en uit deze ſteeds toenemende geweldenarijen van magtige Alleenheerſchers, die zich hierdoor gedrongen rekenden om hunne magt al meer en meer te vergrooten, en die tegen alle inbreuk te beveiligen en ſteeds vaster te maken, waardoor bij hunne onderhoorigen, met moed en kracht, ook alle lust en gelegenheid tot nieuwe beſchaving en hervatte oefening geheel en al verloren ging, en al 't geen nog uit de vroegere eeuwen overgebleven was, ten eenemaal onherſtelbaar, zoo 't ſcheen, te niet raakte. Er waren altijd nog wel eenige weinigen, die, gelijk voormaals, onder begunſtiging van eenen Vespaſianus, Titus, Trajanus en de beide Antoninusſen, en vervolgens met hulp van Conſtantijn den Grooten, Julianus, Valentinianus, Valens, Gratianus en Theodoſius, zoo ook naderhand onder Karel den Grooten, en nog later,

tet, wel iets van den ouden ſmaak en warme zucht voor de wetenſchappen hadden overgehouden, maar 't ontbrak hun aan genoegzame verlichting en aanmoediging, terwijl de tegenworſteling der onkunde en barbaarsheid ſteeds te ſterk bleef, om iets van belang tot herſtelling toe te brengen.

Deze begon eerst onder de Arabieren, zoo als de Redenaar nu vervolgens uit de Oosterſche Geſchiedenis bewijst, en ging eerst, in later tijd, van dezen tot de Grieken en Romeinen over. De Abbaſiden waren het, die, reeds in het midden der achtſte eeuw, in ongunſtige tijdsomſtandigheden, terwijl alles, door de overheerſching van Muhammed en diens opvolgers, nu ſedert twee eeuwen, in diep verval geraakt was, en ſlechts weinige Dichters nog iets van den ouden ſmaak in wetenſchappen en fraaije kunſten vertoonden, allereerst den weg tot herſtelling openden, en daarmede wakker voortgingen tot in de dertiende eeuw. De onderſcheidene verdienſten der roemwaardige Vorſten, van dezen ſtam, worden met ſchuldigen lof vermeld; van Mauſur, die dit werk begon, door de beoefening der Wijsbegeerte en Wiskunst te doen herleven; van Mokdius, die den ſmaak in de Dichtkunst opwekte; van Harun Raſchid, die de zucht voor beiden vereenigde, en door zijn ſchitterend voorbeeld van uitſtekende deugdzaamheid veredelde; vooral van Mamun, die zijne voorgangers in alle opzigten verre overtrof, en wiens geleerdheid en voor de letteroefeningen verrigte heldendaden door alle volgende eeuwen zoo beroemd geworden zijn, dat men zich naderhand alleen groot rekende, naar mate men kon geacht worden dien eerſten letterheld nader bij te komen. Ter bevestiging van de aan hun gegevene loſſpraak wordt uit derzelver levensgeſchiedenis opgehaald, hoe veel werk zij maakten, om alle geleerde lieden, van welken zij maar eenige kennis kregen, tot zich te lokken, of, wanneer dit mislukte, althans onderhandelingen zochten, en op allerlei wijzen bevorderden, met allen, van wien zij maar iets hoopten te leeren, het zij het Joden, het zij Christenen, het zij Muhammedanen waren; hoe zij zich toeleiden, om de beste ſchriften van alle Volken, als van Grieken, Perzen, Chaldæers, Syriers, Aethiopiers, van gindſ en elders magtig te worden, hoe zij die in 't Arabisch lieten vertalen,

hoe zij kweekſcholen van geleerdheid te Bagdad, Damascus, Kairo, Alexandrie en elders oprigteden, uitgeſtrekte boekerijen, geſchikte inrigtingen voor de beoefening der Geneeskunde, Sterrenwachten, en wat meer dienen kon tot aanmoediging en opwakkering der letteroefeningen, daarſtelden, meetkundige en ſterrekundige waarnemingen lieten opteekenen, en meer andere verordeningen, ook ten nutte van volgende geſlachten, maakten, waaromtrent zij alleen de eer hebben van allen lateren, die het op hun voetſpoor daarin verder bragten, den weg gewezen te hebben.

De vrucht en uitwerking van alle deze bemoeijingen beweert de Hoogleeraar deze geweest te zijn, dat in geheel het Oosten, en zoo wel bij meer afgelegene, als wel voornamelijk en allereerst bij naburige Volken, een werkdadige ijver tot navolging van deze roemwaardige ondernemingen opgewekt, eene groote menigte van nuttige ſchriften in de wereld gebragt, en ginds en elders veel goeds geſticht is. Hier hadden wij meer bijzonderheden verwacht, en ons voorgeſteld, dat ook nu uit de Geſchiedenis zou zijn aangewezen, hoe uit deze beginſelen vervolgens de geheele herſtelling der Letteren voortgeſproten en tot ſtand gebragt zij. Maar welligt heeft de Hoogleeraar dit, als buiten zijn bepaald doel liggende, voor eene volgende gelegenheid willen beſparen. Wij danken hem voor deze eerſte in dit vak gegevene proeve, die hem op nieuw aanſpraak geeft op den roem van onze Vaderlandſche Geleerden van den eerſten rang.

Het Boek Ruth, een tafereel van huisſelijke deugden; uit het Hebreeuwsch overgezet, verklaard, en voor Leeraars ten platten lande bewerkt, door Dr. TH. ANTON DERESER. *Hoogl. in de Godgeleerdheid te Heidelberg. Uit het Hoogduitsch vertaald, enz. door* J. W. C. TENCKINCK, *Predikant te Oostzaandam. Te Amſterdam, bij* W. Brave. 1808. *In gr.* 8*vo.* 115 *Bl.*

In het kort Voorberigt van den Vertaler vindt men vermeld de redenen, waarom het Boek Ruth voor ons *belangrijk* is. In de Inleiding van den Schrijver worde

wordt gehandeld over de *nuttigheid* van dit Bijbelboek, tot Godsdienſtige ſtichting, inzonderheid voor Landlieden; en verder iets gezegd wegens den naam, den onbekenden Schrijver, de oudheid, den ſchrijfſtijl en het Canoniek gezag. 't Gedurig afwijken van de Hebreeuwſche Taalregels houdt de Profeſſor „ voor eene „ gezochte Nabootſing van de taal ten platten lande, „ zoo als zij, in het Kanton *Efrata*, gemeenlijk ge„ ſproken werd. Ook ſchijnen hem eenige woorden, „ die alleen in dit Boek voorkomen, provincialismen „ van den Betlehemitiſchen Tongval."

De Overzetting door zijn Hooggel. uit het Hebreeuwsch, is getrouw, naauwkeurig en duidelijk. (Doorheen MICHAËLIS gevolgd.) Aan den voet der bladzijden vindt men Ophelderingen, (meest van den Nederduitſchen Vertaler) die deels Taalkundig zijn, deels de Zeden der Hebreërs betreffen, en dienen om het welvoegelijke in het voor ons vreemde gedrag van Naömi, Ruth en Boäs, aan te wijzen. Gegrond en gepast is ons onder andere voorgekomen de aanmerking van den Eerw. TENCKINCK, dat men de vraag van Naömi, Hoofdſt. III: 16. *Wie* (of wat) *zijt gij*, (hoe is 't,) *mijne Dochter?* niet verſtaan moet, zoo als Prof. DEREESER, in navolging van MICHAËLIS, wil: *Zijt gij de vrouw van Boäs al of niet?* maar dus: *Hoe is 't u gegaan? Zijt gij geſlaagd in uwe onderneming?*

De vrije Vertaling, door den Eerw. TENCKINCK hier bij gevoegd, „ naar het Hebreeuwsch, vrij gevolgd, en „ meer geſchikt naar onze Westerſche, Nederlandſche „ manier van verhalen," is eigenlijk eene uitbreiding of „ omſchrijving van den Tekst, in eenen vloeijenden „ ſtijl." Dezelve heeft ons wel bevallen en voldoet aan 't oogmerk. Meer hebben wij er niet van te zeggen.

Op deze beide Vertalingen (de letterlijke van Prof. DEREESER, en de omſchrijvende van Ds. TENCKINCK) volgt een Verhandeling van den Hoogd. Hoogleeraar, zonder opſchrift, behelzende „ eenige Proeven, hoe „ men zich van het Boek Ruth, bij de openbare Godsdienſtoefening, vooral ten platten lande, zou kun„ nen bedienen." Voorloopig prijst zijn Hooggel. ter navolging aan, de gewoonte, ginds en elders in Duitschland ingevoerd, om een zamenhangend gedeelte of geheel ſtuk uit het N. V. der Gemeente van den Predik-

ſtoel voor te lezen en te verklaren, in den trant van de Homiliën der oude Christenen. Even zoo wil hij, dat men op eenen Zondag, vier weken vóór den Oogst, de Geſchiedenis van het Boek Ruth der Gemeente in éens geheel voorleze, met invoeging van korte ophelderingen, — en op de volgende Zondagen verklare. Hoe dit in te rigten, daarvan geeft hij de poodige ſchetſen, bij welker overbrenging in het Nederduitsch de Vertaler zegt „ hier en daar eenige vrijheid te hebben genomen, welke hij nuttig oordeelde en vertrouwt dat „ niemand hem zal misduiden." De eerſte ſchets eener Homilie handelt *over de lijdende en onder haar lijden geduldige Naömi.* De tweede, *over de vlijtige en door vlijt zich verheffende Ruth.* De derde, *over den goedhartigen en bij zijne goedhartigheid ernſtig deugdzamen Boäs.* Deze korte Leerredenen zijn ingerigt, om het leerzame en ſtichtelijke, 't welk de Geſchiedenis van Ruth in ruime mate aan de hand geeft, voor te dragen, ter aanſporing tot de dadelijke betrachting van vele Christelijke deugden. Wij hebben dezelven met genoegen gelezen, en kunnen het Werkje Geleerden en Ongeleerden, inzonderheid Predikanten ten platten lande, met ruimte aanprijzen.

Het licht des Evangeliums, of de woorden van Jezus, zonder eenig bijvoegſel, als de onfeilbaarſte Godsdienſtleer, en de eenige weg ter zaligheid. Een Zakboekje voor alle Christenen. Uit het Hoogduitsch. Te Leijden, bij J. van Thoir. *In 8vo. 197 Bl.*

De ongenoemde Schrijver van dit boekje deelt ons, even weinig als de Vertaler, iets van het bepaalde doel en plan, 't welk hij zich, in de bewerking, voorgeſteld had, mede. Wij zien alleen uit den titel, dat hij een kort opſtel van de Christelijke Leer, opgemaakt uit de eigen woorden van Jezus, zonder eenig bijvoegſel, heeft willen vervaardigen. Eene groote menigte van gezegden van Jezus wordt uit de Evangelien, ook in 't Aanhangſel uit de Openbaring van Johannes, bijeenverzameld, en tot zekere Hoofdſtukken gebragt, behalve het Aanhangſel, zes-en-zestig in getal. En deze ver-

verzameling zal dan de *onfeilbaarſte Godsdienſtleer* bevatten, en *den eenigen weg ter zaligheid!*

Naar welke regels de Schrijver de aangehaalde gezegden van Jezus, als behoorende tot de algemeene Godsdienſtleer voor alle tijden, van anderen, die alleen paſſen op den tijd, waarin hij leefde, en op de menſchen, met welken hij omging, onderſcheidt, heeft hij ons niet gemeld. 't Blijkt ook niet, dat hij zich, in de keuze der bijgebragte woorden van Jezus, over dit onderſcheid merkelijk heeft bekommerd. Hoe zou hij anders, ten bewijze van diens leere over 't *navolgen van Jezus*, de *wonderbare kracht des geloofs*, de *gewillige opneming van 't kruis*, het *inwendig lijden* en de *heiliging*, het *geeſtelijk ſterven*, den *Heiligen Geest* en *deszelfs werkingen in de harten der geloovigen*, zich Hoofdſt. 25, 26, 9, 27, 28, 29, 56, op zoo vele plaatſen hebben kunnen beroepen, die geene leeringen voor alle menſchen en alle tijden bevatten? Dit waarlijk niet gering gebrek van dit werkje wordt, onzes inziens, merkelijk verergerd door een tweede, dat namelijk de woorden van Jezus alleenlijk opgegeven worden, zonder iets daarbij te voegen, tot verklaring van gezegden, die, naar onze wijze van denken en ſpreken opgevat zijnde, niet zelden onverſtaanbaar zijn, of een geheel anderen zin, dan Jezus er zich bij zal voorgeſteld hebben, opleveren. Hoe zullen b. v. gemeene Christenen, zonder uitlegging, vele bijgebragte woorden van Jezus, in de Afdeelingen over de *nieuwe geboorte uit God*, *het indringen door de enge poort*, het *vertrouwelijk gebed*, de *genadige verlichting*, het *huwelijk* en de *onthouding*, H. 11, 14, 16, 17, 48, hoe zullen zij de meeste ginds en elders ingevoegde gelijkenisſen verſtaan? Hoe veel gevaar zullen zij loopen, om ook vele andere gezegden, b. v. in de Afdeelingen over de *overtuiging van zonderen door den Geest van Jezus*, de *tegenwoordigheid van Jezus in het Koningrijk der Hemelen*, de *verpligting om bij Jezus te blijven*, de *inwoning van den Drieëenigen God in onze harten*, de *voorbede van onzen Hoogepriester Jezus Christus*, de *teekenen der laatſte tijden*, H. 3, 57, 58, 69, 62, 63, verkeerdelijk uit te leggen? Wij kunnen 't ook niet goedkeuren, hoewel onze Schrijver de eerſte niet is, die zulks beproefd heeft, dat men uit de woorden van Jezus alleen een volledig zamenſtel van de Christelijke leer tracht te vervaardigen. Hij zelf heeft 't ge-

zegd, dat zijne Apostelen vele dingen nader verklaren en verder uitbreiden zouden. En dat hebben zij immers gedaan. Verscheidene, naar 't oordeel van den Schrijver, ware leeringen van het Christendom, die hij daarom ook Jezus, hoewel zeldzamer en min duidelijk, laat voordragen, b. v. over de *uitstekend groote menschenliefde van God door Jezus Christus openbaar gemaakt*, over de *gewone werkingen van den Heiligen Geest op de harten der menschen*, H. 1, 3, 56. deze en andere leeringen zijn door de Apostelen meer opzettelijk behandeld en nader uitgelegd. Waarom deze eigene uitlegging der Apostelen er niet bijgevoegd, opdat zij, voor welken dit Zakboekje geschikt is, de *onfeilbaarste Godsdienstleer* en *eenigen weg ter zaligheid* er niet twijfelachtig en slechts ten halve uit leeren kennen? Men zou deze aanmerking te ver trekken, als men zou willen beweren, dat wij de eigenlijke leer van Jezus geenszins uit de Evangelien, maar alleen uit de Handelingen en Brieven der Apostelen, kunnen leeren kennen. Wij erinneren ons de gewigtige bedenkingen, daartegen onlangs, in ons Maandwerk (*), in 't midden gebragt, en houden ons verzekerd, dat de Apostelen geene nieuwe, door Jezus geheel voorbijgegane, veel min met die van Jezus zelven strijdige, leeringen voorgedragen hebben. Maar wij stellen niet minder vast, dat in de Apostolische Brieven en in de Handelingen zoo wel de leer van Jezus vervat is als in de Evangelien, en dat wij die, door verstandige vergelijking van de voordragt der Apostelen met 't geen Jezus zelf geleerd heeft, veel beter, in haren geheelen omvang, verstaan, beoordeelen en gebruiken kunnen, dan wanneer wij ons aan de Evangelien alleen houden.

Veel zou verder op verscheidene geheel ongepast aangehaalde plaatsen aan te merken vallen, indien wij de moeite wilden nemen, om dit geheele opstel van bladzijde tot bladzijde met dat oogmerk door te gaan. Hoe ongeschikt wordt b. v., om slechts twee plaatsen te noemen, H. 53, van den *heiligen doop*, 't zeggen van Jezus aangehaald, Matth. XX: 22. *Kunt gij met den doop gedoopt worden, waarmede ik gedoopt worde?* en

(*) *Algem. Letteroef.* 1806. II. bl. 313 en verv.

en H. 54. van het *heilige avondmaal*, een gezegde uit Openb. III: 20. *Ik zal met hem avondmaal houden*? Andere daarentegen zijn achtergebleven, die ons verscheidene leeringen van Jezus, als door hemzelven in oefening gebragt, in 't voortreffelijkst licht vertoonen. Wij bedoelen hier inzonderheid de meesten van 's Heilands laatste woorden.

Men ziet uit deze aanmerkingen, dat wij met dit boekje, hoe goed anders 't oogmerk van den Schrijver moge geweest zijn, niet wel te vrede zijn. Een volledig opstel van de Leer van Jezus, zaamgebragt uit diens eigen woorden, en een dergelijk van de Leer der Apostelen, opgemaakt uit hunne schriften, en wel 't een en ander zoo ingerigt, dat, alwat daarin algemeen bruikbare leer is, door duidelijke verklaring van den spreektrant dier tijden, nader bepaald, en 't geen alleen voor hunnen leeftijd behoord heeft, achterwege gelaten werd, zou eene behoefte vervullen, die door velen erkend, maar waaraan nog door niemand voldaan is. Of onze Schrijver voor deze niet zeer gemakkelijke taak wel berekend zij, laten wij anderen oordeelen.

Herinnering aan de waardij en de vereischten van het beroep eenes Heelmeesters, en Schets van eene Geschiedenis der Ontleedkunde; in twee Redevoeringen, gehouden door G. BAKKER, *Med. Dr. Anat. Chirurg. et art. obst. Praelector te Haarlem, in het Theatrum Anatomicum aldaar, bij het begin der Ontleedkundige Zomer- en Winterlessen, 29 Mei 1806, en 9 en 10 Feb. 1807. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. 77 Bl.*

Een aan den titel volkomen beantwoordend Werkje, hetgeen de geoefende welligt, bij een bloot inzien, zou kunnen ter zijde stellen, hetzelve als onbelangrijk en overtollig voor zijne wetenschappelijke kennis beschouwende, maar hetgeen zeer nuttig zal moeten geoordeeld worden, wanneer men in aanmerking neemt, tot welk einde en voor wie de Lector sprak; immers voor hun, die zich tot de kennis der Heelkunde voorbereiden, om wie hoofdzakelijk zijne ontleedkundige lessen daargesteld wierden, en tot welke, zoo wel nu als in het

vervolg, zijne rede voornamelijk ingerigt, en naar de bij hun onderſtelde, dat is naar de gewone menſchelijke, doch ongeoefende vatbaarheid geſtemd moest zijn. Naar ons inzien heeft de Lector zijne taak loffelijk volbragt, en wij zagen deze Redevoeringen gaarne in handen van alle leerlingen der Heelkunde, hun verzekerende dat zij in dezelve rijke ſtof tot nadenken kunnen opzamelen. Om onze Lezeren hiervan te overtuigen, willen wij den inhoud van beide Redevoeringen kortelijk aanwijzen.

Na eenige opmerkingen, dat het onberekenbaar belang van leven en gezondheid ſteeds helder voor den geest en diep in het hart moet gegraveerd zijn van elk, die in het geneeskundige werkzaam is; dat, offchoon de levendigheid van dit denkbeeld niet zelden in ſtaat is, om het hartstogtelijk gevoel van den Heelmeester zoodanig op te wekken, dat de werking van zijnen geest, in de belangrijkſte oogenblikken, daardoor eenigermate geſtoord worde, dat hartstogtelijk gevoel, echter, door de Rede behoorlijk beſtuurd, een groot voorregt, een noodzakelijk vereischte is voor den Heelmeester, — geeft de bekwame BAKKER de moeijelijkheden op, met welke de Heelkundige in de beoefening zijner kunst te ſtrijden heeft, om welke uit den weg te ruimen eene al te dikwijls verzuimde algemeene kennis en belezenheid, of die vorming vereischt wordt, welke iederen beſchaafden mensch noodig is, waarbij zich alsdan een goede voorraad van gegronde kennis der geneeskundige en andere wetenſchappen, in zoo verre zij op de uitoefenende Heelkunde meer regtſtreeks betrekking hebben, voegen moet: de ontleedkundige kennis dus van het ganſche zamenſtel des menſchelijken ligchaams, de kennis van den levenden mensch, of van de Phyſiologie; die der algemeene Natuurkunde, der Scheikunde, de Pharmaceutiſche, die der Natuurlijke Historie en van de Materies Chirurgica. — Voorbereidende taalkennis noemt te regt de Lector onontbeerlijk voor den Heelkundigen, als die der Franſche, Hoogduitſche en Engelſche Talen, offchoon hij de Latijnſche en Griekſche minder van belang oordeelt dan de opgenoemde. Wat de Latijnſche aangaat, vergunne ons de Heer BAKKER, dat wij dezelve met allen nadruk aanbevelen, daar elk Heelkundige dezelve behoeft, en Recenſent onder de zoodanigen verſcheidene kent, die zich nu nog in hunnen vergevor-

der-

derden leeftijd over het gemis dezer belangrijke taalkennis beklagen.

Deze was de hoofdinhoud der eerſte Redevoering. De tweede bevat *eene Schets van eene Geſchiedenis der Ontleedkunde*, welke, onzes inziens, zeer naauwkeurig is; gevende de Lector daarin de gewigtigſte ontdekkingen op, beſluitende met eene korte aanwijzing van de hedendaags voorhanden zijnde gelegenheid en middelen, om kundigheden in de Ontleedkunde te verkrijgen; ontleedkundige præparaten, platen en waschboetſeerſels, offchoon bezwaarlijk en kostbaar in de uitvoering, als zoo vele hulpmiddelen aanvoerende.

Bereidingen der Reagentia, in de Pharmacopœa Batava voorkomende, met aanmerkingen en verklaringen der verſchijnſelen, welke er bij het reageren plaats hebben, voor beoefenaren der Artſenijmengkunde, door Ed. STITZINGER, *Pharm. Stud. Te Amſterdam, bij* L. van Es. *In gr. 8vo. 37 Bl.*

Wij kunnen niet ontkennen, dat in dit Werkje veel goeds gevonden wordt; hetzelve zou allezins voldoende aan het oogmerk zijn geweest, en voorzeker den Heere STITZINGER geene oneer hebben aangedaan, indien geene aanmerkelijke en zeer in 't oog loopende misſtelling daarin geſlopen ware; offchoon wij niet kunnen begrijpen, dat dezelve door den Schrijver niet opgemerkt is; iets, dat ons nog te meer bevreemdt, daar wij meenen dat de Nederduitſche vertaling der *Pharmacopœa Batava* reeds het licht zag, eer STITZINGER zijn Werkje, en daarin zijne misſtelling, tegen de blijkbare bedoeling der Schrijveren van die Pharmacopœa, onder de oogen van het publiek bragt; daardoor immers had hij gelegenheid, om zijne verminkte vertaling met die van de Bataafſche Apotheek te vergelijken. Op bladz. 14 num. 12 van zijn Werkje vertaalt hij de in de Pharmac. Batav. voorkomende woorden: *Acidum Nitricum puriſſimum, ut acidum Phoſphoricum et Tartaroſum a Sulphurico in compoſitis ſalinis terreſtribus et metallicis praecipitatis dignoſcantur*, aldus: „ Zeer zuiver „ Salpeterzuur, gelijk ook Phosphorzuur en wijn-

„ ſteen-

„ steenig Zuur, worden in zout en aardachtige za-
„ menstelsels en Metaal-oxyden gekend door Zwavel-
„ zuur." — Wie ziet intusschen niet duidelijk in, dat dit regtstreeks tegen de bedoeling van den Latijnschen tekst aanloopt; daar immers de Schrijvers der genoemde Pharmacopoea het zuiver Salpeterzuur gebruikt willen hebben, *om in zamengestelde aardachtige zouten en nedergeplofte metalen het phosphor- en wijnsteenig zuur van zwavelzuur te onderkennen.* Deze vertaling immers kan niemand ontkennen, dat met den Latijnschen tekst overeenkomt. Dezelve dan nu met die van STITZINGER vergelijkende, blijkt, dat hij daardoor geheel tegenovergestelde denkbeelden opgeeft, wijl, naar hare aanleiding, de Schrijver niet het *zuiver Salpeterzuur* als middel tot onderkenning van het phosphor-, wijnsteen- en *zwavelzuur*, maar juist dit *laatste* als reagens van salpeter-, phosphor- en wijnsteenzuur wil beschouwd hebben!

De jeugdige STITZINGER trekke uit dezen misslag deze goede les; dat hij niet altijd op eigene krachten steune, maar den raad van meer geoefenden inneme.

Natuurlijke Historie van Holland. *Door* J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Med. Doct. en Prælector in de Nat. Hist. aan 's Lands Universiteit te Leijden, enz. Vden Deels 2de Stuk. Te Leijden, bij* P. H. Trap. *In gr.* 8*vo.* — Of, voor die dit als een Werk op zichzelve verkiezen, onder den Titel: *Natuurlijke Historie van het Rundvee in Holland, enz.*

Wij behoeven naauwelijks te melden, dat dit Stuk volstrekt in denzelfden smaak is als de voorgaande, het *Hollandsch Rundvee* betreffende (*). Het zelfde valt er dus in 't algemeen van te zeggen, zoo om den veelvuldigen en onvermoeiden arbeid des Schrijvers te prijzen, als om in zijne wijze van voordragt te wraken; schoon de aard der stoffe, hier bij voortzetting behandeld, hem even min aanleiding geve tot afwijkingen en uitweidingen, dezen veelwetenden Schrijver zoo eigen.

(*) Zie onze *Letteroeff. voor* 1806, bl. 122 en 529.

gen, en die, om zoo te ſpreken, het karakteriſtieke van meest alle zijne Werken uitmaken.

Het voor ons liggend Stuk vangt aan met het Vierde Hoofdſtuk der Tweede Afdeeling, en heeft ten opſchrift: *Vervolg op de Verhandeling over het herſengeſtel, zoo als uit deszelfs verlengd merg, het ganſche weefſel der zenuwen, door de uit- en inwendige deelen en ingewanden zich verſpreidt; met geheel nieuwe Afbeeldingen.* — Zonder deze kunnen wij des niets vermelden.

Ruimer ſtoffe biedt zich aan in het volgend Hoofdſtuk, waarin, *volgens de waarnemingen en afbeeldingen van* J. CASSERUS PLACENTINUS *en anderen, met vrijmoedige verbeteringen, het Gehoor der Koeijen uitvoerig wordt beſchreven.* Het voorheen verhandelde brengt BERKHEY eigenaardig tot de zintuigelijke werktuigen, en wel eerst tot het zintuig des gehoors bij het Rundvee. Na eene inleidende uitweiding treedt hij ter zake, regtmatigen lof aan zijnen voorganger PLACENTINUS gegeven, en hem voorgeſteld hebbende, als een Man, die in dit ſtuk de taak volmaakt heeft afgedaan. De gehoordeelen der Dieren worden, door de ouden zoo wel als hedendaagſchen, in *uitwendige* en *inwendige* onderſcheiden; — de *uitwendige* zijn die, welke men *Ooren*, *Oorſchijven*, *Oorlepels*, *Oorlellen* noemt; de inwendige zijn de *Gehoorbeenderen*, *Zenuwen* en *Spieren.* Deze opgave ſtrekt den Schrijver ten leiddraad. Wij kunnen hem niet volgen, dewijl de Plaat hier eene behoefte is; dan willen wij iets afſchrijven, 't geen van eenen overneembaarder aard is, en ons BERKHEY, ſchoon zijn naam niet voor het Werk ſtond, zou doen kennen. — Verſcheide zaken, het Gehoor der Dieren in 't algemeen betreffende, aangetogen hebbende, ſchrijft hij: „ Wat is nu dit alles, waartoe brengt gij, vraagt mijn Lezer, dit te berde? kunnen Koeijen Muzijkanten, Kapelmeesters, Componisten zijn? Ja wel, zij zijn het in hare ſoort, niet om, even als de Mensch, noten op te teekenen, of muzijk te ſtellen, die geſchikt is voor den mensch; maar haar geſtel is, naar haren aard, vatbaar voor geluiden, die een ander wezen niet aandoen: een Paard bemint het geluid van de trom en trompet, en wordt er moedig door; eene Koe integendeel wordt er angſtig dol, razend en woedend om, dermate, dat als men in Stierengevechten een trom roert, dan worden de Stieren woedende. Men vindt gemeld, dat HANNIBAL en verſcheiden andere Veldoverſten, voor-

vooral de oude *Germanen*, de Osſen en Koeijen in de ſpitſen ſtelden, en bij den aanval met geweld van trommelgeluid en geſchreeuw, en ook met brandende toortſen, vooruit dreven om in des vijands gelederen te vallen. Deze vrees voor zwaar gebrom en geluid is, behalve aan de Koeijen, ook aan alle ander herkaauwend Vee eigen: de Duitſche Jagers jagen de angſtige Herten een ſchrik aan door de trom en den toet-jagthorn. Het behoeft ſlechts een weinig opmerking, als men bij het exerceeren onzer Soldaten in en omtrent eenig Kamp of Buurt, alwaar Koeijen zijn, er op let, zoodra hoort het Vee geen geratel van eene trom en het afvuren der Pelottons, of alle de Koeijen loopen als ontzind en wild dooreen; de Paarden daarentegen ſtaan er veeltijds naar te luisteren; evenwel bemint eene Koe het zachte zanggeluid, en dit ſchijnt alle herkaauwende Dieren insgelijks eigen: de *Arabieren* geleiden en beſturen hunne Kameelen door gezang en gefluit; de Hertebeesten zijn vatbaar voor en nieuwsgierig om naar fluitgeſpeel te luisteren. Men behoeft den Herders-dichteren ſlechts te vragen, of een ſchoon Landgedicht zonder herders-fluit welluidend zij; de Koeijen zijn er zeer vatbaar voor; naar het deuntje van de Melkmeid of Boerenknecht ſtaan zij ſtil te luisteren; voor 't gebaf van een hond verſchrikken zij. In mijn buitenleven heb ik mij menigmaal vermaakt, in den vroegen morgen of den vallenden zomeravond op de dwarsfluit te ſpelen, wanneer een ganſche koppel Koeijen al zachtjes toetrad en ſtilſtond om dit aan te hooren; al hetwelk dan, met een wijsgeerig denkbeeld overgebragt, genoeg bevestigt, dat hoe groot, breed en hairig de uitwendige ooren der Koeijen zijn, zij echter zeer gevoelig zijn voor al te ſterke aandoening, en aan hun dus een meer oplettend dan verfijnd gehoor is toe te kennen: dit zoo zijnde, zou het zeer wel met de Aristoteliſche gevoelens der Ouden en de ſpeculatien der Gelaatkundigen (*Phyſionomisten*) overeenkomen, dewelke ſtellen, dat groote oorſchelpen of lellen een dommelig en dom gehoor, doch een goed geheugen teekenen; hierom wordt een Ezel om zijne groote ooren wel een domme Ezel genaamd; maar om zijn geheugen, dat, gelijk men zegt, *een Ezel zich geen tweemaal aan éénen ſteen ſtoot*, ook teffens een goed verſtand toegekend. Ik behoef niemand onzer Landzaten te verklaren, wat men door een *domoor* verſtaat, vooral ook door een *Ezelsoor*, een

dom-

dommen Ezel; maar ook wie weet niet, dat men aan zekere soort van stroeve, stompe en breedgeoorde menschen den naam geeft van *Domoor* of *Buffeloor*.

ô Heer wil ons verlossen
Van deze Deensche Osen
En breng ons, naar ons wenschen,
In Holland bij de menschen.

was en is nog bij ons, zoo men wil, een Vondellaansche inval op stompe vernuften of domooren."

BERKHEY lascht in 't slot dezes Hoofdstuks eenige oplossingen betrekkelijk den invloed der lucht op het gehoor, en ook op het gehengen der Koeijen.

Het Zesde Hoofdstuk dezer Tweede Afdeeling voert ten opschrift: *Uitvoerige en meest vernieuwde Ontleedkunde van het Oog en de Gezigtdeelen der Koeijen.* Hetzelve bestaat voornamelijk in de uitlegging van de Figuren op Plaat XI, aan welke niemand keurigheid zal ontzeggen. Vrij bepaald houdt BERKHEY hier voet bij stuk, en veroorlooft zich weinig uitstappen; geheel onthoudt hij zich des niet. Van het zijlings lodderachtig zien der Koeijen gewagende, doet hij voor de zoete Landjeugd een Vaderlandsch uitstapje: — „ Misschien is het pinkoogen wel ontleend van het zijlings of lodderachtig zien der Pinkvaarzen, gelijk de Dichters bij vergelijking aan eene lonkende Vrouw Osen- en Kalfsoogen toeschrijven; immers wierd de Hemelkoningin JUNO blaauwe Osenoogen toegekend: HOMERUS doet haar voor haar Gemaal JUPITER verschijnen als *lonkende met hare lodderlijke wenkbraamen en blaauwverwige Osenoogen.* In der daad de Koeijen hebben iets lodderlijks en goelijks in hare oogen, vooral als zij in rust en vergenoegd herkauwen. Onze Landjeugd en Herderdichters weten ook van het pinkoogen te spreken: immers zeker Dichter van ROZELIJNS oogjes voert zijn Herder dus, sprekende, in:

Als mijn Rozelijntje lonkt
En een zijlings wenkje vonkt
Uit de bruine wenkbraamboogjes
Pinkende uit haar Osenoogjes,
Dan verstaan wij allebeij
Deze lieve lodderij."

Meer-

Meermalen deelt de grijze BERKHEY, daar de ondervinding in alle zaken de grootſte leermeesteresſe is, den leerlingen of weetgierigen de eenvoudige kunstgrepen mede, door dezelve hem verſchaft. Zoo treffen wij hier aan een kunstgreep om Oogen te ontleden en de Vliezen te droogen; 't geen den jongen Leerlingen niet dan aangenaam en nuttig kan wezen.

Zoo wel met Kunst- als Vaderlandlievenden ijver deelt hij den arbeid mede van den *Amſterdamſchen* beroemden Arts JACOB HOVIUS, die, ten jare 1740, bij zijne Inwijdings-redevoering, onder den titel: *Tractatus de circulari humorum motu in Oculis*; dat is: *Verhandeling over de beweging der omloopende vochten in de Oogen*, nieuwe ontdekkingen over het Oog aan 't licht bragt; welke Verhandeling naderhand vermeerderd en verbeterd ten voorſchijn kwam. „ Daar nu," merkt BERKHEY op, „ het Koeijen-oog de eerſte en voornaamſte aanleiding tot deze nieuwe ontdekking gegeven heeft, en dezelve tevens eene bijzonderheid in het oog van dit Dier heeft doen kennen, mogen wij niet voorbij, om deze, in den tijd zoo roemruchtige, nieuwe uitvinding mede te deelen, en te meer, daar deze ontdekking zelfs door de *Leipziger*, *Parijſche* en *Londenſche* Maatſchappijen genoemd wierd *Rete novum Bobus eſt mirabile*, dat is, *het nieuwe Netgeſtel in de Koeijen is verwonderlijk*; en in der daad het is zoo, gelijk de fraaije en zoo naauwkeurig als ons doenlijk is gevolgde afbeeldingen zullen getuigen." Plaat XI is een noodig vereischte om dit te bevatten. En deelt BERKHEY te dezer gelegenheid keurige aanmerkingen mede, over het zien der Koeijen. Dan genoeg hebben wij van dit Deel gezegd, om het Werk aan te prijzen.

Geſchiedenis van der Franſchen Oorlog, in de jaren 1806 *en* 1807. *Iſte Deel. Met Afbeeldingen en Kaarten. Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. *In gr.* 8*vo.* 461 *Bl.*

Hoe hoogst wenſchelijk het voor den regtſchapen Menſchenvriend ook zijn moge, dat de Oorlogen geen groot deel der Geſchiedenisſen uitmaakten, gelijk zij tot nog toe gedaan hebben, en dat VOLTAIRE's zeggen,

gen, „ de Geſchiedenis is een verhaal van de Wreedheden en Dwaasheden des Menschdoms," eenmaal door de ondervinding, in eene Eeuw, die op verlichting boogt, gelogenſtraft mogt worden; blijft zulks, helaas! onder de *vrome wenſchen* berusten, en de Ondervinding ſchreeuwt er tegen met luider keele. Pennen, op het vermelden van Oorlogen afgerigt, vinden ſtoffe om zich ſtomp te ſchrijven. De eene Krijg volgt den anderen, in onze dagen. Vertoont zich eens de Vredezon, het is aan een hemel, waar men in de kimmen nieuwe oorlogswolken ziet groeijen, die dreigen te verdikken, zamen te pakken, en uit te barſten tot 's Menschdoms ramp.

Eigenaardig ſchoten deze gedachten onzen geest in, bij het ontvangen der opgemelde *Oorlogsgeſchiedenis*; gevloeid uit dezelfde pen, welke ons de *Geſchiedenis van den Oorlog der drie Keizers* ſchonk (*). — Het ontwerp was reeds beraamd, om dit Werk te achtervolgen, met betrekking tot den zeer zonderlingen Krijg, welke, in 't einde des voorleden jaars, door *Pruiſſen* onverwacht werd aangevangen. Dan, in den aanvange des jaars 1807, verſcheen er te *Parijs* zeker Werk van ſoortgelijken aard, welks ſpoedige levering de verlangens naar een echt berigt vervulde. De Boekhandelaar J. S. VAN ESVELDT-HOLTROP kundigde de vertaling dezes Werks aan. De veel meerdere ſpoed, waarmede die Vertaling in 't licht kon komen, dan een oorſpronkelijk Geſchrift, 't welk gewis het vertier van het laatstgemelde, hier te lande, grootelijks zou benadeelen, deed eene Onderhandeling ontſtaan tuſſchen den Boekhandelaar J. ALLART, die het andere Werk had in 't licht gezonden, en den tegenwoordigen Uitgever, met wien de Schrijver beraamde, van het *Franſche* Werk, als zijnde enkel eene Verzameling van Staatspapieren en Legerberigten, zonder eene aaneengeſchakelde voordragt, in zijne bearbeiding dat gebruik te maken, welk hetzelve naar zijn oogmerk toeliet, en wel ter overneminge van openbare bewijsſtukken. — Vele andere ontbrekende heeft de Schrijver gepoogd van elders aan te vullen, en levert dus de aanleidingen, den voortgang en het einde des Oorlogs van 1806 en 1807, met alle die echte Kabinetsſtuk-

(*) Zie onze *Letteroef. voor* 1806, bl. 583.

ſtukken, welke het hem niet zonder veel moeite gelukt is te bekomen: Hij hoopt deze Geſchiedenis in drie Deelen te bevatten.

Het I H. voert ten opſchrift: *Overzigt van de gevolgen des Presburgſchen Vredes, den 26 van Wintermaand* 1806. De Schrijver klimt, ter zamenſchakeling, tot den *Akenſchen* Vrede, 1748, op; doch is kort, en wijst, ten aanziene van latere gebeurtenisſen, om onnoodige herhalingen te vermijden, tot zijne *Geſchiedenis van den Oorlog der drie Europeeſche Keizers*. Bij het vermelden van den Vrede te *Presburg*, die zoo groot eene verandering, niet ſlechts in *Duitschland*, maar in geheel *Europa* te wege bragt, vindt men eene Tabèl van het gewin of verlies, door de onderſcheidene Magten, in dit Verdrag begrepen, dadelijk genoten of geleden. Bij 't zelve ſcheen *Rusland* die op zichzelve ſtaande Mogendheid te blijven, welke niets gemeen had met de Verdragen der overige *Europeeſche* Magten; doch werd in de zaak ingewikkeld. *Turkijen* deelde er diep in. *Denemarkens* en *Zwedens* ſtaatsgeſteldheid wordt in oogenſchouw genomen, en het Zeebeheerſchend *Albion*, als de aanſtoker van den Oorlog op het vaste land, afgemaald.

Over de *Vredesonderhandelingen tusſchen Frankrijk en Engeland* loopt het II H. Hoe zeer dit Hoofdſtuk met niet minder dan zeven-en-dertig Kabinetsſtukken, tusſchen *Frankrijk* en *Engeland* gewisſeld, voorzien is, vond de Schrijver, zich des bediend hebbende, reden om te betuigen: „Het twistgeding der Natien voor het oog van gansch *Europa* blijft, ten allen tijde, allermoeijelijkst om te beſlisſen. Zelfs de opmerkzaamſte beſchouwer, die geleerd heeft, uit den zamenloop der gebeurtenisſen een gevolg af te leiden tot de beginſelen, die de onderſcheidene Kabinetten beheerſchen, en wederkeerig uit de openbaar erkende grondſtellingen tot de gedragingen zelve, vindt zich dan nog buiten ſtaat, om zijn oordeel te vertrouwen, daar hem veelal die mondelinge voordragten onbekend zijn, welke, even als de ſchaduwen in teekening of ſchilderij, zooveel invloeds hebben op de werking van 't geheel." Wat hij er nogtans van make, geeft het ſlot dezes Hoofdſtuks te lezen.

De *Vredesonderhandelingen tusſchen Frankrijk en Rusland* verſchaffen de ſtoffe tot het III H. Alle deze Onderhandelingen medegedeeld, en het zonderling en onbeſtaanbaar gedrag van *Rusland* geſchetst hebbende, betuigt

toigt de kundige Schrijver: „ De gevolgen hebben dit geheim der Hoven genoegzaam opgeklaard, en de geheele inhoud van dit Manifest konde door *Frankrijk* niet anders beſchouwd worden, dan eene regtſtreekſche uitdaging, welke niet de taal der Ministers, maar den tegenſtand vorderde der overwinnaren van *Ulm* en *Auſterlitz*, ten einde zoodanige Kabinetten, wier beginſelen en gedragingen elken dag de kleur des Kameleons aannemen, tot reden en billijkheid terug te voeren."

De ontvouwing van de *Onderhandelingen tuſſchen Frankrijk en Pruiſſen*, in het IV H., gaat vergezeld met eene menigte oorſpronkelijke ſtukken. Bij de vermelding van den beſlisten Oorlog tuſſchen *Pruiſſen* en *Frankrijk* ontmoeten wij eene tegenoverſtelling dier twee Mogendheden in veelvuldige opzigten: wij hadden ze ter overneminge geſchikt; doch de breedvoerigheid gebiedt, dat wij ons tot eenige weinige trekken bepalen. „ *Frankrijk*, door éénen Held beſtuurd, die alles met zijnen eigenen geest bezielt, alles tot één doel rigt, en *Pruiſſen*, met den besten Vorst aan 't hoofd, aan de verdeelde gevoelens en belangen van een aantal onervarene Hoovelingen en trotſche Edelen ter prooije: *Frankrijk*, de ſchrik van gansch *Europa* en van vele Volken buiten 't zelve; *Pruiſſen*, magteloos in zijn ondoelmatig beſtuur, en gehaat bij alle Mogendheden, die zich meermalen op deszelfs bijſtand verlieten." — Na de opſomming van veelvuldige tegenſtellingen, die alle ten voordeele van *Frankrijk* ſtrekken, beſluit de Schrijver: „ Hij, die in deze vergelijkingen een genoegzamen grond kan vinden, om, in eene zelfde krijgs-onderneming, op gelijke uitkomſten te durven rekenen, heeft zichzelven reeds te zeer in de avontuurſpelen der verbeeldinge verdiept, en alle aanſpraak op onpartijdigheid verloren. Geen geheim verdrag, derhalve, van *Potsdam*, ſchoon op het graf-geſteente van den grooten FREDERIK bezworen; geene aanblazing van vermetelen, wier kunde en ervaring de vlugt van eenen dagvlinder kenmerken; geene uitdaging van ijdel(en) trots, zonder grondſlag van echten roem; geen partijgang zonder kennis van het terrein; geene zoutelooze ſcherts, welke napraat om te pogchen; geen voornemen zonder doel; geen oogmerk zonder middelen: maar belang, aan goede ondubbelzinnige inzigten, aan grijze ervaring en waarſchijnlijke uitkomſten getoetst; dit alleen had het beſluit moeten doen opmaken: of, in de

tegenwoordige omſtandigheden, een oorlog van *Pruiſſen* met *Frankrijk* raadzaam ware? De uitkomst zelve, welke ons eene opeenvolging van belangrijke voorvallen aan de hand geeft, zal ook, in het vervolg dezer geſchiedenis, de ſtelligſte ontknooping van dit ſtaatkundig raadſel leveren."

De *Toebereidſelen tot den Oorlog tusſchen Frankrijk en Pruiſſen* vermeldt ons het V en laatſte H. dezes Boekdeels; en vinden wij het aandeel, 't geen ons Land in dien Krijg nam, met deze woorden voorgedragen: „Onder des Keizers Bondgenooten, die den aanval van *Pruiſſen*, als vijandig voor de algemeene en zoo lang begeerde rust van geheel *Europa*, krachtdadiglijk wilden helpen beſtrijden, en niet minder door het zeer mogelijke gevaar van hun eigen Land, dan door de betrekkingen van bloedverwantſchap, tot een dadelijk aandeel in deze oorlogsbedrijven werden aangevuurd, moet in de eerſte plaats geteld worden LODEWIJK NAPOLEON, Koning van *Holland*. Gelijk hij het van zijnen pligt rekende, om 's Lands Staten van de nabijheid des gevaars te verwittigen, even zoo was eene tijdige voorziening het eerſte kenmerk van ſtaatkundige wijsheid, en zeer juist geſchikt, zoo wel ter dekkinge der grenzen, als om den belangrijken pligt van bondgenootſchappelijken bijſtand te vervullen. De zorg, om in alle de oorlogsnoodwendigheden, en tevens in het fonds te voorzien, waaruit zoodanige buitengewone kosten, bij den neteligen toeſtand der geldmiddelen, zouden voldaan worden, verſpreidt een helder licht over zijne doelmatige regering, en levert ook voor de toekomst van dezen voortgaanden oorlog een grootsch verſchiet van de heldenrol, welke de dappere *Hollanders* in *Saxen* en *Polen* zullen ſpelen."

Dit Deel ſluit met den 9 van Wijnmaand, wanneer de Legers elkander in 't gezigt ſtonden, en *Frankrijk* het tooneel des oorlogs aanvallenderwijze opende.

Het Werk ſtaat verrijkt te worden met de noodige Plans en Kaarten, met de Beeldtenisſen van Staatsmannen en Krijgsbevelhebbers. Twee ſlechts komen er in dit Deel te voren; die er verder toe behooren, zullen bij het volgende worden afgeleverd; het zijn de Beeldtenisſen van Keizer NAPOLEON en CHARLES FOX. Over de gelijkenis kunnen wij niet oordeelen; doch de uitvoering behaagt ons niet.

Ge-

Geſchied- en Staatkundig Tafereel der Lotgevallen van Frankrijk, van de vroegſte tijden af, tot aan den dood van LODEWIJK DEN XVI, *vergezeld(d) met eene vlugtige beſchouwing der Wetenſchappen, Kunſten en Gebruiken in die Eeuwen, door Mr.* FRED. WILH. GORDON. *Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. *In gr. 8vo.* 243 *Bl.*

Geen mensch zal den Heer GORDON betwisten, dat een terugzigt op het voorledene gemakkelijker en zekerder toegaat; dan zich te wagen in het wijde en onafzienbare veld van het toekomende. 't Was de overweging hiervan, welke hem aanporde, om de Gedenkboeken der eeuwen op te ſlaan, ten einde die Natie, welke thans de hoofdrol ſpeelt op dat treffend Tooneel, 't welk wij in *Europa* vertoond zien, nader te leeren kennen. — Hij voelde daartoe een nieuwen prikkel, nadat hij dezelve, als 't ware, in haar eigen element beſchouwd, en hare Nationale voortbrengſels, in den loop der eeuwen uitgeleverd, van nabij had gadegeſlagen. — Hieruit nu, zegt hij, werd eene korte ſchets geboren, welke door eene bijzondere aanleiding in een uitgebreider tafereel hervormd is, en daarbij tevens beſtemd werd, om door den druk in de wereld te verſchijnen.

Na, in weinige bladzijden, iets vermeld te hebben van de oude Lands-, Volks- en Regeringsgeſteltenisſe, geeft hij eene Tijdrekenkundige Tafel der Koningen, die het *Rijk der Franken* bijkans veertien eeuwen beſtuurd hebben; zij maken het getal van zes-en-zestig uit, en zijn uit drie verſchillende Stammen voortgeſproten; met het jaar van den aanvang en de opgave van de jaren, in welke de drie Stammen, de *Merovingiſche*, de *Karlovingiſche* en de *Kapetiſche*, geregeerd hebben.

Voorts verdeelt hij de ten toonſpreiding van *Frankrijks* Lotgevallen in vijf *Tijdperken*. — Het *eerſte* Tijdperk bevat het aanwezen van den eerſten *Frankiſchen* Stam. — Het *tweede* vangt aan met PEPYN, het hoofd des tweeden Stams, en ſtrekt zich uit tot aan den dood van LODEWIJK DEN V, den laatſten Koning van dien Stam. — Met de troonbeklimming van HUGO KAPET vangt het *derde* Tijdperk aan, en loopt af met de rege-

ring van KAREL DEN SCHOONEN. — FILIPS VAN VALOIS opent, als de eerſte Vorst uit een' nieuwen tak, het *vierde* Tijdperk, 't welk met het verdorren van dien tak beſloten wordt. — Het *vijfde* neemt een begin met de troonverheffing van HENDRIK DEN IV, den eerſten Koning uit de Familie van *Bourbon*, en loopt af met het ombrengen van LODEWIJK DEN XVI.

Welk een voorraad van ſchrijfſtoffe leveren bijkans *veertien* Eeuwen en *zes-en-zestig* Koningen op! Zulks te verwerken in 243 bladzijden, geeft voor 's hands te kennen, dat het beknopt en ineengedrongen moet zijn, en ook de beſchouwing der *Wetenſchappen*, *Kunſten* en *Gebruiken*, op den Titel vermeld, met waarheid den naam van *vlugtig* mag dragen. Dan ook hoeveel verſchillen zij van de meesterſtukken, die een ROBERTSON ons in de Historie van KAREL DEN V leverde!

Wel is waar, onder dit aantal Koningen, zijn er niet weinige, die voor 's Heeren GORDON's Tafereelen geene of geringe ſtoffe aanboden; doch hoe velen verdienden eene gezetter en meer uitvoerige ſchildering, zou het Tafereel aan het voorwerp beantwoorden! De *korte ſchets*, van welke de Schrijver ſpreekt, als hier in een *uitgebreider Tafereel* hervormd, moet wel *zeer kort* geweest zijn.

Veelal zijn de Karakter-opgaven den Vorſten voegende. Doorgaande komen de *Prieſters* en de *Vrouwen* er ſlecht af; doch verdienen die, welke wij hier ontmoeten, een beter lot? De Schrijver, wel verre van te hunnen opzigte de trekken te verzachten, bedient zich van de ſterkſte; en, of het niet genoeg ware dit in den Tekst te doen, dient eene menigte van opheldernde aanteekeningen aan den voet der bladzijden, om dit alles nog in klaarder dag te halen, en door Anecdotes het reeds ſtekende nog ſtekender te maken. Dit zal het grootſte gedeelte der Lezeren wel gevallen; die ſaus ſmaakt veler verhemelte. Of zulks anderzins in die ruimte aan een *Geſchied- en Staatkundig Tafereel* voege, is eene andere vraag; eene vraag, waarop ſtrikte oordeelkunde misſchien *neen* zou antwoorden. Dan men hebbe den ſmaak eens Schrijvers iets toe te geven.

Wat den ſtijl en de wijze van voordragt betreft, deze is zichzelven niet zeer gelijk; nu eens deftig en aan den ſierſtijl grenzende, dan laag vallende. De taal is ver-

re

re van geuischt. De geslachten zijn geenszins zoo veer in acht genomen, als men hedendaags doorgaans aantreft en met reden verlangt, daar de hulpmiddelen, om zich voor grove misslagen in dit geval te hoeden, zoo gereed voorhanden zijn, en niet mogen verwaarloosd worden van eenigen Schrijver. Te meer heeft deze ongelijkheid van stijl en onzuiverheid in taal ons getroffen, dewijl de Heer GORDON uit een en ander ons is voorgekomen, den aanleg, om eenpariger en zuiverder werk te leveren, niet geheel te ontbreken.

Reis naar Frankrijk, door zijne Heiligheid PIUS VII, *bij gelegenheid van de plegtige zalving en krooning hunner Keizerlijke Majesteiten. Uit het Fransch vrij vertaald, en met Aanteekeningen vermeerderd door* J. M. SCHRANT, *Roomsch Priester.* (Met het Portrait in profil van PIUS VII.) *Te Amsterdam, bij* B. J. C ajenschot. 1807. *In kl.* 8vo. 280 *Bladz.*

De beschrijving van de verrigtingen en ontmoetingen van het Hoofd der R. C. Kerke, zoo te Parijs als op zijne Reize derwaarts en terug, is een onderwerp, belangrijk niet alleen voor de Roomsch-Catholijken, maar voor iedereen, uit aanmerking van het bekende groote oogmerk van die Reis en de verbazende Gebeurtenissen, welke tot dezelve hebben aanleiding gegeven. — Veel intusschen van hetgeen men in dit Werkje aantreft, is op zijn tijd door de Nieuwspapieren bekend geworden. Doch zulks beneemt niets van de waarde van het Geschrift voorhanden, want, vooreerst, vindt men hier alles bij elkanderen, aaneengeschakeld, en, ten tweede, meer uitvoerig en meer volledig. Volgens het Voorberigt is dit Boekske, voor het grootste gedeelte, eene vertaling van een soortgelijk Fransch Werkje, doch 't welk de Vertaler niet slaafs gevolgd, maar van onnaauwkeurigheden gezuiverd en merkelijk vermeerderd heeft, hebbende zich omtrent alles van echte bronnen bediend. De Aanteekeningen, achteraan geplaatst, behelzen eene schets van de Gebouwen en Gestichten door den H. Vader bezocht, en moeten dienen om eenig denkbeeld mede te deelen van het bij-

zonder merkwaardige, 't welk Parijs voor Reizigers oplevert.

Het Werkje is verdeeld in zeven Afdeelingen, die zoo vele bekwame rustplaatsen voor den Lezer verschaffen, en waarvan wij den zakelijken inhoud kortelijk zullen opgeven.

De *eerste Afdeeling* behelst een berigt van de plegtigheid van het zalven en kroonen der Koningen en Koninginnen van Frankrijk, benevens eene opgave van diegenen onder dezelven, welke door Pausen zijn gezalfd geworden. — Onder den eersten Stam der Fransche Koningen bestond de inhuldiging alleen in eene Militaire plegtigheid. Het Opperhoofd des Volks, altoos Bevelhebber des Legers, werd op een schild rondgedragen en als Koning uitgeroepen, terwijl de soldaten hem trouw en gehoorzaamheid zwoeren. PEPIN zal, naar men meent, de eerste Fransche Koning geweest zijn, welke de Zalving ontving. De oorsprong dezer plegtige verrigting is bij de Hebreërs te zoeken. Saul werd het eerst door Samuël gezalfd, en daarom in de H. S. *de Gezalfde des Heeren* genoemd. PEPIN voerde dit gebruik onder de Franschen in, en hetzelve heeft tot nu toe stand gehouden. Ook de Koninginnen van Frankrijk werden gezalfd.

De *tweede Afdeeling* handelt over het uiterlijk voorkomen, de geaardheid, de godsvrucht en deugden van PIUS DEN VII; al hetwelk ten gunstigste beschreven wordt. Daaraan volgen de instellingen der Gebeden in het Fransche Rijk wegens 's Pausen voorspoedige Reis en de Zalving des Keizers. Voorts 's Pausen Aanspraak aan het geheime Consistorie, betreffende zijne Reis en hare bedoelingen, mitsgaders 't geen verder zijn vertrek uit Rome voorafging, en eindelijk zijne Reis tot aan de grenzen van Frankrijk. Alomme werd de H. Vader met eerbied ontvangen en met luister onthaald. Men had alle mogelijke voorzorgen genomen, om den Paus de reis gemakkelijk te maken, inzonderheid den overtogt over den Berg *Cenis*.

De *derde Afdeeling* vermeldt 's Pausen verderen Reistogt; de eerbewijzen, hem allerwegen aangedaan; de dood van den Kardinaal BORGIA, die hem vergezelde; de komst van den H. Vader te Fontainebleau en te Parijs, benevens de bezoeken, die vóór de krooning plaats hadden.

To

Te Turin „ was de geestdrift, die het Volk beziel-
„ de, om zijne Heiligheid te zien, zoo groot, dat de
„ Wacht, welke de poorten van het Paleis bezette,
„ overweldigd werd, en de Paus zich eensklaps onder
„ de menigte vermengd en gedrongen zag, zonder dat
„ nogtans daaruit eenig ongemak voor zijnen Persoon
„ volgde."

De *vierde Afdeeling* beschrijft de plegtigheid der Zalving van hunne Keizerlijke Majesteiten. Men vindt hier den voorafgaanden toestel, de kleeding, optogt en plegtigheden niet alleen uitvoerig en naauwkeurig beschreven, maar ook opgegeven den woordelijken inhoud der Gebeden en Aanspraken, door den Paus bij deze buitengemeene gelegenheid gedaan; iets, onzes inziens, in zeker opzigt, zeer belangrijks; weshalve wij den Zegen en het Gebed, bij de Zalving gedaan, zullen overnemen. „ Onze Heere God JEZUS CHRISTUS, de Zoon
„ des levenden Gods, die van zijnen Vader gezalfd is
„ geweest met de Olie van blijdschap en zegepraal, op
„ eene veel verhevener wijze dan alle anderen, die in
„ zijnen luister deelen, doe door het uitstorten van deze
„ Heilige Olie den zegen des Heiligen Geests over uw
„ hoofd nederdalen, en late dien tot in uw hart door-
„ dringen; opdat gij door deze zinnelijke en tastbare
„ gave moogt verdienen deel te hebben aan de onzigt-
„ bare goederen; en dat gij, na met eene billijke beza-
„ digdheid een tijdelijk Rijk te hebben bestuurd, waar-
„ dig moogt zijn, om met Hem te heerschen, die al-
„ leen de Koning der Koningen is, en zonder zonden
„ leeft en verheerlijkt wordt met God den Vader, in
„ de eenigheid des Heiligen Geests in alle eeuwen der
„ eeuwen. Amen! — Almogende en eeuwige God!
„ die door ELIAS den Profeet, HAZAËL over Syrie
„ en JEHU over Israël, als ook SAUL en DAVID door
„ den Profeet SAMUËL tot Koningen hebt doen zal-
„ ven, stort ook, bidden wij U, door onze handen
„ de schatten uwer genade en zegeningen uit over
„ uwen Dienaar NAPOLEO, dien wij, onaangezien on-
„ ze eigene onwaardigheid, heden met de Heilige Olie
„ tot Keizer zalven, en deel hem de kracht en uit-
„ werking daarvan mede! Stel hem, ô Heer! magt op
„ zijne schouderen! Geef, dat hij dit Rijk en zijn
„ geliefd Volk met den geest van sterkte, regtvaar-
„ digheid, getrouwheid, voorzienigheid [waakzaam-
„ heid?],

„ heid?], moed en ſtandvastigheid beſture; dat hij een „ beſtrijder des Ongeloofs, een beminnaar der Gereg„ tigheid, een vergelder der goeden en een geeſel „ der kwaden, een verdediger van uwe Heilige Kerk „ en een voorſtander van den Christelijken Gods„ dienst zij: dit alles tot eer en lof van uwen roem„ rijken naam, door JEZUS CHRISTUS uwen Zoon, „ onzen Heer, enz." De Keizerlijke Sieraden werden door den Paus gezegend, een Gebed daarover uitgeſproken, en vervolgens onder toepaſselijke Aanſpraken overhandigd. Doch de Kroon nam NAPOLEON zelve van 't Altaar en zette zich die zelve op 't hoofd, (gelijk bekend is,) waarbij echter de Paus eenen toepaſselijken Zegen uitſprak. — Verdere bijzonderheden dient men in het Werkje zelve na te zien. — Deze Afdeeling wordt, onder het opſchrift, *Pauſelijke Kapel te Rome*, beſloten met eene beſchrijving van de plegtigheid, welke er in die Stad plaats heeft, als de H. Vader in de St. Pieters Kerk den Dienst waarneemt.

De *vijfde Afdeeling* vermeldt de verdere Godsdienſtige verrigtingen van den Paus te Parijs, bijzonderlijk in onderſcheidene Kerken; voorts de overhandiging van Kardinaalshoeden aan twee daartoe beſtemde perſonen, en onder andere bijzonderheden ook de bediening des Doops aan den nu overledenen Zoon van zijne Keizerlijke Hoogheid, Prins LODEWIJK, thans Koning van Holland.

De *zesde Afdeeling* vervat berigten van onderſcheidene Gehoorverleeningen; van het bezoeken van verſchillende Geſtichten, Kunstverzamelingen, Fabrijken, en andere merkwaardige plaatſen, mitsgaders van de aanbieding van verſcheidene Kunstwerken, te veel om hier opgeteld te worden. Doch kunnen wij niet nalaten plaats te geven aan de volgende Latijnſche Dichtregelen van den beroemden Proteſtantſchen Leeraar MARRON, en door denzelven den Paus toegezonden.

Pontifici, triplex ſurgit cui fronte corona;
Æmula quem Italiæ, Gallica terra colit,
Et Chriſti venerator ego, Chriſtique ſacerdos,
Cuique idem in cunctos pectore ſpirat amor,
Inſuetum hæc mitto poſſint quæ carmina cultum
Tesari, tanto pignora digna viro!

De

De *zevende Afdeeling* behelst eene opgave van de Geſchenken door den H. Vader van hunne Majeſteiten ontvangen, gelijk mede van die door den Paus aan de Keizerlijke Officieren gegeven. Verder de terugreis van PIUS VII naar Rome, met vermelding der ontmoetingen op dien togt, zijne komst en plegtige ontvangst in gemelde Stad, de Feesten aldaar ter zijner eere gegeven, en de Aanſpraak door hem in een geheim Conſiſtorie gedaan.

Over het geheel blijkt uit dit Werkje, dat de Paus alomme met blijken van welmeenende achting en hartelijke genegenheid ontvangen is, gelijk hij dan ook zijne waardigheid, door eene achtbare minzaamheid, zeer wel heeft ſtaande gehouden, zoo dat de anders ſpotzieke Franſchen *geen* ſtof tot *falleries* hebben gevonden.

Voorts hebben wij in dit Boekske niets aangetroffen, 't welk den Proteſtantſchen Lezer beleedigt; en daar hetzelve in eenen goeden ſtijl vervat en niet onbevallig geſchreven is, kunnen wij het den Liefhebberen van Hiſtoriſche Reisbeſchrijvingen met ruimte aanprijzen. Taal- en ſpel-fouten van belang hebben wij ook niet ontmoet. Alleen heeft het ons bevreemd, den naam des Franſchen Monarchs telkens NAPOLEO geſpeld te vinden; zijne Majeſteit zelve toch ſchrijft NAPOLEON.

Treurſpelen van F. SCHILLER, *Iſte Deel, door Mr.* J. KINKER. Of ook onder den Titel: *Thalia en Melpomene, IVde Deel, bevattende: De Maagd van Orleans, en: Maria Stuart, ieder in vijf Bedrijven. Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. *In kl.* 8*vo. XIV en* 398 *Bl.*

Wederom eene proef van Hollandſche versmaat in den ſmaak der Ouden in ontrijm, en wel in het Treurſpel; maar eene proef, den Heere KINKER volkomen waardig! Reeds lang prijkt zijn naam met glans op de rol dier Dichteren, die, tot den echten geest der kunst doorgedrongen, aldaar van het algemeene oordeel durven verſchillen, waar gezag alleen, met opoffering van waarheid, zich doet gelden; en de uitkomst bewijst den naauwkeurigen toets, waaraan hij gewaande kunstregelen onderworpen heeft. Wien is het onbekend, hoe de Franſche School bijkans overal in het Tooneelwezen, voornamelijk in het hooge Treurſpel, de Alexandrijnſche of Hexametriſche verzen, met uitzondering nu en dan der koren, te gelijk met de rijmklanken, ingevoerd, en den lijfbedien-

dienden of ſoldaat even kunstzwellende heeft doen ſpreken, als den vorst te midden der grootſche handeling, waarin de laatſte alleen als hoofdperſoon verſchijnen moest? Het gezag dier Schole was dermate gevestigd, dat het naauwelijks iemand waagde aan dat meesterſchap te twijfelen, veel min daarvan af te wijken. De Duitſchers echter, met de wijsgeerige verlichting van hunnen tijd voortgaande, ſchuddeden eindelijk de kluisters af, die voor de vrije geestkracht ondragelijk zijn. Zij vormden zichzelven nieuwe Tooneelwetten, aan het ware, ſchoone en goede verbonden, en offerden alle de naauwgezetheid der gewoonte aan het oogmerk op om te behagen en te ſtichten. Van dezen aard zijn vooral de Tooneelſtukken van den beroemden SCHILLER, die nu eens het geheele onrijm in het *drama*, dan weder de versmaat in het Treurſpel, offchoon mede in onrijm, dermate bezigde, dat de handelende perſonen juist in hunne echte karakters te voorſchijn traden, en dus zijne verdichting de volle waarheid der natuur behield. Zoodanig zijn dan ook de beide Treurſpelen, alhier geleverd. Dezelve zijn bij alle kunstminnaren zoo zeer bekend en te regt bewonderd, dat eene uitvoerige ontwikkeling geheel overtollig zij. Het kan ter dezer plaatſe alleen in aanmerking komen, of en in hoe ver de Vertaler de ſchoonheid des oorſpronkelijken werks hebbe uitgedrukt? En dan moet de Recenſent, na eene naauwkeurige vergelijking, den Heer KINKER dank zeggen, en het Hollandſche Tooneel geluk wenſchen met de levering eener proeve, welke aan het oorſpronkelijke niet alleen niets toegeeft, maar hier en daar zelfs dadelijk overtreft. Immers, de vertaling is geheel vrij; zij behoudt alleen de volle kracht der voorſtelling, zonder zich aan de woorden te binden, en het jambiſche vers heeft ook in de overzetting diezelfde aangename rolling der toonen, welke den tooneelſpeler en zijnen kunsthoorderen ongemeen dienſtig is, zoo wel om de ware klem aan de meest krachtige woorden te leenen, als om de kracht zelve der denkbeelden te vatten; terwijl nu en dan het ongezochte rijm niet alleenlijk ter afwisſeling, maar, overeenkomſtig zijnen zingenden aard, bij uitnemendheid dient om de werking der tusſchenkomende muzijk te bekrachtigen. De volgende proef verſtrekke ten bewijze: zij is een gedeelte der overſchoone alleenſpraak der Maagd, bij den aanvang van het vierde Bedrijf, alwaar zij zichzelve hare genegenheid voor den Hertog van Bourgondiën verwijt. Na eenige jambiſche verzen in den gewonen trant, volgen thans eenige kortere in den ſmaak der oude ſpondëiſche offerzangen, wier ſlepende maat de weeklagt der muzijktoonen volkomen evenaart:

Wehe! Weh mir! Welche töne,
Wie verführen ſie mein ohr!
Ieder ruft mir ſeine ſtimme,
Zaubert mir ſein bild hervor!
Daſs der ſturm der ſchlacht mich faſſte,
Speere ſauſend mich umtönten!
In des heiſsen ſtreites wuth
Wieder fand ich meinen muth!

Dieſe ſtimmen, dieſe töne,
Wie umſtricken ſie mein herz!
Iede kraft in meinen buſen
Löſen ſie in weichem ſehnen,
Schmelzen ſie in wehmuths thränen!

Wee, ô wee mij, welke toonen,
Hoe betoovren zij mijn oor!
ô Zij ſtellen mij de trekken
Van der Franken vijand voór!
Krijgsrumoer, geſuis der ſperen,
Komt (wilt) dit denkbeeld van mij weren!
Overwin, ô krijgersmoed (heldenmoed),
Deez' onzaalgen liefdegloed!

Deze ſtemmen, deze toonen,
Hoe doortintlen zij mijn bloed!
Iedre kracht van mijn gemoed
Losſen ze op in ſtille zuchten,
Smelten ze in een' tranenvloed!

De Recenſent verlangt zeer, dat dit voortreffelijk ſtuk eerlang ten tooneele gevoerd en naar de kunst moge geſpeeld worden, ten einde het onderſcheidende in de bearbeiding ook door de uitwerking kenbaar worde, en alzoo de Hollandſche Dichters worden aangevuurd, om ook hunne krachten in zulk eenen gezuiverden ſmaak te beproeven, waartoe wij hun de herlezing van het *Voorberigt* des kunstervarenen Vertalers te regt durven aanprijzen. In de *Maria Stuart* heeft ons altijd het ſlot mishaagd, gelegen in het berigt door den Graaf van Kent aan Koningin *Elizabeth*, dat Leicester, dien zij bij zich ontbood, naar Frankrijk geweken is. De Recenſent gevoelt, dat de houdingen gebaren der Koningin alhier kunnen aanvullen, wat de aanſchouwer ter ontknooping verwacht; doch hij had wel gewenscht, dat dit laatſte tooneel geheel weggelaten, dat deszelfs denkbeeld in de voorafgaande geruſtſtelling van Talbot ware ingevlochten geweest, en dus de houding der Koninginne dat zelfde had uitgedrukt, wat thans het

het gebrekkige moet aanvullen. De aanschouwende hoorder moge nu door deze plotselijke afbreking, tot verder nadenken gevoerd worden, en dit was misschien het oogmerk des Dichters; maar wie, dan de kenner der geschiedenis alleen, is hiertoe in staat? De wet des tooneels vordert, dat de gemaakte indruk vooral bij het einde niet verzwakke, en dit loopt gevaar, wanneer men louter aan zijne bepeinzing wordt overgelaten. Het komt hier niet zoo zeer aan op de geschiedenis, als zoodanige, maar op haren invloed, dien zij, naar des Dichters oogmerk, op het hart van den aanschouwer behoort te maken. Zonder met deze aanmerking de schoonheid van het overige te verkleinen, laten wij het aan de uitkomst zelve over, wanneer dit stuk ten tooneele, zoo als wij mede verlangen, mogt verschijnen, om de waarde of onwaarde onzer aanmerkinge te beslissen. De krachtige alleenspraak van Elizabeth uit het vierde, en de geryste onderwerping van Maria in het vijfde Bedrijf, zullen door haar contrast al wederom eene proeve leveren, hoe grooten voorrang de Jambische versmaat in onrijm boven de gewone Alexandrijnsche in rijm verdient, en tevens hoe uitmuntend de vertaling zij ten aanzien der kunst, daar zij zich zoo geheel door hare waarheid aanbeveelt, dat het thans niet noodig zij het oorspronkelijke ter vergelijkinge hierbij te voegen.

Volksdwinglandij! Verachtlijk slavenjuk
Voor Vorsten! 'k Ben het moede, om dezen Afgod,
Dien ik vervloek, nog langer te believen,
Wanneer ik eens vrij zijn zal op mijn' Troon!
'k Wil langer hunne meeningen niet dienen,
Hun lof niet bedelen, mij naar de menigte,
Die door den schijn begoocheld wordt, niet schikken?
Hij, die de wereld moet behagen, is
Geen Koning! Neen, hij is 't, die, handelend,
Niet noodig heeft, dat men zijn daden goedkeurt.
Ik heb altijd regtvaardigheid bemind
En 't willekeurige gezag gehaat.
Wat deed ik daardoor anders, dan mijn handen
In ketens sluiten, mij beletten om
Deze eerste en o(n)vermijdelijke daad van
Geweld te plegen. 't Voorbeeld, dat ik zelf
Eerst gaf, veroordeelt mij. Was ik gelijk
Mijn voorzaat op den Troon, of als Maria
Van Spanje, wreed geweest, dan konde ik, zonder
Afkeuring, thans het Koningsbloed doen stroomen! —
Maar was ik dan uit vrije keus regtvaardig?
Neen, de almagt van het noodlot, die de vrije
Wil aller Vorsten dwingt, dwong mij er toe!
Van overal door vijanden omringd,

Be-

Behield de gunst des volks mij op den Troon.
Heel 't vaste land drong op mijn' ondergang:
Het onverzoenlijk Rome slingerde over
Mijn hoofd de blikſems van het Vatikaan.
De Frank biedt mij een' valſchen broederkus;
Tot een verdelgingskrijg op d'Oceaan
Maakt Spanje zich in 't openbaar gereed.
Zoo ſta ik, wereloze vrouw, alleen, en
Beſtrij een gansche wereld! 'k Moet de zwakheid
Mijns regts, de ſmet van mijn geboorte, door
Een ſchitterende deugd bedekken. — Vruchtloos!
De Staat ontbloot die weêr, en ſtelt me een Stuart,
Gelijk een eeuwig dreigend ſpook, voor oogen. —
Weg, met die vrees! Haar hoofd zal eindlijk vallen!
Die Razernij, door 't noodlot aan mijn' Troon
Gekluisterd, zal vergaan! Ik heak maar rust!
Nooit koesterde ik een ſtille hoop, een vreugd,
Die mij dees helſche ſlang niet heeft vergiftigd.
Den Bruidegom, den minnaar rooft zij mij:
Elk onheil, dat mij treft, draagt haren naam.
Maria Stuart blinkt in elke traan.
Haar dood alleen kan mij in vrijheid ſtellen.

(*Hier volgt een kort ſtilzwijgen.*)

Met welk een oog zag zij mij aan! Als wilde
De magtlooze mij ter neder blikſemen! —
Mijn wapens treffen beter: zij zijn doodlijk.

(*Schielijk gaat zij naar de tafel, en neemt de pen op.*)

Gij noemt mij een bastaard, ongelukkige?
Dit ben ik, ja, zoolang gij leeft en ademt!
Met U verdelg ik iedere twijfel, die mijn
Geboorte onzeker maakt. Zoodra de Brit
Niet tusſchen mij en u meer kiezen kan —
Dan ſpruit ik ook uit Koninklijk geſlacht.

(*Zij onderteekent het blad met een(e) vaste hand, doch ſnelle laat de pen vallen, en treedt met ſchrik terug.*)

* * *

MARIA, *met ſtille waardigheid, ziet in 't rond naar den kring, die zich om haar gevormd heeft.*

Wat klaagt gij? Waarom weent gij? — Neen, verheugt u
Veeleer met mij! 't Eind van mijn lijden nadert.

Mijn

Mijn kerker opent zich, mijn kluisters vallen,
Mijn blijde geest zweeft reeds op englenvlerken,
Zijn eeuwige vrijheid te gemoet: zoo lang
Ik, in de magt van mijne vijandin,
Haar trotschheid en mijn leed geduldig moest
Verdragen en, onwaardig mijnen rang,
Mishandeld wierd — toen was het tijd van klagen!
De dood is mij een vriend: weldadig heelt hij
Mijne wonden! Met zijn zwarte vleugelen
Verbergt en overdekt hij mijnen hoon:
Het laatste tijdstip geeft den wreed vertrapten
Zijn' adel weêr. Mijn ziel verheft zich stout,
En 'k voel de kroon weêr op mijn Vorstlijk hoofd!

(*Zij gaat eenige treden voorwaarts.*)

Hoe? Eedle Melvil! Dus geknield? Sta op!
De dood van uwe Koningin toch bragt u
Niet op dees plaats? Neen, 't is haar zegepraal!
Zulk een geluk had ik niet kunnen hopen:
Mijn nagedachtenis is niet geheel
In 't wreed geweld van mijne vijandin:
Ik zie hier een' geloofsgenoot, een' vriend, een'
Getuige van mijn' laatsten levensstond. —

Dichtvruchten van den Vri(e)ndenkring, onder de Zinspreuk: KUNST DOOR VRI(E)NDSCHAP VOLMAAKTER. *Vde Inzameling. Te Amsteldam, bij* P. J. Uijlenbroek. *In gr.* 8vo.

Aan den disch der vriendschap genoodigd, laten wij zeer gaarne deszelfs geheele toerusting aan den gastheer over. Hoe keuriger de regeling der tafel, de bereiding der spijzen, het edele druivensap en het onderhoud zij, dat den disch het beste kruidt, des te aangenaamer vinden wij onzen smaak gestreeld. Zelfs wanneer de kok een enkel geregt of niet gaar genoeg gebraden, of buiten zijne kracht gestoofd, of met eene zeer vreemde, voor ons onsmakelijke saus mogt hebben overgoten, of wanneer gebrek aan overeenstemming van hart en smaak nu en dan een ledig oogenblik in de verkeering overig laat, dringt ons de wellevendheid, zulks onopgemerkt te laten, en ons liever in het goede te verheugen, dat de tafel ons aanbiedt. Wij scheiden zelfs niet, dan nadat een glaasje van vriendschap onzen dank aan den minzamen gastheer zal hebben verzekerd, waardoor hij zich alsdan vindt opgewekt, om zijne uitnoodiging van tijd tot tijd te herhalen. In dit zelfde geval be-

bevindt zich de Natie, en met haar de Recenſent, ten opzigte van den *Vriendenkring*, die ons op zijne *Dichtvruchten* vergast. Over het geheel moeten wij erkennen, dat de keur van vruchten eene vrij goede kunstkennis en gevoel aan den dag legt. Er is eene afwisſeling van onderwerpen, van ernst en boert, van dichtſoort en versmaat, rijm en onrijm, welke niet kan nalaten te behagen. Hier en daar ontmoet men kunstverdienſten van de echte ſoort, waarbij de kracht van dichterlijke voorſtelling, vindingrijk vernuft en een juist oordeel, het voorwerp in al zijnen luister doen uitkomen. Oorſpronkelijkheid en navolging dingen om ſtrijd naar den prijs der eer. — Doch ook, aan den anderen kant, vinden wij hier en daar enkele platheden, welke door de aanwijzing der kunst-min zeer ligtelijk hadden kunnen verbeterd worden. Zoodanig, bij voorbeeld, is uit het beſchrijvende Leerdicht; getiteld: *Begoocheling*, de volgende zinſnede:

De ſchijn is dikwerf meer verkieslijk dan het wezen:
Bij voorbeeld, een autheur, die waant te zijn geprezen
Om zijn vermeende gaaf van geest en kloek verſtand,
(Schoon hij, des onbewust, veracht wordt in zijn land;)
Is door die dwaling zeer gelukkig, naar mijn oordeel;
Want zou de ontblinding hem wel ſtrekken tot zijn voordeel?
Gansch niet! Hij ſtemde nooit dat zijn geſchrijf niet deugt:
In zijn begoocheling beſtaat al zijne vreugd. *enz.*

En eene andere uit het ſtukje, getiteld: *Verdienſte, de bron des geluks*, alwaar de verdienſte van afgeſtorvene wijzen bij eene ondergaande Zon wordt vergeleken, als welker pracht nog na haren ondergang voortduurt, beſtaande — waarin? — in de erinnering:

Betreed, ó tijdgenoot! door eerbied aangedreven,
In uw' verrukten geest der vadren levensbaan;
Zie nóg hen onvermoeid naar eerlaurieren ſtreven,
Door ſtoute en grootſche daên.
Zie na een' heldren dag de zon ter westkim' dalen,
Daar al het ſchepselenheir haar koestring ondervond;
Met welk een pracht verdwijnt ze, en ſpreidt haar laatſte ſtralen
Nog ſchittrend in het rond!
Haar aanſchijn ſpiegelt zich in kristallijnen beken;
En lokt het vischje om zich te bakren in haar' gloed;
Een wijl nog, en geheel is zij het oog ontweken,
Als 't maanlicht de aard' begroet.
De Zefyr dartelt dan op ſchommelende bladren,
En ſpreidt der bloemen geur als wierook over 't veld;
De waterval ſtuift neer, daar hij in kronklende adren
Al kabbelend henenſnelt.

Na 't wijken van de zon, bij 't staag vermeerend duister,
Is 't hare erinnering, die nog de zinnen streelt:
Zoo is dat heerlijk licht, die grootsch verdwenen luister,
Der vadren achtbaar beeld.

Welk Lezer gevoelt hier niet zekeren onlust bij den dagelijkschen platten prosa-stijl in het eerste, met ter zijde stelling zelfs van het geheele voorbeeld, dat in zijnen zamenhang niet juist gekozen en aan vele bedenkingen onderhevig is; en bij het *spiegelen* der zon *in kristallijnen beken*, het *lokken der vischjes om zich te bakeren in haren gloed*, NB. nadat zij reeds *verdwenen* is, en dan het *spreiden van der bloemen geur als wierook over het veld door de zefyrs*, nadat reeds het *maanlicht de aarde begroet*, te gelijk met de flaauwe werking van het gansche beeld, alleenlijk tot *erinnering*, in het tweede stuk? Dan, soortgelijke kleinere gebreken mogen in geene aanmerking komen bij de vergelijking van het geheel, dat door zijne menigvuldige schoonheden welligt groote bundels van Apollo's gewettigde Kunstkoren overtreft. Veeleer betuigen wij onzen dank aan het zestien-tal Dichtvrienden, die ons op eenen zoo keurigen disch wel hebben willen onthalen, en bevelen ons zeer gaarne tot eene herhaalde uitnoodiging van genot, bijzonderlijk aan de Heeren TOLLENS, HAUG, SCHONCK, STRICK VAN LINSCHOTEN, WITSEN GEYSBEEK, VOORMAN en VAN DE WART, als wier ernst en boert, bij mindere en hoogere vlugt, ons de lezing zeer veraangenaamden. De volgende Fabel van den Heer BARBAZ, getiteld: *De Kemel en de Olifant*, levere eene kleine ongezochte proeve!

In een woestijn van 't Oosterland
Sprak zekre Kemel dus met zekren Olifant:
„ Och, arme dikbuik! och! wat moet ik u beklagen!
Aan vorstenhoven wordt gij doorgaans niet geacht,
Maar meest in 't oorlogsveld verslijt ge uw levensdagen;
Terwijl mijn adelijk Geslacht
Des Sultans Vrouwen zelfs op zijnen rug mag dragen,
En billijk grootsch is op die vracht." —
„ Gewis, Heer Langhals, (liet nu de Olifant zich hooren;)
U is zoo schoon een lot beschoren,
Dewijl gij buigzaam zijt van kniën;
Ik ben, in tegendeel, een lompert, zonder voordeel
Dan slechts wat sterkte, en bovendien
Een weinig kracht van oordeel.
Gij overtreft mij ver, (ten minste naar gij 't neemt,)
Al waar' 't slechts om uw slappe pooten;
Gij knielt zeer wél; 't dus niet vreemd,
Dat gij fortuin maakt bij de grooten!"

Een

Letter-vruchten, ingezameld door J. KISSELIUS. *Dordrecht, bij* E. Bonte. 1807. *In gr.* 8vo. 251 *Bl.*

Reeds de namen alleen der vervaardigers van de ons hier aangebodene ſtukken verzekerden ons van derzelver innerlijke waarde, terwijl het doorbladeren ons al aanſtonds overtuigde, dat zij overgebragt waren op onzen vaderlandſchen grond door eene zeer bekwame hand. Daar goede wijn geen kraus behoeft, zouden wij ons van alle verdere beoordeeling ontſlagen rekenen, zoo wij niet het onze moesten bijdragen, opdat deze ſchoone verzameling, onder de dagelijks nog aangroeijende menigte van goede en ſlechte vertalingen, niet wierd over het hoofd gezien.

Eerst ontvangen wij hier een uitmuntend Fragment van WIELAND, door hem beſtemd tot eene epiſode in een proſaisch dichtwerk, hetwelk hij echter niet heeft voltooid. Het is de teekening van eene wereld met onſchuldige menſchen, inderdaad bekoorlijk geſchetst, en beſloten met zoodanige overtuigende opmerkingen en wenken, als den bewoner dezer ſchuldige wereld te vreden moeten houden met zijnen tegenwoordigen toeſtand, en geheel en al ſtemmen tot dankbaarheid aan, en den lof van God.

Twee Fragmenten van ZACHARIA volgen; voortreffelijke dichtſtukken, ſtout en krachtig, in den geest van MILTON, van wiens beroemd gedicht ZACHARIA mede eene overzetting beproefd had. De Dichter koos hier den hexameter; KISSELIUS geeft ons uitmuntend dichterlijk proſa. Wij meenden hier gedurig KLOPSTOCK te hooren. De onderwerpen zijn: *De Schepping der Hel*; en: *De onderwerping van* (eenige) *gevallene Engelen*, die, op hunne boete en opregt berouw, (nu vooreerst) beſtemd zijn tot Beſchermgeesten van het Menschdom. Eene ſchoone dichterlijke vinding.

De geestverrukking van LAS CASAS, door den beroemden J. J. ENGEL, wordt voorafgegaan door eene korte herinnering aan 's mans geſchiedenis, ontleend uit ROBERTSON. Het ſtuk brengt ons bij den waardigen man op zijn doodbed, daar hij zijn leven nadenkt. De voortreffelijke menſchenvriend en echte Christen ligt daar in diepen ootmoed, vol gevoel van zijne zwakheden en vol berouw. In den droom bevindt hij zich in de hoogere gewesten, en ſtaat voor eenen Engel, die hem rigten zal; maar die eindelijk, (geheel deze gerigtshandel is treffend en leerzaam) op hoog bevel, zijne zondenrol verſcheurt, en ook het bittere der herinnering aan begane misſtappen vernietigt, door het openbaren der verborgenheden van de eeuwige liefde.

HERMIONE *droom* is een ſtuk van J. G. MULLER; een welge-

kozen beeld onzer gevaarvolle reize door dit leven. — Vier Zangen, onder den titel van ELIEZER *en* NEFTALY, door FLORIAN, beſluiten dit boekdeel, en behoeven in waarde voor geene der vorige ſtukken te wijken. Joodſche zeden, Joodſche godsvrucht, kuiſche, alvermogende liefde, ſterke, zuivere, zich opofferende vriendſchap, worden in deze voortreffelijke Zangen roerend geteekend.

De lezing en herlezing van alle deze ſtukken gaf ons een wezenlijk genoegen, en de daaraan beſtede oogenblikken kunnen wij geenszins verloren rekenen; zoodanige lettervruchten voldoen den ſmaak, en ſtemmen het hart ten goede.

De Heer KISSELIUS houdt den *Eliëzer en Neftaly* voor dat dichtſtuk, waaraan FLORIAN de laatſte hand heeft gelegd in zijne gevangenis, en hetwelk, in het aan en door ons *medegedeelde* Leven van dezen beroemden Man, (in het *Mengelwerk* onzer *Letteroef.* 1802 N°. 10) *Ebrahim* genoemd wordt. Wij ſtellen ons te dezen aanzien geen partij, en nemen liever nog iets over uit het Voorberigt van dit meesterſtuk.

FLORIAN (men voelt het is eene verdichting) geraakte, zonderling en romanesk genoeg, in kennis met eene waardige Joodſche Familie; door deze ontving hij de overzetting van het oude Hebreeuwſche handſchrift, die hij nu in 't licht gaf; hij verhaalt, onder andere, een geſprek met deze Joden, over die beroemde, algemeen nu zoo verachte, Natie; en ziet hier iets van hetgene, waarmede de ſchoone Joodſche vrouw haar volk verdedigt, en waarvan de waarheid meerendeels voor ieder voelbaar is:

„ Sla dat wetboek eens op, het eenigſte, dat misſchien, ſints drieduizend jaren, geëerbiedigd is: op iedere bladzijde zult gij voorſchriften van menſchelijkheid vinden. Ik ſpreek u niet van de zoo voortreffelijke Tien Geboden, het ſchoonſte en oudſte gedenkſtuk van algemeene zedekunde: ik wil u ſlechts het minbekendſte gedeelte onzer wetten aanhalen. Beſchermt en bemint de Vreemdelingen, zegt ons Mozes, want gij waart zelf vreemdelingen in Egypte. Wanneer gij op uwe velden, of op uwen wijnberg, den oogst inzamelt, laat dan een gedeelte voor uwe broederen over, die geene velden, noch geenen wijnberg bezitten: ſtaat zelfs alle zeven jaren den geheelen oogst uwer landen aan de Armen af: ſchenkt, alle zeven jaren, aan uwe ſlaven de vrijheid: bemint hen, en zorgt voor hen; want gij waart ſlaven in Egypte. Eerbiedigt de Grijsaards, en ſtaat op voor het hoofd dat kaal is. Ook in een vreemd land moogt gij de boomen tot voedſel, niet omver hakken. Draagt zelf voor de dieren zorg: dat voor dezelve niet waardig genoeg is, is het ook niet voor uwe broederen. Dat de aalmoes al den genen, wien dezelve geen vermaak is, tot een' pligt ſtrekke. Laat den doodſlager het bloed, door hem geſtort, nimmer met geld betalen. Dat het regt, zonder aan-

aanzien van perſoon, worde uitgeöefend. Dat het mededoogen zoodanig uwe harten inneme, dat, wanneer gij een vogelnest uithaalt, gij het u ten pligt rekent, ten minſte het moeder-wijfje te laten vliegen.

„ Vindt gij nu, dat deze wetten van Mozes, die ik genoegzaam woordelijk aanhaal, in eenigen opzigte barbaarsch zijn? — En, in welk een tijd werden zij niet reeds door ons in acht genomen? — Toen alle uwe Europeesche volken zich nog in de bosſchen met eikels voedden; — toen Medië en Perzië nog naauwelijks beſchaafd waren; — toen in Egypte alleen de ſchrijfkunst ſlechts door enkelen beöefend werd. Van dat vroege tijdperk af, hadden wij eenen regeringsvorm, die, door deszelfs eenvoud, nog de achting des Wijzen verdient. Een volk, verdeeld in ſtammen, die ſlechts een eenig geſlacht uitmaakten; — iedere ſtam, die zijnen eigen' Raad had, om zijne belangen te handhaven; — een Sanhedrin, die zamengeſteld was uit de oudſten, welke uit deze verſchillende raadsvergaderingen gekozen werden, om, in naam des volks, de algemeene belangen der Natie voor te ſtaan; — een Opperregter, die, als de Staat in gevaar was, door het volk gekozen werd; — eene onderwerping en vrijheid, met elkanderen vereend, en begunſtigd door eene Hierarchie bij opklimming, die over tien tot honderd, — over honderd tot duizend — en van den geringſten der Israëliten tot over den Raad der Oudſten geſteld was; — eene Prieſterſchap, door het volk bezoldigd, zonder eenig erfdeel te mogen bezitten, — geheel Israël tot krijgsmagt, — de Wet tot Heerſcheresſe, en GOD alleen tot *Koning!* — Zie daar nu, hoedanig ons Gemeenebest beſtond, gedurende een tijdvak van vierhonderd jaren. Vervolgens eischten wij Opperheeren, en verſcheidene hunner regeerden met roem: de beroemdſte en meest geëerbiedigde naam in het Oosten, is die van een' onzer Koningen. Onze aloude hoofdſtad blijft nog altoos, tot zelfs in de oogen onzer onderdrukkers, eene geheiligde ſtad. Onze destijds vervaardigde ſchriften vindt men in al uwe boekerijen. Waar is het volk, welks wetten en werken — welks naam, zoo langen tijd, zijne neêrlaag — zijnen ondergang overleefde? Overwonnen en verſtrooid door de Aſſyriers, en in hunne uitgeſtrekte ſtaten gevestigd, waar onze nijverheid ons rijk en magtig maakte, verlieten wij, tot tweemaal toe, onze gevestigde woonplaats, onze goederen, onze rijkdommen, en al de genoegten des overvloeds, om ons op de puinhoopen van Jeruzalem ter woon neder te zetten. O! zoo de liefde voor het vaderland eene hoofddeugd mag genoemd worden, — in wiens borst blaakte deze liefde ſterker dan in de onze? Welk eene Natie kan zich op een glorierijker tijdperk beroemen, dan dat, waarin Nehemia, met Esra, ons van de uiterſte einden van Perzië terug voerde; dan dat, waarin wij, ten ſpijt onzer naijverige naburen, met het zwaard

in de eene, en den troffel in de andere hand, onze muren herbouwden, en onze altaren herstelden? — Van dien tijd af, tot op Titus, hebben wij, zonder ophouden, voor onze onafhankelijkheid en vrijheid gestreden. Onze pogingen werden dikwerf glorierijk bekroond; en ik twijfel zeer, of men bij de Grieken of Romeinen grooter, echter, en aan hun vaderland nuttiger helden vindt, dan onze Makkabeërs."

Indedaad hierop konden wij toch ook eene schoone Jodin wel niet anders antwoorden, dan met den Heer FLORIAN: *Mevrouw! ik ben in 't geheel geen vijand van de Hebreeuwsche Natie. Het is geen Amalekiet of Philistijn, die de eer had van u te hooren.*

BARNEK *en* SALDORF. *Door* AUGUST LAFONTAINE. *Te Haarlem, bij F.* Bohn. *In gr.* 8*vo. II Deelen. Te zamen* 586 *bl.*

Het valt ons eindelijk toch moeijelijk, de geschriften van dezen waarlijk goeden, ja uitmuntenden Schrijver in dit vak, aan te kondigen; eene bloote melding voldoet toch niet; zij zijn intusschen alle gelijksoortig, en hetgene wij van het eene gezegd hebben, mag men nagenoeg, als omtrent de overigen gezegd, laten gelden. Door hetzelfde te herhalen, zouden wij in eene fout vervallen, die LAFONTAINE toch uitmuntend wel vermijdt; wel is waar, het wordt den Lezer wel duidelijk, dat zijne Romans genoegzaam alle verzwaagd zijn; men kan daardoor niet zelden bij de lezing reeds het een en ander gissen en den afloop voorzitzien; met dat al bedriegt men zich nu en dan niet alleen, maar alles is zoo onderhoudend, en boezemt telkens op nieuw zoo veel deelneming in, dat het gelijksoortige bij hem nimmer lastig wordt, maar men, vindt men anders smaak in zoodanige lecture, al aanstonds weder naar een nieuw geschrift van hem omziet, met de vaste hoop van een nieuw genoegen. Bij de lezing van onze beoordeelingen kan dit het geval niet zijn, en wij strijken zeer gaarne voor den Heer LAFONTAINE te dezen aanzien de vlag. Door het geven van een zakelijk uittrekzel bezorgen wij wel eens aan onze aankondiging eenige verscheidenheid; maar dit wordt ons hier al mede moeijelijk; zoo gaat er toch bij dezen Schrijver zeer veel goeds en voortreffelijks verloren, vooral van datgene, wat ons zoo zeer in zijn geschrijf bevalt; menschenkennis en aandoenlijke treffende zedelessen bedoelen wij; deze toch doen ons, veel meer dan het bevallig kleed, zijne verzierde verhalen boven vele anderen met al ons hart aanprijzen. Moeijelijk en te uitvoerig voor ons bestek wordt ons ook zoodanige schets; de verhalen zijn niet zelden te ingewikkeld, en hangen al te zeer aaneen; de geschiedenis is 't vooral ook, die zoert, en de zedekundige waar-

heid

heid doet indringen in het hart. Zoodanige ſchetſen nemen ook wel eens den leeslust weg, daar zij de nieuwsgierigheid bevredigen, vooral bij de zoodanigen, die daarom eenigelijk Romans lezen, omdat het Romans zijn, en voor welken alzoo, ter veredeling van verſtand en hart, 's mans geſchriften vooral nuttig zijn, daar er op die wijze menige waarheid en nuttige les als 't ware toch bij hen inſluipt, terwijl bij ieder ander geſchrift oor en hart voor dezelve zouden geſloten zijn. Bij een nog onvolledig geſchrift getroosten wij ons echter doorgaans voor onze Lezers die moeite: daar toch niet ieder het Werk, dat hij eenmaal las, in eigendom bezit, mogen onze *Letteroefeningen* dan dienen tot hulp voor het geheugen, en hem bij het volgend Deel den draad van het verhaal wederom in de hand geven: dan is, zoo als nu, de geſchiedenis geëindigd, zoo is dit onnoodige moeite. Deze bevallige Schrijver is reeds ook onder ons zoo bekend en geliefd, dat „*wederom een Werk van hem*" den leeslust genoegzaam opwekt, en wij alzoo door eenig uittrekſel een aantal Lezers voorzeker ondienst doen. Dit zij verontſchuldiging genoeg voor hetgene eigenlijk geene verontſchuldiging behoeft; en wij zeggen alleen, dat alles, wat bij vorige gelegenheden tot lof van 's mans geſchriften door ons gezegd is, hier wederom met nadruk door ons bevestigd wordt, en dat men bij de lezing een onſchuldig genoegen, en vooral ook eenen goeden voorraad van leſſen van deugd en levenswijsheid, die het verſtand overtuigen en het hart roeren, zal aantreffen. BARNEK en SALDORF, twee zeer uitmuntende mannen, zijn het voorbeeld der edelſte, zuiverſte, ſterkſte vriendſchap; hunne, echter hier en daar een weinig onwaarſchijnlijke, lotgevallen zijn treffend; hunne karakters, hoezeer die uiteenloopen, geven elkanderen in wezenlijke grootheid niets toe, en hun welgevestigd geluk aan het eind des verhaals verblijdt den Lezer hartelijk; — hun welgevestigd geluk, het ſpreekt van zelve, alzoo huisſelijk geluk; zij zijn beiden aan de edelſte vrouwen gehuwd. Alleen wij vernamen nog niet van kinderen, den besten zegen toch van het huwelijk. — Nu, in een Roman ſtelt men zich ook dikwijls zonder dezelven op het toppunt van aardſche genoegens; dit geldt toch de Romans van LAFÓNTAINE niet, en ook hier is een aangenomen zoon en dochter, waaruit een regt gelukkig paar wordt, voor den Lezer althans, eene genoegzame vergoeding. Het ontbreekt in dezen Roman al mede niet aan waarſchuwende voorbeelden en wenken.

Hetgene wij hier afſchrijven, zal wel voldoende zijn om eenig denkbeeld te geven van beide de waardige vrienden: het is de aangenomen zoon van BARNEK, die ſpreekt, wien men henen zond om nu zijne opvoeding te voltooijen, en

woning verzorgd had in het zelfde huis, daar de vrienden hunne genoegelijkſte jaren der jeugd hadden doorgebragt, en waar hem dan zijn leermeester of opvoeder verzellen zou; misſchien moesten wij zeggen, daar men ter verdere ontwikkeling hem aan zichzelven overliet.

„ Ik werd uitgerust als de zoon van een rijk man. Daags voor mijn vertrek nam de Kapitein mij alleen. „ Gij treedt dra de wereld in, mijn zoon. Ik heb u ſlechts een woord te zeggen: wees deugdzaam! Dit is veel, zeer veel; maar minder mag het toch niet zijn. De menſchen om u heen — ik wenschte dat zij beter waren; maar bemin hen, mijn zoon, zoo als zij zijn. God bemint toch u, zoo als gij zijt, en tusſchen u en God ligt eene oneindigheid. Menigmalen ſchijnt mij geſtrengheid de noodzakelijkſte deugd te zijn, wanneer ik zoo op het gedrag der ſchurken om mij heen zie. Maar dan denk ik: duldt God hen in het leven, waarom ik, aardworm, niet? En dus vergeef ik hun alle hunne fouten en bemin hen. Ik heb mij daar wel bij bevonden. Als het zijn kan, zoo doe dat ook. Haat de *ondeugden* der menſchen, maar de *menſchen* niet. Ziet gij een droevig oog of een gewond hart, zoo help, eer gij vraagt: wie zijt gij? Of nog beter, laat dat vragen liever geheel blijven. Aan geld zal het u niet ontbreken, zoo lang ik nog een' penning heb. Denk heel dikwijls aan God; want dat geeft een goed mensch moed, om niet naar menſchen te vragen. — En nu ga bij SALDORF. Ik heb hem verzocht, u het geweten een weinig te ſcherpen; want ik, mijn zoon, kan dat in het uur van affcheid door droefheid niet doen. Gehoorzaam ook, hetgene hij u zeggen zal! En komt gij in het huis daar te **r, zoo zult gij in den tuin drie lindeboomen zien. Onder dezelven ſloten wij, ALEXANDER en ik, onze vriendſchap, en daar deelden wij onze kleine geheimen met malkander. Ik wenschte wel, LODEWIJK, dat gij even zoo gelukkig waart. Houd die lindeboomen in eere!"

„ De Kapitein kon van droefheid niet verder ſpreken, en liet mij met een handdruk gaan. Maar ik kon van tranen geen woord uitbrengen, en ging werktuigelijk naar SALDORF. „ Vader zendt mij, zeide ik, nog al weenend."

„ Ik zal," begon hij, „ u zeggen, wat ik van het leven denk. Ik heb het beloofd, alhoewel ik wel inzie, dat men er niets over zeggen kan, waartegen FRASER" (de opvoeder of leidsman) „ geene tegenwerpingen zoude kunnen maken. Den *Tunguzen* zult gij niet uit het hoofd praten, dat walvischtraan de lekkerſte drank is, en verrotte visch de ſmakelijkſte ſpijze. De Oosterling houdt ons voor zotten, als hij ons ziet. Turban, hoed, een muts van bont, een ordenslint, eene ſtreep in de hand geprikt, zoo als gij dat bij de *Wilden* gezien hebt; dat alles, jong mensch, is een en hetzelfde apen-

ſpel,

ſpel. Heb achting voor den *mensch*, en allermeest voor uzelven. Wat zal ik u zeggen? Gij zijt vrij geboren; ſpan uzelven dan niet aan de keten der wellust, der heb- of der eerzucht. Het hoogſte in het leven is, onafhankelijk te zijn." — Hier ſtond hij ſomber op, en ging heen en weder. — „ Denk er naarſtig aan, dat alles een einde heeft, de ſmart, de wellust, alles, alles! En beſchouw dus het leven dikwijls als een ſchouwtooneel, waarin gij de klagende rol hebt, of den eerſten minnaar, of den verdrukten deugdzamen. Des avonds gaat gij gerust naar huis, en beſtudeert tegen den morgen eene nieuwe rol. Drijf den ſpot met het leven; er is niet veel aan. Zelfs eene deugd, die plegtig rondgaat, en eenen omgang of *proceſſie* houdt, of in verzen ſpreekt, is niet veel waardig. Zie, ik peins op woorden, om u iets vernuftigs te zeggen. Maar als gij niet voelt, wat deugd is, dan zal eene bepaling (*definitie*) het u niet leren, en nog minder u deugdzaam maken. Geloof mij, alles, wat de menſchen goed noemen, goud, juweelen, luſt, vermaak, is niets meer dan goud, en zoo voort. Indien er in uwe ziel geene oogenblikken zijn, in welke de grootheid der natuur, de grootheid van God, van uwe eigene ziel en der toekomst u zoo aanvat, dat gij de aarde en het leven veracht als ſtof: zoo moogt gij vrij een *Joodſche* ſchagcheraar worden. En, mijn zoon, in zulk een oogenblik aan zichzelven met achting te kunnen denken: dat is het grootſte en ſchoonſte." — De oogen ſchitterden hem, zijn borst verhief zich. — „ Verdien het, eenen vriend te hebben, zoo als ik heb, dan hebt gij het geluk des levens; doch *enkel* des levens! Maar leer met opgeheven hoofd, met eene geruste ziel, op het Opperwezen zien, een vriend der natuur, een zoon der toekomst te zijn; en u zal niets ontbreken, zelfs wanneer u alles ontbreekt. Wat is dit leven? Ik weet het niet. Maar al ware het ſlechts een droom der zinnen, gij zijt toch, en God. Verſtaat gij, wat ik zeggen wil?" — Ik verſta het, zeide ik, en mijne oogen ſchitterden als de zijnen. Het leven is een oogenblik: maar ik blijf."

„ Geef mij dikwijls tijding van u, LODEWIJK. Wees goed, als uw vader, en u zal niets groots ontbreken. Maak van de deugd geen ſchouwſpel voor anderen, geene ſtatelijkheid. De mensch is buitendien nergens meer toe geneigd, dan tot huichelen. Zoo als gezegd is, drijf veel den ſpot met het leven: dat is het regte middel om het ernſtig op te vatten. Voor het overige, houd uzelven onafhankelijk, dan hebt gij de leſſen der vreesachtige ſchranderheid niet noodig. Gij hebt ſlechts aan uzelven van uwe lotgevallen rekenſchap te geven, wanneer gij menſchelijke hulp ontberen kunt; maar van uw geweten zijt gij aan elken deugdzamen, aan God en de toekomst rekenſchap ſchuldig: eene eeuwige rekening, die nooit geſloten wordt. Knor minder over de menſchen, dan gij over

hem

ben lagcht. Het beste is — wat ik niet heb kunnen doen — wanneer gij hun, zoo als uw vader, vergeeft, zonder te lagchen of te knorren. Uw vader is het beste mensch dat ik ken. En nu vaarwel!" — Hij verliet schielijk de kamer.

De Uitgever heeft *gratis* bij dit Werk algemeene Titels voor ieder der bij hem uitgekomene Stukken van LAFONTAINE gevoegd, van wiens FAMILIE-GESCHIEDENISSEN alzoo ons hier het *zeventiende* en *achttiende* Deel geleverd wordt.

JULIA REINHART. *Eene Hollandsche Geschiedenis. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1808. *In gr.* 8*vo.* 272 *Bl.*

In meer dan één opzigt lazen wij dezen kleinen Roman met een uitstekend genoegen, en wenschen onze Lezers met dit voortbrengsel eener Vaderlandsche pen van harte geluk. Wij vonden hier oude, echte, vaderlandsche deugd, oude, echte, vaderlandsche, *huisselijke* zeden. JULIA REINHART *is en* als Kind, *en* als Jonkvrouw, als Echtgenoote, Moeder en Weduwe, een voorbeeld, waarvan wij de navolging hopen. In iedere omstandigheid, in voor- en tegenspoed, bij de gewone en ook bij de zwaarste pligten, bij de keuze van een' minnaar en echtgenoot, bij 't verlies van den minnaar en bij 't graf van den echtgenoot, in één woord, in iedere betrekking in haren jongen leeftijd, vinden wij haar nagenoeg boven iedere berisping; en, hoe spade ook, zij sterf voor hare kinderen en vrienden en voor de maatschappij nog te vroeg. Deze hooge volkomenheid, die toch wel moeijelijk voorkomt in de werkelijke wereld, kan ons echter in een Ideaal van vrouwelijke deugd, ter navolging voorgesteld, geenszins mishagen; geene mindere volmaaktheid toch moet het doel zijn, waarnaar onze dochters streven, en waarvan zij zoo veel indedaad kunnen bereiken. Doorgaans leest de geschiedenis ook zeer aangenaam en is onderhoudend genoeg; hier en daar was wel eene aanmerking te maken; doch, wegens de uitmuntende zedelijke waarde van dit Boek voor onze romanlezende Meisjes, houden wij die gaarne terug, daar wij van harte verlangen, het zelve in vele schoone handen, en deszelfs lessen en voorbeeld in vele schoone harten diep ingeprent te zien; en alzoo, om bij niemand eenig vermoeden te verwekken alsof hij zich de lezing beklagen zou, willen wij liefst eenigljk prijzen, waartoe de stoffe hier zoo overvloedig is. Alleen vragen wij den geachten Schrijver, of hij, wanneer hij de Levensgeschiedenis van FREDERIK, eenen der Zonen van JULIA, ons mededeelt (waarop hij ons hoop geeft), de *welmeenende Raadgevingen aan Jongelingen en Mannen* wel zoo afzonderlijk, en zóó, dat men die bij de lezing kan overslaan, zal invoegen in zijn verhaal,

haal, als bij die aan de ſchoone Sexe gedaan heeft in JULIA'S geſchiedenis? en of het niet beter ware voor zijn Publiek, (de Romanſchrijver heeft toch zijn eigen Publiek) dezelve, daar 't pas gaf, in den loop des verhaals, en kleine tuſſchen ingevoegde verhalen en voorbeelden, die den leeslust uitlokken, in te vlechten? —

Wij zochten te vergeefs naar een of ander genoegzaam op zichzelve ſtaand ſtuk, dat wij konden mededeelen, om onze Lezers zelve te laten oordeelen over de wezenlijke waarde en ſtrekking van dit Geſchrift; het moet in zijn geheel gelezen worden, hetgeen wij ten ſterkſte aanraden; onze jonge lieden, immers die voor goede indrukken vatbaar zijn, daarvan genoegen en nut belovende.

Algemeene Geheimregels der Gelaatkunde, dienende tot den Handboek voor den Menſchenkenner en Teekenaar, van J. C. LAVATER, *in leven Christen-leeraar te Zurich. Uit het Hoogduitsch vertaald door* ISAäC VAN HAASTERT. *Met Afbeeldingen. Te Leijden, bij* A. en J. Honkoop. 1807. *In de 8vo.* 85 *Bl.*

Geheimregels, die men aan den klepel hangt! Gretig tasten wij naar dit boekje; maar wij vonden ons teleurgeſteld. Het is enkel geſchreven voor LAVATERS goede vrienden: en die zullen vrienden en kenners der kunst zijn. Hij verzoekt hun, deze regels als een pand der vriendſchap voor vrienden te bewaren. Het minſte daarvan, zegt hij, is voor allen; het zijn meerendeels geheime regels, en die (dit voegen wijer bij ondervinding bij) geheim blijven ook na eene aandachtige lezing, indien men niet van de vrienden en kunstbroeders zij. Dit zal zoo behooren tot het wezen dezer wetenſchap, en dit is ook wel het beste: de Vertaler waarſchuwt ons ook van de onzekerheid der Gelaatkunde, als zij bevlistend ſpreken wil, en prijst dezelve voornamelijk ook maar den teekenaar en dichter aan; en LAVATER zegt aan het slot: „ geeft het heilige den honden niet, noch werpt uwe paarlen niet voor de zwijnen! den reinen is alles rein, en de waarheid is eensgezind met de vrijheid!" — *Honden en Zwijnen?* Indien dit de zoodanigen zijn, wien dit boekje weinig wijzer maakt, dan hebben wij de eer, ons hier onder deze beestjes gerangſchikt te vinden. Het doet er weinig toe; *non omnia poſſumus omnes*; en wij twijfelen geen oogenblik, of een aantal Lezers zullen zich hunne plaats dan ook hier nevens ons aangewezen vinden. Gelukkig intusſchen, die, bij de meest mogelijke zekerheid dezer gelaatkundige regelen, en het meest mogelijk aantal van kenners dezer kunst, zich zijner in-

innerlijke waarde bewust, naar geen masker behoeft om te zien, daar zijn doorgaand karakter door daden voor meerderen nog open ligt! En hij, die, met deze regels in de hand, voor den spiegel staat, en dan meer ziet dan wij, worde maar niet hoogmoedig, noch al te zeer ter neergedrukt, maar zij, bij al zijn geloof aan de waarde der gelaatsleer, gedachtig aan de wijze fabelles:

Quotidie - speculo vos uti volo;
Tu formam ne corrumpas nequitiae malis;
Tu faciem ut istam moribus vincas bonis.

Zedelijke Tafereelen voor Kinderen, door F. C. ZANGE. *Naar het Hoogduitsch, met Platen. Te Leeuwaarden en Amsterdam, bij* P. Wiarda, J. W. Brouwer *en* J. F. Nieman. *1808. In kl.* 8vo. 240 *Bl.*

Zoo brengt men dan zoodanige Hollandsche waar ook in Duitschland ter markt! Onze Natie is echter doorgaans eerlijker; het *vertaald* op den titel toont toch, bij zoo menig geschrift, dat de Hollander met geen vreemde veren pronken wil. — Zoo dachten wij bij het doorbladeren van dit boekje, want wij ontmoeteden zoo voor den voet weg niet dan oude bekenden. Een onnoozele Vertaler heeft dus uit het Hoogduitsch vertaald hetgeen te voren reeds uit het Hollandsch in het Hoogduitsch was overgezet, en alzoo den Heer ZANGE leelijk aan de kaag gezet. Bij het opnemen der ellendig slechte Plaatjes verbeelden wij ons, dat deze Heer ZANGE, wanneer hij ontdekt hoe men hem hier heeft betrapt, nagenoeg denzelfden bek zal trekken, als die jongen, aan wien de schoolmeester, bl. 57 (zonderling genoeg) eerst en vooral zijne lofspraak schijnt te rigten: „*ik lees uit uwe oogen dat gij gevoel van eer bezit.*" Wij leiden het boekje ter zijde, om eens in de Bibliotheek van onze kinderen onderzoek te doen; maar juist van pas werden wij door onzen Collega, den *Recensent ook der Recensenten*, genoegzaam ingelicht. Dit zelfde werkje kwam op den naam van *Mad. de V....* in 1790 bij *Roux & Comp. te Maastricht* uit onder den titel *Historiettes et Conversations a l'usage des Enfans &c.* en is reeds in 1792 *en* 1793 bij *Wild*, *Altheer*, *Meijer* en *Brave* in onze moedertaal in 5 Deeltjes (*Gesprekjes en Vertellingtjes voor jonge Kinderen enz.*) uitgegeven. — Een ieder zij alzoo ook door ons gewaarschuwd en moge zich voor schade wachten!

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel, door HERMAN MUNTINGHE. *Vde Deel. Te Amsterdam, bij* J. Allart. 1807. *In gr.* 8vo. *LXXII en* 298 *bl.*

Dit vijfde Deel van het voortreffelijk Werk van MUNTINGHE, waarvan wij, bij de uitgave van alle de vorigen, telkens met lof en roem melding gemaakt hebben, wordt voorafgegaan door een *Onderzoek nopens het Mythische in de Schriften van het Oude Verbond*, waartoe eenige stellingen van den Heer P. VAN HEMERT, in het vijfde en zevende Stuk van zijne *Lektuur bij het Ontbijt en de Theetafel*, de voornaamste aanleiding schijnen gegeven te hebben. Deze heeft echter, zonder daardoor eenigzins van gedachten veranderd te zijn, dit onderwerp nog nader voortgezet, in het negende Stuk van het gemelde geschrift. Ons bleven, bij het lezen van beiden en van anderen, bedenkingen over, die wij door eene meer opzettelijke bewerking van het waregeschilpunt, waarop eene door de Bestuurders van TEYLERS *Godgeleerd Genootschap* daaromtrent uitgeschrevene Vraag goede hoop geeft, tot volkomene voldoening wenschen opgelost te krijgen.

Wat den voortgang van de Geschiedenis der Menschheid zelve aanbelangt, in dit Deel wordt het tweede gedeelte van het vierde Tijdperk, *van Mozes tot op Jezus Christus*, aangevangen, bevattende de geschiedenis der menschheid, onder het bestier van Josua, der Regters, en der Koningen, tot op de Babylonische gevangenis. Het gebeurde onder Josua en de Regters wordt alleen, in dit Stuk, afgehandeld, en bevat in de daad eene aangename verscheidenheid van onderwerpen, die, naar 't wijdloopig plan, dat zich de Hoogleeraar, tot opheldering der Bijbelsche geschiedenissen, heeft voorgesteld, ook niet wel korter konden behandeld worden. Een aantal bijgevoegde *Aanmerkingen*, tot nadere verklaring en bevestiging van deze en gene gezegden, versiert ook

dit Boekdeel, en strekt op nieuw ten bewijze, hoe verre zich de belezenheid van den Hoogleeraar uitstrekt, en hoe diep hij zelf in het onderzoek der meeste voorkomende zaken is ingedrongen. Over zeer vele moeijelijke en doorgaans verkeerd uitgelegde Schriftuurplaatsen wordt een helder licht verspreid, of althans de weg gewezen, om de zwarigheden, die in dezelven liggen, uit den weg te ruimen of te verminderen; het vreemde en strijdige, dat sommige op goddelijken last, of met goddelijke goedkeuring, uitgevoerde zaken schijnen te hebben, wordt daaruit veelal geheel weggenomen, en alles in zoodanig verband geplaatst en uit zoodanig oogpunt beschouwd, dat men Gods wijs en liefderijk bestier, in de opvoeding van het menschdom, ook gedurende dit tijdvak, moet bewonderen.

Wij willen bij dit algemeene nog een kort overzigt van de voornaamste, in dit Deel behandelde, bijzonderheden voegen. Eerst wordt gehandeld over het karakter en de bedrijven van Josua, en bij die gelegenheid gewigtige aanmerkingen, tot regtvaardiging van den krijg der Israëliten tegen de Kanaäniten, en der bezitneming van Kanaän, medegedeeld; daarna over het godsdienstig en zedelijk onderwijs der Israëliten, en den staat der wetenschappelijke beschaving ten zijnen tijde; vervolgens over het voorgevallene door en onder het bestier der Regteren. De fabel van Jotham, Rigt. IX: 7 enz., het raadsel van Simson, Rigt. XIV: 12—18, de liederen van Debora en Hanna, de vreemde daden van Ehud, Samgar, Gideon en Simson, de gelofte van Jephta, de Profetenschool door Samuël opgerigt, al het groote en goede, dat door deze en alle de overige zoogenaamde Regters is uitgevoerd; in één woord, al wat, in dit gedeelte der Bijbelsche geschiedenis, eenigzins aanmerkelijk is, ontvangt hier gepaste opheldering. Het ongenoegen van Jehova over het volk van Israël, omdat vele der afgodische volken onder hen overgelaten waren, wordt op te voren gelegde gronden gebillijkt; het verval van godsdienst en zeden, gedurende dit tijdverloop, en de trap van beschaving, waarop de Israëliten thans stonden, met veel juistheid beoordeeld, en het doelmatig bestier van Jehova in de leiding van dit volk duidelijk aangewezen.

Men kan niet ontkennen, dat dit alles, en wat verder, in de geschiedenis van dit tijdperk, voorkomt, in

eene geregelde orde wordt behandeld. 't Is evenwel dikwijls moeijelijk, alwat men daarover gelezen heeft, daarna weêr te vinden. De Hoogleeraar zou 't nuttig gebruik van dit Werk merkelijk hebben bevorderd, door bij elk Deel een kort Register van behandelde zaken te voegen. Wij hopen althans, dat zoodanig Register op 't reeds afgedane niet tot de voleindiging van 't geheele Werk zal worden verschoven. 't Zou, vertrouwen wij, den Schrijver, zulks verlangende, niet ontbreken aan de noodige hulp van dezen of genen kundigen vriend, wien dit kon toevertrouwd worden.

In de beoordeeling van deze en gene gebeurtenissen en karakters, en alzoo ook in de uitlegging van sommige daartoe behoorende Schriftuurplaatsen, zouden wij van den Heer MUNTINGHE verschillen; maar dit beneemt niets van de waarde des arbeids, aan dit wel doordacht Werk bij aanhoudendheid besteed.

De gelukkige uitwerkselen van het Christendom, op de tijdelijke belangen der Menschen, aangetoond en bevestigd uit de geschiedenis en uit daadzaken. Door BEILBY PORTEUS, *D. D. Lord Bisschop van Londen. Naar den derden druk uit het Engelsch vertaald. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. 1808. *In gr.* 8vo. 100 *Bl.*

Eene der voornaamste en meest gewigtige bedenkingen tegen den Goddelijken oorsprong des Christendoms wordt ontleend uit de onheilen, welke men stelt dat de verspreiding der Evangelie-leere onder het Menschdom zou hebben aangerigt, ter oorzake van eenen geest van onverdraagzaamheid en wreedheid, dien de Bestrijders beweren dat het onderscheidend kenmerk des Christendoms zou uitmaken, en eindelooze bloedvergietingen, oorlogen en vervolgingen hebben aangerigt. Verscheiden Geleerden hebben hunne pennen gescherpt, om het Christendom van die blaam te zuiveren, en overtuigelijk aangetoond, dat de Christelijke Leere niet *de oorzaak* was van die droevige jammeren, maar *het voorwendsel*, waarvan Heerschzucht en Heblust zich bedienden tot bereiking van verfoeijelijke oogmerken, allezins onbestaanbaar en strijdig met den geest des Christendoms. Onder andere is dit zoo beknopt als voortreffelijk aangewezen door den Eerw. PALEY, in zijn uitmuntend Geschrift,

ſchrift, getiteld: *Overzigt van de bewijzen voor het Chriſtendom*, IIde Deel, bladz. 314 env. der Holl. vertaling. — Eene andere niet minder gewigtige tegenbedenking wordt afgeleid uit het geringe nut, 't welk de verſpreiding der Evangelie-leere zou hebben te weeg gebragt. Ook deze is door beroemde Mannen voldoende wederlegd; en vervalt, wanneer men in aanmerking neemt, dat men den heilrijken invloed des Christendoms niet moet zoeken in de openbare en geruchtmakende gebeurtenisſen, welke door Historieſchrijvers vereeuwigd worden, maar in den ſtillen kring van het huisſelijk en gezellig leven van bijzondere perſonen, wier geſchiedenis door niemand beſchreven wordt. Ook dit is op eene uitmuntende wijze ontwikkeld in het ſtraks genoemde Werk van PALEY, IIde Deel, bl. 306 env. — Dan de Lord Biſchop PORTEUS, door meer andere Schriften beroemd, heeft zich bepaaldelijk voorgeſteld, om aan te toonen, dat de Christelijke Leer „ niet alleen uit haren eigenen aard ſtrekt ter bevordering van vrede, welvaart en vertroosting, maar ook met de daad dit zegenrijk uitwerkſel gehad heeft; dat zulks in meerdere of mindere mate zigtbaar is door de geheele Christelijke wereld henen, en dat gevolgelijk de verkondiging en uitbreiding van den Christelijken Godsdienst, ook voor de belangen van dit leven, moet worden beſchouwd als den grootſten zegen, dien de Hemel aan de kinderen der menſchen immer ſchenken kon." — Dit oogmerk heeft de Lord op eene voortreffelijke wijze bereikt, bepalende zich „ tot eene eenvoudige opgaaf van daadzaken."

In de eerſte Afdeeling, den weldadigen invloed des Christendoms op het *huisſelijk leven* aanwijzende, doet hij zulks opmerken, 1. ten opzigte van het *Huwelijk*, de voornaamſte der huisſelijke omſtandigheden, invloed hebbende op 's menſchen geluk of ellende. De hoofdbron van huisſelijk verdriet, de Veelwijverij, is door het Christendom geſtopt, en de gevaarlijke vrijheid der Echtſcheiding tot één enkel geval bepaald (*). De invoe-

(*) Eene aanmerking zij ons' geöorloofd. De uitdrukking πορνεια (*Hoererij*) Matth. V: 32 en XIX: 9, ziet niet alleen op overſpelige daden der Vrouwe ſtaande het Huwelijk, maar ook op haar ontuchtig gedrag vóór hetzelve, waardoor zij ha-

voering van het Christendom heeft het lot der Vrouwen niet alleen verzacht, maar grootelijks veraangenaamd. — 2. Ten aanziene der *ouderlijke* betrekkingen. Het Christendom heeft het ſtraffeloos ombrengen van kinderen, van welke de ouders zich wilden ontdoen, afgeſchaft, en het vaderlijk gezag binnen juiste grenzen beperkt. — 3. Met betrekking tot den *ſtaat der Dienſtbaren.* Allerongelukkigst was de toeſtand der ſlaven onder de meestbeſchaafde volken der oudheid. Het Evangelie heeft wel niet uitdrukkelijk den ſlavenſtand afgeſchaft, (als 't welk bij de eerſte verkondiging de allernadeeligſte gevolgen zou gehad hebben,) maar den toeſtand der ſlaven zeer aanmerkelijk verbeterd, door het inſcherpen van billijkheid en menschlievende gevoelens bij de Heeren, en het mededeelen van troost aan de Dienstbaren: zoo dat zij 't veel dragelijker hadden onder Christen-Meesters dan onder Heidenſche. Doch de ſlavenſtand onbeſtaanbaar zijnde met den geest van 't Christendom, zoo had het overhand nemen deszelven ten gevolge, eerst ſtellige wetten ter begunſtiging der ſlaven, en naderhand eene gansche lijke vernietiging der huiſselijke ſlavernij in Europa. Ook die der Afrikaanſche Negers in de Coloniën mag men hopen, dat door den invloed van dien menschlievenden geest, welken het Christendom ademt, alomme zal worden afgeſchaft, gelijk zulk reeds ginds en elders heeft plaats gehad.

In de tweede Afdeeling wordt de heilzame invloed des Christendoms op de openbare aangelegenheden voorgedragen. — 1. Zonder eenige bepaling aangaande den vorm van Regering voor te dragen, is het Christendom voor den ſtaat der burgerlijke Maatſchappij heilzaam geweest, door de Overheden billijke en goedwillige gevoelens in te boezemen, en de ingezetenen tot onderdanigheid en gehoorzaamheid te verpligten. *a.* Het Despotisme, oudtijds heerſchende, en in het Oosten nog ſtandhoudende, is afgeſchaft, alomme waar de Christen-Godsdienst nationaal geworden is. *b.* Even zoo hebben opgehouden

hare eer verloren had, en de phyſieke teekenen van onbevlekte kuischheid ontbraken. — Ook dit laatſte maakte den Man, volgens 's Heilands uitſpraak, *zedelijk* bevoegd, zich van zijne Vrouw te ontſlaan. Zie MICHAËLIS, *Mozaïsch Regt*, § 93.

den de verdrukkingen, welke bijzondere, vooral afgelegene, Gewesten van de Landvoogden moesten verduren. *c.* Het zamenstel van wetten is zeer aanmerkelijk verbeterd. Tot staving hiervan worden eenige wetten van LYCURGUS, SOLON en anderen bijgebragt. *d.* Het leven der kinderen is beveiligd, en de vaderlijke magt beperkt. — Onder de Romeinen kon een Vader zijnen Zoon driemalen tot slaaf verkoopen, hem opsluiten, geeselen, verbannen, ja zelfs ter dood brengen; alles buiten verantwoording, en onder bescherming der Wet! — Zijne Dochter kon hij noodzaken, haren Man, dien *hij* zelf tot schoonzoon begeerd had, te laten varen; en zijne eigene Huisvrouw, de Moeder zijner kinderen, was aan een gelijkstoortig willekeurig gezag onderworpen. *e.* Het Regt wordt meer gemoedelijk bediend. Men herinnere zich de vonnissen, geveld over SOCRATES en ARISTIDES, en hoe het eenen armen naauwelijks mogelijk was tegen verongelijkingen beveiligd te worden en daarvoor vergoeding te erlangen.

2. Het Christendom heeft de rampen des Oorlogs grootelijks verminderd, zoo wel als de beweegredenen tot het voeren van oorlog. Het oorlogen was oudtijds algemeen en altijddurend, eene nationale bezigheid, onregtvaardig aangevangen, wreedaardig voortgezet, vergezeld van opzettelijke verwoesting en bloedstorting. De krijgsgevangenen werden als slaven verkocht of gedood; de overwonnen steden werden geplonderd, uitgemoord en afgebrand. — Het verbod van wraakneming, in het Evangelie gegeven, heeft het oorlogvoeren onder de Christen-Volken menschelijker gemaakt, en doorgaans worden de overwonnenen zachtaardig behandeld.

3. Het Christendom heeft *de Menschen-offers*, onder de oude Volken gebruikelijk, en nog hedendaags onder de Wilden in zwang, volkomen afgeschaft.

In de derde Afdeeling wordt aangetoond, dat de gelukkige verandering in den staat van zaken, in de vorige Afdeelingen voorgedragen, niet het uitwerksel is eener *menschelijke Wijsbegeerte*, maar bepaaldelijk van de verkondiging en uitbreiding der Christelijke Leer. Tot dat einde doet de Lord opmerken, 1. dat de Heidensche Wijsgeeren, hoewel geenszins minder in natuurlijk verstand en verkregen kennis dan de hedendaagsche, echter geenszins zulke menschlievende grondbeginselen, als het Christendom predikt, hebben in praktijk gebragt, maar

maar integendeel de afgrijsselijkste gebruiken hebben voorgestaan, ja zelfs aangeprezen. Gelijksoortige wreedheden, als de geschiedenissen van de oude Volken vermelden, vond men ook in lateren tijd bij de *Mexicanen*, schoon boven de omliggende Natien in beschaafdheid grootelijks uitmuntende. In de daad, de hedendaagsche Wijsgeeren, hoe afkeerig van het Christendom, hebben hunne betere denkbeelden aan het Evangelie te danken. — 2. De Christelijke Leer zelve, hare karakteristieke voorschriften hebben eene eigenaardige strekking tot wering van onregt en verdrukking, tot bescherming van zwakken en ongelukkigen, tot aankweeking van billijke, goedwillige en medelijdende gevoelens, met één woord, tot bevordering van braafheid en menschlievendheid. — 3. Dit blijkt, daar de eerste stellige pogingen van eenig Gouvernement, om de straks gemelde onmenschelijkheden af te schaffen, aan *Christen-Vorsten* moeten worden toegekend. Bij voorb. het ombrengen van kinderen werd door den eersten Christen-Keizer verboden, en aan dezelfde straf als de Vadermoord onderworpen; even zoo werd de huisselijke slavernij, de schouwspelen der zwaardvechters, en de kruisstraffe, door Christen-Overheden afgeschaft. — 4. Het bewezene wegens den weldadigen invloed des Christendoms wordt nader bekrachtigd door de getuigenissen van eenige verklaarde Tegenstanders der Evangelie-leere, zoo als GIBBON, BOLINGBROKE, ROUSSEAU, enz. En eindelijk uit alles dit Besluit opgemaakt: „De Philosophie, zoo oude als hedendaagsche, is wreedaardig, en kan dus geenszins de oorzaak zijn der voorgedragene zegeningen. Daarvan kan slechts één eenige Bewerker zijn; niemand kan dat wezen dan: *de God van alle vertroosting en blijdschap.*"

Na deze schets van het Werkje voorhanden zoude het overtollig zijn, hetzelve aan te prijzen. Het is uitmuntend in zijne soort, en kan dienen, zoo wel om den Christen in zijn geloof aangaande den Goddelijken oorsprong der Heilleere te bevestigen, als om den Twijfelaar tot overtuiging te brengen en den Tegenstander te verstommen.

Schriftuurlijk Vraagboek voor Kinderen, met eene Voorrede voor Bejaarden. II Stukjes. Te Zwolle, bij M. en H. Tijl. 1801, 1807. *In kl.* 8*vo. Behalve het Voorwerk, te zamen* 183 *bl.*

Dit *Schriftuurlijk Vraagboek* behelst eene verzameling van ſchriftuurplaatſen, die tot beantwoording dienen van eenige zoo ingerigte vragen, dat men uit dezelven een geheel ſtelſel van Godsdienstleer bijeengebragt ziet. In het eerſte Stukje is daarvan alleen zoo veel voorgedragen, als voor jonge kinderen, die reeds lezen en ſchrijven kunnen, geſchikt wordt geoordeeld. Het tweede is voor meer bejaarden.

De Opſteller zegt, deze manier voor jonge kinderen verkozen te hebben, 1. Om alzoo in de teedere harten van jonge kinderen eene menigte van zeer uitmuntende plaatſen der H. Schrift in te planten, welke, bewaard en aangekweekt zijnde, tot wapenen tegen de verleidingen der zonde, en tot vertroosting in allerlei wederwaardigheden, kunnen verſtrekken. 2. Om het verſtand der kinderen te verrijken met regtmatige begrippen van hunnen Schepper, van deszelfs aanbiddelijke volmaaktheden, van de openbaring van zijnen heiligen wil, en van 's menſchen lot en beſtemming. 3. Om jonge kinderen in ſtaat te ſtellen, om in den Bijbel te kunnen opzoeken die boeken en die plaatſen, welke hun of mondeling of ſchriftelijk worden opgegeven. Daartoe dienen naamlijſten van alle de Bijbelboeken, en aangehaalde plaatſen, die bij de overigen moeten opgezocht en uitgeſchreven worden. 4. Om aan ouders een boekje in handen te geven, waaruit zij hunne kinderen zelve zouden kunnen onderwijzen.

Het bevat zeven Afdeelingen. In de eerſte wordt de naamlijſt van de boeken des O. en N. Verbonds opgegeven. De tweede behelst eene Inleiding, beſtaande in de beantwoording van deze drie vragen: 1. *Waaruit blijkt, dat de H. Schriften in zich bevatten eene Openbaring van Gods wil aan de menſchen?* Antwoord, 2 Tim. III: 16, 17. 2 Pet. I: 21. Mark. XII: 36. De twee eerſte geheel uitgeſchreven, de laatſte alleen aangehaald, om verder opgezocht te worden,

den. — 2. *Waar wordt getuigd, dat het woord Gods ons kan zalig maken?* Antw. Pf. XIX: 8. Joh. V: 39. 2 Tim. III: 14, 15. Nog aangehaald Jak. I: 21. — 3. *Hoe bewijst gij, dat wij, om zalig te worden, niet alleen moeten hooren, maar ook doen, 't geen ons in de Schrift wordt bevolen?* Antw. Matth. VII: 21, 24, 25, 26, 27. Jak. I: 22—25. Nog aangeh. Rom. II: 13. 1 Joh. III: 7. — De derde Afdeeling handelt over Gods natuurlijke eigenſchappen, zijnde geestelijkheid, alomtegenwoordigheid, eenheid, eeuwigheid, onveranderlijkheid, almagt en alwetendheid. De vierde over Gods zedelijke eigenſchappen of deugden, zijne heiligheid, wijsheid, liefde, langmoedigheid, getrouwheid, vergeeflijkheid, voorzienigheid, (dit komt hier vreemd tusſchen in,) en regtvaardigheid. De vijfde over eenige bijzondere pligten der kinderen in hunne jongheid, omtrent hunne ouders, omtrent den ouderdom in 't algemeen, omtrent gebrekkigen, en omtrent vreemdelingen; verder over het vermijden van ſlecht gezelſchap, de noodzakelijkheid om in de jongheid aan God te gedenken, en den naam van God niet ijdelijk te gebruiken, noch te zweren. De zesde over eenige andere geboden, die in de dagen der kindsheid reeds kunnen onderhouden worden, behelzende 't geen wij verſchuldigd zijn aan God, aan onze naasten en onszelven. De zevende over den dood, de opſtanding, het oordeel en de toekomende vergelding.

Het tweede Stukje bevat vijf Hoofddeelen: 1. Over de leer en de geſchiedenis van onzen Heere Jezus Christus. 2. Over de waardigheid van onzen Heere Jezus Christus. 3. Over den Heiligen Geest. 4. Over de hoofddeugden van een' Christen, en over 's menſchen vermogen. 5. Over den Doop en 't Avondmaal. De behandeling is dezelfde; een aantal vragen, met ſchriftuurplaatſen beantwoord.

In de Voorrede uit de Schrijver den welmeenenden wensch, dat zoodanig ſchriftuurlijk onderwijs door Christenen van allerlei gezindheden mag worden nagevolgd, terwijl hij zich verzekerd houdt, dat daardoor vele leerſtellingen, als niet genoegzaam door getuigenisſen der H. Schrift kunnende onderſchraagd worden, en die nu nog de Christenen vaneenſcheiden, zouden wegvallen, waardoor de ware leerlingen van Jezus, in geloof en liefde, zeer merkbaar tot elkanderen zouden

gaderen. Ook verantwoordt hij zich daar, omtrent de wijze, waarop hij zich over de waardigheid van Jezus Christus, H. II, heeft verklaard, als ter goeder trouwe overtuigd zijnde, dat daaromtrent niets meer en niets minder staat in de H. Schrift, en dat Hij zelf, in 't algemeene wereldgerigt, het gedrag zoo wel van hun, die Hem in dit leven geleid, als die Hem gelasterd hebben, in 't openbaar zal veroordeelen. Wie zou het dan ook den gemoedelijken man ten kwade kunnen duiden, dat hij deze en gene plaatsen, die men anders doorgaans, bij de behandeling van dit leerstuk, bijbrengt, heeft achtergelaten, b. v. Hand. XX: 28. Rom. IX: 5. 1 Tim. III: 16. 1 Joh. V: 20? Hij zegt, dit gedaan te hebben, op grond van de Aanmerkingen van GROTIUS, die hem hadden overtuigd, dat de drie eerste door de Afschrijvers zijn bedorven, en dat de laatste niet in dien zin, welken de Nederduitsche Vertaling oplevert, kan verstaan worden. En eveneens zal hij voor hem voldoende redenen gehad hebben, om ook, in 't Hoofdd. over den *H. Geest*, af te gaan van den gewonen slenter.

Hoe goed ondertusschen het oogmerk van den Schrijver moge geweest zijn, en met hoe veel naauwgezetheid hij ook hetzelve getracht hebbe te bereiken, zoo kunnen wij evenwel aan deze manier van godsdienstig onderwijs nog onze volle goedkeuring niet geven. Niet alleen jonge kinderen, maar ook de meeste bejaarden, voor welken dit onderrigt geschikt is, hebben te weinig aan loutere schriftuurplaatsen. Men diende er, bij de meesten, wel iets tot verklaring bij te voegen, om niet verkeerd verstaan en kwalijk toegepast te worden. Nu en dan heeft de Schrijver zelf er de behoefte van gevoeld, en er iets tot opheldering bijgevoegd; maar anders, over 't geheel, de verklaring van den zin overgelaten aan de onderwijzers. Hoe zullen de leerlingen dat behoorlijk onthouden? Of moeten zij alleen woordklanken, wier beteekenis zij niet verstaan, in 't geheugen prenten? Is zoodanig onderwijs minder *menschelijk*, meer *goddelijk?* Wij kunnen ons daarvan niet overtuigen. Zoo wij nog leefden in die tijden, toen Jezus en de Apostelen zoo spraken, als wij in de schriften des Nieuwen Verbonds aantreffen, of ook nog vroeger, ten tijde van David, Jesaia en anderen, uit wier schriften ook vele gezegden zijn aangehaald, dan ware zoo zeer geene ver-

verklaring van alle hunne gezegden, overeenkomstig onze manier van denken en spreken, noodig. Maar nu worden dezelve, zonder zoodanige uitlegging, of in 't geheel niet verstaan, of kwalijk begrepen. Welligt laat de Schrijver, op deze eerste proeve, wel eens eene tweede meer bruikbare, of althans meer gemeen nuttige volgen, waarin dan ook deze en gene, in beide Stukjes, begane misslagen, zoo in 't aanhalen van plaatsen, en in de hier en daar bijgevoegde aanmerkingen, als in de geheele wijze van uitdrukking en rangschikking, wel eenige verbetering zouden kunnen erlangen.

Kan het Christendom zegevieren? Of Berich(g)t van twee Mondgesprekken, gehouden met den Schrijver van het Παρακεῖον, *den Heere S. V. L., door* DIRK CORNELIS VAN VOORST, *Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. 1808. *In gr. 8vo. 97 Bl.*

Bij gelegenheid dat wij zoo menig woord over den beruchten Lierzang: „*Leidens Ramp geene Godsstraf,*" lezen en hooren moesten, viel ons de Tweestrijd tusschen GYMNASTES en Kapitein TRIPET uit den *Tristram* gedurig in; en wij vereenigen ons hartelijk met YORICK, als hij zegt: *Ik wenschte wel, dat er niet een polemisch Godgeleerde in het Koningrijk was; een once prakticale Godgeleerdheid is meer waardig dan eene geheele scheepslading van alles, dat hun Wel Eerwaardens* (en wij voegen er *hun Wel Edelens* bij) *in vijftig jaren kunnen schrijven.* — Er moet verteld zijn, dat de Heer VAN VOORST een mondgesprek, ingevolge zijne uitnoodiging daartoe, over den genoemden Lierzang gehouden had, en daarin *ad termines non loqui* was gebragt; hij vindt zich verpligt, dit gerucht te logenstraffen. Met E. S., de Dichter van dien Lierzang, schijnt de zaak nog niet afgeloopen; hij is nog niet komen opdagen, en, zoo hij zich niet aanmeldt, zal de Hr. VAN VOORST (zie bl. 15) ten zijnen aanzien hoogstwaarschijnlijk bij eene of andere Regtbank of het Gouvernement reparatie van eer zoeken, hierin bestaande, dat hij verpligt worde tot een mondgesprek, en wanneer blijkt dat hij 's mans orde valschelijk heeft beschuldigd, dat hem daarover niets kwaads

kwaads moge wedervaren, dat het hem vergeven worde, terwijl de Hr. VAN VOORST (en zoo hij vertrouwt zijne geheele orde) voldaan zal zijn, wanneer de man verklaart: „ de Christen-geestelijken zijn *geene* huichelaars."

In het thans voor ons liggend boekje berigt ons de Hr. VAN VOORST, dat hij eerst een onverwacht bezoek ontving van den Heer S. v. L., Dichter van het *Panakeion*, en nog een vriend W. G.; (dit eerste gesprek kon intusschen weinig afdoen;) dat er vervolgens, in eene vrije kamer in een Koffijhuis in de Kalverstraat, een nader mondgesprek gevolgd is, waarbij, behalve de genoemden, de Heeren J. F. H. en Mr. J. K. tegenwoordig waren, gelijk ook de Hr. VAN VOORST drie vrienden, doch enkel als getuigen, medebragt, terwijl men ook zijn' zoon daar bij toeliet. Dan ook nu werd er niet veel belangrijks verhandeld. Men bepaalde het onderwerp des gespreks, — het *Panakeion*, hetwelk VAN VOORST zou aantoonen dat van allen grond was ontbloot. Men las couplet voor couplet, en nam de aanteekening dáár op, waar op dezelve gewezen was. Op iedere stelling, die de Hr. VAN VOORST daarin vond, was het antwoord, dat het *satyre*, *burlesque* was. Vrij lang en vervelend genoeg, immers voor ons, die het lezen moesten, werd het gesprek op die wijze gerekt. Eindelijk bragt Mr. J. K. (de Schrijver der *Brieven van Sophia aan Mr. R. F.*) het op den Lierzang, zeggende onder andere: „ *de Wijze van Nazareth heeft zich naar vooroordeelen geschikt; leefde hij nu, hij zou geheel anders spreken. — Ik stelle mij in de plaats van E. S., gij hebt: dien uitgenoodigd, derhalve gij moet dit mijn stelsel weerleggen.*" Over deze verpligting van den Hr. VAN VOORST kwam men nu in woordenwisseling. Intusschen was het reeds bij elf ure in den nacht geworden; en hoewel de Hr. VAN VOORST zich ongehouden rekende, om met Mr. J. K., vooral thans, een mondgesprek over den *Lierzang* van E. S. te houden, zoo verklaarde hij zich daartoe op eenen anderen tijd genegen; en men maakte affpraak: Mr. J. K. zou in zijne *Brieven van* SOPHIA met de pen die *stellingen* aanwijzen, welke men behandelen zou; de Hr. VAN VOORST zou zijne bedenkingen daartegen in geschrift opgeven, en dan zou men met den eersten den tijd bepalen tot een nader mondgesprek. VAN VOORST heeft intusschen nog niets ontvangen; hij dringt er nu wederom nader op aan, en ver-

verlangt zeer ernstig zoodanig een mondgesprek, ook met den Heer J. F. H. en den Heer S. v. L., in 't openbaar, of althans onder vele getuigen; hij vertrouwt, de Consistoriekamer in de Nieuwe Kerk zal hem daartoe wel worden vergund.

Dit is, voor zoo veel wij ons na de pas geëindigde lezing herinneren kunnen, nagenoeg de inhoud van dit Berigt; had het gerucht dan vermeld, dat de Hr. VAN VOORST overwonnen was, hij meldt ons het tegendeel, wat het *Panakeion* en den Heer S. v. L. betreft, immers zoo deze Heer en E. S. zich aan geen nader mondgesprek wagen; hij zal dan blijven uitroepen: „ *Het Christendom heeft gezegevierd, de Christen-geestelijken zijn geene huichelaars, de aanvallers op dezelven, E. S. en S. v. L. met de hunnen, zijn totaal verslagen!*".

De Lierzang van E. S. en de stellingen van Mr. J. K., die het voor E. S. opnam, werden alzoo nog niet behandeld; en hoewel wij de redenen, die de Hr. VAN VOORST opgeeft, waarom hij in den laten avond daar niet aan wilde laten gelden, zoo is dit toch jammer voor zijn E., die op zulk een mondgesprek zoo bijzonder gezet is. Want het „ *Fronte capillata, cet.*" zal hier nu ook wel bewaarheid worden, zoo als wij vermoeden. Mr. J. K. had zich reeds in postuur gesteld, en wilde volstrekt dien avond nog aan den slag; dan de Hr. VAN VOORST had dien avond geleerd, *hoe* zulk een mondgesprek moest gehouden worden, wanneer men waarheid zocht, dat de punten duidelijk moesten opgegeven, en dan een juist verbaal van het mondgesprek moest gemaakt worden, opdat men dan, door eeuwig te retireren, niet alles ontduiken kon. Ook was het toen reeds te laat; de Hr. VAN VOORST wilde niet door ontijdig uitblijven ongerustheid in zijn huis verwekken, en een slecht voorbeeld van ongeregeldheid aan zijne huisgenooten geven.

Het verband tusschen den titel, „ *kan het Christendom zegevieren?*" en den inhoud van dit boekje, is ons duister; maar in zoo verre men, bijaldien het nader meer openlijk mondgesprek, tegen ons vermoeden, eenmaal nog gehouden wierd, en bijaldien de Hr. VAN VOORST in hetzelve, ongedacht en onverwacht, dit spreekt van zelve, eens mogt te kort schieten, — in zoo verre men, zeggen wij, in dat geval, zich bevoegd mogt rekenen het besluit op te maken: „ *het Christendom kan niet zegevieren,*"

ren," — verklaren wij nu voor alsdan daartegen wel ernstig te doen *protest*, met verzoek om het van dezelfde kracht en waarde te rekenen, alsof het in het daar te houden Verbaal ware ingevoegd, terwijl wij het hier in onze *Letteroefeningen* reeds vooraf bij het geëerd Publiek aanmelden.

Handleiding tot de kennis en genezing van de Ziekten der Kinderen. Door JOZEF JAKOB VAN PLENK, *Raad van zijne Keizerl. Koninkl. Majesteit van Oostenrijk, Geheimschrijver en rustend Hoogleeraar aan de Genees- en Heelkundige Hoogeschool van Jozef, alsmede Eerste Geneesheer bij het Krijgswezen. Uit het Latijn vertaald. Te Amsterdam, bij* W. van Vliet. 1808. *In gr.* 8vo. 346 *Bladz.*

De met regt beroemde en nu bijna sedert twee jaren der Genees- en Heelkunde door den dood ontrukte Duitsche Hoogleeraar VAN PLENK, levert door dit Werk, hetgeen Rec. reeds met het grootste genoegen in het oorspronkelijke las, een nieuw bewijs op, hoe zeer hij immer in zijn vak rusteloos voortwerkte. Zijne onderscheidene geschriften vertoonen ons den man, dien het steeds om waarheid te doen was; die, offchoon, in den eigenlijken zin, zich zelf met het uitvinden van geneeskundige theorien of geneeswijzen niet bezig houdende, al het door anderen ontworpene wist te toetsen, doelmatig te bezigen, en zich aldus voor eerstbeginnenden en reeds ver gevorderden nuttig te maken. Van deze kenmerken getuigt dit zijn laatste Werk. Er is ongetwijfeld reeds zeer veel over de Ziekten der Kinderen geschreven, en te regt heeft men zich daarop bijzonder toegelegd; de kinderen maken immers, om dus te spreken, eene bijzondere klasse van menschelijke wezens uit; hunne bewerktuiging onderscheidt zich in meer dan één opzigt van die der volwassenen; zij zijn in eene gedurige ontwikkeling, en, even als derzelver moreele behandeling, zoo is ook de physieke van deze laatsten zeer verschillende. — Maar hoedanig is nu het onderscheid in derzelver behandeling, wanneer men de voorschriften der ouden met die der lateren vergelijkt? — De onpartijdige zal moeten erkennen, dat in beiden de grootste misslagen heerschten; dat, hetgeen

de

de eersten uit scherpten van onderscheidenen aard meenden te moeten verklaren, en daarop hunne geneeswijze vestigden, de laatsten niets dan zwakte zagen, en daartegen opwekkende versterkende middelen aanwendden; — beiden dwaalden voorzeker, en men zal zich, tot zoo lang de theorie der Geneeskunde grondiger bewerkt is, om daardoor de geneeswijze zekerder grondslagen te verschaffen, tot eene bepaalde bijeenvoeging en vereeniging van Ziekte-kenteekenen gedrongen zien, om deze als eenvoudige Ziekte-formen op te geven, en de geneeswijze met een gedurig terugzien op de ondervinding in te rigten. Juist daarom oordeelen wij zulke Handboeken de volkomenste, die den eenvoudigen Ziekte-form op eene verstandige Empirische wijze behandelen; en in dit opzigt verkrijgt deze Handleiding tot de kennis en genezing van de Ziekten der Kinderen, van VAN PLENK, hare waarde; verdeelende hij dezelve naar den ouderdom, in welken zij aankomen, in Ziekten der *eerstgeborenen*, van *zuigenden*, en van *gespeenden*; terwijl derzelver ontstaan uit eene slappe, zwakke, zeer prikkelbare en gevoelige gesteldheid van het ligchaam, — uit grootere aandrang van het bloed naar het hoofd, — uit eene opeenvolgende ontwikkeling van de deelen des ligchaams, inzonderheid van de tanden, — uit eene moeijelijke verlossing, of uit het achterblijven van het kinderpek (*meconium*), of uit de grootere afscheiding van slijm in de kinderen, — uit de koude van den dampkring, en ongewoonte aan het daglicht, — uit slecht zog, of te groote toediening van melk- en meelspijzen, — uit zwakheid van de eerste wegen, vanwaar veelvuldige vervuiling in den buik, slijm, zuur, kappelachtige stoffe, wormen, — eindelijk uit verwaarloosde zindelijkheid van het ligchaam worden afgeleid; waarop dan de geregelde beschrijving der onderscheidene in- en uitwendige Ziekten, met derzelver kenteekenen, voorspelling, naaste oorzaak, opwekkende oorzaken en geneeswijze, volgt.

Wij kunnen dit Handboek, welks vertaling wij met verlangen te gemoet zagen en zeer goed is uitgevallen, om rijkdom van onderwerp zoo wel, als juistheid en duidelijkheid van behandeling, volledig aanprijzen. — Eene fraaije Plaat van de Alphabetische Vingerspraak der Doofstommen verliert dit weluitgevoerd Werkje.

Ons

Ontwerp van eene volledige Geschiedenis der oude Oosterſche Wereld, waarin de Bijbelſche narigten daaromtrent eindelijk eens boven alle Tijdrekenkundige Bezwaren mogen kunnen worden verheven, door middel van hunne volkomene vereffening onderling, en met de Geſchiedenis van China, Egypte, Aſſyrie, Babylon, Tyrus, enz. Door GERBRAND BRUINING.

(Tweede Recenſie.)

Wij hebben te voren (*Alg. Vad. Letteroef. voor 1808.* No. V.) den inhoud der drie eerſte Afdeelingen van dit Werkje, zoo kort ons mogelijk was, opgegeven, en gaan nu over, om de twee laatſte Afdeelingen op gelijke wijze te behandelen.

IV. De nakomelingſchap van NOACH breidde zich, na den Zondvloed, uit over het weſtelijke gedeelte der Zuidkust van Azië, en over eenige naburige oorden van Afrika en Europa. Dit geſchiedde op deze wijze. NOACH, na den vloed op de bergen van Kurdestan wonende, daalde vandaar, met zijn vermenigvuldigd gezin, af naar de grazige weiden van Meſopotamie. Hier woonden zij of in tenten, of in hutten van biezen, die de rivieren hun opleverden, en van welke toen de naam van *Babylon* aldaar, en daarna die van *Byblus* in Phenicie zijn oorſprong ontleende. Aanvankelijk leefden zij vereenigd onder het beſtuur van hunner aller vader, welks magt, zonder wreed of baldadig te zijn, echter onbeperkt en willekeurig was, tot dat een gedeelte hem de gehoorzaamheid weigerde. NOACH namelijk, door den overvloed der noodige bouwſtoffen, dien hij vond, uitgelokt, wilde een gebouw van ſoortgelijken aard oprigten, als de Chineſche Pagoden of de Egyptiſche Piramiden, om zich weder in het aanſchouwen van zulk een geſticht te verluſtigen, als de voornaamſte praal der vorige wereld had uitgemaakt, en om tevens aan zijne onderhoorigen, wanneer zij zich door de uitgeſtrekte vlakte van Meſopotamie verſpreidden, op een verren afſtand de plaats van zijn vaste verblijf aan te wijzen, en hen aldaar van tijd tot tijd weder bijeen te brengen. In het eerst ging de arbeid goed voort; doch welhaast deed tegenzin in deszelfs ongewone moeijelijkheid, en de gedach-

dachte, dat het aangevangene werk Gode mishaagde, omdat het eenmaal door een ongemeen onweder beschadigd werd, hen niet alleen het bouwen staken, maar zij verwijderden zich ook in verschillende horden van elkanderen. Hieruit ontstond de bevolking der aarde, die het tooneel van den Zondvloed was geweest, en het verschil van talen. JAPHET week naar den berg *Caucasus*, CHAM daarentegen naar dat gebergte, waar zijne nakomelingschap onder den naam van *Amalek* woonde, en vanwaar het naburige Palestina en Arabie bevolkt zijn. Dit een en ander is in een vroeger Werkje door den Schrijver aangetoond. Een ander deel van CHAMS nakomelingschap toog door Arabie naar Babylon, en weder een ander overmeesterde menig oord van Afrika. Van SEMS kinderen staken waarschijnlijk reeds toen sommigen over den Tiger, en leiden den grond tot die stad, die, na verloop van eeuwen, onder den naam van Ninus of Ninive, de hoofdstad der Asfyrische heerschappij werd: aldaar en te Babylon heerschte misschien van toen af, terwijl NOACH uit mistroostigheid naar het gebergte Kurdestan terug week, een afzonderlijk Opperhoofd of zoogenaamde Koning. Althans in en omstreeks Babylon was zulk een Koning; want in een ander Werkje heeft de Schrijver, uit meer dan een oud narigt bij SYNCELLUS, bewezen, dat aldaar eerst zeven Chaldeeuwsche, en vervolgens zes Cusitische of Arabische Koningen geregeerd hebben, onder welker laatsten Babylon door eene overstrooming vernield moet zijn geworden, en tot aan de dagen van SEMIRAMIS in puinhoopen moet hebben blijven liggen. In het zelfde Werkje heeft de Schrijver den eersten der zes Arabische Koningen in NIMROD of BELUS gezocht, en plaatst thans den eersten der zeven Chaldeeuwsche Koningen ten tijde der geboorte van PELEG, terwijl de derde der zes Arabische Koningen, *Genes.* XIV. onder den naam van *Amraphel* bedoeld kan zijn geweest. Omtrent den leeftijd van SEMIRAMIS en haren Gemaal, die niet den naam van *Ninus* gedragen heeft, gelijk ook over de opkomst van het rijk der Meders, heeft de Schrijver elders gehandeld, en gaat dus hier dadelijk over tot den ondergang der *Asfyrische* heerschappij, welken hij, met VENEMA en DES VIGNOLES, niet tot CYAXARES en NABOCODNOSOR, maar tot den eerstgenoemden en NABOPULASSAR brengt. Het bewijs voor het eerste gevoelen, uit HERODOTUS ontleend, wordt wederlegd

door de aanmerking, dat HERODOTUS in het verhaal aangaande datgene, wat onder de regering van CYAXARES voorviel, op de orde des tijds niet gelet heeft, en dus het innemen van Ninus ligtelijk na het 28 jarige gebied der Scythen over Azië heeft kunnen plaatsen, zonder dat daaruit volgt, dat zulks juist na dien tijd zou gebeurd zijn. Deze verwaarloozing der tijdorde bij HERODOTUS, gelijk over het algemeen het gebrekkige en verwarde zijner berigten nopens de geschiedenis der Meders, wordt vervolgens door een ander voorbeeld gestaafd, en aan de Egyptenaren, van welke hij zijne narigten ontvangen had, toegeschreven. Men kan dus stellen, dat CYAXARES, nog gedurende het zoogenaamde gebied der Scythen over Azië, het beleg van Ninus, waarvan hij eerst had afgezien, weder heeft hervat en ten einde gebragt. Ook het bewijs, uit het slot van het *boek van* TOBIA ontleend, gaat niet door: want gelijk de aldaar genoemde ASSUERUS dezelfde is, die elders CYAXARES genoemd wordt, zoo wordt NABOPULASSAR, gelijk ook bij andere Joodsche Schrijvers, met NABOCODNOSOR verwisseld; terwijl, in plaats van 127 *jaren* volgens de *Griekſche uitgave*, slechts 95 *jaren*, gelijk de *Latijnſche uitgave* heeft, voor den leeftijd van TOBIA moeten gesteld worden. Dus kan de verwoesting van Ninus niet later vallen, dan het eerste jaar van NABOPULASSAR. Van dit eerste jaar tot aan het einde der regering van BELZAZAR, of het eerste jaar der regering van NABONADIUS, is een tijdperk van 70 jaren verloopen; van welk tijdperk bij JESAIA, *Cap.* XXIII: 15, onder de bewoording *de dagen eens Konings* schijnt gesproken te worden, dewijl, in den stijl der Hebreeuwsche Profeten, verscheidene Koningen van een en denzelfden stam als *één Koning* plagten te worden voorgesteld. Ook JEREMIA doelt, *Cap.* XXV: 11, op dit zelfde tijdperk, gedurende hetwelk de Chaldeeuwsche stam regeerde, die in BELZAZAR eindigde. Nog kan men 2 *Chron.* XXXVI: 21, en *Daniel* IX: 2, hiertoe brengen. De Geschiedenis der Chaldeeuwsche Koningen gedurende dit tijdperk, vooral die der opvolgers van NABOCODNOSOR, wordt vervolgens uit onderscheidene berigten van oude Schrijvers opgehelderd, en het schijnbaar verschil der berigten vereffend; belovende de Schrijver het een en ander in eenige aanteekeningen op zijn Geschiedverhaal te zullen aanvullen.

V. Na aangetoond te hebben, hoe DES VIGNOLES in zij-

zijne *Chronologie* etc. de *Dynastien* van MANETHO, door JULIUS AFRICANUS uit de Egyptische geschiedenis van MANETHO, uitgetrokken, en door SYNCELLUS bewaard, met andere lijsten van Egyptische Koningen, die bij denzelfden SYNCELLUS, bij EUSEBIUS en bij anderen voorkomen, van de XXI. tot de XXVI., vereffend, en op grond daarvan den aanvang der regering van den eersten Koning der XXI *Dynastie* op het 3622 jaar van den Juliaanschen tijdkring, of het 94 voor den Tempelbouw, gesteld hebbe; bepaalt de Schrijver, op denzelfden voet in de Egyptische tijdrekening van AFRICANUS nog al verder terug tredende, den aanvang der XX *Dynastie*, wier hoofdsom door AFRICANUS op 135 jaren berekend wordt, bij het 229 jaar voor den Tempelbouw. Doch zoo met de overige *Dynastien* voortgaande, zou de XVI. reeds voor den Zondvloed moeten hebben aangevangen, en de XV. zou tot aan den leeftijd van HOANGTY reiken. Hierom neemt de Schrijver, in navolging van andere tijdrekenaars, de vrijheid, om eenigen dier *Dynastien* nevens elkanderen te plaatsen, en gelooft zoo geslaagd te zijn, om alles onderling, en met de Bijbelsche en andere geschiedenissen, wel ineen te doen sluiten. In gevolge hiervan schuift hij de XIX eerste *Dynastien* zoo in elkanderen, dat de I en III te gelijk geteld, en gerekend worden, begonnen te zijn in het jaar 2454 voor den Tempelbouw, dat is 1122 voor den Zondvloed. Daar de Schrijver zelf over dit alles zeer kort is, kunnen wij in een nog korter bestek van zijne redenen geen voldoend berigt geven, maar gaan met hem, ten laatste, tot Tyrus over. — Elders heeft de Schrijver bewezen, dat Tyrus, nagenoeg 240 jaren voor den Tempelbouw, door eenige handeldrijvende burgers van het volkrijke Zidon gebouwd is, op twee nevens elkanderen en digt aan het vaste land gelegene rotsen, die deze stad voor koophandel en scheepvaart zeer geschikt maakten. Derwaarts werd vervolgens de zetel der heerschappij van Zidon overgebragt, gelijk aldaar, ten tijde van DAVID, zekere HIRAM regeerde, niet dezelfde, aan wien SALOMO, II *Chron.* II., schrijft, (want dat gedeelte van vs. 4, waaruit zulks wordt opgemaakt, is een bijvoegsel van later hand,) noch ook deszelfs vader, maar denkelijk deszelfs grootvader. Althans de HIRAM van SALOMO is, volgens JOSEPHUS en andere oude Schrijvers, de

Zoon van een' zekeren ABIBAL, die 20 jaren lang over Tyrus en gansch Phenicie geregeerd heeft. HIRAM II. werd opgevolgd door zijn' Zoon BALBAZAR, die niet 7, gelijk JOSEPHUS zegt, maar 17 jaren heerschte, gelijk in andere lijsten gevonden wordt. Deze 10 jaren, die bij JOSEPHUS ontbreken, gevoegd bij nog 8, die aan andere Zonen der Voedster van ABDASTARTES, behalve den genen, die bij JOSEPHUS voorkomt als 12 jaren geregeerd te hebben, toegeschreven worden, vullen de gaping van 18 jaren aan, die bij JOSEPHUS is, zoodat hij nu met zichzelven en andere berigten overeenstemt, en het *getal* van 155 jaren en 8 maanden van het begin der *regering* van HIRAM II. tot op de stichting van Carthago als zeker kan gesteld worden. Vervolgens wordt nog eene andere lijst van Tyrische Koningen en Regters, insgelijks bij JOSEPHUS voorhanden, vereffend en gestaafd, en volgens dezelve, van de belegering van Tyrus onder ITHOBAL tot het achtste jaar der regering van CYRUS, gesteld een getal van 54 jaren en 3 maanden. Na de gemelde belegering, die 13 jaren geduurd heeft, werd het eiland van Tyrus geheel verwoest, doch van de landstad, reeds te voren op de tegenoverliggende kust van Phenicie gebouwd, en door een dijk met het eiland vereenigd, werd een klein gedeelte gespaard, en door de Koningen en Regters der laatstgedachte lijst bestuurd. Dit Tyrus, niet het eiland, wordt door SCYLAX bedoeld, omdat het laatstgenoemde ten zijnen tijde nog niet herbouwd was. Dit echter in later tijd geschied zijnde, is de landstad het *oude Tyrus* genoemd, en komt bij STRABO en PLINIUS onder dien naam voor. — Ten aanzien der Syrische Koningen wordt eindelijk naar DES VIGNOLES verwezen, doch tevens erkend, dat de aanvang en duur van derzelver regering zich niet juist bepalen laat.

De Schrijver heeft achter aan zijn Werk gevoegd zes *Chronologische tafels*, waarvan de eerste, na opgave der 687 jaren, die van het eerste jaar der Schepping tot op de geboorte van METHUSALAH verloopen zijn, en na overspringing van een onbekend getal jaren na METHUSALAH, met het jaar 2454 voor den Tempelbouw begint, en de laatste met het jaar 4189 der Juliaansche Periode, dat is, met het jaar 473 na den Tempelbouw eindigt. De zes tafels bevatten dus, behalve de eerstgenoemde 687 jaren, eene tijdruimte van 2927 jaren, en zijn zeer ge-

geſchikt, om den Lezer dat alles in eens te doen overzien, wat de Schrijver in het Werk zelf breeder ontwikkelt.

Wij vertrouwen, dat deze korte inhouds-opgave, die ons niet weinig moeite gekost heeft, onze Lezers, ook zonder nog het Werk zelf ingezien te hebben, eenigzins in ſtaat zal ſtellen, om zich een begrip van den arbeid des Heeren BRUINING te maken, en in allen gevalle ſtrekken zal, om velen tot het lezen en onderzoeken van 's Schrijvers naſporingen en betoog op te wekken.

Wat wij nu van dien arbeid denken? — Voor ieder beoefenaar der Geſchiedenis, die gaarne ook in derzelver donkerſte gedeelten tot eenige waarſchijnlijkheid of gepasten zamenhang komt, en die overtuigd is, dat hierin geene wiskundige zekerheid kan gevorderd of verwacht worden, gelijk ook voor elk, die gaarne het gezag des *Bijbels* geſtaafd ziet, en erkent, dat zulks in dezen tijd niet enkel door magtſpreuken te doen is, kan dit Werk van den Heer BRUINING niet anders dan zeer belangrijk en hoogst aangenaam wezen. En uit dit oogpunt, waaruit wij voor ons het ſtuk beſchouwen, en 't welk wij, als Geſchiedenis- en Bijbel-minnaars, voor het eenige ware houden, juichen wij dezen arbeid toe; terwijl de lezing van het Werk ons tevens overtuigd heeft, dat de Heer BRUINING, zoo door zijne uitgebreide en grondige geleerdheid, als door zijn verlicht en ſchrander oordeel, voor de door hem opgenomene taak wel berekend is. Alleenlijk zij het ons vergund, eenige bedenkingen tegen deze en gene bijzonderheid hier bij te voegen.

I. Bl. 31. verſtaat de Schrijver door de *wateren boven het uitſpanſel*, *Geneſ.* I: 7, de mengelklompen, waaruit de hemelligchamen zijn voortgebragt, dewijl *vs.* 14. 15 en 17 de zon, maan en ſterren *in* het uitſpanſel geplaatst worden, en dus, indien men de *wateren boven het uitſpanſel* voor de wolken van onzen dampkring hield, deze wolken, als boven zon, maan en ſterren gelegen, zouden moeten geacht worden. Het komt ons voor, dat de Heer BRUINING hier aan den opſteller der oude oorkonde aangaande de ſchepping zijne eigene hoogere kundigheden leent, en niet in het oog houdt, dat die opſteller geen wijsgeer van later' of van den tegenwoordigen tijd was, maar zich deze aarde voorſtelde als een

vlak, op zijne fondamenten rustende, en van rondom door de lucht, als door een kleed, omringd, vanwaar ook het woord *uitspansel* voortkomt. *In* en *aan* en *boven* ('t welk al hetzelfde beteekent) dit *uitspansel* nu waren zon, maan en sterren geplaatst, en ook de wolken. Deze voorstelling, uit de zinnelijke aanschouwing ontleend, en niet door wijsgeerige redenering verbeterd, komt, onzes inziens, veel meer met de kinderlijke denkwijze der vroegste tijden overeen, dan het meer verlichte begrip aangaande den lageren stand der wolken beneden zon, maan en sterren. Wij zouden dus hier liever *den* Hoogleeraar MUNTINGHE volgen.

Bl. 41. wordt gezegd, dat de gaping in de geslachtlijst van ADAM tot NOACH niet wel boven ENOCH kan worden geplaatst, omdat deze in den *Brief van* JUDAS, *vs. 14. de zeeuwde van* ADAM wordt genoemd. Dit bewijs doet, naar ons oordeel, weinig af, dewijl de Schrijver van dien *Brief* zeer wel, zonder het gezag des *Bijbels* in het minst te kort te doen, kan ondersteld worden, van zulk eene gaping niets te hebben geweten of vermoed, en dus, al ware de gaping werkelijk vroeger te stellen, het zelfde te hebben kunnen zeggen, of, indien het met zijn plan gestrookt had, LAMECH *den negenden van* ADAM te hebben kunnen noemen. Weinig meer klemt het bewijs, dat juist achter METHUSALAH die gaping te stellen is, dewijl dezelve anders nog tien maanden na het begin van den Zondvloed zou moeten geleefd hebben. Hoe ligt toch kan er in de opgave der jaren een misslag zijn ingeslopen? Hoe vele bewijsredenen van BRUINING zelven in dit Werk berusten op de onderstelling van zulke misslagen! en wat waren toch jaren en maanden in dat overoude tijdvak? De onzekerheid hiervan komt alleen ons toereikende voor, om alle bewijs, daar op gebouwd, als niet geldig te verwerpen.

II. Bl. 56. volgg. dunkt ons het verhaal aangaande de verschijning van eene geduchte staartster, als de oorzaak van den Zondvloed, al te fabelachtig en in zich zelf te ongerijmd, om daarin te kunnen berusten. Wij achten, dat het zien van eene staartster, als een *ongewoon* verschijnsel, op zich zelf en zonder de ondervinding van nadeelige uitwerkselen of gevolgen, bij de bijgeloovige oudheid genoegzaam geweest is, om tot de verdichtselen van een *Typhon*, *Pyth* enz. aanleiding te geven, indien men al den grond dier verdichtselen in gemelde

lucht-

luchtverschijnsel zoeken moet. En dat zulk eene ster van de nabijheid der zon zoo vele hitte zou ontleend hebben, als noodig ware geweest, om het zuidelijk gedeelte van onzen aardbol te verzengen, en het ijs der zuidpool ontijdig te doen smelten, komt ons geheel ongerijmd voor, dewijl de medegedeelde hitte dan zeker de Komeet zelve zou hebben doen smelten en in de hemelruimte verdwijnen.

III. Wat de Chinesche Geschiedenis betreft; de Schrijver erkent zelf, bl. 111, dat er voor den tijd van HOANGTY veel fabelachtigs en veel verschil in de berigten heerscht, en brengt dus ook den genoemden HOANGTY als den eersten Chineschen Monarch op zijne Chronologische tafels. Gelijk wij dit laatste goedkeuren, zoo meenen wij, dat de bekende zucht van alle oude Volken, om hunnen oorsprong tot het vroegste tijdperk terug te brengen, en zelfs tot boven den aanvang van het historisch tijdperk te verheffen, reden genoeg aan de hand geeft, om ook in het vroeger gedeelte der geschiedenis van SEE-MA-TSIEN eene vrij lange reeks van jaren voor louter verdicht te houden. Hierbij komt ten aanzien der Chinezen bepaaldelijk nog dit, dat alles, wat wij daarvan weten, ons uit de tweede en derde hand is toegekomen, en dat wij geheel niet zeker zijn, of die handen ons getrouwe en onvervalschte berigten hebben willen of kunnen geven. Wij zien dus geen' voldoenden grond, om de Chinezen als niet van NOACH afkomstig te rekenen, of ten minste zoo oud te stellen, als hier gedaan wordt. Zoo het al waar is, dat het gevoelen aangaande de hooge oudheid van dit Volk onder hetzelve het gewigt van een geloofsartikel heeft, dan bewijst zulks nog niets meer, dan, hetgeen wij ook onder vele andere Volken zien en gezien hebben, dat eene dwaling diep ingeworteld en algemeen kan zijn. Hoe vele voorbeelden zouden hiervan kunnen worden bijgebragt!

IV. Bl. 127. volg. wordt, met beroep op een ander Geschrift van den Heer BRUINING, gesteld, dat er eerst zeven Chaldeeuwsche Koningen over Babylon geregeerd hebben, en vervolgens zes Cusitische of Arabische, wier eerste NIMROD of BELUS zou geweest zijn. Dit laatste gevoelen omtrent NIMROD is het algemeene, en komt ons ook het waarschijnlijkste voor. Doch hoe kunnen er voor hem nog zeven andere Koningen, gedu-

rende meer dan 200 jaren, over Babylon geheerscht hebben, zoodat hij bijna een tijdgenoot van ABRAHAM zou geweest zijn, gelijk hij ook op de Chronologische tafels aangeteekend staat, terwijl hij *Genes.* X: 8. uitdrukkelijk als de Zoon van CUS, en dus als een Kleinzoon van CHAM voorkomt, en dus veeleer een tijdgenoot van SELA, HEBER, PELEG, of op zijn hoogst van REHU geweest is? Ook ten aanzien der oude berigten omtrent Babylon, vooral vóór zoo ver zij oorspronkelijk van BEROSUS ontleend zijn, geldt de te voren gemaakte aanmerking, dat namelijk de zucht, om eene hooge oudheid op te geven, de geschiedkundige waarheid zeer heeft benadeeld. Men maakt zich dus de zaak, *onzes* inziens, noodeloos moeijelijker, met aan al zulke berigten gewigt te hechten, zonder dat men, na alle de zelfsgemaakte zwarigheden met veel arbeid en overleg uit den weg te hebben geruimd, een evenredig nut aan de Geschiedenis bewezen heeft. Dit willen wij vooral gezegd hebben van 't geen

V, bl. 164. volgg. over de rangschikking der *Dynastien* van MANETHO voorgedragen wordt. Een groot aantal tijdrekenkundigen heeft zich te voren met het zelfde oogmerk afgesloofd, en wij bleven even ver, gelijk wij nu ook wel, na deze nieuwe poging van den Heer BRUINING, even ver zullen blijven. Een ander kan weder een ander stelsel voordragen, en zoo tot in het oneindige. En geen wonder. Die *Dynastien* behelzen meestal bloote namen van onbekende Koningen, die zich juist daardoor plaatsen laten, waar men wil, doch die, naar het doel des verdichters, niet anders dan achter elkanderen mogen geplaatst worden. Waarom ze niet liever gehouden voor 't geen zij zijn, namelijk voor verdichtsels, met het blijkbaar oogmerk verzonnen, om de oudheid van Egypte boven die van alle andere Volken te verheffen?

Wij zouden deze bedenkingen nader kunnen ontwikkelen en nog met eene en andere vermeerderen, doch ons bestek gedoogt zulks niet: wij laten ze dus, zoo als zij zijn, met alle bescheidenheid, aan de overweging onzer Lezers, en vooral aan die van den Heer BRUINING, over.

Kro-

Kronijk, of korte opgaaf der gewigtigſte Gebeurtenisſen, bijzonder met opzigt tot de Franſche Revolutie en hare gevolgen, ſedert het laatst van 1788, *voornamelijk getrokken uit de Franſche Leidſche Courant, door* H. C. SERRURIER. *XVde Stuk. 's Hage, bij* de Gebroeders Vosmaer, 1808, *In gr.* 8vo.

CICERO, over de Wijsbegeerte en de verſchillende gevoelens der menſchen ſprekende, zegt met regt: *de tijd wischt de dwalingen der meeningen uit; de waarheid blijft* (*): maar het zelfde, wat men van de gisſingen der Wijsgeeren, in het Natuurlijke, kan zeggen, laat zich ook toepaſſen op de meeningen, gevoelens, gevolgtrekkingen en voorzeggingen, welke de wijsgeerige Geſchiedſchrijvers niet zelden gemaakt hebben, en die wij thans in rook zien verdwenen; echter zijn er bij hun ook zulke meeningen aan te treffen, wier dwalingen niet door den tijd kunnen uitgewischt worden, maar, bij gebrek van gelijktijdige berigten van verſchillende Schrijvers, van tijd tot tijd voortgeplant en vereeuwigd worden. — Zulke, door de waarheid onuitwisſchelijke, vlekken in de Geſchiedboeken aller Volken zijn juist die opgeſierde, die ſchoon voorgedragene, die geheel herſenſchimmige vindingen, waarmede men van ouds de gebrekkige overleveringen pleeg aan te vullen en te verſieren; deze deden de eerſte fabelen ontſtaan; maar deze ſtrekten ook niet zelden in de latere Geſchiedenis, om min belangrijke tijdvakken, waarvan weinig of niets in het geheugen gebleven was, aan te vullen en tot een waarſchijnlijk geheel te vormen; 't welk niet zelden, daarenboven, met beſpiegelingen en overpeinzingen van de bedoeling, beweegredenen en karakters der perſonen, wier lotgevallen men te boek ſtelde, willekeurig vermeerderd werd. — Dit zelfs was doorgaans de toon, waarop de uitgebreidſte, de wijsgeerigſte en uitvoerigſte Geſchiedſchrijvers hunnen alom beroemden arbeid ſtemden, ſints HERODOTUS de Weſterſche wereld met den Hiſtoriſchen ſchrijfſtijl verrijkte. — Vóór en ná hem, bij alle Volken, die niet hunne overleveringen, maar de in

(*) *Opinionum commenta delet dies; veritas manet.*

in hun eigen leeftijd voorgevallene gebeurtenissen voor vergetelheid trachten te bewaren, geschiedde zulks op eene veel eenvoudiger wijze, bij manier van dagelijksche aanteekeningen in die Registers, welke zij, naar de aaneenschakeling der tijden in dezelve, *Chronica* of Tijdboeken noemden.

Zoodanig een Tijdboek nu ligt thans voor ons, eene vrucht des geheugens, niet des vernufts, eene verzameling van gebeurtenissen, niet van meeningen, die door den tijd kunnen uitgewischt worden, niet van vorige ons onbelangrijk gewordene Eeuwen, maar van het Tijdvak, de jaren, de maanden, de dagen, die wij allen beleefd hebben en nog beleven; een Tijdvak, dat, wegens deszelfs rijkheid van voorbeeldelooze lotgevallen, de pennen der wijsgeerige Geschiedschrijvers zoude verstompen, en welks gedurige opeenstapeling van de gewigtigste lotveranderingen het sterkste brein doet duizelen; een Tijdvak, in één woord, dat rijke stoffe voor de arbeidzaamheid van de wijsgeerige Geschiedschrijvers nog in vele volgende Eeuwen opleveren kan.

Zulk een Tijdvak laat zich niet gedurende deszelfs loop in uitvoerige Tafereelen malen. Naauwelijks neemt men voor, eene der honderde belangrijke Gebeurtenissen met veel moeite en onderzoek in een helder daglicht te stellen, of, zie daar, terwijl men nog niet half zijn' arbeid voltooid heeft, komt eene veel gewigtiger Gebeurtenis het belang der vorige verflaauwen, en dezelve bijna geheel uit het geheugen wisschen; niet ongelijk aan de baren van den geduchten Zeestorm, welken OVIDIUS op de reize naar zijne banplaats *Pontus* zoo schilderachtig beschrijft, en elk' Geschiedschrijver met hem doet uitroepen:

Qui venit hic fluctus, fluctus supereminet omnes;
Posterior nono est, undecimoque prior (*).

Gelukkig, zoo wij in die onstuimige Zee der Gebeurtenissen nog een' Schrijver aantreffen, die zich de moeite getroost, om, uit een der geachtste dagelijksche en geloof verdienende Nieuwspapieren, eene eenvoudige Kronijk

(*) *Elegia II.*

De Golf, die ginder rijst, beheerscht al de and're baren,
En dreigt met vreeslijker en nieuwe zeegevaren.

nijk op te ſtellen. Hoe zeer die Schrijver ook niet door dezen arbeid naar den roem der ROBERTSONS, der HUMERS, der WAGENAARS kunne dingen, echter kan zijne poging dat nut ſtichten, dat dezelve eenmaal ten grondſlag van welligt nog zoo veel ſchooner Geſchiedboeken zal kunnen dienen, als de ROBERTSONS, HUMERS en WAGENAARS der volgende Eeuwen rijker ſtoffe in deze Eeuw, dan hunne Voorgangers in de Eeuwen die zij beſchreven hebben, zullen aantreffen.

Wat de behandeling van dit Dagboek betreft, deze is zeer eenvoudig, en kan even min als eenige andere Kronijk, waarin ſlechts het dagelijks voorvallende, zonder zwier van woorden of uiterlijke ſieraden van redenkunde en welſprekendheid, opgeteekend wordt, ten onderwerp eener *aesthetiſche critiek* verſtrekken. Dit is ook de reden, waarom wij deszelfs aankondiging tot heden vertraagd hebben, ten einde af te wachten, welk eene behandeling de Schrijver doorgaans in acht zoude nemen, en wat nut er eindelijk uit dezen arbeid te wachten ware. Thans begint dit nut, door het gebruik, dat wij er bereids zelve van gemaakt hebben, zich voor ons klaarder te openbaren. Wij konden dus nu niet langer nalaten, om, van dit thans reeds tot 15 Stukjes uitgebreide Werk, onzen Lezeren eenig verſlag te geven; daar het alle onze Landgenooten, maar inzonderheid hen, die aan het roer des Beſtuurs geplaatst zijn, op eene zoo gemakkelijke wijze aan de voornaamſte trekken uit de Geſchiedenis onzes wondervollen tijds herinnert, dat het hun, in hunne belangrijke en moeijelijke posten, den dierbaren tijd, tot het nazoeken van vele reeds vergetene en verſtrooide Dagbladen, beſparen kan.

P. J. A. NITSCH, *Beſchrijving van het huis(fe)lijk leven, de wetenſchappen, zeden, den Godsdienst, ſtaat- en krijgskundigen toeſtand der Romeinen, naar de verſchillende tijdperken der Natie. Uit het Hoogduitsch, door* H. WEIJTINGH, *Rector der Latijnſche Scholen te Campen. Iſte Deel. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. 1807. *In gr.* 8vo. 246 *Bladz.*

In het jaar 1788 kwam het eerſte deel in het licht van het werk, waarvan ons in het voorleden jaar deze ver-

vertaling werd geleverd; men verlangde toen ernstig, uit hoofde van deszelfs aangelegenheid, dat het mogt voltooid worden. Dit geschiedde reeds in het jaar 1790: maar een ontijdige dood nam den Schrijver weg, terwijl hij den tweeden en verbeterden druk van zijn werk verzorgde, waarvan het eerste deel in 1794 uitkwam, het tweede in 1796 onder opzigt van J. H. M. ERNESTI, Hoogleeraar te *Coburg*. De aangelegenheid van dit werk bestaat voornamelijk in deszelfs aanleg, om de oudheden van *Rome* onderscheidenlijk op te geven naar de tijdsopvolging, welke zoo groote veranderingen in het huiselijke leven, de wetenschappen, de zeden, den *godsdienst* en de staat- en krijgskunde der *Romeinen* heeft te weeg gebragt. Op zulk eene wijze waren de *Romeinsche* oudheden te voren niet behandeld, en zulk eene onderscheidende kennis derzelve was nogtans allezins noodig tot regt verstand van de oude *Latijnsche* Schrijvers en tot eene duidelijke voorstelling van enkele tafereelen uit de *Romeinsche* geschiedenissen voor den dichter, redenaar en kunstenaar. De Schrijver gevoelde nogtans het hoogstbezwaarlijke eener juiste uitvoering van dit onderwerp evenzeer, als de blijkbaarheid van deszelfs nut, uit hoofde van het ineenloopende van schier alle gebruiken en zeden, die toch met geene sprongen overgingen, maar zich ongemerkt en langzamerhand rigtenden naar de groote veranderingen in den uitwendigen staat van het *Romeinsche* gebied. Hij verdeelde zijn ganschen werk in negen boeken. Het Ilte is door hem aan de *plaatsbeschrijving* van *Rome* gewijd; het IIde aan de beschrijving van de *vaderlijke magt*, van de *huwelijken*, den *slavenstand*, de *leefwijze* en de *bezigheden* der *Romeinen*; het IIIde vermeldt het *huiselijke leven*, waartoe *baden*, *maaltijden*, *vermaken*, *oefeningen*, *kleeding*, *huisraad*, *weelde* en *begrafenissen* worden te huis gebragt; het IVde behelst de *geschiedenis der beschaving* of der *kunsten*, *wetenschappen* en *letteroefeningen*; het Vde handelt over het *zedelijk karakter* der *Romeinen*; het VIde over den *godsdienst*; het VIIde over het *inwendig staatsbestuur*; het VIIIste over de *regtsbediening*, en het IXde over het *krijgswezen*. Elk dezer boeken heeft *twee afdeelingen*, waarvan de *eerste* de geschiedenis des *Romeinschen* volks met betrekking tot de stoffe des boeks in *chronologische* orde opgeeft, de *tweede* behelst de eigenlijke en uitvoerige opgaaf dier oudheden zelve, met zorgvuldig regtzigt op de

tijd-

tijdperken, die in de geſchiedkundige opgaaf aangewezen zijn. De Schrijver zelf wenschte niet, dat zijn werk zou worden aangezien als een volledig en in alten opzigte voldoend werk over de *Romeinſche* oudheden, maar ſlechts als een handboek, tot het geven van een algemeen overzigt geſchikt, en ter handleiding dienſtig voor hun, die verder zouden willen doordringen tot eenige bijzonderheden, waartoe dan ook latere zoo wel als vroegere Schrijvers rijkelijk worden aangewezen. — De twee eerſte boeken van dit werk zijn nu vertaald door den *Rector* der Latijnſche Scholen te Campen, die alzoo geacht mag worden eenen belangrijken dienst gedaan te hebben aan hun, wien de *Romeinſche* oudheden aangelegen zijn, het zij door liefhebberij alleen voor de letteren, het zij door meer gezette beoefening der geſchiedenis ten gebruike voor hunne bijzondere wetenſchap of kunst. — *Recenſent*, zich over de vertaling van dit werk verheugende, zag met bijzonder genoegen, dat zich daartoe de hand geleend had van eenen man, die door zijn beroep geſchikt ſcheen, om de kleine gebreken, welke hem in het oorſpronkelijke wel eens zijn voorgekomen, te verbeteren: maar de Heer WEIJTINGH heeft hieraan weinig gedacht. Dit blijkt, daar het tweede boek ook in de vertaling *drie* afdeelingen heeft behouden, ſtrijdig met het opgegeven ontwerp van den Schrijver, die in de *analyſis* van zijn werk meermalen de *onderverdeelingen* met zijne groote afdeelingen verward heeft. Gaarne gaf nu *Recenſent* een overigens gunſtig berigt van de vertaling zelve, de zedigheid des Vertalers liefst voor de eenige reden houdende zijner zorgvuldige ontlooding van alle verandering aan dit werk: doch hier moet hij zich ongunſtiger laten hooren. Dat het den *Rector* niet behaagt, de ſpelling te volgen, die voor de openbare *Nederduitſche* Scholen door het Staatsbewind is aangenomen, in een werk, hetgeen voor de leerlingen der *Latijnſche* Scholen bijzonderlijk geſchikt is, zou ſlechts verdrietig zijn, wanneer zijne eigene ſpelling en taal maar geregeld en zuiver waren; dit echter niet alzoo zijnde, verdient de ſlordigheid in beide eene ernſtige opmerking. B. v. *muur* mannelijk en vrouwelijk op dezelfde bladzijde 38. *haaste* voor *haastede* of *haastte* op bl. 40. *vlak* voor *vlek* op bl. 45. *ſchroef* voor *ſchroefde* op bl. 91. *jok* voor *juk* op bl. 130. Ook mag niet worden voorbijgezien het overgroot aantal drukfou-

fouten, waarvan wel eene lijst van anderhalve bladzijde is aangewezen, maar waarvan er nog zeer vele onverbeterd zijn. B. v. *geen gedeelte beſchrijving*, waar *der* is vergeten, op bl. XII der Voorrede; *diminitiva* voor *diminutive* op bl. 217; M. MANIUS voor M'. MANIUS op bl. 216, waarvoor de foutverbetering zelve opmerkelijk is in de lijst der drukfouten, wijl men aldaar vindt *bladz. 216 reg. 11 van boven ſtaat* M. MANIAS, *lees* M. MANIUS, terwijl er zeer wel MANIUS ſtaat in den tekst, maar de fout gelegen is in de M. die MARCUS beteekent, terwijl het de M'. moest zijn, die voor MANIUS gebruikt wordt. Het is te wenſchen, dat het vervolg van dit werk zich voor den *Nederduitſchen* Lezer van deze zijde veel meer zal aanprijzen. *Recenſent* vindt zich ook verpligt het verkeerd begrip voor te komen, hetgeen ontſtaan zou uit hetgeen op bl. 75 en 76 gezegd wordt: „ Eerst w[i]erd „ het water *gewogen*, om te beproeven of het goed was, „ om nae (naar) Rome gevoerd te worden. — Was „ het water een eind we[e]gs gelo(o)pen, zo(o) liet „ men het in gro(o)te waterbakken vloei(j)en, op dat „ het zich daarin zuiveren, en, als 't ware, meer *zwaar* „ *te* verkrijgen zoude." Hieruit immers zou men denken aan de *ſoortelijke zwaarte* van het water, terwijl er eeniglijk aan het *evenwigt* des waters bij de *Romeinen* gedacht werd, wanneer zij hunne waterleidingen met een hellend waterpas naar Rome bragten.

Een blik op Holland, of ſchilderij van dat Koningrijk in 1806. *IIde Deel. Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt Holtrop. *In gr.* 8*vo.* 160 *Blz.*

„ Wij kunnen niet ſchrijven, naar het *Tweede Deel* te verlangen," luidde het ſlot onzer Beoordeeling van het Eerſte Deel dezes Werks (*). Het is echter gekomen en ons ter hand geſteld. Mogelijk, maar niet waarſchijnlijk, was het, dat wij eene aanmerkelijke beterſchap, in een en ander opzigt, zouden aantreffen. Die onwaarſchijnlijkheid hebben wij allezins bevestigd

(*) *Vaderl. Letteroef. voor* 1807. bl. 394.

gevonden. Dezelfde onnaauwkeurigheid, dezelfde menigte van verkeerde opgaven, dezelfde ongelijkmatige verdeeling der behandelde zaken, ontmoeten wij allerwegen. Hoe veel zouden wij niet moeten afschrijven, wilden wij dit ons oordeel met de stukken staven! — Wij hebben er noch lust, noch plaats toe. Dan wij mogen onze Lezers zoo niet afzetten, maar, hun ten behoeve, hier en daar een blik op dit *Tweede* en gelukkig *laatste* Deel werpen.

Elk der Departementen krijgt een deel; doch een zeer ongelijkmatig deel. In ruim drie bladzijden zijn wij het Departement *Groningen* door. In het Departement *Friesland* houden wij ons langer op; dan het is voornamelijk bij de kleeding der Vrouwen, die omstandig, doch verre van duidelijk, beschreven wordt. Twee bladzijden zijn genoeg, om ons geheel *Overijssel* te doen kennen. Het Landschap *Drenthe* met het Eiland *Schokland* beslaat even veel plaats; terwijl aan de kleeding der *Schoklandsche* vrouwen ruim drie bladzijden worden ingeruimd. Iets uitvoeriger is de behandeling der Departementen *Gelderland* en *Utrecht*; doch dezelve krielt van misslagen.

Holland krijgt de breedste beurt. Na eene algemeene beschrijving, vestigt zich 's Schrijvers blik eerst op *Noordholland*. Het oog van den Heer BAYER (nu, hij is een *Franschman!*) is altoos, met onderscheiding, op de Vrouwen gevestigd. Laten wij onze Lezers met hem de *Noordhollandsche* Vrouwen doen bekijken. „ Er is iets treffends en bekoorlijks in de kleeding der Boerinnen van *Noordholland*, en vooral uit den omtrek van *Alkmaar*. Het gedeelte van hare dragt, dat haar het meest onderscheidt, is het Noordhollandsche Kapsel, weinig uitgestrekt. Hetzelve zou niet geschikt zijn voor alle aangezigten, maar staat zeer fraai, wanneer het gepaard gaat met een eenigzins rond gelaat, eene buitengewoon frissche kleur en fraaije oogen; en de natuur schept, in geheel *Noordholland*, bijna geene anderen." — Wij hebben zeker meer *Noordhollandsche* tronietjes gezien dan de Schrijver, en willen aan dezelve geene treffende schoonheid ontzeggen; doch de algemeenheid hebben wij niet aangetroffen: en waar wordt die gevonden? — Dan laten wij, zonder verder hier op stil te staan, het kapsel dier lieve Meisjes, met BAYER's woorden, opgeven: „ Eene *Noordhollanderin* bedekt eerst haar hoofd met eene soort van witte Hul, versierd met zwarte bloemen en borduurwerk,

werk, die juist het geheele hoofd insluit, en het haar bedekt, uitgezonderd een paar kleine lokken, die aan beide zijden van het voorhoofd uitkomen, om op de wangen te prijken. Over deze Hul hebben zij eene breede dunne gouden plaat, die, van achteren den omtrek van het hoofd volgende, voor de ooren uitloopt, in twee soorten van voetstukken, van eene langwerpige, vierkante gedaante." Zoo verre gaat het tamelijk wel, om het zoogenaamde *Oorijzer*, bij de Rijken van *goud*, doch bij minvermogenden van *zilver*, te beschrijven. Duisterder en bijkans onverstaanbaar is de beschrijving van die deelen des hoofdsieraads, welke onder den naam van *Haarnaalden* in *Noordholland* bekend zijn, doch welke onze *Franschman* niet gekend heeft. — „Op deze twee voetstukken rusten, met het breedste einde, twee andere krom gebogene platen, minder breed, en vrij gelijkende naar bladen van wilgen, die, met de punten elkander naderende, over de Hul van voren heengaan. Aan deze Hul is vastgemaakt een ander wilgen-blad van het zelfde metaal, hetwelk, in de schuinte, een gedeelte van het voorhoofd bedekt, en waarvan de punt, die gezien wordt, aan het einde, soms met paarlen of diamanten versierd is. Dit alles is bedekt met het eigenlijk gezegde Hulsel, bestaande in eene muts, waarvan de bodem, van zeer doorschijnend gaas, naauwkeurig de eerste verdieping van het kapsel bedekt, zonder iets van het borduursel en al het goud, waarvan wij gesproken hebben, voor het oog te verbergen. Het voorste van de muts vormt een zeer prachtig bindsel, versierd met een wit borduursel, en het achterste kunstig geplooid en omzet met eene fraaije kant, floddert, in eene groote strook, over den nek en de schouders." — Wij gelooven, dat een kapsel, volgens deze beschrijving, door eene *Fransche* Modekraamster opgemaakt, er vreemd zou uitzien! — Dan genoeg.

Hoe weinig of liever niets zou er in jaren te *Hoorn* of in *Westvriesland* te mesten vallen, indien de Beesten uit *Denemarken* moesten komen! — De Traankokerijen in *Edam* zijn niet voorhanden.

In *Zuidhollands* beschrijving staat *Amsterdam* boven aan. Het is waarheid, dat men den grond, waarop *Amsterdam* gesticht is, als op zichzelven te los om groote gebouwen te dragen, met palen versterkt. Dan hoe kan men aldaar een Werkje drukken, waarin men, na de ver-

vermelding van dit heiwerk, leest: „ Deze zamenstelling is de eenige, waarvan men zich te *Amsterdam* kan bedienen; de straten zelve hebben geene andere. Om dit heiwerk te sparen en het schudden der huizen voor te komen, maakt men hier ook, naar evenredigheid, minder gebruik van rijtuigen op wielen dan elders. In plaats van dezelve heeft men ingevoerd het bovenstel van eene koets op eene slede gesteld, die door één paard getrokken, en door een koetsier of sleper vergezeld wordt, die zedig en bedaard te voet volgt." — Van iemand, die dit schrijft, kan men niet dan iet allezins gebrekkigs verwachten; en zoo is ook de geheele beschrijving van *Amsterdam*. Wij willen noch onze Lezers noch onszelven vervelen met de aanwijzing. Een vlugtige Blik geeft aanleiding tot eene menigte van misslagen; daaraan hebbe men zeker toe te schrijven, dat de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* „ de Zon of het Licht ten zinnebeeld heeft"!

Zaandams beschrijving is één bladzijde, vol uitlatingen en misslagen. Iets breeder bourt krijgt *Rotterdam*; doch de *Rotterdammers* hebben geene reden om zich voldaan te vinden; even min de *Hagenaars*. De *Leidgenaars* zullen, schoon hunne Stad uitvoeriger vermeld wordt, reden vinden om zich over misstellingen te beklagen. Die van *Haarlem* mogen het desgelijks doen. Kortom, dit is het geval van alle de verder beschrevene Steden en plaatsen in *Holland*, alsmede in de Departementen *Braband* en *Zeeland*.

Genoeg hebben wij, in deze en de voorgaande Aankondiging, gezegd, om de *oogmerk* van dit Werk te doen kennen.

Statistieschе Beschouwing van Portugal, door SERVAAS VAN DE GRAAFF; *(volgens de nieuwste en beste berigten.) In den Haag, bij* Belinfante en Comp. 1807. *In gr. 8vo.* 139 *Bl.*

De Heer SERVAAS VAN DE GRAAFF, wiens Statistische Beschouwing van *Oostvriesland* en *Java* wij onlangs aankondigden, en op welker naauwkeurigheid, gelijk ons sedert van goederhand is gebleken, men zich mag verlaten, levert hier weder eene soortgelijke Beschouwing van *Portugal*; een Rijk, op hetwelk, sints het onlangs aldaar voorgevallene, en in

het uitzigt op hetgene er nog verder zal gebeuren, thans de algemeene aandacht is gevestigd. En daar *Portugal* misschien het minst naauwkeurig en minst algemeen bekende Rijk in Europa is, twijfelen wij niet, of dit Werkje zal door velen met genoegen ontvangen en gretig gelezen worden. De tegenwoordige toestand van zaken deed den Schrijver eenigen spoed maken in het uitgeven van zijn Werk, hetwelk, bij den eersten aanleg, bestemd was om in eene andere gedaante in het licht te verschijnen.

Het Werkje is verdeeld in Rubrieken, vijftien in getal, van welke deze de Opschriften zijn: Ligging, Grenzen en Verdeeling. Lucht- en Grondgesteldheid, Bergen, *Rivieren*, enz. Grootte en Bevolking, Bijlanden of Buitenlandsche Bezittingen. Korte schets der Geschiedenis. Regent, Regeringsvorm, Grondwetten, enz. Godsdienst en Geestelijkheid. Staat en karakter des Volks. Kunsten en Wetenschappen. Voortbrengselen. Koophandel en Zeevaart. Fabrijken en Trafijken. Voorname Handelsteden des Rijks. Inkomsten, Uitgaven en Staatsschulden. Land- en Zeemagt. Het *Postwezen*, Geldspetien, enz.

Uit sommigen dier Rubrieken willen wij het een en ander overnemen. De grootte des Rijks wordt bepaald op 1900 vierkante geografische mijlen, en het getal der inwoneren op 3,500,000 zielen. De oorzaak dezer geringe bevolkinge, naar gelange van de uitgestrektheid en vruchtbaarheid des lands, moet deels gezocht worden in de hitte van het klimaat, deels in de buitensporige levenswijze der inwoners. „ Het heete „ klimaat is oorzaak eener buitensporige onwederstaanbare drift „ tot het min-vermaak, welke men bij alle jonge Portugezen, van beide kunne, waarneemt. Niet zelden ziet men „ mannelijke jongelingen van 15 jaren, en huwbare dochters, „ die met hun (haar) 10de of 12de jaar reeds moeder zijn. „ Dikwerf boeten zij reeds in dezen ouderdom hunne vroegere „ buitensporigheden met ongeneesbare ziekten, en nog meermalen ontdekt men, dat de kinderen bij de geboorte reeds „ met het venusgif besmet zijn." Bij deze komen nog andere oorzaken, onder welke de menigvuldige moorden en rooverijen geteld worden, welke er nog niet lang geleden vooral te *Lissabon* plaats hadden. — Menigvuldig zijn de buitenlandsche Bezittingen van *Portugal*; zij zijn gelegen in den Atlantischen Oceaan, op het vaste Land van Afrika, in de Oost-Indiën, en in Zuid-Amerika. Tot de eerste behooren, onder andere, de *Azorische* of *Vlaamsche Eilanden*, negen in getal; de *Madeirasche Eilanden*, van welke *Madeira* het voornaamste is; en de *Kaapverdische Eilanden*, tot welke *Sant Jago*, met eene stad van dien naam, behoort. In de *Oost-Indiën* hebben de *Portugezen* slechts eenige weinige plaatsen en factorijen, treurige overblijffels hunner voormalige grootheid in

Azië,

Azië, behouden. De voornaamſte buitenlandſche Bezitting is *Brazilien*, onder welke algemeene benaming veeltijds worden begreepen het *Amazonenland*, het zuidoostelijk deel van *Peru*, een oostelijk gedeelte van *Paraguay*, en een gedeelte van *Guiana*. Vele goudmijnen zijn er in dit gewest. Men rekent, dat er van het jaar 1700 tot 1800 ruim vijftienhonderd millioenen piasters aan goud uit *Brazilien* naar *Portugal* zijn verzonden, van welke het grootſte gedeelte naar *Engeland* is gevoerd. Behalve diamanten, ſuiker en andere goederen, levert *Brazilien* zoo veel hoornvee op, dat er, alleenlijk om de huiden te verzenden, jaarlijks 20,000 geſlacht worden. De gezamenlijke bewoners der onderſcheidene Buitenlandſche Bezittingen vinden wij begroot op 1,150,000 zielen. — Het gezag der Koningen van *Portugal* wordt hier opgegeven als volſtrekt willekeurig, gelijk blijkt uit de inleiding van elke nieuwe Wet, luidende woordelijk: „ Ik de Koning, uit kracht van mijne eigen en zekere wetenſchap, mijne begeerte en koninklijken wil, en van „ mijne volkomene oppermagt, welke ik alleen van God „ houde, en waarvan ik geene rekenſchap aan eenig „ mensch op aarde ſchuldig ben, gelast en beveel ik enz." Schoon de Inquiſitie-geregten in *Portugal* nog aanwezig zijn, is derzelver gezag niet meer gevaarlijk; een vreemd Proteſtant of Jood heeft voor dezelve niet te vreezen. In den jare 1778 had te *Liſsabon* de laatſte *auto da fé* plaats. Ten blijke dat de verlichting hier te lande insgelijks merkelijken opgang heeft gemaakt, zullen wij van de Regtsgeleerde ſtellingen, aan de Univerſiteit van *Coimbra*, onder voorzitting van den Prins van *Brazilien*, in den jare 1787 openlijk verdedigd, eenigen afſchrijven: „ Alwat de kerk in „ den Staat bezit, bezit zij door de gunſt van den ſouverein; „ derhalve kunnen de donatien aan de kerk door den ſouverein gedaan, ook, indien zulks noodig is, zonder tuſſchenkomst van het kerkelijk gezag, wederom naar goedvinden herroepen worden." — „ De openbare oefening „ van wat godsdienst het ook zij, wanneer de veiligheid van „ den Staat daardoor niet benadeeld wordt, kan niet alleen in „ den Staat geduld, maar ook, zoo zulks tot algemeen welzijn dienſtig is, zonder eenig vermoeden van ongodsdienſtigheid door de wetten geregeld worden." — „ Den geloovigen kunnen door de kerk alleen geeſtelijke ſtraffen „ worden aangedaan."

Het algemeen karakter der *Portugeezen* wordt aldus voorgedragen: „ De Portugees is uit den aard ſchrander, ernſtig, „ voorzigtig, ſpaarzaam en matig in het gebruik van ſpijs en „ drank; hij is medelijdend en liefdadig voor behoeftigen, en „ zelfs het groot van het gemeen, beleefd, verpligtend en „ godsdienſtig, maar hij is niet zoo bijgeloovig als de Spaan-

„ jaarden ; ondertusschen wil men , dat deugden met „ groote ondeugden zouden verzeld gaan ; als eene alles over„ treffende trotschheid , woekerzucht en gierigheid ; eene on„ tembare baatzuchtigheid omtrent de Vrouwen , argilstigheid „ en eenen wreedaardigen minnenijd , die zelden anders dan met „ het bloed van zijnen medevrijer kan gekoeld worden." Hoewel van de wetenschappen , sedert de laatste dertig jaren , in *Portugal* meer werks dan voorheen wordt gemaakt , is derzelver opgang nog niet zeer groot. In de Sterrekunde , met name , is men er bij andere Volken verre ten achteren. Van 1727 tot 1798 was er te *Lisabon* geene Astronomische waarneming gedaan , en de lengte dier hoofdstad was nog door geen *Portugees* bepaald. — *Portugal* , hoewel uit zijnen aard zoo vruchtbaar als eenig land in *Europa* , levert , echter , op verre na niet uit , voor hetgene die vruchtbaarheid berekend is ; slechte wetten en verkeerde inrigtingen zijn daarvan de voornaamste oorzaak. „ Er is geene genoegzame mest voorhanden , welke bijna alleen uit verrotte planten bestaat ; er zijn geene „ behoorlijke waterkeeringen , tegen het veelvuldig overstroo„ men der rivieren ; anderen zijn te laag en doorwaadbaar ; „ de landwegen zijn niet genoeg onderhouden ; geen paarden „ genoeg om den ploeg te trekken , en het aantal boeren is „ te gering ; de landbouw is hier te verachtelijk , om denzelven zonder de krachtigste medewerking der regering „ weer te doen bloeijen." Met dit alles ontbreekt het er niet aan uitmuntende voortbrengsels. Behalve den wijn en de olie , heeft *Portugal* aan fijne vruchten , die uitmuntend zijn , beste honig , wasch , kastanjes , sumak , kork , laurierbladen en andere kruiden , meer overvloed dan aan aardappelen en keukengroenten. Daarenboven heeft men er onderscheidene rijke bergwerken ; doch gebrek aan hout in de beste plaats , en vervolgens de rijke mijnen in *Brasilien* zijn oorzaak , dat dezelve weinig bearbeid worden. De voornaamste handel-artikelen , welke *Portugal* oplevert , bestaan in wolle , olie , wijn , zout en vruchten , alsmede citroenen , oranjeappelen , vijgen , enz. Uit de Volkplantingen ontvangen de Portugezen diamanten , paarlen , goud , katoen , leder , tabak , suiker , peper , indigo en verfhout , alsmede rijst , wasch , zijde , koffij , olie , zout , huiden , salpeter , enz. In de nuttigste en onontbeerlijkste handwerken zijn de *Portugezen* bij meest alle andere Europische Natien nog verre ten achteren.

Lisabon , eene in vele opzigten merkwaardige stad , „ de resi„ dentie van het Hof en des Gouvernements , van den patriarch „ en van de hooge landskollegien , strekt zich van het Noorden „ naar het westen in de vorm van een amphitheater uit , en „ levert , uit zee gezien wordende , een schilderachtig gezigt „ op , maar inwendig is dezelve ver af van behagelijk te „ zijn. — Volgens Link heeft zij meestal slaauwe en morsi-

„ ge

„ge straten, even zoo gevaarlijk door hare slijkte (stelte) „als om de moorden, welke, vooral in de lente, uit jaloe„zij en wraakzucht, menigvuldig in dezelve plaats hebben. „Bijna elken nacht geschiedt hier een moord en somtijds op „klaren dag. Voor berooving is men veiliger op de publie„ke wegen dan te *Lissabon*, onder het oog van den souve„rein. — Deze onveiligheid ontstaat grootendeels door de „menigte vrije negers, welke hier werkeloos als bandieten „rondzwerven, en door het verkeerd medelijden der Portu„gezen, welke den misdadigers het ontkomen der justitie ge„makkelijk maken."

Zoo veel oordeelen wij tot ons oogmerk genoeg, om den Lezer met dit Werkje van den Heere VAN DE GRAAFF te doen bekend worden, welken wij, van heeler harte, leven en lust toewenschen, om nog meer andere landen en gewesten van Europa op de zelfde wijze statistisch te beschouwen.

Disputatio Juridica inauguralis, exhibens quaedam de testamento nullo et rupto et de hujus doctrinae usu in foro. Quam — publico et solemni examini submittit M. G. DE JONGE. —— *Regtsgeleerde Proeve, bevattende eenige aanmerkingen over de nietige en verbroken testamenten der Romeinen, en het gebruik der leere daaromtrent voor onze regtbanken.*

Eene zeer goede Akademische Verhandeling, welke wij met het grootst genoegen hebben gelezen, wordt den Regtgeleerden in deze proeve aangeboden. Het is bekend, hoe uitstekend het Romeinsch regt de vrijheid van testamentmaking begunstigt; en echter is er bijna geene wetgeving mogelijk, welke deze vrijheid ten aanzien der kinderen meer beperkt, dan juist dit zelfde Romeinsch regt. Geene kinderen mogen bij uiterste wille stilzwijgend worden voorbijgegaan, geene onterving kan plaats hebben zonder gewigtige redenen, en het testament is volkomen nietig, wanneer kinderen, welke zich in de vaderlijke magt bevinden, met stilzwijgen zijn voorbijgegaan; gelijk zelfs een wettig testament verbroken wordt, wanneer na de testamentmaking, of na den dood des testateurs, kinderen geboren worden, van welken in het testament geene melding gemaakt is. Bij deze twee laatste bijzonderheden bepaalt zich de Schrijver dezer schoone proeve, welke in twee Hoofddeelen gesplitst is, waarvan het eerste over de Romeinsche regten te dezen aanzien handelt; terwijl het tweede bij de vraag stilstaat, of en in hoe verre deze zelfde beginselen van het Romeinsch regt nog heden ten dage bij ons geldig zijn.

Men verwachte echter hier geene bloote opgave van het geen hieromtrent in elk leerboek van het regt te vinden is. Des Schrijvers bedoeling was, in deze Verhandeling, de oorzaken, den oorsprong en den voortgang der Romeinsche regtsleere te dezen aanzien op te sporen, ten einde daaruit vervolgens de bijzondere wijzigingen op te helderen, welke te dezen opzigte bij de Romeinen plaats vonden; terwijl hij tevens uit het verschil der beginselen, waarop dit regt tegenwoordig rust, de afwijkingen van het hedendaagsch regt poogde vast te stellen en op te helderen.

De Schrijver heeft dit oogmerk ten volle bereikt; en met alle gerustheid kunnen wij deze Verhandeling, welker inhoud geene breedere opgave toelaat, aanbeveelen aan allen, welke op de grondige en wetenschappelijke beoefening der Regtsgeleerdheid eenigen prijs stellen.

Natuurkunde der Ziel, door JOH. CHRISTOP. HOFFBAUER, *Hoogleeraar in de Wijsbegeerte te Halle in Saxen. Uit het Hoogduitsch vertaald door* ARN. NIC. VAN LOON, *A. L. M. & Phil. Doct. Te Amsterdam, bij* W. Brave. 1808. *In kl.* 8vo. 504 *en LIV bl.*

Naspooring van den aard en het wezen der menschelijke Ziel was van oudsher bij den Wijsgeer geliefd, omdat de kennis van zichzelven voor den mensch inderdaad kan gezegd worden de belangrijkste van alle wetenschappen te zijn. En zij echter was het, die, den Wijsgeer in het bovenzinnelijke te zeer verdiepende, eene reeks van afgetrokkene redeneringen en stelsels voortbragt, waarvan het eene al ongewisser en onzinniger was dan het andere, en waarvan de flodom zich in het ongemeten vak der loutere voorstellingen verliest. Verpligtende is alzoo ten allen tijde de arbeid dier Geleerden, die, voorstelling en ervaring zorgvuldig schiftende en vrij van schoolsch vooroordeel, juist daardoor toonen, eene nadere schrede in het rijk der waarheid te willen en te kunnen doen, en hunne tijdgenooten tot juistere waarnemingen op te leiden. Onder dezen rangschikken wij met volle goedkeuring den *Halleschen* Hoogleeraar HOFFBAUER, ten opzigte van zijnen boven gemelden arbeid. Immers, al dat gene, wat gewoonlijk aan de Ziel, in onderscheidinge van het Ligchaam, naar eene wijsgeerige voorstelling, wordt toegekend, — gewaarwording, aanschouwing, zin, kennend vermogen, verstand, verouft, verbeeldingkracht, — en daarna, wederom in verband met het Ligchaam, wordt aangenomen, als aandoening, hartstogt, zugt, zinnelijkheid, genoegen, misnoegen, begeerten, afkeer, vermaak, neiging, temperament en karakter, in alle derzelver

nut-

nuttige en nadeelige wijzigingen: dit alles wordt in dit Werkje, en wel in eene reeks van 90 gemeenzame Brieven, zoo eenvoudig, en, voor zoo ver het onderwerp zulks toelaat, zoo duidelijk ontvouwd, dat wij den Schrijver daaromtrent den welverdienden lof geenszins kunnen onthouden. — Is de behandeling der ſtoffe naauwkeurig? Is het betoog voldingend? — Wie zal hier beſliſſen omtrent de waarheid? Mag de Recenſent, die openlijk belijdt vrij te zijn van alle ſtelſelzucht, naar zijne beſchouwing oordeelen, dan is er vele, zeer vele waarheid in begrepen, en op eene wijze voorgedragen, welke zich van rondom aanprijst. Dank zij dus den Vertaler voor zijnen goeden inval, om dit Werkje in een Hollandsch gewaad te kleeden, daar zeer velen onzer Landgenooten naar zulk eene duidelijke ontwikkeling van eene allezins duistere zake gretig zullen verlangen. Alleenlijk ſmart het ons, dat in den ſtijl hier en daar eene Hoogduitſche taaleigenheid ingeſlopen, en menig Latijnsch kunstwoord, vooral in den 42ſten tot 44ſten Brief, alwaar over de taal wordt gehandeld, onvertaald is gebleven, welk intusſchen, overeenkomſtig het oogmerk, waartoe zulks geſchreven werd, voor menſchen, die niet tot den geleerden ſtand behooren, een noodzakelijk vereischte was. Wij verlangen hartelijk, dat de leeslust weldra eene tweede Hollandſche uitgave zal vorderen, ten einde alsdan zal kunnen vermeden worden dat aantal van drukfouten, welk, hoezeer de voornaamſte ſtellig zijn opgegeven en verbeterd, deze vertaling zeer ontſiert.

Lof der Kwaadſprekendheid. Boertig Dichtſtuk, door A. L. BARBAZ. *Te Amſterdam, bij* W. van Vliet. 1808. *In gr.* 8*vo.* 18 *Bladz.*

Onder de Vaderlandſche Dichters van onzen leeftijd kennen wij gaarne eene plaatſe toe aan den arbeidzamen BARBAZ. Zeer onlangs hebben wij nog in ons Maandwerk 's Mans luimige *Beſchouwing van Amſterdam bij den nacht* beoordeeld (*), en na die latere *Voorlezing* zendt hij thans eene vroegere in het licht, wier opſchrift alleen genoegzaam toont, eene navolging te zijn van den *Lof der Zotheid*, en *Lof der Geldzucht*, de eerſte door den grooten ERASMUS, de andere van onzen begaafden Dichter JER. DE DECKER geſchreven. Niet dat wij hiermede willen aanduiden, als zochten wij dezen *Lof der Kwaadſprekendheid* in eenige vergelijking te brengen met die vermaarde Meeſterſtukken van gezegde zijne Voorgangeren, alreede bekroond met den roem der Eeuwen; zulks toch, vertrouwen wij, laat zich onze Dichter zelve niet voorſtaan; en wij

(*) Zie boven, bl. 89.

wij alleen hebben daarom gewaagd van die vroegere wijsgeerige en geleerde Hekelschriften, om zoo den geest en toon, waarop deze Dichterlijke Voorlezing van den Hr. BARBAZ gestemd is, beter te kenschetsen voor onze Lezers. Voor het overige moeten wij hier met VOLTAIRE zeggen:

Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier.

Wij herhalen onze vorige aanmerkingen niet, wegens de benaming van *boertig Dichtstuk* op den titel, hoezeer daartoe op nieuws aanleiding is; en schoon de eenvoudigheid der Ouden, kariger in het beloven, milder in het geven, steeds beter ons gevalt, en wij liever door gezonte scherts verrast worden, dan eene aankondiging van *boert* op den titel lezen. Maar wij betwisten onzen Dichter ongaarne, in eene zoo kleine zaak naar eigen luim te handelen, even weinig als zijne spelling, hoe wraakbaar in een en ander opzigt. Zijne verzen zijn doorgaans los, zoetvloeijende en zuiver; ja, wanneer men den enkelen regel uitzondert, in welken *al te* — *lang*, dus afgebroken, rijmen moet op *gestalte*, zoude het *kwaadsprekendheid* kunnen schijnen, dezelve in dit opzigt te gispen. Aan vernuft en de noodige bekwaamheid om de hekelpen te voeren, ontbreekt het, gelijk onzen Landgenooten reeds bekend is, den Hre. BARBAZ niet; en betuigt hij te regt op den omgekeerden titel, geene personen, maar wel de gebreken en het belagchelijke der zeden, te hebben willen ten toon stellen. Het gelust ons, kortelijk dit Dichtstukje met onze Lezers door te loopen.

Niet ongevallig is de boertende aanhef van den lof der Kwaadsprekendheid, die zich BARBAZ voorstelt te bezingen, als de moeder van het gezellig vermaak, rijk in vinding, eene vijandin der zelfsverveling, en eene troosteresse tevens in ramp en verdriet. De mensch heeft wel in dit tranendal zoodanig iets noodig tegen neerslagtigheid: en boven Godsdienst, Deugd, Rede, Wijsbegeerte en Kunsten, — zoekt men,

om zorg en walg te mijden,
Een zoeter bron van streelend zielverblijden?
Kwaadsprekendheid, ook achterklap genoemd,
Baart meest die vreugd, en dient het meest geroemd.

Een norsch Filosooph bijt hem hierop tegen, dat dit geheel eene verkeerde stoffe is, en hij die pest van goede zeden eerder wraken, dan roemen moest. Doch de Man onderscheidt niet tusschen den laster, uit baatzucht ontstaande, en kwaadsprekendheid, of achterklap, en praatzucht, veelmeer eene telg van gewoonte en vernuft, en als zoodanig zeer welkom bij de vrouwtjes. Zij vermaken (zegt BARBAZ aan de Jufferschap

schap in vertrouwen) zich lustig daarmede omtrent afwezigen, en komt het gesnap dezelve ter ooren,

dan heet men 't logentaal,
En haar vernoegt het vrindlijkst kuschonthaal.

Na deze boerterij bezoekt zijne Zangster, onder geleide der *Godin*, een en ander kransje, waar Zij vereerd wordt, en telkens de aangeslagen toon in dien van lof- en achting-betuigingen verandert, wanneer de Man of Vrouw zelve, die over de tong rolde, verschijnt in den zoogenaamden Vriendenkring. De verkeering der fijnen of schijnvromen, die der Akteurs en Aktrices, van Vrienden alzoo en Bloedverwanten in het algemeen, bijzonder ook de redenen en het oogmerk, waartoe de praatzieke *Sophie* na het herstel van hare gezondheid een feestmaal aanrigtede, maken eene niet ongevallige verscheidenheid uit, en worden tot nuttige leering naar verdienste beschimpt: waarna de Dichter, om alles eene meer boertende houding te geven, ten slotte zichzelven niet spaart, en eenen rijmelaar, taalgeleerde, en Pedant, te zamenbrengt, die onderling aan hunnen vitlust tegen hem den teugel vieren, maar ook bij zijne komst geheel eene andere en vleijende taal voeren. Ons bestek gebengt niet, dat wij in deze bijzonderheden ons inlaten, of daarvan proeve geven, waarbij toch het geheel zoude gemist worden. Liever zenden wij dus den nieuwsgierigen Lezer tot het Dichtstukje zelve, allezins geschikt om te vermaken, zoowel als te onderwijzen. Dat eentoonige nogtans der gedurig herhaalde afwisseling van de taal der kwaadsprekendheid in het afzijn, met die des lofs in de tegenwoordigheid der bedoelde personen, geviel ons wel het minste; en zouden wij almede verlangd hebben, dat het onderwerp in meerdere bijzonderheden ware behandeld geworden. Geen woord is hier toch (opdat wij een voorbeeld toonen) van menigerlei kwaadsprekendheid, die tusschen mededingers of lieden van één beroep en stand zoo dikwerf heerscht; geen woord wederom van het beoordeelen der openbare gebeurtenissen, en daden van het bestuur, waarover toch een iegelijk schier te allen tijde en onder elk Volk zoo gaarne en doorgaans ongunstig zich uitlaat. Ten minste in zijne Zedeprint teekent en noemt HUYGENS onder andere den *Koning*

„ Een doel van ondancks pijl, en achterklappers roer;
„ Een aller voorspoeds eer en schades schande draeger."

Of zouden mogelijk wij Hollanders nog te weinig gewoon zijn aan den Koninklijken scepter, en te zeer ingenomen met deszelfs nieuwheid, om schuldig te worden aan het kwaad, waaraan de Natiën ziek liggen, en waarvan HUYGENS spreekt? Hoe het zij, wij herinneren ons wel ter snede het slot, waar-

me-

mede onze Dichter eindigt, en, niet gezind om zijnen gevallig arbeid met de uiterſte ſtrengheid te gispen, bedwingen wij onze ſnappende pen, en deelen liever die laatſte regelen, als een niet ongevallig ſtaaltje, onzen Lezeren nog mede:

Kwaadſprekendheid! ó voorwerp van mijn' lof!
Ik koos te recht(gt) u tot mijn grootſche ſtof;
Doch dit gedicht (ik wil 't wel onderſchrijven)
Zal ook niet vrij van uw bemoeij(i)ng blijven:
Goed zó(ó)! dat zich daarop uw angel ſcherp'!
Dit zelfs belooft me op nieuw een onderwerp;
Hoe meer gij ſnapt, hoe meer ik ſtof zal vinden
Mij, jegens u, iets grooters te onderwinden.
Vaar, midlerwijl, vrij voort in uwe taak:
Verſtrek de lién tot ſchadeloos vermaak;
En geen van hen, zo(o) lang ze u vlijtig eeren,
Zal tegen kerk, of ſtaat, ooit zamenzwee(e)ren!

Een voorſpellende Droom, verteld door W. GOEDE, *den 7 Octobet* 1807, *in eene Vergadering van het Departement Rotterdam der Maatſchappij:* Tot Nut van 't Algemeen, *in de Zaal van het Genootſchap:* Verſcheidenheid en Overeenſtemming: *zijnde de verſte der Redevoeringen, die, op beſluit van dat Departement, in de zes Wintermaanden, van elk jaar, zullen gehouden worden. Te Amſterdam, bij* J. F. Nieman. *In gr. 8vo. 71 Bl.*

Daar, na het beſluit des Departements te Rotterdam tot het houden van Redevoeringen, de eerſte ſpreekbeurt den Heere GOEDE te beurt viel, dacht hij ten onderwerp te moeten kiezen, den pligt, den werkkring en het vrolijk uitzigt van een lid der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen.* Eene reeds afgebezigde ſtoffe. Hij begreep, zou men hem met welgevallen hierover hooren, zoo zou de vorm zijner rede het voornaamſte moeten doen. Dus beſloot hij te droomen. Hij houdt zich alsof hij na een ſlaapje van ettelijke jaren eene morgenwandeling deed, en tot zijne verbazing alles in zijne ſtad geheel anders vond. Onder het geleide van een' ouden man naar het oog, maar eigenlijk, gelijk in het vervolg bleek, van den geest van Vader NIEUWENHUIZEN, nam hij alles naauwkeurig op, vond alles, in zijnen ſmaak, verbeterd, en iedere verbetering, van welk eenen aard ook, was door die Maatſchappij, en wel bijzonder door het Rotterdamsch Departement, geſticht: b. v. „ Kijk, kijk, kijk! wat vliegt daar in de lucht? dus viel ik, verbaasd over hetgeen ik zag, mijnen gids in de rede. — Het zijn luchtbollen, met ſchepen daaronder, hernam hij koeltjes, die waarſchijnlijk met goederen of Paſſagiers uit China, Peking, Batavia, de Kaap de Goede Hoop, of Australie komen. Zij zullen ſtraks wel in de ſtad, bij het bui-

ten-

tenlandſche luchtbol-kantoor, nederdalen." Een lid van het Rotterdamsch Departement had het middel uitgevonden, om den bol, tegen wind en luchtſtroom in, eenen vasten koers te doen houden, en ſedert voer men ſpoedig en geregeld, werwaarts men wilde. Zoodat, deze Voorlezing bevat des Schrijvers vrome, en dikwijls vrij onwaarſchijnlijke, vooruitzigten en wenſchen! —

Het komt ons voor, dat men nog al gemakkelijk *zoo* als de Heer GOEDE, en nu ook *met* hem eens droomen kan. Wij wenſchen intusſchen hartelijk, dat noch de Heer GOEDE, noch de overige leden des Rotterdamſchen Departements zich met droomen zullen vergenoegen, maar wakker arbeiden, om werkelijk daar te ſtellen iedere wezenlijke verbetering in den geest der Maatſchappij; waaraan wij ook geenszins reden hebben te twijfelen. De weldadige Maatſchappij kan indedaad reeds zoo vele daadzaken aanwijzen, dat men, ook zonder te droomen, voor de toekomst het meerdere en grootere overtuigend kan berekenen. Het droomen en droomen verhalen verhindere dan maar te Rotterdam de werkzaamheid niet. — *Van kakelen toch komen geene eijeren*, gelijk het ſpreekwoord zegt; en moet het Departement dat alles ook maar gedeeltelijk uitvoeren, wat GOEDE gedroomd heeft, zoo valt er niet te talmen. — De Redenaar meent, hij gaf hier het een en ander, dat ook wel elders van nut kan zijn.

ANTIKRITIEK

AAN DEN

RECENSENT

OOK DER

RECENSENTEN.

Interſtrepat anſer olores! Maar wie durft het wagen, onder het aanſchijn te naderen van den Apollo, die, op den Hollandſchen Olimp, alle kunstregters aan zich onderwerpt, en zich daarom, met den weidſchen naam van *Recenſent ook der Recenſenten*, boven allen verheft! En echter verſtout zich de beoordeelaar des IIden Deels van de *Werken der Bataafſche Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde* (Alg. Vaderl. Letteroef. voor 1808. No. II. bladz. 83 enz.) een enkel woord te ſpreken. — Het heeft, namelijk, dien gebaarden Pythiër, volgens zijne alom geuſurpeerde regten op den Helikon, behaagd, in Deel III. No. 3. zijner godſpraken, bl. 216 enz., den

den voornoemden beoordeelaar, als *onbillijk*, *partijdig* of *onkundig*, te gispen, en hem alzoo zijne maestenlijke plak in alle hare kracht te doen gevoelen. — De beoordeelaar vindt echter voor als nog geene reden om zijn gevoelen te veranderen, dat hij over het bewuste IIde Deel geen recht heeft. Het komt hem nog voor, dat het eerste der twee stukken (wie ook daarvan de stellers mogen zijn; naam en hoedanigheid doen in dit geval niets af:) geheel niet voegt bij de uitgave der werken eener *Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde*, als welker titel van zelf bewerking van *Hollandsche* kunst te kennen geeft, en dat in het tweede stuk, bij de opgave van VONDEL's verdiensten, een der voornaamste vereischten, het gezag namelijk van gezond verstand en oordeel, te overgeslagen; een gemis, dat bij eene Maatschappij, die als kunstregtster te voorschijn treedt, niet mag worden voorbijgezien. — Voorts blijft de beoordeelaar, op gronden, die voor hem allezins voldoende zijn, zich vereenigen met het gevoelen van een aantal bevoegde regters in dit vak, dat het Prijsvers van den Heer TOLLENS boven dat van den Heer LOOTS daarom uitmunt, omdat het eerste meer getrouw is aan de *natuur*; dat is, omdat HUIG DE GROOT daarin gemaald wordt, zoo als hij waarlijk bestond: terwijl in het tweede de bedrijven des beroemden mans bijkans overal gehuld worden in voorstellingen, welke de aandacht meer tot eigene kunst, dan tot het eigenlijke voorwerp van den zang lokken. Het *non tali auxilio nec defensoribus istis eget*, kan even zoo goed op den Recensent te rug stuiten, daar de beoordeelaar twijfelt, of de Heer LOOTS zich gaarne van eenen scheldenden Advokaat zal bedienen, en hij zich veeleer de guldensprenk herinnert: *Sedultas autem stulte quem diligit, urget.* De beoordeelaar althans acht zich verheven boven den vitlust van eenen Recensent, die denkbeelden en voorstellingen met opzet verwart en verdraait, waartoe in eene bescheidene beoordeeling geen grond was; en die zich gisfingen veroorlooft van *kwade luim* of *vraak van eenig wezenlijk of ingebeeld leed.* Zoodanige gisfingen zijn den beschaafden man onwaardig, daar zij die teedere gevoelens van het hart kwetsen, waarover de mensch zich zelf alleen tot regter heeft. De beoordeelaar kent zich zelf vrij van allen verkeerden hartstogt in dit opzigt, en dat zoo veel te meer, daar hij tot de bewuste Maatschappij, welker stukken hij voor zich had, en tot beide bekroonde Dichters, volstrekt in geene andere betrekking staat, dan als beminnaar der kunst, zonder eenige de minste vooringenomenheid van personen; hij vindt alzoo veeleer in deze beoordeeling van den *Recensent ook der Recensenten* eenen nieuwen spoorslag, om op deszelfs partijdigheid voortaan wat naauwkeuriger te letten, en de kunst, met hare waarheid en schoonheid, tegen verouderde aanvallen te verdedigen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst, opgerigt in 's Hage. Voor het jaar 1804. *Vde Stuk. Te Amsterdam en in 's Hage, bij* J. Allart *en* B. Scheurleer. *In gr.* 8*vo.* 470 *Bl.*

't Haagsch *Genootschap, tot verdediging van den Christelijken Godsdienst*, reeds voor eenige jaren een betoog gevorderd hebbende, ten bewijze, dat in de Schriften des O. T. eigenlijk gezegde voorspellingen gevonden worden, waarop destijds door den Hoogleeraar J. H. REGENBOOGEN is geantwoord, had nu eene nadere *aanwijzing* gevraagd *van eigenlijk genoemde voorspellingen des Ouden Testaments, die regtstreeks op onzen Heere Jezus Christus zien.* Hiertoe strekt deze met den Gouden Eereprijs bekroonde Verhandeling van den Eerw. L. B. FOLMER, Predikant te *Bierum*, in Groningerland.

Eerst wordt het denkbeeld van regtstreeksche voorspellingen bepaald, en 't belang aangetoond van zoodanig onderzoek, of dergelijke voorspellingen werkelijk in het O. T. voorhanden zijn. Daarna volgt de aanwijzing zelve, in *drie Hoofdstukken.* In het *eerste* worden eenige plaatsen van het O. T. in overweging genomen, die den Messias voorstellen in zijne hoogheid, Ps. II, CX. Jes. XI. XII. IX. Jer. XXIII: 5, 6. Mich. V: 1, Zach. IX: 9, 10. in zijne lotgevallen, Jes. LII: 13—LIII. Ps. XXII. XL. XLIX. Ook dezulken, die uit vroegere tijden voorkomen, Gen. XII: 3. XLIX: 10. Deut. XVIII: 18. vergel. met *vs.* 18, 19. — Omtrent deze godspraken worden dan, in het *tweede Hoofdstuk*, eenige vragen geopperd en beantwoord: Zijn de beloften der Profeten, betrekkelijk den Messias, van dien aard, dat zij eens moesten vervuld worden, of moet men die aanmerken, als enkele poëtische beelden, allegorie enz.? Zijn de voorzeggingen der Profeten, aangaande eenen Messias, conditioneel gegeven, of niet? Hebben de Pro-

feten, in de behandelde godſpraken, ook tijdsbepaling gemaakt, betrekkelijk de komst van den Meſſias? De Schrijver vindt dezelve Gen. XLIX: 10. Jeſ. XI: 1. en in het doorgaand verband, waarin de Profeten daarvan gewoon zijn te ſpreken. — Het *Derde Hoofdſtuk* behelst het bewijs, dat het Profetisch voorſtel aangaande den Meſſias, vervat in de behandelde godſpraken, in Jezus Christus is vervuld geworden. Hier wordt beweerd, dat de Schrijvers van het N. T. in hunne verhalen van Jezus leven, lijden enz. zoo volkomen met de voorzeggingen der Profeten, aangaande het leven, lijden enz. van den Meſſias, inſtemmende, over 't geheel genomen, niets ten voordeele van hunnen Meester konden doen. Zij konden niets anders doen, dan van het gebeurde, dat algemeen erkend en door niemand tegengeſproken werd, gebruik maken, b. v. met opzigt tot den tijd, waarop, en de omſtandigheden, onder welken Jezus in de wereld kwam, het geſlacht, waaruit hij geboren werd, het lijden, dat hij onderging; welk alles, tot in kleine bijzonderheden zelfs, met de aankondigingen der Profeten, op eene in 't oog vallende wijze, overeenkwame. Dat deze overeenkomst enkel toevallig geweest zij, en dat wel in zoo vele bijzonderheden, komt den Schrijver zoo ongerijmd voor, dat het geene wederlegging verdient, vooral als men in aanmerking neemt, dat zij, voor een groot gedeelte, zaken betreft, die van het gewone afwijken. De bedenking, door EICHHORN en anderen daartegen ingebragt, dat het niet te vermoeden zij, dat de Profeten, over zaken van de verſte toekomst ſprekende, zoo vele bijzonderheden zouden vermeld hebben, meent hij gemakkelijk te kunnen oplosſen, als men hun ſlechts eene hoogere verlichting en goddelijke inblazing toekent; terwijl er ook onloochenbare bewijzen voorhanden zijn, dat zoodanige voorſpellingen in het Oude Testament, zelfs reeds in de Mozaïſche ſchriften, voorkomen. En zoo tracht hij dan ook andere meer bijzondere zwarigheden, tegen de vervulling der bovengenoemde godſpraken in Jezus Christus, uit den weg te ruimen. De meeste moeijelijkheid geeft hem de waarneming, dat de Profeten meermalen den Meſſias, als een groot en luisterrijk Koning, voorſtellen, en hem eene heerſchappij toekennen, onder welke de menſchen ook verlerlei tijdelijke zegeningen zouden genieten, waarin Israëls volk bij-

zon-

zonder zou deelen; 't geen zich niet gemakkelijk op den geringen ſtaat van Jezus laat toepaſſen. Evenwel ook deze bedenking meent hij te kunnen oplosſen, door te ontkennen, dat de Mesſias alleen als zoodanig door de Profeten is aangekondigd, en hunne voorzeggingen van den luister van het Mesſiaansche rijk te doen voorkomen, als naauw verbonden met andere, die van zijne vernederingen melding maken, waarom geene letterlijke vervulling der eerstgenoemde zal te verwachten zijn, terwijl het ook onredelijk zou zijn te onderſtellen, dat al het voorſpelde reeds zijne vervulling moet bekomen hebben. Met veel ſchranderheid bedient zich de Schrijver vooral van deze laatſte aanmerking, met opzigt tot de voorzegging van uitwendige tijdelijke voorregten, die zekerlijk geenszins letterlijk, en dan ook nog maar ten deele, vervuld zijn.

In een bijgevoegd Aanhangſel wordt, uit de overeenſtemming der geſchiedenis van Jezus met de voorſpellingen aangaande den Mesſias, een bewijs ontleend voor de waarheid en goddelijkheid der Evangelieleer.

Men moet den Eerw. POLMER het regt doen, van zijn onderwerp wel doordacht, en met grondige kennis bepleit te hebben. Of evenwel zijne redeneringen, en wel bijzonder de oplosſingen der ingebragte bedenkingen, in het derde Hoofdſtuk, genoeg ſteek houden, daarover willen wij geene uitſpraak doen. Die, met den Hoogleeraar KONIJNENBURG, deze geheele zaak uit een ander oogpunt beſchouwen, zullen er ten minſte nog wel 't een en ander in aantreffen, dat zij dusverre niet zoo ingezien hebben, en waarover nog nader verdient nagedacht te worden.

Leerrede ter voorbereiding tot het H. Avondmaal. Door D. F. V. REINHARD, *Keurſaksiſch Opperhofprediker en Kerkenraad. Naar het Hoogduitsch. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1807. *In gr.* 8vo. 28 *Bl.*

Al wederom eene Leerrede van den waardigen REINHARD, en wel, zoo wij meenen, eene der laatst uitgegevene van dien voortreffelijken Schrijver, die, hoe dikwijls hij ook, over denzelfden tekst, en bij dezelfde gelegenheid, moet prediken, telkens eene zekere nieuw-

heid aan 't behandelde onderwerp weet te geven, en wiens Leerredenen, zoo door de belangrijkheid der ſtoffe, als door de levendigheid van 't voorſtel, en geheele wijze van behandeling, zich, op de voordeeligſte wijze, van de meeste voorhanden zijnde kerkelijke redevoeringen onderſcheiden, en, op de uitnemendſte wijze, geſchikt zijn, om beſchaafde en nadenkende menſchen 't overgroot gewigt en wijduitgeſtrekt nut van redelijke Godsdienstbegrippen te doen gevoelen, en in 't geloof van de goddelijke waardij der weldadige Christelijke leer, tot bevordering van ware zedelijkheid, te ſterken.

Ook deze Leerrede, ter voorbereiding tot de viering van het H. Avondmaal uitgeſproken, verdient in veler handen te zijn. De inleiding, over de heerſchende en ſteeds toenemende verachting van den Godsdienst, is treffend. Daartegen vindt hij, in de ſtichting dier heilrijke inrigting, tot plegtige gedachtenisviering van den dood van Jezus, een allezins geſchikt behoedmiddel. De hoofdſtelling, die hij in deze Leerrede, over de woorden van Paulus, 1 *Korinth.* XI: 23—32, op de hem eigene wijze ontwikkelt, en met de gewigtigſte en duidelijkſte bewijsredenen bekleedt, is deze: *dat het Avondmaal des Heeren ons, in denzelfden trap, gewigtiger worden moet, in welken ons tijdvak erger wordt.* Hij vergelijkt, tot dat einde, de onderſcheidene ſoorten van verergering in den tijd, dien wij beleven, met de bijzondere nuttigheden, die men, bij tegenoverſtelling, van het Avondmaal kan verwachten. Het Avondmaal verſchaft (1) *bij de zucht naar verſtrooijing onder onze tijdgenooten, verzameling*; (2) *bij hunne zinnelijkheid, verheffing*; (3) *bij hun ongeloof, bevestiging*; (4) *bij hunne eigenbaat, verwijdering*; (5) *bij hunne gewelddadigheid, geruſtſtelling*; en (6) *bij hunne bepaling tot het aardſche leven, de hoop der onſterfelijkheid.* Elk van deze punten bevat gepaste teregtwijzingen, vergezeld van de hartelijkſte opwekkingen en krachtigſte aanſporingen, om warm gevoel voor Godsdienst en Zedelijkheid te onderhouden, en zich daarmede, tegen de lokſtemmen der verleiding en de valſtrikken der ondeugd, te ſterken.

Over

Over de waarneming van den openbaren Godsdienst. Eene handleiding voor Hervormden. Door G. B. REDDINGIUS, *Predikant te Waardenburg en Nederrijnen. Te Amsterdam, bij* W. Brave. 1808. *In kl.* 8vo. 74 *Bl.*

Een Boekje, gelijksoortig als dat *over den Doop en het Avondmaal* van denzelfden Schrijver, onlangs door ons aangekondigd. Ook dit vinden wij aanprijzenswaardig. — Intusschen geeft hetzelve ons aanleiding tot de volgende algemeene aanmerking, belangrijk genoeg om herinnerd te worden. De Schrijver stelt, „ dat de openbare Godsdienstoefening niet minder dan vijf voornaame oogmerken heeft, die alle van het uiterst gewigt zijn. Namelijk, vooreerst, bevordering van „ onze Bijbelkennis; ten tweede, bevordering van ons „ Christelijk geloof en troost; ten derde, bevordering „ van onze verbetering; ten vierde, verheerlijking van „ God en Christus; en ten vijfde, uitoefening van Christelijke gemeenschap." Dit voorstel is overeenkomstig de doorgaande denkwijze der Hervormden, en overeenkomstig hetzelve zijn alle de verdere redeheringen van den Eerw. REDDINGIUS ingerigt. Dan, onzes inziens, is dit voorstel onnaauwkeurig, en aanleidelijk tot eene verkeerde gevolgtrekking. — De hoofdbedoeling der openbare Godsdienstoefening is de openlijke en gemeenschappelijke verheerlijking van het Opperwezen en van den Zaligmaker der Wereld. Deze hoofdbedoeling vervat *de eigenlijke en eenige reden van verpligting* tot bijwoning der godsdienstige zamenkomsten. Men behoort zulks te doen, *ten einde* den Allerhoogsten in het openbaar en gezamenlijk te aanbidden, voor zijne weldaden te danken, aanhoudende gunstbetooning en nieuwen zegen af te smeeken, mitsgaders om den Verlosser de hulde, Hem verschuldigd, toe te brengen, ook door de onderhouding der ingestelde plegtigheden, — en alzoo *openlijk* onze afhankelijkheid en dankerkentenis te betuigen. Dit eerbewijs is men Gode en den Zaligmaker verschuldigd, en *daarom* verpligt *ten Huize des Gebeds* op te komen, buiten aanmerking van het voordeel, 't welk men kan erlangen door de leerzame of stichtelijke voordragt des Leeraars, tot vordering in godsdienstige kennis en opwekking tot Christelijke deugdsbetrachting. Niet dat wij zulks zouden gering achten: verre van daar. Bijbelverklaring en

ſchap, door alle de bevorderingen eener waardige letterminn, door velerlei aangename en treurige lotgevallen des levens, tot op het laatſte oogenblik, wanneer de beroemde Man aan 's Lands Univerſiteit, aan de geleerdheid, aan den kanſel, aan zijne vrienden en magen werd ontrukt. Belangrijke *Aanteekeningen*, achter de Lofrede geplaatst, dienen tot opheldering van hetgeen in dezelve ſlechts met een enkel woord had kunnen gemeld worden. Uit het een en ander maken wij het ons gaarne ten pligt, den Heer RAU aan onze Lezers wat nader bekend te maken.

SEBALD FULCO JOHANNES RAU werd geboren te *Utrecht* op 16 October 1765. Zijn Vader, uit een beroemd geſlacht van *Herborn* afkomſtig, de drieëntachtigjarige zeer waardige grijsaard, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Oosterſche talen aan Utrechts Hoogeſchole, SEBALD RAU, eene waardige Moeder, Vrouwe SUSANNA SEBINA REYTSMA, van Frieſche en Amſterdamſche afkomst, en drie Zusters, betreuren nog den vroegen dood van eenen eenigen Zoon en Broeder.

Reeds in zijne vroege kindsheid gaf hij onderſcheidene blijken van eene ongemeene vatbaarheid van begrip, fijn bewerktuigde zintuigen, vlug verſtand, juist oordeel, getrouw geheugen en rijke verbeeldingskracht, zoodanig dat hij reeds voor zijn negende jaar, enkele levende talen en, onder het opzigt van den Utrechtſchen Rector REITZ, de latijnſche en griekſche talen met de meeste vlijt beoefende, en daarbij reeds aanmerkelijke vorderingen in de teken- en ſchilderkunst maakte.

In zijne vroege jeugd alzoo de akademiſche loopbaan te Utrecht betredende, verwierf hij alom de goedkeuring der meeste Hoogleeraren aldaar, wier leſſen hij zeer vlijtig bijwoonde, met dat gevolg, dat hij, om zijne erkende liefde tot de Zanggodinnen, reeds voor zijn vijftiende jaar, met het lidmaatſchap des geleerden Genootſchaps: *Dulces ante omnia Muſae*, vereerd werd. En het was vooral op deze loopbaan, dat hij, door zijnen waardigen Vader tot de Oosterſche letterkunde en de godgeleerdheid gelokt, reeds voor zijn negentiende jaar, eene proeve zijner bekwaamheid leverde in de openlijke verdediging zijner overzettinge van een Arabisch handſchrift over de Edelgeſteenten, door den geleerden Egyptiſchen ACHMED TEIFASCHI, zoo het ſchijnt, omtrent de dertiende eeuw vervaardigd, welke proeve door ken-

kenners als een meesterstuk geschat is, en ten dien tijde te meer lofs verwekte, daar het geheele werk door den Jongeling reeds was voltooid.

Eene reize met zijne Ouders naar zijne Grootmoeder te *Herborn* in het *Nassausche*, in dat zelfde tijdperk van zijn leven, gaf aanleiding tot de bepaalde keuze van het Leeraarsambt bij het Walsche Kerkgenootschap. Eene naburige Gemeente van Fransche Vlugtelingen, den dienst haars Predikers door ziekte misseude, verzocht onzen Student tot deszelfs vervulling. In de volvoering dezer taak slaagde hij zoo ongemeen gelukkig, dat hij, en aldaar, en bij zijne terugkomst te Utrecht, den sterksten aandrang verwierf, om zich bij uitzondering aan den predikdienst in de Fransche taal te wijden, gelijk hij dan ook, na eene voleindigde loffelijke studie, op 2 September 1785, bij de Walsche Synode te *Leijden* tot Proponent werd bevorderd. De roem, overal van hem uitgaande, bezorgde hem weldra het beroep te *Harderwijk*, alwaar hij op 18 Junij 1786 zijne intrede hield. Alleenlijk het vertrek van den Eerw. ROBERT van *Leijden* naar *Amsterdam*, in hetzelfde jaar, veroorzaakte slechts een kort verblijf op zijne eerste standplaats; wordende hij tot deszelfs opvolger te *Leijden* beroepen en aldaar op 19 November 1786 ingehuldigd, en wel onder gunstige dispensatie der Staten van *Holland*, omtrent de wet van 13 April 1677, welke het beroep van de Walsche Predikanten regtstreeks tot den vollen ouderdom van 23 jaren bepaalde.

Den predikdienst te *Leijden* met ongemeene stichting en toejuiching waarnemende, konde het niet missen, of voor hem werd weldra de weg geopend tot hoogere bevordering. Reeds in den jare 1787 te Utrecht als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Taalkunde beroepen; scheen hij alleenlijk in tweestrijd met een gelijk beroep aan *Leijden*'s Hoogeschool als gewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, welk laatste hem met eene bijzondere erkentenis zijner verdiensten werd opgedragen; waarom hij dan ook dit laatste aannam en zijne gewigtige bediening, echter niet zonder mengeling van droefgeestigheid en blijdschap, op 12 April 1788 met eene plegtige redevoering aanvaardde.

In 1794 tot Hoogleeraar in de Oostersche Talen en Joodsche Oudheden zijnde aangesteld en zijne taak zelfs met eene openlijke redevoering hebbende aanvaard, een

dervond hij in den jare 1795 eenigen wederstand in de vernietiging zijner aanstelling en het beroep van den Heer VAN DER PALM in zijne plaats; hij keerde alzoo tot het onderwijs der godgeleerdheid te rug, doch niet zonder eene zekere vergoeding van deze grief bij de eerstkomende gelegenheid; terwijl hij, in 1799, wanneer het staatkundige besluit der afscheiding van Kerk en Staat zijnen dienst wankelbaar scheen te maken, tot Hoogleeraar in de gewijde Dicht- en Redekunde aangesteld en alzoo op nieuw aan de Akademie werd verbonden; wordende zulks eerlang nog nader gevolgd door een tweede vereerend besluit van Curatoren, dat hij de plaats van den Hoogleeraar VAN DER PALM, in dit jaar tot Agent der Nationale Opvoeding verkozen, geheel zoude vervangen tot op deszelfs terugkomst, als wanneer beide Hoogleeraars deze taak met onderling goedvinden onder elkanderen zouden verdeelen. Zelfs dan, wanneer al het onderwijs in de godgeleerdheid mogt wegvallen, zoude hij den rang en titel dezer faculteit behouden en met denzelven overgaan tot het wijsgeerige vak, waarin hij nu voor alsdan gesteld werd; gelijk dan ook, in den jare 1806, wanneer de Hoogleeraar VAN DER PALM tot de Akademie te rug keerde, de bepaalde verdeeling van het onderwijs gevolgd werd. De ontzettende ramp, aan de stad *Leijden* op 12 Januarij 1807 te beurt gevallen, konde niet nalaten den gevoeligen RAU geweldigst te treffen, daar hij, niet dan met zeer vele moeite, zijne Echtgenoote en Kinders van onder de puinhoopen verloste, en zijne aanzienlijke Boekerij, met een aantal kostbare handschriften, en daaronder vooral het door hem voltooide Arabische werk van TEIFASCHI, met de aanteekeningen van andere geleerden, en eene Lofrede op den Hoogleeraar PESTEL, aan de verwoesting der vlammen ter prooije zag. Gelenigd, 't is waar, werd deze smart door de tegenwoordigheid en deelneming van Z. M. den Koning van *Holland*, die hem, tot herstel van geledene schade, eene som van tien duizend guldens schonk, en nog daarenboven eene voortdurende jaarwedde van drie duizend guldens toelegde: dan, de nadeelige invloed van dezen geweldigen schok voor zijne gezondheid openbaarde zich te sterk, om niet ook daaruit de jammerlijkste gevolgen te vreezen. Eene reis, echter, naar *Parijs* in de vakantie dezes jaars, gelijk hij te voren in 1790 naar den *Bovenrhijn* en in 1792 naar *Engeland* gedaan

daan had, scheen hem alle de kracht van ligchaam en geest te hergeven, zoodat hij zijne werkzaamheden in den herfst met vernieuwden moed wederom aanving. Doch eene nieuwe ramp bedreigde hem in October, bij den gevaarvollen toestand zijner Kinderen, die hem eenen geruimen tijd tusschen hoop en vrees deed dobberen. Eene verkoudheid op 27 November, in den eersten opslag zoo weinig geteld, dat de dienstijverende Leeraar niet dan met moeite door zijnen Geneesheer werd te rug gehouden, om zijne beurt op den eerstvolgenden Zondag te vervullen, ontaardde weldra in allerlei catarrhale toevallen, wier hevigheid, voor alle hulpmiddelen der kunst zwichtende, hem op den 1sten December 1807 deed bezwijken, in den ouderdom van slechts even twee-en-veertig jaren, nalatende eene bedrukte Weduwe, Vrouwe GERTRUDE STEPHANIE, Gravinne VAN RANDWIJCK, met welke hij in Januarij van 1794 in den echt was getreden, en uit dit huwelijk vier Kinderen, twee Dochters en twee Zonen, die het gemis van eenen waardigen Vader met heete traanen beschreijen.

In de letterkundige loopbaan onderscheidde zich de geleerde RAU niet zoo zeer door de uitgave van geschriften, die zijnen naam vereeuwigen, als wel door den zorgvuldigen arbeid zijner hooge betrekkingen. Behalve de meergenoemde proeve van Arabische overzetting, welke hij nog altijd gehoopt had in haar geheel te zullen uitgeven, offschoon door de verwoesting van 12 Januarij daarin verhinderd, heeft men van hem slechts vijf Latijnsche Redevoeringen, bij onderscheidene gelegenheden aan 's Lands Hoogeschool uitgesproken, en een aantal kleine opstellen van verschillenden aard, in vroegeren en lateren leeftijd, zoo in het latijn als hollandsch, aan de letteren, bijzonderlijk aan de dichtkunst toegewijd, waaronder vooral het dichtstuk van zijne jongelingschap uitmunt, getiteld: *Trajectum ad Rhenum*, van den jare 1788. Eenige derzelven worden ook in de Aanteekeningen opgegeven en medegedeeld, zoo als de voortreffelijke Latijnsche *Ode*, op de herdenking van den meer dan 25jarigen dienst van 's Mans Vader aan de Utrechtsche Hoogeschool, bij gelegenheid der overdragt van deszelfs Rectoraat; gelijk mede de Hollandsche Zang op den dood van den beroemden BELLAMY, met wien hij, in gemeenschap van nog andere drie Kunstvrienden, de Heeren KLEYN, HINLOPEN en CARP, de har-

hartelijkſte vriendſchap op den duur had aangekweekt, eene *Ode* aan den Dood, en andere meer. En het is niet dan met de opregtſte welmeenendheid, dat wij ook ons verlangen bij den wensch des Lofredenaars paren, dan alle deze, vooral de nog onuitgegevene, meesterſtukken in eenen bundel zullen worden publiek gemaakt. Doch ook deze voortbrengſelen leveren zulke doorſlaande blijken van een fijn vernuft, van kieſchen ſmaak en edel gevoel voor het ware en ſchoone, door letterkunde en oordeel beſchaafd, dat zijne verdienſten ongetwijfeld met de dankbaarſte erkentenis door volgende geſlachten zullen worden vereerd.

Datgene vooral, wat den vromen RAU bijzonderlijk kenmerkte, was de getrouwe waarneming van zijnen post, als Hoogleeraar, in het onderwijs der Oosterſche Talen en Dichtkunde naar de kortſte en beste regelen, in dat der Hebreeuwſche Oudheden, en bijzonderlijk in de zoogenoemde heerlijke Godgeleerdheid, door hem om de twee jaren in het Fransch gehouden. De voortreffelijke Jongelingen, die uit zijne School zijn voortgekomen, en nog beſtendig met den Lofredenaar zelf, de nagedachtenis van hunnen Meester zegenen, zijn zoo vele ſprekende bewijzen van den ijver en gelukkigen invloed, waarmede hij de belangrijkſte leſſen aan het verſtand en hart zijner leerlingen wist mede te deelen. Ook van daar was het oogpunt, waaruit hij de godgeleerdheid behandelde, meer zedelijk beoefenend, dan wel leerſtellig, offchoon hij anderzins in de voordragt van het godgeleerde ſtelſel aan de gevoelens zijner Kerke getrouw bleef; beijverende hij zich zoo veel te meer in het onderwijs der zedekundige godgeleerdheid, als welke den Christelijken Godsdienst in zijne oorſpronkelijke ſchoonheid en ſtrekking des te ſterker moest aanbevelen, zonder echter zijne hoorders met de nieuwere leerſtelſels der zedekunde onbekend te laten.

Buitengewoon ſterk en algemeen was bovenal de indruk, dien hij maakte met zijne gewijde redevoeringen als Christen-leeraar. Dichter en redenaar geboren, en doordrongen van den geest van Jezus leer, miste hij op den kanſel nimmer zijn doel van overtuiginge wegens de voorgeſtelde waarheid en van overreedinge ter verbetering van het hart. Houding, ſtem, gelaat, gebaren, maar bijzonderlijk de voordragt zelve, vermeesterden zoo geheelenal den hoorder, dat onze Redenaar als het voor-

voorbeeld van gewijde welsprekendheid alomme werd toegejuicht, en ook buiten 's lands, onder andere bij zijn verblijf te *Parijs* in Julij 1807, uit dezen hoofde de nadrukkelijkste goedkeuring ondervond.

Bij alle deze voortreffelijke gaven paarde zich een allezins braaf en innemend karakter, dat hem de achting en liefde verwierf van allen, die hem van nabij leerden kennen; van waar dan de spoedige bevordering in zijnen hoogen post, de vriendschap van vele voorname Mannen uit allerlei standen, het lidmaatschap van aanzienlijke Maatschappijen, de vereerende taak der ontcijfering en vertaling van officieele stukken, bij het Gouvernement uit *Turkije* en andere Oosterſche Landen ontvangen, de uitlegging van *Warner's* Legaat ten behoeve der studerende jeugd, het Curatorschap van het Stolpiaansche Legaat, de hooge zorg over het Walsche Kerkgenootschap, het toezigt over de stedelijke Scholen te *Leijden*, en bijzonderlijk de zigting werd opgedragen der Schilder- en Teeken-Akademie in dezelfde Stad, welker roem hij, als kenner en beoefenaar dezer kunsten, bij uitnemendheid handhaafde en uitbreidde. In alle deze betrekkingen, en bepaaldelijk in het bestuur der Akademische zaken, aan hem toevertrouwd, gedroeg hij zich met alle die waardigheid, welke niet konde nalaten de achting voor zijn persoon en zijne gaven tot eerbied te verheffen. Geen wonder alzoo, dat de voortreffelijke RAU, ook in de benoeming als Ridder van de *Orde der Unie*, een openlijk bewijs ontving van des Konings bijzondere vereering; welke nog zelfs na zijnen dood voortduurt, daar Z. M. de Koning zelf, in een eigenhandig bijschrift van het Antwoord op den Rouwbrief, door de bedroefde Weduwe aan Hoogstdenzelven toegezonden, aan haar de helft der toegezegde jaarwedde verpligtend heeft aangeboden.

Ten slotte van dit uittrekſel, kunnen wij niet afzijn de korte beschrijving mede te deelen van de uiterlijke gedaante des waardigen Mans, die geheel overeenstemt met zijne beeldtenis in *mezzo tinto*, door den Kunstschilder HODGES voor eenige jaren vervaardigd, en tevens eene proeve oplevert van de bijzondere zorg, welke de Lofredenaar, door andere vereerders van 's Mans naam geholpen, heeft aangewend, om zijne nagedachtenis kennelijk en dierbaar te maken voor tijdgenooten en nakomelingen.

„ De

„ De geſtalte van S. F. J. RAU was rijzig en buiten-
„ gewoon lang, zonder wanſtaltige onevenredigheid der
„ deelen, wier vorm en betrekking zeer regelmatig en
„ over het geheel ſchoon was. Hij had een breed,
„ matig gebogen en verheven voorhoofd; zijne oogen
„ waren groot, blaauw, ſprekend, vol zachtheid en
„ kracht; zijn neus had veel van den geprezen vorm
„ der Antieken; de gedaante van zijnen mond was lief-
„ talig, de ſluiting zijner lippen ſtil en edel, zijne kin
„ langwerpig rond. In de houding van zijn hoofd en
„ in zijne geheele geſtalte heerschte eene groote beval-
„ ligheid, losſe zwier, gepaste fierheid en innemende
„ welſtandigheid. In zijn ſpreken, in zijn groeten en
„ in alle zijne manieren, herkende men dadelijk de
„ vruchten van eene goede opvoeding en van zijnen
„ gemeenzamen omgang met de beſchaafde wereld; ter-
„ wijl dit ſtroelend uiterlijke den verhevenen invloed
„ teekende van eenen edelen, zachtmoedigen en waar-
„ lijk grooten geest."

Den lof van zulk eenen grooten Man te melden, viel den Heere L'ANGE ten deel, en hij volvoerde deze taak op eene waardige wijze. Offchoon wel de Redenaar, in dit moeijelijke vak der kunst, niet die hoogte vlugt bereikt, welke zij, bij eene vereering van haren lieveling, verlangen mogt; offchoon de Redevoering overvloeit van plaatſelijke bijzonderheden, welke door hare dorre beſchrijving te zeer afſteken bij den anderzins hoogen toon, dien de Spreker in den aanvang ſcheen te willen ſtemmen; ja, offchoon zelfs, door het gemis van orde in de voorſtelling, aan het geheele ſtuk die eenheid mangele, welke aan de Lofrede eigen behoort te wezen, vindt men echter op vele plaatſen dat eenvoudig ſchoone, ſomtijds zelfs dat verhevene, welk de ſchilder in zijne familie-groep even krachtig zoude uitdrukken, en het oogpunt, om ons den waren geleerden, den man van een fijn en kiesch gevoel, den beoefenaar der kunst, den vlijtigen waarnemer van zijnen post, den waardigen zoon en vriend van allen, die rondom hem waren, te doen kennen, beminnen en navolgen, verdient, met alle de gebreken in deszelfs wijziging, eene dankbare goedkeuring.

De *Lijkgedachtenis* van den Heere BILDERDIJK, achter deze Lofrede geplaatst, kenmerkt den Dichter, diep treurende over het gemis van eenen waardigen vriend;

van

van waar dan de jammerklagt over vergankelijkheid en dood, beroep op de eischen en pligten der vriendschap, verheffing van den verdienstelijken man in zijnen nuttigsten stand voor dit leven, als Leeraar van het Christendom, en de uitzigten op zijne veredeling in een ander bestaan, als den besten troost wegens zijne ontbering. Bij zulk eene stemming, waarin de Dichter dikwerf tot zichzelven keert, en uit deze vergelijking allerlei droevige toonen lokt, is juist die weeklagt van het overstelpte gevoel te wachten, welke zich niet kreunt aan regelmatige voorstellingen of uitdrukkingen, maar alleenlijk de ingevingen volgt eener door hartstogt geschokte verbeelding. Te vergeefs zal de Lezer dus alhier die hooge kunst zoeken, welke hij anders in den erkenden meester gewoon is te bewonderen.

Het volgende Graffschrift van den Vriend des Overledenen, den Heere HINLOPEN, in het Fransch gesteld, zij tevens de tolk dier vereering, welke wij, als Letteroefenaars, aan ware verdiensten zijn verschuldigd:

CI GIT RAU, DE SON SIECLE ET L'ESPOIR ET LA GLOIRE;
UN DÉMOSTHÈNE EN CHAIRE; AU LYCÉE, UN PLATON;
LA SCIENCE, LES ARTS COURONNENT SA MEMOIRE;
IL VOUA SES BEAUX JOURS A LA RELIGION.

Nieuw Ontwerp tot het bouwen van min kostbare Sluizen, welke alle de vereischten der bekende Sluizen bezitten, en daarenboven de steeds ontbrekende, meer uitgebreide nuttigheden van dezelve, vervullen kunnen; door J. BLANKEN JANSZ., *Ridder van de Koninklijke Orde van Holland, Luit. Kolonel, Directeur der maritime Werken, en Inspecteur der Zeehavens en Zeegaten. In 's Gravenhage, bij* de Gebr. van Cleef. 1808. *In gr.* 8vo.

In een Land, als het onze; dat alleenlijk door zijne dijken en sluizen bestaat, en, van zijnen alouden oorsprong tot op den huidigen dag, aan alle andere Landen, al mede door zeeën, rivieren en stroomen benaauwd, de treffelijkste lessen van Waterwerkkunde gegeven heeft, is het eenigzins vreemd, dat slechts een klein getal van

in

in dit vak ervarene mannen, en dikwerf nog vreemdelingen, gevonden werden. Welke de oorzaken daarvan ook mogen geweest zijn, hetzij de foederalistische geest, die niet dan met de uiterste schroomvalligheid zijne gewaande geheimen openbaarde, hetzij de jaloerschheid van hun, aan welken het bestuur was toevertrouwd, hetzij de aard der afgetrokkene studie, of wel het gemis van openbaar onderwijs in dit zoo onmisbaar vak; genoeg, de ondervinding heeft bewezen, dat de Sluizenbouw sedert meer dan eene eeuw in denzelfden toestand bijkans is gebleven, zonder eenig nut te hebben getrokken van de voortgaande verlichting, welke andere wetenschappen en kunsten grootelijks heeft doen bloeijen; welk alles nog te zonderlinger moet voorkomen, daar in het oog loopende belemmeringen de allerwezenlijkste gebreken deden kennen, en enkele geleerde Genootschappen de aandacht op dezelven dikwerf bepaalden.

Te midden dezer ontmoedigende ervaring, onderscheidt zich de Heer BLANKEN, door zijne kunde en ijver in 's Lands dienst ten aanzien van Werktuig- en Waterbouwkunde beroemd, door den voorslag eener verbetering, welke zich door hare eenvoudigheid reeds van zelve aanbeveelt. Immers, met den gewonen bouw onzer Sluizen, zijn zij, in hooge watervloeden en verstoppingen van ijsdammen enz., volstrekt van geen het minste nut, om de daaruit ontstaande gevaren op eenigerhande wijze af te keeren, terwijl men geen middel bij de hand heeft om haar of te openen of te sluiten naar verkiezing, en zij alzoo veeleer gevaar loopen om of voor den geweldigen aandrang van het water te bezwijken, of eindelijk zelve overstroomd en gansch onbruikbaar te worden. Hiertegen, nu, deelt de Heer BLANKEN een zeer eenvoudig, allezins onkostbaar ontwerp mede, om aan gewone puntdeuren, en wel aan ieder der achterharren, een paar waaijers te voegen, even diep en hoog, doch zoo veel breeder, als de evenredigheid der gewone tolspuij-deuren zal vorderen; terwijl de voorharren dezer waaijers, door middel van koppel-gordingen, aan de voorharren der gemelde puntdeuren worden verbonden.

Eene Sluis, naar dezen nieuwen voorslag bewerkt, wordt door den bekwamen Directeur alhier met den platten grond, de noodige berekening en afbeelding voorgedragen, met die kortheid en duidelijkheid, dat zelfs zij, aan welken zulk eene bespiegeling geheel vreemd is, niet kun-

kunnen maaken, deswege eenig, en alsdan gewis goedkeurend, oordeel te vellen. Het is hier de plaats niet, om ons breeder over dezen voorslag uit te laten; daar wij alsdan dit geheele stuk zouden moeten overnemen, en zulks zonder afteekening nog onvoldoende zoude wezen. Wij uiten veeleer onzen wensch, dat het onderzoek van deze nieuwe zamenstelling van hooger hand worde aanbevolen aan alle die genen, die ambtshalve in de verpligting zijn om 's Lands behoud op de meest nadrukkelijke wijze te verzekeren, en, wanneer wij eenmaal zullen vernemen, dat deze voorslag zal zijn goed bevonden, vereenigen wij ons gaarne in de dankbaarste erkentenis aan den waardigen Uitvinder; terwijl wij ook alsdan ons zullen verheugen in het genot der veelvuldige nuttigheden, welke door hem als onmiddellijke gevolgen van zijn nieuw ontwerp zijn opgegeven, zoo als, bij voorbeeld, het daarstellen van konstmatige overstroomingen, het overstorten van overvollig opperwater en alzoo de verhoeding van geweldige overstrooming, het voorkomen van doorsteking der dijken enz., bevordering der scheepvaart met eene spoediger schutting of doorlating der vaartuigen, beveiliging tegen de opslibbing der dagelijksche vloeden, en het voorkomen van het zoo nadeelig kloppen der Sluisdeuren, door het aandruischen der golven veroorzaakt. Bij welk alles dan nog ten laatste komt de onvergelijkelijk mindere kostbaarheid, welke aan den bouw, het onderhoud en de beheering van zulk eene Sluis eigen is, en het voordeel, dat zij op alle groote of kleine Sluizen en Verlaten, met enkelde regt-toeslaande of puntdeuren, toepasselijk is.

Verhandelingen, uitgegeven door TEYLER's *Tweede Genootschap. XVde Stuk; bevattende een Geschiedkundig onderzoek omtrent de lotgevallen der Dichtkunst, onder de meest bekende, zoo oude als hedendaagsche beschaafde Volken.*

(*Tweede Berigt.*)

Hetgene wij oordeelden te moeten zeggen van de bekroonde Verhandeling des Heeren VAN KAMPEN, over het onderwerp op den Titel uitgedrukt, voorzagen wij, dat, hoezeer wij ons der kortheid bevlijtigden, te

breed zou uitloopen, om ook iets te vermelden van eene *Fragment* tot Antwoord op die Prijsvrage. Dit ſtuk kon, wegens zijne onvolledigheid, niet mededingen naar den Prijs; maar het is, als bevattende een uitgewerkt ſtuk over den gang der Dichtkunst bij de *Grieken* ten tijde hunner beſchaafdheid, door Directeuren en Leden van TEYLERS Stichting waardig gekeurd om onder hunne uitgegevene Werken opgenomen te worden.

Wel waardig was dit *Fragment* eene zoo onderſcheidende behandeling. Het heeft ons gevoelig geſpeten, dat de Schrijver niet verder het werk voortgezet en eene volkomene Beantwoording geleverd hebbe. Was VAN KAMPEN geen *Akademie-Geleerde*, dit *Fragment*, twijfelen wij niet, komt uit de hand eens Mans, die de Geleerdheid en Fraaije Letteren tot zijne hoofdbezigheid gemaakt heeft. Wij willen het ſtuk nader doen kennen.

De Schrijver merkt zeer gepast op, hoe de twee door dit Genootſchap, in het Dichterlijk vak, bekroonde Verhandelingen (*), over den invloed der Dichtkunst, voornamelijk in de vroegere Eeuwen, op de beſchaving van het menſchelijk verſtand, zeer natuurlijk aanleiding gegeven hadden tot de Vraag, welken invloed de Dichtkunst vervolgens op de beſchaafdheid, en de geſteldheid der Volkeren ten opzigte van hunne Zeden, Godsdienst, Staatsbeſtuur en Wetenſchappelijke kennis, gehad hebbe. Dezen gang der Dichtkunst en derzelver invloed nageſpeurd te zien bij de meest bekende oude en hedendaagſche Volkeren, ſedert het tijdſtip, dat zij onder de beſchaafde Natien gerangſchikt mogten worden, is eene ſtoffe, welker belangrijkheid niet minder groot, dan zij zelve rijk, en in die uitgeſtrektheid, als het uitgeſchreven voorſtel inhoudt, geheel nieuw is. Dit ontwikkelt de Schrijver nader; en zulks geeft hem gelegenheid om bepaalder van het doel des gevraagden arbeids te ſpreken, als zich alleen bepalende tot de meest bekende Volken, zoo van vroegere als van latere eeuwen, ſints den tijd, dat woestheid en barbaarschheid van dezelve zijn ge-

(*) Van D. TIBBEMANN en J. DE BOSCH, in het XIIde Stuk der *Verh. van* TEYLERS *Tweede Genootſchap* te vinden, en door ons in de *Vaderl. Letteroefl. voor* 1804. bl. 586 enz. beoordeeld.

geweken, en voor beſchaafdheid en zachtere zeden plaats gemaakt hebben.

Een minder ruim veld, dan wij VAN KAMPEN zagen afloopen, ſtelt zich deze Schrijver voor, daar hij oordeelt, buiten de meening en het beſtek der voorgeſtelde ſtoffe te zijn, dat hier in aanmerking zouden moeten komen de lotgevallen der Dichtkunst bij de *Hebreërs* en andere *Aziatiſche* Volken, en even min de ſtaat der Dichtkunst bij de *Egyptenaren*, de *Indianen*, en de oude *Noordſche* en andere Volken, buiten de *Grieken* en *Romeinen*. Te weinig, oordeelt hij, is men onderrigt van de lotgevallen der Dichtkunst en de Dichtwerken dezer Volken, en hunne Geſchiedenis, zoo men alleen die der *Hebreërs* uitzondert, is te duister, te veel met verdichtſelen doorweven, om hier te kunnen dienen. — Even min vindt hij het noodig, de lotgevallen der Dichtkunst, wat de hedendaagſche Volken aangaat, bij de Noordelijkſte Bewoners van *Europa*, de *Ruſſen*, *Zweden*, *Denen* enz., bijzonder op te halen. Hij vergenoegt zich, ten aanzien dier beide onderwerpen, den begeerigen naar den ſtaat der Dichtkunde, in twee Aanteekeningen, te wijzen tot de Schrijvers, die daarover licht verſpreid hebben.

Na deze ontwikkeling van het, zijns oordeels, bepaalde doel des voorſtels, zet hij zich tot het onderzoek naar en de opgave van de lotgevallen der Dichtkunst bij de meest beſchaafde oude en hedendaagſche Volken, zonder zich in te laten in wijsgeerige navorſchingen naar de oorzaken van den afwiſſelenden ſtaat der Dichtkunst, daar het Genootſchap een geſchiedkundig, geen wijsgeerig onderzoek begeerde. Zijn plan is, in de eerſte plaats, de lotgevallen der Dichtkunst bij de *Grieken* te beſchouwen; daarna die der *Latijnſche* Poëzij; vervolgens de lotgevallen der Dichtkunst bij de *hedendaagſche voornaamſte en meest beſchaafde Natien*, — en eindelijk nog het een en ander in 't midden te brengen, betreffende den vorm of het werktuigelijke der Dichtkunst.

Geen gering onderſcheid doet er zich dus op tuſſchen het plan door VAN KAMPEN gevolgd, en 't geen zich deze Geleerde voorſtelt. Zoo verre hij zijn plan afgewerkt heeft, 't geen hij niet verder dan tot de *Grieken* brengt, toont hij allezins voor de opgenomene taak berekend te zijn, althans wat de *Ouden* betreft: of hij, ten aanzien der *Hedendaagſchen*, den Heer VAN KAMPEN zou ge-

geëvenaard of voorbijgeſtreefd hebben, kan niemand beſliſſen.

Met de *Grieken* aanvangende, blijkt zijne verrukking over HOMERUS, dien hij als den eerſten Dichter onder de beſchaafde *Grieken* beſchouwt, en ons voorſtelt uit een oogpunt, dat even zeer treft, als ons in bewondering opvoert. Weinig weten wij van den leeftijd, het vaderland en de levensbijzonderheden dezes zonderlings Mans met zekerheid; daaromtrent „ heeft hij zelf (van vele andere groote Dichters daarin zeer verſchillende) de zedigheid gehad om niets in zijne Schriften mede te deelen, waarin hij van zichzelven een enkel woord gewaagt." Het berigt van 's Dichters Werken is met veel geleerdheids en niet minder oordeels opgeſteld. — Dit zelfde moeten wij wegens hetgene ten opzigte van HESIODUS voorkomt getuigen. „ Het tijdperk van HOMERUS en HESIODUS is," volgens den Verhandelaar, „ wel de kindsheid der *Griekſche* Dichtkunst geweest; maar eene kindsheid, die vreezen deed, dat zij niet ligt in de jongelingſchap of manbare jaren, ten minſte niet in hetzelfde vak, het hoogſte der Dichtkunst, het Heldendicht namelijk, zoude worden overtroffen; gelijk zij dan ook daarin in de daad nooit overtroffen is geworden."

In een tijdsbeſtek van twee Eeuwen treffen wij ſlechts eenige weinige Dichters, dien naam waardig, aan, die zeer veel toebragten tot de bevordering der Dichtkunst, zoo door de uitvinding van eene nieuwe ſoort van verzen, als door de kracht en voortreffelijkheid hunner gedichten. Dan de meesten in dit tijdvak waren niet meer dan enkel verzenmakers, de zoogenaamde *Cycliſche* Dichters, best met onzen MELIS STOKE en andere Rijmkronijkſchrijvers te vergelijken. Van de eerstgemelden in dit tijdvak, als ARCHILOCHUS, CALLINUS, TYRTAEUS en TERPANDER, vinden wij hier een verſlag. — Voorts treden STESICHORUS, ALCÆUS, SAPPHO, en meer anderen, met roem ten voorſchijn. Ten tijde der zeven Wijzen van *Griekenland* vereenigde zich Wijsbegeerte en Dichtkunst. De laatſte kreeg eene andere wending. Lierzangen, die de Liefde, den Wijn en de Vermaken ten voorwerpe hadden, hoorde men allerwegen. ANACREON met zijne Tijdgenooten worden vermeld.

De beſchouwing van den ſtaat der *Griekſche* Tooneelpoëzij trekt voorts 's Verhandelaars aandacht. Hij toont

de

de gebrekkigheid der beginsels van dit deel der Dichtkunste bij de *Grieken*. — Voorts wijst hij ons den oorsprong en voortgang aan der *Griekſche* Tooneelpoëzij, welke zulk eenen verbazenden invloed, in lateren tijde, vooral onder het Beſtuur van PERICLES, en eenigen tijd daarna, op het Staatsbeſtuur en de Zeden der *Athenienſeren*, het beſchaafdſte Volk van *Griekenland*, heeft gehad. Wij kunnen onzen Schrijver hier niet ſtap voor ſtap volgen. ÆSCHYLUS beſchouwt hij als den Vader van het Treurſpel, en komt met dezen tot het tijdperk, waarin de lotgevallen der Dichtkunst bij de *Grieken* alle onze aandacht en opmerkzaamheid verdienen. „Hier opent zich," om met den Schrijver te ſpreken, „de Eeuw, die niet alleen zoo vele Dichters van den eerſten rang, maar zoo vele andere voortreffelijke mannen tevens, Helden, Redenaars, Geſchiedſchrijvers, Wijsgeeren, Schilders, Beeldhouwers, en meer andere vernuften voortbragt, wier namen nog heden door elk beminnaar van Kunſten en Wetenſchappen met diepen eerbied worden uitgeſproken, wijl hunne werken de beste voorbeelden ter navolging zijn."

De Verhandelaar doet ons die Mannen en hunne Werken kennen, als ÆSCHYLUS, SOPHOCLES, EURIPIDES, PINDARUS en ARISTOPHANES, en ontvouwt daarop de Geſchiedenis des *Griekſchen* Blijſpels. EPICHARMUS treedt hier voor; dan geeft ook de Schrijver een kort verſlag van den verſchillenden aard en ſtaat des *Griekſchen* Blijſpels in onderſcheidene tijden, niet onaangeroerd latende eene ſoort van Tooneelpoëzij, die noch Treur- noch Blijſpel was.

Verder wijst hij ons de Lierzangers aan, en PINDARUS in den eerſten rang. Van het nieuwe Blijſpel geeft hij een keurig verſlag. — Alles, wat wij dusverre van den loop deses *Fragments* gezegd hebben, wordt in Aanteekeningen geleerdelijk toegelicht. Geen dezer werd door ons overgenomen; dan één Aanhaling mogen wij niet ongeplaatst laten. Dezelve betreft de reden van het verlies van zoo vele fraaije Werken der *Griekſche* Dichters. Zij is medegedeeld door PETRUS ALCYONIUS, in diens eerſte Boek *over de Ballingſchap*, en daaruit door FABRICIUS gedeeltelijk overgenomen. De vertaling van de hier ook in 't *Latijn* bijgebragte plaats luidt: „Toen ik nog jong was, hoorde ik DEMETRIUS CHALCONDYLAS, een zeer ervaren man in de Griekſche Letterkun-

de, zeggen, dat de *Griekſche* Prieſters zoo veel gezag bij de *Griekſche* Keizers hadden, dat deze, ten hunnen gevalle, eene menigte geheele Werken der oude *Griekſche* Dichteren hebben doen verbranden, waarin van minnarijen en ſchandelijke en onreine liefde geſproken werd. Op deze wijze zijn de Blijſpelen van MENANDER, DIPHILUS, APOLLODORUS, PHILÉMON en ALEXIS, mitsgaders de Gedichten van SAPPHO, ERINNA, ANACREON, MIMNERMUS, BION, ALCMAN en ALCÆUS verloren gegaan, en vervolgens daarvoor in plaats geſteld de verzen van onzen NAZIANZENUS, die, hoezeer zij in onze *gemoederen* wel eenen vuriger Godsdienſtijver verwekken, ons echter nimmer de eigenſchap der *Griekſche* woorden en de fierlijkheid der *Griekſche* taal leeren."

Op het tijdperk, waarin *Griekenland* geene Heldendichters, geene Treur- en Blijſpeldichters, geene Liersdichters meer opleverde, die deze namen waardig waren, zag men echter in twee ſoorten van Poëzij, de *Elegie* namelijk en het Herdersdicht, eenige weinige Dichters zich tot een hoogen trap verheffen, en blijken geven, dat zij nog niet geheel van den goeden ſmaak hunner groote Voorvaderen ontaard, noch van dichterlijk vernuft ontbloot waren. — Zij worden opgeteld en beoordeeld. Te lang zou dit ontledend verslag worden, wilden wij tot bijzonderheden afdalen. Een algemeener overzigt zal voor ons beſtek beter voegen.

De geleerde JOSEPH SCALIGER had de *Griekſche* Poëzij bij den loop van het jaar vergeleken. De Verhandelaar geeft die vergelijking op, met eenige aanmerkingen, waarom hij, in een en ander opzigt, van dien Geleerden verſchilt, en eene andere jaargetij-verdeeling opgeeft, in deze voegen: „De *Griekſche* Poëzij is met HOMERUS ontloken; dit mag men haare Lente noemen; doch eene Lente, die allerverrukkelijkst was. — Zij was in haren vollen bloei en luister ten tijde van PERICLES, wanneer SOPHOCLES, EURIPIDES, PINDARUS en andere voorname Dichters leefden. Dit was haare *Zomer*. — Zij nam vervolgens af. Doch CALLIMACHUS, APOLLONIUS en THEOCRITUS handhaafden haar nog, en, ſchoon niet den verheven geest van de groote Dichters des vorigen tijdperks bezittende, mogen zij echter nog op hooge verdienſten aanſpraak maken. Dit heeten wij haar *Herfst*. — Eindelijk kwijnde zij zoo merkbaar na dien tijd, en bragt in verſcheide Eeuwen weinige Dichters

ters voert, waarvan de meesten nog niet den naam van middelmatige Dichters zich waardig maakten. DIONYSIUS PERIEGETES en OPPIANUS, die in dat tijdperk leefden, verdienen wel eene gunstige uitzondering, doch mogen bij de Dichters van het vorige tijdperk niet in vergelijking gebragt worden. NONNUS, GREGORIUS NAZIANZENUS, QUINCTUS CALABER, en meer anderen, bevestigen maar al te zeer, dat dit tijdperk, met het grootste regt, de *Winter* der Griekse Dichtkunst genoemd worde." — Dit breeder uitgewerkt hebbende, treedt hij tot de beschouwing des staats van *Griekenland*, zoo ten aanzien van hare Burgerlijke, Zedelijke en Godsdienstige gesteldheid, als ten opzigte van de Kunsten en Wetenschappen in deze onderscheidene Tijdperken, om daaruit vervolgens te kunnen opmaken, welk een verband er tusschen deze allen en de Dichtkunst bestaan hebbe. Een schoon tafereel hangt de Schrijver op van der *Grieken* vorderingen, en bovenal van *Athene*, zoo in Dichtkunst als in andere takken van wetenschap. — Om den staat van Godsdienst en Zeden in deze Eeuw te beschrijven, bedient hij zich van het zwart tafereel eens Tijdgenoots, THUCYDIDES: „ Daar was toen geene braafheid noch regtvaardigheid, geen goede trouw noch Godsdienst meer; men zocht elkander gedurig te verschalken; men vervolgde met de bitterste woede; niets was meer bekwaam om de gemoederen tot elkander te brengen, geene belofte, geene eeden; men was wantrouwend," enz. — In later tijdperken was *Griekenland* het tooneel van inwendige verdeeldheden. Het ging van de *Macedonische* overheersching over in die der *Romeinen*, en *Griekenland* verloor voor altijd geheel zijne vrijheid en onafhankelijkheid. Met het verval van den Staat verviel ook de Dichtkunst; terwijl andere Kunsten nog groote Mannen telden. De staat der Zedelijkheid en Godsdienstigheid bleef even slecht; noch de Wijsbegeerte, noch het Staatsbestuur bragt zedebeterschap voort. — In het laatste tijdperk, toen *Griekenland* in een *Romeinsch* Wingewest verkeerd was, verwingen de *Latijnsche* Dichters de *Griekse*, welke nu naauwelijks meer in eenige aanmerking komen. De staat van Zedelijkheid en Godsdienst verbeterde of verslimmerde niet.

Genoeg hebben wij bijgebragt, om dit *Fragment* te

doen kennen, en het leedwezen over het niet volvoeren van 's Schrijvers plan te wettigen.

De Schrijvers, zoo van de bekroonde Verhandeling, als van het Fragment, hebben reden om zich over de veelvuldige Drukfeilen te beklagen.

Theorie der Statistiek of Staats-kunde. Naar het Hoogduitsch van A. L. VON SCHLÖZER, *Hoogleeraar te Göttingen, enz. Iste Stuk. Inleiding. Te Groningen en Amsterdam, bij* W. Wouters *en* J. F. Nieman. 1807. *In gr. 8vo. 188 Bl.*

De Schrijver van deze *Theorie* mogt het ter verantwoording laten van zijnen Vriend CH. DE VILLERS, aan wien hij dezelve opdroeg, dat hij bij de 999 Statistische Boeken en Boekjes van allerlei soort, welke in de laatste 10 jaren, uit alle beschaafde Europesche Rijken, zelfs ook geheel uit Spanje te voorschijn waren gekomen, nog het 1000ste voegde; de Vertaler van dit Werk mag op de algemeene erkentenis rekenen, dat hij de eerste proeve van wetenschappelijke behandeling der Staatsgeleerdheid in het algemeen en het begin eener volledige *Theorie* der *Statistiek* aan zijne Landgenooten in hunne eigene taal heeft geleverd. Hooge goedkeuring verdient bovenal de wijze dier levering, daar zij met het scherpzinnigst oordeel, de grondigste kennis van zaken en de slimste toepassing op eigene betrekkingen des Vaderlands is bearbeid, voor welk alles de naam van den Hoogleeraar H. W. TYDEMAN te *Franeker* genoegzame waarborg zou geweest zijn, indien het hem behaagd had, denzelven op den, hier boven afgeschreven, titel te plaatsen, zoo als wij dien aan het einde zijner Voorrede lezen. Acht Afdeelingen maken de Inleiding tot deze *Theorie*, en daarmede het eerste Stuk van dit Werk uit. Daar deze Inleiding tot *eene proeve* strekt, *om het denkbeeld, de wezenlijke deelen, (dus, den omvang en de grenzen) en de Methode of leerwijze der Statistiek (Staatskunde) te bepalen*, behelzen hare Afdeelingen, I. Het *begin* en den *naam* dezer wetenschap; II. Het *nut* en de *noodzaak* der bepaling van haren *omvang*, *grenzen* en *leerwijze*; III. De verschillende meeningen van anderen daarover; IV. De bepaling van het eigenlijk denkbeeld

der

der Statistiek, met de gevolgen, daaruit afgeleid; V. Hare hoofdverdeeling en rangschikking; VI. De verschillende wijzen barer behandeling; VII. Hare betrekking tot de *geschiedenis*, *politiek* en *reis*-kunst; VIII. Hare eigene geschiedenis alreeds bij andere Volkeren, en de wijze, waarop men haar gemis tot dus verre bij ons getracht heeft te vergoeden. Zij, die zich verbeelden, dat deze ganschc wetenschap, welke sedert eene halve eeuw eerst is gevormd en onlangs eerst bij naam bekend geworden in ons land, eene ijdele systematische vertooning maakt, daar het vóór dien tijd nimmer elders, noch hier vooral, heeft ontbroken aan zeer groote Staatsmannen, mogen zich niet onttrekken, om een oplettend oog in deze Inleiding te slaan, indien zij de schande en schade van eenen ijdelen waan vreezen; en zij inzonderheid, die door hunne betrekkingen tot het bewind des Lands, of door hunne opleiding tot belangrijke posten in dezen Staat, onverantwoordelijk zouden worden bij eene opzettelijke onkunde van hetgene bij andere Staten alreeds als wetenschap noodzakelijk wordt gehouden, mogen deze Inleiding zeer dankbaar aannemen, en zich haren inhoud wel geheel eigen maken. Al, wat voortreffelijks in een Werk van dezen aard kan geacht worden, lokt zelfs den blooten lijfhebber, die slechts den gang der wetenschappen in het algemeen wenscht bij te houden, genoegzaam aan, om deszelfs lezing ten einde te brengen met een genoegen, hetwelk naar het volgende Stuk daarvan doet verlangen. De Hooggeleerde Vertaler heeft hetzelve niet slechts zoo geheel *verhollandst*, dat het als een geheel eigen Werk voor ons land is geworden, maar tevens zoo aanhoudend toegepast ook op de allerjongste omstandigheden zelve van onzen Staat, dat het van die zijde eene nieuwe belangrijkheid verkregen heeft. Hoe moeijelijk het anders valle, om uit een *systematisch* Werk eenige bijzondere proeven meêr te deelen van behandeling in Schrijver en Vertaler, vindt *Recensent* zich echter niet buiten staat, om een en ander staaltje bij te brengen, en doet hij dit gaarne, om zijn gevoelen wegens dit Werk te bevestigen. De Schrijver gezegd hebbende: „Het doel van ieder mensch op zich zelven, is zijn geluk op aarde. Millioenen, zich tot eenen staat vereenigende, brengen dit doel, 't welk ieder van hun, op zich zelf staande, reeds had, in hunne vereeniging mede; of liever, om dit zijn doel te kunnen be-

reiken, welk de mensch, op zich zelven staande, en in dien staat zoo zwak, niet konde, voegt en verbindt hij zich aan millioenen van zijne medemenschen, op dat eene verzamelde sterkte van millioenen krachten ontsta;" voegt er de Vertaler deze aanmerking bij: „Zij, die tot het doel des *individuelen* menschen willen stellen, het betrachten der Zedelijkheid, enkel om dat ze pligt is, zullen mogelijk laag vallen op deze belijdenis, van een' zoo beroemd man, omtrent het doel der *Staats*Vereeniging. Ik moet hierom doen opmerken, 1. dat de Schrijver hier openhartig en zonder komplimenten spreekt, niet naar 't geen men van den redelijken en voor zedelijkheid vatbaren mensch vergen mogt, maar volgens de leer der menschkunde en der bestendige ondervinding, volgens welke ook (zonder *a priori* te redeneren, *uit* en *tot* hetgene geen wezenlijk bestaan heeft) hij straks de uitspraak volgen laat, „dat het grootste deel der menschen onverstandig of slecht is," 2. dat ook de Schrijver hier niet spreekt over de wijsgeerige grondbeginselen van algemeen Staatsregt, maar, hoe men in de Staten, (niet, die men zelf geschapen heeft of eerst zoo willen vormen, maar —) die, en zoo als men ze vindt, *Statistiek*, (voorloopster, grond en geleidster der Staathuishoud*kunde* en goede *Regeer*kunde) wetenschappelijk bepalen en vormen kan." De Schrijver elders gezegd hebbende: „De *Duitschers*, eene der drie grootste *Natien*, vaster van karakter dan de *Fransche*, beschaafder dan de *Russische*, zijn bij hunne ontzettende *massa* van krachten, in de laatste twee jaren de spot van geheel Europa geworden — eenig en alleen van wege hunnen Regeringsvorm. *Exoriare aliquis NOSTRIS*. . . . [Kom! Redder uit ons bloed! . . .]" merkt de Vertaler aan, dat des Schrijvers Voorrede gedagteekend is 20 April 1804, en voegt daarnevens: „Sedert is 't, helaas! niet beter geworden. Ook *onze* vernedering en verfmading kwam van onze Staats-regeling (of liever, — *ongeregeldheid*) niet alleen in en na 1795 — maar de gebeurtenissen voor 1787 hadden ook haren oorsprong in de *oude Constitutie* zelve. Weshalve het *regretteren* en terug wenschen dier *Constitutie zelve*, om de gelukkige dagen *met* haar beleefd, meer een *vrome* dan *wijze* wensch is."

Om van de Statistiek zelve, ten flotte dezer aankondiging, eene zamengetrokkene schets te geven, levert de

de Schrijver ons eenen *paragraaf*, welke mededeeling in zijn geheel ons te gelijk eene volkomene proef van de ganſche bewerking levert; dezelve is de 18de van de geheele *Inleiding* en de laatſte van derzelver Vde Afdeeling. „ *Het wezen* van elken Staat drukt zich volkomen uit door de *formule*: VIRES-UNITÆ-AGUNT [krachten — vereenigd — werken; of, krachten, vereenigd werkzaam]. En alle mogelijke en bedenkelijke verſchillende voorkomende dingen laten zich zonder eenigen den minſten dwang plaatſen onder deze *drie* hoofddeelen, niet meer en niet minder; derhalve

I. VIRES, Maat van de *Krachten* van eenen Staat, als van de bron van al het algemeene welzijn; 't zij natuurlijke, 't zij door kunſt verworvene krachten, Grondmagt. Ik telle vier *klaſſen* dezer krachten: 1. *Menſchen*, 2. *Land*, 3. *Produkten*, 4. omloopend (*circulerend*) *Geld*.

II. UNITÆ, wijze der *vereeniging* dezer krachten, *Regeringsvorm*, *Conſtitutie*, Staatsregeling.

III. AGUNT, werkelijke *aanwending* der vereenigde *maſſa* van krachten, inrigting van de *Regering* en van hare werkzaamheden, Staatsbeſtier.

„ Of, en hoe *alle* voorwerpen der Statistiek, *ongedwongen*, onder deze drie hoofd-deelen gebragt kunnen worden; waar b. v. Kultuur, Koophandel en Hospitalen, Ridderorden, Eere-Enterbijſten [eene voor *Reesenſent* onbegrijpelijke vereeniging] en Meteorologie, enz. moeten komen; dit moet de nadere ontwikkeling (het *detail*) naderhand uitwijzen. Maar dat uit deze rangſchikking een volledig en zamenhangend geheel voortkome, ziet men reeds op den eerſten aanblik."

Rei-

Reizen in de omliggende ſtreken van Napels, en van daar te rug naar Duitschland, door C. F. BENKOWITZ, *Kon. Pruiſſ. Kam. Secret. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſterdam, bij* H. van Kesteren *en* N. Geysbeek. *In gr. 8vo. 298 Bl.*

Zeldzaam gebeurt het, dat een Schrijver, te midden van zijn Werk, als 't ware, eene afbeelding van zichzelven ophangt. Dit zeldzame troffen wij aan in het opgemelde Boek, en plaatſen 't zelve bij den aanvange onzer Aankondiginge.

In de *Villa Borgheſe* de kunſtſtukken bezigtigende, gewaagt hij met afkeuring van de beroemde groep van BERNINI, APOLLO en DAFNE voorſtellende. „In de ſtandbeelden zelve," ſchrijft hij, „is iets, dat hen in vele opzigten voor het geoefend oog onbehagelijk maakt. Zij zijn ſchoon, maar *gemaniereerd*. Velen mijner lezers zullen deze uitdrukking veelligt niet verſtaan; ik zal dus trachten dezelve te verklaren. — Mij ſchijnt het *gemaniereerde* in de kunst bijna datgene te zijn, wat het gemaakte (*geaffecteerde*) bij menſchen is. Een mensch kan eene ſchoone gedaante, ſchoone vormen hebben; maar door een trotsch gedrag, of door de poging om deze voordeelen in een gunſtig licht te ſtellen, en door kleinigheden te behagen, zeer verliezen. Zoo is het mede in de kunst: eene zekere ſpanning, eene geweldige poging der voorgeſtelde dingen, die van het eenvoudige, bij ſchijdene der natuur afwijkt, brengt het *gemaniereerde* te weeg. Het *gemaniereerde* wil ons dwingen om behagen in de daarſtelling te vinden, wil dikwijls door iets behagen, wat niet in de natuur is; het niet *gemaniereerde* laat het aan onszelven over, welk een indruk het op ons maakt, en wil ons geenszins vóórkomen."

Dat dit eigenſte *gemaniereerde* zoo wel in 't ſchrijven als in de beeldende kunſten kan plaats hebben, bewijst de ſchrijftrant des Heeren BENKOWITZ in de voor ons liggende Reizen. Hoe veel zouden wij niet kunnen afſchrijven, om de waarheid hiervan te betoogen en met de ſtukken aan te toonen; dan ons lust die arbeid niet, en is dezelve te minder noodig, daar zulks onze Lezers, bij

de

de voordragt van het een en ander, uit deze Reizen ontleend, in de oogen zal springen.

In onderscheidene Afdeelingen, met daaraan voegende opschriften, draagt hij ons zijne bezoeken in de ommestreken van *Napels* voor. Onregt zouden wij den Schrijver doen, indien wij, ondanks het aangemerkte wegens de wijze van voordragt, niet erkenden, dat eenige zijner waarnemingen en beschrijvingen ons behaagden; van dien aard is het voorgedragen en vaak niet in acht genomen onderscheid tusschen de twee ontdekte bedolven Steden *Herculanum* en *Pompeji*. Doorgaande zal men hem met genoegen vergezellen op den driedaagschen uitstap naar het Graf van VIRGILIUS, naar *Capo di Monte* en naar *Puzzuolo*. De Reis naar *Caserta* is vol afwisselingen. Meermalen deden zich aan ons trekken van spotlust op met hetgene anderen voor heilig houden; wij deelen hier een mede. „ Te *Caserta* hield zich om dezen tijd een merkwaardig man op, namelijk de Koning van *Sardinie*. Hij woonde niet in het groote en nieuwe slot, maar in een oud, bij 't welk een onbeduidende tuin is, en leefde zeer eenzaam; zijne meeste bezigheid en uitspanning scheen bidden te zijn: hij zocht in gene wereld, wat hij in deze verloren had: maar met de Hemelsche kroon moet het toch eene geheel andere zaak zijn, dan met de aardsche; want er zijn zoo veel, die aanspraak daar op maken!"

De spotgeest beheerscht den Reiziger geweldig. Niet zonder afkeuring zal men bij de beklimming van den *Vesuvius* het volgende lezen. „ De inwoners van *Portici* boden ons hunne dieren aan, en wel met een' drang, dat wij ons naauwelijks wisten te bergen; zij trokken ons bij den arm, zij hielden ons bij de kleederen vast, en ieder prees zijn dier. Om eindelijk van den overlast ontslagen te worden, sprong ik snel op een ezel, en vond eindelijk eene schuilplaats op den rug van dit lijdzaam dier; in korten tijd zaten wij allen te ezel, en de rit ging voorwaarts, niet in galop, niet op een draf, maar op een deftigen stap. Zoodanig eene vertooning, van fatsoenlijk gekleede lieden, zou in eene Noordsche stad een geweldig gelach verwekken, en alle straatjongens eene gewenschte gelegenheid tot een' kleinen moedwil geven; hier in *Portici* reden wij zeer eerbaar tusschen de gapende *Porticianen* door. Mij viel gedurig de spreuk in: „ Segget de dochter Zion: siet uwe Koningh komt

„ tot

„ tot u ſachtmoedigh ende geſeten op een ezelinne, „ ende een veulen zijnde een jongh eener jockdragende „ ezelinne. (Matth. XXI: 5.)" Hier waren vijf zulke Koningen, en ieder had een' ezeldrijver met een duchtige zweep achter zich. Palmtakken had men ons ook niet geſtrooid; doch daarentegen gingen eenige jongens naast ons, die brood, kaas en braadworst voor ons op den *Veſuvius* wilden dragen." Dit is iets zelfs meer dan *gemaniereerd*. — Spottende zetten van dien aard zijn door de Reis heen verſpreid. Om er nog maar één van op te halen; te *Inſpruk* de *Gothiſche* Standbeelden beſchouwende, zag hij onder andere GODEFROI VAN BOUILLON, die in de eerſte kruistogten *Jeruzalem* innam;" deze draagt een doornenkroon en een geweldigen baard, zoodat men hem voor onzen Heiland houden kon; maar hij heeft een kleed met franje aan, en ik geloof niet dat CHRISTUS ooit een kleed met franje gedragen heeft." — Hoe gezocht! hoe onvoegelijk! welk eene lage geestigheid, waarvoor men het echter wil doen gelden!

Min ergerend zijn andere geestigheden, op de *Franſchen* gemunt; bij voorbeeld, het Graf van VIRGILIUS bezoekende, vermeldt hij: „ Het ganſche verwulſt is van boven door langheid van tijd met aarde bedekt, en uit deze aarde zijn voormaals lauriertakken opgeſchoten, maar de *Franſchen*, die liefhebbers van lauweren zijn, hebben deze ſtruiken tot op den wortel tot een aandenken medegenomen." — Het Koninklijk Kasteel op *Capo di Monte* bezoekende, waar men eene groote ſchilder-galerij aantreft, merkt de Reiziger op: „ In mijn tijd was niet alles in deze galerij voorhanden wat anders dezelve verſiert, en veertien der beste ſchilderſtukken waren, uit vrees dat de *Franſchen* hunne handen er naar uitſteken mogten, naar *Palermo* gebragt: want menſchen, ſtandbeelden en ſchilderijen vlugten voor deze krijgshelden; en gelijk eens de Griekſche goden naar *Egypte* vlugtten, toen de woedende TYFON hen vervolgde, redde al het voornaamſte in *Italie* zich in eene veilige ſchuilplaats, toen de *Franſchen* naderden."

Wij ſtaan toe, dat de onzinnigheden des Bijgeloofs, in vollen dag beſchouwd, verontwaardiging moeten verwekken, en elken Schrijver, daarvan vervreemd, een afkeerigen toon doen aannemen; dan hij zal liever met korte woorden zulks vermelden, dan er breed bij ſtilſtaan en zich als bevlijtigen om het reeds belagchelijke in het al-

allerbelagchelijkst licht te plaatſen; hiertoe echter laat zich de Heer BENKOWITZ te meermalen met welgevallen in; als, bij voorbeeld, het geestelijk Marionettenſpel der Hemelvaart van CHRISTUS te *Schwaatz*, en de groote Doctores de H. MARIA te *Alt-Oetingen* in *Beijeren*, zoo grappig mogelijk voorgeſteld. — Na deze en zoo vele beſpottelijke gevallen in den loop dezer Reize gelezen te hebben, bevreemdde ons eene Aanteekening des Vertalers, die, na eenige — — —, onder aan de bladzijde ſchrijft: „Tot dus verre, zoo lang de Schrijver eigenlijk het God- en mensch-onteerend bijgeloof beſtreed, heb ik hem gevolgd: hier echter, waar hij den Roomsch-Katholijken Godsdienst meer onmiddellijk aantast, heb ik een paar bladzijden overgeſlagen, bij de lezing van welken ſommige lezers zich mogelijk zouden ergeren; en dit is wel verre van met deze vertaling mijne bedoeling te zijn. In ons land, waar de eene godsdienſtige gezindheid niet meer ten koste van de andere bevoorregt wordt, ware zoo iets ook zeer ongepast, onbillijk en beleedigend; en behalve dat begeer ik ook geenszins de tolk te zijn van hetgeen een ander nadeeligs van eenen of anderen vorm van godsvereering zegt, daar ik dit voor mijzelven nimmer gedaan heb en nimmer doen zal, zeggende met VOLTAIRE

Je ne décide point entre Geneve et Rome."

Wij hebben het oorſpronkelijke Werk niet, anders zouden wij gaarne die overgeſlagene bladzijden gelezen hebben, om te zien, hoe zij in ruw aantasten en grof ſpotten nog de vertaalde overtroffen. Dit moeten zij gewis gedaan hebben, daar de Vertaler, al het andere opgedischt hebbende, dit achterhoudt. Een vreemd ſlag van kieschheid in den Vertaler zeker, dat hij voorgeeft, den Schrijver gevolgd te hebben, zoo lang hij eigenlijk het God- en mensch-onteerend bijgeloof beſtreed, en nu, ten wille van den *Roomsch-Catholijken* Godsdienst, de vertaalpenne terughoudt! Bij welken anders, dan bij de *Roomsch-Catholijken* daar te lande, trof hij de andere ſtaaltjes van verregaande Bijgeloovigheden aan? Wij verſtaan zulk een redeneertrant, zulk eene verſchooning niet.

Daar wij bij den aanvange opmerkten, dat de waar-

ne-

nemingen des Schrijvers hier en daar ons behaagden, gelde zulks inzonderheid *Italie*, waar hij zich vijftien maanden onthield: dan of het Werk, gelijk de Vertaler wil, „ de eer der overzetting *verdiend* hebbe; eene eer, die, in onze dagen, ontelbare *Hoogduitsche* producten *onverdiend* te beurt valt," zal velen onzer Lezeren, zoo uit het aangestipte *gemaniereerde* van den Schrijver, als anderzins, hoogstbedenkelijk voorkomen. — *Men heeft* het Werkje trachten op te sieren met eene gekleurde Afbeelding van den *Vesuvius*, in den nacht van 12 Aug. 1805, waarvan in een Aanhangsel berigten gegeven worden. In dit aanhangsel doet zich het *gemaniereerde* des Schrijvers op nieuw kennen. De ontzettende Aardschokken, op een ontzettenden trant, vermeld hebbende, laat hij volgen: „ De *Vesuvius* bleef bij deze gebeurtenis stil: want zijne woede openbaarde zich op eene andere wijze, en enkel dampwolken drongen uit zijn' krater. Na den tweeden aardschok hoorde men nogtans van zijn' kant een tweevoudigen slag, als van twee kanonschoten: misschien schoot hij viktorie, dat hij, bij verstopten krater, zich toch zoo werkzaam toonen kon."

De reis geeft den Heere BENKOWITZ dikwijls gelegenheid om *Duitschland* en *Italie* met elkander te vergelijken; de hoofdsom zijner vergelijkinge komt hier op neder: „ Men zal bevinden, dat de Natuur wel meer voor *Italie* gedaan heeft, maar dat daarentegen in *Duitschland* de menschen meer voor hun Vaderland doen, en dat daardoor de schaal ten voordeele van *Duitschland* doorslaat, wanneer de hoedanigheden van beide landen gewogen worden."

De Vertaling van deze Reizen draagt allezins blijk van in haast vervaardigd te zijn, en de Drukproeven schijnen met dezelfde vlugtigheid overgezien: van hier zoo vele duistere en naar het *Hoogduitsch* smakende plaatsen; van hier de ontelbare, zelfs zeer zinstorende, drukfeilen.

Land-

Landreis door Griekenland, met name den Peloponnesus, naar Konstantinopel, Albanien en andere gedeelten des Turkschen Rijks, door F. C. H. L. POUQUEVILLE, *Med. Doct. enz., gedaan in* 1798—1801. *Met Platen. IIIde Deel. In den Hage, bij* J. Immerzeel, Jr. 1807. *In gr. 8vo.* 277 *Bl.*

Na het uitvoerig verslag, dat wij in den vorigen jare onzen Lezeren hebben medegedeeld van de twee eerste Deelen dezer Reize (*), zouden wij ons berigt wegens dit derde of laatste bekorten mogen, zoo deszelfs belangrijke inhoud, en de zeldzaamheid van geloofwaardige Beschrijvingen over *Albanien*, oudtijds *Epirus*, ons tot geene meerdere uitvoerigheid verlokten, dan wij ons anders zouden veroorloven. Aangaande dit vermaard en krijgshaftig gewest, waar oudtijds de Godspraak van JUPITER te *Dodona* gevonden werd, dat ook het tooneel was van menigvuldigen oorlog, en dat bovenal roem draagt op de geboorte van den grooten PYRRHUS, plaatst de Hr. POUQUEVILLE eene *korte Beschrijving, en de Geschiedenis van Epirus*, op den voorgrond van dit Deel. Hij noemt als Schrijver van dezelve den Hr. BARBIE DU BOCAGE, meest bekend door zijne keurige *Landkaarten* enz. tot de *Reizen van den jongen Anacharsis* behoorende; en loopt dit aangelegen narigt omtrent gezegde Koningrijk tot deszelfs verovering door den *Proconsul* L. A. ÆMILIUS PAULLUS, waarna het land een wingewest geworden is van Rome. Overigens, gelijk het verhaal der lotgevallen van de Heeren BEAUVAIS en GERARD, van hunne reizen en harde ontmoetingen, een aanmerkelijk gedeelte uitmaakt des vorigen Deels, zoo behelst dit laatste de gebeurtenissen, mishandelingen en waarnemingen van drie andere zijner lotgenooten, de Heeren POITEVIN, CHARBONNEL en BESSIÈRES, door hun aan POUQUEVILLE ter uitgave medegedeeld en opgedragen. Gaarne zouden wij gewenscht hebben, dat onze Schrijver, en hier en bevorens, naauwkeurig aangeduid en onderscheiden hadde, wat hij op eigen gezag of dat van anderen, zijne vrienden, in het licht zendt, daar wij nu te meermalen onzeker zijn, uit welke bron hij puttede, en of hij ook (misschien wel bij de algemeener bespiegelingen omtrent de Grieksche Gebergten, opgedroogde Meren, en den huidigen toestand der Spelunken, (in H. XXIX)) iets van *minder* allooi daar onder mengde tot toolsel van zijne reizen: maar welke bedenking die achteloosheid van POUQUEVILLE baren moge bij eenen meer schroomvalligen Lezer, dezelve belet ons niet, de-

(*) Zie *Lett. voor.* 1807. bl. 32, 79 en 664.

deze Bijdrage over *Albanien*, waardoor zijn Werk volkomener geworden is, op hoogen prijs te ſchatten.

Toen de Heeren BEAUVAIS en GERARD, van den Turkſchen Zeeroover aan CADIR-Bey, den Admiraal der Vloot voor *Corfu*, uitgeleverd, niet terug kwamen op den Kaper (*), verlangden wel de medegevangen Heeren POITEVIN en beide zijne lotgenooten, dat OROUCHS hen desgelijks voorſtelde aan den Turkſchen Vlootvoogd. Maar deze begeerte kwam hun zeer duur te ſtaan, en porde den lagen en baatzuchtigen roover jegens hun tot eene barbaarſche wreedheid. Weldra nogtans ontvangt hij last, de ankerplaats te verlaten, en naar de bijgelegen haven van *Butrinto* (voorheen *Buthrotum*, waarvan VIRG. *Aen.* Lib. III.) te verzeilen, alwaar toen ALI-Pacha met een leger Albanezers lag. Hier, aan het vaste land vertoevende, worden zij ſpoedig verlost uit zoo deerniswaardigen toeſtand, terwijl de Zeeſchuimer, met een bezoek van den Pacha vereerd, zijn hof bij dezen maakt, door hem de Franſche Officieren ten geſchenke aan te bieden. Weinig goeds evenwel ſcheen die verwiſſeling van banden aan de ongelukkigen te voorſpellen, daar zij niet onkundig waren van ALI's bloedvergieten na den *ſlag bij Preveſa*, en van zijne trouweloosheid jegens hunnen landgenoot, den Adjudant ROSE, welken hij onder ſchijn van vriendſchap naar *Janina* gelokt, en voorts geboeid naar *Konſtantinopel* had opgezonden. Intusſchen, helde nu de Pacha, verontrust wegens de nabijheid der Ruſſen aan zijn gebied, en de Turken even zeer wantrouwende, naar de zijde der Franſchen over, en wisten onze gevangen Officieren, mannen van veel krijgskundige bekwaamheid en verdienſten, allengs zich belangrijk te maken bij den magtigen en ſchranderen ALI. Aanvankelijk nogtans hadden de gevangenen met veelvuldige hardheid, in het leger, en te midden onder een woest en oorlogzuchtig volk, te worſtelen. Dra werden zij opgezonden naar *Janina*, de Hoofdſtad des Rijks, de Hr. CHARBONNEL naar *Agio Saranta*, en vonden zij aanleiding, met name de laatstgenoemde door zijne ervarenheid in de artillerie, om den ſtaatkundigen Pacha krachtig aan zich te verpligten, en veilig deszelfs uitgebreide heerſchappij (of *Pachalik*) te doorreizen.

Gelegenheid hadden zij dus, om ALI, zoo berucht in de geſchiedenis van den aanvang dezer eeuw, grondig te leeren kennen; om het volkskarakter, krijgswezen en de zeden der Albanezen waar te nemen; vele bijzonderheden nopens den ſlag van *Preveſa* en andere veldtogten in die oorden op te doen; ja om, gedurende een verblijf van ruim twee jaren in dat ver-

(*) Zie POUQUEVILLE, Deel II. bl. 16 en 17. Ook eenen wenk hieromtrent in onze vorige Recenſie, voor 1807. bl. 986.

vermaard en klassisch gewest, de luchtgesteltenis, ligging van rivieren, bergen en steden, zoo wel als de fuwe schoonheden of gunstige vruchtbaarheid der weinig bebouwde landen, naauwkeurig gade te slaan, en zich wegens uitzigten tot eenen voor Frankrijk aangelegen handel te vergewissen. Zeer lange stonden wij in twijfel, wat wij uit dezen rijken voorraad, waarop POUQUEVILLE zijne lezers vergast in onderscheidene Hoofdstukken dezer Reize, (van H. III—XXI) voor eene laatste proeve van zijnen reeds bij ons bekenden schrijftrijl zouden mededeelen. De slag van *Preveſa*, ongunstig voor Frankrijk, door de ontrouw voornamelijk der Grieken, vermaard even zeer door heldendaden, die zelfs de overwinnaar prees, en bezoedeld tevens door den moord van driehonderd slagtoffers, aan welke zich 's anderendaags de wraak van ALI koelde, trok bijzonder onze aandacht. Dan wij bepaalden ons, om uit H. III. een' en anderen trek te ontleenen, welke den Pacha kenteekent, wiens daden geheel Europa door hebben geklonken, die zichzelven gaarne den naam van den hedendaagschen PYRRHUS geeft, en aan wiens Hof onze krijgsgevangenen door ongunst van het lot zich geplaatst vonden.

Geboren in een dorp bij *Tebeleni*, of *Tebdelem*, eene Stad in het oude *Theſprotie*, 24 uren ten Noorden van *Janina*, erfde hij van zijne moeder, eene inboorlinge der plaats, welke met een' Pacha van twee paardestaarten gehuwd was, den moed, die hier te lande zoo wel aan vrouwen als mannen gemeen is. Immers, na het overlijden zijns vaders, belette deze heldin, welke de teugels van het bestuur opvatte, en zich aan de spitse der Albanezers stelde, dat haar zoon van het bewind beroofd werd. — In het midden dezer gevechten, waarin zij over hare vijanden zegepraalde, vormde zich ALI tot Krijgsman en Veldheer; hij was reeds soldaat, zoodra hij een geweer kon hanteren. Zoo doorliep hij achtervolgens alle de rangen van den oorlogsstand, was dapper bij uitstek onder de dapperen, en gaf aan zijne makkers geene bevelen, dan wanneer hij zich door heldendaden hunner genegenheid had waardig gemaakt. Alstoen verving hij zijne moeder; dan hij was er verre af van steeds voorspoedig te zijn; nimmer begaf hem zijn moed, vaak de fortuin. Eens werd hij uit *Tebeleni* verjaagd, van bijna alle dorpen van zijn gebied beroofd, en was, ter betaling van zijne bende, van hier meer dan 60 *parats* voorzien. Dan hij bood den tegenspoed hardnekkig het hoofd, wist zich hulpmiddelen te verschaffen, en deed den moed der Albanezers ontvlammen, hernam zijne gehuchten, en keerde in zegepraal naar *Tebeleni* terug. Sedert dit oogenblik breidde hij zijne magt uit, begon gretige blikken voorbij den engen gezigteinder, waartoe hem zijne geboorte schoen te bepalen, op de omliggende gewesten te slaan, en zijn gelukstar verhief hem dra tot den

post van Pacha van *Albanien*, in welke hoedanigheid hij van *Janina*, den tegenwoordigen hoofdzetel zijner magt, bezit nam. ALI, te midden van den voorspoed omzigtig, dacht op middelen, om zich op den glibberigen, bebloeden zetel, zoo even door hem beklommen, te handhaven; begunstigde den Griekschen Godsdienst; sloot verbindtenissen met de Aga's van Thessalien; gaf zijne beide zonen deel aan zijne magt, door hen tot Pacha's te doen benoemen; en *ontving* eindelijk de waardigheid der *drie paarden staarten*, toen hij *in 1798* van de onderneming tegen *Widdin* terugkeerde. *Schoon hij* thans 48 jaren oud is, merkt men bij hem geene sporen eens naderenden onderdoms; zijn edel, open, door sterke trekken uitgedrukt gelaat, getuigt sprekend van de driften, die in 's mans binnenste huisvesten. Doch wanneer hij wil, is hij meester over zijne gelaatstrekken; aladan misleidt zijn oogopslag, en zijn gemaakte lach is het mom, achter 't welk een geheel ander gevoel zich verschuilt; wanneer hij echter straft, kan hij zijn' toorn niet bedwingen, die zich dan door vreesselijke, krampachtige beweging zijner trekken openbaart, en zijnen gewelddadigen aard verraadt. Voorts is hij uitermate dapper; zijne gestalte is hoog, ja reusachtig, en hij kan borst noch armen ontblooten, zonder dat men eerlijke wonden ontwaar worde.

Hij is standvastig in zijne ontwerpen, en heeft een plan van gedrag gevormd, waarvan de omstandigheden hem echter wel eens hebben doen afwijken, schoon hij 't nimmer uit het gezigt verloor. Verzekerd, dat men de gunst van het Turksche Hof steeds voor geld behouden kan, heeft hij nooit verzuimd de schattingen te betalen, terwijl hij zich met er daad onafhankelijk gemaakt heeft, en toch de uiterlijke welvoegelijkheid ten opzigte van zijn' Gebieder zeer wel in acht neemt. Zijne kundigheden verheffen hem boven de meeste Pachas; hij vestigt steeds een oplettend oog op 't geen in Europa voorvalt, doet zich de nieuwspapieren vertalen, heeft gaarne verlichte lieden rondom zich, en is geen vreemdeling omtrent gebeurtenissen, van welken aard ook, die invloed op de twisten of verzoeningen der Hoven hebben. Niet minder oplettend beschouwt hij de binnenlandsche woelingen des Turkschen Rijks; maakt, als een behendig staatkundige, van de zwakheid dier Regering gebruik, om zijn gebied te vergrooten; en wist hij zich, door invloed in de Turksche Raadzaal; zoo gedacht bij de Porte te maken, dat deze zeer veel belang stelt om hem tot vriend te houden. Doch weinig met eene Regering te vrede, die met zijn leven zal eindigen, heeft ALI zijne blikken ook op de toekomst gevestigd, ten einde zijn *Pachalik* aan geen vreemdeling over te laten. Hij heeft dan ook voor zijne beide zonen de waardigheid van Pacha bekomen, en de Porte, die anders na den dood

der

der Pachas weder in hare Regten treedt, mag nu wel op het verlies van Albanien staat maken.

Te lang hebben wij ons opgehouden bij dezen belangrijken Man, om wegens zijne onderdanen, landen en staten, waarvan ons POUQUEVILLE zeer vele gewigtige en weinig bekende berigten mededeelt, eenig, hoe kort, verslag te geven. Hiervan dus zwijgende, en onze Lezers tot het Boek zelve verwijzende, keeren wij tot de krijgsgevangen Officieren weder. Zij leefden ten Hove van ALI, tegen af en aan door zijn bewind, verkeerden met hem in de Hoofdstad en in het leger, zagen zich door de ongunst, waarin OROUCHS bij den Pacha verviel, en bij zijne doodstraf, op dezen Roover-gewroken, maar bleven de Vrijheid verlangen of hunne slaking, die wel gevraagd en beloofd, doch niet gegeven werd. Dus wagen zij het ten laatste, en ondanks menigerlei zwarigheden, om hoofd voor hoofd naar *Corfu* te ontvlugten, gelijk hun ook gelukte. ALI, hiervan verwittigd, borst in woedenden toorn uit, verklaarde hen vogelvrij, en bewerkte bij den Turkschen bevelhebber van 't Eiland tegen hun een' geheimen aanslag ter opligting der gevangenen, die dit alleen ten gevolge had, dat zij door de Russen naauwer bewaard, en tegen regt en rede, eerst op een Fregat dier Natie, daarna in de Citadel opgesloten werden, waaruit zij ook landwaarts in weten te ontsnappen. De opschudding evenwel en verwarringen, die zulks baarde bij den Senaat, eenen opstand of zamenspanning met de misnoegden vreezende, en de maatregelen, welke hij nam tegen hunne begunstigers en vrienden, op wier onschuldig hoofd het onweer dreigde neder te komen, noopten onze edelaardige Franschen, die zich nu in de Kerk van *St. Dimitri* onthielden, om zich te openbaren, en, onder voorwaarde van vrijlating der Corfiers, in hechtenis weder te keeren; waaruit zij ten laatste, door de lafhartigheid der Russen, naar *Konstantinopel* werden opgezonden. (H. XXI—XXIII.) Dus ontmoeten wij hier wederom het verhaal eener zeereize rondom *Morea* en door den Archipel; (H. XXIV.) en zien wij eindelijk (H. XXV.) de Heeren POITEVIN, CHARBONNEL en BESSIÈRES in de Turksche Hoofdstad aanlanden, waar hun ongunstiger lot te wachten scheen, dan hun ten deele viel, door betere wending der tijden, en werkzame tusschenkomst der Engelsche en Russische Afgezanten; die zij ter bekoming van hunne vrijheid voor zich wisten te winnen. Met den 8 Maart 1801 nemen alzoo gedachte Heeren, hiertoe van een Firman der Porte voorzien, door de binnenlanden van Turkije, den blijden, maar toch gevaarlijken, hertogt aan naar het Vaderland. (H. XXVI.) Op hunnen weg over *Adrianopel*, door *Bulgarien*, *Servien* en *Illyrien* op *Scutari*, over het schaars bezocht en ongebaand gebergte den *Scardus* of *Prisrendi*, en langs oorden weinig

meer herbergzaam dan vele ſtreken van Albanien; hadden zij te worſtelen met zwaren en ſchier onoverkomelijken hinder, (H. XXVI—XXX) gedurende den tijd van nagenoeg drie volle weken. Van *Scuturi* ten laatſte vertrokken zij, langs de zeekust varende, naar *Raguſa*, en voorts op Italie, alwaar zij de Franſche vanen en den ſtandaard des Vredes tot hunne vreugde ontwaren mogten. (H. XXXI en XXXII).

Wij vergenoegen ons met dit overzigt der lotgevallen van onze Reizigers; ons beſtek gehengt niet, dat wij ondernemen, onze Lezers uit hun verhaal bekend te maken, of met *Albanien*, of met de Landen en plaatſen, die zij, op hunnen terugtogt naar Frankrijk, gezien en doorkruist hebben. Tegenover den titel vinden wij de Afbeelding geplaatst van eenen *Albaneeſchen Soldaat*. Daar wij evenwel deze Plaat, zoowel als die bij de vorige Deelen, niet voor belangrijk houden, en er kwalijk eenige nuttigheid in vinden, behalve voor de tooneelkleeding, hadden wij dezelve liever verwisſeld gezien tegen eene weluitgevoerde Reiskaart, te meer noodzakelijk bij dit Werk, vermits de Hr. POUQUEVILLE zich gedurig beklaagt over het gebrekkige en verkeerde in de meesten, die voorhanden zijn, van deze weinig bezochte gewesten. Best evenwel konden wij ons dit wezenlijk gemis vergoeden met eene Franſche van den Hr. DE LA MARCHE, die op een ruim beſtek *de omliggende landen* vertoont *der Zwarte Zee*, en te Parijs in 1788 gedrukt werd. Op haar gezag nogtans en dat van anderen, durven wij den Hr. POUQUEVILLE kwalijk van onnauwkeurigheid verdenken, die aanteekent (bl. 263) dat onze Reizigers bij hunnen laatſten Zeetogt, van *Antivari* naar *Raguſa*, *Dulcigno* voorbijzeilden; hoewel dat Zuidelijker te liggen ſchijnt, dan hunne koers vereischte. Maar deze en ſoortgelijke twijfelingen daargelaatende, doet het ons leed, dat wij, ondanks ons vroeger beklag over den Vertaler (*), alsnog niet af kunnen, eenen Man, die elders blijk van veleriei geleerdheid aan den dag legt, op nieuw te beſchuldigen wegens eene en andere grove achteloosheid. Zoo rangſchikt hij, bl. 135, „ de vermaarde SAPPHO, onder de ijlhoofdige *minnaars*, die *hun* leven eindigden, door zich in zee te werpen van de rots van Leucadien (nu *St. Maura*)." En wederom, ſchoon POUQUEVILLE, bl. 143, rondborſtig belijde, en wij zulks door de vingeren zien, dat zijn Werk „ van de „ zijde des ſtijls niet uitblinke;" komt echter niet Hem, maar zijnen Vertaler te laste, dat wij, bl. 162, van de *derdedaagſche en vierdedaagſche koortſen* (*fievres tierce & quarte*) gewaagd vinden, ja dat nog vreemder klinkt, in ſtede van *een ongemotſelden muur*, bl. 267 lezen, dat „ *Raguſa* van *eene* „ *over-*

(*) *Lett. voor* 1807. bl. 84.

„ *droge muur* (*muraille ſéche*) voorzien is.". Overigens wanſchen wij onzen Landgenoot geluk, dat hij nu zijne taak afgewerkt, en ons met deze zeer aangelegene narigten over het Europisch *Griekenland* beſchonken heeft, waarvoor wij hem onzen dank betuigen, en den verdienden lof niet onthouden mogen, wegens meer dan eene welgepaste aanmerking, onder den tekst geplaatst, en voor het bijgevoegd Register op de drie Deelen.

Beknopte Geſchiedenis der voornaamſte Landen, Volken en Voorvallen in de Wereld. Een Leer- en Leerboek voor de Schuljeugd. Vrij naar het Hoogduitsch bewerkt, en in het licht gegeven door een Vriend der Jeugd. Te Zutphen, bij H. C. A. Thieme. 1807. In 8vo. 221 Blz.

Alhoos hebben wij ons wel bevonden bij eenen regel, ons gegeven door onzen Leermeester, onder wien wij in de Aardrijkskunde, ons oefenden, om in eene Kaartverzameling *eerst* in te zien de Kaart van ons eigen Land, en wanneer wij *deze* vol gebreken of niet naauwkeurig bevonden, tot de gebrekkigheid en onvolkomenheid der overigen te beſluiten. — Wij hebben dezen regel vervolgens overgebragt op de beoordeeling van Werken, en welke wij dachten denzelven te moeten overbrengen en toepaſſen.

Naar dezen regel, het opgemelde Boekje ter beoordeeling opvattende, ſoo werk gaande, ſloegen wij eerst de Afdeeling open, ten opſchrift voerende: *Het Koningrijk Holland.* Niet lang hield dezelve ons op: in ruim drie bladzijden was dit afgehandeld. Bij deze *kortheid* ontdekten wij eene verregaande *gebrekkelijkheid.* Wij ſchrijven het ſtuk af, en laten onze Lezers oordeelen, of wij ongelijk hebben met den ſtempel van *gebrekkelijkheid* daar op te zetten. — „ In't ver- „ volg geraakte WILLEM III op den troon van *Engeland*, en „ ſleepte hij ons Gemeenebest in een oorlog tegen *Frankrijk*, „ die gedurig werd hervat en bij een groot deel der natie „ eene hardnekkige verbittering tegen de Franſchen te weeg „ bragt. In hoe verre men nu de gevolgen, welke die ver- „ bittering in onze dagen heeft gehad, aan zichzelven te wij- „ ten heeft, zal de nakomelingſchap best kunnen beoordeelen. „ Wij ſteken thans over naar het naburige *Grootbrittanje.*"

Hadde de Vervaardiger van dit Boekske het enkel uit het *Hoogduitsch* vertaald, deze kortheid en gebrekkigheid, ten opzigte van ons Land, zou misſchien eenige verſchooning kunnen vinden; maar in het Voorberigt krijgen wij de were, dat een van 's Uitgevers kundige Vrienden de moeite genomen heeft om een *Hoogduitsch* ſtukje ten grondſlage te leggen, maar dat hij hetzelve, ten dienſte der *Hollandſche* Jeugd, zoo-

dunig omwerkte, dat het bijkans geheel een oorspronkelijk *Nederduitsch* Werkje geworden is. — Bij zulk eene omwerking zou men van 's Uitgevers *kundigen* Vriend, ten aanziene van ons Land, iets beters verwacht hebben.

't Is waar, in eene *Beknopte Geschiedenis* moet men zich der *kortheid* bevlijtigen; doch men kan *kort* en niet hoogst *onvolkomen* wezen. De kortheid is anderzins niet zoo zeer in acht genomen; bij voorbeeld, *China*, waarvan wij, althans wat de oude Geschiedenis betreft, zoo weinig met *zekerheid* weten, beslaat meer dan *tien* bladzijden.

Deze ongelijkheid in het aandeel der Volken, hier beschreven, ontdekt zich allerwegen. De *Hoogduitsche* Schrijver en diens *Nederduitsche* Omwerker schijnen beiden meer op het *oude* en *verafgelegene* dan op het *latere* en *nader bij liggende* gesteld.

Bij wijze van een doorgaand Verhaal is het Stukje vervaardigd. Dien trant keurde men beter, dan bij *Vragen en Antwoorden* de Geschiedenis te behandelen. Echter ontbreekt het niet aan Vragen; deze vindt men achter iedere Volksafdeeling. Wij behooren onder die, welken de Vragen wat te menigvuldig voorkomen. Wij willen onze Lezers niet onthouden de reden, voor deze menigvuldigheid gegeven; „ zij zijn opzettelijk zoo veel in getal, om den eenvoudigsten Boerenschoolmeester zelfs te gemoet te komen, en hem dit onderwijs niet alleen gemakkelijk te maken, maar ook als te dringen om alles te vragen wat in den tekst opgesloten ligt." In de daad, de Vragen maken bijkans zoo veel als de Tekst uit. En gelijk er in den laatsten zoo veel gebrekkigs is, deelen ook die Vragen in dezelfde gebrekkigheid.

Het Onze Vader, van F. T. KLOPSTOCK. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Amsterdam, bij* L. A. C. Herse. 1806.

Van waar het is bijgekomen, dat dit stukken reeds zoo lang onze aandacht ontslipt zij, weten wij niet behoorlijk op te losten. Genoeg; wij voldoen thans gaarne eene oude schuld, te meer, daar overzetting en uitgave wellicht alleen het offer zijn, door een van KLOPSTOCK's vereerders aan zijne vroomheid en zijnen roem toegewijd. Vraagt iemand bij deze gelegenheid, of de Zanger van den Messias tot den geest is doorgedrongen van dat korte formulier-gebed, welk de gezegende Stichter des Christendoms, in tegenoverstelling der lange en langdradige gebeden van de gewone Joodsche Leeraren, zoo voortreffelijk heeft aan de hand gegeven? dan zouden wij zulk eene vraag volstrekt ontkennenderwijze moeten beantwoorden. Veeleer leent de Dichter aan dat eenvoudige schoo-

schoone formuliet alle denkbeelden van eenen wijsgeerigen geest, zoo als die, niet ten tijde van Jezus, maar in de achtiende eeuw, bestond. Dus, b. v. reeds in den aanvang

Om waereldbollen wentlen maanen,
Om zonnen waereldbollen,
Het talloos heir van allen zonnen wentelt
Om eene groote zon:
God! — Onze Vader! God, die in den heemlen zijt

maakt dat overschoone denkbeeld verloren, welk onze Heiland wegens God, in dien aanbidding, daarstelt, als der menschen altijd zegenenden Vader; verbeterende daarmede de rampzalige begrippen en voorstellingen der Joodsche Leeraren wegens Jahovah, als eenen toornenden Wraakgod, die nimmer ophield te straffen en de zonden der vaderen te wreken in het nageslacht. Dan, ieder, die KLOPSTOCK kent, is tevens bewust van de hooge vlugt van zijnen dichterlijken geest, en vergeeft zulk eene afwijking aan zijne, dikwerf ongematigde, verbeelding; terwijl, alsdan in dit *Onze Vader*, de voorstellingen zelve zeer zuiver zijn, zonder dat inmengsel van mystieken onzin, welk den godsdienstigen man zoo dikwerf eigen was. Wat ons het meeste aangaat, is de vertaling, en, voor zoo veel wij ons uit eene voormalige lezing van het oorspronkelijke meenen te erinneren, daar wij dat stuk zelf niet bij de hand hebben, moet dezelve allezins getrouw heeten, overeenkomstig met de verschillende vers-maat, welke de Dichter aan zijn onrijm heeft willen geven. Enkele dichterlijke vrijheden omtrent naamvallen enz., zoo als in het bovengemelde voorbeeld *allen zonnen*, *den heemlen*, en op eene andere plaats het bijwoord *daaglijks* voor het bijvoegelijke *daaglijksch brood*, hadden wij gaarne gezien dat bij de overzetting waren achtergebleven. Voor het overige beveelt zich deze uitgave door de pracht van druk en papier; dan voor het gebruik van de oud-nederduitsche letter, die thans te regt, bij de hoogere vlugt onzer gieterijen en boekdrukkonst, als geheel verlaten wordt verworpen, hebben wij geene de minste reden kunnen vinden.

Dorus, of het Wonderkind, eene Nosokomische Geestvrucht, voorgelezen in het Gezelschap Doctrina et Amicitia, *den 25sten Jan.* 1808. *Door* A. FOKKE, SIMONSZ. *Iste Stukje. Met eene Plaat. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey. *In gr. 8vo. 56 Bl.*

Achter dit eerste Deel van dit, wie weet hoe uitvoerig, Werk ontvangen wij eene welgelijkende afbeelding van het uitwendig voorkomen des Schrijvers, en in hetzelve eene teekening van zijn inwendig, of liever van het inwendig karakter zijner schriften, die wij echter ons wel wachten even welgelijkend te noemen, alhoewel de man zelve zijnen DORUS daarop: „ *Gij hebt volkomen gelijk, jonge Heer!*" heeft toegevoegd, en hij ons in het Voorberigt daarenboven nog meldt, dat deze jonge Heer hem „ *veel van den innerlijken aard der dingen geleerd, en de waarheid van den schijn had leeren onderscheiden.*" Ziet hier, wat DORUS, of het *Wonderkind*, van den man getuigt: „ Het geval, alleen het geval, niet „ uwe natuurlijke neiging, heeft u op eene schaars betreden Letterbaan gevoerd, waarop ge indedaad vreemd zijt. „ Gij zijt op den glibberigen en zoo zeldzaam met voordeel „ betreden weg der *Ironie* en *Satire* verdwaald, terwijl de „ strekking van uwen geest naar het pad der Wijsbegeerte en „ ernstige Wetenschappen leidde. — Zonder den leidraad „ van eenig School-, Akademie- of Professoraal-onderwijs, „ hebt ge uzelven verward in het wijduitgebreid Labyrinth der „ Algemeene Geleerdheid. — Gij hebt u daar, in de onderscheidene rustplaatsen, gedurig een poos tijds opgehouden, „ doch niet genoeg om met eene derzelve volkomen bekend „ te zijn; echter lang genoeg, om zoo veel van elk derzelve „ te kunnen ontleenen, dat ge uwe *Ironien* somtijds een ijdel „ voorkomen van grondige geleerdheid hebt weten te geven." Indedaad wij oordeelen over de wezenlijke geleerdheid in den man en een aantal zijner schriften anders en gunstiger, en daarom spijt het ons, dat deze zijne DORUS, gedurende eene ziekte bij hem uitgedacht en in eenen nog zwakken toestand geschreven, ons geene stalen aan de hand geeft, waaruit wij dien DORUS konden weerleggen, terwijl wij het te onpas rekenen, die uit 's mans andere schriften, bij de aankondiging van dit zijn werk, voor onzen Lezer op te zoeken. Intusschen loopt, naar het schijnt, de Schrijver met dit zijn geschrift vrij hoog; van DORUS toch heeft hij zoo veel geleerd, gelijk wij straks hebben aangestipt.

Wie is dan deze DORUS toch? dat moge de Lezer raden, ons bleef het duister, gelijk ons over het geheel het fraaije en schoone van deze Voorlezing duister is. Hetgene de Schrijver be-

betoogen zou, was: *Wij allen zijn de grootſte* BEDRIEGERS, *die ooit op voeten, ſtelten of krukken gegaan hebben, nog gaan, of immer gaan zullen*; en van deze bedriegerij is *onnoozelheid*, ja *zinneloosheid*, de grondſlag. Intusſchen had de Redenaar, naar 't ſchijnt, een kinder-hanſopje uit den zak gehaald, en dit ſtaat hier nu ook in de Redevoering afgebeeld. Voorts verklaart hij, wat hij door de *grootſte Bedriegers* verſtaan wil hebben: zelfbedriegers. Daarover redeneert hij wat. Dan zegt hij, wat dat hanſopje eigenlijk voor zijn' geest is, ten minſte hij beloofde dit, doch 't blijft bij 't algemeene: bij de uitwendige wanſtaltige gedaante beſluit het inwendig een verheven wezen. *Zinneloosheid*, zegt hij vervolgens, is bij hem een ſtaat van *extaſis*. Nu moet het bewijs der opgegevene ſtelling volgen, en dit beſtaat uit eenige woorden over *voorwerpelijke* en *onderwerpelijke waarheid*. Het hanſopje, dat de Redenaar vertoont, is, zegt hij, alleen in 't verſtand der aanſchouwers aanwezig; men kan alles wegdenken, zonder dit popje nog weg te denken, want deszelfs beſtaan als wezen is van alle andere wezens onafhankelijk; doch niet het herſenſchimmig ſchepſeltje. Als een knecht het verbrandde, was het ware, maar niet het denkbeeldige *hanſopje* weg. Het denkbeeldige is op vele plaatſen, het echte is maar één. Niemand kan zich overtuigen, dat hij 't zelfde popje ziet als die naast hem zit. Een goud Horologie en een Hanſopje zijn in derzelven eigen aard Broeders, volmaakt gelijke wezens. En als eene kat in de kamer kwam en beiden zag, kan niet bewezen worden dat deze beide dingen in hare kattenziel een gelijk denkbeeld zouden opwekken als in het onze. Dit is het betoog! Nu volgt het verhaal, hoe dit popje in handen van den Schrijver kwam. Zijn E. was oog- en oorgetuige van eene ſchrikkelijke kijſpartij in de Kromme-Elleboogſteeg. Terwijl hij daarover met zeker man in geſprek was, tikte een jong knaapje, zoo naar gis omtrent 15 à 16 jaren oud, hem op den arm, moest hem eens ſpreken, en bij ging met dien jongen heer eens wandelen. Deze onderrigtte hem van de ware inborst van den man, met wien hij geſproken had, en van de perſonen, die hij had hooren kijven, voorſpelde hem zijne ziekte, en gaf hem 's namiddags een nader bezoek. Toen gaf hij hem de boven opgegevene ſchets van het karakter zijner ſchriften, beval hem bij zijne Voorlezing in *Doctrina* het hanſopje bij zich te nemen en te vertoonen, dan zou hij hem helpen; de inſpraak van dit beeldje moest FOKKE SIMONSZ. altijd volgen; hij zou hem meermalen bezoeken, en opheldering geven over belangrijker onderwerpen en gewigtiger zaken. Hij gaf het hem over, er bijvoegende: „Zoodra het uit mijne hand in de uwe overgaat, zult gij eene vreemde gewaarwording gevoelen." —

„Ik

„ Ik greep verbijsterd toe, en, zoo als ik 't ontving,
„ Bevond ik mij alleen: — weg was de jongeling!"

Deze Voorlezing nu heeft of aan de Leden van DOCTRINA of aan den Redenaar zelven zoo bijzonder behaagd, dat hij ook vervolgens het *Amsterdamsch Tweede Departement*, en ook dat van *Nieuwer-Amstel*, op dezelve heeft onthaald, en ze daarenboven nu nog in druk doet uitgaan. Bij het opstellen en uitspreken was de Schrijver nog niet volkomen hersteld; weshalve hij vooraf verklaarde, dat het hem niet bevreemden zou, zoo men in zijne Verhandeling nog eenig *gelirek van denkvermogen en scherpzinnigen geest* ontwaarde. Wij weten niet, wat de *Hoorders* ontwaard hebben, maar wenschen hem hartelijk beterschap, en durven dit gerust mede in naam van verre zijne meeste *Lezers* zijn E. toewenschen.

FERDINAND, *door* J. G. MULLER, *Schrijver van den* SIEGFRIED VAN LINDENBERG. *IIde Deel. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr. 8vo.* 334 *Bl.*

De Geschiedenis neemt een zeer treurig einde. FERDINAND komt wel terug in het dal, echter niet omdat hij het boven eene schitterende rol in de wereld verkoos, hoewel dit buiten twijfel het geval zou geworden zijn; maar zijn Vader leidt hem derwaarts terug, door eenen sluikmoordenaar zwaar gewond; hij vond er, en dit was hem reeds te voren berigt, den vader van zijne THERESE vermoord, en zijne geliefde krankzinnig. Hij sterf een jaar daarna aan de tering. *Nu hebt gij volkomen tijd tot beroow*, zeide de vriend, die hem trouw gewaarschuwd had, tot den ouden. Het verhaal, hoe treurig ook, leest men toch met genoegen; en het geheel, hoewel wat overdreven, geeft voortreffelijke lessen. Ook omtrent dit Deel hebben wij dezelfde aanprijzing en dezelfde waarschuwing.

Eene aanteekening onder andere bevat eene herinnering voor de opvoeding, die ook onder ons misschien niet genoeg behartigd wordt; wij willen die gaarne afschrijven: „ Er zijn „ niet vele ernstige onderwerpen, wanneer men de hoogere „ wetenschappen uitzondert, *van* welke men niet *met kinderen* zou kunnen *spreken*; doch er is bijna geen één, over „ 't welk men, *in 't bijzijn van kinderen* zich kan en mag „ *onderhouden*. Het is iets anders, *met*, iets anders *in 't bijzijn van* kinderen te spreken; iets anders, *spreken*, iets „ anders *zich onderhouden*. — Een kind is zeker bij een ta„ melijk verstandig bediende beter bewaard dan in een gezel„ schap. Bijna alles, wat het daar hoort, zijn dingen, die

„ niet

„ niet voor zijne jaren voegen. En gesteld, gij neemt u om
„ de aanwezende jeugd nog zoo zeer in acht, doen dit dan
„ allen? En kunt gij weten, wat en hoe een *mauvais plai-*
„ *sant*, die zijne invallen des morgens bij de thee bestudeert,
„ de — of zelfs een indedaad vernuftig man, die het gebrek
„ heeft, om tijdig en ontijdig te willen schitteren, antwoor-
„ den zal?"

Om onze Lezers eenig vermaak te geven, willen wij iets mededeelen uit het verkeer der reizigers met eenen bij uitstek geleerden, verstandigen en braven man in zekere stad, waarin overigens, een ieder en alles *à la Abdera* was. De inwoners waren eenparig van gevoelen, dat deze Heer HEILBRON de eenigste dwaas in de geheele stad en derzelver regtsgebied was, dewijl hij in alle opzigten anders dacht, oordeelde en handelde, dan de Heeren en Dames in de stad en derzelver regtsgebied, die zich voor de verstandigste menschen op den ganschen aardbodem hielden. Men belasterde, men belachte, men haatte hem. De wijsgeer vernam dat alles, doch hij liet de lieden zeer gelaten hun wegje gaan, liet hen naar hartenlust babbelen en lasteren, en wond alles in stilte op, tot dat hem na verloop van vier of vijf jaren het zondenkluwen groot genoeg voorkwam; dan haspelde hij af, bezag deze zedelijke *patienten*, die hem zoo liefderijk beoordeelden, met verlof gezegd, het water een weinig, zettede zich grimlagchend neer, en stelde in een Blijspel of eenig aardig deuntje een paar honderd *abderitismen* jammerlijk ten toon, geeselde elke dwaasheid of schurkerij ten bloede toe, en drong met zijne bittere spotternij, waarmede hij beter te regt wist te komen, dan de zotten, die hem tergden, der eerloosheid tot in het merg van het gebeente. Aan iedere dwaasheid, iedere tot mode gewordene zedeloosheid, iedere verachtelijkheid gat hij haar bescheiden deel, zonder iemand te na te komen, zoo dat de armzalige hoop, gelijk werkelijk het geval was, uit de kikvorsch-sloot van LATONA gedrenkt moest zijn, om niet ten minste de nuttige en zeer heilzame les voor zich er uit af te leiden: *die een glazen dak heeft, moet toch vooral niet naar het pannen dak van andere lieden met steenen werpen!* —

Wanneer men nu maar weet, hoe het in dit stadje met het een en ander gesteld was, zoo voelt men gemakkelijk, wat en hoe een man als de Heer HEILBRON van zijne medeburgers denken en spreken moest. Het zag er daar zoo wel als in die streken van Duitschland, waar de uitgewekene eerwaardige *Fransche* Adel, die om zijne deugd het land moest ruimen, in de eerste jaren der omwenteling, aan de vrouwen en meisjes de *Parijsche* beschaafdheid met goed gevolg inënte. Maar een duijer voor dit morsig tafereel! Van eene waakzame Policie was er volstrekt geen spoor; zelfs de eerste Magistraatspersonen wisten op de vraag, wat is Policie? geen ant-

woord.

woord. Die geld had, durfde doen wat hij wilde, en die geen geld had, ten minſte alles wat hij kon. De uitgelatenſte teugelloosheid was daar aan de orde van den dag; trouwens, waar de mannen der eer afgeſtorven zijn, ſterven de vrouwen der ſchaamte af, en omgekeerd. Ieder leefde en handelde in X *** volſtrekt naar zijn eigen hoofd; geen mensch hinderde hem daarin; de ſtruisvogelmaag verduwde iederen *ſarcasmus* als een oester. De Overheid geloofde alleen *aanwezig* te zijn om de lasten in te vorderen, en van den gemeenen man met *executie* af te dwingen; de *leges* en *jura* in te zakken enz. De beſtraling was jammerlijk; zekere *permanente* bergen lagen bijna voor ieder huis als eerezuilen der politie. Men had wel een fonds voor de *verlichting* der ſtad bij nacht, doch koopliêden en winkeliers konden de lantaarnen niet dulden, en waren op de lichte maan geweldig boos, wegens het ſluiken. Met de *veiligheid* ſtond het even zoo. Het gemeen zwierf dan, wanneer het 't zelve behaagde, den ganſchen nacht de ſtraten rond; geene eerbare dienſtmeid, geene vrouw van rang was veilig; de honden haalden van tijd tot tijd een eerſtgeboren kind uit een' of anderen meſthoop, zonder dat er een haan naar kraaide, hoewel men algemeen zeer wel wist, wie op dien en dien tijd haar *embonpoint* verloren hadden. — Menig een, die zijn huis voor brand had laten aſſureren, teerde het ſparwerk en de latten van zijn dak, vulde zijn zolder met ſtroo, en wekte op een geſchikten nacht de ſtad door brand uit den ſlaap; — bij dit alles ſliep de Policie haren rottenſlaap. „ Het is een waar woord, *alleen 't geen van den Hemel valt, kan de Policie niet beletten;* gevolglijk is zij voor al het overige volſtrekt verantwoordelijk, 't welk niet van den Hemel valt; en hetgene deze doet nedervallen, moet zij dadelijk doen wegnemen. Doch in X was dargene nog altijd het dragelijkſte, dat van den Hemel viel," enz. Ziet daar het een en ander omtrent dit merkwaardig ſtadje, echter met veel bekorting. *Die onder mijne Lezers*, zegt de Schrijver, *maar een weinig bereisd is, zal dargene, wat de Heer* HEILBRON *buitendien nog berispte, reeds op de eene of andere plaats zelf gezien hebben, indien hij zoo gelukkig was, het niet in zijne geboorteſtad te vinden.* Intuſschen hield zich dit volkje voor het wijſte, kloekzinnigſte, vernuftigſte, verlichtſte en verwonderenswaardigſte onder de zon, en men had er juist nu het project om het armhartig *Parijs* door eene *nationale Opera* op zijde te komen. Onze Geleerde geloofde zeker, dat zij de gekheid door zouden zetten, juist dewijl dezelve zoo extra dwaas was. *Want*, zeide hij, *mijne zeer verlichte medeburgers zijn onbegrijpelijk hardnekkig in het doorzetten van eene buitenſporigheid, en geven alleen verſtandige voornemens ſpoedig op.* „ Wij hadden, voegde hij er bij, een, in zijne ſoort, zeer goed za-

zamengeſteld liefhebberij-tooneel; het ging te niet uit gebrek aan een *locaal!* want ik kon den hoolzolder, dien ik hun tot hunne vertooningen geleend had, niet langer miſſen. Het ſpel ging daar zeer goed; in den zomer was het wel een weinig warm onder het pannen dak, doch in den winter des te koeler; en wanneer men maar eerst de ladder opgeklommen was, dan behoefde men voor niets in de wereld dan voor het afklimmen bevreesd te zijn. — Indien de *Opera* niet tot ſtand kome, zal het om dezelfde reden zijn, die aan het liefhebberij-tooneel een einde maakte. Hier is niemand, die er een ſtal of eene ſchuur toe leenen wil. Ik ried hun, de *St. Anna*-kapel daar toe te verzoeken, die in het geheel jaar maar één dag gebruikt wordt; ik was van oordeel, dat, zoo de Predikant, die op dien dag eene redevoering houden moet, iets goeds zeide, het immers voor het goede X *** het zelfde was, of hij van een kanſel of van een tooneel ſprak. — Zij voelden het bittere van dit *epigram* niet, en maakten indedaad ernst van de zaak. Bij de Regering zouden zij het denkelijk doorgezet hebben, want er zijn Raadsheeren, en wat nog meer zeggen wil, vrouwen van Raadsheeren onder de *Opera*-zangers; doch onze Superintendent, de Heer SLABBERBAST, verzette er zich *unguibus et pugnis* tegen. Deze Hoog-eerwaardige man, die de *Ironie* niet zoo goed wist te beoordeelen als eene ſnippenpastei, wilde mij als een onteerder van het eerwaardig Predikambt te lijf; hij riep het *Ministerie* bijeen, en verwonderde zich zeer, gelijk ook meer van zijne *Collegen*, toen een uit hun midden, de Heer SCHMELZER, opſtond, en hun bewees, dat ik, wiens denkwijze hij kende, met dezen bloedigen *ſarcasmus* niets anders bedoeld had, dan om aan deze lieden te verſtaan te geven, dat, het zij de zedeleer hun van den kanſel of van het tooneel gepredikt wierd, het een zoo wel als het ander voor menſchen verloren was, welken alleen die vreeſelijke zedeleer baat, die door galg en rad en goede tuchthuizen gepredikt wordt, — voor menſchen, die alleen dat nalaten, waartegen de Fiscaal pligtshalve handelen moet." — Toch hoopte hij, dat dit *documentum ineptiae* tot ſtand zou komen, om 't genoegen te hebben, Mevrouw VAN IJDELKNECHT, die geene enkele noot kende, en de andere Dames, die zich tot zangeresſen hadden aangeboden, ieder in hare bijzondere manier, bij eenige krasſende bier-violen, hare *aria di bravura* te hooren opkraaijen. En dus beſloot hij, en wij met hem: *Niets is ſchooner, mijne Heeren! dan iets regt doms.*

Over de vereischten in eenen Organist, door JOACHIM HESS, *Organist en Klokkenist te Gouda. Te Gouda, bij* W. Verblaauw. 1807. *In gr.* 8*vo.* 96 *Bl.*

Het moet voorzeker den aankomenden Organist hoogst aangenaam zijn, in zijn vak een bevattelijk en leerzaam onderrigt te ontvangen van eenen Man van eene zoo langdurige ondervinding als welgevestigden roem. Dit onderrigt is in dertien Gesprekken vervat, zoodanig geschreven, dat ook hij, die enkel Liefhebber is, dezelve met genoegen lezen zal. Zij handelen: *Over de waarde van het Ambt eens Organists. Over het behoorlijk bespelen des Orgels, zoo vóór, onder als na den Godsdienst. Over het bespelen des Orgels buiten den openbaren Godsdienst. Over het gewoonlijk stellen der Kerkorgels. Over het opstellen van een Orgelbestek. Over het examineren van een Orgel. Over het onderscheid der oude en hedendaagsche Orgels. Over het onderwijzen in de Muzijk. Over het examineren van Organisten, die naar eene plaats staan. Over het bespelen en versteken van een Klokkenspel. Over het vervaardigen eens bestieks voor een nieuw Klokkenspel. Over het examineren van een nieuw gegoten Klokkenspel.* En, *over het gieten en stemmen der Staven en Klokken.*

In geheel dit geschrift straalt het godsdienstig gevoel van den Schrijver door, en hoe hij de Muzijk bij den Eerdienst dienstbaar wenscht aan het groote doel. Wij wenschen den waardigen Grijsaard vele navolgers onder zijne jongere Ambtsbroederen, en dat hij nog lange door zijne lessen en voorbeeld in dezen anderen leeren, en veel moge bijdragen tot de stichting van die Gemeente, welke hij met het Orgel dient.

Modus procedendi, *of algemeen Register op de generale ordonnantie en reglement van procedeeren bij de invordering der middelen te lande, enz. Door* J. GREEVEN. *Te Amsterdam, bij* G. Roos. *In* 8*vo.*

Een nieuw bewijs, dat het maken van goede Registers niet ieders zaak is. De Heer GREEVEN zal waarschijnlijk aan het verzamelen van dit boekje veel moeite gehad hebben, en bij gebruik zal het Publiek waarschijnlijk even min als Recensent met zijn werk te vreden zijn. Wij raden elk, die tot deze soort van zaken eenige betrekking heeft, zich het Algemeen Register, bij VOSMAER en DEN HENGST uitgegeven, aan te schaffen, en al dit gebrekkig stukwerk te laten liggen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

J. N. F. BRAUER, *Geheimraad van den Groothertog van Baden, het Christendom eene Rijksregeling. — Een woord voor onze tijden. — Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* W. van Vliet. 1808. *In gr. 8vo.* 213 *Bl., behalve een Voorberigt van XII Bl.*

Nagenoeg gelijktijdig met bovengedachte Verhandeling van den Geheimraad BRAUER, kwam ons hare beoordeeling in een geacht Vaderlandsch Maandschrift, naar de oorspronkelijke uitgave, in handen. Wij bedoelen het verslag, dat inzonderheid wegens den korten inhoud van dit Boekdeeltje gevonden wordt in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde*, (D. VI. No. 3. bl. 421) en waarbij men zich met alle rede beklaagt over de duisterheid van den Schrijver, zoo wel als daarover, dat hij zijn onderwerp veel meer wijsgeerig dan uitlegkundig behandeld hebbe. „Een „woord" evenwel, ook naar het gevoelen van den Vertaler, „zoo belangrijk, en zoo juist gepast voor „onzen tijd," vereischte alle onze aandacht, en dat wij, hoe weinig daartoe aangemoedigd, ons deszelfs lezing getroosteden, die wij dan ook meer vermoeijende voor den geest, dan verlichtende voor ons verstand en stichtelijk voor het hart bevonden hebben. Had men ons wegens de overzetting tot raadsmannen ingeroepen, wij zouden een Geschrift, opzettelijk voor onze naburen geschreven, van eene zoo ingewikkelde voordragt, en voor onzen Landaard van geene bijzondere aangelegenheid, liefst de eere der Vertaling geweigerd hebben. Want schoon wij niet mogen twijfelen, of de smet der *Neologie* zij dezen en genen onzer Landgenooten uit de Hoogduitsche en over het algemeen te zeer geprezen uitheemsche schriften aangewaaid; het is nogtans verre daarvan af, dat dit gemaskerd *Deismus* onder ons openlijk durft optreden, of het Goddelijke

van 's Heilands zending beſtaat te loochenen, en weigert zelfs in Christus, den eigenlijk gezegden Koning, Wetgever, Heere, en Regter over zijne Kerk, te erkennen. Ten minſte het ontbreekt hier te lande aan geachte en andere Godgeleerde werken niet, waarbij de Heiland als een geestelijk Oppervorst voorgeſteld, en de natuur of geſteldheid van zijn Rijk getoetst, en uit den Bijbel geleeraard wordt. Nog vereenigen zich almede onze Genootſchappen, Tijdſchriften, en Vaderlandſche Schrijvers, om den Christelijken Godsdienst te handhaven, en deszelfs hemelſchen oorſprong op Evangeliſche gronden te voldingen, ondanks den verſchillenden denktrant over deze en gene min aangelegen onderwerpen. De behoefte, om kort te gaan, die mogelijk elders was, om dit Boek als „ een woord voor onzen „ tijd" in het licht te zenden, willen wij des geenszins hebben toegepast op het Nederlandsch Publiek, dat, ſedert lange gevestigd in zijn geloof, „ niet ligt „ gedreven wordt door allen wind van nieuwerwetſche „ leere." Of is het nuttig onder ons, voor het oud gevoelen omtrent de waardigheden van Christus, en diens Koninklijk Ambt in het bijzonder, te pleiten; men pogé ons dan niet „ als eenen roof," langs de *duistere paden* der Philoſophie, van het navorſchen der eenvoudige waarheid, die in Christus is, „ te vervoeren;" men wachte zich, hetgeen men in anderen wraakt, den Bijbel naar een vooruitgeſteld gevoelen te zwaaijen; men late dit *goochelſpel*, gelijk onze Schrijver van zijne partijen ſpreekt, ook zelve geheellijk daar; en bewijze ons uitlegkundig, dat is met aanmerking ook op tijd en ſpraakgebruik, welke de redelijke leere zij van het N. Verbond, aangaande den Heere Jezus, verhoogd gelijk hij is, tot onzen Koning, Wetgever en Regter. Want dat er in de Evangeliſche voordragt te dezen, en in de beſchrijvingen des laatſten Oordeels zelve, aldaar voorhanden, zeer veel gevonden worde, van toenmalige gewoonten ontleend, en in figuurlijke taal tot nut der Hoorderen ingekleed, achten wij ten volle zeker (*); weshalve het gezag der doode letter in dit geſchil niet gelden mag bij eenigen Christen-Wijsgeer,

(*) Verg., onder andere, wat gelezen wordt in TEYLERS *Godgel. Gen.* Deel XII, bl. 110—114.

geer, of wel waarheidminnenden en vromen Zelfdenker.

Doch, schoon wij den ophef, waarmede de titel van dit werkje pronkt, afkeuren, deszelfs verklaring overbodig achten, en in de behandeling zijner stoffe het geenszins met den Heere BRAUER eens zijn; wij betwisten hem echter zijne verdiensten niet, erkennen volmondig, dat hij in veelen de waarheid voor heeft, doorgaans zijne denkbeelden wel onderscheidt en ontwikkelt, en met een scherpzinnig vernuft de leere van Christus verdedigt tegen de drogredenen, waarmede men in Duitschland het gezag der Schriftuur zocht te ondermijnen, en derzelver inhoud naar de stellingen der Kantiaansche schole heeft willen plooijen.

In een tweetal Afdeelingen splitst hij zijne Verhandeling, bij welke hij steeds de *geschiedkundige* waarheid der Evangelische verhalen ten grondslag legt. De eerste, en onzes inziens meest duidelijke en voldingende Afdeeling toont aan, dat het Christendom, dat is hier, de inrigting van onzen gezegenden Godsdienst, geenszins een bloot ontwerp van Zedeleer, maar wel, volgens Christus, naar de bedoeling van den Stichter, eene Rijksregeling, of vestiging was eener Geestelijke Regering voor het menschdom, onder het bestuur van Koning Jezus, naar zijne Wet en Rijksgeboden; aan welke stichting dan ook de Heere na zijne verhooging de hand houdt, en die hij ten jongsten dage zijne onderdanen zal oordeelen. De tweede Afdeeling dient ten betooge, dat wij „ het Christendom volgens het *oogmerk* en de *be-* „ *doeling* van deszelfs Stichter, geen *Leerontwerp*, maar „ een *Rijksontwerp* of *regeling* zijnde, ook *daarvoor* „ aannemen, of het *geheel ter zijde* moeten leggen, in- „ dien wij geene zedekundige goochelaars zijn willen;" met één woord, dat hetzelve voor ons behoort te zijn, hetgeen 't volgens den Bijbel is. Daartoe beantwoordt de Schrijver een viertal vragen, die wij eerst ten doel hadden aan onze Lezers mede te deelen; dan wij gaan dezelve, als zeer ingewikkeld en in duistere bewoordingen voorgesteld, met stilzwijgen voorbij, en bepalen ons bij voorkeuze tot den korten inhoud van dit deel, zoo als de Heer BRAUER denzelven heeft zamengetrokken tegen het einde van zijn stuk. Wij verkiezen te meer deze plaats, die ook bij de Bibliotheekschrijvers gevonden wordt, naar *hunne* aanhaling over te nemen, ten einde het verschil der Vertalingen in het

voorbijgaan op te merken en deswege iets aan te teekenen (*). Ziet hier dan, volgens BRAUER, de flotsom van zijnen arbeid. „ Christus wilde eene *bovennatuurlijke Rijksinrigting*, geene aardsche inrigting van onderwijs (†) grondvesten; dit bewijst de uitdrukking zoo wel als de bedoeling en de zamenhang zijner redenen; zoodra zijne inrigting niet uit dit *gezigtpunt bezien* wordt (‡), verliest zij niet alleen hare doelmatigheid, maar zelfs hare zedelijke waarde, en wij moeten haar dus of geheel verwerpen, of voor datgene nemen, waarvoor hij ze uitgaf. Christus kon ook zulk eene inrigting kennen en verordenen (§), daar hij, behalve alle de vroegere overtuigende blijken (**) van zijne zeer uitstekende wijsheid, ook dat bezat, dat hij terugkeerde uit het rijk der dooden (††), en bij gevolg bij eigene ondervinding van den zamenhang der bovennatuurlijke met de natuurlijke wereld spreken kan: Hij wilde ook zeker niets anders dan reine en zekere (‡‡) waarheid op zijne jongeren, en door deszen op ons voortplanten; men vindt daarbij niets in alle opgaven over de natuur en inrigting van zijn Rijk, over de daarin werkende krachten, en het doel van hetzelve (§§), dat met onze overige waarnemingen, die wij uit de beschouwing der zinnelijke wereld rondom ons, en uit de geestelijke in ons opzamelen (***), strijdt, en dat niet veel meer daaraan volgens de wetten van overeenkomst volledig sluit (†††); ja de beschouwing van het Christendom uit

(*) Het zal voldoende zijn, om het verschil van beiderlei Vertalingen in het oog te doen vallen, dat wij uit die, waarover wij oordeelen zouden, en welke wij voor meest letterlijk aanzien, eenige der voornaamste afwijkingen van de andere hier onder plaatsen.

(†) *Bovenzinnelijke Rijksregeling* en geen aardsch leerontwerp.

(‡) Uit dit gezigtpunt verplaatst wordt.

(§) Zulk eene schikking kennen en gronden.

(**) Na alle vroegere begunstigingen.

(††) Uit het land der graven.

(‡‡) Zuivere en zeker gekende.

(§§) Doel van derzelver verbinding.

(***) *In ons* scheppen.

(†††) Wat niet veel meer volkomen naar de wetten van gelijkvormigheid (*analogie*) harmonisch daarmede overeenstemt.

uit dit oogpunt, is alleen geschikt, om ons over vele *waarnemingen en ondervindingen* (*) zulke oplossingen te geven, welke aan dezelve in eene zamenhangende rei (lees *rij*) van oorzaken en uitwerksels (†) eene vaste plaats geven, en waarbij zich ons verstand tot eene eenheid van overzigt der lotgevallen van de wereld verheffen kan, zonder naar de nieuwe mode de gebeurtenissen uit een zelf gekozen gezigtpunt te beschouwen (‡), en daardoor dien schoenmaker te gelijken, die, opdat zijn sierlijk gemaakte schoen mogt kunnen gedragen worden, zijnen kalant aanspoorde (§), om zich de voeten te laten afschaven; en — dat nu uit dit alles van zelfs voortvloeit, — wij moeten het Christendom voor datgene, waarvoor Jezus het gaf, ook werkelijk aannemen, zoodra wij het ook maar zoo veel achting (**) en geloof bewijzen willen, als wij elke andere minder gewigtige en minder bewezene geschiedenis der vroegste of latere wereld (††) schenken, niet onszelven onverstandig willen behandelen (‡‡), en niet beschaamd worden in den dag van Jezus toekomst."

Meer te zeggen wegens het beloop dezer Verhandeling van den Heere BRAUER, ingewikkeld en duister in het oorspronkelijke, nog duisterder (gelijk wij uit de bijgebragte proeve geneigd zijn op te maken) in de Hollandsche overzetting, zoude onze Lezers mishagen kunnen. Wat ons ook daarin gevallen mogte, wij achten het te hoog voor menschelijke navorsching, te willen indringen met een zwak vernuft in het bestuur der Goddelijke Voorzienigheid, en stout te bepalen, of het Opperwezen, dan Christus, als daartoe verhoogd van den Vader, over zijne Kerk, tot derzelver instandhouding, heerschappije oefene. Genoeg voor ons, wanneer wij, onder de gegeven Rijkswet van Jezus, en als ge-

(*) Ervaringen en waarnemingen.
(†) Oorzaken en werkingen.
(‡) Uit een zelfsverkozen gezigtpunt om te knoeijen.
(§) Zijne kennissen vermaande.
(**) Achtingswaardigheid en geloof.
(††) Geschiedenis der afgelegenste voorwereld, of nader bij gelegene middelwereld.
(‡‡) Niet met al ons overig weten en gelooven willen doen strijden.

getrouwe onderdanen van dezen onzen Geestelijken Koning, naar zijnen wille leven, en deszelfs eindelijke verschijning ten oordeel met eene blijde hope te gemoet zien na den dag onzer ontbinding. Ongaarne houden wij ons op met Godgeleerde spitsvondigheden, waarbij de taal des Bijbels doorgaans naar de letter aangevoerd, buiten den zamenhang gerukt, en, gelijk wel eens in dit wijsgeerig geschrift, naar een aangenomen stelsel verwrongen wordt, Of zulks met opzigt tot het hoofd-onderwerp zelve, nopens den zin der Evangelische benamingen van *Koningrijk Gods* en gelijksoortigen, nu en dan geschied zij, mogen deskundigen beoordeelen, die de uitleggingen dier woorden bij HEERLINK (*), met de toepassingen en het gebruik, welk BRAUER van de eigen gezegden maakt, tegen elkander willen lezen en toetsen. Wij beroepen ons slechts op een enkel voorbeeld. Sprekende van de ongeschiktheid der menschen in het algemeen, om de werkingen en den invloed van Gods geest op onze zedelijkheid eenigzins te kunnen ontwaar worden, dewijl het *zintuig* der waarneming van NB. *bovenzinnelijke* voorwerpen in ons nog geheel niet ontwikkeld is, voert hij, ten bewijze, deze plaats uit Paulus I Br. aan de Corinthiers aan (bl. 134): „de *Natuurlijke* mensch „begrijpt niet de dingen, die des geestes Gods zijn. „Want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet „verstaan, omdat ze geestelijk onderscheiden wor„den." Dan ongelukkig bezigt de Apostel, bij zulk eene tegenstelling, te dezen plaatse (H. II. vs. 14.) het woord *natuurlijk*, van eenen *zinnaar*, die den *geest der wereld heeft*, of *wereldgezind* en *vleeschelijk* is, (volgens vs. 12.) Want dat hij niets minder dan den mensch, gelijk hij op aarde bestuurd is, onder het woord *natuurlijk* heeft willen aanduiden, toont ons het bijgevoegde (vs. 15): „doch de geestelijke mensch „(de welgezinde Christen) onderscheidt wel alle din„gen, doch hij zelve *wordt van niemand onder„scheiden*." Trouwens het verdischt geen verder bewijs.

(*) Men zie des Hoogleeraars *Uitlegkundig Woordenboek des Nieuwen Verbonds* op de aangeduide Artikels, en vergelijke daarmede DORNSELAER, *Inst. Theol. Christ.* P. II. § 244 &c.

wijs, dat Godgeleerden en Wijsgeeren menigwerf, ter liefde van hun ſtelſel, de ware meening der H. Schrift miskend hebben; en dat onze BRAUER ook in dezen ſtruikelde, zal niemand, vertrouwen wij, in twijfel trekken na een zoo beſliſſend voorbeeld. Intuſſchen, hoezeer wij, over het geheel en ten aanzien der hoofdzaak, naar het oud en welbekend gevoelen omtrent het Rijk van den Meſſias overhellen en met dezen Schrijver inſtemmen, in vele der bijzonderheden nogtans is zijne wijsgeerige beſpiegeling, zelfs op gezag eener gegronde uitlegkunde des Bijbels, onzes inziens aan groote tegenſpraak onderhevig, doorgaans voor ons te hoog, en ook gewaagd. Dan hierover uit te weiden, zoude ons buiten het beſtek en vereisch eener Recenſie doen treden. Met ons verder te beroepen op hetgene in de *Bibliotheek van Theol. Lett.* t. a. p. gezegd is, en derwaarts onze Landgenooten te verwijzen, hebben wij hun genoeg bekend gemaakt met deze Verhandeling, die wij meermalen niet volkomen verſtaan konden, daar zij in duiſterheid de ſchriften van den vermaarden Königsberger op zijde ſtreeft, en ook de Vertaling niet de gelukkigſte ſchijnt geweest te zijn. Ten overvloede brengen wij nog een enkel bewijs te borde van 's Mans zonderlingen ſchrijfſtijl. Dus vindt men op bl. 111. „De wereldhuishouding, of de zamenhang van alle voorwerpen van „denken en gewaarworden, omgordt ons NB. met „vier ervaringsgordels of *Zonen*, uit welke wij alle „onze kundigheden moeten putten." Wij toch hebben wel gehoord van de Rijken der Natuur, en, zoo gij wilt, de Geesteuwereld, of het Rijk der Geesten, alhier bedoeld; dan nimmer vernamen wij iets van eene ons *omgordende* wereldhuishouding, en *ervaringsgordels*. Mogt men toch voortaan dergelijke letterkruchten en *excentrieke* Wijsbegeerte niet overmaken van onze goede Naburen!

Leerrede over Pſalm CXII: 9, gehouden in de Joodſche Kerk te Groningen, op Zondag den 25 Jan. 1807, bij gelegenheid der gedane oproeping van zijne Majeſteit den Koning van Holland, ter milddadige onderſteuning, voor de, op den 12 Jan. 1807, zeo zeer ongelukkig gewerden Inwoners der Stad Leijden. Door den Wel Eerw. zeer geleerden Heer SAMUËL BERENSTEIN, *Opper-Rabbijn der Joodſche Gemeente te Groningen. Met eene Voorrede en Inleiding. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* S. J. VAN COEVORDEN. *Te Groningen, bij* H. Eekhoff, Hz., *In gr.* 8vo. 45 *Bladz., behalve het Voorwerk.*

Eene Leerrede van eenen Joodſchen Leeraar is een zeldzaam verſchijnſel, en moet natuurlijk de opmerkzaamheid gaande maken, — maar behoort ook met toegeeflijkheid beoordeeld te worden, uit aanmerking dat men bij eenen Joodſchen Godgeleerden niet die oefening in de Redekunst verwachten kan, welke men van iederen Christen-Leeraar verlangt. Evenwel hebben wij deze Leerrede niet zonder genoegen gelezen, en onzes oordeels verdient dezelve wel niet de eerſte, maar ook geenszins de laatſte plaats onder het aantal van Predikatien, betrekkelijk Leijdens Ramp, in het licht gegeven. Zonder eenig inmengſel van hetgeen de Joodſche denkwijze karakteriseert, vervat dezelve aanmoedigingen tot deugd in het algemeen en tot weldadigheid in het bijzonder, met toepaſſing op den deernis-waardigen toeſtand der ongelukkige Leijdenaren. Eene logiſche verdeeling vindt men in dezelve niet aangewezen en ook niet gevolgd: veeleer ſchijnt de Leerrede zoo op 't papier geſteld, als de denkbeelden, zonder kunstmatige rangſchikking, bij den Schrijver opkwamen. Maar juist dit minder oordeelkundige doet 's Mans welmeenenden ijver te ſterker uitblinken, waarvan ook zijn bloeijende, doch niet genoeg beſchaafde ſtijl, ten bewijze verſtrekt. — In eene Inleiding (welke echter niet tot de Leerrede behoort, maar geheel op zich zelve ſtaat,) handelt de Schrijver over de vereiſchten in eenen Leeraar, waartoe hij bijzonderlijk de Menschkunde rekent. De Dorpsleeraar moet, volgens hem,

hem, ook bedreven zijn in de Landhuishoudkunde en in de Geneeskunst. Het eerste stemmen wij toe, en het tweede, schoon niet noodzakelijk, achten wij zeer nuttig en wenschelijk. Doch dat de Eerw. BERENSTEIN de uitlegkunde der H. Schrift van den Predikstoel wil verbannen hebben, hieromtrent kunnen wij hem onze toestemming niet geven. Een' Tekst blootelijk als eene spreuk aan het hoofd eener Leerrede te plaatsen, zonder van denzelven eenig verder gebruik te maken, is eene zoo geheel verkeerde handelwijze, (strijdig bovendien met de instelling van het Predikambt en de oorspronkelijke gewoonte in de Joodsche en Christen Kerken,) dat dezelve tegenwoordig door de beroemdste Leeraren onder de Christenen wordt gewraakt, en men daarvan alleng meer en meer terug komt. Inderdaad de uitlegging der Schriftuur is een voornaam oogmerk der openbare Leerredenen, en men heeft aan die Predikwijze den voorrang te geven, volgens welke niet alleen het onderwerp, maar ook de verdeeling der Leerrede, uit den Tekst genomen wordt. Immers zulks geeft den Toehoorder groot gemak in het nagaan en onthouden der Leerrede, en verschaft den Predikant veel verscheidenheids in de behandeling van het zelfde onderwerp bij verschillende gelegenheden.

In de Voorrede belooft de Eerw. BERENSTEIN de uitgave van eenige Leerredenen en ook van andere Schriften. Zijne Brieven over de gesteldheid, staat en cultuur zijner Geloofsgenooten, zien wij met verlangen te gemoet; doch raden zijnen Vertaler, zich alvorens wat meer te oefenen in de Nederduitsche Taal, bijzonderlijk in de woordvoeging.

Liberius Vindex Larvatus aan den Recensent ook der Recensenten, enz. Te Leijden, bij D. du Mortier en Zoon. 1808. *In gr.* 8vo. 102 *bl.*

De zelfde Schrijver, die de verdediging van den Eerw. P. VAN DER BREGGEN PAAUW tegen de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde* had op zich genomen, neemt hem nu ook, door deze brochure, de moeite af, om den *Recensent der Recensenten* te beantwoorden, voor zoo verre namelijk deze zich in het geschil der

Bibliotheekschrijvers met v. d. BREGGEN PAAUW had gemengd, in de beoordeeling der bovengenoemde verdediging, waarover 's mans vriend zich zeer te onvrede toont.

Na eenige voorafgaande aanmerkingen over de onbeschaafdheid, in onderscheidene recensien, door den *Recensent der Recensenten* aan den dag gelegd, bepaalt hij zich tot drie hoofdpunten.

Het *eerste hoofdpunt* betreft *het algemeen gevoelen der Remonstranten*. V. d. BREGGEN PAAUW had beweerd, in zijne aanwijzing van de Godsdienstige denkwijze der Remonstrantsche Broederschap, niet volstrekt alle Remonstranten, maar alleen de *individuele* Remonstranten bedoeld te hebben. De *Rec.* meende, dat het geheele doel, en zelfs de titel der Leerrede, met dit voorgeven strijdt. Dit neemt hem onze Schrijver kwalijk, omdat, in allen gevalle, elk het regt heeft om zijne eigene woorden uit te leggen, en niemand beter het doel van zijn geschrift kent, dan de Schrijver zelf. Hij wil onderscheid gemaakt hebben tusschen *geloof* en *denkwijze*. Niet het geloof, maar de denkwijze der Remonstrantsche Broederschap zal v. d. BREGGEN PAAUW bedoeld hebben; en 't was geen overtollig werk, deze nader bekend te maken, dewijl dezelve nog steeds miskend wordt, 't geen de *Rec.* door zijn eigen voorbeeld had bevestigd. Uit deze nadere opgave zal dan nu ook middagklaar blijken, dat de *Rec.* te vergeefs eene verklaring van bijzondere geloofspunten had verlangd, waaromtrent alle Remonstranten zamenstemmen, terwijl dit, uit den aard der zaak, tot de onmogelijkheden behoort.

Het *tweede hoofdpunt* bepaalt zich tot *de Belijdenis der Remonstranten*. De *Rec.* had die, als eene Belijdenis van het Genootschap der Remonstranten, aangemerkt, hetwelk v. d. BREGGEN PAAUW afkeurde. Hierin verdedigt hem nu ook zijn vriend ten sterkste, door te beweren, dat het Remonstrantsche Genootschap zoodanige Belijdenis niet hebben kan; en uit den oorsprong en de geschiedenis derzelve aan te wijzen, dat zij slechts de Belijdenis bevat van op zijn hoogst zestig Remonstrantsche Leeraren, terwijl een getal van honderd en vijftig derzelven, of daaromtrent, in de uitgaaf derzelve niet was gekend, en geen 't minste blijk voorhanden is, dat de Gemeenten daarin met hare Leeraars instemden, veel minder, dat deze hun last tot het stellen der Belijdenis gegeven hadden. Hier vindt zich echter

Li-

Liberius Vindex Larrestus gedrongen toe te ſtemmen, dat niet altijd de uitdrukkingen, *de Remonſtranten*, *de Remonſtrantſche Leeraars*, *de Remonſtrantſche Societeit* of *Broederſchap*, met letterziftende naauwkeurigheid onderſcheiden, maar door LIMBORCH zelf en andere Remonſtranten verward zijn, en dus ook den *Rec.* en anderen hebben kunnen in de war brengen. Hij is ook daarmede min of meer verlegen, dat de *Rec.* zich op den nieuwen druk dezer Belijdenis, in 1782 voor de achtſte male uitgegeven, had beroepen, als zijnde deze uitgave vervaardigd, *volgens beſluit van de groote Vergadering der Remonſtranten*, waaruit hij had gemeend te mogen beſluiten, dat dezelve toch wel voor iets meer, dan voor een berigtſchrift wegens de gevoelens van eenige Leeraren, die, in den jare 1621, de Remonſtrantſche Societeit dienden, moet gehouden worden. Onze Schrijver verzekert echter daartegen, voorceerſt, dat men deze uitgave, volgens beſluit der groote Vergadering der Remonſtranten, alleen hebbe aan te merken, als eene verklaring, dat de Remonſtrantſche Leeraars en Leeken in het gemeen, onder al het verloop des tijds, zich *over het geheel* met de Belijdenis dier Leeraren van 't jaar 1621 ſteeds meer, dan met eenige andere, hebben kunnen vereenigen; dat zij nooit noodig gehad hebben dezelve te verzaken, dat zij ze ſteeds geſchikt geoordeeld hebben, om tot een berigtſchrift te blijven ſtrekken, hoe, *over het geheel*, de Remonſtranten over het ſtuk van den Godsdienſt denken; voorts, dat het dikwijls herdrukken ook daarom is geſchied, dewijl vele der Remonſtrantſche Leden dezelve, tot hunne oefening, bleven gebruiken, en ettelijke Leeraars er zich, als een geſchikten leiddraad, bij hun Godsdienſtig onderwijs, van bleven bedienen. Voldingend voor het gevoelen van VI D. BREGGEN FAAUW en onzen Schrijver is de uitdrukkelijke verklaring in de *Voorrede*, volgens welke aan elk *de vrijheid* wordt gelaten, *om deze Belijdenis, zonder ſcrupule, (behoudens altijd de maate van liefde, zaligheid en Chriſtelijke voorzigtigheid,) tegen te ſpreken.*

Het *derde hoofdpunt* betreft *de eenpariglheid van de algemeene Leer der Proteſtanten met die der Remonſtranten, ten aanzien van den grondſlag van het Chriſtendom.* De *Rec.* had tegen V. D. BREGGEN FAAUW ſtaande gehouden, en getracht dit met onderſcheidene redenen te

bewijzen, dat de Hervormden het met de Remonſtranten daaromtrent genoegzaam eens zijn, dat zij hierin overeenſtemmen, dat Jezus Christus alleen onze Meester is, en dat het de pligt is van alle Christenen, om alle menſchelijke vaſtſtellingen, omtrent zaken den Godsdienst betreffende, aan de H. Schrift, als het oppergezag hebbende, te toetſen. *Hiertegen* wordt nu breedſprakig en niet veel warmte beweerd, *dat* dit voorgeven ſtrijdt met de bedeſening, *en dat de* Hervormden; buiten den eenigen regel des geloofs *en* des levens in de H. Schrift, nog een tweeden regel hebben en volgen; die vervat is in menſchelijke ſchriften, die zeggen, hoe men de H. Schrift moet uitleggen, en welke gevoelens men uit dezelve alleen mag afleiden. Alwat de *Rec.* tot verdediging van zijne ſtelling had in 't midden gebragt, wordt van ſtuk tot ſtuk opgenomen en weerſproken. Wij kunnen den Schrijver hierin niet volgen, zonder te uitvoerig te worden. Alleenlijk dit weinige. De *Rec.* had gezegd: „ Schoon de Hervormden niet maar allerlei ſtellingen, door hunne Leeraars en in hunne Kerkgemeenſchap, willen vorgeſteld hebben, laten zij echter elk en een iegelijk, voor het overige, volkomen vrij, in het gelooven en leeren van hetgeen men voor waar houdt." Hier lacht *Liberius Vindex* mede, en vergelijkt deze vrijheid met die van iemand, die ſtads arrest heeft, en nogtans vrij is, om, binnen de ſtads muren, te gaan, waar hij wil. Zijn tegenſchrijver had te kennen gegeven, dat de gemaakte bepalingen omtrent het gebruik der vrijheid, met het heilzaam oogmerk, om onrust, twist en verwarring voor te komen, zijn ingevoerd. Hierop wordt geantwoord, dat uit het verſchil van leeringen niets van dit alles zal te vreezen zijn, indien ſlechts de onderlinge liefde voor hoofdwet erkend, en als zoodanig getrouw wordt in acht genomen. 't Voorbeeld der oude Remonſtranten zelven was aangehaald, die de beſchuldiging van Socijnsgezind te zijn zorgvuldig en bij herhaling van zich afgeweerd, en, in de Voorrede hunner Belijdenis, uitdrukkelijk verklaard hadden, dat het van ſle voorzigtigheid en liefde vreemd was, die gewigtige dingen ten goede te houden, welke men, zonder het hoogſte gevaar onzer zaligheid, niet tegenſpreken mag. Maar ook dit meent *Liberius Vindex* wel te kunnen verklaren, zonder *Formulieren*, als banden van vereeniging

ging en voorſchriften van leer, aan te nemen. Men had toch daarmede alleen de hoofdleeringen van het Christendom, die zeer duidelijk zijn, en derzelver verdediging, niet met louter gezag, maar met redenen, bedoeld. Welligt loopt er hier en daar een woordenſtrijd onder. Dit dachten wij ook, nu en dan, bij 't geen bl. 78—86, over de Nederlandſche Confeſſie, wordt ter neder geſchreven, omtrent welke V. D. BRUGGEN PAAUW onder andere had beweerd, dat zij eens en vooral tot eene volſtrekte regelmaat van het geloof der Nederlandſche Hervormden is vaſtgeſteld, en dat zij dus het geloof der Hervormden bepaalt. De *Rec.* had dit ontkend, en nog al het een en ander, tot verdediging van zijn gevoelen, bijgebragt, waartegen echter zijn Tegenſchrijver vrij wat heeft aan te merken. Men zal het, vertrouwen wij, nu hierbij laten, en den onpartijdigen aanſchouwer van dezen lettertwist laten oordeelen, of 't verſchil waarlijk wel zoo groot is, als men anders uit den ſchrijftoon van beiden zou opmaken.

Verhandelingen van het Rotterdamſche Genootſchap, ter bevordering van de Koepok-inenting, onder de zinſpreuk: ne peatis intret vigila, *ter gelegenheid van deszelfs Algemeene Vergadering, gehouden op den 9den van Wintermaand* 1807. *Te Rotterdam, bij* W. Locke. 1808. *In gr.* 8*vo.* *XVI en* 86 *Bl.*

Heeft men meermalen, en niet ten onregte, de beoefenaars der Geneeskunde in ons Vaderland beſchuldigd, dat zij zeer traag waren in het beproeven, aannemen en voorſtaan van geneeskundige uitvindingen en waarnemingen, zoo zal al vast, omtrent de Koepok-inenting, dit vonnis opgeheven zijn, daar men zich van den beginne af, nadat dezelve ook tot ons was overgekomen, met haar opzettelijk heeft bezig gehouden. Sommigen mogten de waarheid en het gewigt dezer ontdekking hebben trachten twijfelachtig te maken, huiverig geweest zijn in hare aanneming, ja zelfs openlijke tegenſtrevers geworden zijn, de Koepok-inenting zelve verkreeg daardoor meerdere waarde, daar zij in 't al-

algemeen strenger onderzocht en getoetst werd; en juiste daardoor hare gewigtige voordeelen in het helderst licht geplaatst werden. Zoo als het thans met haar gesteld is, meenen wij dat zij in ons Vaderland toereikende aanhangers vindt; en offchoon zij, aan den anderen kant, dien trap van volkomenheid nog niet bereikt hebbe, welken het belang der zake vordert, zal echter dit nimmer tot verwijt der inenting zelve kunnen strekken, maar aan de bijzondere denkbeelden en vooroordeelen van sommige Geneeskundigen en van bijzondere personen moeten toegeschreven worden. Ook dit onvolkomene oordeelen wij dat eerlang geheel zal weggenomen zijn, nu de Koning zich ook opzettelijk de Koepok-inenting heeft aangetrokken. Zulk een gezag immers meenen wij als het zekerste middel, om haar algemeen te maken, te moeten beschouwen, daar wij geenszins die wet willekeurig zouden noemen, welke alle ouders, zonder onderscheid, verpligtte, hunne kinderen kort na de geboorte te laten inenten, wanneer slechts wijze en middelen daartoe verstandig en doelmatig gekozen en in 't werk gesteld wierden. Waarom toch zou een Bestuur, overtuigd, dat onder de Ingezetenen, omtrent die zaken, welke op derzelver welvaart eenen hoogst belangrijken invloed hebben, zeer vele vooroordeelen heerschen, of dat het verstand en doorzigt van velen hunner ontoereikende is om dat belang te doorzien, en dat geene geschriften, van welk eenen aard ook, genoegzaam zijn om dat welzijn algemeen te doen behartigen; waarom zou een Bestuur alsdan niet dadelijke middelen mogen en kunnen bij de hand nemen, om de Ingezetenen als 't ware te noodzaken, van zoodanig een heilzaam middel gebruik te maken?

Den wezenlijkſten dank verdienen zij, die, door hunne bijzondere geschriften, de Maatschappij van het onschatbaar voordeel der Koepok-inenting hebben getracht te overtuigen; — die Genootschappen, welke tot hare bevordering en uitbreiding zijn opgerigt, strekken ons Vaderland tot geene geringe eer, offchoon aan derzelver pogingen nog niet in allen opzigte is beantwoord. Hadden nu de Amsterdamsche Geneesheer en Hoogleeraar J. ROY en VROLIK de waarde der Koepok-inenting, in vergelijking van alle andere bekende voorbehoedmiddelen tegen de Kinderziekte, en haar vermogen in de ver-

min-

mindering van de algemeene sterfte, door afzonderlijke Redevoeringen (*), bij het jaarlijksch verslag van het Amsterdamsch Genootschap gehouden, overwogen en bewezen; de Geneesheer DAVIDS levert ons hier, als Voorzitter bij de Algemeene Vergadering van het in leden zoo zeer bloeijende Rotterdamsche, eene Verhandeling, ten betooge, *dat de inenting van de Koepokken, door* EDW. JENNER *het eerste in werking gebragt, de nuttigste geneeskundige ontdekking van de 18de Eeuw moet gerekend worden.* Zij maakt, met een voorberigt van 16 bl., opdragt, uittrekfel uit het Rapport van den eersten Secretaris en Mede-Directeur Dr. J. F. VAN DER HOUVEN VAN ANCKEREN, eenige dichtregelen van den Hoogleeraar J. SCHARP, van Doctor J. L. KESTELOOT, en van H. COLLOT D'ESCURY, benevens de opgave van Mecenaten, besturende, werkende, corresponderende en honoraire Leden, den inhoud van dit in allen opzigte zindelijk uitgevoerd en op fraai papier gedrukt Werkje uit. Het onderwerp van den Heere DAVIDS moest naar den tijd en de gemengde klasse van Toehoorderen behandeld worden; iets dat altijd moeijelijk valt, en in Recensents oog meermalen de oorzaak is van eene te oppervlakkige en onvolledige behandeling. — De geneeskundige Stelsels van STAHL, FREDERIK HOFFMAN, ALBRECHT VAN HALLER, CULLEN, en van BROWN, worden door den Verhandelaar kortelijk opgegeven, offchoon hij zich met den laatsten eenigzins uitgebreider bezig houdt, en op welken hij zijne Hoorders met de volgende sierlijke woorden opmerkzaam maakt: „ Welk een veelbeteekenend Portrait van eenen „ voornamen Sectenstichter der 18de Eeuw! Hij verdient „ uwe aandacht, daar zijne valsche aanhangeren U, zoo „ dikwijls, bij het bed uwer lijdende bloedverwanten of „ vrienden, in de keuze van eenen Arts, doen waggelen; en, terwijl de een zijne voorschriften met de „ Alexandrijnsche Senebladen reeds doet bereiden, reikt „ U de ander den Peruviaanschen Koortsbast, Opium, „ ja zelfs het glas met Wijngeest toe. Gij zijt begeerig „ dit Voorwerp te kennen, waarin nog zoo veel achtbaarheid, onder scharlakenverwige wangen en neus, „ doorstraalt? Welaan! het is JOHN BROWN." — Ook de

(*) Zie *Letteroef. voor* 1807, No. I. bl. 11, en No. X. bl. 426.

de ontdekkingen van onderſcheidene geneesmiddelen, uit het planten-, dieren-, berg- en mijnſtoffelijk rijk; die van den zeilſteen, van de electriſche vloeiſtof, van het galvanismus worden doorloopen, opdat de Spreker alzoo door zijne vergelijking van alle deze door hem genoemde ontdekkingen met die van de Koepok-inenting tot het beſluit zou kunnen komen, dat deze alle de opgenoemde *in* nuttigheid overtreft. In hoe verre nu zijn Ed. de *Hoor*ders door zijne rede, die, de geheele Verhandeling door, zeer zwellende, dichterlijk uitgedrukt, hier en daar met Nederduitſche en Latijnſche dichtregelen vermengd is, van de waarheid zijner ſtelling overtuigd hebbe, kunnen wij niet beſlisſen; wij voor ons, die ons even min als de Verhandelaar eenen meesterachtigen toon (*) willen aanmatigen, maar op zijn' tijd, doch beſcheiden te ſpreken, ons als pligt opleiden, bekennen openhartig, dat wij bij het lezen meermalen ons van grimlagchen niet konden onthouden, en, offchoon voor verklaarde voor-

(*) De Lezer vergunne ons te dezer plaatſe eene kleine teregtwijzing van den Meester *Recenſent*, die zich *ook* dien *der Recenſenten* noemt. Wij hadden, bladz. 484 van ons Maandſchrift, N°. XI voor den jare 1807, gezegd, dat wij noch van de eerſte uitgave der Verhandeling zelve van Dr. DELLA LENA, *in* 1808 uitgegeven, noch van die, welke met het jaartal 1807, op nieuws, het licht zag, eenig gewag hadden gemaakt, omdat zij, naar ons inzien, beneden alle kritiek was, en dat *wij* haar, indien wij ons den *Rec. ook der Rec.* noemden, op de lijst dier boeken zouden geplaatst hebben, welke niet hadden behooren gedrukt te worden. — Wij gunnen nu gaarne aan den *Rec. ook der Rec.* die rubriek in zijn Werk, maar wij gedoogen niet, dat hij onze woorden verdraaije; immers hij voert, in zijne *Antikritiek*, onze woorden dus aan: „ Indien „ de *Letteroefenaars* zich aanmatigden ook *Rec. der Rec.* te „ zijn, zouden zij de Verhandeling van Dr. CRAANEN over de „ charlatanerie van INN. DELLA LENA gerangſchikt hebben on„ der die boeken," enz. (Zie 3de Deel N°. 4. bladz. 347.) Neen, Mijnheer de *Recenſent!* wij ſpraken over de eerſte uitgave van de Verhandeling van DELLA LENA zelve, en van die, welke met het jaartal 1807 op nieuws is uitgekomen, geenszins van de Verhandeling van Dr. CRAANEN, ter wederlegging van de eerſte. Lees daarom bezadigder, voordat gij oordeelt; maak zoo veel antikritiek, als het u, in uwe wijsheid, goeddunkt, maar oefen alsdan uw handwerk, zoo als het een eerlijk man betaamt; anders wacht op u, niet de BACULUS IN ANGULO, maar eene billijke beſpotting.

voorſtanders der Koepok-inenting willende gehouden zijn, niet in alle opzigten door deze Verhandeling van de waarheid harer ſtelling overtuigd geworden zijn; — wij meenen ook, dat, om deze grondig te bewijzen, de Verhandelaar alleen de ontdekkingen der 18de Eeuw, in de Geneeskunde gedaan, in vergelijking had moeten brengen; daar er, naar ons inzien, onderſcheid moet gemaakt worden tusſchen eene geneeskundige ontdekking, en tusſchen eene geneeskundige theorie of leer; deze ſchijnt de Spreker onder elkander verwisſeld te hebben. Wanneer bijzondere perſonen bijzondere denkbeelden koesteren, naar deze eene afzonderlijke theorie of leer of bijzonder ſtelſel van Geneeskunde ontwerpen of ſtichten, zal dit dan eene eigenlijke ontdekking kunnen genoemd worden? Zal zoodanig een ſtelſel, zulk eene theorie of leer, wel als ontdekking, met die van andere, met die van de Koepok-inenting, in vergelijking kunnen komen? Zullen niet veeleer de ontdekkingen van onderſcheidene Geneesmiddelen uit de verſchillende Natuur-rijken, die, welke door waarnemingen en proeven omtrent deze middelen gedaan zijn, met de inenting, welke toch zelve een dadelijk behoed- of geneesmiddel is, in vergelijking moeten komen? De theorien, ſtelſels en leer van STAHL, HOFFMAN, HALLER, CULLEN, BROWN, en van anderen, konden als zoodanig op zichzelven allernuttigst en heilzaamst voor de uitoefening der Geneeskunst zijn, terwijl daarom echter de Koepok-inenting voor de nuttigſte ontdekking der 18de Eeuw zou kunnen gehouden worden. — Ook de wijze van behandeling behaagde ons in meer dan een opzigt niet; het onderwerp zelve verdiende meer eene eigenlijk gezegde geneeskundige behandeling, en had alsdan voor geneeskundigen of voor der zaak ingewijden eene rijke ſtoffe ter overdenking kunnen opleveren. Wij gelooven gaarne, dat de Heer DAVIDS een en ander, omdat hij voor eene gemengde ſchare ſprak, op eene meer gemengde wijze heeft willen inrigten, zoo als zijne Verhandeling ons aanwijst; maar ook dit bevestigt weder onze ſtelling, dat men, juist door aan alle zijne hoorders te willen voldoen, niet zelden oppervlakkig en onvolledig redekavelt. Verre zij het intusſchen van ons, dat wij de Verhandeling van den Heere DAVIDS der lezinge of overdenkinge onwaardig, en haar als onnut zouden beſchouwen; integendeel, de verſtandige weet van alles partij te trekken.

Wij willen gaarne gewag maken van het uittrek-

fel uit het Rapport van den eersten Secretaris, Heer VAN DER HOUVEN VAN ANCKEREN. Uit hetzelve blijkt, dat de ondervinding niet alleen het beveiligend vermogen tegen de Kinderziekte, door de Gevaccineerden bij herhaling met Kinderpokstoffe over in te enten, dezelve aan eenen besmetten dampkring bloot te stellen, hen met besmetten te doen slapen, eten, enz., maar zelfs de verwonderlijke eigenschap, van de reeds gevatte kwaadaardige natuurlijke besmetting in eene goedaardige te doen overgaan, meer en meer heeft bevestigd. — Het Genootschap heeft met de grootste zorgvuldigheid alle gevallen onderzocht, welke tegen de ontdekking zouden hebben kunnen pleiten, waaronder, bijna alle, of uit tegenlagenomenheid, of uit voorbeeldelooze onbeschaamdheid, geput waren; terwijl zij betuigt, van de Koepokinenting geene kwade uitwerkselen, hoe ook genaamd, te hebben waargenomen. — Wie zou, na zulke overtuigende bewijzen van de voortreffelijkheid der Koepokinenting, niet hartelijk wenschen, dat zij meer en meer algemeen wierd? wie de pogingen van derzelver voorstanders niet dankbaar erkennen, en, bij het ontmoeten van aarzelende of met vooroordeelen bezwaarde Ouderen, hun niet de woorden uit het Dichtstukje van den Hooggel. J. SCHARP, achter deze Verhandeling geplaatst, toevoegen?

Ach! konde ik een stem verheffen,
Die in aller zielen klonk!
Stem, die harten zoo hon treffen
Dat zij op den bodem zonk!
'k Zou u Ouderen! bezweren
Om den dood van 't Kroost te keeren,
Dat gij God verreek'nen moet,
En dat Domheid door haar smalen,
Of de Traagheid door haar dralen
Zoo misdadig sneuvlen doet.

Brieven over Oostindiën, door C. C. REST. *Uit het Hoogduitsch. Met Platen. Te Amsterdam, bij* J. Allart. 1808. *In gr.* 8vo. 307 *Bl.*

Eigenaardig is het, dat men, naar verreh lande reizende, het vreemde, daar voorkomende, ter

eigene herinnering, opschrijft. Natuurlijk is het, dat een Reiziger naar vreemde Gewesten, als hij die kunst verstaat, de teekenpen opvat, om de treffendste en zonderlingste voorwerpen te schetsen, en daardoor eene blijvende gedachtenis van dat zeldzame te bewaren. Niet vreemd is het, dat goede Vrienden, die berigten lezende, die teekeningen ziende, den Schrijver en den Teekenaar tot eene ruimere deelgeving, door de drukpers en het graveerstift, aanzetten. — Een en ander is het geval geweest van den Heer BEST. Dan, wat onszelven behaagt, wat in een bepaalden vriendenkring bevalt, is niet altoos geschikt, om, bij eene grooter algemeenmaking, ook eene uitgebreider goedkeuring te ontmoeten. Iets kan goed zijn, maar, omdat het goed is, nog niet ter drukperse geschikt wezen, of, daaraan overgegeven, ruime en loffelijke aanprijzing verdienen. Dit laatste dunkt ons zal, in eenige opzigten, het geval zijn van de voor ons liggende *Brieven*; schoon men er ook niet weinig lezenswaardigs in ontmoet.

Dat wij dezelve nader doen kennen, en het te nedergestelde staven. De Keurvorst van *Hanover* rigtte ten jare 1781 twee Regimenten in dat Keurvorstendom op, tot den dienst voor *Engeland* naar de *Oostindiën* bestemd. Bij een dezer bekleedde de Heer BEST den rang van Officier. Hij toog derwaarts. Negen jaren heeft hij met die Troepen in dat Land lijden en vreugde, moeijelijkheden en vermaken gedeeld. „ Hij vond daar," gelijk hij zich in het Voorberigt uitdrukt, „ eene geheel andere natuur, een ander klimaat, andere gezigten, andere gebeurtenissen, andere menschen, andere zeden, van al hetwelk hij verrast, opgetogen, en door gevoelens aangedaan werd, welke niet beschreven, maar alleen op tijd en plaats zelve ondervonden kunnen worden." — De herkomst dezes Werks geeft hij met deze woorden op: „ Mijn lang verblijf, en de betrekkingen, waarin ik mij als Officier bevond, gaven mij gelegenheid om veel merkwaardigs op te merken. Ik schreef mijne opmerkingen op; en, wat teekenen geleerd hebbende, ontwierp ik van de voorwerpen, welke beter door beschouwelijke Afbeelding, dan door Beschrijvingen kunnen voorgesteld worden, verscheide Afteekeningen, deels tot mijn eigen vermaak, en om mij in het vervolg, hetgeen ik ontmoet en gehoord had, menig-

malen des te levendiger te herinneren, en gedeeltelijk om aan mijne Vrienden in *Europa* iet uit *Indiën* over te zenden, hetwelk hun ook vermaak geven kon. Spoedig echter zag ik, dat bloote Afbeeldingen niet genoegzaam zouden zijn, om hen van deze voorwerpen te onderrigten, en dat eene Verklaring van deze Teekeningen volstrekt noodig was, als ik hun van vele dingen een duidelijk begrip wilde geven."

Van de Afbeeldingen, deels gekleurd, gaat eene Beschrijving vooraf. Verder is het Werk briefswijze ingerigt, en de eerste te *Madras* 15 Aug. 1784 geplaatst en gedagteekend, de laatste *St. Helena* 19 Mei 1792.

Weinige krijgsbedrijven bevat de eerste Brief. De Vrede met *Frankrijk* en met TIPPOO SAIB maakte er een einde aan. De verplaatsing der *Hanoverſche* Regimenten naar *Arkot* voerde den Schrijver landwaarts in. Uit *Arkot* zijn de Brieven van den tweeden tot den tienden geteekend. In dezelve ontmoeten wij eene korte opgave van de uitgeſtrekte Bezittingen der Engelſche O. I. Compagnie, alsmede van de Landsgeſteltenisſe.

De Heer BEST geeft van de *Hindus* dit berigt: „De *Hindus* of regtmatige bewoner van dit Land, te verwijfd, dan dat hij als krijgsman het juk der vreemde Natien [die zich daar nedergezet hebben en voorheen worden opgeteld] zou afſchudden, is al wel te vrede, wanneer hij zich van de voortbrengſelen van zijn land en van zijne nijverheid onderhouden, en in zijnen Godsdienst en zijne oude zeden en gebruiken, zoo als zijne voorvaders eeuwen lang gedaan hebben, ongeſtoord voortleven kan. Hij betaalt gewillig de ſchatting, welke vreemde beheerſchers hem opleggen. — Terwijl eene zulke Natie, zoo zeer aan den Godsdienst, zeden, gebruiken en levenswijze zijner voorvaderen gekluisterd, zich van het licht der verlichte tijden eer ſchijnt te verwijderen, dan het zelve te naderen, en de beſchaafden en meest verlichten onder hun met geestdrift aan de laf heid van hun bijgeloof blijven hangen; zoo moet men verbaasd ſtaan over het zedelijk goed karakter, hetwelk men bij dit volk vindt, en hetwelk men zijne goedkeuring niet ontzeggen kan. Wanneer men de ongerijmdheid, het belagchelijke en laffe van hunne godsdienstbegrippen, en van hun bijgeloof niet mede rekent, vindt men in hunne godsdienstwetten veel goeds, waardoor de bur-

burgerlijke orde en zedelijkheid gehandhaafd wordt, waarom men ook onder hun zoo weinige misdadigers aantreft." — Wie, dit lezende, en teffens overwegende, hoe de *Europeesche* Volken, en bovenal de *Engelschen*, dit Volk mishandeld hebben, zegt niet met VOLTAIRE: *Il est difficile de servir un Dieu, qu'on ne connait pas; plus difficile encore d'aimer le Dieu de ses Tirans!* Voorts geeft hij eene beschrijving van de Hoofdkasten onder de *Hindus*; dan beter zijn deze elders toegelicht door ROBERTSON en HAAFNER (*).

De Heer BEST, zich eenigen tijd toegelegd hebbende om de *Tamulische* spraak aan te leeren, tracht een denkbeeld van de Godenleer der *Hindoos* te geven (†) De Boetoefeningen in dit wereldoord zijn bekend, en dienen tot de sprekendste bewijzen van het verregaandst Bijgeloof en de spoorloosste Geestdrijverij. De Heer BEST was ooggetuige van vele geweest, welke hij optelt. Men moet een ooggetuigen gelooven; dan bezwaarlijk valt dit ons, ten aanziene van eene boetoefening, hier vermeld. „ Velen laten zich in de aarde delven, met het hoofd naar beneden, zoo dat men niets meer dan hunne voeten ziet, op welke zij de aalmoezen ontvangen. Waarschijnlijk is het, dat zij het hoofd met eene luchtpijp verbinden, waardoor zij adem scheppen." Vreemd deed het ons, dat hij, ooggetuige zijnde, dit niet onderzocht hebbe, en, met luchtpijp en al, zal deze stand maar voor weinige oogenblikken mogelijk wezen. En wie zal in den een-en-twintig jarigen niet-slaper, van welken hij gewaagt, gelooven? — trouwens hij telt dien mensch onder de klasse der heilige aartsbedriegers.

De Tempels of Pagoden, met derzelver Bedienaars en Bedienaressen, ontmoeten eene vrij breede beschrijving. Lang vertoeft hij bij de opgave van de Dansmeisjes, op wier heiligheid niet te roemen valt. De wijze der Godsdienst-

oe-

(*) Zie W. ROBERTSON's *Geschiedkundig onderzoek wegens Indie*, bl. 319 enz. — *Verhandelingen van* TEYLER's *Godgeleerd Genootschap*, XX D. bl. 132 enz.

(†) Men vergelijke hiermede de opgaven van HAAFNER ter voorgemelde plaatse, en er doet zich een groot onderscheid op.

oefening der *Mahomethaanen* in *Azie*, van den eenigen elders verſchillende, geeft de Schrijver op.

Veel is er geſchreven over het verbranden der Weduwen met hare Mannen. Te dezen aanzien geeft onze Reiziger eene bijzonderheid op, welke wij, onzen Lezeren ten gevalle, afſchrijven. „ Bijkans zou ik hier (te *Arkat*) ooggetuige geweest zijn van een afſchuwelijk ſchouwſpel, hetwelk enkel door een uitdrukkelijk verbod van den Kommandant der plaats verhinderd werd. Voor een paar dagen ging ik eene ſtraat door, in welke vele *Hindoeſche* Kooplieden wonen, en vond voor de deur van zeker huis eene menigte menſchen vergaderd. Ik vraagde naar de oorzaak van dezen ongewonen toeloop, en hoorde, dat de vrouw van het huis, wier man zoo even overleden was, zich met deszelfs doode ligchaam wilde laten verbranden. Deze heel jonge en ſchoone vrouw zat in de huisdeur met hangende haren — het teeken van rouwe — en een groenen tak in de hand. Haar oog was ſtijf en ſomber op den grond gevestigd, en zij ſcheen geheel in zichzelve verdiept te zijn, en geene acht op te geven, wat rondsom haar gebeurde. Terwijl ik dit offer van wreed vooroordeel en godsdienſtige dweeperij vol medelijden aanſchouwde, kwam de Bode, die van den Kommandant de toeſtemming tot haren vrijwilligen dood halen zou, met de tijding terug, dat haar verzoek in geen geval gehoor kon vinden. Nu ſcheen de Weduwe ontroostbaar te zijn, en verzocht den *Cuttwall*, die tot haar gezonden was, om haar van haar voornemen af te brengen, nogmaals, om haar dringend verzoek aan den Kommandant voor te dragen. — De *Cuttwall* verzekerde haar, dat de Overſte zijn eens gegeven woord nooit weder introk, en beriep zich op mij; waarop de Weduwe zich regelregt tot mij keerde, en in de *Tamuliſche* taal bad, dat ik haar verzoek wilde bevorderen. Doch dewijl ik dezen laat weigerde, en haar zocht te bedaren, kreeg ik van haar een zonderling antwoord. Zij zeide, dat zij nu een verworpen en ongelukkig ſchepſel was in de oogen harer nabeſtaanden en der wereld, en dat zij hare beste jaren in kommer en hartzeer zou moeten doorbrengen; daarom had zij om den dood gewenscht; evenwel als zij een *Europeer* mogt vinden, die gezind was haar als eene maitreſſe aan te nemen, wilde zij gaarne van haar opzet afſtaan, en ook de ſchande verachten van uit hare *Kaſte* geſtoten te

wor-

worden. Zij was uit de *Kaste* der *Banianen* of Kooplieden. — Ik heb naderhand van haar lot niets vernomen; maar zoo veel is zeker, dat zij, wegens hare laatstgemelde verklaring, gewis uit de *Kaste* is verstoten geworden."

Van de wijze, om in dit land te reizen, is het berigt lezenswaardig. De Heer BEST, een liefhebber van de jagt, heeft zich daarmede te *Arkot* zeer verlustigd, en beschrijft dit smakelijk. Zonderling is de wijze, waarop de Inboorlingen wilde Eendvogels vangen. „ De *Indianen* gaan aan den oever van een vijver, op welken de Eendvogels zich gemeenlijk onthouden, wikkelen zich in de ruigte, gaan te water, en zwemmen allengskens den Eendvogel nader. Ook zijn zij wel gewoon een uitgeholde kauwoerde of een aarden pot over het hoofd te zetten. De Eendvogels worden door de ruigte, die het hoofd van den vanger bedekt, niet schuw, maar blijven gerust zitten: waarop de vanger ze bij de pooten vat, ze onder het water trekt, en in eenen zak steekt. De overige Eendvogels, meenende dat de onder water gehaalde gedoken zijn, blijven gerust zitten. Dus steekt de vanger er zoo vele bij zich, als hij in staat is te dragen."

Genoegelijken tijd had de Schrijver te *Arkot* gesleten. Hij keert naar *Madras* weder. Hij geeft verslag van de Schoolinrigtingen der *Hindoos*; van hunne Huwelijken. Wegens de Vrouwen teekent hij op, „ dat zij kleiner zijn dan de *Europische*, maar fraai gevormd. Zij hebben fijne wezenstrekken, lang zwart haar, een rank postuur, oogen vol uitdrukking, een schoonen boezem en witte tanden, maar die zij helaas! door het veel kaauwen van *Betel* bederven. Hare schoonheid verwelkt even zoo schielijk als zij ontluikt, en zij is in het vijf-en-twintigste jaar gewoonlijk reeds verdwenen. Als zij voor haar twaalfde jaar, in hetwelk zij reeds huwbaar zijn, niet uitgetrouwd worden, dan verkiezen zij het lot van een Bijwijf of een meisje van vermaak." De levenswijze der *Hindoos* en *Indianen* wordt vrij omstandig vermeld.

De Landsvoortbrengsels krijgen hunne beurt, alsmede de Dieren. Over den Koophandel laat BEST zich uit; de Scheepvaart krijgt hare beurt; ook de Handwerken, de Regtsplegingen: doch dit alles is vrij kort.

Krijgsman zijnde en aan een' krijgsman schrijvende, is het be-

berigt wegens het Krijgswezen, zoo der *Europeanen* als der Inlanderen, uitvoeriger dan andere gedeelten. Met de vermaken, zoo die des des tooneels als andere, zal men zich, wegens het vreemde, eenige bladzijden verlustigen.

Madras, waar de Schrijver verscheide jaren met genoegen geleefd, en voor welks ingezetenen hij genegenheid verkregen had, strekt ten onderwerpe van zijn laatsten Brief uit *Indie*. De ommestreken worden niet vergeten. De levenswijze der *Engelschen* in den *Aziatischen* zwier, en middelen om daartoe de noodige gelden te bekomen, wijst BEST aan. Het ontbreekt er niet aan openlijke vermaken, die het winstbejag afwisselen. „ Het ontbreekt daar," volgens zijne opgave, „ den Europeër niet aan verkeering met beschaafde Dames. De *Engelsche* Jufferschap, welke hier eene bijzondere achting geniet, wordt, wegens hare zeldzaamheid, hoog geschat, en doet menigmaal zeer voordeelige huwelijken; ja er komen dikwijls jonge vrouwspersonen uit *Europa* over, om hare bloedverwanten en vrienden te bezoeken, maar eigenlijk in de hoop van eene rijke partij te zullen aantreffen, en zelden vinden zij zich in die hoop bedrogen."

Met onderscheiding gewaagt de Schrijver van de Gemalin des voormaligen Gouverneurs, den Generaal Major *Sir* ARCHIBALD CAMPBELL, die niet alleen op haar Gemaals Landgoed een fraaijen kleinen Schouwburg oprigtte, maar ook eene Inschrijving opende voor een Jongens en Meisjes Instituut, hetwelk zoo rijkelijk begiftigd werd, dat de onderneming het beste gevolg had. „ Hier konden aan kweekelingen, die uit Protestantsche Kinderen van verarmde Ouders bestaan, of uit de zulken, die hier van *Europeanen* zoo menigvuldig, buiten het huwelijk, bij *Indiaansche* vrouwlieden verwekt worden, omtrent 140 Meisjes en 100 Jongens aangenomen worden." Zij worden onderwezen, gekleed en gespijsd, en blijven tot hun zestiende jaar in dit Leerschool. Dan kunnen de Meisjes bij Dames als Kamenier enz. in dienst gaan, waartoe zij een klein uitzet in kleederen en geld bekomen; maar de Jongens kunnen een handwerk leeren, of ten oorlog dienst nemen.

De Zendeling SCHWARZ, een *Duitscher*, heeft, op kosten van de *Oostindische* Compagnie, te *Tanjore* eene Kweekschool aangelegd voor *Indiaansche* Kinderen; maar de

de *Braminen* werken hem heimelijk tegen; zoo dat 's mans pogingen tot hiertoe geen gewenscht gelukkig gevolg gehad hebben. Schoon bijzondere perſonen te *Madras* het hunne toebrengen ter bevordering van kunſten en wetenſchappen, zijn dezelve binnen zeer enge perken omſchreven, en wordt er voor de Opvoeding der jeugd van de *Europeanen* maar ſlecht gezorgd. De Ouders nemen het werk eerst op zich, en zenden voorts veelal hunne kinderen ten onderwijs naar *Engeland*.

De twee laatſte Brieven beſtaan in het verhaal zijner terugreize, en geven eenige wenken wegens de *Kaap de Goede Hoop* en *St. Helena*; dan zij voegen niets toe aan de uitgebreider beſchrijvingen, welke wij van beide bezitten.

Uit de aangetogene plaatſen kan onze Lezer den ſtijl des Heeren BEST opmaken. Hij is geen Schrijver van beroep, en de Vertaling zou vloeijender kunnen wezen. De Afbeeldingen, zoo gekleurde als ongekleurde, verſieren het Werk.

S. S. VAN DER EYK Poëma, *de ingenii humani praeſtantia et ſagacitate in variis artibus ac disciplinis, maxime in mathematicis, phyſicis, atque aſtronomicis conſpicua*. Lugd. Bat. apud *Haak et Socios*, anno 1808.

Onder alle eeuwen mag die, welke wij thans beleven, inderdaad zonderling heeten, van wege den bloei der letteren, te midden van eenen bijkans dertigjarigen oorlog, die de krachten van meest alle handeldrijvende Volken geweldiglijk ondermijnt. Het is hier de plaats niet, om dit ſtelpunt op te losſen. De reden daarvan moge liggen, deels in den allereerſten grondſlag van dezen krijg zelf, de verbastering namelijk der alleenheerſchingen, deels in de nieuwere manier van oorlogen, in de kunde en den moed der bevelhebberen, en vooral in de grootſche ontwerpen van allerlei aard, om verſtand en hart aan de kluisters te ontrukken, waarin zij ſedert meer dan eene halve eeuw geboeid waren: deze en dergelijke oorzaken mogen nog onder het raadſelachtige van onzen tijd behooren: genoeg; de vriend der menschheid verheugt zich in deze uitwerkſelen, en de Hollander in 't bijzonder mag daarin gewisſelijk zekeren troost voor zijnen rampſpoed vinden, dat kunſten en wetenſchappen in zijn

land eene veel hoogere vlugt nemen, dan hij zich van voren uit den aard der tijden had kunnen beloven.

Een nieuw bewijs hiervan levert het Latijnsche Dichtstuk, alhier door ons aangekondigd. De *ongemeene schranderheid van het menschelijk vernuft, vooral in de Wiskunst, Natuur- en Sterrekunde*, te bezingen, is inderdaad eene taak, den Dichter niet minder waardig, dan weleer de Landbouw aan VIRGILIUS, de Dichtkunst aan HORATIUS, het Zamenstel der Natuur aan LUCRETIUS, deszelfs wederlegging aan DE POLIGNAC, of de Gelijkheid der Menschen aan eenen nog levenden DE BOSCH, en zij is juist een onderwerp, naar onzen tijd berekend. De hooggeleerde VAN DER EYK verkoos deze belangrijke stoffe, bij de nederlegging van het Rectoraat der Leidsche Hooge-Schole in dit jaar, en hoe gelukkig hij in dezen zijnen arbeid geslaagd zij, zal ons het vervolg leeren.

Na eenen dichterlijken aanhef des te bezingen onderwerps, die zich in eene loffpraak en bede tot het Opperste Wezen ontlast, begint hij zijnen zang met de schets der gouden eeuw, zoodanig als meer oude dichters dezelve verhieven. Uit dit paradijs verstoten, gevoelde de mensch zijne behoefte. De honger leende hem spade, pijl, boog en angelroede; de verwisselende saizoenen deden hem hutten bouwen tot zijn verblijf volgens natuurkundige beginselen, offchoon eerst van tijd tot tijd beschaafd. Bij deze schets, geheel in den geest der oudheid geteekend, hadden wij liever een ander oogpunt gezien, door eene verlichtere wijsbegeerte gekenmerkt, daar toch de gewone voorstelling meer dichterlijke verbeelding, dan wel karakteristieke waarheid bevat. Met de toenemende bevolking vermeerderden de behoeften. Derzelver voldoening bragt maatschappijen en heerschappijen voort met haré jammeren, doch tevens met hare voordeelen; bemuurde steden, landbouw en scheepvaart waren daarvan de gevolgen. Alzoo ontstonden de oudste bekende rijken, voorname wetgevers, wijsgeeren, helden en zangers, wier achtbare rij de Dichter tot op onzé tijden met namen doorloopt.

Van deze algemeene beschouwing tot bijzonderheden overgaande, bepaalt zich de Dichter het eerst tot de nuttigste vindingen, als welke zich den landbouw eigenen voor koren en vlas, de werktuigkunde voor de molens ter bereidinge van hout en papier, het weefgetouw voor het linnen, het bleeken en de verwkunst voor zuiverheid

en

en smaak in het weefsel; en vooral de sterrekunde ter berekening van den tijd, ook met behulp der slinger-uurwerken van latere ontdekking; terwijl dezelfde kunst, in de afbeelding van s'menschen werkzaamheden, zijne krachten, door middel van hefboom en rad, uitnemend te hulp komt, behalve nog in het aanleggen van sluis-, molen-, water- en stoom-werken, zuig- en pers-pompen, zoo wel ter keeringe van vloeden, droogmakinge van plassen, als ter brandblusschinge, of ter vorminge van lust-fonteinen en watervallen, waarin niet zelden de oude fabelkunde dartelt; gelijk zij tevens, in de waterweeg-kunde en de berekening van de zwaarte der lucht, aanleiding gaf tot allerlei uitvindingen, bijzonderlijk der luchtbollen.

Van deze beschouwing gaat de Dichter over tot de scheepvaart met hare kompas-naald en tijd-meter, tot de dichtkunst met alle hare maten, de welsprekendheid met haren invloed, de speelkunst met hare goddelijke toonen, de schilderkunst met hare verwen, vooral op het glas, tot de beeldhouw-, graveer-, ets- en bouwkunst met hare orden, en eindelijk tot de tuin- en tooneel-kunst, met den zang en dans, tot de laatste behoorende.

Deze zoo bekoorlijke schets wordt nu vervangen door het tafereel van den krijg met alle zijne jammeren, ofschoon door de vinding van buskruid, de kunst van den vestingbouw en den moed der helden merkelijk gelenigd. Weldra echter spant zich de snaar tot een aangenamer toon, in de beschouwing der genees-, ontleed-, heel-, schei- en natuur-kunde, met alle die ontdekkingen van later dagen, welke de luchtsoorten, licht- en warmte-stof, de meerdere kennis van den mensch en zijn brein, van de ziekte-stof en het toedienen van geneesmiddelen, hebben voortgebragt, te gelijk met eene meerdere ervaring in het rijk der natuur door middel van het microskoop.

Ja, het is deze uitgebreidere kunde in het rijk der planten, dieren en delfstoffen, bergen en dalen, vuurmonden en afgronden, welke den zang des Dichters al meer en meer bezielt, en hem overvoert tot de beschouwing der sterrekunde, van hare eerste beoefening bij de Chaldeërs tot op het zonnestelsel, dat thans wordt aangenomen, met het meerdere aantal van vaste en dwaalsterren, welk het teleskoop nog dagelijks waarneemt, volgens de be-

bepaalde krachten der natuur, welke alles in evenwigt houdt, volgens de berekeningen der afſtanden door de wiskunst, het verbeteren der aardrijkskunde, het meten van lengte en breedte in de juiste bepaling der hoeken, de naauwkeurige afteekening der zon- en maan-verduisteringen, en de ontvouwing van den aard en loop der hemel-ligchamen, welke ſtelkunst en waarneming van dag tot dag met eene ſteeds toenemende waarſchijnlijkheid aan de hand geven.

Het zijn alle deze voorſtellingen, welke het betoog des Dichters wegens de ongemeene ſchranderheid van s'menſchen vernuft voldingen. De volheid der ſcheppinge voert hem tot de overtuiging, dat alle wereldbollen en zonneſtelſels niet minder door redelijke ſchepſelen bewoond worden, dan het onze, en alzoo ten ſlotte tot lofprijzing des oneindigen Scheppers, die alles in eene onbeſchrijflijke orde heeft daargeſteld.

Van welke zijde, inderdaad, wij dit Leerdicht beſchouwen; hetzij van de geheele behandeling en eenheid des rijken onderwerps in alle zijne deelen; hetzij van de juistheid, waarmede elke menſchelijke vinding, in derzelver oneindige reeks, met alle de haar eigen kunstbewoordingen wordt opgegeven; hetzij van het verſchil der ſtelſels en van derzelver voorſtanders, die alhier met namen, en doorgaans volgens hunnen waren leeftijd, worden genoemd; hetzij van den kant der dichtkunst zelve, welke alle hare ſieraden van vergelijking en tegenoverſtelling, alle hare ſchaduwen in het levendigſte koloriet, alle hare vloeibaarheid in de zesvoetige versmaat, ja tot zelfs den geheelen Virgiliaanſchen toon in de overal waardige voorſtelling bezigt: van alle zijden worden wij gedrongen tot bewondering van echte kunst. Bij zulk een ſtuk zoude het ongepaste vitlust-zijn, op eene enkele gedachte of uitdrukking te willen ſtilſtaan, die welligt verbeterd konde worden. Wij zouden dus, bij voorbeeld, kunnen aanvoeren, dat de beſchrijving van den ſtorm, (vs. 297 tot 317) en van den krijg, (vs. 785 tot 835) wat te lang, en dat de inlaſſching van *Koster's* druk-kunst (vs. 366 tot 373) inderdaad te gezocht zij, bij gelegenheid dat er met een enkel woord van het Haarlemmer-meer gewaagd wordt, gelijk de Dichter zelf dit in zijne Aanteekeningen achter zijn werk (bladz. 69) reeds te kennen geeft; dan, wij achten alle ſoortgelijke aanmerkingen daarom ongepast, wijl zoodanige plaatſen zelve rijk zijn in wezenlijke

Re ſchoonheden. Dank zij dus den echten Romeinſchen Zanger, die door zijne godenlier eenen nieuwen lauwer voegt tot den krans, welken het Hollandſche Kunstkoor, reeds van ouds, te regt verwierf! Wij vereeren bovenal de nederigheid, waarmede de Dichter te voorſchijn treedt, zonder dat zijn lof door de weidſche galmen zijner kunstbroeders is uitgetrompet, hetgeen bij ſommige Zonen van Apollo nog een zwak overblijfſel is van den ouden tijd. Alleenlijk, daar wij voor Hollandſche Lezers geene proef ter ſtavinge van ons oordeel kunnen leveren, uiten wij bij dezen ons vurig verlangen, dat dit meesterſtuk eenen bekwamen taalkundigen Dichter moge vinden, die hetzelve in onze landtaal naauwkeuriglijk overgiete, opdat de kunstroem van den Heer VAN DER EYK, niet bij geleerden alleen, maar overal in dit Land naar waarde geſchat worde, en zijn voorbeeld voor alle andere letterminnaren ter navolginge diene, en tevens ter verheffinge van een Vaderland, welks luister in dit Dichtſtuk overal voortreffelijk wordt gehandhaafd.

Inwijding van het Spreekgeſtoelte door den weledelgeboren Heer Mr. MATTHIJS STRAALMAN *aan de Amſterdamſche afdeeling der Hollandſche Maatſchappij van Fraaije Kunſten en Wetenſchappen ten geſchenke gegeven den* 10 *Dec.* 1807. *Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. *Gr.* 8*vo.* 32 *Bl.*

Het is bekend, hoe, voor omtrent twee jaren, de Hollandſche Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde, uit drie afdeelingen beſtaande, waarvan eene te Leijden, eene te Delft, en eene te Amſterdam gevestigd was, zich, op voorſtel der Amſterdamſche afdeeling, herſchiep in eene Maatſchappij van Kunſten en Wetenſchappen. Aan de Amſterdamſche afdeeling nu van deze Maatſchappij werd door nu wijlen den Heere STRAALMAN een Spreekgeſtoelte geſchonken, van hetwelk een afbeeldſel naast den titel van het aangekondigd werkje gevonden wordt. De bundel zelf bevat eene Aanſpraak van den algemeenen Voorzitter, Mr. J. KINKER, bij het openen der vergadering, en een Gedicht van den Heer J. F. HELMERS, behelzende den lof en het nut der fraaije Kunſten en Wetenſchappen, bijzonder in den ouderdom. Bij de Aanſpraak van den Heer KINKER zullen wij niet ſtilſtaan; zij is ſlechts eene inleiding tot het volgende. Het Gedicht van den Heer HELMERS hebben wij met genoegen gelezen; het draagt de ſprekendſte bewijzen van dichterlijk vernuft; meer dan eene epiſode is uit-

uitmuntend, en het geheel loopt zeer goed af, schoon ons hier en daar wel eens eene prozaïsche regel is. voorgekomen; gelijk b. v. bl. 24 vs. 15.

De nieuwste uitvindingen beproeft hij op zijn land
En 't zij 't gelukt' of niet, 't houdt zijn gestel in stand.

en vs. 25.

In 't statig landgebouw, dat hem verborgen houdt,
Door eenen Zeeheld, door een Tromp misschien gebouwd, &c.

Doch deze vlekken nemen de waarde van het geheel niet weg. Eene aanmerking echter kunnen wij hier niet achterhouden; zij betreft zoowel den Heer KINKER als den Heer HELMERS, en is op den doorgaanden toon en strekking dezer beide stukken betrekkelijk. Recensent haat alle Mystiekerij, en zijne ondervinding heeft hem geleerd, dat zoowel de zoogenaamde verlichting als het zoogenoemd bijgeloof de hare heeft. Wat is het toch, dat de Heeren KINKER en HELMERS met hunne *Isisfen*, met de *buigende rietstaven* en het *smokend nachtlicht* hunner ongewijden verstaan? Meenen zij ter goeder trouwe, dat de Amsterdamsche afdeeling der Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen alle licht in pacht heeft? Of zijn zij inderdaad zoo trotsch op hun priesterschap bij *St. Isis*, dat zij daarom alle andere priesters, welke hunne Godin niet bij uitsluiting huldigen, met alle vriendelijkheid voor *huichelende outertalken*, *in 't vosseuvel gedoken*, verklaren? Waarlijk die Heeren zouden ons zeer verpligten, wanneer zij eens ruiterlijk en regt duidelijk wilden zeggen, waarin toch wel het onderscheidend karakteristieke van hun geloof of niet-geloof bestond: want hoe groot *eene denkbeeldopwekkende tooverkracht ook de geheimzinnigheid*, *het raadselachtige kleed der wijsheid*, bezitte, zijn er evenwel onder de ongewijden nog genoeg, die *geheel niet* van *mysterien* houden, en zoo min in het blinde aan den leiband der Heeren priesteren van Isis, als aan dien van elk' anderen huichelenden outertolk, verkiezen te loopen.

De Mensch, *door* HENDRIK HARMEN KLYN. *Amsterdam*, *bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1808. *In gr.* 8vo.

Het is bekend, dat de Heer KLYN tot de volgeren der Kritische wijsbegeerte behoort; in dien geest is ook dit dichtstuk opgesteld, hetwelk wij over het geheel met genoegen gelezen hebben, en ook als eene dichterlijke voorstelling van hetgene de Kritische wijsbegeerte te dezen aanzien leert, ondanks eenige zwakkere plaatsen, gaarne aanbevelen.

Jo-

JOHANNA DE CASTRO, *Treurspel*, *door* H. VAN BAALE. *Te Amsterdam*, *bij* P. J. Uylenbroek. 1807. 8*vo*.

Op nieuw een eersteling, aan het Tooneel gewijd! Ook een Treurspel, in den gewonen smaak, in vijf Bedrijven, in de algemeene berijmde versmaat, volgens de geldende tooneelwetten bearbeid, en in zoo ver boven alle kritiek verheven! Het onderwerp van DON PEDRO, Koning van *Spanje*, verlievende op JOHANNA DE CASTRO, de heldin van dit stuk, Dochter van DON GUISCARLOS, en haar verstootende, met alle de hofwoelingen, welke minnenijd en eerzucht verwekt, is in zich zelven voor het tooneel zeer geschikt. Ook ieder Bedrijf heeft op deszelfs einde wel iets van die *theatrale coup* (zoo als men haar noemt,) waarbij de aandacht van den hoorder opgewekt, en, nog onbevredigd zijnde, met een vurig verlangen de toekomst verbeidt. Dan, waar is de fijnheid van gewaarwordingen en hartstogten, welke den Duitschen SCHILLER, en ook den *dramatischen* KOTZEBUE, zoo bijzonderlijk eigen is? De personen in dit Treurspel zijn nergens anders door onderscheiden van de gewone kringen des levens, dan door hunne titels, namen en rijmende versmaat; eigenlijk treffend karakter van het hofleven, als zoodanig, is er niet in te vinden. Alle personen spreken op een en denzelfden trant, even als de poppen in het *Jan Klaasse* spel door den Meester of den Hansworst in éénen toon worden bezield. Het oude hulpmiddel der Fransche School, om de eenzelvigheid van het stuk af te wisselen, is ook hier aangevoerd in een paar vrouwelijke Vertrouwden, die, met alle de hofgeheimen bekend, raad en daad plegen; terwijl de Schrijver had behooren te bedenken, dat dit hulpmiddel geschiedmatig gold op dien tijd, wanneer het door de Franschen werd gebezigd; doch dat zulks thans, nu de Europeesche Hoven zich boven de vorige zeer ver verheffen, inderdaad als een schimp zoude kunnen opgevat, en althans nimmer op het tooneel ter aanbevelinge mag worden voorgesteld. In één woord, het stuk komt ons allerwege plat voor, beroofd van die vinding, van die krachtige voorstelling, van dien hoogeren toon boven het gewone leven, welke het Treurspel behooren te onderscheiden, en alleenlijk geschikt zijn, om op het hart van den hoorder of aanschouwer met voordeel te werken. Van hier gaat die platheid, ook hier en daar, tot de uitdrukkingen zelve over. Dus b. v. in het tiende Tooneel des laatsten Bedrijfs, wanneer het stuk zijne ontknooping nadert, en GUISCARLOS als vijand van DON PEDRO te voorschijn treedt, roept de laatste, in plaatse van op de ontzinde taal des eersten te teeren,

ten, tot zijne Lijftrawanten, die hem NB. reeds verzellen, op den zeer komieken toon:

Hola, Wacht! vlieg rasch (ras) op mijn bevelen:
Geleid Almazro hier en ook Alvarez Zoon.

Konde, bij het allerbelangrijkſte tooneel, immer eene grootere platheid gezegd worden? — Ook het ſlot van dit ſtuk, bij het berigt, dat GUISCARLOS zich door vergif heeft om het leven gebragt, eindigt zeer zonderling met eene vraag zijner Doehter:

ô Vader! 'k zocht uw deugd te redden met uw leven:
Gij ſterft! Heb ik hierdoor, ô Hemel! dan misdreven?

Immers, de vrij algemeene uitſpraak op deze vraag zal, in het verband des tafereels, toeſtemmende zijn, en dus is de voortreffelijke zedeleer dan hierin gelegen, dat de redding van de deugd en het leven eens Vaders in eene Dochter misdrijf is. Kan dit, bij mogelijkheid, eene zedekunde zijn, aanprijzenswaardig voor de Menigte! — Eindelijk, ook de eenzelvigheid van het Tooneel, dat door het geheele ſtuk niet wordt verwisſeld, is zoo geheelenal ſtrijdig met dien invloed, welken zelfs het uiterlijke door de zinnen moet helpen verſterken, dat wij ons inderdaad bevreemden over zulk eene nalatigheid, welke door den Schrijver zoo gemakkelijk had kunnen herſteld worden.

Na deze beoordeeling acht zich de Recenſent verpligt, den Heer VAN BAALE, dien hij noch in perſoon, noch zelfs te voren in naam, kent, onder het oog te brengen, dat hij denzelven daardoor geenszins heeft willen ontmoedigen, maar integendeel aanſporen, om niet blindeling te volgen dat ſpoor, waarop hem anderen, al waren het zelfs beroemde Dichters, zijn voorgegaan. Hij wil daarentegen den oorſpronkelijken Schrijver, die, zoo als wij in het begin opmerkten, zijne geoefende kennis uitdrukkelijk aan den dag legt, ernſtig hebben aanbevolen, om het Treurſpel naar zijnen waren, verhevenen aard door eigen nadenken te beſtuderen, de meeſterſtukken der oudheid en, onder de lateren, van SHAKESPEARE, SCHILLER, VONDEL en BILDERDIJK ijverig te lezen, en zorgvuldig op te merken, dat de *aeſtetiſche* behandeling, bij de toenemende beſchaving van wetenſchap en konſt in onze dagen, eenen in alle opzigten verfijnderen ſmaak vordert, die zoo wel op de menschkundige verhouding der karakters, zoo wel op het kostuum van tijd en zeden, die men afbeeldt, als op den ſtand, waarin ieder op zich zelf handelt, op de *illuſie*, die overal ongezocht moet werken, en bovenal op het groote oogmerk en den invloed, dien zulks bij het tegenwoordige geſlacht zal te weeg brengen, met de grootſte overeenſtemming werken moet.

De

De Dood van ALBRECHT BEILING, *Slotvoogd van Schoonhaven; Treurspel, door* PIETER VREEDE. *Te Amsterdam, bij* A. Mars. 1808. *Met Privilegie. In* 8vo. 56 *Bladz.*

Het bedrijf van den Nederlandschen REGULUS prijkt met zulk eenen schitterenden luister in onze Geschiedenissen, dat alle Volken er met verwondering op staren, en verheft zoo zeer den echten adel van ons Volkskarakter, dat elk regtschapen Vaderlander zijnen boezem van het edelst vuur voelt gloeijen, wanneer hij met een dankbaar gevoel en edele fierheid zijnen BEILING in den rang der grootste en roemrijke Mannen der Oudheid eene vereerende plaats ziet bekleeden.

De weinige onder onze Landgenooten, die nog met een echt Nederlandsch gevoel onze Geschiedenis beoefenen, zullen zich deze en andere roemrijke gebeurtenissen van den ouden tijd met een innig welgevallen voor den geest brengen; terwijl het allezins heilzaam mag worden gerekend, zoo vele andere, die met de nieuwigheden van den dag het oude zoo ligtelijk vergeten, te herinneren, dat onder de oude Nederlanders brave, groote en edele menschen zijn geweest, dat zij van die Nederlanders zijn afgestamd, en zich, in stede van zich over hunne afkomst te schamen, veeleer behooren te schamen, dat zij zoo jammerlijk verbasterd en van de deugden hunner Voorouderen ontaard zijn.

Zoo er iets geschikt is, om zulke herinneringen bij onze Landgenooten op te wekken, dan is het voorzeker de vertooning der oude en roemrijke bedrijven op het Tooneel — die school der zeden en kweekplaats van deugd, vaderlandsliefde en grootmoedigheid.

De Heer PIETER VREEDE, die op zijne staatkundige loopbaan, als welsprekend Redenaar, geenen geringen roem heeft verworven en als Dichter tevens met lof bekend is, zou derhalve eenen zeer prijzenswaardigen arbeid ondernomen hebben, door het bedrijf van ALBRECHT BEILING voor het Tooneel te bewerken, zoo slechts de Geschiedenis genoegzame bijzonderheden van dit voorval bewaard had. Dan — wij vinden er zoo weinig omstandigheden van te boek gesteld, dat de Heer VREEDE genoodzaakt is geweest, tot de grootste verdichtingen zijne toevlugt te nemen. Wij houden echter niet van zoodanige verdichtingen, die de Geschiedenis zelve — onder den schijn van waarheid — tot een' blooten Roman maken, en den Lezer en Aanschouwer, die met het gebeurde niet genoegzaam bekend zijn, met geheel valsche meeningen en voorstellingen vervullen; terwijl wij dezelve dan vooral niet kunnen billijken, als zij met de historische *data* lijnregt strijdig zijn.

Het voor ons liggend Treurspel is zoodanig ingerigt, dat hetgene opzigtelijk de daad van BEILING met zekerheid bekend is, slechts de aanleidende oorzaak tot hetzelve gegeven heeft: want die daad zelve is nog niet eens naar waarheid opgegeven, en al het overige is verzonnen.

Niet ALBRECHT BEILING, maar WILLEM VAN DEN KOULSTER verdedigde het Slot te Schoonhoven. Wij vinden niet in de Geschiedenis, dat de *Hoeksen*, die het Slot belegerden, niet dan *op genade* tot de overgaaf wilden stemmen, en dat BEILING zijn leven tot een zoen bood, om daardoor het leven van de overige bezetting te behouden. Integendeel, het Slot ging bij verdrag over; de Burgzaten bedongen niet slechts hun *leven*, maar ook hun *goed*, en BEILING bood zich niet aan, om voor de zijne te sterven, gaf zijn leven niet tot een zoen, maar werd door de Belegeraars *veroordeeld om levend in de aarde gedolven te worden*. Deze afwijking van de Geschiedenis was ook geheel onnoodig, daar toch de grootheid der daad van BEILING niet bestond in het aanbieden van zijn leven, (hetwelk hij bij de overgaaf *op genade*, zoo als VREEDE dezelve doet voorkomen, toch zou verloren hebben) maar alleen in het houden van zijn gegeven woord.

Al hetgeen ons verder van ARKEL, ADA, EGMOND enz. verhaald wordt, strijdt met de Geschiedenis. Doch al ware er nu ook al, omtrent dezen tijd, een Heer VAN ARKEL geweest, die eene ongehuwde dochter had, — dan nog (dunkt ons) moest de Dichter deze dochter niet doen voorkomen als de bruid (en wel met voorkennis en toestemming van hare ouders) van ALBRECHT BEILING, die slechts als een eenvoudig Burgzaat bekend is. De onwaarschijnlijkheid van deze verdichting valt al te zeer in het oog. Immers wie kent niet de oudheid, magt en het aanzien van het doorluchtig geslacht VAN VAN ARKEL? Zoo de Dichter dan volstrektelijk eene liefdesgeschiedenis in zijn Treurspel moest hebben, (en die schijnt in een' Roman of Komedie wel onontbeerlijk te zijn) waarom dan aan BEILING geen meisje van minderen stand gegeven?

Voorts hebben wij nog eenige aanmerkingen op het stuk zelve.

In een gesprek tusschen EGMOND en BEILING doet de Dichter het voorkomen, alsof vrees voor de list van HAAMSTEDE BERNO terug houdt, om het aanbod van EGMOND aan te nemen: want dus laat zich BEILING hooren:

„ En waarom niet terstond, verrukt en opgetogen,
„ 't Verschuldigd loof gegund(d) aan uw roemwaardig pogen?
„ Waarom eerst een gesprek met u en mij gevraagd?
„ Hier schuilt de lage slang, die ons in 't gras belaagt," enz.

Hierdoor wordt, onzes inziens, de roem van BEILING niet wel-

weinig ontluisterd. Hij toch moest het grootmoedig aanbod van EGMOND dadelijk hebben afgewezen, en geene bedenkingen, zelfs of HAAMSTEDE, in spijt van EGMOND's aanbod, toch zijn hoofd zoude verderen, moesten hem hiertoe hebben overgehaald. Dit tooneel — gelijk trouwens de opoffering van EGMOND in het algemeen — stelt BEILING, die toch de Held van het stuk is, te veel in de schaduw, en EGMOND blinkt met den grootsten luister. BEILING had zijn woord gegeven — als eerlijk man was hij verpligt, dit te houden. Hij doet dus niets meer, dan *pligt*, *strengen pligt*. EGMOND was tot niets verbonden. Geheel vrij biedt hij zich aan, om voor BEILING te sterven — dit is meer dan pligt — dit is schitterende edelmoedigheid. Ook bevalt ons de blijdschap niet, waarmede ADELT en ADA in het begin deze opoffering van EGMOND vernemen. Zulk eene grootmoedigheid moest in edele zielen weder grootmoedigheid gewekt hebben. De Dichter schijnt dit zelf gevoeld te hebben, en zoekt het te herstellen door het 10de Tooneel van het 2de Bedrijf — welk tooneel ons voorkomt een der beste van het gansche Treurspel te zijn.

Wijders wordt er in dit stuk te veel verhaald, en de hoofdzaak niet op het tooneel verhandeld. Zoo de Dichter eenige tooneelen in het vijandelijke leger, in de tent van HAAMSTEDE, had gebragt, welk eene schoone gelegenheid zou er zich dan niet hebben opgedaan, om de teederste en treffendste tooneelen voor het oog van den Aanschouwer te brengen! hoe zeer zou het geheele stuk in belangrijkheid niet gewonnen hebben!

Eindelijk komen ons vele uitdrukkingen van de jammerende en teikens bezwijmende ADA, *in haren toestand* veel te *sentimenteel* en te poëtisch zwierig voor, en haar verzoek — hare dringend, aanhoudend verzoek, om in een Klooster geplaatst te worden, — strookt weinig met hare wanhopige gesteldheid. De zucht tot het Kloosterleven kan zeer wel het gevolg zijn van rampen en droefheid, doch zij vertoont zich bij een kalmer gemoedsbestaan. Midden in de hoogste verwijfeling moest ADA geen anderen wensch hebben gehad, dan om met BEILING te sterven — het stille Kloosterleven kon haar, menschkundig beschouwd, op dien oogenblik nog niet behagen.

Overigens komen er in dit Treurspel schoone en roerende tooneelen voor. De verzen zijn, meestal, zuiver en vloeijend. Het best behaagt ons de Dichter in den verhalenden toon, waarvan wij, tot eene proeve, de volgende regels zullen bijbrengen;

„ Gij kent de woede en haat, waarmee men heden strijdt,
„ Dat kunde of jaren schaars van 't moordtaal zijn bewijd.
„ Wanneer voor groter magt de zwakren zijn bezweken.
„ Gevloekte burgerkrijg! dit is uw oorlogteeken.

„ Dit is de helsche vrugt, die gij onzalig teelt,
„ Als gij het vaderland de kalme rust ontsteelt.
„ Wat sloten zijn verwoest, en door het vuur verslonden,
„ Wat stroomen bloeds geplengd, wat schenddaan onderwonden,
„ Zints Willem en Margreet, door 't onnatuurlijkst woên,
„ In hoeks en kabeljaauws de snoodste twisten voên!
„ Reeds meer dan zestig jaar blijft dezen vnurkolk woeden:
„ Een Etna, die nu stroomt met brede lavavloeden; (kraakt,
„ Dan sluimrend smeult en rookt; maar straks weêr dondrend
„ En 't ingewand der aard in eenen vuurvloed braakt," enz.

Op bladz. 6 en 7 treffen wij deze regels aan:

„ Niet dat de ziel niet lijdt door bange boezemtogten;
„ Niet dat de strenge deugd word(t) hevig aangevogten;
„ Niet dat de teedre worm als wegkrimpt door de pijn;
„ Maar zouden wij door 't lot geheel verpletterd zijn?"

De tweede en derde regel drukken juist het tegengestelde uit van hetgene de Dichter zeggen wil; daar toch de meening is, dat, zoo wel als de ziel lijdt door bange boezemtogten, (gelijk de eerste regel uitdrukt) ook de *strenge deugd hevig word aangevochten* en de *teedere worm als wegkrimpt door de pijn*; maar dat dit alles ons evenwel niet geheel moet verpletteren.

Ook vinden wij regels, die door eene verkeerde woordschikking zeer gebrekkig zijn, gelijk deze:

„ Ja, Ada, in dat Koor, zal met haar zielsgedachten," enz.
„ Maar Ada, heden reeds, zal bij haar' bruigom leven,"
„ Een Ridder, door zijn dood wil Albrechts hoofd bevrijden,"
„ Wanneer, in 't Ridderspoor, ziet zij toch Haamsteê gaan?" enz.

In het Oktrooi, aan Commissarissen van den Stads Schouwburg te Amsterdam verleend, om de werken, die ten Tooneele gevoerd worden, alléén te mogen drukken, voor dit Treurspel geplaatst, vinden wij, dat de gemelde Commissarissen in het Verzoekschrift, ter bekoming van het Oktrooi, tot eene reden gebruikt hebben: „ ten einde dezelven, door het nadrukken van anderen, hunnen luister, zoo in Taal- als Spelkonst, niet mogten verliezen." Doch men behoeft waarlijk niet te vreezen, dat dit Treurspel door het nadrukken eenigen luister in taal en spelling zal verliezen, daar het in dit opzigt volstrekt geen' luister bezit.

De maat van rampzaligheid is VERvuld; *strijd* en *mond* vrouwelijk gebruikt; *vlrend*; *schryt*; *wxrfelen*; *doedt*; *vleidt*; *lagt*, en meer andere grove taalfouten, behoorden thans geen werk meer te ontsieren.

De

De Doodgraver. Door C. F. *Vrijheer* VON BILDERBECK. *Naar den tweeden Druk uit het Hoogduitsch. Leeuwarden, bij* de Wed. J. P. de Bolj. 1808. *In gr.* 8*vo. Ifte en IIde Deel. Te zamen* 437 *bl.*

De held der geſchiedenis, door de Natuur met voortreffelijke talenten begunſtigd, maar een man, wien lust tot gezette werkzaamheid en vlijt, overleg en nadenken ontbreekt, is overal en altijd zichzelven in den weg, en komt door het trotsch gevoel van eigene waarde, door zijnen verregaanden hoogmoedigen en eigenlievenden waan ten val. Hij is een waarſchuwend voorbeeld, en verliest aan het eind des tweeden Deels reeds genoegzaam geheel onze achting. Hij is daarenboven, bij al zijn fijner gevoel en dweeperij in de liefde, een ſlaaf zijner zinnelijkheid, en wel alzoo, dat zijn voorbeeld geenen Lezer gevaarlijk wordt. Het meisje vooral zal den wispelturigen man diep verachten.

Geheel deze welgeſchrevene Roman is kunſtig ingerigt; zij leest zeer onderhoudend, en houdt de nieuwsgierigheid aangenaam aan den gang. Zeer veel komt hier voor, dat geheel zonderling en zeer onwaarſchijnlijk is; dan dit hindert den Lezer niet; men ſtapt er, nieuwsgierig naar de ontknooping, over heen, daar het de palen der mogelijkheid toch nimmer overſchrijdt. Wij vonden geene epiſode, geen handelend perſoon, hoe velen hier ook voorkomen, die met de hoofdgeſchiedenis niet in verband ſtaat; deze gaat onafgebroken al verder. De geſchiedenis is te ingewikkeld, de perſonen zijn te veel en te belangrijk, om dezelve onze Lezers te ſchetſen. De arme Doodgravers jongen wordt *per varies caſus* een man van invloed en gezag, en valt dan uit deze zijne hoogte; en wat er nog verder van hem worden zal, moet het *derde* Deel, dat tevens het laatſte zijn zal, ons leeren; wij verlaten hem hier gevangen en in de handen van de affchuwelijkſte booswichten.

Eene in ons oog gewigtige aanmerking mogen wij intuſſchen niet verzwijgen; de zinnelijke liefde en het ongeoorloofd genot vindt hier eene wat al te gereede verontſchuldiging; wel is waar het is hier zoo wat verfijnd en verhoogd; maar, verfatſoenlijkt, (de Lezer verſchoone dit woord) blijft ondeugd toch ondeugd; zij draagt hier veel te ſchoon een masker. In dit opzigt dan ſchijnt ons des Schrijvers moraal wat lax. In de werkelijke wereld heeft doorgaans de boeleerſter geen overigens zoo beminnelijk, deugdzaam, edel en groot karakter. — Hier en daar is een tafereel ook weelderig genoeg geteekend. Met dat al zijn deze perſonen nog niet aan hun einde, en het moge in de Roman al eens wel met hun afloopen, zoo gaat het toch niet voor den hoogen zedelijken Regter. Wij merken dit op als eene vlek in dit anders aangenaam en onderhoudend verhaal; tot nog toe heeft onze Natie boven andere uitgemunt in gevoel van minachting en afkeer voor losheid van zeden

en grondbeginselen, van ontucht, onder welk eenen verschoonenden naam dan ook verbloemd; en men moest tot het verzwakken van dit gevoel door zoodanige verdichte geschiedenissen niet medewerken. Wij houden hier geene verschooning geoorloofd, dan alleen eene zoodanige, die geene andere strekking heeft, en hebben kan, dan tot het opwekken van het medelijdend gevoel met ongelukkigen.

Echter is dit boek geen leerboek der ontucht, en die een rein hart met zich brengt, zal bij de lezing ook zijne verbeelding niet bezoedelen. Men kan deze Roman ook zonder blozen lezen; dezelve boezemt eenen innigen afkeer in tegen iedere schurkerij en laagheid, en bevat menige goede les.

Leven van GIAFFAR, *of de Barmeciden. Een Tegenstuk op het Leven van Doctor* FAUSTUS. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Met Platen. Te Amsterdam, bij* G. ROOS. 1807. *In gr. 8vo. 211 Bl.*

Indien wij het oordeel van den Hoogduitschen Recensent, hetwelk men in het Voorberigt lezen kan, en dat van den Heer Vertaler, zoo maar gaaf weg onderschrijven konden, hadden wij eene zeer gemakkelijke taak, en moesten dit Werk als *een meesterstuk, hetwelk eene heerlijke Lectuur aan ieder mensch van verstand en gevoel aanbiedt*, onzen Lezeren aanprijzen. *Nog* echter durven wij zoodanige getuigenis niet bekrachtigen; en indien iemand alzoo ons gevoelen weten wil, alvorens hij dezen *Giaffar* inziet of aan de zijnen in handen geeft, moet hij eenigen tijd nog wachten, tot dat de voltooijing van het geheel ons in staat zal stellen om te oordeelen, onder welke soort van Zedekunde die van deze Roman, naar ons gevoelen, moet worden gerangschikt. Opregt verklaren wij hieromtrent nog niets te kunnen beslissen, en zelve nieuwsgierig te zijn, wat dan eigenlijk de Schrijver ons leeren zal, als den grondsteun van menschelijke deugd.

Dit eerste Deel is in *drie* Boeken afgedeeld. De held der geschiedenis, wiens deugdzamen vader de Kalif worgen liet, vervlei tot vertwijfeling aan menschengeluk en het weldadige van het Godsbestuur; eenzaamheid en zijne wijsgeerige naspeuringen brengen hem hoe langer hoe meer tot wanhoop; bij het ongeluk van eene geheele landstreek door storm en watervloed verschijnt hem een hooger wezen in de gedaante eenes wijzen; deze boezemt hem vertrouwen in op zijne inwendige kracht en deugd, en last tot werkzaamheid. In het tweede Boek vinden wij dan ook GIAFFAR in eer en magt, Vizier van den Keizer; dan zijne deugd bezwijkt bij iedere verzoeking; hij werd van trap tot trap een gruwelijk booswicht: dit echter was slechts een droom, een waarschuwende droom, door de bewerking van het straks gemelde hoogere wezen. Dit hoogere wezen blijkt (gelijk den Lezer hieromtrent

niet reeds vroeger een en andere wenk gegeven was) in het derde Boek te zijn een booze geest. ACHMET (zoo noemde zich die geest in zijne menschelijke gedaante) komt in de hel, en doet Satan verslag, wat hij had in 't werk gesteld, en hoe hij dezen mensch door de deugd zelve zal ten val brengen. „De schoonste triomf der hel (zegt Satan daarop) is de val der regtvaardigen; wanneer hij door zijne deugd valt; en ons heerlijkst schouwspel is, van hem door de klaauwen van haar verscheurd te zien, die hij zich heeft opgeofferd." Hierop komt GIAFFAR werkelijk in den kring des bezigen levens, wordt Grootvizier aan het hof van den Kalif HAROUN; en dit Deel eindigt juist daar, waar zijne deugd op eene zeer sterke proef wordt gesteld. De aanprijzende Duitsche beoordeeling in het Voorberigt, hier boven reeds genoemd, doet melding van de „keten eener eeuwige noodwendigheid, die zich om alle wezens slingert," immers aan deze zijde van het graf. Dan — gelijk wij zelden — wij willen het vervolg der geschiedenis afwachten.

Kunst om in twee maanden de Fransche Taal te leeren lezen, verstaan, schrijven en spreken. Van C. L. A. KÄSTNER, *Predikant te Blhlitz bij Eilenburg. Naar de tweede Uitgave uit het Hoogduitsch vertaald, door* M. G. ENGELMAN. *Te Nijmegen, bij* J. C. Vieweg. 1808. *In gr.* 8*vo.* 96 *Bl.*

De Kunst is lang en het Leven is kort, is eene der wijze kortbondige Spreuken van HIPPOKRATES, welke hij reeds in zijn' tijd op de thans nog in vergelijking dubbel en meer dan dubbel uitgebreide Geneeskunst toepaste; hij oordeelde het dus toen reeds noodig, de lessen voor eene Wetenschap of Kunst zoo beknopt mogelijk voor te stellen. Thans is het zeker, door de nog oneindig grootere uitbreiding van al hetgene, wat een fatsoenlijk lid der Burgerlijke zamenleving weten moet, nog noodzakelijker, den gulden Regel van HORATIUS in het ontwerpen van Leerboeken op te volgen (*); en daar het leeren van Talen althans niet meer is, dan den weg te openen, waardoor men tot de voorraadschuren der wetenschappen aller Volken kan naderen, en eene taal op zichzelve eigenlijk, hoe zeer nuttig zij ook ter verkrijging van kundigheden in alle vakken van wetenschappen zijn moge, geene wetenschap kan genoemd worden, dient men zeker in het aanleeren derzelve vrij wat voort te spoeden, wil men niet in het oogmerk, waartoe men dezelve leert, juist door het beoefenen der Taalkunde achterwaarts blijven, of zelfs wel verwijderd worden. Men is derhalve reeds in vroegere tijden bedacht geweest op het uitdenken van middelen, ten einde verscheidene talen op eene werktuigelijke wijze spoedig mag-

tig

(*) *Quicquid præcipies esto brevis.*
De Arte Poet.

dig te worden; en deze Duitsche Autheur tracht ons ook die voetspoor te volgen, en den Leerlingen de Fransche Taal in *twee maanden* aan te leeren.

Wel nu, dit is zeker eene loffelijke poging; immers die algemeene wereldtaal wordt voor elk hoe langer hoe onmisbaarder, en zelfs zij, wier omstandigheden niet vorderen dat ze zich in de geleerde wereld voordoen, of zich met eenige algemeene of bijzondere wetenschappelijke letteroefening bezig houden, kunnen echter de kunde dier taal, elk in zijn bijzonder beroep en dagelijkschen omgang, schaars ontberen; en echter zijn die lieden nog minder dan zij, die tot de Letteren worden opgeleid, in staat, om den tijd uit te vinden, welke tot het grondig aanleeren eener taal vereischt wordt.

De Heer KÄSTNER tracht dus dien daartoe vereischt wordenden tijd door dit Werkje aanmerkelijk te bekorten, volgens de Regelen, welke de Vertaler ons in het *Voorberigt* mededeelt. Wij zullen dus genoodzaakt zijn, ten einde onze Lezers deszelfs gebruik te doen kennen, ons bij het Voorberigt voornamelijk te bepalen.

Maar, eer wij daartoe overgaan, moeten wij noodzakelijk opmerken, dat het ons voorkomt, dat de *Vertaler*, daar hij nu door de bewerking van dit Boekje gezien heeft, hoe men eene ons geheel vreemde taal in den tijd van *twee maanden* kan leeren *lezen*, *verstaan*, *schrijven* en *spreken*, wel ten minste *zes minuten* mogt besteden, om zijne eigene moedertaal zonder taalfouten te leeren schrijven; dit zal zekerlijk ook, volgens dergelijke regelen, gemakkelijk in dien tijd te doen zijn, en is toch voor een Schrijver, die zijne werken in druk geeft, van de hoogste noodzakelijkheid. Immers, zoo wij de misslagen tegen de gronden der Hollandsche taal, welke hier voorkomen, alle op de lijst van Drukfeilen hebben te stellen, dan moeten wij echter den gebruiker waarschuwen, dat hij gevaar loopt, om, terwijl hij in *twee maanden* de *Fransche Taal* uit dit Werkje leert, even zoo vele valsche begrippen van zijne eigene taal te verkrijgen, als hij wellig juiste van de vreemde aanneemt.

Wij zullen, ten einde onze Lezers eenigzins in staat te stellen, de wijze na te gaan, hoe men dit Boekje, volgens het plan des Schrijvers, dient te gebruiken, om er die zoo snelle aanwinst van kunde in eene thans zoo hoogstnoodzakelijke Taal door te verkrijgen, den hoofdinhoud der Regelen, welke de Hoogduitsche Schrijver, naar de getuigenis des Vertalers in het Voorberigt, daartoe opgeeft, hier beknoptelijk trachten voor te dragen.

„ Den (de) Eerstbeginnende lere de hier voorkomende
„ Fransche woorden en spreekwijzen, alsmede zoodanige in
„ die Taal vervaardigde opstellen, die in andere voor de hand
„ zijnde Leerboeken gevonden worden, onder het opzigt
„ eens Mans, die in de gronden der Fransche Taal ervaren
„ is,"

is,' enz. Hier worden dus al terstond andere Leerboeken en het mondeling onderwijs van een in de Fransche Taal ervaren persoon vereischt, om de uitspraak te leeren. De Vertaler voegt er ook bij, dat het jammer is, dat de Heer KÄSTNER bij dit zijn Werkje ook niet eene aanwijzing gevoegd hebbe, om den Leerling de uitspraak der Fransche woorden te leeren, door *aan zijne moedertaal eigene toonklanken*; maar die zouden toch den Hollander niet veel gebaat hebben. Hij schijnt echter dit gebrek door het opgeven van Hoogduitsche Leerboeken, als zijn *Der selbstlehrende Französische Sprachmeister* van C. L. BERGER, en LE PETIT *Dictionnaire Complet François & Allemand*, & *Allemand & François*, gemakkelijk te kunnen vervullen; doch hierdoor wordt de Leerling al weder met twee nieuwe Leerboeken bezwaard, die hij toch ook doorstuderen moet. Men denke slechts om de twee maanden!

Het Iste Voorschrift tot gebruik van dit Boekje behelst, dat met het leeren der uitspraak het eerste of *Etymologisch* gedeelte der Fransche Taal gepaard kunne gaan. Wij meenden, dat het *Orthographisch* gedeelte, in alle Talen, den eersten rang vorderde, wijl men daarin de kennis der *letteren* en het vormen van *sylaben* en *woorden* aantreft; en dat de *Etymologie* of *Afleidingskunde* dan eerst te pas kwame, wanneer men de letters eerst tot woorden regt had leeren zamenstellen; doch, om den spoed te bevorderen, schijnt dat gewigtig gedeelte der Taal hier maar ter zijde gesteld te worden.

De Regelen, die de Schrijver voorts opgeeft om de *Etymologie* der woorden te leeren, komen ons indedaad niet zeer grondig voor. Bij voorbeeld, om slechts, wegens ons klein bestek, de eerste te noemen:

teur

— betekent, dat de bovenste eindgreep in de onderste

trice

verandert, zoo dat van *bienfaiteur* in het vrouwelijke *bienfaitrice* gemaakt moet worden.

Maar wij vragen hier bij: Is dit nu *Etymologisch* onderwijs, om eene vreemde Taal grondig te leeren? Wat zal een Leerling, zoo hij geene algemeene Linguistische gronden, door het grondig aanleeren van zijne eigene of eene andere Taal, kenne, hier uit maken? Hoe veel blijft er nu nog voor den Onderwijzer over! — Wij zullen dit door nog een voorbeeld uit deze eerste Proefneming nader trachten aan te toonen.

— wijst de gelijkheid aan. B. v. a *Sing. Impérat.* — 1. *Sing. Prés. Indic.* heet: het een luidt als het andere. — Zoo de Leerling indedaad niet door lange studie en oefening eerst geleerd hebbe, wat *Singulier Imperatif* en *Singulier Present Indicatif* beteekene, zal na deze Proefneming zijne kennis van het een zekerlijk nog — aan die van het andere en te zamen — o blijven.

Maar

Maar er is ook nog meer bij deze eerste Proefneming te doen. 1°) De oefeningen moeten de onduidelijke regelen door voorbeelden ophelderen; men moet dus de regelen met de oefeningen vergelijken. Maar als men die dan wel verstaat, *is men nog maar weinig gevorderd(d)*. 2°) Men moet die regelen zorgvuldig trachten te onthouden, en dus gelegenheid geven om te beproeven, of men dezelve wel onthouden hebbe. En 3°) Daarna nog de *Uitzonderingen* (*Exceptien*) leeren.

Het IIde Voorschrift leert de opstellen, van welke men zich ter beoefening van de uitspraak bediende, verstaan.

Het IIde leert, dat men de *syntaxis* met de meestmogelijke opmerkzaamheid doorlezen moet, en terwijl de uitzonderingen in de *Etymologie* beoefenen.

Het IVde wil, dat men, na de doorlezing der *syntaxis*, beginne met het een of ander opstel in het Fransch over te zetten, en bij afwisseling een gemakkelijk Fransch boek te lezen.

Het Vde Voorschrift luidt aldus: „V. eerst tijd zich, door middel van eene uitvoerige Aanwijzing, in eene goede en geregelde uitspraak te oefenen." — Het komt ons voor, dat men, om dit *eerst tijd zich* regt te verstaan, alleen wel twee maanden vruchteloos zou moeten studeren. Zekerlijk is hier eene zinstorende drukfout ingeslopen; doch wij kunnen die niet raden, anders zouden wij ze gaarne, om den Leerling in zijne snelle vaart niet te vertragen, hier willen opgeven.

Dergelijke drukfouten, maar inzonderheid het doorzien van het Boekje zelve, doen ons vermoeden, dat men op den Titel, in plaats van *twee maanden*, *twee jaren* zal moeten lezen. Immers zoo veel tijds schijnt ons wel noodig, om alleen de wijze, waarop de Authour wil dat men zijn Boek gebruiken zal, regt klaar te leeren verstaan.

Het sterven en weder levendig worden van WILHELM TENNENT, *Predikant in Noord-Amerika. Met een naauwkeurig verhaal van hetgeen hij in den schijnbaren staat der afgescheidenheid ondervonden heeft. Eene* ECHTE *en, door geloofwaardige getuigen, bevestigde Geschiedenis — als eene bijdrage tot de Zielskunde, ter onpartijdige beoordeeling voorgesteld aan alle Geneesheeren en Beoefenaren der Christelijke Wijsbegeerte. Door een Gezelschap Godsdienstvrienden en Lettertmnnaars te Bazel. (Uit het Hoogduitsch vertaald, en vergeleken met de Engelsche uitgaaf.) Te Amsterdam, bij* A. B. Sarkes. 1808. *In gr.* 8vo. 18 *Bl.*

Een belangrijk of niet belangrijk blaadje, al naar het oogpunt, waaruit men hetzelve beschouwt. De Predikant TENNENT scheen, na eene langzame verzwakking door de teering, nu nog onverwacht gestorven; alles was tot de begrafenis ge-

gereed. Dan een jong Geneesheer, zijn bijzonder vriend, wilde zich des anderendaags zelve van zijnen dood overtuigen. Hij ontdekte bij het hart van den vermeenden overledenen eene buitengewone warmte, doch beproefde drie dagen lang te vergeefs alle mogelijke middelen om het leven op te wekken. Echter, zoo als men de kist sluiten zou, opende TENNENT de oogen, loosde een diepen zucht, en viel aanstonds weder in onmagt. Nu beproefde men op nieuw redmiddelen, met beter gevolg; lang bleef hij zwak, doch binnen een jaar kon hij het bed verlaten en door huis gaan; eindelijk kon hij zijn predikambt weder opvatten, en heeft nog vele jaren lang zijne Gemeente door leer en voorbeeld gesticht.

De Geneesheer houdt voorzeker dit geval, waarvan de echtheid in het Voorberigt genoegzaam schijnt gestaafd, belangrijk, en zou alleen nog meer bijzonderheden en een meer uitvoerig en naauwkeurig verslag wenschen. Zoo gaat het ook den wijsgeerigen waarnemer in opzigt der Zielkunde. Zonderling was het, dat de Heer TENNENT zijn geheugen geheel verloren had, niets meer wist van zijn vorig leven, den Bijbel niet meer kende, en, even als een kind, het Latijn, ja zelfs het schrijven en lezen weer leeren moest; en even zonderling was het, dat hij, eenen aanmerkelijken tijd daarna, herzelve op één oogenblik eenigermate terug kreeg; dat sints dien tijd zijne herinnering weder langzaam geregeld begon te werken, en hij dezelfde schrandere, geleerde man werd, die hij te voren was. Ook hier verlangde men zeker een meer omstandig en gebijzonderd verslag. Uit deze oogpunten intusschen rekenen wij dit blaadje niet onbelangrijk. Maar in zoo ver men door hetzelve eenige andere inlichting verwachten mogt omtrent den afgescheiden staat onzer ziele na den dood, is het van geene beteekenis. Het is toch zeker, TENNENT is niet dood geweest; ook verhaalt hij van zijnen toestand niets, dat ons hier dienen kan. Toen hij bezwijmde, was het of hij door een onzigtbaar wezen werd bij de hand gevat; hij was nu, dacht hij, in de zalige gewesten; hij hoorde jubeltoonen en gevoelde eene groote vreugd; toen hij zich voegen wilde bij de juichende menigte, werd hem gezegd: „*gij moet weder naar het aardsche leven terug keeren.*" Hij schrikte daarvan; en dit was juist het oogenblik, waarin hij zich herinnerde dat de Doctor voor hem stond. De drie dagen, die men hem voor dood hield, hadden hem slechts oogenblikken toegeschenen; van schrik, dat hij naar de wereld terug moest, viel hij in flauwte; nog wel drie jaren hoorde hij 's morgens, als hij wakker werd, een verrukkend lofgeschal. Meer kon noch mogt hij zeggen; na zijn dood zou men er uitvoeriger aanteekening van vinden. Door een bijzonder Godsbestel, zijn deze belangrijke (?) geschriften niet in 't licht gegeven. Wij geloovep niet, dat wij er veel bij ver-

verliezen. 'Dat de brave man, vol twijfel over het gegronde zijner toekomende verwachting, en daarover in een vertrouwelijk gesprek met zijnen broeder, uit ligchaamszwakte bezweek; dat zijne ziel zich toen in den zaligen hemel dacht, zoo als hij zich dien voorheen had voorgesteld, als zijne dierbaarste hoop; dat, zoodra het ligchaam deszelfs gewonen invloed hernam, het denkbeeld bij hem opkwam: *ik moet weder naar de aarde terug*, en dat dit hem verschrikte; dat de tijd van zijn in zwijm liggen hem maar een oogenblik toescheen; en dat dit alles nog lang eenen diepen indruk bij hem achterliet: dit laat zich gemakkelijk begrijpen en oplossen. — De leer onzer voortduring na den dood steunt op vasteren grond dan op zoodanige ondervindingen, en het woord van Paulus (hier ook als *motto* op den titel overgenomen) verzekert genoegzaam, dat de aard der werkzaamheden en des genots in de zalige toekomst door geene menschelijke woorden kan worden uitgedrukt. Trouwens alles aan gene zijde des *grafs* ligt buiten den kring onzer tegenwoordige bevatting. Alles, derhalve, wat de Heer TENNENT van zijne voorstellingen of zoogenaamde bevindingen dienaangaande mag hebben te boek gesteld, kan even weinig bijdragen tot vermeerdering van onze kennis, als wij die ondervinding en 's mans getuigenis voor de zekerheid der zaak behoeven. Om van den staat der afgescheidene geesten iets duidelijk en bevattelijk te weten, zullen wij moeten wachten tot wij zelve afgescheidene geesten zijn; en *wij* willen ook gaarne zoolang wachten.

Weekblad over den Bijbel. Vlde of laatste Deel. Te Groningen, bij W. Zuidema. 1807. *In gr.* 8vo. 416 *Bl.*

Dit Deel vervat 52 welgeschrevene Vertoogen over verscheiden Leerstukken van den Godsdienst en over eenige voorname Bijbelsche Karakters. Men vindt in dezelven eene gezonde uitlegkunde, eene bondige redenering, naauwkeurige begrippen en eene heldere voordragt. Zij zijn oordeelkundig en tevens bevattelijk geschreven, zonder af te dalen tot eenen platten stijl, of te vermoeijen door wijdloopigheid. Bijbelsch regtzinnig, heerscht in dezelven eenen gemoedelijken aandrang tot pligtsbetrachting: zoo dat wij dit Weekblad ter lezing gerustelijk durven aanbevelen. Ons beflek gedoogt niet, uit te weiden over bijzonderheden. Jammer dat dit Deel ginds en elders ontsierd is door zinstorende drukfouten.

Letteroef. No. VII. bl. 291. reg. 1. lees *gekuischt.*

VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Proeve over het tegenwoordig verval en mogelijk herſtel der Godsdienſtigheid. Bijzonder ook met opzigt tot de wettige en gewenschte Staatszorg voor de Godsdienſtigheid. Door Euſebius Belga. Te Groningen en Amſterdam, bij W. Wouters *en* J. F. Nieman. 1808. *In gr.* 8vo. 173 *Bl.*

Onder den nederigen titel van *Proeve*, ontvangen wij eene zeer doorwrochte, en met vele oordeelkundige aanhalingen van andere Schrijvers verrijkte, Verhandeling, die, even als de Verhandeling van den Eerw. W. VAN VLOTEN, vroeger (*Letteroeff.* 1808. *No.* 3) door ons beoordeeld, blijkt geſchreven te zijn ter gelegenheid der bekende Prijavraag van TEYLER'S *Godg. Genootſchap*, „ over de oorzaken van de plaats „ hebbende onverſchilligheid omtrent het Godsdienſti„ ge, en de middelen om een regtſchapen ijver op te „ wekken;" doch, nevens de overige ingeleverde Verhandelingen, door gemeld Genoptſchap onbekroond en onuitgegeven is ter zijde gelegd. Deze oorſprong wordt door den Schrijver in het Voorberigt rondhorſtig erkend, met vermelding der redenen, welke hem tot de uitgave hebben bewogen en bij dat beſluit doen volharden, na dat de Verhandeling van VAN VLOTEN was in 't licht verſchenen, en eene vertaling aangekondigd van zeker Hoogd. Werkje, door Do. ROELING in de Voorrede der gemelde Verhandeling aangeprezen. Wij verheugen ons, dat *Euſebius Belga* de zijne niet heeft achtergehouden, want indedaad dezelve vervat blijken van diep nadenken en is zeer oordeelkundig geſchreven, en behalve de oppervlakkigheid van het gemelde Hoogd. Werkje, (blijkens ſtaaltjes daar uit bijgebragt,) heeft er in deze Proeve een wezenlijk verſchil van behandeling plaats met het ſtuk van Do. VAN VLOTEN. Immers *E. Belga* geeft eene meer oordeelkun-

dige bepaling van de bedoeling der Prijsvraag; — bepaalt zich niet tot één hoofdoorzaak des vervals, zoo als VAN VLOTEN, maar geeft verscheidene op, met de daarbij passende middelen van herstel; — heeft bij de opgave der blijken van de plaats hebbende onverschilligheid niet enkel gevolgd de *Kerkelijke Geschiedenis van de Achttiende Eeuw*, van Prof. YPEY, (zoo als VAN VLOTEN belijdt gedaan te hebben,) maar zijne eigene aanteekeningen ten grondslage gelegd, menige bijdrage tot het Werk van YPEY opleverende; waaruit men zien kan, dat hij vele voorname Schrijvers betreffende dit onderwerp vlijtig en meer naauwkeurig gelezen, geëxcerpeerd en aangehaald heeft, dan VAN VLOTEN. Ook geeft hij zijne Verhandeling onveranderd in het licht, terwijl VAN VLOTEN zegt de zijne vóór de uitgave aangevuld en verbeterd te hebben; 't welk de vergelijking nog meer ten voordeele van *Belga* doet uitvallen.

Het eerste Hoofdstuk behelst *een Tafereel van den voorledenen en tegenwoordigen toestand der Godsdienstigheid*, mitsgaders *bepaling van het doel der Verhandeling*. — Het Tafereel geeft een algemeen overzigt, zonder af te dalen tot bijzonderheden; doch het gestelde wordt bevestigd door getuigenissen van vele beroemde Schrijvers, in de Aanteekeningen, achter de Verhandeling geplaatst, in menigte bijgebragt. Ons bestek gedoogt niet, van dit Tafereel een schets of uittrekſel te geven; maar de volgende juiste opmerking kunnen wij niet ongemerkt voorbijgaan: „ Heerschende is het wanbegrip, „ dat het er niet op aankomt, wat men gelooft, als „ men maar *wel leeft*; — en dat God, als van nature „ genadig en barmhartig, geenszins zoo streng is als „ men Hem afschetst, en het dienvolgens ook ten „ aanzien van het gedrag zoo naauw niet zal nemen, „ maar veel inschikkelijkheid gebruiken, als het hart „ maar *goed* is en goed wil." Inderdaad, het verspreiden en omhelzen dezer geheel valsche stellingen beschouwen wij als de grondoorzaak der plaats hebbende onverschilligheid: of eigenlijk, de *onverschilligheid*, (die men onderscheiden moet van *ongeloof*,) als bestaande in het omhelzen dezer stellingen. Wij noemen deze stellingen valsch. Want hoewel de schriftuurlijke leere deze is, dat een ieder zal geoordeeld worden naar zijne werken, is het niet minder waar, dat gelooven eene innerlijke werkzaamheid der ziele is; — dat het geloove in Chris-

Christus behoort tot de werken der Godsvrucht, en uitdrukkelijk beſchreven wordt als eene daad van gehoorzaamheid aan God: *Joann.* VI: 29; I *Joann.* III: 23. — 't Zeggen van Petrus, *Hand.* X: 35, wordt geheel verkeerd verſtaan, wanneer men daaruit wil afleiden, dat 't om 't even is, wat men gelooft. 's Apostels meening is alleen, dat de Godvreezenden, zonder onderſcheid van Afkomſte, den Allerhoogſten welkom zijn als Aankomelingen tot de Christelijke Kerk. — 't Is niet om 't even, wat men gelooft: 't tegendeel wordt in de Schriftuur uitdrukkelijk geleerd. Doch een ieder moet zijne overtuiging volgen. Dit regt aan anderen toe te kennen, eischt de pligt der *Verdraagzaamheid*; doch verdraagzaamheid is geheel iets anders dan onverſchilligheid, ſchoon beide veeltijds niet behoorlijk onderſcheiden en wel eens verwisſeld worden. Ieder ander mensch moet men het regt van voor zichzelven te oordeelen toekennen, maar dit maakt niemand bevoegd om zelve onverſchillig te wezen. Integendeel: *Een iegelijk moet in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd wezen.* Rom. XIV: 5. — De ongegrondheid en heilloozе ſtrekking van de andere ſtelling is van zelve blijkbaar: doch de eerſte heeft meer ſchijn; weshalve wij niet konden nalaten het bovenſtaande te dezer gelegenheid aan te merken.

Na eene voorafgaande bepaling van hetgeen hij door *Godsdienst* en *Godsdienſtigheid* wil verſtaan hebben, aangemerkt hebbende, dat bloot Natuurlijke Godsdienst, ja, wel op zichzelve denkbaar is, doch met de daad niet afgezonderd van 't Christendom beſtaat, ook geenszins voldoende kan geacht worden voor de genen, die onder de Christelijke Bedeeling leven, verklaart de Schrijver, bij het voorgeſteld onderzoek, meer bijzonder te zullen acht geven „ op de beklagenswaardige verkoe„ ling en onverſchilligheid, zoo wel omtrent de beſchou„ wende Geloofsleer van het Christendom, als omtrent „ de beöefening van Christelijke Deugden en Pligten; „ doch de verſchilſtukken der Christenen geheel bui„ ten onderzoek of beöordeeling te zullen laten."

Het tweede Hoofdſtuk handelt over *de oorzaken* der onverſchilligheid, welke ſedert bijna eene halve Eeuw alomme plaats grijpt. Als eene eerſte wordt opgegeven *de veranderzucht*, welke de laatſte 40 jaren gekenmerkt heeft, de daaruit geboren weerzin tegen gevestigd ge-

zag en vooroordeel tegen het oude, welke den eerbied voor den Godsdienst heeft doen afnemen; doch inzonderheid voor zoo verre als die veranderzucht oorzaak geweest is van de geduchte ſtaatsomwentelingen, politieke partijſchappen en burgerlijke beroerten, welke de aandacht der menſchen van het Godsdienſtige hebben afgewend en, als bij uitſluiting, op 't Staatkundige gevestigd. — Als eene tweede, wel is waar verſchillende, doch naauw verwante oorzaak des vervals, ſtelt de Schrijver *de ongevoeligheid* omtrent zaken van algemeen belang, te wege gebragt door de mislukte pogingen en teleurgeſtelde verwachtingen op eene grondwettige herſtelling van zaken, 't welk eene zekere neerſlagtigheid hebbende veroorzaakt, aanleidelijk geweest is tot onverſchilligheid in het Godsdienſtige, door 't verwekken van twijfeling omtrent Gods toezigt over en bemoeijing met de menſchelijke aangelegenheden. — Als eene derde oorzaak van heerſchende onverſchilligheid wordt vermeld *de tegenwoordige toeſtand der geleerdheid en letteroefening*; 't vele, doch onoordeelkundig en dikmaals ſchadelijk lezen; de onvolkomene verlichting bij den gemeenen man; 't gebrek aan grondige geleerdheid en de oppervlakkige kundigheden onder de geleerde klaſſen; de ſtrekking veler geſchriften om twijfelarij aan te kweeken; 't bevoorregten van andere vakken van geleerdheid boven de Theologie, enz. — Als oorzaken der tegenwoordige laauwheid, meer in den ſtaat van den Godsdienst zelven gelegen, maakt de Schrijver in de eerſte plaats gewag van de redenen, welke reeds van ouds en altijd geſtrekt hebben om onverſchilligheid te bevorderen: bij v. overheerſchende zinnelijkheid, gebrekkige opvoeding, kwade voorbeelden, 't gedrag der Leeraars, enz.; doch meer bijzonder 't gebrek aan tegenwerking: 't genot van ongeſtoorde rust, 't ophouden der vervolgingen, en de onderlinge verdraagzaamheid der verſchillende gezindheden. Als eene thans meer bijzonder werkende oorzaak van verval, ſtelt de Schrijver, de pogingen der hedendaagſche verlichters, om het gezag van den Stichter des Christendoms te ondermijnen en het geſchiedkundige der heilige ſchriften weg te redeneren of te verdraaijen. Voorts maakt hij gewag van den invloed, welken de beoefening der Wijsbegeerte, vooral het ſtelſel van KANT, ten nadeele des Christendoms gehad heeft, alsmede van 't inge-

loopen Atheïsmus en Naturalismus; waaromtrent wij hem echter in de bijzonderheden, door plaatsgebrek, niet volgen kunnen. — De verminderde achting voor de openbare Godsdienstoefening en derzelver Bedienaars wordt vervolgens opgegeven, als niet alleen het eigenaardig uitwerkſel der onverſchilligheid, maar ook als wederkeerig onverſchilligheid voortbrengende. — 't Afſcheiden van den Godsdienst van den Staat, en het verbinden van denzelven met den Staat, wordt ten beſluite aangewezen, als beide aanleidelijk tot de heerſchende onverſchilligheid. — Dit alles nu is zeer bondig beredeneerd, en wij zien niet, wat men op het geſtelde in dit geheele Hoofddeel met grond zou kunnen aanmerken of daarbij voegen.

Het derde Hoofdſtuk verhandelt *de middelen van herſtel.* — Vooraf wordt aangemerkt, dat vele der gemelde oorzaken van verval natuurlijke gevolgen waren van wenſchelijke verbeteringen, die in Gods plan behoorden, en in andere opzigten verſcheidene heilrijke uitwerkſels hadden. Ook zal niemand begeeren, dat, om den verflaauwden ijver weder op te wekken, de Christen-Godsdienst op nieuws onderdrukt of de kerkelijke twisten verlevendigd zullen worden, dat de leeslust uitgedoofd worde, enz.. Vele andere oorzaken van verval zullen, onder het beſtuur der Goddelijke Voorzienigheid, kunnen dienen ter opwekking van Godsdienſtigen ijver. De burgerlijke Partijſchap kan worden vervangen door een vast en welgevestigd Staatsbeſtuur, 't welk den geest van gisting kan doen eindigen in eene nieuwe orde van zaken, meer voordeelig voor het Godsdienſtige; neerſlagtigheid wegens te leurgeſtelde pogingen kan dienen om 't hart af te trekken van 't aardſche; de aanvallen der zoogenaamde Wijsbegeerte, benevens de ſchandelijke Schriftverdraaijing, kunnen ſtrekken tot dieper onderzoek en mannelijke verdediging der waarheid. Eene onmiddellijke verandering ten goede moet men echter niet verwachten, noch alles van 't eene of andere middel afzonderlijk. Ieder Godsdienſtige moet in zijnen kring gemoedelijk werkzaam wezen, en de vrienden van den Godsdienst zich tot het voorgeſtelde einde vereenigen. Eene Godsdienſtige opvoeding moet bovenal ter harte genomen worden; ook onder de lagere klaſſen, die ſteeds kinderlijk blijven, moet men Godsdienſtige denkbeelden, naar hunne vatbaarheid voorge-

ſtelt, verbreiden; achting betoonen voor de openbare Godsdienstoefening en de Leeraars; den huisgodsdienst onderhouden, enz. Dit is inzonderheid de pligt der hoofden van huisgezinnen, bovenal der aanzienlijken. Niet alleen de Predikanten, maar elk Geleerde moet trachten zijne medemenſchen op te wekken tot vereering van Gods aanbiddelijke magt, wijsheid en goedheid, kennelijk in de werken der ſchepping, in de beſturing der Voorzienigheid en in de bedeelingen der genade. Meer bijzonder, hoewel ſlechts ſchetsgewijze, wordt nu verder opgegeven, wat de Predikanten behooren te doen. Voorts wordt aangedrongen op herſtel van *de kerkelijke tucht*, hoewel onder bepaling, — de afzondering van *Eerdienst* en *Leerdienst* aangeprezen, gelijk mede de voorſlag om de Leden der Gemeente meer werkzaam te doen zijn bij de openlijke Godsdienſtoefening. Hierna neemt *Belga* het voorſtel ter vereeniging der onderſcheidene Proteſtantſche Gezindheden in overweging, doch vindt hetzelve, om verſcheidene redenen, onaannemelijk en onuitvoerlijk, en acht zelfs zulk eene vereeniging geenszins bevorderlijk ter opwekking van den verflaauwden ijver. Omtrent dit alles, en bepaaldelijk hieromtrent, zijn wij het met den oordeelkundigen Schrijver ten volle eens: alleenlijk geven wij in bedenking, of de ſcheiding van *Eer-* en *Leerdienst* niet aanleidelijk zou kunnen zijn tot verwaarloozing van den laatſten, en daardoor onkunde bevorderen. Men herinnere zich ſlechts, dat de Roomſchen zich wel verpligt achten om bij de Miſſe tegenwoordig te zijn, doch ſchaars en in geringen getale de Predikatie bijwonen. Dit, vreezen wij, zou ook het gevolg wezen der ſcheiding van *Eer-* en *Leerdienst* bij de Proteſtanten. Men zou de menſchen wel kunnen beduiden, dat zij verpligt zijn deel te nemen aan de openlijke en gemeenſchappelijke Godsvereering, doch velen zouden zich te kundig wanen, welligt zelfs ſchamen, om bij het Godsdienſtig onderwijs tegenwoordig te zijn. Men late den *Eer-* en *Leerdienst* vereenigd, doch zorge, dat de openbare Godsdienſtoefening nimmer het voorkomen hebbe van alleen tot leering en ſtichting te zijn ingerigt. De gemeenſchappelijke vereering van God en J. C., door het Gebed en Gezang, is en blijft de hoofdzaak. — Men zie daaromtrent de bekende *vier Verhandelingen*, door het Leydſch Gezelſchap Godsdienſtvrienden in 't licht ge-

gegeven, en door *Belga* meermalen met lof aangehaald. — Meer bepaald en meer uitvoerig handelt de Schrijver vervolgens over de belangrijke doch moeijelijke vraag, „ wat men van de *burgerlijke Overheid*, ter op„ wekking van eenen regtmatigen ijver voor den Gods„ dienst, *wenschen* mag of *vergen* kan." — Over den invloed, welken het burgerlijk Bestuur op zaken van den Godsdienst mag en behoort uit te oefenen, zijn, naar aanleiding eener andere Prijsvrage van TEYLERS Genootschap, onderscheidene Verhandelingen in 't licht gegeven; doch het verschil der Schrijvers dier Verhandelingen onderling, en de veranderde staat van publieke zaken, spoorden *Belga* aan tot eene gezette behandeling, uit het meer bepaald oogpunt, door zijn onderwerp aan de hand gegeven. Na vooraf aangemerkt te hebben, dat elk Overheidspersoon, buiten Ambtsbediening, ter oorzake van het aanzien, 't welk hij als zoodanig geniet, door eigen voorbeeld, grootelijks kan medewerken tot bevordering van eerbied voor den Godsdienst, beweert onze diepdenkende Schrijver deze stelling: „ *de Overheid*, als zoodanig, „ *collective* beschouwd, *belijdt ook als Overheid*, in on„ ze Maatschappij, *den Christelijken Godsdienst*." Doch deze stelling wordt dus beperkt, dat de Overheid niet het eene Christen-Kerkgenootschap boven het andere mag begunstigen, en dat de Godsdienst zelve is boven *menschelijke* wetgeving. Hieruit wordt afgeleid, dat de bescherming, welke de Overheid aan de onderscheidene Godsdienstoefeningen verleent, niet moet worden beschouwd als voortkomende uit hare Godsdienstigheid, maar als een gevolg haarer instelling; als een algemeene pligt, mede te beoefenen ten aanzien van Godsdienstige Aanhangen, geen belijdenis doende van 't Christendom: Joden, Turken, enz.; en dat hare bemoeijing, ter bevordering van Godsdienstigen ijver, slechts in weinige opzigten *positif* zijn kan, maar meest *negatif* zijn moet: wordende tot dit laatste gebragt, behalve de zorg dat geene Godsdienstoefeningen gestoord worden, ook de handhaving van den Zondag en andere dagen van algemeene Christelijke Feesten, als tijden van openbare rust, met stilstand van Godsdienstbelemmerende werkzaamheden. Tot het *positive*, 't welk de Overheid kan en behoort te doen, brengt de

Schrijver; 1. Zorg voor Godsdienstig onderwijs op de lagere Scholen, aanstelling en bezoldiging van onderwijzers, mitsgaders 't geven van gelegenheid tot oefening in voorbereidende Wetenschappen, Talen, enz. op de hooge Scholen. 2. Het zenden van Christen-Leeraren naar de Kolonien en zulke gedeelten van 't Gemeenebest, waar zij ontbreken. 3. Het *openlijk mededeelnemen aan de plegtige Godsdienstoefening*, op den jaarlijkschen Biddag, op den eersten dag van het Jaar, en op de algemeene Feesten der Christenheid; welke de Overheid *en corps*, in plegtgewaad, verzeld door hare boden, enz. en dat wel, *qua Overheid*, niet enkel als mede-Christenen, op gedistingueerde plaatsen, zou behooren bij te wonen. — Betrekkelijk de vraag, of de Overheid bevoegd is, den openlijken, althans uiterlijken en *negatieven* eerbied voor den Bijbel en de Christelijke leer te handhaven, door beteugeling van de Drukpers en watten tegen blasphemie en heiligschennis, wil de Schrijver onderscheid gemaakt hebben tusschen laster- en spot-schriften, die ter kwader trouwe verdraaijen, en zulke tegenschriften, die op eenen toon van bedaarde redenering gestemd zijn. De eerste, het wezen des Christendoms beschimpende, wil hij door strafwetten geweerd zien; doch enkel Sectleer betreffende, der beleedigde gezindheid het regt toegekend hebben, tot geregtelijke vervolging. Maar de laatste te verbieden, acht hij de wettige magt der Overheid te buiten te gaan. Op het meest konde deze verordenen, dat de gemeenmaking in de moedertaal niet mogt geschieden; doch achtte men zulks te stork, de zorg voor gepaste en ligtverkrijgbare wederleggingen ware voldoende. — 't Gezegde wegens geschriften acht hij ook toepaselijk op gesprekken tegen den Godsdienst. Blasphemie echter wil hij als staatsmisdaad beschouwd en veroordeeld hebben. Voorts stelt de kundige Schrijver in een helder licht, hoedanig de Overheid kan en behoort, mede te werken ter opwekkinge van Godsdienstigheid door regeerkundigen invloed, door Christelijke Staatkunde, wel te onderscheiden van Staatkundig Christendom, voornamelijk door de Staatkunde te verbinden aan 't Zedekundig gedeelte van den Godsdienst; 't bidden bij hare vergaderingen; Christelijke taal in de Publicatiën; zorg om den

Eed

Eed niet te vermenigvuldigen, maar heilig te doen houden; opwekking der Ingezetenen tot gezamenlijke Godsvereering; doch vooral door zich in haar geheel bestuur te onthouden van valschheid en geweld.

De achtingwaardige Schrijver besluit zijne Verhandeling met de nederige betuiging, dat de kundige Lezer in het voorgedragene, zoo wegens de oorzaken der onverschilligheid als wegens de middelen van herstel, niets nieuws zal vinden. Eigenlijk iets *nieuws* te zeggen wegens zulk een algemeen belangwekkend ondenwerp, iets dat door niemand was opgemerkt, liet de aard der zake niet toe; maar wij moeten verklaren, alles wat deswege te zeggen was, in deze Proeve te hebben gevonden, beknopt en krachtig voorgedragen en in het treffendst verband geplaatst, met bijzondere toepasling op de gesteldheid van den Godsdienst in ons Vaderland: zoo dat wij dit kleine, maar belangrijke Werkje, der overweging en behartiging van alle Godsdienstvrienden met volle ruimte aanprijzen. — Bij wijze van Aanhangsel doet de Schrijver een nieuwen voorslag, namelijk het oprigten van een Genootschap van kundige, welovertuigde en gemoedelijke Belijders van 't Christendom, uit alle Christen-Gezindheden. Deze vereeniging moest strekken tot onderlinge opwekking, en naar buiten werken door voorbeeldige Godsdienstigheid, 't verspreiden van nuttige Boeken, uitschrijven van Prijsvragen, ondersteuning van Behoeftigen, enz. De Overheid zou zoodanig eene Instelling kunnen begunstigen, en daardoor hare belangstelling in den Godsdienst betoonen. Zulk een Genootschap zou de vereeniging van ware Christenen van verschillende gemeenschap te wege brengen, zonder vergezeld te gaan van de zwarigheden, aan de vereeniging der onderscheidene Kerkgenootschappen verbonden. De ijver van enkele Godsdienstvrienden zou daardoor aangevuurd worden, en de neiging van velen tot de Hernhutterij eene heilzame afleiding vinden, enz. Ook wij gelooven, dat de vereenigde pogingen der welmeenenden veel nut zouden aanbrengen. Maar zijn er niet reeds te veel Maatschappijen en Genootschappen in ons Vaderland? — 't Gezelschap Godsdienstvrienden te Leyden was van dien aard, — maar het heeft opgehouden te bestaan! — In de Aanteekeningen deelt de Schrijver mede, *het Plan des Fijnschen Genootschaps, tot uitbreiding des Evangeliums en waren Christendoms*, 't

welk hij ten voorbeelde aanprijst. Maar zeer der opmerkinge waardig is ons toegeschenen het voorstel, om *het Zendelings-Genootschap*, uit aanmerking der tijdsomstandigheden, eene andere rigting te geven, en meer bepaald werkzaam te doen zijn, ter bekeering der *gedoopte Heidenen*, die zich in ons midden bevinden.

Abrégé de l'Histoire Sainte et de l'Histoire de l'Eglise Chrétienne, depuis les temps Apostoliques jusqu'à nos jours, &c. Par Demandes et Réponses. Par PIERRE MOUNIER, Pasteur de l'Eglise Wallonne de Rotterdam. à Rotterdam, chez *J. van Baalen*. 1808. 8vo. 110 pag.

De Eerw. Rotterdamsche Kerkleeraar P. MOUNIER, te regt overtuigd van de noodzakelijkheid, om jonge Christenen bekend te maken met de Bijbelsche Geschiedenis, en zich niet langer kunnende vergenoegen met de anders veel goeds bevattende Onderwijsboeken van HUBNER, OSTERVALD en PICTET, noch ook met die van VAN EMDEN en VAN DEN BERG, uit de Hollandsche taal in 't Fransch overgebragt, heeft zelf den loffelijken arbeid ondernomen, om er van nieuws een te vervaardigen; en wel, zoo 't schijnt, met den toeleg, om dezen Catechismus in de Walsche Kerken algemeen ingevoerd te krijgen, waartoe hem de reeds verkregene goedkeuring en medewerking zijner Ambtgenooten, en van het Eerw. Rotterdamsche Consistorie, hoop geeft, terwijl hij zijn werkje, ook tot dat einde, aan de Walsche Synode en alle derzelver leden aanbeveelt.

Of nu evenwel dit leerboekje reeds den trap van volkomenheid bereikt hebbe, dat het, zonder verdere overzienning, zoo maar aanstonds, ten algemeenen gebruike, welligt voor eene halve eeuw, verdiene aangenomen te worden, willen wij de leden der Synode zelven laten oordeelen. Hoe dit moge uitvallen, wij kunnen niet nalaten, ook, wat ons aangaat, deze lettervrucht van den Eerw. MOUNIER, als over 't geheel niet ongeschikt tot Godsdienstig gebruik in Christelijke huisgezinnen en catechisatien, en, in meer dan een opzigt, andere dergelijke, in de Fransche taal voorhanden zijnde leerboeken verre overtreffende, aan te prijzen.

Na

Na eene Inleiding, waarin over den inhoud van den Bijbel in 't algemeen, en de bijzondere Bijbelboeken kortelijk wordt gehandeld, komt eerst de oude geſchiedenis in aanmerking, van de ſchepping der wereld af tot aan de wederkeering der Joden uit de Babyloniſche gevangenis in hun Vaderland, H. 1—17. Daarop volgt de geſchiedenis van Jezus, en der Chriſtelijke Kerk, in veertien Hoofdſtukken, waarbij dan nog, bij wijze van Aanhangſel, twee Hoofdſtukken gevoegd zijn, 1. Over de echtheid en hiſtoriſche waarheid van de Heilige Schrift. 2. Over derzelver Goddelijkheid. In een enkeld Hoofdſt. alleen is over de openbare bediening van Jezus gehandeld; veel te kort, zoo 't ons toeſchijnt, naar evenredigheid van 't overige. In dat over de Goddelijkheid der H. Schrift is 't groot onderſcheid tuſſchen de Goddelijkheid der Leere, in de H. Schriften vervat, en de Goddelijkheid dier Schriften zelven, geheel over 't hoofd gezien, en 't onverdedigbare denkbeeld, dat de geheele inhoud der gewijde Schriften door Goddelijke ingeving is beſchreven, als onbetwistbaar ter nedergeſteld. Ook valt op de bijgebragte bewijzen vrij wat aan te merken. Geen een derzelven kan, zoo als ze hier gebruikt zijn, ſteek houden. Hoe volgt, bij voorbeeld, de Goddelijke ingeving der H. Schrift uit de voortreffelijkheid der Godsdienſtleer, die dezelve bevat, daar er in deze boeken zoo veel voorkomt, dat tot die Godsdienſtleer niet behoort? Hoe gaat, wij zullen niet zeggen, tot ſtaving van het Goddelijk gezag van den geheelen Bijbel, (en zoo komt dit evenwel hier voor,) ook niet, tot bevestiging van de Schriften des Ouden Verbonds; maar hoe gaat dit, zelfs tot bewijs van de Goddelijkheid der Profetiſche Schriften, door: „ er zijn voorzeggingen in vervat van toekomende zaken, die eerst na vele eeuwen zouden gebeuren, en evenwel op den vooraf bepaalden tijd zijn voorgevallen; deze moeten dus door de Godheid geopenbaard zijn, *omdat geen mensch, hetgeen nog toekomſtig is, weet*"? Dit kan voorzeker niet, zonder nadere bepaling, aangenomen worden; en daarop evenwel rust het geheele bewijs.

De Eerw. Schrijver houde het ons ten goede, dat wij hem vooral de overziening van dit Hoofdſt., bij eene welligt ſpoedig gevorderde tweede uitgave, ten ernſtigſte aanbevelen. Er zijn, in onzen tijd, te veel algemeen

meen bekende hulpmiddelen, ter verkrijging van juistere en meer gegronde denkbeelden over deze onderwerpen, voorhanden, om de lang erkende misslagen van vroegere onderwijsboeken te helpen vereeuwigen, en alzoo den allerbesten en op onweêrlegbare gronden gevestigden Godsdienst door zwakke bewijzen in de waagschaal te stellen.

Gedachten en Gevoelens van eenen verlichten Jood, (die gelijktijdig geleefd heeft met Jezus van Nazareth, en waarschijnlijk een van zijne Apostelen geweest is;) over de voortduurende betrekking der afgescheidene Geesten op deze aarde en hare bewoners: gevonden in de nagelatene Papieren en Geschriften van een Lid van het Joodsche Sanhedrin te Parijs. Vertaald, overeenkomstig ons spraakgebruik, met uitvoerige aanmerkingen, en een bijgevoegd Berigt, aangaande de wezenlijke waarde van den onlangs uitgegevenen Brief van dezen zelfden Schrijver. Aan alle Joodsche en Christen Gezindheden, zonder onderscheid, opgedragen, door eenen Vriend van Waarheid en redelijken Godsdienst. Te Amsterdam, bij A. B. Saakes, 1808. *In gr.* 8*vo.* 36 *Bl.*

Uit het Voorberigt blijkt, dat de Hoogleeraar JUNG (STILLING) onder zich het Hebreeuwsch afschrift heeft van den onlangs ook door ons aangekondigden Brief, hier op den titel vermeld; en wij willen dan ook aannemen, dat dezelve, en ook dit geschrift, inderdaad onder de nagelatene papieren van een lid des Sanhedrins te Parijs gevonden is. Hier ontvangen wij eene soort van wijsgeerig betoog, dat het mogelijk is, dat de geesten der verstorvenen, hoewel onzigtbaar, hier op aarde zijn, en kennis dragen van den toestand dezer wereld, en hunne betrekkingen, die zij achterlieten, rustende op het voortduren van ons geheugen en herinnering, de daaraan verbondene belangstelling, en zekere redenering over den Hemel, die overal zijn kan, waar de alomtegenwoordige God is, en verdedigd tegen de bedenking, dat dan ook dit het lot is van rampzalige geesten, en hemel en hel dan, wat de plaats betreft, niet zullen verschillen. Een gevoelen, dat de verlichte Jood echter niet hooger opgeeft dan hoogst

waar-

waarſchijnlijk, terwijl ook deze onzekerheid hem verlangen doet naar de ſpoedige komst van den Meſſias, van wien hij in dezen, en in menig ander belangrijk opzigt, licht en leering hoopt.

Wij achten dit boekje van dezelfde waarde als verre de meeste, die over dit onderwerp handelen: — gisſing en onzekere beſpiegeling. Wij voor ons hebben geene zekerheid aangaande het *hoe* van de toekomst, dan door het ſtellig woord van der Christenen Heer, en Hij zegt daar ſtellig maar weinig van; — wij moeten dan ook wachten tot de tijd komt. — Wat er ook van dit boekje zij, nog dunkt ons, dat de gisſing, „ de Schrijver is denkelijk een van Jezus Apostelen geweest," zeer ongelukkig is; wij kennen niemand onder hen, aan wien wij zoodanig wijsgeerig onderzoek en geſchrift karaktermatig kunnen toeſchrijven, en die, zoo als de Vertaler zegt, door het onderwijs van Jezus naderhand van ſoortgelijke afgetrokkene voorſtellen en redeneringen zou zijn terug gebragt, om zich met het onderzoek der eenvoudige Evangeliewaarheid meer bezig te houden. Het bekende: „ ziet zijn niet alle deze, die daar ſpreken, Galileërs?" (het is juist Pinkſterdag nu wij dit ſchrijven) maakt het ons onder andere hoogst *onwaarſchijnlijk*. — De Noten, door den Vertaler onder den tekst gevoegd, komen ons niet voor van zeer veel belang, en, ofſchoon misſchien ook hier anderen van ons verſchillen, zouden wij voor ons liever de overzetting meer letterlijk, en dus minder Westersch en gemoderniſeerd verlangd hebben; zoo konden wij ook beter oordeelen, of het opſtel ook eenig inwendig bewijs van echtheid had; waaraan wij thans moeten twijfelen. Dit doet toch weinig ter zaak, daar het ſtuk, het zij dan van wie het zij, niets geen gezag heeft; men kan het beproeven en het goede behouden.

Hoe het bij den Vertaler opkwam, te denken, dat men zijne regtzinnigheid wegens de uitgave van dit boekje misſchien wel betwijfelen kon, verklaren wij niet te bevatten. Maar zoo heeft ieder zijn zwak.

Onomasticon poëticum, in primis VIRGILII, HORATII ac OVIDII, in usum juventutis, Musis operam dantis, cura G. DORN SEIFFEN, *J. U. D. Gymnasii Hieronymiani, quod veteri ad Rhenum Trajecto est, Praeceptoris.* — Trajecti ad Rhenum, ex officina *J. van Schoonhoven.* MDCCCVIII.

De geleerde en werkzame DORN SEIFFEN, van wiens hand wij onlangs eene vrij wel geslaagde Overzetting eeniger *Lierzangen van* HORATIUS ontvangen hebben, geeft ons, in het bovenstaande Boek, een overtuigend bewijs van zijne aanhoudende en naauwkeurige beoefening der beste *Latijnsche* Dichters, en van zijne zucht, om de lezing daarvan voor eerstbeginnenden meer en meer gemakkelijk te maken. Door hem zelven eigenhandig verzocht zijnde, om *dit werk te recenseren ten opzigte van het nut, taal, stijl en orde*, gaan wij daaraan voldoen.

Wat dan het *nut* aangaat; hiermede wordt zeker niet de vraag bedoeld, of het boek ter bereiking van het voorgestelde oogmerk nuttig kan zijn, maar wel, of door het verschijnen van dit boek eene behoefte vervuld is, en of het dus noodzakelijk was. Dat dit de meening is, bewijzen deze woorden uit de Voorrede: *quamquam enim hunc in finem duos in primis libros*, *alterum* Bibliothecam classicam, *alterum* Torrentini parvum Dictionarium *adesse haud ignoro; tamen, quod horum neuter huic commodo sufficiat*, INUTILEM *laborem suscepisse minime mihi visus sum.* Wij moeten bekennen, het hierin met den Schrijver niet volkomen eens te zijn, maar de geheele onderneming, bij het bestaan der beide genoemde werken, voor tamelijk overtollig te houden. De Recensent kan ten minste voor zich opregtelijk verzekeren, noch als leerling, noch als onderwijzer, immer de behoefte van zulk eene handleiding te hebben gevoeld. En waarom ook? De *patronymica* en *gentilia* zijn wel in de beide genoemde werken, immers doorgaans, niet te vinden: doch zouden dezen *voor den leerling niet zelden moeijelijker zijn, dan de eigene namen zelve*, gelijk de Heer DORN SEIFFEN zegt? Wij meenen, neen. Vooreerst, kan eene algemeene, en door den onderwijzer van tijd tot tijd herhaalde en met voorbeel-

beelden opgehelderde en geſtaafde aanmerking, waardoor de leerling omtrent de gewoonte der Dichteren, van in plaats van de eigene namen dikwijls *patronymica* en *gentilia* te gebruiken, gelijk ook omtrent derzelver doorgaande *formatie*, onderrigt wordt, hier zeer veel afdoen. Ten tweede, moet men in het oog houden, dat leerlingen, die nog zoo weinig gevorderd zijn, dat zij inderdaad bij de *patronymica* en *gentilia* zwarigheid ontmoeten, nimmer het dagelijksch onderrigt van hunne onderwijzers miſſen, en daardoor telkens alle de bij hunne eigene voorbereiding overgeblevene zwarigheden uit den weg geruimd zien. — Doch, al zijn de bedoelde zwarigheden grooter, dan wij gelooven; dan nog zouden wij van oordeel zijn, dat het boek daarom had kunnen achterblijven, dewijl men het den leerlingen niet al te gemakkelijk moet maken. Dit bevordert niet alleen de natuurlijke traagheid van velen, maar maakt ook alle eigen nadenken overbodig, en is dus dubbel ſchadelijk. Wij kunnen het nut van dit werk om deze redenen niet erkennen. — En zelfs toegeſtaan, dat een dergelijk boek eene behoefte was, en dus de vraag, door den Schrijver zelven niet bedoeld, en daarom door ons verworpen, of namelijk het boek ter bereiking van het voorgeſtelde oogmerk nuttig kan zijn, aangenomen; dan koma ons het plan des werks te bekrompen voor, en wij meenen, dat, behalve VIRGILIUS, HORATIUS en OVIDIUS, ook CATULLUS, TIBULLUS en PROPERTIUS hier in aanmerking hadden moeten komen. Immers, wij kunnen het niet goedkeuren, dat op de *Latijnſche* Scholen, althans in groote ſteden, niets van de drie laatstgenoemde Dichters zou gelezen worden: en de uitmuntende R. VAN OMMEREN ſchijnt ook van dit gevoelen geweest te zijn, toen hij in zijne *Anthologia* vrij wat uit alle drie deze Dichters overnam. Nu geve men den leerling, ſchoon dit boek bezittende, eens de *derde Elegie* van het *vierde Boek* van PROPERTIUS, door VAN OMMEREN met reden in zijne *Anthologia* overgenomen, te lezen, en hij zal bij het 20 en 21 vers:

Dignior obliquo funem qui torqueat Ocno,
Aeternusque tuam pascat, aſelle, famen.

even weinig met dit *Onomasticon* te regt komen, als met het *parvum Dictionarium Terrentini*, maar de *Bibliotheca*

clas-

classica of iets dergelijks moeten ter hand nemen. Uit dit alles besluiten wij, dat het nut van dit boek den prijs, waarvoor het verkrijgbaar is, niet opweegt.

Doch laat ons de nuttigheid der onderneming onderstellen, en zelfs aannemen, dat het min uitvoerig plan des Schrijvers doelmatig zij; dan valt te beoordeelen, of het werk, naar het genoemd bekrompen plan, wel zij ingerigt, dat is, volgens de woorden des Schrijvers, of *taal*, *stijl* en *orde* te roemen zijn. Te dezen aanzien moet ons oordeel gunstiger uitvallen. Wij hebben den letter A doorgeloopen, en niets gevonden, 't welk, wat de *taal* betreft, onzes oordeels, berisping verdient. Tegen den *stijl* hebben wij, op genoemden letter, een paar aanmerkingen te maken. Op het woord *Academus* lezen wij: *fuit civis Atticus, qui mille passus ab Athenis amoenissimos hortos possedit, qui locus nemorosus postea* ACADEMIA *dictus est, ubi Plato, qui prope habuit aedes, primus philosophiam docuit.* Niemand, dunkt ons, die eenig gevoel van stijl, en vooral van *Latijnschen* stijl heeft, zal alle de hier voorkomende *relativa* verdragelijk kunnen vinden. Van ACRISIUS heet het: *fuit Argivorum rex, Abantis ex Ocalia filius; Danaës pater, Perſei avus, cui quum Oraculum,* SE *nepotis manu interiturum, respondisset*, etc. Hier heeft de zucht tot kortheid den stijl bedorven. SE kan, gelijk van zelf spreekt, op *oraculum* niet slaan; en evenwel laat de aard der *Latijnsche* taal niet toe, dat het op *cui*, dat is, op ACRISIUS, slaat. Tegen de gevolgde *orde* kunnen wij niets inbrengen.

Bij het nazien van gemelden letter A zijn ons nog een paar misslagen voorgekomen, waarvan echter de eerste misschien eene drukfout is. Op het woord ACHEMENIDES lezen wij: *unus ex Ulyssis sociis, qui, cum* TROJAM *iter faceret*, etc. Dit moet zeker zijn: *cum* TROJA *iter faceret.* (Doch in allen gevalle is de stijl van dit Artikel niet zeer juist). Op het woord ACTIACUS heet de later genoemde AUGUSTUS nog OCTAVIUS, schoon hij reeds verscheiden jaren te voren, als aangenomen Zoon van JULIUS CAESAR, niet meer OCTAVIUS, maar OCTAVIANUS genoemd was.

Wij hopen, in weêrwil van ons oordeel over de noodzakelijkheid van het boek, dat een goed vertier en niet oordeelkundig gebruik het welgemeende doel des Schrijvers bevorderen zullen.

Grond-

Grondbeginſelen der Scheikunde op de Kunſten toegepast, door J. A. CHAPTAL, *Lid en Theſaurier van den Senaat, Groot-Officier van het Legioen van Eer, Lid van het Fransch Inſtituut enz., op last van zijne Majeſteit den Koning van Holland vertaald en met Aanmerkingen vermeerderd, door* N. C. DE FREMERY, *Hoogleeraar in de Genees- en Scheikunde en Natuurlijke Historie te Utrecht, enz. Iſte Deel. Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1808. *Gr.* 8*vo. In't geheel* 260 *bl., met XI koperen Platen.*

„ Er beſtaan Werken," zegt PARMENTIER, in zijn eerſte Uittrekſel (*Annales de Chimie, Tom. LXII. p.* 91.) uit dat van den Heere CHAPTAL, „die zich van zelven aanbevelen, en die geene andere aanprijzing behoeven, dan dat men het onderwerp en den naam des Schrijvers noeme." Met regt past hij zulks toe op dit Werk, en wij kunnen ons daarmede ten volle vereenigen; waarom wij ook vermeenen, dat de Liefhebbers der Scheikunde alle reden hebben, om den Koning dank te zeggen, dat Hoogstdezelve de vertaling van dit voortreffelijk Werk aanbevolen, en te dien einde een zoo geſchikten Geleerden, als den beroemden Utrechtſchen Hoogleeraar DE FREMERY, heeft uitgekozen, die dezelve bovendien met verſcheidene nuttige aanmerkingen heeft verrijkt.

Dit eerſte Deel der toegepaste Scheikunde begint met eenige aanmerkingen over de ſcheikundige werking, en beſtaat voorts uit twee Hoofdſtukken, wier eerſte handelt over de natuurlijke oorzaken, welke de ſcheikundige werking wijzigen; terwijl het tweede over de middelen hoopt, welke de Scheikunde bezigt, om de deeltjes der ligchamen tot de ſcheikundige werking voor te bereiden.

Het eerſte Hoofdſtuk bevat zes Afdeelingen, die elkander in de volgende orde volgen. Over de wijzigingen der ſcheikundige werking, door den zamenhang en de onoplosbaarheid der Ligchamen veroorzaakt. Over die, door de veerkracht der Ligchamen. Over die, door de Warmteſtof. Over die, door de Lichtſtof. Over de wijzigingen, welke de drukking des Dampkrings in de ſcheikundige werking te wege brengt. Over die, welke het Leven veroorzaakt.

Het tweede Hoofdſtuk bevat negen Afdeelingen. Over de werktuigelijke bewerkingen, waarvan zich de Scheikundige bedient, om de deeltjes der Ligchamen tot de ſcheikundige werking voor te bereiden. Over de Oplosſing, beſchouwd als een voorbereidend middel tot de ſcheikundige werking. Over de Kristallifatie; over de Warmteſtof, beide uit het zelfde oogpunt beſchouwd. (Deze Afdeeling is in twee leden verdeeld, welks eerſte aanwijst de algemeene grondbeginſelen van de zamenſtelling der Fornuizen, benevens de keuze der Brandſtoffen en de werking der Lucht in de Fornuizen; terwijl het tweede de aanwending der warmte door den Brandſpiegel en de Blaaspijp bevat.) Over de toepaſſing der vorige grondbeginſelen op de Smeltfornuizen: zijnde deze Afdeeling wederom tweeledig, als behandelende, in de eerſte plaats, de Fornuizen met Blaasbalgen, of met een gedwongen luchtſtroom, en, in de tweede plaats, de trekkende Fornuizen, met een vrijen luchtſtroom. Over de toepaſſing der vorige grondbeginſelen op de Fornuizen, welke tot uitdamping geſchikt zijn. Over de toepaſſing op de Fornuizen, tot overhaling geſchikt, zoo door middel van de Retort, als van den Destilleerketel en Helm. Over de uitwerking der Warmte, wanneer die, in zekere bepaalde trappen, wordt aangewend op verſchillende Delfſtoffen: zijnde ook deze Afdeeling tweeledig, als bevattende, in de eerſte plaats, eene Tafel van de werking der warmte op verſcheidene mineraale zelfſtandigheden, en, in de tweede plaats, op eenige zamengeſtelde ligchamen. Eindelijk, over de middelen, om de warmte af te meten.

„Bij uitſtek welkom (zegt de Hooggel. Vertaler in de Voorrede) moest dus, aan alle die genen, welke zich met ſcheikundige Kunſten bezig houden, een Werk zijn, 't geen de algemeene gronden der Scheikunde op de bijzondere gevallen, welke in de Kunſten voorkomen, leerde toepaſſen, en, in eene geleidelijke orde, den hoofdinhoud opgaf van alle de verbeteringen, waarmede de Scheikunde de Kunſten en Fabrijken, ſedert de laatſte jaren, heeft verrijkt."

Dat het Werk van CHAPTAL een ſtuk zij, der vertalinge overwaardig, zal niemand, in de Scheikunde eenigzins bedreven, ontkennen; doch dat dezelfs nut voor de Kunſten en Fabrijken zoo alleenvertreffende zij, daarmede kunnen wij niet ten volle in-

innemen. Liever vereenigen wij ons, in dezen, met den Heer PARMENTIER (*l. cit.* p. 189): „Omtrent goede Werken kan men, zonder schroom, eene beoordeeling maken, en met vrijmoedigheid zeggen, hoe men daarover, onder het lezen, dacht." CHAPTAL is zoo onderrigtende, dat wij met leedwezen gezien hebben, dat hij zich over vele onderwerpen niet uitvoerig genoeg uitdrukt. Aangaande de Porselein-bereiding had hij ons, bij voorbeeld, vele belangrijke onderrigtingen kunnen mededeelen. Insgelijks hadden wij verlangd, dat hij zich bezig had gehouden met een aantal stoffen uit het dierlijk Rijk: als daar zijn de Zijde; het Was, benevens deszelfs bleekerij; het Vet met het Smeer, benevens derzelver bereidingen en gebruiken in eenige Kunsten; de vaste dierlijke Olien, en zelfs de zelfstandigheid van Hoorn, Schubben, enz. Schoon, wel is waar, de Schrijver niet voorgenomen was, eene Verhandeling te schrijven over iedere scheikundige wetenschap in het bijzonder, zou men echter niet ondienstig gevonden hebben eene grootere uitgebreidheid over de Scheikunde der Plantgewassen; voornamelijk over de vezelachtige stoffen van de Hennip, het Vlas enz. benevens derzelver bereiding, en over de middelen, om derzelver draden zijdenaardiger, buigzamer, of sterker te maken, enz." Ook blijkt genoegzaam, uit de manier, op welke zich de Schrijver zelve over zijnen arbeid uitdrukt, dat hij dien niet anders wil hebben aangezien, dan als een vasten grondslag, waarop de technische Scheikunde verder moet worden opgebouwd; gelijk hij ook begonnen heeft met reeds drie afzonderlijke, zeer uitmuntende en uitvoerige werkdadige Verhandelingen in het licht te geven: te weten, over het verwen der Zijde in het rood, het blooten der Beestenvellen, en het bereiden der Wijnen.

Aangaande de schriften, die, vóór de uitgave des Werks van CHAPTAL, over het werkdadig vak der Scheikunde zijn in het licht gegeven, merkt de Hoogel. Vertaler aan, dat, „hetgeen deze wetenschap ten nutte van Kunsten en Fabrijken gedaan had, in verschillende grootere Scheikundige werken, tijdschriften en kleine verhandelingen, zoodanig verstrooid was, dat het den Kunstenaar en Fabrijkeur, van welke men geene zoo uitgebreide belezenheid verwach-

ten kan, voor een groot gedeelte onbekend bleef." Ik dezen verschilt ons dunkbeeld merkelijk van dat des Vertalers, ten minste met betrekking tot die grootere scheikundige Werken, die, in dit jaar, in onze moedertaal, dezer dagen zijn in het licht verschenen, hoedanige ook hier alleen in aanmerking kunnen komen, welke zijn de beschouwende en werkende Chemie, van wijlen den uitmuntenden Kunstoefenaar P. J. KASTELEIN, en het systematisch Handboek der beschouwende en werkdadige Scheikunde, van den geleerden Franeker Hoogleeraar A. YPEY. Wat het eerste betreft, heeft, wel is waar, de kundige KASTELEIN, te midden van zijnen arbeid door den dood weggerukt, hetzelve niet kunnen voltooijen: dan, met dat alles, is het derden Deels eerste Stuk een pronkstuk in de technische Scheikunde des delfbaren Rijks, in hetwelk alles, wat daartoe betrekking heeft, zeker zonder onnoodige uitvoerigheid, bij elkander is verzameld. Het laatstgenoemde Werk van den Hoogleeraar YPEY daarentegen, in vijf Deelen begrepen, is in eene gelijksoortige orde geschreven als dat van den Heer CHAPTAL, als eerst handelende over de beschouwende, en vervolgens over de oeconomische eigenschappen der behandelde zelfstandigheden. Hetzelve is wel iets grooter en uitvoeriger dan dat van CHAPTAL, doch daarom geenszins te uitgebreid voor het oogmerk. Zelfs zou dat Werk meer dan eens zoo groot moeten zijn, indien het alles, wat in dezen nuttig en wetenswaardig is, zou bevatten.

Reize in eenen Palanquin; of Lotgevallen en merkwaardige Aanteekeningen op eene reize langs de kusten van Orixa en Choromandel. Door J. HAAFNER. *In twee Deelen. Ifte Deel. Te Amsterdam, bij* J. Allart. 1808. *In gr. 8vo. 454 Blz.*

Indien onbekendheid der doorreisde landstreken, indien vreemdheid van ontmoetingen, indien hagchelijkheid der doorworstelde gevaren, indien kracht en nadruk van voordragt tot de lezing eens Werks uitlokken, dan zeker zal de opgenoemde Reize zulks doen. 't Is de Heer HAAFNER, die ons dit Werk biedt. Wanneer wij 's Mans *Lotgevallen op eene Reis van Madras, over Tranque-*

quebar, naar het Eiland Ceilon, aankondigden (*), voordeelden wij, „ dat de Lotgevallen diens Heeren veel van het *romaneske* hadden;" en bragten zijne verklaring bij, „ dat het geene verdichtſelen, maar ware gebeurtenisſen waren, en eenige ſchakels uit de lange keten der vreemde en wonderlijke lotgevallen zijns levens." — Te wachten was het, dat hij meer van die ſchakels zou ontwikkelen. Wij treffen eenige derzelven aan in het voor ons liggend Boekdeel, 't geen op eene menigte van plaatſen een zelfde *romaneſk* voorkomen heeft als het gemelde Werk, ſchoon wij er geene ANNA in aantroffen: de ſchoone Danſeresſe en Zangeresſe MAMIA komt alleen als in 't voorbijgaan; doch zij zal in 't vervolg weder opdagen; wij zien haar in het Tweede Deel te gemoet. HAAFNER noemt deze Reize *nieuw, en, onder de menigte Oost-Indiſche Reisbeſchrijvingen, eenig in hare ſoort.* Wij erkennen dit gaarne. Bij derzelver uitgave gevoelde de Schrijver de *vreemdheid zijner Ontmoetingen en Lotgevallen*; doch verzekert, *dat ze met de zuivere waarheid overeenkomen, en dat hij, zoo het noodig ware, genoegzame en onwederſprekelijke bewijzen zou kunnen bijbrengen, die allen twijfel aan dezelve zouden doen ophouden.* In de daad, wij hebben hier en daar, om de hooggaande vreemdheid, wel eens bewijzen verlangd; doch in zoo verre er ontmoetingen in zijn, hem *alleen* bejegend, moeten wij op zijn woord af. Der vreemdigheden menigte is zoo groot, dat dezelve aan te ſtippen, laat ſtaan over te nemen, zeer veel meer plaats zou beſlaan, dan wij met mogelijkheid kunnen inruimen. Gelijk in vroeger uitgegevene Werken HAAFNER zich een geſlagen vijand der *Engelſchen* betoont, zoo is geen gering gedeelte van dit Werk tegen hen en hunne gedragingen in het *Oosten* ingerigt; en, even gelijk hij elders het pleit voor de Inboorlingen opneemt, zoo doet hij zulks in het tegenwoordig Werk. Hoe veel invloeds- tegen- of vooringenomenheid, in beide gevallen, op de pen van den Heere HAAFNER hebben, vermeten wij ons niet te beoordeelen. Dat hij te dien dage aldaar in ruime omſtandigheden leefde, moeten wij uit alles opmaken. Onder veel verrukkends, hem daar ontmoet, was *Ventapalam*, de plaats, alwaar hij zich eenmaal voorſtelde het voor

(*) Zie onze *Letteroeff. voor* 1807. bl. 27.

voor hem zoo bekoorlijk landelijk leven te genieten. Dan, laat hij er op volgen: „O, ijdelheid der menschelijke besluiten en ontwerpen! Ik zag dat schoone Dorp nooit weder! Verre, verre van hetzelve, en van de ruste, het vergenoegen en de onafhankelijkheid, die ik er hoopte te genieten; verre van alle deze verrukkelijke tooneelen der milde natuur — slijt ik treurig mijne laatste dagen in een koud guur gewest, over 't welk de barre winter, den meesten tijd van het jaar, zijnen ijzeren arm uitstrekt." — De Heer HAAFNER woont, meenen wij, te *Amsterdam*. — Hij bejammert, bl. 383 enz., de schoone *gindsche* gewesten op een treffenden treurtoon.

De beklimming van den heiligen Berg *Shiemanchelom*, op welken het Feest ter eere van den Afgod APRAMA gedurende negen dagen wordt gevierd, is hoogstbelangrijk. Breede trappen geleiden naar den top; 490 treden geklommen zijnde, omringt den Berg een krans van onoverklimbare rotsen; een overwelfde doortogt, in de rots uitgehouwen, leidt nu wederom langs nog 1160 trappen naar boven. Op dezen top, verre boven de wolken, is het Dorp van dien zelfden naam, alsmede de wijdberoemde Tempel, hier beschreven. Eene massa van 40,000 menschen drong zich naar dien Tempel. Eene groote menigte lag op haar aangezigt, als zich der betredinge onwaardig achtende; eenigen zaten in diepe mijmering; sommigen prevelden, anderen baden met luider stemme; de lucht was met wierookdamp vervuld.

De kracht van beschrijving, die *Oostersch* is, trof ons menigmalen; wij deelen ter proeve mede de waarneming der opgaande Zon op den berg. „Met onbewegelijke oogen staarde ik eenigen tijd voor mij heen in den zwarten nacht. Op eenmaal zag ik de lucht zich in het Oosten verdunnen. De zee scheidde zich onmerkbaar van de duisternis — de Horizon brak door — gouden en purperen strepen kwamen, als door eene tooverroede, te voorschijn, en verspreidden zich langs de oostelijke kimmen. De eene golf van licht vliegt na de andere over het uitspansel, de sterren verbleeken — en reeds omringen mij de eerste schemeringen des dags. — Nu schieten, op eenmaal, lange stralen als blikfemschichten achter den gezigteinder omhoog in den hemel. De rand der zee kookt in vuur; uit golvend goud treedt de Zon in heerlijke majesteit aan den hemel, en met onuitsprekelijk-

lijke verrukking zag ik hare groote schijf in gloeijende pracht voor mij staan. — De duisterheid lag nog in de diepte, doch de toppen der bergen schemerden reeds in haar licht; langzaam rolde zij den sluijer op, die nog de zee en de aarde bedekte — en welhaast lag het gansche landschap in duizend schakeringen voor mij uitgebreid," enz.

Help, Hemel! welk eene ijselijke ramp! Verbeeld u, Lezer, den hagchelijken toestand van den Heere HAAFNER, op zijnen eenzamen terugtogt van *Velore* naar *Vizagapatnam* van den weg geraakt in een' stikdonkeren nacht, hangende, door het uitglippen van zijnen voet, met beide de handen aan een kreupelbosch, dat over eenen zwarten afgrond hing! — Vruchteloos was elke poging om ergens vastigheid te krijgen; het angstzweet brak hem aan alle kanten uit; na een geruimen tijd spartelens moest hij loslaten, en, zijne ziel aan God bevelende, stortte hij met een' gil nederwaarts! Weder tot zichzelven gekomen, lag hij op het stinkend kreng van eenen Buffel, maar weinig verzeerd van den val; dikke duisternis omringde hem; een bedwelmende slaap vermeesterde zijne zinnen, en in den morgenstond werd hij met ijzing gewaar, dat hij in een Berghol lag, dat zich regts en links diep onder de aarde uitstrekte! Geene mogelijkheid van eigene uitredding zich opdoende, was roepen en schreeuwen in een gansch afgelegen oord even hopeloos; die dag verstreek echter alzoo, de nacht genaakte, en de diepte stilte werd alleen gestoord door de gonzende vleugelen en het gepiep van eene menigte vledermuizen, die uit- en invlogen, en door het gehuil der jakhalzen boven hem, die elkander troepswijze beantwoordden. Tegen het aanbreken van den dag hoorde hij op eenmaal eenig gerucht; — schielijk vloog hij overeind en riep om hulp; — op dit geluid vlugtte de verschrikte jakhals, dien de reuk van den dooden Buffel gelokt had, huilende weg, en zijn hart, dat zich reeds voor de blijdschap begon te openen, sloot zich nu weder met verdubbelde droefheid. De honger en een woedende dorst deden hem eindelijk eenig vleesch van het rottend beest verzwelgen en uitzuigen. Hierdoor een weinig versterkt, kon hij op andere redmiddelen denken. Geen ander was er, dan het ontzettend besluit, om de pikzwarte duisternis in te gaan, en het geheele Berghol te doorkruisen. Met ijzing waagde hij zulks al tastende, en den wand

aan de eene zijde houdende. Verſchrikkelijk was de onderneming. Na ruim twee uren gaans, of liever kruipens, ſtoot hij op... het Geraamte van een' Mensch! (gelijk naderhand bevestigd, en nog vijf andere gevonden werden.) — Hij vloog overeind, alsof hij eene adder had aangeraakt; de haren rezen hem te berge, en zijne tanden ratelden. — Maar, Hemel welk een nieuwe ſchrik! hij had daardoor tevens den wand verloren, die hem tot wegwijzer moest verſtrekken. — Zijne luide jammertoonen weergalmden dof door deze zwarte Spelonk. Dan weldra gaf de wanhoop hem nieuwe krachten; radeloos begaf hij zich weder op weg, zonder echter te weten of hij voor- dan achterwaarts ging; hij weende nu niet meer; eene ſoort van woede had zijne ziel vermeesterd. Telkens ſtruikelende en vallende, naauwelijks meer zichzelven bewust, meent hij eindelijk van verre eenige witte ſtippen te ontdekken...; hij ſtreeft voorwaarts; het licht verbreedt zich..., God! ja, 't is eene kloof in den Berg, met den grond van het hol bijkans gelijk. Hij wringt zich door het kreupelhosch, 't welk de naauwe opening ſluit, en — met een luid gejuich treedt hij weder in het daglicht! — Vurig dankte hij het Opperwezen voor zoo ongedachte redding, en, na eenige dagen rust en verkwikking, bevond hij zich weder herſteld. Thans verwijderde hij alle droevige denkbeelden uit zijn hart; lieflijke herſenbeelden en gelukkige dagen danſten in reijen voor zijnen geest. „Zoo zoet," — dus beſluit de gevoelvolle Schrijver dit breedvoerig geſchetst treurig verhaal, — „zoo zoet is het leven in onze jeugdige jaren, als rampen en ongelukken ons hetzelve nog niet hebben verbitterd. — Er is, naar mijne gedachten, niets ſchrikkelijkers, dan met een gezond hart van deze wereld te moeten ſcheiden. Als men op het ziekbed ligt, wandelt de Dood op een' verren afſtand, naauwelijks zigtbaar, voor ons heen; wij herkennen hem niet, voor dat hij ons in zijne armen neemt, en zelfs dan nog niet. Dank zij de Hoop, die de deur des levens bij den Mensch niet eerder ſluit, dan op het oogenblik dat de ziel hare woning verlaat!"

Onder den weg treft hij eene hut aan, waar men bezig was den Duivel uit te drijven. Dit geeft hem gelegenheid om de wonder vreemde leer der Booze Geesten bij de *Indianen* te ontleden, en de Toverhekſen aldaar te beſchrijven. — Het verbranden eener Vrouwe met het lijk

haars

baars. Mans geeft hem gelegenheid, daarover opheldere nde waarnemingen mede te deelen, die in vele opzigten van de algemeen des aangenomene denkbeelden verschillen. Bij het Dorp *Veloer* zag onze Reiziger de opoffering eener jonge Weduwe. „Een kuil, 10 voet lang en 8 voet breed, waarin men onophoudelijk bezig was hout te werpen, om den schrikkelijken kolengloed te vermeerderen, was gereed om het arme slagtoffer te ontvangen. Zij naderde als in triomf dien vuurpoel, welken men nu met hooge matten had omringd, opdat zij, in dit diepe bed vol gloeijende kolen ziende, niet verschrikken zoude. Het lijk van haren Man lag op eene baar aan den rand. Na vele ceremonien, en een vrij bedaard afscheid van bloedverwanten en vrienden, gaf men haar een' pot met olie, waarvan zij eerst een gedeelte over het lijk goot, en, denzelven toen op haar hoofd zettende, riep zij driemaal: *Naraina!* met luider stemme. De mat werd schielijk weggenomen, het lijk in den kuil gesmeten — en, zonder de geringste draling of blijk van vrees, sprong zij het in dien gloeijenden poel na, onder een vreesselijk geschreeuw van wijven en het verdoovend geraas der speeltuigen, terwijl te zelfden tijde alle de omstanders haar eene menigte brandhouten (die elk te dien einde in de hand hield) achter na wierpen, waarmede zij terstond bedekt werd. — Ik ijsde, toen zij den sprong deed!" — Hij leert ons de Goedergelukzeggers des lands kennen, bij gelegenheid stilstaande bij de Volksgebruiken, veelal hoogst vreemd, vol bijgeloovigheden. Allezins krielt het van Pelgrims en Monniken, wier bijgeloovigheden geen gunstig denkbeeld van de ontwikkeling des verstands inboezemen. De *Heremieten*, hier breedvoerig in soorten en levenswijze beschreven, strekken daarvan ten blijke. Wij nemen alleen over, hoe een Heremiet, dit leven moede zijnde en wenschende te sterven, zich op weg begeeft naar het Oosten of Noorden, in de vier-en-twintig uren maar drie mogende rusten, tot hij op de reize bezwijkt, en van vermoeijenis of krankheid den geest geeft; of het staat hem vrij, zich door een der vijf volgende verdienstelijke zelfmoorden het leven te benemen. Ten eerste, van honger te sterven. Ten tweede, zich in koedrek te doen begraven, denzelven met eigen handen aan te steken en daar in te verbranden. Ten derde, zich bij *Thibet* in de sneeuw te begraven. Ten vierde, aan het uiterste einde van *Ben-*

galen, daar, waar de *Ganges* zich door duizend kanalen in zee ſtort, in het water te gaan, noemende alle zijne zonden op, en biddende te wachten tot dat de krokodillen komen om hem te verſlinden. Ten vijfde, zich niet verre van *Allahabad*, bij de zamenvloeijing der beide rivieren *Ganges* en *Jumna*, de keel af te ſnijden, of zich te verdrinken.

Dan, houden wij ons bij dezen niet langer op. HAAFNER merkt aan, dat men hier en daar bij de Reisbeſchrijvers iets over de *Indiaanſche* Danſeresſen vindt; doch dat het weinige, dat zij er van zeggen, niet voldoende is, en daar bij nog meestentijds valsch; waarom hij niet twijfelt, of eene naauwkeurige en uitvoerige beſchrijving dezer in gindſche landen zoo noodzakelijke en onontbeerlijke klaſſe van Vrouwen zal zijnen Lezer welkom zijn. Hij geeft er een geheel lang Hoofdſtuk aan, en dienen twee gekleurde Afbeeldingen tot opheldering. De voornaamſte bezigheid dezer *Devedachies*, of Danſeresſen, is, om voor het beeld van den God, dien zij dienen, het zij in den Tempel of in 't openbaar, als hetzelve in proceſſie door de ſtraten wordt rondgedragen, te danſen, en den lof en de daden dezer Godheid te zingen. De God der Liefde, der Dartelheid en des Vermaaks! De voornaamſte wonen in den Tempel, en, behalve de Tempeldienſten, die in de daad vreemd genoeg zijn, dienen zij voor Concubinen der *Braminen* en andere hooge Casten, om te beletten dat deze zich met openbare ligtekooijen en gemeene Danſeresſen vermengen, en daardoor hunne Caste verliezen, waarop zware en hoogstzonderlinge ſtraffe geſteld is. — Tuſſchen de Danſeresſen der voornaamſte Tempels, en die, welke men bij Feesten en andere gelegenheden laat roepen, om er te danſen en de gasten te vermaken, is een groot onderſcheid. — Van deze laatſte heeft men verſchillende ſoorten. Sommige dezer leven onafhankelijk in troepen van tien of meerder bij elkanderen, reizen van plaats tot plaats, en deelen hare winſten met de ſpeellieden, die haar vergezellen. — Andere zijn onder het opzigt van Daijas, of oude gewezene Danſeresſen, die alleen al het voordeel genieten, en deze meisjes daarvoor voeden en kleeden. — Nog andere zijn werkelijk ſlavinnen van zoodanige oude wijven, die in hare jeugd, door koop of adoptie, eenige zeer jonge meisjes hebben weten te bekomen, aan welke zij hare kunst hebben geleerd, ten einde voor haar op den

ou-

zuiden dag den kost te winnen. — Nog meer soorten telt onze Reiziger op. — De verkeering en gemeenzaamheid met de Danseressen van den hoogsten rang is zeer ontheind, en zware straffen beteugelen zulks; dan het is er verre af, dat alle deze Danseressen *Vestaalsche Maagden* zijn, of der kuischheid hulde doen. „ Het is valsch," schrijft HAAFNER, „ hetgeen Reizigers en onkundige *Europeanen* schrijven, dat de Danseressen verpligt zouden zijn, zich het eerst aan den Opperpriester des Tempels over te geven; het tegendeel is waar, zij kunnen hare minnaars in of buiten den Tempel kiezen, mits dezelve uit de hooge Casten, het zij die der Braminen, of Xeteries, zijn; en zoo zij zelfs haar ganschen leven in den maagdelijken staat wilden volharden, zou het haar volkomen vrij staan."

HAAFNER meldt niet, dat dit eeniger geval is; wel, dat zeker slag eene kostwinning met hare bekoorlijkheden maakt. „ Dan onder deze," geeft hij te verstaan, „ vindt men die onbeschaamdheid, die aanstootelijke en walgelijke manieren, houding, gebaren en woorden niet, welke men bij dergelijke vrouwlieden in *Europa* ontmoet. In 't openbaar zijn zij zoo zedig als de eerlijkste vrouw zijn kan; het is alleen onder vier oogen dat zij alles doen om hare minnaars te behagen, door hun de teederste namen te geven, met de vriendelijkste onthaling en de uitgezochtste vleijerijen; ook is het zeer moeijelijk, zich uit hare strikken te ontwarren." HAAFNER viel eenigzins in de strikken van dus eene Danseresse, gelijk het IXde Hoofdstuk uitwijst, daar hij op haar verslingerd geraakte; dit is die MAMIA, van welke wij reeds repten. Zeer uitvoerig wordt de aantrekkelende kleeding beschreven.

Het verblijf van eenige weken, uit hoofde van bezigheden, te *Mazulipatnam* geeft hem gelegenheid om daarvan meer bijzonder te schrijven. Hij bevond er zich ten tijde van de grootste hitte, welke die onder de linie, te meermalen en lang beproefd, verre overtrof, en hij niet beter vergelijken kon, dan bij het gevoel in de nabijheid van eenen gloeijenden oven. De landwind voert die verstikkende hitte aan. „ In de eerste week is dezelve nog eenigzins dragelijk, doch dan neemt zij van dag tot dag zoodanig toe, dat men op 't laatst van angst en benauwdheid niet weet, waar zich te keeren of te wenden. Het bloed schijnt, in de opgezwollene aderen, te ko-

koken; de adem wordt kort en zwaar; het aangezigt en de handen verschroeijen; de huid wordt droog als parkement; alle uitwaseming houdt op — wat men ook doet, niets kan dezelve te voorschijn brengen. Men krijgt zware hoofdpijn, vergezeld van eene raauwe keel, zoodat men naauwelijks kan slikken, en men wordt van een onleschbaren dorst gekweld. Vergeefs zoekt men allerlei middelen om zich te verkoelen; alle ligchamen, anderzins koud van aard, zijn nu warm, ja, zoo ze aan de open lucht zijn blootgesteld, heet. Het beste middel nog, om eenige verligting te verkrijgen, is, tot aan den hals in eene tobbe met water, het grootste gedeelte van den dag door te brengen." —. Hoogstgevaarlijk is het, in eene lucht, alsdan met elektriek vuur bezwangerd, bovenal op het middaguur, buitens huis te gaan; velen zijn van onbehoedzaamheid slagtoffers geworden. Bij die hitte komt het stuiven des zands, door snelle ruk-wervelwinden heen en weder gevoerd, van de zandige heide. Gelukkig dat doorgaans een zeewind ten vier ure die ondragelijke hitte afkoelt!

Onder de met zijn land of werelddeel ingenomene Reizigers behoort voorwaar de Heer HAAFNER niet: het reizen in *Holland*, *Duitschland*, *Frankrijk*, van hem, zonder zich te overhaasten, met eene volle beurs, bezocht, veracht hij, bij het reizen in een' Palanquin in deze oorden. De ontmoeting van een *Jogie* doet hem die geestdrijvers beschrijven. Onder dezen had hij eenige waarlijk godvreezende, deugdzame en verstandige mannen ontmoet (wij gelooven dat hij ze elders die bijnamen niet zou gegeven hebben); doch, voegt hij er nevens, men heeft er ook vele huichelaars en bedriegers onder. Bij de fraaije beschrijving eens vreesselijken onweers, vinden wij opgeteekend, dat niemand der Inboorlingen eenige de minste vrees liet blijken. Vreemd in de daad, bij onkunde, is dit verschijnsel.

Den veldslag van *Perambani* tusschen de Inboorlingen en de *Engelschen* beschrijvende, zwelt de stijl geheel tot eene *Oosterssche* hoogte. Het geheel af te schrijven, is ons te breed. De ongelegenheid, waarin de *Engelschen* zich bevonden, vermeldende, schrijft hij: „Gelijk een orkaan, die, in zijne vernielende vaart door een digt woud gestuit, met verdubbeld gehuil en woede zich een' doortogt zoekt te banen, tot dat hij op 't laatst doordringt, en over de omgestorte boomen in het weergalmend dal

schiet,

ſchiet, zoo vreeſelijk zijn de herhaalde ſchokken der *Masſourſche* Ruiters op der *Engelſchen* geduchte vierkant." Dit overhoop geworpen zijnde, vervolgt onze Schrijver: „ Tien duizend klingen blikſemen nu te gelijk in de opgehevene vuisten der *Masſours*. Speren zonder getal verheffen hunne fonkelende ſpitſen. Als golven der zee, met hunne ſchuimende ruggen, zoo rijzen en dalen de ſchemerende zwaarden op de hoofden der Britten. Het is geen geregeld gevecht van geſchaarde rijen; het is eene ſtille ſlagting, een moordend gewoel. Het brieſchen der paarden, het tumult en geſchreeuw der ſtrijdenden, het gekrijsch der woede, het gekerm der gewonden, en het gehuil der wilde vertwijfeling, weergalmt aan alle kanten. Stof en zand, vermengd met de ſtikkende uitwaſeming van menſchen en paarden en den damp van het rookende bloed, ſtijgt omhoog, en omgeeft de ſtrijders met eene dikke wolk."

Wij voegen er eene ſchilderij van tegenovergeſtelden aard nevens, bij de rivier *Kiſchtnapatnam* gemaald. „ Welk een Paradijs der Natuur! welke liefelijke uitzigten, langs deze heerlijke rivier! Stil vloeide zij daarhenen in ſchilderachtige bogten; en, het einde van hare wijdloopige baan naderende, ſcheen zij met hare blaauwe armen nog voor het laatst de boschrijke eilandjes te omhelzen, die zich in haren weg bevonden. Hooge Palm- en Kokostopen ſpiegelden zich regts en links, zoo ver men zien konde, danſende in haren effenen vloed; met liefelijke boschjes, op heuveltjes, die zich het oog als een ſchoon rustpunt aanboden. Het geroep en gezang der arbeideren over het water, de ſchelle ſtemmen van vrouwen, het blaffen der honden, het loeijen van het vee, dat, in de topen verborgen, de ſchaduw en koelte zocht, of zijnen dorst aan den oever leschte, klonk in verwisſelende en zacht melodijſche toonen tot ons over." — Een fijn gevoel voor de ſchoonheden der Natuur is alomme blijkbaar in zachte en juiste ſchilderingen.

Reeds hebben wij aangemerkt, hoe HAAFNER doorgaande de *Engelſchen* in den afſchuwelijkſten dag zet; dan hij maalt een uitvoerig afzigtig tafereel, van bl. 337—350. En wil men het reeds niet gunſtig denkbeeld, in 't algemeen van hun gevormd, die men *Oostindievaarders* noemt, verſterkt vinden, men leze van bl. 434—450.

Dat de Zendelingen, om den Christelijken Godsdienst

in

in het Oosten voort te planten, ook in het voorbijgaan eene beurt krijgen, is te wachten van den Schrijver, wiens Verhandeling over de *Zendelingen* enz. door TEYLERS Godgeleerd Genootschap met den Gouden Eerprijs bekroond werd.

Mogten de gunstige dagen, welke HAAFNER met den veranderden Regeringsvorm, die in ons Land heeft stand gegrepen, onze Bezittingen in het Oosten spelt, aanbreken!

Wij laten den Heere HAAFNER, en hij ons, bij het einde dezes Deels, in pijnlijke ongerustheid, wegens den beet van eene giftige Slang in zijnen vinger.

HUIG DE GROOTS *Tweede Ballingschap of Vlugt uit Amsterdam, Tooneelspel door* A. LOOSJES PZ., *gevolgd door een Lofdicht. Te Haarlem, bij* A. Loosjes Pz. 1808. *In gr.* 8*vo.* 124 *Bl.*

Alles, wat tot onzen grooten en verdienstelijken Landgenoot, wiens vlugt uit Amsterdam het onderwerp van het aangekondigde Tooneelstuk uitmaakt, eenige betrekking heeft, zal, zonder twijfel, door elken Nederlander met genoegen worden ontvangen. De namen van DE GROOT, VONDEL en UITENBOGAART zijn zoo beroemd in 's Lands Geschiedenis, dat ieder stuk, dat met dezelve prijkt, naauwelijks eenige aanbeveling behoeft, en de poging, om de nagedachtenis van deze en andere Vaderlandsche Mannen door middel van het Tooneel levendig te houden, is inderdaad den hoogsten lof waardig.

Een der grootste voordeelen, welke ons de Geschiedenis aanbrengt, is het voorbeeld dier Grooten en Edelen, welke door haar zijn vereeuwigd; — en waar is eene plaats, zoo geschikt als het Tooneel, om dat voorbeeld te doen uitblinken en met kracht en nadruk te laten werken? Het Tooneel verplaatst ons zoo geheel in de vorige tijden, van welke de Geschiedenis slechts verhalen geeft; het maakt ons zoo bekend met de personen, welke in die tijden geleefd hebben; wij worden, als het ware, hunne tijdgenooten; wij nemen deel in hunne verrigtingen, wij hooren hen spreken, wij zien hen werken en handelen, en er is niets, dat onze zinnen levendiger aandoet en in ons gemoed een' krachtiger indruk naalaat, dan eene Tooneel-vertooning van *ware* en belangrijke gebeurtenissen, van edele en vereerenswaardige personen, wier bedrijven wij bewonderen en wier namen bij ons in zegening zijn.

Wanneer wij het Tooneel uit dit oogpunt beschouwen, en de verdienste van Historische Drama's daar in stellen, dat zij ons personen van vorige tijden in een levend tafereel vertoonen,

ten, voor ons oog doen ſpreken, werken en handelen, dan volgt het, onzes inziens, ook van zelfs, dat het eerſte en voornaamſte vereiſchte in deze Drama's *hiſtoriſche waarheid* moet wezen, daar anders het opgegeven oogmerk met de voorſtelling dezer Drama's ganſchelijk zoude verloren gaan. Men zegge niet, dat het ſtuk, als voortbrengſel van kunst, in waarde moet verminderen, naar mate men zich met meer naauwgezetheid aan de waarheid van het hiſtoriſch verhaal binden moet. Neen — waarheid moet hier tevens ſchoonheid zijn, of liever — waarheid en ſchoonheid moeten zoodanig vereenigd wezen, dat geene van beide behoeft te worden opgeöfferd; en het voorbeeld van geſchiedenisſen, die niet zonder verdraaijing van gebeurde zaken, of zonder verwaarloozing van eenheid in handeling, tijd en plaats, ten tooneele kunnen gevoerd worden, bewijst niets meer, dan dat die geſchiedenisſen in het geheel voor geene dramatiſche voorſtellingen geſchikt zijn.

Dat nu de Heer LOOSJES aan het opgegeven vereiſchte niet heeft voldaan, zal de Lezer ſpoedig ontdekken. Wij behoeven den Schrijver de afwijkingen, door hem gebruikt, niet onder het oog te brengen, en doen dit dies te minder, omdat die afwijkingen juist niet van de ergſte ſoort zijn, omdat dit ſtuk nog onlangs breedvoerig in deze Letteroefeningen is behandeld (*), en omdat wij ruimte willen behouden voor eenige aanmerkingen op de Dramatiſche behandeling van dit ſtuk en het mededeelen van eene enkele proeve. Wij voegen er alleenlijk nog bij, dat het den Dichter tot geene de minſte verſchooning verſtrekt, dat hij de hiſtoriſche vrijheden binnen vrij enger palen heeft beſloten, dan onlangs een buitenlandsch Genie omtrent onzen HUIG DE GROOT gedaan heeft: daar toch de Heer VON KOTZEBUE de geſchiedenis en het karakter van onzen DE GROOT zoodanig heeft verknoeid, dat het elken Vaderlander met verontwaardiging moet vervullen.

Wat nu het ſtuk zelve aangaat — *als dichterlijke zamenſpraken, bloot voor de lectuur*, is het, naar ons oordeel, niet muntend. De verzen zijn doorgaans vloeijend en krachtig. De karakters zijn goed voorgedragen en wel volgehouden. De taal, die de perſonen voeren, is waardig en edel, en men leest het geheele Dichtſtuk met het hoogſte genoegen. Doch als *Drama*, om ten Tooneele gevoerd te worden, ontbreekt het dit ſtuk aan genoegzame *handeling*. De geheele *intrigue* beſtaat in geſprekken en overleggingen van DE GROOT's Vrienden, om hem zijne voorgenomene vlugt af te raden, althans te doen uitſtellen tot de komst van UITENBOGAART. De eenige perſoon, die het ſtuk op het Tooneel nog zou verlevendigen, is

(*) Zie de Recenſie van den Schrijvers *Arnold Goosterhuis en Sophia van Oostdijk* in de *Letteroef.* voor dit jaar, No. III, bladz. 216 en volg.

is TESSELSCHADE; doch wij vreezen, dat het bedrog, hetwelk de Dichter haar laat spelen, met het karakter dezer kiesche en edele Vrouw weinig overeenkomt. Het stuk loopt veel te eentoonig af; de gesprekken zijn niet belangrijk genoeg en veel te lang uitgerekt, en de Aanschouwer neemt te weinig deel aan den Held van het stuk.

Misschien moeten deze gebreken wel voor een deel aan de Geschiedenis zelve worden toegeschreven; doch de Dichter had dezelve ook grootelijks kunnen wegnemen. Zoo hij had kunnen goedvinden, om er een paar vijanden van DE GROOT in te brengen, die beraadslaagd hadden, om deszelfs verderf te bewerken; zoo hij het gevaar, waarin DE GROOT zich bevond, sterker had doen uitkomen; zoo er werkelijk pogingen waren gedaan, om DE GROOT gevangen te nemen, en deze dan eindelijk, door de hulp zijner vrienden, alle deze lagen ware ontkomen en zich met de vlugt had gered — dan zou de belangstelling van den Aanschouwer veel grooter zijn geworden.

Ook geven wij den Dichter in bedenking, of het stuk er niet bij zou gewonnen hebben, wanneer de vaderlandsliefde, of liever de zucht tot den vaderlandschen grond, in DE GROOT eenigzins sterker ware geschetst? De vrienden van DE GROOT laten niets onbeproefd, om hem te bewegen, van te Amsterdam te blijven. Hiertoe worden zelfs bedrog en kunstenarijen aangewend. (Dit komt zeker uit groote genegenheid voort; maar dewijl zij DE GROOT en het gevaar, waarin hij zich bevond, kenden, heeft het veel van malle, onverstandige liefde.) DE GROOT daarentegen wijst alle deze aanzoeken van de hand, heeft vast besloten, om het Vaderland te verlaten, en men ziet niet, dat hem dit veel moeite kost. Zoo het gevaar, waarin DE GROOT zich bevond, met sterker kleuren ware geschilderd; zoo hetzelve van oogenblik tot oogenblik ware toegenomen en al dringender geworden; zoo DE GROOT niet dan met moeite had kunnen besluiten, om den vaderlandschen bodem te verlaten; zoo zijne vrienden op zijne vlugt, uit vrees voor zijne veiligheid, hadden aangedrongen, ja, zelfs eenige zich hadden aangeboden, om met hem te gaan — dan zou, naar ons gevoel, de werking van het geheel schooner, treffender en krachtiger zijn geweest.

Doch wij bedwingen ons, om verdere aanmerkingen hieromtrent te maken. Elk heeft zoo zijne eigene wijze van zien, en de gebreken, die het stuk, als bestemd voor het Tooneel, moge hebben, worden door de schoone, regt Dichterlijke verzen rijkelijk vergoed.

Reeds het eerste Tooneel tusschen VONDEL en zijne *Vrouw* is zeer schoon. VONDEL werkt aan het Dichtstuk: *Jaargetijde van wijlen den Heer* JOAN VAN OLDENBARNEVELD, *Vader des Vaderlands*. De Vrouw is beducht, dat VONDEL's hekelzucht

hun

hun nieuwe onheilen zal berokkenen: Op den wenach van MARIA:

„ Ach! waar' dat helvuur, ó VONDEL! uitgeblusscht,"

legt de Heer LOOSJES aan VAN VONDEL deze krachtige regels in den mond:

„ Gij wenscht dit, en gij kent mijn Vaderlandsche rondheid,
Mijn' fieren vrijen geest. *Al wat op 's harten grond leit,*
Dat welt mij naar de keel. Neen! neen! mijn hekelvuur
Zal niet geblusscht zijn voor mijns levens avonduur,
Wanneer zich traagheid aan gevoelloosheid zal huwen,
Wanneer ik gruwlen kan aanschouwen zonder gruwen,
Als 't schoone op mijnen geest zijn' zaalgen invloed derft,
Als 't rein gevoel der deugd in mijnen boezem sterft;
Of zoo 'k, met een verstompt of toegeschroeid geweten,
Gelijk er velen zijn, het kwade goed kan heeten,
En 't brave weder snood, naar d'eisch van eigenbaat,
Die slechts zich zelf bemint en God en menschen haat."

En een weinig verder:

„ MARIA, dierbre Vrouw! als ieder kruipt en krimpt;
En, vol van menschenvrees, zelfs gruwlen loos verglimpt;
Dan mag de Dichtkunst nog de taal der waarheid spreken,
En doet, als door Gods taal, den wreevlen trots verbleeken;
Dit is het heilig regt, dat God den Dichter gaf,
En 'k sta voor mijnen dood dit dierbaar regt niet af." enz.

Op bladz. 22 zegt VAN DEN VELDEN aan DE GROOT:

„ Uw hoofd omringde een kroon, indien het stond aan mij."

En het edele antwoord van DE GROOT is:

„ Voor Pleitrol, Boekvertrek en Raadzaal opgetogen,
Heeft zelfs de glans der kroon niets heerlijks in mijne oogen;
Hoe verder van den troon hoe nader aan 't geluk!
Ach! dat men nimmer mij mijn boekcel weêr ontruk,
Dat ik, dit Land ontvlugt, mij aan den boord der *Elve*
Vergeten van elk Hof, in eenzaambeid bedelve,
En bij mijn SORGIUS die reine vreugd geniet,
Die Letteroefening aan hare vrienden biedt.
Gelukkig is de man, zelfs bij de felste slagen,
Die als SIMONIDES al 't zijne met zich dragen,
En in zijn hart een schat van vreugde vinden kan.
Maar bovenal, mijn Vriend! is 't een gelukkig man,

Die, met den schat van kunde, in zijnen geest vergaderd,
De reinste bron van vreugd voor 't menschlijk harte nadert,
Die, daar hij de ijdelheid van 't ondermaansch beseft,
Zich als een adelaar fier boven 't aardsch verheft,
En, zonder dweeperij, in zijn bespiegelingen,
Als tot het Heiligdom der Godheid door kan dringen."

Het Dichtstuk, dat de Heer LOOSJES aan VONDEL in den mond legt en de plaats bekleedt van het verlorene, is, naar ons oordeel, uitmuntend uitgevallen. Men ontdekt er de *manier* van VONDEL in, zonder dat het iets *gemanierds* bezit, en het doet der kunst van den Heere LOOSJES geene geringe eer aan.

Het is waarlijk jammer, dat de schoone verzen van dit Tooneelstuk door eenige vlekken, die de Dichter ligtelijk had kunnen wegnemen, ontluisterd worden. De uitdrukking op bl. 14: „ Op dat zij (eene rol papier) niet zou *delen*," is gedwongen. Op bladz. 21 komt in den regel: „ Die zag mij altijd koel: toen met den nek mij aan" — het woordje *mij* verkeerdelijk tweemaal voor. Waarom niet liever: „ Die zag met koelheid steeds — toen met den nek mij aan?" Het gezegde van VONDEL op bladz. 23:

— — — — „ 't Is VONDEL, die u *zoekt*,
En zich tot dit *bezoek* zoo onverwacht *verkloekt*,

klinkt in onze ooren zeer onaangenaam. De uitdrukking op bladz. 44: „ Ik ben voor deze rol slecht *opgewassen*," is plat, en komt ons in den mond van TESSELSCHADE niet waardig genoeg voor, enz.

Aan andere plaatsen, als aan den eersten regel op bladz. 25; aan het gebruiken van: „ Mijne Heer — eene nieuwe last; — *bestierde* voor *bestierdet*, *verdiende* voor *verdiendet*, enz.; als mede aan het bezigen van onderscheidene *korte* voor *lange* lettergrepen, behoeven wij den Heere LOOSJES slechts te herinneren.

De Beoefenaars onzer Geschiedenissen en de Beminnaars van hun Vaderland en tevens van die Edelen, welke dat Vaderland tot luister verstrekten, zullen zich met de lezing van dit Tooneelstuk op de aangenaamste wijze verpoozen, en er veel in aantreffen, dat de dierbaarste herinneringen bij hun opwekt.

Het Lofdicht op HUIG DE GROOT, dat mede gedongen heeft naar den prijs, door de Maatschappij van Taal- en Dichtkunde uitgeloofd, is zeer gepast achter dit Tooneelstuk geplaatst. Het heeft vele en onderscheidene verdiensten, en de gevoelige toon, die er in heerscht, vooral in het slot, heeft ons bijzonder behaagd.

Laat

Laat ons, tot eene proeve, een paar coupletten medeo deelen.

„ ô Delft, die 't wonder van verſtand,
Den Feniks der geleerdheid baarde,
Gij gunde(t) de eer van 't Vaderland,
Na zijnen dood, een handvol aarde.
Hier, Broeders! hier drukt mijne voet
's Mans grafzerk. — Deze grond is heilig.
Hier rust zijn(e) asch voor wraakzucht veilig.
Hier heeft vervolgzucht uitgewoed.

Dat Eerbied zich een(e) eeuw verſchuil',
In 't eind zal zij (hij) haar (zijn') kracht ontvouwen;
Uit marmer, uit arduin een zuil,
Ter eer van Deugd en Wijsheid, bouwen.
Hier was 't, dat, met een reine vreugd,
Onze eeuw een' ſchoonen pligt vervulde;
Hier deed het dankbaar nakroost hulde,
De GROOT! aan uw Verſtand en Deugd.

Ja! hier aanſchouwt ons oog uw beeld,
Met lauwren, met cipres omtogen.
Wat vreugd is 't, die mijn' boezem ſtreelt?
Wat tranen wellen in mijne oogen?
Dit eergraf wordt een dankaltaar.
Wat, wat belet mij hier, in 't midden
Der doodſche ſtilte, de asch te aanbidden,
ô Vrijheid! van uw' Martelaar?" enz.

De druk, het papier en het Vignet op den Titel zijn fraai en keurig.

Gedichten van M. WESTERMAN. *In den Hage, bij* Immerzeel en Comp. 1807. *In gr.* 8vo. 159 *Bl.*

Wederom een geſchenk aan den Helikon! — en wel van eenen Man, wiens naam, naar Recenſents gevoelen, op de rol van Pindus Zonen waardig prijkt! In de daad, veel goeds en ſchoons bevat deze bundel. Niet één zang vond de Recenſent, waarin niet voortreffelijke gedachten, kunstmatig uitgedrukt, door vinding verſierd en hier en daar ſtout in hare beelden. Hierbij komt de zeer eenvoudige loop der denkbeelden, zonder gezochte overgangen of ſtopwoorden, aan eene eigenaardige versmaat en een zoetvloeijend rijm verbonden. Alles prijst zich dus aan, zonder dat eene ſcherpe

kritiek alhier op kleine fouten mag turen. In het ſtuk, getiteld: HUIG DE GROOT, dat onbeloond mededong naar den eerprijs der Maatſchappij van Taal- en Dichtkunde, komen uitmuntende couplettten voor, die waarlijk voor de bekroonde Prijsverzen niet behoeven te zwichten; doch de inleiding is te lang en de inhoud te zeer buiten verband met de geſchiedenis, welke toch dien grooten Man alleen doet kennen. Schoon, alhoewel niet nieuw, is de vergelijking der ſtaatslist, welke den haat tegen hem ſtookte, met de Slang, welke zelfs den Leeuw, Hollands Volk, verſchalkt.

Der dieren vorst, in toorne aan 't zieden,
Daar zijn gebrul het woud ontzet,
Doet dus het roofgedierte vlieden,
Als hij zijn' klaauw ten aanval wet.
Maar, als hij, ongewoon te beven,
Zich zorgloos heeft ter rust begeven,
En zich op zijnen moed vertrouwt,
Dan dringt de ſlang, eerst laf verſcholen,
Arglistig, kruipende uit haar holen,
En treft den koning van het woud.

Bovenal onderſcheidt zich de Dichter in alle zijne Zangen door de keus van bevallige en waardige onderwerpen, der geheele menschheid heilig. De Zangen *aan God*, *Troost aan eene Moeder*, *aan Thirza*, *aan eene regtſchapene Moeder*, en andere meer, zijn vol van de edelſte gevoelens en daardoor aan het teedere zeer na verwant, zoo als in den genoemden tweeden, bij het overlijden van een Kind:

Ach, barst vrij in tranen uit,
Stort hen, kermende op uw ſpruit,
Op het vruchtje, dat gij teelde,
Dat gij kuste, dat u ſtreelde,
Dat, al dartlende op uw ſchoot,
't Voedſel in de lipjes vloot!
Ach! wat ſchenkt een grooter weelde,
Dan aan 't blakend moederhart
't Lieve Kind, gebaard met ſmart?

Enkele, door gewoonte gewettigde, uitdrukkingen en beelden, b. v. van *zielen*, *die voor het oog der Godheid knielen* (bladz. 32.) en van het *ſchuim*, dat, in een onweder en ſtorm, al *ſchuifelend*, *den ſteven bekruipt*, (bl. 57.) zullen door den Dichter zelf, bij meerder nadenken, afgekeurd en door juistere bewoording des Lezers vervangen worden.

De

De Losbol, door AUGUST LAFONTAINE. *Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. 1808. *II Deelen. In gr.* 8vo. *Te zamen* 656 *Bl.*

De Titel van dit Werk lokt juist niet bijzonder uit; doch des Schrijvers naam bewijst reeds genoeg, dat men hier niets lezen zal, hetgeen de zedelijkheid eenigzins kan kwetsen. De Losbol, die hier geteekend wordt, is een der edelste menschen; en hoewel de oppervlakkige beschouwer van zijne daden hem voor een ligtzinnig loshoofd houden moet, zoo kent hem ieder Lezer, die van alles den zamenhang weet, voor een jongeling van de zuiverste en edelmoedigste beginselen, en draagt hij bij iedere daad goedkeuring en bewondering weg. Deze daden zijn intusschen dikwijls zoo geheel en al van dien aard, en hij zoo zeer tot het weigeren van opheldering gedwongen, dat ook de harten, die hem het meest liefhebben en vereeren, hem moeten miskennen en zijne braafheid betwijfelen; er zijn zoodanige booswichten in 't spel, dat de Lezer gedurig in angst is voor de uitkomst, en zich herinneren moet: „ik leze een' Roman," om aangaande die uitkomst gerust te zijn; terwijl intusschen zich eindelijk alles schikt, hij tot het toppunt zijner wenschen komt, en de boosheid haar loon ontvangt.

Intusschen, hoezeer wij de uitmuntende beginselen, den standvastigen zedelijken moed, en den werkzamen menschlievenden geest van dezen Losbol met geheel ons hart goedkeuren, zoo kunnen wij echter zijn voorbeeld niet in ieder opzigt en zonder uitzondering aanprijzen ter navolging. Het verteren namelijk en besteden, al is 't dan ook met het menschlievendst oogmerk, van zoo vele duizenden, door eenen jongen mensch, die zich daarenboven aan geene vaste beroepsbezigheden of ambt naar 't schijnt verbond, maar eenvoudig en ruimschoots, edelmoediglijk, aan den man hielp, hetgeen anderen voor hem gewonnen hadden of nog werkelijk wonnen, is juist niet navolgenswaardig voor iederen Lezer, en waarlijk tegenwoordig althans in Holland ook maar voor weinigen doenlijk; en, al kwamen de vroegere dagen van winst en voorspoed hier nog eenmaal terug, op die wijze zou men er dóór raken, al had men, zoo als men zegt, een Konings goed! — Over 't geheel speelt en handelt men in dezen Roman op zoodanig eene wijze met honderden en duizenden, dat wij de Duitsche namen voor verzierd houden moesten, indien wij ons de geschiedenis als werkelijk gebeurd wilden voorstellen, en niet weten zouden, in welken hoek der wereld wij die rijke landen konden opzoeken. Onder de uitmuntende spreuken in dit Werk behoort ook deze: „*tot liefde behoort, God dank! alleen een hart, geen goud;*" en wij wenschten wel, de Schrijver

had dit denkbeeld ſteeds doen uitkomen, en alzoo zijne voorbeelden meer algemeen bruikbaar ingerigt. De Hollandſche Vertaler had dit, al ware 't hier en daar door eene aanteekening, wel mogen aanſtippen en ook wel een weinig mogen verhelpen. — Het wordt tijd, dat de Hollander leere, ook zonder veel geld, menschlievend en weldadig, groot en edel te handelen!

Overigens is geheel dit Werk in LAFONTAINE's bekenden geest; de liefhebbers van zijne ſchriften herlezen ook dezen Roman meer dan eens met een nieuw genoegen, en vinden de vele en groote onwaarſchijnlijkheden door de vele en uitmuntende ſchoonheden overvloedig vergoed.

Ziet hier een huisſelijk tooneeltje, hetwelk deze keurige Schrijver altijd zoo meesterlijk teekent: — Een der handelende perſonen herinnert zich, in eenen brief aan zijn' vriend, aan zijne vroegere en eerſte liefde; verhaalt, hoe hij zijn meisje 't eerst aantrof bij 't opgaan van een' luchtbol; hoe hij met haar in kennis kwam; hoe zij in 't gedrang van hare moeder af raakte, en hij haar te huis bragt. Geheel 't ſchoone verhaal is te uitvoerig voor ons beſtek; dan 't volgende willen wij mededeelen:

„ Daar trad ik binnen, lieve Pastoor, in het eenigſte vertrekje, waar de zindelijkheid mij uit elken hoek te gemoet lachte; de zindelijkheid, en eene vergenoegde armoede, die reeds op netheid en opſchik denkt. De moeder keek hare dochter in eens voort aan; zij had de vraag op de lippen: was mijn Heer ook beſcheiden? Maar de dochter had hare geheele vrees vergeten. Zij vertelde van al de heerlijkheden van hare vaart, van de gondels met muzijk, en nu onder de beſcherming van de eerwaardige moeder, met zoo veel vertrouwen op mij, met zoo veel dankbaarheid, met zoo veel lieftalige goedheid, dat toch ook de moeder opgeruimd werd. Zij was de Weduwe van een' Dorpspredikter, die van 't klein vermogen, 't welk haar Heer zaliger, (zoo noemde zij haren man,) van wien zij met eene levendige liefde ſprak; van zijne kleine bezolding geſpaard had, en een klein weduwen inkomen, leefde.

De dochter had terſtond haar breiwerk in de hand. Mijne koets bleef zoo lang weg, dat ik allen tijd had, mijne beide luidjes regt gemeenzaam met mij te zien worden, en te beſpeuren dat LOTJE een meisje van geest was, die ſlechts niet beſchaafd was.

Waar komt 't van daan, lieve Pastoor, dat ik mij altijd in de kleine beperkte huishoudingen van ſchuldelooze menſchen zoo wel bevonden heb? — Het naaikusſen onder het ſpiegel, en daarbij een almanak, aan een fraai rood lintje hangende, trok mijn oog tot zich. Ik vertoefde met genoegen op eenige kopjes, die op eene tafel ſtonden, en tusſchen dezelve een paar porſeleinen beeldjes.

Mijne koets kwam mij veel te vroeg. Ik hale u nog eens

we-

weder af, zeide ik tegen de moeder, tot een ſpeeltogtje te water. Zij deden mij beide uitgeleide aan de koets, en LOTJE reikte mij de hand tot afſcheid. Ik reed het Paleis voorbij, dat verlicht was. Bij den hemel! riep ik, als er maar half zoo veel geluk in alle deze zalen was, als in dat enge vertrekje, dan was 't toch iets. Onze Dames zouden meesmuilen, als zij van den *Heer zaliger* hoorden; maar ik zou willen wedden, dat hij al zalig was toen hij leefde, en zijne vrouw daarbij."

ROMULUS, *door* AUGUST LAFONTAINE. *Met Platen. Te Amſterdam, bij* de Wed. J. Dóll. 1807. *In gr.* 8*vo.* 308 *Bl.*

„ *Men weet, wat er van een onderwerp door* LAFONTAINES *pen worden kan;*" hierin geven wij den Vertaler gelijk, en dit Meesterſtuk kan het op nieuw bevestigen. Hij ſtelt hetzelve met de Werken van eenen FENELON en FLORIAN gelijk; de tijd zal te dezen aanzien beſliſſen; wij noemden het reeds een meesterſtuk, doch maken geene vergelijkingen. Natuurlijk blijft de Dichter niet bij de geſchiedenis; hij heeft veel verdicht, en wijkt ver genoeg af. Maar om geſchiedkundige waarheid en zekerheid leert men de *Æneis* niet! — Echte oude karakters, heldengeest, goede zedelijke beginſelen, leerzaam onderrigt, en roerende daarſtelling van hoogstbelangrijke tooneelen van liefde en menſchenvreugd, eenen ROMULUS, dien men beminnen, eeren, ja bijna vergoden moet; — dit is 't, wat ons LAFONTAINE geeft; — eenen beteren, meer leerzamen, beminnelijken ROMULUS, dan de geſchiedenis oplevert en opleveren kon. Eene verdichting derhalve, maar welke ook iederen Romanlezer, door alle de bekoorlijkheden, deze ſoort van geſchriften eigen, aan zich boeit. In zes boeken loopt het ſtuk af, en eindigt, daar HERSILIA de gade wordt van den gelukkigen ROMULUS.

Godsdienſtige Overdenkingen, en Chriſtelijke waarſchuwing van WILLEM GEORGE FREDERIK, *Prins van Oranje, enz. bij de Staatsgebeurtenisſen in Frankrijk en Duitschland. Getrokken uit eigenhandige Brieven, in* 1797 *en* 1798 *door dien Vorst geſchreven aan zijnen ouden en trouwen Vriend B.. C.... gewezen Kolonel van de Guarde. Naar 't eigene Handſchrift uit het Fransch vertaald, enz. Te Amſterdam, bij* A. B. Sakkes. 1808. *In gr.* 8*vo.* 61 *Bl.*

Aan goed vertier noch aanprijzing zal het dit klein geſchrift ontbreken: de naam van den Prins, die als Schrijver genoemd wordt, is hiertoe reeds voldoende; daarenboven bevat het de betuiging van 's Prinſen liefde en deelneming, — het is tegen de leer van vrijheid en gelijkheid en volksſouvereï-

reiniteit, waarover ook onder ons zoo lang, zoo hevig en bloedig getwist werd, gerigt; — het levert uit de Fransche omwentelingsgeschiedenis afgrijselijke herinneringen op; — het heeft eenen godsdienstigen toon, en noemt den geest der duisternis als de oorzaak van zoo veel woeling en rampen, — en eindelijk het houdt de stelling in: „ dat het oneindig „ verkieslijker is, om onder éénen souverein te staan, dan „ door vele souvereinen overheerscht te worden," en bevat ook dit goede vermanende woord: „ Nederlanders! nimmer „ moet het verlangen naar eene Revolutie — de hoop op een „ Stadhouderlijk Bestuur, of de liefdevolle begeerte, om „ eenen afstammeling uit het Oranjehuis aan het regeringsroer „ te zien, — u tot een woelend misnoegen opwekken," enz. — Nog eens, het kan dit geschrijf aan een goed vertier en aanprijzing niet ontbreken. — Deze Overdenkingen blijken door den Prins zelven bestemd te zijn voor 't publiek; hij beval zijnen vriend aan, geene middelen tot de uitgave onbeproefd te laten. De Prins zelf? — waarom zouden wij hierin den Uitgever niet gelooven? De opstellen kenmerken voor 't minst eene vrij groote mate van drift en nog jeugdig bloed.

Vijftal leerrijke Geschiedverhalen. En:

Zestal leerrijke Geschiedverhalen. — Eene Bijdrage tot de Volkslectuur. Uit 't Engelsch vertaald, onder de Spreuk: voor Christendom en Zeden. *Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. 1808. *In 8vo. 159 en 175 bl.*

Het 7de en 8ste Stukje van eene Verzameling Volksgeschriftjes, die wij niet genoeg kunnen aanprijzen. Gelijk in de vorige Deeltjes, ademt ook hier iedere Geschiedenis den echten godsdienstigen geest van het werkdadige Christendom, bevordert godsdienstig gevoel, maar overtuigt te gelijk het verstand, en doet het goede betrachten. Zij zijn tegen volksondeugden, naar de zeden en in den toon van den gemeenen man, ingerigt. Zij verdienen de opmerkzaamheid van 't Zendelinggenootschap, 't welk voorzeker geen nuttiger godsdienstige opstellen ter bevordering van deszelfs doel hier te lande vervaardigen kan; en ook die der Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, wier talrijke leden zich indedaad verdienstelijk zouden maken, door 't verspreiden ook van deze Boekjes, welke in eene gemeene Volksbibliotheek voor hare bijzondere Departementen niet kunnen gemist worden. Intusschen wenschten wij, de Geschiedenissen werden ieder afzonderlijk, en voor eenen geringeren prijs, uitgegeven; zoo werd menigeen te meer nog uitgelokt om dezelve rond te deelen aan den minvermogenden, waartoé wij ze met nadruk en boven andere, aan ons bekende, durven aanprijzen.

VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Geschiedenis der Joden onder hunne Landvorsten, Viervorsten en Koningen, sedert derzelver wederkomst uit Babel tot aan de verwoesting van Jeruzalem door de Romeinen; uit echte bronnen zamengesteld en opgehelderd door J. C. STRUCHTMEIJER, *weleer Hoogleeraar aan de Geldersche Universiteit te Harderwijk: met Aanmerkingen van den Uitgever* P. L. STRUCHTMEIJER. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1808. *In gr.* 8vo. *Behalve de Voorrede, enz.* 422 *bladz.*

„ Al wederom iets over de Joden! zullen mogelijk „ sommigen op het zien van dit Geschrift uitroepen, „ om daardoor het overtollige van hetzelve aan te dui„ den." Dus vangt de Gel. Uitgever zijne Voorrede aan, en ontwikkelt hij de aanleiding en redenen, die hem bewogen hebben, om den arbeid van wijlen zijnen Vader, offschoon door zeker toeval spade, in het licht te zenden. Evenwel, daar de Hr. STRUCHTMEIJER, de Zoon, dit Werk door eigen aanmerkingen en toevoegselen, de vrucht eener latére en vrij uitgebreide lekture, verrijkt heeft, is hetzelve hierdoor te huis gebragt tot den huidigen trap van verlichting of kundigheden in het verhandeld vak. Veel is er, wel is waar, sints lange geschreven over de aloude Geschiedenis der Joden, waaromtrent de voornamere bronnen, althans de Bijbel, benevens de Apocryphe Boeken, en de Schriften van Josephus, gelezen en geraadpleegd worden door elken minnaar dier wetenschappe, zoo naauw verbonden met de Christen-Godgeleerdheid. Dan, hoewel wij van hier niets onbekends verwachten, doet ons de aangelegenheid van het onderwerp wel eens naar deszelfs gepaste herinnering verlangen; en zien wij daarbij slechts, of hetzelve door eene bekwame hand is bearbeid. De Vaderlandsche pen is, door een gunstig vooroordeel, ons meest welkom, inzonderheid wanneer zij onze herinne-

ring weet te veraangenamen, door hier en ginds eenig beter licht te geven, en blijk te toonen van oordeelkundige of nette bewerking: wij onthouden dan onzen gullen lof niet, als den prijs, aan verdienste en vlijt verschuldigd. Doch, al ware dit ons gevoelen niet omtrent den arbeid der Heeren STRUCHTMRIJER, nog zouden wij met alle bescheidenheid en zachtheid moeten spreken, wanneer een vaderminnend Zoon ons deszelfs lettervruchten aanbiedt, als eene hulde aan de nagedachtenis van het voorwerp zijner liefde; terwijl het ons nu zekere blijdschap geeft, hem openlijk te mogen zeggen, dat deze zijne Oudermin en hulde, als welgeplaatst, door ons met dank ontvangen, met welgevallen beäamd werd.

Niet beter kunnen wij dit Werk kenschetsen, dan door hetzelve een bondig en bekwamelijk gerangschikt *kort begrip* te noemen der Boeken van *Josephus* over het op den titel aangewezen tijdvak, toegelicht, opgehelderd en aangevuld, bovenal uit de Geschiedverhalen der *Makkabeën* en de *Schriften des N. Verbonds*. Wij doen zulks te meer, dewijl de Schrijver in zijn opstel „ zich niet „ zelden, (ja doorgaans zeggen wij,) bedient heeft „ van de eigen bewoordingen, die in de Nederduitsche „ Vertaling van Josephus door *Sewel* (daarna eenigzins „ door *Martinet* hernieuwd, en met Aanmerkingen ver„ meerderd) voorkomen," naar luid der Voorrede, hoezeer het blijkbaar is, dat hij dit hulpmiddel niet misbruikt hebbe, en geenszins verzuimde het oorspronkelijke ter hand te nemen, en, waar zulks vereischt wierd, deszelfs waren zin op te delven. Een tweetal *Naamlijsten en Geslachttafelen*, de eerste *der Landvorsten en Koningen van Judea uit het Geslacht der Asamoneëren*, de andere *der voornaamste Viervorsten en Koningen van Judea uit het Geslacht van den Koning Herodes*, heeft de kundige Uitgever ontworpen en er bijgevoegd; alsmede een korte *Inhoud der Hoofddeelen en zaken, in deze Geschiedenis vervat*, aan derzelver hoofd geplaatst; en gaf hij zich de moeite, om, tot opheldering des verhaals, dat bijkans in éénen zamenhang afloopt, en naar de opvolging der verschillende Vorsten en Koningen over Judea gerangschikt werd, aan den rand der bladzijden een drietal *Tijdsbepalingen* bij te voegen, gevende de eerste de Jaren *na de Schepping*, de tweede *voor* en vervolgens *na Christus*, de derde eindelijk *den leeftijd* (beter *den tijd der Heerschappije*) te kennen *van dien Vorst of Koning, onder wiens Regering*

de

de ontvouwde zaken zijn voorgevallen. Ziet hier, waarmede STRUCHTMEIJER het Vaderlijk Geschrift, hoewel voor de drukpers vervaardigd, behalve door ettelijke zijner *Aanmerkingen*, met er daad verrijkt, en daaraan de laatste beschavende hand gelegd heeft; terwijl deze opgave tevens de door den Schrijver gevolgde orde nader bepaalt. Dan het wordt tijd, dat wij het eigenlijke werk van wijlen den Harderwijkschen Hoogleeraar van nader bij gadeslaan, en daartoe een enkel meer uitvoerig verhaal overnemen, ten einde uit die proeve blijken moge, op hoedanige wijze Josephus door hem gevolgd, of, om beter te zeggen, *verkort* zij. Tot dusdanig een staal verkiezen wij de gruweldaad van Herodes den Grooten, gepleegd aan zijne Echtgenoote Mariamne. „Na de „overwinning door *Octavianus* bij Actium op Antonius „(den Vriend van Herodes) behaald, en nadat deze „(Herodes namelijk) zich van Hircanus ontslagen had, „maakte hij zich gereed om *Cesar Octavianus* te gaan „opwachten, van wien hij zich geen gunstig onthaal „voorspelde, ter oorzaak van de vriendschap, welke hij „met Antonius gehouden had. Inmiddels gaf hij het „bewind der Rijkszaken aan zijnen Broeder Pheroras, „stelde zijne Moeder Cypros, zijne Zuster, en alle „zijne Magen in de vesting Masfada in bewaring, en „beval Pheroras, zoo zijne reis kwalijk uitviel, de re„gering des Rijks te aanvaarden. Nopens Mariamne, „die zette hij met hare Moeder Alexandra op het Kas„teel Alexandrion, waarvan hij de bewaring gaf aan „Josephus, zijnen schatbezorger, en Soëmus den Itu„reër, aan welke hij heimelijk bevel gaf, dat zij, in„dien zijne reis niet wel kwame uit te vallen, en de „tijding van zijnen dood hun ter ooren gekomen ware, „alsdan *Mariamne en haar Moeder* om het leven zouden „brengen, en Pheroras met alle hunne magt bijstaan, „om het Rijk voor zijne Kinderen te bewaren. *Hierop* „begaf hij zich te scheep naar Rhodus." — Het verslag der ontmoeting bij Augustus, wiens edelmoedigheid (*) Herodes door ronde taal en regtstreeksche be-

(*) De geheele aanspraak van Herodes aan Augustus, van welke onze Schrijver alleen het slot (naar luid der opgave in de Oudheden van Josephus, Boek XV. H. X. § 640) heeft overgenomen, deelt ons Josephus (t. a. p.) en in zijne Oor-

lijdenis zijner voormalige begunstiging van Antonius te treffen wist, en wiens vertrouwen hij won, ja ook door volgende heldendaden en vermogenden bijstand bevestigde, laten wij achterwege, om weder te keeren tot het bedoelde onderwerp (*). „ *Maar hoe gelukkig hij buitenslands ook was*, in zijn eigen huis vond hij niets dan „ beroerte en onrust door het misnoegen van Mariamne (†). Deze Vorstin had alle middelen in het werk „ gesteld, *wanneer Herodes naar Rhodus vertrok*, om „ hare bewaarders op hare zijde te krijgen, en inzonderheid Soëmus, wetende dat haar leven en dood „ van *hun* afhing: des Soëmus eindelijk door geschenken en beleefdheden *overwonnen*, het geheim, dat „ hem toevertrouwd was, aan haar had ontdekt. Wanneer dan de reis van dezen Vorst boven verwachting „ uitviel, en het eerste, dat hij op zijne aankomst deed, „ was, Mariamne te bezoeken, wist zij niet, of zij „ zich verblijden, of bedroeven moest, en hare zuchten toonden, dat Herodus *geluk* haar meer droefheid, dan blijdschap veroorzaakte. Toen zijne Moeder en Zuster, die Mariamne eenen doodelijken haat „ toedroegen, hem hierover zeer ontroerd zagen, bedienden zij zich van allerlei lasteringen, om *zijne* „ gramschap te vermeerderen (‡). *Een jaar daarna op* „ zekeren middag, als de Koning *zich in zijn* vertrek „ begeven had om te rusten, *ontbood hij* Mariamne. „ Zij kwam, maar wat hij *ook zeide*, hij konde haar „ niet

legen (door STRUCHTMIJER aangehaald) B. I. H. XV, ook het antwoord van Augustus mede. Overigens, ten bewijze der edelmoedigheid van dezen Romeinschen Keizer, beroept hij zich, behalve op Josephus getuigenis, al mede op Strabo, Lib. XVI. p. 765, en Tacitus *Hist.* (lees *Ann.*) Lib. I. Cap. IX.

(*) Verg. Joseph. Oudh. B. XV. H. XI. § 652.

(†) Josephus spreekt hier mede van Alexandra, Mariamnes Moeder; en is hij eenigzins uitvoeriger in zijn verhaal van dezelver pogingen om Soëmus te winnen, gelijk in hetgeen volgt.

(‡) De weglating van twee paragraphen van Josephus (§ 654 en 655) maakt, dat hier eene gaping is in den zamenhang der Geschiedenis, en kwalijk reden te geven valt, waarom de Heerdedrift van Herodes niet zegepraalde over den haat, of deze eerst *na verloop van een jaar* tegen Mariamne losbarst.

„ niet bewegen, om bij hem te komen liggen. Want „ zij deed niets, dan hem den moord van haren *Groot-* „ *vader* en Broeder (*) te verwijten. Salome hooren- „ de, wat er omging, zond eenen Schenker, welken „ zij omgekocht had, in de kamer. Deze zeide, „ dat de Koningin hem groote geschenken gegeven had, „ om hem te bewegen, dat hij den Vorst zekeren min- „ nedrank zoude geven, waarvan hij de kracht niet ken- „ nende, het van zijnen pligt geoordeeld had, den „ Vorst daarvan te verwittigen. Herodes *hierover ont-* „ *stelt*, deed eenen kamerling van Mariamne pijnigen, „ dien hij *wist* dat zoo getrouw aan haar was, dat zij „ hem alles vertrouwde. Deze bekende niets, maar „ liet zich echter onder het pijnigen ontvallen, dat „ Mariamne's haat ontstond uit hetgene zij van Soëmus „ verstaan had. Op het hooren van deze woorden „ riep Herodes uit, dat Soëmus zijn geheim nooit ge- „ openbaard zoude hebben, indien hij zich met Ma- „ riamne niet te buiten gegaan had, en daarop deed „ hij hem om het leven brengen. De Koningin wilde „ hij door een geregt doen veroordeelen, en hebbende „ ten dien einde zijne vertrouwdste Vrienden doen bij- „ eenkomen, beschuldigde hij haar van die valsche en „ gewaande misdaad, als of zij hem door eenen drank „ had willen vergeven, en liet (†) die onschuldige „ Vorstin ter dood doemen (‡). Dus stierf die knische „ en

(*) Te regt heeft de Heer STRUCHTMEIJER *Grootvader* en niet *Vader* geschreven, hoewel van denen meldinge is bij *Josephus*; dan zoo de lezing aldaar voor *echt* gehouden moet worden, zal Mariamne, wier eigen Vader *Alexander* door Scipio op last van Pompejus gedood was, evenwel, onder dien vereerenden naam van Vader, haren hoogbejaarden *Grootvader*, aan Moeders zijde, *Hyrcanus*, door Herodes van kant geholpen, bedoeld, en dezen moord, benevens dien aan *Aristobulus*, haren Broeder, hem hebben voorgeworpen.

(†) Josephus verhaal lijdt zekerlijk iets door de behorting van onzen Schrijver op deze plaats.

(‡) § 656, behelzende het laaghartig gedrag van Alexandra jegens hare Dochter, en derzelver fiere grootmoedigheid en verontwaardiging over de lafheid van hare Moeder, is geheel achterwege gelaten; ook de volgende § 656* (waar de *vertaling* te onregte wederom van den *vader*- en broeder-moord spreekt, daar in het Grieksch τὰ περὶ τὸν ἀνδρα (of *de haren*)

„ en kloekmoedige, maar al te fiere en hoogharti„ge Koningin; die in ſchoonheid, deftigheid, en be„valligheid al de vrouwen van haren tijd overtrof, en „ als zij ter doodſtraffe geleid werd, niet de minſte „ vreeze liet blijken."

Uit deze proeve, die misſchien te veel bewijs draagt voor zeer ſtrikte navolging van den tekst bij Joſephus, willen wij toch geen ongunſtig vonnis ſtrijken tegen den Zoon, als had zijne liefde misſchien te hoogen prijs geſteld op 's Vaders nagelaten arbeid. De vergelijking van een enkel verhaal met de bron, waaruit hetzelve ontleend werd, kon mogelijk voet geven tot zoo voorbarig oordeel. Dan toch de zamenſchakeling der verſchillende gebeurtenisſen, het naſlaan, vergelijken en ontſtelen der aloude oorkonden, en een bedaard overwegen van de berigten, bij onderſcheidene Schrijvers voorhanden, dit is het, waarin wij den voornamen lof zoeken van een Geſchiedkundig opſtel. Te dezen nu heeft zich de Hoogleeraar, onzes inziens, zeer wel van zijnen pligt gekweten, en dragen vooral zijne aanteekeningen, hoe wel als de latere bijvoegſelen en noten van den Zoon, menigerlei bewijs van taalkunde, rijke belezenheid, en een gezond oordeel, dat, vrij van bijgeloof en voorvooroordeelen, zich met beſcheidenheid durft afgeven van het gewone ſpoor. Het doet ons leed, dat wij, geen bewijze van een en ander, geene dier aanmerkingen, in welke de Zoon ook niet altoos met den Vader inſtemt, kunnen overnemen. Wij moeten nogtans de Gel. opſtellers van dit Boekdeel het regt doen, dat wij een en ander belangrijk onderwerp melden, waarover wij inzonderheid wenſchen, dat hetzelve nagezien en geraadpleegd worde. Met genoegen althans hebben wij, op bl. 12, de noot gelezen van den Uitgever, betrekkelijk den optogt van Alexander den Grooten naar Jeruzalem, zoo wel als het gezegde, op bl. 16, aangaande de Griekſche Overzetting des Ouden Verbonds, die, naar de fabel, met den naam der *Zeventigen* onderſcheiden wordt; en toont hij bondig aan, hoe beide de-

ze

gelazen wordt) heeft men hier behoord, door de bondige opgave der redenen, die aanleiding gaven tot *Mariamne* onbekend, met ſtilzwijgen voorbij te gaan.

ge verhalen van Josephus (*), zoo niet voor onecht, althans voor opgesierd te houden zijn. Niet minder geviel het ons, dat doorgaans staat opgemerkt, hoe weinig gezag te hechten is aan het IIde der Makkabeeïsche Boeken, in vergelijking met de opgaven in het Iste, als zijnde over het geheel krachtig vergroot en naar het wonderbare hellende. Wederom prijzen wij de verdediging van Judas den Makkabeeër, op bl. 55, in het sluiten van een verbond met de Romeinen; en de taalkundige waarneming, op bl. 67, omtrent het gebruik van het werkwoord *μαθειν* (1 Macc. XVI: 16), in het voorbijgaan opgehelderd uit Joann. II: 10. Aangaande de Beschrijving der Joden, die, volgens Luc. II: 2, geschiedde *toen*, of liever *eerder dan*, *Cyrenius over Syrien Stadhouder was*, zal men ook met vermaak dit Boek, op bl. 199—201, raadplegen; en staaft de Uitgever kortelijk het bekende gevoelen van wijlen den Hoogl. KLUIT. Van 's gelijken troffen wij in den tekst van dit Werk, op bl. 257, zeer gezonde bedenkingen aan, omtrent het regt van doodstraffen, in hoe verre dat namelijk ten tijde van Christus door de Romeinen aan de Joden verbleven was. Ja, terwijl men zich doorgaans bij gepaste gelegenheid onledig hield met over den Bijbel en de Bijbelsche Geschiedenissen licht te verspreiden, en deze naar eisch te handhaven, zoude het, onzes inziens, niet te onpas gekomen zijn, wanneer bij de waarneming (bl. 200) dat door *παιδες*, Matt. II: 16, niet *kinderen*, maar *jongskens* of *knechtjes*, te verstaan zijn, een woord gevoegd ware, wegens Josephus stilzwijgen omtrent den Bethlehemschen moord, welligt bij eenen HERODES zoo klein een gruwel, in vergelijking der andere zijner wreedheden, dat het naauwelijks ter kennisse kwam des Joodschen Geschiedschrijvers, of deze, althans zulks *willende*, voegelijk hetzelve mogt overslaan. Zeer behaagde het ons wederom, wat de Heer STRUCHTMEIJER, na meldinge van Josephus vermaarde getuigenis van onzen Zaligmaker (Oudh. Boek XVIII. Hoofd. 4), dus stellig (bl. 263) geschreven heeft: „ Een ieder ziet lig-

„ te-

(*) Op beide plaatsen vinden wij eenen misslag in de aanhalingen van Josephus; bl. 12 staat Oudh. Boek XI. Hoofd. 2, moet zijn Hoofd. 9: en bl. 16. Oudh. Boek XI. Hoofd. 2, moet zijn Boek XII.

„ telijk, dat een Jood, gelijk Josephus was, zulk een „ klaar getuigenis van den Zaligmaker niet geven kon„ de; waarom men moet vaststellen, dat hetzelve in „ zijne Boeken ingelas(ch)t is." Gaarne hadden wij gewenscht, dat de Uitgever, aan het wankelen, gelijk het schijnt, gebragt door het gezag van eenen misschien te schroomvalligen VENEMA en HANELSVELD, of wel van den vermaarden DE VILLOISON, dezen sterker tegengevallen ware, en in het Vaderlijk oordeel rondelijk herust had; wij ten minste doen zulks, na herlezing van hetgeen over dit stuk geschreven is van den schranderen LARDNER (*). Niet altijd echter is dit het geval; men zie b. v. bl. 399 en daar onder staande aanteekening, alwaar hij, in weerwil van het strijdig gevoelen der evengenoemde Godgeleerden, Josephus verhaal (in Boek VI der *Oorlogen*, Hoofd. 31) wegens de teekenen en wonderen, die Jeruzalems verwoesting zouden voorspeld hebben, voor geheel ongegrond en een in den smaak der ongewijde Schrijvers opgesteld verdichtsel aanziet, zich beroepende op de verklaring, voorlange deswegen door den Gel. v. D. MEERSCH der wereld medegedeeld (†), en door MARTINET, in diens uitgave van den Josephus, (Deel VII, bl. 474, naar 's Schrijvers opgave,) overgenomen.

Te bejammeren is het, dat zulk eene menigte grove drukfeilen dit Werk ontsieren; te bevreemden niet minder, daar de taalkennis van den Heere STRUCHTMEIJER bij ons niet in verdenking kan komen, en er bovendien eenige, schoon zeer weinige, door hemzelven zijn aangewezen. Eene breede lijst derzelven, door ons opgeteekend, houden wij, als ongevallig voor den Lezer, liefst terug, hoezeer zij het gezegde zou kunnen staven, hetwelk echter geen bewijs behoeft voor hen, die het Werk zelve slechts inzien. Wij brengen hier ook toe, doch als iets van minder belang, dat wij bij herhaling, en waar van de aloude Romeinen meldinge is, *Roomsch* Veldheer enz. in stede van *Romeinsch* vonden, hoezeer *dat*

bij-

(*) *See* LARDNER's *Collection of ancient Jewish and Heathen Testimonies to the Truth of the Christian Religion*, Vol. I. Chap. 4. art. 2. p. 150 &c.

(†) Te vinden in diens Aanteekening op den *Eusebius*, bl. 112.

bijvoegelijk woord, onzes inziens, tot het latere en kerkelijk Rome te huis behoort, even gelijk men tusschen *Perzen* en *Perzianen*, althans in den ongebonden stijl, onderscheiden mag.

Genoeg meenen wij thans met eene onzijdige pen de waarde van dit Boekdeel geschetst te hebben, om met herhaalde dankbetuiging aan den geëerden Uitgever, en deszelfs aanprijzing aan een weetgierig en Bijbelminnend Publiek, dit ons verslag te eindigen.

De Brief van Paulus aan de Philippensen, bewerkt door W. G. REDDINGIUS, *Predikant te Dronrijp. Te Amsterdam, bij* W. Brave. 1808. *In gr.* 8*vo.* 540 *Bl.*

De Eerw. W. G. REDDINGIUS, met lof bekend door onderscheidene, voornamelijk tot nut van den gemeenen man, uitgegevene Schriften, heeft, ook door dit Werk, ongeoefende Christenen, tot de uitlegging der H. Schrift niet opgeleid, maar welke hunne Bijbelkennis gaarne willen vermeerderen, en tevens verlangen, uit dit Goddelijk boek nutte leering, heilzame opwekking, en blijde vertroosting voor zichzelven te mogen trekken, willen te hulp komen, met het bepaalde doel, om hun dit gedeelte van 's Apostels Schriften wel te leeren verstaan en tot hunne stichting aanwenden.

Vooraf gaat eene Inleiding over de echtheid van den Brief, deszelfs Schrijver, de Gemeente te Philippi, de gesteldheid dezer Gemeente, de betrekking van Paulus tot dezelve, de plaats, waar, en den tijd, wanneer hij dezen Brief schreef, de aanleiding tot dit geschrijf, de oogmerken van hetzelve, den inhoud van dezen Brief, den stijl van Paulus in denzelven, de waarde van dit Geschrift voor ons, en hoe wij hetzelve moeten gebruiken. Dan volgt eene Vertaling van vers tot vers, of ook wel van meer verzen te gelijk, telkens met invoeging eener doorloopende verklaring en aanwijzing van het stichtelijk gebruik, welk men van al het geschrevene door Paulus nu nog kan en moet maken. Wij kunnen de wijze van uitvoering over 't geheel best bij 't werk van den geachten BRINK over den *eer-*

sten Brief van Johannes vergelijken, hoewel er anders vrij wat verschil, in de wijze van schrijven en uitleggen van beiden, plaats heeft. Vooral winnen het de aanmerkingen van BRINK in beknoptheid en vermijding van uitweidingen in algemeen bekende plaatsen, waarover REDDINGIUS, ten gevalle van die soort van Lezers, welke hij zich schijnt voorgesteld te hebben, niet zoo ligt heeft willen heenstappen.

Hoe het daarmede zij, men moet niet alleen het goede oogmerk van den kundigen en arbeidzamen REDDINGIUS prijzen, waarmede hij ook dit geschrift, ter bevordering van het nuttig lezen der H. Schrift, bij ongeoefenden, heeft vervaardigd, maar behoort hem ook den lof te geven, van zich daarin wakker gekweten te hebben. Hij heeft zich niet alleen van onderscheidene goede Werken over dezen Brief bediend, en daaruit doorgaans, met schrander oordeel, 't beste overgenomen, maar is ook wel eens van die allen afgegaan, en zijn eigen inzigt gevolgd. Slechts over weinige plaatsen, daar hij van 't gewone afgegaan is, geeft hij eenige nadere rekenschap, in achteraangevoegde uitleggkundige aanmerkingen. Deze vullen niet meer dan twaalf bladz., met wat kleiner letter gedrukt dan de overigen, en behelzen ook niet veel, dat men niet reeds bij anderen aantreft, die in veler handen zijn. Ook schijnen den Schrijver alle de beste Uitleggers van dezen Brief, of in zijn geheel, of van bijzondere plaatsen, niet bekend gewenst te zijn. Desniettemin geeft hij zeer veel, dat uitgebreid nut zou kunnen stichten. Hoe wenschelijk ware het, dat alle Volksleeraars, ook bij hunne eenvoudige Landgemeenten, den hun overigen tijd van hunne ambtsbezigheden zoo wél besteedden, tot eigen vordering en algemeen nut!

Qa

Opwekkingsrede over den invloed van het Evangelie op de godsdienstige verlichting en daaruit voortvloeijende maatschappelijke beschaving der Heidenen. Door G. J. SCHACHT, *S. S. Theol. Doct. en Predikant te Dordrecht. Aldaar, bij* A. Blussé en Zoon. *In gr.* 8vo. 65 *Bl.*

Al wederom eene Opwekkingsrede, gehouden bij gelegenheid van de jaarlijksche Algemeene Vergadering van het Nederlandsche Zendeling-Genootschap, te Rotterdam. De woorden van Paulus, aan Philem. vs. 11, *Die eertijds u onnut was, maar nu u en mij zeer nuttig,* worden eerst kortelijk verklaard, en dan ten grondslage gelegd eener Redevoering *over den invloed van het Evangelie op de godsdienstige verlichting en daaruit voortvloeijende maatschappelijke beschaving der Heidenen.* Deze is in dier voege ingerigt, dat eerst eene schets gegeven worde van de gesteldheid der Heidenen, daarna aangetoond, welk een dienst voor deze Volken van het Evangelie te wachten zij, en eindelijk eenige drangredenen voorgedragen tot deelneming, en tot meer ijverige deelneming, aan de uitbreiding van het Evangelie, bijzonder onder de Heidenen. Deze drangredenen ontleent de Redenaar, 1. Uit aanmerking van de eere Gods. 2. Uit de liefde voor de eere van den Zaligmaker. 3. Uit den eerbied, dien wij aan vele Goddelijke beloften schuldig zijn. 4. Uit den beklagelijken toestand der Heidensche Volken. En dan tracht hij ook deze en gene bedenkingen, die men er tegen inbrengt, uit den weg te ruimen, ontleend uit de onwaarschijnlijkheid, dat bij zulke woeste, wilde, geheel zedelooze en goddelooze menschen iets goeds zal kunnen uitgerigt worden, uit de natuur der zake, die schijnt te vorderen, dat men deze Volken vooraf beschave, eer men hun met eenige vrucht het Christendom kan leeren kennen, uit de groote behoeften van onze eigene Landgenooten, bij welken, zoo wij wat goeds willen bij de hand nemen, genoeg te doen wordt gevonden, en uit andere dergelijke redenen.

Er zijn achteraan eenige Literarische Aanteekeningen bijgevoegd, die de uitgave van deze Leerrede, zoo ze niet reeds op zichzelve meer tot aanprijzing had boven an-

andere, des te meer goedkeuring zullen doen wegdragen.

In de daad veel waars, veel goeds, veel voortreffelijks is in deze Leerrede gezegd. Maar of nu daardoor de groote bedenkingen, zoo door anderen, als vooral onlangs door J. HAAFNER, in de Verhandelingen van *Teylers Godgeleerd Genootschap*, Deel XXII, te berde gebragt, ten bewijze van 't geringe nut der Zendingen en Zendeling-Genootschappen, en van 't groote nadeel, dat dezelve veeleer gesticht hebben; of nu deze bedenkingen daardoor uit den weg geruimd zijn, dat mogen zij oordeelen, die er deze Verhandeling nevens zullen leggen, en de eene met de andere onbevooroordeeld vergelijken.

Institutiones Philosophiae Moralis, in usum Academicum conscriptae a SAM. JOANNE VAN DE WYNPERSSE, Log. Metaph. et Phil. Mor. Professore. Lugd. Bat. apud *D. du Saar*. 1808. 8vo. form. maj. pp. 210.

Of de uitgave der Leerboeken, ten dienste der Jeugd op de hooge Scholen, in het vak der bespiegelende wetenschappen, voor derzelver aanwas inderdaad bevorderlijk zij? hijdt, in onzen tegenwoordigen tijd, geenen geringen twijfel. Immers, zoo lang deze Leerboeken geenszins eenen gelijken tred houden met de voortgaande beschaving, moeten zij gewisselijk veel meer strekken ter verachtering, dan ter verbetering. Ook is het een vrij algemeen vooroordeel, dat hij, die een of ander werk, vooral eenig Leerboek uitgeeft, zich verbeeldt, een verdrag te hebben aangegaan met het Publiek wegens de gevoelens, daarin voorgedragen, alsof het misdaad ware, dezelve immer te veranderen. Dit althans wil de Recensent liefst doen gelden ter verklaringe, waarom zoo vele inderdaad verdienstelijke Mannen, zoodra zij slechts eenigzins in aanraking kwamen met het Publiek, nog een vierde van eene eeuw en meer standvastig bleven in hunne begrippen, offchoon de voortgaande vordering der wetenschappen derzelver formen ten minste anders had behooren te wijzigen. Dan alleen, wanneer de Leeraar of Hoogleeraar zijn geleidelijk onderwijs in den vorm giet der geschiedenis, en dus, bij hare ontvouwing, de onderscheidene gronden voordraagt, waarop latere vernuften van vroegere verschillen; in dit geval alleen zal wel-

welligt de openbare uitgave van eenig Leerboek aanprijzing verdienen. Voor zoo ver, toch, geene Akademie met eenig regt beweren kan, dat zij alleen de wetenschap in pacht bezit, is het noch voor de Maatschappij, noch voor de Jeugd (en wel vooral niet voor de laatste, opdat zij niet leere, te zweren in de woorden van hare Meesters,) noodzakelijk, het gevoelen des Leeraars of Hoogleeraars te weten. Hij behoort zijne Leerlingen alleen bekend te maken met de verschillende gronden der stelsels, opdat zij, tot een rijp oordeel gekomen, voor zich zelven aannemen, hetgeen hun zal toeschijnen waar te zijn.

Opregtelijk verheugt zich de Recensent, dat door den Hoogl. VAN DE WIJNPERSSE aan deze laatste behoefte in sommige opzigten voldaan is. Naauwelijks is er eene stoffe, waarover zoo verschillend gedacht en geschreven is, en bij opvolging zal gedacht en geschreven worden, als de zedelijke Wijsgeerte, en wel daarom, omdat de mensch zelf daarvan het voorwerp, en hij, in vele onderscheidene betrekkingen, zoo wel tot God, als tot zijne Natuurgenooten, ja tot zich zelf, ook voor zich zelf een raadsel is. De Schrijver schift dit zijn Leerboek in twee Afdeelingen, waarvan het eerste, in dertien Hoofdstukken, in het algemeen handelt over den Mensch, zijne natuur, volkomenheid, bedrijven, zedelijke verpligting en toerekening, en dus over de grondbeginselen der zedelijke Wijsbegeerte; en het tweede, in zeventien Hoofdstukken, over de verschillende pligten in zijne onderscheidene betrekkingen.

De orde, door den Schrijver in acht genomen; de kortheid, in overeenstemminge met zijn oogmerk van een Kort Begrip; vooral de opgave eener korte en vrij duidelijke bepaling (*definitie*) van de hoofdbegrippen zijns onderwerps, en bijzonderlijk de aanhaling van de verschillende gevoelens van vroegere en latere Wijsgeeren: dit alles verdient, zoo wij meenen, alle goedkeuring; doch daarentegen is ons minder bevallen de dadelijke verwarring van begrippen, waartoe de Wijsgeer, zoo wij vertrouwen met het welmeenendste hart, vervallen is. Hij toch belooft ons, naar den titel, een onderwijs in de zedelijke Wijsgeerte. Maar welke? Is het die, welke zich alleenlijk vormt naar de uitspraken des gezonden verstands, zonder opzigt op hetgeen bij de Godgeleerden openbaring heet? Of is het die naar de voorstellingen der Joodsche, of der Christenen Leer? Of is het naar gemeng-

mengde grondbeginſelen? Dit wordt ons op den titel of in het voorberigt niet gemeld. Intusſchen blijft de Wijsgeer zich zelf niet gelijk. In §. 111. heet de *Zedewet* „ de blijkbaar erkende wet van eenen Magtigeren „ omtrent zaken, welke door de Onderhoorigen moeten „ verrigt of nagelaten worden." In §. 126. worden de Goddelijke wetten, „ of wel die, welke door God on„ middellijk gegeven zijn," verdeeld in natuurlijke en ſtellige. De eerſte „ worden gekend door de Rede, „ wanneer zij het zamenſtel der dingen in aanſchouw „ neemt;" de ſtellige „ door eene ſtellige Openbaring „ van God, of op Gods laſt of gezag (*divinitus*) afgekondigd." In §. 169. wordt de Wet der Natuur beſchreven als „ de wil van God omtrent hetgeen de Men„ ſchen moeten verrigten of nalaten, kenbaar door het „ behulp der Rede, of door het geleide der Natuur „ (*Naturæ duce*)." In §. 192. vinden wij het grondbeginſel der kennisſe van de Wet der Natuur aldus omſchreven: „ Rigt uwe daden overeenkomſtig Gods oog„ merken, die u uit de orde der Natuur bekend zijn:" of „ overeenkomſtig de orde der Natuur, voor zoo ver „ Gods oogmerk daaruit kan worden opgemaakt (*in* „ *quantum Dei conſilium inde queat colligi*)." Immers, hoe zeer wel de eerſte bepaling, in §. 111, wegens de Zede-wet algemeen zij, is hare verdeeling in Goddelijke Natuur-wet, „ door God *onmiddellijk* gegeven," en „ kenbaar door de *Rede*," en in Stellige, „ door „ Gods ſtellige Openbaring afgekondigd," (§. 126.) allezins aanleidelijk tot een verkeerd begrip, omdat de *Rede* alhier dadelijk voorkomt als *middel*, om eene Wet te kennen, welke gezegd wordt door God *onmiddellijk* te zijn gegeven: terwijl de *Wet der Natuur*, in § 169, als de *wil van God* omtrent hetgeen *verrigt* of *nagelaten* moet worden, bij dit *verbod* inderdaad alle de kracht heeft van eene *ſtellige* Gods-wet, welke, in §. 126, aan eene *ſtellige Openbaring* wordt toegekend. Op deze wijze wordt de *Rede*, aan den eenen kant, tegen de *Openbaring* over geſteld, en aan de andere zijde wederom met haar vereenigd. Ook is het vreemd, dat de Hoogleraar het grondbeginſel der erkende Natuur-wet nog in dat ouden maak blijft aandringen, *overeenkomſtig de orde der Natuur*, voor zoo ver *Gods oogmerk daaruit kan worden opgemaakt*, daar dit vooronderſtellend bijvoegſel waarlijk zoo vele onzekerheid toelaat, als genoegzaam is om het ge-

geheele beginsel te verwoesten. Van gelijken aard is het Hoofdstuk, alwaar gehandeld wordt over de pligten jegens God, waarbij de Wijsgeerte zich met het oude schoolsche gewaad der leerstellige Christelijke Godgeleerdheid heeft gekleed, tot zelfs die bepaling niet uitgezonderd van de *liefde* jegens God, als „ een ernstig verlangen „ naar de goddelijke gemeenschap (*servus divinae communionis appetitus*)," offschoon inderdaad zulke eene bepaling de dweeperij op eene gevaarlijke wijze ondersteunt. De Recensent had in een Zamenstel van *zedelijke Wijsgeerte*, of in de *Leer van het ware en goede, ten bestüre van den Mensch, volgens de voorschriften der gezonde Rede*, nimmer iets zoodanigs gewacht, als hij alhier op verschillende plaatsen ontmoet, waar niet de Wijsgeer, maar de Christen spreekt. Uit een en ander zoude de Lezer ligtelijk in het denkbeeld komen, dat hij een Leerboek over de Godgeleerdheid, niet over de Wijsgeerte, in handen had.

Geheime Brieven over de inwendige gesteldheid van het Pruisische Hof, na den dood van FREDERIK DEN II. *IIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. Allart. 1808. *In gr.* 8vo. 428 *Bl.*

Twee vrij uitvoerige aankondigingen en beoordeelingen van het Eerste Deel dezes Werks gegeven hebbende (*), zullen wij, daar de Schrijver den zelfden zeer houdt, thans kort kunnen zijn. Gunstig is het Eerste Deel dezer *Brieven* ontvangen, naar 's Schrijvers bezuiging: alleen beklaagt hij zich, dat sommige Recensenten goedgevonden hebben den vorm te berispen, en de echtheid van 's Schrijvers bronnen in twijfel te trekken. Over het eerste is hij in geene verlegenheid alzoos, als zijne Brieven slechts waarheden behelzen, en de drie *Pruisische* Regeringen juist aan den geest voorstellen en vertoonen. Wat derzelver echtheid betreft, betuigt de Schrijver, dat hij zijne bronnen niet mag noemen; anders zouden zijne beoordeelaars verstommen. Zijne Brieven zullen den toekomenden Geschiedschrijver slechts bouwstoffen leveren, en meer niet: de

— Sach-

(*) Zie hier boven, bl. 1

ſlechte Kerel moet in dezelven een Goefel, en de brave Man een Gedenkzuil vinden.

De breede voorgeplaatſte Inhoud der XXXVII Brieven, welke dit Boekdeel vullen, wijst ons aan, de Gebeurtenisſen, welke Beoordeelingen derzelven, welke Staatkundige Inzigten de Schrijver vormt, welk een lot hem bejegent, alsmede eene beoordeeling van der Vorſten inzigten en belangen. De tien laatſte loopen over het *Pruisſisch* Finantiewezen, en ſtaat dit onderwerp in het Derde Deel vervolgd te worden.

In 't kort geven ons de eerſte Brieven verſlag van de vlugt des Konings van *Pruisſen* naar *Koningsbergen*, — NAPOLEON's rukken met de Groote Armée naar *Zuid-Pruisſen*, en waarom hij zoo ſchielijk naar *Polen* ſpoedde; diens bedrijven aldaar, bijzonder de gevechten met de *Rusſen* en de ſlag bij *Eylau*. — Met welk eene bloedige hoop de *Berlijners* zich vermaakten, en de aard van hun *Patriotismus*, wordt vinnig gehekeld, en het verlangen der *Pſeudo-Patriotten* naar de aankomst der *Rusſen* in een zwarten dag gezet. — De Schrijver geeft de gronden op van zijn' twijfel, dat *Rusland* op den duur over *Frankrijk* zou zegevieren. Hij meent aangetoond te hebben, „ dat deze beide Magten aan twee kogels gelijk „ zijn, welke men tegen elkanderen ſlingert, en welke „ daarom wel tegen elkander aanbotſen, maar malkan„ deren nooit vernietigen kunnen; dat *Frankrijk Rus„ land*, noch *Rusland Frankrijk* veroveren kan. Dat „ de beide Staten alleen daarin een punt van aanraking „ vinden kunnen, dat zij door ruilhandel hunne weder„ zijdſche behoeften malkanderen overdoen, en den in„ vloed onderling deelen, welken zij op de tusſchen „ hen liggende Mogendheden in 't vervolg willen uit„ oefenen."

De beſpiegeling van den Koophandel op de *Zwarte Zee* houdt voorts den Schrijver onledig. En geeft hij zijn gevoelen op, over de voorwaarden, op welke *Rusland* met *Frankrijk* Vrede behoorde te maken; met een Ontwerp van die Vredespunten.

De Schrijver naar *Praag* gevlugt. Hij, „ een ijverig „ *Pruisſisch* Patriot, een afgodisch vereerder van FRE„ DERIK DEN GROOTEN, en van alles, wat van hem af„ komſtig was, leefde in diens ſchepping tot op den „ huidigen dag." — „ Ik heb," is zijne taal verder, „ met den *Pruisſiſchen* Staat geleden; ik ben met denzel„ ven

„ ven oud en zwak geworden. De laatſte hem vernie-
„ lende donderſlagen hebben mij ook getroffen; ik heb
„ de gruwelen des oorlogs gevoeld. Ik heb hier en
„ ginds den ouden *Pruisſiſchen* geest, doch ſlechts in
„ kinderen en jongelingen, zien opflikkeren, en ben
„ herwaarts gevlugt om gerust te ſterven." —

Van *Berlijn* was de Schrijver door *Silezie* derwaarts gereisd, en had gelegenheid gehad om te zien, hoe de oorlog daar de menſchen veranderd, welken invloed dezelve op de arbeidzaamheid en beſturen der Provincie gehad had. Hierover deelt hij in 't breede zeer lezenswaardige aanmerkingen mede, bijzonder over het Patriotisme der *Sileziers*. — Van de *Joden* aldaar wordt te dezer gelegenheid een tafereel opgehangen, eindigende met de woorden: „ Het zal den Koning na zijne wederkomst
„ aan galgen ontbreken, om dit *Joodsch* gebroed daar-
„ aan te laten ophangen."

Twee Brieven over de Belegering van *Schweidnitz*, de eene de beſchouwing van eenen waarnemer zonder militaire kunde, de andere van een Militair, zijn hoogst lezenswaardig, vol van leſſen voor de Menschkunde, vergezeld van Authentike Bijlagen.

Vol zeer ſcherpe aanmerkingen is de daarop volgende Brief, inzonderheid tegen den *Pruisſiſchen* Adel, tegen de Rijken, *Joden*, Capitalisten en Renteniers, die hun aanzijn alleen in geldverzamelen vonden; tegen de *Epicuristen*, die alleen „ in genot geleefd hadden van 't geen
„ zij geërfd, geſtolen of geſchagcherd hadden, die geen
„ Vaderland kenden, die niet wisten wat Patriotisme
„ was, die alleen dachten, waar het beste gegeten werd,
„ waar de Kaviaar en Oesters het verschst aangekomen
„ waren, waar de ſchoonſte en buigzaamſte meisjes van
„ vermaak hunne ſluimerende mannekracht weder op
„ nieuw wisten te bezielen, welke Danſeresſe in de
„ *Armide* wellustige denkbeelden, door het geſchiktst
„ bewegen harer voeten en dijen, wist op te wek-
„ ken, enz."

In een volgenden Brieve beantwoordt de Schrijver, onder andere, de vraag, welken invloed de Oorlog voortbrengt op de zedelijkheid, inzonderheid der Vrouwen? Hoogst afzigtig is het tafereel hiervan opgehangen, en vervuld met trekken, die de eerbaarheid doen blozen, het verregaandst zedenbederf vermeldende. In eene voorgaande Aankondiging dezes Werks namen wij het Zeden-

bederf te *Berlijn* over; hier gaan zijne aanmerkingen algemeener. Wij schrijven ze niet over: alleen dit: „ Een „ meisje van pleizier te *Berlijn* zeide openlijk, *zij had* „ *den Koning van Pruisfen meer dienst gedaan dan menig* „ *Officier: want zij had zoo vele Fransche soldaten besmet,* „ *dat* NAPOLEON *in derzelver plaats een nieuw Bataillon* „ *zou moeten oprigten!*" 't Geen hij hier over den Boetentstand in *Silezie* bijbrengt, is treffend.

Oostenrijks gedrag in dezen Oorlog wordt met zwarte kleuren gemaald. Des Koning van *Pruisfens* verblijf te *Memel* vermeldende, boezemt de Schrijver uit: „ Goede deugdzame Koning! Als eens de Vrede op uwe landen wederkeert, zult gij onder de genen, die u dienen, het goud van het schuim kunnen onderscheiden. „ Een zwaar oordeel zult gij over zoo vele schurken onder uwe Grooten uitspreken, en het vernuft en het „ Patriotisme doen uitkomen, die thans verborgen op „ den achtergrond staan."

De toestand der *Silezische* Natie wordt niet gunstig beschreven; van den krijg, daar gevoerd, breede en wederzijdsche berigten; alsmede van de Belegering van *Glogau* en de overgave dier Stad. Van het voorgevallene aan den *Welchsel* is het verslag omstandig, en doormengd met scherpe trekken. — Niet minder zijn deze voorhanden in een volgenden Brieve over het Beheer in *Pruisfen*. „ Wie," vraagt de Schrijver, „ wie zal den stal van „ *Augias* zuiveren? Wie zal zoo vele Domooren verwijderen, die in de kamers geplaatst zijn, omdat zij nergens anders toe deugden? Zoo vele bastaarden, wier „ Mama, eens schoon en bekoorlijk, verbindtenissen had „ met Ministers? Zoo vele Lakkeijen, die nog heden de „ Akten onder den arm dragen, zoo als voorheen de „ tafelborden, en die met bijzitten van hunne Heeren „ getrouwd zijn, of eenige andere diensten ten behoeve „ van hunne Heeren gedaan hebben? Zoo vele Formalisten, die uit de A. B schoot onmiddellijk in de kamer-kanselarijen overgegaan zijn, en met de fluweelen mouw hunne wijsheid uit- en aantrekken? Zoo „ vele bedorvene lievelingen van malle moeders, aan welken Papa en Mama een titel hebben willen schenken? „ Zoo vele uitgerangeerde Regiments-kwartiermeesters, die hunne werkzaamheden met dezelfde ei afmeten, met welke zij aan hun Officiers-Corps de monteringsstukken aanmeerden? Zoo vele verongelukte

„ lukte Landjonkers, Kamerheeren, Barons, enz. wien
„ men door de Krijgsraads-gage (om de Familien te ver-
„ ligten) een eerlijk bedelbrood toelegt, en die beter
„ bij het Hof zouden geplaatst zijn, om voor de oude
„ tandelooze Hofdames de noten te kraken?

Lagchen moet men over de Brieven, wegens een Klisteerspuit in een Hospitaal, een jaar gerekt, zoo dat een jaar verliep, waarin men op de sterfkisten in het Hospitaal van *St. Lazarus* vond, dat twee oude vrouwen aan krampen in het onderlijf, een man aan verstoppingen, en een derde aan kolijkpijnen gestorven was, omdat er geen Klisteerspuit voorhanden was. — Bij het ontstaan eener Veesterfte, werd er eene Instructie gevraagd, hoe men zich bij de sterfte onder het Vee te gedragen hebbe? Er werd eene Instructie op dertig vellen papier ontworpen, en aan het Hof ter goedkeuring gezonden. Deze volgde een jaar daarna, en de Instructie verscheen in druk en werd gepubliceerd, toen de sterfte onder het Vee reeds lang had opgehouden.

De Vredesvoorwaarden te *Tilsit* vermeld hebbende, roept hij uit: „ Zoo is het dan gedaan met *Pruissens*
„ roem, met FREDERIKS groote werk! De zwakke heeft
„ nedergeworpen, wat de sterke voor eeuwen gebouwd
„ had. Het is waar, *Pruissens* Staatsgebouw stond op
„ palen, zoo als *Amsterdam* aan de Zuiderzee, maar de
„ worm heeft ze veel te vroeg vernield. Het is juist
„ twintig jaren geleden, toen wij *Holland* met eenen
„ zwaardslag veroverden en weder terug gaven; nu wor-
„ den wij zelve weggegeven. — Hier stroomt een vloed van staatkundige bedenkingen van een vrijen aard; wij brengen alleen dit bij: „ Het is de Eeuw der Om-
„ wentelingen, der veranderingen, der nieuwe *Dynas-*
„ *tien*, misschien ook eindelijk der Godsdiensten. — In
„ den grooten geest van NAPOLEON kan het denkbeeld
„ niet gevoeglijk opkomen, dat slechts één alleen zalig-
„ makende Godsdienst, en wel de *Roomsch-Catholijke*,
„ de heerschende behoorde te zijn; het sanctioneeren van
„ den *Evangelischen* en *Hervormden Godsdienst* in *Frank-*
„ *rijk* bewijst zelfs het tegendeel. Maar gesteld dit
„ denkbeeld kwam eens in 's Keizers hoofd op, ik wil
„ wedden, dat onze groote Heeren, met Sleutels en
„ Ordensteekenen, onze Adel, onze Millionarisen,
„ zich allen terstond lieten vormen, al zou zelfs het
„ laatste olijfsel er kort daarna op volgen. — *Exemplo*

„ *sunt odiosa*, anders zou ik eenige kunnen bijbrengen."

De Schrijver ſtelt voor, wat hij in het ſtaatkundige, ware hij NAPOLEON, zou doen; dan beſluit te regt: „ Doch wat onderhoud ik u met mijne droomen! Wij „ willen afwachten wat NAPOLEON doen zal!"

In den laatſten Brief, die den reeds aangeduiden over het *Pruiſſisch* Finantiewezen voorgaat, beantwoordt de Schrijver, op zijnen trant, de vragen: Waarom de *Engelſchen* geſtadig van Landingen ſchrijven en er geene doen, en waarom zij in de *Dardanellen* niets uitgevoerd, of aan de Omwenteling te *Konſtantinopel* geen deel genomen hebben? Waarom thans eerst, en niet reeds voor twee maanden, onderſtand voor *Zweden* in *Straalzond* is aangekomen, nu men den Vrede geſloten heeft? Waarom men niet vóór den ſlag bij *Friedland* vrede gemaakt heeft, maar nu nadat dezelve verloren is? en waarom *Oostenrijk* ſlaapt?

Met meer genoegen zouden wij deze Brieven gelezen hebben, indien in de Vertaling minder *Hoogduitsch* gelaten ware, en de Vertaler, 't zij uit gebrek aan taalkennis, 't zij uit overhaasting, hier en daar, ja veelvuldig, geene duisterheden gelaten hadde, zoodanig dat men tweemaal moet lezen, en dan nog naar den zin raden.

Parijs, in den aanvang van de XIXde Eeuw; door A. VAN DER WILLIGEN. *IIde Stuk. Te Haarlem, bij* A. Loosjes Pz. *In gr.* 8*vo.* 226 *Bladz.*

Slechts twee *Afdeelingen*, getiteld REGERING, en KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN! Dan hoe zeer veel valt van deze te *Parijs*, in den aanvang der Negentiende Eeuwe, niet te zeggen? vooral, indien een Opmerker, die met geen vlugtig, maar met een naauwkeurig oog alles bezag, en dikwijls eenige voorwerpen herzag, zijne waarnemingen mededeelt? Wel had VAN DER WILLIGEN ten oogmerke gehad, om, 't geen hem van *Parijs* ter beſchrijvinge overbleef, in een Stukje gelijk aan het vorige (*), te vervatten; dan het werd daartoe, onder het bewerken, te uitgebreid: dus geeft hij 't geen voor handen

(*) Zie *Lett. voor* 1807. bl. 427.

den was, en belooft nog een Stukje. Wij gelooven, dat onze Landgenooten er wel mede gediend zullen wezen, nogmaals door hem onthaald te worden.

Slechts twee Afdeelingen andermaal, dewijl het ons verwonderde, er geen meer, inzonderheid ten opzigte van de laatſte, aan te treffen. Meermalen hebben wij gelegenheid gehad om het brokkelig ſnipperen te beriſpen; ook wel eens om het onverademend voortſchrijven als een gebrek aan te merken. Dan er is een middelweg; en dien te bewandelen, beviel ons altoos best. Reden, twijfelen wij niet, zal VAN DER WILLIGEN voor deze zijne ſchrijfwijze gehad, en zich van de Vrijheid in de Republiek der Letteren bediend hebben; dan ook zal hij het ons niet euvel duiden, dat wij van hem verſchillen, en eene duidelijker uiteenzetting, die den Lezeren eene voegelijke rustplaats verleent, verlangden.

Dan laten wij met hem *Parijs*, in die twee groote opzigten, beſchouwen, en onzen Lezeren hoofdzakelijk aanwijzen, wat in dit Boekdeeltje voorkomt.

REGERING. De Schrijver vangt aan: „ *Parijs* was, gedurende de tien laatſte jaren van de afgeloopene eeuw, de voorname ſchouwplaats dier aanmerkelijke Staatsomwenteling, en daar op gevolgde Volksregering onder verſchillende gedaanten, waarvan de verbazende tooneelen den Wijsgeer en Menſchenvriend, nu eens met hoop op eenen gewenschten uitſlag, en dan eens met treurige aandoeningen vervulden; en deze tien jaren waren bijna verloopen, toen de Generaal BONAPARTE, onverwacht uit *Egypte* te rug gekomen, het Directoriaal Beſtuur eindigde, en den grondſlag legde tot eenen gansch anderen regeringsvorm." — Zeer kort beſchrijft hij de Regering der drie Conſuls, die ſtand greep, toen hij met het begin van den jare 1802 te *Parijs* kwam. Bovenal geeft hij eene Afbeelding van den Eerſten Conſul, en hoe deze voor zijn leven in dien post bevestigd werd, met het regt om eenen Opvolger te benoemen, terwijl de twee overigen desgelijks voor hun leven zouden aanblijven. De Feestviering te dier gelegenheid vindt hier eene beſchrijving. Voorts wordt gemeld, hoe BONAPARTE tot Keizerlijke waardigheid opſteeg. Vele Afbeeldingen van hem gaan er uit; dan VAN DER WILLIGEN betuigt, tot nog toe geene goed gelijkende van hem gezien te hebben, en te twijfelen of er wel eene beſtaat. Zijne verwondering des te kennen gevende, te meer daar er zoo vele

goede Portretschilders te *Parijs* zijn, kreeg hij ten antwoord, „ dat er eene buitengewone kunst scheen vereischt te worden, om zulk een buitengewoon mensch, naar behooren, af te beelden."

Van de Regering van het Departement en de Stad *Parijs* treffen wij eene naauwkeurige beschrijving aan. Bijzonder prijst hij de voorzorgen tegen brand en de vaardigheid in het brandblusschen, alsmede de besorging der brieven; vermeldt het voornaamste van de Munt, de Regtsoefeningen, de Belastingen. Bij gelegenheid van dezer vermelding, en dat neringdoenden en handwerkslieden verpligt zijn om Patenten te nemen, merkt hij op: „ Wierd hier, gelijk bij ons, een Patent of Zegelregt op Modewaren enz. geheven, zulks zou vrij wat kunnen opbrengen, doch het zou schadelijk zijn voor de voornaamste Fabrijken der Stad."

Hij gewaagt van de opschrijving der jonge lieden tot den krijgsdienst. Volgens eene openbaar gemaakte opgave van het jaar 1804, wordt het getal der inwoneren van *Frankrijk*, ingevolge de wetten tot den krijgsdienst geschikt, begroot op 1,000,000 man. De staande Armée had bij dooygaans hooren schatten op ruim 600,000 man, behalve de vreemde Troepen en Bondgenooten.

Kortelijk spreekt hij van de Bank en Beleenings-huizen, die, daar weelde en verkwisting met de armoede hand aan hand gaan, steeds in aantal toenemen.

De openbare Volksfeesten, in de eerste jaren der Omwenteling ingevoerd, worden van tijd tot tijd afgeschaft, doch weder door andere vervangen. VAN DER WILLIGEN woonde de Keizerverklaring van NAPOLEON en de Erfelijkverklaring van die waardigheid in diens Geslacht bij. Zeer leerenswaardig is deze beschrijving, die hoofde van vele bijzonderheden. De Kroonplegtigheid en de Feesten, daar bij ontmoeten de beschrijving van een ooggetuigen, met vele bijzonderheden den Paus betreffende. Ten aanzien der illuminatien merkt de Schrijver op: „ Naar 't geen ik, van dien aard gedurende mijn verblijf te *Parijs* gezien heb te oordeelen, heeft men het daar in de illumineerkunst nog niet veer ver gebragt; en ik heb voorheen in *Braband* en in ons Vaderland veel fraaijer illuminatien gezien, dan ik immer in de Hoofdstad van *Frankrijk* zag."

„ Niettegenstaande de Eerste Consul," dus eindigt deze Afdeeling, „ nu tot de Keizerlijke waardigheid

was

was verheven, bleef echter de overige regeringsvorm van *Frankrijk* nog op denzelfden voet. De posten van tweeden en derden Conſul natuurlijker wijze ook vervallen zijnde, was de eerstgenoemde tot Vorst Aartskanſelier, en de tweede tot Vorst Aartstreſaurier benoemd. Andere voorname Staatsmannen en Veldheeren enz. werden met aanzienlijke Goederen, Vorſtendommen, Senatorien en dergelijke begiftigd, en somtijds bij het teeken van het Eerlegioen ook nog andere Kruiſen en Ordebanden van vreemde Mogendheden gevoegd. Eindelijk werd ook de Keizer der *Franſchen* zelve, in plaats van Preſident van de *Italiaanſche* Republiek, Koning van *Italië*, voegende alzoo bij de Keizerlijke Kroon van CAROLUS MAGNUS de ijzeren kroon der oude Koningen van *Lombardijen*. *Parijs* werd dus, in den aanvang van de negentiende Eeuw, de zetel van den magtigſten Vorst van *Europa*." Wij weten, hoe verbazend veel deze magt ſedert is toegenomen, en nog dagelijks toeneemt.

Wat wij in de *tweede Afdeeling*, die ten opſchrift voert KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN, te wachten hebben, is uit den aanhef op te maken. „ Werden *Rome* en *Florence* voorheen als de voornaamſte zetels en oefenſcholen van zoo vele fraaije kunſten geroemd, thans bekleedt *Parijs* in dat opzigt den eerſten rang; terwijl er de wetenſchappen tevens op eene krachtdadige wijze worden aangemoedigd en ondersteund. Eene omſtandige beſchrijving te geven van alle de heerlijke en kostbare kunstgewrochten, welke hier niet alleen uit *Italië* en het voormalig *Belgie*, maar ook grootendeels uit ons Vaderland zijn te zamengebragt, zou geheel overtollig zijn, niet alleen om dat er eene catalogus van dezelve beſtaat, die vrij algemeen bekend is, maar ook om dat ſommige Schrijvers daaruit reeds veel hebben overgenomen. Dezelve dus achterlatende, ga ik tot mijne eigene aanteekeningen, voor zoo ver dezelve mij nieuw en eenigzins wetenswaardig voorkomen, over." In de daad die voorraad is niet gering, en beſlaat deze Afdeeling veel meer dan de helft van dit tweede Stuk.

Eerst brengt hij den Lezer in de weergalooze Verzameling van Schilder-, Beeldhouw- en Teekenwerk, *Muſée Napoleon*. — Het ſpreekt van zelve, dat ons beſtek niet duldt hem te vergezellen; dan kunnen wij niet nalaten ſtand te houden op eene plaats, waar hij meer dan elders toefde; in de kunstzaal namelijk, waar

hij de Schilderſtukken van de eerſte *Nederlandſche* Meesters in het vak der Schilderkunst aantrof. Hij zag er twee *Franſche* boeren zeer lang den grooten Stier van POTTER bekijken; eindelijk wandelden zij voort, en gingen tot het eind der galerij; insgelijks voortwandelende, volgde onze Schrijver hen van verre. In het terug keeren bleven zij andermaal voor het zelfde ſtuk van POTTER ſtaan, en waren, hetzelve gedurig beſchouwende, zeer druk in geſprek. Nu bekroop hem de lust, om deze lieden te beluisteren; waarom hij zich onbemerkt achter hen plaatſte. Hunne natuurlijke en juiste beoordeelingen bevielen hem bijzonder, en kwamen daar op neder, dat zij dit ſtuk overheerlijk geſchilderd en het fraaiſte van de ganſche galerij vonden. Nadat zij op deze wijze nog eene geruime poos als in verrukking hadden doorgebragt, verlieten zij het voorwerp hunner bewonderinge niet zonder weêrzin, gelijk hij duidelijk beſpeurde: want in het henengaan zagen zij nog gedurig naar hetzelve om, en hielden zelfs nu en dan ſtil, om het nog eens van verre te zien. Dit waren maar eenvoudige boeren, welke misſchien nimmer andere ſchilderijen, dan het ellendig gekladde altaarſtuk in hunne Parochie-kerk, en het uithangbord van de dorpsherberg, gezien hadden: ondertusſchen oordeelden zij naar de natuur, hetgeen in dit geval vooral hunne zaak was, en zij oordeelden over 't algemeen volkomen naar waarheid.

Men zal zich verlustigen met de beoordeeling der Schilderijen in volksliedjes te lezen, en de ten toon ſtellingen der Kunstſtukken bij te wonen. Gezetter aandacht zal men verleenen bij het bezigtigen van het *Nationaal Inſtituut*. Daar had VAN DER WILLIGEN, onder andere, het genoegen, om eene openbare Zitting van de Klaſſe der Geſchied- en oude Letterkunde bij te wonen, en den geleerden VILLERS plegtig te zien bekroonen, wegens het beantwoorden der Prijsvraag: *Welke is de invloed geweest van de Hervorming van* LUTHER *op de ſtaatkundige geſteldheid der onderſcheidene Staten van Europa en op den voortgang der Verlichting* (*)?

Van

(*) Bij den Boekhandelaar BOHN is van dit herhaalde lezing overwaardig ſtuk eene *Nederduitſche* Vertaling uitgekomen. Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef. voor* 1805. bl. 429 en 484.

Van de Schei-, Genees- en Heelkunde treft men korte berigten aan; zoo ook bijzonderheden van Plant-, Kruid- en Natuurlijke Historie. De Diergaarde in den Plantuin trok bijzonder 's Reizigers aandacht. — Hij merkt verder op, dat de *Franſchen*, gedurende en ſedert de Regering van LODEWIJK DEN XIV, in de Dichtkunst hebben uitgemunt, en dat zulks eene algemeen erkende waarheid is; dan dat men hem zoo gereedelijk niet zal toeſtemmen, dat zij daarin tegenwoordig de *Duitſchers*, de *Engelſchen* en *Hollanders* overtreffen. „ En werd niet," merkt hij, door zucht voor zijn Vaderland gedreven, op, „ onze HOOFT vijf-en-twintig jaren voor CORNEILLE, en VONDEL meer dan vijftig jaren vóór RACINE geboren?"

Schoon REICHARDT's Brieven grootendeels beſtaan uit aanteekeningen over den *Parijſchen* Schouwburg, voegt VAN DER WILLIGEN, daar de Tooneelkunst bijzonder tot zijne liefhebberij behoort, eenige zijner opmerkingen en aanteekeningen daar nevens; deze zullen zeker aan de Liefhebbers des Tooneels behagen en leerzame wenken geven.

De Boekerijen gedenkt onze Schrijver op eene wijze, met zijn plan overeenkomſtig. Schoon het getal der Staatkundige Dagbladen te *Parijs* ſedert eenige jaren aanmerkelijk is afgenomen, is echter het getal der Letterkundige Tijdſchriften, hier vermeld, zeer aanzienlijk gebleven. In de Provincien wordt weinig gedrukt; *Parijs* voorziet gansch *Frankrijk* van boeken, en groot is derzelver vertier door een groot gedeelte van *Europa*.

Iets van de Zakuurwerken vermeld hebbende, ſpreekt hij van de kunſtenaars in alles, wat Modewerk is en dient tot verſiering van huizen en kleeding. Hij erkent, dat het Huisraad, 't welk men te *Parijs* maakt, fraai en bevallig is; doch wat de naauwkeurigheid en zuiverheid van het werk in hout aanbelangt, kunnen de *Parijſche* ſchrijnwerkers tegen de onze niet aan. Dit is geene bevooroordeelde voortrekking van 's Schrijvers Vaderland. Men leze de door hem aangevoerde plaats van den Heer THOUIN, die, in zijn Journaal over *Holland*, er dit van zegt: „ De groftimmerlieden (*Charpentiers*) van dat land zijn beter dan de meeste van onze fijntimmerlieden (*Menuiſiers*), en hunne fijntimmerlieden werken netter dan onze ſchrijnwerkers (*Cheniſtes*), en eindelijk

lijk hunne ſchrijnwerkers zijn kunſtenaars, die men, om het naauwkeurig volmaken en de kostbaarheid van het werk, bij onze uurwerkmakers zou kunnen vergelijken. Er is mogelijk geen volk op de wereld, dat het hout beter bewerkt dan de *Hollander*."

Genoeg hebben wij, dit Stuk doorloopende, aangeſtipt, om het te doen kennen. 't Zelve is opgeſierd met de Afbeelding van den *Mameluk*, met een gedeelte des ouden Borduurſels van Koningin MATHILDE, en een lief ſchetsje van de *Pont des Arts* en eene wandeling op dezelve.

De l'Influence d'une grande Revolution, ſur le Commerce, l'Agriculture et les Arts, &c. Dat is: *Over den Invloed eener groote Omwenteling op den Koophandel, den Landbouw en de Kunſten; eene Verhandeling, door de Akademie van Lyon bekroond, en opgedragen aan zijne Majeſteit den Koning van Holland: door* P. LABOULINIÈRE, *Secretaris-Generaal der Prefekture van het Departement der Opper-Pyreneen, enz. In den Haag, bij* Immerzeel en Comp. 1808. *In gr.* 8*vo.* 312 *Bl.*

De Vraag, door de Akademie der Wetenſchappen, Fraaije Letteren en Kunſten, te *Lyon*, in hare openbare zitting van 26 Augustus 1806, bekroond, was van den volgenden inhoud: „Welke zijn de middelen, van welke eene „Landsregering zich kan bedienen, om ten voordeele van „den Akkerbouw, den Koophandel en de Kunſten de „ontwikkeling te doen dienen, welke eene groote Om„wenteling aan de denkbeelden geeft, en den nadruk, „welken dezelve aan de karakters der menſchen bijzet?" De bekroonde Antwoorder verdeelt zijne Verhandeling in twee deelen; van welke het eerſte deel een regelregt beredeneerd antwoord op de voorgeſtelde Vraag bevat, het tweede de bewijzen en gronden, op welke hij zijne redeneringen bouwt; dit voert tot opſchrift: „Hiſtorisch verſlag van de omwentelingen, welke, in ver„ſcheidene deelen des aardkloots, de Landbouw, de „Koophandel en de Kunſten ondergaan hebben, nevens „de aanwijzing van de oorzaken, die dezelve hebben „doen ontſtaan."

In het bearbeiden van deze belangrijke onderwerpen heeft eene meesterlijke hand de pen gevoerd. Bondige re-

redekaveling en uitgebreide kunde gaan hier hand aan hand gepaard; blijk vooral van de laatste levert het historisch verslag ten overvloede uit. Het zelve is in vijf Hoofdstukken verdeeld, loopende over de Oosterſche landen; de Westerſche landen; het hedendaagſche Europa; de ontdekking der Oostindien en de Bezittingen der Europeanen in dat gewest; de ontdekking der Westindien en de Bezittingen der Europeanen in dien oord. Elk dier hoofdſtukken is wederom gesmaldeeld, meer of minder uitvoerig berigt gevende van de opkomst, voortgang en toeſtand van den landbouw, koophandel en kunſten, in de onderſcheidene landen en bij de verſchillende volken, tot die afdeelingen behoorende. Gunſtig ſpreekt de Heer LABOULINIERE ook van eenigen der oudſte volken van het Oosten, doch ziet zeer laag op de *Israëliten* of *Joden* neder. Volgens hem waren zij nooit landbouwers noch handelaars, en kweekten nooit wetenſchappen en fraaije kunſten. „Altijd in oorlog met hunne nabu„ren," zoo ſchrijft hij, onder andere, „ leefden zij „ meestal van roof, naar het voorbeeld der *Lacedemo„miërs*, en waren, even als deze, de geeſel der vol„ken, die niet magtig genoeg waren om hun tegen„ſtand te bieden. Even als de *Lacedemoniërs*, nog „ eens, roemden zij in hunne trotſche onkunde, en „ verachtten alle volken der aarde, met welke zij gee„nerlei gemeenſchap wilden hebben. Hunne wetgeving, de opvoeding, die zij ontvingen, en de pre„diking hunner profeten, verſterkten hen telkens in „ dien blinden geest van eigen-ikheid, welke hen in „ hunne ſlavernij volgde, en die hen zelfs in hunne ver„ſtrooijing niet heeft verlaten." En een weinig verder: „ Het blijkt, dat de *Israëliten* van de *Chaldeeuwen* hun„ne meeste godgeleerde en wijsgeerige kundigheden ont„leenden: het zij omdat zij met dezelven van eenerlei af„komst waren, volgens het meest aannemelijke gevoe„len, het zij omdat zij de grondregels en leerſtellingen „ dien volks gedurende de *Babyloniſche* gevangenis had„den ingezogen, hetwelk zeer waarſchijnlijk is. Men „ weet, dat EZDRAS, na de wederkomst uit de gevan„genis, de boeken van MOZES, die verloren waren, her„ maakte (*reſit*), en het is natuurlijk te denken, dat „ hij er vele denkbeelden inlaschte, uit *Chaldea* ont„leend, het moederland van verdichtſels, fabelen en „ wereldwordingen."

Een

Een nog ongunſtiger aanzien heeft het volgende: „ Ten allen tijde bezaten de *Joden* even weinig ſmaak „ voor de fraaije kunſten als voor de wetenſchappen; „ en de zoo zeer beroemde Tempel van SALOMON kon „ zelfs met de ſlechtſte gedenkteekens van *Griekenland* „ niet vergeleken worden; en nog was het een werk „ der *Phenicièrs*, zoo als wij uit den Bijbel zelven leeren." Hadde de Heer LABOULINIÈRE de nu te veel vergetene, doorwrochte *Brieven van eenige Joden aan den Heer* DE VOLTAIRE (*) gelezen en onpartijdig beoordeeld, 's Mans berigt wegens de *Joden* zoude zich merkelijk gunſtiger vertoond hebben.

Zonder de palen van ons beſtek te overſchreden, zien wij geene kans tot een ontledend verſlag van dit, over het geheel genomen, keurig Werk. Met regt roemt de Schrijver den Landbouw, als het oudſte der menſchelijke bedrijven, en om zijnen weldadigen invloed op den toeſtand der Volken. Doordrongen van een levendig gevoel van de belangrijkheid der zake, heft de Heer LABOULINIÈRE, den Landbouw aanſprekende, in eene ſoort van verrukkinge, aldus aan: „ Weldadige Godheid! die den mensch de kunst hebt geleerd om het koorn te doen uitbotten en het tot zijne ſpijze te doen dienen; gij! voor wie *Azie*, *Egypte* en *Griekenland*, alwaar gij de eerſte leſſen gaaft, altaren, onder verſcheidene benamingen, gebouwd hebben; gij! die door dankbare natien wordt vereerd, als de voedſter van het menſchelijk geſlacht, en wier eerdienst nevens uwe weldaden zich over de geheele aarde verſpreidde; gij! die de moeder der Kunſten, des Koophandels en der Wetten waart, algemeene en vruchtbare oorzaak, gij hadt in uwe wijsheid die aaneenſchakeling van wonderen beſloten, welke gij uit eene eenige en dezelfde bron hebt weten te putten! Dat de volken u om ſtrijd zegenen! alles ontleenen zij van één geſchenk uwer hemelſche hand!"

(*) Bij eenen der Uitgeveren van dit Maandwerk, J. W. RUTGERS, gedrukt.

Laſ-

Lofrede op J. R. DEIMAN, *door* JERONIMO DE BOSCH. *In gr.* 8*vo.* 64 *Bl.*

J. R. DEIMAN *gedacht in eene Redevoering door* J. E. DOORNIK, *M. D. en in een Dichtſtuk door Mr.* J. KINKER. *Voorgelezen in en uitgegeven door de Amſterdamſche Afde(e)ling der Hollandſche Maatſchappij van fraaije Kunſten en Wetenſchappen. Te Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1808. *In gr.* 8*vo.* 87 *Bl.*

Welkom moeten de beide ſtukken, hier boven aangekondigd, den hoogachters van JOHAN RUDOLPH DEIMAN zijn, daar 's mans hoogachters tevens zijne vrienden geweest zijn; de zeldzaamſte gaven der natuur vereenigden zich t'ſch in dien uitmuntenden Geneesheer met zoo groote eenvoudigheid van zeden, gemeenzaamheid van omgang, hartelijkheid en trouw in groote ongelegenheden, dat, indien het al mogelijk geweest zij den grooten man in zijn vak voorbij te zien bij zijne onthouding van alle vertooning, het volſtrekt onmogelijk is, hem in zijne grootheid gewaardeerd en niet tevens in zijne hoedanigheden bemind te hebben. 's Mans oude en hartelijke vriend JERONIMO DE BOSCH hield zijne lofrede in het Genootſchap *Concordia et Libertate* den 29ſten van Lentemaand dezes jaars, gelijk hij meer dan twaalf jaren vroeger de nagedachtenis in hetzelfde Genootſchap vierde van den Geneesheer H. G. OOSTERDIJK; beiden hadden zij, in gezonde dagen, gewild, dat hun vriend, ſchoon geen Geneeskundige, hun lijkredenaar zou weezen, wanneer hij hun overleefde, gelijk hunde lofrede de gedachtenis vereerd zou hebben van hunnen vriend, den *Latijnſchen* dichter bij uitſtekendheid, wien de Hemel zegene met den hoogſten en gelukkigſten onderdom. DE BOSCH heeft zijne taak met waardigheid volvoerd, en zijnen overleden vriend vertoond met zulke juiste trekken, dat elk, die hem heeft mogen kennen, den man terſtond herkent. Hij heeft bij de uitgaav dezer Lofrede eenige weinige Aanteekeningen gevoegd, maar dezelve vooral verrijkt met verſcheiden *Latijnſche* Gedichten, uit zijne eigene *Poëmata* ontleend, en met een vierregelig Bijſchrift op de beeldtenis van den overleden, welke op den titel is geplaatst, door VINKELES gegraveerd naar de Schilderij van HODGES; de Dichter CORNELIS LOOTS heeft den Lofredenaar een uitmuntend Slotdicht op deszelfs Redevoering geleverd, hetwelk ook hier nevens wordt medegedeeld.

Heeft de lofrede van DE BOSCH eene hooge waarde voor de kennis van het ware karakter van DEIMAN, wegens de veeljarige gemeenzaamheid en broederlijke verkeering, welke onder hen hadden plaats gevonden, de Redevoering van den Gene-

neesheer J. E. DOORNIK heeft geene mindere waarde voor de kennis der bijzondere verdiensten van DEIMAN bij de Geneeskunde, Scheikunde en Wijsbegeerte, wegens de ervarenis van den voortreffelijken Arts, die zijnes uitmuntenden Ambtgenoots plegtiglijk gedacht heeft, in alle de opgenoemde vakken. DOORNIK hield zijne Redevoering in de Amsterdamsche Afdeeling der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen, op verzoek van derzelver Leden, op den 17 Maart laatstleden, en werd vervangen door den Dichter Mr. J. KINKER in eenen Klaagzang, die nevens de Redevoering door de gemelde Afdeeling dier Maatschappij is uitgegeven. Eene zedige Voorrede gaat de uitgaaf der Redevoering voor, sluitende met de verzekering van den Redenaar: „ Ik sprak voor „ hun, die, uit de lofrede, niet den Spreker, maar Hem, „ over wien gesproken zoude worden, wilden leeren kennen." De Redenaar heeft zich nogtans door zijne hulde aan DEIMAN niet minder als een zeer bekwaam Redenaar doen kennen, dan de Dichter in den Treurzang den rang heeft opgehouden, dien hij op Neêrlands zangberg reeds lang verworven heeft. Ook dit werk heeft het afbeeldsel van DEIMAN op den titel, in de manier van printteekening; hetzelve is *en profil*, terwijl het andere *en face* is, maar munt verre uit door de allersprekendste gelijkenis. Veel minder kunnen, naar *Recensents* oordeel, de Redevoeringen in voldoening aan hun, die den overleden gekend hebben, verschillen; in beider gang mag onderscheid wezen, voor zoo ver dezelve in de eerstvermelde eenvoudig en natuurlijk, in de laatstgedachte meer kunstmatig en min vrij is, maar de zaken zelve treffen opmerkelijk in een, en derzelver voordragt verschilt oneindig minder, dan men bij de zeer eenvoudige inleiding van DE BOSCH en den zwellenden aanhef van DOORNIK zou verwachten. Tot een staal hiervan strekke hetgeen de een en de ander wegens DEIMAN aan het ziekbed gezegd hebben. — „ De goede DEIMAN, welke eenen ieder het zijne gunde — zegt DE BOSCH — bood nimmer zijnen dienst aan. Werd hij geroepen, hij kwam, en voldeed aan zijnen pligt. Wanneer zij, die hem geroepen hadden, hem naderhand verlieten en eenen anderen kozen, ging hij dit met stilzwijgen voorbij; en wanneer die zelfde menschen, gelijk menigmaal gebeurd is, andermaal genoodzaakt waren tot zijne hulp hunne toevlugt te nemen, dan verscheen hij aanstonds wederom met een bedaard gelaat, waarin geen trek van eenige verwijdering was te vinden. Hij beroemde zich nimmer op de geheimenissen der kunst, maar, een groot waarnemer zijnde van alles, wat tot volmaking van dezelve strekken kon, gedroeg hij zich zeer zedig en voorzigtig. In het nemen van een vast besluit was hij noch haastig, noch stoutmoedig, oordeelende het beter, traag maar zeker, dan schielijk doch roekeloos te besluiten.

Wan-

Wanneer er gevaar was, ontveinsde hij zulks nimmer, maar gaf zijne zwaarmoedigheid te kennen. Eenmaal den staat der ziekte wel overwogen en onderscheiden hebbende, ging hij manmoedig voort, en liet zich nimmer door eenige toevallige verschijnsels van zijn bepaald voornemen aftrekken, vermits eene vaste overtuiging van wetenschap hier alle aarzeling en twijfeling deed verdwijnen. Hij maakte nimmer zwarigheid, om, wanneer de omstandigheden zulks volstrekt vereischten, zich van sterkwerkende geneesmiddelen te bedienen, schoon hij anderzins, als de nood zoo groot niet was, veel liever zachte en schuldelooze middelen aanprees, zeer wel wetende, dat de grootste ziekten door ingetogenheid, tijd en rust moeten worden genezen. Schoon hij zich meest bepaalde bij den Koortsbast of andere zeker werkende behoeddiddelen, was echter zijne bijzondere menschkunde, door gedurige waarnemingen en eenen onafgebroken omgang met menschen van allerlei rang en staat verkregen, niet minder dan de beoefening der kunst zelve, het groote bolwerk, waarop het Natuur- en Geneeskundig gebouw bij hem tegen alle aanvallen van schielijke en ongewone gebeurtenissen onbewegelijk gevestigd stond.

„ Trad hij de kamer in, geene deftige houding, geen stijf gezigt of wijs gelaat bekommerde den Lijder: maar genoegelijkheid en vrede verzelden zijne schreden. Tot het ziekbed genaderd zijnde, openbaarden hem de reuk, het gezigt, het gevoel, de wending van het ligchaam, de ligging der handen en de beweging der voeten zulke zekere teekenen van naderend onheil of spoedige genezing, dat hij daardoor werd in staat gesteld, om het noodige te verrigten. Nimmer bleef hij lang nederzitten bij het voelen van de(n) pols, wel wetende dat zulks en bij den zieken en bij de omstanders bekommering baart; integendeel greep hij alles grelig aan, wat tot opbeuring en genoegelijkheid kon strekken, en deed hiermede voorwaar meer nuts, dan anderen met het oneindig mededeelen van oneindige voorschriften. En wat zal ik zeggen van het ongedwongene, het natuurlijke, en het naïve, waarmede dit gedrag gepaard ging? Zulks is verre boven het bereik van mijne beschrijving; want, gelijk REMBRANT nimmer in zijn vermogen gehad heeft, om het levendige, natuurlijke en stoute van zijn penseel in eens anders hand over te geven, of gelijk VONDEL zijn goddelijk dichtvermogen nooit heeft kunnen overgieten in de harten van zijne dichterlijke nakomelingen, alzoo was DEIMAN zelf nimmer in staat, om zijne beoefening der kunst aan anderen mede te deelen. Men neme hierbij in aanmerking, dat dit alles hier zoo zeer niet was het gevolg of het uitwerksel van eenig geneeskundig onderwijs, of van het aanhooren van Akademische lessen, als wel van eene bijzondere vlugheid van bevatting, fijnheid van gevoel, en doordringend oor-

oordeel, aangevuurd door eene altijd werkzame geestdrift, welke hem door de milde Natuur was geschonken en zich al vroeg in hem openbaarde."

Laat ons nu DOORNIK hooren. „ Eenmaal bekend geworden zijnde — zegt hij — verkreeg DEIMAN, als Geneesheer, den toegang tot de aanzienlijkste Familien — verwierf hun vertrouwen, ja, ik durf zeggen, hunne liefde. En, geen wonder, DEIMAN behoorde tot de zoodanigen, die zich overtuigd houden, dat een Geneesheer zijn gezag niet moet vestigen op het dor voorkomen van een' Geleerden, noch moet oordeelen genoeg gedaan te hebben, wanneer hij, slechts, geneest. Neen, met een opgeklaard gelaat, in hetwelk troost en hulp te lezen was, trad hij, steeds, in het vertrek van den Lijder, en plaatste zich, als een schutsgod, naast zijne legerstede. Zijne ondervragingen liet hij, steeds, vergezeld gaan van eene stille hoop op herstelling. Hierdoor verwekte hij eene zekere opgeruimdheid van gemoed — terwijl de kranke, daardoor, tevens, zonder angst voor eenen, hem toeschijnenden, veel beteekenenden blik van den Geneesheer, zijne gewaarwordingen en de verschijnselen zijner ziekte, ongestoord, opnoemde. Hiervandaan, dat de noodlijdenden reikhalsden naar de komst van DEIMAN; dewijl zij, na zijn bezoek, zich beter meenden te gevoelen. Deze oogenblikken waren voor hun oogenblikken van geruststelling en hulp tevens.

„ Wat konde nu anders het gevolg zijn van eene zoodanige verkeering met zieken, dan dat DEIMAN, niet alleen als Geneesheer door hun geacht, maar ook, als Vriend, wierd hooggeschat. Hierdoor wierd zijn Persoon, niet alleen in dagen van droefheid, maar ook in dagen van vreugde gezocht, en hij genoot, daardoor, alle de genoegens van eenen gezelligen omgang. In één woord, DEIMAN was bij zijne kranken niet alleen de Geneesheer, neen, hij was, tevens, de Vriend van het huis.

„ Zijne opgeklaardheid van geest, gepaard met een scherpzinnig oordeel en eene snelle bevatting, veroorzaakte, dat DEIMAN, als Geneesheer, iets bezat, hetgeen aan zeer weinigen ten deel valt. Hij doorzag, met dezen gelukkigen aanleg, zeer snel de naaste oorzaak der ziekte, doorgrondde, zoo wel de verschijnselen, die met deze naaste oorzaak het naauwst verbonden waren, als die, welke met deze het minst in verband stonden. Hierdoor vatte hij, doorgaans, zoo gelukkig den draad van de, veeltijds, zeer verwarde reeks der, niet zelden, tegen elkander strijdende, ziekteverschijnselen. Zijne aanwijzing moest, dus, veelzins, met die der natuur, volkomen, overeenstemmen. Daarbij hield DEIMAN steeds in 't oog, zijn, van den beginne, aangenomen beginsel, om de ondersteuning der krachten als een hoofddoel van den Geneesheer te beschouwen.

„ Bij dit alles nu voegende eene ondervinding, (die niet alleen door

door de veelheid van jaren geboren wordt, maar door het *zelerlei* wél te zien en te vatten,) onderſcheidde DEIMAN zich door iets, hetgeen, ſchoon een hoofdvereischte in iederen Geneesheer, aan velen, echter, niet zelden geweigerd is, en, in de taal der konst, *ingenium practicum* genaamd wordt."

DOORNIK heeft zijne Redevoering begeleid met belangrijke aanteekeningen ter ſtaving en uitbreiding van hetgeen hij ſprekende ſlechts had aangeroerd, maar hij heeft niet goedgevonden te gewagen van de eer, door onzen Koning den Geneesheer aangedaan, en het vertrouwen, door Hoogstdenzelven in zijne bekwaamheden geſteld, waarvan ook DE BOSCH ſlechts in eene aanteekening gewaagd heeft, hetwelk den *Recenſent* een zonderling verzuim ſchijnt in beider lofrede. Het gebrek aan oplettendheid omtrent ſpelling en geſlachten der tale is een verzuim van geheel anderen aard, hetwelk bezwaarlijk te verſchoonen valt in eene Redevoering, als die van DOORNIK, uitgegeven door eene Maatſchappij, die oorſpronkelijk aan letterkunde is toegewijd.

Treurzang van IBN DOREID, *in Nederduitſche Dichtmaat overgebragt door Mr.* W. BILDERDIJK. *Tweede en gezuiverde Druk. In 's Gravenhage, bij* Immerzeel & Comp. 1808. *In gr.* 8vo. 24 *Bl.*, *Aanteekeningen* 62, *en Voorwerk XX bl.*

De ſmart, aan ieder Schrijver eigen, die zijnen arbeid, bij deszelfs openbare mededeeling, door ongewijde handen jammerlijk misvormd ziet, moest vooral eenen Man treffen, als BILDERDIJK, die onze Hollandſche Letterkunde met zoo veele vruchten van zijnen geest verrijkte, en daarbij zelf alle naauwkeurigheid in acht nam. Dank zij zijner zorge, en tevens der dienstvaardigheid van de Uitgevers, voor dezen nieuwen Druk van een Werkje, welks kunst-waarde een vorige tijd reeds met lof beſliste! De Schrijver deelt ons dit een en ander in een Voorberigt mede; en wij juichen zijne redenen volmondig toe. Alleenlijk lezen wij met ſmartvolle aandoening daarin eene ſchijnbare aankondiging, als of wij, door des Dichters *zwakheid* en *krankheid*, welligt niets meer van zijne kunstrijke hand hadden te wachten. Dit lot wenſchen wij nog verre van ons verwijderd; Geneeskunde leene nog lang alle hare kracht, ter rekkinge van eenen levens-draad, dien de Schikgodinnen in den Zoon der Muſen niet willekeurig zullen afknippen! Zoo blijve de lust in het leed niet geheel ter neder gedrukt! Zoo zweve de geest van *Apollo* nog over den ſterfelijken adem henen; die zich aan zijne lier hecht, om ſchoonheid en kunst op de aarde te blijven vergoden, zoo lang die niet geheel verdwenen is! Dankbaar althans nemen wij het ſchoone dubbeld letter-grepige Trippeldicht over, waarmede de Heer BILDERDIJK, in

eene Opdragt aan zijne Echtgenoote, deze tweede Uitgave verfierd heeft, en waarin wij ons verheugen, nog niets van die matheid te beſpeuren, welke ons het ergſte deed vreezen; terwijl het teedere, zoo wel als het ſtoute, even als bij den Arabiſchen IBN DOREID, ook hier wederom meesterlijk afwisſelt.

De arme REISKE bracht zijne Egt op haar jaardag, raad eens wat?
Oude Arabiſche overblijfſels. Dit was alles wat hy had.
Weinig wist het goede wijfjen van de waarde van zijn gift;
Maar zy zag op 't hart des gevers, vol van warme liefdedrift.
Gy, mijn Gade, weet iets meerder van de gift die ik u bied'.
Is ook de oude lust verſtreken, zoo geheel verdwijnt zy niet?
Gy, gy kent nog Motanabbi, Hafez nog, van vroeger dag,
Toen ons oog zoo vol genoegen naar het zalig Oosten zag;
Toen we in 't blijdſte voorgevoelen, aan Eufraat en Tigerzoom,
Ons de zaligheden maalden van den zoetſten levensdroom;
Toen ge uw vingers leerde buigen naar den vreemden pennentrek,
Dien de Koran heeft geheiligd by het kroost van Amalek;
Toen ge uw' mond den tongſlag wende van den Morgenlandſchen groet,
En den fluiter leerde plooien voor Sabéaas zonnegloed;
Toen ge, ontvlamd van Oostersch Dichtvuur, de open, zuivre, maagdenborst
Aan den palmwijn der Gedrozen met verrukking laven dorst;
Toen uw zucht, aandoenlijk harte nog niet wist voor wien het ſloeg,
Maar de leeſen van een' Vader aan eens minnaars lippen vroeg!
Toen.... Maar waarom deze tijden, deze weelde thands herhaald?
Ach, met hoe veel jaren lijdens is haar zoet door my betaald!
Lijdens! ja, maar in uw armen; maar, vergolden door uw min!
Ach, dat lijden ook is hemel, lieve, teedre Zielsvriendin.
De Almacht blies op deze ontwerpen. In de zalvende Oosterlucht
't Wee van 't Westen te vergeten, was verwaaien van een' zucht.
Neen, die geeſſel moest ons klemmen, die Europa teistren moest:
't Oosten week van uit onze oogen; heel het aardrijk werd ons woest.
Doch, wy leefden, God gaf zegen, bloei en vrucht aan onze koets,
En wy ſmaakten zijne volheid in den vrede des gemoeds.

Dierbre! van den rand des graf kuls, aangeſchonnen van den dood,
Biede ik u dit wilde vruchtjen van een Nabatheeſche loot!
Wrang van ſap, van ſchorsvlies bitter, ſmaakt het vruchtjen naar de ſmart:
Echter zaamt zijn geur verkwikking, echter zoetheid voor het hart.
Ach, wat heeft men op dees wereld aan het valsch uitwendig zoet!
't Bitter ſteunt de matte vezel, 't zuur verfrischt het loome bloed.

't Bit-

't Bitter, ja, bevat Gods zegen: treurtoon ſtreelt en ſterkt den geest;
En te treuren met den droeve, dierbare, is er zoeter feest?
't Was het uwe ſteeds als 't mijne; 't is het feest der menſchlijkheid;
't Blijft het, tot het laatſte traantjen op deze aard is uitgeſchreid.

Het Geluk der Liefde, door L. RIETBERG, *A. L. M. Ph. & J. U. Dr. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1808. *In gr.* 8vo. 48 *Bl.*

Wij zijn verlegen bij 't zoeken eener proeve uit dit bekoorlijk Dichtſtuk, waarvan, naar onzen ſmaak en ons gevoel, wat wij ook mededeelen, behagen en uitlokken moet. Onder de vele Liederen der Liefde kwam ons maar weinig ter hand, dat ons zoo zeer beviel. Iedere regel draagt den ſtempel der waarheid, en kenmerkt het juist, aandoenlijk, edel en rein gevoel van den Dichter. Ieder lievend hart voelt zich als 't ware verrukt, en met den treffelijken Zanger verbroederd. Wij twijfelen geen oogenblik aan de goedkeuring en toejuiching van de Vergadering, voor welke hij allereerst dit Dichtſtuk zong, en aan welke hij het toewijdde. Het beeld eener lieve beminde of trouwe gade zweefde buiten twijfel onder het vervaardigen den maker ſteeds op zijde; en daar de ſchoone kunne met ijver en deelneming de Vergaderingen des Zwolſchen Departements Tot Nut van 't Algemeen mede bijwoont, zoo heeft de hoop op hare tegenwoordigheid den Dichter voorzeker aangevuurd, en was liefde en een liefdedicht buiten twijfel het loon voor dezen Zanger der Liefde, zoo wel als de aandoenlijke dank van ieder kuisch en gevoelig hart onder zijn gehoor. — Wij moeten toch eene keuze doen:

Slechts uit het reinst gevoel en teederst hart ontſproten,
Beſluit de min 't geluk van minnende Echtgenooten;
Dan plukt men elke roos, bewandelt hand aan hand
Den ſchoonen effen weg naar beter Vaderland.
En, is er hier of daar een ſcherpe doorn te vinden?
Gij ruimt dien uit den weg, en plant een bloem, beminden!
Ontmoet ge een' breeden ſtroom, die van 't gebergte ſchiet?
Of ziet ge een ſteile rots? — dit alles deert u niet! —
Gij biedt elkaêr de hand! — de ſterke draagt den zwakken,
En, hoe de nood ook rijz' — gij laat den moed niet zakken!
Hoe moeilijk een alleen de reis ook dikwerf ſchijn',
Vereenigd met elkaar, zal ze u gemakkelijk zijn.

Geduld en Liefde zijn uw' trouwe gezellinnen;
Zij doen weldra u zaam de teilſte hoogte winnen;
En, als ge dan omhoog bij 't blijde doelwit ſtaat,
Droogt d'een des anders zweet van 't blozende gelaat,
Een lachje loont de zorg, en gulle vreugd of ſmarte
Treên altijd te gelijk in beider minnend harte.
Nooit huisvest in het hart van de eene droefenis,
Als vrolijkheid de gast van 't hart des and'ren is.
Eén lachje op beider wang, één traan in beider oogen,
Eén wensch, één zucht, één doel houdt beiden opgetogen,
En mededeeling van hun blijdſchap en verdriet
Maakt, dat ook zelfs de ramp hun beiden blijdſchap biedt.

Vereenigd kan geen laſt hun ſchoud'ren nederdrukken;
Zij oogſten waar geluk van ſchijnbare ongelukken.
Zoo vloeit hun leven heen, gelijk een Zomerdag,
Die 't oog met ſtillen glans in 't Oosten rijzen zag;
En, wordt door wolken ſoms die ſchoone dag betogen?
Der wolken ſchaduw zal den gloed der Zon verhoogen;
Of zien ze een donker zwerk, dat blikſems uit zich ſchiet,
Die God zweeſt om hun heen, wiens wenk 't Heelal gebiedt?

Zoo ſtaan zij, arm in arm, aan d'avond van hun leven,
Door zachte bloemengeur en milde ſchaduw omgeven;
De roos, door hun geplant, lacht beiden vrolijk aan,
Terwijl ze allengs verheugd de Zon zien ondergaan, —
Zij ſluimren vrolijk in — en, bij 't vereend ontwaken,
Zal d'Eeuwigheid dien Echt nog meer volkomen maken.

Zoo eenvoudig treffend en aandoenlijk ſchoon vonden wij geheel het ſtuk, en het doet op ons hart en gevoel zoodanig eene werking, dat het ons onmogelijk wordt, bij een' of anderen misſchien wat zwakken trek, in het oog van dezen of genen anderen kunstregter, te toeven, veel min ſtoffe te zoeken om te berispen. Onpartijdig echter hebben wij ons getoetst, of misſchien de waarde des onderwerps, en het zalig genot van de genoegens van het gelukkigst huwelijk, bij onze dringende wenſchen, dat zuivere huwelijksmin in iedere woning bij onzen Landgenoot welvaart en genoegen verſpreiden mogt, en zijn huis ter kweekſchole maken van iedere deugd, eenen te grooten invloed had op ons zoo gunſtig gevoelen; dan, in opregtheid, het Gedicht behield ook toen in ons oog deszelfs toegekende waarde. Wij kunnen en moeten het van goeder harte aanprijzen, en willen ook nog de volgende overſchoone teekening onzen Lezeren niet onthouden:

Welaan! treên wij gerust hun ſtille woning in,
En nadren wij den haard van 't vrolijk huisgezin!

Al-

Alom heerscht zindlijkheid. — De weinige huisſieraden,
Die reeds terſtond den ſmaak der jonge vrouw verraden,
Zijn netjes afgedaan, gewreven en geſtofd,
Terwijl een oude meid door gang en keuken ſloft.
In 't vrolijk voorvertrek, daar zit een gulle vader
In d'ouden leuningſtoel, en ſchikt het vuurtje nader,
Terwijl een friſſche knaap in Grootvaârs huisje ſtaat,
Zijn koude handjes warmt, en van zijn paarden praat,
Met 't kleiner Zusje, dat, op eene ſtoof gezeten,
Al luistrend ſchier de klok van zeven zou vergeten,
Waarop haar 't wiegje wacht; terwijl zij ſtraks met ſpoed
Het poppenhuisraad bergt, en weêr in 't doosje doet.

De Moeder, na 't beſtel van 't vriendlijk avondëten,
Is vrolijk aan de zij van haar gemaal gezeten,
Terwijl ze een zondagskleed voor 't kleine wichtje ſnijdt,
En door een' lieven lach haar Echtgenoot verblijdt,
Die nergens liever dan bij zijn Sophie wil wezen,
En uit Feith's Ouderdom haar iets zit voor te lezen,
Daar nu en dan een kus of teedre handendruk
De tolk is van 't gevoel van 't zaligſt Echtgeluk.

Hoe weinig heeft de mensch dan voor zich zelv' van nooden!
Hoe ver is dan zijn heil aan 't woest gewoel ontvloden!
Hoe veel gaf menig een voor zulk een avondſtond;
Zoo gij met al uw goud hem, Rijken! koopen kondt!

Vernoegd en vrolijk zinkt, na daaglijks ommezwoegen,
Des avonds de Echtgenoot in d'arm van 't reinst genoegen;
Terwijl een blijde kus den zwaarſten dag vergeldt,
Als hem zijn Gaê verrukt in liefd'rijke armen knelt.

Sprookjes, Vertellingen en kleine Romans, door A. LAFONTAINE. *Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. *In gr. 8vo. 247 Bl.*

Niet onaardige Sprookjes: dit Deel geeft er ons drie. 1) *De liſt der Natuur, of: Liſt boven liſt.* Hier wordt het van zelve ontwaken en het alvermogende der natuurdrift regt aardig geteekend. Geheel natuurlijk is het verhaal toch niet; een toovergeest ſpeelt de hoofdrol. Doch de jongeling en het meisje bedriegen hem. De liefde is eene natuurdrift; men ziet dit hier met genoegen, en gelooft het ook zonder zoodanige bovennatuurlijke proef! 2) *De onſchuldige Verleidſter.* In de daad eene onſchuldige, indien zij dan eene verleidſter was. Zij verleidde niet, althans niet met opzet; haar ongelukkige beſpieder verdient veeleer den naam van verleider. Zij viel.

En nu verleidt zij hem, maar eenigliik tot het goede. Hij wende haar dood, en het geweten martelt hem; zij lokt hem tot zich, ſtelt hem op menige proef, en, daar zij hem harer waardig vindt, ſchenkt zij hem in zijne nieuwe verloofde zijne vroegere verleide en in hare dochter zijn eigen kind, de wraakgodin, die hem altijd vervolgd had, was verzoend, en hij volkomen gelukkig. Dit verhaal is aandoenlijk. 3) *De afgeperſte Liefde* is het laatſte en meest leerzame Sprookje in dit Deel. De Heer SCHLENDER is een zonderling wijsgeer; hij verkiest vrouwelijke huiſelijke bekwaamheid en deugd in de echtgenoote van zijnen zoon, en ſpot met hetgene men ſmaak en beſchaving noemt. Zijn zoon, een anders brave jongen, verſchilde hierin van zijnen vader wel zeer; er huisvestte in zijne ziel *een Ideaal der Goddelijkſte ſchoonheid, en de fraaiſte neus was hem niet Grieksch genoeg.* Intuſſchen doet de vader met zijne ſchoonzuster eene weddingſchap, zijn zoon zou te zijnen genoege huwen, niet eigene vrije verkiezing, een braaf huiſelijk meisje, maar hetwelk dat alles ontbrak, waar de Heer zoon en de beſchaafde wereld zoo veel mede op had; in een week of vier zou hij haar dat alles aanbrengen, wat men dan voor het wezenlijke hield, terwijl de Vrouw ſchoonzuster zeker niet in ſtaat was, om in tien jaren van onze beſchaafdſte Dames een RIEKJE (dit is de naam van 't meisje) te vormen. En de vader had volkomen gelijk: maar dat nu het grappigst is, door het meisje was ook de oude Dame bedrogen; zij werd door het haar ook onbekende RIEKJE zelve bedrooverd; eindelijk ook de vader was bedrogen, want het lieve meisje had geklapt, het ſpelen van de rol was haar te moeijelijk, de zoon wist het al hoe zeer zij verſchilde van zijn ideaal, zij had het hem reeds bekend, wat zij ook over de Muzijk geſproken had, zij ſpeelde *ſlechts twee Aria's op de Guitar*, zij kende geen meerder *Fransch* dan *een van buiten geleerd geſprek*, enz.; en echter had de jonge Heer SCHLENDER zijnen vader de klucht betaald gezet, door haar in ſtilte reeds twee maanden vroeger te huwen, dan deze het geraden vond hem omtrent deze Dame van den ton en de wereld, die zoo algemeen bewonderd werd, dien voorſlag te doen.

Met den ouden Heer SCHLENDER willen wij onze Lezers een weinig bekend maken:

Hij ſprak vaardig *Fransch*, maar alleen in de hoogſte noodzakelijkheid; want — zeide hij — dat *Duitſchers* met *Duitſchers Fransch* ſpreken, is belagchelijk; en dat vreemdelingen tot ons komen, zonder onze taal te willen leeren, is onbeſchaamd. Zijne kleine verzameling van ſchilderijen trok het oog der kenners: intuſſchen lachte hij, zoo dikwijls iemand, in eene verheven verrukking, uren lang over een ſtuk declameerde. Hij was in Italie geweest, en hield den Vatikaanſchen *Apollo*, als ook de Venus van Medicis voor ſchoon. Maar wanneer hij ver-

verhaalde, dat een *Engelschman*, in *Rome*, verder niets gezien had, dan den Apollo, en daarop weder naar huis gekeerd was, zonder verder een oog op *Rome* zelve te vestigen, was hij gewoon er bij te voegen: „men heeft meer zotten in de wereld gehad."

Op het fraaije gezegde van zijnen zoon: „de ondergang eener wereld is niets belangrijkers, dan het oprijzen eens molshoops," antwoordde hij: „in de oogen Gods, hebt gij gelijk, maar hij die spreekt of handelt, als ware hij een God, is een dwaas."

Maar nu 's mans denkbeelden over de opvoeding onzer Dochters: „Beschaving! deze bezit een mensch, die in staat is alle zijne pligten te vervullen. De vrouw moet dus, wanneer zij aanspraak maakt op beschaving, eene goede dochter, eene teedere zuster, eene getrouwe gade, eene vrolijke gezellinne voor haren echtgenoot, eene liefhebbende moeder voor hare kinderen, eene goede huisvrouw voor de oeconomie, en eene vriendelijke waardin voor de gasten zijn."

„Tot den cursus van een jong vrouwspersoon behoort tegenwoordig Geographie. Ik moet het altijd uitschateren, wanneer ik een klein meisje vraag: wat leert gij, mijn kind? en tot antwoord krijg: Geographie. Het is zeker de mode; en dus durft men niet eigenlijk naar het *waarom* vragen. — Wijl eene vrouw toch iets weten, wijl het verstand gevormd worden moet? — Dat is, als wilde ik eene jonge vrouw in de kunst van sparen onderwijzen, en maakte een begin met de Numismatiek, toonde haar de munten van *Athene* en *Rome*, maar leerde haar geenszins de gangbare geldspecien kennen. Zie, het ergert mij in 't geheel niet, dat de meisjes dit alles *leeren* (want had ik eene dochter, zij leerde dit alles ook;) maar dat zij het leeren om het nimmer te *gebruiken!* Kijk, zij weten, hoe men sulker maakt, rijst teelt en thee plukt, maar niet hoe men erwten legt, of eene soep kookt. Men berekent haar de inkomsten van den Pruisischen staat, en zij leeren niet hoeveel er tot eene huishouding behoort: zij hooren van zeehandel, van karavanen-wegen, en hebben nooit de fabrijken van hare vaderstad gezien; zij spreken over RAFAELS kleeding, en kunnen haren vader of haren man geen nachtjapon maken. Kunnen zij nu volkomen een kamisool teekenen, eene sonate trommelen, en honderd woorden Fransch snappen, dan hebben zij eene volkomene opvoeding, die zeker den man, den kinderen, het huisgezin volstrekt geen voordeel aanbrengt, en waardoor noch het verstand eenigzins meer verlicht, noch het hart een weinig warmer geworden is. Maar nu moeten zij nog verder gaan; zij verdiepen zich in eene spitsvindige, buitensporige wijsgeerte, die zij onmo-

ge-

gelijk begrijpen kunnen; worden vrijgeesten in vrouwelijke deugden; bedillen ſchouwſpelen en gedichten, en, wanneer dan de jaren voorbij zijn, waarin een paar ſchoone lippen elk van hare woorden belangrijk maakt, eindigen zij ten laatſte daar mede, dat zij den tijd met kaartſpelen dooden."

„ Het geheele gebied der zedekunde, der menſchenkenniſſe en der ſchoone kunſten ſtaat der vrouw open: zij moet *vermaken*, niet *onderwijzen* willen. De eigenlijke ernſtige wetenſchappen zou ik mijner dochter verbieden; zij maken ſlechts verwaand en ſnapachtig, zonder bevalligheid te geven. Wanneer gij ſlechts gelooven wildet, hoe kwalijk eene vrouw zich, bij een' verſtandig man, aanprijst door de trotſche woorden, die hedendaags in den ſmaak zijn! — Voor de vrouwen zijn de *bloemen* der wetenſchappen: zij moeten de *Gracien* zijn, die voor de Muzen kranſen vlechten, maar niet de Muzen *zelve*."

Maar wij willen niet meer afſchrijven; onze beſchaafde Lezeresſen mogten anders een weinig misnoegd worden. Het hier boven ter nedergeſtelde moge de oude Heer SCHLENDER bij haar verantwoorden!

Godsdienſtige Gezangen voor de Jeugd. Door den Schoolopziener H. WESTER. *Vierde Druk. Op nieuws verbeterd. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1808. *In 8vo. 56 Bl.*

Het afſchrijven van den titel kan genoeg zijn; drie uitgaven zijn uitverkocht, dus is 't werkje reeds overal bekend. Hier en daar maakte de Schrijver eene kleine verandering, liet iets weg of voegde iets in, en, 't geen vooral bij velen aangenaam zal zijn, het eerſte verſje, van iedere bijzondere zangwijze, vindt men hier met noten gedrukt. De liedjes zijn bevattelijk, ſtichtelijk, en grootendeels naar de godsdienſtige gevoelens van 't meerderdeel onzer Landgenooten ingerigt.

VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Het Karakter van den Christen. Tien Redevoeringen voor Christenen. Door GEORG GESZNER, *Hoogleeraar en Predikant te Zurich. Uit het Hoogd. vertaald. Te Amsterdam, bij* W. van Vliet, 1808. *In gr.* 8vo. 246 *Bl.*

„Eene ongunstige beoordeeling dezer Redevoeringen, „(*zegt de Vertaler*) gelijk wel eens de beste Schrijvers dat verdragen moeten, zou regt geven, om den „Beoordeelaar niet gunstig te beoordeelen." Zulke uitvallen op de Beoordeelaars van Boeken zijn hatelijk, verraden gebrek aan Menschkunde, en hebben altijd eene nadeelige uitwerking, verwekkende somwijlen bij de Recensenten eene kwade luim en bij de Lezers doorgaans wantrouwen: 't is even als of zulke Schrijvers of Vertalers een voorgevoel hebben van eene ongunstige beoordeeling, en voorloopig protesteeren tegen een vonnis, dat nog niet opgemaakt is. — Schrijvers of Vertalers, die de waarde van hunne Boeken gevoelen, onthouden zich van dergelijke zetten, laten de Recensenten ongemoeid, en beschouwen hun werk boven ongunstige oordeelvellingen verheven. De betuiging, dat men zich van eene gunstige beoordeeling verzekerd hield, zou ook veeleer strekken om eene aanprijzende Recensie te verwerven, dan dergelijke krachtelooze bedreigingen. — Wij vonden ons opgewekt om deze bedenking hier te plaatsen, en zullen het Werkje voorhanden nu beoordeelen, zonder eenig terugzigt op de gemelde verklaring van den ons onbekenden Vertaler.

De Hoogeerw. GESZNER heeft zich voorgesteld de beantwoording der vraag: *Wat maakt den Christen tot eenen Christen?* en deze stoffe in tien Kerkelijke Redevoeringen bewerkt. Derzelver opschriften zijn: 1. *De Christen onderscheidt zich zeer kennelijk door zijn geloof in Christus.* 2. *Wat het geloof in Christus, als den eenigen*

Heiland, allereerst werkt. 3. De Liefde van den Christen tot Christus. 4. De Menschenliefde, welke den Christen bezielt. 5. De Christen overwint door zijn geloof de wereld. 6. De Christen in Lijden. 7. Hoe onderscheidt zich de Christen in zijne blijdschap? 8. Hoe onderscheidt zich de Christen in zijn Gebed? 9. De Hope van den Christen. 10. De vereeniging der Christens met Christus.

Deze Leerredenen zijn gemoedelijk — maar oppervlakkig. Zij hebben eene blijkbare strekking tot bevordering van zedelijke pligtsbetrachting uit het beginsel van Christelijk geloof, en verdienen, te dier oorzake, aanprijzing; maar — schoon alles in eene geleidelijke orde wordt afgehandeld — eene duidelijke ontwikkeling van denkbeelden vindt men in dezelven evenmin, als eene uitlegkundige Schriftuurverklaring. Zulke Lezers echter, welke smaak hebben in eene *Lavaterlaansche* wijze van voordragt, zullen ze met veel genoegen lezen; maar voor liefhebbers van bondige redenering, of van uitlegkunde, zijn dezelven niet geschikt. Doch over den smaak valt niet te twisten. Stichting kan op verschillende wijze bevorderd worden. En het is zeer goed en gelukkig, dat er Leerredenen van onderscheidene soort voorhanden zijn, ten behoeve van menschen van verschillenden aanleg, denkwijze en gemoedsbestaan.

Voor ieder van deze Leerredenen vindt men een kort Gebed. Deze Gebeden zijn gerigt, eerst tot God den Vader, en verder tot den Heer Jezus Christus. Dit schijnt den Vertaler toe, dat niet behoort gevolgd te worden, en heeft hem aanleiding gegeven, om de achtste Leerrede, waarin gehandeld wordt *over het bidden in den naam van Christus*, te doen vergezeld gaan van eene Bijlage, behelzende de gedachten van Prof. VERY, wegens het bidden tot Christus. Volgens GEZINNEN namelijk beteekent het bevel des Verlossers, den Discipelen gegeven, om *in zijnen Naam te bidden*, niet alleen het bidden in gevolge van 's Heilands bevel, noch ook het bidden zoo als Christus zelf in de eigen omstandigheid zou gebeden hebben, maar de rigting des Gebeds tot den verhoogden Verlosser; behoorende het, volgens hem, tot de voorregten van den Christen, dat hij zich in het Gebed tot Christus wenden, en van Hem en door Hem verhooring verwachten mag. Deze stelling, nu wordt in het aangehaalde uit de Godgeleerd-

van het Kerkgenootschap der Hervormden in de Achttiende Eeuw, door Prof. YPEY, regtstreeks tegengesproken, en beweerd, dat men nimmer tot Christus als Middelaar behoort te bidden. Bij welke gelegenheid het voorschrift des Verlossers, *den Vader te bidden in zijnen Naam*, Joänn. XVI: 23—26, wordt bijgebragt, maar niet verklaard. — Wij verkiezen ons niet uit te laten over het vermaard geschil, of men het Gebed al dan niet tot den Zaligmaker mag rigten: maar ter opheldering der spreekwijze, *bidden in den naam van Christus*, willen wij het volgende in 't midden brengen. Het bevel en de toezegging des Verlossers, ter aangehaalde plaatse, betreft alléén de Apostelen. Jezus zeide dit tegen de elf getrouwe Discipelen, in den nacht toen Hij verraden werd. *Den Vader te bidden in zijnen Naam*, wil zeggen, in zijne zaak, tot uitbreiding der Evangelieleere, en als zijne Plaatsbekleeders. Alles, wat de Apostelen als zoodanig en met dat oogmerk bidden zouden, zou ontwijfelbaar geschieden. Dit is derhalve eene uitspraak, welke de Christenen in 't gemeen niet betreft. Ondertusschen gebruiken wij de gemelde spreekwijze gemeenzaam aan het slot onzer gebeden. Doch dan kan de beteekenis geene andere zijn dan deze: Wij bidden tot God, in hoedanigheid van Aanhangers van Christus. De aandrang tot verhooring namelijk wordt ontleend uit het voorstel: Wij zijn door Christelijk geloof naauw verbonden aan Hem, die de eigen Zoon van God en onze Voorspraak is bij den Vader: wij mogen derhalve verwachten, dat God ons, uit hoofde van die betrekking, gunstig zijn zal, en ons om zijnen wil, ten zijnen gevalle, zal schenken datgeen, waarom wij bidden.

Korte Verhandeling wegens de overeenbrenging van de Geslachtlijsten van JEZUS CHRISTUS, *door de Evangelisten* MATTHEUS *en* LUKAS *nagelaten, volgens de uitleggingen der beroemdste Godgeleerden. Te Utrecht, bij* J. van Schoonhoven. *In gr. 8vo. 34 Bl.*

In deze korte Verhandeling, en bijgevoegde Geslachttafel, deelt de ons onbekende Schrijver zijne gedachten mede over een onderwerp, dat wel niet

in den algemeenen smaak valt, doch desniettemin van veel gewigt is voor hun, die de twee eerste Hoofdstukken van Matthæus even zeer voor echt houden, als het derde van Lukas. En zelfs eens toegestaan zijnde, dat de eerstgenoemde niet van den Apostel Matthæus afkomstig zijn, zoo verdient toch 't Geslachtregister, 't welk daarin vervat is, als een stuk van ongeveer dezelfde oudheid, als dat van Lukas, bijzondere opmerking, en is het onderzoek naar de beste wijze van overeenbrenging van beide geslachtregisters allezins nuttig en belangrijk. Vele kundige Schrijvers hebben er zich, met onderscheiden uitslag, mede bezig gehouden. Van de voornaamsten wordt, in dit kleine stukje, eenig verslag gedaan, met bijgevoegde beoordeeling van derzelver onderscheidene waarde.

Allereerst komt het gevoelen van DE GROOT, HAMMOND en LE KLERK in aanmerking, volgens welk men, in beide opgaven van Matthæus en Lukas, geslachtlijsten van een en denzelfden persoon, van Jozef namelijk, zal aantreffen; deels steunende op een berigt van zekeren *Africanus*, bij EUSEBIUS, deels op eene oude overlevering, inhoudende, dat Maria de dochter geweest is van eenen *Jojakin*, die ook, doch in den zesden graad, uit Melchi afkomstig was. De Schrijver toont, op 't voetspoor van VAN DER MEERSCH, in deszelfs *Aanteekening op Eusebius*, aan, dat noch 't een, noch 't ander op genoegzamen grond steunt. Liever vereenigt hij zich met de voorstanders van 't meer algemeen gevoelen, dat de lijst bij Matthæus, als eene geslachttafel van Jozef, en die bij Lukas, als eene geslachttafel van Maria is aan te merken. Maar ook deze loopen vrij wat uiteen. SPANHEIM, SURENHUIS en anderen zijn van begrip, dat zelfs de namen *Salathiel*, *Zorobabel*, *Matthan* of *Matthat*, welke in beide de opgaven voorkomen, niet van dezelfde personen moeten verstaan worden, maar van onderscheidene, offschoon de namen gelijkluidende zijn; gelijk meermalen in twee familien plaats heeft. Maar dit wordt met regt verworpen, als alleen rustende op eene willekeurige verklaring van 't woord, door *winnen* vertaald, bij Matth. Veel meer waarschijnlijkheid heeft de gedachte van den Hoogleeraar T. H. VAN DEN HONERT, wien velen gevolgd zijn. Naar dit gevoelen is de geslachtlijst van Lukas opgemaakt, volgens de wet omtrent erfdochters, die medebragt, dat zij, die zulk

eene dochter trouwden, overgingen in het geslecht van hunnen schoonvader, en dus de namen der voorvaderen dezer dochters in hunne stamrekeningen, in plaatse van die hunner eigene ouderen, moesten stellen, hetgeen gemelde Uitlegger aanneemt, dat in de geslachttafel van Lukas dikwijls geschied is. Doch ook hiermede kan onze Schrijver zich niet vereenigen, dewijl men daarin eveneens, als bij 't gevoelen van *Afrikanus*, verkeerdelijk blijft hangen aan eene zonder grond aangenomene beteekenis van 't Griekſche woord νομίζειν, 't geen men opvat voor *rekenen*, *houden naar de wet*, waarvan de geleerde VAN DER MEERSCH de onvoegelijkheid heeft bewezen. Hij geeft dan, boven alle andere uitleggingen, zijne toestemming aan 't gevoelen van den Engelschen Leeraar SOUTH, 't welk uit TH. STACKHOUSE wordt medegedeeld, en hierop neerkomt: Matthæus beschrijft de *staatkundige* afkomst van Jezus uit David, waardoor hij regt had op den troon, en begint, met dit oogmerk, met Abraham, en eindigt met Jozef; terwijl Lukas de *natuurlijke* afkomst heeft willen aanwijzen, door alle opvolgingen van de geslachtlinie zijner Moeder, tot David, Abraham, en zelfs tot den eersten aller menschen. Beiden moesten dan overeenstemmen, van Abraham tot David. Maar van hier af moest dan nu verschil ontstaan, terwijl David uit Bathseba twee zonen had, Salomo en Nathan. Matthæus vervolgt 't geslacht van den eersten, die hem op den troon volgde; Lukas dat van Nathan; maar de nakomelingen van Salomo uitgestorven zijnde, kwam 't troonregt op die van Nathan. Beide lijsten komen dan zamen in Salathiel en Zorobabel. Nu ontstaat een tweede verschil, naardien de laatste twee zoons had, Abiud en Rhesa, van welke de oudste het troonregt verkreeg, en het hoofd werd der linie, waaruit Jozef afstamde, en de jongste in zijne nazaten Heli voortbragt, waaruit Maria is gesproten. Beide geslachttafelen vereenigen zich weder in den persoon van Jozef, die bij Matthæus in zijn eigen regt voorkomt, en bij Lukas in dat zijner Vrouwe is opgetreden.

Dit laatste gevoelen wordt door onzen Schrijver verdedigd en door eene bijgevoegde Geslachttafel opgehelderd, en zal mogelijk, langs dezen weg meer in omloop gebragt zijnde, wel zoo veel bijval vinden, als 't eenigzins verschillend stelsel van onzen Landgenoot,

den geleerden en vernuftigen SCHUTTE, voor ettelijke jaren, met eenen kunstig uitgevoerden Geslachtboom, in 't licht gebragt, waarvan 't ons verwondert in dit stukje volstrekt geen gewag te zien maken.

Levensgeschiedenis van eenen Christen, of eens Christens Reize naar de Eeuwigheid. Uitgegeven door de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen. Te Amsterdam, bij C. de Vries, *enz. In 8vo. 80 Bl.*

Dit stukje, door den Heer J. S. SWAAN, *Conrector der Latijnsche schole te Culemborgh*, geschreven, ter beantwoording eener Prijsstoffe, door de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* opgegeven, en van dezelve met den gouden Eerprijs bekroond, heeft niets dan de Titel gemeen met het berucht en in vroeger jaren, vooral onder de minvermogenden, zoo zeer getrokken Werkje: *eens Christens Reize naar de Eeuwigheid, door* J. BUNJAN. — Het vervat den levensloop van een gemoedelijk Christen van lageren stand, die in onderscheidene omstandigheden wordt geschetst, als blootgesteld aan velerlei beproevingen, doch steeds getrouw blijvende aan zijnen pligt. Zuiver zijnde van dweeperij, en niets aanstootelijks behelzende voor eenig Kerkgenootschap, durven wij het gerustelijk ten algemeenen gebruike aanbevelen. Meer echter dan dit heeft ons behaagd een gelijksoortig, onlangs door ons aangekondigd, boekske, getiteld: *De Christen in de Boerenwoning, door* GESZNER.

JOHANNIS HENRICI PAREAU Oratio &c. Dat is: *Redevoering over het minzaam en nuttig verband tusschen de beoefening van de Grieksche en Latijnsche Letterkunde tevens met de Oostersche. Harderwijk, bij* E. Tijhoff. *In 4to. 37 Bl.*

Een gunstig verslag gaven wij in ons Maandwerk voor den jare 1805 van des Hoogleeraars Inwijdingsrede tot aanprijzing der *vrije beoefening van de Hebreeuwsche Dichtkunde* (zie bl. 667.) In dezelve had hij ter loops aangetoond, hoe

Hoe nuttig het ware, *de Grieksche en Latijnsche Letterkunde te vereenigen met die der Oostersche talen.* Dit aangelegen onderwerp verkoos hij uitvoeriger te behandelen, en is alzoo van hem ten grondslage gelegd dezer Redevoering, met welke hij het *Rectorant* der Harderwijksche Hoogeschole in dit jaar nederleide; en mag zij daarom eenigzins beschouwd worden als eene vervolgstoffe op gedachte Inwijdingsrede. Aan de beschaafdheid, bevallige zoetvloeijendheid en keurige houding der Grieksche en Latijnsche schriften kent onze Redenaar teregt den prijs toe boven die van het Oosten, waarin eene min kiesche taal, warmer gevoel en wildere stoutheid heerscht. Evenwel dragen zij geen merk van boersche onbeschaafdheid, maar, gelijk de Classische Schrijvers onderling in waarde verschillen, dus mogen de Oostersche, hoezeer te schatten beneden de besten der Grieken en Latijnen, bij de zoodanigen toch, als van minderen rang zijn, vergeleken worden; ook heeft de Dichtkunde der Hebreërs en der Arabieren hare eigen waarde, en draagt zij het kenmerk van den onderscheiden landaard. Overvloed van Wijsgeerige, Historische, Geneeskundige en Aardrijkskundige boeken is er zelfs in laatstgedachte tale voorhanden, die verdienen gelezen te worden door elken Vriend der Wetenschappen: en vermits de Arabieren, is het niet van de Romeinen, voor het minst van de Grieken, zeer veel hebben overgenomen en vertolkt, heeft men, naar hun voorbeeld, te meer zich toe te leggen op de beoefening van beiderlei Letterkunde, en die te vereenigen. Ja, hoe groot het verschil zij tusschen eene en andere talen, in derzelver regelmatige vorming van woorden, afleiding van beteekenissen uit eenerlei bron, en gelijksoortigheid van zegswijzen, of spreuken, heerscht er zoodanige overeenkomst tusschen de spraak en het spraakgebruik dezer Volkeren, dat alwie, op het spoor van HEMSTERHUIS en VALCKENAER, het Grieksch en Latijn regelmatig en grondig wenscht te verstaan, niet weinig licht ontvangen zal uit eenerlei beoefening van het Oostersch. Voegt hier bij, dat wederom de spelingen van het Dichterlijk vernuft, hoewel naar iederen landaard onderscheiden, niet zelden ook eenerlei loop en wending der gedachten aantoonen zullen aan hem, die, in gezegde talen ervaren, de voorhanden zijnde stukken wederzijds ter opheldering bezigt. Vooral is

het nuttig, gedachte takken van Geleerdheid te beoefenen, voor hun, die zich toeleggen om den waren staat van der Ouden kunde in menigerlei vak van wetenschappen na te sporen. Dus, om het alleroudste Werboek, dat van Mozes, te leeren schatten op zijne wezenlijke waarde, en het inwendig bewijs op te maken van deszelfs Hemelsche herkomst, heeft men, uit de Griekſche en Latijnſche Schrijvers, de inzettingen van Lycurgus, Draco, Solon, benevens die der Romeinen, op te sporen, met die van Mozes in tegenstelling te brengen, of te vergelijken. Eeveneens is het aangenaam voor den Godgeleerden, Wijsgeer, Regtsgeleerden en Geneeskundigen, na te slaan, niet alleen wat de Grieken en Romeinen te dezen gebiedt hebben, maar tevens wat de Oostersche Volken hieromtrent, naar hunne meer levendige en vuriger denkwijze, leeraarden. Eindelijk en zeer gepast dringt de Hoogleeraar zijne stelling welsprekend aan, door zich te beroepen op het voorbeeld bovenal van onze voornamere Landgenooten en wegwijzers omtrent het Oostersch, de Heeren SCHULTENS, SCHRIDIUS, SCHRODER, VAN DER PALM, MUNTINGHE, WILLMET en RAU. Namen van het hoogst gezag ten bewijze, hoewel de Griekſche en Latijnſche Letterkunde kan te zamen gaan met de beoefening van het Oostersch, zoodat uit deze vereeniging de Man van juisten smaak en grondige geleerdheid gevormd worde. In zulk een gunstig licht vertoont zich dan ook andermaal aan ons de Hoogleeraar FARRAU in deze zijne tweede Redevoering. Voor het gros onzer Lezeren hebben wij intusschen genoeg gezegd over het onderwerp door Hem behandeld; eene stoffe, kwalijk berekend voor min ervarenen, dan bij uitstek belangrijk daarentegen en aangenaam voor het oor eener kundige Vergadering, tot hoedanige Hij het woord voerde van het Akademisch spreekgestoelte, in eenen zuiver Latijnſchen stijl, en met eene deftige welsprekendheid. Wij leggen dus onze pen neder, in hope dat Hij in de beoefening der Griekſche en Latijnſche Letteren, tevens met die van het Oosten, zich jaren verlustigen, en menigerlei nut voor de geleerde wereld stichten moge.

Iets

Iets over de Voorbehoeding van de Roodvonk, door E. J. THOMASSEN A THURSSINK, *Med. Doct.*, *Professor enz. te Groningen. Aldaar*, *bij* J. H. Bolt. *In gr.* 8*vo.* 27 *Bladz.*

Dit ſtukje, offchoon reeds in het 2de Stuk des 4den Deels van het *Geneeskundig Magazijn* geplaatst, verdiende, naar ons inzien, om deszelfs belangrijkheid, eene afzonderlijke uitgave; zonder dezelve zouden velen, die geene bezitters van genoemd geneeskundig werk zijn, verſtoken blijven van eene bijdrage tot de Roodvonk, welke overal kenmerken draagt van het ſchranderr oordeel en de ware practiſche kennis van den verdienſtelijken Hoogleeraar THURSSINK. Wij voegen er dus niets ter verdere aanprijzing bij, onze Lezers terugwijzende op No. IX, voor 1807, van dit Maandwerk, waar wij ook van dit *Iets* gewag maakten.

Verſlag van het verloskundig geval, aan de Huisvrouw van JAN ACQUOY *overgekomen, op den* 12–14*den Julij* 1808, *door* NORBERT LOUIS HEBBELYNCK, *gepromoveerd Heel- en Vroedmeester in Gent, Utrecht en Amſterdam; voor dezen practiſeerend Heel- en Vroedmeester in Loenen, thans practiſeerend Heel- en Vroedmeester in Amſterdam. Aldaar, bij* L. van Es, 1808. *In gr.* 8*vo.* 41 *Bladz.*

Zeer moeijelijk valt het den Mensch, wanneer hij zijne handelwijze, welke hij voor zichzelven billijk oordeelde, verkeerd uitgelegd, in een hatelijk daglicht geplaatst, en zijnen goeden naam verdacht gemaakt ziet, ſtil te zwijgen, zich zijner eigene zaak niet aan te trekken, noch voor haar met alle die wapenen te ſtrijden, welke hij te harer verdediging meent met regt te kunnen gebruiken. Deze moeijelijkheid gevoelde ongetwijfeld ook de Schrijver van dit Verſlag, daar hij, volgens het algemeen gerucht, beſchouwd wierd, de Huisvrouw van JAN ACQUOY mishandeld te hebben, en op deze wijze haar moordenaar geweest te zijn.

Reeds had de Heel- en Vroedmeester HEBBELYNCK het geheele geval zuiver en waarachtig als eene Verklaring opgeſteld, en dezelve aan de Commisſie van Geneeskun-

dig Toevoorzigt, hier ter stede gevestigd, als ook eenige dagen daarna aan den Burgemeester ingeleverd; dan, dit niet genoegzaam oordeelende tot zijne verdediging, nam hij een ander middel bij de hand, door namelijk het publiek den inhoud van zijne Verklaring mede te deelen niet alleen, maar tevens te doen zien, dat zijne behandeling door de eerste Mannen van Europa beschreven, gevolgelijk aan duizenden geleerd is geworden, en dat daarenboven het gansche gerucht zijnen oorsprong te danken heeft aan de onvoorzigtige uitspraak van den Vroedmeester SCHUMER, die de bedroefde en tevens verwarde, en op zich zelve beschouwd, onberedeneerde zinnen van den man der overledene zoodanig heeft op hol gebragt, dat hij niet beter wist of hij handelde en sprak naar waarheid. (Zie bladz. 5.)

De Verklaring in haar geheel te wijdloopig zijnde, en juist voor het publiek als zoodanig niet geschikt, deelen wij de hoofdzaak mede. Nadat de Heer HEBBELYNCK alle mogelijke hulpe der Natuur ter verlossinge der Huisvrouwe van ACQUOY afgewacht, en haar nu en dan ondersteund (naar ons inzien wel wat vooruitgeloopen had), besloot hij eindelijk datgene daar te stellen, waarin dezelve te kort schoot, en alzoo de doorzakking van het hoofd door de bovenengte van het bekken te bewerken. De Lijderes derhalve de plaatsing als voor een geklemd hoofd latende aannemen, bragt hij den mannelijken tak van de Levretsche tang, volgens de gewone wijze, in het bekken, vervolgens den vrouwelijken tak, en vereenigde dezelven; oogenblikkelijk hoorde hij een pijnlijken schreeuw van de Lijderes, haalde daarop de tang naar buiten, legde dezelve op nieuws aan, om het hoofd eene schuinsche daling in het bekken te verschaffen, ondervindende daarbij de grootste moeijelijkheid; — de Lijderes werd met kramptrekkingen en bevingen overvallen, door den gevoeligen *uterus*, die door het inbrengen van de tang geprikkeld werd; — eindelijk zag hij zich gedrongen van deze handgreep af te zien.

Het geval dringend oordeelende, gaf hij zulks aan de familie te kennen, verzocht om een tweeden Vroedmeester, 't welk hem werd toegestaan. De Heer AALDERINK wordt, als het naast bij wonende, gehaald; deze beschouwt het geval als kritiek, verklarende dat het geene positie was van het hoofd om de tang aan te leggen, en HEBBELYNCK niet te kunnen adsisteeren, maar zijnen

Leer-

Leermeester, den Heer SCHUMER, te willen halen. HERBELYNCK staat dit toe. Na verloop van een half uur keert ALDERLYK met SCHUMER terug; deze laatste onderzoekt, volgens de opgave van HERBELYNCK, het werk, gedurende het tijdstip van mogelijk nog geene minuut; en het resultaat van dit onderzoek was, dat SCHUMER, in het bijzijn van alle omstanders, tot HERBELYNCK zeide, dat hij te vroegtijdig gewerkt had, dat hij hem niet konde assisteren, maar dat hij zijnen Professor moest laten halen; vertrekkende beide de Vroedkundigen, nadat de Vroedvrouw eene berisping had bekomen, dat zij HERBELYNCK te vroeg had laten roepen.

Nu verloor HERBELYNCK op eens al het aanzien en vertrouwen; terwijl de ongelukkige Lijderes niets won dan een onherstelbaren schrik; hare krachten bezweken hoe langs hoe meer, welke HERBELYNCK door het voorschrijven van een versterkend mixtuur trachtte op te wekken; In één woord, op den 14den Julij, in den avond, bezweek de beklagenswaardige, nadat eene Stads Vroedvrouw tegen HERBELYNCK gezegd had, dat alles wel schikken zou, dat het eene natuurlijke verlossing was; en dat zij hoop had de Vrouw nog te zullen verlossen. — Het overige gedeelte van dit Verslag bevat onderscheidene aanhalingen van verschillende Vroedkundigen, die de Heer HERBELYNCK, ter staving zijner gedachten en ter verdediging van zijne gehoudene handelwijze, aanvoert.

Wij gevoelen al het dieptreffende van de uitspraak van den Vroedmeester SCHUMER, die immer ten nadeele van HERBELYNCK werken moest, en kunnen niet nalaten bij deze gelegenheid onze verontwaardiging over dergelijke handelwijze, in eene zaak van zulk een teederen aard als de Verloskunde, aan den dag te leggen. Wij veroordeelen het gedrag van den Heer SCHUMER (in de onderstelling dat alles naar waarheid is), omdat zijn Ed. zulk een vonnis, al ware het nog zoo gegrond, zoo openlijk heeft uitgesproken; omdat hij zijdelings eenen Hoogleeraar ten toon stelt, waaromtrent wij in 't zekere meenen dat zijn Ed. verkeerd onderrigt is; en eindelijk omdat Hij, dadelijk na zijne uitspraak, de hulpbehoevende Vrouw verliet, zonder of zelf iets te verrigten, of zijnen raad mede te deelen. Dit eischte de stem der menschelijkheid.

Offchoon wij nu, om de aangemerkte redenen, het ge-

gedrag van den Heer SCHUMER afkeuren, willen wij echter daaruit niet hebben afgeleid, dat de meening van dien Heer omtrent de behandeling der Vrouwe van ACQUOY geheel ongegrond zij; daar wij, na een gestreng onderzoek omtrent de handelwijze van HEBBELYNCK, ongetwijfeld het een en ander ten voordeele der verklaring van SCHUMER, dien wij voor een bekwaam Vroedmeester houden, zouden moeten aanvoeren: dan wij willen de wond niet verder openrijten, en de beslissing van dit ongelukkig geval aan het bedaard en verstandig onderzoek van het Geneeskundig bestuur overlaten.

CORNELII ADRIANI VAN ENSCHUT Oratio de utilitate disciplinae juris naturae, nostra inprimis aetate. Harderwici &c. Dat is: *Over het nut van de Natuurregtswetenschap, vooral ten onzen tijde.*

De Heer VAN ENSCHUT, voorheen Advocaat in zijne geboorteſtad Arnhem, een Kweekeling van de Hoogeſchool in zijn Vaderland, die in 1801, bij zijne bevordering tot Doctor in de Regtsgeleerdheid, een proefſchrift gaf over de *toerekening*, en zich naderhand voordeelig bekend maakte door eene *overzetting*, *voorrede en bijvoegſelen* van en bij JACOBI's *Proeve over de Doodſtraffen*, werd vijf jaren later, in 1806, door Curatoren van gedachte Hoogeſchool aangeſteld tot Hoogleeraar in 't *Natuur-*, *Volkeren-* en *Staatsregt*, in plaatſe van zijnen beroemden Leermeester, den Hoogleeraar KEMPER, en aanvaardde, na dat hij reeds een geruimen tijd in zijne nieuwe betrekking was werkzaam geweest, *plegtig* met deze zijne Redevoering, op den 16 Junij 1807, dit zoo gewigtig, en ook ja! in deze tijden zoo bijzonder gewigtig, Hoogleeraarambt.

Wij zullen den Lezer met den inhoud van deze Redevoering trachten bekend te maken.

Het ſtuk bevat, behalve de voor- en naredenen, twee Hoofddeelen, waarvan het eerſte de nuttigheid van de Natuurlijke Regtsgeleerdheid in 't algemeen openlegt en betoogt; terwijl het tweede 't bijzonder nut van dezelve in onze tijden met bijgevoegde redenen kortelijk aanwijst.

De Redenaar merkt ten grondſlage zijner redeneringen op,

ogt, (p. 14) dat, wanneer men over het nut eener wetenſchap wil handelen, dit op tweederlei wijze verrigt kan worden, naar dat men deze wetenſchap of op haar zelve beſchouwd, of met andere wetenſchappen in vergelijking gebragt, overwegen wil.

Verder merkt de Redenaar met betrekking tot de behandeling van zijn onderwerp aan, dat, hoewel het, naauwkeurig geſproken, iet anders zij, over het nut der Geregtigheid, iet anders over het nut der Natuurlijke Regtsgeleerdheid te ſpreken, van deze beide evenwel meermalen zonder onderſcheiding kan en mag geſproken worden, omdat de eene niets anders is dan de toepaſſing van de andere.

Daarop ter zake gaande (p. 15) zegt hij, dat de voortreffelijkheid der wetenſchappen onderling te beoordeelen is naar ieders natuur en doel zelve, en naar dat de vruchten, welke zij moeten voortbrengen, grooter en algemeener zijn; en dezen maatſtaf volgende, vindt de Redenaar geene wetenſchap, die boven de Regtsleergeſteld mag worden, met uitzondering van de Staatkunde alleen, die, als wetenſchap beſchouwd, uit alle de overige wetenſchappen 't voortreffelijke bijeenvergaderd en voor 't menſchdom vereenigd bruikbaar maakt. Deze ſtelling wordt vooral daardoor aangedrongen, dat de menſchen geen oogenblik nevens elkanderen beſtaan, of beſtaande gedacht kunnen worden, zonder de uitoefening, en dus ook zonder de kennis des Regts. Deze veelbevattende en gewigtige grondſtelling wordt door den Redenaar uitnemend wel en overtuigend voorgedragen, en de Regtsgeleerdheid in 't algemeen vindt zich verpligt aan den Heer VAN ENSCHUT, vooral ook in deze dagen, voor de handhaving van haren welbewezen rang onder de Wetenſchappen. Dan nu maakt de Redenaar eene geheel andere aanmerking, namelijk, dat, wanneer men de natuurlijke en ſtellige Regtsgeleerdheid van elkander geſcheiden gedacht wil hebben, het de Natuurlijke Regtsgeleerdheid alleen is, welke zich dezen grooten roem van nuttigheid kan toeëigenen; en ook dit zal men den Redenaar moeten toeſtemmen, wanneer men zijne redenen hoort, die uit den aard van 't ſtellige Regt zelve ontleend zijn; dit namelijk kan in twee deelen geſplitst worden, waarvan het eene geen eigenlijk regt geheeten kan worden, en waarover als zoodanig hier dan ook de rede niet zijn kan; terwijl

wijl het andere gedeelte niets anders is, dan het Natuurregt zelve, door de stellige wet bekrachtigd.

Dit afgehandeld hebbende, beschouwt de Redenaar (p. 19) het nut van 't Regt en van de Natuurlijke Regtsgeleerdheid meer in bijzonderheden, en doet ons dus de uitgebreide en groote werkzaamheid des regts gevoelen: geen stand onder de menschen, geen oogenblik, geene verrigting bestaat er, zonder de invloeden des regts. De Natuurlijke Regtsgeleerdheid bepaalt met naauwkeurigheid de grenzen van allen geweld, van allen wettigen dwang, tusschen enkele menschen, tusschen de volken. Zij bepaalt naauwkeurig, wat er tusschen echtgenooten, tusschen ouderen en kinders, tusschen de hoofden der huisgezinnen en ondergeschikten gedaan kan en moet worden. Zij leert de natuur kennen der ware gelijkheid en der vrijheid; wijst daardoor aan de eene zijde der losbandigheid hare palen aan, en breidelt aan den anderen kant den trotschen overmoed en onderdrukking der magtigen: 't welk alles verder uitgebreid, en op bijzondere personen en volken, oude en hedendaagsche, wordt toegepast en met voorbeelden opgehelderd. Bijzonder ook wijst de Natuurregtsleer de grenzen van Regten en daaruit voortspruitende Pligten aan van den Regeerder en die geregeerd worden in den Burgerstaat.

Na deze beschouwingen, uit den aard van 't Regt en van de Natuurlijke Regtsgeleerdheid zelve, als van voren, ontleend, wendt de Redenaar, ter bekrachtiging van het gezegde, het oog naar de Geschiedenis (p. 22). Hier heeft ons de ondervinding geleerd, dat juist zij de beste burgers, de beste regeerders, onder welken form van gebied ook, geweest zijn, die zich van der jeugd af 't meest op de natuurlijke regtswetten hadden toegelegd; en hier vinden wij de namen genoemd van *Socrates*, *Plato*, *Aristides*, *Phocion*, *Epaminondas*; hier vinden wij gewag gemaakt van de *Cornelii Scipiones*, van de *Laelii*, van *Cicero*, van *Sulpicius Rufus*, van *Papinianus*, van *Trajanus* en de *Antoninen* — welgekozene voorbeelden!

Integendeel (zie p. 24) waar en zoo vaak de Natuurregtsleer of bedorven voorgesteld of verwaarloosd wierd, daar ook ontstonden de grootste jammeren en wanbedrijven onder de Volken, en in de Burgerstaten de grootste buitensporigheden in de Wetgeving; 't welk wederom

met

met voorbeelden wordt opgehelderd, die wel gekozen zijn en wel ſtaan afgeteekend. Hierop gaat de Redenaar dezulken te keer, die wanen mogten, dat de opgenoemde wanordes niet waarlijk te wijten zijn aan de verwaarloozing des Natuurlijken Regts.

Nadat de Redenaar over de beste burgers en regeerders geſproken heeft, laat hij zich (p. 28) op gelijke wijze uit over de eigenlijke Wetgevers en Regtsgeleerden, zoo van oude als latere tijden, die altijd de beste bevonden zijn, naar gelange zij de Natuurwet meer ten grondſlage leiden van hunne Wetgevingen of Regtsleere. Hier vinden wij uit de Ouden genoemd *Solon*, *Lycurgus*, *Sulpitius*, *Labeo*, *Papinianus*; uit de lateren *Baco*, *Grotius*, *Gundlingius*, *Huberus*, *Schultingius*, *Noodtius*, *Bynkershoekius*, *Heineccius*.

Dit dus omtrent den invloed en het nut van de beoefening des Natuurlijken Regts op de handelingen van menſchen en volken betoogd hebbende, werpt de Redenaar (p. 29) het oog op 't naauw verband tuſſchen de Natuurlijke Regtsgeleerdheid en de Geſchiedkunde, die weder van den grootſten invloed is op de handelingen en bedrijven van menſchen en volken, en op eene juiste beoordeeling van dezelve. Zonder eene grondige kennis der Natuurregts, kan men noch de Geſchiedenis behoorlijk te boek ſtellen, noch de geboekte Geſchiedenis behoorlijk lezen.

Van 't nut, dat de beoefening van de Natuurlijke Regtsgeleerdheid heeft op die van de ſtellige Regtsgeleerdheid in 't bijzonder, wil de Redenaar niet ſpreken (p. 32), omdat deze zaak door beroemde Mannen als afgehandeld kan beſchouwd worden; wijzende hier, in eene onder de bladzijde geſtelde noot, op de ſchoone Redevoering van den Hoogleeraar CRAS *de dicto Ciceronis: non opinione, ſed natura jus conſtitutum eſſe*, en naar het practisch nuttige Werk van WEBER, *over de natuurlijke verpligtingen*. Dit dan voorbijgaande, wil hij alleen ſtilſtaan bij eene tegenwerping, die de voorſtanders van eene *bloot ſtellige Regtsgeleerdheid* maken, of omdat zij niet weten wat Natuurregt zij, of omdat zij, door vooroordeel en belang gedreven, al het overige verachten, om 't hunne te prijzen. Deze namelijk zeggen, dat, na de vestiging der Burgermaatſchappij, geene Natuurlijke Regtsgeleerdheid meer plaats kan vinden; dan zij worden door den Redenaar kort en goed afgewezen, met

bij-

bijvoeging, dat ook de Regtsgeleerden door 't Staatsbestuur tot werkzaamheden kunnen geroepen worden, die, zonder grondige Natuurregtskennis, geheel geen uitkomst of einde hebben.

Daarna wordt de gedurig herhaalde, schoon anders genoeg weêrleide, tegenwerping behoorlijk opgelost, als of de beoefening des Natuurregts eene strekking had ter slooping der vastgestelde Staatsgebouwen; en hiermede gaat de Redenaar tot het tweede Hoofddeel over, waar hij de bijzondere nuttigheid van de Natuurlijke Regtsgeleerdheid in onze dagen, wel kortelijk, doch ook bondig en met de behoorlijke omzigtigheid aanwijst; schoon de Recensent niet ontkennen kan, dat hij dit gedeelte der Redevoering gaarne wat breeder, en dan liever het eerste gedeelte wat korter gezien had. Dan met deze soort van schriften gaat het meermalen zoo, dat men om 't eerste, tot zekere mate uitgedijd, het laatste bekorten moet. — Hier zet de Redenaar (p. 41), even als in het eerste gedeelte, een algemeenen regel vooruit, die tweeledig is. Wanneer eene wetenschap sterk beoefend, en hare eigene begrippen en beginselen op vastere gronden gezet worden; vooral, wanneer hare uitspraken van gedurig gebruik zijn en veel te pas komen, dan verdient eene wetenschap eene *bijzondere* oplettendheid: en dit beide vindt ten opzigte van het Natuurregt plaats in onze dagen. Eerst loopt de Redenaar de oorzaken door, die in onze tijden tot eene meer grondige en meer uitgebreide beoefening van de Natuurregtsleer aanleiding moesten geven, en ook gegeven hebben; en dan spreekt hij over het uitgestrekte gebruik van dezelve, vooral in onze dagen. De groote omwenteling, die bijkans de geheele Wijsbegeerte getroffen heeft, moest ook het Natuurregt treffen: vooral ook hier werd alles aangetast en omgearbeid; de gedaante der wetenschap, de omvang, de beginselen, werden of geheel vernieuwd, of veranderd, of opgehelderd, of naauwkeuriger uitgelegd. De groote gebeurtenissen tusschen en bij de Volken; het voorgevallene in Noord-Amerika; de verrigtingen van JOSEPHUS II in Kerk en Staat, van wien hij als bijvoegsel zegt: „ Josephus ille, qui, cum in Amstelodamensium civitate die quodam Solis ex suis ecclesiis simul exeuntes diversarum religionum homines eosque concurrentes atque sese invicem amice salutantes videret, ad hoc spectaculum dicitur illacrymasse;" de twis-

ten

ten, en gevolgen daarvan, in ons Vaderland; vooral de groote Omwenteling in Frankrijk met hare uitwerkſelen: alle deze dingen moesten het hunne toebrengen tot uitbreiding en ook tot verbetering der wetenſchap, gelijk zij dan ook gedaan hebben, waarvan een aantal geſchriften getuigen.

Het is hier, volgens de opmerking van den Redenaar, gegaan, even als het gewoonlijk in de Geneeskunde gaat. Dan eerst, wanneer beſmettelijke ziekten woeden, gelukt het der kunst, na veel zoekens, de moeijelijkſte deelen te kunnen opheldren. Het is ook nu gegaan, zoo als het eertijds ging, getuige de geſchiedenis, met deze zelfde wetenſchap, die haar aanwas aan Staatsberoerten, naijver en twisten tusſchen de Volken wel het meest verſchuldigd is.

De eerſte bewerkers der omwentelingen, hetgeen de Redenaar met VAN ROGERS erkent, waren zelve wel te partijdig, dan dat men omtrent hunne uitſpraken niet de grootſte omzigtigheid zoude moeten gebruiken; maar het was toch ook door de worſteling der partijen, dat wel eens de ſchoonſte en gewigtigſte waarheden aan het licht gekomen zijn. „ Perſuaſum nobis est,” zegt de Redenaar (p. 47) „ vel ipſa hac contentione „ complures maximi ponderis veritates ſingulari vi atque „ ſplendore demonſtratas evictasque eſſe, huic noſtrae „ disciplinae haud dubie eo majorem utilitatem allatu„ ras, quo fortius vividae earum cognitioni et efficaci„ tati cupiditates affectusque hominum obſtiterunt.” Dit alles wordt verder door voorbeelden opgehelderd, omwikkeld en aangedrongen.

En nu gaat de Redenaar over tot de bijzondere noodzakelijkheid van de Natuurregtsleer in onzen tijd (p. 49).

Het zijn de menigvuldige en zeer onderſcheidene geſchillen, verbindtenisſen en verdragen tusſchen de Volken, die of oorlog voeren of buiten den oorlog zijn, welke bijzonder in onze dagen de beoefening der wetenſchap vorderen; dit wordt door den Redenaar uitgebreid, die er dit ten ſlotte bijvoegt: „ Cum tandem cogitemus, „ ex ipſo demum ſtudio disciplinae cognitionem profluere, ex cognitione vero praeſtantiam perſpici, et per„ ſpecta disciplinae praeſtantia illius praecepta ſequendi „ amorem nasci — adeone eum a via aberrare putemus, „ qui noſtris imprimis temporibus ſtudium commen„ dandum eſſe dicit illius juris, quod in foederibus,

„ pactionibus, conditionibus populorum exterorum Regum, in universo denique belli jure et pacis versatur?" Hij wijst hier in de noot op MEINERS *Hist. vergleichung*, D. 3. p. 585. — De vernieuwde Staatsinrigtingen en Staatswetten, die de tegenwoordige behoefte van geheel Europa schijnen te worden. — De nieuwe lijfstraffelijke en burgerlijke Wetboeken, die schier overal worden ingevoerd; waarbij komt de meer en meer toenemende loffelijke gewoonte der geachtste Schrijvers, om de wijsgeerige met de stellige regtsleer te verbinden, en deze aan gene te toetsen en op dezelve toe te passen. Dit alles maakt de Natuurregtsleer bijzonder noodzakelijk, als onverstaanbaar zonder dezelve; 't welk door den Redenaar wederom wordt uitgebreid.

Zie hier den inhoud en orde van deze Redevoering, die met welingerigte voor- en naredenen, welke de gelegenheid verderde, geopend en geëindigd wordt. Wij wenschen den Heere VAN ENSCHUT met dezen eersteling in dit vak geluk. Wij vinden in dezelve eene doorgaande goede redenering, overtuigende bewijzen, dikwijls ook krachtige en sierlijke uitdrukking. Overal zien wij den onbevooroordeelden en edeldenkenden man, den man ook, die den ganschen omvang der Regtsgeleerdheid hartelijk bemint, die buiten twijfel aan dezelve veel nut kan en vermoedelijk zal aanbrengen, die, de stappen zijns meesters in dit vak drukkende, waarheid, edele waarheid met kracht en schoonheid van uitdrukking zal trachten te verbinden, waardoor eerst aan de waarheid hare gezegende uitwerking verzekerd wordt. Wij wenschen der Harderwijksche Hoogeschool en hare Bestierders, deze doorgaans zoo gelukkige uitkiezers van verdienstelijke mannen! met dezen jongen Hoogleeraar geluk, welke buiten twijfel den luister van die Hoogeschool zal helpen bevorderen.

Brieven over het Eiland Walcheren, van T. SPEELVELDT, *Lid van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Met Platen. In den Hage, bij* Immerzeel en Comp. 1808. *In gr.* 8vo. 176 *Blz.*

Zoekt immer eenig Schrijver, en hoe velen bestaan zulks! de punt van de pen der Boekbeoordeelaren te verstompen, of een vloed van aanmerkingen, op zijn Werk te maken, af te weren, gewis de Heer SPEELVELDT doet zulks zoo veel een hunner, in het korte Voorberigt

der

der opgemelde *Brieven*. Aan een werkzamen post verbonden, kon hij alles met de vereischte naauwkeurigheid niet onderzoeken. Zijn post verbond hem steeds aan éénen oord; daar had hij bepaalden arbeid; hij kon slechts zijne gedachten op daarvan onderscheidene voorwerpen vestigen, als een dikwijls afgebroke rust of gunstige oogenblikken zulks toelieten. Dit hoopt de Schrijver „ zal voldoende zijn ter verontschuldiging voor al het onvolledige, 't welk men in dit Werkje zal aantreffen, voor de gapingen, welke zich in de verschillende voorwerpen opdoen, en voor de onevenredigheid, welke er in de behandeling van eenige derzelve bestaat; men zal zich dan niet verwonderen, dat er zoo veel over eene plaats is gezegd, en zoo weinig over eene andere, van welke misschien veel meer te zeggen viel. Men zal zich altoos gelieven te herinneren, dat de Schrijver geen meester geweest is, noch over zijn persoon, noch over zijn onderzoek."

Daarenboven is zijn doel bij het opstellen dezer *Brieven* geenszins geweest, eene Beschrijving van het Eiland *Walcheren* te geven. Anderen uit te schrijven, lustte hem niet. „ De Verzameling behelst dan, in den eigenlijken zin," gelijk hij opgeeft, „ niets dan eene *mengeling van Waarnemingen* over sommige gedeelten van het Eiland *Walcheren*." — Hij begon echter zijn onderzoek meer algemeen te maken, dan hij zich eerst voorstelde, toen hij zich onverwacht naar elders moest begeven. „ Veel blijft er derhalve," onderrigt hij ons, „ voor den oplettenden Opmerker over. Volledige aanmerkingen wegens de Stroomen, die het Eiland omringen, wegens de Natuurlijke Historie, wegens de Zeden, voor zoo verre die van de *Hollanders* verschillen, ontbreken nog."

Van aanbelang is de herinnering des Schrijvers, dat de Brieven geschreven zijn in het jaar 1805 en in het begin van 1806, en dus alleen op de toenmalige gesteldheid van het Eiland toepasselijk. — Voorts heeft de Schrijver zijne Waarnemingen in verschillende tijden opgesteld, en gevolgelijk hebben zijne gevoelens over eenige onderwerpen niet altoos dezelfde kunnen zijn.

Moeten zoo vele voorbedingen den Recensent niet ontwapenen, en doen berusten in des Schrijvers betuiging: „ dat, zoo hij hier en daar eene voor het algemeen nuttige

opmerking heeft gemaakt; zoo hij bij het naſporen van enkele onzekere en gewigtige onderwerpen, in het midden der verſchillende gevoelens, eenig licht over duistere gisſingen heeft verſpreid, zijn oogmerk bereikt is"? — Wij nemen echter de vrijheid, hier en daar iets bij het overnemen aan te merken.

Een zevenëntwintigtal Brieven maakt deze Verzameling uit, welker Inhoud vooraan wordt opgegeven, doch welke wij noodeloos achten uit te ſchrijven.

De ſtad *Vliſſingen* ligt eerst aan de beurt. Onder de bijzonderheden, daar opgemerkt, loopt een geheele en geen korte Brief over de *Draaikooi*: in een der hoeken van den voorgevel van het Raadhuis is eene ijzeren Draaikooi, waarin ligte Vrouwen gedraaid worden. De Schrijver was ooggetuige van die ſtrafoefening, welke hij met alle vieze kleuren beſchrijft en te regt afkeurt. Of de benaming van *Ligtekooijen* uit dit draaijen, 't welk eertijds meer algemeen plag te zijn, ontſproten is, gelijk de Schrijver *misſchien* ſtelt, blijft hij ons *misſchien*.

Breed is de Brief over DE RUITER, en, hoe bekend ook die Zeeheld zij, en hier niets nieuws van hem voorkome, zal men dien Brief met genoegen lezen. — Ondanks het te *Vliſſingen* eerst gevestigde, maar thans naar *Middelburg* overgebragte, *Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen*, denkt de Heer SPEELEVELDT niet gunſtig over de Geleerdheids- en Wetenſchaps-min der *Vliſſingeren*. Nogtans vergeet hij niet met lof te gewagen van ELIZABETH WOLFF, de met roem bekende Dichteresſe en Schrijfſter, en aan den *Vliſſingſchen* Dichter BELLAMY den verdienden lof te geven. „ Hij was," vinden wij hier naar waarheid te nedergeſteld, „ een der weinige Dichters, welke tot het teedergevoelige neigden, zonder in dat overdrevene te vallen, 't welk, door veel te zeggen, niets zegt, en dikwijls meer den verwarden dan den gevoeligen Dichter kenmerkt. Ook was zijn toon even zeer voor het krachtige als voor het zachte geſtemd: ſomtijds zelfs is hij diep en verheven."

Het opſchrift boven de deur der *Roomſche* Kerk te *Vliſſingen*, *Soli Deo conſecratum*, geeft den Schrijver ſtoffe om des uit te weiden, en onder andere op te merken: „ God beveelt u, dat gij zijne groote Zendelingen eert; dat gij Hem, wiens Goddelijke leſſen en zedekunde, indien zij door het menschdom wierden waargenomen, het

het geluk van alles, wat leeft, zouden bevestigen, verbiedigt, bemint en navolgt; maar God *alleen* moet aangebeden worden."

De *Zeeweringen* trekken bovenal des Briefschrijvers aandacht. Het verbazend onderhoud beloopt 's jaarlijks tusschen de honderd veertig en vijftig duizend Guldens, behalve de bezoldingen der Inspecteurs, Commissen enz. Deze uitgave heeft alleen plaats bij het gewone onderhoud; bij onvoorziene voorvallen loopen de kosten van 't zelve oneindig hooger. De grondteekening van eene Zeewering heldert dit op. — Den Paalworm vermeld en de behoedmiddelen daar tegen beschreven hebbende, sluit hij met deze aanmerking: „ Het schijnt uit dit alles, dat de Natuur alle hare krachten heeft ingespannen, om de vindingrijkheid, de onvermoeide arbeidzaamheid en het geduld van *Zeelands* Ingezetenen te beproeven. Tot hier toe is de mensch overwinnaar gebleven; hij geniet tot heden toe de vruchten der voorouderlijke deugden; vier of vijf voeten onder het water heeft hij twee of drie bloeijende Steden, in den engen omtrek van naauwlijks vier vierkante mijlen, gebouwd, geniet hij alle voortbrengsels van eenen vetten grond, en slaapt hij gerust, terwijl een uitgebreide en dikwijls woedende Oceaan boven zijn hoofd brult. Van welk ander Volk op den aardbodem kan men het zelfde zeggen?" — De groote stoornis dier ruste te dezen jare was ten tijde des schrijvens nog in de toekomst verborgen. Het afnemen der Duinen, waarover hij zich bijzonder uitlaat, spelde reeds veel gevaars. — Deze treurige beschouwingen wisselt de Schrijver af met een *Boeren Steekspel*, het jammerlijk overblijffel der beroemde Ridderspelen van de Middel-eeuw.

Zeer kort is de vermelding van *Middelburg*; breeder weidt hij uit over den door hem met rede gewraakten Slavenhandel. Weinige bladzijden beslaan de ook weinig beteekenende Brieven, getiteld *Grafschrift* en *de twee Gelieven*.

Westkapelle en *Domburg* leveren ons belangrijker zaken op, schoon menigvuldige verhinderingen den Heere SPEELEVELDT niet hebben toegelaten, zijne nieuwsgierigheid, dan slechts gedeeltelijk, te bevredigen. Inzonderheid betoont hij zich een liefhebber der Oudheden, waarom hij, bij die te *Domburg* te zien zijn, lang vertoeft, en SMALLEGANGE tegen VAN DER SLOOT verdedigt. De

Godin NEHALENNIA, waarover zoo veel geschreven is, krijgt hier eene groote beurt. Hij houdt haar voor eene plaatselijke Godheid van dit land, vóór eene *bijzondere* Afgoddn van het Landschap, twee hoedanigheden in zich vereenigende, welke bij de overige bekende Goden der Ouden naauwkeurig waren afgescheiden, namelijk die van eene Land- en Zeegodesse, en het schijnt, dat zij in beide, of in eene derzelve, mogelijk nog in andere oorden is aangebeden, daar men bij *Keulen* een' aan haar gewijden Steen heeft gevonden. „ Dit, „ voegt hij er nevens, „ zou ook blijken uit het opschrift van een' Steen, welken men te *Domburg* in den gevel van een huis heeft ontdekt, die, volgens CRUISSELBERGEN, te *Vlissingen* bewaard wordt (*); op welken steen men haar den naam van *Buurgodin* zou gegeven hebben: immers dit zou bewijzen, dat de *naburen* der *Zeeuwen* haar denzelven hadden toegeëigend. — CRUISSELBERGEN is van oordeel, dat, dewijl de naam dezer Godinne, BURORINA, *kan afstammen* van *Buren*, *Geburen*, dezelve zoo veel *als Buurgodin* wil zeggen." (†)

Veere, *Rommekes* en *here Reede* krijgen eenige toelichting. Over *Arnemuiden* is hij breeder, daar weinige Steden in de wereld in een zoo kort tijdsbestek zoo vele wisselende lotgevallen hebben ondergaan. „ In den tijd van minder dan tweehonderd jaren werd (gelijk de Schrijver toont) deze plaats viermalen vernietigd, en verkreeg zij viermalen een schielijken luister; in derzelver oorsprong ging het oud en naderhand het nieuw *Arnemuiden*, door tegenstrijdige oorzaken, zonder hoop van

(*) *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 2 D. pag. 48.

(†) Het heeft ons eenigzins bevreemd, dat de Heer SPEELVELDT hier geen gewag maakt van het Antwoord op de Vraag, door het *Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* voorgesteld, *betreffende de* DEA BURORINA, *op een' ouden steen te Domburg gevonden*, geplaatst in het Eerste Deel der *Nieuwe Verhandelingen* van meergemelde Genootschap, 1807, bl. 255. Deze steen is door den Heer Mr. N. C. LAMBRECHTSEN, 's Genootschaps Voorzitter, aan 't zelve geschonken, en wordt in het Kabinet der Zeldzaamheden bewaard. Achter dit Deel vindt men eene zeer naauwkeurige afbeelding van dien Steen, in natuurlijke grootte. RECENSENT.

van herftel, verloren, het een door te veel, het ander door gebrek aan water.". Een kort woord voegt SPEELEVELDT er bij over de *Kleeding* der Inwoners van *Arnemuiden* en *St. Joosland*.

De Brief over de *Terpen* en *Wieren*, waarover zoo veel geſchreven en getwist is, verdient gelezen te worden.

Korter, dan men zou verlangen, doch de Schrijver heeft zich des verontſchuldigd, is hij over de *Luchtsgeſteldheid*, *Levensregel* en *Boomen*. *Vliſſingen* heeft, wat de gezondheid betreft, verre den voorrang boven *Middelburg*. Dan hij zou meenen geen regt aan de Luchtsgeſteldheid van het Eiland *Walcheren* te doen, indien hij niet verhaalde, dat hij zich in geene omſtandigheid immer gewacht had voor koude, vochtigheid, wind, morgen- en avondluchten, en echter, bij de in achtneming van eene naar het land geſchikte levenswijze, er eene even goede gezondheid had genoten als in eenig ander deel van ons Vaderland.

De Heer SPEELEVELDT beklaagt zich, dat hij niet dan zeer onvolkomen aan het verlangen van zijn Vriend, aan wien de Brieven zijn gerigt, kan voldoen, wegens den Grond, Grondbraken, en Voortbrengſels van het Eiland. Gewis heeft zijn Vriend ook iets meer verlangd wegens de Inwoners en Zeden, dan twee bladzijden druks vermelden.

Over de afneming der Dulnen op het Eiland had de Schrijver beloofd zijnen Vriend te zullen onderhouden, in de hoop van eenige voldoende onderzoekingen deswegen te zullen kunnen doen; doch daar hij zijnen laatſten Brief ſchreef, op het punt ſtaande om *Walcheren* te verlaten, moet de Lezer zoo wel als zijn Vriend zich met eenige weinige opmerkingen vergenoegen.

Behalve de *Sthets van de Dokken te Vliſſingen*, en eene *Grondteekening van een gedeelte eener Zeewering*, verſieren nog twee Platen dit Werkje; de eene is eene Afbeelding van het Beeld der Overwinninge, en de andere ſtelt ons twee uitſtekend merkwaardige Oudheden voor:

Vlugtige Waarnemingen op eene Reize, van Petersburg over Moscau, Grodno, Warschau en Breslau, naar Duitschland. In den jare 1805. In Brieven, door G. REINBECK. *Met Aanteekeningen van den Vertaler. IIde, en laatste Deel. Te Haarlem, bij* A. Loosjes Pz. 1808. *In gr. 8vo. 200 Bl.*

Van dit Tweede en laatste Deel, in denzelfden smaak geschreven, en door den Vertaler uit eigen ondervinding toegelicht, valt het zelfde ter aanbeveling te zeggen, en zullen eenige bijzonderheden, daaruit ontleend, dienen om het nader aan te prijzen.

Nog treffen wij den Reiziger te *Moscau* aan, en vinden hem bezig met het bezigtigen der zalen van het Museum en den Botanischen tuin. Hier deelt hij eene zonderlinge waarneming mede van den Hofraad HOFFMANN. „Deze had bevonden, dat de lindenbloesem „in deze streek geen honig bevat, die hij in andere „overvloedig oplevert; dezelve bestaat enkel hier uit „droóge vezeltjes. Indien dit misschien het geval met „meerder bloesems en bloemen in dezen omtrek zij, „zou het bekende gebrek aan bijen gemakkelijk te „verklaren zijn."

Moscau blijkt, uit de berigten van REINBECK, voor de Doctoren een waar *Potosi* te zijn; en wordt dit door de aanteekening des Vertalers gestaafd. Dan de Geestelijken hebben het bij lange zoo goed niet als hunne Ambtgenooten te *Petersburg*, daar hunne Gemeenten veel kleiner zijn.

Om *Moscau* en vooral *Rusland* wel te kennen, moet men zijne oogen over de Geregtshoven laten gaan. De Reiziger doet zulks, en bewijst, dat ze een treurig en kommerlijk gezigt opleveren. Wat CATHARINA en PAUL ter verbetering daarvan bestonden, vermeld hebbende, merkt hij op: „Zou de Natie nu misschien ALEXANDER de groote weldaad te danken hebben, van geregeld „het regt te zien uitoefenen? — Het theoretisch gebouw „wordt zoo volmaakt, als zelden geschiedt, opgetrokken, maar zal het mogelijk zijn de *Russische Themis* „daar in te vestigen? — Ach! zij zal hier en daar *een* „achterdeur openbreken, hier en daar een' bedekten „gang aanbouwen, eenen muur omver rukken en eenen

„an-

„ anderen bouwen, tot dat het geheele voortreffelijke
„ gebouw van binnen zelfs niet meer naar zichzelf ge-
„ lijkt, of geheel in puin nederstort. Aan de duistere
„ labyrinthische gangen der intrigues en formologie ge-
„ woon, zal zij de heldere en regelmatige gangen, die
„ het verstand verlicht, spoedig weten krom te maken,
„ en te bepleisteren. Of het zal er mede gaan, even
„ als met zoo vele openbare Gebouwen in *Rusland*; en
„ wordt altijd gebouwd, maar niets voltooid, of een-
„ delijk zoo afgewerkt als de Izaäkskerk te *Peters-*
„ *burg*."

De ommestreken van *Moscou*, met de Lusthoven, daar voorhanden, bieden onderhoudende schrijfstoffe aan, inzonderheid het Landgoed van den Graaf SHEREMETJEW, *Astenkina* geheeten; 't was daar en op andere Lustplaatsen, dat REINBECK de verrukkendste uren sleet, waaraan hij den Lezer door beschrijving deel geeft. Op vele landgoederen rondom *Moscou* vindt men aanmerkelijke Fabrijken, vooral Katoenfabrijken, waar Drukkerijen bijgevoegd zijn. Het Fabrijkwezen vervult te *Moscou* voornamelijk het gebrek aan Zeehandel, die een zoo belangrijk voorregt van *Petersburg* uitmaakt. Deze Fabrijken behooren grootendeels bijzondere personen, die dezelve ondernemen. Langen tijd bestaan dezelve echter zelden; want zij komen gemeenlijk niet tot den derden erfgenaam. Van dit verschijnsel geeft de Reiziger reden. Bijzonder toeft hij op het beroemde *Gorinka*, dat den Graaf ALEXEY RASUMOWSKY toebehoort, waar, behalve het aantal vreemde Gewassen, men zich over den geheelen aanleg verbaast. „ Het verwekt," merkt hij op, „ een treurig gevoel, als men denkt, „ dat deze geheel kostbare en aanmerkelijke aanleg, na „ weinige jaren, hoogst waarschijnlijk eerst vervallen „ en eindelijk geheel te niet zal gaan. Als de Groo- „ ten in *Rusland* tot het een of ander besluiten, ont- „ zien zij geene kosten, om het tot stand te brengen, „ en betoonen in de daad zekere grootheid in de uit- „ voering, welke somtijds wel eens in het buitensspori- „ ge valt. Even schielijk vergaat echter ook dat vuur, „ en hunne onverschilligheid houdt met hunnen voor- „ maligen ijver gelijken tred. En al is dit het geval „ niet, de volgende eigenaar laat alleen daarom den „ heerlijksten aanleg vervallen, dewijl zijn voorganger „ er prijs op gesteld heeft."

De Politie in *Moscau* levert aardige gevallen op, die aan dezelve niet tot eere strekken. Onder CATHARINA was zij te veel vervallen; onder PAUL vreeselijk; onder ALEXANDER schijnt zij binnen behoorlijke palen te zijn gekeerd. Uiterlijk heerscht er veel eerbied voor den Godsdienst. De Armoede toont er zich in eene vreemde gedaante, en ontbreekt het niet aan liefdadigheid, op eene zonderlinge wijze bewezen. „Zeer in „'t oog loopende is de stilte, die na tien uren in deze „geweldig groote en volkrijke Stad heerscht. Zelfs bij „de heerlijkste avondstonden zijn er slechts enkele wandelaars op straat; en voor de huizen ziet men op dien „tijd niemand meer zitten. Maar dan beginnen vooral om „de Smidsbrug, de voornaamste plaats der *Fransche* „modewinkels, de nachtelijke avonturen. In zulk een „winkel zijn de eigenaresse en misschien hare winkeldochter alleen geboren *Franschen*; alle de overige „naaisters zijn *Russische*, gedeeltelijk lijfeigenen van de „*Fransche* Dame, die haar op den naam van een of ander „Heer gekocht heeft (want, gelijk bekend is, niemand, „die geene *Russische* adelijke waardigheid bezit, mag „lieden op zijnen naam koopen), gedeeltelijk ook meisjes, „aan Heeren toebehoorende, die haar gegeven zijn, om het „modemaken te leeren. Deze zijn *alle*, en meerendeels „hare meesteressen zelve, priesteressen van Venus „*Kalipiga*. Gerijselijke Meisjes van beroep zijn er te „*Moscau* woning. Ik betuigde aan eenen inwoner mijne verwondering daarover, maar hij loste dit raadsel „dus op; dat zij het niet konnen volhouden, omdat „alle meisjes, die lijfeigenen zijn, in haar handwerk „knuffen. Dit is in de ruimste betekenis waar, en de „ongebondenheid van de mannelijke en vrouwelijke „dienstboden in de Heerenhuizen is boven alle beschrijving." Op der *Russen* kinderopvoeding valt niet te bogen.

Voorbeelden van bijzondere Karakters onder de *Russen* verschaft de bekende Krijgsman SUWAROFF, en een zekere D . . . te *Moscau*, een rijk eigenaar van vele IJzer- en Koperwerken. Hij was, blijkens het verhaal, een Cynicus, zoo er ooit een was. Dan te breed ter overneming zijn die beide originelen geschilderd.

Het wisselkoers den Vrijmetselaren levert een bijkans geheelen lezenswaardigen Brief op. Voorts geeft dezelve berigt

van

van de ſtrafoefeningen in dit Rijk. *Moscou* verlatende, neemt REINBECK de reis naar *Duitschland* aan; Reisontmoetingen — Plaatsbeſchrijvingen — Volkskarakters wisſelen elkander onderhoudend af. *Warſchau* ontvangt eene vrij breede beſchrijving. Hij zegt ook iets van de ommeſtreken, alsmede van *Breslau*, 't geen hem voor het uiterlijke zoo wel beviel, dat hij zich niet ongelukkig zou achten, wanneer het lot wilde, dat hij daar zijn leven moest doorbrengen. Schoon er de Koopmansgeest bovendrijft, is men er niet van vermaken voor het verſtand verſtoken. De *Joden* overdrijven hier hunne handelzucht zeer. Bedriegerij is bij hen aan de orde van den dag; eene Dame onder zijne reisgenooten had eene proeve van hunne bedriegerij.

Hij deelt ons ten opzigte van de *Saxiſche* Steden de treurige waarneming mede, „ dat ze alle met ſchulden „ beladen, en hare inwoners alles behalve gegoed zijn. „ De boer heeft zich een geducht overwigt op den land„ eigenaar weten te verwerven; en dewijl de landgoe„ deren hoe langs hoe meer in prijs dalen, moeten „ ook de Steden te gronde gaan, en met haar gaat „ ook de derde ſtand verloren: welk een onderwerp „ vruchtbaar in beſchouwingen! Er heerscht in de „ Saxiſche Steden in de daad veel ellende, en nog meer „ dan men voor het uiterlijke zou denken. De armoede, die met al haar verſchrikkelijk gevolg, onge„ bondenheid, luiheid, bedrog en zelfmoord, inbreekt, „ is niet alleen ontkennend, maar ook ſtellig. De prij„ zen der levensbehoeften ſtijgen meer en meer, ter„ wijl de klinkende munt uit de Steden verdwijnt."

Met een gedeelte van den ſlotbrief eindigen wij ons verſlag. „ In het oog loopend is het onderſcheid tuſſchen het „ voorkomen van een *Sileſiſch* en *Saxiſch* landſtadje, en van „ eene aanzienlijke *Ruſſiſche* landſtad: en evenwel kunnen „ dikwijls de Provincien ten opzigte van de ſchoonheid „ en vruchtbaarheid geene vergelijking doorſtaan. In „ *Sileſien* en *Saxen* draagt alles den ſtempel van hoogere „ beſchaving; in *Rusland* is de onbeſchaafdheid nog „ algemeen. De *Ruſſiſche* Steden zijn, eenige uitge„ zonderd, morſige, donkere holen, en zien er uit „ als of zij onlangs eene proef van het oorlogsvuur „ geweest zijn, ook in die Provincien, waar geen „ vijand ſedert eeuwen het waagde eenen voet te zet-

„ ten.

„ten. Voor een mensch van verhevener behoeften, „dan hij met de dieren gemeen heeft, is het verblijf „in dezelve volstrekt onverdragelijk: want hij vindt „er bijna geen voedsel, dat deze voldoen kan; het „gebrek aan bevolking is overal zigtbaar, en wordt „alleen in de Steden, door de lijfeigenschap, minder op„gemerkt, waar het volk niet naar willekeur wonen „kan, maar aan den wil van zijne meesters onderge„schikt is. De physiognomie van deze Steden is smar„telijk; die van *Silesien* en *Saxen* daarentegen vrolijk „en opbeurende. Overal toont de volksvlijt hare „wondepen. De menschen zelfs hebben vrijer en ope„ner voorkomen; terwijl in *Rusland* elk onzigtbaar „zijne keten achter zich schijnt te slepen. ALEXAN„DER *de Groote* zal deze keten niet geheel slaken, „maar echter losser maken, als hij CATHARINA's ja„ren mag bereiken."

Wijsgeerig-natuurkundig Onderzoek aangaande den oorspronkelijken Mensch, en de oorspronkelijke Stammen van deszelfs Geslacht, door J. E. DOORNIK, *Med. Doct. te Amsterdam. Aldaar, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1808. *In gr.* 8vo.

Onder de belangrijke stoffen, welke de aandacht van den denker nimmer ontslippen, behoort gewisselijk ook die wegens den oorsprong van het menschelijk geslacht. Welken heiligen eerbied hij ook voede voor de oudste Bijbelsche oorkonden, kan hij geenszins in ernst betuigen, dat met de aanneming van een Menschen-paar, waarvan de Man uit de aarde voortgekomen, en de Vrouw uit eene rib des Mans zoude afkomstig zijn, zijn wetlust voldaan, zijne nasporing bevredigd, zijne twijfeling is opgelost. Nog veel minder bevredigende zijn voor hem de fabelen van *Deucalion* of de aarde van *Prometheus*, welke de Griekssche Fabel heeft gedicht; terwijl zelfs derzelver beste uitlegging alhier weinig afdoet. Beslissender zoude de uitspraak zijn van *Aristoteles*, wanneer hij de eeuwigheid van wereld en menschen beweert, zoo niet ook deze bewering door onoverkomelijke zwarigheden wierd gedrukt; terwijl eindelijk het stelsel van andere wijsgeeren, dat deze oorsprong te zoeken zij in eenen toevalligen zamenhang van ondeeltjes, of wel in eene vermenging van aarde, leem en water, door middel der warmte-stof aan het gesten gebragt, inderdaad hersenschimmig schijnt. Geen wonder, dat latere denkers, ook

van

van onzen tijd, hunne aandacht aan dit onderzoek hebben toegewijd, en zulks alzoo tevens door den scherpzinnigen Amsterdamschen Geneesheer, DOORNIK, is ter hand genomen, in het werk, dat wij boven aankondigden.

Het gewigt der stoffe vordert eigenaardig al den ernst, dien eenige andere behandeling immer verdient; en het verstrekt den Hr. DOORNIK tot geenen geringen lof, dat hij bijkans alles omtrent dit onderwerp gelezen heeft, wat, in de laatst verloopen halve eeuw, door beroemde natuurkenners, vooral in *Frankrijk* en *Duitschland*, deswege is voorgedragen; terwijl hij dan zelf ten laatste eenen eigen gang van voorstellen en nadenken gekozen heeft, die hem toescheen minder bezwaren op te leveren. Zulks heeft bijzonderlijk plaats omtrent de geboorteplaats en de stammen van het menschelijk Geslacht en omtrent den oorspronkelijken Mensch zelf. De wijze, hoe hij tot dit onderzoek gekomen zij, wordt door hem in eene zeer wel geschrevene *Voorrede* medegedeeld, en geeft hij ook daarbij het standpunt op, waaruit hij door zijne Lezers wil beoordeeld zijn. Ook dit regt erkent de Recensent zeer gaarne, dat aan hem en aan ieder ander Schrijver toebehoort, en zal ook, zoo hij vertrouwt, in de volgende beoordeeling blijven gelden.

De Schrijver verdeelt zijn werk in drie *Afdeelingen*, waarvan de eerste handelt over de *Geschiedenis*, als zoodanige, *van het Menschelijk Geslacht*; de tweede over deszelfs *oorspronkelijke Stammen*, en de derde over den *oorspronkelijken Mensch*. Iedere Afdeeling bevat wederom onderscheidene Hoofdstukken.

Het eerste Hoofdstuk der 1ste Afdeeling behandelt het onderscheid tusschen eene *natuurlijke Beschrijving* en eene *natuurlijke Geschiedenis* van den Mensch en deszelfs Geslacht. De eerste bepaalt zich tot den tegenwoordigen toestand; de laatste tot den oorsprong en de ontwikkeling, welke zich tot boven de voorhanden zijnde oudste geschiedboeken verheft; de eerste geeft daadzaken aan de hand, uit eene reeds ver gevorderde beschaving; de laatste klimt zoo hoog op, als zich slechts bij aanneming en vergelijking uit daadzaak laat afleiden; de eerste voert ons tot hetgeen wij thans reeds weten, dat de mensch, door welke middelen dan ook, geworden is, zoo als hij nu dadelijk bestaat; de laatste brengt ons tot de nasporing, wat hij oorspronkelijk moge geweest zijn vóór zijne ontwikkeling; waartoe dan ook behoort de plaats, waar hij het eerste bestaan hebbe ontvangen. Dit gedeelte komt den Recensent voor, zoo naauwkeurigtijk te zijn bearbeid, dat hij gaarne erkent, dat de Schrijver alhier het juiste spoor heeft afgetrekend, welk zij moeten betreden, die immer over den Mensch en deszelfs Geschiedenis zullen oordeelen.

In het tweede Hoofdstuk, staat de Schrijver, op grond zijner laatst gemaakte onderscheiding, stil bij de vraag: „ Of

„ de,

„ de, thans plaats hebbende, verſcheidenheden van het menſchelijk Geſlacht zich laten afleiden uit ſlechts éénen oorſpronkelijken ſtam? dan, of hiertoe verſchillende oorſpronkelijke ſtammen moeten worden aangenomen? En, zoo het eerſte waar is, welke alsdan de geboorteplaats van dezen eenigen oorſpronkelijken ſtam geweest is?" Zij, die alhier éénen ſtam aannemen, gelijk ver de meeste doen, die over dit onderwerp ſchreven, behooren, volgens den Hr. DOORNIK, en, zoo ons dunkt, zeer te regt, wel in het oog te houden, dat alsdan in dezen éénen ſtam de geheele aanleg moet voorhanden zijn geweest, waaruit deze ſtandvastige verſcheidenheden haren oorſprong hebben genomen, en waaruit dezelve, alzoo vele zekere gevolgen, kunnen verklaard worden. Bij hen, daarentegen, die meerdere oorſpronkelijke ſtammen aannemen, valt die aanleg geheel weg, en moeten zij andere natuur-oorzaken aangeven, ter verklaringe dier mogelijkheid en noodzakelijkheid; waartoe dan de natuurlijke geſchiedenis van den mensch en ook die der aarde zal moeten dienen.

Aan dit verſchillende oogpunt is dan ook de vraag verbonden wegens de geboorteplaats van den éénigen, of van meerdere ſtammen. De Schrijver, in het eerſte gevoelen vele zwarigheden ontmoetende, bepaalt daartoe zijn onderzoek, en meent, dat men, tot den oorſpronkelijken ſtaat van het menſchelijk Geſlacht te rug tredende, kan en moet aannemen, dat de mensch, als zoodanig, als bloot dier, geleefd heeft; gelijk dan ook de naſporingen, bij gebrek van andere hulpmiddelen, dan geene ontoereikende geſchiedenis, moeten gerigt worden naar dat gedeelte van het menſchelijk Geſlacht, welk het naaste aan den dier-mensch grenst.

Het derde Hoofdſtuk bevat alzoo de wederlegging van het gevoelen, welk de geboorteplaats van het menſchelijk Geſlacht in Azië ſtelt. De eerſte Bewijsgrond voor hetzelve neemt aan, dat „ Oost-Azië, tuſſchen de 32°—50° breedte en „ 95°—125° lengte, eene der grootſte en bewoonbare verheevenheden van onzen aardbol is," en wel omdat, bij de ontwikkeling en verheffing onzer aarde uit de zee, de bergtoppen het eerst droog en daardoor bewoonbaar zijn geworden. Hiertegen merkt onze Schrijver aan: Dat men op denzelfden grond meerdere berghoogten, en dus meer dan éénen ſtam kan aannemen, behalve nog de onbewijsbare onderſtelling, dat de aloude ocean den geheelen aardbol bedekt, en de mensch toen eerst zijne wording genomen heeft: Dat, inzonderheid, allerlei gewaſſen der zee en beenderen van landdieren het aanzijn bewijzen van eilanden of vast land, waar dezelve groeiden of leefden: Dat de meeste delfſtoffen, thans voorhanden, van de oude overblijfſelen merkelijk verſchillen, en alzoo eene nieuwe ſchepping aanduiden, waartegen eene

vroe-

vroegere bewoning der aarde over-staat, zeer zeker zoo wel geschikt voor menschen, hoedanige dan ook, als voor dieren; Dat de aard van den dampkring, op de aangenomene eerst ontblootte verhevenheden, een eeuwig ijs doet vermoeden, en de bewoning derhalve niet op de hoogten geweest zij, maar in lagere gedeelten: Dat alzoo de aangenomene verhevenheid van Oost-Azië, als eerste geboorteplaats, offschoon verder gebouwd op gematigdheid van luchtstreek en vruchtbaarheid van grond, eene loutere vooronderstelling is zonder bewijs; Dat ook Afrika vele bergketenen en verhevene vlakten heeft, die alsdan even geschikt zouden kunnen geoordeeld worden; Dat de onmetelijke reeks van landen, welke zich verheffen boven den Zuid-oceaan, allerlei gissingen overlaat omtrent eene voormalige omwenteling onzer aarde; welk laatste dus alvorens dient onderzocht te worden: Dat, eindelijk, iedere andere verhevenheid van het tegenwoordige vaste land, voormaals eiland geweest zijnde bij de bedekking van den oceaan, op denzelfden grond eene bakermat kan geweest zijn van eenen oorspronkelijken stam des menschelijken Geslachts. Hoe vele zwarigheden de Schrijver alhier inbrenge tegen de geboorteplaats in Oost-Azië, komt het den Recensent echter voor, dat dezelve geene dadelijke wederlegging behelzen, en dat zij niets meer bewijzen, dan de enkele mogelijkheid, dat ook Afrika menschen hebbe voortgebragt; terwijl deze mogelijkheid door geene zoodanige physisch-geografische waarschijnlijkheid gestaafd wordt, als door HERDER en anderen voor hun gevoelen is aangevoerd.

Een tweede Bewijsgrond voor het gewone gevoelen is: „De beschaving, welke zich over de aarde verspreid heeft, „is uit Azië afkomstig." Deze bewering, toegestaan, voor zoo ver de oudste geschiedboeken getuigen, wordt echter betwijfeld, deels, door de tegenoverstelling der beschavinge van Egypte; deels, door den engeren zin, dien men, in opzigte tot den oorspronkelijken Mensch, aan het woord *beschaving* moet geven; deels, door den alsdan aan te nemen teruggang der beschavinge, zoo wel in Amerika, dat men zegt door Azië bevolkt te zijn, als in Azië zelve, welke terugwerking zich, naar den gewonen loop der natuur, niet laat denken; deels, door de trappen van opvoedinge, welken de mensch, als voortbrengsel der natuur, van een bloot physisch tot een verstandelijk en daarna tot een zedelijk wezen, doorloopen moet; waarom dan ook die plaats, waar de verredelijkte mensch dadelijk voorkomt, niet wel als de geboorteplaats van het menschelijk geslacht gelden kan, of men zoude moeten stellen, dat de plaatselijke uitwendige oorzaken dezer beschavinge of reeds vooraf bestaan hadden, of naderhand geheel veranderd waren, welke beide gevoelens zich zelve wederspreken. Die ge-

gedeelte komt den Recensent voor, in alle opzigten meesterlijk te zijn bearbeid, en zeer opmerkelijk vindt hij de wenken, door den Schrijver aan het slot gegeven, wegens de vijfderlei trappen van beschaving, die zich bij de onderscheidene volken van onzen aardbol vertoonen, en alzoo eenen regelmatigen gang der natuur, bijkans van den natuur- of dier-mensch af tot op den zeer beschaafden Europeër, aan den dag leggen.

Als een derde Bewijsgrond geldt doorgaans het volgende: „De verspreiding der Menschen over den Aardbol laat zich, „ het gemakkelijkst, uit Azië verklaren." Men laat hen, namelijk, met eenen zeer gemakkelijken sprong, over het Uralische gebergte henen, naar Europa verhuizen, zonder te letten op eene uitgestrektheid van 300 mijlen over graniet en quartz, en tevens naar andere wereldeelen, welke men, bij gissing, als voormalig vast land aanneemt, zonder het bezwaar van hooge sneeuwgebergten of ijsgevaarten in aanmerking te nemen. Tegen deze stelling voert de Schrijver aan, vooreerst, den aard der Volksverhuizing zelve, welke niet wel kan voorondersteld worden, dan bij reeds eenigzins beschaafde volken; ten tweede, de onderscheidene karakters der volken, waarvan eenige onrustig naar verwisseling van woonplaats haken, andere wederom aan hunnen geboortegrond gehecht blijven; ten derde, het onverklaarbare dier verhuizing, waarom niet de beschaafder mensch liever geschiktere landen opspoorde, of tot zijn eigen land te rug keerde? ten vierde, de bedenking, dat die verhuizing even zeer uit Afrika zoude kunnen worden aangenomen; ten vijfde, den teruggang der beschaving, die zich nimmer regtmatig laat voorstellen; ten zesde, de natuurlijke grenzen van Azië, die het van de overige wereldeelen afscheiden, en die aanmerkelijke volksverhuizingen allermoeijelijkst maken; ten zevende, het voorbeeld der Maleiers, die blijkbaar geenszins zijn ontstaan uit eene Aziatische volksverhuizing; ten achtste, de duisterheid der berigten omtrent Afrika en Azië beide, zoodanig dat de bevolking van het eerste door het laatste naauwelijks verklaarbaar is. Ook alle deze bedenkingen van den Schrijver hebben een ongemeen gewigt, vooral in de naauwkeurige geografische ontvouwing, welke inderdaad zich ernstig aanbeveelt. Alleenlijk vermoedt de Recensent in dat opzigt eene wederspraak, wanneer de Schrijver onze stamvaders tot den laagen staat van beschaving te rug voert. Immers, in dezen toestand verdwijnen alle die zwarigheden, welke door hem tegen de verhuizing over sneeuw- en ijsgebergten zijn in het midden gebragt. Hetgeen bij reeds min of meer beschaafde menschen en stammen vreemd verwekt, heeft bij den vooronderstelden dier-mensch eene tegenovergestelde uitwerking ter oefening van natuur-kracht; be-

bevrediging van nieuwsgierigheid, vermaak enz., en het klauteren over rots- en ijs-toppen is eene behoefte, waaraan hij gaarne, en ook gemakkelijk, voldoet.

De vierde Bewijsgrond is: „ De blanke kleur van den „ Mensch gaat gemakkelijker in eene donkerder over." Hierin vindt de Schrijver eene *petitio principii*, omdat men uitgaat uit de veronderstelling der geboorteplaats, en geenszins uit eene natuurkundige verklaring der kleur, welke behoorde vooraf te gaan; merkende voorts aan, dat juist de invloed van dampkring en voedsel op de kleuring der huid, in verband met den overvloed of het gebrek aan zuurstof, veel sterker is bij den blanken, dan bij den zwarten; dat de zwarte kleur alzoo in den oorspronkelijken mensch of stam den voorrang zoude hebben, en dat juist de gekleurde of blanke als het meest afwijkende van den oorspronkelijken mensch moet worden aangemerkt. Ook dit gedeelte is door den Schrijver, als bekwamen Scheikundigen, zoodanig behandeld, dat zijne tegenwerpingen in vele opzigten beslisfende mogen genoemd worden.

Tot den vijfden of laatsten Bewijsgrond, welke Azië als geboorteplaats zoude betoogen, behoort de volgende stelling: „ Alle huisdieren, welken de mensch met zich mede gene„ men heeft bij zijne verspreiding over de Aarde, worden, in „ het genoemde gedeelte van Azië, in hunnen natuur- of wild„ den staat gevonden." De Schrijver keurt dit bewijs onvoldoende, omdat men vooraf zoude moeten bewijzen, dat deze of soortgelijke dieren niet elders op verhevene vlakten bestaan hebben of kunnen bestaan; omdat men op het hoogst daaruit kan afleiden, dat Azië meer, dan eenig ander wereldeel, geschikt is ter beschavinge, en eindelijk, omdat men, ook in andere wereldeelen, dezelfde Aziatische huisdieren vindt. Hier is aan het slot dezer ontvouwinge, dat de Schrijver toestemt de aanmerking, door ons op zijne behandeling van den 1sten Bewijsgrond gemaakt, daar hij nu zelf toegeeft, dat ook Azië, als gunstiger voor de ontwikkeling van 's menschen aanleg, zeer wel de geboorteplaats van eenen oorspronkelijken stam kan geweest zijn.

In de tweede Afdeeling over de oorspronkelijke stammen des menschelijken Geslachts zullende handelen, onderzoekt de Hr. DOORNIK, in het 1ste Hoofdstuk, de vraag: „ Of er één of „ meer oorspronkelijke stammen zijn geweest?" Aangenomen zijnde, dat alle menschen, hoe zeer ook onderling verschillende, op grond van de natuurwet der voortteling van vruchtbare kinderen, tot hetzelfde geslacht behooren, hetgeen ook alhier bewezen wordt, grondt zich de eenheid van stam voornamelijk op de eenheid van voorttelingskracht, kenbaar te zijn uit de ervaring van de volksverhuizing der vijf hoofdklassen en de halfslachtige voortteling; terwijl, bij de aanneming van eenen bijzonderen menschenstam voor iedere wereld-

reldstreek, tevens een bijzondere aanleg en bewerktuiging daartoe zoude mogen verondersteld worden. Dit gevolg wordt door den Schrijver, en, zoo ons dunkt, zeer regtmatig, ontkend, daar hij integendeel beweert, dat, juist met de aanneming van het vermogen der vormdrift in deszelfs volle kracht, zich alle de zwarigheden uit de afwijking van éénen stam, alle werking van klimaat en van alle andere uitwendige oorzaken, tot zelfs de halfslachtige voortteling, veel gemakkelijker laten oplossen; terwijl de grond van eenheid, door onze rede in de natuur doorgaans gezocht, en tot het aannemen van éénen stam aangevoerd, met alle de verscheidenheden des geslachts in verschillende stammen, even zeer bewaard blijft. Uitmuntende, en onzes oordeels voldingende, is des Schrijvers wederlegging van den Duitschen GIRTANNER, wanneer deze, ter stavinge van den aangenomenen éénen stam, Amerika door Azië laat bevolken. Het smart ons alleen, daar wij dit gedeelte bijkans geheel zouden moeten overnemen, en zulks te lang voor ons bestek is, onze Lezers tot het werk zelf te moeten te rug wijzen; terwijl wij geenszins twijfelen, of zij zullen hunnen onderzoekenden weetlust in alle opzigten bevredigd vinden.

Eene zelfde kortheid moeten wij in acht nemen bij het tweede Hoofdstuk, waarin de Schrijver, ter inleidinge van zijn betoog der verschillende stammen, op grond eener geologische beschouwing onzer aarde, vijf hoofdklassen der Volken aanneemt, als de Celtische, Mongolische, Maleiers, Negers en Zuidamerikanen, wier onderscheidende kenmerken zeer naauwkeuriglijk worden opgegeven, doch voor geen uittreksel ter dezer plaatse vatbaar zijn. Alleenlijk twijfelt de Recensent, of Madagascar wel inwoners van den Negerstam, en niet veeleer van den Mongoolschen stam hebbe, waartoe de Kimos, slechts van 3 tot 3½ voet hoog, behooren? en of de Vuurlanders, in plaatse van met de Patagoniërs onder éénen stam gerangschikt te worden, niet eerder tot de Lapplanders, Esquimo's enz. zouden moeten gebragt worden?

Zeer moeijelijk inderdaad is de ontvouwing der verscheidenheden van het menschelijk Geslacht, met oogmerk om daaruit bepaalde verdeelingen af te leiden. Van hier de verschillende uitleggingen der geleerde Mensch-natuurkundigen, die van twee tot zeven dier hoofdverscheidenheden aangegeven, en daarop hun gevoelen van stammen, of ook van eenen enkelen hoofdstam, gebouwd hebben. De Schrijver draagt alle deze onderscheidene begrippen naauwkeuriglijk voor, en, daar zij al mede niet wel bij verkorting kunnen worden overgenomen, zonder de zaken zelve te verminken, moeten wij onzen Lezeren het werk zelf ter beoefening aanbevelen. Welligt zullen zij dan met ons des Schrijvers belezenheid en beoordeeling roemen, doch tevens hier en daar van hem verschillen; gelijk dit uit den aard der zake niet anders zijn kan, en bij eene of

andere omwenteling op onzen aardbol, of de meerdere vorderingen der scheepvaartkunde, gewisselijk nog menige, tot hiertoe onbekende, verscheidenheden zullen worden waargenomen.

Na deze ontvouwing der verschillende opvattingen, deelt de Hr. DOORNIK zijn eigen gevoelen mede, uitloopende op de aanneming van zes oorspronkelijke stammen van het menschelijk Geslacht, en wel op grond dat alle verhevene vlakten onzer aarde, als zijnde zoo vele eerste bewoonbare eilanden, tot zoo vele geboorteplaatsen kunnen worden aangenomen, overeenkomstig de reeks van ontzaggelijke berggevaarten, waarop onze aarde rust, en die zich boven den oceaan verheffen, of die onderaardsch zijn en slechts hunne toppen, onder den naam van eiland of schier-eiland, doen kennen. Toegegeven zelfs, dat de verhevene vlakte van Azië de hoogste zij, dan zoude daaruit niets meer kunnen volgen, dan dat zij, voor eene vroegere vruchtbaarheid vatbaar, het eerst bewoonbaar was, zonder dat hier eenig vermoeden kan gelden, waarom de natuur, welke toch altijd eenen regelmatigen gang houdt, op andere gelijksoortige verhevenheden min vruchtbaar gewerkt, en geene verscheidenheid van klimaat, in hare schepping, zoude hebben in acht genomen? Volgens de soortelijke hoedanigheden der wereldstreken, nu, kan men dezelve regtmatig verdeelen in ijskoude, verzengde en gematigde; en, daar juist deze uitloopen in twee tegen elkander overgestelde uitersten, zoo als van noord- en zuidpool, van de landen tusschen de Keerkringen van den Steenbok en Evenaar en dien van den Kreeft, en tusschen de Keerkringen en Poolcirkels, zoo wel noordelijke als zuidelijke, wordt men, als het ware, van zelf gedrongen, om zes oorspronkelijke stammen aan te nemen, zonder daarmede te willen beslissen, of onze aarde, op alle deze verhevenheden, gelijktijdig bewoonbaar, en nog veel minder, of zij dadelijk is bewoond geworden? En het is ook langs dezen weg, dat zich de grootste afwijking van den oorspronkelijken staat in de gematigde landstreken laat verklaren, waar de mensch min getrouw bleef aan zijnen geboortegrond, en tevens de minste beschaving in de ijs- en verzengde streken, waar de mensch, bij mindere aanleidingen tot ontwikkeling, zich aan zijnen geboortegrond bijkans onafscheidbaar verbindt. — Zoodanige is des Schrijvers behandeling, en, hoe zeer de Recensent geenszins de kracht van het aangevoerde wil loochenen, twijfelt hij echter, of de voorstanders van éénen stam zich daardoor volkomen wederlegd zullen oordeelen. Zij, immers, hadden onderscheidene gronden voor hun gevoelen, die, wel is waar, zoo als in alle gevallen, waarin eene genoegzame ervaring ontbreekt, aan bedenkelijke tegenwerpingen zijn blootgesteld, doch waarvoor zij wellicht nog andere toelichting zullen kunnen aanvoeren.

Doch, nadat de Schrijver alle de zwakheden van het ſtelſel zijner mededingeren in het helderſte licht geplaatst heeft, had men van zijne ſcherpzinnigheid te regt mogen verwachten een zoodanig uitvoerig en geſtreng betoog van eigen begrip, dat tegen de gronden zijner partij rijkelijk had kunnen opwegen, en dit heeft de Recenſent alhier niet ontmoet. In tegendeel, moet hij in waarheid getuigen, dat des Schrijvers aangenomene ſtelling meer ontkent en veronderſtelt, dan wel ſtellig bewijst: terwijl, nog daarenboven, welligt in dit kort bewijs dezelfde fout heerscht, welke de Schrijver elders zeer ernſtig gispt, dat namelijk niet eene daadzaak uit de natuur of hare geſchiedenis, maar uit onze tegenwoordige aardrijkskennis is ontleend, zonder te letten op de veranderingen en omwenzelingen, welke onze aardbol, ſedert zijne oorſpronkelijke vorming, heeft kunnen ondergaan, en wel gewisſelijk geleden heeft, ja noodzakelijk heeft moeten lijden: eene fout echter, welke de verdeeling zelve der aardſtreken, zoo als die thans zijn, uitermate onzeker doet voorkomen.

Nadat de Hr. DOORNIK, reeds bij meer dan één gelegenheid, het verband heeft doen opmerken tuſſchen de geſchiedenis van den mensch en die van zijne geboorteplaats; nadat hij meermalen heeft aangewezen, hoe zeer de tegenwoordige beſchaving van den mensch, in ettelijke wereldſtreken, zeer zeker eenen eerſten natuur-mensch, overeenkomſtig den geregelden gang der natuur, moet doen veronderſtellen, vordingt hij dit belangrijk onderzoek, wegens den oorſpronkelijken Mensch, in zijne derde en laatſte Afdeeling. „ Hoe moet men zich „ den oorſpronkelijken Mensch voorſtellen?" is alzoo de vraag des eerſten Hoofdſtuks. Niet, zoo als veelal geſchiedt, den beſchaafden mensch in maatſchappij, maar hem, zoo als hij, nog onontwikkeld, — en wat kan dit anders zijn dan als dier? — uit de hand der natuur te voorſchijn kwam. Hij, die dit zoude willen ontkennen, kan geenszins al dien arbeid verklaren, die er noodig is, om zelfs den tegenwoordigen Neger, zelfs het Kind in maatſchappij, tot een redelijk en zedelijk wezen te vormen. De aanleg tot mensch lag en moest wel in het dier liggen; doch de menschwording zelve hing af van uitwendige omſtandigheden en veranderde bewerktuiging. De laatſte moest zich bepalen tot zijn zenuw-geſtel in 't algemeen en zijn herſen-geſtel in 't bijzonder, en dan gewis tot het bekkeneel. Nu is het bekkeneel van den blanken het volkomenst, dat van den Neger het minst ontwikkeld, en bewijst alzoo eene andere gewijzigde ontwikkeling der bewerktuiging. Alzoo „ moesten de werktuigen van reuk en ſmaak, als bloote „ dierlijke aanlagen, in hunne ontwikkeling te rug gaan; ter„ wijl de werktuigen zijner menſchelijkheid in hunne ontwik„ keling meer en meer moesten uitkomen. Tot dit einde „ moesten de vooruitſtekende wangbeenderen van den Neger

„ eene

„ eene meer loodlijnige rigting nemen, de neusbeenderen
„ minder op dezen rusten, en integendeel over dezelven uit-
„ komen. Het vlak voorhoofd moest zich voorwaarts uitzet-
„ ten, en het hellende achterhoofd zich opwaarts heffen; ter-
„ wijl gelijktijdig de zamengedrukte zijden van den schedel
„ zich moesten ronden, opdat daardoor de geheele schedel
„ eene meer klootsgewijze gedaante verkrege." Uit dit oog-punt, derhalve, van onderscheidene bewerktuiging, is de oorspronkelijke mensch, als dier-mensch, zeer na vermaagschapt aan den Ourang-outang, zonder dat men daarom den mensch tot de classieke orde der dieren nog behoeft te rangschikken. Alle waarnemingen, nu, omtrent den Ourang-outang schijnen dit gestelde te begunstigen, terwijl hij wel de taal, maar geenszins de spraak mist, en voorts dat gene bezit, wat inderdaad schijnt geschikt te zijn tot eene fijner, dat is beschavende, ontwikkeling, zoo als zulks vooral uit zijnen lust tot nabootsing blijkbaar is. Waar nu deze menschwording van den dier-mensch hebbe plaats gehad, kan niet wel bepaald worden: zekerlijk niet ter plaatse, waar hij zijn bestaan als stam had genomen, omdat zich aldaar alles vereenigde, om hem dier te doen blijven, maar in een ander oord, alwaar andere uitwendige oorzaken voorhanden waren, om zijnen aanleg, als mensch, in werking te brengen; gelijk dan ook nog die Volken op de bergvlakten van den Atlas of tusschen de Keerkringen in Amerika bewijzen, die eene verhuizing naar elders noodig hadden ter ontwikkeling hunner menschheid.

Om nu dit onderscheid van bewerktuiging in den mensch nog nader te doen blijken, heeft de Hr. DOORNIK, in het tweede en laatste Hoofdstuk dezer Afdeeling, ten slotte, hierbij gevoegd eene „ natuurkundige beschouwing van den Neger;" uit welke voortreffelijke ontleding, vooral met betrekkinge tot den schedel, hij onderscheidene vergelijkingen en gevolgtrekkingen afleidt, welke zouden bewijzen, dat, in den Neger, bijkans alles nog dierlijk-zinnelijk is bewerktuigd; dat deszelfs ontwikkeling nagenoeg eveneredig is aan den staat van den dier-mensch, waarin dezelve verkeert, en dat deze, alzoo, zeer nauw grenst aan den Aap of den Ourang-outang, zoodanig zelfs, dat het regtop gaan moet geoordeeld worden, hem, als dier-mensch, niet zoo zeer eigen, maar, door beschaving, te zijn aangeleerd, hetgeen alsdan in zoo ver zijne naderinge tot den beschaafden mensch te kennen geeft. Het is in deze laatste Afdeeling vooral, dat de Schrijver eenen schat van natuurkundige waarnemingen heeft medegedeeld, welke, hoe vreemd zij zekerlijk aan vele Lezers moeten voorkomen, die nog nimmer over de dierlijke zelfstandigheid in den mensch met ernst peinsden, voor den denker allerbelangrijkst moeten wezen, hoe zeer hij zich al met des Schrijvers gevoelen niet mogt kunnen vereenigen.

Ook de Recensent zelf, offchoon alle hulde doende aan des Schrijvers scherpzinnig onderzoek, erkent gaarne, eene en andere zwarigheid, welke hem onder het lezen dezer Verhandeling is voorgekomen, en welke hij ook te regt mag veronderstellen aan den wijsgeerigen DOORNIK niet onbekend te zijn, niet opgelost te vinden, zoo als hij verlangd had. Toegegeven, bij voorbeeld, dat de natuur-mensch in den stam van Aap of Ourang-outang te zoeken zij, moet zeer eigenaardig de vraag ontstaan: 1°. Of de tegenwoordige Ourang-outang reeds moet worden aangemerkt als in eenen meerderen staat van beschaving te zijn, door zijnen aangeleerden gang met het hoofd naar boven? Zoo ja: waarom niet, in deze soort van Apen, hier of daar eene verscheidenheid voorkome, welke zulk eene vordering nog niet kenteekent? Immers, hier toevlugt te nemen tot die Apensoort, welke, nog met gebogen hoofde, als viervoetig dier, loopt, zonde in zichzelve de stoffe tot een nog moeijelijker vraagstuk bevatten, daar het juist deze laatste soort is, welke den Gibbon, en ook den Ourang-outang, zeer ver overtreft in den schijnbaren aanleg tot eene meer geestige ontwikkeling. 2°. Waarom alsdan de Aap of Ourang-outang slechts bijkans aan één wereldstreek eigen zij, en geenszins aan het noordelijk klimaat, alwaar dezelve ter naauwernood schijnt te kunnen bestaan? 3°. Hoe het te verklaren zij, dat niet, in den tegenwoordigen toestand der Ourang-outangs, ja zelfs der Negers, die inderdaad vele overeenkomst met den Ourang-outang schijnen te hebben, één derzelven, tot eene beschaafdere maatschappij overgebragt, die redelijke vorderingen make, welke wij, volgens den regelmatigen gang der natuur, door opvoeding, in hun zouden mogen veronderstellen? 4°. Of het ligchaamlijk zamenstel van Ourang-outang en Neger, inderdaad, door de naauwkeurigste kunst-beschaving, dermate zoude kunnen gewijzigd worden, dat hetzelve, bij voortteling, eenen dadelijken overgang tot den beschaafderen Mensch zoude kenmerken? Het zijn deze en dergelijke vragen meer, welke de Recensent aan eene verdere nasporing meent te mogen aanprijzen, ten einde, in eene zaak van louteren bespiegeling, als deze, ten minste die schijnbare voldoening te erlangen, waarvoor zij vatbaar is.

Het is, immers, door den schranderen DOORNIK zelf, in dit werk, bij herhaling, en, onzes oordeels, zeer juist aangemerkt, dat de onderzoeker van dit geheele vraagstuk, hoe omzigtig ook, maar al te ligt gevaar loopt, om van de onderwijzing in onzen leeftijd, van de waarneming van reizigers, wier getuigenis als gegrond wordt aangenomen, of schoon het echter, somtijds met de beste trouw zelfs, fout, een besluit af te leiden, hetgeen thans, bij den afstand der een-

eeuwen en de omwentelingen onzer aarde, blijkens van vooren (*a priori*) uit eenige aangenomene veronderſtellingen moet worden opgemaakt. De zuiverſte waarheid-min is alhier niet vrij van teleurſtelling, en het is ook deze, welke zoo vaak de ijverwendige kracht van elke gevolgtrekking bedreigt. Dus ook, bij voorbeeld, toegegeven zijnde, dat de Ourang-outang als Natuur-mensch zij aan te merken, belijdt de Recenſent, niet te kunnen zien, hoe zulk eene aanneming het gevoelen van één ſtam en één geboorteplaats om ver werpe. Het zamenſtel, toch, van den Ourang-outang en van den beſchaafden Mensch, zoo als deze thans voorkomt, is en blijft zoo verſchillende, dat men bijkans tot onverklaarbare veranderingen toevlugt moet nemen, om eenige overeenkomst te vinden. Het verſchil, daarentegen, tusſchen de onderſcheidene menſchen, waarvan de oudſte berigten getuigen en zoo als deze nog tegenwoordig overal gevonden worden, is inderdaad in verre na zoo groot niet, als tusſchen den Aap en den Mensch, zoo dat de Neger, Georgiër en Lapplander even goed van denzelfden ſtamvader kunnen zijn voortgekomen; en wat zoude ons dan beletten, om, in dit geval, een eerſte paar van Apen aan te nemen, dat zijnen oorſprong ſlechts op één plaats van onzen aardbol gehad, zich aldaar ontwikkeld en veredeld, en, het zij reeds vroeg of later, zich van daar verder hebbe uitgebreid? De aardrijkskundige zwarigheden, door den Hr. DOORNIK omtrent de verhuizing uit Azië, als éénige geboorteplaats, in het midden gebragt, worden alsdan zeer verminderd; daar het zich, bij eene ſterke vermenigvuldiging dezer dieren-ſoort, ligtelijk laat verklaren, hoe zij, ter bevrediging van haren honger en ter vermijdinge van het gevaar, dat niet de een den ander verſlinden mogt, het beſluit konde nemen, om over bergen, die den togt belemmerden, en ons — beſchaafde menſchen — thans onoverkomelijk toeſchijnen, of wel tusſchen derzelver valleijen, en dus langs wegen, die ons, in den tegenwoordigen tijd, ongebaand voorkomen, te klauteren en voort te reizen, tot dat zij eene andere verhevenheid vond, alwaar zij de voldoening harer dierlijke bewerktuiging en behoefte oordeelde veiliger te kunnen bevredigen.

Dan, de Recenſent wederhoudt zich van verdere bedenkingen, latende dezelve liever aan het bedaarde nadenken van onderzoek-minnende Lezers, die hij gerustelijk vertrouwt, dat, hoe zeer zij ook van den Heer DOORNIK in grondbeginſelen en derzelver toepaſſing mogen verſchillen, aan hem geenszins den lof zullen weigeren van eene in alle opzigten wijsgeerige en geleerde bearbeiding, welke, vooral in het vak van aardrijks- ſchei- en ontleed-kunde, met eene dankbare onderſcheiding behoort erkend te worden. Het zijn juist die gedeelten, welke geen uittrekſel toelieten en waarvan wij dus ſlechts

met een enkel woord konden gewagen, waaraan wij geenszins twijfelen of de Lezer zal dezelfde verdienstelijke waarde en goedkeuring hechten, welke de Recenfent, zijns inziens, geoordeeld heeft daaraan te moeten toekennen.

Blijken der Godheid, door S. C. WAGENER, (Schrijver van de *Spokerijen.*) *Iste Deel. Amsterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. *In* 12mo. 268 *Bl.*

De leer eener vergeldende, reddende, beloonende, straffende Voorzienigheid, door voorbeelden (zo geeft ons dit eerste Deel) bevestigd. Er is geene reden om aan de waarheid der verhalen te twijfelen; offchoon de Schrijver de bronnen, waaruit hij geput heeft, niet opgeeft, noch zijne getuigen noemt. Geen van dezelve is onmogelijk; velen waarfchijnlijk in den hoogften trap, en gelijkfoortig aan de zoodanigen, die genoegzaam ieder in zijn eigen leeftijd kon opmerken; allen zijn niet even treffende; velen niet nieuw; wij althans ontmoetten hier oude bekenden. De hoofdfoorten, waaronder de Verzamelaar deze voorbeelden heeft gerangfchikt, zijn de volgende: I. Merkwaardige ontdekkingen der onfchuld. II. Merkwaardige ontdekkingen van begane misdaden. III. Levensbehoudenis van groote misdadigers tot het ondergaan der verdiende ftraffe. IV. Ontwaking van het geweten. V. Ontwaking van waar berouw. VI. Verijdeling van begonnen misdaden en groot ongeluk. VII. Gelukkigmaking door oogfchijnlijk ongeluk. VIII. Belooning der deugd. IX. Wonderbare ftraf van het kwade. X. Weldadige gevolgen van liefderijke handelingen. XI. Beloonende gevolgen der weldadigheid, op nakomelingen overgeërfd. XII. Zelfftraf van flechte daden en dwaasheden. XIII. Bewerking van groote gebeurtenisfen door onbeduidende oorzaken. XIV. Wonderbare verheffing. XV. Levensreddingen. XVI. Merkwaardige invallen in dringende gevaren. XVII. Bijzondere, enkele gevallen.

Uit No. II. kiezen wij het volgende: *De bedreigde onfchuld komt, door eene misdaad tegen den fchuldigen, aan den dag.*

„ Een man, dien men, naar den uiterlijken fchijn, voor eerlijk hield, maakte zich in ftilte aan ftraatrooverij fchuldig; inzonderheid loerde hij op de kooplieden, die naar de mis reisden.

„ Eens overviel hij ook een' koopman op den weg. Dan, daar deze zich verweerde, bragt hij hem een doodelijken ftoek toe. Nu nam hij hem zijn geld en horologie af, en liet hem liggen. Om niet ontdekt te worden, leegde hij den geldgordel des koopmans, en wierp dien weg. Kort hier-

hierop kwam een ander reiziger den zelfden weg, vond den ledigen geldgordel, en nam dien, dewijl hij nog goed was, op en mede. — Nu kwam hij aan de plaats, daar de gekwetste koopman lag. Hij bezag en betaste hem, en dewijl hij nog warmte aan hem befpeurde, trok hij zich zijner aan, en beproefde, of hij hem weder in het leven konde brengen.

„ Bij deze weldadige onderneming betrapten hem eenige boeren, hielden hem voor den moordenaar, en namen hem gevangen. Hij mogt zijne onfchuld betuigen, zoo veel hij wilde, het hielp niet, hij moest mede voor het geregt.

„ De regters lieten hem vifiteren; men vond bij hem den geldgordel van den vermoorden koopman, dien de naastbeftaanden van denzelven zeer wel kenden; men befloot eenigzins overijld daaruit, dat hij de moordenaar ware; en hoewel hij het maar zoo aanftonds niet bekende, zoo werd hij nogtans tot de ftraffe der wetten verwezen.

„ De dadelijke moordenaar had intusfchen van de zaak gehoord, en was zoo vermetel, dat hij zelfs in de gevangenis ging, om den ongelukkigen te zien, die voor *zijn* misdrijf boeten zou.

„ Dan, in den tusfchentijd, dat hij in de gevangenis gegaan was, om den mensch te zien, die onfchuldig fterven moest, brak zijn knecht de kast open, ftal het horologie van den vermoorden koopman, en verkocht het aan eenen Jood. De Jood bood het te koop, en kwam daarmede toevallig bij eenen man, die het kende. De ganfche zaak kwam aan den dag, en de onfchuldige werd geregtvaardigd."

Anekdoten en Karaktertrekken uit de merkwaardige Oorlogen tusfchen de Franfchen, Pruisfen en Rusfen, in de jaren 1805, 1806 *en* 1807. *Uit 't Hoogduitsch. Iste Stukje. Met eene Plaat. Te Amfterdam, bij* J. van der Hey. 1808. *In 8vo.* 176 *Bl.*

Een tijdvak, zoo vruchtbaar in Gebeurtenisfen, moest ook natuurlijk vruchtbaar in Anekdoten zijn. De verzameling, ons hier aangeboden, behelst inderdaad zeer belangrijke van allerlei aard, en, gelijk de Verzamelaar met regt zegt, zoo er iemand bij in flaap valt, is dit de fchuld van het boekje niet. Alles intusfchen is niet meer nieuw, dit fpreekt van zelve; maar hier en daar toch ontmoet ieder Lezer denkelijk wel iets, dat hem nog nieuw is. De Schrijver verzekert ons, hij heeft uit echte bronnen geput. Ieder ftukje in deze verzameling is niet even belangrijk; maar, ook hier zijn wij het met den Verzamelaar eens, dit werkje moet niet

uit eenig enkel ſtuk, maar uit 't geheel beöordeeld worden. Aan eene opgave der onderſcheidene opſchriften heeft de Lezer niets: liever willen wij eene enkele afſchrijven. „ *De Eerverklaring*" kiezen wij.

„ In eene kleine ſtad, aan deze zijde van de Elbe gelegen, traden drie Pruisſiſche Officiers, die op hun woord van eer uit de krijgsgevangenſchap ontſlagen waren, in burgerlijke kleeding, in een openlijk gezelſchap. Een der aanwezenden vroeg zijnen nabuur: „ Zijn dat ook niet eenigen van de Je„ naſche hazen?" Dit werd den Officieren weder aangebragt, en deze beklaagde(n) zich bij de Overheid, over eene zoo onbeſchofte beleediging hunner eer. De vragende ontving van zijne Overheid eene berisping; met last om zijne beleediging te herroepen. — Dat deed hij ook in de wekelijkſche *Anzeiget* dier ſtad, op deze wijze: „ Ik heb de „ Heeren N. N. *Jenaſche hazen* genoemd, dewijl ik ze op 't „ eerſte oogenblik met het groote aantal der trouweloozen „ vlugtelingen verwisſelde, die in den ſlag bij Jena hunnen „ Koning en hun Vaderland op eene ſchandelijke wijze ver„ lieten, en met de ſnelheid van eenen haas hun heil in de „ vlugt zochten. Doch dewijl deze Heeren zelve hebben be„ leden, dat zij dapper gevochten, en hunne eer en hun „ Vaderland met het grootſte levensgevaar verdedigd heb„ ben, zoo, dat zij bijna waren gewond geworden: zoo „ geef ik toe, dat de uitdrukking *Jenaſche hazen* voor hen „ niet paſt, dewijl zij, *naardien zij* hunne pogingen, om „ het Vaderland te redden, vruchteloos waren, met trot„ ſche, ſtatige moeden, van het ſchoone gevoel der geredde „ eer bezield, van het ſlagveld naar Maagdenburg gemar„ cheerd zijn." — Een tweede ſtukje zal ſpoedig volgen.

De Vrucht valt verre van den Stam. Naar 't Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Ifte Boek. Amſterdam, bij* J. S. van Esveldt-Holtrop. 1808. *In gr.* 8*vo.* 120 *Bl.*

Een bekend Spreekwoord omgekeerd, en zoo als 't niet zelden door de ondervinding bevestigd wordt. Voor zoo ver wij uit dit eerſte boek kunnen oordeelen, zal toch deze lettervrucht niet verre van den ſtam vallen, maar de liefhebbers van de luim, den geest en het gevoel van den Heer von KOTZEBUE hier overvloedige voldoening vinden. Het word hier eene treffende liefdegeſchiedenis; het meisje is de dochter van eenen volſtrekten deugniet, en boven alle verbeelding ſchoon, zacht en deugdzaam, en, naar 't ſchijnt, niet alleen van rang, maar ook rijk. Theödoor, haar minnaar, was een wees, voor wien een brave voogd van een klein ver-

mo-

mogen juist zoo veel had behouden, dat hij daarvan studeren kon. Hij is een uitmuntend mensch, en beöefent de geneeskunde. De liefde is wederzijds; doch de vader heeft natuurlijk een ander plan, en treedt de geliefden vlak in den weg. De dochter is reeds in hare kamer opgesloten, en zit genoegzaam buiten acces; intusschen is het aan 't slot van dit boek den vriend van den minnaar toch gelukt haar te zien, en heeft deze, aardig genoeg, zich in staat gesteld de geliefden wederzijds te verzekeren van onderlinge trouw. — Kotzebue's schrijfwijze is bekend, en wij behoeven alzoo den Lezer niet te verzekeren dat men naar 't vervolg verlangt. Echter gissen wij bijna iets van de uitkomst; denkelijk blijkt Theödoor wel zoo wat de broeder te zijn van 't meisje, en dan zal niet alleen de titel hier dubbeld bevestigd worden door de geschiedenis, maar de vriend, bij al zijnen tegenwoordigen vrouwenhaat, wel op het meisje verlieven. Is onze gissing gegrond, dan tellen wij 't juist niet onder de verdiensten van dezen Roman, dat men reeds zoo vroeg den afloop der geschiedenis gissen kan. — Over 't geheel zal de Zedeleer wel goed zijn; hier en daar echter was ons deze of gene stelling bedenkelijk genoeg: bl. 21. b. v., daar ons de Schrijver berigt, dat het bedroevend geloof, dat met dit leven alles afgedaan zij, in den boezem des wijzen niet alleen niet dan ootmoedigheid verwekt en voedt, maar hem ook tevens doet gevoelen, dat de deugd aan gene zijde geene belooning behoeft. Dit moge eene zekere soort van Wijsgeeren van den tegenwoordigen tijd bijzonder bevallen, maar tot de *moraal* voor Burger of Boer behoort deze stelling niet. — Bl. 64 vonden wij eene zonderlinge drukfout: *heiligheid*, in plaats van *veiligheid*.

De Baron van Lauderbrooke. Eene Geschiedenis, door W. HOLLOWAY. *Uit het Engelsch vertaald. Te Rotterdam, bij* W. Locke, *in de Engelsche Drukpers.* 1808. *In 8vo.* 162 *Bl.*

Wij zijn met den Schrijver van dit werkje overtuigd, dat er niets zedenbedervends in hetzelve gevonden worde, en dat er in 't vak der letterkunde vele openingen zijn tusschen middelmatigheid en volmaaktheid, die men met eere vervullen kan. — Bij het lezen van eenige bladzijden meenden wij indedaad, dat de Schrijver te weinig waarde hechtte aan dit zijn geschrift; dan al voortlezende konden wij het toch niet rangschikken onder de uitmuntendsten; het onwaarschijnlijke wordt al te menigvuldig en overdreven, en dat hindert ons. Overigens, wat de zedekunde en 't Christelijke van dezelve in dezen Roman betreft, te dezen aanzien verdient het boekje aanprijzing en lof. Ieder Lezer zal intusschen met ons op-

mer-

merken, dat men *in de Engelsche Drukpers* ruim genoeg drukt; men veroorlove ons eene kleine *hyperbole*, en dan schromen wij niet te zeggen: de 162 bladzijden *leest* men genoegzaam in éénen adem door, zonder merkbare vermoeijenis. — De Plaat tegen over den titel is, meenen wij, *in 't* oorspronkelijke wel zoo fraai.

Tijdkorting in verlorene oogenblikken. Te Zwolle, bij J. de Vri. 1807. In 8vo. 186 Bl.

Niet als gezette leêtuur, maar als een hulpmiddel tegen tijdverveling, moet dit boekje beoordeeld worden; dus moesten wij 't ook, indien 't regt was, alleen in *verlorene* oogenblikken lezen; dan deze zijn bij ons in onze eigene woning zeldzaam, en een Almanak, die voor de hand ligt, is bij ons voor een geheel jaar daartoe wel toereikende, en in volstrekt verlorene oogenblikken is ook iedere *Almanak* al ligt goed genoeg. Wij konden het dan in den zak nemen, om, als wij hier of daar eens een oogenblik moesten wachten, of het pas gaf, het eens in te zien. Doch voor een *vademecum* valt 't formaat wat lastig; en wij zouden het en nog wat nuttiger en nog wat aangenaamer wenschen, om het daartoe sterk aan te prijzen. *Het is* natuurlijk eene *compilatie, en geeft zoo van alles wat; er is niets in,* waarvan *de lezing* schaden zal; *en heeft iemand te zijnen huize* wat veel verlorene oogenblikken, die echter té kort zijn voor een meer belangrijk werk, onder een aantal soortgelijke werkjes, die reeds voorhanden zijn, kan hij dan ook die wel eene plaats geven, om 't zoo nu en dan eens in te zien. De Schrijver of Verzamelaar intusschen heeft, door dit boekje te vervaardigen, zichzelven eene tijdkorting in verlorene oogenblikken verzorgd, en zoo wij vertrouwen eene niet onaangename tijdkorting; en als hij nu eens weder eenige verlorene oogenblikken heeft, dan kan hij zich ook wel eens met het verbeteren van de fouten tegen de taal en interpunctuatie — drukfouten zijn 't toch wel alleen niet — onledig houden.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Redelijke Christen, door YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Te Amſterdam, bij* W. Brave. 1807. *In gr.* 8*vo.* 416 *Bl.*

Is er iemand, die door aantal en verſcheidenheid van meerder of minder uitgebreide Werken, als Bijbeltolk, Geſchiedſchrijver, met name der Gewijde en Kerkelijke Historien, als Vertaler van menigerlei ſtukken, eindelijk als Tijdſchrijver en Opſteller van een en ander Godsdienſtig Weekblad, aanſpraak heeft op de erkentenis zijner Landgenooten, deze is ongetwijfeld de geleerde en arbeidzame Y. VAN HAMELSVELD. Veelmalen dus hebben wij in ons Maandwerk met lof gewaagd van zijne onvermoeide penne, en dit Boekdeel van den *Redelijken Christen*, dien hij wekelijks bij No*s*. in den voorleden jare uitgaf, ſtrekt nogmaals ter proeve van zijne welbekende vlugheid en bevallige voordragt, zoo wel als van zijn gezond oordeel, beſcheidenheid en grondige kennis van de aangelegen waarheden des Christendoms.

Vóór de ongelukkige dagen der jongſte beroerten in ons Vaderland hielden zich wel geachte Mannen onledig met aan den opbouw van goede zeden en godsvrucht de hand te leenen, door het verzamelen, opſtellen, vertolken en uitgeven eener groote verſcheidenheid van *Spectatoriale* Geſchriften. Tegen het uitbarſten nogtans der onlusten werd deze loffelijke ijver verdoofd, en als 't ware verſlonden of weggeſleept in den heerſchenden tuimelgeest, die, naar de denkwijze der tijden en partijſchappen, zich in Staatkundige bemoeijenisſen en vermeende Volksbelangen verdiepte. In hoe verre intusſchen de toenmalige verbijstering, vooral een treurige zamenloop van gebeurtenisſen, de Godsdienſtige ſtemming alhier ondermijnd hebbe en de zeden verwilderde, laat zich moeijelijk bepalen. Genoeg, de zaak zelve is niet

te loochenen, maar uitgemaakt bij elk' onzijdigen waarnemer. Met blijdschap zagen wij, derhalve, ook onzen VAN HAMELSVELD, mede langs den beproefden nuttigen weg van *Weekbladen*, mannelijk optreden tot herstel van den verbannen ernst en Christelijke deugden of vroomheid, tot bestrijding van nieuwerwetsche dwaalbegrippen, en inboezeming van redelijke en gematigde gevoelens. Dan, gereed om hem en anderen toe te juichen in den gelukkigen uitslag van hun pogen ter Zedelijke en Godsdienstige Volksverbetering, beven wij terug op de gedachte aan den hinderpaal, die den vrijen loop dezer niet alleen onschuldige, maar heilzame, voortbrengselen der drukperse, wij zeggen, niet belemmert, maar geheel te stuiten dreigt. Met aandoening toch lezen wij aan den voet van dit Boekdeel deze treffende aankondiging van den waardigen VAN HAMELSVELD: „ Hiermede besluit ik dezen jaargang van den „ *Redelijken Christen*, en dezen geheelen arbeid; niet, „ dat het mij aan lust of stoffe ontbreekt, om daarmede, ten nutte, voort te gaan; maar mijn Uitgever „ berigt mij, dat het voordeel voor hem naauwelijks „ genoegzaam is, om de *Belastingen*, (NB.) op deze „ soort van letterarbeid gelegd, te voldoen; en wie „ zal den man vergen, om zonder behoorlijke winst of „ met nadeel te arbeiden?" — Hartelijk wenschen wij, dat deze regtmatige en beslissende klagte van zulk eenen Man de aandacht niet ontgaan zal van ons Rijksbestuur, dat zeker, vertrouwen wij, om eene op zich zelf geringe bijdrage tot 's Lands inkomsten, den meest regtstreekschen invloed niet afsluiten zal, dien kunde, braafheid en deugd, tot stichting en vorming der goede Gemeente, vermogen te oefenen. Dit Werk toch heeft eene blijkbare strekking, om de Godsdienstleer van Jezus, hare geheiligde Waarheden en voortreffelijke Zedekunde, als *redelijk* te kenschetsen, toe te lichten en aan te prijzen. Overbodig keuren wij het, stuksgewijze opgave te doen van de onderscheiden Opschriften. Liever zeggen wij, dat ieder Weekblad doorgaans bewijs draagt van duidelijkheid, bondigheid, redelijke denkwijze, belezenheid en rijke vinding, onzen Schrijver eigen; en was de oordeelkundige Man daar op uit, om zich te schikken „ naar de „ voortgaande en bijna dagelijks nieuwe behoefte der „ Lezeren, zoodat hij zich benaarstigde, deze ge-

„ moed-

„ meenzaam te maken met de kundigheden, welke hij „ telkens op nieuw, door den arbeid van kundige man„ nen, voor hun opzamelde; of hen waarschuwde van „ dwalingen en misvattingen, welke van tijd tot tijd „ opkomen, en ter regter of linker zijde van het pad „ der waarheid zouden afleiden." En waarlijk niet te onpas vergelijkt hij zich, van wege dit zijn doelwit, „ bij eenen welberaden huisvader, die uit zijne spijs„ kamer oude [wel bewaarde] en nieuw-opgedane spij„ ze voortbrengt, en zijne huisgenooten daarop ont„ haalt." Matth. XIII 52. In velen, schoon niet in alles, kunnen wij ons zegel van goedkeuring en volkomene toestemming hechten aan die redelijke gevoelens en begrippen, welke VAN HAMELSVELD, als Godgeleerde van het Hervormd Kerkgenootschap, voordraagt. Afkeerig om daarover met Hem in een of ander opzigt te redentwisten, jnichen wij, onder gezegde voorbehouding, zijnen arbeid hartelijk toe. Maar bij uitnemendheid kweet hij zich van bovengedachte eenigzins *huisvaderlijke* taak, die wij inzonderheid van oordeel zijn dat het groote nut uitmaakt van al zulke Tijdschriften, aan welke een onbelemmerde loop, overeenkomstig het waar belang van Staat en Godsdienst, naar ons gevoelen, behoorde vergund te worden. Het droevig ongeval, *Leidens Ramp*, gaf alzoo den hartelijk getroffen Schrijver gelegenheid tot gepaste beschouwingen en Christelijke vertroostingen, in No. 5; even gelijk hij bevorens en meer algemeen, in den toon en ernstigen stijl van den Godsdienst, zich in No. 2 en 3 geuit had *over de omstandigheden des tijds*, en nogmaals tot dit onderwerp terug keert in No. 35 gelijk elders, en bij het *Besluit* in No. 52. Over het geheel verzet hij zich met nadruk tegen de heerschende onverschilligheid omtrent de zijns oordeels belangrijke Leerbegrippen van het Christendom, gaat met bescheiden ijver de pogingen te keer der *Neologen*, die, alvorens den Bijbel in te zien, beslissend vaststellen, wat men aangaande God en Goddelijke zaken voor redelijk en geloofwaardig te erkennen heeft, en die aan Jezus zelven, als den *Wijzen van Nazareth*, geen hooger gezag willen toeëigenen, dan aan den *Wijzen van Athene*, of *Koningsberg*; en grijpt daarentegen VAN HAMELSVELD alles aan, wat dienen moge om zijne Lezers te vormen tot *redelijke Christenen*, en om hun voor te lichten, zoo wegens een regt verstand der ge-

wijde Boeken, als van de waarheden, die hij omhelst, als daarin geleerraard. Handelende over *Jezus in Gethsemané*, prijst hij dus, overeenkomstig den aanleg van zijn Weekblad, wel ter snede, in No. 5, de *Geneeskundige Verhandeling* aan van Dr. RENSING over gedacht onderwerp; en deelt hij zeer gepast zijne eigene gevoelens mede, omtrent de redenen en oorzaken van 's Heilands toenmaligen zielesangst en bittere droefheid. Eveneens bij het betoog van *Gods Regtvaardigheid in het vergeven van zonden*, in No. 10—12, gewaagt hij met lof van 's Heeren BOSVELD's *Verklaring van Paulus Brief aan de Romeinen*. Daar blijkt ons tevens 's Mans edelmoedigheid in het verbeteren zijner uitlegging van Rom. III: 25, 26: en van die eigen verheven deugd, onbereikbaar voor vele Geleerden van lageren rang, ontmoeteden wij een ander voorbeeld in No. 22, opzettelijk geschreven over Psalm CXXXIX: 21 en 22. Wij zwijgen de opheldering van Joan. XVI: 8 en 9, in No. 27 en 28, en van andere Bijbelteksten, waarmede zich onze Schrijver, het zij meer, het zij min opzettelijk, onledig hield in dit zijn waardig Tijdschrift. Voorzeker konde het 's Mans aandacht niet ontgaan, om de getuigenis der Wonderwerken, waarvan het Evangelie gewaagt, en die door de nieuwerwetsche Wijsbegeerte luidkeels en stout wedersproken wordt, door gezonde redenkaveling te handhaven; en heeft hij alzoo aan deze belangrijke stoffe zijn No. 23, behalve andere plaatsen, geheellijk toegewijd. Maar ook tast hij in het volgende No. 24 het bijkans gelijksoortig gevoelen aan der zoodanigen, die er op uit zijn, het geloof in de oudste Geschiedenissen des Bijbels te ondermijnen door eene verklaring, die dezelve tot den rang van *Mythen* of verdichtselen en sprookjes zoekt te verlagen. Doch bovenal bestrijdt hij het Ongeloof, en deszelfs willekeurige schriftverdraaijingen in No. 32—34: waartoe hem aanleiding verschafte de toenmalige uitgave van zekere (welligt verzonnen) *Reize van een Fransch Emigrant uit Egypte door Sennaar naar Abyssinie* enz. en derzelver te gunstige *Recensie* in de *Hedend. Vaderl. Bibliotheek voor* 1807, I St. bl. 188, 189. — Wij zijn reeds te breed geweest, om iets ter proeve te kunnen leveren. Dit evenwel vordert van ons de edelmoedigheid, dat wij niet verzwijgen, hoe ook in dit Boekdeel, tegen eene Verhandeling uit het Fransch in ons Maandwerk over-

overgenomen, behelzende *Bedenkingen over de Verborgenheden in den Godsdienst*, (zie *Lett. voor* 1807, II St. bl. 89 en 129) eene gezette tegenspraak in No. 19 gevonden wordt. Niet, dat wij aan onzen Schrijver, hier, gelijk elders, een voorstander en verdediger van de Leer der Nederlandsche Kerk, dit stuk gewonnen geven, of lust hebben daarover met hem in het strijdperk te komen; maar vermits altoos de waarheid won bij een bescheiden onderzoek, verwijzen wij onze Lezers naar de aangehaalde schriften van wederzijden; en willen wij, naar ieders Christelijken denktrant, aan hun de beslissing overlaten. — Genoeg hebben wij gezegd, om te doen uitkomen, hoezeer het ons, namens het Publiek, bejammeren moet, dat door den dwang der Belastinge de loop gestuit is van dit Godsdienstig en, vooral voor de Kerk der Hervormden, zeer nuttig *Weekblad*.

G. DE HAAS, *over de Openbaring van Johannes; als een Boek voor het Verstand en Hart. IIIde of laatste Deel. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. *In gr.* 8vo. 637 *Bl.*

Met dit lijvig boekdeel wordt de verklaring van de *Openbaring van Johannes*, door den geleerden Amsterdamschen Predikant DE HAAS, voltooid. De Eerw. Schrijver blijft zichzelven, in de uitvoering van het voorgestelde doel, bij de bearbeiding van dit boek, ten einde toe gelijk, en meent daarover zoo veel licht verspreid te hebben, dat men behoore op te houden hetzelve *onverstaanbaar* te noemen, zijnde het profetische gedeelte in tegendeel, zijns inziens, in nadruk *een schrift voor het verstand*. Hij wil hetzelve nog evenzeer beschouwd hebben, als behelzende eene belangrijke stoffe *voor het hart* van den Christen, zoo met opzigt tot de verloopene eeuwen, op grond zijner gegevene verklaring van 't ontdekte aan Johannes, bij de opening van de drie eerste zegels, als ten aanzien van de zware en gunstige tijden, die de Christenkerk te wachten heeft, volgens den verderen inhoud van dit boek. De Christenen van onzen tijd leeren hier niet alleen waken en bidden, maar

ook wel te moede zijn, offchoon 't begin der voorfpelde zware tijden niet verre fchijnt af te zijn, en dat begin nog wel door hen zou kunnen beleefd worden.

Wij misgunnen niemand deze wijsheid, of eenige andere goede vrucht van het vlijtig lezen en beftuderen van dit boek, volgens de uitlegging van den Eerw. DE HAAS; maar kunnen er, wat ons aangaat, nog niet zoo mede voort, en houden ons liever aan de duidelijkere voorfchriften en teregtwijzingen van andere niet zoo geheimzinnige Bijbelfchriften. Soms dachten wij, bij de opmerking van den goeden ernst, waarmede de gemoedelijke Leeraar alles ter neder ftelt; is er waarlijk uit de ontdekkingen, in dit boek gedaan, zoo veel gewigtigs voor de Christenen te leeren, ware het dan niet te verwachten geweest, dat de Oneindig-wijze hun daaromtrent klaarder onderrigt, dat aan minder tegenfpraak onderworpen is, zou hebben doen toekomen? — Stelt u gerust, gij alle warme beminnaars van 't ware Christendom, die 't even zoo min, als wij, inziet, en, op 't gezag van dezen Leeraar, ook niet kunt aannemen, dat dit Bijbelfchrift zoodanig onderwijs bevat voor 't hart! 't Geen u deze Schrifiverklaarder, omtrent den pligt van waken, bidden en moed houden, daaruit, als nu eerst van onder de dikke omkleedfelen, waarvan de wijsheid van dit boek zal omgeven zijn, aan 't licht gebragt, heeft willen leeren, dit alles, en wat voorts ten allen tijde pligtmatig is, kunt gij veel gemakkelijker uit andere Bijbelfchriften, door verftandig nadenken, zonder zulke omwegen, leeren.

Wij gelooven niet, dat er omtrent dezen arbeid zoo veel gevaar van nadruk zij, als de Eerw. Schrijver, die alle de Exemplaren eigenhandig onderteekend heeft, door zijne bijgevoegde verklaring van geene andere voor echt te erkennen, fchijnt te kennen te geven.

Uit-

Uitgelezene Leerredenen van Dr. F. V. REINHARD, *Keurvorstl. Saksisch Opper-Hofprediker enz. Uit het Hoogduitsch. IVde Tiental. Te Zwolle, bij* J. de Vri. *In gr. 8vo. 309 Bl.*

Toevallig is onze aankondiging van dit *vierde Tiental* van uitgelezene Leerredenen van den beroemden REINHARD verschoven. Aanprijzing hebben zij ook niet noodig. 't Zijn Leerredenen van REINHARD. Er is in dezelven zoodanige rijkdom van de aangelegenste gedachten, zoo veel juiste orde in derzelver verstandige ontwikkeling, en zoodanige vermeesterende kracht tot overreding, en, in één woord, zoo veel voortreffelijks, zoo veel oorspronkelijks, en ook, niettegenstaande het aanmerkelijk getal van door hem uitgegevene Leerredenen, zoo veel verscheidenheid, in de wijze keuze der behandelde onderwerpen, en derzelver doelmatige ontwikkeling, dat wij ons geene erinneren, welke over 't geheel die waarde hebben. Niet allen evenwel hebben dezelfde uitmuntendheid en algemeene nuttigheid. De Vertaler heeft geene ongepaste keuze gedaan. Wij schrijven hier nog alleen den inhoud ter neder. (1). Blikken in het huisselijke leven van Jezus, Joh. II: 1—11. (2). De sporen van Jezus wijsheid en grootheid van ziel, bij zijnen laatsten intrek te Jeruzalem, Matth. XXI: 1—9. (3). Overdenkingen over 't geloof aan de verdienste van Christus, Luk. XVIII: 31—43. (4). Dat het Christendom zich aan den onbevooroordeelden, als het werk van God, voordoet, Luk. XI: 14—28. (5). Over de in 't oog vallende krachteloosheid der voornemens, die wij ter onzer verbetering opvatten, Luk. VIII: 4—15. (6). Over de Christelijke Zelfbeheersching, Matth. XVIII: 1—11. (7). Over de milddadigheid Gods in de Natuur, Matth. VI: 24—34. (8). Over de veredeling der menschelijke natuur door den Geest en de Leer van Jezus, Joh. XIV: 23—31. (op den eersten Pinksterdag.) (9). Vervolg der voorgaande stoffe, (op den tweeden Pinksterdag.) (10). Dat wij, in elk opzigt, best voor ons zorgen, wanneer wij ons heil van de genade Gods in Christus verwachten, Rom. III: 23—25.

JEZUS CHRISTUS als Koning der Wereld, en zijn Evangelie als de hoogſte wet voorgeſteld, en daarin de bronnen waren geluks aangewezen, naar de behoefte van dezen tijd. Te Rotterdam, bij N. Cornel. 1808. *In gr.* 8*vo.* 185 *Bl.*

Wederom een geſchrift van den Heer PIGEAUD THZ., die in 't Voorberigt, met 's mans naam onderteekend, het welmeenend doel, 't welk hij met de uitgave heeft, openlegt, met bijgevoegde bekentenis, dat hij niets nieuws voorſtelt, maar 't reeds bekende en dikwijls gezegde uit een ander oogpunt beſchouwt, dan anders gewoonlijk geſchiedt. 't Geen men anders noemt den uitgeſtrekten invloed, welken de beoefening der Christelijke leer, of wel van eenige leerbegrippen, zoo als die in verband ſtaan met de oude voorſpellingen omtrent den Meſsias, op het tijdelijk en eeuwig geluk der menſchen kan en moet hebben, dat noemt de Schrijver den algemeenen invloed, welken 't Koningſchap van Jezus en zijn Evangelie, beſchouwd als de hoogſte wet, hebben moet.

Vooraf gaat een algemeen overzigt over de grootheid van Jezus, als Koning. Daarna worden de voordeelen, die zijn rijk en leer in 't algemeen aangebragt hebben, en de tegenſtand, dien dit rijk gehad heeft, aangewezen; vervolgens aangetoond, dat de invloed van dezen Koning overal behoort te werken, dat de ellende zeer groot zou geweest zijn, in welke het menschdom zou gedompeld geworden zijn, als Jezus niet tot dusdanigen Koning was verheven, maar dat echter de heerlijke voordeelen van dat rijk in 't bijzonder zijn voor den waren Christen, en dat de geest van dezen Koning behoort begeerd te worden, om alles te bezielen. Hierop laat de Schrijver nog eene uitweiding volgen over den heerlijken ſtaat, waarin zich dit rijk in de toekomst, over de geheele aarde, luistervol zal vertoonen, en beſluit dit alles met gemoedelijke aanſporingen aan zijne medemenſchen, om daarnaar te ſtreven, dat zij het tegenwoordige leven ijverig beſteden, als eene voorbereiding tot het deelgenootſchap aan het rijk der heerlijkheid, en om 't hunne volijverig toe te brengen, opdat het rijk van Jezus ſteeds verder en ver-

verder uitgebreid worde, en eindelijk ook nog deze gedachte diep in 't hart te drukken: *Koning Jezus heeft 't oog op zijne onderdanen; Hij en zijn Evangelie is alles en in allen.*

Wij willen het godvruchtig oogmerk van den Schrijver niet miskennen, en gelooven gaarne, dat ook deze vrucht van 's mans werkzaamheid bij hun, die met hem dezelfde leiding van gedachten over de Leer van Jezus volgen, wel bijval zal vinden, en, wij hopen het althans, ook godsdienstige stichting bevorderen. Of nu evenwel van zoodanig geschrijf uitbreiding en vermeerdering van ware opklaring, en daarop gegronde aanmerkelijke verbetering van zeden te wachten zij, mogen anderen oordeelen.

't Heeft den Heer PIGEAUD goedgedacht, tot opheldering van sommige gezegden, eenige Aanmerkingen achteraan te voegen. Velen derzelven, schoon niets onbekends behelzende, hebben wij met genoegen gelezen. Anderen laten wij voor rekening van den Schrijver, zoo als bij voorb. die wij op bl. 174 aantreffen, daar de Schrijver beweert, dat de onderdanen van Jezus, in de toekomende wereld, waarschijnlijk verhevener zijn zullen, dan de Engelen. Eene bestrijding van grondstellingen der Kritische Wijsbegeerte, die op bl. 167—173 voorkomt, hadden wij, in een geschrift van dezen aard, over den wijduitgestrekten invloed van 't Christendom op algemeen en waar geluk, niet verwacht. Gesteld eens, dat eenige voorstanders van KANT, en deze beroemde Wijsgeer zelf, 't een en ander beweerd hebben, dat strekking heeft om de waardij van 't Christendom te verkleinen, is daarom de geheele Kritische Wijsbegeerte op zich zelve zoo geheel en al te verwerpen, en moet daarom de onkundige menigte zoo onbepaald tegen dezelve ingenomen worden?

Overdenkingen van eenen Christen, over het laatste Lijden van Jezus. Te Groningen, bij W. Zuidema. 1808. *In 8vo.* 104 *Bl.*

De bedoeling van den Schrijver van dit stukje is, zijnen Lezer opmerkzaam te maken „ op eenige „ gewigtige bijzonderheden, den lijdenden Jezus aan-

„ gaande, die wel eens door ſommige Christenen wor-
„ den voorbijgezien." Hetgeen men alomme elders aantreft, eene uitlegkundige verklaring namelijk der Lijdensgeſchiedenis, heeft hij geheel voorbijgegaan, en ook niet opzettelijk geſproken van „ 's Heilands die-
„ pe vernedering of van de verzoenende kracht van
„ zijn lijden, als zijnde zulks in bijna alle geſchriften,
„ over het lijden van Jezus, ten overvloede verhan-
„ deld." En daar de Lijdensgeſchiedenis in de openbare Leerredenen gemeenlijk ſtuksgewijze wordt voorgedragen, heeft hij verkozen zijne Overdenkingen volgens „ een meer algemeen overzigt" in te rigten.

De Overdenkingen hebben ten opſchrift: I. *Jezus Onſchuld in zijn Lijden.* II. *Jezus vrijwillig Lijden.* III. *Jezus Geduld in zijn Lijden.* IV. *Jezus Wijsheid in zijn Lijden.* V. *Jezus Liefde in zijn Lijden.* — *Slot. Verheerlijking van den lijdenden en nu verheerlijkten Verloſſer.* — Wij hebben dit boekje met veel genoegen gelezen. 't Leerſtellige, waarover onder de Christenen verſchillend gedacht wordt, wordt niet aangeroerd. Het is geheel van ſtichtelijken aard, en verdient eene plaats nevens ſoortgelijke beſchouwingen van 's Heilands Lijden. Doorheen is de taal zuiver, de ſtijl *deftig* en de voordragt *klaar*. *Slechts zeldzaam* ſcheen ons de naauwkeurigheid van uitdrukking te ontbreken. — Met één woord, het werkje verdient aanprijzing, en gereedelijk vereenigen wij ons met den wensch des Schrijvers, „ die het gaarne in veler han-
„ den zag."

Geneeskundig Magazijn, door A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, C. G. ONTIJD *en* M. J. MACQUELIJN. *Vden Deels 1ſte Stuk. Eerſte Afdeeling. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1808. *In gr.* 8*vo.* 131 *Bl.*

De goedkeuring en aanbeveling van dit Geneeskundig Werk zijn onzen Lezeren reeds uit vorige beoordeelingen kenbaar geworden. Wij brengen beiden ook andermaal op deze Afdeeling van het 1ſte Stuk des Vden Deels over, welke, volgens het plan der kundige Verzamelaars, de Verhandelingen zal bevatten; terwijl de twee overige, die wij met verlangen te gemoet zien,

de

de Ziektekundige Historien, de Beoordeelingen en Uittrekſels enz. zullen inhouden.

De *Waarnemingen over de Vaccine of Koepokken*, medegedeeld door den werkzamen Hoogleeraar THURSSINK, maken het begin en meer dan de helft dezer Afdeeling uit. Reeds had zijn Ed. in vorige ſtukken omtrent de Vaccine gewigtige waarnemingen en aanmerkingen medegedeeld; deze nu bevatten als 't ware het *ultimatum* van alles, wat omtrent de Vaccine dient overwogen en in 't oog gehouden te worden. Vele hoogstbelangrijke aanteekeningen zijn in deze waarnemingen verſpreid; wij wenſchen dezelve daarom met de vorige in handen van die Geneeskundigen, welke, wij kunnen niet zeggen uit onkunde, maar uit vooringenomenheid met eigene gevoelens en halſtarrigheid, zich met de inenting der Koepokſtof in geenen deele willen inlaten. — Onder de vragen, die zich de Hoogleeraar in den loop zijner waarnemingen voorſtelt te beantwoorden, komen ook deze voor: Wat heeft de ondervinding geleerd omtrent den invloed der Koepokken op andere ziekten? Wat omtrent de chroniſche uitſlagen? — Dat zij eene goede uitwerking doen op alle de zoodanige. Bij ſchurftigen zal men beſpeuren, dat de Vaccine over 't algemeen niet vat, of dat de Koepokken zich met eene gele vuile ſtof vullen; ſchijnende zij echter de vatbaarheid voor de Kinderpokken in het vervolg weg te nemen. Te regt oordeelt, naar ons inzien, de Hoogleeraar, dat men voorzigtig zijn moet, om uit zulke Koepokken in te enten. Men heeft wel ſtaande gehouden, dat de natuur der ſtof niet veranderd werd door verſchillende complicatien van andere ziekten, en gezegd, dat, offchoon men Koepokken van ſchurftige of ſcrophuleuſe kinderen inentede, men goede en ware Koepokken verkreeg, zonder dat er eenige andere ſmet werd overgebragt; maar de gedaante der Koepok bij zulke ſchurftige en ſcrophuleuſe kinderen verſchilt niet alleen merkelijk met, maar de ſtof zelve is door haren troebelen etter zeer onderſcheiden van de zuivere Koepok; zoodat het waarſchijnlijk is, dat deze ſtof ook het gezonde ligchaam anders zal aandoen, eene andere reactie, en dus eene meer of minder ontaarde Vaccine zal voortbrengen. Wij bevelen met den Hoogl. dit met allen ernst aan de overdenking onzer Kunstgenooten; wij voor ons meenen, dat men vooral daarop dient te letten,

ten, dat de perſoon, van welke men ſtof ter inentinge genomen heeft, van chroniſche uitſlagen, ſcrophula etc. vrij is geweest, en gelooven, dat, door gebrek aan behoordijke reactie der ligchamen, door deze zelfde veranderde reactie eene ontaarding der ſtof plaats grijpen, en daardoor een trage en onregelmatige loop der Koepokken ontſtaan kan.

De Hoogl. wil niet ontkennen, dat de Koepokken ſoms eene *ſcrophuleuſe dispoſitie* ontwikkeld hebben, en dat men na dezelve klieren en uitſlagen heeft zien ontſtaan; dit hebben de Koepokken gemeen met alle koortſige ziekten, en zijn zeker daarin minder nadeelig dan de menſchenpokken, welke deze ziekten veel ſterker ontwikkelen. Zijn Ed. raadt daarom aan, het geſtel te zuiveren en te verſterken, wanneer er zulk eene dispoſitie plaats heeft, of, na het afloopen der pokken, door laauwe baden, calomel, antimonialia, etc. dezé gevolgen te voorkomen. Wij voor ons kunnen hier met grond bijvoegen, dat men ook dezen uitſlag veelal zal kunnen voorkomen, indien men, na den afloop der Vaccinatie, de gevaccineerden eenige dagen zacht openende laxeermiddelen toedient. — Dan wij kunnen al het belangrijke niet aanroeren; men leze en herleze deze waarnemingen zelve.

Over de ſcheikundige werking van ſommige zoogenaamde Antidota of Tegengiftmiddelen in het dierlijk ligchaam, getrokken uit de ſcheikundige Lesſen en Demonſtratien van den Rotterdamſchen Geneesheer DL. CRAANEN, is het nu volgend onderwerp. Dat de Scheikunde in den loop van de laatſte twintig jaren meer toegebragt hebbe tot volmaking van de verſchillende takken der Geneeskunde, dan alle andere wetenſchappen ſedert eene Eeuw, is voor hem eene waarheid, die met den voortgang dezer belangrijke wetenſchap bekend is. Dat men intusſchen in de toepaſſing dezer Scheikunde op onze dierlijke bewerktuiging meermalen te verre ging, is aan hem bekend, die geen vreemdeling in de geſchiedenis der Geneeskunde is. Het ging haar zoo als alle andere geneeskundige theorien, welke, te overdreven toegepast, te driftig en onberedeneerd voorgeſtaan, niet zelden verderfelijke gevolgen te weeg bragten. Zoo zag de driftige voorſtander der Opwekkings-theorie niet dan incitatie, reactie, prikkel enz., en verklaarde daaruit alle verſchijnſelen in de dierlijke huishouding; terwijl de Schei-

Scheikundige deze niet dan uit ſcheikundige werkingen wilde verklaard hebben, en het ligchaam alzoo in eene ſcheikundige werkplaats veranderde. Beiden gingen te ver, offchoon in beider gevoelens veel goeds was. Het hier geplaatſte ſtukje van den Heer CRAANEN, van wiens ſcheikundige kennis en bekwaamheid wij de gunſtigſte gedachten voeden, heeft ten doel, te betoogen, dat de werking der zoogenaamde *Antidota*, of tegengiftmiddelen, zoodanig is, dat zij zich in het mensch- of dierlijk ligchaam met de ſmet- of giftſtof, *chemico ſenſu*, verbinden, den zoogezegden venijnachtigen aard der laatſten vernielen, zonder dat men daarbij van de door tegenprikkeling eigenaardig voortgebragte levenswerkzaamheid der vaste deelen onzes ligchaams eenige belangrijke medewerking te wachten hebbe. — Wij hebben dit ſtukje, met de daarbij gevoegde ophelderingen en bijvoegſelen omtrent de verdeeling der vergiften in *Chemiſche* en *Dynamiſche*, met zeer veel genoegen geleezen, en zijn ook gedeeltelijk van zijn gevoelen, met betrekkinge tot de ſcheikundige werking der *Antidota* op de zoogenoemde *venena chemica* (waaromtrent zijn Ed. ook meer bijzonder wil, zoo wij meenen, dat dezelve toegepast zal worden), op dadelijke gevallen van vergiftiging; maar wij zouden gaarne meerdere opheldering wenſchen omtrent de wijze, hoedanig de Kwikmiddelen *excluſive*, en wel in eenen ſcheikundigen zin, op het venusſmet werken, er zich mede vereenigen, en door deze vereeniging de ſchadelijkheid er van wijzigen en tegengaan; gelijk wij ook nog niet geheel klaar inzien, hoe de koolzure potasch, na uit het ſpijs- of darm-kanaal in de tweede wegen opgenomen, en van daar door de nieren in de blaas overgebragt te zijn, niet op deze laatſte, maar bij uitſluiting op den ſteen invloed uitoefene en die ontlede, het zij door eenig zuur des blaasſteens tot zich te trekken en eigen koolzuur daarentegen over te geven, het zij door met deszelfs loogzoutachtige baſis het verband en den vasten zamenhang des ſteens te verbreken en op te losſen. De vraag blijft toch altijd moeijelijk te beſliſſen, of die koolzuure potasch, juist zoo als zij door den mond ingenomen wordt, tot in de blaas overgebragt worde, en of zij dan in een levend bewerktuigd ligchaam geene verandering onderga, enz. Wij herhalen, het is ons nog niet klaar genoeg: dit echter moet

geene reden zijn, waarom men zich met het gevoelen van den bekwamen Schrijver niet zou mogen vereenigen; daar toch, zoo als zijn Ed. te regt aanmerkt, de verklaring, dat door die koolzure potasch eene eigenaardige opwekking der blaas geschiedt, waarvan alsdan het gevolg is dat dezelve op den steen werke en dien door deze werking verbrijzele, hypothetisch gesteld is. — Wij zien met verlangen meerdere dergelijke stukjes van den Heer CRAANEN te gemoet.

Het derde stuk, bevattende eene *Beschrijving van een aanmerkelijk Navelgezwel bij een eerstgeboren Kind*, door H. VAN DER VOORT, Stads Chirurgijn te *Haarlem*, is der lezinge overwaardig, en verdiende ongetwijfeld der vergetelheid onttrokken te worden, leerende dezelve, hoedanig de Natuur in staat zij, gebreken, die voor het menschelijk oog dikwijls doodelijk schijnen, tot eene zekere hoogte te herstellen, of hoe ten minste het leven tot eenen trap, onbegrijpelijk voor het verstand, kan gerekt worden; gelijk de Heer VAN DER VOORT te regt aanmerkt.

De *Manier om de drukking der Navelstreng voor te komen*, door J. H. J. WELLENBERGH, Chirurgijn en Vroedmeester in *'s Hage*, verdient de bijzondere overweging der Verloskundigen. De Schrijver oordeelende, dat, in verre de meeste gevallen, de eenigste oorzaak, welke men van de *Syncope* bij pas geboren kinderen kan aanmemen, in den verminderden of gestaakten omloop van het bloed naar het hart van de *foetus* bestaat, en dat de drukking van de navelstreng daarvan vooral de oorzaak is, deed zulks bij hem het denkbeeld ontstaan, of er, om dit toeval te voorkomen, niet eenig werktuig zou kunnen uitgevonden worden. Hetzelve zal bestaan in eene buis of koker, gevormd van Elastieke gom of andere zelfstandigheid of zamenstelling, genoeg tegenstand biedende om de drukking er van voor te komen. Deze koker, welke vijf duim lengte behoort te hebben, behalve het handvatsel, en eene zoodanige middellijn, welke voldoende is om de navelstreng in zich te bevatten, zonder die te drukken, moet in de lengte gespleten zijn; zonder dit zou men er de streng niet in kunnen plaatsen. Wanneer men er zich van bedient, behoeft men slechts de navelstreng, die men genoegzaam naar buiten heeft gebragt, er in te bevatten, en vervolgens het instrument te sluiten, door het haakje, 't welk zich aan het handvat-

vatsel bevindt, en vervolgens het werktuig in den *uterus* te doen glijden, tot boven de plaats, waar de navelvaten zouden kunnen gedrukt worden; het onderste uiteinde zal geplaatst worden tegen de heiligzitbeensbanden, waar hetzelve den minsten hinder kan geven aan den doortogt van het kind. Bij deze beschrijving is eene afbeelding gevoegd, welke men met elkander vergelijke. Wij gelooven, dat er met de applicatie van dit werktuig eenige moeijelijkheid zal gepaard gaan; dan het strekke daarom juist tot onderzoek voor Verloskundigen; terwijl in allen gevalle de poging des Heeren WELLENBERGH lof verdient.

Eene Waarneming des Hoogl. THUESSINK, bevattende een geval van *vergiftiging door Garnalen*, verzeld van eenige aanmerkingen, besluit deze Afdeeling.

Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den verschrikkelijken Watervloed tusschen den 14 en 15den van Louwmaand des Jaars MDCCCVIII; door S. VAN HOEK, *Leeraar bij de Engelsche Hervormde Gemeente te Middelburg. Iste Stuk. Met Platen. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1808. *In gr. 8vo.* 196 *Bl.*

Aan Kronijkswijze Opteekenaars van Watervloeden in ons Vaderland, nu min dan meer breedvoerig, heeft het nimmer ontbroken; de Dag-, Week- en Maandschriften, welke in den Lande uitkomen, bevlijtigen zich, om 't zeerste, om hunne Lezers van die rampen onverwijlde narigten mede te deelen. — Waterleed, den Vaderlande in opgehoopte mate treffende, heeft, in de jongstafgeloopene Eeuwe, breedere Beschrijvingen, tot Gedenkstukken daarvan, doen vervaardigen, opgehelderd en indrukbaarder gemaakt door Kunstplaten, die de voornaamste Gebeurtenissen als 't ware onder het oog brengen. Van dezen stempel zijn inzonderheid de twee Watervloeden, in de jaren 1775 en 1776, door J. HERING beschreven, en die des jaars 1799, waarvan C. ZILLESEN ons de tafereelen heeft opgehangen. — Ongelukkig, in de daad, heeft het achtste jaar dezer Eeuwe stoffe verschaft aan Schrijfpenne en Etsnaald, om een allergeduchtst Waterwee, in den aanvange dezes jaars voorgevallen, te vereeuwigen.

De

De Leeraar bij de *Engelſche Hervormde Gemeente* te *Middelburg*, S. VAN HOEK, reeds door verſcheide Werken den Vaderlanderen bekend, leende hiertoe zijne welverſneden pen; terwijl de Kunſtenaar J. H. KOEKKOEK de Teekeningen vervaardigde, naar welke de ſtift van DE WIT en VISSER BENDER de Platen graveerde. De betoonde lust tot Inteekening bemoedigde den Boekhandelaar LOOSJES, om ons dit nieuw Gedenkſtuk van Rampen, door gierenden Stormwind en overzwalpenden Watervloed veroorzaakt, te leveren.

Het zal uit twee Stukken, gelijk aan dit eerſte, beſtaan. Wij willen het onzen Lezeren doen kennen. — Na opgemerkt te hebben, dat twee ſoorten van Watervloeden dit ons Vaderland treffen, namelijk van Overſtroomingen der door IJsgang verſtopte Rivieren, en die, welke te wege gebragt worden door woedende Stormen, welke het Zeewater ter ontzettende hoogte doen klimmen, ſpreekt hij van de eerſte ſoort, als verwijderd van zijn vak, niet; doch keurt het voegelijk, van de laatſte het een en ander te herinneren. Niemand zeker zal dit wraken; ſchoon ſommigen misſchien eene kortere vermelding zouden verlangen. Wanneer men nogtans in aanmerking neemt het Tijdvak en de menigte van Watervloeden in 't zelve voorgevallen, *kon het, zonder een bloote Kronijk te zijn, niet wel korter vallen.*

Nemen wij, om teffens een ſtaal van 's Schrijvers trant te geven, die van den ſierſtijl verwijderd blijft en niet tot het kruipende vervalt, over: *De optelling der beſchrevene Watervloeden en Overſtroomingen in vorige Eeuwen, benevens eenige Aanmerkingen omtrent dezelve.*

„ Uit het dus ver verhaalde," zegt de Schrijver, „ ziet men, dat, zoo veel, uit de Geſchiedenis van vroegere tijden, ter onzer kennisſe gekomen is, behalve den beruchten *Kimberſchen* of *Cimbriſchen* Vloed, ſedert de vierde Eeuw der Christelijke Jaartellinge tot aan den jongſtleden Vloed in Sprokkelmaand (Louwmaand) dezes jaars (1808) in ons Vaderland, het zij over het geheel, het zij in een of ander van deszelfs onderſcheidene Gewesten in 't bijzonder, niet weiniger dan honderd acht en zeventig, min of meer aanmerkelijke, Overſtroomingen door de Zee hebben plaats gehad; te weten:

In

In de Vierde Eeuw	(van 't Jaar 301 tot 401)	2
—— *Vijfde* ——	(—— 401 — 501)	1
—— *Zesde* ——	(—— 501 — 601)	5
—— *Zevende* —	(—— 601 — 701)	1
—— *Achtſte* —	(—— 701 — 801)	1
—— *Negende* —	(—— 801 — 901)	4
—— *Tiende* ——	(—— 901 — 1001)	1
—— *Elfde* ——	(—— 1001 — 1101)	10
—— *Twaalfde* —	(—— 1101 — 1201)	13
—— *Dertiende* —	(—— 1201 — 1301)	28
—— *Veertiende* —	(—— 1301 — 1401)	22
—— *Vijftiende* —	(—— 1401 — 1501)	22
—— *Zestiende* —	(—— 1501 — 1601)	36
—— *Zeventiende* —	(—— 1601 — 1701)	25
—— *Achtiende* —	(—— 1701 — 1801)	7
	Zamen	178

„ Ongetwijfeld, althans hoogwaarſchijnlijk zijn er, vóór de elfde Eeuw, nog meer andere Overſtroomingen voorgevallen, van welke, of door de nalatigheid der Geſchiedſchrijveren, of door het verliezen van derzelver ſchriften, de gedachtenis niet tot onze tijden is overgebragt.

„ Wanneer men dit indenkt, dan zeker moet men erkennen, dat, hoe groot en menigvuldig de voordeelen ook zijn mogen, welke de nabijheid der *Noordzee*, die onze Noordelijke en Weſtelijke kusten beſpoelt, zoo door de ſcheepvaart en koophandel als de viſchvangst, aan ons Vaderland oplevert, deze zelfde Zee echter te gelijk een onzer meestgeduchte vijanden uitmaakt, wiens vreesſelijke woede hetzelve meermalen, door Watersnooden en Overſtroomingen, op de jammerlijkſte wijze teisterde, en, als 't ware, op den rand van zijnen ondergang bragt. Hoe vele aanmerkelijke gedeelten van den Vaderlandſchen bodem werden, van tijd tot tijd, door de ontembare golven weggeſcheurd, en voor altijd in den afgrond bedolven; hoe vele bloeijende Steden en welvarende Dorpen zoo geheel vernield, dat van dezelve volſtrekt geene ſporen meer zijn overgebleven en derzelver namen bijna uit het geheugen uitgewischt zijn; hoe vele vruchtbare akkers en velden, waar voormaals talrijke kudden graasden, of de nijvere landman de vette voren kliefde, vol hoop zijn zaad in de aarde wierp en,

juichende, den rijksten oogst inzamelde, in eene volle Zee of ruimen waterplas herschapen!

„ Evenwel, wanneer men slechts eenen vlugtigen blik werpt op de ligging en strekking onzer kusten en zeegaten met betrekking tot de Zee, de gesteldheid der dijken in vroegere tijden en de kraehten van het water, dan zal men zich minder verwonderen over de menigte van doorbraken en overstroomingen en derzelver jammerlijke en verwoestende gevolgen, dan daarover, dat dit Land, 't welk eenmaal door de kunst en nijverheid der Menschen aan de Zee ontwoekerd werd, niet, reeds voor lang, weder door dezelve, geheel of gedeeltelijk, overweldigd en verzwolgen is.

„ Elk, die niet geheel onbekend is met de plaatselijke gesteldheid van ons Vaderland, weet, dat een groot gedeelte van 't zelve, ten tijde van de gewone dagelijksche vloeden der Zee, ver beneden de oppervlakte van het water gelegen is, zoo dat, zonder de duinen en andere door de kunst aangelegde zeeweringen, hetzelve, bij elk getij, zou ondervloeijen. — Op de Eilanden van het gewest *Zeeland* is deze lagere ligging van het land niet minder dan van vier tot negen voeten, en zelfs op sommige plaatsen nog meer. — Hier bij komt de diepte en wijdte onzer Zeegaten, en derzelver rigting ten aanzien van de wind- en stormstreken, die het meeste water in de *Noordzee* en tegen onze kusten en tusschen de brokken gronds of de Eilanden van *Zeeland* aanvoeren. Bij Noordelijke en Noordwestelijke stormen denke men aan de meerdere ruimte van het Noordelijk gedeelte der *Noordzee* in vergelijking met de ruimte in het Zuidelijk gedeelte van dezelve, aan welker Oostelijken oever onze Landen gelegen zijn; en bij die uit het Zuidwesten en Westen aan den toevoer van water door het *Britsche* Kanaal op onze kusten en zeegaten. Ook dient men, vooral met betrekking tot de latere tijden, te dezen opzigte, in het oog te houden, het, bij gewone Vloeden, steeds hooger rijzen der Zee, en minder laag afloopen der Ebben voor onze kusten, dan in vroegere Eeuwen. (*)

„ Wat de eigenlijke natuurkundige oorzaak van deze meerdere verheffing en minderen afloop der *Noordzee* is, waag ik geens-

(*) Men zie hieromtrent de aanteekeningen van Prof. J. VOLDERS in het eerste Deel der *Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen*, bl. 56 etv.

geenszins te beslisfen, en komt hier niet te pas; dan het is niet geheel onwaarschijnlijk, dat dezelve, zoo niet geheel, althans ook gedeeltelijk te zoeken is in de verminderde diepte van den bodem dezer Zee zelve. Omtrent deze toch weten wij, uit de *Natuurlijke Historie van Holland* van J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, bl. 278 en 279, en de Aanteekeningen van AGGE ROSKAM KOOL op 't gezegde Werk, IIde Deel, blz. 2023, dat de diepte der *Noordzee*, die ten jare *zestienhonderd een en twintig* bevonden werd te zijn acht en dertig vademen, ten jare *zeventienhonderd en zeventig*, tusschen onze kusten en die van *Engeland*, niet meerder was dan zeven en twintig tot acht en twintig vademen, makende in omtrent honderd en vijftig jaren eene verminderde diepte uit van omtrent zestig voeten, bedragende nagenoeg voor elk jaar vijf duimen. En wat betreft de Dijken, niemand, die omtrent vele van derzelver grondslagen en beftanddeelen, en de jammerlijke verwaarloozing, waaraan zij in vorige tijden meermalen waren blootgesteld, niet geheel onkundig is, zal het kunnen verwonderen, dat dezelve dikwijls tegen den aandrang van het water niet beftand waren.

„ Met dit alles strijdt intusschen in 't geheel niet, dat de Watervloeden en daardoor veroorzaakte Overstroomingen, in de achttiende Eeuw, veel minder talrijk geweest zijn dan in de naastvoorgaande. Naar mate men door de ondervinding geleerd werd, en de kundigheden in allerlei wetenschappen, die, vooral ook in de achttiende Eeuw, zulke verbazende voortgangen maakten, toenamen, legde men zich ook allengskens meer en meer toe op het verhoogen en verzwaren en dus verbeteren der dijken, zeeweringen, en wat iets [dies] meer is. Bij elke dijkbreuk en andere gelegenheden, die tot het overhalen der oude dijken aanleiding gaven, werden vele van dezelve drie, vier, vijf en meer voeten verhoogd en naar evenredigheid verzwaard, en de latere dijken worden thans, en zijn reeds sedert meer dan eene Eeuw, tot eenige voeten meerdere hoogte boven het peil van het laag water opgewerkt, dan men voortijds plag te doen, waardoor dan nu ook diezelfde Vloeden, welke in de vijftiende, zestiende en zeventiende Eeuwen de vreesselijkste uitwerkselen zouden hebben daargesteld, thans of meestal weinige onheilen veroorzaken, ten minste geene aanmerkelijke Overstroomingen ten gevolge hebben."

In de Beſchrijving van den Watervloed tuſſchen den 14 en 15den van Louwmaand dezes Jaars ſtelt VAN HOEK zich deze orde voor, dat hij eerst de vreesſelijke onheilen, welke door dezen buitengemeen hoogen Vloed, zoo in 't bijzonder in *Zeeland* en in de overige Gewesten van ons Vaderland, als buiten hetzelve zijn te wege gebragt en daargeſteld, onder het oog van den Lezer brenge, — vervolgens eenige algemeene berigten en aanmerkingen omtrent dezelve mededeele, — dan, tot roem van ons Vaderland en onzer Natie, verſlag geve van de menigvuldige liefdegaven, ten behoeve der door deze ramp ongelukkig gewordene en noodlijdende ingezetenen zoo milddadig geſchonken, en derzelver uitdeeling, — en eindelijk melding make van de middelen, welke er, door de weldadige zorg des Konings, worden in het werk geſteld, om, onder den zegen des almagtigen en goedertierenen Wereldbeheerſchers, voor het toekomende, dergelijke uitwerkſelen der hooge Vloeden, als ons nu getroffen hebben, zoo niet geheel te verhinderen, althans aanmerkelijk te verminderen.

Na het algemeen vermelden der onheilen door dezen Vloed veroorzaakt, ontmoeten wij hier eene zeer uitvoerige beſchrijving van het deerlijk lot, 't welk *Zeeland* en de bijzondere Steden en Plaatſen aldaar trof. Treffende Kunstplaten ſtellen ons de drukkendſte gedeelten van dit Waterleed voor oogen. — Een tweede Stuk, waarmede deze Beſchrijving voltooid zal zijn, is reeds ter perſe.

Staatkundig Nederland; een Woordenboek tot de Biographiſche Kaart van dien naam; door Mr. JACOBUS SCHELTEMA. *IIden Deels. 2de Stuk. Te Amſterdam, bij* J. ten Brink, Gerritsz. *In gr. 8vo.*

Den dubbel verdienden lof onthielden wij aan dezen verdienſtelijken arbeid des Heeren SCHELTEMA niet (*), en is dit Stuk, waarmede dezelve voltooid wordt, tot denzelven even zeer geregtigd. Wij treffen daarin aan, de nog overſchietende Staatsmannen, op de *Biographiſche*

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* 1806, bl. 168, en voor 1807, bl. 116.

sche Kaart vermeld, van T tot Z, in den eigenſten ſmaak als de voorgaande behandeld. — Telkens, wanneer de Heer SCHELTEMA zich in de gelegenheid bevindt, en dit gebeurt vaak, om iets min bekends, ten opzigte van de vermelde Perſonen, mede te deelen, doet hij zulks: van hier, dat wij, wegens zeer bekende Staatsmannen, bijzonderheden van eenen zeer belangrijken aard opgeteekend vinden; van die natuur is het Artikel, PIETER ADRIAANSZOON VAN DER WERFF, enz. Bij de opgave van de hoofdtrekken des levens van JOHAN DE WITT vermeldt de Heer SCHELTEMA, onlangs gelegenheid gehad te hebben, een meesterlijk geſchreven Brief van O. Z. VAN HAREN over het karakter van dien Raadpenſionaris te lezen. Deze beklaagde zich bijzonder over het gemis eens Briefs van WILLEM VAN HAREN, in den brand van het huis te *St. Anna* verloren, waarin zeer vele kleine bijzonderheden aangaande DE WITT's leef- en handelwijze gevonden werden. VAN HAREN herinnerde zich nog eenige. Derzelver opgave luidt: „ Vastheid, om bij een opgevat voornemen te blijven, was de hoofdtrek van dit karakter, en hiertoe dienden hem vele ſtelregels. Gevraagd, hoe het mogelijk ware, dat hij zoo veel konde verrigten? gaf hij tot antwoord, dat hij aan alles dadelijk eene beſtemde plaats gaf, nimmer iets zonder reden tot den dag van morgen uitſtelde, en maat hield in ſpijs, drank, beweging en rust. Hij was zeer bezorgd voor zijne gezondheid, weinig bezorgd voor zijn leven. Zie hier over ook *Briefe über die neueſte Litteratur*, XIII. 56. De Matheſis en derzelver toepaſſing op alle bedrijven was zijn ſtokpaardje als het ware; diepe algebraiſche berekening was uitſpanning voor hem. In gezelſchappen was hij hoog en koel, en hierdoor bij velen, zelfs in den vriendenkring, meer ontzien dan bemind. Ook wordt in dezen brief vermeld, dat hij werk van de dichtkunst maakte; hij prees aan jonge vrienden ſteeds de beoefening aan van de werken van HOOFT en CATS te gelijk, om de overmaat van kracht bij den eenen door de woordenrijkheid van den anderen te lenigen, en omgekeerd. HORATIUS was vooral zijn lieveling; doorgaans droeg hij een Exemplaar der *Poëmata* bij zich. Zie ook O. Z. VAN HAREN, *Geuzen*, 354." — Eene andere aanteekening, voor ons zeer overneminge te lang, levert een ſterkſprekend be-

wijs op van DE WITT's bijkans ongeloofelijke werkzaamheid.

Behalve de Perſoonsbeſchrijving van de op gemelde Letteren voorkomende Staatsmannen, ſchenkt ons de Schrijver, tot volmaking zijns arbeids, Bijvoegſels en Verbeteringen op de voorgaande Deelen zijns Werks. Alle zijn ze niet van 't zelfde aanbelang; doch geene overtollig. Zeldzaam is een Schrijver zijn eigen berisper; SCHELTEMA heeft deze koenheid. Bij het overzien des Werks tot PIETER VAN BLEISWIJK gevorderd, ſchrijft hij in de *Bijvoegſels*: „Deze Levensſchets is eene der minst gelukte en minst gelijkende. Een Schilder kan op een Pourtrait, het welk hem niet behaagt, de kwast zetten, en van nieuws af beginnen; dit is buiten de magt van den Schrijver: het zal echter den waarheidlievenden Lezer niet anders dan aangenaam kunnen zijn, dat wij hem het volgende er bij geven, hetwelk, naar ons begrip, beter gelijkt." Wij hangen het hier op.

„ PIETER VAN BLEISWIJK, *Raadpenſionaris en Grootzegelbewaarder van Holland enz.* Na eenigen tijd den Lande in onderſcheidene betrekkingen als Advocaat gedient, en ſedert 1752 eerst den post van tweeden, vervolgens van eerſten Penſionaris zijner Geboorteſtad *Delft* bekleed te hebben, werd hij in den jare 1772 tot den gewigtigen post van Raadpenſionaris geroepen, en nam denzelven in 't eerst bij ſtille tijden met veel goedkeuring waar; dan toen de ſtormen van Staat opſtaken en alles zorgelijker werd, konde het niet miſſen, of hij moest, bij het ſtaren der Staatshulk in de barning der gevaren, opſpraak verwachten.

„ Daar hij, volgens CAILLARD, (zie de *Levensbeſchrijving van* FREDERIK WILLEM II, door SEGUR *den Ouden*, D. I. bl. 170) een van die menſchen was, „ die in „ Staatkundige verdeeldheden wel de eene partij willen volgen, doch zonder de andere te veel te beleedigen, en die nooit verzuimen, om zich van alle kanten eenige uitvlugt voor te behouden, en de wisſelvalligheden van een aantal gebeurtenisſen niet op hun „ zelf te doen te huis komen," verwierf hij goed- en afkeuring bij *beide* partijen.

„ Nadat ontdekt was dat hij de bekende Acte van Conſulentſchap geſteld had, ſloot hij zich, misſchien

ſchien meer uit vrees dan uit beginſel, nader aan de Staats- dan aan de Stadhoudersgezinden; en dit had ten gevolge, dat hij, na de omwenteling van 1787, van de Ambten van Raadpenſionaris, Grootzegelbewaarder en Stadhouder der Leenen, ſchijnbaar op zijn verzoek, ontſlagen werd, en kort hierna zijn affcheid nam. In de eerſte dagen der omwenteling heeft hij bij het woeden van het graauw veel moeten lijden, en zeer veel bezadigdheid en moed doen blijken.

„ Hij bleef tot zijn overlijden, in 1790, Curator van 's Lands Hoogeſchool te *Leyden*, die veel verpligting aan hem heeft. Hij liet den roem na van een ijverig beoefenaar en voorſtander van nuttige kunſten en wetenſchappen te zijn geweest. Hij had eene Bibliotheek verzameld, die zeker eene der rijkſte en kostbaarſte was, hier te lande door een bijzonder perſoon bijeengebragt. In zijne jeugd had hij zich roem verworven door eene geleerde Verhandeling over *de Dijken*. Bijzonder wiel zijn lust op de Wis- en Natuurkunde; door het toepaſſen van de eerſte bij de zorg voor 's Lands geldmiddelen, erlangde de Staat veel nut van dezelve."

Een breede Bladwijzer komt den Zoeker te gemoete. Aanmoedigings genoeg heeft de Heer SCHELTEMA ontvangen, om ons niet alleen de *Kaart en Levensſchetſen van Helden* te ſchenken, maar ook de *Letter- en Kunſtkundige Geſchiedenis* van ons Vaderland op gelijke wijze te bewerken.

Reize naar de Caribiſche Eilanden, in 1780 *en* 1781; *door* CORNELIUS DE JONG, *toen ter tijd als Luitenant dienende aan 's Lands Schip van Oorlog, Mars, onder bevel van den Schout-bij-Nacht* W. KRUL. *Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8*vo.* 324 *Bl.*

„ Wij twijfelen niet," dus beſloten wij de met welverdienden lof aangekundigde *Reize van den Heer* DE JONG *naar de Middellandſche Zee*, „ of de Schrijver, die op eenen zoo Volkbehagenden trant de pen voert, zal aanmoedigings genoeg vinden, om met „ zijne andere Reizen even als met de (toen) uitgegevene „ te handelen, van losſe aanteekeningen Brieven te ma-

„ ken, de oorſpronkelijke na te zien en te verbete-
„ ren (*)." Onverwacht kwam ons gevolgelijk dezè latere Reize niet in handen. Dezelve is geheel op den trant der vorige ingerigt; alleen maakt hij hier en daar breedere uitweidingen, doch die, ſchoon ſoms van elders bekende zaken en voorwerpen betreffende, zich met genoegen ter herinnering laten lezen.

Van Adelborst was DE JONG thans tot Luitenant bevorderd, en op het Schip des Schout-bij-nachts, KRUL, geplaatst. Te dezer gelegenheid geeft hij in zijnen I Brieve zijne bedenking op over de benaming van *Schout-bij-nacht*. Wij ontleenen ze, als, onzes inziens, ondertigtend en bondig. „ De naam van Schout-bij-nacht, aan een hoog Militair Officier, aan een der Opperbevelhebbers van eene Oorlogsvloot gegeven, klinkt, daar de Vroedvrouw dikwijls, ten minſte op ſommige plaatſen, denzelfden naam draagt, zoo wonderlijk en vreemd, dat men veeltijds elkander nieuwsgierig afvraagt, waar zulks toch van daan mag komen? De Franſchen hebben hiervoor het woord *Contre Amiral*, en de Engelſchen *Rear Admiral*; de eerſte omdat hij achter of tegen den Admiraal, die de Vloot leidt, over zeilt, en de laatſte eensdeels om dezelfde reden, en anderdeels omdat hij zijne vlag van den achterſten mast voert. Maar nu wij Hollanders, wij noemen hem Schout-bij-nacht. Hoogstwaarſchijnlijk is de reden deze: in de vloten, zoo als ik reeds gezegd heb, is het de post van den Schout-bij-nacht, de marſchorde te ſluiten, de achterſte van allen te zijn en het oog op allen te houden; des nachts voert hij hiertoe een vuur of een lantaarn aan den boegſpriet, de plaats het meest geſchikt om 't zelve voor allen, die voor hem zijn, zigtbaar te maken; en daar hij nu, als de achterſte van allen, de eenige is, die bij nacht de afdwalingen en achterblijvingen der ſchepen zien kan, en hem de zorg is aanbevolen om zulks voor te komen, en de achterblijvende of afdwalende weder met het gros der Vloot te vereenigen, (waarbij men nog voegen kan de gerustheid van de geheele Vloot, en derzelver vertrouwen, dat de oplettendheid van den Schout-bij-nacht hen beveiligt en verzekert, dat geen vijand bij nacht achter in de Vloot of het Konvooi zal in-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff. voor* 1807, bl. 306.

indringen, zonder dat hij zulks vooraf zien en waarschuwen zal,) is het mijns inzieus alleen hierin, dat men den oorsprong van den naam *Schout bij Nacht*, eenigzins gelijkstaande met oppasser, beveiliger in den nacht, zoude moeten zoeken." — De Heer DE JONG doet door dusdanige opheldering en, ook van Scheepsgebruiken, zijnen in de Zeevaart onkundige Lezeren veelvuldigen dienst.

In de dagen des liggens en wachtens naar zeilgelegenheid preste een *Engelsch* Oorlogsfregat Matrozen; maar moest ze wedergeven, gelijk de tweede Brief berigt, en het voorgevallene tot de aankomst op *Madera* vermeldt. De derde Brief beschrijft dit Eiland, met 's Reizigers ontmoetingen. De volgende is het reisverhaal van daar naar *St. Eustatius*. Hier treft men eene uitweiding aan over het vinden van *Amerika* door COLUMBUS, en vertaling eens ouden Briefs over de ontdekkingen van NICOLAUS en MARCUS ANTONIUS ZENUS. Duister is deze Brief veelzins, en DE JONG, schoon zelf een Zeeman zijnde, begrijpt er vele zaken niet van. Door lengte der geheele opgave, waarvoor de Schrijver oordeelt reden te hebben, is dit een vervelend gedeelte. Dan dit wordt in den vijfden Brieve vergoed door een berigt van het woelig *St. Eustatius*, te dien jare de Stapel- en Handelplaats, waar de toen drukke handel bescherming vond tegen de aanrandingen der *Engelschen*. Wie zich het jaartal dezer Reize herinnert, haalt voor zijnen geest de Handeldrukte aldaar. — Dan reeds toen waren de Forten ter verdediging in een allerellendigsten staat. Een kort verslag dezer gegeven hebbende, besluit hij: „Dan laat ik dit onderwerp afbreken, en een digt gordijn laten vallen over eene nalatigheid, die alle palen overschreedt, en welligt de droevigste verliezen ten gevolge kan hebben." — De Slavenhandel gaat op *St. Eustatius*, even als in de ganschе *West-Indiën*, zeer druk; en zulks te meer, omdat deze ongelukkige menschen, tot schande der menschheid, daar almede een tak van Koophandel uitmaken. Zulks doet den Schrijver, in den zevenden Brieve, over het deerniswaardig lot der Slaven uitweiden.

Ontzettend is de beschrijving van een Orkaan, in den achtsten Brief. Deze deed hun met het Schip van de reede vlugten en het hagchelijkst zeegevaar ondervinden. Op 't ontkomen zeilen zij naar *Martinique*. De voornaamste bijzonderheden dezes Eilands worden vermeld. —

Op *St. Eustatius* wedergekeerd, handhaafde KRUL tegen de *Engelschen* de eer der *Hollandsche* vlag. Het water aldaar maar matig goed en daarenboven zeer schraal te krijgen zijnde, verzeilden zij naar het *Engelsch* Eiland *St. Christoffel*. Van dit in rang op *Jamaica* volgend Eiland treffen wij in den tienden Brieve vrij uitvoerige narigten aan. Zoo dikwijls van Suiker en Koffij gesproken hebbende, oordeelt hij het de plaats, om zijnen Vriend, en thans ook de Lezers dezer Brieven, met die voortbrengsels nader bekend te maken; te dezen einde deelt hij mede de kundigheden, hem door een in dit vak kundig man opgegeven, om te toonen, dat het alleen door bloot toeval is, dat wij landbouwende Volkplantingen bezitten, en dat het bij de eerste overwinning onzer *Amerikaansche* Bezittingen nimmer het voornemen geweest is om dezelve te stichten. Gaarne zouden wij dit overnemen; dan de broedvoerigheid verbiedt het ons. Den Vaderlande tot eere strekkende en zeer lezenswaardig zijn de bescheiden, welke wij wegens het Suikerriet en de Koffij aantreffen.

Op *St. Eustatius* terug gekeerd, beschrijft de elfde Brief nog eenige niet vermelde bijzonderheden, boven al de Natuurlijke Historie betreffende. Dit afgehandeld hebbende, krijgt het Reisverhaal eene andere wending, met den aanvange van de reis naar het Vaderland, ten geleide van een aantal rijk geladen Koopvaarders. —— Onbewust van den Oorlog, wordt KRUL door de *Engelschen* aangevallen. 's Mans verdediging en sneuvelen wordt hier door een zeer deelnemend ooggetuigen, den Heer DE JONG zelven, nadrukkelijk beschreven. Zoo zag hij het uur zijns doods, waarvan hij meermalen op reis gesproken, doch op deze wijze niet verwacht had. Men heeft te meermalen vreemd gevonden, dat de Schout-bij-nacht KRUL zich in volle montering bij den slag vertoonde, en dus ten doel stond van uitgekipt en getroffen te worden: dan hij, der vredebreuke onbewust, had zich aangekleed, om bij een te wachten mondgesprek met afgezondenen van een der naderende *Engelsche* Oorlogschepen te spreken. Kort, maar heftig, was het gevecht met een' vijand, die, na de vermeestering des Schips, den Oorlog tusschen onzen *Staat* en *Groot-Britannie* bekend maakte.

Alle de Koopvaardijschepen werden met het genomen Oorlogschip naar *St. Eustatius* gezeild; welk Eiland reeds

reeds door RODNEY intusschen was ingenomen. De dertiende Brief geeft dit te lezen, met vermelding van de schepen en goederen daar gevonden, alsmede die zich te *St. Martijn* en op *Saba* bevonden. Eene eervolle begrafenis werd den Schout-bij-nacht aangedaan; de karakterschets, van hem gegeven, strekt hem zeer tot eere. Het gedrag der trouwelooze *Engelschen* op *St. Eustatius* wordt met afzigtige verwen afgemaald in den veertienden Brieve.

DE JONG's wedervaren, alsmede dat zijner lotgenooten, vermelden de vijftiende en zestiende Brieven, van het Eiland *St. Christoffel* geschreven. RODNEY's en der *Engelschen* handelwijze worden met verdiensten afkeer beschreven; die des eerstgemelden liep in zulke hier vermelde uitersten, dat hij „ door zijne eigen Natie vervloekt werd, en een iegelijk erkennen moest, iets dergelijks, in de tegenwoordige tijden, bij beschaafde volken, nooit plaats gehad te hebben."

Des Schrijvers wederkomst op *St. Eustatius* geeft hem gelegenheid, om, in den zeventienden Brieve, RODNEY's gedragingen door een aantal van diens Proclamatien, en met de stukken te toonen, dat hij met de zijnen barbaarsch gehandeld, de Inwoners alles ontnomen en verkocht heeft; „ velen waren genoodzaakt het Eiland te verlaten of gebannen, alleen die weinigen uitgezonderd, die getrouwheid aan den Koning van *Groot-Brittanje* hadden willen zweren." Staaltjes van mishandelingen geeft ons deze Brief te lezen. De volgende vermeldt der *Engelschen* bemagtiging van *Demerarij* en *Esequebo*, met de daarbij buitgemaakte schepen en andere te dier gelegenheid van en naar *Suriname* en andere plaatsen in de *West-Indiën* gaande genomen; dit getal beliep 170 schepen en vaartuigen. Zijn aandeel in den buit en roof moet, naar 's Schrijvers opmerking, hem „ voorstelijke schatten hebben opgebragt, en hij is, welke rampen de oorlog ook heinde en veer verspreiden mag, door denzelven rijk geworden." Zeer schraal was het onderhoud aan boord van het schip; doch het werd aan land verzoet.

Bij afwisseling onderhoudt de Schrijver ons met verscheide voorwerpen der Natuurlijke Historie, inzonderheid de Insecten: deze maken den negentienden Brief uit. — De nederlaag, door de *Fransche* Vloot aan den *Engelschen* Admiraal HOOD toegebragt, verhaast het vertrek des Heeren DE JONG met zijne Reisgenooten van

St. Eu-

St. Eustatius. — Schraal uitgerust en gedwongen te vertrekken, stevenden zij naar het *Deensche* Eiland *St. Thomas*, waar zij het allerheuschst onthaal vonden. Terwijl hij zich hier met eenige zijner Reisgenooten verlustigde, werd aan boord voor alles gezorgd, en de gulheid vergoedde hier de schrale uitrusting, door de *Engelschen* den schepelingen medegegeven. Hierdoor geraakten zij in staat tot het genoegelijk volbrengen der thuisreize, in de twee laatste Brieven vermeld.

Het Portrait van den Schout-bij-nacht KRUL, en eene Afbeelding des Gevechts van 's Lands Schip *Mars*, tegen de *Engelsche* Oorlogschepen *Monarch*, *Panther* en *Sybille*, verrieren dit Stuk, waarmede *deze Reis* compleet is. — Zonder des eenige aanduiding aan te treffen, durven wij bijkans voorspellen, dat wij nog meer Reizen dezes Zeemans te wachten hebben. Zij zullen ons en, zoo wij vertrouwen, den Landgenoot welkom wezen.

Gedichten van P. H. A. J. STRICK VAN EN TOT LINSCHOTEN, *Vrijheer van Heekendorp. Te Amsterdam, bij* P. J. Uylenbroek. 1808. *In gr.* 8*vo. XX.* 332 *bladz.*

Onder bovenstaanden Titel worden ons XL *Nederduitsche* en VI *Hoogduitsche* Gedichten aangeboden, benevens een aantal *Aanteekeningen*, die van bladz. 212 beginnen. In de Gedichten heerscht eene groote bekwaamheid ten aanzien van het werktuigelijke der kunst, eene verwonderenswaardige (wel eens overtollige) rijkheid van woorden, een vlugge, levendige, luimige, soms stoute geest, doch geringe, bijna geene dichterlijke vlugt. Dan, dewijl de *Vrijheer van Heekendorp*, blijkens het begin van het *eerste Gedicht* en de *eerste Aanteekening*, daarop zelf geene aanspraak maakt, vordert de billijkheid, zijne voortbrengselen niet naar dien maatstaf te beoordeelen, maar dezelve alleen als gewrochten der luim, niet der verbeelding, te betrachten. Als zoodanig dan heeft Rec. dezelve, over het geheel, met vermaak gelezen; vooral bevielen hem GELDS MAGT, GELDS NADEEL, GELDS NUT, RUST, WOLRAAD WOLTEMADE, HET ZONDAGS LANDONTHAAL, HENGELLIED, DE VOGELJAGT, POOT, en onder de *Hoogduitsche* Gedichten POLITIK. Minder behaagden hem de *Romances*, drie in getal, die, gelijk ook de *Vertelling*, getiteld MIJNE AFKOMST, weinig meer dan rijmelarij zijn; terwijl de drie eerste Gedichten in dezen Bundel dien naam in alle opzigten verdienen. Die een weinig met

met maat en rijm ween te regt te komen, kan zulke ſtukken veel gemakkelijker dan goed proza op het papier brengen.

Het ſtuk, getiteld TWEELINGSLIED, is, ondanks het ſtreelende van het onderwerp en een paar regt ſchilderachtige trekken, den Rec., evenwel, om de *Pierlalatjens* (ſic), het *hopſa ſa*, de *marmotjens*, enz. enz. walgelijk laf voorgekomen. Het kinderachtige van den toon wordt hier zoo ver gedreven, dat van eene gewone minne gezegd wordt, dat zij *al te vaak nog* STOUTJENS *op haar wulpsch gedrag durfde doen*. Zou bovendien deze uitdrukking niet *Hoogduitsch* zijn? De Rec. meent zeelig van ja. Te verwonderen zou dit niet zijn, daar de *Vrijheer* erkent, nog voor eenige jaren beter het *Hoogduitsch* en *Fransch*, dan onze moedertaal te hebben verſtaan. Even zoo meent de Rec., dat de woorden *verdachtig*, bl. 8., en *tweeduidigheid*, bl. 224 gebezigd, niet van echten ſtempel zijn. Op eene enkele plaats vinden wij ook: *herinneren aan iets*.

Duister, zoo niet onverſtaanbaar is den Rec. voorgekomen, 't geen bl. 32 gelezen wordt, in het Gedicht AAN GOD.

Gij, wiens beſtaan de wijze en ſpotter vaak ontkent,
Aan 't welk zich booggevoel en dweeperij gewent,
Onvatbaar al of niet voor Pyrrho's echte telgen,
Te groot, zo ja, dan dat hun twijfel U kon belgen!

De hier onderſchrapte woorden kunnen niet wel eenigen zin hebben, of het woord *onvatbaar* moet *paſsive* genomen worden voor *onbevatteljk*; doch dan moet men nog naar de meening dier beide regels, vooral des eerſten, raden.

Bladz. 8. lezen wij:

Als haat en nijd u *lijfſtaffieren*.

De Rec. herinnert zich, het woord *lijfſtaffieren* ergens bij den Heer BILDERDIJK gevonden te hebben, in den zin van *als lijfwachten omringen*; en zoo het gebruik van dit woord te wettigen ware, moest het zeker die beteekenis hebben, dewijl *lijfſtaffier*, van *eſtafier*, niet anders kan zijn, dan *lijfwacht*. Doch Rec. durft dat gebruik niet goedkeuren. Zou men dan met hetzelfde regt niet *lijfwachten* als werkwoord mogen gebruiken? en wie zou dit echter goedkeuren? Maar wat hier ook van zij, de boven aangehaalde regel behelst louter onzin.

Op dezelfde bladz. wordt gezegd:

Jaagt u de kunst *uit* haar banieren.

Hoe dit mogelijk zij, bekent Rec. niet te begrijpen. Waar men niet *in* is, kan men niet *uit* gejaagd worden; nu wordt wel gezegd: *onder de banieren*, maar niet: *in de banieren*; dus kan

kan iemand wel *van* of *van onder*, maar niet *uit* de banieren verjaagd worden.

Bladz. 9. staat:

> Ziet ge u van Haemus toppen jaagen,
> En *als Augias stal* u vaagen.

Wat moet deze soort van vergelijking hier aanduiden? Beteekent *vaagen* hier zoo veel als *schoonmaken*; dan behelst de uitdrukking zeker geen *compliment* voor den Dichter; maar het gevolg der zaak is toch gelukkig, en dit schijnt de bedoeling niet te wezen. Is *vaagen* dus integendeel *wegnemen*, *doen verdwijnen*; dan is de vergelijking geheel ongepast.

Bladz. 146. worden aan de *schichten* van Cupido *stralen* toegeschreven; een beeld, 't welk Rec. voorkomt, geheel mislukt te zijn.

Bladz. 181. zegt *de nacht* tweemaal: *ik zie*; en evenwel wordt dezelve een weinig verder *blind* genoemd.

Omtrent de Wijsgeerige en Godsdienstige gevoelens van den *Vrijheer* zal Rec. geen woord verliezen, alleen aanmerkende, dat dezelve, gelijk vele andere, vrij bekende, dingen in dezen Bundel, met te veel winderigheid worden voorgedragen, als wilde de *Vrijheer* een Vlaggeman der zoogenaamde Ketters zijn, en de vervolgzucht der Regtzinnigen *provoceren*. Even weinig zal Rec. zich verdiepen in een onderzoek over de slechts kortelijk, in eenige weinige bijzonderheden, opgegevene regelen van *Prosodie*, door den *Vrijheer* voor zichzelven ontworpen, en gevolgd in die stukken, waarin hij het *metrum* der Ouden heeft nagebootst. Zulks zal gedeeltelijk te pas komen bij de beoordeeling der Overzetting van *tien Lierzangen van* HORATIUS, in dat nagebootste metrum vervaardigd, en kort na dezen Bundel uitgegeven. Nog beter zal daartoe gelegenheid zijn, wanneer de *Vrijheer* zijne beloofde *Verhandeling* over dat onderwerp zal hebben uitgegeven. Alleenlijk kan Rec. niet nalaten, zijne afkeuring te betuigen van de wijze, waarop de *Vrijheer* zich over onze gewone *Alexandrijnsche* voetmaat uitlaat, die noemende *trallalala-Alexandrijnen*, terwijl hij tevens niet vreemd is van te beweren, dat juist de *Catsiaansche Alexandrijnen* de eenige ware zijn. Dit moge bij de *Franschen* zoo zijn; doch bij ons is zulks te beweren even ongerijmd, als staande te houden, dat de *Priapen* alleen de ware *hexameters* zijn, of dat ten minste geene andere *caesuur* dan de *pentemimeris* kan geduld worden. In weêrwil der hooge achting, die Vader CATS als Dichter bij alle regtschapene *Hollanders* verdient, kan men hem toch niet met regt als een model voor het werktuigelijke der kunst aanzien en voorstellen. Doch op die wijze maakt de *Vrijheer* het zich gemakkelijk: eerst veracht hij de *Alexandrijnen*, en dan beweert hij, dat

er

de geene afwisseling van Caesuur in de *Alexandrijnen* mag plaats hebben, terwijl juist door die afwisseling het gebrek, waarover hij klaagt, wordt weggenomen. De Rec., die niet onder de *Nederlandsche Duitschers-haters* behoort, waarvan bl. 296 gesproken wordt, meent echter te bespeuren, dat des *Vrijheer's* lang verblijf in *Duitschland* zijnen smaak te dezen aanzien verkeerd geleid, om niet te zeggen bedorven heeft: anders zou hij de halsbrekende nabootsing der *Hexameters* niet boven onze vloeijende, met ons taaleigen overeenstemmende, *Alexandrijnen* stellen. Doch ook hierover bij eene volgende gelegenheid misschien meer: voor het tegenwoordige zal Rec. hier nog eenige aanmerkingen tegen sommige uitdrukkingen van den *Vrijheer*, zoo in de *Voorrede* als in de *Aanteekeningen*, bijvoegen.

Voorr. bl. IV. wordt van den ouden *Duitschen* Dichter HANS SACHS gesproken, als van iemand, die als Dichter naauwelijks in aanmerking kan komen. Heeft de *Vrijheer* de Werken van HANS SACHS wel ooit gelezen? Men zoude haast moeten besluiten van neen. WIELAND, GÖTHE en BERTUCH (en die zijn toch geene *censores vitio creati*) hebben veel met hem op, zoodat de laatste zelfs eene nieuwe Uitgave van zijne Werken heeft aangekondigd; zijnde de Uitgave van 1570 zeer zeldzaam geworden. Ook de geleerde NÄSSLEIN heeft het zich eene eer gerekend, een gedeelte zijner gedichten met eenige aanmerkingen in 1781 uit te geven. Wanneer men den tijd in aanmerking neemt, waarin hij geleefd heeft, dan mag men zoo hag op hem niet neêrzien: want, deze en gene ondichterlijke uitdrukkingen, die men in onze meer kiesche eeuw een' Dichter niet ten goede houden kan, daargelaten, zullen hem weinigen overtreffen in de kunst van karakters te schetsen, en in het ware *comique*.

Eene kleinigheid is het, dat het stukje, gedeeld OLDENBARNEVELD, *Voorr.* bl. V. eene *Antithesis* in plaats van eene *Parodie* genoemd wordt.

Voorr. bl. X. wordt tegen het gezag van MAERLANT en MELISTOKE, omtrent de bepaling der spelling, verklaard, „ dat de aanhalingen uit die oude Schrijvers niets afdoen;" waarbij verder gevraagd wordt: „ waar is eenig bondig bewijs hunner taalkunde? ... Waar hebben zij, die ieder oogenblik in spelling verschilden, en niet eens syntaxische regelen in de taal opvolgden, hiervan eenige blijken gegeeven? ... Immers," lezen wij verder, „ dagteekent zich de Nederlandsche Letterkunde, ten minsten die, welke op kennis, smaak en oordeel aanspraak maaken kan, eerst met een' HOOFT, CATS en VONDEL, die juist in hunne spellingen het tegendeel hebben aan den dag gelegd van die, welke ons nu voorgeschreeven is." Rec. moet hier al weder vragen: heeft de *Vrijheer* wel immer MAERLANT en MELISTOKE met genoegzame

me oplettendheid gelezen, om te kunnen besluiten, dat zij onregelmatig in spelling waren? Denkelijk neen. Die twee Schrijvers verschillen, ja, in spelling van elkanderen: doch is dit thans ook nog het geval niet bij de keurigste Schrijvers? En mag men daaruit besluiten, dat er ook nu nog niet regelmatig geschreven wordt? Hoe veel van de ongelijkheid tusschen die twee Schrijvers, ja van ieder hunner met zichzelven, kan en moet aan de Afschrijvers geweten worden, die hunne eigendunkelijke spelling volgden? Heeft ook de *Vrijheer* wel met de behoorlijke naauwkeurigheid gelezen, 't geen over de *ee* en *oo* achter het 3de Deel van de *Proeve* van HUYDECOPER aangeteekend is? Toen MAERLANT en MELIS STOKE schreven, was de taal regelmatig, en is zulks al vrij wel gebleven, tot aan de *Spaansche* beroerten hier te lande. Van dat tijdstip af kan men eene verbastering en verwarring dagteekenen, even als ten aanzien der Wetenschappen in de Middeleeuwen, tot dat HOOFT, CATS, VONDEL en anderen de verlorene regelmaat weder begonnen in te voeren, zonder evenwel genoegzaam naauwkeurig acht te geven op de schrijfwijze der Ouden, vergeleken met de uitspraak. Het gezag der laatstgenoemden doet dus, te dezen aanzien, niets af. Voorts laat Rec. gaarne aan ieder de vrijheid, om van de spelling van den Hoogleeraar SIEGENBEEK af te wijken, en hij zelf volgt die, zoo veel mogelijk, alleen daarom geheel, dewijl hij de eenparigheid in dit geval voor eene wenschelijke zaak houdt: doch hij vindt het belagchelijk, wanneer men hier van *voorschrijven* spreekt, en houdt het meestal voor een gevolg van overdrevene eigenliefde, wanneer men, ter bevordering der eenparigheid, niet eenige zijner denkbeelden wil opgeven, in eene zaak, die toch op zijn minst *ab utraque parte* te verdedigen is.

Aanteek. bl. 319. wordt gezegd, ter verschooning van eene woordelijke navolging van BILDERDIJK, „ dat hier niets anders gedaan is, dan 't geen niet alleen op onze Latijnsche Schoolen, maar door onze nieuwe Nederlandsch-Latijnsche Dichters meestal geschiedt. Want," vervolgt de Vrijheer, „ even gelijk deeze laatsten in hunne gelegenheids-gedichten den eenen of anderen Lierzang van HORATIUS in de geliefkoosde voetmaat van den Sulmoonschen Dichter omgieten, of van een Elegiacum van OVIDIUS een Alcaicum maaken, even zoo enz." — Rec. wil niet ontkennen, dat het hier aangevoerde wel eens in sommige *Latijnsche* gedichten van den nieuweren tijd plaats heeft gehad en nog heeft; doch het is eene beleediging onzer Natie, die te dezen aanzien, na de *Italianen* ten tijde van het herleven der letteren, altijd heeft uitgemunt, de beoefening der *Latijnsche* Dichtkunst tot het verknoeijen van *Alcaica* in *Elegiaca*, en omgekeerd, of tot het zamenlappen van *centones* te willen verlagen: eene beleedi-

ging,

ging, waarvoor de *Vrijheer*, uit dankbaarheid aan de nagedachtenis van zijnen uitmuntenden Leermeester, den onvergetelijken RICHEUS VAN OMMEREN, zich des te meer had behooren te wachten, daar hij uit deszelfs onderwijs, zoo hij hetzelve anders heeft weten te waarderen, zeker meer, tot vorming van zijnen fmaak, heeft opgedaan, dan uit de *aeſthetiſche Voorlezingen* van BURGER, waarvan hij zoo breed opgeeft. De *Vrijheer* toone eens, dat VAN OMMEREN in eenige zijner *Latijnſche* Gedichten zoo te werk is gegaan, als hij hier in het algemeen van de beoefenaars der *Latijnſche* Dichtkunst zegt.

Bl. 326. der *Aanteekeningen* wordt beweerd, dat bl. 176. de Dichter A. SIMONS met regt de *Nederlandſche* HORATIUS genoemd is. Rec. waardeert de dichterlijke verdienſten van den Heer SIMONS hoog, doch vindt geene de minſte overeenkomst tusſchen hem en HORATIUS, en gelooft, dat, zoo er dan uit de Ouden iemand moet genoemd worden, met wien SIMONS te vergelijken zou zijn, veeleer TIBULLUS, dan HORATIUS, in aanmerking kan komen. De Heer SIMONS zelf zal, kent Rec. hem anders wel, dit gaarne toeſtemmen. Liever nog zou Rec., in geval van vergelijking, SIMONS *Neêrlands* HÖLTY noemen, en hij meent, ook hierin SIMONS zelven op zijne zijde te hebben. — Doch geheel ongepast wordt VAN DER WOORDT, door den *Vrijheer*, met HÖLTY vergeleken. Beiden zijn jong geſtorven: 't is waar. Doch het is eene ellendige *Logica*, daarin den grond der vergelijking te zoeken. Rec., die ook de eer heeft gehad, (mogelijk meer, dan de *Vrijheer*,) onder de bijzondere Vrienden van VAN DER WOORDT te behooren, en die dus ook een Exemplaar van deszelfs Gedichten, op den wil des Overledenen, bezit, kan, na de bedaardſte vergelijking, tusſchen HÖLTY en VAN DER WOORDT geene genoegzame overeenkomst vinden, om den laatſten door den naam des eerſten te doen kennen, maar acht VAN DER WOORDT in ſterkte van geest, in kracht van uitdrukking, en in dichterlijke vlugt boven HÖLTY verheven.

Tot eene proeve van het goede in dezen Bundel diene

DE VOGELJAGT.

Hoogberoemde vogelvangers,
Stokkenlijmers, knippenhangers,
Lucht- en watervogelaars,
Bonte en grauwe ganzenhokkers,
Taling- ſmient- en eendenlokkers,
Spookgelijke kooljenaars!

Leeuwerikkers, vinkenſlagers,
Vadzig-loome en luije jaagers,
Moordend nettenſpannersgild,
Heggenkloppers, valſche voêrers,
Wachtelſtrijkers, flouwenloerers!
Waartoe zoo de(n) tijd verſpild?

't Wil de zoete landvermaaken
Van den gulden herfſt niet wraaken,
De edle jagt en visſcherij,
Zelfs den(de) vangst met lijsterboogen
Wil ik gaarne nog gedoogen,
Daar is meer beweeging bij.

Haazen en patrijzen zoeken,
Met de zegen baars of ſnoeken
Op te trekken uit den ſtroom,
Vordert werkzaamheid en kragten,
Bant de ſlaapelooze nachten,
En doet rusten zonder ſchroom.

Maar des daags een tiental uuren
Steeds omhoog op vlucht te tuuren,
Fluitend kijkend in het rond,
Niet een enkel woord te kikken,
Schier den adem in te ſlikken,
Maakt ons dom en ongezond.

Doeze zit- en ligvermaaken
Kunnen ſlechts den luiaart ſmaaken,
Voor de noeste vlijt te traag;
Hij, wien werkzaamheid in 't leven(,)
Geest en veêrkracht is gegeeven,
Arbeidt en beweegt zich graag.

Weg dan, keep- en vinkenvangers,
Takkenlijmers, knippenhangers,
Groote en kleine vogelaars!
Flouwenloerers, ganzentouwers,
Nachtegaal- en zeisjenshouêrs,
Weg dan, eendenkooijenaars!

Wie de vogeljagt wil prijzen,
Loope op ſnippen en patrijzen,
Kruip' plevier en wachtel na;
Schiete en vell' hen 't minst geſchonden:
Kunst met moeite en vlijt verbonden
Doet aan geest noch ligchaam ſchâ.

Hes

Het gedruisch, 't welk de *Vrijheer* bij dezen zijnen eersten stap in de Republiek der Letteren heeft zoeken te maken, is alleen oorzaak, dat Rec. dezen Bundel met meer uitvoerigheid en ernst behandeld heeft, dan dezelve anders verdiende.

KENAU HASSELAAR *of de Heldin van Haarlem, Treurspel. Door* A. LOOSJES, PZ. *Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. 1808. *In gr.* 8vo. 90 *Bladz.*

Het is inderdaad te bejammeren, dat onder onze Landgenooten, welke in staat zijn om de pen te voeren, zoo weinige gevonden worden, die de Vaderlandsche Geschiedenissen bearbeiden. Zij toch leveren eenen rijken voorraad op van de beste en krachtigste spijzen voor het verstand, den geest en het harte, waarvan onze Vaderen reeds gebruik hebben gemaakt en waaruit wij het edelste en heerlijkste voedsel konden erlangen.

Zoo dit voedsel ooit onontbeerlijk — wezenlijke behoefte voor ons was, dan is het in den tijd, welken wij thans beleven. En, helaas! juist nu overlaadt men ons, tot walgens toe, met laffe, winderige vruchten, op vreemden bodem gewassen; juist nu moeten wij alles verzwelgen, wat in Duitsche en Fransche trekkasten door ligtzinnigheid en oppervlakkigheid wordt uitgebroeid — zuur en zoet, rijp en onrijp.

Men zegge niet, dat een Schrijver zich rigten moet naar den smaak der Natie. Dit moge bij broddelaars, bij prulschrijvers het geval wezen, — mannen, die met de grootsche pligten van hun beroep bekend zijn, die de edelheid hunner bestemming gevoelen, moeten den smaak der Natie verbeteren, op derzelver denkwijze en karakter krachtig werken, de uitheemsche besmetting, zoo veel mogelijk, wegnemen, en, de aardigheden en beuzelingen van den dag verachtende, toonen, dat zij Hollanders zijn, als Hollanders denken, voor Hollanders schrijven, en Hollandsche gevoelens met Hollandsche rondheid durven voordragen.

In den rang dezer regtschapenen verdient de Heer LOOSJES gewisselijk eene plaats. Veel heeft hij reeds gedaan, waarvoor hij de dankbare achting der welgezinden onder zijne Landgenooten verworven heeft. Hij toont overal Hollander te zijn en, in alle omstandigheden, Hollander te blijven. Wij vereeren hem deswegens. Dat hij voortga in zijne edele, belangelooze werkzaamheid! dat zijn voorbeeld anderen opwekke, om, voor het Vaderlandsch Tooneel, Vaderlandsche Gebeurtenissen en Karakters te bewerken, ten einde, dusdoende, dat legio van Duitsche voortbrengselen (waaronder echter eeni-

ge zijn, die zeer ſchoon verdienen gendemd te worden) en Franſche aardigheden, die in de Franſche taal wel eens de lachſpieren in beweging kunnen brengen, maar op een Hollandsch Tooneel, meestal laf, walgelijk en van allen geest ontbloot zijn, uit onzen Schouwburg te verbannen!

Het beleg, de verdediging en overgave der ſtad *Haarlem*, in de jaren 1572 en 1573, is het onderwerp van het aangekondigde Treurſpel. Wie weet niet, hoe veel eene bende van dienhonderd gewapende Vrouwen tot de dappere verdediging dezer ſtad hebbe toegebragt, en wie heeft niet meermalen den moed, de fierheid en vaderlandsliefde van de Aanvoerſter dezer bende, KENAU HASSELAAR genaamd, met verrukking toegejuicht!

Het karakter dezer Amazone moge aan ſommigen te heldhaftig, te mannelijk voorkomen; — zij, die met den aard en oorſpronkelijken aanleg der Vrouwen bekend zijn, zullen overtuigd wezen, dat de edelen onder haar, wanneer de nood het vordert en het gevaar ten top is geklommen, den Mannen in fierheid en heldenmoed op zijde ſtreven, ja niet zelden overtreffen kunnen.

De Heer LOOSJES heeft, in onze oogen, de Heldin van *Haarlem* voortreffelijk geſchetst. Zij bezit al de grootheid, al den moed, al de dapperheid van eenen Krijgsman, zonder de zachte trekken van teedere aandoenlijkheid, gevoelig medelijden en echte beminnelijke vrouwelijkheid te ontberen. Het geheel is, naar ons oordeel, zeer wel uitgevallen, en overtreft, ten aanzien van levendige handeling en geſchiktheid voor het Tooneel, de meeste, zoo niet alle ſtukken van den Dichter. De bijzondere gedeelten zijn met zorgvuldigheid bewerkt, vele met kracht en vuur, enkele met echt en edel kunstgevoel geſchilderd. De Hollandſche karakters zijn naar waarheid geteekend en goed volgehouden; (DON FREDERIK is misſchien wat te zwak, te weifelend voorgeſteld) de perſonen ſpreken en handelen met waardigheid en kracht, en de ſchoone *verſificatie* zou zonder twijfel, zoo onze Akteurs de kunst van *declameren* beter verſtonden, eene overheerlijke uitwerking doen; terwijl voorts de regels van het Tooneel in dit ſtuk zeer wel in acht zijn genomen.

In het eerſte Bedrijf ſchetst ons de Dichter den toeſtand van *Haarlem* en derzelver Burgerij, alsmede de denkwijze en het karakter der Heldin van het ſtuk. Het voorſtel van TALESIUS, (een Man, die van het Bewind, op ORANJE's bevel, ontſlagen was, en verdacht werd gehouden, dat hij de zijde van *Spanje* hield) om met den Vijand te dadigen, en hetgene daaruit natuurlijk volgen moest, geeft eene ongezochte aanleiding tot deze ſchets.

De Burgemeester VAN VLIET, die als een verſtandig, braaf en

en bedaard Regent is geteekend, en aan wien het gemelde voorstel door TALESIUS gedaan wordt, toont de onmogelijkheid van eenig verdrag aan, en maalt den toestand der Stad en de drift der Burgerij op de volgende wijze af:

'k Ducht maar, (slechts) dat uwe komst 's Volks aandacht tot zich trekken,
En in 't verbitterd hart een (n') geestdrift op zal wekken,
Die (,) heeft ze eens vonk gevat, zich moeilijk blusschen laat.
Ik ken 's Volks lijden, en den hagchelijken staat
Der felbestormde stad. — Een heirmagt van gevaren,
Die ijslijk zijn om strijd, zie ik rondom ons waren.
Maar hoe dit noodtij wast, 's Volks moed wast tevens aan,
En zal, stijgt nog de ellend, tot woestheid overslaan.
Elk zweert eer onder 't puin van deze Stad te smoren,
Dan ooit maar overgaaf of krijgsverdrag te hooren.
Gewoon aan ijslijkheên en daagliksch doodsgevaar,
Ontaardt de kalme geest van *Haarlems* Burgerschaar.
Hem, die gedurig 't zwaard des doods het hoofd ziet dreigen,
Wordt, zoo hij pal blijft staan, een (n') woede, een wrevel eigen,
Die zich, wanneer zijn drift slechts tegenstand ontmoet,
Met onverschilligheid baadt in zijns broeders bloed.
Gij hieldt, sints MARNIX komst, u schier in huis gesloten;
Gij waant, misschien, Mijn Heer! dat nog uw (w') Stadgenooten
Een zachte en kalme geest beheerscht, gelijk voorheen;
Neen! geestdrift (,) woede en wrok bezielen hen alleen.
Elk handwerk rust en roest. — Met vuur loopt elk te wapen.
Van stille burgers in een heidenvolk herschapen,
Ontvlammen zij in drift. — Eén enkle blik, één woord
Brengt in der burgren hart een krijgsmans woede voort,
Ja zelfs in 't zachter oog van Maagden en van Vrouwen,
Door RENAU aangevoerd, laat zich een vuur aanschouwen,
Gelijk er uit het oog van een (n') leeuwinne schiet,
Als zij de welpen in haar nest bestoken ziet.
Dan zacht, 'k zie RIPPERDA, des Krijgsvolks hoofd, genaken;
Doe, bid ik u, Mijn Heer! zijn (n') driften niet ontwaken....

: RIPPERDA, de Opperbevelhebber der stad (vast, onbuigzaam, vurig, geheel krijgsman, wiens karakter door den Dichter met bijzondere kunstmin is bewerkt, doch die zich, naar ons inzien, wat te veel laat voorstaan op zijne Vriesche afkomst) gevoelt zich verontwaardigd door den voorslag van TALESIUS, en beantwoordt denzelven met verachting, volgeestdrift en geheel als krijgsman. Dus is zijne taal:

En gij, Mijn Heer! (zie mij van toorne en spijt verbleeken)
Gij durft ons van genâ — wie durfde er u van spreken?

Intusschen had zich het gerucht door de stad verspreid, zoo als het in zulke omstandigheden gewoonlijk gaat, dat VAN VLIET en RIPPERDA reeds in onderhandeling en voornemens waren, om de stad over te geven. Deze maar was ook aan het Vrouwenheer ter ooren gekomen, en nu verschijnt KENAU met alle hare heldhaftige fierheid, om zich van de waarheid dezer vertelling te overtuigen.

Schoon (zegt zij) van de torenspits de zwarte vlag 's Volks nood
Aan vriend en nabuur meldt, ja schoon we ons zien begrimmen
Door pest en hongersnood, (*) de ellend moet hooger klimmen,
Eer dat men denken mag aan de overgaaf der Stad." enz.

Op deze wijze wordt de Aanschouwer reeds bij den aanvang van het stuk op eene natuurlijke ongezochte manier met de hoofdpersonaadjes bekend gemaakt, en in het flot van het eerste Bedrijf de aandacht gespannen door een oproer, dat, uit hoofde van gewaand verraad, onder de Burgerij was uitgebarsten, en waarvan men het gevolg met vrees en verlangen te gemoet ziet.

Het oproer, waarvan RIPPERDA zegt:

Geen onweêr, hoe geducht, breekt zoo verschriklijk los,
Als 't oproer, juichende in vernielen en verdelgen:
Een afgrond, gapende om een landstreek in te zwelgen,
Baart minder huivering in 't menschelijk gemoed,
Dan 't oproer, dat, terwijl 't uit honderd kelen woedt,
Geene acht slaat op de taal van billijkheid en wijsheid,
En zijnen bloeddorst koelt aan zwakke jeugd en grijsheid.

wordt in het tweede Bedrijf nader bekend, en het gedrag van KENAU en RIPPERDA, ter demping van hetzelve, in een heerlijk licht vertoond; terwijl voorts de *episode* van URSULA eene aangename verscheidenheid aan het geheel bijzet, en tevens dient, om de gevoeligheid en menschenliefde van KENAU HASSELAAR voortreffelijk te doen uitkomen.

Doch wij kunnen het geheele stuk niet ontleden. Alles is schoon, treffend en roerend. De aandacht wordt telkens opgewekt en meesterlijk gaande gehouden. Het berigt der aanstaande ontzetting van *Haarlem* wekt de hoop op en vervult alle harten met de levendigste vreugd. Dan, deze vreugd is helaas! van korten duur. De tijding, dat de krijgsmagt, tot ontzetting van *Haarlem* in aantogt, door de Spanjaarden geslagen is, brengt eensklaps de ongelukkige Haarlemmers op den

(*) Beter, onzes insiens, *door hongersnood en pest.*

den rand van het verderf terug, en vervult elken boezem met wanhoop en vertwijfeling. Alles is in verlegenheid — ieder buiten raad. Zelfs de moedige Burgemeester VAN VLIET begint den moed te verliezen. KENAU, daarentegen, behoudt hare tegenwoordigheid van geest. Zij is de eerſte, die op middelen ter redding uitziet; zij jammert niet over het verledene, maar denkt op het toekomende; zij kermt niet over hetgeen gedaan is, maar peinst op hetgeen gedaan moet worden, en, zoo ergens in het gantſche Treurſpel, dan vertoont zij hier den echten heldinnenmoed en eene grootheid van ziel, die ſchaars gevonden wordt, doch, menſchkundig, juist overeenkomt met het karakter van zulk eene Vrouw, in zulke benarde omſtandigheden. VAN VLIET is verlegen — RIPPERDA zwijgt — KENAU handelt. Haar moed bezielt alles, en zij wekt den ijver en de werkzaamheid van den edelen Bevelhebber op, die nu een plan ter redding voordraagt, dat door KENAU met geestdrift wordt aangenomen. Wij kunnen ons niet wederhouden, om dit geheele ſchoone, krachtige tooneel af te ſchrijven.

VAN VLIET, (*na dat het verhaal van de nederlaag der Hollanders gedaan was.*)

Afgrijsſelijk berigt! — Zoo zien we ons, onverwacht,
Op d'oever des verderfs in eens terug gebragt.

KENAU.

Hoe fel 'k met u, Mijn Heer! mij door deez' maar voel treffen,
Kan zich een(e) eedle ziel niet boven 't lot verheffen?
Hoe wreed, hoe hopeloos thans *Haarlems* toeſtand ſchijn',
Zou nog voor heldenmoed geene uitkomst mooglijk zijn?
Gij zwijgt, ó RIPPERDA! gij ook, gij ook verſlagen?

RIPPERDA.

Neen! KENAU, nog gereed, om 't uiterſte te wagen,
En 'k lees tot mijne vreugd, in 't midden van den ſchrik,
Een' onverwrikbren moed in uwen fieren blik.

KENAU.

Welaan! doorluchtig Vriend! wil geen ontwerpen ſmoren,
Dit hagchlijk oogenblik is nwe ziel geboren.
't Schijnt, dat uw fiere borst door aandrift gloeit en bijgt.
Hoe! ſmeedt uw ziel iets groots, dat gij voor mij verzwijgt?
Ontwerp, wat of gij wilt, 't zal, in deze oogenblikken,
Hoe ſtout, hoe veel gewaagd, mij aarslen doen noch ſchrikken.
Ik zweer u mijne hulp.

RIPPERDA.

Hoor mijn ontwerp dan aan.
(Nu volgen die schoone en krachtige regels, die wij inderdaad uitmuntend durven noemen.)

Laat ons vereend van kracht door 't Spaansche leger slaan.
Onhoudbaar is de vest. Dat Burgers en Soldaten,
Reeds allen in 't geweer, deez' nacht de Stad verlaten.
De grijsaards, kinderen, de weerlooze schaar
Van vrouwen zij gedekt voor aanval en gevaar,
In 't middendeel des heirs, omringd van alle zijden.
Elk zal gelijk een leeuw voor hun behoudnis strijden.
Stemt *Haarlems* Raad en Volk met mij in dit besluit,
'k Voer dan, tot *Spanjes* spijt, zelfs *Haarlem Haarlem* uit.
De Stad zij achter ons in laaije vlam gestoken;
En *Haarlems* Burgerij, door 't Spaansche heir gebroken,
Verdubbel' haren moed en rukk' naar *Leydens* wal,
Die haar vol dankbaarheid en liefde ontvangen zal.
Ja, daar zal NASSAU met verwondring ons aanschouwen,
En zien, bij *Haarlems* val, het Haarlemsch volk behouën;
Daar 't Leeuw, op *Hollands* grond, zijn vrije wapens drijft,
En zijne vaandels zwaait, met *Haarlems* wapenschild;
Dan zal ORANJE aan ons een' andren oord doen wijzen,
En *Haarlems* Burgerij zal *Haarlem* doen herrijzen,
Terwijl de spijt het hart van ALVA's Zoon verslindt,
Daar hij in plaats der Stad een' asch- en puinhoop vindt.

VAN VLIET.

Ik beef bij dit ontwerp, door wanhoop ingegeven.

KENAU.

Kan 't zijn, dat dit ontwerp een groote ziel doet beven?
Neen, RIPPERDA! geen(n') vrees greep mijnen boezem aan,
Ik voelde bij elk woord het hart mij ruimer slaan.
En, juichend om uw trouw, dezelfde drift ontwaken.
'k Vlieg om mijn(n') vrouwenschaar 't ontwerp bekend te maken.
'k Sta voor haar' bijstand in. enz.

Dan, dit ontwerp valt in duigen, daar de Raad van *Haarlem* een verdrag met den vijandelijken Bevelhebber sluit. De Stad geraakt dus in Spaansche handen. De karakters blijven dezelfde. VAN VLIET, de bedachtzame, bedaarde man, besluit, om de vlugt te nemen, dewijl zijn dood thans aan *Haarlem* tot geen nut kan verstrekken. RIPPERDA en KENAU behouden in tegenwoordigheid van den Spaanschen Bevelhebber dezelfde fierheid, die zij te voren bezeten hadden,

den, geven zich met waardigheid en edele trotschheid aan den vijand over, en blijven gerust en gelaten in hun lot.

Wij hebben reeds te veel van dit ſtuk gezegd, om het vervolg en de eindelijke uitkomst — den brand van Haarlem, den dood van RIPPERDA en de omſtandigheden, waardoor KENAU in het leven werd behouden, — nog op te geven.

Hartelijk wenſchen wij, dat dit Treurſpel op *alte Hollandſche* Tooneelen in ons Vaderland moge vertoond worden. Het is inderdaad ſchoon, en verdient onder de dagelijks uitkomende Dramatiſche voortbrengſelen eene eervolle onderſcheiding. Het heeft wel gebreken; doch het lust ons niet, eenige vlekken angſtvallig op te zoeken, na zoo veel tot lof van den arbeid des Heeren LOOSJES gezegd te hebben. Ons hart is geroerd, en wij zijn door de lezing van het ſtuk in eene zeer aangename ſtemming gebragt, die de geſtrengheid van den toelen Kunstregter ontwapent.

De titel is verſierd met eene afbeelding van KENAU HASSELAAR, naar een oorſpronkelijk *portrait* vervaardigd.

Ijsdoor, de Boer van Ried. Eene Geſchiedenis voor 't Landvolk en ook voor de Burgers onzer Steden. Door J. HUBER, *Dr. der H. Godg. en Pastoor te Ebersberg. Met eene Voorrede van* J. M. SAILER, *Dr. der H. Godg. en Keurpaltsb. werkel. Geestel. Raad. Uit het Hoogduitsch. In twee Deelen. Iſte Deel. Te Haarlem, bij* J. L. Augustini. 1808. *In 8vo. 307 Bl.*

Een Volksboek voor Roomschgezinden, door een' Roomschgezind' Leeraar geſchreven, en door eenen anderen beroemden Roomschgezinden Godgeleerden ten ſterkſte aangeprezen, en waarvan de vertaling, naar ons oordeel, in zeer goede handen viel. Een geſchrift intuſſchen, dat ieder Protestantsch Geestelijke gaarne en met volle overtuiging zal aanprijzen, ook bij zijne gezindte, dat wij althans onder Roomſchen en Onroomſchen vele lezers wenſchen, juist in den volkstoon, uitnemend wel geſchreven, zeer bevallig, zeer onderhoudend, en waarvan de ſtrekking tot deugd uit goede Christelijke beginſelen alleen door den volſtrekt bevooroordeelden kan worden betwijfeld. Vindt misſchien de Protestant hier of daar iets, hetgeen hij juist op die wijze niet aanneemt, dit valt dan van zelve in 't oog, en het hindert ook daarvan de nuttige ſtrekking niet; men heeft aan zijne eigene godsdienſtige begrippen te dien aanzien van zelve dan herinnering, en voelt van die begrippen, indien zij anders gezond zijn, dan ook dezelfde ſtrekking, en dezelfde kracht. In één woord, wij ſchromen geen oogenblik

te

te verklaren, dat dit lief en nuttig geſchrift, onder Gods zegen, uitnemend veel goeds kan doen, en dat het in iedere Lees-Bibliotheek *tot Nut van 't Algemeen* eene plaats verdient, en wel eene plaats onder de meest doelmatige Volksgeſchriften; en in dit ons gevoelen heeft de herhaalde lezing van dit eerſte Deeltje ons volkomen bevestigd.

De Geſchiedenis, hoe belangrijk en onderhoudend, is toch van zoodanig geſchrift het voorname niet; — daarom willen wij liever met een enkel woord opgeven, in welke opzigten al de godvruchtige SAILER dit Volksboek aanprijst in het waarlijk *naïve* Voorberigt, dat wij geheel der lezing aanprijzen. Wij vinden ons daartoe te meer gehouden, alzoo wij waarlijk er niets hebben bij te voegen, en er ook niets weten af te doen.

Het werkje is geheel kiesch en onaanſtootelijk geſchreven; niemand vindt er een ſteen des aanſtoots, of zal bij de lezing blozen. Het bevat de nuttigſte leering, ten opzigte van ons tijdelijk belang, en de dierbaarſte pligten; het leert met eere vrolijk zijn, en een gerust ſterven in de vrolijkſte hoop. *'t Geen echter boven alles nuttig en aangenaam wezen zal, is de leere des geloofs aan eene Voorzienigheid, die van de eerſte bladzijde des boeks tot aan de laatſte op eene klare en aanminnige wijze wordt voorgedragen.* Overigens, het is eene geſchiedenis, alles in het boek leeft, en men kan het als met oogen zien. De geſchiedenis is daarenboven niet uit afgelegene tijden en landen; maar zij, voor wien het boekje beſtemd is, vinden zich in 't zelve te huis, en in hunnen eigenen kring. Wat den Landbouw betreft, hier betuigt SAILER zijne onkunde, (en wij met hem) maar hij beroept zich op de getuigenis van deskundigen; en dat de Boer van Ried juist aan geene oude gewoonten verſlaafd was, hierin mag hij ook onder ons ten voorbeeld zijn. *Menigmaal zal het* den Lezer *vreemd doen, dat bij iederen nood zoo ſpoedig hulpe komt, en dat er in 't bijzonder zulk een overvloed van geld voorhanden is. Zekerlijk is het niet te ontkennen, dat 't geld in de wezenlijke wereld eenigzins zeldzamer is, dan in de boeken; doch leert men ſlechts vlijtig arbeiden, den naasten weldoen, en op God vertrouwen, zoo zal men vinden, dat de Heer rijk genoeg is voor ieder, die Hem aanroept.* In dit werkje komt veel *lijden* voor, maar daaraan ontbreekt 't ook in de wereld niet; dit is intusſchen hier zoo ſchoon en leerzaam, dat de hoofdperſonen zich zoo goed in dat lijden weten te ſchikken. Dat het beeld der voortreffelijke Huismoeder hier zoo uitvoerig geteekend is, geeft aan dit boekje eene wezenlijke waarde; ook SALOMO wist zoodanig eene Vrouw niet genoeg te roemen. Eindelijk komen hier ook ſterfgevallen voor, en zoo is 't ook in de wereld; doch 't doet den Schrijver eere aan, dat zijne goede lieden zoo ongemeen ſchoon ſterven, dat men zich en zijnen Lezeren geen' ſchooner' dood zou weten toe te wenſchen. (Dit ſterven vinden wij in het vol-

volgend Deel). Overigens verhaalt de Schrijver aangenaam; maar somtijds laat hij zijne personen verhalen, en dit doet hij nog bevalliger en vlocijender. Eindelijk vond de Heer SAILER dit werk goed bij de proef: hij las het voor aan een deugdzaam huisgezin; hij zag tranen, en een traan moge geen bewijs zijn van de goede gesteldheid of de betering eens harten, *maar 't is toch eene schoone zaak geroerd te zijn, en die eens, die heden van ganscher harte bij 't beschouwen van 't goede, dat anderen doen, geweend heeft, zal misschien morgen van ganscher harte het besluit nemen om hen in 't goede na te volgen.*

Nu, lieve Lezers! houdt u allen wel; groet onzentwege den Boer van Ried, en den lieven Vriend, die zijn leven beschreven heeft.

Natuurlijke Historie der Kanarie-vogelen, of Aanleiding tot de kennis en oppasing derzelven, en wat in de Broeijerij in acht genomen moet worden. Door A. J. KELLNER, *Dr. in de God. en Predikant te Suhl in Saksen-Zeits. Uit het Hoogduitsch, met Bijvoegsels van den Vertaler. Te Amsterdam, bij* W. Brave. 1808. *In kl. 8vo.* 108 *Bl.*

In eene korte Voorrede verdedigt zich de Schrijver over zijne opgevatte taak, als niet oneigen strookende met zijnen gewijden post; er, echter, nevens voegende, dat zulk eene verdediging voor dertig en meer jaren noodiger was dan in onze dagen. „ Men kan," schrijft hij onder andere, „ in het „ Boek der Natuur lezen, zonder deswege het Boek der be„ schrevene nadere Openbaring ter zijde te leggen. De bloemen „ in de velden en hoven," gaat hij voort, „ het ontelbaar „ heer der insekten, ja alle schepselen Gods, zijn enkel zoo „ vele verkondigers der volmaaktheden onzes Gods, en het „ geheel tooneel der Natuur verheerlijkt den Schepper."

Gewisselijk behooren de Kanarievogelen onder de vogelen, die, om verscheiden redenen, opmerking wekken. Zoo wel als hunne kleur het oog bekoort, streelt hun gezang het oor; om nu niet te spreken van vele kunsten, welke hun kunnen geleerd worden. Het eene en andere bewoog den Eerw. KELLNER, zijne waarnemingen, deze Vogelsoort betreffende, in het licht te geven, ten einde om dezulken, die, het zij gewinshalve, of uit enkele liefhebberij, met de Kanarievogelen zich onledig houden, nuttig te zijn. In het eerste deel van de Kanarievogelen in het algemeen sprekende, handelt hij over derzelver grootte, kleur, gezang, goede en kwade eigenschappen, voeder, ouderdom en ziekten. Vreemd zal het, veelligt, sommigen dunken, dat deze kleine beestjes aan zoo vele ongesteldheden onderhevig zijn; zij zijn: het ruijen; het vuur, of de breuk; de vallende ziekte; de netbreuk; de zweer, of

de

de teering; de treurigheid; de luisterlust; de zweetziekte; de heeschheid; de lange sporen en bek, enz. Over de Broeijerij loopt de tweede afdeeling. Onder de gemengde aanmerkingen ontmoet men, onder andere, iets over de kunsten, welke den Kanarievogelen veelal geleerd worden. En eindelijk eenige Anekdoten van Kanarievogelen. — Deezulken onzer Landgenooten, welke van het kweeken van Kanarievogelen hun werk maken, zullen, twijfelen wij niet, aan Schrijver en Vertaler, voor derzelver genomene moeite, hunnen dank betuigen.

Philalethes over de Natuur, de Wereld en het Menschelijk Leven. Een nuttig Allerlei, in alles echter leerzaam, onderhoudend en nieuw, voor beschaafde Lezers uit alle standen. Door Dr. G. W. BECKER. *Te Groningen en Amsterdam, bij* W. Wouters *en* J. F. Nieman. 1807. *In gr.* 8vo. 293 *Bl.*

Een zonderlinge titel; alsof 't niet van zelve sprake, dat een *nuttig* boek ook een *leerzaam* boek is! Intusschen het voldoet dan toch grootendeels aan deze belofte. Wat het *nieuwe* betreft, dit ziet, naar des Schrijvers verklaring, deels op den *inhoud*, deels op den *vorm*. De onderteekening van het Voorberigt: „*Leipzig*," vergoedt de aanwijzing, dat wij hier eene vertaling ontvangen, waarvoor op den titel, denkelijk, de plaats ontbrak. Geheel het werk bevat 35 onderscheidene afdeelingen; het is Mengelwerk, nu eens een korter of langer vertoog, losse beschouwingen en gedachten, dan eens iets uit de vroegere of latere geschiedenis, ook wel Anecdoten. Als eene goede en onderhoudende uitspanning, en als lectuur in voor meer gezette oefening anders verlorene uren, durven wij dit boek wel aanprijzen. Eene proeve achten wij, omdat het een Allerlei is, onvoldoende.

Deugdbevorderende Lettergift der beschaafde Jeugd toegewijd, door J. H. DU SART. *Te Amsteldam, bij* C. Fock. 1807. *In* 8vo. 64 *Bl.*

Zeven leerzame Gesprekken van een' Vader met zijne Kinderen, waarbij dan doorgaans eene Geschiedenis. Het doel des Schrijvers is prijselijk: het aankomend geslacht in te nemen en te vormen tot deugd. — Kinderen van 10 à 12 jaren zullen met genoegen dit boekje in handen nemen, en ook nog jongere, wanneer de Vader het voorleest, met genoegen luisteren. Onder de vele gelijkvoortige Kinderboekjes verdient ook dit zijne plaats; wij zouden het ook vroeger hebben aangekondigd, maar het kwam ons eerst onlangs ter hand. Een niet onaardig Plaatje tegen over den titel maakt het voor Kinderen een des te aangenamer geschenkje.

NAHUMI Vaticinium &c. Dat is: NAHUMS *Voorzegging letter- en oordeelkundig verklaard, of Akademische Proeve van* EVERHARDUS KREENEN. *Te Harderwijk, bij* E. Tijhoff. 1808. *4to.* 131 *Bl.*

Overbekend is het, dat, in den afloop der vorige eeuwe, de Oosterſche Letterkunde, en daarop gegronde oordeelkundige Verklaring der Gewijde Boeken des O. V., ook in ons Vaderland met allen ernst en ongemeenen voortgang, zijn ter hand genomen. De SCHULTENSEN, SCHEIDIUS, SCHROEDER, VERSCHUIR en anderen verwierven zich te dezen zeer grooten roem, en mogen onder de Vraagbaken omtrent dit aangelegen vak van Geleerdheid gerangſchikt worden. Nog is het verre daarvan af, dat die lust en nuttige ijver uitgedoofd zoude zijn aan onze Hoogeſcholen. Wij zullen ons, om niemands zedigheid te kwetſen, hierover thans niet verder uitlaten, en alleen ten bewijze ons beroepen op den waarlijk ſchoonen arbeid over NAHUM, welken de Harderwijkſche Jongeling KREENEN ons ter beoordeeling heeft toegezonden. Indien er zijn mogt, die, bij het lezen van den titel, en op het gezigt van dezen bundel ſchrifts, de aangeſlagen taak veel meer voor mannelijke dan jeugdige krachten berekend oordeelde, die bedenke, dat de Hr. KREENEN, te wel doordrongen van de moeijelijkheid zijner onderneminge, niet zonder aanmoediging en geleide van den beroemden Hoogleeraar PAREAU dezen arbeid voltooide, die hem met eene heuſche dienſtvaardigheid vergund heeft, zijn werk met een aantal keurige aanteekeningen, ontleend uit het eigenhandig ſchrift van wijlen den grooten N. G. SCHROEDER, te verrijken. Dubbel welkom daarom is ons dit geſchenk, dat menigerlei blijk draagt, zoo wel van jeugdige beſcheidenheid en noeste vlijt, als gezond oordeel en grondige ervarenheid: weshalve wij niet afkunnen, deszelfs be-

oefening onze Vaderlandsche Godgeleerden ernstig aan te prijzen.

Met zoo veel duisterheid is de aloude Geschiedenis der Assyrische Alleenheersching omgeven, en de leeftijd, zoo wel als het eigenlijk doel van NAHUMS Voorspellingen, staat derwijze in geschil onder de vermaardste Geleerden van dezen lateren tijd, dat onze Schrijver niet afhonde, eene zedige poging aan te wenden, ten einde hieromtrent zijne Lezers voor te lichten en, althans naar zijn gevoelen, in het ware gezigtpunt te plaatsen ter juiste beoordeeling van dit Profetisch geschrift. Welgepast opende hij daarom zijne Verhandeling met eene breedvoerige Inleiding, die wegens eene en andere der opgenoemde zaken een algemeen overzigt behelst, en daartoe in een viertal Hoofddeelen van navolgenden inhoud gesplitst is.

In het IIde onderzoekt hij *de Assyrische Geschiedenis, voor zoo vetre dezelve in verband staat met* NAHUMS *Voorzeggingen.* Het verschil nopens de during en lotgevallen van dat Gebied, naar luid der berigten van HERODOTUS en CTESIAS, is de voorname oorzaak der duisterheid, welke dit gedeelte der aloude Geschiedenis bedekt, en het inzonderheid moeijelijk maakt, den Bijbel toe te lichten uit de ongewijde Boeken der Grieken. Immers daar zijn er onder de latere Geleerden, *die naauwelijks eenig gezag* toekennen aan hetgene HERODOTUS, anderen aan hetgene CTESIAS (wien DIODORUS SICULUS, TROGUS POMPEJUS, en wie daar meer zijn, gevolgd hebben) omtrent Assyrie aanteekenden. Dan, schoon de opgave bij CTESIAS blijkbare grootspraak behelst en te zeer schijnt uitgemeten, bij evenwel, vermeent onze Schrijver, heeft, zoo wel als HERODOTUS, uit echte bronnen geput. Veiligst daarom is het, den middelweg te kiezen, en de strijdende verhalen alzoo overeen te brengen, dat CTESIAS zou gesproken hebben van de alleroudste beginselen en geheele during van het Assyrisch Rijk, tot deszelfs eindelijken val onder SARDANAPALUS, en de laatste verwoesting van Ninive door CYAXARES, Koning der Meden, met medehulp der Babyloniers. Terwijl HERODOTUS van een veel korter tijdvak gewaagde, waarin de luisterrijke Alleenheerschjng der Assyriërs over Azië stand hield. Dit oud Gebied nu eindigde met gezegden SARDANAPALUS, maar niet alzoo of het Rijk der Assyriërs herstelde zich eenigzins, en duurde nog onder eenige Koningen, wier na-

men

men wij ook in de Gewijde Boeken aantreffen, en die althans, gelijk SALMANASSER en SANHERIB, magts genoeg behielden, om de Koningen van Israël en Juda, HOSEA en HISKIA, te benaauwen, en zelfs Jeruzalem te belegeren. Nadat evenwel de vermetelheid van RABSAKE, en de boetvaardigheid van HISKIA, Gods toorn tegen het Asfyrisch leger had gaande gemaakt, en hetzelve, niet zonder eene wonderdadige tusschenkomst, geheel verslagen was, werd SANHERIB door twee zijner Zonen te Ninive in den Afgodstempel vermoord, en sleepte niet lang daarna deze gezegde rampspoed den geheelen ondergang van het Rijk en de verwoesting van Ninive met zich, onder ASSARHADDON, zijnen Opvolger.

Op grond van dusdanig historisch onderzoek, zet onze Schrijver, in het IIde Hoofd., de navorsching voort, aangaande den algemeenen *inhoud* of bedoeling *der Voorzeggingen, aan* NAHUM *toegekend*. Hier toont hij aan, dat deszelfs Geschrift duidelijk bewijs draagt, niet van een Geschiedverhaal, maar wezenlijke Voorspelling te zijn van toekomstige gebeurtenissen: en geeft hij, boven andere gevoelens van Geleerden, daaraan zijne voorkeuze, dat NAHUM de jongste lotgevallen van het Asfyrisch Rijk en Ninive's verwoesting door CYAXARES aankondigde. Dit nogtans wil KREENEN met uitzondering verstaan hebben van het I Hoofd. des Boeks, waarin hij meent dat eene meer nabijzijnde Voorzegging gevonden wordt der nederlage van SANHERIBS leger voor de muren van Jeruzalem; en vestigt hij dit oordeel onder andere op soortgelijke Profetieën van JESAIA. Dus in het IIIde Hoofd. handelende *over den leeftijd en het vaderland van* NAHUM, acht hij, dat deze, een tijdgenoot van JESAIA, voornamelijk onder Koning HISKIA moet gebloeid en geschreven hebben: en meent hij, dat de Profeet, ondanks de achtbare getuigenis van den Kerkvader HIERONYMUS, de *Elkositer* genaamd zij, naar *Elcos*, een vlek in de naburschap van Ninive, alwaar hij, volgens de overlevering, zoude geboren zijn en ook zijn graf gevonden worden; in dezen afgaande op het berigt van ASSEMAN en NIEBUHR, gelijk op het voorbeeld van EICHHORN en anderen (*). Eindelijk in het IVde of laatste Hoofd. der In-

(*) ASSEMANN *Biblioth. Or.* T. I. p. 525 en T. III. P. I. p. 834, en NIEBUHR's *Reize naar Arabie*, D. II. p. 335. EICHHORN,

Inleidinge, treffen wij eenige wenken en zedige aanduidingen van onzen jeugdigen Schrijver aan, wegens *den ſtijl en de dichterlijke voordragt van* NAHUM. Met den vermaarden LOWTH is hij van oordeel, dat niemand der kleinere Profeten, in verhevenheid, vuur en ſtoute zeggenskracht, met NAHUM te vergelijken is, die JESAIA als Dichter op zijde ſtreeft, vermoedelijk met deszelfs Schriften niet onbekend zal geweest zijn, dan verders enkele trekken heeft der zachtere en bewegelijke hartsgevoeligheid van JEREMIA, van welken hij anders en voor het overige meest verſchilt.

Dusdanige, hoezeer beknopte opgave, wegens de voorafgaande en meest algemeene Aanmerkingen des Heeren KREENEN over NAHUM en diens Profetisch Boek, keurden wij meest geſchikt om deze Akademiſche Verhandeling aan onze Lezers eenigzins te leeren kennen. Wij zijn nu de Vertaling zelve genaderd, die van eenen bundel Uitlegkundige en Taalgeleerde Aanmerkingen over de drie Hoofddeelen van dit gewijde Dichtſtuk gevolgd en geſtaafd wordt. Dan, hoezeer wij ook hiervan met veel goedkeuring verlangen zouden te ſpreken, de geest van ons Maandwerk, inzonderheid der Nederduitſche Letterkunde toegewijd, belet ons meer te zeggen aangaande eene Verhandeling, tot hiertoe niet bruikbaar voor verre het meeste deel onzer Landgenooten, wegens de oude taal, waarin zij het licht ziet.

In het voorbijgaan herinneren wij ſlechts, dat de Hr. KREENEN, niet zonder eenen gegeven wenk van den vermaarden SCHROEDER, het 2de, of volgens zijne verdeeling het 3de vers (*) des IIden Hoofd. van NAHUM, wil verplaatst hebben na het 13de vers des Iſten Hoofddeels; vermits, hoe men gedachte vers opvatten mogen en vertalen, hetzelve in geenerlei verband ſtaat met den zamenhang, waarin wij het aantreffen naar de gewone lezing.

Doch wij moeten afſcheid nemen van dezen jongen Oosterling, in wien wij eene rijke belezenheid en wel-

ge-

Inl. tot het O. V. D. III. § 385. Verg. MICHAELIS op *Nahum I:* 1 en anderen, volgens aanhaling des Schrijvers.

(*) De reden van dit verſchil is, dat het laatſte of 15de vers van Hoofd. I. tot dit Hoofd. II gebragt wordt en daarbij geteld, zoo wel van onzen Schrijver als anderen.

geoefend oordeel ſteeds vereenigd vonden met die beminnelijke zedigheid, welke vooral een ſieraad is der Jeugd. Verre dan ook van te vreezen, dat onze welverdiende lof zijn hart verhovaardigen zal, zwaaijen wij hem denzelven toe, om alzoo hem verder aan te moedigen tot voortzetting zijner Oosterſche letteroefeningen en welbegonnen arbeid der Bijbelverklaring.

Bekroonde Verhandeling over de ongevoeligheid in onze dagen, zelfs onder Gods oordeelen en tuchtigingen. Uitgegeven door het Gezelſchap: Tot vermeerdering van kunde, op Godsdienst gegrond; *te Amſterdam, Aldaar, bij* W. Brave. *In* 8*vo.* 60 *Bl.*

Even als eene voorgaande, ook door ons aangekondigde, Verhandeling over het *veilig toevlugtnemen tot den heerlijkſten troost in alle wederwaardigheden*, zoo is ook deze door denzelfden Schrijver, den Eerw. C. A. VAN DEN BROEK, destijds Predikant te Oudbeierland, thans te Rotterdam, vervaardigd, ter beantwoording van eene door zeker Gezelſchap van Godsdienstvrienden voorgeſtelde vraag, en, even als die, met den uitgeloofden eerepenning bekroond.

De uitgeſchrevene vraag was deze: *Hoe komt het, dat, in onze donkere en veruitziende kommervolle tijden, de ongevoeligheid zoo groot, en eene regte opmerkzaamheid op Gods oordeelen en tuchtigingen zoo weinig kenbaar is? en welke middelen zijn het geſchiktſt, om zoodanige verregaande ongevoeligheid tegen te gaan?* 't Antwoord daarop ſplitst zich natuurlijk in twee deelen. *Eerst* worden de oorzaken der groote indrukkeloosheid, onder de oordeelen en kommervolle uitzigten, opgeſpoord, en *daarna* de middelen aangewezen, om dezelve tegen te gaan.

Als redenen van de gezegde ongevoeligheid worden eerst opgegeven, gebrek aan kennis en gevoel van den Godsdienst, gebrek aan ware Vaderlandsliefde en aan belangſtelling in 't algemeene welzijn, flaauwheid en verzuim in het nemen van maatregelen tot Volksverbetering en tegenkanting tegen dezelven, en afkeer van berouw en bekeering. Terwijl echter uit deze verkeerdheden, hoewel zij, gelijk doorgaans en volgens der-

zelver eigen aard, zoo ook in onzen tijd, tot de algemeen heerschende ongevoeligheid veel toebrengen, deze verregaande indrukkeloosheid onder de drukkendste. oordeelen zich niet wel laat verklaren, worden er nog eenige meer bijzondere redenen bijgevoegd, te weten, het blijven hangen aan tweede oorzaken, zoo als dit vooral thans plaats heeft, de duisterheid, die er in Gods oordeelen ligt, vooral in onze tegenwoordige rampen, de partijgeest, en de gewoonte van zondigen, of beginselen der verharding. — In het tweede stuk onderscheidt de Schrijver de middelen, om van deze verkeerdheid te rug te komen, in *regtstreeksche* en *aanleidende* middelen. Tot de eerste soort brengt hij eene ernstige nadenking en gedurige herinnering van de oorzaken en bedoelingen der rampen, waaronder wij zuchten, eene opzettelijke overweging, hoe wij onder Gods oordeelen verkeeren moeten, en wat dus de ware gevoeligheid zij, en toeleg op dadelijke verbetering. De aanleidende middelen zijn, den Godsdienst dierbaar achten en hoogschatten, in alle omstandigheden en ondermaansche wisselingen veel aan God en zijn bestuur denken, de partijschap laten varen, teskens zich erinneren, dat elk voor zichzelven verantwoordelijk is, en eenmaal rekenschap zal moeten geven, en eindelijk zich nimmer aankanten tegen eenige goede maatregelen tot verootmoediging of verbetering. — Hierbij worden dan nog eenige drangredenen gevoegd, om deze middelen getrouw te gebruiken.

De inrigting der opgegevene vraag, en daarin doorschijnende denkwijs van 't *Gezelschap*, onder de zinspreuk: *Tot vermeerdering van kunde, op Godsdienst gegrond*, in aanmerking genomen zijnde, verwondert het ons geenszins, dat deze Verhandeling deszelfs goedkeuring weggedragen, en aan 't voorgestelde oogmerk bij uitnemendheid voldaan heeft. Zij valt toch geheel en al in denzelfden toon, waarop de vraag gestemd is, en zal dan ook gerekend geweest zijn, in dien denktrant, welken 't Gezelschap volgt, geheel volledig en regt geschikt te zijn tot overreding, en zich denkelijk bovendien door meer duidelijkheid en geregelde orde, meer dan andere antwoorden, aangeprezen hebben. Wij wenschen hartelijk, dat 't loffelijk doel van den Schrijver, en van hun, door welken hij zich tot bearbeiding van deze stoffe heeft laten opwekken, gelukkiglijk mo-

ge

ge bereikt worden; maar kunnen niet ontveinzen, dat wij ons van zoodanig volksonderwijs meer algemeen nut zouden voorstellen, indien het minder opgevuld ware met denkbeelden, die den toets van 't gezond verstand niet kunnen doorstaan. Wij bedoelen voornamelijk 't denkbeeld van *volksstraffen*, *oordeelen* en *tuchtigingen* van den Allerhoogsten, welk hier zoo stellig aangenomen en toegepast wordt op de rampspoeden, die ons Vaderland, sedert eenigen tijd, getroffen hebben. De Eerw. VAN DEN BROEK zegt zelf, bl. 18. „ Het zijn niet altijd oordeelen, die wij daarvoor houden;" en toont aan, dat, 't geen wij zoo noemen, wel eens alleroheilzaamst is in de gevolgen. Waarom dit niet meer onder 't oog gehouden, en ten minste vooraf bepaald, wat men waarlijk met grond voor volksstraffen te houden hebbe? Nog beter hadden zij gedaan, die de vraag voorstelden, met dit denkbeeld geheel weg te laten, en alleen melding te maken van de rampspoeden, die ons, niet zonder tusschenkomst der altijd wijze en goede Voorzienigheid, overkomen. Deze rampspoeden zijn grootendeels algemeen, en treffen hen, die er 't regte gevoel van hebben, even zeer, als de overigen, die dat missen; somtijds zelfs nog veel meer. En niet zelden kan 't nadeel, welk door dezelven gesticht wordt, geenszins opwegen tegen de veelvuldige en wijduitgestrekte voordeelen, die er uit voortspruiten. Er viel dan veel te zeggen over 't nut, dat, tot verbetering der zeden, uit de algemeene volksrampen van den tegenwoordigen tijd zou kunnen en moeten getrokken worden, over de oorzaken van 't achterblijven van die verbetering bij de groote menigte, en over de geschiktste hulpmiddelen, die, tot bevordering derzelve, behoorden in acht genomen te worden. Dat men, over 't geen wij zien gebeuren, veeltijds niet regt oordeelt, Gods voorzienigheid er niet in erkiedigt, te weinig geloof des harte aan 't Christendom geeft; bij deze algemeene oorzaken, die de hoognoodige verbetering der zeden hinderen, zou, behalve de steeds voortdurende onbeschaafdheid en onkunde der grootste menigte, vooral de meer en meer onder allerlei volksstanden indringende weelde en loszinnigheid, die de aandacht meer en meer van ernstig nadenken aftrekt, en veelal met de verwaarloozing der zedelijke opvoeding van het aankomend geslacht gepaard gaat, opzettelijk moeten verhuld gewees zijn.

In eene voorgaande beoordeeling, hadden wij den Amsterdamschen Predikant P. A. VAN DER SCHEER Secretaris genoemd van 't Genootschap, 't welk deze Verhandeling uitgeeft. Wij herroepen dit gaarne, op verzoek, als nu onderrigt zijnde, dat P. A. VAN DER SCHEER niet is de Amsterdamsche Predikant van dien naam, maar een partikulier man.

Leerredenen, over de Geschiedenis van 's Heilands Lijden en Dood, door J. STEENMEIJER, *in leven Predikant te Vlaardingen. IIde Deel. Te Utrecht, bij* B. Wild en J. Altheer, enz. 1808. *In gr.* 8vo. 344 *Bl.*

Van dit boekdeel zeggen wij alleen, dat het elf Leerredenen over de Lijdensgeschiedenis bevat, de eerste over Joh. XVIII: 3–9, de laatste over Luk. XXII: 60–62, allen in den zelfden langdradigen trant als de voorgaanden, met gemoedelijken ernst, overeenkomstig de wijze, op welke zich de Eerw. STEENMEIJER de hoofdzaak der Christelijke Leer en derzelver beoefening voorgesteld heeft, bewerkt, waarvan zij, die zoodanig zielenvoedsel verlangen, zich met stichting zullen bedienen. De verklaring der tekstwoorden is, in dezen bundel, verre weg het beste. Er is veel arbeid aan besteed, en zij is ook doorgaans juister, dan in dergelijke verzamelingen, die er vele voorhanden zijn.

HERMANNI BOSSCHA Oratio &c. Dat is: *Redevoering tot aanprijzing der Geschiedenis van de Middeleeuwen, op den* 8 *November* 1807 *openlijk uitgesproken, bij de plegtige aanvaarding aan het Amsterdamsch Athenæum van het Hoogleeraarambt in de Geschiedenis der Middeleeuwen en van den lateren tijd, zoo wel als van het Vaderland.* 4to. 30 Bl.

Wij kunnen niet af, wederom een enkel woord des lofs te zeggen van onzen waardigen Landgenoot, den Heere H. BOSSCHA, bij de aankondiging van deszelfs Intreerede als Hoogleeraar aan het Athenæum dezer Stad. Het genoegen, waarmede hij alhier als Rector der Latijnsche

Scholen ontvangen werd, 's Mans welbekende verdiensten, gevoegd bij de heuschheid des Heeren VAN LENNEP, hem ten gevalle gereed om afstand te doen van een gedeelte der Historische Professie, bevorens in haren geheelen omvang zijn Ed. opgedragen, ziet daar wat Curatoren ruimte gaf en aanleiding om den Hre. BOSSCHA op eene vereerende wijze vergoeding te doen wegens den rang, dien hij met zijn vertrek van Groningen naar herwaarts had moeten opofferen. Hartelijk verblijden wij ons met hem wegens de welverdiende bevordering tot den nieuwen Leerstoel, en keuren wij het een gepast begin zijner optrede van denzelven, dat hij zich over deze ongezochte, schoon aangename, toedragt van zaken in dankbare en gepaste bewoordingen uitliet. Met veel regt wederspreekt hij vervolgens het toegenegen oordeel der sloodaniger onder zijne Vrienden, als de hem opgedragen taak van onderwijs, wegens de dorheid en ongevalligheid van de Geschiedenis der Middeleeuwen, eerder voor eenen last dan lustpost aanzagen, en alzoo, ondanks hun beter doen, hem weinig aanmoedigden, die, ter zake van het nut dezer beoefeningen, zich aangenaam vruchten beloofd van het onderzoeken en leeraren over die tijden der barbaarschheid, die nogtans, tot regt begrip omtrent de latere hedendaagsche Geschiedenis, in veelen ten grondslag dienen moeten, en over dezelve groot licht verspreiden. Wel ter snede daarom heeft BOSSCHA, onzes inziens, en tot nadere staving van zijn oordeel, deze Intreerede ingerigt *ter aanprijzing van de Geschiedenis der Middeleeuwen*, waarlijk, ter oorzake van hare welbekende barbaarschheid, te weinig beoefend door de Beminnaars der oude Letteren, te veel verwaarloosd van Regtsgeleerden, latere Geschiedschrijvers, en Mannen van den huidigen oppervlakkigen smaak in wetenschappen.

Voorzeker niemand beseft beter dan onze Hoogleeraar, verkuischt, gelijk hij is, met de bevalligheid der Griekse en Latijnsche Schrijvers, hoezeer de lompe onkunde der Monniken en de Gothische ruwheid der Middeleeuwen daarbij afsteken, en toenmaals, al wat smaak en beschaafdheid in kunstwerk of zeden genoemd moge worden, te eenemaal verbannen was door de woestheid der tijden. Niets uitlokkends, erkent hij dus volmondig, heeft de beoefening van dit gedeelte der Geschiedenis voor hun, die meer bedoelen om zich te vermaken, dan

nut te ſtichten. Daarentegen zoo iemand met een wijsgeerig oog en leergierig harte den loop en de lotgevallen gedurende de Middeleeuwen gadeſlaat, dan verdient hare Geſchiedenis, naar het woord van CICERO, bij uitnemendheid *eene Leermeesteresse des levens* genaamd te worden. Want niets getuigt ſterker, dan dit tijdvak, de ijdelheid van alle menſchelijke beramingen, en voorts de meest onvoorziene uitkomſten, of verlichting uit de duisternis zelve ontrezen, gelijk weleer uit den bajert de ſchoonheid der Natuur geboren werd. De wereldheerſchappij van het Romeinſche Keizerrijk ſtortte in door eigen zwaarte, werd verwonnen en vernietigd door den aanval van barbaren, tegen alle redelijke verwachting, en wijst derhalve als met den vinger de zekerheid aan van Gods Voorzienigheid. Of beſpiegel den ganſch vervallen ſtaat van kunſten en wetenſchappen in de Middeleeuwen, en juist uit dezen langen winternacht treden dezelve met vernieuwden luister daarna ten voorſchijn. En te midden van het bijgeloof en zedenbederf, welk den ſchoonen Godsdienst van JEZUS, en de heiligheid van deszelfs eerſte belijders, aangreep en bezoedelde, nadat hij pas alomme, niet zonder bijkomend wonder, was gevestigd, ja ondanks de gruwelen en onmenſchelijkheid, waarmede eene dolle geestdrift woedde, was het nogtans wederom die treurige geſteldheid der tijden en van Godsdienſtige verblinding of dommen ijver, die de Afgodernij omverwierp, aan het moorddadig ſpel der Zwaardvechters een einde maakte, het onmenſchelijk te vondeling leggen van onnoozele kinderen uitbande, de huiſelijke ſlavernij in ons werelddeel afſchafte, en, door zorgvuldigen eerbied voor de Heilige Godenkſchriften van den Godsdienst, geenen geringen voorraad bergde tot een volgend herſtel der beſchaafde Letterkunde. Voeg hierbij het zonderling verſchijnſel van de opkomst en lotgevallen der leerbegrippen van MAHOMAN, door geene redelijke overtuiging, maar kracht van wapenen in het Oostelijk Azië en een voornaam gedeelte van Europa doorgedrongen, gevestigd en teruggedreven. Zoo valt voorzeker reeds uit deze wenken het nut der Geſchiedenis van de Middeleeuwen op te maken, en geeft derzelver beoefening troost in duistere tijden, hoedanigen wij te midden der heerſchende verlichting beleefd hebben, daar zij met nadruk het geloof en vertrouwen in de Godde lijke Voorzienigheid leeraart, die de lotgevallen der we-

wereld regelt, offchoon niet volgens menfchelijke uitzigten en beramingen. Hier komt nog bij eene andere zeer aangelegen nuttigheid der beoefening van dit gedeelte der Geſchiedenis, daarin gelegen, dat, in menigen zin, onze hedendaagſche zeden, gewoonten, burgerlijke en krijgskundige inrigtingen, het letterwezen en de verdeeling der rangen van de Wetenſchappen aan onze Hoogeſcholen, zelfs de huidige talen van Europa, voornamelijk in de Middeleeuwen ontſtaan zijn, en vandaar moeten toegelicht worden. Weshalve de Redenaar, nu zijne taak afgewerkt hebbende, met eene ernſtige aanprijzing beſluit, om, behalve andere meer aangename deelen der Geſchiedkunde, en na derzelver beoefening, ook het oog te vestigen op de zeer aangelegen tijden der onbeſchaafde Middeleeuwen; eindigende hij, ten flotte, met aanbeveling van het zwaar geteisterd, echter nog ſtandhoudend Vaderland, aan God, en met afbidding van den Vrede, zoo noodig voor deze gewesten, en tot den bloei van kunſten en wetenſchappen.

Eenigzins nogtans, dit mogen wij niet ontveinzen, mishaagde ons de keuze bijzonder van dat gedeelte der vergelijking op bl. 11, alwaar de bevalligheid der Griekſche en Romeinſche Schriften tegen die der Middeleeuwen wordt overgeſteld, even als eene welopgevoede en uitnemend beſchaafde Maagd bij *eene gemeene Heere* afſteekt. Immers hoe wel gekozen op zich zelve dat beeld zijn moge, en ſchoon het oor der Ouden zich aan dusdanige vergelijking, krachtig in hare toepaſſing, onzes inziens, niet zoude geërgerd hebben (*), de meerdere kieschheid nogtans der hedendaagſche tijden meesmuilt op de gedachte, en oordeelt dezelve beneden de deftigheid van den openbaren Spreekſtoel.

Met vermaak deelden wij onzen Lezeren den korten inhoud mede dezer voortreffelijke Intreerede, die in keurigheid van taal, bevalligheid van voordragt, en juistheid van betoog, alleszins den Heere MOSSELMAN waardig is.

(*) Wij zeggen dit op grond van het aangevoerde wegens de onkieschheid der Ouden bij HUME *in his Eſſays and Treatiſes*, Vol. I. p. 138, waar bewijzen voorhanden zijn, die meer dan voldoende ons gezegde wettigen.

Waar-

Waarnemingen omtrent de Zenuwkoortsen en derzelver complicatien, door C. W. HUFELAND, *Lijfarts van den Koning van Pruisen te Berlijn. Uit het Hoogduitsch vertaald door* A. NUMAN, *M. D. op het Hoogezand. Met eene Voorrede van den Hoogleeraar* THURSSINK, *Gron. en Amst.*, *bij* H. Eekhoff *en* L. van Es. 1808. *In gr* 8*vo.* 190 *Bl.*

Deze Waarnemingen, reeds door Rec. met het grootste genoegen in het oorspronkelijke gelezen, hadden bij hem de hoop doen geboren worden, dat een deskundige de vertaling zou op zich nemen. Al waren dezelve echter den Rec. niet bekend geweest, dan nog zou de naam van HUFELAND, begeleid door dien van onzen Vaderlandschen THOMASSEN à THURSSINK, zonder een oog in de vertaling zelve geslagen te hebben, bij hem de gegrondste verwachtingen omtrent het belangrijke reeds hebben doen ontstaan.

Wel is waar, dat wij reeds vele beroemde mannen, en bijzonder ook onzen MICHELL, kunnen noemen, die zich met het onderzoek omtrent de Zenuwkoortsen hebben bezig gehouden; maar niemand, durven wij zeggen, de Duitsche Geneeskundige HECKER alleen uitgezonderd, heeft zoo volledig in 't bijzonder over de complicatien dezer Koortsen gehandeld, als HUFELAND; complicatien, wier aanwezen immers door vele zoogenaamde *Brownianen* is ontkend, waardoor zij niet zelden, uit eene verkeerde toepassing, die Koortsen verkeerdelijk behandeld hebben. Gaarne hechten wij dus ons zegel aan de verzekering van den Hoogl. THURSSINK, dat deze Waarnemingen, in dit opzigt, iederen Geneesheer tot naauwkeurig onderzoek en navolging moeten worden aangeprezen. *Zij passen*, om ons van HUFELAND's woorden te bedienen, *in het leerstelsel der Natuur*; daar de onpartijdige man er zich in 't geheel niet aan stoort, of zijne grondstellingen en regelen in een of ander heerschend leerstelsel passen, niets schrijvende dan hetgene hij door herhaalde ondervinding bewaarheid had bevonden.

Na eenige inleiding over de heerschende ziektegesteldheid en de kenmerkende toevallen der Zenuwkoorts,

over

over hare voorzeggingen en ſcheidingen, levert de Schrijver eene uitvoerige beſchrijving der behandeling van de Zenuwkoorts zelve, van die der toevallen en complicatien, daaronder de rheumatiſche of catharrhale, de gastriſche, de ontſtekingachtige en de rotachtige brengende; met twee ziektegevallen beſluitende, waarvan het eerſte zich door deszelfs veranderlijken vorm, en het andere door deszelfs hardnekkigheid onderſcheidde.

Alles vindt Rec. zoo juist geſchreven en behandeld, en met zoo vele blijken van echte practiſche kennis doormengd, dat hij op de herhaalde lezing van dit Boek niet genoeg bij zijne Medegeneeskundigen kan aandringen. Hij doet zulks te ernſtiger, omdat hij voor zichzelven overtuigd is van de waarheid van HUFELAND's grondſtellingen, en in de practijk derzelver echtheid getoetst heeft. Ook aan bevooroordeelde ſchragers van het *Browniaanſche* gebouw bevelen wij de lezing van dit Werkje; welligt worden zij alsdan nog bijdig van hunne verkeerde applicatien bij de behandeling van ſommige complicatien der Zenuwkoortſen overtuigd. Maar wij gelooven niet dat zij thans zoo zeer op hun ſtuk ſtaan, nu immers hunne grootſte voorſtanders, ROSCHLAUB, MARCUS, en de jonge FRANK, zoo aanmerkelijk van ſtelſel veranderd zijn, en deze laatſte in een onlangs uitgekomen Werkje openlijk verklaart, dat hij zich te veel aan het ſtelſel van BROWN overgegeven, en bijzonder daarin gedwaald heeft, dat hij meende dat de geneeskundige wetenſchap binnen ſtelſelmatige palen gehouden en uitgeoefend kon worden; hun, die de echte Geneeskunde, de kunst om het Vaderland en deszelfs Inwoners nuttig te zijn, willen leeren kennen, de lezing en herlezing der Werken van eenen HIPPOCRATES, SYDENHAM, BAGLIVIUS, en van anderen aanbevelende.

CURTII SPRENGEL, Historia rei Herbariae, Tom. I et II. Amſteldami (*Amſtelaedami*) ſumtibus tabernae Librariae et Artium. 1807. 8vo. form. maj.

Menigvuldig en daarbij belangrijk zijn de Geſchriften van dezen Duitſchen Geleerden, die bij iederen Geneeskundigen als zoodanig bekend ſtaat. Behalve dat

dat hij zelf, nu eens uit de Griekſche, Zweedſche, Engelſche, dan weder uit de Italiaanſche, Franſche en Hollandſche talen, verſchillende Werken vertaalde, ſchreef hij zijne eigene zoo wel in de Hoogduitſche als Latijnſche. Meest allen kwamen op Duitſchen bodem in het licht, offchoon de nu voor ons liggende Kruidkundige Geſchiedenis binnen Amſterdam, voor rekening van den Boek- en Kunſtwinkel in de Warmoesſtraat, ten voorſchijn treedt.

De geleerde Schrijver verdeelt zijn uitvoerig Werk in VII boeken. Het 1ſte, uit even zoo vele Hoofdſtukken beſtaande, handelt over de eerſte beginſelen der Kruidkunde; het 2de, over hare toeneming en vorderingen; het 3de beſchouwt hare afneming; het 4de, hare herſtelling na de herleving der Letterkunde; het 5de, waarmede het Tweede Deel een aanvang neemt, beſchrijft de grondſtellingen der Planten-ontleding en den gang der Stelſels; het 6de behandelt de beginſelen van het Geſlachtsſtelſel; terwijl het 7de of laatſte zich tot den tijd van LINNAEUS bepaalt.

Het moet den Liefhebberen der Kruidkunde in 't bijzonder, en die der Natuurlijke Geſchiedenis in 't algemeen, aangenaam zijn, dat dit Werk, en wel op onzen Vaderlandſchen grond, het licht ziet; het maakt, naar ons inzien, een waarlijk klaſſiek Werk uit, en verdient daarom ook een ruim vertier, door hetwelk wij, ook om den wil der Wetenſchap, hartelijk wenſchen, dat de onderneming des Uitgevers rijkelijk zal ſchadeloos geſteld worden.

Diſputatio Philoſophico-Juridica de conjunctione Populorum ad Pacem perpetuam, quam etc. publico examini offert GABINUS DE WAL, *Leovardia Friſius.* Groningae a. d. 28 Sept. 1808 h. l. q. ſ. Dat is: *Wijsgeerig-Regtsgeleerde Verhandeling over de vereeniging der Volken tot eenen eeuwigen Vrede. In gr. 8vo. Buiten Voorwerk enz. 190 bl.*

Na den Lezer, in de inleiding, eene ſchets gegeven te hebben van den ſtaat der Natuur, dien wij ons, als vóór den Burgerſtaat aanwezig geweest zijnde, moeten voorſtellen, en daarna van den Burgerſtaat, welke de Mensch, volgens het bevel der Rede, is in-

ge-

gegaan, nadat hij gezien had, dat hij zijne regten in den ſtaat der Natuur niet kon beveiligen, bevoegt de Schrijver vervolgens, dat de tegenwoordige ſtaat der Volken niet ongelijk is aan dien der enkele perſonen vóór het daarſtellen van den Burgerſtaat, en dat ook werkelijk beroemde Volken, wijze Staatsmannen en verlichte Geleerden van tijd tot tijd pogingen hebben in het werk geſteld, of ten minſte wenken gegeven, om ook onder de Volken zulk een algemeenen Wereldſtaat in te rigten; waarom het den Schrijver belangrijk genoeg is voorgekomen, deze pogingen der Volken, en de gedachten der Geleerden daarover, tot een onderwerp van zijne Verhandeling te maken, waarbij hij wel met veele moeijelijkheden te worſtelen had, maar welke hij echter, door de gedachte aan de belangrijkheid en het hooge gewigt van zijn onderwerp voor de menſchheid, gelukkig is te boven gekomen.

In het IIte Hoofdſt. handelt de Schrijver over de middelen, welke de *Volken* op verſchillende tijden gebruikt hebben, om zekerheid van regten te verkrijgen; daarin melding makende van, door de Volken verkozene, ſcheidsmannen, en van de hulp van naburen ter beſliſſing huaner regtsgeſchillen. Daar echter deze middelen ſelfelijk ongenoegzaam bevonden werden, kwam men op de gedachte, om Volksverbonden (*Syſtemata Civitatum* door PUFENDORF genoemd) daar te ſtellen, waarvan het verbond der *Amphiktyonen*, dat der *Lycier* en het *Achaiſch* verbond, het *Duitſche*, het *Zwitſerſche*, het *Nederlandſche* en *Amerikaanſche* genoemd worden. — Van alle deze verbonden worden de nadeelen, die echter volgens den Schrijver niet zoo groot zijn als derzelver voordeelen, opgegeven, daar die vereenigingen van Staten meestentijds gebloeid hebben, en nooit, dan door vreemde magt, vernietigd zijn.

Ondertuſſchen hadden deze verbonden ſlechts tuſſchen weinige Volken plaats, en het was daarom, dat geleerde en verlichte mannen van tijd tot tijd onderzocht hebben, of zulk een verbond niet voor alle Volken mogelijk ware; waarom de Schrijver dan ook overgaat tot het opgeven van dezer gevoelens, en wel in het IIde Hoofdſt. over de ontwerpen van HENDRIK DEN IVden ter bereiking van dit doel. Vooraf echter merkt hij zeer gepast aan, dat het niemand verwonderen moet, dat men bij de Grieken en Romeinen geene ſpo-

ſporen van zulk eene vereeniging met vreemde Volken vindt, omdat deze beide Volken zich boven alle andere verheven waanden, en met deze geene gemeenſchap oefenden; noch ook in de Middeleeuwen, omdat er toen genoegzaam geene verbindtenis tuſſchen de Volken plaats had, en men alleen maar over het tegenwoordige dacht; waaruit dus de Schrijver beſluit, dat aan HENDRIK DEN IV de eer toekomt, de vader van zulk een ontwerp geweest te zijn. Deze ſchijnt namelijk, vóór zijne komst tot den troon van Frankrijk, reeds gedacht te hebben over eene vereeniging der Christenen, en, uit vrees voor de toenemende magt van het Huis van Oostenrijk, terſtond, toen hij Koning geworden was, hierover in onderhandeling te zijn getreden met ELIZABETH, Koningin van Engeland, welke, gelijk ook de Koning van Denemarken en van Zweden, de Vereenigde Nederlanden, Zwitſerland, en de meeste Duitſche Vorſten, dezen voorſlag ten hoogſte goedkeurden; wanneer ongelukkig ELIZABETH twee jaren later overleed, en haar Opvolger, JACOBUS DE I, niet die ſterkte van geest had, welke er vereiſcht wordt, om zulk een heilzaam ontwerp in zijne volle waarde te doorzien. Vervolgens geeft de Schrijver eene naauwkeurige opgave van het ontwerp zelve van HENDRIK DEN IV, waarvan het *doel zoude zijn, om aan Europa voor altijd* rust en veiligheid te bezorgen, ten welken einde hij zes kleinere en één groot of opperſte Gerigtshof wilde hebben daargeſteld, waartoe ieder Volk, naar mate van zijn getal, Afgevaardigden zenden zoude, en voor hetwelk alle geſchillen tuſſchen de Volken zouden worden bepleit. Zoodanig was alles voorbereid, zoo ſtond alles uitgevoerd te worden, toen de ontwerper ongelukkig vermoord werd, en met hem de blijde vooruitzigten der menschheid te niete gingen.

Hierop geeft de Schrijver de verſchillende gevoelens der Geleerden over dit ontwerp van HENDRIK DEN IV, op, als van SULLY, van den Baron VAN BIELFELD, van MERRMAN, van ANCILLON en van VILLERS, waarbij hij eindelijk, met eene hem paſſende zedigheid, zijn eigen gevoelen voegt, daarin prijzende hetgene er in te prijzen valt, maar ook te regt daarin die boeijen der zedelijke en burgerlijke vrijheid en dien gedurigen oorlog tegen de Onchristenen, op eene wijze, die den Wijsgeer en den Wereldburger betaamt, verachtende.

In

In het IIde Hoofdſt. ſtelt de Schrijver het gevoelen van DE GROOT voor, en wederlegt diens aanvallers met de woorden van CRAS, in zijne overſchoone *Laudatio Hugonis Grotii*, p. 75.

In het IVde Hoofdſt. geeft de Schrijver het gevoelen op van den Abt DE ST. PIERRE en van ROUSSEAU. Niet zoo zeer aan de inwendige inrigting der Staten, als aan derzelver uitwendige betrekkingen, ſchrijft ROUSSEAU derzelver ongelukken toe, ter wegneming van welke ook hij een algemeen Verbond der Volken wil hebben daargeſteld, beſtierd door een opperſte Gerigtshof, dat alle onderlinge verſchillen zoude beſliſſen. Twee vragen ſtelt zich ROUSSEAU voor: ten eerſte, of zoodanig een verbond eenen eeuwigen Vrede zoude te weeg brengen, en ten tweede, of het belang der Volken zulk een verbond vordert; welke vragen hij beide ſtellig beantwoordt.

Het gevoelen dezer beide mannen voorgeſteld hebbende, laat hij vervolgens het oordeel over hetzelve volgen van LEIBNITZ, KANT en EMBSER, van welken laatſten hij deszelfs ſpitsvondige tegenwerpingen, met eene ſcherpzinnigheid, die zijn oordeel eer aandoet, (zonder echter daarom het plan van ROUSSEAU goed te keuren) wederlegt; beſluitende dit Hoofdſt. met eene opgave van het verſchil tusſchen de gevoelens van den Abt DE ST. PIERRE en van HENDRIK DEN IV.

In het Vde Hoofdſt. beſchouwt de Schrijver het gevoelen van VON LILIENFELS, die, geluk voor het hoofddoel der menschheid erkennende, daarom een eeuwigen Vrede wil, omdat de Oorlog het menschdom ongelukkig maakt, en daartoe almede een opperſte Gerigtshof onder de Volken als het beste middel beſchouwt; welk opperſte Gerigtshof hij echter nog in ſommige gevallen aan een algemeen Congres wil onderworpen hebben.

In het VIde Hoofdſt. komt het gevoelen van KANT op het tooneel, die eenen eeuwigen Vrede, als een idé, door de Rede voorgeſteld, tot hetwelk de Volken gedurig naderen *moeten*, beſchouwt, zonder te onderzoeken, of zoo iets ooit zal worden daargeſteld, daar de ſtem der Rede, om daar heen te ſtreven, aan niemand twijfelachtig kan voorkomen; deelende de Schrijver vervolgens de praeliminaire voorwaarden mede, zon-

der welke, volgens KANT, de nadering tot dezen Vrede onmogelijk is.

Hierop geeft hij de definitive Vredes-artikelen, volgens KANT, op; en vergelijkt, vervolgens, na nog vooraf, in het begin van het VIIde Hoofdst., melding gemaakt te hebben van de gevoelens van FICHTE en SCHWAB, deze onderscheidene gevoelens der Geleerden met elkanderen, daarin aantoonende het groot verschil tusschen de ouderen en nieuwen, ten opzigte van de uitgebreidheid van dezen Vrede, en regtdoende aan de verdiensten van den beroemden KANT, als den eersten, die het streven naar eenen eeuwigen Vrede als *pligt* heeft voorgesteld, en ons denzelven als een idé, dat in ons gemoed is ingedrukt, en als een regulatif beginsel voor onze handelingen dienen moet, heeft leeren kennen.

Eindelijk geeft de Schrijver, in het VIIIste Hoofdst., zijn eigen gevoelen, ter beantwoording van de vraag: of er ooit eene vereeniging der Volken tot eenen eeuwigen Vrede zal plaats hebben? op, in dezer voege: dat, offchoon een eeuwige Vrede, in deszelfs alleruitgebreidsten zin, volgens de natuur der ideën niet zal verwezenlijkt worden, het echter pligt is daar heen te streven, daar die vereeniging der Volken tot dien Vrede ontwijfelbaar komen zal; en dat men daartoe niet zien moet op de Geschiedenis, welke slechts leert, wat geschied is, maar op de Rede, en den doelmatigen aanleg der Natuur, welke leert, wat geschieden moet. Voorts zegt de Schrijver, dat het doel van dit Verbond beveiliging der regten moet zijn; dat verstandsverlichting en deugdsbetrachting deszelfs toekomst verhaasten zal; dat, in het bijzonder, de beoefening van het Natuur-, Staats- en Volken-regt door de magtigen daartoe veel zal toebrengen; en dat, welke ook de voordeelen van zulk eene vereeniging zijn mogen, het voor ons genoeg is, dat de Rede de nadering tot dezelve gebiedt, en dat de Natuur derzelver toekomst belooft; besluitende eindelijk dit Hoofdstuk en daarmede zijne schoone Verhandeling met de drie bekende, hierop toepaselijke, coupletten uit de eerste afdeeling van den *Lierzang van* ARNTZENIUS *voor de 18de Eeuw*.

Ziet daar den inhoud van eene Verhandeling, welke alle blijken draagt van de belezenheid, werkzaamheid en kunde van derzelver Schrijver, welke daarenboven geschreven is in een zuiveren Latijnschen stijl, en daardoor

door getuigenis geeft van des Schrijvers gemeenzaamheid met de ſchriften der Ouden; gelijk de geheele behandeling van het onderwerp, en ook inzonderheid de 40, achter de Verhandeling gevoegde, Theſes aantoonen, dat hij de beoefening, ook der nieuwere Wijsgeerte, op de gelukkigſte wijze, met die der Regtsgeleerdheid verbonden heeft; zoo dat wij alle redenen meenen te hebben, om aan onze Lezers de gunſtigſte gedachten van dit ſtuk in te boezemen, en om den Schrijver met dezen zijnen letterarbeid, en de Groninger Hoogeſchool met een' Kweekeling, welke haar zoo zeer tot eer verſtrekt, geluk te wenſchen.

Reize door Duitschlands Noordelijke helft, en de nieuwe Franſche Departementen, in den zomer van 1806. *Door* A. J. BONGARDT. *IIde en laatſte Deel. Met Platen. Te Haarlem, bij* F. Bohn. *In gr.* 8*vo.* 274 *Blz.*

Het nog in den jare 1807 beloofde Tweede en laatſte Deel dezer Reize verſcheen ten toegezegden tijde. Het is volſtrekt in denzelfden ſmaak en ſtijl als het voorgaande; weshalve de daarop gemaakte aanmerkingen ook op het tegenwoordig Deel paſſen (*). Ons ſtaat overzulks niets anders te doen, dan het verder beloop dezes Reisverhaals kortelijk op te geven, en dus onze Lezers te onderrigten, wat zij in dit Boekdeel zullen aantreffen.

Caſſel is de eerſte ſtad, welke wij hier intreden, en waar ons meer bijzonder het groot gebouw voor de Modellen vertoond wordt, alsmede het Muſeum. Het buitenverblijf *Wilhelms-höhe*, 't geen de Reiziger, met eene order van den Keurvorst voorzien, bezigtigde, brengt hem in verrukking. De dag, hier beſteed, houdt hij voor een der ſchoonſte zijner geheele reize; „doch het is," voegt hij er nevens, „bijkans niet mogelijk, dit genot volkomen naar waarde te beſchrijven, daar de ſterkſte woorden, de uitgezochtſte ſpreekwijzen, immer verre beneden de tafereelen zullen blijven, die men onderneemt te geven. Ik zal het echter wagen eene ſchets van alles te

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef. voor* 1807. bl. 617.

te leveren, om er ten minſte eenig denkbeeld van te doen vormen, en hierin mag ik nog wel door al de verbeeldingskracht, al het gevoel, waarvoor ik vatbaar ben, ondersteund worden."— De toon der beſchrijving draagt merkteekens van des Schrijvers verrukking; doch er komen aanmerkelijke vallen in. Eene fraaije Plaat des *Watervals van den Aqueduct* aldaar ſiert het Werk op.

De Reistogt van *Caſſel tot Limburg aan de Lahn* maakt eene volgende Afdeeling uit. — Het ſchijnt, dat de Heer BONGARDT ons goeddeels in dit ſtuk alle zijne Reizen in dien oord wil leveren. Van daar vinden wij hier ingevlochten een *Reistogt uit Holland naar Limburg, over Wezel en Dusſeldorp*, in den jare 1801 geheel, en nog eens gedeeltelijk in 1804 gedaan. Als eene opmerkenswaardige bijzonderheid treffen wij hier aan, dat men in de ſtreken van *Ober-Selten* en *Erbach* „ dikwijls eene bijzondere klaſſe van menſchen opmerkt, zijnde boeren of voerlieden, die eenigermate Geestelijken zijn van de Orde der Minoriten. Zij dragen geen knoopen aan de bovenkleederen, laten de baarden rondom de kin wasſen, doch zijn getrouwd, en hunne Vrouwen onderſcheiden zich in niets."

Met *Frankfort* is onze Reiziger hoogst ingenomen. „ Deze Stad is de plaats, waar de Reiziger komen moet, om vermaak te genieten; dit is de plaats, waar bezigheid en groote drukte naauw verbonden zijn met uitſpanningen en vermaken. De Reiziger, die hier voor (om) zijne zaken komt, hetwelk, daar deze plaats als in het middelpunt van *Europa* gelegen is, natuurlijk veel het geval is, heeft hier tevens gelegenheid, (om) zijnen geest te verpoozen, en zijn verblijf, door de afwisſeling, nuttig en aangenaam tevens te maken. De Reiziger, die hier alleen komt ter uitſpanning, zal deze begeerte kunnen bevredigen, zoo goed als in eene Reſidentie." — Ook zijn de ommeſtreken verrukkend; alles ademt hier vreugde en vrolijkheid. Dit wordt met gevoel beſchreven.

De afdeeling, de *Mein-vaart* getiteld, ſchenkt eene bevallige afwisſeling; zoo ook die de *Rhijnvaart* tot *Coblenz* vermeldt, welke hij als 't ware de *kroon zijner Reize* noemt, en zich verlegen vindt in de keuze van geſchikte woorden en rangſchikking zijner gewaarwordingen. Tweemalen had hij die verrukkelijke vaart gedaan, in den jare 1801 en op de tegenwoordige Reize, 't geen aanleiding geeft tot vergelijkingen tusſchen den voormaligen

gen ſtaat en den tegenwoordigen, betreffende de nieuwe Departementen des *Franſchen* Keizerrijks, tusſchen *Rhijn* en *Maas* gelegen. Gunſtig is het oog, waarmede hij de veranderingen, door het *Franſche* Beſtuur gemaakt, beſchouwt. Het vermelden van *Coblenz* en *Ehrenbreitſtein* gaat gepaard met eene fraaije Afbeelding dier twee plaatſen.

Tot bijzonderheden kunnen wij ons niet inlaten; doch onvermeld moeten niet blijven des Schrijvers algemeene aanmerkingen over *Duitschland*. „Niet ligt," ſchrijft hij, „zal men, na al het voorgaande, beſluiten, dat *Duitschland* mij niet bijzonder bevallen heeft; integendeel zal men zeggen, dat ik over het geheel eene aanlokkelijke ſchilderij van dat Land ophang. Doch in der daad, en zonder van alle ſchoonheden, belangrijke zaken en bijzonderheden, die voornamelijk altoos reizigers treffen, nog meer te gewagen, bezit *Duitschland* vele wezenlijke voorregten, die aan alle landen, in dezelfde evenredigheid, niet eigen zijn. — Men verbeelde zich ſlechts de gematigdheid en gezondheid der luchtſtreek, die meest overal *onverkenbaar* is [dit wil in 't *Neder-duitsch* zeggen, *onmiskenbaar*], de uitmuntende levensmiddelen en dranken, in ſommige artikelen wel minder, doch in andere meer dan in *Holland* te achten. Bovenal de verkeering, dat voorname punt der menſchelijke zamenleving, heeft eene zeldzame volmaaktheid mogen bereiken. Hier te lande zijn gul- en gastvrijheid ten troon verheven, en is de verkeering van te hooger waarde, daar men meer naar wezenlijke dan naar ſchitterende hoedanigheden vraagt, daar de letteren en fraaije kunſten in 't algemeen meer de ziel der geſprekken uitmaken. Hierbij komt nog, dat men zeker nergens zoo veel dagelijksch voedſel voor den geest vindt, terwijl toch misſchien in *Duitschland* alleen zoo veel gedrukt wordt als in gansch *Europa* zamengenomen; de evenredigheid van het goede en ſlechte voor het overige gelijk geſteld zijnde, wordt zeker nergens zoo veel goeds gelezen, dan [als] in dit land, waarin omtrent ieder een leest, waar alle pogingen hoe langer hoe meer zamenwerken om nutte kundigheden onder den gemeenen man te verſpreiden. Ik geloove, dat eene inrigting, gelijk bij ons de loffelijke Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen* is, in een en ander bijzonder veel goeds zou kunnen bewerken; doch men moet van de meer en meer vergrootende ſtaten, waardoor de kleine geest, de onderſcheide belangen en

denkwijzen zich verliezen zullen, veel goeds hopen." — Intusschen werken de menigvuldige en doorgaans voortreffelijk ingerigte Scholen, de Leesbibliotheken, de voorbeelden, door Regeringen en aanzienlijken gegeven, kortom alles, tot één oogmerk, zijnde eene behoorlijke verlichting — en spoedig zal de gemeene *Duitscher*, te lang voor dom uitgescholden, te lang miskend, alle overige Volken van *Europa* achter zich laten, gelijk met de zulken, die opvoeding en onderwijs hebben mogen genieten, in vele opzigten reeds het geval is." — Geen wonder, dat een *Hollander*, met *Duitschland* zoo zeer ingenomen, in zijne Aanteekeningen, den grooten *Hollandschen* Dichter BILDERDIJK, die er een allerongunstigst oordeel over velt, niet ongemoeid laat, maar een vinnigen zet geeft. Zou Vooringenomenheid hier niet aan den eenen, en Tegeningenomenheid aan den anderen kant de pen voeren? Wij gelooven die vraag met *ja* te mogen beantwoorden.

Keulen bevalt onzen Reiziger niet. 't Merkwaardigste, door hem daar gevonden, was het zonderling Kabinet van den Baron VAN HUPSCH, hier kort beschreven, doch daar thans niet meer voorhanden, daar HUPSCH overleden is, en de Landgraaf van *Hessen-Darmstad*, aan wien *hij het bij uiterſten wille gemaakt had*, 't zelve terstond heeft weggevoerd.

Schoon de Heer BONGARDT, op de Reis, welke hij eigenlijk uitgeeft, van *Keulen* naar *Aken* gereisd is, kan hij niet nalaten, een Reistogt van *Keulen* tot *Gelder* hier in te lasschen. Den draad zijner laatste Reize weder opvattende, brengt hij den Lezer te *Aken* en *Borchet*, en vermeldt des eenige bijzonderheden.

Maastricht intredende, komt bij den Reiziger de *Hollander* boven. — „Een *Hollander* ziet dit voormalig eigendom van zijn Vaderland, niet zonder eene smartelijke aandoening over deszelfs verlies, die te smartelijker wordt, als men de waarde van deze plaats vervolgens ontwaart." — De Bombardementen van 1793 en 1794 hebben eene onbeschrijflijke schade te wege gebragt, waarvan nog alle merkteekenen niet zijn weggeruimd; doch „over 't geheel kan men zeggen, dat *Maastricht* met eenen vernieuwden luister uit de asche is verrezen. Het grootste gedeelte van het aangenaam lommer der wallen is nog niet weder hersteld, vele kloosters en kerken waren verwoest, andere naderhand bedorven

door

door het gebruik voor Hospitalen, Magazijnen enz.; doch eenige en wel de beste kerken zijn weder in orde gebragt, zelfs beter dan te voren; vele kloosters zijn tot schoone woonhuizen vertimmerd, of tot scholen ingerigt; huizen vol smaak en knapheid *vallen overal op* [dit wil in 't *Nederduitsch* zeggen, *doen zich overal op*]; overheerlijk is de stad verlicht en bestraat, terwijl alle deze verbeteringen nog gestadig en trapswijze blijven voortgaan." — Het groot ontwerp, om den *Rhijn* met de *Schelde* te vereenigen, 't geen thans door de *Franschen* wordt ten uitvoer gebragt, zijnde de aanneming tot *Maastricht* toe reeds geschied, bij welke Stad daardoor eene soort van haven zal gemaakt worden, — „ Het welslagen van dit ontwerp," voegt er de Reiziger nevens, „ bijna buiten twijfel, als men nagaat dat het door *Franschen* gevormd is en uitgevoerd wordt, zal zeker aan deze Stad bijzonder veel voordeel aanbrengen."

De Heer BONGARDT neemt over *Roermonde* en *Gelder* zijne reis naar *Cleef*, 't welk vervolgens de aandacht des Reizigers trekt en het einde zijner Reis uitmaakt. In een *Naschrift* eenige algemeene aanmerkingen nopens de nieuwe *Fransche* Departementen gevende, vangt hij aan, „ de Inwoners doorgaans geluk te wenschen over de vereeniging met *Frankrijk*;" de reden, ter stavinge hiervan, leze men in het Werk.

Mengelingen, *door* Mr. WILLEM BILDERDIJK. *IVde Deel.* *Te Amsterdam*, *bij* J. Allart. 1808. *In gr.* 8vo. 167 *Bl.*

Hoezeer dit *vierde* Deel der oude *Mengelingen* het *derde* Deel der nieuwe *Mengelingen* van den Heere BILDERDIJK schijnt vooraf te gaan, is zulks ons echter welkom, als zijnde eene verzameling van een vijfentwintigtal afzonderlijke dichtgedachten, bij onderscheidene gelegenheden, in vroegeren en lateren tijd, zelfs nog in dit loopende jaar, vervaardigd. Men kan niet alles, in zulk een bundel, even schoon verwachten. Niet één zang echter, of hij draagt het kenmerk van 's Dichters kunst. Het minst van allen beviel den Recensent het laatste stukje, getiteld: *Mijn Buitenverblijf*,

om de herhaalde *Jeremiaden*, welke daarin voorkomen, ſtrijdig met de *ruime en friſſche velden* rondom *Katwijk*, welke de Dichter voor de *Haagſche beeſtlijkheden* zegt verruild te hebben, en vooral op den ſcherpen uitval op drie Duitſche Dichters, wier roem, in onderſcheidene vakken van lier- helden- en leer-dicht, algemeen gevestigd is. Van SCHILLER's *drekhoop*, KLOPSTOCK's *droomgebulk* en van HALLER's *laf gezwets* moest men bij een beſchaafd man nooit gewaagd vinden.

Bij de *Grootmoeders Klacht*, naar het Boers-vrieſche van den ouden Dichter GYSBERT JAPIX, hadden wij gaarne eene getrouwer overneming verlangd, dan nu bij eene vrije navolging geſchied is. Geheel dit ſtukje echter beviel ons zoo zeer, dat deszelfs mededeeling, hoezeer eenigzins buiten het beſtek van ons Maandwerk, onzen Lezeren ongetwijfeld moet behagen; ziet hier dan hetzelve:

GROOTMOEDERS KLACHT.

Wars van Grootmoers tafelkruimelen,
Tuk, de wareld in te tuimelen,
Vond WIF HAITSEN t'huis geen' tier.
Op een' eiken' plank te lobberen,
Op de baren rond te dobberen,
Ó! Dit had een' beter zwier!

„ 't Huis te muffen, t'huis te krentelen,
Koe en ploegtaart na te drentelen,
Neen, dat leven heeft geen' aart.
Ik zoek wilder avonturen,
Dan den drieſtal plat te ſchuren,
Dan te droomen aan den haard.

„ Groote Pier waar glad vergeten,
Niemand zou er van hem weten,
Had hij t'huis zijn' brij geroerd.
Maar, door golf en zee te woelen,
Vijanden den voet te ſpoelen,
Heeft zijn' naam ten top gevoerd.

„ 'k Wil het zout van ſchuimers ſchuimen,
't Spaansch geſpuis het ruim doen ruimen,
En brageeren op den vloed".
Daar meê zwaait de zeebetemmer
Om zijn hoofd het blinkend lemmer,
En de pluimen om den hoed.

Groot-

Grootjen zag hem op de baren
't Vaderlijke ſtrand ontvaren,
En, gebloosd van heldenmoed,
Op den hoogen ſteven prijken,
Daar hij 't land te rug zag wijken,
Met den hollen afſcheidsgroet.

Grootjen zag het (en ontroerde)
Hoe de wind hem henen voerde;
En verſtijfde waar zij ſtond,
Daar zij op den dijk geklommen
't Land van baren zag omzwommen,
En den afgrond in den mond.

„ Wif! (dus kermt zij) ach, waar henen?
(De oever davert van haar ſteenen)
Is het u te naauw op 't land?
Wif! zoo moeder op moeht kijken,
Ach, hoe zou haar 't hart bezwijken!
Ach! zij keert zich om in 't zand.

„ Gij, bij 't gapen van de golven,
Die er duizenden bedolven,
Duizend zwolgen in haar ſchoot —
Omgefold door oost en westen —
Gij de buik der visſchen mesten,
Die vast loeren om uw boot.

„ Opgeſlingerd tot de wolken,
Neêrgeſmakt in 't diepst der kolken,
Nu ten hemel, dan ter hell',
Mag geen nagel zich verwrikken,
Of men heeft den dood te flikken,
In den grondeloozen wel.

„ Daar, bij 't mast- en kabelkerven,
Zoo, gezond van hart, te ſterven,
Voor den avond van zijn' dag!
Daar, als ſchrik en doodangst nijpen,
Slechts een' plank in d'arm te grijpen,
Die tot ſterfbed ſtrekken mag!

„ ô Wat jammer, wat ellende!
Wat rampzalig levensende!
Wif, en gij — gij vreest het niet?
Zie dan wat ge mij doet lijden!
Zie wat mesſen mij doorſnijden,
Die voor u het leven liet!

„ Nog getroostte ik 't mij, en duldde,
Schoon de ſtormwind om u bruldе,
(Brengt uw heil, uw lot dit meê)
Toogt ge ſlechts ter koopvaardije;
Maar wat woeste razernije,
Drijft u waar men vecht op zee?

„ Waar men niet een' ſtap kan deinzen,
Schoon de dood u aan moog greinzen;
Waar de wanhoop knarſetandt;
Schip en manſchap in het honderd
In één' wenk ten afgrond dondert,
Door zijn eigen lont verbrand.

„ Zoeter waar het in de weide;
Met de ſchaapjens op de heide;
Met de meisjens aan den trant.
Zoeter, fulken uit te zetten,
Wild te lokken in zijn netten,
Aan de geest of waterkant.

„ Veld en moeskruidtuin te ſproeien,
Laan en boomgaardhout te fnoeien;
Dat heet leven, liefſte kind!
Jongen, keer tot veld en kudden! —
Maar gij ſtaar het hoofd te ſchudden,
En ik praat ſlechts in den wind.

„ Wel dan! zeil in 's hemels hoede!
Strekk' de zeetocht u ten goede!
Ik beveel u in Gods hand.
Stuur Hij u uit waterbaren,
Zee- en klip- en ſtrandgevaren,
Door zijn' Engel blij aan land!"

Dus, dus ſprak met ſchreiende oogen,
Op haar krukjen neêrgebogen,
De arme Best met ſchor geluid:
En, een luttel neêrgezeten,
„ Neen, ik kan het niet vergeten!"
Riep zij hikkend, fnikkend uit.

„ Wie ontvaucht mij! wie ontvaart mij!
Hemel, ach! wat angst bezwaart mij,
Daar hij op de diepte plaecht,
Waar de visch der zuiderſtranden
't Water uit zijn ingewanden
Over zeilen blaast en maſt.

„ Al

„ Al mijn leden trillen, beven,
Als ik nadenk hoe zij zweven,
Tuimlend in het golfgeklots,
Dat en mast en ſtevens ſplijten,
Kielen van elkaâr kan rijten,
Of verpletten op de rots.

„ Daar de nood voor 't veege leven
Schip en lading prijs doet geven;
Daar men op een dregtouw rijdt;
Nederploft op harde zanden;
Of te barſten ſtoot in 't ſtranden;
En één dood tiendubbeld lijdt!

„ Hemel! kan men 't waarheid houên?
Die de dood zoo na aanſchouwen,
Dien zij zoo in de ooren greeuwt,
Wen het ſchuimend golvenbraken
Tot de ſtarren ſchijnt te raken,
En den donder overſchreeuwt.

„ Die dan weder wind en baren
Op Gods wenken zien bedaren
En gemuilband door zijn kracht:
Aan de dood haar buit ontwringen;
Vaartuig, ſchat, en ſchepelingen
Aan behouden ree gebracht:

„ Die de lof dier Almacht zongen,
Die den afgrond had bedwongen,
Tot verzwelging reeds gereed!
Kan men (zeg ik) waarheid houden,
Dat, van hun, die dit aanſchouden,
Iemand ooit zijn' God vergeet?

„ Dat die ooit als woeste dieren,
Dol, brooddronken, zouden tieren;
Moedwil drijven? zwelgerij?
Rust en vrée en orde ſchenden,
Of zij God noch wetten kenden,
In vervloekte razernij?

„ Ach, dat tochtig vee vol woede,
Dat Gods gramſchap tart en roede,
Roept Hij, als verdoolden, weêr,
Ja, als afgedwaalde lammeren,
Die zijn weldoend harte jammeren,
Altijd vader, altijd teêr.

„ God!

„ God! zie neder op mijn' ſmarte;
En, zoo ook mijn zuchtend harte
Vurig tot uw Almacht riep!
Leer, ó leer mijn' wil beſeffen,
't Harte tot u op te heffen,
Als hij weêrkeert van het diep.

In het ſtukje voor den Vrienden-rol van den Heer JERONIMO DE VRIES, in 1807, bekruipt elken kunſtminnaar eene angſtige vrees voor het verlies des Puikzangers, wanneer hij leest:

En wat, wat ben ik op dit pas?
Een handvol uitgeblakerde asch!
—— —— —— DE VRIES! ik ben geweest.

Doch hoe gelukkig vindt zich deze angst geheel verdreven, wanneer het jaar 1808 voor dien zelfden Vriend een *Geboortegroet* aan deszelfs Zoontje levert, welks vinding en kracht het uitgebluschte dichtvuur des vorigen jaars als in eenen nieuwen gloed ontſtoken vertoont! Wij zouden haast alhier met den Venuſiër zeggen:

Sit jus liceatque perire poetis.

Odilde, *door* Mr. WM. BILDERDIJK. *In 's Gravenhage*, *bij* Immerzeel en Comp. 1808. *In gr.* 8*vo.*

Eene verzameling van Minne- en Huwelijks-zangen, door den Dichter in de jaren 1784 tot 1794 vervaardigd, en uit den kladwinkel, waarin zij, onder *den alzins zotten titel van Oden en Gedichten*, verſtoven lag, in eenen zuiveren form aan het dichtlievend Publiek hergeven. De afwisſeling, welke overal in deze, anderzins zoo geheel uitgeputte, ſtoffe gevonden wordt, droeg reeds voorlang eene algemeene bewondering weg, uit hoofde der nieuwe voorſtellingen en wendingen, welke in iederen zang voorkomen. Bij dezen herdruk, echter, hadden wij onder den laatſten zang: *op mijner Egd Verjaring*, liefst het woord *ex tempore* weggelaten gezien, daar een vers van meer dan driehonderd regels, verwisſelende overal in rijkdom van gedachten en beelden, en tevens in maat, naauwelijks de vloeibaarheid van zulk eene dichtader laat denken.

Dicht-

Dichtproeve, door J. G. LE SAGE TEN BROEK. *Te Rotterdam, bij* N. Cornel. 1808. *In gr.* 8*vo.* 86 *Bladz.*

Wij zijn inderdaad eenigzins verlegen met de beoordeeling dezer Dichtproeve. Zullen wij dezelve toetſen aan de regelen eener ſtrenge kritiek? Dit zou den Schrijver, die nog nog ſchijnt te wezen en deze ſtukjes *verſtelingen* noemt, ligtelijk kunnen ter nederſlaan, en allen moed benemen, om bij rijpere jaren ook rijpere vruchten voort te brengen. Zullen wij hezelve aanprijzen, hemelhoog verheffen, en den Dichter eene plaats op den Nederlandſchen Zangberg waardig keuren? Dit zoude, veeligt, van eene nog nadeeliger uitwerking op den jeugdigen Schrijver kunnen zijn, en dit verbiedt ons ook die onpartijdige waarheidsliefde, welke elken kunstregter moet bezielen en in alle zijne oordeelvellingen uitblinken. Gemakkelijker is het voor een' Recenſent, een werk te beoordeelen, hetwelk hij met één penneſtreek een *meesterſtuk* of een *broddelwerk* kan noemen, welks Autheur hij een: *boven allen lof verheven!* kan toezwaaijen, of met een koel en trotsch: *apage!* afwijzen.

Wij moeten dus hier den middelweg houden, en zullen ons oordeel onpartijdig en beſcheiden voordragen. Het komt hierop neder.

De Heer LE SAGE TEN BROEK munt, tot dus verre, niet uit in oorſpronkelijkheid en verhevenheid. Hij ſtijgt niet in de wolken, en bezit niet die hooge, geest en ziel verheffende, hart en gevoel veredelende, dichterlijke verrukking, waarmede ſlechts weinige gelukkigen door APOLLO begunſtigd worden. Hij maakt er, blijkens het Voorberigt, ook geene aanſpraak op. Wij zeiden met opzet, *tot dus verre:* want wij mogen niet uit het oog verliezen, dat wij hier de eerſtelingen beoordeelen van eenen Dichter, in wien wij eenen wezenlijk gunſtigen aanleg tot de poëzij meenen te beſpeuren. Zachte, kieſche, teedere gevoelens ſtralen overal door; de toon is meestal zoet en ongedwongen; de verzen zijn tamelijk vloeijende; de uitdrukkingen waar en beſchaafd, en alles ademt gevoel voor deugd en regtſchapenheid, waarheid en Godsdienst.

De zedelijke Klaagzang ſchijnt den Dichter het meest te behagen. Doch wij hebben hier niet altijd dien zachten toon, die eenvoudige, natuurlijk-verhevene uitdrukkingen aangetroffen, welke deze ſoort van dichtkunst zoo bijzonder voegen. Het komt ons voor, dat de Heer LE SAGE TEN BROEK eenigzins overhelt tot dat te ver gedreven gevoel, hetwelk men gewoonlijk met den naam van *ſentimenteel* beſtempelt, dat zich door gedachtenſtrepen, uitroepingsteekenen en ijdele, winderige klan-

klanken ontlast, doch thans gelukkiglijk uit de mode is geraakt. Wat beteekent het toch, wanneer de Dichter zingt:

„ Maar lispende *grasjes* (men zegt het *gras*, niet het *grasje*) een ritselend blad
„ Verhoogen mijne aandacht, vertedren mijn hart,
„ En geeven mijn ziel een wellustige smart —"?

Hoe! het gras, een blad zoude de aandacht verhoogen, het hart verteederen en der ziele eene wellustige smart geven! Wat zijn dit anders, dan ijdele klanken? Dergelijke voorbeelden zouden wij meer kunnen aanvoeren; doch wij twijfelen niet, of de Heer TEN BROEK zal de gegrondheid onzer aanmerkingen zelf gevoelen, en wij vinden ons verpligt, om hem, bij deze gelegenheid, ernstig te waarschuwen, van zich toch aan dien valschen, verleidelijken smaak niet over te geven, die, terwijl zij het gevoel verteedert en doet wegsmelten in laffe zuchten en onmannelijke klagten, het hart ledig laat, echte, edele, natuurlijke gewaarwordingen verwoest, en voor de schoone poëzij doodelijk is.

Aan dezen ongelukkigen wansmaak meenen wij ook te moeten toeschrijven het veelvuldig gebruiken van dezelfde beelden, als van blaadjes, bloempjes, struikjes enz. en vooral van rozen en rozenknopjes, waaromtrent BILDERDIJK te regt vraagt:

„ Is Zefir nog niet moê van 't dartlen om de roos,
En bloost ge niet met mij om 't eindeloos gebloos?" (*)

Wijders ontdekken wij in deze Dichtproeve eene slordigheid ten aanzien van taalspelling en interpunctuatie, die de sterkste gisping verdient en niet te verontschuldigen is; gedwongene uitdrukkingen, die er alleenlijk om het rijm zijn ingevoegd, en harde, stootende regels, waarop wij den Dichter opmerkzaam moeten maken. De menigvuldige taal- en spelfouten kunnen wij niet opgeven: want dan zouden wij te veel moeten afschrijven. Een enkel voorbeeld slechts. Op bladz. 4 zegt de Dichter:

„ Hier wondt (in plaats van *wond*) Maria 't kind in doeken."

hetwelk letterlijk beteekent: *hier brengt Maria het kind eene wonde toe in doeken.*

Gedwongen om het rijm zijn de woorden op bladz. 21: „ Schoon ge uw geringheid voelt." — Op bladz. 58: „ Maar zijn vrienden vruchtloos zoek." — Van denzelfden aard en

(*) HET BUITENLEVEN, bladz. 130.

evenis onwaardig is het rijmwoord: *ongemak*, op bladz. 4 voorkomende. Dit ongepaste, *triviale* woord ontſiert het zanſche dichtſtuk, hetwelk inderdaad veel ſchoons bezit; gelijk mede de woorden: „ in 't begin zijns levens," hier ten eenemale overtollig zijn. Zoo er eens eene tweede uitgave dezer Dichtproeve mogt noodig wezen, zouden wij den Dichter voorſlaan, om in plaats van de regelen:

„ Hier wondt Maria 't kind in doeken,
„ En legde 't in den voederbak —
„ Hier leedt Hij, in 't begin zijns leevens,
„ Om onze ſchuld, reeds ongemak."

de volgende, of andere, die hem beter mogten voorkomen, te ſtellen:

„ Hier wond Maria 't kind in doeken;
„ Een voederbak, met ſtroo gevuld,
„ Was zijne wieg; — hier leed een Godheid
„ Reeds menſchen ſmart om menſchen ſchuld."

Hard en ſtootend zijn de verzen op bladz. 5: „ Dat, wie hem loch'ne, laſtre of ſmade." Op bl. 37: „ Zweeft ons ook de hope der *Opſtanding* tegen" en „ wekt *kalmte in het harte* door zorgen gedrukt." Op bl. 63: „ Zwijgend — zoo *welſprekend preekt*," enz.; terwijl ons de uitdrukking, *dat de vrouw haren man* (een vermoeiden dagloonder) *den daauw van zijne nijverheid van het voorhoofd veegt*, in het geheel niet bevalt. Dauw der nijverheid! Waarom noemt de Dichter hier het kind niet bij den regten naam? Of oordeelde hij het, misſchien, onkieſch, het woord *zweet* te gebruiken? Hij wist toch, dat ieder Lezer hier aan zweet denken moest, en dat onkieſche denkbeelden door kieſche bewoordingen, wanneer dezelve ten eenemale ongepast zijn, nog walgelijker worden.

Het dichtſtukje: *Bij het Graf van een gevallen Meisje*, heeft eenige overeenkomst met TOLLENS meesterſtuk: *Aan een gevallen Meisje*, geplaatst in het 2de *Deel* van de *Werken* der *Bataafſche Maatſchappij* van *Taal-* en *Dichtkunde*. Doch het zou onregtvaardig wezen, den Heer LE SAGE TEN BROEK daarom van het *crimen plagii* te beſchuldigen. Zonder twijfel heeft de laatstgenoemde het dichtſtukje van den Heere TOLLENS voor oogen gehad, toen hij het zijne vervaardigde, en, misſchien, moet het wel als een *vervolg* op dat van TOLLENS aangemerkt worden, en dan levert die overeenkomst, wel verre dat zij te laken zoude zijn, eene voortreffelijkheid op.

De

De Vertellingen, achter aan gevoegd, hebben ons wel het best van alle ſtukken behaagd. Zij zijn ongedwongen, natuurlijk en vloeijende, en het komt ons voor, dat dit vak meer met den aard en aanleg des Dichters overeenkomt, dan de zedelijke Klaagzang. De *Albumblaadjes* is allerliefst; de *Ouderwetſche Onnozelheid* eene fraaije ſatyre op onze laffe, nietsbeduidende, verfranschte Heertjes. Wij wilden eerst dit ſtuk, tot eene proeve, overnemen; doch wat zou het baten? Die het lezen moesten, krijgen het niet in handen, en wij kunnen er, voor als nog, niet toe beſluiten, om op den Titel van ons Maandwerk te zetten: *uit het Fransch vertaald.*

Het ſtuk, ten titel voerende: DE DICHTER JOHNSON, zullen wij onzen Lezeren, ten beſluite, *letterlijk* mededeelen.

Een Dichter, in de zestiende eeuw,
Die JOHNSON was geheeten,
En, door zijn kunde, 't cieraad was
Der Engelſche poëeten —
Dien Dichter, naar 't bericht ons meldt,
Was geen fortuin gegeeven
De man moest op een zoldering
En hoogst armoedig leeven
Toch zweefde, van zijn kundigheid,
De maar op alle tongen —
En was, zelfs tot in 't woelig hof
Des Konings, doorgedrongen.
Men weet' hij had een vriend aan 't hof,
Iets zeldzaams in die dagen,
Die 't waagde om zijn bevordering
Den Koning voor te dragen —
En dagelijks om onderſtand
Voor JOHNSON aan bleef dringen.
De Vorst zon eindlijk een geſchenk
Door een der hovelingen.
Toen deez' de woning des poëets,
Met moeite, had gevonden,
Berichte hij dat hem de Vorst
Goedgunſtig had gezonden —
En, daar de Koning achting had
Voor waarlijk groote lieden,
Hij dit geſchenk, ten blijk van gunst,
Den Dichter aan liet bieden.
Hij nam het pakje dankbaar aan
En maakte 't beevend open;
Wijl hij van zijn' beroemden Vorst —
Iets Vorſtelijks bleef hoopen.

Hij opende het pakje dan —
Hij telde — telde weder —
Hij vond 'er twee paar Guinies in —
En — lag het zwijgend neder.
De hov'ling had eens rond gezien
En brak die stilte spoedig —
Hij sprak: Gij zijt hier klein gehuisd,
En zoo het schijnt armoedig.
Ja — zei de Dichter, maar de ziel
Van Grootbrittanjes Koning,
Naar dat ik uit zijn gift bespeur,
Heeft nog veel enger wooning.

Het Leven van MAURITS LIJNSLAGER. *Eene Hollandsche Familiegeschiedenis uit de Zeventiende Eeuw. Door* A. LOOSJES PZ. *Iste Deel. Met Platen. Te Haarlem, bij* A. LOOSJES PZ. 1808. *In gr. 8vo.* 403 *Bl.*

Wij zien indedaad geene voldoende reden, waarom men de lezing van een' welgeschreven' Roman voor onze jonge lieden nadeelig houden moet, en het gretig tasten naar zoodanige geschriften der lieve jeugd ter misdaad rekenen. Ja, liefde en een gelukkig huwelijk, daarop komt het dan toch doorgaans neêr: — maar zijn dit dan niet weldadige geschenken van God? Is niet de liefde voor den jongeling en het meisje de bron der beste aardsche genoegens? en mag men een gelukkig huwelijk, als het gevolg en het loon van zoodanig eene liefde, niet als het toppunt van aardsche gelukzaligheid rekenen? Waarom moet men dit onze jonge lieden verbergen? en hoe zou men dit ook kunnen doen? de natuur gaat toch boven de leer, is alvermogende, en zij doet op den juisten tijd hare werking. Wij voor ons zien het gaarne, dat het aankomend geslacht zich het huwelijk en het huisselijk geluk voorstelle als het meest wezenlijke der aardsche genoegens en vreugd; dat het zich hetzelve voorstelle als doel; dat onze jongelingen en jonge dochters zich daartoe voorbereiden en vormen. Maar de jeugd behoeft waarschuwing en raad bij een' zoo alvermogenden hartstogt, en daartoe behoort een Roman vooral ook te worden ingerigt; verzierde verhalen zijn uitnemend geschikt om den hartstogt te leiden en ten goede te wijzigen; zij kunnen vol zijn van nuttige lessen: en daarom vorderen wij in dezelve, bij het uitlokkende bevallige kleed, voorzigtige wijsheid, en, vooral ook, vaste, reine, zedelijke beginselen.

Verwerpelijk is iedere Roman, waarin eenige andere liefde, dan die het kuische huwelijk beöogt, uitlokkend getee-

kend wordt, of waarin deze hartstogt zoodanig wordt voorgesteld, dat de zedigheid blozen moet; ook keuren wij al het overdrevene en het inboezemen van zoodanige verwachtingen, die het beste huwelijk niet bevredigen kan, hoogelijk af. Nadeelig is indedaad dat overspannen of zoo hoog opvoeren der verbeelding, waardoor de werkelijke wereld laf en smakeloos wordt. Maar waarom zouden wij voor het overige der jeugd eene lectuur ontzeggen, die haar zoo veel vermaak geeft? De wijze en goede natuur leidt tot geene zedeloosheid, en, om den mensch te veredelen, mag en moet men partij trekken van iederen hartstogt, vooral ook van dien, welke zoo diep en krachtig in het hart is ingeworteld, en waaraan onze bestemming en werkzaamheid op aarde, onze genoegens en onze pligten, met eenen zoo sterken band zijn vastgehecht. Ook voor eenen later leeftijd is eene liefdesgeschiedenis niet laf en smakeloos; wij beklagen die echtgenooten, die zich de genoegens der vroegere jaren niet nog dikwijls met een nieuw genoegen herinneren, ook na de zilveren bruiloft, en wenschen onze Lezers het lot van de zoodanigen, die op den tijd, dat natuur en hartstogt bij hun zoo luide spraken en hare regten deden gelden, nog telkens met vreugde terug zien, en hunne toenmalige keuze en gevormde wenschen als de verstandigste en gelukkigste uit hunnen jeugdigen leeftijd rekenen.

Met dat al behoort het lezen van Romans niet de éénige oefening van onze jonge lieden te zijn, en zelfs keuren wij iederen Roman uitmuntender, naar mate hij de aandacht tot heilzame werkzaamheid en kennis weet henen te leiden, het verstand met nuttige kundigheden en het hart met edele gevoelens verrijkt. Zoodanige schepseltjes, die aan niets dan aan liefde en het huwelijk denken, en van niets dan van liefde en het huwelijk droomen, beklagen wij hartelijk. Dan het hangt van den Schrijver eener zoodanige geschiedenis toch grootendeels af, of zijn boek te dezen aanzien nuttig of nadeelig wezen zal; want, daar de liefdesgeschiedenis voor het jeugdig hart uitlokkende is, vindt hij opmerkzaamheid en het hart voor ieder indruksel open, en hij heeft alzoo tot het stichten van werkelijk nut meer dan overvloedige gelegenheid.

Doch onze inleiding werd daar indedaad te lang, waarvoor wij echter eenige meerdere verschooning hopen, daar het werk, waarvan wij melding moeten doen, ons daartoe bijzonder heeft uitgelokt: het is toch niet alleen een Roman van eenen zeer goeden stempel, maar voor deze soort van geschriften, in ons oog, eene uitmuntende verdediging: immers, in zoo verre wij uit den aanleg en dit eerste Deel kunnen oordeelen, zal dezelve voldoen aan alle die vereischten, welke wij boven hebben aangestipt, en heeft daarenboven nog deze uitstekende waarde, dat hij, gevloeid uit eene Va-

der-

derlandſche pen en een Vaderlandsch hart, opzettelijk voor ons Vaderland is ingerigt, en in 't bijzonder het echte oude Hollandſche karakter en oude Hollandſche deugd uitmuntend doet uitkomen, den Lezer daarvoor geheel en al inneemt, en krachtig tot navolging aanzet.

De Schrijver plaatst zijne geſchiedenis in het tijdſtip van de opkomst en reeds aanvankelijk gevestigde grootheid en bloei onzes lands, tegen het einde van het twaalfjarig beſtand. Zijn MAURITS LIJNSLAGER is de zoon van eenen *Amſterdamſchen* Koopman. Op zijn achttiende jaar riep hem het belang van het Kantoor zijns vaders naar *Livorno*. Zich te *Rotterdam* ophoudende, van waar hij vertrekken zou, vindt hij aldaar, aan het huis van eenen vriend zijner ouderen, in MARIA VAN VLIET, deszelfs dochter, het waardig voorwerp zijner deugdzame liefde. Een harer broeders, een jongeling van losſe beginſelen, wordt zijn reisgenoot; dan ſpoedig bezweek het verzwakt geſtel van dezen voor de ongemakken der reis en de kracht eener daarop volgende ziekte. Nu voelt de Lezer reeds, wat van zoodanig verhaal onder de bekwame handen van den Heer LOOSJES worden kan. Maar gaf dit verhaal tot dus verre reeds afwisſeling en leerzaam onderhoud, door de teekening ook van den Vaderlandſchen aard en de oude Vaderlandſche zeden; vonden wij hier reeds nu en dan belangrijke herinnering omtrent de geſteldheid en voordeelen van ons land; zag of ontmoetede MAURITS nu reeds meer dan één beroemd Vaderlandsch man, (den uitmuntenden KAMPHUIZEN onder andere;) niet minder onderhoudend en belangrijk wordt het verhaal, nadat de jongeling de hoofdzaak, om welke hij reizen moest, regt kort en goed had afgedaan, en dan zijne reize voortzet, en dat wel in gezelſchap van den beroemden Vlaamſchen Kunſtſchilder ANTONIE VAN DIJK; te *Florence* kennis maakt met den Muzijkant MANICHETTI, (wiens dochter ANTONIA zeldzaam contraſteert met het Hollandsch meisje, en de omgang met welke den jongeling eene eenigzins gevoelige maar nuttige les geeft, betrekkelijk den aard en de heviqheid der hartstogten in dat land); vervolgens met zijnen vriend de kunſtſtukken opneemt, en al verder op zijne reize den beroemden GALILAEUS GALILAEI ontmoet, en ooggetuige is van het gevangennemen van dezen Wijsgeer. Overal neemt MAURITS het merkwaardige op. Op eene zonderlinge wijze geraakt hij te *Bologne* in kennis met een aanzienlijk huis, en redt aan deze plaats zijnen vriend VAN DIJK, dien hij hier verlaat, het leven. Geheel de volgende reis wordt even belangrijk, vooral het verhaal van zijn verblijf te *Genua*, waar hij den grooten RUBBENS vindt, en, uit echte Hollandſche beginſelen, het aanbod afſlaat, om zich aldaar, met het uitzigt op het allergrootst fortuin, te vestigen. In aangenaam gezelſchap reist hij verder, en bezoekt *Turin*. Vele leerzame geſprekken, en onderrigt dat hij overal opzamelt,

melt, verlevendigen het verhaal, 't welk nu en dan door berigten uit het Vaderland, en ook van zijne MARIA VAN VLIET, regt aangenaam wordt afgewisseld. Voorts houdt hij zich vooral ook nog in *Zwitserland* op, en reist naar *Holland* terug; nemende twee nog jonge kinderen van eenen waardigen Protestantschen Kerkleeraar, VILLENEUVE, te *Lausanne*, (die derwaarts tot hunne verdere opvoeding gezonden werden) onder zijn geleide. Deze terugreis doet hij in gezelschap van den Engelschen toen nog jeugdigen MILTON. Ook hier is het werk rijk in nuttige leering, en geeft aangenaam onderhoud.

Zie daar eene en andere voorname bijzonderheid aangestipt, waaruit de Lezer oordeele, hoe deze Roman geheel en al tot aankweeking van nuttige kennis en edele gevoelens is ingerigt. De Schrijver vertrouwt, „ dat zich niemand stooten zal aan eenige kleine vrijheden, die hij zich, meest echter omtrent „ Buitenlanders, heeft veroorloofd; terwijl men dit stuk beschouwen moet, niet uit het oogpunt van eene ware, maar „ verdichte geschiedenis, om welker belangrijkheid te vermeerderen hij van tijd tot tijd wezenlijk bestaan hebbende „ personen doet optreden." Hoezeer wij in den grond, blijkens voorgaande beöordeelingen, te dezen opzigte met den Schrijver van een verschillend gevoelen zijn, nam echter, bij de lezing van dit werk, ons hart als 't ware ons oordeel gevangen; zoodat wij hem deze, de achtbaarheid der Geschiedenis wel eens kwetsende vrijheden, hier ligtelijk konden vergeven.

De algemeene verklaring, in het zelfde Voorberigt, omtrent de Recensenten, die wel iets van een' gemelijken uitval heeft, had de Heer LOOSJES, wiens redelijke eigenliefde toch over 't geheel allezins reden heeft om over de beöordeelaars zijner werken voldaan te zijn, wel mogen achterhouden. — Hij beklaagt zich over dezulken zijner beöordeelaren, die, „ *onder den schijnschoonen glimp van hoogachting*, hem zijne „ feilen hebben aangewezen." Wij weten niet, noch verlangen te weten, welke beöordeeling hier bepaaldelijk bedoeld worde. Maar de Heer LOOSJES heeft te veel kennis van het menschelijk hart, dan dat wij hem behoeven te vragen, onder welke klasse van menschen hij zijne Hoogachters en ware Vrienden zoude zoeken, — onder vleijers, die hem nimmer eenige feil deden vermoeden, of onder dezulken, die hem, op eene bescheidene wijze, en met welgemeende betuiging van hoogachtinge, dezelve doen opmerken? — En 't is onder de laatstgenoemden, dat wij, ook zonder het antwoord van zijn Ed. op deze onderstelde vraag, ons gaarne rangschikken.

Groot-

Groot-Brittanje overmagtig door deszelfs Kolonien, of Vergelijking van de Kolonien der Europesche Mogendheden in vroegere Werelddeelen. Met eenige Aanmerkingen over den Uitslag van den tegenwoordigen Fransch-Britschen Oorlog. Met eene Tafel, bevattende een Overzigt van de Bevolking, de Voortbrengselen en Inkomsten, der Britsche Bezittingen in Indie. Te Schiedam, bij W. Molenaar. 1808. *In gr.* 8vo. 31 *Bl.*

Geen onderrigt altoos wegens de herkomst van dit stukje. Dan wij hadden den aanvang niet gelezen, of wij vermoedden een *Duitschen* oorsprong. — Men leeze en oordeele of ons vermoeden gegrond zij. — „ In den reusachtigen, veeljarigen kamp van *Brittanje* en *Frankrijk*, maakte zich *gene* van de heerlijkste en rijkste eilanden, kusten en handelplaatsen der verre Indiën; *dit* van de rijkste en bloeijendste helft van Europa meester. *Groot-Brittanje* werd heer van alle *waren* en *markten*; doch *Frankrijk* gebieedt over het vermogen en den *wil der koopers*. De handel staat stil; de ganfche wereld lijdt. De oorlog woedt voort met alles vernietigende hardnekkigheid." — Voortlezende, troffen wij meer blijken van den vermoeden herkomst aan, als bij voorbeeld *Plant-steden* voor *Volkplantingen*, *menschheid des ouderdoms* voor *ouden tijd*, *voorledenheid* in stede van *vroegeren tijd*, enz. enz.

De Tafel, op den titel vermeld, een overzigt gevende van de Bevolking, Voortbrengselen en Inkomsten der *Britsche Bezittingen* in *Indie*, is, naar 's Schrijvers onderrigt, „ gelijk dezelve voor korten tijd door den, offchoon niet immer onpartijdigen, nogtans zaakkundigen P. J. DE PONS (in zijne *Perspective des rapports politiques et commerciaux de la France dans les deux Indes sous la Dynastie regnante. Paris* 1807) gewezen Agent der Franfche Regering te *Caracas*, gegeven is."

De opschriften der Afdeelingen zullen onzen Lezer het beloop van dit Werkje doen kennen. — *Verdeeling der Kolonien onder de Zeemogendheden van Europa.* — *Frankrijk en deszelfs Kolonien.* Die dit Rijk nog behouden heeft, worden zeer laag door den Schrijver geschat, en hij zegt ten slot: „ doch zonder Kolonien heeft *Frankrijk* geene marine, geenen handel, geene middelen om den *Engelschen* de beheersching der Zeeën te betwisten." — *Spanje en deszelfs Kolonien.* Naar 's Schrijvers oordeel heeft, daar *Frankrijk* voor deszelfs bevolking en de nijvere werkzaamheid van deszelfs bewoners te *weinig* Kolonien bezit, *Spanje* er te veel. — *Engeland en deszelfs Kolonien tegen Frankrijk.* Hier wordt het *Engelsch* beleid in den Koophandel en het afhankelijk houden der Volkplantingen opgegeven; dan hij gewaagt niet van de Vrijverklaring, waartoe de *Amerikaansche Staten*, onder WASHINGTON den waarlijk *Groten*, het oppermagtig *Engeland*

dwongen. „ Enkeld op zichzelve," dus drukt zich de Schrijver voorts duister uit, „ zijn alle de *Britsche* Kolonien tot dus verre te zwak, het tegen het overmagtige moederland op te nemen; zij zelve onderling in geen verband, dan middelbaar door de regentes, vreezen de magt van deze, wanneer zij zich tegen eene rebellie wenteld." De Schrijver sluit deze Afdeeling met de tegenovergestelde bedenking: „ Wijkt nu eindelijk *Frankrijk*, en ruimt het den *Britten* de alleenheerschappij op den oceaan in, en het bezit van den wereldhandel, dan zijn *Frankrijk* en *Europa Engeland's* cijnsbare Provincien, en aan den onwederstaanbaren invloed der kabalen van het Kabinet van *St. James* overgegeven. —— Wijkt *Engeland*, deelt het den *Franschen* kolonien en handel mede, dan biedt het den bovendien vreesselijken mededingeren zelf de wapenen aan, om het voor altoos te vernietigen."

De laatste Afdeeling voert ten opschrift: *Over den uitslag van den tegenwoordigen Fransch-Britschen Oorlog.* Donker zijn 's Schrijvers vooruitzigten. Hij oordeelt: „ *Eene* der beide Mogendheden *zal* en *moet* bezwijken, het zij door de overwinningen der andere, of door eigene verslapping en ondoelmatigheid van de genomene maatregelen bij den eindelijken vrede (die immer slechts als een wapenstilstand moet beschouwd worden, tot na den volslagen ondergang van eene der partijen). Alle ontwerpen van vrede en bemiddeling tusschen beide mededingende Staten waren hersenschimmen van Schrijvers, wien de omvang van den ontzaggelijken strijd vreemd gebleven was, of die het voorwerp meer met het oog van vredelievende Wijsgeeren, dan het oog van den Staatsman beschouwden."

Dan, hoe duister de Schrijver de toekomst inziet, luidt het slot van zijn Boeksken: „ Hoe weinig zich een *nabij zijnde Vrede der wereld* laat vooruitzien onder de omstandigheden, gelijk het tegenwoordig oogenblik dezelve geeft; zoo ligt kan echter een *onvoorzien toeval* denzelven inleiden en aanvoeren, dat wij thans nog niet vermoeden. Eene eenvoudige gebeurtenis heeft in de geschiedenis der wereld dikwijls de gansche gedaante der dingen veranderd, en in de duisternis van het volken-labijrinsch een licht ontstoken, waaronder zich duizend uitwegen vertoonden, waar er te voren *een* te vergeefs gezocht werd." Het zij zoo!

Zeldzaamheden ten aanzien van Geest en Ligchaam bij Menschen. Ifte Deel. (Uit het Hoogduitsch vertaald.) Te Amsterdam, bij J. S. van Esveldt-Holtrop. *In kl.* 8vo. 339 *Bl.*

Onder eene Rubriek, welke *drieënzestig* verschillende titels behelst, in alphabetische orde gerangschikt, ontmoeten wij

wij hier een getal van *tweehonderd en vijf* onderſcheiden berigten, verhalen, of *numeros*, van *Zeldzaamheden ten aanzien van Geest en Ligchaam bij Menſchen.* Laten wij ter proeve de eerſte en laatſte *Titels* met daar aanhoorige Nos. opteekenen. I. AARDËTENDEN. No. 1. *In Egypten.* No. 2. *In Nieuw Caledonien.* No. 3. KAHLE *in Wittenberg.* — LXIII. ZWEMMEN. No. 204. *Een Engelschman zwemt zes mijlen ver.* No. 205. HAMILTON *zwemt door een Waterval.*

Titel XXIV. draagt het woord HUWELIJKEN ten opſchrift. Echter met wat regt deze, ſchoon *zeldzaam* en *sonderling*, tot de *Zeldzaamheden van Geest en Ligchaam bij Menſchen* te brengen zijn, is voor ons wat duister: althans wij bevroeden niet, waarom de Schrijver dan ook geene verhalen omtrent de *Vriendſchap*, of nopens de *ongemeene* uitwerkſelen van dezen en genen *Hartstogt* in zijnen bundel inlaschte, wanneer hij enkel zich aan het *zeldzame* vergapen wilde. Even weinig verſtaan wij, om welke reden de titels van *Hardloopen*, *Springen*, *Voltigeren*, *Koorddanſen*, en wat dies meer is, zijn achtergelaten, terwijl wij eenen omtrent *Zwemmen* geplaatst vonden. Maar deze en ſoortgelijke bedenkingen wegens de volkomenheid en keuze der Verzameling daarlatende, wij ſtellen hierom vooral luttel waarde op dezelve, dewijl men ons, zonder bijgevoegden Naam des Schrijvers, of Vertalers, en zonder behoorlijke en genoegzame, dikwerf zonder eenige aanwijzing der bronnen, waaruit men puttede, menigte van *Zeldzaamheden* opdischt, die wij, met uitzondering van *meer bekenden*, daarom voorzeker niet gelooven kunnen, omdat zij hier *gedrukt* ſtaan. Dwaasheid ware het voorzeker, de waarheidsliefde van eenen *Onbekenden* te willen betwisten; wij konden dus ſchijnen met *Don Quichot* tegen de molenwieken te willen ſtrijd voeren; doch hij ſta ons alleenlijk toe, dat wij, vermits het *zeldzame* zoo naauw grenst aan het *wonderbare* en *verdichte*, eene betere zekerheid wenſchen, alvorens wij op zijne berigten het zegel van echtheid drukken mogen. Kortom, zoo iemand, het zij uit enkele nieuwsgierigheid, het zij om zich te vermaken, dit Woordenboekje van Zeldzaamheden in handen neemt, dien moeten wij inzonderheid aanraden om met een ſchiftend oordeel te lezen. Er is toch in dezen bundel, dat, alomme bekend, door geenerlei gezag behoefde geſtaafd te worden, gelijk onder andere het verhaal wegens JOHANNES BOCKOLD (of JAN VAN LEIDEN) te Munſter, onder den titel *Geestdrijverij.* Er is wederom, hetgeen men, ter zake van andere gelijkſoortige voorbeelden, die zich de ervaren Lezer voor den geest brengt, gereedelijk mag toeſtemmen, zoo als het verſlag wegens den onbrandbaren *Spanjaard* FAUSTINO CHACOU, dat ſedert de proeven der Heeren ROGER en LYONNET, hier te Lande gedaan, op de anders twijfelachtige getuigenis van eenen ongenoemden Reiziger geloofd kan

wor-

worden, ja ook; na het herhalen van hunne kunst door anderen, bijkans zijne aanspraak op den naam van *zeldzaamheid* verloren heeft. Er is eindelijk, hetwelk een kundige Vertaler met beter en voldoend gezag had mogen aandringen, gelijk het zeer merkwaardig berigt wegens de zaamgegroeide Hongaarsche Tweelingzusters HELENA en JUDITH, van welke een volledíger verhaal, dan wij hier aantreffen, uit de Verhandelingen der Koninklijke Londensche Societeit der Wetenschappen, (*Phil. Trans.* for 1751, pag. 311) in het beroemde Werk *over de Natuurlijke Historie* bij HOUTTUIN gedrukt, (D. I. St. 1. bl. 149—155) met bijgevoegde Plaat (III), is overgenomen. —— Dikwerf daarentegen spiegelt onze Schrijver met de namen van BOYLE, BOERHAVE, ALPIN, en andere Geleerden, op welken hij zich beroept, met zulk eene wraakbare losheid nogtans, dat hij of niet, of onnaauwkeurig, de plaatsen aanhaalt, waar hun getuigenis te lezen staat. Zelfs mangelt het hier te meermalen aan *eenig* bewijs omtrent die *zeldzaamheden*, welke met er daad de uiterste grenzen van waarschijnlijkheid overschreden, en daarom op een enkel zeggen niet te gelooven zijn. Wij schorten onder andere hierom almede ons oordeel op wegens zekeren LOUIS COUTE, wiens ligchaam de ijselijke zwaarte van *bijna* 800 *ponden* zou gewogen hebben. (Zie No. 202.) Want, ten zij men ons aangaande dit *gewigt* andere opheldering, of volledíger getuigenis omtrent dien Wondermensch (den 15 April 1709 bereids door den Heer GUYARD te *Lens* geopend) aanwijze, houden wij het daarvoor, dat de vermaarde EDUARD BRIGHT, die 609 *Engelsche*, of 557 *Amsterdamsche* of *Partijsche* ponden op de schaal bragt, wellígt het *maximum* van menschelijke zwaarte bereikt heeft. (Zie HOUTTUIN, als boven, bl. 147.)

Na deze aanmerkingen, welke het ons ligt vallen zoude verder uit te breiden, toetse voorts elk Lezer de wezenlijke verdienste van dit Werkje, dat, ware het beter en oordeelkundiger bearbeid, ons niet onwelkom zoude geweest zijn.

Nederlandsche Spreekwoorden, door Voorbeelden opgehelderd, voor Kinderen. Door F. VAN AKEN. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* de Erve W. Houtgraaf. *II en IIIde Stukje.* 1807—8. *In* 12*mo. Te zamen* 133 *bl.*

Ieder dezer Stukjes bevat wederom 12 zoodanige Spreekwoorden; na het spreekwoord volgt een rijmpje, voorts de opheldering, en al dikwijls eene kleine geschiedenis. Geheel de behandeling en ook de Plaatjes zijn aan het eerste Deeltje gelijk. Bij ondervinding weten wij, dat dit werkje Kinderen vreugde geeft.

VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Gelijkenisſen van Jezus: of Zedelijke Verhalen uit den Bijbel. Door R. C. GITTERMANN, *Predikant te Resterhave. Uit het Hoogduitsch vertaald. IIde Stuk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr.* 8vo. 224 *Bl.*

Schrijver en Vertaler van dit ſtichtelijk boek blijven, in dit tweede Stuk, aan zichzelven gelijk (*). Beiden hebben zelfs getracht, door onderſcheidene bijvoegſels, het nuttig gebruik van hetzelve nog eenigzins te vermeerderen. Acht Gelijkenisſen, of Zedelijke Verhalen, maken den inhoud uit. (1). De waardij en het gebruik van den rijkdom, of de listige Rentmeester, (Luk. XVI: 1—13.) (2). Wereldsgezindheid, of de ondankbare gasten, (Luk. XIV: 16—24.) (3). Vlijt en werkeloosheid, of de Prins en zijne dienaars, (Luk. XIX: 12—27.) (4). Regtvaardigheid en goedheid, of de eigenaar van den wijngaard en zijne arbeiders, (Matth. XX: 1—16.) (5). Het woord Gods onder de menſchen, of de Zaaijer, (Luk. VIII: 4—15.) (6). De noodiging tot het Christendom, of het Gastmaal enz. (Matth. XXII: 1—14.) (7). Gierigheid en angstvallige zorgen enz., of de hebzuchtige Landman, (Luk. XII: 13—34.) (8). Joannes en Jezus onder hunne tijdgenooten, of de Vader en zijne beide Zonen enz. (Matth. XXI: 23—46.)

Tot eene proeve van de oordeelkundige oplettendheid, waarmede ook de moeijelijkſte daarin voorkomende gezegden behandeld zijn, en tevens van de wijze van uitbreiding en opheldering der Evangeliſche Verhalen, willen wij de verklaring van eene der zwaarſte plaat-

(*) Zie onze aankondiging in de *Vaderl. Letteroef.* 1805, bl. 54.

plaatsen van het N. T., in de eerste Gelijkenis voorkomende, (Luk. XVI: 9), onzen Lezeren mededeelen. „ Zoekt op zulk eene wijze," voegde er Jezus bij, „ zoekt in die dagen, wanneer gij in welstand zijt, de aardsche goederen, welke de onregtvaardige MAMMON (*Afgod des Rijkdoms*) u toewerpt, ten beste van uwe evennaasten aan te leggen, en u daar mede vrienden te maken. Even als de bedriegelijke Rentmeester bij het oneerlijk gewin, dat hij den huurlieden van zijnen Heer in de hand speelde, het listig oogmerk had, om eens van hun als vriend aangenomen en verzorgd te worden, zoo moet gij u ook [hoewel geenszins, gelijk hij, door *onregtvaardige middelen*, maar alleenlijk langs betamelijke wegen] in tijds daar op naarstig toeleggen, om, door eene edelmoedige milddadigheid jegens uwe gebreklijdende natuurgenooten, u dat bezaligend geluk te verwerven, dat gij eens met blijdschap ontvangen en verwelkomd wordt in de hemelsche woningen der godvruchtigen. Dan zult gij den rijkdom, wiens *bloot bezit* u nimmer een *wezenlijk*, een *duurzaam* heil verschaffen kan, dewijl hij op zichzelven *geene waarde* heeft, maar dan eerst verkrijgt, wanneer hij als een *middel tot goede, weldadige einden* wordt aangewend, op eene wijze gebruiken, waardoor gij beantwoordt aan de menschlievende inzigten van den uitdeeler aller goede gaven, die u daar mede, boven velen, begunstigd heeft. Gij zult dan uwe krachten en uw vermogen toewijden aan het welzijn van *anderen*, en, wanneer gij dus in de behartiging van de gelukzaligheid van *anderen* tevens uwe *eigene* zoekt te bevorderen, gewisselijk eens in den hemel, het vaderland der hoogste, edelste, algemeenste, eeuwige liefde, waar alles door de liefde zalig is, met vreugde binnen gelaten, en door uwe teederminnende vrienden vol van erkentenis en dankgevoel omhelsd worden." De gegevene uitlegging wordt, door eene achteraan gevoegde ophelderende aanmerking, zeer aannemelijk gemaakt.

Aanſpraken, gedaan op de Gereformeerde Zuidhollandſche Synodes van Buuren en Breda, in Julij 1807 en Julij 1808, door Mr. J. MEERMAN, Heer van Dalem en Vuren, als Commisſaris Politicq. In 's Hage, bij de Gebroeders van Cleef. 1808. *In gr. 8vo. 34 Bl.*

Denzelfden geest, waarin dergelijke vroegere Aanſpraken door den Heer MEERMAN, als Commisſaris Politicq, gedaan zijn op de Gereformeerde Zuidhollandſche Synoden, treft men ook aan in deze, die 't den Heer van Dalem en Vuren behaagd heeft wederom in 't licht te geven.

Eerbied voor den Koning, dankbare erkentenis van de gegevene vergunning, om niet alleen onder 't oog van zijne Majeſteit, en wel de laatſte reis voor 's Konings eigene rekening, te vergaderen, maar ook iemand in hun midden te hebben uit zijnen naam, en eenſtemmige volharding bij die vreedzame gevoelens en broederliefde, die, ſedert eenen geruimen tijd, in dit Kerkgenootſchap ſtand gegrepen hebben, te verſterken, en den werkdadigen ijver op te wekken, om 't belang der Kerke op alle wijzen meer en meer te behartigen, en, door bevestiging van Chriſtelijke gevoelens, 't welzijn van den Staat, den wensch des Konings te bevorderen; dit is 't blijkbaar doel, dat in deze Aanſpraken heerscht.

Meer bijzondere aanmaningen omtrent de handhaving der eenmaal met rijpen rade genomene beſluiten, bij 't voortdurend gebruik der Evangeliſche Gezangen, omtrent het belang der veelal verwaarloosde onbeſchaafde en ongodsdienſtige menigte in ons Vaderland, die zeker geene mindere oplettendheid vordert, dan de afgelegene bewoners van de zoomen van den Ganges en onbeſchaafde Kralen van 't Kafferland, en om de billijkheid der uitdeeling van dezelfde burgerlijke en godsdienſtige voorregten aan de verſchillende gezindheden niet te miskennen, en algemeene verdraagzaamheid en broederliefde te oefenen; deze en andere aanmaningen hebben ook onze opmerking tot zich getrokken.

Men vindt ook nog, in 't ſlot der laatſte Aanſpraak, eene zijlingſche waarſchuwing tegen het geven van bijval aan een ſtelſel, dat de Heer MEERMAN als zeer bedenkelijk voor 't gezag van den Bijbel inziet; het ſtelſel

der *Mythen*, waaruit ſommigen oordeelen vele Bijbelſche verhalen alleen rigtig te kunnen verklaren. Eenigen van hun gaan daarin zeker veel te ver; maar 't kan den geleerden Man niet onbekend zijn, dat 't niet ontbreekt aan voorname Godgeleerden, die 't zelve, met eenige bepalingen, niet zoo geheel en al verwerpelijk vinden, en desniettemin buitengewone tuſſchenkomſten der Voorzienigheid in onderſcheidene geſchiedenisſen aannemen.

Onderrigtingen voor Ongeleerden bij het lezen van den Bijbel en het gebruik van de Catechismus, de Geloofsbelijdenis en de Liturgie. Te Leeuwarden, bij J. W. Brouwer. *In gr.* 8vo. 319 *Bl.*

Dezelfde ongenoemde Schrijver, van wien wij de *Verzamelde gedachten over het regt gebruik van de leere van de onmagt* enz. ontvangen hebben, heeft ook dit geſchrift vervaardigd, ten dienſte van Leeraars der Gereformeerde Kerk, die eene nuttige verlichting, onder de gemeene lieden, wenſchen te bevorderen. Hij heeft bepaaldelijk het oog op de behoefte van Dorpelingen, die door kundige Leeraars het wezenlijke van de Godsdienstleere hebben leeren kennen, daarover redelijker denken, dan tot hiertoe vrij algemeen plaats had, en zich gaarne verder laten voorlichten, om den Bijbel, dien zij met nadenken hebben beginnen te lezen, beter te verſtaan, en de daarin vervatte Leer van den Godsdienst, op eene gemoedelijke wijze, te betrachten, en die daarom ook eenig nader onderrigt verlangen omtrent de zoogenaamde Symboliſche boeken, den Heidelbergſchen Catechismus, de Nederlandſche Geloofsbelijdenis, en de Liturgie, aan welken zij door zeer velen bijna gelijk gezag, dan aan de Heilige Schrift, zien toeſchreven, ſchoon zij van tijd tot tijd ontwaar worden, dat alles, wat in dezelven wordt gevonden, juist niet overeenſtemt met de ware Bijbelleer, zoo als zij die hebben leeren verſtaan; waarom zij gaarne willen weten, hoe 't met den oorſprong derzelven gelegen zij, en in hoe verre men zich aan dezelven kan en mag houden.

De medegedeelde *Onderrigtingen* zijn vervat in Geſprek-

sprekken. Er is voor Leeraars, die zoodanig onderrigt nog noodig hebben, veel uit te leeren, waarvan zij zich, tot groot nut voor onderzoeklievende leden hunner Gemeente, die voor zoodanig onderwijs berekend zijn, kunnen bedienen.

De Hervormde Godsdienstvriend. Iſte Deel, 2de Stukje, 1807, en 1808. Te Amſterdam, bij J. Tiel. *In gr. 8vo.*

Omtrent beide Stukken willen wij alleen onze Lezers verwittigen, dat de inhoud en toon en geest van dit ſtichtelijk geſchrijf zich zelven gelijk blijft, en nu alleen de uiterlijke vorm eenige verandering heeft ondergaan. De belasting, welke van Weekbladen aan den Lande moet betaald worden, heeft de Schrijvers, om den prijs niet te verhoogen, doen beſluiten, om deze bladen nu niet meer wekelijks uit te geven, maar iedere maand een Stukje, ter grootte en tot den prijs van vier Nrs., te leveren, zoo als nu reeds met dit jaar is aangevangen. Zij meenen, dat deze verandering niet tot ſchade, maar veelmeer tot voordeel der Lezers zal uitvallen, doordien zij nu niet gebonden zijn, om juist één onderwerp tot 8 bladzijden te rekken, of in te korten, daar toch de ſtoffe ſoms meer, ſoms minder behoeft, en nu ook meer afwisſeling kan plaats hebben. Het Werkje heeft hierbij in de daad meer gewonnen dan verloren. Hoe dit zelfde echter plaats hebbe omtrent den Uitgever, met betrekking tot de belasting, welke tot gemelde verandering aanleiding gaf, is ons met dit alles, zoo wij wel onderrigt zijn, duister.

Christelijk Zondagsboek, of ſtichtelijke Overdenkingen op alle Zondagen in het Jaar, door J. L. EWALD. *Uit het Hoogduitsch. IIde Stuk. Te Amſterdam, bij* J. Tiel. *in gr. 8vo. 154 Bl.*

Dit tweede Stuk van EWALD's ſtichtelijk *Zondagsboek*, welk wij onze Lezers reeds hebben leeren kennen, bevat wederom dertien *Overdenkingen*, die men,

op zoo vele Zondagen, met godsdienstig nut zal kunnen lezen. 't Vervolg der Bergrede, Matth. V: 31 — VII 11, gaf den Schrijver gepaste ſtoffe, om de gedachten tot den geest van het Christendom, zoo als hij zich dat voorſtelt, op te leiden, en warm Godsdienstgevoel te verſterken. EWALD doet dit altijd op de hem eigene wijze, die den Lezer wegſleept, en regt geſchikt is, om diepen indruk te maken.

Geneeskundig Magazijn, door A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS, C. G. ONTIJD *en* M. J. MACQUELIJN. *Vijfde Deels 1ſte Stuk. Tweede Afdeeling. Te Leijden, bij* A. en J. Honkoop. 1808. *In gr. 8vo.*

Deze Afdeeling is de voorgaande ſpoedig gevolgd, en bevat de verdere waarnemingen omtrent die Zieken, welke van Sept. 1798 tot 1799 in het *Nosocomium Clinicum* door den Hoogl. THOMASSEN à THUESSINK behandeld zijn; bepalende zich dezelve voornamelijk tot rheumatismus en buikwaterzucht; voegende de Hoogl. bij derzelver behandeling zijne welgepaste aanmerkingen, die wij met genoegen hebben gelezen, offchoon wij openhartig moeten bekennen, en dit zal ons de Hoogl. ten goede houden, dat ons dit zijn vervolg niet zoo belangrijk als wel zijne voorgaande waarnemingen is toegeſchenen. Met een enkeld woord ſpreekt de Hoogl. nog van eenige *Phthiſici*, welke, ondanks het gebruik van *Sem. Phellandrium* en van het *Acidum Phosphori* en andere middelen, niet te redden waren. — Bij ons is het eene onmogelijkheid, om de eigenlijke, in den ſtrengſten zin des woords genomene, *phthiſis* te genezen. — De Hoogleeraar merkt aan, dat hij meer dan eens ondervonden had, dat, in *phthiſis ulcerosa*, het *acidum phosphori*, door velen aangeprezen, niet alleen geen nut, maar ſteeds nadeelige werking deed; zoodat hij, door verminderde, ja geheel belette ophoesting, bij vermeerderde ſchraalheid en raauwheid op de borst en geheel belette affcheiding van water, verpligt was, dit middel ſpoedig ter zijde te zetten. Ook meldt de Hoogl., dat hij eene reeks van vrouwen en kinderen, die ſterkere of min hevige epileptiſche toevallen door wormen hadden, tot een toe, door het gebruik der *Geoffroea* herſteld had. — Het vervolg

volg der waarnemingen van J. BODEL, wegens de te *Dordrecht* geheerscht hebbende Ziekten in 1804, besluit deze Afdeeling; omtrent welke waarnemingen wij ons houden aan onze meening in No. IV voor 1808 van dit Maandschrift.

Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den Watervloed, tusschen den 14 en 15 Januarij 1808. Door J. DE KANTER, PHIL. Z. *Te Middelburg, bij* H. A. Abrahams. 1808. *In gr. 8vo.*

Dit Werk heeft, onzes bedunkens, daarin deszelfs bijzonder nut, dat het onze Landgenooten met eene klare en beknopte aanwijzing in staat stelt, zich een duidelijk begrip te vormen van de gedurige oorzaken der hooge Vloeden, waarmede ons Land zoo bestendig gefolterd wordt. Hetzelve is verdeeld in vier Afdeelingen van dezen inhoud:

1°) Eene Natuurkundige beschouwing van de oorzaken der Watervloeden. Niet voor Geleerden en deskundigen, en juist daarom, zelfs opzettelijk, hier en daar niet streng natuur- en wiskundig geschreven. — Deze Afdeeling prijzen wij allen Lezeren, die eene oppervlakkige en natuurlijk beredeneerde kennis van de oorzaken der Watervloeden verlangen te verkrijgen, ten sterkste aan.

2 Afdeeling geeft een kort verslag nopens eenige Watervloeden van vroegere tijden. — Een Kronijksgewijze gestelde berigt van alle de Watervloeden, welke, van den Kimberschen Vloed af, tot heden, op onze Kusten en in ons Land hebben plaats gehad; hier en daar met lezenswaardige Anecdoten doorvlochten.

3°) Beschrijving van den jongsten Vloed van 15 Jan. l. j. — Zeer naauwkeurig en lezenswaardig is dit verhaal.

4 Afdeeling vervat nog eene verzameling van Anecdoten van de verbazendste reddingen, welker lezing elk met een gevoel van verbazing over de wegen der Voorzienigheid in hopelooze omstandigheden moet treffen — en voorts eene naauwkeurige Lijst van alle de *Liefdegaven*, welke van alle zijden, zoo tot leniging der geledene rampen en ondersteuning der noodlijdenden, als tot her-

stel der schaden, door edele menschenvrienden, in navolging van den Koning, welke *f* 50000:- uit Hoogstdeszelfs bijzondere kas daarvoor geschonken heeft, ingekomen zijn.

Eene Noot van den Schrijver, in deszelfs Voorrede, kunnen wij niet nalaten, hier nog ten besluite bij te voegen: „ Op bladz. 10 (in het berigt over de oorzaken der Vloeden) stelde ik het verhoogen en verzwaren van onze Dijken als bijna hopeloos. En wie zou aan de mogelijkheid van zoo iets niet getwijfeld hebben, daar het eeuwen lang niet was geschied; hoezeer men, bij vorige Watervloeden, de noodzakelijkheid er van meer dan eens had ondervonden. Intusschen is, sedert ik dat schreef, dit allerbelangrijkst stuk, op bevel Zijner Majesteit, niet slechts een onderwerp van ernstig onderzoek, maar ook reeds van dadelijke uitvoering geworden. Ik verheug mij hartelijk, en zeker gansch *Zeeland* wel met mij, in dit opzigt alzoo gedwaald te hebben." — De jongste Storm heeft het nut hiervan reeds bevestigd.

---

1 *Geheime Brieven, over de inwendige gesteldheid van het Pruisische Hof, na den dood van* FREDERIK DEN II. *Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. Allart. 1808. *In gr.* 8vo. 371 *Bl.*

Tot het zelfde doel en volmaakt in den zelfden geest als de twee vorige Deelen is het derde dezes Werks ingerigt. In de eerste vier Brieven wordt de beoordeeling van *Pruissens* Finantiewezen, in het voorgaand Deel aangevangen, voortgezet, doormengd met aanmerkingen en waarnemingen, waarvan men ook elders, met de noodige veranderingen, gebruik zou kunnen maken.

Bijzondere bezigheden bragten den Schrijver van *Berlijn* naar *Leipzig*; hier kwam zijn besluit tot rijpheid, om het graf van den *Pruisischen* roem in zijne nabijheid, den regter en linker oever der *Saale* van *Saalburg* tot *Kosen*, te betreden, en zijn oordeel over deze gebeurtenissen te verbeteren. Hij bereist de slagvelden van *Thuringen*, en vangt te *Zeitz* zijne waarnemingen en veldslagbeschrijvingen aan, verbetert de dwalingen in de beschrijving daarvan begaan, met vermelding van kleine, doch treffende bijzonderheden, en beoordeeling van

van de krijgsoperatien, zoo der *Franſchen* als der *Pruiſſen*, bijzonder den dood van Prins LOUIS vermeldende.

Den XII Brief, uit *Jena* gedagteekend, vangt hij aan: „Maak u gereed, mijn Vriend! tot den hoofdſlag, die ons alles ontnomen heeft, wat ons tot hiertoe dierbaar en waard was, die ons aan vreemden invloed overgegeven, en ons voor geheel *Europa* vernederd heeft. Welke *Pruis* kan anders, dan met een geſcheurd hart, het ſlagveld van *Jena* betreden?" Breed wordt deze ſlag beſchreven en ſtreng beoordeeld; zoo ook de berigten, des gegeven.

Zoo veel lichts als er over den Veldſlag bij *Jena* verſpreid is, zoo veel donkerheids heerscht er nog over dien bij *Auerſtad*, welken de XIII Brief beſchrijft, tot ſchande der *Pruiſſiſche* Aanvoerders. „O," roept hij uit, „die verwende troetelkindertjes van malle moeders, die hunne mannekracht bij Madame BERNARD geſpild, op de *Caſino* met Champagne bouteilles geſtreden en geen merg in de beenen hadden, die in den zomer met fleden gereden hadden en te *Auerſtad* te bed gingen! Daar komt geene æſthetiek in veldſlagen te pas; het ſlagveld is geen Tooneel!"

Het beleg van *Breslau* is het onderwerp des volgenden Briefs. „De Gouverneur," meldt hij, „was niet zonder begaafdheden; bijzonder was hij voor gezelſchappen en verkeering berekend: maar de Krijgsgod ſcheen zijnen hoorn des overvloeds niet over hem uitgeſchud te hebben. — De Kommandant, de Generaal KRAFT, was een oud braaf man, maar zonder verſtand en begaafdheid." — Voorts merkt hij op, dat, wanneer de *Franſchen*, met Prins JEROME, Broeder des Keizers van *Frankrijk*, aan hun hoofd, *Breslau* binnen trokken, „men niet kan beweren, dat de *Breslauer* edele Burgerij de vijanden met opene armen ontvangen hebben, en dat de bevolene Illuminatie haar van harten zou gegaan zijn: maar daarentegen vond men ſpoedig groote Heeren, die het Hof van den Prins, zonder daartoe geroepen te zijn, Fuisternijk zochten te maken. De Generaal HENKEL, de Graaf RINSIDEL, de Graaf DANKELMAN, en hunne Gemalinnen, deden dit voornamelijk. Natuurlijk zeiden zij overluid, dat het ten beste des lands geſchiedde. Het kan mogelijk zijn. Maar de *Breslauer* Kronijk zal eene andere ſtrekking van deze ſtappen van het fatſoenlijk deel der *Breslauer*

Grooten in hare voor volgende eeuwen bewaarde bladeren ingevoegd hebben — *zucht om te behagen!*" — De belegering van *Glatz* is in een volgenden Brief vervat.

Bij een kort vertoeven te *Berlijn*, beschrijft hij de gesteltenis aldaar, na den vrede te *Tilsit*. Van de vreugde daarover was men reeds terug gekomen, na dat de *Franschen* geen schijn maakten om *Berlijn* of *Pruisfen* te verlaten. Zijn gesprek aldaar met den Majoor van den *Franschen* Generaalstaf is belangrijk.

Vervolgens bezoekt hij de slagvelden aan de overzijde van de *Weichsel*. En daar niemand het waarschijnlijk ligt ondernemen zal, de belegering van *Colberg* onpartijdig en onbevooroordeeld te beschrijven, zet hij er zich toe, in den XVIII Brief. In dezen betoont de Schrijver, dat hij voor misslagen vatbaar is, doch ook geneed om die te verbeteren. Het Beleg van *Dantzig* en de tegenwoordige toestand dier Stad wordt in den XIX Brieve vermeld.

Over *Koningsbergen* komt hij te *Eylau*. Volgens de verhalen was in dien oord alles verwoest, de Inwoners waren verhuisd, de Steden en Dorpen met den grond gelijk gemaakt. Dan, betuigt onze Schrijver, „, den Hemel zij dank! zoo erg is het niet." Wegens den veldslag van *Eylau* is hij zeer breedvoerig: hij tracht eerst het oordeel der menigte over dien veldslag te verbeteren; voorts spreekt hij van de gevolgen, welke dezelve voor *Eylau* en den omtrek aldaar gehad heeft. Daar men in *Duitschland* eenparig verhaalde en geloofde, dat de *Fransche* Keizer dezen veldslag de eerste in alle zijne veldtogten zou verloren hebben, en de Schrijver dit zelfde geloofde, is hij, na op de plaats zelve de waarheid vernomen te hebben, verzekerd, dat NAPOLEON dien slag buiten alle tegenspraak gewonnen heeft. — De slag van *Friedland* krijgt zijne beurt; zoo ook de Fortificatien aan de *Pregel*.

Aandoenlijk is de Beschrijving in den XXIV Brief, waarin de Schrijver te *Memel* den door hem geëerbiedigden Koning en beklaagde Koningin van *Pruisfen* ontmoet. Zijne aandoening klimt tot woede op. „, Wanneer," dus luidt het slot: „, Wanneer eene Natie zoo diep gezonken is, dan houde men op, haar eenen eigen naam te geven. Sedert den 14 October 1806 is er geen *Pruisfen* meer. Indien er een God is, moet hij

de

de Helden, voor welken men op de openbare plaatsen en pleinen van *Berlijn* gedenkteekens heeft opgerigt, laten verzinken. Weg met *Bellona* van de tinnen van het Tuighuis!" — Des Schrijvers gehechtheid aan den Koning en de Koningin blijkt in een volgenden Brieve, waar hij onder andere zegt: „Men zou gelooven dat het Schip van Staat thans door den vrede van *Tilsit* voor anker ligt. Alschoon dit zoo schijnt, evenwel slingert het heen en weer, en schijnt zijn ondergang nabij te zijn. Doch dit alles is niets bij het lijden, aan 't welk de Koninklijke Familie, inzonderheid de geliefde Koningin, in het verloopen jaar, is blootgesteld geweest, en onder hetwelk iedere andere Vrouw bezweken zou zijn." Men leze hier haar lot en haar gedrag. — Hij voegt er bij een Verhaal van de Gevechten, welke het Koninklijk Corps d'Armee, onder bevel van den Luitenant-Generaal VAN LESTOK, van zijn' afmarsch van het Rendezvous bij *Husfehmen*, tot zijne vereeniging met de Keizerlijke *Russische* Armée bij *Akhof*, met de vijanden gehouden, als ook van het aandeel, 't welk hetzelve aan den slag bij *Pruisisch-Eylau* gehad heeft. — Hieruit kan men het een en ander verbeteren van hetgene hij uit *Eylau* van deze zaak geschreven had; echter maakt hij er eenige aanmerkingen op.

De XXVI Brief loopt over het voorgevallene te *Graudenz*; de Onderhandelingen tusschen LUCCHESINI en den Maarschalk DUROC, over eenen Vrede tusschen *Frankrijk* en *Pruisen*, welke mislukken.

Berigten uit *Koningsbergen* van eenen Vriend maken den XXVII Brief uit; deze zijn zeer belangrijk, een geheel overzigt der laatste krijgsbedrijven schenkende, vol bijzonderheden en ontmoetingen. Hier ontmoeten wij de treffendste beschrijving der Oorlogs-ellenden, door de bewoners van het toneel des Oorlogs geleden, — ellenden zoo groot, dat de beschouwing van het slagveld ter *verademing* strekte, hoe ijselijk het ook was, daar tusschen de 12 en 15000 menschen geveld te zien. „Een groot deel," dus luidt de beschrijving, „was met dunne sneeuw bedekt. Mijn voet gleed uit, en, terwijl ik viel, tastte mijne hand in het aangezigt van een mensch. Stukken van wapens en trommels, gebrokene snaphanen bij duizenden, zadels, sabels, pistolen, harnassen, in ontelbare menigte, paarden en menschen onder malkanderen; en nu, op deze jubelplaats des doods, enkelde *Rus-*

si-

fische Soldaten, die de dooden uitplunderden; die, om een paar koperen knoopen meester te worden, het treurig werk op zich namen, om de lijken, die meest op het aangezigt lagen, om te keeren. Verbeeld u eens! — Als ik zoo op het slagveld rondwandelde, was juist een *Russisch* Soldaat met dit treurig werk bezig. Een ligchaam omgekeerd en deszelfs wezen bekeken hebbende, viel hij op den dooden neder, en schreeuwde in den roerendsten toon der natuurlijke aandoening: O *moy Brat!* O mijn Broeder! mijn Broeder! — en was bijna niet van het ligchaam af te scheuren." — De verdere narigten van dezen Vriend zullen in het IVde Deel verschijnen.

Over *Kustrin* loopt de XXVIII Brief. In den beginne vinden wij vermeld: „ Van alle de *Pruisische* vestingen zijn er slechts vijf, die van den vijand niet ingenomen zijn. De overige zijn gedeeltelijk goed, gedeeltelijk middelmatig, gedeeltelijk slecht, gedeeltelijk *geheel niet* verdedigd. Dit laatste was het geval met de Vesting *Kustrin*, wier Kommandant van de in dezen rampzaligen oorlog begane verraderijen en schurkerijen zeker de kroon gespannen heeft."

De twee laatste Brieven zijn uit *Berlijn* en uit *Potsdam* geschreven, vermelden de aanstellingen des Vrijheers VAN STEIN tot de aanzienlijkste en gewigtigste posten, alsmede een verslag van Keizer NAPOLEON's bezoek bij het Graf VAN FREDERIK *den Eenigen*, en het Sterfvertrek diens Koninga. — Van het *Vierde* reeds uitgekomen Deel zullen wij eerlang verslag doen.

Reglement op de Exercitie en de Manoeuvres der Infanterie, van den 1sten van Oogstmaand 1791. —— *Platen, tot hetzelve behoorende. Naar het Fransch. In den Haag, ter Koninklijke Staatsdrukkerij.* 1807. *In gr. 8vo.*

Het Krijgswezen, in den tegenwoordigen tijd, helaas! meer dan ooit noodzakelijk, uit hoofde der al te groote magt, welke kleine Staten zich over een aantal landen hebben weten eigen te maken, en die alzoo eene verkeerde strekking heeft, om dat staatkundig evenwigt te verbreken, hetgene in de betrekke-

lij-

lijke vermogens van ieder op zich zelf ſtaande volk en deszelfs verbonden met aangrenzende natiën gelegen is, blijft zeer eigenaardig het voorwerp van wetenſchap en kunst, naar gelang de toenemende beſchaving telkens nieuwe vindingen levert, om de uitgebreidſte ontwerpen van aanval en verdediging langs eenen zeer eenvoudigen weg te bekorten. De tucht der ſoldaten, voor dit groote oogmerk onontbeerlijk, ontvangt vooral haren grootſten ſteun uit de werktuigelijke rigting, welke aan deze inſtelling gegeven wordt. Den Soldaat en Bevelhebber, in welken rang ook geplaatst, zijne houding, ſtelling, gang, wending, werking, beweging, afzondering en vereeniging, in alle die duizende gevallen te leeren, welken de krijgskunst, in doel en middel, aan de hand geeft, moet inderdaad het voorname beweegrad dezes zoo zamengeſtelden werktuigs genoemd worden.

De exercitie der Hollandſche Legermagt was ſedert lang op den Pruisſiſchen voet ingerigt, zoodanig als de groote FREDERIK die voor zijne zegevierende Benden te voet en te paard had verordend. De ongemeene vorderingen, echter, der Franſchen in deze kunst, door ondervinding geſtaafd, gaven weldra aan hunne theorie en praktijk den voorrang, en van daar des Konings ordonnantie, om het Franſche Reglement in de Hollandſche taal over te brengen, ten einde zulks ook voor den Krijgsdienst hier te Lande zoude kunnen gelden.

Zijne Excellentie de Minister van Oorlog droeg deze vereerende taak op aan den Luitenant-Kolonel T. BRIATTE, den Kapitein G. A. GEISWRIT VAN DER NETTEN en den Kapitein J. VAN WOESTENBERG. Bijzondere omſtandigheden beroofden weldra de twee eerstgenoemde Heeren van de gelegenheid, om de reeds begonnen taak af te werken, waardoor zulks dan aan den laatstgemelden alleen in handen kwam, die echter van den Kolonel BRIATTE, ten einde toe, vooral door het nazien der vertaling, eenen vriendſchappelijken bijſtand ontving. Andere voorname Krijgskundigen, zoo als de Generaal TARAYRE, de Kolonel O. Z. VAN SANDICK, de Luitenant-Kolonel T. WIERSE, de Majoor G. M. CORT HEYLIGERS, de Heer D. MARITZ, enz., bleven geenszins weigerachtig, de behulpzame hand ter voltooijinge van dezen arbeid te bieden, en van hier dat dit Werk, in naauwkeurigheid van beſchrijvinge,

in

in duidelijkheid van voordragt, in goeden ſtijl met zuivere Hollandſche bewoordingen en ſpellinge, en bovenal in naauwkeurigheid van Plaat-afteekeningen, tot die volkomenheid gebragt, dat hetzelve niet alleen het oorſpronkelijke ten volle evenaart, maar zelfs, althans in het laatstgenoemde opzigt der Platen, boven hetzelve de voorkeur verdient.

Het Werk zelf is verdeeld in vijf Hoofddeelen, waarvan het Eerſte de formatie van een Regiment in orde van bataille; het Tweede, in drie Afdeelingen, de Soldaten-ſchool; het Derde, in zes Leſſen, de Pelotonsſchool; het Vierde, in vijf Afdeelingen, de Bataillonsſchool, en het Laatſte, mede in vijf Afdeelingen, de Evolutiën van linie behelst. Dank zij den Heer VAN WOESTENBERG, die, reeds in andere opzigten bij onze Landgenooten met roem bekend, ook door dezen zoo moeijelijken en echter gelukkig volbragten arbeid, eene gewigtige bijdrage heeft geleverd tot dat uitgebreide vak, welks onderwijs hem aan de Koninklijke Militaire School te *Hondsholredijk* is toevertrouwd!

Tafereel der oude Geſchiedenis; bevattende de vorderingen der Kunſten en Fraaije Wetenſchappen. Door W. RUTHERFORD, *D. D. Uit het Engelsch vertaald. IIde en laatſte Deel. Te Zutphen, bij* H. C. A. Thieme. *In gr.* 8*vo.*

RUTHERFORD's bijzonder en bepaald doel hebben wij, bij de beoordeeling des Eerſten Deels, ontvouwd; dit trachtte hij ook in het tegenwoordig voor ons liggende te bereiken, en doet zulks met de daad. Het XV Hoofdſt., waarmede 't zelve aanvangt, beſchrijft den Tweeden *Perziſchen* Oorlog, geeft ons de Karakters op van THEMISTOCLES en ARISTIDES, en beſluit met den Veldſlag bij *Thermopylen*. De aangeduide hoofdkarakters zijn meesterlijk geſchetst. Een oogſlag, in 't ſlot dezes Hoofdſtuks, op de daarin vermelde verrigtingen, deelen wij mede. „ Het gevecht bij *Thermopylen* had grooter en beſlisſende uitwerkſelen ten gevolge, zoo wel bij de *Perzen* als bij de *Grieken*. Het leerde den *Perzen* den verheven geest en wanhopigen moed kennen van dat Volk, met hetwelk zij zich in het ſtrijdperk ſtonden te begeven, en deed hun tevens zien, tot welk een hoogen prijs zij de overwinning zouden moeten koopen. Het gedrag der *Grieken* bij die gelegenheid verdient onzen grootſten lof. In tijden dat *Europa* over 't algemeen door monarchale regeringen beſtuurd wordt, dat onder-

derscheidene staten niet uit burgers, maar uit onderdanen zijn zamengesteld, en de oorlog door loontrekkende legers gevoerd wordt, valt het ons moeijelijk, ons in die zelfde omstandigheid te verplaatsen, en ons die gewaarwordingen voor te stellen, welke vrije lieden bezielen, ten tijde dat hun vaderland en vrijheid gevaar loopen. Zelfs de gemeenebesten, welke onder onze beschouwing vallen, uit kooplieden en fabrijkanten zamengesteld, gewoon aan de bezigheden van het burgerlijke leven, geven ons slechts een onvolkomen denkbeeld van de krijgshaftige republieken der oudheid, en leveren zelden voorbeelden van die wonderen van dapperheid, welke uit geestdrift en wanhoop ontspringen. De dag van *Thermopylen* kondigde der wereld aan, het door de *Atheniensers* en *Spartanen* vast genomen besluit, om liever als vrije lieden te sterven, dan als slaven te leven, en leerde den grooten Koning, dat hij, met alle zijne millioenen van het Oosten, de *Grieken* misschien zou kunnen verdelgen, maar dat het hem onmogelijk zijn zoude hen te onder te brengen."

Het XVI Hoofdst. beschrijft ons de gebeurtenissen van den slag van *Thermopylen*, tot de overwinning ter Zee bij *Salamis*, de gewigtigste en meestbeslissende, welke de *Grieken* ooit op de *Perzen* behaald hadden. Met het XVII Hoofdst. vaart RUTHERFORD voort met de groote gebeurtenissen te boeken, die sints dezen slag, tot het einde van den *Perzischen* oorlog, voorvielen. Hoe vele personen, die de aandacht trekken, en op eene zeer verschillende wijze den menschkenner bezig houden, ontmoeten ons! De Schrijver is zeer gelukkig in de opgave van Karakters: een zeldzaam willen wij gedeeltelijk met zijne eigene woorden voordragen. Vermeld hebbende, hoe GELON, na het behalen der roemrijkste overwinning, naar *Syracusen* terug keerde, rekenschap van zijn gehouden gedrag gaf, en van het hem toevertrouwd gezag, door het volk als redder, weldoener en vader toegejuichd, alsmede dat de *Syracusers*, schoon zeer gezet op hunne vrijheid, het besluit namen om hem de kroon op te dragen — vervolgt hij: „ Wanneer 's volks geluk slechts het doel der Koningen is, verkrijgen zij eenen onbepaalden invloed op de harten hunner onderdanen. Het volstrekte gezag, waarmede de *Syracusers* GELON bekleedden, stelde hem in staat, hun gewigtigere diensten te doen. Hij is een van die weinige voorwerpen in de Geschiedenis geboekt, die, na het verkrijgen van den schepter eens Opperheers en den lauwerkrans eens Overwinnaars, een grooter en beter mensch geworden is. Geene vijanden meer te duchten hebbende, liet hij alle staatzuchtige ontwerpen varen, en leidde zich slechts toe op de bevordering van den bloei zijns Koningrijks, door nijvere arbeidzaamheid en de werken des vredes. Tienduizend vreemdelingen, die met moed en getrouwheid onder zijne vaandels gediend hadden, begiftigde

hij

bij met het burgerregt, en, door hen in de gemeente in te lijven, vermeerderde hij de bevolking van de hoofdſtad en vergrootte de magt van den ſtaat. Het aanmoedigen van den landbouw was een der hoofdoogmerken van zijn beſtuur. Gewoon in het open veld te wandelen, vereerde hij den landman dikwijls met een bezoek, en gaf hem nieuwen moed door zijne geſprekken; met minder luister, doch met meer wezenlijke achtbaarheid aan het hoofd van het landvolk verſchijnende, dan waarmede hij bij andere gelegenheden aan 't hoofd van heerlegers optrok. Hij bevorderde de aankweeking zoo wel der fraaije als nuttige kunſten. Onder zijne beſcherming en leiding werd de hoofdſtad verſierd met de fraaiheden van den *Carthaagſchen* buit, terwijl die werken van vernuft te voorſchijn kwamen, welke, ten tijde van CICERO, als de voortreffelijkſte gedenkſtukken der oudheid geſchat werden. — De gouden gedenkpenningen van GELON, welke zeer kunſtig gewerkt en ook nu nog in wezen zijn, wettigen de loſſpraak van den *Romeinſchen* Redenaar. — Hij beſchouwde het bezit van de opperſte magt als eene verpligting, hem opgelegd, om den Staat te beſchermen, en begreep dat hij Koning was alleen voor 's Volks welzijn. Geene uiterlijke vertooning van 't aanzien en de magt der Koninklijke waardigheid makende, nam hij ſlechts de zorgen en moeite, daaraan verknocht, op zich; doch vond zijn ijver voor 't algemeene welzijn rijkelijk beloond, door het alles overtreffend genoegen van millioenen menſchen gelukkig te maken."

Te regt mag RUTHERFORD, in het XVIII Hoofdſt., loopende van het einde van den *Perziſchen* tot aan het begin van den *Peloponneſiſchen* Oorlog, dit tijdvak aanmerken als het vermaardſte in de Geſchiedenis van *Griekenland*; daar de *Grieken*, gedurende dit luisterrijk tijdvak, zoo vol van de gewigtigſte gebeurtenisſen, even zeer uitſtaken door vernuft en goeden ſmaak, als zij van wege hunne Dapperheid en Vaderlandliefde vermaard waren, en *Athene* door de wetenſchappen en kunſten bloeide, terwijl zij door hunne wapenen zegevierden; — te regt het niet ondienſtig keuren, van de gebeurtenisſen, die tot het daarſtellen van dit roemrijk tijdperk, 't welk alle volgende eeuwen verlichtte en beſchaafde, medewerkten, niet ſlechts een algemeen, maar uitvoerig verhaal te geven. Hieruit wordt een vrij breedſprakig Hoofdſtuk geboren, 't geen door afwisſeling van groote gebeurtenisſen de aandacht gaande houdt, doormengd met karakterſchilderijen, die treffend geteekend zijn. Een PERICLES vertoont zich, onder andere, in volle grootheid.

Van zoo veel krijgs-gelezen hebbende, ontmoet men in het XIX Hoofdſt. eene aangename afwisſeling, daar RUTHERFORD zich zet, om ons den oorſprong en de vorderingen der wetenſchappen en fraaije kunſten in *Griekenland* te vermelden.

„ De

§. De oorſprong der Wetenſchappen maakt een der belangrijkſte en navorſchingwaardigſte onderwerpen uit in de Geſchiedenis der Menschheid. Geen onderſcheid is treffender dan dat, welk plaats vindt tuſschen de noodzakelijke kunſten en die, welke men met den naam van ſchoone of fraaije kunſten beſtempelt. Behalve die, welke ſtrekken tot zelfbehoud, zijn er andere, die alleen 't vermaak ten doel hebben. Hetgeen op 't eerſte gezigt vreemd moge ſchijnen, zijn echter de laatſten zoo wel de gewigtigſte als meest ſchitterende; de verbetering, de verfraaijing en de genengten der maatſchappij vloeijen voornamelijk uit dezelve voort, en het karakter van menſchen en volkeren hangt af van den trap van volmaaktheid, welken zij bereikt hebben. — De oorſprong der fraaije kunſten moet nagſpoord en terug gebragt worden tot den oorſprong der maatſchappij. De God der natuur beſtiert 't gebruik van alle de vermogens, welke hij gegeven heeft; het verſtand en de verbeelding, zoo wel als de uiterlijke zinnen, ſtreven naar 't genot van eigenaardige genengten; en in elke gunſtige omſtandigheid legt de mensch de fijner vermogens van zijn maakſel aan den dag." Dit denkbeeld werkt onze Schrijver uit in zijn verder verſlag, 't welk, zoo ten aanziene van het algemeen als ten opzigte van bijzonderheden, met genoegen en vrucht zal getezen worden. Kortelijk vinden wij hier het voornaamſte van de Tooneeldichtkunst, zoo het Treur- als het Blijſpel, alsmede van de Wijsbegeerte in dit tijdperk.

Na de verlustigende beſchouwing van deze Lettertooneelen, wordt het gordijn des Krijgs weder opgeſchoven; en de *Peloponeſiſche* krijg, die zeven en twintig jaren duurde, *Griekenland* ontvolkte en de geldmiddelen uitputte, maakt de ſtoffe uit van het XX Hoofdd. In den loop dezes krijgs ondervonden beide de partijen de wreedſte rampſpoeden, en vertoonden eenen moed, welke hun de grootſte voordeelen op hunne gemeene vijanden zoude hebben doen behalen. ALCIBIADES treedt hier, in zijne onderſcheidene gedaanten, te voorſchijn. In twee Afdeelingen is dit Hoofdſtuk afgeſcheiden; de laatſte loopt van het einde van den Krijgstogt naar *Sicilie* tot aan de vestiging van de dertig Dwingelanden. — „ De *Athenienſers*," ſchrijft onze RUTHERFORD, „ werden op denzelfden dag, waarop zij de roemrijke overwinning te *Salamis* behaald hadden, het flagtoffer van 't bondgenootſchap hunner landgenooten. De muren en vestingwerken der Stad, aan MINERVA toegewijd, werden tot den grond toe geſlecht, en, te midden van eene uitgelatene en zegevierende dartelheid, werd de dwingelandij van *Athene* vervloekt, en haar val verklaard te zijn het herleven van de Vrijheid van *Griekenland*. — LYSANDER veranderde aanſtonds den vorm van het *Atheenſche* Staatsbeſtuur, ſtelde aan dertig *Archons* of Dwingelanden over de Stad, haalde door geſchenken drieduizend tot hunne partij over, uit het geheim

van 't volk zamengeraapt, om des te veiliger met 't leven en den eigendom der overigen, naar goeddunken, te kunnen omſpringen."

Bij het einde van den *Peloponneſiſchen* oorlog herleefde het *Spartaanſche* Rijk op de puinhoopen van dat van *Athene*, en de *Lacedemoniers* begonnen, als Volk, de hoofdrol in *Griekenland* te ſpelen: dit wordt in het XXI Hoofdſt. tot aan den Vrede van *Antaclides* ontvouwd. „ Dan *Sparta*," merkt onze Schrijver op, „ ſchoon aan eene Ariſtocratiſche regering onderworpen, werd echter minder naar een regelmatig ſtelſel beſtuurd, en bezat mindere ſtaatkundige vastheid, dan eenig ander der *Griekſche* Gemeenebesten. De hartstogtelijke driften van naijver, afgunst, heerschzucht en wraak, met een ingeworteldeu en eeuwigen wrok tegen *Athene*, waren de voornaamſte drijfveren van alle hunne daden." Dit wijst het geheel beloop der gebeurtenisſen des laatſten of XXII Hoofdſt. uit. *Sparta* ſcheen ten toppunt van luister geklommen, en deszelfs magt zoo vast gevestigd te hebben, dat het niets van eenig toeval of tegenkanting te duchten had; doch niettegenſtaande die ſchijnbare gerustheid broeide er eene omkeering in een hoek des lands, waar zij de diepſte wonden geſlagen en de grootſte verongelijkingen gepleegd hadden. Treffend is de geſchiedenis der vierhonderd naar *Athene* gevlugte *Thebanen*, met derzelver gevolgen, die onder PELOPIDAS eene omwenteling daarſtelden, welke den *Thebanen* een nieuw ſtaatkundig beſtaan gaf, tot eene reeks van groote en heldhaftige daden opleidde, en hunne geſchiedenis zoo vermaard maakte, als dezelve voorheen in diepe vergetelheid was gedompeld geweest. EPAMINONDAS vertoont zich hier in een voordeelig licht, en zijn afgemaald karakter is treffend, doch de uitvoerigheid weerhoudt ons van de overneming.

Dan kunnen wij niet nalaten onze Aankondiging te beſluiten met het einde dezes Werks. „ Met EPAMINONDAS nam de roem van den *Thebaanſchen* naam een einde. Aan hem en PELOPIDAS waren de *Thebanen* dien voorrang verſchuldigd, welken zij in *Griekenland*, verkregen hadden, en gedurende eenigen tijd verloren zij niet geheel en al het aanzien, waarvan zij in 't bezit waren, zoo lang hunne zaken door deze groote Mannen beſtierd werden; doch het was eerder een gevolg van hunne vorige grootſche bedrijven, dan wel van hunne latere pogingen. De levensvonk was uitgeblusscht, welke hunne ſluimerende kracht had opgewekt, en eene algemeene kwijning ſchijnt van nu voortaan alle hunne handelingen te hebben gekenſchetst. — Na den ſlag van *Mantinaea* bragt de uitgeputte ſtaat van alle de vijandelijke magten eenen kortſtondigen vrede te wege, onder de bemiddeling van ARTAXERXES. — Ten tijde van diens dood, leverden de Staten van *Griekenland*, verzwakt door hunne burgerlijke oorlogen, door rijkdom en weelde bedor-

dorven en verbasterd, een tegengesteld treurig tafereel op van 't geen zij waren ten tijde van de *Thermopylen* en *Marathon*. Oneenig onder elkander, zonder vaderlandsliefde, zonder gezonde staatkundige inzigten, werd het welzijn van het geheel verwaarloosd; ieder Staat beschouwde zijnen nabuur met oogen van afgunst en roofzucht; inwendige tweespalt en kabalen verscheurden den boezem van elk hunner, van *Athene*, *Sparta* en *Thebes* af, tot aan het onbeduidendste gemeenebest toe: terwijl de twistende partijen, ieder op hare beurt, over hare tegenpartije zegevierden, elkander verdreven of om hals brachten. — Intusschen verhief PHILIPPUS van *Macedonie* zich trapswijze tot aanzien en magt, en wachtte elke gunstige gelegenheid af, om zich hunne zwakheid en oneenigheid ten nutte te maken: terwijl *Griekenland* in diepe zorgeloosheid sluimerde, en het niet in 't hoofd van eenen *Athenienser* of *Spartaan* opkwam, dat de Overwinnaars van den Grooten Koning immer of ooit de ketenen zouden kunnen torschen van iemand, dien zij slechts als 't gering Opperhoofd eens Barbaarschen Volkstams beschouwden."

Karakterschets der Mannen, gegrond op menschkundige waarnemingen. Eene Wederga van de Karakterschets der Vrouwen. Door C. F. POCKELS, *Geheimraad van den Hertog van Brunswijk-Luneburg. Uit het Hoogd. vertaald. IIde Deel. Te Groningen en Amsterdam, bij* W. Wouters *en* J. F. Nieman. *In gr. 8vo. 369 Bl.*

In het vorig Deel werd ons de Man naar zijnen zinnelijken vorm door den menschkundigen Schrijver voorgesteld; zijn Gemoedskarakter wordt in dit Deel nu uiteengezet, — zijn gemoedskarakter als Man namelijk; want het is eene geslachtsschets, die de Schrijver wilde leveren. Natuurlijk vinden wij ook hier gedurig den Man met de Vrouw vergeleken; de Schrijver gaat voort op denzelfden voet, waarop hij begonnen was, en wij hebben hoegenaamd geene reden om iets terug te nemen van den lof, dien wij dit Werk bij deszelfs aanvang van goeder harte hebben gegeven. Ook nu mogen wij slechts de hoofdbijzonderheden aanstippen. *Het gemoed* is het zich zelf scheppende en zich zelf bepalende wilsvermogen in deszelfs geheelen omtrek: ook ten opzigte van het gemoedskarakter bestaat eene gelijkfoortige verscheidenheid tusschen Man en Vrouw, als ten opzigte der zinnelijkheid. Grootere wilskracht wijst de Schrijver in den Man aan; en hetgene hij, I. in den wil des Mans onderscheidt, is „ *zijn grooter Egoismus.*" Hier geeft hij ons eerst een ideaal van den edelen Egoist, toont de vele afwijkingen daarvan, spreekt van het Nationaal Egoismus van oudere en latere Volken, en maakt dan met het Egoismus der

Vrouw de vergelijking. II. *Moed*, *dapperheid*, *ſtandvastigheid*. Eerst de lagere, en dan de ware moed. Voorts eene vergelijkende ſchets der mannelijke ſtandvastigheid en der vrouwelijke laf hartigheid, — wankelmoedigheid, — grootheid van ziel. III. *Sympathetisch gevoelvermogen van den Man*. Algemeene en bijzondere gronden, waarom dit in den Man zwakker is. IV. *Temperamenten van den Man, als Karakters der perſonen*. — Wij twijfelen geen oogenblik, of zij, die met ons het vorig gedeelte dezes Werks met goedkeuring lazen, zullen ook nu voldoening vinden, en het vervolg met verlangen te gemoet zien. Hun, die hetzelve alleen kennen uit onze aankondigingen, zijn wij ook nu weder eene proeve ſchuldig; wij bepalen ons tot het volgende, waar de Schrijver over het lagere Egoismus handelt.

„ Hoe het *Egoismus* zich in al deszelfs gedaanten, verkeerdheden en belagchelijkheden onder de menſchen, onder de dwazen en wijzen dezer aarde, onder hoogere en lagere ſtanden, in de jeugd en in den ouderdom, overal vertoont en uitdrukt, is eene te uitgebreide ſtoffe, dan dat die in al derzelver afdeelingen in deze ſchets van den Man zou kunnen worden afgehandeld en uitgeput. Want daar het alle kleuren der *natuurlijke geſteldheid*, van het temperament, van den geest en het hart, der tijden en omſtandigheden eigenmagtig in zich vermengt, en onder alle vormen van den wil mogelijk is, zoo ſtrekt deszelfs beſchouwing zich bijna tot in het oneindige uit, en wij kunnen hier ſlechts de voornaamſte aanhalen.

Er zijn *Egoisten*, die gewoonlijk alleen jegens lieden van rang en aanzien hunne belagchelijke eigenliefde toonen, en jegens hunne minderen de toegeeflijkſte en goedaardigſte menſchen der wereld zijn, omdat deze hen voor den tooverſpiegel hunner zelfbewondering niet in den weg treden. Zoo klagen de hoogere ſtanden gewoonlijk over den onder hen zelve heerſchenden hoogmoed, even als de oudere adel op den jongeren met eene honende verachting nederziet; waarentegen de eerzame burger de *hoogere* en *aanzienlijker* lieden dikwijls allerliefſt vindt, maar wederom zijnen eigenen ſtand van hoogmoed beſchuldigt. — Andere *Egoisten* pronken met hunnen invloed op gewigtige zaken, op de belangen van den Staat en op Staatsmannen, met hunne verkeering onder de grooten, ten minſte hunne hoogeren, en begeeren door hunne veel beteekenende perſoonlijkheid, waaronder zij hunne nietigheid verbergen, eene bijzondere opmerkzaamheid en achting. Dit is het beklagelijke *Egoismus* der zoogenaamde *onderbedienden*; eene ſoort van bedienden-trotschheid, welke de regering in huis gelooft te bezitten, en voorbarig, onbeſchoft en zonder eenige kieschheid overal mede inſpreekt. Wederom anderen blijven bij hunne eens aangenomene wijze van te leven en te handelen, en de gewoonte is hunne eenige gebiedſter. Zij verach-

achten al het nieuwe, als een gebrek van goeden smaak en zedelijkheid; bewonderen daarentegen den voorledenen gouden tijd, en gelooven, in den tegenwoordigen tijd zoo veel te meer te kunnen *despotiferen*, daar dezelve in hunne oogen niets deugt. Dit is het gewone *Egoismus van den ouderdom*, hetwelk alles beter weet, alles heeft doorzien, alle ontdekkingen in de wetenschappen voor lang bekende dingen houdt, en overal wegens zijne jaren, en reeds enkel daarom, met meerder toegeeflijkheid wil behandeld zijn.

Nog andere *Egoisten* zijn *sonderlingen* in hunne geheele wijze van denken, in hun weten en gelooven, in hun doen en niet doen, dikwijls tot aan de belagchelijkste eigenheden toe. Zij wilden wel de geheele natuur omkeeren, om zich over deze verwarring der dingen te vermaken, en zich met het angstige gedrag der menschen hierbij te vervrolijken. Niets staat hun meer tegen en is hun onverdragelijker, dan het dagelijksche en gewone heen en weder wankelen van het menschelijk leven; de gewone natuurlijke mensch is in hunne oogen eene zielloze natuur, die geene kracht, om zich zelven eenen ongewonen werkkring te scheppen, bezit, en den weg van alle dwazen gaat. Deze misvormde geesten, die met bedorvene oogen het best gelooven te zien, zullen zich zeer zelden met de menschheid verzoenen, omdat zij dezelve voor een mengelmoes van eeuwige beuzelarijen houden, en den loop der dingen zelfs naar hunne eigene vreemde stellingen willen leiden. Zij zijn als verwaarloosde kinderen, welker wil niet meer te verzetten is. Zij zijn achterhoudend, openhartig, weemoedig, onverzettelijk hard, verliefd, vrouwenhaters, traag, hoogstlevendig, liefkozend, satiriek en nijdig, al naar dat het verkeerde gemoed zulks beveelt. Zij verwisselen hunne studien, veranderen den dag in den nacht, en den nacht in den dag; kunnen de eene reis geene luidruchtige vrolijkheid genoeg hebben, en verbergen zich eene andere reis in de donkere eenzaamheid. Zij berispen alles, op alles hebben zij aanmerkingen, hunne geheel bijzondere verkeerdheid is de dochter van het hardnekkigst *Egoismus* dat men onder de menschen kan aantreffen. Er zijn lieden van deze soort, welker bijzonder en vreemd karakter door niets in de wereld, dan door eene *kwade vrouw*, kan genezen worden.

In *Engeland* behooren de Zonderlingen te huis. — Deze soort van menschen treft men overal aan onder arme en rijke Britten; natuurlijk onder de laatsten het meest, omdat de rijkdom de bijzonderheden van allerlei soort begunstigt, en dezelve, als het ware, voor de oogen van het zich verwonderend algemeen adelt. Een dezer zonderlingen was Lord CAMELFORD, Baron van BOCCONOE. Een wreedaard, die echter in goed gezelschap, bij zijne zuster, Lady GRENVILLE, bij zijne moeder, bij zijne vrienden, de bevalligste en wellevend-

ste man kon zijn; daarentegen de gewoonten, gebruiken en het genot der groote wereld, waarin hij geboren was, als iets den man geheel onwaardigs verachtte. 20,000 Guinjes waren zijn jaarlijksch inkomen, en hij kon het schitterendste leven van eenen Brit leiden, terwijl hij zich aan den armzaligsten zeedienst toewijdde, en van alle weelde en gemak van zijnen stand vrijwillig afzag. De moederlijke en zusterlijke liefde wilde hem van dit onberaden voornemen doen afzien; maar te vergeefs. Het gewoel der matrozen bij eenen storm, de vreesselijke verwarring, welke er als dan heerscht, en de verbazende strijd van een handvol menschen met de geweldige zee, waren het, wat hij wenschte te zien; midden onder zulk een ijsselijk tooneel een werkend mensch te zien, het schip aan alle zijden te hooren kraken, en de waterstroomen door alle openingen te zien binnenstorten, — dit was de wellust, welken hij zocht; bijzondere lotgevallen, zwarigheden en wonderen der wereld, dit was het, waarnaar hij haakte, en deze zonderlinge begeerte toonde hij in zijn geheele leven als een *herculische xenomist*. Zoo ging hij ook gekleed; zijn hoed had eene schrikverwekkende gedaante, zijne geheele kleeding geleek naar 't gewaad van eenen slager; men hield hem voor een weinig krankzinnig, en zijn naam was in geheel *Engeland* beroemd. Van zijne bedienden eischte hij gelijke bekwaamheden, sterke, mannelijke gelaatstrekken en bekwaambeid in het *bokſen*. Wanneer hij eenen nieuwen bedienden had aangenomen, dan nam hij de eerste de beste gelegenheid waar, om twist met hem te maken, en deed uitdrukkingen, welke den bedienden moesten verbitteren. Had hij hem zoo ver, dan ging hij verder, en sloeg hem. Dit verdraagt geen *Engelsman*; de karel sloeg weder, en er ontstond een volkomen tweegevecht met de vuist. Was de bedjende een bekwaam vechter, en tegen hem opgewassen, dan riep de Lord eindelijk: „*houd op! ik heb genoeg*; ik wilde u slechts beproeven; gij zijt een braaf karel; gij zult niet toelaten, dat iemand uwen Heer eenig leed toebrenge; hier is eene banknoot van twintig pond voor uwe weluitgevoerde slagen." Voor het overige werden zijne bedienden vorstelijk betaald, gespijzigd, gekleed en gehuisvest. CAMELFORD bleef in een tweegevecht met den Heer BEST, in het negenentwintigste jaar zijns ouderdoms. Aan de uitvoerders van zijn testament droeg hij bijzonderlijk op, om zijn lijk naar het door hem zoo geliefde *Zwitserland* te brengen, en het daar bij *Bern*, onder eenige aangewezene boomen te laten begraven."

De overbrenging en het goed vertier van *zulke* Werken doet den Nederlandschen smaak eere aan.

Schouw-

Schouwtooneel voor Natuur, Kunst en Vermaak. Door den Vriendenkring onder de zinspreuk: Arbeid in Rust. *Iste Deeltje. In den Haag, bij* H. S. de Groot. 1808.

Onder dezen titel biedt men ons al weder eene Verzameling van Tooneelstukken aan. Dit eerste Deeltje, hetwelk, volgens het Voorberigt, van tijd tot tijd, immers 's jaarlijks, door anderen zal gevolgd worden, bevat drie Vertalingen uit het Fransch. Men zal zich in het vervolg niet bepalen tot Fransche stukken; ook de herfenvruchten(?) van andere Natiën zal men in het Nederduitsch gewaad(?) *te voren doen treden*, en dan hoopt men ook eene Opera of Vaudeville, en somtijds een stukje van eigen vinding, in dit werkje te plaatsen. Arme Recensenten, die, bezield met eenen echt Vaderlandschen geest, uwe stemmen verheft tegen het voortplanten van wrange en onrijpe uitheemsche vruchten op onzen bodem; uwe vermaningen en waarschuwingen worden niet gehoord; uw ijver, hoe welmeenend ook, is ijdel en zonder uitwerking! het vreemde onkruid tiert maar al te welig op onzen Noordschen grond.

Wat deze Tooneelstukken betreft — onzedelijks hebben wij er wel niet in gevonden; doch ook niets, dat den goeden smaak zoude kunnen bevorderen. Oppervlakkigheid, onwaarschijnlijkheid, overdrevene karakters, wonderbaarlijke uitkomsten, spoken, gevangenissen, gevechten enz. zijn ook hier, zoo als in de meeste Fransche stukken van den hedendaagschen stempel, schering en inslag. Het laatste stukje, in dit Deeltje voorkomende, is wel van eenen anderen aard; doch daarin bederft het karakter van Dokter PRATLE weder alles. Gekker, laffer, walgelijker kwakzalver kan men zich met geene mogelijkheid voorstellen.... En deze man is de Geneesheer van een aardig meisje — de Dokter van de mode in London!

Hier komt nog bij, dat de Tooneelstukken zeer stijf en gedwongen vertaald zijn en krielen van spel- en taalfouten, de eene lomper dan de andere, waarover een schooljongen van tien jaren zich zoude schamen. Wij raden den Heeren *Arbeiders in Rust* ernstig aan, om WIELAND en SIEGENBEEK, gedurende een paar maanden (of langer, zoo de rust hen bij geval eens een weinig dommelig mogt maken) vlijtig te lezen en te beoefenen, in dien tijd hunne vertalings-*manie* te onderdrukken, en geen Fransch geschrift weder in handen te nemen, voor en aleer zij met onze moedertale *beter* (niet *goeder*, zoo als zich een der Heeren Vertalers uitdrukt) bekend zullen zijn.

De Tooneelstukjes zien in een allerliefst, klein, aardig formaatje het licht. Men kan, als men naar den Schouw-

burg gaat, een geheel Deeltje, zonder eenigen minder, in den zak mede dragen. Waarlijk, dit is *charmant!* In- en uitlandsche Kunstenaars, zeggen de Vertalers, beijveren zich, om de voortbrengselen hunner nijverheid *partatif* te maken. — Ja! wél *portatif!* losjes, ligt en luchtig, zonder pit en merg, in- en uitwendig! — proh dolor! wie weet, of eerlang niet alles *volatif* moet wezen?

Doctor GALL *en Doctor* FAUST, *of de groote Omwenteling op Aarde. Eene Legende uit den overouden tijd. Uit het Hoogduitsch vrij vertaald en met ophelderende Aanteekeningen voorzien, door* A. FOKKE, sz. *Te Amsterdam, bij* C. Timmer. 1808. *In gr.* 8*vo.* 44 *Bl.*

Eene vrucht van een satyriek Genie, waarin de Schedelleer niet onaardig gegispt wordt. Eene wederlegging intusschen is dit boekje niet, maar vermaakshalve, zegt de Vertaler, wordt hier opzettelijk overdreven, en hoewel dan in deze vertaling het wat al te scherpe weggelaten of verzacht is, is het geheel geschrift echter nu nog eeniglijk tegen het *outreeren* in de nieuwe Schedelontdekkingen gerigt. — Van Doctor FAUST geeft de Vertaler iets ten slotte; van dezen vonden wij anders alleen op de laatste bladzijde melding. Zonder nu en dan de lever eens te schudden, leest men dit boekje niet. Uit den hier voorkomenden Leipziger Mis-Katalogus van 't jaar 1848 willen wij 't volgende aanstippen. I. THEOLOGIE. *Bewijs uit de H. Schrift, dat Mozes reeds de Schedelleer gekend heeft.* — *Leerredenen over de Schedelleer.* — *Bewijs dat de Reus Goliath een reuzenorgane aan zijn Schedel gehad moet hebben.* II. REGTSGELEERDHEID. *Disf. Inaug. Jur. de stupilitate nostrae aetatis privilegiata, vulgo: van het Pasteer-gewigt des Schedels.* — *Tract. de jure tonsurae, examinandi causa.* D. i. *Verhandeling over het scheren tot onderzoek der Hoofdschedels.* III. GENEESKUNDE. *Het geheim, om eenige voorvaderlijke teekens van den Schedel op 't zekerst te vernietigen of te verbergen.* IV. WIJSBEGEERTE. *Aanleiding om kinderen met het Pasteer-gewigt des Schedels voort te brengen.* — *Bewijs dat ook het achtergedeelte van den Mensch zijne organe heeft. Met een aantal koperen platen, en het achterste gedeelte van* PAUL BUTTERBROOD. („Dit is verboden geworden, ten einde niet nog meer onvoegzaamheid te veroorzaken.") V. FRAAIJE LETTEREN. *De Schedel zoo als hij zijn moet. Leipzig bij Heinrich Graffs erfgenamen.* — *De Schedel. Een didactisch gedicht.* — *De scheeve Schedel, eene Reisbeschrijving à la Kotzebue*, enz. enz.

Het zal niemand, die dit boekje leest, bevreemden, dat het in den kleet FOKKE eenen Vertaler vond.

R E-

REGISTER

VAN

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

Die in dit Stuk oordeelkundig tevens en vrijmoedig verhandeld worden.

Met derzelver Prijzen.

A.

Aken, (*F. van*) Nederl. Spreekwoorden. IIde en IIIde St. Amst. bij *de Erve W. Houtgraaf*, in 12mo. *f* 1-10-0 656

Anekdoten en Karaktertrekken uit de merkwaardige Oorlogen, enz. Iste St. Amst. bij *J. v. d. Hey*, in 8vo. *f* 1-10-0 569

Ange, (*J. Teisedre L'*) Lofrede op *S. F. Rau*, met een Lijkzang van *W. Bilderdijk*. Haarl. bij *J. Enschede en Zonen*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 363

Assen, (*J. van*) Aanmerkingen tegen eene Recensie in de *Vad. Letteroeff.* enz. Franek. bij *D. Romar*, in gr. 8vo. *f* 0-3-9 256

B.

Baale, (*H. van*) Johanna de Castro. *Treurspel.* Amst. bij *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-14-0 435

Bakker, (*G.*) Herinnering aan de waardij en verdiensten van het beroep eens Heelmeesters, enz. Haarl. bij *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-15-0 277

Barbaz, (*A. L.*) Amsterdam bij nacht beschouwd. Boertig Dichtstuk. Amst. bij *P. J. Uylenbroek*, in gr. 8vo. *f* 0-9-0 89

——— Lof der Kwaadsprekendheid. Boertig Dichtstuk. Amst. bij *W. v. Vliet*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 351

Becker, (*G. W.*) Philalethes, over de Natuur, de Wereld en het Menschelijk Leven. Gron. bij *W. Wouters* en Amst. bij *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 616

Benkowitz, (*C. F.*) Reizen in de omliggende ſtreken van Napels, enz. Amſt. bij *H. v. Kesteren* en *N. Geysbeek*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 384
Berenſtein, (*S.*) Leerrede over Pſalm CXIII: 9. Gron. bij *H. Eekhoff*, in gr. 8vo. *f* 0-9-0 412
Berkhey, (*J. le Francq van*) Natuurlijke Historie van Holland. Vde D. 2de St. Leyd. bij *P. H. Trap*, in gr. 8vo. *f* 6-12-0 280
Beroep aan de Eer der Mogendheden van het vaste Land. Alom, in gr. 8vo. *f* 0-4-0 205
Best, (*C. C.*) Brieven over Oostindiën. Amſt. bij *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 428
Bibliotheek van oude Letterkunde. IVde St. Amſt. bij *J. ten Brink Gerritsz*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 160
Bilderbeck, (*C. F. Vrijheer van*) De Doodgraver. Iſte en IIde Deel. Leeuw. bij *de Wed. J. P. de Boy*, in gr. 8vo. *f* 3-16-0 441
Bilderdijk, (*W.*) De Ziekte der Geleerden. Amſt. bij *J. Allart* en 's Hag. bij *de Gebr. v. Cleef*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 36
——— Treurzang van *Ibn Doreid*. 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 521
——— Mengelingen. IVde D. Amſt. bij *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 2-12-0 639
——— Odilde. 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 644
Blanken, *Jansz.* (*J.*) Nieuw ontwerp tot het bouwen van min kostbare Sluizen. 's Hag. bij *de Gebr. v. Cleef*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 371
Blik (Een) op Holland. IIde D. Amſt. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 1-8-0 348
Boers, (*C.*) Handboek voor jonge Predikanten. Leyd. bij *Haak en Comp.*, in gr. 8vo. *f* 2-0-0 49
Bongardt, (*A. J.*) Reize door Duitschlands Noordelijke helft, enz. IIde en laatſte D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 3-18-0 635
Borgen, (E. A.) *Oratio de modeſto ac prudente Sacrarum Literarum Interprete. Lugd. Batav. apud* Haak & Soc., *in 4to.* *f* 0-15-0 185
Bosch, (*H. van den*) Geneeskundige Waarnemingen. Rott. bij *P. Holſteyn*, in gr. 8vo. *f* 0-13-0 231
Bosch, (*J. de*) Lofrede op *J. R. Deiman*. Amſt. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 517

Bosscha, (H.) *Oratio &c.* 4to. 624
Bosveld, (*P.*) Verklaring van Paulus Brief aan de Romeinen. IIden D. 2de en laatste St. Dordr. bij *P. v. Braam*, in gr. 8vo. *f* 2-8-0 1
Brauer, (*J. N. F.*) Het Christendom eene Rijksregeling. Een woord voor onze tijden. Amst. bij *W. v. Vliet*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 405
Breggen Paauw, (*P. van der*) Vier Brieven aan *M. Stuart*, over de beoordeeling zijner Belijdenis-rede. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 54
Brief van Philadelphus aan den Opsteller van een Adres, rakende de nieuwe Evang. Gezangen. Leyd. bij *J. v. Thoir*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 102
——— van eenen verlichten Jood, enz. Amst. bij *A. B. Saakes*, in gr. 8vo. *f* 0-10-0 176
Brieven, (Geheime) over de inwendige gesteldheid van het Pruisische Hof, enz. Ste D. Amst. bij *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 29 en 79
——— IIde D. *f* 3-0-0 503
——— IIIde D. *f* 3-0-0 664
Brink, (*A.*) Godsdienstige Opwekking bij het doen der Belijdenis. Leeuw. bij *J. W. Brouwer*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 59
Broedelet, (*D.*) Onderwijs in de Leer en Pligten van den Godsdienst. Haarl. bij *J. L. Augustini*, in 12mo. *f* 0-8-0 142
Broek, (*C. A. van den*) over het veilig toevlugt nemen tot den heilrijksten troost in alle wederwaardigheden. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 0-6-0 133
——— over de ongevoeligheid in onze dagen, enz. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 0-5-0 621
Broek, (*J. G. le Sage ten*) Dichtproeve. Rott. bij *N. Cornel*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 645
Bruining, (*G.*) Ontwerp eener volledige Geschiedenis der oude Oostersche Wereld, enz. Leyd. bij *Herdingh* en *du Mortier*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 191 en 328

C.

Catalogue de la Bibliotheque et du Cabinet de M. P. van Damme. II Deelen. 's Hag. bij *Thierrij-Menssing*, enz., in gr. 8vo. *f* 1-10-0 48
Chaptal, (*J. A.*) Grondbeginselen der Scheikunde op de Kunsten toegepast. Ste D. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 3-8-0 465

D.

Dereser, (*T. A.*) Het Boek Ruth, een tafereel van huiselijke deugden. Amst. bij *W. Brave*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 278
Dichtvruchten van den Vriendenkring: *Door Vriendschap volmaakter*. Vde Inzameling. Amst. bij *P. J. Uylenbroek*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 300
Doctor *Gall* en Doctor *Faust*, of de groote Omwenteling op Aarde, enz. Amst. bij *C. Timmer*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 689
Doornik, (*J. E.*) *Deiman* gedacht in eene Redevoering, en in een Dichtstuk door *J. Kinker*. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 517
——— Wijsgeerig-Natuurkundig Onderzoek aangaande den oorspronkelijken Mensch, enz. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 1-18-0 556
Dorn Seiffen, (G.) *Onomasticon Poëticum*, &c. *Traj. ad Rhen. apud* J. v. Schoonhoven, 8*vo. f. maj. f* 3-0-0 462

E.

Eberstein, (*J. F. D.*) De Slavin in 't verlichte Noorden, enz. *Tooneelspel*. Amst. bij *P. J. Uylenbroek*, in 8vo. *f* 0-16-0 266
Enschut, (C. A. van) *Oratio de utilitate disciplinae Juris Naturae, nostra inprimis aetate. Hardervici* &c. 540
Ernst en Falk, Gesprekken voor Vrijmetselaren. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in 8vo. *f* 0-11-0 13
Evald, (*J. L.*) Christelijk Zondagsboek, enz. IIde St. Amst. bij *J. Tiel*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 661
Eyk, (S. S. van der) *Poëmd*, &c. *Lugd. Batav. apud* Haak & Soc., 4*to. f* 1-16-0 429

F.

Fabri, (*J. E.*) Handboek der Aardrijkskunde, enz. Iste D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 4-18-0 237
Fischer, (*C. A.*) Tafereelen van Valentia. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 205
Fokke, *Simonsz.* (*A.*) Verzameling van eenige zinledige Uitdrukkingen, enz. Zaand. bij *H. v. Aken*, in gr. 8vo. *f* 1-2-0 138
——— De Oude en Jonge Janus, enz. Amst. bij *H. Gartman*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 172
——— De Vrouw is de Baas. Amst. bij *H. Molenijzer*, in gr. 8vo. *f* 1-6-0 173
——— Dorus, of het Wonderkind. Iste St. Amst. bij *J. v. d. Hey*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 398

Ge-

G.

Gedachten en gevoelens van eenen verlichten Jood, enz. Amst. bij *A. B. Saakes*, in gr. 8vo. *f* 0-10-0 460

Geschiedenis van der Fransehen Oorlog in 1806 en 1807. Iste D. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 284

——— (Beknopte) der voornaamste Landen enz. der Wereld. Zutph. bij *H. C. A. Thieme*, in 8vo. *f* 0-10-0 395

Geschiedverhalen. (Leerrijke) Eene Bijdrage tot de Volkslecture. 7de en 8ste St. Haarl. bij *J. L. Augustini*, in 8vo. *f* 1-16-0 488

Geszner, (G.) De Christen in de Boerenwoning. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 0-8-0 139

——— Het Karakter van den Christen, in Tien Redevoeringen. Amst. bij *W. v. Vliet*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 529

Gittermann, Gelijkenissen van Jezus, enz. IIde St. Gron. bij *J. Oomkens*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 657

Gockinga, (R.) *Dissertatio Juridica Inauguralis*, &c 162

Godsdienstvriend. (De Hervormde) Iste D. 2de St. 1807, en 1808. Amst. bij *J. Tiel*, in gr. 8vo. 661

Goede, (*C. A. G.*) Engeland, Wales, Schotland en Ierland. IIIde D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 4-12-0 145

Goede, (*W.*) Voorspellende Droom. Amst. bij *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 354

Gordon, (*F. W.*) Geschied- en Staatkundig Tafereel der Lotgevallen van Frankrijk, enz. Zutph. *H. C. A. Thieme*, in gr. 8vo. *f* 1-12-0 289

Graaff, (*S. van de*) Statistisch Overzigt van Oostvriesland en Jever. 's Hag. bij *Belinfante en Comp.* in gr. 8vo. *f* 0-12-0 108

——— Statistische Beschrijving van Portugal. 's Hag. bij *Belinfante en Comp.* in gr. 8vo. *f* 1-0-0 345

Greeven, (*J.*) Modus procedendi, enz. Amst. bij *G. Roos*, in 8vo. *f* 0-18-0 404

Gregoire, Nieuwe Bedenkingen over de Joden, enz. 's Hag. bij *Belinfante en Comp.* in gr. 8vo. *f* 0-8-0 80

Groot-Brittanje overmagtig door deszelfs Kolonien, enz. Schiedam, bij *W. Molenaar*, in gr. 8vo. *f* 0-5-8 63
Grotii (H.) *Epistolæ ineditæ. Harl. apud* A. Loosjes Pz., *in gr.* 8vo. *f* 2-8-0 67

H.

Haafner, (*J.*) Reize in een Palanquin, enz. Iste D. Amst. bij *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 4-5-0 468
Haas, (*G. de*) Over de Openbaring van Johannes, enz. IIIde of laatste D. Haarl. bij *J. L. Augustini*, in gr. 8vo. *f* 4-0-0 577
Hamelsveld, (*T. van*) Geschiedenis der Joden, sedert de Verwoesting van Jeruzalem tot den tegenwoordigen tijd. Amst. bij *J. v. d. Hey*, in gr. 8vo. *f* 3-6-0 183
——— De Redelijke Christen. Amst. bij *W. Brave*, in gr. 8vo. *f* 4-0-0 573
Hebbelijnck, (*N. L.*) Verslag van een Verloskundig Geval, enz. Amst. bij *L. v. Es*, in gr. 8vo. *f* 0-11-0 537
Hesf, (*J.*) Over de vereischten in een Organist. Gouda, bij *W. Verblaauw*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 404
Hesselink, (*G.*) Hollandsche Dichtmaat en Prosodie; toegepast op het rythmus en metrum der Ouden, enz. Amst. bij *de Wed. G. Watnars* en *J. W. IJntema en Comp.* in gr. 8vo. *f* 2-0-0- 156
Hoek, (*S. van*) Natuur- en Geschiedkundige Beschrijving van den Watervloed in Louwmaand 1808. Iste St, Haarl. bij *A. Loosjes*, Pz. in gr. 8vo. *f* 6-10-0 587
Hoekstra, (*F.*) Lijkrede op den Hoogeerw. *H. Oosterbaan*. Amst. bij *J. W. IJntema en Comp.* in gr. 8vo. *f* 0-10-0 57
Hoffbauer, (*J. C.*) Natuurkunde der Ziel. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 3-0-0 350
Holloway, (*W.*) De Baron van Lauderbrooke. Rott. bij *W. Locke*, in 8vo. *f* 1-4-0 571
Huber, (*J.*) Isidoor, de Boer van Ried. Iste D. Haarl. bij *J. L. Augustini*, in 8vo. *f* 1-5-0 613
Huteland, (*C. W.*) Waarnemingen omtrent de Zenuwkoortsen, enz. Gron. en Amst. bij *H. Eekhoff* en *L. v. Es*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 628

J en I.

Jezus Christus als Koning der Wereld, en zijn Evangelie als de hoogste Wet voorgesteld, enz. Rott. bij *N. Cornel*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 580

Inwijding van een Spreekgestoelte, enz. enz. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 0-16-8 433
Jong, (*C. de*) Reize naar de Caribische Eilanden, in 1780 en 1781. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 3-5-0 595
Jonge, (M. G. de) *Disputatio Juridica Inauguralis &c.* 849
Julia Reinhart. Eene Hollandsche Geschiedenis. Gron. bij *W. Zuidema*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 310

K.

Kampen, (*N. C. van*) Zedekundige Schoonheden der Ouden, enz. Iste D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 151
Kantter, *Philz.* (*J. de*) Nieuwe Tafelen ter berekening van den tijd der Watergetijen. Middelb. bij *S. v. Benthem*, in gr. 8vo. *f* 1-4-0 262
——— Beschrijving van den Watervloed in Jan. 1808. Midd. bij *H. A. Abrahams*, in gr. 8vo. *f* 1-2-0 663
Kästner, (*C. L. A.*) Kunst om in twee maanden de Fransche Taal te leeren, enz. Nijm. bij *J. C. Vieweg*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 443
Kellner, (*A. J.*) Natuurlijke Historie der Kanarievogelen, enz. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 0-11-0 615
Kisselius, (*J.*) Lettervruchten. Dordr. bij *E. Bonte*, in gr. 8vo. *f* 2-16-0 303
Klijn, (*H. H.*) De Mensch. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 0-11-0 434
Klopstock, (*F. T.*) Het Onze Vader. Amst. bij *L. A. C. Hesse*. *f* 0-10-0 396
Koff, (*L. de*) Twee Tafelen, enz. Utr. bij *G. T. v. Paddenburg en Zoon*, in 8vo. *f* 1-2-0 262
Koning, *Ldz.* (*C. de*) Tafereel der Stad Haarlem en derzelver Geschiedenis, enz. Iste D. Haarl. bij *A. Loosjes*, *Pz.* in gr. 8vo. *f* 7-18-0 104
Kotzebue, (*A. von*) De Vrucht valt verre van den Stam. Iste Boek. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 570
Kreenen, (E.) *Nahumi Vaticinium &c. Hard. apud* E. Tijhoff, 4to. 617

L.

Laboulinière, (P.) *De l'Influence d'une grande Revolution sur le Commerce &c.* 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.* in gr. 8vo. *f* 2-10-0 514

Lafontaine, (*A.*) Barnek en Saldorf. II Deelen. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 5-12-0 306

——— De Losbol. II Deelen. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 5-16-0 485

——— Romulus. Amst. bij *de Wed. J. Doll*, in gr. 8vo. *f* 2-16-0 487

——— Sprookjes, Vertellingen en kleine Romans. Iste D. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 525

Lavater, (*J. C.*) Jezus Mesfias enz. in Gezangen. Iste D. Amst. bij *J. R. Poster*, in 4to. *f* 1-10-0 210

——— Algemeene Geheimregels der Geneeskunde. Leyd. bij *A. en J. Honkoop*, in 8vo. *f* 1-2-0 311

Lazarus, (De arme) Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 1-0-0 60

Leven van Giaffar, of de Barmeciden. Amst. bij *G. Roos*, in gr. 8vo. *f* 2-0-0 442

Liberius Vindex Larvatus, aan den Recensent ook der Recensenten, enz. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 413

Licht (Het) des Evangeliums, enz. Leyd. bij *J. v. Thoir*, in 8vo. *f* 0-15-0 274

Londen, (Nieuwste Tafereelen van) deszelfs Zeden enz. Amst. bij *L. A. C. Hesse*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 128

Loosjes Pz., (*A.*) Arnold Geesteranus en Susanna van Oostdijk. Haarl. bij *A. Loosjes, Pz.* in gr. 8vo. *f* 3-0-0 116

——— Huig de Groots tweede Ballingschap. *Tooneelspel.* Gevolgd door een Lofdicht. Haarl. bij *A. Loosjes, Pz.* in gr. 8vo. *f* 1-16-0 478

——— Kenau Hasselaar, of de Heldin van Haarlem. *Treurspel.* Haarl. bij *A. Loosjes, Pz.* in gr. 8vo. *f* 1-10-0 607

——— Leven van Maurits Lijnslager. Iste D. Haarl. bij *A. Loosjes, Pz.* in gr. 8vo. *f* 2-18-0 649

M.

Machet (*J. J.*) en *J. G. Klet*, De Fransche Parfumeur. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in 8vo. *f* 0-11-0 92

Magazijn. (Geneeskundig) IVde D. 3de St. Leyd. bij *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 141

——— Vde D. 1ste St. 1ste Afd. *f* 1-8-0 582

——— Vde D. 1ste St. 2de Afd. *f* 1-8-0 662

Marmontel, (*J. F.*) Nieuwe Zedelijke Vertellingen. IIde en IIIde D. Leyd. bij *P. H. Trap*, in 8vo. *f* 3-12-0 174

Meerman, (*J.*) Aanspraken op de Synodes, in Julij 1807 en 1808, 's Hag. bij *de Gebr. v. Cleef*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 659

Mounier, (P.) *Abregé de l' Hist. sainte &c. Rott. chez* J. v. Baalen, *in 8vo. f* 0-11-0 458

Muller, (*J. W. Statius*) Uitvoerig Onderwijs in den Christelijken Godsdienst. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 8

Muller, (*J. G.*) Ferdinand. IIde D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 400

Mantinghe, (*H.*) Geschiedenis der Menschheid naar den Bijbel. Vde D. Amst. bij *A. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 313

N.

Nitsch, (*P. F. A.*) Beschrijving van het huisselijk leven enz. der Romeinen. Iste D. Zutph. bij *H. C. A. Thieme*, in gr. 8vo. *f* 1-14-0 339

O.

Onbrandbaarheid (De ware Kunst van) enz. Amst. bij *H. Molenijzer*, in 8vo. *f* 0-5-8 47

Onderrigtingen voor Ongeleerden bij het lezen van den Bijbel, enz. Leeuw. bij *J. W. Brouwer*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 669

Onderwijs (Eenvoudig) in het lezen van den Bijbel. Rott. bij *N. Cornel*, in 8vo. *f* 0-4-8 201

Overdenkingen (Godsdienstige) van *Willem George Frederik*. Amst. bij *A. B. Soakes*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 487

——— van eenen Christen, over het laatste Lijden van Jezus. Gron. bij *W. Zuidema*, in 8vo. *f* 0-12-0 581

P.

Pareau, (J. H.) *Oratio &c.* Harderw. bij *E. Tijhoff*, in 4to. 534
Pereboom, (*C.*) Het liggend Waterrad. Monnikend. bij *A. Vokkerse*, in gr. 4to. *f* 1-10-0 48
Perponcher, (*W. E. de*) Tweede Brief van Paulus aan die van Corinthen. Utr. bij *J. v. Schoonhoven*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 3
Plenk, (*J. J. van*) Handleiding tot de kennis en genezing van de Ziekten der Kinderen. Amst. bij *W. v. Vliet*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 326
Poekels, (*C. F.*) Karakterschets der Mannen. IIde D. Gron. en Amst. bij *W. Wouters* en *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 2-18-0 675
Perdens, (*B.*) De gelukkige uitwerkselen van het Christendom op de tijdelijke belangen der Menschen, enz. Haarl. bij *J. L. Augustini*, in gr. 8vo. *f* 0-18-0 315
Post, (*K. J.*) Leerrede ter gedachtenis van den Eerw. *A. v. d. Berg*. Arnh. bij *J. Troost* en *de Wed. C. Nijhoff*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 6
Potter, (*H.*) Het Godsd. vieren van onzen Geboortedag de pligt van elken Christen. Amst. bij *A. B. Suakes*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 136
Pouqueville, (*P. C. H. L.*) Landreis door Griekenland, enz. IIde D. 's Hag. bij *J. Immerzeel Jr.* in gr. 8vo. *f* 2-15-0 389
Proeve over het tegenwoordig verval en mogelijk herstel der Godsdienstigheid. Door *Eusebius Belgas* Gron. bij *W. Wouters* en Amst. bij *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 449

R.

Reddingius, (*G. B.*) Over den Doop en het Avondmaal. Eene handleiding voor Hervormden. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 0-18-0 230
——— Over de Waarneming van den openbaren Godsdienst. Amst. bij *W. Brave*, in 8vo. *f* 0-9-0 361
Reddingius, (*W. G.*) De Brief van Paulus aan de Philippenzen. Amst. bij *W. Brave*, in gr. 8vo. *f* 3-5-0 497
Reil, (*W. van*) Korechismus der Verloskunde, enz. Utr. bij *G. T. van Paddenburg en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 1-18-0 65

Reglement op de Exercitie der Infanterie, enz. 's Hag. ter Kon. Staatsdrukkerij, in gr. 8vo. f 4-0-0 668
Reinbeck, (G.) Vlugtige Waarnemingen op eene Reize van Petersburg naar Duitschland. IIde D. Haarl. bij *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. f 1-16-0 75
——— IIde D. f 1-16-0 552
Reinhard, (*F. V.*) Leerrede ter voorbereiding tot het H. Avondmaal. Deeuw. bij *J. W. Brouwer*, in gr. 8vo. f 0-6-0 359
——— Uitgekozene Leerredenen. IVde Tiendel. Zwolle, bij *J. de Vri*, in gr. 8vo. f 1-16-0 479
Reis uit Egypte door Sennar naar Abyssinie, enz. IIde D. Amst. bij *W. Holtrop*, in gr. 8vo. f 1-16-0 110
——— naar Frankrijk door *Pius VII*, enz. Amst. bij *J. C. Crajenschot*, in 8vo. f 1-10-0 291
Rensing, (*C.*) Verhandeling over het Lijden, enz. van J. C. *Tweede Uitgave*. Amst. bij *L. v. Es*, in gr. 8vo. f 1-16-0 103
Resler, (*P. J.*) De Invloed van den H. Geest op de ware Godsdienstigheid geene Geestdrijverij. Amst. bij *W. Brave*, in gr. 8vo. f 1-16-0 51
Rietberg, (*L.*) Het geluk der Liefde. Haarl. bij *A. Loosjes Pz.* in gr. 8vo. f 0-15-0 523
Ring (De) van Gyges wedergevonden, enz. IIde D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. f 3-0-0 164 en 250
Roemer, (*V.*) Leerrede ter plichtelijke nagedachtenis enz. van de verwoesting van Leyden. Leyd. bij *de Gebr. Murray*, in gr. 8vo. f 0-12-0 138
Rogge, (*C.*) Leerredenen, na zijnen dood uitgegeven. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon*, in gr. 8vo. f 1-14-0 93
Rudolphi, (*Carolina*) Tafereelen van Vrouwelijke Opvoeding. IIde D. Haarl. bij *F. Bohn*, in gr. 8vo. f 1-16-0 214
Ruggieri, (*C.*) De Kruisiging van *M. Lovat*, enz. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in gr. 8vo. f 0-16-0 16
Rummerink, (*M.*) Leerredenen. Dordr. bij *P. van Braam*, in gr. 8vo. f 2-16-0 135
Rutherford, (*W.*) Tafereel der oude Geschiedenis, enz. IIde en laatste D. Zutph. bij *H. C. A. Thieme*, in gr. 8vo. f 3-12-0 670

S.

Sart, (*J. H. du*) Deugdbevorderende Lettergift, der beſchaafde Jeugd toegewijd. Amſt. bij *C. Fock*, in 8vo. *f* 0-16-0 616

Schacht, (G. J.) Opwekkingsrede, enz. Dordr. bij *A. Blusſé en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 0-10-0 499

Scheltema, (*J.*) Redevoering over de Brieven van *P. C. Hooft*. Amſt. bij *J. ten Brink*, Gz. in gr. 8vo. *f* 1-8-0 27

——— Staatkundig Nederland. IIde D. 2de St. Amſt. bij *J. ten Brink*, Gz. in gr. 8vo. *f* 2-2-0 592

Schiller, (*F.*) Treurſpelen, door *J. Kinker*. Iſte D. Amſt. bij *J. S. v. Esveld-Holtrop*, in 8vo. *f* 1-18-0 295

Schlözer, (*A. L. von*) Theorie der Statiſtiek, of Staatskunde. Iſte St. Inleiding. Gron. bij *W. Wouters* en Amſt. bij *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 1-14-0 380

Schotsman, (*N.*) Herinnering aan Leydens Ramp, in drie Leerredenen. Leyd. bij *J. v. Thoir*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 138

Schouwtooneel voór Natuur, Kunst en Vermaak. Iſte D. 's Hag. bij *H. S. de Groot*, in kl. 12mo. *f* 1-16-0- 679

Serruyier, (*H. C.*) Kronijk, of korte opgaaf van Gebeurtenisſen, enz. XVde St. 's Hag. bij *de Gebr. Vosmaer*, in gr. 8vo. *f* 0-15-0 337

Siegenbeek, (*M.*) Proeve eener Dichterlijke Vertaling van de Ilias van. *Homerus*. Amſt. bij *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 2-12-0 243

Sintenis, (*C. F.*) De Mensch is onſterflijk! 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.* in gr. 8vo. *f* 2-10-0 221

Souchay, (J. C.) *Discours ſur S. F. Rau*. Leyd. bij *J. v. Thoir*, in gr. 8vo. *f* 0-11-0 362

Spandaw, (*H. A.*) De Vrouwen. Gron. en Amſt. bij *W. Wouters* en *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 123

Speeleveldt, (*T.*) Brieven over het Eiland Walcheren. 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.* in gr. 8vo. *f* 2-8-0 546

Spiesſ, (*K. H.*) De Broosheid van het Menſchelijk Verſtand, of Levensgeſchiedenis van Krankzinnigen. Haarl. bij *A. Loosjes*, *Pz.* in gr. 8vo. *f* 2-8-0 129

Spreeuwtje (Het) fluitende en zingende, enz. Haarl. bij *A. Loosjes*, *Pz.* in gr. 8vo. *f* 0-18-0 220

Sprengel, (C.) *Historia rei Herbariae. Tom. I et II. Amst.* 8vo. *f. maj. f* 12-0-0 629
Steenmeijer, (*J.*) Leerredenen, over 's Heilands Lijden en Dood. IIde D. Utr. bij *B. Wilden J. Altheer*, enz. in gr. 8vo. *f* 2-10-0 624
Sterven (Het) en weder levendig worden van *W. Tennent*. Amst. bij *A. B. Saakes*, in gr. 8vo. *f* 0-5-8 446
Stitzinger, (*E.*) Bereidingen der Reagentia, in de Pharmac. Bat. voorkomende, enz. Amst. bij *L. v. Es*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 279
Streek, (*Wed. C. van*) Bibliotheek voor de schoone sekse. 's Hag. bij *H. S. de Groot*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 170
Strick van en tot Linschoten, (*P. H. A. J.*) Gedichten. Amst. bij *P. J. Uylenbroek*, in gr. 8vo. *f* 4-5-0 600
Struchtmeijer, (*J. C.*) Geschiedenis der Joden, enz. Gron. bij *J. Oomkens*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 489
Swaen, (*J. S.*) Levensgeschiedenis van een' Christen, enz. Amst. bij *C. de Vries*, enz. in 8vo. *f* 0-5-0 534

T.

Tenckinck (*J. W. C.*) Verhandeling over de uitstorting van den H. Geest op het Pinksterfeest. Amst. bij *P. den Hengst en Zoon*, in gr. 8vo. *f* 3-12-0 177
Thuessink, (*E. J. Thom. a*) Iets over de voorbehoeding van de Roodvonk. Gron. bij *J. H. Bolt*, in gr. 8vo. *f* 0-4-0 537
Tinga, (*E.*) Redevoering; benevens Onderzoek van *M. Bengel*, over het Esseismus. Gron. bij *J. Oomkens*, in gr. 8vo. *f* 0-15-0 4
Tijdkorting in verlorene oogenblikken. Zwolle, bij *J. de Vri*, in 8vo. *f* 0-18-0 572

V.

Verhaal (Historisch) van den eersten aanleg enz. der Colonie Berbice, enz. Amst. bij *C. Sepp, Jansz.* in gr. 8vo. *f* 4-0-0 202
Verhalen, (Uitgezochte Bijbelsche) tot een Leesboek voor de Jeugd. Amst. bij *W. v. Vliet*, in 8vo. *f* 1-8-0 219
—— Vertelsels, enz. door een Gezelschap van jonge Juffrouwen. IIde D. 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.* in gr. 8vo. *f* 1-16-0 263

Verhandeling (Korte) wegens de overeenbrenging van de Geslachtlijsten van J. C. enz. Utr. bij *J. v. Schoonhoven*, in gr. 8vo. *f* 2-12-0 331
Verhandelingen, uitgegeven door *Teylers* Tweede Genootschap. XVde St. Haarl. bij *J. J. Beets*, in gr. 4to. *f* 3-5-0 224 en 373
——— van het Haagsche Genootschap, voor 1804. 5de St. Amst. bij *J. Allart*, enz. in gr. 8vo. *f* 2-15-0 337
——— van het Rotterdamsche Genootschap ter bevordering van de Koepok-Inenting, enz. Rott. bij *W. Locke*, in gr. 8vo *f* 1-10-0 417
Verzameling van zedige Verheering- of Vrijagie-Brieven. Amst. bij *J. Tiel*, in 8vo. *f* 0-11-0 150
Vloten, (*W. van*) Verhandeling over de tegenwoordige Laauwheid in den Godsdienst, enz. Leyd. bij *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. *f* 1-5-0 97
Voorst, (*D. C. van*) Kan het Christendom zegevieren? enz. Amst. bij *A. B. Saakes*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 323
Vraagboek (Schriftuurlijk) voor Kinderen. 2 Stukjes. Zwolle, bij *M. en H. Tijl*, in 8vo. *f* 0-16-8 320
Vreede, (*R.*) De Dood van Albrecht Beiling. *Treurspel*. Amst. bij *A. Mars*, in 8vo. *f* 0-8-0 437
Vries, (*J. de*) Jeremias de Decker. Amst. bij *de Wed. G. Warnars* en *P. den Hengst*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 31

W.

Wagener, (*S. C.*) Blijken der Godheid. IIde D. Amst. bij *J. S. v. Esveldt-Holtrop*, in 12mo. *f* 1-10-0 568
Wal, (G. de) *Disputatio Philosophico-Juridica*, &c. 8vo. *f. maj.* 630
Weekblad over den Bijbel. VIde of laatste D. Gron. bij *W. Zuidema*, in gr. 8vo. *f* 3-6-0 448
Werken der Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde. IIde D. Amst. bij *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 83
Wester, (*H.*) Godsdienstige Gezangen voor de Jeugd. Gron. bij *J. Oomkens*, in 8vo. *f* 0-3-0 528
Westerman, (*M.*) Gedichten. 's Hag. bij *Immerzeel en Comp.*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 483

Wil-